JAN OTRĘBSKI

GRAMATYKA JĘZYKA LITEWSKIEGO

TOM II

NAUKA O BUDOWIE WYRAZÓW

WARSZAWA 1965
PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE — WARSZAWA 1964

Wydanie pierwsze. Nakład 2000 + 200 egz. Ark. wyd. 33,25 Ark. druk. 26,63
Papier druk. sat. kl. III 80 g 70 × 100. Oddano do składania 2 I 1964 r.
Podpisano do druku 11 XII 1964 r. Druk ukończ. w grudniu 1964 r.
Zam. nr 9/23. O-8. Cena zł 60,—.

DRUKARNIA UNIW. A. MICKIEWICZA - POZNAŃ, UL. FREDRY 10

TREŚĆ

Część III

BUDOWA CZASOWNIKÓW

ERRATA

str. 9. W tytule ma być: Złożenia t y p u
str. 271. W tytule ma być: Przyrostki z e

OD AUTORA

Tom II Gramatyki języka litewskiego, obejmujący budowę wyrazów, wychodzi ze znacznym opóźnieniem. Tłumaczy się to przede wszystkim szczególnymi trudnościami, które nasuwało zebranie, z dala od źródeł, materiału słownego. Po wtóre, autor nie mógł oddać wszystkiego swego czasu Gramatyce, sporo z niego poszło mianowicie na wydanie VII, VIII i IX tomu czasopisma Lingua Posnaniensis.

Niniejsze przedstawienie budowy wyrazów języka litewskiego nie jest pierwsze. Poprzedziły je, jak wiadomo, dwa dzieła: *Die Bildung der Nomina im Litauischen* A. Leskiena (Lipsk 1891) i *Lietuvių kalbos žodžių daryba* Pr. Skardžiusa (Wilno 1943). W miarę potrzeby autor korzystał z materiału zgromadzonego w obu tych dziełach, zwłaszcza w dziele Skardžiusa. Czym się różni niniejsze przedstawienie budowy słownictwa litewskiego od poprzednich, czytelnik spostrzeże bez wysiłku sam. Tu trzeba wskazać tylko na jedną, ale podstawową różnicę: w nowym opracowaniu chodziło głównie o stan rzeczy we współczesnym języku literackim.

Nowe przedstawienie budowy wyrazów litewskich nie jest tylko opisowe. Uwzględniając w nim dane zabytkowe, głównie z Postylli Daukszy, wzięto sobie za zadanie m. in. pokazać, że fakty współczesnego języka literackiego stanowią po części ciąg dalszy dowodnie stwierdzonych dawnych. Przytoczone zaś dane z dialektów, jak w dość szerokim zakresie z twereckiego, albo tylko uzupełniają materiał wzięty z języka literackiego, albo też uwydatniają jego wyosobnienie się z całej gromady dialektów. — Wiele trudu włożono w należyte ujęcie i objaśnienie szczegółów słownictwa litewskiego. Stąd częste powoływanie się na zjawiska pokrewne w pozostałych językach bałtyckich oraz w słowiańskich. W tym zakresie starano się nie przekroczyć dozwolonej miary.

Do napisania II tomu Gramatyki języka litewskiego autor sposobił się dziesiątki lat. Pierwsze opracowanie zawarte jest w opisie dialektu twereckiego: *Wschodniolitewskie narzecze twereckie* I (Kraków 1934). Drugie stanowi część składową nie opublikowanej jeszcze pracy *Die litauische Sprache von Dauksza*. Wreszcie autor korzystał ze swojej dawno rozpoczętej, ale jeszcze

nie ukończonej, pracy poświęconej *Badaniom etymologicznym nad języka indoeuropejskimi.*

Przygotowanie niniejszego tomu związane było i z niemałymi trudnościa natury osobistej. Zostały one pokonane dzięki pełnej samozaparcia się postav żony autora, Heleny Otrębskiej. Znalazła też ona czas, aby w miarę możno zaopatrzyć tekst w nowe, pominięte przez autora fakty.

Poznań, we wrześniu 1963 r.

J. OTRĘBSKI

OBJAŚNIENIE SKRÓTÓW

ang.	— język angielski
awest.	— „ awestyjski
bałt.	— „ bałtycki
błr.	— „ białoruski
bułg.	— „ bułgarski
csł.	— „ cerkiewnosłowiański
fin.	— „ fiński
germ.	— „ germański
goc.	— „ gocki
gr.	— „ grecki
gr. hom.	— „ homerycki
gr. jon.	— „ dialekt joński
indoeur.	— „ indoeuropejski
irl.	— „ irlandzki
lit.	— „ litewski
łac.	— „ łaciński
łot.	— „ łotewski
niem.	— „ niemiecki
orm.	— „ ormiański
pol.	— „ polski
prus.	— „ pruski
ros.	— „ rosyjski
rus.	— „ ruski
sanskr.	— „ sanskrycki
sc.	— „ starocerkiewny
sch.	— „ serbochorwacki
słow.	— „ słowiański
stang.	— „ staroangielski
stirl.	— „ staroirlandzki
stlit.	— „ starolitewski
stnord.	— „ staronordycki
stpol.	— język staropolski
str.	— „ staroruski
sts.	— „ starosaski
stserb.	— „ staroserbski
stsł.	— „ starosłowiański
stwniem.	— „ staro-wysoko-niemiecki
twer.	— dialekt twerecki
ukr.	— język ukraiński
żm.	— dialekt żmudzki

adi.	— adiectivum
adv.	— adverbium
aor.	— aoryst
c.	— caput
caus.	— causativum (verbum)
coll.	— collectivum (nomen)
comp.	— comparativus
cond.	— conditionalis
coni.	— coniunctivus
contemp.	— contemporale (participium)
dem.	— deminutivum
dial.	— forma występująca w dialektach
ed.	— editio, editus
ep.	— forma występująca w utworach epickich
ibid.	— ibidem
id.	— idem
ill.	— illativus (casus)
inch.	— inchoativum (verbum)
intr.	— intransitivum (verbum)
iter.	— iterativum (verbum)
liter.	— forma występująca w języku literackim
loc.	— locativus (casus)
necess.	— necessitatis (participium)
opt.	— optativus (modus)
part.	— participium
perm.	— permissivus (modus)
pot.	— potoczny
praep.	— praepositio
praet.	— praeteritum
punct.	— punctivum (verbum)
refl.	— reflexivum (verbum)
sup.	— supinum
s.v.	— sub vocabulo
t.	— tom
tr.	— transitivum (verbum)

Diction. = Szyrwid, Dictionarium trium linguarum
Gr. = Grunau
Post.,P.D. = Dauksza, Postylla
P.S. = Szyrwid, Punktay sakimu
III. = J. Otrębski, trzeci tom Gramatyki języka litewskiego
V. = Vocabularium (Wokabularz elbląski)
WNT = J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie, t. III Kraków 1932, t. I. Kraków 1934

REDUPLIKACJA. ZROSTY. ZŁOŻENIA

REDUPLIKACJA

§ 1. W języku ogólnoindoeuropejskim ważnym sposobem urabiania wyrazów pochodnych była reduplikacja, czyli podwajanie pierwiastka występującego w wyrazach podstawowych. W poszczególnych językach indoeuropejskich jest wiele pozostałości ilustrujących to ciekawe, dziś już nieżywotne zjawisko. Takie pozostałości istnieją i w języku litewskim. Poniżej przedstawimy tylko główne wyraziste typy reduplikacji litewskiej; szczegółowe przedstawienie nie jest tymczasem możliwe, gdyż brak wstępnych prac w tym zakresie. Aby ułatwić należyte zrozumienie przykładów, warto uprzytomnić sobie dwie główne zasady, którymi kierowano się przy budowie wyrazów reduplikowanych: 1. element reduplikacyjny, rozszerzający pierwiastek, mógł być albo pełną postacią pierwiastka, albo też tylko jego postacią cząstkową; 2. element reduplikacyjny albo poprzedzał właściwy pierwiastek, albo też dopiero następował za nim. — Wyrazem z elementem reduplikacyjnym w pełnej postaci, tzn. równej pierwiastkowi, jest m. in. stsł. *glagolъ* 'słowo' z **gol-golъ*. Od tego samego pierwiastka **gol-* w znaczeniu 'wydawać pewien głos' pochodzi prus. *gegalis* 'mały nur (rodzaj dzikiej kaczki)' *V.* 759 i ros. гоголь 'nur'—formacja reduplikacyjna z elementem reduplikacyjnym w postaci cząstkowej: **ge-gal-*, **go-gol-*.

§ 2. W języku litewskim wyrazów reduplikowanych z elementem reduplikacyjnym w pełnej niezmienionej postaci jest mało. W poszczególnych wypadkach, w których według naszego rozumienia mamy do czynienia z pełnią reduplikacji, element reduplikacyjny zamiast końcowej spółgłoski pierwiastka wykazuje *i*: *gaĩgalas* 'kaczor' zamiast **gal-galas*; *píepala* 'przepiórka', tak też u Szyrwida, Diction.[5] 298 zamiast **pal-pala* lub **pelpala* (: łot. *paipala*, prus. *penpalo V.* 770); *vieversỹs* 'skowronek' obok prus. *werwirsis* 'id.' *V.* 733; *vievesà* lub *víevesa* 'wesz u gęsi'? Wymienione dopiero co formacje wynikły stąd, że niektóre pierwiastki miały po dwie postaci, ze spółgłoską *-l* lub *-r* oraz z *-i* na końcu, np. **gal-* : **gai-* (por. str. *gajati* 'wydawać głos jak wrona'). Dwoistość tę zużytkowano następnie dla urozmaicenia budowy odpowiednich wyrazów. — Podobnie tłumaczyć należy zapewne nazwę rzeczną *Siesartis*, *-iẽs* f. z **Sie-sar-ti-*, gdzie **sar-* to ten sam pierwiastek, co w sanskr. *sisarti* m. in. 'ciecze, płynie', *sie-* to pewna postać tego pierwiastka, który mamy np.

w słow. *sikati* z **si-k-ati* : pol. *sikać*. — Wymienimy tu wreszcie litewski wyraz na oznaczenie 'iskry': *žiežirba* z **žie-žir-ba*. Zawiera on oprócz niejasnego jeszcze morfemu *-ba* dwa pierwiastki: 1. *žir-*: *žer-*, jak w *žėrėti*, *žẽri* 'żarzyć się, błyszczeć' i prus. *sari* 'żar' *V*. 43; 2. *žie-* 'błyszczeć, kwitnąć', jak w *žiedas* m. in. 'kwiat' z **žei-das*.

§ 3. W niektórych wsiach parafii Tverečius istnieją godne bacznej uwagi formy przymiotników stopnia najwyższego, w których pierwiastek przymiotnika poprzedzony jest elementem reduplikacyjnym w pełnej postaci. Tak więc, we wsi Latakiškė ze znaczeniem 'pełniusieńki' występuje forma *pilpilnỹtelis* : *pìlnas* 'pełny', a ze znaczeniem 'suchuteńki' forma *sausausỹtelis* : *saũsas* 'suchy'. Są to swoistego rodzaju deminutiva: przyrostek *-yt-elis* przypomina słow. **-it-ъkъ* w stpol. *wszytek*=**vьš-it-ъkъ* i służył do budowy wyrazów deminutywnych. Morfemy **pil-piln-* i **sau(s)-saus-* mają wyraźny charakter reduplikacyjny. O pokrewnych formacjach typu *pìlčpilnis*, *-ė* będzie mowa niżej.

§ 4. Wygląd formacji reduplikacyjnych mają rzeczowniki *gérgėris*, *-io* 'rzecz najlepsza, najlepsza część czegoś', *mãgmogis* 'uciecha, zabawa', *mãžmožis* 'drobnostka, błahostka' i *skánskonis* 'najlepszy smakołyk'. Pochodzenie tych rzeczowników, używanych zazwyczaj w pluralis, nie jest dość jasne. Prawdopodobieństwo przemawia za tym, że *gérgėris* i *skánskonis* urobione zostały w związku z istnieniem rzeczowników *gẽris*, *-io* 'to, co dobre: dobroć, dobro, majętność' (: *gẽras* 'dobry') i *skõnis* 'smak, gust' (: *skanùs* 'o dobrym smaku; smaczny'). Rzeczowniki *mãgmogis* (: *magė́ti*, *mãga* 'pragnąć, mieć wielką chęć', *pramogà* 'rozrywka') i *mãžmožis* (: *mãžas* 'mały') wzorowane są w jakiś sposób dopiero na tamtych, przy czym oparte są na wyrazach, które trzeba jednak jeszcze odnaleźć. Czym jest w naszych formacjach element „reduplikacyjny" *ger-*. *skan-*, *mag-*, *maž-*, pozostaje tymczasem zagadką. Tak czy inaczej, rzeczowniki *gérgėris*, *skánskonis*, *mãgmogis*, *mãžmožis* reprezentują formację litewską.

Łącznie z formacjami typu *gérgėris* wymieniamy *niẽknieкis*, *-io* i *meñknieкis* o tym samym znaczeniu 'drobnostka, błahostka'. Pierwszy z tych dwu rzeczowników to rzeczywisty twór reduplikacyjny, urobiony od *niẽkas* 'nic', *meñknieкis* zaś, używane zresztą raczej w dialektach, to niewątpliwie przeróbka rzeczownika *niẽknieкis*, którego pierwszy człon *niek-* zastąpiono morfemem **menk-* przymiotnika *meñkas* 'marny, mało znaczący'.

Pod względem formalnym należą tu wreszcie przysłówki *kar̃tkarčiais* (z odmianką *kar̃tkartėmis*) 'wiele razy; czasami' : *kar̃tas* 'raz'; *krỹžkryžiais* 'wzdłuż i w poprzek' : *krỹžius* 'krzyż'; *príešpriešais* 'przeciwstawnie' : adv. *príešais* 'naprzeciw'.

§ 5. O wiele większą rolę niż reduplikacja z elementem reduplikacyjnym w pełnej postaci odgrywa w językach indoeuropejskich reduplikacja cząstkowa. Ale w grupie językowej bałtycko-słowiańskiej i ta nie służy już do budowania

form gramatycznych, jak to się dzieje np. w łacinie; por. *pario, parere, peperī* 'rodzić'; *parco, parcere, pepercī* 'oszczędzać'; *pungo, pungere, pupugī* 'kłuć' itd.

Jako okazowy przykład na reduplikację cząstkową z członem reduplikacyjnym przed pierwiastkiem przytacza się zazwyczaj wyraz bałtycko-słowiański na oznaczenie 'paproci': lit. *papar̃tis*, dial. pl. *papárčiai*, łot. *paparde*; ukr. *paporotь*, pol. *paproć* (słowiański odpowiednik ma jednak w zgłosce pierwszej może *a* długie). Ten sam wyraz bez zgłoski reduplikacyjnej mamy m. in. w stwniem. *farn, farm* 'paproć'.

W samym języku litewskim podobną budowę mają przymiotniki *pìčpilnis, -ė* 'pełniut(eń)ki'=**pi-č-pilnis* i *vìčvienas* 'samiut(eń)ki'=**vi-č-vienas*. Budowa tych przymiotników stanowi zagadnienie jeszcze otwarte. Szczególnie charakterystyczny jest przymiotnik *vìčvienas*. W przeciwieństwie do *pìčpilnis*, który ma wtórną osnowę na indoeur. *-i̯o-*(: *pìlnas*), *vìčvienas* występuje z osnową wyrazu podstawowego *víenas* 'jeden; sam'. Co się zaś tyczy elementu reduplikacyjnego, to wykazuje on samogłoskę pierwiastka na stopie redukcji, bo *i* zamiast dyftongu *ie*, oraz element wzmacniający *č*. Ten ostatni jest prawdopodobnie przedspółgłoskową odmianką *-t(i)-*, jak w dwuczłonowych imionach osobowych, np. w *Giñ-t-vilas*.

Na równi z *pìčpilnis* i *vìčvienas* stoją co do budowy *nìčniekas* 'nic a nic'= =**ni-č-niekas* oraz *tùčtuojau* (i *tùčtuoj*) 'w tej chwili, natychmiast'=**tu-č--tuo-jau*. Wyraz *nìčniekas* nie wykazuje, jak widać, żadnego odchylenia od typu reprezentowanego przez *vìčvienas*, *tù-č-tuo-jau* zaś potwierdza tylko podaną wyżej regułę co do kształtowania zgłoski reduplikacyjnej: *u* jest samogłoską na stopie redukcji w stosunku do *uo*.

§ **6**. Przykładów na cząstkowy element reduplikacyjny następujący po pierwiastku jest w litewskim, jak w pozostałych językach indoeuropejskich, wiele, tylko że nie zostały one dotąd rozpoznane. Podam tu dwa: rzeczownik *vir̃vė* 'powróz' i czasownik *varvė́ti, var̃va* 'padać kroplami, kapać'. Wyraz *vir̃vė* oparty jest na reduplikacji **vir-vir-*, gdzie *vir-* to postać pierwiastka **u̯er-*, jak w *vérti vẽria, vė̃rė* m. in. 'nizać': ros. вереница 'szereg', pol. *wór*; *vir̃vė*=**vir-v-ė* zawiera w drugim *v* cząstkową formę pierwiastka **vir-*. —Wyraz *varvė́ti*=**var-v-ėti* urobiony jest od tego samego pierwiastka, co sanskr. *vār* n. i *vāri* n. 'woda'; za podstawę dla *varvė́ti* posłużyła reduplikacja **var--v(ar)-*.

§ **7**. Wielu przykładów na reduplikację z cząstkowym elementem reduplikacyjnym na drugim miejscu dostarczają czasowniki onomatopeiczne. Wystarczy przytoczyć tu kilka przykładów*:

par̃pti, par̃pia 'sykać, syczeć' z **par-p(ar)-*; *bar̃bti, bar̃bia* 'wydawać głuchy głos, jak np. rozbity garnek' z **bar-b(ar)-*; *tratė́ti, trãta* 'turkotać, trzaskać,

* Wymienione w tym ustępie czasowniki ilustrują też wymianę spółgłosek dźwięcznych z bezdźwięcznymi.

jak np. pusty wóz' z *tra-t(ra)-; darděti, dar̃da 'turkotać, jak np. wóz po kamieniach bruku' z *dar-d(ar)-; kar̃kti, kar̃kia 'śpiewać chrapliwym głosem (o kurze)' z *kar-k(ar)-; gar̃gti, gar̃gia 'chrapać' z *gar-g(ar)- itd.

§ 8. Obok wyrazów reduplikowanych, które powstały z powtórzenia tego samego pierwiastka, w języku litewskim zdarzają się i takie, które wynikły z zestawienia dwu różnych, ale bliskoznacznych pierwiastków, jak np. w złożeniu plìk-nuogis 'golut(eń)ki': plìkas 'goły, łysy', núogas 'nagi'. Oto dwa bardzo ciekawe przykłady: geležìs, -iẽs f., żm. gelžìs 'żelazo', łot. dzelzs, dial. dzelezs i prus. gelso (=gelzo) V. 522 'id'; stsł.želězo — wyraz, który pierwotnie znaczył tyle, co 'metal brązowego koloru'. Jest to formacja reduplikacyjna *gel-ĕ-ž(el)-, w której e było fakultatywną samogłoską „łączącą" (żm. gelžìs jest bez tej samogłoski). Oba pierwiastki naszej formacji oznaczały kolory: *gel- jest tym samym pierwiastkiem, co w lit. gel̃tas 'żółtawy, żółty' i geltónas 'koloru złota lub słońca', oraz np. w pol. żółty z *žьltъ<*gilto-; pierwiastek *ž(el)- z indoeur. *ǵhel- to palatalna odmianka pierwiastka *gel-, zachował się on zaś m. in. w lit. dial. žel̃tas 'złoty' oraz w słowiańskim wyrazie na oznaczenie 'złota': stsł. zlato z *zolto. Do budowy słowa na 'żelazo' użyto nie jednego pierwiastka *gel-, lecz i jego odmianki *ǵel- z jednej strony dla urozmaicenia budowy, z drugiej zaś zapewne dlatego, że pierwiastek *ǵel- różnił się nieco znaczeniem od pierwiastka *gel-.

Kéršas, -à 'pstry, czarno-biały (o świni z czarnymi łatami)' to kontynuacja tworu reduplikacyjnego *ker-š(er)-. Pierwszy z występujących tu pierwiastków *ker- spokrewniony jest z prus. kirsna- 'czarny' V. 460, słow. *čьrnъ : pol. czarny i sanskr. kṛṣṇa- 'czarny'. Morfem *šer- z indoeur. *ḱer- służy za podstawę litewskiego przymiotnika šer̃kšnas 'białawy, siwawy, szarawy, szpakowaty'. Trudno byłoby obecnie w sposób dokładny ustalić kolor oznaczany tworem reduplikacyjnym *ker-ḱ(er)->lit. *ker-š-a-.

ZROSTY

§ 9. Kiedy dwa człony pewnego wyrażenia wytworzą jeden wyraz, mówimy o ich zrośnięciu się. Zewnętrznym wykładnikiem powstania zrostu bywa ustalenie jednego przycisku zamiast dawnych dwu. Zrost od złożenia różni się tym, że jego oba człony zachowują swą dawną formę bez zmiany: całość nie przybiera jednoczącego ją osobnego przyrostka (np. indoeur. *-i̯o-*, lit. *-ja-*), pierwszy człon zaś występuje w swej prawowitej formie fleksyjnej i nie doznaje przekształcenia w osnowę. — W języku litewskim wyraźnych przykładów na zrosty jest bardzo niewiele, tłumaczy się to zaś tym, że dawne zrosty, ogólnie biorąc, przystosowały się pod względem formalnym do złożeń — stały się nimi czy to całkowicie, czy tylko częściowo. Częściowe przystosowanie się zrostów polega na tym, że zachowały wprawdzie dawną końcówkę członu drugiego (i całości), ale końcówkę członu pierwszego zastąpiły tzw. samogłoską „łączącą", charakterystyczną dla złożeń .— Przykłady:

W parafii Tverečius jest wieś, której nazwa wymawiana bywa *Dzidė̃sala* z **Didė̃(ja)-sala*: *didė́ja* 'wielka', *salà* m. in. 'obszar ziemi uprawnej otoczony zewsząd mokradłami wzgl. łąkami, osiedle tak położone'.

Wygląd zrostów mają wyrazy: pl. *šaltìbarščiai* 'chołodziec (litewski)': *šáltas* 'chłodny, zimny', pl. *ba͂rščiai* 'barszcz' i *žalìbarščiai* 'chołodziec z dodatkiem zieleniny: cebuli, ogórków itd.': *ža͂lias* 'zielony'. Nie wiadomo jednak, jak dawne są te wyrazy i w jakich dialektach są używane.

Ze zrostu wywodzi się niewątpliwie wyraz pl. *bernū́rakai* 'termin, kiedy kończy się rok pracy parobka u gospodarza' z *bernų͂ rãkai* : *bérnas* m. in. 'parobek', pl. *rãkai* z pol. *roki* 'termin roczny'. Wykładnikiem zrostu jest w naszym wyrazie j e d e n przycisk. Objawem przystosowania się do złożeń jest zmiana *-ų͂* w *-ū́*, tj. w *u* długie akutowane; por. co do *-ū́* z *-ų* *galvū́-galis* 'koniec łóżka od strony głowy, wezgłowie' i *kojū́-galis* 'koniec łóżka od strony nóg' zamiast *galvų͂*, *kójų gãlas* 'koniec'. Obok *bernū́rakai* dialekty litewskie mają w tym samym znaczeniu *bernū́rakis*, a więc normalne złożenie, oparte czy to na wyrażeniu *bernų͂-rãkai*, czy też *bernų͂-rãkas*.

Przykładów ilustrujących częściowe przystosowanie zrostów do złożeń jest wiele, tylko że nikt dotąd ich nie zbierał, ani nie badał. Omówimy tu niektóre dawne zrosty.

Dial. *namó-galas* pochodzi z *nãmo gãlas* 'koniec domu'. Z dawnego zrostu zachował ten wyraz nietkniętą formę członu drugiego na *-as*, o związku zaś

ze złożeniami świadczy przesunięcie przycisku na zgłoskę następną, której *o* zamiast regularnej cyrkumfleksowej otrzymało intonację akutową. Formę normalnego złożenia ma znana z dialektów odmianka *namó-galis*.

Na oznaczenie „maliny kamionkowej, kocianki" (zwanej po łacinie Rubus saxatilis) mamy w języku literackim złożenie pl. *kãt-uogės* z wariantem *kãčia-uogės* (w dialektach także *kačia-uõgės*), ale w poszczególnych dialektach istnieje formacja *kãt-uogos*, która jest czy to wprost kontynuacją dawnego zrostu, opartego na wyrażeniu *kãtės úogos* (: *kãtė* lub *katẽ* 'kot', pl. *úogos* 'jagody'), czy też formacją urobioną według ustalonego już takiego właśnie wzoru.

Oboczności typu *kãt-uogės* : *kãt-uogos* musiało być w języku litewskim pewnego okresu sporo, tak że posłużyły za wzór dla innych podobnych. Tak więc, obok *kirvã-kotis* 'toporzysko' powstała występująca w dialekcie twereckim odmianka *kirvã-kotas*. Ba, trzeba się liczyć z ewentualnością, że poszczególne wyrazy złożone bez łączącego oba elementy składowe przyrostka *-ja-* lub *-ė-* istniały tylko w tej postaci i nie miały nigdy normalnej odmianki złożeniowej. Jako przykład wysunę tu wyraz *akẽč-vilkos* wzgl. *akẽt-vilkos* 'rodzaj sani do przewożenia brony' : pl. *akẽčios* 'brona', *-vilkos* do *vil̃kti* 'wlec'.

§ **10**. Osobną grupę przykładów ilustrujących zrost dwu rzeczowników stanowią nazwy na *-gala*. Spośród nich na pierwszym miejscu wymienimy znaną m. in. z ruskiej kroniki Nowgorodzkiej nazwę plemienną *Loty-gola* (pod rokiem 1200 itd.), w której oba człony reprezentują formę nom. sg. : *Loty-*, czego późniejszą kontynuacją jest rus. i pol. *Łot(ъ)wa*; *-gala* o ogólnym znaczeniu 'kraj; plemię'. Na pierwszy rzut oka na równi z *Loty-gola* stoi co do budowy nazwa góry w pow. Telšiai *Žąsū̃gala*. W rzeczywistości *Žąsū̃-* to zapewne dawna forma gen. pl. *Žąsų-* ; co do zmiany *-ų* w *-ū̃* por. np. *galvū̃-galis* 'wezgłowie' z **galvų-galas*. Z formą genetivu, ale w singularis, mamy do czynienia w nazwie rzecznej w pow. Kaunas i Marijampolė *Dievógala* z **Dievo-gala*. Wykładnikiem zrostu jest w tej nazwie przeniesienie przycisku na samogłoskę „łączącą" i nadanie jej intonacji akutowej. Trudno tymczasem powiedzieć coś pewnego o innych nazwach z samogłoską „łączącą" *-ó* : *Baisó-gala*, miasteczko w pow. Kėdainiai ; *Gimbó-gala*, wieś i stacja kolejowa w pow. Radviliškis ; *Arió-gala*, miasteczko w pow. Kėdainiai; *Tandžió-gala*, wieś w pow. Kėdainiai; *Vandžió-gala*, miasteczko i wieś w pow. Kaunas — nazwy te nie są jeszcze dostatecznie jasne. Trzeba się tu liczyć z dwu ewentualnościami: ich człon pierwszy na *-o* kontynuuje albo formę gen. sg., albo też — jak w *Loty-gola* — formę nom. sg. — Trudności sprawia też interpretacja nazw *Betý-gala*, miasteczko w pow. Kėdainiai, i *Ramý-gala*, miasteczko w pow. Panevėžys: czy *y* w *Bety-*, *Ramy-* jest dawne, czy też pochodzi ze wzdłużenia i pozostaje w związku z powstaniem zrostu? — Obok wymienionych nazw z samogłoską „łączącą" w brzmieniu długim mamy jeszcze takie oto nazwy: *Tar̃nagala*, wieś w pow. Panevėžys; *Žaibgala* z **Žaiba-gala* (pol. *Żejbagoła*), wieś w pow. Panevėžys; *Máišia-gala*, miasteczko w pow. Vilnius (pol. *Mej-*

szagoła); *Nóčia-gala**, wieś w pow. Panevėžys. Nie wiemy dotąd, jak brzmiały początkowo dwuczłonowe oryginały przytoczonych dopiero co nazw. W każdym razie ze względu na swą samogłoskę „łączącą" *a* wzgl. *ia* znajdują się one pośrodku między zrostami i złożeniami: ze zrostami łączy je niezmieniona postać członu drugiego *-gala*, ze złożeniami samogłoska „łącząca" *a* wzgl. *ia*.

Za pozostałość po dawnych zrostach można uważać zapewne przymiotniki dwuczłonowe, znane zresztą głównie z dialektów: *bált-margas* 'biało-pstry, o białych łatach': *báltas* 'biały', *márgas* 'pstry'; *šė̃(m)-margas* 'szaro-pstry, o szarych łatach': *šė̃mas* 'szary, popielaty'; *žãlmargas* 'czerwono-pstry, o czerwonych łatach (o bydle)': *žãlas* 'czerwony (o bydle)'; *júod-bėras* 'ciemnogniady': *júodas* 'czarny', *bė̃ras* 'gniady'. Wszystkie te przymiotniki oparte są na zestawieniach typu *báltas-márgas* i reprezentują formację pośrednią między zrostami a złożeniami: ze zrostów mają one ukształtowanie członu drugiego na *-as* w masculinum i na *-a* w femininum, ze złożeń zaś formę członu pierwszego z samogłoską „łączącą" lub bez niej: *balt(a)-* itd. W języku litewskim zatriumfowały ostatecznie złożenia, które przytaczamy tu w formie języka literackiego: *balt-mar̃gis, -ė*; *šė(m)-mar̃gis* obok *šė̃(m)-margas*; *žal-mar̃gis* obok *žãl-margas*; urzeczownikowione *júod-bėris* obok *júod-bėras*. Por. § 24.

* Niektóre z nazw na *-gala* oddał autorowi do rozporządzenia ze swego skarbca wiedzy J. Balčikonis.

ZŁOŻENIA

§ **11.** Złożenia stanowią po dziś dzień bardzo żywotną kategorię wyrazów w języku litewskim, tak że ilość ich ciągle wzrasta. Ilość wyrazów złożonych nie jest wprawdzie tak wielka jak przyrostkowych, ale przecież bardzo znaczna.

W poniższym przedstawieniu złożenia ugrupowano według kryteriów formalnych.

ZŁOŻENIE TYPU *dvamdva-m*

§ **12.** W języku litewskim istnieje pewna niewielka grupa złożeń, których człony, zazwyczaj dwa, pozostają w stosunku współrzędnym do siebie. Złożenia te mają z reguły przyrostek indoeur. *-i̯o-*, f. *-ė-* i formę pluralis, bardzo rzadko singularis. Pod przyciskiem bywa normalnie człon pierwszy. W przekładzie na język polski oba człony złożenia należy łączyć spójnikiem *i* lub przyimkiem *z*. Znane nam złożenia to głównie nazwy potraw i paszy zawierających po dwie części składowe. — Przykłady:

kógalviai 'potrawa z nóg i głowy (także z uszu i ogona)' z **koja-galviai*: *kója* 'noga', *galvà* 'głowa'; *plaũč-kepeniai* 'potrawa z płuc i wątroby (także z serca)' : pl. *plaũčiai* 'płuca', pl. *kẽpenys* 'wątroba'; *sviest-varškė* 'twaróg z masłem' : *sviestas* 'masło', *varškė̃* 'twaróg'; — *avìž-miežiai* 'owies i jęczmień, mieszanina owsa i jęczmienia' : pl. *ãvižos* 'owies', *miẽžiai* 'jęczmień'; *avìž-žirniai* 'owies i groch, mieszanina owsa i grochu (dla świń)' : *ãvižos*, pl. *žir̃niai* 'groch'; *kviẽt-rugiai* 'pszenica i żyto, mieszanina pszenicy i żyta' : pl. *kviečiaĩ* 'pszenica', *rugiaĩ* 'żyto'; *vìk-avižiai* 'wyka i owies, mieszanina wyki i owsa' : pl. *vìkiai* 'wyka', *ãvižos*; *kliñt-molis* 'kamień wapienny z przymieszką gliny' : pl. *kliñtys* 'kamień wapienny', *mólis* 'glina'.

Polskiemu wyrazowi *mał-żonkowie* odpowiada w P o s t y l l i Daukszy *vyr-moteriai* 70_{15}, gdzie *vyr-* oddaje pol. *mał* 'mąż'. Zdaje się jednak, że lit. *vyr-moteriai* to przekład nie pol. *mał-żonkowie*, lecz str. *malъ-žena* 'mąż-żona'. Co się tyczy wyrazu *malъ*, to jest on pochodzenia niemieckiego, a ustalił się nie tylko w polskim i ruskim, lecz także w czeskim, słowackim i w językach łużyckich.

Złożeniem przedstawionego wyżej typu jest termin gramatyczny *kabliã-*

-taškis 'średnik' : *kablỹs* (: *kablẽlis* 'przecinek'), *tãškas* 'kropka' — niektórzy lituaniści woleliby tu po prostu połączenie *tãškas kablẽlis*.

§ 13. Od przedstawionych w poprzednim § złożeń należy odróżniać te, które wyrażają porównanie. Budowa i akcentuacja jak u tamtych:

bób-vyris 'mężczyzna jak baba, marny mężczyzna; chłop-baba' : *bóba* 'baba', *výras* 'mężczyzna'; *glúosna-karklis* 'rodzaj wierzby, wierzba podobna do iwy' : *glúosnis* 'wierzba, Salix' Szyrwid, Diction.[5] 397, *kar̃klas* 'iwa, Salicis genus grandius', Szyrwid 79; *jáut-karvė* 'krowa jak wół (krowa, która nie daje mleka i nie wydaje potomstwa; krowa gruba o wyglądzie wołu)' : *jáutis* 'wół', *kárvė* 'krowa'; dial. *šuva-vilkis* 'pies jak wilk' : dial. *šuvà* 'pies', *vil̃kas* 'wilk'; *višt-gaidis* 'kura jak kogut (kura, która nie niesie jajek i pieje jak kogut; mężczyzna, któremu nie rośnie broda)' : *vištà* 'kura', *gaidỹs* 'kogut'; *kõš-putrė* 'putra jak kasza (tj. równie gęsta jak kasza)' : *putrà* (zupa żytnia lub jęczmienna ugotowana na sposób rzadkiej kaszy', *kõšė* 'kasza'; *ragaĩš-duonė* 'bułka, placek z mąki na chleb' : *ragaĩšis* 'chleb z mąki pszennej lub jęczmiennej', *dúona* 'chleb'; *plauk-gaurỹs* 'włosy jak sierść (tj. równie grube jak sierść)' : pl. *plaukaĩ* 'włosy', *gauraĩ* 'sierść psa, wilka itd.'.

Być może, że do grupy złożeń porównawczych należą też niektóre nazwy miejscowe. Mam tu na myśli głównie dwie: *Er̃žvilkas*, miasteczko w powiecie Jurbarkas, z **erž(ilas)-vilkas* 'ogier jak wilk' : *er̃žilas* 'ogier', *vil̃kas*; *Vilk-mergẽ*, miasto, z **Vilka-mergė* 'dziewczyna jak wilk' : *vil̃kas*, *mergà* 'dziewczyna'. Naturalnie, są to tylko przypuszczenia wymagające dokładniejszego przemyślenia.

ZŁOŻENIA TUPU *arklia-ganỹs*

§ 14. Są to złożenia oznaczające osoby, które wykonują pewną czynność raczej w sposób niestały, przy sposobności. Drugim członem tych złożeń jest morfem czasownikowy, pełniący funkcję nomen agentis: zawiera on pierwiastek odpowiedniego czasownika w postaci jak w praeteritum wzgl. w infinitivie oraz zakończenie *-ys*, w dialektach także *-is*, a więc z osnową na indoeuropejskie *-i̯o* (femininum ma zgodnie z oczekiwaniem zakończenie *-ė*). W stosunku do członu drugiego człon pierwszy pełni pod względem składniowym funkcję przedmiotu. Jest to zazwyczaj rzeczownik występujący w formie morfemu na *-a-*, *-ia-* albo też w formie morfemu bez tej samogłoski. Wszystkie nasze złożenia akcentowane są w języku literackim w nom. sg. i pl. na zgłosce końcowej *-ỹs*, *-iaĩ*, w accusativie zaś na zgłosce pierwszej, która zachowuje intonację właściwą odpowiedniemu rzeczownikowi w jego użyciu samodzielnym. Te złożenia, które w dialektach mają formę nom. sg. na *-is*, wykazują przycisk nieruchomy na jednej z dwu zgłosek członu pierwszego.

Przykłady z języka literackiego: *arklia-ganỹs*, acc. *árkliaganį* 'kto pasie konie' : *arklỹs* 'koń' i *ganýti, gãno* 'paść'; *bad-mirỹs* 'głodomór' : *bãdas* 'głód' i *mir̃ti, mìršta* 'mrzeć, umierać'; *duon-davỹs* 'kto daje chleb, żywiciel' : *dúona* 'chleb' i *dúoti* 'dać'; *duon-pelnỹs* 'kto zarabia na chleb, żywiciel' : *dúona* i *pelnýti, pel̃no* 'zarabiać'; *kailia-dirbỹs* 'garbarz, kuśnierz' : *káilis* 'skóra (owcy . . .)' i *dìrbti* 'robić, wyprawiać . . .'; *kamin-braukỹs* 'kominiarz' : *kãminas* 'komin' i *braũkti, braũkia* m. in. 'czyścić komin'; *kamin-krėtỹs* 'kominiarz' : *kãminas* i *krė̃sti, krė̃čia* 'trząść', także 'czyścić komin'; *kelia-vedỹs* 'przewodnik' : *kẽlias* 'droga' i *vèsti, vẽda* 'wieść'; *krait-vežỹs* 'kto odwozi wiano panny młodej do domu pana młodego' : *kraĩtis* 'wiano' i *vèžti* 'wieźć'; *krauja-gerỹs* lub *krau-gerỹs* 'krwiopijca' : pl. *kraujaĩ* 'krew' i *gérti, gẽria* 'pić'; *krauja-leidỹs* 'kto puszcza krew; kiepski lekarz' : *kraujaĩ* i *léisti, léidžia* 'puszczać'; *malk-vežỹs* 'kto wiezie drwa' : pl. *málkos* 'drwa' i *vèžti, vẽža* 'wieźć'; *puoda-žiedỹs* 'garncarz' : *púodas* 'garnek' i *žiė̃sti, žiė̃džia* 'lepić coś z gliny'; *šien-piovỹs* 'kosiarz (koszący siano)' : *šiẽnas* 'siano' i *piáuti, piáuna, pjóvė* m. in. 'kosić'; *šun-lupỹs* 'kto łupi skórę z psów' : *šuõ, šuñs, šuniẽs* 'pies' i *lùpti, lùpa* 'zdzierać, łupić skórę'; *žiem-kentỹs* 'świnia pozostawiona na zimę (która znosi zimę)' : *žiemà* 'zima' i *kęsti, keñčia* 'cierpieć'; *žmog-žudỹs* 'zabójca' : *žmogùs* 'człowiek' i *žudýti, žùdo* 'zabijać'; z dialektu twereckiego: *glėbia-darỹs* 'ten, co zbija siano w płasty' : *glėbỹs* 'płast' i *darýti, dãro* 'robić'; *duoba-kasỹs* 'ten, co kopie grób' : *duobė̃* 'grób' i *kàsti, kãsa* 'kopać'. Rzadko, ale przecież się zdarza, że pierwszym członem złożenia jest adverbium: *velt-ėdỹs* 'darmozjad' : : *véltui* 'na próżno; darmo', *ė́sti* 'jeść' — przekład z polskiego?

Nie brak nomina agentis, które w języku literackim kończą się na *-ys*, gdy tymczasem w dialektach na *-is*; tak np. literackiemu *šun-lupỹs* odpowiada w Twereczu *šunã-lupis* (morfem *šun-a-* ma tu *a* jako wtórną samogłoskę „łączącą"). Są też wahania w dialektach: w dialektach żmudzkich występują: *niek-džiugỹs* i *niẽk-džiugis* 'kto się cieszy z bagateli, byle czego' : pl. *niẽkai* 'bagatela' i *pra-džiùgti, -džiuñga* 'zacząć się cieszyć'. W języku literackim ustaliła się forma *arkliã-vagis* 'koniokrad', chociaż w dialektach jest także *arklia-vagỹs* (: *võgti, vãgia* 'kraść'); literacką formę ukształtowano widocznie pod wpływem *vagìs, -iẽs* 'złodziej'. Nieco inny przykład to *púod-laižis* 'kto wylizuje garnki, łasuch'; forma na *-is* jest zapewne wykładnikiem wybitnie ujemnego znaczenia tego wyrazu (bywa on i epitetem kota). Jeszcze parę przykładów na złożone nomina agentis na *-is* z dialektów: *mìl-dažis* 'kto zajmuje się farbowaniem sukna' : *mìlas* 'sukno' i *dažýti* 'farbować'; *višta-veizdis* 'kto maca kury' : *vištà* 'kura' i *veizdė́ti, véizdi* m. in. 'macać kury'.

Złożone nomina agentis o przyrostku indoeuropejskim *-i̯o-* znane są i w grupie językowej słowiańskiej: stsł. *ľubo-dějь* 'cudzołóżca', *są-pьŕь* 'przeciwnik, nieprzyjaciel'. Ogólnosłowiańskie złożenie **medv-ědь* 'pojadacz miodu' > 'niedźwiedź' (: *medъ* 'miód', **ěsti* > pol. *jeść*) ma osnowę na *-i-*.

ZŁOŻENIA TYPU *rug-sėjis*

§ 15. Złożenia utworzone na kształt *rug-sė̃jis* 'wrzesień' to dawne nomina actionis na indoeur. *-i̯o-*. Współcześnie złożenia te oznaczają zazwyczaj, zarówno w języku literackim jak w dialektach, porę albo miejsce wykonywania pewnej czynności. Tak więc, *rug-sė̃jis* to genetycznie 'pora siania żyta' : *rugiaĩ* 'żyto' i *sė́ti, sė́ja* 'siać'. — Złożenia, o których mowa, nie mają akcentuacji jednostajnej. Akcentuje się je zazwyczaj na członie pierwszym, ale też niekiedy, jak w *rug-sė̃jis*, na członie drugim. — Przykłady z dialektów:

kiaulã-žviegis 'pora kwiczenia świń' : *kiaũlė* 'świnia' i *žviẽgti, žviẽgia* 'kwiczeć (o świniach)'; *lãp-skleidis* 'pora rozwijania się liści' : *lãpas* 'liść' i *skleĩstis* 'rozwijać się (o pączkach, kwiatach, liściach)'; *málka-kirtis* 'pora rąbania drew' : pl. *málkos* 'drwa' i *kir̃sti, ker̃ta* 'rąbać'; *mėšlã-vežis* 'pora wożenia gnoju na pole' : *mė̃šlas* 'gnój' i *vèžti, vẽža* 'wieźć'; *saulė̃-lydis* 'pora o zachodzie słońca', po części i sam 'zachód słońca' : *sáulė* 'słońce' i *léistis, léidžiasi* m. in. 'zachodzić (o słońcu)', także *saulė̃-sėdis* 'pora o zachodzie słońca' : *sáulė* i *sė́sti, sė́da* 'zachodzić (o słońcu)'; *saulė̃-tekis* 'pora o wschodzie słońca', a po części i sam 'wschód słońca' : *sáulė* i *tekė́ti, tẽka* m. in. 'wschodzić (o słońcu)'; *vìšta-tupis* 'pora, gdy kury zasiadają do spania' : *vištà* 'kura' i *tũpti, tùpia, tũpė* 'siadać (o ptakach)' i *tupė́ti, tùpi* 'siedzieć (o ptakach)'; *kiaũlia-knisis* 'zagłębienie wyryte przez świnie' : *kiaũlė* 'świnia' i *knìsti, knìsa* 'ryć ryjem'; *kiaũlia-migis* 'legowisko świń, chlew dla świń' : *kiaũlė* 'świnia' i *mìgti, miñga* 'zaczynać spać'; *mól-kasis* 'miejsce, gdzie się kopie glinę' : *mólis, -io* 'glina' i *kàsti, kãsa* 'kopać'.

Nie brak wypadków, kiedy złożenie na *-is* jest tylko odmianką złożenia na *-ys*:

bùlvia-kasis 'pora kopania ziemniaków' obok *bulvia-kasỹs, -ė̃* 'kto kopie ziemniaki' : pl. *bùlvės* 'ziemniaki' i *kàsti*; *málka-kirtis* obok *malka-kirtỹs* 'kto rąbie drwa'; *mėšlã-vežis* : *mėšla-vežỹs* 'kto wozi gnój na pole'.

Litewskie złożone nomina actionis mają w językach słowiańskich odpowiedniki o osnowie na *-i-* : stsł. *pro-padь* 'przepaść', *pro-po-vědь* 'kazanie'. Genetyczny związek między jednymi a drugimi jest oczywisty, omawiać go tu w szczegółach jednak niepodobna.

ZŁOŻENIA TYPU *akì-plėša*

§ 16. Chodzi tu o pewien rodzaj nomina agentis. Drugi człon takiego złożenia jest zawsze pochodzenia czasownikowego i oznacza właściwą czynność wykonywaną przez jej sprawcę; człon pierwszy, będący uzupełnieniem członu drugiego, wskazuje, na kogo lub na co skierowana jest ta czynność lub w jakim zakresie się odbywa — człon pierwszy jest więc zawsze formą rzeczownika lub przysłówka. Oba człony zespolone są w jeden wyraz za pomocą

przyrostka indoeuropejskiego *-ā-*. Akcentuacja złożeń typu *akì-plėša* 'natrętnik' bywa różna. Przycisk może spoczywać w nom. sg. albo na członie drugim, albo na pierwszym. Złożenia akcentowane na zgłosce ostatniej mają przycisk ruchomy, np. *bad-mirà*, acc. *bãdmirą* 'głodomór', wszystkie inne wykazują przycisk nieruchomy : *rata-dáila* 'kołodziej', *akì-žara* 'kto mówi prosto w oczy', *nekláu-žada* 'ktoś nieposłuszny' § 19. Złożenia typu *akì-plėša* mają tę jedną formę na oba rodzaje, męski i żeński. — Złożenia, które tu omawiamy, przestały już być w języku litewskim formacją produktywną. Większość przytoczonych niżej przykładów to przezwiska albo nazwy osób wykonujących jakąś małowartościową czynność:

akì-plėša 'ktoś natrętny, czelny' : *akìs* 'oko' i *plė̃šti*, *plė̃šia* 'drzeć, rwać itd.'; *akì-žara* 'kto mówi bez ogródek, otwarcie' : *akìs* i *žer̃ti*, *žẽria*, *žẽrė* 'wygrzebywać żar z pieca; szorstko mówić' (por. wyrażenie: *žẽria tiẽsą į akìs* 'rąbie prawdę w oczy'); *bad-mirà* 'ktoś ciągle nienasycony, głodomór' : *bãdas* 'głód' i *mir̃ti*, *mìršta* 'mrzeć'; dial. *kamìn-šluosta* 'kominiarz' : *kãminas* 'komin' i *šlúostyti*, *šlúosto* m. in. 'wymiatać kominy'; *nieka-táuška* 'kto plecie głupstwa' : : pl. *niẽkai* 'głupstwa, bzdury' i *taũkšti*, *taũškia* 'pleść głupstwa'; *niẽk-tauza* 'kto plecie głupstwa, bzdury' : *niẽkai* i *taũzyti*, *taũzija* 'pleść głupstwa'; *pasal-kandà*, *-kañdos* '(pies,) który kąsa podstępnie' : *pasalà* 'podstęp' i *ką́sti*, *kánda* 'kąsać'; *pelė̃da* 'sowa' z **pelė-ė̃da* : *pelė̃* 'mysz' i *ė́sti*, *ė́da* 'jeść, żreć'; *rata-dáila* 'kołodziej' : *rãtas* 'koło' i **dail-*, ten sam pierwiastek, co w *dailùs* 'równy; piękny'; *šùn-kara* 'kto wiesza psy, nicpoń' : *šuõ*, *šuñs* 'pies' i *kárti*, *kãria* 'wieszać'; dial. *žmog-žudà* 'zabójca' : *žmogùs* 'człowiek' i *žudýti* 'zabijać'.

Niektóre z wymienionych złożonych nomina agentis na *-a* występują też w obocznych formach na *-ys* wzgl. *-is* : *kamìn-šluosta* i liter. *kamin-šluostỹs*, *daug-norà* i *daugia-nõris*, *niẽk-tauza* i *niek-taũzis*, *šùn-kara* i *šun-karỹs*.

Złożone nomina agentis na *-a* były niegdyś formacją żywotną i w językach słowiańskich. Pozostałością z okresu ogólnosłowiańskiego jest stsł. *voje-voda*, pol. *woje-woda* itd. : stsł. pl. *voji* 'wojacy' i *vesti*; co do odpowiedniości *vesti* : *-voda* por. lit. *žer̃ti* : *akì-žara*, o czym wyżej. W językach słowiańskich dawne formacje typu *voje-voda* zastąpiono nowymi na *-ja* : *drěvo-dělа* 'cieśla' obok lit. *rata-dáila*; stpol. *ręko-jmia* 'poręczyciel' : *ręka* i *po-jmę*; stsł. *velь-moža*, pol. *wiel-moża* : stsł. *velijь*, stpol. *wieli* i stsł. *mošti*, pol. *móc*. Pozostaje tylko jeszcze zbadać, jak to się stało, że w grupie językowej słowiańskiej zapanowały formacje na *-ja* zamiast dawniejszych na *-a*. Tymczasem stwierdzimy, że formacje na *-ja* nie obce były i językowi litewskiemu; świadczy o tym stlit. *gera-dėja* 'dobrodziej' w Postylli Daukszy 181_{11}, zapewne przekład pol. *dobro-dziej*.

Osobną grupę wyrazów na indoeur. *-ā-* stanowią imiona osobowe (dziś nazwiska): *Dau(g)-norà*, *Ged-vilà*, *Vaĩš-nora* itd. Są to odmianki podobnie zbudowanych imion na *-as*, por. § 19.

ZŁOŻENIA TYPU *akì-mirka*

§ 17. Mamy tu na oku złożenia o drugim członie werbalnym, zakończonym na *-a*; pierwszy człon, pochodzenia imiennego, ma formę pierwiastka lub osnowy, niekiedy zmodyfikowanej. Pod względem znaczenia nasze złożenia reprezentują pewien rodzaj nomina actionis, z tym jednak ograniczeniem, że współcześnie są to nieraz wyrazy o konkretnym znaczeniu. — Akcentuacja naszych złożeń wymaga osobnego omówienia. Tu ogólnie tylko powiemy, że te spośród nich, które zachowały znaczenie nomina actionis, wykazują przycisk zazwyczaj na członie pierwszym, podczas gdy ze znaczeniem konkretnym związany jest przycisk raczej na członie drugim. A oto pewna ilość przykładów:

akì-mirka 'Augenblick' : *akìs* 'Auge', *mérkti, mérkia* 'mrużyć; mrugać' : : *mìrktelėti* 'mrugnąć'; dial. *kraujã-tryda* 'krwawa biegunka' : pl. *kraujaĩ* 'krew' i *tríesti, tríedžia* 'mieć ostry rozstrój żołądka' : *trìdžius* 'kto często miewa rozstrój żołądka'; *saulė́-grąža* 'przesilenie dnia z nocą' : *sáulė* 'słońce' i *grę̃žti, grę̃žia* m. in. 'zawracać' (*grąžà* 'powrót'); *saulė́-kaita* 'skwar, spiekota' : : *sáulė* i *kaĩsti, kaĩčia* 'ogrzewać, nagrzewać; stawiać naczynie na ogniu'; *sniẽg-draba* 'deszcz ze śniegiem' : *sniẽgas* 'śnieg' i *drė̃bti, drė̃bia* 'bryzgać' (: *Drė̃bia visa diena* 'cały dzień pada mokry śnieg'); *šìrd-gėla* 'ból serca; zmartwienie' : *širdìs* 'serce' i *gélti, gẽlia, gẽlė* 'kłuć (o owadach, o żmii); boleć'; *šlãp-draba* lub *šlãp-driba* 'śnieg z deszczem, pluchota' : *šlãpias* 'mokry' i *drė̃bti* oraz *drìbti, drim̃ba* 'opaść, opadać (np. o cieście)'; *blaũzd-laužа* 'pora niebezpieczeństwa na niezamarzłych jeszcze zupełnie drogach, bagnach' : pl. *blaũzdos* 'łydki' i *láužti, láužia* 'łamać'; *lauk-nešà* 'naczynie, w którym się niesie jadło na pole' obok *lauk-nešỹs* 'id.' : *laũkas* 'pole (obszar bezleśny, równy)' i *nèšti* 'nieść'; *led-žingà* 'łyżwa' : *lẽdas* 'lód' i *žeñgti, žeñgia* 'kroczyć' oraz *žingúoti* 'iść krokiem'; dial. *vilk-trasà* 'wilcza ścieżka' : *vil̃kas* 'wilk' i *trė̃sti, trė̃sia* m. in. 'iść, biec'; dial. *žąs-lasà* 'nazwa ziela' : *žąsìs* 'gęś' i *lèsti, lẽsa* 'brać pożywienie dziobem, dziobać'; interpretacja niektórych złożeń budzi wątpliwości : *markà* 'zagłębienie do moczenia lnu lub konopi' może być rozumiane jako nomen actionis urobione wprost od czasownika *mer̃kti, mer̃kia* 'moczyć', pomimo złożeń typu *kanãp-marka* 'zagłębienie do moczenia konopi' (: pl. *kanãpės* 'konopie') i *lìn-marka* 'zagłębienie do moczenia lnu' (: pl. *linaĩ* 'len').

§ 18. Ze złożeniami typu *blaũzd-laužа* konkurują w języku litewskim złożenia zakończone na *-as*. Między nimi zdarzają się formacje bardzo stare :

pė́d-sakas 'ślad' : *pė̃das*, pl. *pėdaĩ* 'ślady' i *sèkti, sẽka* 'iść w ślad, postępować śladami', por. *pėd-sekỹs* 'kto idzie trop w trop (o psie)' ; *síel-vartas*, dial. *síela-vartas* 'zmartwienie, strapienie' : *síela* 'dusza' i *ver̃sti, ver̃čia* 'wywracać, przewracać, obracać itd'.

Litewskie złożenia typu *pėd-sakas* mają odpowiedniki w językach słowiańskich : pol. *krwo-tok*, z zastanawiającym członem *krw-o-* ; z *sìel(a)-vartas* można porównać pod względem formalnym pol. *koło-wrót.*

ZŁOŻENIA TYPU *Nori-butas*

§ 19. Wśród litewskich dwuczłonowych imion osobowych istniała dość znaczna ilość takich, których człon pierwszy był pochodzenia czasownikowego i kończył się na *i* lub *ĩ*, człon zaś drugi, z pochodzenia imienny, miał zakończenie *-as*. Takim imieniem jest właśnie *Nori-butas.* Podobnie ukształtowane imiona osobowe znamy niestety prawie wyłącznie z dawnych transpozycyj obcych, głównie słowiańskich, ruskich i polskich. Jako takie zachowały się one zresztą tylko w starych tekstach; później i współcześnie poznajemy je już jako nazwiska rodzinne. Dziś w języku litewskim omawiane imiona-nazwiska występują w postaci skróconej, bez wewnętrznego *i*. Okoliczność ta znacznie utrudnia badania i należyte przedstawienie imion typu *Nori-butas.*

Oto wybór dwuczłonowych imion z pierwszym członem na *-i* : *Gedi-minas* (w kronikach ruskich *Gediminъ*), *Gini-butas, Gini-tautas, Kari-butas* (pol. *Korybut*), *Mini-mantas* (pol. *Minimund* u Długosza), *Nori-butas, Nori-man(t)as* (rus. *Narimont* w kronice Nowgorodzkiej, np. pod r. 1333), *Radi-vilas* (pol. *Radziwiłł*).

Prawie wszystkie te imiona znamy też w późniejszej postaci skróconej, mianowicie bez wewnętrznego *i* : *Ged-mìnas, Gim-butas* (pol. *Gimbut*), *Gìn-tautas* lub *Giñ-tautas* (pol. *Gintowt*), **Kar-butas* (pol. *Korbut*) ; *Nór-butas* (pol. *Narbut*), *Rad-vilas.* Inna różnica w porównaniu z dawnym stanem polega na tym, że nasze imiona, już jako nazwiska, zamiast z *-as* występują także z zakończeniem *-a*. Zdarza się, że nawet to samo imię poznajemy w dwu formach: *Gẽd-vilas* lub *Ged-vìlas* i *Ged-vilà.*

Obok form na *-as* i na *-a* imiona typu *Nori-butas* mają jeszcze trzecią formę, z osnową na indoeur. *-i̯o-* i z zakończeniem *-is* w nom. sg. : *Gin-taũtis* obok *Gìn-tautas* i *Giñ-tautas* ; *Gird-vìlis* obok *Gẽd-vilas* i *Ged-vìlas* ; *Min-gẽlis* obok *Dir-gẽlas, Sur-gaĩlis* obok dawnego *Mini-gaila* itd. — Wymienione formacje na *-is* są najprawdopodobniej dawnymi formacjami patronimicznymi: *Gintaũtis* to według naszej hipotezy syn kogoś, komu na imię było *Gìntautas* wzgl. *Giñtautas*. Pokrewne formacje o przyrostku *-i̯o-* znamy m. in. z języków słowiańskich; mamy tu na myśli nazwy miejscowe o znaczeniu dzierżawczym, jak np. pol. *Wrocław* z **Wrocisłaẃ* = str. *Vorotislavlь*, dwór w Kijowie, dosłownie 'dwór *Wrocisława*' — *Wroci-sław* jest imieniem nie tylko polskim, ale i ruskim : *Voroti-slav.*

Przedmiotem długotrwałej i gorącej dyskusji stało się pochodzenie imion typu *Nori-butas.* Przychodzi tu na pamięć prastare polskie złożenie *pasi-rzyt* (r. 1500), później *paso-rzyt* 'kto pasie rzyć (tj. tyłek)', dziś *paso-żyt* ; por. też

nieco inaczej urobione *liczy-krupa*, *wierci-pięta* itd. W zasadzie złożenia te mają to samo znaczenie, które wykazują litewskie złożenia typu *kamin-kretỹs* zamiast **kamina-kretys* 'kominiarz', dosłownie 'kto wymiata kominy'. W związku z tym nasuwa się hipoteza, że złożenia jak *Nori-butas* są po prostu wariantami złożeń typu **kamina-kretys*, mianowicie o odwróconym następstwie członów, to znaczy z członem werbalnym na pierwszym, członem zaś imiennym na drugim miejscu. W zakresie wyrazów pospolitych jednym z takich złożeń jest *ne-kláužada* 'ktoś nieposłuszny', odmianka domniemanej formacji **-klaužadas* z **klausi-žadas* obok **žada-klausys* 'kto słucha mowy (zalecenia)' : *klausýti*, *klaũso* 'słuchać', *žãdas* 'mowa'. Przytoczymy tu jeszcze jedno nieco dziwne złożenie, znane niestety tylko ze słowników : *kali-boba* obok *bob-kalys* 'czwarty mąż pewnej kobiety' : *kálti*, *kãla* 'kuć, bić, wbijać', *bóba* 'baba, babsko'; *kali-boba* żywo przypomina swą budową polskie złożenia typu *liczy-krupa*, *bob-kalys* zaś stoi na równi z **kamina-kretys*.

Odwracanie następstwa członów w dwuczłonowych złożeniach, widoczne w całej pełni w odpowiedniości *kali-boba* : *bob-kalys*, jest w zasadzie zjawiskiem indoeuropejskim. Oto dalsze przykłady ilustracyjne z języka litewskiego, po części także z łotewskiego :

aũta-kojis 'onuca', u Szyrwida Diction.[5] 194 'nogawica' : łot. *kãjauts* 'id.' ; *dienó-vidis* : *vidù-dienis* 'południe', u Szyrwida 272 ; *galvó-viršis* : *viršù-galvis* 'ciemię', dosłownie 'wierzchołek głowy' (*galvà* 'głowa', *viršùs* 'wierzch') ; *galvũ-galis* 'wezgłowie' : *galù-galvis* 'id.' ; *kojũ-galis* : *galù-kojis* 'koniec łóżka, gdzie kładzie się nogi' ; adv. *trūkčià-galviais* : *galvó-trūkčiais* '(biec) na łeb, na szyję, na złamanie karku' ; *vasaró-vidis* lub *vasár-vidis* : *vidù-vasaris* 'środek lata' ;

przykłady z materiału onomastycznego :

Lau(k)-galiai, nazwa wsi w b. Litwie pruskiej : *Galã-laukiai*, wieś w okolicach Twerecza (polski odpowiednik znaczeniowy „Koniec-pol") : *laũkas* 'pole', *gãlas* 'koniec' ; imiona osobowe : *Bùt-ginas* : *Gim-butas*, *Vaiš-nóra* : *Nór-vaiša* itd. Starożytności tych podwójnych form imion osobowych dowodzą choćby dane z języka polskiego oraz z greckiego : *Bratu-mił* : *Miło-brat*, *Rad-sul* : *Suli-rad*, *Lub-gost* : *Go-lub*, gdzie *go-* ma formę ustaloną w *Go-sław* z **Gost(i)-slavъ* ; 'Αγέ-λαος : Λᾶγος, 'Αγέ-λοχος : Λόχ-αγος, Νικοκράτης : Κρατί-νικος itd.

Tak więc, możliwość, że np. imię *Nori-butas* powstało przez przestawienie członów z **Buta-norys*, jest całkiem prawdopodobna. Za tym tłumaczeniem przemawia też okoliczność, że tak oto *i* członu pierwszego *Nor-i-* można związać z *y(ī)* członu drugiego *-nory-s*. Szczegóły tej odpowiedniości wymagałyby jednak obszerniejszego przedstawienia, tu więc zaznaczymy tylko tyle, że w *y* mieści się osnowne indoeur. *-(i)i̯o-* ; por. III § 37.

Przedstawiając wyżej imiona typu *Nori-butas*, uchyliliśmy się świadomie od ich przekładu na język polski. Chodzi o to, że imiona te w różnych okresach

rozwojowych języka litewskiego rozumiane były różnie. Człon pierwszy *nori-* był genetycznie najprawdopodobniej pewną formą rzeczownika odsłownego, z czasem jednak został on w poczuciu językowym przewartościowany, mianowicie zaczęto go traktować jako formę czasownika, np. 3. praes.: *nori* 'chce'. Gdy następnie imię *Noributas* straciło *i* i przybrało postać *Norbutas*, jego znaczenie doznało z pewnością znów jakiejś zmiany, nie wiadomo jednak, na czym ona polegała. — Na tym nie koniec. Trzeba się jeszcze liczyć z ewentualnością, że sporo imion typu *Nori-butas* to formacje późne, urobione w sposób mechaniczny przez wstawianie do imion odziedziczonych i regularnie zbudowanych członów, których właściwym miejscem były imiona o budowie odmiennej.

RZECZOWNIKI ZŁOŻONE O PIERWSZYM CZŁONIE OKREŚLAJĄCYM

1. Złożenia typu *drūt-galỹs*

§ **20.** W złożeniach tych człon pierwszy, pochodzenia przymiotnikowego, stanowi bliższe określenie członu drugiego, który jest rzeczownikiem. Całość ma osnowę na indoeur. *-i̯o-* w masculinum i na *-ė-* w femininum. Rodzaj złożenia zazwyczaj zgodny bywa z rodzajem drugiego członu, tj. rzeczownika. Masculina kończą się w nom. sg. najczęściej na *-is*, niekiedy jednak i na *-ys*. Co do ukształtowania członu pierwszego żadnej reguły podać nie można : może on występować, nawet w języku literackim, to z tzw. łączącym *-a-*, to bez niego : *stor(a)-galỹs* 'grubszy koniec'. Akcentuacja nie jest ujednostajniona, widać to będzie z poniższych przykładów:

drūt-galỹs, gen. *drũtgalio* 'grub(sz)y koniec' : *drũtas* 'gruby, mocny' : *gãlas* 'koniec' ; *laib(a)-galỹs* 'górna (cienka) część włókna lnu' : *láibas* 'cienki' ; *pirma-galỹs* lub *pìrm-galis* 'przednia część, przodek (wozu)' : *pìrmas* 'pierwszy' ; *stor(a)-galỹs* 'grubszy koniec' : *stóras* 'gruby' ; *tvirta-galỹs* 'dolna (twardsza) część włókna lnu' : *tvìrtas* 'twardy' ; *skeřsa-gudis* 'ktoś koszlawiący mowę litewską, mówiący z białoruska po litewsku' : *skeřsas* m. in. 'odchylony na bok, zboczony', *gùdas* 'Białorusin' ; *viẽškelis* 'szeroka droga publiczna' : *viẽšas* 'dla wszystkich otwarty, publiczny', *kẽlias* 'droga' ; *drũt-medis* lub *kiet-medis* 'drzewo o twardym drewnie (dąb, jesion, grab)' : *drũtas* 'mocny', *kietas* 'twardy', *mẽdis*, *mẽdžio* 'drzewo' ; pl. *pirmã-milčiai* 'mąka pierwszej jakości' : *pìrmas* 'pierwszy', pl. *mìltai* 'mąka' ; *jaunã-miškis* 'młody lasek' : *jáunas* 'młody', *mìškas* 'las' ; pl. *pirmã-ryčiai* 'pierwsza noc poślubna' : *rýtas* 'ranek' ; pl. *piktã-šašiai* 'strupy trudne do wyleczenia' : *pìktas* 'zły', *šãšas* 'strup' ; *sén-tėvis* 'przodek' : *sẽnas* 'stary', *tė́vas* 'ojciec' ; *naujã-rugis* 'tegoroczne świeżo zżęte żyto' : *naũjas* 'nowy', pl. (!) *rugiaĩ* 'żyto' ; nowotwory: *pirmãdienis* 'poniedziałek', *antrã-dienis* 'wtorek' itd. : *pìrmas*, *añtras* 'wtóry', *dienà* 'dzień' ; *pirmã-eilis* 'pierwszyzna (np. ugór orany po raz pierwszy)' : *eilė̃* lub *eilià* 'rząd,

szereg' ; *júoda-žemis* 'czarnoziem' : *júodas* 'czarny', *žẽmė* 'ziemia' ; *žém-uogės*, dial. *žema-(v)úogės* 'poziomki' : *žẽmas* 'niski', pl. *úogos* 'jagody' ; *sén-upė* lub *sẽn-upė* 'dawne koryto rzeki' : *sẽnas* 'stary, dawny', *ùpė* 'rzeka' ; *jaunã-martė* 'synowa w pierwszym okresie po przyjściu do męża' : *marti* 'synowa, bratowa ; młoda mężatka' obok *jauna-vedỹs* 'pan młody' : *vedỹs* 'pan młody'. — Nazwy miejscowe o podobnej budowie : *Naũ-miestis*, np. miasteczko w pow. Šakiai z **Nauja-miestis* 'Nowe Miasto' : *miẽstas* 'miasto' ; *Didžiã-salis* 'Wielka Wieś', miejscowość w pow. Švenčionys obok *didė̃ salà* 'wielka wieś' ; *Naujã-sodė*, wieś w pow. Rokiškis : *sodà* 'wieś'.

Do wymienionej grupy należą też złożenia rzeczownikowe, w których członem pierwszym jest część mowy nieodmienna, mianowicie *po-* i *pus-*, *pusiáu-* :

Z przedrostkiem *po-* występują rzeczowniki oparte na czasownikach mających pomniejszający przedrostek *pa-* : *póbuvis* 'wspólne spędzanie czasu' : *pa-buvóti* 'pobyć' ; *pó-ilsis* 'odpoczynek' : *pa-ilsė́ti* 'odpocząć nieco' ; *pó-sėdis* 'posiedzenie' : *pa-sedė̃ti* 'posiedzieć' ; *pó-sūkis* 'skręt' : *pa-sùkti* 'skręcić' itd. ;

pus-, *pusiáu-* 'pół, na pół' : *pùs-bernis* 'podrostek w wieku lat 14—15 ; parobek' : *bérnas* 'młodzieniec, kawaler' ; *pùs-mergė* 'dziewczyna-podrostek' : *mergà* 'dziewczyna' ; *pùs-karvė* 'jałówka' : *kárvė* 'krowa' ; *pùs-ratis* 'półkole' : *rãtas* 'koło' ; *pùs-rytis* 'pora ranna ; śniadanie' : *rýtas* 'wczesny ranek' ; — *pusiáu-dienis* 'południe' : *dienà* 'dzień' ; *pusiáu-kelė* 'pół drogi' : *kẽlias* 'droga' ; *pusiáu-naktis* 'północ' : *naktìs* 'noc' itd.

We wszystkich wyżej przytoczonych złożeniach drugim członem jest, jak widać, rzeczownik. Zdarzają się przecież formacje z drugim członem przymiotnikowym, a więc o następstwie odwróconym. Mamy tu na myśli złożenia z przymiotnikiem *palaĩkis, -ė* 'znoszony, stary, marny'. Wielu przykładów na ten rodzaj złożeń dostarczają dialekty, m. in. twerecki. Tu człon pierwszy kończy się zawsze samogłoską *a*, która zazwyczaj dźwiga przycisk : pl. *plaukã-palaikiai* 'włosiska' : *plaukaĩ* 'włosy' ; pl. *vaikã-palaikiai* 'dzieciska' : *vaikaĩ* 'dzieci' ; *arkliã-palaikis* 'konisko' : *arklỹs* 'koń' ; *gaidžiã-palaikis* 'kogucisko' : *gaidỹs* 'kogut' ; *ožkã-palaikė* 'kozisko' : *ožkà* 'koza' ; *mergã--palaikė* 'dziewczysko' : *mergà* 'dziewczyna'. Odmiennie umiejscowiony przycisk ma *vìšta-palaĩkė* 'kurzysko' : *vištà, -os* 'kura'.

W języku litewskim istnieją także formacje, w których drugi człon ma wyraźny charakter czasownikowy : pl. *gryna-šaliaĩ* 'mróz, któremu nie towarzyszą opady śnieżne' : *grýnas* 'goły, nagi' : *šálti, šą̃la* 'jest mróz, marznie'.

Bardzo rzadkie są złożenia z osnową na indoeuropejskie *-o-* : w pow. Telšiai jest wieś o nazwie *Bált-laukas* (w urzędowych spisach *Balt-laukis*) : *báltas* 'biały', *laũkas* 'pole' ; obok *gryna-šaliaĩ* mamy pl. *plìk-šalaĩ* 'gołoledź' : *plìkas* 'goły, łysy' ; pl. *pìrma-lakai* lub *pirm-lakaĩ* 'ziarno przednie' i *pastùr-lakai* 'ziarno ostatnie, poślad' : *pìrmas*, dawne *pasturas* 'ostatni', *lė̃kti, lė̃kia* 'lecieć' ;

pìrm(a)-takas 'poprzednik, zwiastun' : *pìrmas, tekė́ti, tė̃ka* 'biec, ciec' (por. stsł. *prědъ-teča* 'poprzednik').

Słowiańskie złożenia o pierwszym członie przymiotnikowym miały osnowę na indoeur. *-o-*, a więc były typu lit. *Bált(a)-laukas*. Tak ukształtowane są imiona osobowe na **-pъlkъ*: pol. *Jaro-pełk, Święto-pełk* 'ktoś, kto ma pod sobą oddział zbrojnego ludu' : *jary, święty* 'mocny', *pełk=pułk*.

2. Złożenia typu *šón-kauliai*

§ **21**. Mowa tu o złożeniach, w których nie tylko człon drugi, ale i pierwszy, będący jego określeniem w szerokim znaczeniu tego słowa, jest z pochodzenia rzeczownikiem. Całość ma w masculinum osnowę na indoeur. *-i̯o-*, w femininum na *-ė-*; czy całe złożenie występuje jako masculinum, czy jako femininum, rozstrzyga zazwyczaj człon drugi. Z ukształtowaniem członu pierwszego sprawa ma się podobnie jak w złożeniach, w których członem tym jest przymiotnik. Akcentuacja naszych złożeń nie jest uregulowana. Feminina na *-ė* nie mają jednak w nom. sg. przycisku na tej końcówce; nie inna jest zresztą akcentuacja złożeń na *-ė* o pierwszym członie przymiotnikowym. Złożenia typu *šón-kaulis* cieszą się w języku litewskim pełnią żywotności, toteż przykładów można by przytoczyć bardzo wiele. Poniżej dajemy tylko ich wybór:

diẽn-daržis 'okólnik, ogrodzone miejsce na zwierzęta domowe' : *dienà* 'dzień', *dar̃žas* 'ogród domowy' ; pl. *šón-kauliai* 'żebra' : *šónas* 'bok', *káulas* 'kość' ; *dúon-kubilis* 'dzieża na chleb' : *dúona* 'chleb', *kùbilas* 'stągiew' ; *sū̃r-maišis* lub *sū̃r-maišelis* 'worek lub woreczek, w którym wyciska się ser' : *sū̃ris* 'ser', *maĩšas* lub *maišẽlis* 'worek, woreczek' ; *nam̃-sargis* 'stróż domu' : pl. *namaĩ* 'dom', *sárgas* 'stróż' ; o odwrotnym następstwie członów: *aũt(a)-kojis* 'onuca' : *aũtas* 'onuca', *kója* 'noga' ; — *gaĩdžia-gystė* lub *gaĩd-gystė* 'pianie kogutów' : *gaidỹs* 'kogut', *pra-gýsti*, 3. praet. *-gýdo* 'zacząć piać' ; *ugniã-vietė* 'ognisko' : *ugnìs, -iẽs* 'ogień', *vietà* 'miejsce' ;

złożenia o pierwszym członie *šun-a-*, dial. *šun-ia-* (: *šuõ*, gen. *šuñs* lub *šuniẽs*) o znaczeniu pejoratywnym : *šùn-grybis* 'psi grzyb' : *grỹbas* 'grzyb' ; *šùn-kelis* 'wąska, marna dróżka' : *kẽlias* 'droga' ; pl. *šùn-takiai* 'wąskie, marne ścieżki' : *tãkas* 'ścieżka' ; — *šùn-uogė* 'Solanum nigrum' : *úoga* 'jagoda' ; — złożenia o drugim członie *-galỹs*, który występuje albo ze swym etymologicznym znaczeniem (: *gãlas* 'koniec, kawałek'), albo też pełni funkcję pejoratywnego przyrostka : *plauša-galỹs* 'koniec łyka' : *plaũšas* 'łyko' ; *karna-galỹs* 'koniec łyka' : *karnà, -õs* 'łyko' ; *lent(a)-galỹs* 'kawałek deski odcięty od całości' : *lentà, -õs* 'deska' ; *mės(a)-galỹs* 'kawałek marnego mięsa' : *mėsà* 'mięso' ; *vaika-galỹs* 'chłopaczysko' : *vaĩkas* 'dziecko ; chłopiec' ; *virva-galỹs* 'kawałek sznura ; marny sznur' : *vir̃vė* 'sznur, powróz' ; złożenia z *-kotis* (: *kótas* 'rączka, trzymak') : *bót--kotis* lub **bota-kotis*, zapewne z **bota(ga)-kotis*, dial. *botãgotis* z **botag(a-k)otis*

'biczysko' : *botãgas* 'bat, batog' ; *dalgiã-kotis* 'trzymak u kosy' : *dalgis* lub *dalgė* 'kosa' ; *grėbliã-kotis* 'trzymak u grabi' : *grėblỹs* 'grabie' ; *pušiniã-kotis* 'trzymak u pomiotła' : *pušìnė* 'pomiotło z gałązek sosnowych' ; *meškeř-kotis*, dial. *meškeriã-kotis* 'wędzisko' : *meškerė̃*, dial. *meškeris* f. 'wędka' ; złożenia z *-piūtė* lub *-piūtis* (: *piūtìs*, *-iẽs* f. 'żniwo') : *šiena-piū́tė* 'sianokos' : *šiẽnas* 'siano' ; *rugia-piū́tė*, dial. *rugia-piū́tis* 'pora żęcia żyta' : pl. *rugiaĩ* 'żyto' ; *vasar(a)-piū́tė* 'pora żęcia zboża jarego' : *vasarójus*, dial. *vasarójas* 'zboże jare'.

RZECZOWNIKI ZŁOŻONE POWSTAŁE NA PODSTAWIE POŁĄCZEŃ PRZYIMKOWYCH ORAZ NA PODSTAWIE CZASOWNIKÓW ZŁOŻONYCH

§ 22. Połączenia przyimków z zależnymi od nich formami rzeczowników służą w językach indoeuropejskich często za podstawę do złożeń. Złożenia te istnieją także w języku litewskim i mają albo przyrostek indoeuropejski *-i̯o-* ,albo też litewski *-ė-*. Zdarza się, że to samo złożenie występuje, wprawdzie nie w samym języku literackim, ale w poszczególnych dialektach na raz z obu przyrostkami, przy czym rozmieszczone są one w paradygmacie, ogółem biorąc, tak, że odmianka na *-ė-* występuje w przypadkach tzw. konkretnych, podczas gdy wariant na *-i̯o-* we wszystkich innych. Tak więc, w parafii Tverečius, pow. Švenčionys obszar położony za rzeczką *Audenė̃* nazywa się *Ažū́audenis*, ale na pytanie *kuř arkliaĩ ?* 'gdzie konie ?' odpowiadają *Ažū́audenėj* (loc. sg.) 'w miejscu za rzeczką *Audenė̃*'. — Charakterystyczną cechą formalną złożeń, o których mowa, jest fakultatywne wzdłużanie samogłoski przyrostka :

ant-,*anta-* : *añt-kelis* 'brzeg drogi' : *kẽlias* 'droga' ; *añt-krantis* (i *añt-krantė*) : *añtkrančiais ẽžero* 'po brzegu jeziora' : *krañtas* 'brzeg' ; — *Añt-alksnė*, wieś w pow. Švenčionys : *Alksnas*, jezioro ; *Añt-ilgė*, wieś w pow. Utena : *Ilgỹs*, *Ĩlgio*, jezioro ; *Antã-liedė*, wieś w pow. Švenčionys : *Liedỹs*, *Liẽdžio*, jezioro ;

api-, *apy-* : *apì-nasris* lub *apý-nasris* 'uzda, uździenica' : pl. *nasraĩ* 'pysk' ; *apý-ausis* 'miejsce koło ucha' : *ausìs* 'ucho' ; pl. *apý-aušriai* 'pora o brzasku' : *aušrà* 'zorza'.

Odpowiednik ogólnosłowiańskiego przyimka *otъ* występuje w języku litewskim już tylko jako przedrostek, mianowicie *at-* w czasownikach oraz *at-*, *ata-*, *ato-*, *atuo-* w tzw. imionach ; poniższe przykłady oparte są nie na połączeniach przyimkowych, lecz na czasownikach z przedrostkiem *at-* :

pl. *at-audaĩ* 'wątek' : *áusti*, *áudžia* 'tkać' ; *atã-dvastis* i *ató-dvastis* 'wytchnienie' : *dvė̃sti*, *dvẽsia* 'zdychać' ; *ató-švaita* 'odblask' : *šviẽsti*, *šviẽčia* 'świecić' ; pl. *atúo-riečiai* (już u Szyrwida w Diction.[5] 74), twer. *atúo-rėčiai* 'pszenica jara, jarka'.

į- : *į-namỹs* 'kto mieszka u obcych gospodarzy; lokator; domownik' : pl.

namaĩ 'dom' ; *į-nagis* 'narzędzie' : pl. *nagaĩ* 'palce; ręce' ; *į-rankis* 'narzędzie' : *rankà* 'ręka' ; pl. *į-nosės* 'nosacizna' : *nósis, -ies* 'nos' ; *į-klonis* 'wgłębienie, zagłębienie' : *klónis, -io* 'niskie miejsce' ; *į-sūnis* 'przybrany syn' : *sūnùs* 'syn' ; *į-dukterė* 'przybrana córka' : *duktė̃, -eȓs* 'córka' ; *įtėvis* 'ojciec przybranego dziecka' : *tė́vas* 'ojciec'.

iš- : *ìš-namis* 'kto wynosi dobytek z domu; bezdomny komornik' : *namaĩ* 'dom' ; *ìš-ūgis* 'dojście do właściwego wzrostu, dojrzałość' : *ū́gis* 'wzrost' ; *ìš-darbis* 'wyrób; odrobienie; zarobek' : *dárbas* 'praca' ; *ìš-viršė* lub *iš-viršė̃* 'wierzchnia strona skóry'.

Rzeczowniki o przedrostku *pa-* mają osnowę na *-io-* i *-ė-*. Pod względem znaczenia rozpadają się na dwie grupy: jedną tworzą rzeczowniki, których przedrostek *pa-* ma znaczenie „w pobliżu pewnego miejsca, około, nad (rzeką, jeziorem)"; drugą grupę stanowią rzeczowniki, których przedrostek odpowiada znaczeniem pol. *pod*, łac. *sub*. Z tą różnicą znaczeniową związana jest różnica akcentuacyjna. Rzeczowniki pierwszej grupy akcentowane są dwojako: mają przycisk na zgłosce pierwiastkowej, gdy ta jest akutowana, oraz na przedrostku *pa-* lub na *-ys, -ė* w nom. sg., gdy zgłoska pierwiastkowa jest krótka lub cyrkumflektowana. Podobnie są traktowane rzeczowniki drugiej grupy w języku literackim, podczas gdy w dialekcie twereckim wykazują one przycisk stale na *-ė*, niezależnie od intonacji zgłoski pierwiastkowej podstawowego rzeczownika. — Przykłady:

pl. *pa-lángės* 'miejsce pod oknami' : *lángas* 'okno' ; *pa-šónė* : *pa-šónėje* 'pod bokiem, tuż obok' : *šónas* 'bok' ; *pa-tvártė* : *patvártėje* 'pod okapem chlewu' : *tvártas* 'chlew' ; *pa-namė̃* 'miejsce pod domem' : pl. *namaĩ* 'dom' ; pl. *pã-ravės* 'miejsca dokoła rowów' : *rãvas* 'rów' ; *pa-rugė̃* 'miejsce przy polu z żytem' : pl. *rugiaĩ* 'żyto' ; *pa-upė̃* 'miejsce nad rzeką' : *ùpė* 'rzeka' ; *pa-kapinė̃* 'miejsce koło cmentarza' : pl. *kapìnės* 'cmentarz' ; — *pa-vakarė̃* lub *pa-vakarỹs* 'pora pod wieczór' : *vãkaras* 'wieczór' ; — *Paluonỹs*, wieś w pow. Kėdainiai z **Pa-aluonys* : *Alúona*, rzeka ; *Pa-bebirvỹs*, wieś w pow. Raseiniai : *Bebìrva*, rzeka ; *Pa-beržiaĩ*, wieś w pow. Radviliškis : *Beržė̃, -ės, Beȓžę*, rzeka ; *Pã-gilūtė*, wieś w pow. Švenčionys : *Gilū́tas*, jezioro ; pl. *Pã-kamaniai*, wieś w pow. Mažeikiai : pl. *Kamãnai*, jezioro itd.;

pa-súolė, twer. *pasuolė̃* 'miejsce pod ławą' : *súolas* 'ława' ; *pa-pilvė̃* 'podbrzusze' : *piȋvas* 'brzuch' ; *pa-stalė̃* 'miejsce pod stołem' : *stãlas* 'stół' ; *pa-vartė̃* 'miejsce pod wrotami' : pl. *vaȓtai* 'wrota' ;

po- wyraża podobieństwo lub pomniejszenie, jak w złożeniach: *pó-dukrė* 'pasierbica' : *dukrà* 'córka' ; *pó-sūnis* 'pasierb' : *sūnùs* 'syn' ;

prie- 'przy' : *príe-angis* 'ganek' : *angà* 'otwór, wejście, drzwi' ; *príe-galvis* 'poduszka pod głowę, wezgłowie', już u Szyrwida, Diction.[5] 394 : *galvà* 'głowa' ; *prie-klėtis* 'miejsce pod okapem przy kleci' : *klė́tis, -ies* 'kleć, śpichlerz' ;

prieš- 'przed' : *príeš-aušris* 'pora bezpośrednio przed zorzą' : *aušrà* 'zorza,

jutrzenka' ; *prieš-dienis* 'pora przed świtaniem' : *dienà* 'dzień' ; *prieš-žiemis* 'pora pod zimę' : *žiemà* 'zima' ;

tarp-, *tarpu-* 'między' : *tarp-ežis* 'miejsce między grzędami' : *ežià* 'grzęda' ; *tarp-kojis* 'międzykrocze' : *kója* 'noga' ; *tarp-miškė* 'teren między lasami' : *miškas* 'las' ; *tarpù-kalnė* 'wąski pas między górami' : *kálnas* 'góra' ; *tarpù-petė* 'plecy między ramionami' : pl. *pečiaĩ* 'plecy' ; *tarpù-šventė* 'dni między dwu świętami' : *šveñtė* 'święto' ;

už-, *užu-* 'za' : *ùž-ausis* 'miejsce za uchem' : *ausìs* 'ucho' ; *ùž-daržė* 'miejsce za ogrodem' : *dar̃žas* 'ogród warzywny' ; *ùž-ežerė* 'miejsce za jeziorem' : *ẽžeras* 'jezioro' ; *ùž-giris* 'obszar za lasem, zalesie' : *girià* 'las, bór' ; *užù-raistė* 'miejsce za rojstem' : *raĩstas* 'rojst, grząski obszar porosły krzakami i drzewami' ; *užù-sodė* 'teren za sadem' : *sõdas* 'sad, ogród owocowy' ; — pl. *Už-liaušiai* (*ùž-*), wieś w pow. Panevėžys : *Liáušė*, lub *Liáušis*, rzeka; pl. *Už-minijai* (*ùž-*), wieś w pow. Telšiai : *Mìnija*, rzeka; pl. *Užù-nevėžiai*, wieś w pow. Anykščiai za Niewiażą : *Nevė̃žis*, prawy dopływ Niemna itd.

Jako swego rodzaju przedrostek można uważać w złożeniach *vidu-* 'wewnątrz' (: *vidùs* 'wnętrze') : *vidù-dienis* 'południe' : *dienà* 'dzień' ; *vidù-giris* 'środek lasu' : *girià* 'las' ; *vidù-naktis* 'północ' : *naktìs* 'noc' ; *vidù-kelė* 'środek drogi' : *kẽlias* 'droga' ; *vidù-suolė* 'środek ławy' : *súolas* 'ława' ; literackiemu *vidù-laukė* 'środek pola' (: *laũkas* 'pole') odpowiada twereckie *vidū̃-laukė*, ze wzdłużonym *u*.

§ **23.** Od przedstawionych w poprzednim § rzeczowników powstałych na podstawie połączeń przyimków z rzeczownikami trzeba odróżniać rzeczowniki urobione od czasowników złożonych. Osnowa tych ostatnich ma zazwyczaj przyrostek indoeuropejski *-o-* lub *-ā-*, a w pierwiastku często samogłoskę typu lit. *a*, indoeur. *-o-*. Osobną grupę stanowią złożone rzeczowniki odsłowne z przyrostkiem indoeur. *-i̯o-* oraz z pierwiastkowym wokalizmem w brzmieniu *y*(*ī*), *ū* :

twer. *atã-šilas* 'odwilż' : *šìlti*, 3. praet. *at-šìlo* 'ociepliło się; nastąpiła odwilż' ; *iñ-pilas* 'wsyp na poduszkę' : *į-pìlti* 'wsypać' ; *ìš-lika* 'pozostałość' : *lìkti*, *liẽka*, 3. praet. *iš-lìko* 'pozostało, zachowało się' ;

ìš-gula 'zboże, które się pokładło; wywrócone w lesie drzewo; miejsce, gdzie leży powalone zboże' : *gul̃ti*, *gùla*, *gùlė* 'kłaść się' ; *iñ-tapas* 'znamię, piętno na skórze ciała przyniesione na świat' : *tèpti*, *tẽpa* 'mazać' ; *ìš-daga* 'miejsce po spalonym krzaku lub drzewie' : *dègti*, *dẽga*, 3. praet. *ìš-degė* 'palić (się)';

pl. *núo-graibos* 'szumowiny' : *griẽbti*, *griẽbia*, 3. praet. *nù-griebė* 'zbierać śmietanę, szumowiny' ; pl. *núo-braukos* lub *núo-brukos* 'odpadki powstające przy trzepaniu lnu' : *braũkti*, *braũkia* 'trzepać len' ; pl. *ìš-rankos* 'wybiórki' : *riñkti*, *reñka* 'zbierać w kupę', *iš-riñkti* 'wybierać';

ìš-lykis, *-io* 'pozostałość' : *lìkti*, *liẽka*, 3. praet. *iš-lìko* 'pozostać, zachować

się' ; *ãt-šylis* 'odwilż' : *šìlti, šỹla, at-šìlo* m. in. 'topnieć, tajać' ; *į-spūdis* 'wrażenie' : *spáusti, spáudžia* 'cisnąć, ściskać' : *núo-trūkis* 'uszczerbek, strata' : *tráukti, tráukia* 'ciągnąć', *nu-tráukti* 'odciągnąć, zerwać'.

Złożenia przedstawione w niniejszym § oraz w poprzednim istniały lub istnieją także w językach słowiańskich. Z różnych względów będzie o nich mowa jednak dopiero w dalszych §§.

ZŁOŻENIA PRZYMIOTNIKOWE

§ **24.** Pod względem formalnym rozróżniamy dwie grupy tych złożeń. Drugim członem w obu grupach jest wprawdzie zawsze przymiotnik, ale w funkcji członu pierwszego może występować albo również przymiotnik, albo też przysłówek.

Złożenia przymiotnikowe pierwszej grupy rozpadają się co do budowy na dwie podgrupy, różniące się od siebie tym mianowicie, że jedna z nich nie posiada łączącego oba człony przyrostka, druga zaś taki przyrostek właśnie posiada, mianowicie *-i̯o-* dla masculinum i *-ė-* dla femininum.

Złożenia przymiotnikowe to w głównej swej masie określenia maści zwierząt. Większą rozmaitość znaczeniową wykazują złożenia z przedrostkiem i przysłówkiem, stwierdzimy to poniżej przykładami. — A oto nasze przykłady:

dial. *bált-margas, -a* 'biało-pstry (o krowie, psie)' : *báltas* 'biały', *márgas* 'pstry' ; dial. *júod-bėras* 'ciemnogniady' : *júodas* 'czarny', *bė̃ras* 'gniady' ; dial. *júod-margas* 'czarno-pstry' : *júodas* 'czarny' ; *šė̃(m)-margas* 'szaro-pstry (o wołu, krowie)' : *šė̃mas* 'szary, popielaty' ; *žál-margas* 'czerwono-pstry (o bydle)' : *žãlas* 'czerwony (o wołu, krowie)';

bált-margis, u Szyrwida, Diction[5]. 11: *balt(a)-mar̃gis* 'biało-pstry, białym nakrapiany' ; *júod-margis*; *júod-keršis* 'czarno-pstry' : *kéršas* 'czarny z białymi plamami (o koniu, świni)' ; *júod-pilkis* 'ciemnoszary' : *pìlkas* 'szary' ; — *rain-mar̃gis* 'prążkowato-pstry' : *ráinas* i *raĩnas* 'prążkowany, w prążki' ; *raudon-šir̃mis* 'dereszowato-gniady (o koniu)';

na szczególną uwagę zasługuje złożenie *plìk-nuogis* 'golutki, golusieńki' : *plìkas* 'goły, łysy', *núogas* 'nagi' — złożenie to zawiera dwa człony o tym samym lub bliskim znaczeniu, stanowi więc tzw. heterogeniczną reduplikację;

apý-baltis 'białawy' : *apý-* 'mniej więcej, prawie, dosyć', *báltas* 'biały' ; *apý-gražis* 'dosyć ładny' : *gražùs* 'ładny' ; *apý-ilgis* 'dosyć długi' : *ìlgas* 'długi' itd.; — *pùs-aklis* 'na pół niewidomy' : *ãklas* 'ślepy, niewidomy' ; *pùs-kurtis* 'na pół głuchy' : *kur̃čias* 'głuchy' ; *pùs-pilnis* 'na pół pełny' : *pìlnas* 'pełny' itd.

Różnica w budowie między przymiotnikami typu *bált(a)-margas* a przymiotnikami typu *bált-margis* nie została dotąd należycie wyjaśniona. Tymczasem można snuć w tej sprawie tylko przypuszczenia. Typ bezprzyrostkowy

bált(a)-margas to prawdopodobnie dawny zrost dwu przymiotników, będących do siebie w stosunku współrzędnym : *báltas-márgas*. Wykładnikiem zrośnięcia się dwu przymiotników w jeden było ustalenie pierwszego z nich w formie osnowy oraz wprowadzenie jednego przycisku na zgłosce pierwszej. Dopiero typ *bált(a)-margis* to prastare normalne złożenie. Powstało ono na podstawie dawnego pospolitego dwuczłonowego wyrażenia, którego drugim członem był przymiotnik, pierwszym zaś określający go bliżej przysłówek. W rachubę wchodzi tu wyrażenie, jak np. polskie *biało-czarny*, *ciemnogniady* itd. Potrzeba takich wyrażeń zawsze była żywa, a złożenia typu *balt(a)-mar̃gis* bynajmniej jej nie zaspokoiły. Stąd wyrażenia współczesnego języka literackiego, jak *baltaĩ márgas*, *juodaĩ bė̃ras* itd.; dadzą się one porównać z takimi tautologicznymi połączeniami, jak *vienuĩ víenas*, *vienùt víenas* 'zupełnie sam, samiutki'.— Godne uwagi jest dwojakie akcentowanie złożeń typu *bált-margis*. Bo obok takiej akcentuacji, tj. na zgłosce pierwszej, bywa jeszcze, jak widzieliśmy, akcentuacja na członie drugim : *balt-mar̃gis* itd. Charakterystyczna dla złożeń jest ta druga akcentuacja. Co się zaś tyczy akcentuacji inicjalnej typu *bált-margis*, to ta wzorowana jest niewątpliwie na akcentuacji dawnych zrostów typu *bált(a)-margas*. — We współczesnym litewskim języku literackim złożenia jak *rain-mar̃gis* przybierają charakter rzeczowników.

§ **25.** Wśród przymiotników złożonych osobną grupę stanowią te, które występują z przedrostkami:

apý- 'przy-, trochę, dosyć' : *apý-brangis* 'dosyć drogi ': *brangùs* 'drogi' ; *apý-greitis* 'dosyć szybki' : *greĩtas* 'szybki' itd.;

pó- o znaczeniu pomniejszającym, jak *apý-* : *pó-aukštis* 'dosyć wysoki' : *áukštas* 'wysoki' ; *pó-baltis* 'białawy' : *báltas* 'biały' ; *pó-jaunis* 'dosyć młody' : *jáunas* 'młody' itd.;

prie- o tym samym znaczeniu, co poprzednio przedstawione przedrostki *apý-* i *pó-* : *príe-kurtis* 'przygłuchy' : *kur̃čias* 'głuchy' ; *príe-kvailis* 'na pół głupi' : *kvaĩlas* 'głupi' itd.; przedrostek *príe-* w tych złożeniach przymiotnikowych przypomina pol. *przy-* w *przy-głuchy*, dawne *przy-gluch́* (z *ch* miękkim); dawne *przychytrz* 'tajemnie zdradliwy'; dawne *przycieńszy* (obok *przycień*) 'subtenuis' itd.

ZŁOŻENIA TYPU *bahuvrīhi*

§ **26.** Złożenia, o których mowa, są to przymiotniki lub urzeczownikowione przymiotniki. Zakończone są one w nom. sg. na *-is* i *-ė*, przy czym zakończenie *-is* przysługuje formom rodzaju męskiego, zaś zakończenie *-ė* formom rodzaju żeńskiego. Jako pierwszy człon złożeń typu *bahuvrīhi* występuje zarówno część mowy odmienna (rzeczownik, przymiotnik i participium praet. pass.), jak nieodmienna (z reguły przyimek). Drugim członem naszych złożeń jest rzeczownik. W stosunku do tego członu człon pierwszy pełni funkcję

określenia (przydawki). — Złożenia, o których mowa, mają przycisk normalnie na członie drugim, mianowicie na jego zgłosce pierwiastkowej, której w języku literackim przysługuje z reguły intonacja cyrkumfleksowa (w dialektach, np. w twereckim etymologiczna intonacja podprzyciskowej zgłoski pierwiastkowej pozostaje bez zmiany). — Złożenia typu *bahuvrīhi* służą głównie do charakteryzowania istot żywych, przede wszystkim człowieka, zarówno pod względem fizycznym, jak moralnym. Oznaczają one mianowicie pewne właściwości odbiegające od normy, zazwyczaj ujemne. W formie urzeczownikowionej nasze złożenia służą m. in. za przezwiska i nazwy roślinne.

Przykłady:

twer. *kūja-gálvis* 'z głową jak młot (tzn. podaną w tył)' : *kū̃jis* 'młot', *galvà*, acc. *gálvą* 'głowa' ; *ožka-bar̃zdis* 'z kozią brodą', nazwa roślin : 'Equisetum; Anemone; Convallaria majalis'; twer. *vilka-pláukė* 'o wilczych włosach' nazwa rośliny 'Nardus stricta L.' : *vil̃kas* 'wilk', *pláukas* 'włos' ; — *žvair(a)-ãkis* 'z zezem' : *žvaĩras* 'zezowaty', *akìs* 'oko' ; *išplėst(a)-ãkis* 'o rozszerzonych oczach' : *ìšplėstas* 'rozszerzony' do *plė̃sti*, *plė̃čia* 'rozszerzać' ; *neprausta-bur̃nis* 'ktoś, co się nieprzyzwoicie wyraża' : *nẽ-praustas* 'nieumyty', *burnà*, *bùrną* 'usta' ; *stačia-bur̃nis*, twer. *stačia-bùrnis* 'kto mówi prosto z mostu, ostro' : *stãčias* 'stojący; prosty' ; *viena-diẽnis* 'kto żyje tylko dniem dzisiejszym' : *víenas* 'jeden', *dienà* 'dzień' ; *raudon-gal̃vis*, twer. *raudona-gálvis* 'z czerwoną głową (o maku)' : *raudónas* 'czerwony', *galvà* 'głowa' ; *pramušt(a)-gal̃vis* 'ktoś lekkomyślny, m. in. skory do bójki' : *pràmuštas* 'przebity' ; *ilga-kõjis* 'długonogi' : *ìlgas* 'długi', *kója* 'noga' ; *kreiva-kõjis* : *kreĩvas* 'krzywy' ; *ilga-kõtis* 'o długiej rączce, trzymaku' : *ìlgas* 'długi', *kótas* 'rączka, trzymak' ; *stora-lū̃pis* 'ktoś o grubych wargach' : *stóras* 'gruby', pl. *lū́pos* 'wargi' ; *kniuba-nósis* 'z nosem zagiętym w dół' : *kniùbas* 'zagięty w dół', *nósis, -ies* f. 'nos' ; *stor(a)-pil̃vis* 'z grubym brzuchem' : *pil̃vas* 'brzuch' ; *kairia-rañkis, -ė* 'mańkut' : *kaĩrias* 'lewy', *rankà* 'ręka' ; *ilga-skver̃nis* 'ktoś z długimi połami ; duchowny' : *skver̃nas* 'poła' ; *gryna-šir̃dis* 'o czystym sercu' : *grýnas* 'czysty; nagi; biedny', *širdìs, -iẽs, šìrdį* 'serce' ; *tuščia-vidùris, -ė* 'o pustym wnętrzu (o róży)' : *tùščias* 'pusty', *vidurỹs* 'wnętrze' ; *pilna-vidùris, -ė* 'o pełnym wnętrzu (o róży, która nasiona posiada)' : *pìlnas* 'pełny' (w dialekcie twereckim w zastosowaniu do róży używa się przymiotników określających *pū̃sta-vìdė* i *pilna-vìdė* : *vidùs* 'wnętrze').

Jest sporo przymiotników typu *bahuvrīhi*, które z biegiem czasu wystąpiły w funkcji rzeczowników. Takiego właśnie pochodzenia bywają nieraz nazwy roślin i stworzeń oraz przezwiska ludzi. Podamy kilka przykładów:

móčia-lapis 'Tussilago Farfara' : *móčia* 'matka (z odcieniem niełaskawym)', *lãpas* 'liść' ; *naktì-žiedė* 'roślina ujawniająca swój kwiat nocą, Silene' : *naktìs* 'noc', *žíedas* 'kwiat' ; *ožka-bar̃zdis* 'Equisetum' ; *ožkà* 'koza', *barzdà* 'broda' ; *ožka-rãgis* 'lucerna, Medicago' : pl. *ragaĩ* 'rogi' ; *šùn-dantis* 'roślina z rodziny

lilij, Erythronium denscanis' : *šuõ, šuñs* 'pies', pl. *dañtys* 'zęby' ; — *šikšnó-sparnis* 'nietoperz', dosłownie 'o skrzydłach ze skóry' : *šikšnà* 'skóra garbowana, bez włosów', *spar̃nas* 'skrzydło' ; — *šun-uodẽgis* 'pochlebca' : *šuõ, uodegà* 'ogon' ; *ilga-pir̃štis* 'o długich palcach', także 'złodziejaszek' oraz przezwisko : *ìlgas* 'długi', pl. *pir̃štai* 'palce'.

SAMOGŁOSKA „ŁĄCZĄCA" W ZŁOŻENIACH

§ 27. W złożeniach litewskich ze stanowiska dziejów języka litewskiego na baczną uwagę zasługuje ukształtowanie członu pierwszego. Jak widzieliśmy z przykładów podanych w powyższym przedstawieniu, albo kończy się on samogłoską, zwaną pospolicie „łączącą", albo jej nie ma. Samogłoską „łączącą" bywa zazwyczaj -(*i*)*a*-.

W języku literackim samogłoska „łącząca" jest w zasadzie elementem fakultatywnym : *broliã-vaikis* i *bról-vaikis* 'dziecko brata' : *brólis* 'brat', *vaĩkas* 'dziecko', ale np. we wschodnioauksztajckim dialekcie twereckim -(*i*)*a*- jest regułą : literackiej podwójnej postaci *stora-galỹs* i *stor-galỹs* 'grubszy koniec' w twereckim odpowiada jednostajne *stora-galỹs* ; zamiast liter. pl. *šón-kauliai* 'żebra' mamy w twereckim *šonã-kauliai.*

W poszczególnych złożeniach w funkcji samogłoski „łączącej" występuje nie -(*i*)*a*-, lecz jego długi odpowiednik -(*i*)*o*-. Nawet w samym języku literackim na oznaczenie „środka lata" są w użyciu : *vasár-vidis* z **vasara-vidis* i *vasaró-vidis* : *vãsara* 'lato', *vidùs* 'środek'.

Samogłoskami „łączącymi" bywają -(*i*)*a*- : -(*i*)*o*- z zasady wtedy, gdy człon pierwszy miał osnowę na indoeur. -(*i̯*)*o*- lub -(*i̯*)*ā*-. Poza tymi samogłoskami znajdujemy w tej samej funkcji *ė*, kiedy mianowicie członem pierwszym jest wyraz z osnową na tę właśnie samogłoskę : *eglė̃-šakė* 'gałąź jodły' : *ẽglė* 'jodła, świerk', *šakà* 'gałąź' ; *gervė̃-ratis* 'koło, które robią żurawie, spuszczając się na ziemię' : *gérvė* 'żuraw', *rãtas* 'koło' ; *saulė̃-žolė* 'słonecznik' : *sáulė* 'słońce', *žolė̃* 'ziele'. Odpowiednikiem krótkim *ė* długiego bywa *a.* Świadczą o tym oboczności: dial. *eglã-šakė* 'gałąź jodły' ; liter. *pelė̃-žirniai* : twer. *pela-žìrniai* 'roślina Lathyrus' : *pelė̃* 'mysz', pl. *žìrniai* 'groch'.

Zakończeniem członu pierwszego może być *i* oraz jego odmianka długa *y.* Te zakończenia wykazują wyrazy o osnowie na -*i*- : *akì-šveitė* 'ziele na łąkach, zwane Euphrasia officinalis' : *akìs* 'oko', -*šveitė* ma pierwiastek czasownika *šviẽsti* 'świecić' ; *ašì-galis* 'koniec osi' : *ašìs* 'oś', *gãlas* 'koniec' ; *avì-kailis* 'skóra owcza' : *avìs* 'owca', *káilis* 'skóra, zazwyczaj owcza' ; pl. *naktì-piečiai* 'obiad o północy (w dawnej tłoce)' : *naktìs* 'noc', pl. *piẽtūs* 'obiad' ; *meškerì-kotis* i *meškerý-kotis* 'wędzisko' : dial. *meškerìs*, -*iẽs* 'wędka' ; *petì-kaulis* 'łopatka (kość w tylnej części klatki piersiowej)' : *petìs, petiẽs* 'ramię', *káulas* 'kość'.

Na *u* kończy się człon pierwszy wtedy, gdy odpowiedni wyraz ma osnowę na tę właśnie samogłoskę : *vidù-dienis* 'południe' : *vidùs* 'środek, wnętrze', *dienà* 'dzień' ; *vidù-kelė* 'pół drogi' : *kẽlias* 'droga' ; *viršù-galvis* 'ciemię' : *viršùs* 'wierzch', *galvà* 'głowa' ; *viršù-namė* 'strych' : *nãmas* 'dom'.

§ 28. W ukształtowaniu zakończenia członu pierwszego złożeń litewskich zdarzają się, i to nierzadko, nieregularności:

a zdarza się zamiast *ia* : dial. *arklã-vagis* 'koniokrad' : *arklỹs* 'koń', *vagìs* 'złodziej' ; dial. *brolã-vaikis* 'dziecko brata' obok liter. *broliã-vaikis* ; dial. *grėblã-kotis* 'trzymak u grabi' obok liter. *grėbliã-kotis* : *grėblỹs*;

a lub *ia* zamiast *ė* mamy w złożeniach : *virva-galỹs* 'kawałek sznura, marny sznur' : *virvė* 'sznur, powróz', *gãlas* ; *eglã-šakė, pela-žìrniai*, wyżej ; *kiaũlia--migis* 'świńskie legowisko' : *kiaũlė* 'świnia', *mìgis, -io* 'legowisko';

a lub *ia* bywa zamiast oczekiwanego *i* : dial. *ugnã-kuras* i liter. *ugniã-kuras* 'palenisko' : *ugnìs, -iẽs* 'ogień', *kùras* m. in. 'opał' ; — *nakta-* zamiast *nakti-* występuje w dial. nomen agentis *nakta-bėlda* 'kto tłucze się po nocach' obok liter. *naktì-balda* : *naktìs* 'noc', *baldà* 'tłuczenie się';

a zastępuje niekiedy nawet *u*, jak w dial. nomen agentis *žmoga-mušỹs* 'zabójca' obok liter. *žmog-žudỹs* 'id.' (bez „łączącego" *u*) : *žmogùs* 'człowiek';

samogłoska *a* lub *ia* rozszerza czasem spółgłoskową osnowę członu pierwszego : *šunã-žolė* 'ziele Dactylis glomerata' i dial. *šùnia-grybiai* 'psie grzyby' : *šuõ, šuñs* 'pies' (wyraz ten odmienia się także według osnów na *-i-* : gen. *šuniẽs* itd.), *grỹbas* 'grzyb';

na *-i* kończy się wbrew oczekiwaniu człon pierwszy w złożeniach dial. *šonì-kaulis* 'żebro' obok liter. *šón-kaulis* ; *vaikì-galis* 'rozdokazywane dziecko' : *vaĩkas* 'dziecko', *gãlas* ; *lentì-galas* 'kawałek deski' : *lentà* 'deska' ; *eglì-šaka* 'gałąź jodły' : *ẽglė* ; *žvakì-galis* 'kawałek świecy, marna świeca' : *žvãkė* 'świeca' — rzecz godna uwagi, że w wymienionych złożeniach przycisk pada na zgłoskę z *i* : *vaikì-galis*, ale *vaika-galỹs* ; obok *žvakì-galis* jest i *žvã(k)galis*, tylko że ta krótsza forma pochodzi prawdopodobnie z dłuższej z samogłoską *i* ;

o zdarza się, rzecz dziwna, zamiast *ė*, przy czym za przykład może służyć występujący w Postylli Daukszy wyraz na oznaczenie 'wschodu słońca': pl. *saulė́-tekiai* 73_{28} i *sauló-tekiai* 431_{46} : *sáulė, *tekis* pochodzi od czasownika *tekė́ti, tẽka* m. in. 'wschodzić (o słońcu)';

w niektórych złożeniach człon pierwszy kończy się na nieoczekiwane *u* lub *ū* : *galù-dienis, -ė* 'dochodzący do kresu dni swoich (o człowieku, koniu); będąca w ostatnim okresie ciąży' obok *dienū̃-galis* 'id.' ; *galù-laukė* 'część pola najbardziej oddalona od osiedla' : *laũkas* 'pole' ; *galù-sodė* 'koniec wsi' : dial. *sodà* 'wieś'.

Na liście formacji „nieregularnych" umieszcza się zazwyczaj złożenia na *-is* wzgl. *-ė*, służące do oznaczania pory i czasu. Drugim członem tych złożeń bywają, jak należało oczekiwać, wyrazy *mẽtas* 'pora' i *laĩkas* 'czas'. Człon

pierwszy, który stanowi określenie drugiego, jest również rzeczownikiem. Nieregularność tych złożeń polega na budowie członu pierwszego, mianowicie na jego zakończeniu *-y* (=*-ī*). Przykłady z języka literackiego:

darbý-metis lub *darbý-laikis* 'pora najbardziej wytężonej pracy' : *dárbas* 'praca' ; *karštý-metis* 'pora upalna' : *kar̃štis, -čio* 'upał' ; *šaltý-metis* 'pora chłodów' : *šal̃tis, -čio* 'chłód'.

Z dialektu Kurschata i innych:

vasarý-metis 'pora letnia' : *vãsara* 'lato' ; w niektórych dialektach zdarza się złożenie *žolý-metė* 'pora bujnego porostu trawy' : *žolẽ* 'trawa'.

Pozostaje jeszcze wyjaśnić nieregularności w ukształtowaniu samogłoski „łączącej" w złożeniach litewskich. Niestety, zagadnienia tego nie można tu omawiać w całej rozciągłości, trzeba się ograniczyć tylko do niektórych szczegółów.

Szczególnie ważnym zagadnieniem jest istnienie złożeń bez samogłoski „łączącej", a więc złożeń typu *šón-kauliai, bról-vaikis*. O fonetycznym zaniku samogłoski „łączącej" nie może być mowy. Mało prawdopodobna jest też ewentualność, że jakąś ważną rolę odegrały tu złożenia, w których pierwszym członem był wyraz o osnowie spółgłoskowej, a więc złożenia, jak np. *šùn-snukis* wzgl. *šun-snùkis* 'psia morda' : *šuõ, *šun-es>šuñs, snùkis* 'pysk, morda'. Chodzi o to, że wyrazów o osnowie spółgłoskowej jest w złożeniach litewskich bardzo mało. Natomiast poważnie trzeba się liczyć z ewentualnością, że na powstanie złożeń bez samogłoski „łączącej" miało wpływ odwracanie następstwa członów w złożeniach w ogóle. Zjawisko to przedstawiono już wyżej, § 19, ilustrując je przykładami z zakresu imion własnych i wyrazów pospolitych. Otóż, człon drugi złożeń typu **Gini-butas, vidù-dienis* mógł być przy odwracaniu następstwa przewartościowany i rozumiany jako posiadający końcówki *-as, -is*, tj. np. jako *-but-as, -dien-is*. Dzięki temu powstawały nowe formacje bez samogłoski „łączącej" : *Bùt-ginas, *dien-vidis* (por. *diẽn-galis* 'człowiek lub stworzenie dochodzące do kresu dni swoich') obok dawnych **Buta-ginas, *dieno-vidis* (por. *dienó-galis*). Tak to ustaliło się stopniowo poczucie fakultatywności samogłoski „łączącej" w złożeniach litewskich.

Na pierwszy rzut oka może się wydawać, że postać złożenia *broliã-vaikis* jest dawniejsza i regularniejsza w porównaniu z dial. *brolã-vaikis*, ponieważ lepiej się zgadza z *brólis*, wyrazem o osnowie na indoeur. *-i̯o-*. Pogląd ten byłby jednak, jak się zdaje, zbyt pochopny. Chodzi o to, że i w językach słowiańskich wyrazy o osnowie na *-i̯o-* zmieniają w złożeniach tę osnowę na niepalatalną; por. pol. *kono-wał, Kono-jady, Kono-top* do *koń*, stsł. *końь*. Skoro tak, to i w języku litewskim za dawniejszą uznamy postać *brolã-vaikis*. Odmianka *broliã-vaikis* łatwo mogła się była zjawić pod wpływem wyrazu podstawowego *brólis, -io* 'brat'. Geneza postaci *brolã-vaikis* stanowi zagadnienie osobne, już indoeuropeistyczne.

Sprawa pochodzenia formacji typu *darbý-metis* wzgl. *darbý-laikis* z pierwszym członem na *y-* jest ciągle jeszcze przedmiotem dyskusji. Nie dość prawdopodobne jest przypuszczenie, że chodzi tu o dziedzictwo indoeuropejskie — niektórzy badacze upatrują nawet związek między tymi formacjami a łacińskimi typu *multī-facere* 'wysoko cenić'. Za rodzimością naszych formacji przemawia w każdym razie okoliczność, że nie mają one odpowiedników w językach słowiańskich. Być może, że złożenia typu *darbý-metis* wzgl. *darbý-laikis* są tylko odmianą złożeń, jak *šonì-kaulis, lentì-galis* itd., przytoczonych w § poprzednim. O ściślejszym związku między jednymi i drugimi zdaje się świadczyć okoliczność, że jedne i drugie dźwigają przycisk w tym samym miejscu, na zgłosce z *i* lub *y*. Dalej, w rachubę wchodzi ewentualność, że w ustaleniu się formacji typu *darbý-metis, darbý-laikis* odegrały przynajmniej pewną rolę te spośród nich, które wywodzą się od rzeczowników o osnowie na indoeur. -(*i*)*i̯o-*: *karštý-metis* : *kar̃štis* i podobne. — Nasuwa się tu jeszcze w sposób nieodparty sprawa pochodzenia złożonych nazw miejscowych typu *Betý-gala, Žemý-gala* itd., o których była mowa w § 10. Te należy traktować, jak sądzimy, osobno. Najprościej będzie chyba przypuścić, że pierwszy człon tych złożeń to forma rzeczowników zbiorowych; podobne rzeczowniki, mianowicie na *-i-*, mamy w grupie językowej słowiańskiej: stsł. *čędь* 'ludzie' do *čędo* 'dziecko', rus. *Rusь* , stpol. *Saś* 'ziemia saska' do *Sas* itd.

BUDOWA RZECZOWNIKÓW I PRZYMIOTNIKÓW ZA POMOCĄ PRZYROSTKÓW

Przyrostki samogłoskowe

-as

§ 29. Spośród wyrazów na *-as* wymienimy najpierw przymiotniki. Będą to formacje o dwuzgłoskowej osnowie na indoeur. *-o-*, na którą się składają pierwiastek i rozszerzający go przyrostek, właśnie w postaci *-o-*, nie np. *-lo-*, jak, dajmy na to, w *tólas* 'daleki', łot. *tãls* z **tā-lo-* : *tàs* 'ten'. Nasze przymiotniki wyrażają własności najprostsze, głównie zewnętrzne. W większości są to, jak zaraz zobaczymy, wyrazy stare, mające odpowiedniki w pozostałych językach bałtyckich, a nawet w słowiańskich i innych indoeuropejskich. Przedstawione poniżej przymiotniki mają wokalizm zgłoski pierwiastkowej w ukształtowaniu tak różnorodnym, że szczegółowa klasyfikacja na tej podstawie nie jest możliwa. Wskutek tego właśnie nasz podział ma za podstawę znaczenie wyrazu.

Przykłady:

ìlgas 'długi', łot. *ilgs*; *į̃sas* 'krótki', łot. *īss*; dial. *kìlas* 'wysoki (o głosie)' : *kìlti, kỹla* 'wznosić się'; *žẽmas* 'niski', łot. *zems*, prus. adv. *semmai=zemai* — o tym samym pierwiastku, co w *žẽmė* 'ziemia', łot. *zeme*, prus. *semme=zeme*; dawne *smulkas* 'drobny' u Szyrwida w P. S. t. I 309. 313, dziś *smùlkus* lub *smulkùs*, już u tegoż Szyrwida, Diction.[5] 46; przytoczymy w tym miejscu jeszcze znane w dawnej litewszczyźnie *vėlas* 'późny' (dziś tylko w przysłówku *vėlaĩ* 'późno'), w późniejszej formie *vėlùs*, już u Szyrwida, Diction.[5] 288;

bãsas 'bosy', łot. *bass*, pol. *bosy*, stwniem. *bar*; *liẽkas* 'pozostały; nieparzysty', niegdyś i 'jedenasty'; dawne *pigas*, późniejsze *pigùs* 'łatwy; tani' — obie formy z obu znaczeniami w Postylli Daukszy 345_{20} . 346_{11} . 526_{43}; *rẽtas* 'rzadki (np. las); rzadko spotykany; powolny, nieruchawy', łot. *rets*; *saũsas* 'suchy', łot. *sauss*, prus. adv. *sausai*, stsł. *suchъ*, gr. αὖος z **σαυσος*; *týras* 'goły, pusty; czysty, przezroczysty; moralny, niewinny' — o tym samym pierwiastku, co w *tìrti, tìria, týrė* 'badać', dosłownie 'trzeć'; przytoczymy tu jeszcze przymiotniki : *mãžas* 'mały, drobny', łot. *mazs*, prus. comp. *massais* =*mazais* — w pokrewieństwie z sanskr. *mah-* i awest. *maz-* 'wielki'; *meñ-*

kas 'marny; słaby; mały' : *mìnkyti, mìnko* 'miąć, gnieść; zarabiać ciasto' — w związku pokrewieństwa z stsł. *mękъkъ* 'miękki; łagodny, delikatny';

bùkas 'tępy'; dawne *gluodas* 'gładki' u Szyrwida, Diction.[5] 59 : stsł. *gladъkъ*, pol. *gładki* (ten słowiański przymiotnik oparty jest prawdopodobnie na pierwotnej formie **glōd(h)u-*); dawne *rupas* 'szorstki, chropowaty', później *rupùs* także 'gruby'; — *klìbas* 'chromy' : *kleĩpti, kleĩpia* 'wykrzywiać (np. buty)'; *kniùbas* 'zagięty, haczykowaty' : *kniáubtis* lub *kniaũbtis*, także *kniáuptis* 'pochylać się, przylegać twarzą (np. do stołu)'; *spañgas* 'niedowidzący, ślepawy, ślepowaty' : *spingė́ti, spìngi* 'słabo świecić'; dial. *bãlas* 'biały' obok łot. *bãls* 'pobladły, wybladły' — w pokrewieństwie z *báltas* 'biały'; *drýžas* 'pasiasty; prążkowany, pstry' obok *drỹžas* 'pas w tkaninie' — pochodzenie obu tych wyrazów jest jeszcze przedmiotem rozważań; *júodas* 'czarny' — w łotewskim odpowiada temu przymiotnikowi *juods* 'diabeł, zły duch'; *laũkas* 'z białą gwiazdą lub łysiną na łbie (o koniu, krowie)', łot. *lauks* — ten sam wyraz, co gr. λευκός 'świecący, błyszczący; biały'; *márgas* 'pstry' : *mirgė́ti, mìrga* 'migać, lśnić'; *raũdas* 'rudy, lisiej maści (o koniu)', pol. *rudy*, łac. *rūfus* 'rudy'; *rùdas* 'rudy, ryży', łot. *ruds* 'czerwonawy, czerwonobury' — o pierwiastku jak w ros. р(ъ)деть; *žãlas* 'czerwonej maści (o bydle)' i *žìlas* 'siwy (o włosach)', łot. *zils* 'niebieski, modry, błękitny (m. in. o oczach)' — oba te przymiotniki zawierają odmiankę tego samego pierwiastka, który mamy np. w stsł. *zelenъ*, pol. *zielony*;

ìngas 'leniwy, gnuśny' (stąd *ìngis* 'leniuch') : *éngti, éngia* 'drzeć, łupić skórę; uciskać, dręczyć, ciemiężyć' : *angùs* 'leniwy, gnuśny'; dawne *tingas* 'leniwy, gnuśny', dziś *tingùs* 'id.', ale także 'ciężki, duszny (o parnym dniu)'; *kìtas* 'nie ten, nie taki, inny, odmienny; drugi (z dwu)' — o pierwiastku czasownika *keĩsti, keĩčia* 'zmieniać, zamieniać'; dial. *niaũras* 'mówiący przez nos' obok liter. *niaurùs* 'ponury, posępny'; *paĩkas* 'głupi' : *peĩkti, peĩkia* 'ganić' : *pìktas* 'skory do gniewu, zły' oraz *klaĩkas* 'głupi' (: *klaĩkti, klaĩksta* 'tracić rozum') — przymiotnik *klaĩkas* urobiono pod wpływem *paĩkas* na podstawie jakiegoś wyrazu o pierwiastku czasownika *kláidžioti* 'błądzić' i rzeczownika *klaidà* 'błąd', dial. *kláidas* 'kto błądzi'; *sẽnas* 'stary', łot. *sens*, sanskr. *sana-ḥ*; *sliñkas* 'leniwy, gnuśny' : *sliñkti, sleñka* 'poruszać się powoli, pełzać'; dial. *tỹlas*, liter. *tylùs* 'milczący, cichy' : *tylė́ti, tỹli* 'milczeć'; *trãkas* m. in. 'oszalały, wściekły' obok *trẽkti, trẽkia* 'psuć; plugawić itd.' : *trìkti, triñka* 'rozstrajać się; mylić się; szaleć, wściekać się; dokazywać, swawolić'; *dõras* 'dobry, moralny' : *derė́ti, dẽra* 'nadawać się, być odpowiednim itd.'; *gailas* w Postylli Daukszy m. in. 'żałosny' 15_{34} : *gailė́ti, gaĩli* 'żałować'; *gẽras* 'dobry'; *lãbas* 'dobry (w zastosowaniu do życzeń); dzielny', łot. *labs* 'dobry; doskonały'; dawne *romas* 'łagodny, dobrotliwy', łot. *rãms* 'łagodny, skromny, cichy' obok *romùs* i *ramùs* 'spokojny'.

§ **30.** Obok niektórych podanych wyżej przymiotników na *-as* występują rzeczowniki o tym samym zakończeniu : *lãbas* : *lãbas, -o* 'dobro; majętność'; *laũ-*

kas : *laũkas* 'pole', łot. *laũks* i prus. *laucks* 'id.' (łotewski i pruski wyraz kontynuują w pierwiastku intonację akutową, a więc odmienną od tej, którą wykazuje lit. *laũkas*), sanskr. *loka-ḥ* 'wolna przestrzeń', łac. *lūcus*, *-ī* 'gaj poświęcony pewnemu bóstwu', dosłownie 'polana (w tym gaju)', tj. 'miejsce bez drzew, jasne'; *liẽkas* : *liẽkas* 'pozostałość' oraz *laĩkas* 'czas', dosłownie 'czas zbywający, wolny', csł. *lěkъ* 'pozostałość' (por. też stsł. *otъ-lěkъ* 'pozostałość', sanskr. *ati-reka-ḥ* 'nadwyżka, nadmiar'); *týras* : pl. *týrai* 'pustynia', w dialektach sg. *týras* 'grząski teren z drobnymi zaroślami'; *trãkas* : *trãkas* 'wściekłość, szaleństwo'; przymiotnikowe pochodzenie lit. *var̃gas* 'bieda, nędza; trud; kłopot', łot. *vãrgs* 'nędza', stsł. *vragъ*, pol. *wróg* z **vorgъ* stwierdzają wyrazy: łot. *vãrgs* 'chorowity, nędzny, marny' i prus. *wargs* 'zły'.

Na podstawie przytoczonych danych innojęzykowych można chyba bez wahania twierdzić, że rzeczowniki *laũkas*, *liẽkas* i *laĩkas*, *var̃gas* od początku były rodzaju męskiego. Nie ma jednak tej pewności np. co do *lãbas*: mogło to być najpierw neutrum, które dopiero z czasem przybrało rodzaj męski (III § 3).

§ **31.** Urzeczownikowione formy przymiotnikowe, bynajmniej nierzadkie, są w litewskim materiale fizjogeograficznym: *Dùlgas*, jezioro w pow. Lazdijai : jadźw. *dulgas* 'długi'; *Ilgas* (*ìl-*), jezioro w pow. Ukmergė : *ìlgas* 'długi'; *Báltas*, jezioro w pow. Trakai : *báltas* 'biały'; *Júoda*, rzeka w pow. Telšiai; — *Ilgasai(ìl-)*, jezioro w pow. Ukmergė; *Baltàsis*, jezioro w pow. Lazdijai; *Plýnoja* lub *Plynója* bywa nazwą bagien na Żmudzi, w pow. Mažeikiai i Tauragė : *plýnas* 'równy, gładki; czysty, otwarty'.

§ **32.** Widzieliśmy z przedstawionego w § 29 materiału, że niektóre przymiotniki na *-as* w biegu rozwoju języka litewskiego przybrały formę na *-us* : *smulkas* : *smùlkus* lub *smulkùs*, *vėlas* : *vėlùs*, *pigas* : *pigùs*, *tingas* : *tingùs*, *niaũras* : *niaurùs*, *tylas* : *tylùs*, *gailas* : *gailùs*, *romas* : *romùs*. Ogólnie można powiedzieć, że wtórną formę na *-us* przybrały te przymiotniki, które swym znaczeniem zbliżały się do dawnych przymiotników na *-us*, wyrażających skłonność do czegoś.

§ **33.** Osnowa na indoeur. *-o-* pospolita jest w budowie zaimków i liczebników, jak *tàs* 'ten', *kàs* 'kto, co'; *víenas* 'jeden'. Zagadnienia związane z budową i odmianą tych wyrazów przedstawiono w odpowiednich rozdziałach tomu III.

§ **34.** Spośród rzeczowników o osnowie na indoeur. *-o-*, z formą nom. sg. na *-as*, podamy tu najpierw te, które kontynuują dawne osnowy spółgłoskowe oraz na *-i-* i *-u-*.

Do tej grupy należy m. in. *pėdas*, pl. *pėdaĩ* 'ślad; snop' w odpowiedniości m. in. do łac. *pēs*, *pĕdis* 'noga'. Tym ukształtowaniem *pėdas* przypomina sanskr. *pāda-ḥ* m. 'noga' obok *pāt*, acc. *pādam*, gen. *padaḥ*.

W dialektach zamiast *mėnuo* zdarza się jego odmianka *mėnas* 'księżyc', a zamiast *stuomuõ* odmianka *stúomas* 'stan, talia w figurze; kawałek płótna na koszulę'. Powstanie form *mėnas* i *stúomas* jest tymczasem jeszcze trudne

do wyjaśnienia. Podobne zjawisko obserwować można wprawdzie w sanskrycie, ale tylko na końcu złożeń : *aha-* zamiast *ahas-* 'dzień', *rāja-* zamiast *rājan-* 'król'.

Bardziej zrozumiały jest nowotwór pl. *širdaĩ*, *-ų̃* 'złość, kłótnia'. Powstał on na podstawie formy gen. pl. *širdų̃* do *širdìs*, *-iẽs* 'serce'. Podobnie tłumaczyć należy dial. *žą̃sas* 'gęsior' : urobiono je na podstawie nowego pluralis *žąsaĩ*, dostosowanego do gen. *žąsų̃*. Nowotwór *žąsaĩ* nie wyparł jednak dawnej formy singularis *žąsìs*, *-iẽs* 'gęś' rodzaju żeńskiego, wskutek czego wydedukowane z *žąsaĩ* singularis *žą̃sas* otrzymało tylko znaczenie (męskie) 'gęsior'.

W sposób podobny, jak *širdaĩ* i *žąsaĩ*, zaistniała w dialektach, np. w twereckim, forma pluralis *sūnaĩ* do *sūnùs* 'syn', dorobiono ją do form tejże liczby: : gen. *sūnų̃*, acc. *sū́nus*.

§ **35.** W języku litewskim istnieje znaczna ilość rzeczowników o przyrostku indoeuropejskim *-o-* (z formą nom. sg. na *-as*), urobionych od czasowników. Genetycznie są to nomina actionis, które jednak współcześnie rzadko tylko występują z tym właśnie znaczeniem. Zazwyczaj są to albo nomina agentis, albo też wyrazy o znaczeniu konkretnym — tych ostatnich jest najwięcej.

Nomina actionis na *-o-* datują się z okresu indoeuropejskiego, odpowiednie przykłady znajdziemy we wszystkich językach indoeuropejskich, m. in. w słowiańskich. Różnorodne dane, którymi rozporządzamy, wskazują na to, że nasze formacje miały początkowo obok przyrostka *-o-* z reguły drugą charakterystykę w pierwiastku, mianowicie *o*, lit. *a* w odpowiedniości do *e* w pierwiastku czasownika.

W języku litewskim w funkcji nomina actionis występują : *bañgas* 'ulewa' : *biñgti*, *biñgsta* 'wzmocnić się (o chorobie); stawać się wielkim, pysznym; szaleć, wściekać się'; *dãgas* 'pożar; upał, żar słońca' : *dègti*; dawne *maršas* 'zapamiętanie czego; zapomnienie' Szyrwid, Diction.[5] 435 : *mir̃šti*, *mir̃šta* 'zapominać'; dawne *smardas* 'smród' : pol. *smród* z **smordъ* : *smirdė́ti*, *smìrdi* 'śmierdzieć'; *trãkas* 'szał, wściekłość' : *trẽkti*, *trẽkia* m. in. 'psuć' : *trìkti* m. in. 'rozstrajać się'; *tvãnas* 'zalew, potop' : *tvìnti*, *tvìnsta* 'wylewać, wzbierać (o rzece)'; — wypadki, kiedy nomen agentis nie zawiera w pierwiastku samogłoski typu *a*: dawne *bėgas* 'bieg', słow. **běgъ* : pol. *bieg*, ros. бег (бѣгъ); *dùsas* 'dychawica' : *dùsti*, *dũsta* 'odczuwać brak powietrza, dusić się'; *kriùnas* 'mocny kaszel' : *kriunė́ti*, *kriùna* lub *kriùni* 'mocno kaszleć'; *mẽnas* 'sztuka (piękna)', u Szyrwida, Diction.[5] 152 'mistrzostwo', dial. 'pamięć, pamiętanie' : *miñti*, *mẽna*, *mìnė* m. in. 'pamiętać'; *siùtas* 'szał, wściekanie się' : *siùsti* 'szaleć, wściekać się'.

§ **36.** W funkcji nomina agentis są lub były w użyciu m. in. następujące rzeczowniki na *-as*: dawne *gaidas* 'śpiewak' : *giedóti*, *gíeda* 'śpiewać'; dial. *gãnas* 'pasterz' : *giñti*, *gẽna*, *gìnė* 'pędzić; gonić; paść bydło'; dial *kañdas*, pl. *kandaĩ* 'mól' : *ką́sti*, *kánda* 'gryźć, kąsać'; dawne *laidas* 'iściec; auctor, manceps'; *nãras* 'nurek' : *nérti*, *nẽria*, *nė̃rė* 'zanurzać się, nurkować'; *paĩ-*

šas 'ktoś ubrudzony, brudas' : *piẽšti, piẽšia* m. in. 'robić linię węglem, znaczyć coś sadzą'; *sárgas*, pl. *sargaĩ* 'stróż' : *sérgėti, sérgi* 'doglądać, pilnować, strzec'; *vãdas* 'wódz, dowódca; przywódca' : *vèsti, vẽda* 'wieść'; — odbicie indoeuropejskiej alternacji *ō* : *ē* mamy w wyrazach *úodas* 'komar' : *ésti, ẽda* 'jeść; żreć';

nomen agentis nie zawiera w pierwiastku samogłoski typu *a* : *krẽgas* 'ktoś dychawiczny', także 'dychawica' : *kregė́ti, krẽga* 'ciężko dyszeć'; dial. *kr(i)ùnas* 'kto ciągle kaszle' : *kr(i)unė́ti, kr(i)ùna* lub *kr(i)ùni* 'pokaszliwać'; dawne *vìlas* 'zdrajca' Dauksza, Post. 15_{49}. 154_{11}. 156_{17}. 365_{6} : *vìlti, vìlia, výlė* 'zdradzać' ibid. 143_{4}. 156_{7}. 232_{11}.

Niektóre nomina agentis na *-as* są tylko znaczeniowymi odmiankami jednakowo brzmiących nomina actionis. Tak więc, wyraz *siùtas* oznacza nie tylko 'szaleniec', ale i 'szał, wściekłość' — pierwotniejsze jest niewątpliwie to drugie znaczenie. W poszczególnych wypadkach nomina agentis na *-as* występują w formach obocznych na *-a*: *kriùnas* obok literackiego *kriunà, -os* 'id.'; dial. *pliaũškas* 'papla' obok liter. *pliáuška* 'id.': *pliauškė́ti, pliáuška* 'trzaskać, klaskać; paplać'.

§ 37. Wiele rzeczowników czasownikowego pochodzenia i o indoeuropejskim przyrostku *-o-* zatraciło dawne znaczenie nomen actionis i występuje już ze znaczeniem tylko konkretnym.

Rzeczowniki, których pierwiastkowe *a* z indoeuropejskiego *o* alternuje z *e* w pierwiastku czasownika:

bãras 'zagon, część pola, którą się zasiewa, na której się żnie zboże itd. za jednym razem' : *be͂rti, bẽria, bẽrė* 'sypać; siać; przewiewać zboże' ; *gãlas*, pl. *galaĩ* 'koniec, zakończenie; jedna strona chaty; kawałek, część', łot. *gals* '(ostry) koniec; koniec, skraj; okolica'; prus. *golis* 'śmierć' *V.* 168, w języku katechizmowym acc. *gallan* (=*galan*) : *gélti, gẽlia, gẽlė* 'bardzo boleć' ; *kãras* 'wojna', dawniej i 'wojsko' — o początkowym znaczeniu 'oddział': *kérti, kęra* (dial. *kérsta, ke͂rna*) 'odstawać, odchodzić, odrywać się' ; *ka͂rpas* 'nacięcie w belce, wrąb' : *ki͂rpti, ke͂rpa* 'ciąć, strzyc' ; *la͂nkas* 'łuk; duha; arkusz itd.' : *le͂nkti, le͂nkia* 'giąć; schylać; wymijać, omijać itd.' ; *mãras*, pl. *maraĩ* 'mór' Dauksza, Post. 13_{33} — wyraz mający odpowiednik w stsł. *morъ* i w sanskr. *mara-ḥ* 'śmierć' : *mérdėti, mérdi* 'umierać', Dauksza, Post. 354_{47}. 358_{18}; *mãtas* 'miara' : *mèsti, mẽta* 'rzucić, rzucać' ; *mãzgas* 'supeł, węzeł' : *mègzti, mẽzga* 'wiązać, robić szydełkiem, na drutach'; *saĩkas* 'naczynie do mierzenia objętości; miara, norma' : *seikė́ti, seĩki* 'mierzyć za pomocą *saĩkas*' ; *smaĩgas* 'tyka' : *smeĩgti, smeĩgia* 'wbijać, wtykać' ; *spãras* 'krokiew' : łot. *spert(ies)* 'opierać się, sprzeciwiać się; wierzgać' : lit. *spìrtis, spìriasi* 'upierać się, sprzeciwiać się; przymuszać się'; *stãbas* 'bałwan, bożek pogański; paraliż; człowiek nieruchawy' : *stebė́ti, stẽbi* 'patrzeć, obserwować; być zdziwionym' ; *stámbas* 'łodyga' : *ste͂mbti* 'drewnieć; wyrastać w łodygę'; *stra͂mpas* 'polano; kloc, pień' : *stri͂mpti, stri͂mpia* 'suwać się o kiju' ; *svãras* 'odważnik; funt (dawny)' : *sve͂rti, svẽria* 'mierzyć ciężar, ważyć; mieć

wagę, ważyć' ; *šãpas* 'słomka, trawka, gałązka; drobinka, kruszynka, prószynka' : *šèpti, šeñpa* 'obrastać włosami, zwłaszcza brodą' (dźwięczną odmianką wyrazu *šãpas* jest *žãbas* m. in. 'rózga') ; *šlãkas* 'gruba kropla; piętno; pieg' : *šlẽkti, šlẽkia* 'skrapiać; polewać; zmywać' ; *tãkas* 'ścieżka, dróżka', łot. *taks*, stsł. *tokъ* 'bieg, prąd', awest. *taka-* m. 'bieg (cieczy)' : *tekė́ti, tẽka* 'ciec, płynąć' ; *tárpas* 'miejsce między czym, czas między czym' : *tér̃pti, térpia* 'wciskać, wtłaczać' ; *tvañkas* (i *tvankà*) 'parność, duszność' : *tviñkti, tviñksta* 'nabrzmiewać (o wymieniu); puchnąć' ; *vãlas* 'włosień, długi włos z grzywy albo ogona końskiego' : *vélti, vẽlia, vė̃lė* 'gręplować; kudłać; wikłać'; *vãras* 'żerdź na płot', str. воръ 'ogrodzenie, płot, miejsce ogrodzone' : *vérti, vẽria* m. in. 'wtykać, wbijać' ; *var̃pas* 'dzwon' : *virpė́ti, vìrpa* 'drgać' ; *žaĩbas* 'błyskawica' : *žiẽbti, žiẽbia* 'zapalać światło; niecić ogień' ; *žaĩdas* 'piec (kominek)' : *žiẽsti, žiẽdžia* 'lepić garnki' ; *žáidas* i *žíedas* 'kwiat' : *žíedėti, žíedėja* 'pleśnieć (o chlebie)', dosłownie 'kwitnąć' : *pra-žýsti*, 3. praet. *-žýdo* 'zakwitnąć, rozkwitnąć' ; *žam̃bas* 'kant; poła' : *žémbėti, žémbi* lub *žémbėja* 'puszczać kiełki, kiełkować, wschodzić' ; — odbicie indoeuropejskiej alternacji *ō* : *ē* obserwujemy w wyrazach: *lúomas* 'stan (społeczny)', dosłownie 'odłam' : *lémti, lẽmia, lė́mė* 'przeznaczać', dosłownie 'łamać, chylić, skłaniać' ; *rúožas* 'rysa, kresa; pas w tkaninie', dosłownie 'wcięcie' : *rė́žti, rė̃žia* 'rznąć' ; *slúogas* 'ciężar do przyciskania czegoś' : *slėgti, slẽgia* lub *slė́gia, slė́gė* 'przyciskać, przygniatać'.

§ 38. W poszczególnych wypadkach dla stwierdzenia, że pewien rzeczownik litewski o osnowie na indoeuropejskie *-o-* zawiera pierwiastkowe *o*, lit. *a* na podstawie alternacji, konieczne jest wciągnięcie w rozważania danych z języków dalszych, pozabałtyckich. Zdarza się przy tym nawet tak, że alternacyjne pochodzenie *o* wynika ze świadectwa nie czasownika, lecz np. z inaczej ukształtowanego w pierwiastku rzeczownika.

Przykłady: *draũgas* 'towarzysz, druh', łot. *draugs* 'przyjaciel ; drugi', stsł. *drugъ* 'przyjaciel; drugi' : goc. *driugan* 'odbywać służbę wojskową' ; *nãmas* 'dom jako budowla', pl. *namaĩ* 'dom jako miejsce zamieszkania', gr. νομός 'pastwisko; miejsce zamieszkania' : gr. νέμω 'przydzielać, nadawać; zamieszkiwać; uprawiać (ziemię); paść (bydło)' ; *rãtas* 'krąg; koło', pl. *rãtai* 'wóz', łot. *rats*, pl. *rati*, sanskr. *ratha-ḥ* 'wóz, zwłaszcza bojowy', stirl. *roth* m. 'wóz' : stirl. *rethim* 'biegnę'; — *gar̃das* 'miejsce ogrodzone dla bydła; stado, trzoda', stsł. *gradъ* i pol. *gród* z **gordъ*, goc. *gards* 'dom' : stsł. *žrъdь*, pol. *żerdź* z **žьrdь*; *var̃das* 'imię', łot. *vārds*, prus. *wīrds* lub *wirds* 'słowo' obok goc. *waurd* 'id.' — w pokrewieństwie z łac. *verbum* 'słowo'.

§ 39. Zdarzają się rzeczowniki czasownikowego pochodzenia na *-as* o znaczeniu konkretnym, których wokalizm w zgłosce pierwiastkowej nie różni się niczym, nawet intonacją, od wokalizmu odpowiedniego czasownika:

dir̃žas, pl. *diržaĩ* 'pas rzemienny' : *dir̃žti, dir̃žta* 'twardnieć, sztywnieć; zamierać, więdnąć' ; *ìžas*, pl. *ìžai* 'kra' : *ìžti, ỹžta* lub *ỹža* 'pękać, rozpadać się,

łupić się, 'łuszczyć się'; dawne *mìtas* 'koszt' Szyrwid, Diction.[5] 108 (polski wyraz ma tu znaczenie niem. *Kost*) : *mìsti, miñta* 'żywić się' ; *sùsas* 'parch' : *sùsti, sũsta* 'parszywieć; nędznieć' ; *šùtas* 'wilgoć, para, pot; zaduch' : *šùsti, šuñta* 'przeć (tr. 'parzyć'); pocić się; gnić; blaknąć' ; *stũmas* 'pewne narzędzie' : *stùmti, stùmia, stũmė* 'pchać';

nieoczekiwane *e* w pierwiastku wykazują wyrazy: *mẽtas* 'pora, czas', pl. *mẽtai* 'rok', łot. *mets* dial. 'pora, czas' : *mèsti* 'rzucić, rzucać' ; *pẽnas* 'pokarm' : *penẽti, pẽni* 'karmić, żywić' — być może, że *e* w *mẽtas* i *pẽnas* jest wynikiem wyrównania na rzecz wokalizmu czasownikowego, bo przykłady na ten proces rzeczywiście istnieją: dial. *mẽzgas* obok liter. *mãzgas*; i na odwrót: żm. *mãlas* obok liter. *mẽlas* 'kłamstwo' : *melúoti* 'kłamać';

dyftong *ei* zamiast oczekiwanego *ai* obserwuje się w wyrazach: *spéigas* 'siarczysty mróz' : *spéigėti, spéigėja* 'jest silny, siarczysty mróz' ; *véidas* 'twarz', pl. *veidaĩ* 'policzki', stsł. *vidъ* 'wygląd, widok' : lit. *veizdė́ti, véizdi* 'patrzeć; szukać', stsł. *viděti*, pol. *widzieć* (wzajemny stosunek litewskiego i słowiańskiego czasownika nie jest jeszcze we wszystkich szczegółach jasny);

pochodzenie litewskiego dyftongu *ie* jest dwojakie, z *ai* i *ei* (por. I § 243), co sprawia, że w konkretnych wypadkach mamy trudności z interpretacją: jaki jest stosunek dialektalnej formy *žiẽbas* 'błyskawica' do liter. *žaĩbas* 'id.' — — czy może *žiẽbas* jest zamiast *žaĩbas* i ma *ie* pod wpływem czasownika *žiẽbti* 'zapalać (np. zapałkę)' ? ; podobne pytanie stosuje się do *žáidas* i *žíedas* 'kwiat' obok *žíedėti* 'pleśnieć';

dyftong *au* kontynuuje w języku litewskim aż trzy indoeuropejskie dyftongi: *au, ou* i *eu* (I § 245), co uniemożliwia wykrycie pierwotnej alternacji typu *e* : *o* (*a*) ; por. *ráugas* 'kwas; zakwas' : *ráugti, ráugia* 'zakwaszać'; w poszczególnych wypadkach ustalił się jednak w rzeczowniku zamiast *au* dyftong *uo*: *lúobas* 'kora, łyko' obok np. pol. *łub*, ros. луб 'kora, łyko' z **loubo-* : *laũpti, laũpia* 'łupać, odrywać'.

§ **40.** W języku litewskim jest sporo dawnych rzeczowników posiadających osnowę na indoeur. -*o*- a mających znaczenie konkretne, których analiza etymologiczna nie posunęła się jeszcze dostatecznie naprzód, o których więc nie można dotąd powiedzieć, czy pochodzą od czasowników. Wokalizm pierwiastkowy tych wyrazów jest różnorodny. Przykłady:

Z samogłoską typu *a* występują m. in. : *bãdas* 'głód', łot. *bads*; *lãšas* 'kropla' obok łot. *lãse* 'drobna ilość cieczy' ; *lãžas*, pl. *lažaĩ* 'pańszczyzna; jarzmo' ; *rãgas* 'róg', łot. *rags*, prus. *ragis* 'róg myśliwski' *V*. 705, stsł. *rogъ* (obok pl. *rõgės* : dial. *rãgės* 'sanie') — w nie wyjaśnionym pokrewieństwie z indoeuropejskim wyrazem na oznaczenie 'paznokcia, szponu itd.' : *nãgas* 'pazur, szpon', łot. *nags* 'paznokieć; szpon' obok prus. *nagutis* 'paznokieć' *V*. 117, stsł. *nogъtь* 'paznokieć, szpon' itd. ; *rãžas* 'rózga; zużyta miotła' — w związku etymologicznym z stsł. *rozga*, pol. *rózga*; pl. *sakaĩ* 'żywica'=łot. dial. *saki*, prus. *sackis* *V*. 598, stsł. *sokъ* ; *snãpas* 'dziób', łot. *snaps*; *šãmas* 'sum', łot. *sams*, pol. *sum*,

dawniej i *som*; *vą̃šas* (dial. *lą̃šas*, I § 461) 'hak'; dawne *alkas* lub *elkas* 'święty gaj', łot. *elks* 'bożek', goc. *alhs* 'świątynia'; *par̃šas* 'prosię; świnka; wieprz', w językach słowiańskich deminutivum **porsę*: pol. *prosię*, łac. *porcus* 'oswojona świnia'; — pierwotne pierwiastkowe *ō* zawarte jest w *grúodas* 'stwardniała od mrozu ziemia; zamarzłe błoto' i w stsł. *gradъ*, pol. *grad* — w pokrewieństwie z orm. *karkut* 'grad' z **ga-grōdo-* oraz z łac. *grando* 'grad'.

Samogłoskę typu *e* mają w pierwiastku: *kẽras* 'krzak, pień, karcz', łot. *cers* 'krzak' obok prus. *kerberse*=*ker-berze* 'brzoza krzaczasta' *V*. 614 — w pokrewieństwie m. in. z stsł. *korenь*, pol. *korzeń*; *ė̃ras* 'jagnię' posiada w dialektach dwie oboczne formy: *jė̃ras* i *gė̃ras*, przy czym *jė̃ras* ma odpowiednik w łot. *jērs*; *šė̃kas* 'świeżo skoszone, jeszcze nie wyschłe siano', łot. *sēks* — w pokrewieństwie z prus. *schokis* 'trawa' *V*. 283; *béržas*, pl. *béržai* i *beržaĩ* 'brzoza', łot. *bērzs*, także *bērza*, prus. *berse* (=*berze*) *V*. 600, pol. *brzoza*, ros. береза, stnord. *biork* z germ. **berkō*.

Samogłoskę typu *i* wykazują w pierwiastku: pl. *linaĩ* 'len', łot. *lini*, prus. *lynno* Gr. 31, słow. **lьnъ* w pol. *len*, stsł. *lьněnъ* 'lniany'; gr. λίνον obok łac. *līnum*; *mìlas* 'grube sukno domowego wyrobu', łot. *mils* 'tkanina wełniana', zazwyczaj *mila* 'grube chłopskie ubranie', prus. *milan* 'grube sukno' *V*. 455; *šìlas* 'las z drzew iglastych', łot. *sils*; *výras* 'mężczyzna; mąż', łot. *vīrs*, prus. *wijrs*, sanskr. *vīra-ḥ* obok łac. *vir*, z *i* krótkim; *vil̃kas* 'wilk', łot. *vilks*, prus. *wilkis* *V*. 657, pol. *wilk*, sanskr. *vṛka-ḥ* obok goc. *wulfs*, łac. *lupus* — wyraz ten, tak rozpowszechniony w językach indoeuropejskich, nie doczekał się jeszcze należytego wyjaśnienia; *vir̃bas*, pl. *virbaĩ* 'rózga, pręt'; pl. 'chrust', łot. *virbs* 'laseczka, pałeczka', słow. **vьrba* w pol. *wierzba*: łac. *verber* 'rózga', pl. *verbera* 'rózgi; baty' i *verbēna*, zazwyczaj pl. *verbēnae* 'zielone gałęzie (np. cyprysu)'.

Samogłoskę typu *u* w pierwiastku zawierają m. in. następujące rzeczowniki na *-as*: *šùlas* 'słup; klepka', prus. *sulis* 'stender (filar)' *V*. 196 — nie wyjaśniono dotąd, w jakim stosunku do tego wyrazu pozostaje dawne polskie *szuło* 'słup w budowli'; *ū̃pas* w znaczeniu 'odgłos, echo' (tylko w dialektach), łot. *ūpis* 'Uhu (rodzaj sowy)' — w pokrewieństwie z ros. выпь 'nocny ptak z rodziny czapli' a o pierwiastku w zasadzie tym samym, co w stsł. *vъpiti* 'krzyczeć, wołać', ros. вопить 'głośno i przeciągle krzyczeć, wyć, płakać jakby wyjąc'; *plaũkas*, pl. *plaukaĩ* 'włos', łot. dial. *plauki* 'co podczas tkania odpada od grzebienia'; *muõlas* 'śluz', zapewne z **maulas*, a więc w pokrewieństwie z pol. *muł* z **moulo-*; *stúobas* 'pień', z dyftongiem *uo*, pochodzącym z *au*, na co pośrednio wskazywać się zdaje wyraz *stùburas* 'słup'; *šiáudas*, pl. *šiaudaĩ* 'łodyga, źdźbło; słoma' — wyraz dotąd jeszcze bez etymologii; *gum̃bas* 'guz; narośl' obok łot. *gumba* 'guz, opuchlina', stsł. *gąba* 'gąbka'.

-a

§ **41.** Indoeuropejski przyrostek *-ā-* służył m. in. do tzw. mocji, tj. do urabiania form żeńskich do wyrazów rodzaju męskiego o osnowie na *-o-*.

Z okresu indoeuropejskiego datuje się w języku litewskim rzeczownik *ašvà* 'kobyła', znany dziś tylko jako nazwa rzeki: *Ašvà, -õs* w pow. Mažeikiai i Tauragė (lewy dopływ rzeki Veivirža), ale w dawnych tekstach także jako wyraz pospolity; por. Szyrwida Diction.[5] 91 'klacza', 95 'kobyła'. Wyraz *ašva,* występujący także w odmiance *ešva* (I §§ 293 — 296), ma odpowiednik w sanskr. *aśvā* : m. *aśva-ḥ* 'koń' i w łac. *equa* : m. *equus* 'koń'. W dawnych tekstach zdarzają się jeszcze tylko dwa rzeczowniki typu *ašvà* : *drauga* : *draũgas* 'towarzysz' i *gaida* : *gaidas* 'śpiewak. Z grupy językowej słowiańskiej jako powstałą z mocji formę rzeczownika na *-a* przytoczyć można stsł. *raba* : *rabъ* 'niewolnik, sługa'.

W biegu dziejów języka litewskiego przyrostek *-ā-*, feminizujący rzeczowniki na *-as,* stał się nieproduktywny, ustępując miejsca przyrostkowi *-ė,* jak w *vìlkė* do *vĩlkas* 'wilk'. Feminina na *-a* mają współcześnie tylko te rzeczowniki na *-as,* które przed tą końcówką wykazują *j* : *siuvė̃ja,* genetycznie równe ros. швея 'szwaczka' z *шьвѣя, do *siuvė̃jas* 'krawiec'.

Inaczej niż z rzeczownikami, ma się sprawa z przymiotnikami na *-as.* Te tworzą feminina na *-a* bez względu na głoskę poprzedzającą, czy jest nią spółgłoska niepalatalna, czy też palatalna lub *j* : *gẽras* 'dobry' : f. *gerà* ; *tùščias* 'pusty, próżny; bezużyteczny, bezpłodny' : f. *tuščià*; *naũjas* 'nowy' : f. *naujà.*

Poczucie związku między przymiotnikami męskimi na *-as* a żeńskimi na *-a* jest tak silne, że obok przymiotników męskich na *-ias, -jas* istnieją żeńskie tylko na *-ia, -ja,* a obok przymiotników żeńskich na *-ia, -ja* są męskie tylko na *-ias, -jas.* Nie istnieją więc feminina **tuštė, *naujė* obok form męskich *tùščias, naũjas*; niemożliwe też są masculina **tuštis, *naujis* obok form żeńskich *tuščià, naujà.*

§ **42.** Spośród rzeczowników o osnowie na *-ā-* wyodrębniamy tu te z nich, które powstały z przekształcenia dawnych wyrazów o osnowie spółgłoskowej: *dukrà, -õs* wzgl. dial. *dūkrà,* gen. *dūkrõs* lub *dū̃kros* 'córka' z **duktra* — wyraz urobiony na podstawie osnowy **dukt(e)r-,* nom. sg. *duktė̃,* przy czym *ū* długie w *dūkrà* wymaga jeszcze wyjaśnienia; dial. *mótera* 'kobieta' — formacja powstała na podstawie osnowy **moter-,* nom. sg. *mótė* 'kobieta; matka; macocha; baba-jaga, wiedźma', a nadająca się do porównania z pol. *maciora* z **matera,* nom. sg. *mać,* stsł. *mati*; *aušrà, -õs, aũšrą* 'świt; pora, gdy zaczyna dnieć' — w związku etymologicznym z sanskr. *uṣar-* (w złożeniu *uṣar-budh-* 'wcześnie na nogach') i *usrā* f. 'jutrzenka, ranek, jasność' oraz z stsł. *utro* 'jutro', przy czym szczegóły tych związków nie są jeszcze dostatecznie jasne; *jū́ra* 'morze', łot. *jūra* obok prus. *wurs* 'staw' z **ūras* — w pokrewieństwie z sanskr. *vār* n. 'woda' i awest. *vār-* m. 'deszcz'; pl. *jė̃knos* (i pl. *jãknos*), *-ų* 'wątroba' obok sanskr. *yakṛ-t,* gen. *yaknaḥ* 'id.'; *pėdà, -õs, pė̃dą* 'ślad' (*pėdomìs* 'śladem, śladami'), łot. *pēda* 'podeszwa; ślad' obok łac. *pēs,* gen. *pedis* 'noga'; dawnym wyrazem o osnowie na *-u-* było zapewne *dervà, -õs, der̃vą* 'dziegieć, smoła; karcz, pień, z którego wypalają dziegieć lub smołę' — w związku genetycznym nie tylko

z stsł. *drěvo*, pol. *drzewo* z **dervo*, ale i z stang. *teru*, *teoru* 'dziegieć' oraz z gr. *δόρυ* n. 'drzewo, drewno; belka; włócznia' — lit. *dervà* i słow. **dervo* polegają, jak widać, na rozszerzeniu za pomocą *-ā-* i *-o-* początkowej osnowy **deru-*.

Przytoczone wyżej wyrazy, kontynuujące indoeuropejskie osnowy spółgłoskowe, umieściliśmy w jednym szeregu tylko dlatego, że mają jednakową wtórną osnowę na *-ā-*. Sporo zagadnień musi tu być jeszcze wyjaśnionych, m. in. zaś następujące: jaką formę od dawnej osnowy rozszerzono przyrostkiem *-ā-* ? Co się tyczy strony semazjologicznej, to prawdopodobne wydaje się przypuszczenie, że niektóre z naszych wyrazów reprezentują dawne collectiva na *-ā-*; jako taka formacja wysuwa się na plan pierwszy wyraz *dervà* obok słow. **dervo*.

W języku litewskim zachowała się pewna, liczebnie zresztą niewielka grupa rzeczowników na *-a*, reprezentująca abstracta od przymiotników. Wszystkie niżej przytoczone rzeczowniki mają w zgłosce pierwiastkowej pod przyciskiem intonację cyrkumfleksową (i dlatego formy acc. sg. możemy nie podawać).

Za regularne wolno uważać tylko te rzeczowniki na *-a*, które oparte są na przymiotnikach na *-as*, *-a* : *gẹltà*, *-õs* 'żółtość; żółte nici; żółtaczka' : *gel̃tas* 'żółtawy; żółty'; *raudà*, *-õs* 'czerwoność, czerwień; czerwone nici' : *raũdas* 'rudy; maści lisa (o koniu)'; *dorà*, *-õs* 'moralność' : *dõras* 'dobry; moralny'. Więcej przykładów znajdziemy w dialektach, np. *sūrà*, *-õs* 'słoność' od dawnego i dialektalnego *sū̃ras* 'słony' (: liter. *sūrùs*).

Analogicznie do wyżej wymienionych powstały rzeczowniki na *-a* od dzisiejszych przymiotników na *-us*:

šviesà, *-õs* 'światło' : *šviesùs* 'jasny, widny'; *tamsà*, *-õs* 'ciemność' : *tamsùs*, acc. *tam̃sų*, dial. *támsus* 'ciemny'; *baisa* 'lękanie, strach' Szyrwid, Diction.[5] 131. 354 : *baisus* 'straszliwy' ibid. 354; *kantrà*, *-õs* 'cierpliwość' : *kantrùs* 'cierpliwy'.

W dialektach zdarzają się abstracta od przymiotników na *-a* w funkcji pejoratywnych nazw osób, np. *kváila* 'głupiec, dureń' : *kvaĩlas* 'głupi'. Za wzór służyły tu abstracta od czasowników o podobnej funkcji, § 43.

Abstracta od przymiotników na *-a* datują się z epoki indoeuropejskiej. Bardzo ważnym słowiańskim przykładem z tego zakresu jest stsł. *věra*, pol. *wiąra* obok łac. *vērus* 'prawdziwy'. Są i inne przykłady, np. stsł. *ruda*, pol. *ruda* : **rudъ* w pol. *rudy* itd.

§ 43. W okresie indoeuropejskim tworzono za pomocą przyrostka *-ā-* abstracta także od czasowników. W języku litewskim formacje te, przez jakiś okres cieszące się pełnią żywotności, stały się następnie nieproduktywne. W każdym razie z wyraźnym znaczeniem nomina actionis mamy we współczesnym języku literackim tych formacji niewiele. Zazwyczaj występują już ze znaczeniem konkretnym, czy to jako nazwy przedmiotów (w szerokim znaczeniu), czy też jako nazwy osób wykonujących odnośne czynności.

Przedstawione w następnych paragrafach rzeczowniki czasownikowego pochodzenia o osnowie na *-ā-* mają wszystkie osnowę dwuzgłoskową. Jej ukształtowanie pod względem wokalizmu pierwiastkowego bywa różne. Zazwyczaj wokalizm pierwiastka rzeczownikowego różni się od wokalizmu odpowiedniego czasownika, przy czym różnica ta wynika ze zużytkowania alternacji zarówno jakościowej (*e* : *a* itd.), jak ilościowej (*i* : *y*, *u* : *ū* itd.). Zdarza się jednak i tak, że wokalizm pierwiastka rzeczownikowego jest ten sam, co w czasowniku podstawowym. Nasze rzeczowniki na *-a* akcentowane są w nom. sg. pospolicie na zgłosce końcówkowej, w tym przypadku wykazują one w zgłosce pierwiastkowej z reguły intonację cyrkumfleksową; przycisk na zgłosce pierwiastkowej w nom. sg. związany jest z intonacją akutową tej zgłoski.

Do obserwacji nad ukształtowaniem pierwiastka nadają się przede wszystkim rzeczowniki o znaczeniu konkretnym, jako że według wszelkiego prawdopodobieństwa reprezentują one stan pierwiastka najdawniejszy, równy lub bliski pierwotnemu. Przykłady, które niżej przytoczymy, są etymologicznie przejrzyste i nie wymagają szczegółowych wyjaśnień.

Z samogłoską typu *a*, będącą w alternacji z samogłoską typu *e*, występują: *blandà, -õs* 'zachmurzenie; mgła' : *blę̃sti, bleñdžia* 'zabielać zupę mąką; mieszać, mącić; bić'; *bradà, -õs* 'bród; wielkie błoto, bagno, grzęzawisko' : *brìsti, breñda* 'brnąć'; *dangà, -õs* (dial. *dánga*) 'okrycie, odzież; pokrywa śniegu' : *deñgti, deñgia* 'okrywać, pokrywać'; *grąžà, -õs* 'zakręt na drodze; reszta z wpłaconych pieniędzy': *grę̃žti, grę̃žia* 'świdrować; zawracać'; *klampà, -õs* 'grzęzawisko' : *klim̃pti, klim̃psta* 'grzęznąć'; *lakà, lakõs* 'wyłaz dla pszczół w ulu' : *lė̃kti, lė̃kia* 'lecieć, biec'; *lankà, -õs* 'łąka w nizinie nad rzeką' : *leñkti, leñkia* 'giąć, chylić'; *našà, -õs* 'urodzaj; wydajność' : *nèšti, nẽša* 'nieść; dostarczać itd.'; pl. *paĩšos* (obok *piẽšos*) 'sadze' : *piẽšti, piẽšia* m. in. 'rysować'; *sagà, -õs* 'guzik', dosłownie 'sprzączka' : *sègti, sẽga* 'zapinać, przypinać'; *skalà, -õs* 'szczap(k)a, łuczywo' : *skélti, skẽlia* 'szczepać; rozcinać; krzesać'; *skarà, -õs* 'chusta', dial. pl. 'odzież' = pol. *skóra* : *(s)kérti, (s)kę̃ra* 'odrywać się, odłączać się; odstawać'; *sklandà, -õs* 'zasuwka' : *sklę̃sti, skleñdžia* 'zasuwać, odsuwać'; *spandà, -õs* 'rosocha u studni' — o pierwiastku czasownika *spę́sti, spéndžia* 'zastawiać sidła'; *tvankà, -õs* 'tama, zapora' : *tveñkti, tveñkia* 'tamować'; *váržа* 'więcierz', łot. dial. *varza* : *ver̃žti, ver̃žia* 'ściskać, zaciskać'; do najstarszych wyrazów tej grupy należą: *bandà, -õs, bañdą* 'stado, trzoda; przydzielana bliskim członkom rodziny działka ziemi dla jej użytkowania', prus. *ni enbāndan* 'bezużytecznie' : goc. *bindan* 'wiązać' o pierwiastku, jak w lit. *beñdras* 'wspólny'; *naudà, -õs, náudą* 'zysk, korzyść, dobro', dial. 'zboże', łot. *nauda* 'pieniądze' (: stnord. *naut* n. 'bydlę'): goc. *niutan* 'osiągnąć; korzystać' — w wyrazach tych występuje indoeuropejski pierwiastek **noud-* : **neud-*; o wyrazie *rankà* 'ręka' będzie mowa jeszcze niżej;

samogłoskę długą *o* w alternacji z *ė* mamy w wyrazach : *slogà, -õs* 'katar; bieda, trudność' : *slė́gti, slė́gia* 'cisnąć, uciskać, przygniatać; ciążyć';

niepewne są przykłady na alternację jakościowo-ilościową, mianowicie litewskiego *o* długiego i *e* krótkiego : *lomà, -õs* 'zagłębienie : dół, kotlina' związane jest etymologicznie z *lémti, lẽmia* (: *lìmti, lìmsta* 'łamać się, giąć się'), ale przecież ten czasownik ma w praeteritum *ė*: *lémė*, tak że *o* w *lomà* może alternować z nim właśnie; podobnie ma się sprawa z *tvorà, -õs* 'ogrodzenie, płot' i *vorà, -õs* 'szereg, rząd, karawana' : i te rzeczowniki oparte są na czasownikach wykazujących w praeteritum *ė* : *tvérti, tvẽria, tvérė* m. in. 'grodzić'; *vérti, vẽria, vérė* 'nizać, nawlekać'; razem wziąwszy, rzeczowniki *lomà, tvorà* i *vorà* mogą służyć za przykłady na alternację jakościową *o* z *ė*; — niejasny jest wyraz *núoma* 'najem, dzierżawa; czynsz' : łączą go z łotewskim czasownikiem *ņemt, ņẽmu* 'brać', ale zewnętrznie wygląda on na złożenie z przedrostkiem *nuo-*, jak np. w *núolupa* (= **nuo-lupa*) 'łupina, obierzyna'.

Co się tyczy wokalicznej alternacji kwantytatywnej, to pod tym względem pierwiastek rzeczowników czasownikowego pochodzenia na *-a* wykazuje brak jednostajności.

Wokalizm pierwiastka w rzeczowniku bywa ten sam, co w odpowiednim czasowniku: *rità, -õs* 'drąg, dźwignia' : *rìsti, rìta* 'toczyć'; *skilà, -õs* 'szczapa' : *skìlti, skỹla* 'rozszczepiać się, pękać'; *putà, -õs* 'piana' : *pùsti, puñta, pùto* 'wzdymać się, puchnąć'; *lūžà, -õs* 'drzewa powalone przez burzę' : *lū́žti, lū́žta* 'łamać się'; *šovà, -õs* m. in. 'zasuw(k)a' : *šáuti, šáuna, šóvė* m. in. 'suwać (jak czółenko przy tkaniu, chleb do pieca)'; *švìlpa* (z intonacją akutową !) 'gwizdek': *švil̃pti, švil̃pia* 'gwizdać'.

Rzeczownik ma wokalizm pierwiastka na stopie redukcji w stosunku do wokalizmu czasownika podstawowego : *sijà, -õs* 'belka (w ścianie)' : *siẽti, siẽja* 'wiązać, łączyć'; *sriubà, -õs* 'polewka, zupa' : *sriaũbti, sriaũbia* 'wsysać; głośno pić'; *tìmpa* (z intonacją akutową) 'Gummi elasticum; cięciwa; proca' : *teñpti, teñpia* 'ciągnąć, naciągać, rozciągać' (ale i *tiñpti, tiñpsta* 'wyciągać się, wydłużać się, naprężać się'); *trìnka* (z intonacją akutową !) 'kłoda' : *treñkti treñkia* 'trzaskać, robić coś z trzaskiem; uderzać; odbijać'.

Wokalizm pierwiastka wykazuje w rzeczowniku wzdłużenie w porównaniu z wokalizmem odpowiedniego czasownika: *pynà, -õs* 'pewna część uprzęży; warkocz', dosłownie 'plecionka' : *pìnti, pìna, pýnė* 'pleść, wiązać'; *stūmà, -õs* 'zasuw(k)a' : *stùmti, stùmia, stū́mė* 'pchać; suwać; trącać itd.'. Rozważając ukształtowanie rzeczowników *pynà* i *stūmà*, niepodobna nie zwrócić uwagi, że wzdłużenie wykazuje także praeteritum czasowników podstawowych.

§ 44. Podobnie jak rzeczowniki o znaczeniu konkretnym, mają ukształtowany wokalizm pierwiastkowy rzeczowniki, które zachowały początkowe znaczenie nomina actionis.

Z samogłoską typu *a* w pierwiastku, będącą w alternacji z *e* czasownika podstawowego, występują rzeczowniki: *baldà, -õs* 'stuk, trzask, hałas' : *bélsti, béldžia* 'stukać, pukać, trzaskać'; *drabà, -õs* 'śnieg z deszczem, kapuśniaczek' :

drė̃bti, *drė̃bia* 'bryzgać błotem'; *kratà*, *-õs* 'przetrząsanie, przeszukiwanie, rewizja' : *krė̃sti*, *krė̃čia* 'trząść, przetrząsać, robić rewizję'; *laidà*, *-õs* 'zachód słońca; wydawanie dziennika; wypuszczanie uczniów ze szkoły w świat' : *léisti*, *léidžia* 'puszczać; wydawać itd.'; *maldà*, *-õs* 'modlitwa', pol. *modła* z **molda* : *melsti*, *meldžia* 'prosić, błagać, uspokajać'; *naršà*, *-õs* 'rzucanie ikry, pora rzucania ikry' : *neršti*, *neršia* 'rzucać ikrę'; *rangà*, *-õs* 'przygotowywanie się' : *reñgti(s)*, *reñgia(si)* 'przygotowywać (się)'; *stangà*, *-õs* 'wysiłek' : *sténgtis*, *sténgiasi* 'silić się, wysilać się, starać się'.

Pierwiastek rzeczownika na *-a* ma ten sam wokalizm, co odpowiedni czasownik podstawowy: *sekà*, *-õs* 'powodzenie' : *sèktis*, *sẽkasi* 'powodzić się'; *siutà*, *-õs* (i *siùtas*) 'wściekłość, szał' : *siùsti*, *siuñta* 'wściekać się, szaleć'; *pykà*, *-õs* 'złość' : *pỹkti*, *pỹksta* 'złościć się'; *tylà*, *-õs* 'milczenie' : *tylė́ti*, *tỹli* 'milczeć'; *žiūrà*, *-õs* 'spojrzenie' (także termin medyczny) : *žiūrė́ti*, *žiū̃ri* 'patrzeć, spozierać'; *ruošà*, *-õs* 'sprzątanie' : *ruõšti*, *ruõšia* 'przygotowywać'; *tarpà*, *-õs* 'porost; wzrost, rozwój' : *tar̃pti*, *tar̃psta* 'bujnie rosnąć'.

W poszczególnych wypadkach rzeczowniki na *-a* mają wokalizm pierwiastkowy na stopie wzdłużenia w porównaniu z wokalizmem czasownika podstawowego: *bylà*, *-õs* 'gawęda, rozmowa; mowa; sprawa sądowa' : *prabìlti*, *-bỹla*, *-bìlo* 'przemówić'; *pylà*, *-õs* 'tama; ulewa; lanie, chłosta' : *pìlti*, *pìla*, *pýlė* 'lać; sypać'; *vymà*, *-õs* 'wymioty' : *vémti*, *vẽmia*, *vė́mė* 'wymiotować' — ukształtowanie formy *vymà* wymaga osobnego omówienia; *mūšà*, *-õs* 'bicie; bitwa, bój' : *mùšti*, *mùša* 'bić'.

§ **45.** Nomina actionis o przyrostku *-ā-* odziedziczył język litewski z okresu indoeuropejskiego. Mają je także języki słowiańskie, ale już jako formacje martwe, o znaczeniu zazwyczaj konkretnym. Niemal każdy z niżej przytoczonych przykładów wymagałby osobnego omówienia, co jednak na tym miejscu nie byłoby właściwe. Poniższe przykłady pochodzą z języka starosłowiańskiego. Alternację typu *o* : *e* wykazują: *ląka* 'podstęp', dosłownie 'zagięcie' : *lęšti*, *lęką* 'giąć'; *rąka*, lit. *rankà* 'ręka' : lit. *riñkti*, *reñka* 'zbierać'; słow. *ą* alternuje z *ę* w *ąza* 'pęto' : *vęzati*, pol. *wiązać*. Wyraz *pro-kaza* 'zanik > trąd' ma *a* z indoeur. *ō*, które jest w alternacji z *e* w *čeznąti*. Słowiańską alternację *on* z *ьn* obserwujemy w *o-pona* 'zasłon.' : *pęti*, *pьną*, pol. *piąć*, *pnę*.

§ **46.** Osnowy o przyrostku *-ā-* odgrywają w słowotwórstwie i odmianie języka litewskiego, jak to widać było po części już z powyższego przedstawienia, znaczną rolę; ten stan rzeczy obserwuje się zresztą w pozostałych językach indoeuropejskich. Sam sposób rozpowszechniania się osnów na *-ā-* nie był jednak dotąd przedmiotem szczegółowych badań. Za pewne można uważać przecież już teraz, że znaczną rolę odgrywał tu czynnik semazjologiczny. Podamy tu przykład. Osnowę na *-ā-* wykazują m. in. nazwy roślin i drzew : pl. *ãvižos* 'owies', łot. *auzas* obok prus. *wyse V.* 262; dawne (Szyrwid, Diction.[5] 108) i dial. *dìrsa* 'kostrzewa' obok liter. *dìrsė*, w dialektach zdarzają się też formy z *g-* zamiast *d-* na początku: *gìrsa* obok *gìrsė*; *garšvà*, *-õs*, *gar̃švą*,

dial. *gáršva* 'podagrycznik (Aegopodium podagraria)' obok dial. *gar̃švė*; *smìlga* 'mietlica (Agrostis vulgaris)'; *úoga* 'jagoda' — w pokrewieństwie z stsł. (*j*)*agoda* 'jagoda; owoc'; pl. *sãmanos* 'mech'; *ievà*, *-õs*, *iẽvą* 'czeremcha (Prunus padus)' — wyraz spokrewniony z pol. *iwa* 'gatunek wierzby', ros. ива; *lazdà* 'laska, kij, pałka; leszczyna', początkowo zapewne 'leszczyna' (por. pl. *palazdžiaĩ* 'przylaszczka wzgl. przelaszczka'), pol. *łoza* 'gatunek wierzby; witka, rózga' — spokrewnione jest, ale ma odmienne znaczenie stsł. *loza* 'latorośl winna'; *líepa*, łot. *liepa*, pol. *lipa*, ros. липа obok dial. *líepė*; *túopa* 'topola'; *vìnkšna* 'wiąz (Ulmus effusa)' — w związku pokrewieństwa z słow. **vęzъ* : pol. *wiąz*, chociaż szczegóły tego związku nie są jeszcze dostatecznie jasne. — Niektóre nazwy z powyższego, bynajmniej nie kompletnego, spisu występują, jak widzieliśmy, w obocznych formach na *-ė*: *dìrsė* lub *gìrsė*, *gar̃švė*, prus. *laxde* 'krzak leszczyny' *V.* 607 (obok lit. *lazdà*), *líepė*. Do najstarszych nazw roślin z osnową na *-ė-* należą niewątpliwie *néndrė* 'trzcina' i *žolẽ -ẽs*, *žõlę* 'trawa; ziele' (§ 53). Powstaje pytanie, czy te nazwy roślin na *-ė* nie są to czasem dawne collectiva (odpowiadające genetycznie słowiańskim na *-ьja*)?

§ 47. Ze stanowiska semazjologicznego ze wszech miar godna uwagi jest grupa wyrazów na *-a*, które zaraz przedstawimy. Chodzi tu o pejoratywne nazwy osób czasownikowego pochodzenia. Ilość tych nazw jest w języku litewskim wielka, zwłaszcza jeśli się uwzględni dane nie tylko języka literackiego, ale i dialektów. Akcentowane są te nazwy dwojako: po części nie różnią się pod względem akcentuacyjnym od odpowiednich nomina actionis, po części mają one akcentuację odmienną, występują bowiem z przyciskiem na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej, która z reguły ma intonację akutową. — Poniższe przykłady pochodzą z języka literackiego:

dylà, *-õs*, *dỹlą* 'maruda' : *dìlti*, *dỹla*, *dìlo* m. in. 'marnować czas, marudzić'; *snūdà*, *-õs* 'drzemała, ospalec' : *snáusti*, *snáudžia*, *snáudė* 'drzemać'; *svajà*, *-õs* '(marzenie;) kto mówi jak rozmarzony, nieprzytomny, jak przez sen' : *sváitėti*, *sváiti* 'bredzić, majaczyć'; *tylà*, *-õs*, *tỹlą* '(milczenie;) milczek' : *tylėti*, *tỹli* 'milczeć'; *dìlba* 'kto patrzy spode łba' obok *dìlbčioti* 'spozierać złym wzrokiem' : *del̃bti*, *del̃bia* 'spuszczać oczy, głowę, ogon'; *grióva* 'kto łatwo pada, przewraca się; niezdara' : *griáuti* 'walić, rozwalać, burzyć'; *niū̃ra* 'ktoś ponury, mruk' obok adv. *niūromìs* 'spode łba', *niūrinėti* 'iść ze spuszczoną głową' : *niùrti*, *niū̃ra* lub *niùrsta* 'stawać się ponurym'; *niùrna* 'kto, będąc niezadowolony, ciągle wyrzeka' : *niurnėti*, *niur̃na* lub *niùrna* 'mruczeć, być niezadowolonym'; *pliáuška* 'papla, gaduła' : *pliaũkšti*, *pliaũškia* 'paplać'; *pliópa* 'papla', łot. *pļāpa* : *pliõpti*, *pliõpia* 'paplać'; *švìlpa* 'gwizdek; kto ciągle gwiżdże' : *švil̃pti*, *švil̃pia* 'gwizdać'.

Akcentuacja przedstawionych wyżej pejoratywnych nazw osób nie jest, jak zaznaczono, stała. Ta sama nazwa, która w języku literackim akcentowana bywa w nom. sg. na zgłosce pierwszej, w dialektach może mieć przy-

cisk na końcówce: *pliáuška* : dial. *pliauškà, -õs, pliaũšką*; *pliópa* : dial. *pliopà, -õs, pliõpą*.

W zasadzie nasze pejoratywne nazwy osób reprezentują odpowiednie nomina actionis. Od tego ogólnego ujęcia są przecież odstępstwa. W poszczególnych wypadkach nasze nazwy wykazują mianowicie w pierwiastku stopę redukcji. Widzieliśmy to z zestawienia *dìlba* : *del̃bti*. Wyrazem typu *dìlba* jest zapewne i *snūdà* : *snáusti*, przy czym czasownik *snûsti, snûsta, snûdo* 'zaczynać drzemać' trzeba by uważać dopiero za pochodny w stosunku do *snūdà*. Dalszych przykładów na stopę redukcji w pierwiastku dostarczają dialekty: *šýpa* 'kto skłonny jest do kpin, żartów' : *šiẽpti, šiẽpia* 'szczerzyć zęby; uśmiechać się ironicznie; drwić, szydzić'; *blūsà, -õs* 'zaspaniec; kto jest w stanie posępnym': *blaũstis, blaũsiasi* 'zaciągać się (o niebie); stawać się zaspanym, posępnym'; *rìnga* 'kto siedzi skurczony, zwinięty w kłębek' : *reñgtis* 'przygotowywać się; ubierać się i rozbierać się'; *rangýtis, rañgosi* 'zwijać się, skręcać się'. Dalsze przykłady podaje Skardžius 39 n.

§ 48. W językach słowiańskich zachowały się nomina agentis na *-a* bez odcienia pejoratywnego : stsł. *sluga*, pol. *sługa* w odpowiedniości do lit. *slaugà, -õs, slaũgą* 'pielęgnowanie', *paslaugà, -õs, pãslaugą* 'przysługa, usługa' : *slaugýti, slaũgo* 'pielęgnować, doglądać chorego'; stsł. *vojevoda*, pol. *wojewoda* — złożenie o drugim członie *-voda* : stsł. *vesti*, pol. *wieść*.

§ 49. W języku litewskim, wziętym jako całość, obserwujemy wiele wypadków, kiedy ten sam wyraz występuje to z osnową na *-ā-*, to na indoeur. *-o-*. Znaczną ilość przykładów na to zjawisko podał Skardžius 43 n.

Osobną grupę wyrazów na *-a* : *-as* w nom. sg. stanowią pejoratywne nazwy osób: dial. *duogà*, gen. *duõgos* : dial. *duõgas* 'głuptas'; *kr(i)unà, -õs* : dial. *kr(i)ùnas* 'kto ciągle pokaszluje'; *pliáuška* (z intonacją akutową!) : dial. *pliaũškas* 'gaduła'; *snūdà, -õs*, dial. *snudà, -õs* : dial. *snùdas* 'ktoś senny, zaspany'. Jak widać z przedstawionego materiału, dla języka literackiego charakterystyczne są postaci na *-a*, które są wykładnikiem pejoratywnego odcienia znaczeniowego.

Inną podstawę gramatyczną ma podobne wahanie co do osnowy (na indoeur. *-ā-* lub *-o-*) w tych oto grupach znaczeniowych:

Nazwy żywych stworzeń: dawne *kova*: *kóvas* 'gawron'; *kúosa* : dial. *kúosas* 'kawka', także 'głupiec'; dial. *strazdà, -õs* : *strãzdas* 'drozd'; *sparvà, -õs, spar̃vą* : w dawnych tekstach *sparvas* 'giez, ślep'; *vapsvà, -os* i *-õs* : dawne i dial. *vãpsas* 'osa'. Dwoistości, o których mowa, są dosyć zrozumiałe: chodzi tu o nazwy stworzeń, których rodzaj nie jest od pierwszego wejrzenia jasny — i jest bez istotnego znaczenia.

Dalsza grupa wyrazów z wahaniem *-a* : *-as* to nazwy materiałów roślinnego pochodzenia: dial. pl. *máigos* : *maigaĩ, -ų̃* 'pozostałości po uprzątniętym zbożu, zużywane na podściółkę'; dial. pl. *plū̃šos* : *plūšaĩ, -ų̃* 'rogoża'; dial. *žabà* 'gałązka,

rózga' : pl. *žãbai* 'chrust'; *žalgà, -õs, žalgą* 'wielka rózga, giętka żerdka' : dial. *žalgas*, pl. *žalgaĩ* 'gruba pałka, długie polano'; tu też należy nazwa lipy: *liepa* : dial. *liepas* — z drzewa lipy i jej kory wyrabiano różne potrzebne na wsi przedmioty.

Nazwy terenowe: *bradà, -õs* : dial. *brãdas* 'bród', łot. *brads*, pol. *bród*; *lankà, -õs* 'łąka', pol. *łąka* : *lañkas* 'duha; łuk itd.'; *lomà, -õs* : dial. *lõmas* 'dół, kotlina'; dial. *l(i)ūgà* 'błoto, bagno' : *liũgas*, dial. *lũgas* 'id.', także 'głębokie ze stojącą wodą miejsce w rzece; miejsca zalane wskutek wylewu rzeki'; *salpà, -õs* : *salpas* 'zatoka rzeczna; zalewany brzeg rzeki; mielizna otaczająca wyspę'.

Wśród rzeczowników wykazujących podwójną odmianę, według osnów na indoeur. *-ā-* i *-o-*, można by wyróżnić jeszcze dalsze, mniej liczne grupy znaczeniowe, ale już tych, co przytoczono, wystarczy, aby samo zjawisko przedstawić we właściwym świetle.

W sprawie pochodzenia podwójnej odmiany, na *-ā-* i *-o-*, można snuć tymczasem tylko przypuszczenia. Zdaje się, że jej źródłem były po części dzieje dawnego collectivum wyrazów o osnowie na indoeur. *-o-*, zakończonego na *-ā*. Collectivum to przybierało w biegu dziejów po części znaczenie singularis, po części zaś ulegało pluralizacji za pomocą końcówki *-āĩ* w nominativie (III § § 3. 22). Dla ilustracji podamy tu przykład. Obok *brãdas* 'bród' istniało collectivum **bradā* 'miejsce nad rzeką z brodem'. Z czasem, gdy collectiva na *-ā* przestały być żywotne, **bradā* po części otrzymało znaczenie singularis (na *-a*) : *bradà*, po części zaś wystąpiło jako pluralis *bradaĩ*, skąd sing. *brãdas*.

§ **50.** Jak o tym była mowa już w § 46, przyrostek feminizujący *-ā-* w biegu rozwoju języka litewskiego ustępował miejsca przyrostkowi *-ė-*. Przyrostek *-ė-* zatriumfował kosztem przyrostka *-ā-* i w innych, zresztą nie dość jasnych wypadkach. Tak np., obok łot. *rāpa* : str. рѣпа, pol. *rzepa* język litewski ma *rópė*. Godne uwagi jest to, że słowiańskiej formie **edla* : csł. *jela*, pol. *jodła* odpowiada lit. *ẽglė* i prus. *addle*.

W związku z tymi zmianami zaistniała w języku litewskim dość liczna grupa wyrazów o podwójnej odmianie, na *-ā-* i *-ė-* : *balà* : dial. *bãlė* 'błoto, bagno'; *jū́ra* : pl. *jū́rės*, dial. *jū́rė* 'morze' itd.; por. niżej, § 56.

-ė

§ **51.** Wśród rzeczowników o osnowie na *-ė-* a z formą nom. sg. na *-ė* wielką starożytnością wyróżnia się *žvãkė* 'świeca', wyraz mający odpowiednik w łac. *fax*, w dawnej łacinie *facēs* f. 'pochodnia'. Odpowiedniość *žvãkė* : *facēs* służy w językoznawstwie indoeuropejskim za oparcie dla hipotezy, że osnowy na *-ē-* właściwe były już prajęzykowi indoeuropejskiemu.

§ **52.** Bardzo starożytnym wyrazem na *-ē-* jest nazwa 'lisa' : *lãpė*, prus. *lape V.* 658, zapewne z **vlapē*, a w związku pokrewieństwa z łac. *volpēs, vulpēs* f. 'lis'. W tym wyrazie (*lãpė*) przyrostek *-ė-* był wykładnikiem, jak sądzimy, rodzaju żeńskiego.

Nazwa 'lisa' w formie na *-ė* przyczyniła się niewątpliwie do tego, że w języku litewskim wystąpił cały szereg nazw żywych stworzeń, właśnie z osnową na *-ė-* :

bìtė 'pszczoła', łot. *bite*, prus. *bitte* V. 787; *blãkė* 'pluskwa' obok łot. *blakts* 'id.'; *érkė* 'kleszcz'; *gegužẽ*, *-ẽs*, *gẽgužę* i *gegùtė* 'kukułka' obok *gẽgė* 'id.'; *gérvė* 'żuraw', łot. *dzẽrve*, prus. *gerwe* V. 715; *gyvãtė* 'żmija'; *griežẽ*, zazwyczaj *griežėlẽ* lub *griežlẽ* 'derkacz, chruściel'; *kalẽ*, dial. *kãlė* 'suka'; *katẽ* 'kot' — odpowiednik słow. **kotъ*; *kiaũlė* 'świnia'; *kiáunė* 'kuna'; *kíelė* 'pliszka'; *krãkė* 'żółna'; *kregždẽ* lub *krẽgždė* 'jaskółka'; *kùrkė* 'indyczka'; *maigužẽ* 'łaska, łasica'; *mùsė* 'mucha'; dial. *paũkštė* 'ptak' obok liter. *paũkštis*, *-ščio*; *pelẽ* 'mysz', łot. *pele*, prus. pl. *peles* 'mięśnie na ręku' V. 111 — dosłownie 'stworzenie szare' : *pelė̃kas* 'maści szarej, mysiej (o koniu, bydle)', łot. *pelẽks* 'szary'; *pémpė* 'czajka'; *petelìškė* i *plaštãkė* 'motyl'; *plẽkšnė* 'płaszczka, flądra'; *rùpužė* 'ropucha'; *sprãgė* 'pchła ziemna, mszyca'; *varlẽ*, *-ẽs*, *va͂rlę* 'żaba'; *voverẽ*, *-ẽs*, *vóverę* 'wiewiórka'; *zýlė* 'sikorka'; dial. *žąsẽ* obok liter. *žąsìs*, *-iẽs* 'gęś', łot. *zuose*, prus. *sansy* V. 719 z **zansē*; *žiùrkė* 'szczur'; dial. *žuvẽ* obok liter. *žuvìs*, *-iẽs* 'ryba'.

Wymienione wyżej nazwy stworzeń żywych są z racji swej formy na *-ė* wszystkie rodzaju żeńskiego, natomiast semazjologicznie mają one rodzaj nie tylko żeński, ale i męski. Jedynie w poszczególnych wypadkach wyraz na *-ė* bywa całkowicie jednorodzajowy, żeński; mamy tu na myśli przede wszystkim *kárvė* 'krowa'. W wypadku, gdy zachodzi potrzeba formalnego wyróżnienia „samca", używa się formacji na *-inas* : *bìtinas* 'matka, królowa (u pszczół)' : *bìtė*; *ger̃vinas* 'żuraw-samiec' : *gérvė*; *kãtinas* 'kot' : *katẽ*; *kur̃kinas* 'indyk' : *kùrkė*; *žą̃sinas* 'gęsior' : *žąsẽ*, *žąsìs*; *žiur̃kinas* 'szczur samiec' : *žiùrkė*. Por. § 318. Innego rodzaju formację reprezentuje dial. *kiaũlius* 'wieprz' : *kiãulė*.

Z powyższego nie wynika wcale, że w języku litewskim nazwy samców pochodzą zawsze od nazw samic. Owszem, u zwierząt wielkich nazwy samic bywają wtórne, tworzy się zaś je od nazw samców za pomocą przyrostka *-ė* : *élnė* 'łania' : *élnias*, dial. *élnis* 'jeleń'; *kumẽlė* 'kobyła' : *kumelỹs* 'ogier'; *lókė*, dial. *lokẽ* 'niedźwiedzica' : *lokỹs*, gen. *lókio* 'niedźwiedź'; *stumbrė* 'bawolica' : *stum̃bras* 'bawół (żubr)', oba wyrazy u Szyrwida, Diction.[5] 8; *vìlkė* 'wilczyca' : *vil̃kas* 'wilk' — w formie *vìlkė* zastanawia intonacja akutowa w porównaniu z cyrkumfleksową w *vil̃kas*. W podobny sposób powstała niewątpliwie i nazwa 'krowy' *kárvė* : urobiono ją od masculinum **karvas* 'wół' obok prus. *curwis* V. 672, pol. dial. *karw* 'stary, leniwy wół'. — Nie inaczej bywa z nazwami osób płci żeńskiej : *deivẽ* lub *deĩvė* 'bogini' : *diẽvas*; *draũgė*, dial. *draugẽ* : *draũgas* 'towarzysz, kolega, druh'; forma żeńska do *kaimýnas* 'sąsiad' brzmi *kaimýnė*, żm. *kaimỹnė*. Wymienimy jeszcze *prũsė*, żm. *prũsė* do *prũsas* 'Prus'.

Na *-ė* kończą się feminina do rzeczowników na *-ys*, *-is* : *aklẽ* : *aklỹs* 'ktoś ślepy'; *žlìbė* : *žlìbis* 'ktoś ślepy'; *neregẽ* : *neregỹs* 'niewidomy'; *žvairẽ* : *žvairỹs* 'ktoś zezowaty'; *kleišẽ* : *kleišỹs* 'ktoś o krzywych nogach'; *kleivẽ* : *kleivỹs* 'ktoś o krzywych nogach'; *kreivẽ* : *kreivỹs* 'ktoś krzywy; kto krzywo mierzy i nie

trafia'; *ráišė* : *ráišis* 'ktoś chromy, kulawy'; *šlùbė* : *šlùbis* 'ktoś chromy, kulawy'; *kairė̃* : *kairỹs* 'mańkut'; *jaũnė* : *jaũnis* 'młodzik'; *sẽnė* : *sẽnis* 'starzec'; *šeirė̃* : *šeirỹs* 'wdowiec' i *našlė̃* : *našlỹs* 'wdowiec' itd.

§ **53.** Za pomocą przyrostka -*ė* urabiano niegdyś abstracta przymiotne. W mowie potocznej i ludowej formacje te przestały już być produktywne i nierzadko występują tylko ze znaczeniem konkretnym. Zdaje się nawet, że niektóre dawne formacje na -*ė* uległy przekształceniu, przybrawszy przyrostek -*ybė*. W każdym razie i dziś jeszcze obok wyrazów na -*ė* zdarzają się, również w słownictwie języka literackiego, formacje na -*ybė*; por. *kaltė̃* : *kaltýbė*. — O tym, że we współczesnym języku literackim na nowo ożywia się formacje na -*ė* typu *kaltė̃* (: *kal̃tas*), będzie mowa jeszcze niżej.

Rzeczowniki, o których mowa, w zasadzie o osnowie dwuzgłoskowej, akcentowane są w nom. sg. dwojako — albo na zgłosce końcówkowej z -*ė̃*, albo też na zgłosce poprzedzającej, zazwyczaj pierwiastkowej. Godne uwagi jest ukształtowanie intonacji w zgłosce przedkońcówkowej. Po części zachowuje się intonację wyrazu podstawowego, zazwyczaj cyrkumfleksową: *šventė̃* : *šveñtas*; po części jednak dochodzi do skutku metatonia, przy czym nowa intonacja może mieć charakter nie tylko, jak to często bywa, cyrkumfleksowy, lecz także akutowy. Widać to będzie z poniższych przykładów:

méilė 'miłość' : *mielas* 'kochany, miły; uprzejmy', z godną uwagi wymianą dwugłosek *ie* : *ei*, por. *diẽvas* : *deivė̃*; *plýnė* 'równina; bagno, trzęsawisko' : *plýnas* 'równy, otwarty' (złożona forma tego przymiotnika na -*oja* r. ż. występuje jako n a z w a bagna : *Plýnoja* m. in. w pow. Mažeikiai; *Plynója* w pow. Tauragė); — *bendrė̃*, -*ė̃s*, *beñdrę* 'wspólna łąka' : *beñdras* 'wspólny'; *kaltė̃*, -*ė̃s*, *kal̃tę* lub *kal̃tė* 'wina' : *kal̃tas* 'winny' ; *mul̃vė* 'muł, błoto; ziemia przylepiająca się' : *mul̃vas* 'koloru gliny'; *plìkė* 'łysina; miejsce gołe, puste' : *plìkas* 'goły, pusty'; *puĩkė* 'pycha' : dawne *puikas* 'pyszny' Szyrwid, D i c t i o n.[5] 312; *raũdė* 'czerwona farba do barwienia przędzy' : *raũdas* 'rudy; lisiej maści (o koniu)'; *skaudė̃*, -*ė̃s*, *skaũdę* 'wrzód' : *skaudùs* 'bolesny'; *šventė̃* 'święto' : *šveñtas* 'święty'; *vertė̃*, -*ė̃s*, *ver̃tę* 'wartość' : *ver̃tas* 'wart, warty'; — *lygė̃*, *lygė̃s*, *lỹgę* 'równina' : *lygùs*, acc. *lýgų* i *lýgus* 'równy'; dial. *tūlė̃*, -*ė̃s*, *tū̃lę* 'mnóstwo, tłum' : *tū́las* 'niejeden'; — dial. *gailė̃*, -*ė̃s*, *gáilę* 'żal, skrucha', u Szyrwida, D i c t i o n.[5] 270 'pokuta' : *gailas* w P o s t y l l i Daukszy 'żałosny' 15_{34}, 'szkodliwy' 454_{41} i *gailus* 'jadowity' 302_{27}; *láisvė* 'wolność, swoboda' : *laĩsvas* 'wolny, swobodny'; *ménkė* 'dorsz' : *meñkas* 'marny, lichy', właściwie 'drobny'; *páinė* 'powikłanie, komplikacja' : *paĩnas*, *painùs* 'powikłany, zawikłany'; *šiáurė* 'północ (strona świata)' : dial. *šiaũras*, liter. *šiaurùs* 'przejmująco chłodny; ostry, srogi'; *téisė* 'prawo', w P o s t y l l i Daukszy 'prawda' 365_{32} : *tiesùs* 'prosty', w P o s t y l l i także 'prawdziwy' 179_{28}, współcześnie i 'sprawiedliwy' — z uwagi godną alternacją *ie* : *ei* (zapewne dopiero od *téisė* urobiono przymiotnik *teisùs* 'prawy, uczciwy, sprawiedliwy', a od *tiesùs* drugi rzeczownik, mianowicie *tiesė̃* 'prawa strona; prawica', znany w tych znaczeniach zresztą tylko z dialektów).

Niepewne jest przymiotnikowe pochodzenie rzeczownika *žolẽ, -ẽs, žõlę* 'trawa', pl. 'zioła' : *žãlias* 'zielony; surowy'; prawdopodobniejsze wydaje się być wywodzenie od czasownika *žélti, žẽlia, žẽlė* 'wschodzić (o roślinach)' (por. niżej, § 54); bardzo niepewne jest też pochodzenie od *gražùs* 'piękny' rzeczownika *grõžė* 'piękno', znanego m. in. z poezji A. Baranowskiego — wynikł on zapewne z przekształcenia wyrazu *grõžis, -io* 'id.'.

We współczesnym języku literackim rzeczowniki przymiotnikowego pochodzenia na *-ė* odżywają na nowo, mianowicie w terminologii technicznej i naukowej : *skaidrẽ* 'przeświecający papier do kopiowania' : *skaidrùs* 'czysty, jasny, przezroczysty; czysty, dźwięczny (o głosie)'; *kreivẽ* 'linia krzywa' : *kreĩvas* 'krzywy' i *tiesẽ* 'linia prosta' : *tiesùs* 'prosty, niekrzywy' itd.

W dawnym słownictwie Litwy pruskiej był w użyciu wyraz pl. *ušios* (*ušės*) 'tydzień' oraz urobiony od niego rzeczownik *ušininkė* (= *šešiáuninkė*) 'położnica'. Wyraz *ušios* ma niewątpliwie związek z pruskim liczebnikiem porządkowym w znaczeniu 'szósty' *usts, uschts, wuschts*. Zadaniem dalszych badań będzie wyjaśnić sposób powstania wyrazu *ušios* (*ušės*) oraz sprawę jego znalezienia się na obszarze językowym litewskim.

§ **54.** Przyrostek *-ė* służył niegdyś w szerokim zakresie do tworzenia nomina actionis. Oprócz przyrostka wyrazy te charakteryzowała alternacyjna samogłoska *a* wzgl. wzdłużenie pierwiastkowej samogłoski, której pod przyciskiem przysługiwała z reguły intonacja cyrkumfleksowa. W zasadzie mamy tu do czynienie z wyrazami o osnowie dwuzgłoskowej. Akcentowana mogła być w nom. sg. albo zgłoska końcówkowa z *-ė*, albo też zgłoska przedkońcówkowa, pierwiastkowa: *mynẽ, mõlė*.

Wyrazów należących do omawianej grupy morfologicznej jest sporo; znaczna ich część odnosi się do stosunków wiejskich. Zazwyczaj nie są to już normalne nomina actionis, lecz raczej wyrazy o znaczeniu mniej lub więcej konkretnym:

garbẽ, -ẽs, gar̃bę 'chwała, sława; honor, cześć' : *gerbti, ger̃bia* 'poważać, szanować'; *šlovẽ, -ẽs, šlõvę* 'chwała, sława' — odpowiednikiem etymologicznym jest m. in. pol. *sława*; *kūlė* 'pora młócenia zboża; młócone zboże' : *kùlti, kùlia, kūlė* 'młócić'; *mėžẽ, -ẽs, mẽžę* 'pora nawożenia pola' : *mėžti, mẽžia, mėžė* m. in. 'nawozić, umierzwiać pole'; *mynẽ, -ẽs, mỹnę* 'pora międlenia lnu' : *mìnti, mìna, mýnė* m. in. 'międlić len'; *mõlė* 'pora mielenia zboża' : *málti, mãla, mãlė* 'mleć'; *šėrẽ, -ẽs, šẽrę* 'karmienie bydła' : *šérti, šẽria, šėrė* 'karmić bydło';

od czasowników posiadających *j* w praesens i praeteritum: dial. *sẽjė* 'siejba; pora zasiewów' obok liter. *sėjà* (§ 89); dial. *kapõjė* 'pora rąbania drzewa do palenia' : *kapóti, kapója* 'siekać, rąbać'; dial. *kartõjė* 'powtórne oranie' obok *kartojà* : *kartóti* m. in. 'orać po raz drugi' (§ 89) i inne;

brydẽ, -ẽs, brỹdę 'ślad wydeptany poprzez zboże lub łąkę' : *brìsti, breñda, brìdo* 'brnąć, iść'; *šliūžẽ, -ẽs, šliū̃žę* lub *šliuožẽ, -ẽs, šliuõžę* 'ślad wydeptany poprzez zboże lub łąkę' : *šliaũžti, šliaũžia* lub *šliuõžti, šliuõžia* 'suwać się, pełznąć,

brnąć, iść'; *lendẽ*, *-ẽs*, *leñdę* 'wyłaz w ulu dla pszczół' : *lį̃sti*, *leñda*, *liñdo* 'leźć, włazić i wyłazić'; *lénkė* (z intonacją akutową!) 'zakręt; zagłębienie, dolina' : *leñkti*, *leñkia* 'giąć, chylić, schylać'; *liñkė* 'zgięcie w kolanie; zakręt rzeki' : *liñkti*, *liñksta* 'giąć się, wyginać się, chylić się'; *sklendẽ*, *-ẽs*, *skleñdę* 'zasuwka' : *sklę̃sti*, *skleñdžia*, *skleñdė* 'zasuwać (drzwi)'; *velkẽ*, *-ẽs*, *vel̃kę* 'zasuwka' : *vil̃kti*, *vel̃ka* 'wlec, ciągnąć'; *mentẽ*, *-ẽs*, *meñtę* 'łopatka do mieszania' : *mę̃sti*, *meñčia*, *meñtė* 'mieszać, mącić'; *pynẽ*, *-ẽs*, *pỹnę* 'plecionka; pleciony pas' : *pìnti*, *pìna*, *pýnė* 'pleść, wiązać'; *trynẽ*, *-ẽs*, *trỹnę* 'odcisk; kornik' : *trìnti*, *trìna*, *trýnė* 'trzeć'; pl. *žir̃gės* lub *žìrgės* 'kozioł do piłowania drzewa' obok np. *žìrgčioti* 'kroczyć wielkimi krokami'.

§ **55.** Dalsze wyrazy na *-ė-* (*-ē-*) występują w dialektach; odpowiadają one, rzecz godna uwagi, głównie wyrazom języka literackiego na *-ā-* : *bãlė* : *balà* 'błoto, bagno'; *dainẽ* : *dainà*, dial. *dáina* (do łot. *diet* 'skakać, podskakiwać, tańczyć, śpiewać'); *jū̃rė* : *jū̃ra* 'morze'; *líepė* : *líepa*=pol. *lipa*, ros. липа; *mer̃gė* : *mergà* 'dziewczyna'; *sė̃jė* : *sėjà* 'siejba'. Bywa zresztą i tak, że konkurują ze sobą literacka forma na *-ė* i dialektalna na *-a* : *garbẽ* 'chwała, sława' : *garbà*; *eilẽ*, *-ẽs*, *eĩlę* 'rząd, kolej, szereg' : *eilà*; *ližė* 'łopata, którą się wsadza chleb do pieca', łot. *lize* : *ližà*, łot. *liza* itd.

§ **56.** Geneza przedstawionej dopiero co wymiany form na *-a* : *-ė* nie została jeszcze wyjaśniona. Po części mamy tu do czynienia z objawem rozpowszechniania się form na *-ė* kosztem form na *-a*. Forma *líepa* jest z pewnością pierwotniejsza w porównaniu z dial. *líepė*, wskazuje na to słow. *lipa*. Za późniejsze formy na *-ė* w języku litewskim uważać można : *kárvė* obok pol. *krowa*, ros. корова z **korva*; *kíelė* 'pliszka' obok prus. *kylo* 'bacstelcze=Bachstelze' *V*. 771; *krãkė* 'żołna' obok prus. *kracco* 'czarny dzięcioł' *V*. 774; *rópė* 'rzepa' obok ros. репа. Mniej pewny jest jednak sąd o oboczności, kiedy przeciwstawiają się sobie ogólnobałtycka forma na *-ē-* i słowiańska na *-ā-* : lit. *jū̃šė* 'zupa rybna; marna polewka', prus. *iuse* 'rosół' *V*. 377 : pol. *jucha*, ros. уха 'zupa rybna'; lit. *kiáunė* : łot. *cauna* (ale i *caune*), prus. *caune* *V*. 663 : pol. *kuna*, ros. куна (i куница). Trudno też wydać orzeczenie o starożytności pewnego litewskiego wyrazu na *-ė* wtedy, gdy występuje on tylko w grupie językowej bałtyckiej, a w każdym z języków tej grupy ma odmienną formę : lit. *lopė* 'pochodnia' Dauksza, Post. 616_{13} obok łot. *lãpa* 'pochodnia' i prus. *lopis* 'płomień' *V*. 44.

§ **57.** W sprawie genezy wyrazów o przyrostku *-ē-* w językach bałtyckich nie bez znaczenia jest okoliczność, że spora ich liczba ma oboczne formy na *-ia* : *eilẽ* : dial. *eilià*; dial. *ežẽ* : *ežià* itd.; por. niżej, § 93. Ważną oboczność z tego zakresu stanowią: żm. *mẽdė* 'las' i słow. **medja* : pol. *miedza*, ros. межа (wyraz ten znaczy nie tylko 'miedza', lecz także 'lasek', dawniej także 'granica'). W językoznawstwie indoeuropejskim uchodzi za rzecz niewątpliwą, że bałtyckie osnowne *-ē-* powstawało w pewnych, dokładnie jeszcze nie ustalonych, warunkach z indoeuropejskiego połączenia *-(i)i̯ā-*.

Niektóre wyrazy na *-ē-* występują w odmiankach na indoeur. *-i̯o-* z formami

nom. sg. na -*ys*, -*is*. W samym języku literackim wyraz na oznaczenie 'kosy' ma dwie postaci: *dalgė* i *dalgis*, -*io*. Dalsze przykłady to dwa wyrazy oznaczające 'nizinę' : *klonẽ*, -*ẽs*, *klõnę*, także *klõnė* (znaczy i 'kałuża') : *klonỹs* i *klõnis*; *slėnẽ*, -*ẽs*, *slẽnę* także 'dolina' : *slėnỹs* : *slėnùs* 'pochyły, niski'; literackiemu *plyšỹs*, gen. *plỹšio* 'szczelina, szpara' odpowiada w dialektach *plyšẽ*.

Zdarza się jeszcze wymiana osnów na -*ė*- : -*i*-, np. *kandẽ* i *kándė* : *kandìs*, -*iẽs* 'mól'. Niełatwo jest już teraz ustalić, która z dwu wymieniających się osnów jest w tym czy innym wypadku dawniejsza i jak w ogóle doszło do wymiany. Wyrazowi języka literackiego *šerdìs*, -*iẽs* f. 'rdzeń w drzewie, roślinie, piórze; serce dzwonu; ośrodek, np. przemysłu' odpowiada w dialekcie twereckim *šerdẽ*, -*ẽs*, *šérdę*. W tym wypadku dawniejsza wydaje się być osnowa na -*i*-, ponieważ chodzi tu o indoeuropejski wyraz na oznaczenie 'serca', a ten miał osnowę spółgłoskową, alternującą właśnie z osnową na -*i*-; co do postaci pierwiastka **šerd*-, to mamy ją m. in. w pol. *środa* i *środek* z **serd*-.

§ **58**. W dialektach litewskich wtórną osnowę na -*ė*- przybrały niektóre wyrazy o prastarej osnowie spółgłoskowej. Są między nimi nazwy pokrewieństwa o osnowie na -*er*-, która zachowała się po dziś dzień w języku literackim: *duktẽ*, -*ẽs* 'córka' : liter. *duktẽ*, -*eñs*; *jentė*, -*ės* 'żona brata męża' : dawne *jentė*, -*ers*, stpol. *jątry*, *jątrew* 'żona brata' (może też 'siostra żony lub męża'), sanskr. *yā̆tar*-, łac. pl. *janitrīcēs*; *mótė*, -*ės* 'żona' : liter. *móteris* 'kobieta; żona'; *sẽsė*, -*ės* 'siostra' : liter. *sesuõ*, -*eñs*. — Spośród wyrazów o dawnej osnowie na -*en*- z wtórną osnową na -*ė*- występują, także w jęz. literackim: *omẽ*, -*ẽs*, *õmę* 'instynkt' — wyraz powstały na podstawie osnowy **omen*-, zachowanej jeszcze w *omenẽ*, -*ẽs*, *ómenę* 'intelekt, głowa' = **omen*-*ė*; *šìršė* 'szerszeń' — obok *širšuõ*, -*eñs*, wyrazu o osnowie **širšen*-, słow. **sьršen*- : stpol. *sierszeń*, dziś *szerszeń*. — Osnowa na -*ė*- nazw pokrewieństwa *duktẽ*, *jentė*, *mótė* ustaliła się wskutek uogólnienia w całym paradygmacie formy nom. sg. właśnie jako osnowy. Do tej grupy wciągnięto ze względów znaczeniowych także nazwę siostry, stąd zamiast *sesuõ* nowa forma *sẽsė*, z przyciskiem na zgłosce przedkońcówkowej, jak w *mótė*. Powstanie odmiany *omẽ*, *šìršė* wymaga jeszcze dokładniejszego zbadania.

-*i*-*s*

§ **59**. Pewną ilość rzeczowników o przyrostku -*i*-, czyli o osnowie na -*i*- język litewski odziedziczył z okresu przedlitewskiego. Do tej grupy odnieść można ze znacznym prawdopodobieństwem wyrazy:

akìs, -*iẽs* f. 'oko', prus. *ackis*, stsł. dual. *oči*; sanskr. *akṣi*; *ausìs*, -*iẽs* f. 'ucho', stsł. dual. *uši*, łac. *auris*; *nósis*, -*ies* f. 'nos', łot. pl. *nāsis* 'nozdrza', łac. pl. *nārēs*, -*ium* 'nozdrza'; *péntis*, -*ies* f. 'obuch', także 'pięta', łot. *piets* 'obuch; grzbiet kosy', prus. *pentis* 'pięta' *V*. 147 : stsł. *pęta*; dawne i dial. *petìs*, -*iẽs* (obok liter. *petỹs*) 'ramię', prus. *pettis* (i *pette*) *V*. 106; pl. *pìršys*, -*ių* 'przednia część piersi konia', słow. pl. **pьrsi* w pol. *piersi*; *šalìs*, -*iẽs* 'strona; kraj', począt-

kowo 'bok', łot. *sals* 'połeć; szynka'; *šlaunìs, -iẽs* f. 'udo, biodro', sanskr. *śroṇi-ḥ* m. in. 'biodro'; *širdìs, -iẽs* f., łot. *sirds*, stsł. *srъdьce*; — *angìs, -iẽs, añgį* f. 'żmija', prus. *angis* V. 774, słow. **ążь* w pol. *wąż* (z osnową na indoeur. *-i̯o-*), łac. *anguis, -is* 'żmija', *žąsìs, -iẽs* f. 'gęś', słow. **gąsь* w pol. *gęś* i *ántis, -ies* 'kaczka', prus. *antis* V. 720, słow. **ątъka* w rus. утка; *avìs, -iẽs* f. 'owca', słow. **ovь-ca* w pol. *owca*, sanskr. *avi-ḥ*, gr. ὄϊς z ὄϝις; *lū́šis, -ies* f. 'ryś' obok słow. **rysь*, w pol. *ryś*; *žvėrìs, -iẽs, žvẽrį* m. 'zwierz', łot. *zvẽrs*, stsł. *zvěrь*, — *naktìs, -iẽs* f. 'noc', łot. *nakts*, prus. acc. *naktin*, stsł. *noštь*, sanskr. *nakti-ḥ*; *ugnìs, -iẽs*, dial. *ùgnis, -ies* 'ogień', stsł. *ognь*, sanskr. *agni-ḥ*; — pl. *dùrys, -ų* f. 'drzwi', łot. *durvis*, słow. pl. **dvьri* w ros. двери, łac. *foris*, pl. *forēs* 'drzwi'; *pilìs, -iẽs* f. 'zamek, twierdza', łot. *pils*; — *ašìs, -iẽs* f. 'oś', łot. *ass*, prus. *assis* V. 298, csł. *osь*, łac. *axis*; — *vieš-pats*, w Postylli Daukszy 3_3. 4_{28} *viešpatis, -ies* 'pan', sanskr. *pati-ḥ* 'pan; mąż', gr. πόσις 'mąż' z **poti-s*.

§ **60**. O niektórych z wyżej wymienionych wyrazów o osnowie na *-i-* można ze znacznym prawdopodobieństwem powiedzieć, że tę swoją osnowę rozwinęły dopiero później z dawnej spółgłoskowej. Jednym z wyrazów na *-i-*, a przedtem o osnowie spółgłoskowej, jest na pewno *žvėrìs*. Osnowa na *-i-* tego wyrazu datuje się wprawdzie z bardzo dawnych czasów, bo już z epoki bałtycko-słowiańskiej (por. stsł. *zvěrь*), ale przecież jest ona wtórna; wskazuje na to gr. θήρ θηρός 'dziki zwierz'. W pierwotnej indoeuropejskiej odmianie wyraz ten miał w formach z końcówkami na *-bh-* i *-m-* samogłoskę *i* przed nią. Wtórna osnowa na *-i-* naszego wyrazu powstała właśnie przez uogólnienie tego *-i-* w całej odmianie; por. gen. plur. *žvėrių̃*. Niejednostajną odmianę ma m. in. wyraz na oznaczenie 'zęba'. W języku literackim wykazuje on obok form *dantìs, -iẽs, dañtį* formę gen. pl. *dantų̃*, w dialekcie zaś twereckim i formę nom. pl. *dañtes* (ściśle podając, *duñtes*); dowodu na to, że był to początkowo wyraz o osnowie spółgłoskowej, dostarczają formy sanskryckie: nom. sg. *dan* z **dant*, acc. *dantam* oraz greckie: ὀδών, ὀδόντος.

Wśród litewskich wyrazów na *-i-* znalazły się też niektóre wyrazy o dawnej osnowie na *-ū-*: dawne i dial. *bruvìs* 'brew', słow. **brъvь* (skąd pol. *brew*) obok sanskr. *bhrū-ḥ*, acc. *bhruvam*; *žuvìs*, gen. sg. *žuviẽs* i pl. *žuvų̃* 'ryba'. Dawne, początkowe formy nom. sg. wymienionych wyrazów były **bhrū-s*, **žū-s*, a formy acc. sg. *brùvį, žùvį* z **bruvin*, **žuvin* — formy nom. sg. *bruvìs, žuvìs* urobiono właśnie na podstawie tych form acc. sg.

§ **61**. W rozpowszechnianiu się osnów na *-i-* w języku litewskim niemałą rolę odgrywały względy znaczeniowe. Z przedstawionych w § 59 przykładów widać, że wśród bardzo starych wyrazów na *-is* stosunkowo dużo jest nazw części ciała (w późniejszych czasach dołączały się do nich coraz nowe wyrazy), m. in. *krūtìs, -iẽs* f. 'pierś u kobiety'; *kulnìs, -iẽs* 'pięta' obok *kul̃nas* 'id.'; *kùlšis, -ies*, o tym samym znaczeniu, co *šlaunìs*; *tulžìs, -iẽs, tul̃žį* f. 'żółć' i inne.

Skłonność do wytworzenia osobnej grupy wyrazów na *-i-* okazują w języku

litewskim nazwy drzew: *ẽpušis, -ies* f. 'osika' obok liter. *ẽpušė*; dial. *glúos(n)is, -ies* 'wierzba' obok liter. *glúosnis, -io*; *obelìs, -iẽs, óbelį* f. 'jabłoń' obok dial. *óbelẽ*; *pušìs, -iẽs* f. 'sosna'; dial. *úosis, -ies* 'jesion' obok liter. *úosis, -io*. Do tych wyrazów można by jeszcze zaliczyć *šaknìs, -iẽs* f. 'korzeń' — wyraz stary, znany również w łotewskim: *sakne*(!) oraz w pruskim: *sagnis V*. 629, będący w związku etymologicznym z *šakà* 'gałąź; sęk'.

§ 62. Rzeczowniki o osnowie na *-i-* są zazwyczaj, jak wynika z podanego w poprzednich paragrafach materiału, rodzaju żeńskiego. Niektóre z nich kontynuują jednak, rzecz uwagi godna, rodzaj nijaki. Tak się ma sprawa najprawdopodobniej z wyrazem na oznaczenie 'oka': litewskie i pruskie *akìs* to odpowiedniki sanskryckiego neutrum *akṣi*. Nie ma całkowitej pewności co do początkowego rodzaju wyrazu na 'ucho', ale tak czy inaczej stosuje się on pod względem formalnym do *akìs*. Analogia słowiańskiego **pletje* m. in. w ros. плечо 'ramię' oraz wahanie w samym języku litewskim : *petìs, -iẽs* : *petỹs, -čio* przemawiają za tym, że i ten wyraz kontynuuje dawne neutrum. Za początkowe neutrum można uważać dalej bez żadnych wahań i wyraz oznaczający 'serce' : *širdìs, -iẽs*. Na ewentualność, że za punkt wyjścia dla tego rzeczownika posłużyło rzeczywiście dawne neutrum, wskazuje nie tylko stsł. *srъdьce*, ale także inne indoeuropejskie odpowiedniki, jak m. in. łac. *cor* z *corr* < < **cord*.

W sprawie ukształtowania wyrazów na oznaczenie 'oka' i 'serca', *akìs* i *širdìs*, należy powiedzieć jeszcze, co następuje. Wyrazy te zmieniły wprawdzie odziedziczony rodzaj nijaki na żeński, ale zachowały w zakończeniu samogłoskę *i* : **ak-i-s* ma mianowicie to samo *i*, co w sanskr. *akṣ-i*, dawność zaś *i* w *šird-i-s* wynika ze świadectwa słow. **sird-i* (zachowanego w stsł. *srъdь-ce*) oraz gr. καρδί-α 'serce'.

§ 63. W grupie bałtycko-słowiańskiej, w okresie jej wspólnoty przyrostek samogłoskowy *-i-* służył do charakteryzowania nomina agentis. Litewską pozostałością tych formacji jest wyraz *vagìs, -iẽs* m. 'złodziej' : *võgti, vãgia, võgė* 'kraść'. W językach słowiańskich takim nomen agentis jest *medvědь* 'niedźwiedź' = **medv-ěd-ь* 'pojadacz miodu', gdzie **medv-* to osnowa wyrazu *medъ*, pol. *miód*, mianowicie **medu-*, indoeur. **medhu-*, a *-ědь* to nomen agentis do czasownika **ěsti* : stsł. *jasti, sъn-ěsti* 'zjeść'. W językach grupy bałtycko-słowiańskiej do budowy nomina agentis zamiast *-i-* rozpowszechnił się przyrostek *-i̯o-*. W języku litewskim z tym przyrostkiem występują m. in. *gaidỹs* 'kogut' : *giedóti, gieda* 'śpiewać', *žynỹs* 'znachor' : *žinóti* 'wiedzieć'; z języków słowiańskich wystarczy tu przytoczyć stsł. *stražь* 'stróż' z **storg-jь*; pol. *widz* z **vid-jь*. Por. § 84.

§ 64. W dawnych tekstach, a po części nawet we współczesnych dialektach jest pewna ilość rzeczowników rodzaju żeńskiego o przyrostku *-i-*, urobionych od przymiotników. Z pochodzenia są to abstracta; współcześnie występują one albo z tym dawnym znaczeniem, albo też z wtórnym znacze-

niem konkretnym. Pod względem formalnym charakterystyczne jest dla tych rzeczowników wzdłużenie samogłoski pierwiastkowej, jeżeli jest krótka; intonacja zgłoski pierwiastkowej jest rażąco niejednostajna. Przytaczamy tu najbardziej znane przykłady:

ánkštis, -ies 'strąk' — zdaje się w związku etymologicznym z *añkštas* 'ciasny' oraz *pliókštis, -ies* 'płaskórka' : *pliókščias* 'płaski'; *drūtìs, -iẽs* 'grubość' : *drū́tas* 'gruby; mocny, silny'; *grožis, -ies* w Postylli Daukszy 270_{27}. 271_{30} 'rozkosz' : *gražùs* 'ładny, piękny', dawniej i 'czysty'; dial. *skonìs, -iẽs, skõnį* 'smak, gust' : *skanùs* 'smaczny'; *sótis, -ies* 'sytość, dosyt' : *sótus, -i* i *sotùs, -ì* 'syty'. — Ilość rzeczowników o osnowie na *-i-* typu *grožis, -ies* była niegdyś znacznie większa, w biegu dziejów zostały one jednak przekształcone na wyrazy o osnowie na indoeur. *-i̯o-*, jak np. *dy̌dis*, gen. *dy̌džio* 'wielkość' : *dìdis* 'wielki'; por. § 81. Także wyżej wymienione rzeczowniki, jeżeli nie przybrały znaczenia konkretnego (jak *ánkštis* i *pliókštis*), odmieniają się we współczesnym języku literackim według osnów na indoeur. *-i̯o-*. — Zdarzają się wypadki przekształcania rzeczowników na *-i-* jeszcze w inny sposób, mianowicie przez upodobnienie ich do rzeczowników na *-ybė* : *grožis* : dial. *grožýbė*, być może pod wpływem *gražýbė*; w podobny sposób zamiast *gẽris, -io* zaistniał używany także w języku literackim wyraz *gėrýbė* 'dobra ; dobroć' pod wpływem *gerýbė* 'dobroć'.

Abstracta przymiotne o przyrostku *-i-* właściwe są i językom słowiańskim. Widać to choćby z danych języka polskiego: *biel* : *biały*, *czerń* : *czarny*, *zieleń* : *zielony*, *żółć* (o znaczeniu konkretnym) : *żółty* itd.

§ **65.** Żywotne były niegdyś w językach indoeuropejskich żeńskie nomina actionis o przyrostku *-i-*. Pozostałości po nich istnieją i w języku litewskim. Rzadkie są między nimi właściwe nazwy czynności, jak np. dawne *piūvis, -ies* 'żęcie, żniwa' : *piáuti, piáuna, pióvė* 'rznąć; żąć', albo dial. *snūdìs, -iẽs* 'senność' : *snū́sti, snū́sta, apsnū́do* 'zacząć drzemać'. Zazwyczaj chodzi tu jednak o wyrazy o znaczeniu konkretnym. Oto wyrazy z języka literackiego: *dalìs, -iẽs* 'część; udział w dziedzictwie; dola, szczęście czy nieszczęście, los', str. доль 'część' : *dìlti, dy̌la*, dial. *dẽla* 'ścierać się, zmniejszać się; zanikać, ginąć; marnować'; *grandìs, -iẽs, grañdį* 'żelazne kółko; ogniwo w łańcuchu', prus. *grandis* 'pewna część pługa (Grindelring am Pfluge)' *V.* 251 — o pochodzeniu nie ustalonym jeszcze w sposób pewny; *grindìs, -iẽs, griñdį* 'pojedyncza deska w podłodze', pl. 'podłoga', także 'żelazne kółko' : *grį̃sti, griñdžia* 'kłaść podłogę, nawierzchnię mostu (z desek)', refl. 'rościełać się, kłaść się (np. o rosie)' — w związku pokrewieństwa z słow. **gręd*ъ w słoweńskim *gręd* 'grzęda' i słow. **gręda* w pol. *grzęda*; *kandìs, -iẽs* lub *kándis, -ies* f. 'mól' : *ką́sti, kánda* 'gryźć'; pl. *súodys, súodžių* 'sadze' : *sė́sti, sė́da* 'siąść'; *trandìs, -iẽs, trañdį* 'czerw drzewny' : *trė́ndėti* 'być zeżartym przez czerwie (o drzewie)'. — W dialektach wyrazów na *-i-*, będących z pochodzenia nomina actionis, jest więcej; w języku literackim wyrazy te występują już ze zmienioną osnową: *gū́žis*,

-ies 'gardziołek u ptaka' obok liter. *gūžỹs, gũžio* : *gũžti, gũžia* 'okrywać skrzydłami', refl. 'skręcać się w główkę (o kapuście)'; *plūdìs, -iẽs, plũdį* 'pływak u sieci lub wędki; rdest' obok liter. *plūdẽ, -ẽs, plũdę* : *plū́sti, plū́sta, plū́do* 'ciec, lać się, płynąć'; *rūsìs, -iẽs, rũsį* 'piwnica' obok liter. *rūsỹs, rũsio* 'dół na ziemniaki, jarzyny; piwnica' : *raũsti, raũsia* 'kopać, ryć'. Zresztą i w samym języku literackim poszczególne wyrazy na *-i-* mają oboczne formy o innym ukształtowaniu osnowy i odmiany : pl. *súodys* i *súodžiai.*

Rozpatrując wyżej przytoczone nomina actionis na *-i-*, konieczne jest zwrócić uwagę na ukształtowanie ich wokalizmu pierwiastkowego. Otóż, wyrazy urobione od czasowników zawierających w pierwiastku samogłoskę typu *e* mają w odpowiedniości do niej samogłoskę typu *a*: *dalìs* : *dẽla*, *trandìs* : *trénděti*, *súodys* z **sōd-i* : *sė́da.* Z potrzeby odróżniania wokalizmu pierwiastkowego wyrazów pochodzących od czasowników wynikły jeszcze inne alternacje: *rūsìs* : *raũsti* ; wyraz *plūdìs* można by łączyć nie tylko z *plū́sti*, lecz także z *pláusti* 'płukać'. Na szczególną uwagę zasługuje odpowiedniość: dial. *dúožis, -ies* 'pęknięcie (w kielichu)' : *daũžti, daũžia* 'tłuc, bić', *dáužėti* 'pękać, rozpadać się'.

Nomina actionis na *-i-* istnieją i w językach słowiańskich : ros. боль f. 'ból' : болеть; str. вѣдь 'wiedza' obok stsł. *věděti*, pol. *wiedzieć.*

§ **66.** Nie zauważono dotąd, że przyrostek *-i-* służył do charakteryzowania złożeń zachowanych po części po dziś dzień w języku litewskim. Mamy tu na myśli dwa tautologiczne złożenia oznaczające 'żelazo' i 'łabędzia':

geležìs, -iẽs, gẽležį i żm. *gelžìs, -iẽs, gélžį*, łot. *dzelzs* f. z **gelži-s* 'żelazo' obok prus. *gelso V.* 522 i stsł. *želězo*, pol. *żelazo.* Wyraz ten kontynuuje złożenie z dwu pierwiastków **gel(e)-ž(el)-*, występujących m. in. w litewskich przymiotnikach *gel̃tas* 'żółtawy, żółty' i dial. *žel̃tas* 'złoty' (: łot. *zelts* 'złoto'). Drugi człon naszego złożenia ma, jak widać, formę skróconą: **ž(el)-*, jak to bywa w formacjach reduplikowanych. Por. § 8.

Dial. *gulbìs, -iẽs, gùlbį* f. (obok liter. *gul̃bė*) 'łabędź', łot. *gulbis* i prus. *gulbis* 'id.'. Najprawdopodobniej chodzi tu o złożenie **gul-b(el)-*, zawierające pierwiastki te same, co w litewskich przymiotnikach *gel̃tas* 'żółtawy, żółty' i *bãlas* wzgl. *báltas* 'biały', przy czym pierwiastek **bal-* występuje w naszym złożeniu w postaci skróconej. Cała nasza formacja **gul-b-i-s* znaczyła mniej więcej 'białość'. Ptaki nieraz nazywane są od zabarwienia, jakie posiadają; por. stsł. *vranъ* 'czarny', ros. вороной 'id.' : ros. ворон 'kruk', ворона 'wrona'.

§ **67.** W powyższych wywodach mieliśmy możność stwierdzić, że wyrazy o przyrostku *-i-* nierzadko zmieniały swą osnowę, przybierały mianowicie odmianę według osnów na indoeur. *-i̯o-* lub na *-ė-*; por. *súodys* : *súodžiai* 'sadze'; *plūdìs* : *plūdẽ* 'pływak'. Sprawy tej tu omawiać jednak nie będziemy, należy ona bowiem głównie do nauki o formach wzgl. o fleksji; por. III § 112.

-ī-s

§ 68. Przyrostek samogłoskowy *-ī-* służył do urabiania collectivum. Forma nom. sg. tego collectivum zakończona była na *-īs*, z *ī* długim o intonacji akutowej. Z czasem zakończenie *-īs* zmieniło się w *-is* wskutek skrócenia *ī*. W związku z tym formacje, o których tu mowa, zbiegły się pod względem formalnym z wyrazami o osnowie na *-i-* krótkie.

Jedyną dotychczas rozpoznaną a bardzo ważną formacją z tego zakresu jest *liáudis, -ies* f. 'lud', w Postylli Daukszy 22_{21} obok istniejącej w dialektach późniejszej odmianki *liaudžià, -iõs* 'wielka rodzina, domownicy', powstałej w związku z wymianą osnów *-i-* : *-i̯ā-*. Jest jeszcze odmianka na *-ė-* : *Liáudė* (lub *Liaudẽ*); tak się nazywa prawy dopływ Niewiaży w okolicach miejscowości Baisogala. Nazwa ta oznaczała początkowo szlachtę polską osiadłą nad tą rzeką, później także samą rzekę, zwaną dziś i *Liaudẽlė*. Nawiasem mówiąc, *Liáudė* to znana sienkiewiczowska *Lauda*.

Zazwyczaj formacje na *-īs* przybierały postać na *-ija*. Ta postać nierzadko jest w nazewnictwie geograficznym. Mamy tu na myśli przede wszystkim nazwy wód, jak *Jotijà, -õs*, rzeka w pow. Kretinga i Telšiai; *Nõtija*, rzeka w pow. Kretinga; *Orijà, -ìjos*, jezioro w pow. Marijampolė, *Vìlija* lub *Vilijà*, prawy dopływ Niemna i inne.

Przedstawione formacje na *-ija* powstały przez rozszerzenie osnowy na *-ī-* : *-ij-* przyrostkiem kolektywnym *-ā-*. Istnieje więc całkowity paralelizm w rozwoju między formacjami na *-īs* a na *-ūs*, por. § 75.

Odpowiednik litewskiego wyrazu *liáudis* istniał niegdyś i w grupie językowej słowiańskiej, lecz został spluralizowany, stąd stsł. *ľudije*, pol. *ludzie* itd. Nie zgadzają się jednak co do ukształtowania lit. *Liáudė* i słow. **ľudъ* : pol. *lud* — czy może **ľudъ* to wtórne singularis, urobione na podstawie niezrozumiałego już w pewnym okresie collectivum **luda* obok lit. *Liáudė*? — Litewskim formacjom typu *liáudis* odpowiadają w językach słowiańskich zazwyczaj formacje na *-ь*. Bardzo niewiele jest ich wśród wyrazów pospolitych: stsł. *čędь* 'ludzie' do *čędo* 'dziecko' i csł. *dětь* 'dzieci' do *dětę* 'dziecko'. Stosunkowo znaczną ilość formacyj kolektywnych na *-ь* mamy jednak wśród starych nazw plemiennych, m. in. stpol. *Saś* do *Sas*, pl. *Sasi*; rus. *Rusь*, *Korsь* z *Kъrsь* 'Kurowie w Kuronii (Kurlandii)' itd. Sprawa powstania *-ь* z dawnego zakończenia *-īs* wymaga jeszcze osobnych badań. — Jak w litewskim, podobnie i w słowiańskim formacje na *-īs* występują w postaci na *-ijā* > *-ьja* (> stsł. *-ija*) : stsł. *bratija*, ros. братья.

-u-s

§ 69. Poniżej będzie mowa tylko o wyrazach o przyrostku *-u-* (i o osnowie zakończonej na *-u-*, lit. *-u-s*), wyrazy zaś na indoeur. *-i̯-u-*, tj. na *-u-* z poprzedzającym *-i̯* (lit. *-ju-s*) wyodrębniono w osobną grupę, §§ 106—109; podobnie zróżnicowano poprzednio wyrazy na indoeur. *-o-* i *-i̯-o-* (lit. *-a-s* i *-ja-s*) oraz na indoeur. *-ā-* i *-i̯-ā-* (lit. *-a* i *-ja*).

§ **70.** Ilość rzeczowników o przyrostku *-u-* wzgl. *-iu-* jest bardzo niewielka. Są to w zasadzie już tylko pozostałości po produktywnej niegdyś formacji indoeuropejskiej. Przeciwieństwem rzeczowników są przymiotniki na *-u-* (i *-iu-*), wykazujące zarówno w języku literackim, jak w dialektach wielką żywotność; widać to będzie z przedstawienia materiału w dalszych paragrafach.

Spośród litewskich rzeczowników na *-u-* z okresu indoeuropejskiego datują się : *medùs, -aũs* 'miód', łot. *medus*, stsł. *medъ* — dawne neutrum, zachowane jako takie w prus. *meddo V.* 391 z **medu*, sanskr. *madhu*, gr. μέθυ 'napój upajający', stwniem. *metu* 'miód pitny'; dawne i dial. *pẽkus* 'bydlę' — indoeur. neutrum występujące w tym ukształtowaniu w prus. *pecku*, dalej zaś w goc. *faíhu*, łac. *pecū* (z indoeur. *ḱ* palatalnym: sanskr. *paśu*), genetycznie wyraz prusko-jadźwiński, zachowany w b. Litwie pruskiej oraz w pojadźwińskim południowo-wschodnim dialekcie miejscowości Zietela; *vidùs, -aũs* 'wnętrze, środek', łot. *vidus* obok stang. *widu* 'las'; *viršùs, -aũs, viȓšų* 'wierzch', łot. *virsa*, dial. *virsus*, stsł. *vrъchъ*, pol. *wierzch* z **vir-s-u-*; tylko w grupie językowej bałtyckiej znany jest wyraz *dangùs, -aũs, dañgų* 'niebo', prus. *dangus* 'niebo; podniebienie' : *deñgti, deñgia* 'kryć, pokrywać; odziewać'; osnowę na *-u-* miał przez jakiś okres dzisiejszy wyraz pl. *pelaĩ, -ų̃* 'plewy', wynika to ze świadectwa Postylli Daukszy 86_{17} (I § 134); początkowo był to jednak wyraz o osnowie na *-ū-*, por. niżej § 75.

Z pewnymi zastrzeżeniami przytaczamy tu: *alùs, alaũs* 'piwo', łot. *alus*, csł. *olъ* — zdaje się, dawne neutrum, na co wskazuje prus. *alu* 'słodkie piwo' *V.* 392; *midùs* lub *mìdus* 'miód pitny'. Zdaniem niektórych badaczy oba te wyrazy mają być pożyczkami z germańskiego: wyraz na 'piwo' znany jest m. in. w staroislandzkim : *ol*; germańskości formy *midùs* ma dowodzić pierwiastkowa samogłoska *i* zamiast *e*. Non liquet.

Obok *šẽškas* 'tchórz' są używane, także w języku literackim, wtórne formy na *-us* : *šẽškus* i *šeškùs*. Zjawienie się tych wtórnych form to następstwo potraktowania wyrazu na 'tchórza' jako formacji o znaczeniu pejoratywnym — w języku litewskim jest, jak zobaczymy niżej (§ 469), cała grupa wyrazów na *-kus* o takim właśnie znaczeniu: *plèpkus* 'gaduła', *piȓskus* 'pierdziel'. W dialektach zdarza się zamiast wyrazu *sniẽgas* jego odmianka *sniegùs, -aũs, sniẽgų* — dostosowano ją niewątpliwie do *lietùs* lub *lytùs, -aũs* 'deszcz'.

Wśród rzeczowników o przyrostku samogłoskowym *-u-* zdarzają się i takie, w których jest on oddzielony od pierwiastka o końcowej samogłosce elementem spółgłoskowym. Taki jest indoeuropejski wyraz na oznaczenie 'syna' : *sūnùs, -aũs, sū́nų*, stsł. *synъ*, sanskr. *sūnu-ḥ* obok gr. (jońskiego i attyckiego) υἱύς wzgl. υἱός — wyraz ten zawiera według wszelkiego prawdopodobieństwa pierwiastek **sū-*, jak w sanskr. *sūte* 'wydaje na świat, rodzi'; o funkcji elementu *n* w rzeczowniku **sū-n-u-* snuje się tymczasem tylko domysły.

§ **71.** Spośród przymiotników na *-us* wyodrębnimy najpierw te, które

przynajmniej w poczuciu językowym zatraciły swe pierwotne związki genetyczne i nie układają się w wyraźne grupy morfologiczno-znaczeniowe:

áiškus, -i 'jasny, wyraźny'; *ráiškus, -i* 'wyraźny', w Postylli Daukszy 'jawny' 293_{10}; *váiskus, -i* 'jasny, przezroczysty; wyrazisty'; *švánkus, -i* 'przyzwoity'; *tánkus, -i* 'gęsty' ...; *brangùs, -ì*, dial. *brángus, -i* 'drogi'; *sotùs, -ì* lub *sótus, -i* 'syty'; *sūrùs, -ì* 'słony' ...; *gilùs, -ì* 'głęboki'; *skanùs, -ì* 'smaczny'; *smagùs, -ì* 'miły ; rzutki'; *švarùs, -ì* 'czysty, schludny' ...; *biaurùs, -ì* 'obrzydliwy'; *laiškùs, -ì* 'cierpki, gorzkawy'; *opùs, -ì* 'wrażliwy, czuły; trudny do gojenia'; *stambùs, -ì* 'gruby, okazały; sprężysty'; *uolùs, -ì* 'pilny, gorliwy'.

Dalsze przykłady podano w tomie I §§ 236—238. Tu zaznaczymy jeszcze, że w biegu dziejów języka litewskiego ilość przymiotników na *-us* wzrastała. Tak więc, liter. *bukùs* 'tępy' powstało z *bùkas*, zachowanego m. in. w dialekcie twereckim. W języku literackim obok siebie są używane postaci przymiotnika o znaczeniu 'przestronny': *er̃dvas* i *erdvùs*, przy czym ta druga zaistniała pod wpływem *platùs*; o *er̃dvas* będzie mowa w swoim miejscu jeszcze niżej, § 119.

§ **72.** Główna masa przymiotników na *-us* to formacje pochodzenia czasownikowego. Można wyróżnić wśród nich pewne grupy morfologiczne, a nawet znaczeniowe.

1. Bardzo charakterystyczna pod względem morfologicznym i bardzo stara grupa to niewątpliwie przymiotniki zawierające w pierwiastku wokalizm typu *a* w przeciwieństwie do czasownika podstawowego o odmiennym wokalizmie. Znaczeniem przymiotniki te odpowiadają zazwyczaj wyrazom o znaczeniu partycypialnym:

alsùs 'męczący, ciężki (o powietrzu)' : *ìlsti, ìlsta* 'tracić dech, męczyć się'; *bangùs* 'rzęsisty (o deszczu)' : *biñgti, biñgsta* 'zakorzenić się, umocnić się (najczęściej o chorobie)'; *brangùs*, dial. *brángus* 'drogi' : dawne i dial. *brìngti* (liter. *brángti*) 'drożeć'; *drąsùs* 'śmiały' : *drį̃sti, drį̃sta*, dial. *drę̃sa* 'ośmielać się'; *gajùs* 'łatwo gojący się; łatwo wracający do siebie, do zdrowia' : *gýti, gỹja, gìjo* 'goić się, wracać do zdrowia'; *klampùs* 'grząski' : *klim̃pti, klim̃psta* 'grzęznąć (w błocie, bagnie, śniegu)'; *maršùs* 'łatwo zapominający; idący w niepamięć', u Szyrwida, Diction.[5] 435 'zapamiętały, alienatus mente, amens, demens' : *pa-mir̃šti, -mir̃šta* 'zapomnieć'; *marùs* 'śmiertelny; prędko umierający; który komu prędko zadaje śmierć' : *mir̃ti, mìršta, mìrė* 'umierać', *mérdėti, mérdi* 'być w agonii'; *našùs* 'wydajny, plenny' : *nèšti* 'nieść'; *rambùs* 'gruboskórny, niewrażliwy na bicie (o koniu); nieruchawy' : *rémbėti, rémbėja* 'twardnieć; stawać się nieruchawym'; *smardùs* 'smrodliwy' Dauksza, Post. 358_{23} : *smirdéti, smìrdi* 'śmierdzieć', *smìrsti, smìrsta* 'zacząć śmierdzieć'; *smarkùs* 'prędki, porywczy; gwałtowny; mocny' : *smer̃kti, smer̃kia* 'osądzać, potępiać', refl. 'rwać się (do domu, o krowach)'; *stalgùs* 'łasy' : *stel̃gtis* 'starać się, dążyć'; *stambùs* 'składający się z wielkich cząstek, gruby (np. o mące); gruby, tęgi' : *stem̃bti* i *stémbti* 'wyrastać w łodygę, drewnieć; stawiać opór, sprzeciwiać się'; *stangùs* 'sztywny; pilny,

staranny' : *stengti, stengia* 'móc, mieć siły, być w stanie', refl. 'starać się, silić się'; *tvanùs* 'wezbrany (o rzece)' : *tvìnti, tvìnsta* 'wzbierać, rozlewać' (p. niżej); *važùs* 'dobrze wiozący' : *vèžti* 'wieźć' (por. *našùs* : *nèšti*, o czym wyżej). Do tej grupy należy też przymiotnik *platùs* 'szeroki' o tym samym pierwiastku, co w czasowniku *plė̃sti, plė̃čia* 'szerzyć, rozszerzać' — wyraz w zasadzie indoeuropejski, jak wynika ze świadectwa gr.πλατύς i sanskr. *pṛthu-ḥ*.

2. W pewnej grupie przymiotników na *-us* wokalizm pierwiastka ma tę samą postać, co w czasowniku podstawowym:

alkùs 'kto prędko staje się głodny' : *álkti, álksta* 'odczuwać głód, chcieć jeść'; *glaudùs* 'potulny; ściśle przylegający' : *glaũsti, glaũdžia* 'tulić; otaczać opieką'; *kandùs* 'kąsający; złośliwy' : *kásti, kánda* 'kąsać, gryźć'; dial. *gavùs* 'kto potrafi szybko chwytać, łapać' : *gáuti*, 3. praet. *gãvo* 'dostać, otrzymać', *sugáuti* 'schwytać, złapać'; — *bodùs* 'wstrętny, nudny', w Postylli Daukszy 314_{12} 'mierziony' : *bodė́tis, bõdisi* 'nie znosić, nie lubić; tęsknić'; *drovùs* 'krępujący się, nieśmiały, wstydliwy' : *drovė́tis, drõvisi* 'krępować się, nie mieć śmiałości, wstydzić się'; — *gelbus* 'zbawienny' Dauksza, Post. 31_{46} : *gélbėti, gélbėja* 'pomagać, ratować', *išgélbėti* 'wybawić, wyzwolić'; *metùs* 'zrzucający z siebie jeźdźca (o koniu)' : *mèsti* m. in. 'zrzucić, zrzucać'; *penùs* 'dobrze się tuczący (np. o wieprzu)' : *penė́ti, pẽni* 'karmić; tuczyć'; *sėjùs* (i *sajùs*) 'czym można wiele zasiać' : *sė́ti, sė́ja* 'siać' (samogłoska *a* w *sajùs* pochodzi z indoeur. ə, które było w alternacji z *ė*); — *gižùs* 'nadkiśnięty, nadgorzkły' : *gìžti, gỹžta* 'kisnąć, gorzknieć' (z tymi samymi znaczeniami są w użyciu jeszcze *gaižùs* : *gaižė́ti*); *kibùs* 'czepiający się; lipki' : *kìbti, kim̃ba* 'czepiać się; przylepiać się'; *kimùs* 'ochrypły; głuchy' : *kìmti, kìmsta* 'chrypnąć'; *kritùs* 'łatwo padający; sypki' : *krìsti, kriñta* 'padać'; *lipùs* 'łatwo się przyklejający, lepki' : *lìpti, lim̃pa* 'przylepiać się'; *skilùs* 'dający się łatwo szczepać' : *skìlti, skỹla* 'pękać, rozpadać się, rozszczepiać się'; *tingùs* 'leniwy' Dauksza, Post. 309_9 : *tingė́ti, tìngi* 'lenić się'; *tirpùs* 'łatwo topniejący' : *tir̃pti, tir̃psta* 'topnieć; drętwieć'; *tižùs* 'rozmiękły, oślizgły' : *tìžti, tỹžta* 'rozmakać, stawać się miękkim, rozłazić się'; *žindùs* 'które (dziecko lub stworzenie) dobrze ssie' : *žįsti, žìnda* 'ssać'; — *šykštùs* 'skąpy' : *šykštė́ti, šỹkšti* 'skąpić'; — *džiugùs* 'radosny' : *nudžiùgti, -džiuñga* 'ucieszyć się'; *grubùs* 'nierówny, chropowaty, szorstki; zgrabiały; niemiły, gburowaty' : *grùbti, grum̃ba* m. in. 'grabieć (o rękach); starzeć się'; *krutùs* 'ruchliwy, żwawy' : *krutė́ti, krùta* 'ruszać się; mieć się; pracować'; *lupùs* 'dający się łatwo obrać z łupiny (jak jajko), ze skórki' : *lùpti, lùpa* 'zdejmować łupinę, skórkę, obierać'; *mukùs* 'grząski' : *mùkti* m. in. 'grzęznąć, zapadać się w błoto, bagno'; *skubùs* 'śpieszny, prędki' : *skubė́ti, skùba* 'śpieszyć się', *skùbti, skum̃ba* 'zdążać'; *trupùs* 'kruchy, łatwo się łamiący' : *trupė́ti, trùpa* i *trùpti, trum̃pa* 'kruszyć się'; *tumùs* 'gęsty, zgęstniały (np. o potrawie z ziemniaków)' : *tumė́ti, tùma* 'gęstnieć (o cieczy)'.

3. Trzecia podstawowa grupa przymiotników na *-us* czasownikowego pocho-

dzenia to formacje urobione od czasowników głównie iteratywnych (z samogłoską *a* w zgłosce pierwiastkowej), a wyrażające skłonność lub zdolność do wykonywania pewnej czynności:

badùs 'kłujący; bodliwy' : *badýti, bãdo* 'kłuć; bóść'; *dairùs* 'oględny, ostrożny; przebiegły' : *dairýtis, daĩrosi* 'oglądać się na strony'; *draskùs* 'drapiący, kłujący; drapieżny' : *draskýti* 'drapać; drzeć, rozdzierać'; *graibùs* 'chwytliwy, zręczny do chwytania; o złodziejskich skłonnościach' : *graibýti* 'chwytać; wyławiać w płynie'; *grasùs* 'groźny; wstrętny; nudny' : *grasýti* 'grozić'; *gvaldùs* 'dobrze się łuszczący, łupiący' : *gvaldýti* 'łuszczyć (groch), łupać (orzechy)'; *kramtùs* 'kąsający (o psie); zgryźliwy' : *kramtýti* 'gryźć, żuć'; *kratùs* 'trzęsący (np. o wozie)' : *kratýti* 'trząść; roztrząsać podściółkę w chlewie'; *lakùs* 'nie trzymający się jednego miejsca; bystry w biegu (o koniu); lotny jak piasek' : *lakióti, lakiója* 'latać; biegać'; *landùs* 'umiejący dobrze wleźć; ostry (np. o szydle); wścibski' : *landýti* 'łazić'; *lankùs, lankstùs* 'giętki' : *lankýti, lankstýti* 'giąć, zginać', *lankýti(s)* 'odwiedzać'; *narùs* 'dobrze zanurzający się, nurkujący; zwinny; żwawy' : *nárdyti, nárdo* 'nurzać się, zanurzać się; biegać jak myszy ukradkiem po śpichlerzu'; *rajùs* 'żarłoczny' : *rajóti* 'żuć'; *rangùs* 'zwinny, żwawy' : *rangýtis* 'skręcać się, zwijać się, wywijać się'; *sakùs* 'powolny, ustępliwy' : *sakióti* 'chodzić za kimś w trop, w ślad'; *sklandùs* 'gładki, śliski (o lodzie); płynny (o mowie); zgodny, harmonijny' : *sklandýti* 'ślizgać się, zjeżdżać na boki (o saniach); szybować w powietrzu; zasuwać zasuwką drzwi'; *slapùs* 'skryty, zamknięty w sobie', w Postylli Daukszy 2_{18} 'potajemny' : *slapýti* 'ukrywać, chować'; *staigùs* 'stromy; nagły, niespodziany' : dawne *staigytis* 'śpieszyć się'; *taikùs* 'zgodliwy, spokojny, powolny' : *táikyti* 'dostosowywać; celować; dogadzać'; *tąsùs* 'rozciągliwy, elastyczny' : *tąsýti* 'ciągnąć; dręczyć'; *trankùs* 'wydający trzask; trzęsący, nierówny; głośny' : *trankýti* 'trzaskać; trząść; tłuc się, wałęsać się (po nocach)'; *valkùs* 'rozciągliwy, elastyczny' : *valkstýtis* 'zaciągać się (o niebie)'.

§ **73.** Zdarza się tak, że pewien przymiotnik na *-us* ma obok siebie nie tylko genetycznie mu pokrewny czasownik, ale i odpowiedni rzeczownik. Wówczas jest się w niepewności, od czego mianowicie powstał przymiotnik na *-us*, od czasownika, czy też raczej od rzeczownika. Tak więc, *kalbùs* 'rozmowny; gadatliwy' w zasadzie może pochodzić zarówno od *kalbė́ti* 'mówić', jak od *kalbà* 'mowa; język'; podobnie dawne *maldùs* 'przebłagalny (o Bogu)' można by odnieść zarówno do *maldýti* 'prosić, błagać', jak do *maldà* 'modlitwa'.

W poszczególnych wypadkach względy porównawczo-historyczne skłaniają do łączenia przymiotnika na *-us* raczej z rzeczownikiem, aniżeli z czasownikiem. Widzieliśmy wyżej, że w znaczeniu „czym można wiele zasiać" używa się dwu przymiotników: *sajùs* i *sė̃jùs*; zdaje się, że tylko *sajùs* należy do czasownika *sė́ti, sė́ja*, natomiast *sėjùs* to wyraz zapewne późniejszego pochodzenia, urobiony od rzeczownika *sėjà* 'siejba'. Jakkolwiek jest, w poczuciu językowym Litwinów niektóre przymiotniki na *-us* czasownikowego pocho-

dzenia kojarzyły się ściśle na pewno nie tyle z czasownikiem, co z rzeczownikiem. Wynika to stąd, że istnieje niemała grupa naszych przymiotników rzeczownikowego pochodzenia, które mogły były powstać tylko o tyle, o ile *kalbùs* kojarzono w poczuciu językowym z *kalbà*, *smardùs* z *smardas* 'smród' itd.

Rzeczownikowego pochodzenia są może wyrazy: *bailùs* 'bojaźliwy, tchórzliwy' : **bailas* 'bojaźń, strach'; *baisùs* 'straszny' : dial. *baĩsas* 'straszydło, upiór' lub *baisa* 'lękanie, strach' Szyrwid, Diction.[5] 131. 354; *balsùs* 'głośny' : *balsas* 'głos; nuta'; *garsùs* 'dźwięczny; słynny' : *gar̃sas* 'dźwięk; odgłos; pogłoska; sława' i *skardùs* 'głośny' : *skardas* 'odgłos, echo'; *darbùs* (i *darbštùs*) 'pracowity' : *dárbas* 'praca, robota; zajęcie'; *godùs* 'chciwy' : *gõdas* 'chciwość', w Postylli Daukszy 'łakomstwo' 40_{14}; *kvapùs* 'wonny' : *kvãpas* 'woń, zapach'; *svarùs* 'ważki, ciężki' : *svãras* 'ciężarek; funt (409 gr)'; *tvanùs* 'rozlewny' : *tvãnas* 'rozlew; potop'; dial. *žadùs* 'skory do obietnic' : *žãdas* m. in. 'obietnica'.

We wszystkich wymienionych wyżej obocznościach typu *darbùs* : *dárbas* rzeczownik ma pierwiastek czasownikowy, w tym wypadku czasownika *dìrbti* 'robić'. Istnienie tych oboczności pociągnęło za sobą jednak powstanie nowych, w których rzeczownik podstawowy był formacją spoza wyraźnego systemu czasownikowego. Oto przykłady:

draugùs 'towarzyski' : *draũgas, -ė* 'towarzysz'; *tvaikùs* 'pełen czadu, swądu; duszny' : *tvaĩkas* 'czad, swąd; smród'; *ženklùs* 'łatwo poznawalny, dostrzegalny' : *žénklas* 'znak, znamię'. W dialektach jest takich oboczności więcej, np. *nagùs* 'zdolny do wszystkiego, do wszelkiej roboty' : pl. *nagaĩ* m. in. 'palce, ręce'.

§ 74. Istnieje znaczna ilość przymiotników na *-us*, w których *-u-* poprzedzone jest przyrostkami, jak przede wszystkim z *l*, *r*, *m*, *n*:

1. Na *-lus* kończą się m. in.: *bėglùs* 'bystry w biegu, szybki; skory do pracy' : *bėgti, bėga* 'biec'; *derlùs* 'urodzajny' (w związku z czym i *der̃lius* 'urodzaj') : *derėti, dẽra* 'wyróść, urodzić się (o urodzaju)'; *knislùs* 'skłonny do rycia (o świni)': *knìsti, knìsa* 'ryć ryjem'; dial. *pirklùs* 'umiejący dobrze kupić' : *pir̃kti, per̃ka* 'kupić'; *putlùs* 'wzdęty, nadęty; miękki; pyszny', w Postylli Daukszy 'pyszny' 278_8, 'hardy' 13_{36} : *pùsti*, 3. praet. *pùto* 'wzdymać się, nadymać się'. Przedstawione przymiotniki na *-lus* wynikły w zasadzie z przekształcenia prastarych form partycypialnych na *-las*; w ten sposób np. *bėglùs* może pochodzić z **bėglas* = słow. **běglъ* : pol. *biegł, biegły*.

Poza tym jednak jest pewna ilość przymiotników na *-lus* będących tylko odmiankami przymiotników czasownikowego pochodzenia na *-us* : dial. *muklùs* 'błotnisty, bagnisty, grząski' : *mukùs*; *našlùs* 'urodzajny' : *našùs*; *pagaulùs* 'pojętny', już u Szyrwida, Diction.[5] 268 'poręczny' : *pagavùs* do *pagáuti* 'schwycić'; dial. *pavydlùs* 'zazdrosny' : *pavydùs* : *pavydėti, pavýdi* 'zazdrościć'; *tuklùs* 'dobry do tuczenia się; utuczony; tłusty' : dial. *tukùs*.

2. Niektóre spośród przymiotników na *-rus* powstały z przekształcenia dawniejszych przymiotników na *-ras* : *aštrùs* 'ostry' kontynuuje dawną formę

ãštras zachowaną w dawnych tekstach, np. w Postylli Daukszy 473_{14} i w Szyrwida Diction.[5] 234 oraz w niektórych dialektach, np. w twereckim obok stsł. *ostrъ*, pol. *ostry**; *budrùs* 'czujny' z dawnego *budras*, występującego m. in. w Biblii Chylińskiego 2 Moz. XXXVIII 23 obok stsł. *bъdrъ*, ros. бодрый; *gudrùs* 'przebiegły, zmyślny' z dawnego, dziś jeszcze w dialektach istniejącego *gùdras*; *mišrùs* 'mieszany', w dawnych tekstach i dzisiejszych dialektach jeszcze *mìšras* = sanskr. *miśra-ḥ* 'mieszany, zmieszany; różnorodny' : lit. *mìšti*, *mỹšta* 'mieszać się'; *mitrùs* 'zmyślny, obrotny; żwawy' obok dial. *mìtras*; *sukrùs* 'skręcony; kręty; zmyślny; żwawy' obok dial. *sùkras* 'id.' (podobnie *apsukrùs* 'przebiegły; żwawy' obok dial. *ãpsukras* 'id.') : *sùkti*, *sùka* 'kręcić'.

Poszczególne przymiotniki na *-rus* zachowały się tylko w tej postaci: *ėdrùs* 'żarłoczny' : *ėsti* 'żreć', dawniej i w dialektach także 'jeść'; *jautrùs* 'czujny, czuły, wrażliwy; miłosierny' : *jaũsti*, *jaũčia* 'czuć, wyczuwać'; *kantrùs* 'cierpliwy': *kęsti*, *keñčia* 'cierpieć' (postać pierwiastka **kant-*, jak w *kančià* 'cierpienie'); *į-mantrùs* 'roztropny' — o etymologicznym morfemie **ma(n)t-r-*, jak w stsł. *sъ-motritъ*, ros. с-мотрит 'patrzy', por. też lit. *matýti* 'widzieć'; *tamprùs* 'sprężysty' : *tem̃pti*, *tem̃pia* 'ciągnąć, naciągać'.

Niektóre przymiotniki na *-rus* stanowią późniejsze formy przymiotników na *-us*: *otrùs* 'skory, porywczy; gorliwy, pilny, pracowity; chciwy' obok dial. *otùs*; *skabrùs* 'prędki, szybki' obok dial. *skabùs* m. in. 'ostry' : *skabýti*, *skãbo* 'zrywać; szczypać (np. trawę)'; dial. *skaudrùs* 'gwałtowny, zły; gorący, skory', także 'stromy' obok *skaudùs* m. in. 'gwałtowny, skory', także 'bystry (o wodzie)' — wzajemny stosunek wyrazów *skaudrùs* i *skaudùs* wymaga jeszcze osobnego omówienia; *skubrùs* 'prędki, skory do pośpiechu' obok *skubùs* : *skubėti*, *skùba* 'śpieszyć'.

3. Spośród przymiotników na *-mus* na pierwszym miejscu wymienić należy *žymùs* 'znaczny; znakomity, wybitny' — przymiotnik ten łączy się etymologicznie z *žinóti* 'znać, wiedzieć', ale jego budowa pozostaje, jak dotąd, zagadką**. Pozostałe przymiotniki na *-mus* są to w gruncie rzeczy formacje na *-us* urobione od rzeczowników zawierających w przyrostku *m*: dawne *baimus* 'bojaźliwy' : *báimė* 'bojaźń, obawa'; *drausmus* 'karny' : *drausmẽ* 'karność' Szyrwid, Diction.[5] 85; *grausmus* 'ogromny, srogi, straszny, wielki' : *grausmas* 'ogrom, grzmot, okrzyk' ibid. 221; dial. *keiksmùs* 'skłonny do używania przekleństw' : *kéiksmas* 'przekleństwo, klątwa' itd.

---

* Budowa przymiotnika lit. *ãštras* i stsł. *ostrъ* nie jest jeszcze dostatecznie jasna. W poczuciu językowym pewnego okresu występował on rzeczywiście z przyrostkiem *-ras* (*-rus*), *-rъ*, genetycznie mogło to być jednak tautologiczne złożenie: **aš-tr-o-*, gdzie **aš-* to ten sam pierwiastek, co w pl. *ãšmenys* 'ostrze (noża itd.)', a **tr-* to pewna forma pierwiastka **ter-*, jak w lit. *trìnti* 'trzeć', w pol. *trzeć* z **terti*.

** Zdaje się, że *žymùs* i *žymẽ* oparte są na tautologicznym złożeniu **žín-m(en)-*, którego drugi człon łączy się z czasownikiem *miñti*, *mẽna* 'pamiętać; przezywać; zgadywać'? Do porównania z **žin-m(en)-* nadaje się słow. **zna-men-*: pol. *znamię*.

4. Niektóre przymiotniki na *-nus* są późniejszymi formami dawniejszych przymiotników na *-nas*, zachowanych nieraz w samym języku literackim, a zwłaszcza w dialektach po dziś dzień: *drabnùs* obok *drãbnas* 'ciężki (o powietrzu)'; *kilnùs* 'wzniosły, szlachetny; wspaniały' zamiast dawnego *kilnas* 'id.'; *lepnùs* 'wypieszczony; wybredny w żarciu, jedzeniu' obok dial. *lẽpnas* 'id.'; *šaunùs* 'dzielny; dobry; poczciwy' obok dial. *šaũnas* 'id.'; *švelnùs* obok dawnego *švelnas* 'niechropowaty, gładki; delikatny, subtelny'; *traknùs* obok dial. *trãknas* m. in. 'zmięty (o słomie)'.

Zdarza się, że przymiotnik o zakończeniu *-nus* pochodzi od rzeczownika na *-nas*; takim jest *kalnùs* 'wyniosły, wysoki (o miejscowości)' : *kálnas* 'góra'; w rzeczywistości mamy tu więc do czynienia z przymiotnikiem o przyrostku *-u-* od rzeczownika na *-nas*. W poszczególnych dialektach do *kalnùs* dorobiono na podstawie *lǫ́bas* lub *lõbas* m. in. 'dolina, nizina' oppositum *lobnùs*, acc. *lõbnų* 'położony w zagłębieniu'.

Jest sporo przymiotników, których *-nus* powstało z *-us*. W języku literackim mamy: *krušnùs* obok *krušùs* 'kruchy, łamliwy' : *krùšti*, *krùša* 'tłuc; bić, rozbijać'; *krutnùs* 'ruchliwy, żwawy, żywy' obok *krutùs*; *lipnùs* 'lepki' obok *lipùs*; *prašnùs* obok *prašùs* 'narzucający się ze swymi prośbami' : *prašýti*, *prãšo* 'prosić'; *sraunùs* 'bystry (o wodzie)' zamiast **sravus* : *sravė́ti*, *srãvi* 'płynąć, biec (o wodzie)'. W dialektach tak powstałych przymiotników na *-nus* spotyka się więcej: *kalbnùs* 'rozmowny, gadatliwy' obok *kalbùs*; *kritnùs* 'łatwo padający; sypki' obok *kritùs*; *laknùs* 'umiejący lub lubiący szybko biec' obok *lakùs*.

W poszczególnych wypadkach forma na *-nus* jest wynikiem kontaminacji formy na *-nas* i formy na *-us*; tak więc, *glodnùs* 'równy, gładki' powstało niewątpliwie wskutek kontaminacji przymiotników *glõdnas* i *glodùs* o tym samym znaczeniu (*glodùs* ma odpowiednik w stsł. *gladъkъ*, pol. *gładki*).

Z powyższego przedstawienia zdaje się wynikać, że między przymiotnikami na *-nus* i *-us* nie ma różnicy znaczeniowej. Otóż, nie jest to bezwyjątkową regułą. W dialektach powiatów Alytus i Seinai zamiast *platùs* występuje odmianka *platnùs*, ale z nieco odmiennym znaczeniem: *platnùs* znaczy tam nie 'szeroki', jak *platùs*, lecz 'rozszerzający się, rozrastający się, rozkrzewiający się'.

**-ū-s*

§ 75. Język litewski posiadał niegdyś, jak inne języki indoeuropejskie, formacje o przyrostku *-ū-* (długim), z formą nom. sg. na *-ū-s*. Formacje te dawno już przestały być produktywne, istnieją jednak pozostałości po nich.

Jednym z wyrazów pospolitych na *-ūs* był niegdyś wyraz na oznaczenie 'plew' : **pelūs*. Odmieniał się on w singularis, a miał znaczenie collectivum. Z biegiem czasu w związku z zanikiem kategorii collectivum nasz wyraz zaczął być odmieniany nie tylko w singularis, ale i w pluralis, a to według osnów na *-u-* krótkie: nom. sg. *pelus* z **pelūs* (wskutek skrócenia akutowanego *ū́*), nom. pl. *pelūs*. Ten stan rzeczy zastajemy jeszcze w dawnych tekstach: nom. sg.

pelùs 'plewa' w Diction.[5] 253 Szyrwida, instr. pl. *tomis pelumis* fem. (!) w Postylli Daukszy 86_{17}. W późniejszym okresie omawiany wyraz zmienił odmianę: we współczesnym języku literackim mamy pl. *pelaĩ*. Zmiana tego rodzaju pospolita jest w dialektach litewskich; tak więc, *sūnùs* 'syn' może mieć formę nom. pl. *sūnaĩ* (III §§ 134. 135).

Formę collectivum na *-ūs* miały niegdyś niektóre nazwy miejscowości położonych nad rzekami lub krajów rozciągających się wzdłuż rzek. Tematowi temu poświęcono osobny ustęp w tomie I § 2, skąd podaje się, co następuje.

Nazwa nadniemeńskiego miasta *Alytùs* pochodzi z **Leitūs* lub **Lytūs*. Urobiono ją od prastarej nazwy Niemna na pewnym jego odcinku lub od nazwy jego drobnego dopływu **Leitā* lub **Łytā*; por. rus. i pol. *Olita*, dziś nazwa miasta, niegdyś także rzeki. Protetyczne *a-* nazwa *Alytùs* zawdzięcza Słowianom z Rusi, którzy około XII w. mieli punkt oparcia w Grodnie, a może i w Olicie.

Litewska nazwa Wilna *Vìlnius* to również dawne collectivum na **-iūs*. Oznaczała ona miejscowość nad dopływem Wilii *Vìlnia* lub **Vìlnė* 'Wilenka'. W dialektach litewskich Wilno po dziś dzień nazywane bywa i *Vìlnia*, tzn. nazwą rzeki, nad którą jest położone.

Na dawnym collectivum na *-ūs* oparta jest nazwa Litwy *Lietuvà* z **Leituvā*. Genetycznie jest to najprawdopodobniej ta sama nazwa, co **Leitūs* 'Olita'. Różnica w ostatecznym ukształtowaniu między *Alytùs* a *Lietuvà* pochodzi głównie stąd, że *Lietuvà* to nazwa kraju, której odpowiadała rozpowszechniona i poza tym forma collectivum na *-uva*: *Káršuva*, wieś w pow. Tauragė; *Vėluva*, miasto w b. Litwie pruskiej itd. Formalnie **Leituvā* to **Leituv-ā*, tzn. rozszerzona za pomocą kolektywnego przyrostka *-ā* osnowa **Leitū-* : **Leituv-*. Nazwa *Lietuvà* znaczyła początkowo, jak widać, tyle, co 'Kraj nad rzeką *Léita*'*.

Nazwa Łotwy **Latuva*, zachowana w rus. i pol. *Łotwa*, tak się ma do nazwy rzeki **Latā* : rus. i pol. *Łota* w pow. Oszmiańskim na Wileńszczyźnie, jak nazwa Litwy **Leituvā* do nazwy rzeki **Leitā*. Sama nazwa **Latuvā* znana jest jeszcze na obszarze litewskim jako wtórna nazwa rzeki *Latuvà* w pow. Biržai, Panevėžys, Utena. Że i nazwa *Latuvà* oparta jest na dawnej osnowie **Latū-* : **Latuv-*, wskazują: nazwa plemienna *Loty-gola* (Лоты-гола) w ruskim latopisie Nowgorodzkim, nazwy trzech wsi w pow. wilejskim i oszmiańskim *Łoty-hol* (błr. Лоты-голь) oraz ruska i polska nazwa mieszkańca Łotwy *Łotysz* z **Loty-šь* (*Лоты-шь).

* Nazwa *Léita* znana jest przede wszystkim jako nazwa prawego dopływu odnogi Niemna *Rùsnė*. Niemcy przejęli tę nazwę w brzmieniu *Leite*, które przeszło następnie i do Litwinów. Stąd urzędowa litewska nazwa *Leĩtė*!

PRZYROSTKI SPÓŁGŁOSKOWE

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *j*

-jas, -ias, -ys, -is

§ **76.** Będzie tu mowa o wyrazach o indoeuropejskim przyrostku *-i̯o-*, tj. o przyrostku *-o-* z poprzedzającym spółgłoskowym *i̯*. Przyrostek ten wykazują zarówno przymiotniki, jak rzeczowniki; znaczną rolę odgrywa on w budowie wyrazów złożonych, o czym była mowa już wyżej, w odpowiednich miejscach rozdziału poświęconego „Złożeniom", § 12 i dalej. Budowę i odmianę zaimków i liczebników na *-i̯o-* omówiono, gdzie należało, w tomie III.

W formie nom. sg. wyrazy o przyrostku *-i̯o-* zakończone są na *-jas* po samogłoskach oraz na *-ias* lub *-ys, -is* po spółgłoskach, por. III § 28.

§ **77.** Przymiotniki na *-i̯o-* mogą się kończyć w nom. sg. tylko na *-jas, -ias*; zazwyczaj mają one osnowę dwuzgłoskową. Przymiotników o tej budowie jest bardzo niewiele:

naũjas 'nowy' z **neu̯i̯o-*, o tej samej budowie, co sanskr. *navya-*, gr. joń. νεῖος i goc. *niujis* obok stsł. *novъ*, sanskr. *nava-*, łac. *novos, novus*; *sraũjas* 'szybko płynący' : *sravėti, srãvi* 'płynąć, ciec, biec'; — *beȓgždžias* 'bez mleka, z dawnym mlekiem (o krowach, kozach); niepłodny; pusty; niemal dojrzały (o grochu)' obok czasownika *beȓgžti, beȓgždžia* 'być bez mleka; trwonić, marnować pieniądze; dojrzewać, dochodzić do stanu żniwnego'; *kaĩrias* 'lewy'; *šlãpias* 'mokry'; *žãlias* 'zielony' obok *žãlas* 'maści czerwonej (o bydle)' : *žélti, žẽlia, žėlė* 'rosnąć (wydając zieleń, o trawie, krzakach, także o brodzie)'. — Szereg przymiotników ma jako przyrostek *-t-i̯o-* : *kuȓčias* 'głuchy'; *pėsčias* 'pieszy'; *plókščias* obok żm. *plókštas* 'płaski' z **plāsk-t-i̯o-*; dial. *slãpčias* obok liter. *slãptas* 'skryty, tajny, potajemny'; *tùščias* 'próżny, pusty, bezużyteczny'; do tej grupy zaliczyć wypada i *svẽčias* 'obcy' (rzeczownik, także w formie *svetỹs*, 'gość'), łot. *svešs*, którego to wyrazu analiza morfologiczna nie jest jednak pewna: **su̯e-t-i̯o-* lub **su̯-et-i̯o-* (ale co do zaimkowego pochodzenia samego pierwiastka: **su̯-e-* : **su̯-o-* 'swój' nie może być żadnej wątpliwości).

Jak widać z powyższych danych, niektóre przymiotniki występują w dwu formach, zarówno na *-i̯o-* wzgl. *-t-i̯o-*, jak też na *-o-* wzgl. *-t-o-*. W związku z tym powstaje zagadnienie funkcji przyrostka *-i̯o-* w porównaniu z *-o-*. Zagadnienie to nie jest ani proste, ani łatwe.

§ **78.** Pewna ilość dawnych przymiotników na *-i̯o-* przybrała funkcję rzeczowników. Przeobrażenia tego doznały przymiotniki urobione od rze-

czowników, a wyrażające przynależność. W nom. sg. wyrazy te mogą się kończyć tylko na *-is* lub *-ys*, fem. na *-ė*:

rytỹs, gen. *rỹčio* 'wiatr wschodni' : pl. *rytaĩ* 'wschód (strona świata)'; *vakãris, -io* 'wiatr zachodni' : pl. *vakaraĩ* 'zachód'; *vasãris* 'ciepły letni wiatr (z południa)' : *vãsara* 'lato'; *žiemỹs* 'wiatr północny' : *žiemà, -õs* 'zima; południe', ale pl. *žiemiaĩ* 'północ (strona świata)'; *arklỹs, árklio* 'koń' : *árklas* 'radło' (wyraz *arklỹs* miał więc początkowo znaczenie 'koń przeznaczony do orki radłem'); *karỹs* 'wojak' : *kãras* 'wojna'; *drapãnė* 'pomieszczenie, szafa na bieliznę, odzienie' : *drãpana*, pl. *drãpanos* 'bielizna, odzienie'; pl. *pakùliai* 'len, który splątuje się w pakuły' : pl. *pãkulos* 'pakuły'; *pelẽnė* 'popielnik' : pl. *pelenaĩ* 'popiół'; *samãnė* 'dzika pszczoła' : pl. *sãmanos* 'mech'; *vandẽnis* '(w bajkach:) istota wodna płci męskiej ; wodny diabeł' : *vanduõ, -eñs* 'woda'. — Do przedstawionej grupy wyrazów zaliczyć należy, zdaje się, jeszcze *kiaũšis, -io* 'jajko' : *kiáušas* 'czaszka, czerep'; *taũkis* 'żywokost, Symphytum officinale' : pl. *taukaĩ*, acc. *táukus* 'tłuszcz, szmalec'. Wyrazy *kiaũšis* i *taũkis* wykazują w zgłosce pierwiastkowej, jak widać, metatonię, podobnie jak *rytỹs*, gen. *rỹčio*.

Niektóre spośród wymienionych wyżej wyrazów rzeczownikowych dotąd nie zatraciły swego dawnego charakteru przymiotnikowego, tak że używa ich się w połączeniu z odpowiednimi rzeczownikami : *pakùliai linaĩ, samãnė bìtė* itd. — Genetycznie przedstawione litewskie wyrazy typu *vakãris, pakùliai* itd. odpowiadają słowiańskim przymiotnikom o przyrostku *-jь*: stsł. *orьlь* 'orli' : *orьlъ*; *proročь* 'proroczy' : *prorokъ* itd.

§ **79.** Spośród wielkiej masy rzeczowników o przyrostku *-i̯o-* przedstawimy najpierw te, których analiza etymologiczna nie posunęła się jeszcze tak daleko, aby można było mówić o tej, a nie innej funkcji występującego w nich przyrostka, tj. *-i̯o-*. Do tej grupy należą starożytne nazwy zwierząt, ptaków, roślin. Oto niektóre przykłady:

briedis, -džio 'łoś', łot. *briedis* 'jeleń', prus. *braydis* *V.* 650; *lokỹs, lókio* 'niedźwiedź', łot. *lãcis*, prus. *clokis* lub *tlokis* *V.* 655; *ožỹs, óžio* 'kozieł', łot. *ãzis* obok sanskr. *aja-ḥ*; *veršis*, dial. *veršỹs* 'cielę', dawniej i 'byk' Szyrwid, Diction.[5] 22, łot. *vẽrsis* 'byk, wół' obok sanskr. *vṛṣan-* m. 'mężczyzna, ogier, byk'; *ežỹs* 'jeż', łot. *ezis*, pol. *jeż* z **ez-i̯o-*; *lėlỹs* lub *lẽlis* 'lelek', łot. *lẽlis* obok pol. *lelek*; *miẽžis*, dial. *miežỹs* 'jęczmień', łot. pl. *mieži*, prus. *moasis* *V.* 261; *rugỹs* 'żyto', łot. pl. *rudzi*, prus. *rugis* *V.* 258.

§ **80.** Pod względem formalnym godna uwagi jest grupa rzeczowników na *-i̯o-*, wykazujących odmianę chwiejną, z formą nom. sg. na *-ias* lub też na *-i-s* wzgl. *-ys*. Są to m. in. liter. *élnias* 'jeleń' : dawne i dial. *elnis* Dauksza, Post. 19_7, Szyrwid, Diction.[5] 77, łot. *alnis* 'łoś'; dawne i dial. *jáučias* 'wół' Dauksza, Post. 338_{12}. $339_{12 \cdot 16 \cdot 26}$: liter. *jáutis, -čio*; dawne i dial. *mẽdžias* 'drzewo' Dauksza, Post. 138_{38}. 429_5, Szyrwid, Diction.[5] 47, w dialektach wschodnioauksztajckich 'las' : liter., dawne i dial. *mẽdis* 'drzewo' Dauksza, Post.

303_{39}. 575_{10}; dawne i dial. *vãrias* 'miedź', łot. dial. *vaȓš*, prus. *wargien V.* 525 = = *vari̯en* : liter. *vãris*, dial. *varỹs*; dial. *kẽlias*, pl. *kẽliai* 'kolano' : liter. *kẽlis*, pl. *kẽliai*; dzisiejszemu liter. *ámžius* 'wiek' odpowiadają w dawnych tekstach i dialektach *ámžias* Dauksza, Post. 54_{39} (*šio ámžio* 'doczesny' 8_{15}) : dawne i dial. *ámžis* Szyrwid, Diction.[5] 397 (*umżis*). Szczególnie chwiejne ukształtowanie ma wyraz na oznaczenie 'wojska, wojny' : w języku literackim na 'wojnę' jest w użyciu *kãras*, o osnowie na *-o-*, ale w dawnych tekstach i dialektach służy do tego celu odmianka *kãrias*, niekiedy *kãris*, co znaczy też 'wojsko'. Wyrazy te wydedukowano, zdaje się, z dawnego collectivum **kari̯ā* lub z pluralis *kariai* o początkowym znaczeniu 'wojacy, wojsko', a z późniejszym 'wojna' (na formie pl. *kariai* oparte jest również sg. *karỹs* 'wojak, żołnierz'). Osnowa na *-i̯o-* omawianego wyrazu jest dawna, świadczą o tym odpowiedniki innojęzykowe : łot. dial. *kaȓš* 'wojna', prus. *caria-woytis* 'przegląd wojska' *V.* 416 (por. też *kargis* 'wojsko' *V.* 410), goc. *harjis* m. 'wojsko'. — Na zakończenie tego ustępu zaznaczymy, że rzeczowniki o zakończeniu *-jas* nie występują tylko w tej formie, bez odmianek na *-jis* : *kraũjis*, pl. *kraujaĩ* 'krew'.

§ **81.** Przyrostek *-i̯o-* charakteryzuje abstracta od przymiotników. Drugą charakterystykę tych formacyj stanowi zróżnicowanie wokalizmu zgłoski podprzyciskowej, zazwyczaj pierwiastkowej, w porównaniu z przymiotnikiem podstawowym: samogłoski krótkie w pierwiastku przymiotnika zmieniają się w naszych formacjach w odpowiednie długie, które wykazują intonację cyrkumfleksową; samogłoski genetycznie długie, dyftongi i połączenia dyftongiczne nie zmieniają, oczywista, swego iloczasu, ale występują normalnie z intonacją cyrkumfleksową, bez względu na intonację w przymiotniku podstawowym. Inaczej mówiąc, abstracta przymiotne o przyrostku *-i̯o-* mają obok tej jeszcze charakterystykę drugą, mianowicie samogłoskę pierwiastkową długą (ewent. przez wzdłużenie), o intonacji cyrkumfleksowej (ewent. wskutek metatonii). Abstracta na *-i̯o-* od przymiotników są już nieproduktywne. — Przykłady:

dial. *mõžis* 'małość, małostka, drobnostka' : *mãžas* 'mały'; *plõtis* 'szerokość' : *platùs* 'szeroki'; *rẽtis* o wtórnym znaczeniu konkretnym 'przetak, rzeszoto' : *rẽtas* 'rzadki' (stąd i *rẽtis* z *e* krótkim 'miejsce przerzedzone w lesie'); *sẽklis*, łot. *sẽklis* (liter. *sẽklius* dopiero z *sẽklis*) 'mielizna': *seklùs* 'płytki'; *dỹdis* 'wielkość': *dìdis* 'wielki'; *gỹlis* 'głębokość' : *gilùs* 'głęboki'; *pỹgis* 'taniość' : *pigùs*, dawniej *pigas* 'tani;' *slỹdis, -džio* 'śliskość' : *slidùs* 'śliski'; *grõžis* 'piękno' : *gražùs* 'ładny, piękny'; *lõbis* 'bogactwo' : *lãbas* 'dobry; dzielny'; *skõnis* 'smak' : *skanùs* 'smaczny'; *gẽris* 'dobroć' : *gẽras* 'dobry'; *pỹktis* 'złość' : *pìktas* 'złośliwy, zły, skory do gniewu';

plõnis 'cienkość' : *plónas* 'cienki (o tkaninie)'; *stõris* 'grubość' : *stóras* 'gruby'; *drũtis* 'grubość' : *drũtas* 'gruby; mocny; twardy'; *aũkštis* 'wysokość': *áukštas* 'wysoki'; *ilgis* 'długość' : *ìlgas* 'długi'; *tañkis* 'gęstość' : *tánkus* lub *tankùs*, acc. *tánkų* 'gęsty'; *saũsis* 'suchość' : *saũsas* 'suchy'; *kaȓštis* 'gorąco, upał; gorączka' : *kárštas* 'gorący'; *sũris* 'słony smak, słoność' : *sūrùs*, dawniej *sũras* 'słony';

bẽris 'maść gniada (o koniu); cera ciemna (o człowieku)': *bė́ras*; *juõdis* 'czarność' : *júodas* 'czarny'; *bal̃tis* 'białość' : *báltas* 'biały'; *mar̃gis* 'pstrokatość' : *márgas* 'pstry, pstrokaty'; *gỹvis* 'żywość' : *gývas* 'żywy'.

A oto wypadki, kiedy metatonia, mianowicie zmiana akutu w cyrkumfleks dochodzi do skutku w zgłoskach przyrostkowych : *geltõnis* 'żółtość, żółta barwa' : *geltónas* 'żółty'; *ąsõtis* 'dzban', dosłownie 'naczynie uchate' : *ąsótas* 'z uszkiem, uchaty'; *gyslõtis* 'babka, Plantago' : *gyslótas*, dial. *gýslotas* 'żylasty'.

§ 82. Podczas gdy abstracta od przymiotników na *-i̯o-* przechodzą w pierwiastku zmianę iloczasu i intonacji, concreta o tej samej budowie zachowują wokalizm pierwiastka w brzmieniu właściwym przymiotnikowi podstawowemu:

sū̃ris 'ser' : *sūrùs*, *sū̃ras* 'słony'; *júodis* 'kary koń' : *júodas*; *márgis* 'krasy (w łaty) wół, pies' : *márgas* 'pstry'; *pálšis* 'płowy (o wołu, krowie)' : *pálšas* 'płowy'; *baũžis*, *-ė* 'bydlę bez rogów; ktoś łysy' : *baũžas* 'bez rogów; łysy, goły'; *šmùlis* 'bydlę bez rogów' : *šmùlas* 'bez rogów, bezrogi'; *plìkis* 'ktoś łysy' : *plìkas* 'łysy, goły'; *žìlis*, 'ktoś siwy', także 'siwizna' : *žìlas* 'siwy'; *sẽnis*, *-ė* 'starzec' : *sẽnas* 'stary'; *gývis* 'stworzenie (żywe), żyjątko' : *gývas* 'żywy'.

Zdarza się, że i concreta doznają w zgłosce pierwiastkowej metatonii, ale w kierunku odwrotnym, niż to widzieliśmy wyżej : *liùrbis* 'gapa; niedbaluch' : *liur̃bas* 'gapiowaty, głupkowaty'; dial : *šiaurỹs*, gen. *šiáurio* 'wiatr północny' : *šiaũras* 'ostry, przejmujący'; *šiùrpis*, *-ė* 'kogut, kura o rozmierzwionym lub nastroszonym upierzeniu' : *šiurpùs* 'wywołujący ciarki, mrowie na ciele', *šiur̃pas* 'ciarki, mrowie'.

Godna uwagi jest akcentuacja wyrazów o znaczeniu konkretnym. Mają one mianowicie skłonność do posiadania przycisku w nom. sg. na zgłosce końcowej. Wskazuje na to nie tylko przytoczony wyżej wyraz *šiaurỹs*, ale i inne : *ráinis*, *-ė* i *rainỹs*, *-ẽ* 'kot w prążki' : *ráinas* i *raĩnas* 'prążkowany'; *šė́mis*, *-ė* i *šėmỹs*, *-ẽ* 'popielatej maści wół, krowa' : *šė́mas* 'popielatej maści'; *žãlis*, *-ė* i *žalỹs*, *-ẽ* 'czerwonej maści wół, krowa' : *žãlas* 'czerwonej maści'. We współczesnym języku literackim zapanowały formy *šė́mis*, *žãlis*, zaś *šėmỹs* i *žalỹs* pozostały tylko w dialektach. Przykład z dziedziny nazewnictwa : *Ilgis* (*ìl-*), jezioro w pow. Alytus, Lazdijai i *Ilgỹs*, jezioro w pow. Rokiškis, Utena, Zarasai : *ìlgas* 'długi'. W języku literackim panuje jednak *aklỹs*, *-ẽ* 'ślepiec, niewidomy' : *ãklas*.

§ 83. Przyrostek *-i̯o-* mają abstracta nie tylko przymiotnikowe, ale i czasownikowe. I te abstracta, o osnowie normalnie dwuzgłoskowej, wykazują charakterystyczne ukształtowanie wokalizmu zgłoski pierwiastkowej: samogłoska prosta jest z reguły albo genetycznie długa, albo wzdłużona; daje się stwierdzić tendencja do zastępowania dwugłoski czasownika *au* samogłoską prostą długą *ū*, w pozycji zaś przed samogłoską połączeniem *ūv*. Wokalizm, bez względu

na postać w zgłosce pierwiastkowej, występuje pod przyciskiem zawsze z intonacją cyrkumfleksową. W formie nom. sg. abstracta czasownikowe akcentowane są najczęściej na zgłosce pierwszej pierwiastkowej, rzadziej na zgłosce końcowej (*-ỹs*). Co się tyczy strony znaczeniowej, to nasze abstracta po części zachowują jeszcze dawne znaczenie nomen actionis, znacznie częściej jednak wykazują znaczenie konkretne; zdarza się przy tym też, że ten sam wyraz obok wtórnego znaczenia konkretnego ma jeszcze początkowe nomen actionis. Współcześnie abstracta werbalne na *-i̯o-* przestały już być produktywne. Przykłady z języka literackiego :

mõjis 'machanie; zamiar' : *móti, mója* 'machać, wywijać', refl., 'zamierzać'; *šõkis* 'skok, taniec' : *šókti, šóka* 'skoczyć; tańczyć'; *trõškis* 'pragnienie' : *trókšti, trókšta* m. in. 'pragnąć, chcieć pić'; *bẽgis* 'bieg' : *bégti, béga* 'biec'; *gnỹbis* 'uszczypnięcie; szczypta' : *gnýbti, gnýba* 'ściskać; szczypać' (obok *gnỹbis* zdarza się w dialektach *gnaĩbis*, a to według iterativum *gnáibyti, gnáibo*); *krỹtis* 'upadek' : *krìsti, kriñta* 'padać'; *mỹris* 'śmierć' : *mir̃ti, mìršta* 'umierać'; *ū̃gis* 'wzrost; wzrost, wielkość' : *áugti, áuga* 'róść'; *dū̃ris* 'ukłucie' : *dùrti, dùria* 'kłuć, przebijać'; *dū̃žis* 'uderzenie' : *daũžti, daũžia* 'bić, tłuc'; *lū̃žis* 'złamanie; przełom' : *láužti, láužia* 'łamać', *lū́žti, lū́žta* 'łamać się'; *mū̃šis* 'bitwa, bój' : *mùšti(s)* 'bić (się)'; *siū̃tis* : *vienu siũčiù* 'jednym zamachem' : *siaũsti, siaũčia* 'szaleć, swawolić'; *trū̃kis* 'ciągnienie (np. sieci); pęknięcie; naderwanie się' : *tráukti, tráukia* 'ciągnąć'; *bū̃vis* 'istnienie, byt' : *bū́ti* 'być' (*bū̃va* 'bywa'); *piū̃vis* 'cięcie, rznięcie' : *piáuti, piáuna, pióvė* 'ciąć, rznąć itd.'; *šū̃vis* 'strzał' : *šáuti, šáuna, šóvė* m. in. 'strzelać'; *pliẽkis* 'chłosta, cios' : *pliékti, pliékia* 'bić, chłostać'; *siẽkis* 'dążenie, sięganie; cel' : *siékti, siékia* 'dążyć, sięgać'; *puõlis* 'upadek' : *pùlti, púola* 'padać; napadać'; *kañdis* 'ukąszenie' : *ką́sti, kánda* 'kąsać; gryźć';

brẽžis 'draśnięcie; szrama, blizna' : *bréžti, bréžia* 'drapać; trzeć (zapałkę); kreślić itd.'; *ẽdis* 'żarcie dla bydła, świń', dial. 'jadło': *ésti, éda* 'żreć', dial. 'jeść'; *gẽris* 'napój' : *gérti, gẽria, gérė*; *glėbỹs, glẽbio* 'naręcze; objęcie' : *glébti, glébia* 'obejmować, objąć'; pl. *nẽšiai* 'nosidła' : *nèšti, nẽša* 'nieść'; *plėšỹs, plẽšio* 'narzędzie ciesielskie' : *plėšti, plėšia* 'rwać, drzeć'; *rẽžis* 'cięcie (batem); odcięty kawałek czegoś; pas ziemi, zagon' : *réžti, réžia* 'rznąć, kroić'; *brỹdis* 'ślad chodzenia po zbożu lub łące' : *brìsti, breñda* 'brodzić'; *gylỹs, gỹlio* 'żądło; bąk (ptak)' : *gìlti, gìlia, gýlė* (*gìlo*) 'zapuszczać żądło; świerzbieć'; *gỹmis, gỹmio* 'poród; przymioty wrodzone, charakter' : *gìmti, gìmsta, gìmė* '(u)rodzić się'; *kỹšis, kỹšio* 'zatyczka; łapówka' : *kìšti, kìša* '(w)suwać, (w)tykać'; *knysỹs, knỹsio* 'ryj' : *knìsti, knìsa* 'ryć ryjem'; *plyšỹs, plỹšio* 'szczelina, szpara' : *plýšti, plýšta* 'rwać się, pękać'; *ryšỹs, rỹšio* 'powrózek; powrósło; węzełek, pakunek; związek, stosunek' : *rìšti, rìša* 'wiązać'; *spỹris* 'kopnięcie' : *spìrti, spìria spýrė* 'kopać nogą (o koniu)'; *spyrỹs, spỹrio* 'podpórka' : *spìrti* m. in. 'podpierać'; *gniū̃žis* 'wiązka (np. słomy); osełka, gomółka masła' : *gniáužti, gniáužia* 'ściskać'; *sū̃kis* 'obrót' : *sùkti* 'kręcić'; *val̃gis* 'jadło' : *válgyti, válgo* 'jeść'; pl. *žir̃giai* 'roz-

widlone drzewo do suszenia skóry owczej; rosocha' : *iš-žir̃gti, -žir̃gsta* 'rozkraczyć się, rozciągnąć się'.

Zdarzają się w dialektach, a nawet w języku literackim rzeczowniki czasownikowego pochodzenia na *-i̯o-*, które nie wykazują w zgłosce pierwiastkowej ani wzdłużenia samogłoski krótkiej, ani też zmiany intonacji wokalizmu pierwiastkowego: *kìbis*, zazwyczaj pl. *kìbiai* 'łopian, łopuch, Arctium' : *kìbti, kim̃ba* 'czepiać się, łapać, chwytać'; — *liñkis* 'zakręt' : *liñkti, liñksta* 'giąć się'; *sprìndis* lub *sprindỹs, sprìndžio* 'piędź', łot. *sprīdis* : *sprę́sti, spréndžia* 'naciągać, rozciągać; ściskać, zaciskać; wciskać, wtłaczać; rozstrzygać'; *vìngis* 'skręt, zakręt; obejście, objazd' : *véngti, véngia* 'wykręcać się, uchylać się, unikać'.

§ **84.** Jedną z funkcyj przyrostka *-i̯o-* było niegdyś charakteryzowanie nomina agentis. W współczesnym języku literackim pozostała z tych dawnych, niewątpliwie licznych, formacyj zaledwie drobna garstka: *gaidỹs* 'kogut' : *giedóti, gíeda* 'śpiewać'; *sėdỹs, sė̃džio* 'dziecko, które długo siedzi i nie umie chodzić' : *sėdė́ti, sė̃di* 'siedzieć' (*sėdỹs* jest odpowiednikiem ros. седун, сѣдунъ); *žynỹs, žỹnio* 'znachor' : *žinóti, žìno* 'znać'.

Jak widać, nomina agentis, o których mowa, charakteryzowało jeszcze — — oprócz przyrostka *-i̯o-* — odpowiednie ukształtowanie zgłoski pierwiastkowej: przegłos (apofonia): *gaidỹs* : *giedóti*; dial. *laidis* 'grabarz' (wyraz nie zapisany, niestety, ściśle) : *léisti, léidžia* m. in. 'grzebać'; wzdłużenie samogłoski prostej krótkiej : *žinóti* : *žynỹs* oraz metatonia prowadząca do cyrkumfleksu: *sė̃di* : *sėdỹs, sė̃džio*. Takie ukształtowanie zgłoski pierwiastkowej w nomina agentis na *-i̯o-* nie było jednak powszechne. Dowodzi tego tak ważny wyraz, jak *tẽkis* wzgl. *tekỹs* 'kiernoz, kozieł, baran, byk' — ma on pierwiastek czasownikowy w tym samym brzmieniu, co czasownik podstawowy *tekė́ti, tẽka* 'ciec, płynąć; wychodzić za mąż'. Niepewne jest ukształtowanie występującego w Postylli Daukszy wyrazu *ne wedis* 'bezżenny' 50_{43}. 68_{31} (gen. pl. *ne wêdžių*); 'przełożony' $68_{11 \cdot 14}$: *vèsti* 'żenić się'.

Nomina agentis o przyrostku *-i̯o-* znane są i w grupie językowej słowiańskiej. Jednakże ukształtowanie zgłoski pierwiastkowej w słowiańskich nomina agentis nie jest zupełnie to samo, co w litewskich. Podczas gdy dla litewskich formacyj charakterystyczne są z jednej strony przegłos, z drugiej zaś wzdłużanie samogłosek krótkich oraz intonacja cyrkumfleksowa wprowadzana często w drodze metatonii, w słowiańskich formacjach obserwuje się tylko przegłos: stsł. *stražь*, pol. *stróż* z **storg-jь* : *strěšti*, *strzec* z **sterg-ti*; stsł. *voždь*, pol. *wódz* z **vod-jь* : *vesti, wieść*.

§ **85.** Od przedstawionych wyżej nomina agentis w ścisłym znaczeniu tego słowa należy odróżniać m. in. następujące znaczeniowo pokrewne formacje o przyrostku *-i̯o-*:

Pejoratywne nazwy osób: *klùikis* 'ktoś nieprzytomny, obłąkaniec' : *klaikùs* 'niesamowity, okropny' : *klaĩkas* 'coś niesamowitego, okropność, strach'; *pliùškis* 'strojniś; ktoś niepoważny' : *pliuškùs*, przymiotnik o odpowiednim

znaczeniu : *pliuškėti, pliùška* 'pluskać się'; *snũdis* 'śpioch, niedbaluch' : *snūdùs* 'skłonny do drzemki, snu' : *snūdà* 'drzemka, ospałość' : *snũsti, snũsta, snũdo* 'zacząć drzemać'; pochodzenie wyrazów *pliùškis* i *snũdis* można tłumaczyć różnie.

Nazwy ptaków: *klýkis* 'kania, Buteo' obok *klỹkis*, nazwy czynności do *klỹkti, klỹkia* 'wołać, krzyczeć, przeraźliwie piszczeć, głośno śmiać się'; *súopis* 'kania' (o tym samym znaczeniu, co *klýkis*) : *suõpti, suõpia* 'krzyczeć, hukać; biadać'; nazwy *klýkis, súopis* są, jak się zdaje, wariantami wyrazów oznaczających czynność: *klỹkis*, **suõpis*, przy czym za element odróżniający posłużyła intonacja (akutowa). Nieco inaczej ukształtowana jest jedna z litewskich nazw 'gila, Pyrrhula pyrrhula', mianowicie *švil̃pis*, nie różni się ona niczym od pospolitego wyrazu o znaczeniu 'gwizd, świt' do *švil̃pti, švil̃pia* 'gwizdać'.

-ja, -ia, -i

§ **86**. Poniżej będzie mowa o wyrazach zawierających przyrostek indoeuropejski -*i̯ā*-. Służy on z jednej strony do budowy rzeczowników, z drugiej zaś do urabiania form żeńskich przymiotników na *-jas, -ias* i *-us*. Forma nom. sg. wyrazów o przyrostku i osnowie na -*i̯ā*-, rzeczowników i przymiotników, może się kończyć na *-ja, -ia* lub *-i*. W praktyce formę nom. sg. na *-ja* mają i rzeczowniki, i przymiotniki, ale tylko wtedy, gdy przed tym morfemem wykazują samogłoskę prostą lub dyftong: *dejà, jáuja*; *naujà* do *naũjas* 'nowy'. Formy nom. sg. na *-ia*, tj. na *-a* z poprzedzającą spółgłoską palatalną mają to zakończenie z połączenia odpowiedniej spółgłoski i *j* : *valdžià* z **vald-jā*; *šlapià* z **šlap-jā* do *šlãpias* 'mokry'. Końcówka nom. sg. *-i* właściwa jest przymiotnikom r. ż. typu *gražì* do *gražùs* 'ładny, piękny', i tylko bardzo rzadko rzeczownikom: *martì, patì*.

Rzeczowniki na *-ja, -ia, -i* stały się już dawno nieproduktywne; w ich dawnych funkcjach zastąpiły je rzeczowniki o innej budowie. Żywotne pozostało dotąd tylko tworzenie form żeńskich przymiotników za pomocą przyrostka -*i̯ā*-: nom. sg. na *-ja, -ia, -i*.

§ **87**. Istnieje grupa rzeczowników na *-ja* i *-ia*, których geneza nie jest jeszcze dostatecznie jasna. Niekiedy nie wiemy nawet, czy ich *j*(*a*) należy do pierwiastka, czy też stanowi część składową przyrostka. Oto one:

dejà, wykrzyknik w znaczeniu 'niestety', w Postylli Daukszy jeszcze rzeczownik o znaczeniu 'biada (bieda)' 214_8 (stąd czasownik *dejúoti* 'biadać, narzekać'); *vejà* 'trawnik, murawa'; *gijà* 'nić w osnowie tkaniny' obok *gýsla* 'żyła' — w związku pokrewieństwa z csł. *žica* 'nervus' i ogólnosłow. **žila* : pol. *żyła*, a więc o bałtycko-słowiańskim pierwiastku **gī-* : **gi̯i̯-*; dial. *srijà* 'stos drzewa na opał; okręg, obwód' obok *sritìs, -iẽs* f. 'dziedzina'; dial. *dujà* 'drobny deszcz, mgła', pl. *dùjos* 'gaz' — w istocie rzeczy o tym samym pierwiastku, co w *dùmti* 'dąć' = **du-m-*; pl. *skùjos* (dial. *skujaĩ*) 'igły i szyszki na drzewach żywicznych; łuska u ryb' — w związku pokrewieństwa m. in. z pol. *ch*(*w*)*oina*

z **chvoj-ina*; *kója*, łot. *kāja* 'noga'; *gaujà*, *-õs*, *gaũją* 'zgraja psów, wilków; szajka' — wyraz pokrewny polskiemu *gawiedź*; *jáuja* 'suszarnia zboża, budynek do suszenia i międlenia lnu; gumno z suszarnią zboża' : pl. *javaĩ* 'zboże'; *sáuja* 'garść';

spośród nie zbadanych jeszcze dostatecznie rzeczowników na *-ia* wymienimy tu: *ežià*, *-ios* 'miedza'; *girià*, *-ios* 'las, puszcza', dawniej także 'pustynia' obok prus. *garian* 'drzewo' *V*. 628 i stsł. *gora* 'góra', sch. *gòra* 'góra; las'; dial. *kùmščia* wzgl. *kùmsčia* 'pięść' Dauksza, Post. 104_{39}. 113_{5}. 145_{31}.

§ 88. Pewną grupę, zresztą drobną co do liczebności, stanowią rzeczowniki na *-ia*, pochodzące od przymiotników. Genetycznie są to abstracta przymiotne, współcześnie występują także ze znaczeniem konkretnym:

kalčià, *-iõs*, *kaĩčią* 'wina' : *kaĩtas* 'winny'; dawne *mažia* 'małość liczby' u Szyrwida, Diction.[5] 141 : *mãžas* 'mały'; *verčià*, *-iõs*, *veĩčią* 'wartość' w dialekcie Kurschata : *veĩtas* 'mający wartość, wart, warty; godny'; dial. *páinia*, także pl. *paĩnios* 'powikłanie, komplikacja' : *painùs* 'zawikłany'. — Nazwy rzek : *Bálčia* w pow. Tauragė : *báltas* 'biały'; *Šalčià*, *-iõs*, *Šaĩčią* w pow. Vilnius : *šáltas* 'zimny'.

Rzeczowniki typu *kalčià* mają odpowiedniki w językach słowiańskich: stsł. *rъžda*, pol. *rdza* : **rъdъ* = lit. *rùdas* 'rudy, ryży'; pol. *twierdza* z **tvьrdja* : *twardy* z **tvьrdъ*.

§ 89. Znacznie liczniejsza jest grupa rzeczowników na *-ja*, *-ia* (indoeur. *-i̯ā-*) czasownikowego pochodzenia. Do charakteryzowania tych wyrazów obok przyrostka służy przegłos oraz intonacja cyrkumfleksowa w zgłosce pierwiastkowej. Widać to będzie z poniższych przykładów.

Rzeczowniki na *-ja* od czasowników mających *j* w praesens i praeteritum: *klojà*, *-õs*, *klõją* 'pora i miejsce, gdzie się ściele len; rozesłany na polu len' : *klóti*, *klója*, *klójo* 'słać', refl. 'powodzić się' ; dial. *lojà*, *-õs*, *lõją* 'obmowa, oszczerstwo' : *lóti*, *lója*, *lójo* 'szczekać; paplać; oczerniać, rzucać oszczerstwa'; *sėjà*, *-õs*, *sė̃ją* 'siejba; pora siewów' : *sė́ti*, *sė́ja*, *sė́jo* 'siać'. — Do tej grupy wyrazów na *-ja* zaliczymy też dial. *kartojà* 'powtórne oranie' : *kartóti* 'powtarzać; orać po raz drugi'. — Nie jest łatwa analiza nazw geograficznych, jak *Kamojà*, rzeka w pow. Švenčionys, oraz *Perlojà*, *-õs*, *Perlóją*, wieś kościelna w pow. Varėna.

Osobno wymienić należy rzeczownik *straujà*, *-õs*, *sraũją* 'bystry bieg rzeki'. Ma on odpowiednik w stsł. *struja* 'flumen', a pokrewny jest litewskiemu przymiotnikowi *sraujas* 'bystry (o rzece)' u Szyrwida, Diction.[5] 22 i łot. *straujš*. Oba te wyrazy *straujà*, *struja* i *sraujas*, *straujš* zawierają indoeuropejski pierwiastek **sreu-*, jak w lit. *sravė́ti* 'płynąć'. Litewski wyraz *sraujà*, w brzmieniu *Straujà* występuje też jako nazwa prawego dopływu Niemna w okolicach Merecza.

Rzeczowniki na *-ia* : *dvasià*, *-ios* 'duch' : *dvė̃sti*, *dvė̃sia* 'zdychać'; *galià*,

-*ios* 'moc, siła; zdrowie' : *galėti*, *gãli* 'móc'; *kančià*, *-iõs*, *kañčią* 'cierpienie, męka' : *kę̃sti*, *keñčia* 'cierpieć; wytrzymywać'; *kandžia*, *-ios* (w wymowie, zdaje się, *kándžia*!) 'przygana; zakał' Dauksza, Post. 128_{46}. $129_{1\cdot2}$. $394_{4\cdot15}$. 482_{30} : *kąsti*, *kánda* 'kąsać, gryźć'; *valdžià*, *-iõs*, *valdžią* 'władza' : *veldėti* 'osiągnąć' Dauksza, Post. 101_{25}; *žinià*, *-iõs* 'wiadomość; wiedza', łot. *ziņa* m. in. 'wiedza' : *pa-žìnti* 'poznać, znać'; — złożenia: dial. *pólaidžia* 'topnienie śniegu, roztopy' : *pa-léisti* 'popuścić'; *pramonia* 'wymysł' Dauksza, Post. 22_{42}. 80_{22}. 99_{44} obok liter. *prãmonė* 'przemysł' (z godnym uwagi *o* długim w pierwiastku): *pra-manýti* 'zmyślić, wymyślić'; na podstawie czasowników złożonych powstały też: *nuodžià*, *-iõs*, *nuõdžią* 'grzech' Dauksza, Post. 5_1. 9_{47} 32_{22}: *nu-si-dė́ti* 'grzeszyć'; *pradžià*, *-iõs* i *-ios* 'początek', w Postylli Daukszy także 'przodek' 100_{37}: *pra-dė́ti* 'począć, zacząć'.

Niektóre z dawnych nomina actionis na *-ia* przybrały znaczenie konkretne i oznaczają czy to odpowiednie przedmioty, czy też osoby. Nazwy przedmiotów: pl. *ė́džios* 'jasła, żłób' : *ė́sti* 'żreć', dawniej i dial. 'jeść'; *kandžia* 'mól' Szyrwid, Diction.[5] 155; *sėdžià*, gen. *sė̃džios* 'siedzenie, tyłek', łot. *sẽža*; także *sė́džia tinklo* 'matnia' Szyrwid, Diction.[5] 144: *sė́sti*, *sė́da* 'siąść'. — Nazwy osób, w zasadzie pejoratywne: *ė́džia* 'ciemiężca, gnębiciel', dosłownie 'żerca': *ė́sti*; — *nevedžia* 'bezżeniec; exsors matrimonii, caelebs' Szyrwid, Diction.[5] 11 : *vèsti* 'żenić się'; *nežadžià*, gen. *nežãdžios* 'niemy' Dauksza, Post. $117_{31\cdot32}$. 119_{16}. $317_{31\cdot39}$. 318_{27}: *žadė́ti*, *žãda* 'obiecywać; zamierzać'.

§ **90**. Nomina actionis o przyrostku *-ja*, indoeur. *-ią̄-* istniały i w grupie językowej słowiańskiej. W historycznych językach słowiańskich występują one już jako wyrazy o znaczeniu zmienionym. Poniższe przykłady pochodzą z języków starosłowiańskiego i polskiego : *jažda*, stpol. *jedza* : *jasti*, *jeść*; *lъža* 'kłamstwo' : *lъgati*, *łgać*; *nąžda* 'przymus', *nędza* : *nąditi* 'zmuszać'; *voľa*, *wola* : *velěti* 'kazać, nakazać' itd.

§ **91**. Bardzo rzadkie są collectiva o przyrostku *-ią̄-*. Jednym z nich jest *liaudžià*, *-iõs* 'wielka rodzina, wszyscy domownicy'. Wyraz ten stanowi oboczną formę do *liáudis*, *-ies* 'lud', z osnową na *-ī-*, która to osnowa również charakteryzuje collectiva, § 68. Starożytności collectivum na *-ią̄-* w języku litewskim i w ogóle w językach bałtyckich dowodzi litewsko-łotewska nazwa Niemiec: stlit. *Vókia* Dauksza, Post. $91_{15\cdot33}$. 143_{21}. 412_4. $444_{12\cdot37}$. 445_{42}. = słot. *Vãca* obok *Vókė* w dialekcie Kurschata.

§ **92**. Mamy w języku litewskim tylko jeden odziedziczony rzeczownik o osnowie na *-ią̄-* z formą nom. sg. na *i* < *-ī*, mianowicie *martì*, *-čiõs*, *mar̃čią* 'panna młoda; synowa, bratowa' — wyraz ten nie jest jeszcze należycie zanalizowany. — Zamiast i obok indoeur. **patnī*, zachowanego jeszcze w stlit. *vieš-patni* 'pani', powstała w językach bałtyckich forma **patī* : lit. *patì*, gen. *pačiõs* 'żona', łot. *pati* 'gospodyni', prus. acc. *wais-pattin* 'żonę' — jest to w gruncie rzeczy nowa forma żeńska wyrazu *pat(i)s* 'mąż'.

§ 93. Rzeczowniki na *-ja* mają niekiedy oboczne formy na *-jė*; tak np. literackiemu *sėjà* odpowiada w niektórych dialektach *sė̃jė*; por. § 94.

Znaczną rolę odgrywa w języku litewskim, wziętym jako całość, wymiana osnów na *-ia* i *-ė*. Spośród wymienionych w poprzednich §§ rzeczowników na *-ia* znane są z obocznymi formami na *-ė*:

ežià : dial. *ežẽ* wzgl. *ẽžė*; *girià* : dial. *gìrė*, łot. dial. *dzir̃a* : *dzire*; dial. *kùmsčia* : *kùmstė*; *kalčià* i *kaltẽ*, *-ẽs* lub *kal̃tė*, wszystkie te formy są w użyciu w języku literackim; *mažià* i *mažė* u Szyrwida 141 ; *verčià* : liter. *vertẽ*; *páinia* : liter. *páinė*; *galià* i *negalià* 'niemoc, choroba' : dial. *negãlė*; dawne *kañdžia* : liter. *kandẽ*, *-ẽs*, *kañdę* i *kándė* 'mol'; spośród nie wymienionych wyżej wyrazów podamy tu jeszcze : *kerčià*, *-iõs* i *kertẽ*, *-ẽs*, *ker̃tę* 'węgieł' — obie formy w języku literackim; dial. *musià* : liter. *mùsė* 'mucha'.

Oboczność dwu form tych samych wyrazów, na *-ia* i *-ė*, stanowi ważne zagadnienie gramatyki porównawczo-historycznej języka litewskiego i w ogóle języków bałtyckich. Łączy się ono z innym podstawowym zagadnieniem, dotyczącym genezy osnów na *-ē-* w językach bałtyckich. W rozważaniach nad tymi zagadnieniami niepodobna nie zwrócić uwagi na zastanawiającą chwiejność akcentuacji wyrazów, które tu wchodzą w rachubę.

Obok wymiany *-i̯ā-* : *-ē-* istnieje wymiana przyrostków osnownych *-i̯ā-* : *-i-*(:*-ī-*). Jeden przykład na tę wymianę podano już wyżej : *liaudžià* : *liáudis*. Na szczególną uwagę zasługuje jednak dopiero oboczność *dalià* : *dalìs* 'część; dola' — obie te formy, zachowane w języku literackim, datują się już z okresu bałtycko-słowiańskiego, co wynika ze świadectwa ruskiej oboczności : доля: : доль.

Dalszy przykład to formy wyrazu na oznaczenie 'mola' : *kandžia* (: *kandẽ*, *kándė*) : liter. *kandìs*, *-iẽs* lub *kándis*, *-ies*. W dialektach zdarza się *musìs*, *-iẽs* 'mucha' obok *musià* (: *mùsė*).

-ojas, -oja, -ojus

§ 94. Mamy tylko jedno nomen agentis o przyrostku *-ojas* : *raudojas* 'kto opłakuje, lamentuje'; zdarza się wyłącznie w dajnach. W związku z tym nasuwa się przypuszczenie, że jest to zmaskulinizowane femininum *raudoja* 'płaczka', które ze swej strony pochodzi z dawnego nomen actionis **raudoja* lub **raudojė* w znaczeniu 'płacz, lament' : *raudóti*, *ráuda* 'płakać, lamentować'. W każdym razie w dialektach litewskich nomina actionis o tej budowie, także o znaczeniu konkretnym, są znane: *kapojà* 'sieczka' : *kapõjė* 'rąbanie (drzewa)': *kapóti*, *kapója* 'rąbać, siekać'; *kartója* 'powtórne oranie ugoru' i *kartõjė* 'id.; ugór powtórnie orany' : *kartóti* 'powtarzać; ugór powtórnie orać'; *verpojẽ*, *-ẽs* 'przędzenie lnu; przędza' : *ver̃pti*, *ver̃pia* 'prząść'.

§ 95. Ciekawą grupę wyrazów o przyrostku *-ojas*, *-ojys* stanowią nazwy łodyg i słomy urobione od nazw odpowiednich roślin lub pól, z których sprzątnięto te rośliny; nazwy na *-ojas* występują zazwyczaj w liczbie mnogiej: *aguonójai*

'łodygi maku' : *aguonà*, *-uõnos* 'mak'; *avižójai* 'słoma z owsa': pl. *ãvižos*, *-ų* 'owies'; dial. *avižienójai* : *avižíena*, dial. *avižienà*, *-õs* 'pole po zżętym owsie'; *bulvienójai* 'nać ziemniaczana' : *bulvíena* 'pole po ziemniakach'; *miežojaĩ* 'słoma z jęczmienia' : *miẽžiai* 'jęczmień'; *pupienójai* 'nać bobu' : *pupíena* 'miejsce, gdzie rósł bób'; *sėmenójai* 'wymłócone główki lnu' : pl. *sė́menys*, *-ų* 'siemię lnu'; *Žirnojaĩ*, miejscowość w pow. Ukmergė, dosłownie 'grochowi(z)na' : *žìrniai* 'groch' obok *žirnienójai* : *žirníena* 'miejsce po grochu'. — Do wymienionej grupy wyrazów zaliczyć wypada jeszcze: pl. *mūsojaĩ* obok pl. *mūsaĩ* 'pleśń'; *šilójas* 'wrzos' obok *šìlas* 'las iglasty; wrzos'; dial. *vasarójas* : liter. *vasarójus* 'zboże jare'. — Nie wyłączona jest przynależność do tej grupy wyrazu *sienójas*, dial. *sienójis* 'belka w ścianie drewnianego domu', u Szyrwida, Diction.[5] 5 *sienojas* : *síena* 'ściana'.

Przedstawione wyżej rzeczowniki na *-ojas*, *-ojys* stanowią właściwość wschodniobałtycką. Wskazuje na to odpowiedniość lit. pl. *apynójai* : łot. *apīnāji* 'wąsy chmielu', dla których za podstawę posłużyły lit. pl. *apyniaĩ*, łot. *apīņi*. Pochodzenie rzeczowników na *-ojas*, *-ojys* nie zostało jeszcze wyjaśnione. W rozważaniach nad tym zagadnieniem należy wziąć pod uwagę fakt, że niektóre z naszych rzeczowników zamiast morfemu *-jas* mają *-kas*: *sėmenójas* : *sėmenõkas*; *šilójas* : *šilõkas* 'rozchodnik ostry, Sedum acre', § 467. Być może, że przyrostek *-ojas* w *aguonójas* itd. miał początkowo znaczenie indywidualizujące : *aguonà* 'mak' : *aguonójas* 'główka maku wraz z łodygą' > 'łodyga maku'. Tak należy tłumaczyć znany na Żmudzi wyraz *šeimynójas* 'domownik' : *šeimýna* 'rodzina w szerokim znaczeniu'. Rzeczownik *rytójus*, dawniej *rytójas* 'jutro, dzień jutrzejszy' znaczył początkowo 'sam wschód, ranek', a urobiono go od collectivum **rytā* (skąd pl. *rytaĩ*) 'wschód'. Formę *rytójas* przekształcono na *rytójus* ze względu na będące w częstym użyciu połączenie *ik rytojui* 'do jutra' w Postylli Daukszy 318_{46} (obok *ant rytojo* 'nazajutrz' 5_{35}). Tłumaczenie, które stosujemy tutaj do *rytójus* obok *rytójas*, nie da się jednak zastosować np. do dial. *šilójus* obok *šilójas* 'wrzos'.

Na zakończenie tego ustępu należy zaznaczyć, że w języku litewskim nie brak i materiału nazewniczego o przyrostku *-ojus*. Oto niektóre nazwy : *Aukštojus* (*áu-*), góra w pow. Alytus: *áukštas* 'wysoki'; *Lukójus*, jezioro i rzeka w pow. Raseiniai, niewątpliwie o tym samym pierwiastku, co np. w pruskiej nazwie rzeki i jeziora *Luka-*, której kontynuacją jest *Лъкъ* w kronice Hipackiej oraz pol. *Ełk*, powstałe na podstawie dawnej odmiany *Łek*, *ze Łka*, *we Łku*, wskutek fałszywego pojmowania przyimkowego *e* jako początkowej samogłoski samej nazwy: *z Ełka*, *w Ełku*. Zdaje się, że nasza nazwa łączy się etymologicznie z lit. *lukénti* 'pić, wsadziwszy dziób głęboko do wody'.

-tojas

§ **96**. Rzeczowniki o przyrostku *-tojas*, fem. *-toja* są to nomina agentis. Czynność, którą wyrażają, jest niestała, okolicznościowa. We współczesnym

języku litewskim rzeczowniki o przyrostku *-tojas* oparte są z reguły na czasownikach pochodnych, których osnowa zakończona bywa samogłoską długą lub dyftongiem wzgl. połączeniem dyftongicznym. Rzeczowniki na *-tojas* mają tę samą akcentuację, co infinitivus czasownika podstawowego. — Przykłady współczesne:

(*žẽmė*) *penė̃toja* '(ziemia) żywicielka' : *penė̃ti, pẽni* 'karmić'; *ganýtojas* 'pasterz' : *ganýti, gãno* 'paść'; *mókytojas* 'nauczyciel' : *mókyti, móko* 'uczyć, być nauczycielem'; *rašýtojas* 'pisarz' : *rašýti, rãšo* 'pisać'; *tárdytojas* 'sędzia śledczy' : *tárdyti, tárdo* 'badać'; *ieškótojas* 'poszukiwacz' : *ieškóti, íeško* 'szukać'; *núomotojas* 'ten, co komuś wynajmuje' : *núomoti, núomoja* 'wynajmować'; *uogáutoja* 'ta, co zbiera jagody' : *uogáuti, uogáuja* 'zbierać jagody'; (*žẽmė*) *maitìntoja* '(ziemia) żywicielka' : *maitìnti, maitìna* 'żywić, karmić'.

W dawnych tekstach jest przecież sporo wyrazów, w których przyrostek rozszerza wprost sam pierwiastek czasownikowy. Z Postylli Daukszy 19_{30} znamy *patremtojas* 'wzgardziciel' : *patremti*, 3. praet. *patrėmė* 'odpędzić' 110_{18}; Szyrwid w Diction.[5] 312 przekazał *klaustojas* 'pytacz' : *kláusti* 'pytać'; Kurschat podał wyraz *gìntojis* 'obrońca' : *gìnti, gìna* 'bronić'.

W dialektach jest sporo rzeczowników na *-tojas*, fem. *-toja* na oznaczenie osób, które wykonują czynności związane z gospodarstwem wiejskim, przy czym przeważają formy żeńskie (kobiecie na wsi przypadają w udziale czynności bardziej różnorodne, aniżeli mężczyźnie). Poniżej przytaczamy przykłady z dialektu twereckiego, gdzie forma męska kończy się na *-to(j)is*:

ravė̃toja 'ta, co piele' : *ravė̃ti, rãvi* 'pleć'; *velė̃toja* 'praczka' : *velė̃ti, velė̃ja* 'prać : wybijać bieliznę pralnikiem'; *giedótojis* 'śpiewak na pogrzebie' : *giedóti, gíeda* 'śpiewać'; *vedžiótojis* : *vedžióti, vedžiója* 'prowadzić konia podczas *talkà*'; *mìnkytoja* 'ta, co miesi chleb' : *mìnkyti mìnko* 'miesić'; *vartýtoja* 'ta, co przewraca siano' : *vartýti, var̃to* m. in. 'przewracać siano'; *grybáutoja* 'ta, co zbiera grzyby' : *grybáuti, grybáuna* 'zbierać grzyby' itd.

Nomina agentis na *-tojas* pochodzą z okresu wspólnoty bałtycko-słowiańskiej. Jest jednak tylko jeden wyraz litewski, który ma dokładny odpowiednik w grupie językowej słowiańskiej; to *artójas* 'oracz' : stsł. *ratajь*, pol. *rataj* itd. W języku starosłowiańskim przyrostek *-tajь*, poprzedzony samogłoską *a*, występuje m. in. w wyrazach: *chodatajь* 'πρέσβυς, legatus' : (*choditi*,) *chodъ*; *pozoratajь* 'speculator' : *pozorъ* 'spectaculum' i w podobnych, a więc urobionych i od nomina actionis.

-ėjas

§ 97. Przyrostek *-ėjas*, fem. *-ėja* służy do budowania nomina agentis. Za podstawę służy zazwyczaj osnowa praeteritum czasowników niepochodnych. Akcentuacja nie jest jednostajna. We współczesnym języku literackim rzeczowniki, o których mowa, mają przycisk nieruchomy na przyrostkowym *ė* o intonacji akutowej: *pir̃kti, per̃ka, pir̃ko* 'kupować' : *pirkė́jas*, fem. *pirkė́ja*,

natomiast w dialekcie Kurschata przyrostkowe *ė* naszych rzeczowników występuje z intonacją cyrkumfleksową, wskutek czego literackim formom *pirkė̃jas*, f. *-ė̃ja* odpowiadają tam *pirkė̃jas, pirkėjà*. W Postylli Daukszy obserwuje się tu przycisk pierwiastkowy: *pîrkeias* 577_{18}, jak w niektórych innych wypadkach.

Osoby oznaczane rzeczownikami na *-ėjas, -ėja* wykonują czynność z reguły doraźną, od wypadku do wypadku. W związku z tym ilość naszych wyrazów jest w języku litewskim wprawdzie znaczna, ale o charakterze z natury rzeczy często krótkotrwałym. Ten stan rzeczy obserwujemy na podstawie zabytków. Dauksza, aby sprostać zadaniom tłumacza, utworzył dosyć dużo nowych wyrazów na *-ėjas, -ėja*, ale sporo z nich poszło z biegiem czasu w zapomnienie.

Poniżej podaje się z języka literackiego pewną liczbę takich rzeczowników na *-ėjas, -ėja*, które datują się już co najmniej z okresu Daukszy, jako że występują w jego Postylli:

padėjė̃jas 'pomocnik', Post. 225_2. 470_9, także 'wspomożyciel' Post. 125_{26} : *padė́ti, pàdeda, padė́jo* 'pomóc'; femininum *padėjėja* 'orędowniczka' ma w voc. sg. u Daukszy przycisk na zgłosce pierwiastkowej, por. Post. 602_{41}; *sėjė̃jas* 'siewca', w Post. 84_{17} 'rozsiewca' : *sė́ti, sė́ja, sė́jo* 'siać'; *davė̃jas* 'dawca', w Post. 434_9 'sprawca' : *dúoti, dúoda, dãvė* 'dać'; *pardavė̃jas* 'sprzedawca', Post. 577_{18} : *pardúoti, -dúoda, pardavė* 'sprzedawać'; *užmušė̃jas* 'zabójca', w Post. 294_{45} 'mężobójca' : *užmùšti, ùžmuša, ùžmušė* m. in. 'zabić'; *nešė̃jas* 'tragarz', Post. 348_7 : *nèšti, nẽša, nẽšė* 'nieść'; *atradė̃jas* 'wynalazca', Post. 47_{16}, fem. *atradė̃ja* 'nalezicielka' Post. 627_{12} : *at-ràsti, at-rañda, -rãdo* 'odnaleźć, wynaleźć'; *pasekė̃jas* 'naśladowca', Post. 414_9 : *sèkti, sẽka, sẽkė* 'iść za kimś, naśladować'; *veikė̃jas* 'działacz', w Post. 26_7. 536_{49} 'sprawca' : *veĩkti, veĩkia, veĩkė* 'czynić; mieć się', w Post. 26_{10} 'sprawować'; *išpažinė̃jas* 'wyznawca' : *išpažìnti, -pažį́sta, -pažìno* 'wyznawać'.

Spośród rzeczowników na *-ėjas*, których Dauksza użył w Postylli, a których we współczesnym literackim języku brak, wymienimy: *pabengė́jas* 'skończyciel' (gen. *pabêgeio* 107_{21}): *pabengt(i)*, 3. praet. *pâbęge* 147_9 'dokonać'; *prikuopė̃jas* 'opiekun' 418_{53} : *prikuopt(i), prikuopia* 208_{17}, *prikuopė* 322_{17} 'opatrować'; *pralenkė̃jas* 'uprzedziciel' 23_{16}: *pralenkt(i)* 'uprzedzić' $29_{23\cdot24}$. 183_{34}.

Forma żeńska omawianych nomina agentis ukształtowana jest na całym obszarze litewskim jednako, ma zakończenie *-ėja*. Natomiast w masculinum tej jednostajności nie ma. W dialekcie twereckim przyrostek występuje w postaci *-ė(j)ỹs*, gen. *-ė̃jo*; fem. *-ėjà*, gen. *-ė̃jos*; taką budowę mają zazwyczaj nazwy osób wykonujących pewne czynności gospodarskie wzgl. domowe. — Przykłady (w brzmieniu literackim):

audėjà 'tkaczka' : *áusti, áudžia, áudė* 'tkać'; *grėbėjỹs* 'ten, co grabi (siano)' : *grė̃bti, grė̃bia, grė̃bė* 'grabić'; *gėrėjỹs* 'ten, co pije' : *gérti, gẽria, gė́rė* 'pić'; *kasėjà* 'ta, co kopie (ziemniaki)' : *kàsti, kãsa, kãsė* 'kopać'; *kūlėjỹs* 'ten, co młóci' : *kùlti, kùlia, kū̃lė* 'młócić'; *malėjà* 'ta, co miele w żarnach' : *málti, mãla, mãlė*

'mleć'; *mezgėjà* 'ta, co wiąże (pończochy, koronki)' : *mègzti, mẽzga, mẽzgė* 'wiązać'; *mėžėjỹs* 'ten, co nakłada gnój' : *mė̃žti, mėžia, mėžė* 'nakładać gnój'; *mynėjỹs* 'ten, co depce siano na wozie' : *mìnti, mìna, mýnė* 'deptać'; *piovėjà* 'ta, co żnie, żniwiarka' : *piáuti*, 3. praet. *pióvė* 'żąć'; *šokėjỹs* 'tancerz', *šokėjà* 'tancerka' : *šókti, šóka, šóko* 'tańczyć' itd. — z powyższych przykładów widać, jakich to czynności gospodarskich czy domowych wykonawcy otrzymują nazwy na *-ėjys*, fem. *-ėja*.

Jednym z najstarszych nomina agentis na *-ėjas* jest niewątpliwie *siuvėjas*, u Kurschata *siuvė̃jas* 'ten, co szyje, krawiec' : *siū́ti, siùva, siùvo* 'szyć'. Chodzi tu o nomen agentis, datujące się zapewne z epoki bałtycko-słowiańskiej: ma ono odpowiednik w staroruskim швѣи, w języku polskim tym odpowiednikiem jest nazwisko *Szwej* (dial. *Swej*).

§ **98.** Do grupy przedstawionych wyżej nomina agentis na *-ėjas* nie należą dwa następujące (o chwiejnym ukształtowaniu): *gera-dėja* 'dobrodziej' i *pikta-dėja* 'złoczyńca'; tę postać mają one w Postylli Daukszy 181_{11}. 367_{33}; — 244_{18}. 280_{30}, podczas gdy w dialekcie Kurschata stwierdzamy *geradė̃jis* i *piktadė̃jas*. Oba wyrazy pochodzą niewątpliwie z pol. *dobro-dziej* i *zło-dziej* (w dawnym znaczeniu 'złoczyńca'), przy czym człon pierwszy tych złożeń oddano litewskimi odpowiednikami *gera-*, *pikta-*, człon zaś drugi *-dziej* przystosowano do lit. *dė́ti, dẽda, dė́jo*. Formę na *-a* wyrazy *geradė̃ja* i *piktadė̃ja* zawdzięczają zapewne pożyczce z polskiego: *kozna-dieja* 'kaznodzieja' Post. 301_{23}. 367_{5}. 388_{17} itd.

-ijas, -ijis

§ **99.** Z przyrostkiem *-ijas* występuje pewna liczba nazw osób mających do czynienia z tym, co wyraża wyraz podstawowy, będący z reguły rzeczownikiem. Przykładów jest zaledwie drobna garstka, wszystkie zaś pochodzą z dawnych tekstów: *medijas* 'myśliwy' w tekstach b. Litwy pruskiej: *mẽdė* 'las'; *prekijas* lub *prakijas* 'kupiec' w Postylli Daukszy 211_{19}. 103_{37}. 362_{5}. 382_{47} : *prẽkė*, w dawnych tekstach i *prãkė* 'towar'; *žūklijas* 'rybak' w Postylli Daukszy 379_{8}; *Žùklijai*, wieś w pow. Šakiai: *žūklė̃* 'łowienie ryb, rybołówstwo'.

§ **100.** Zdaje się, że w języku litewskim istniały collectiva na *-ijai*, odpowiadające słowiańskim na *-ьje*, jak stsł. *dąbije* 'drzewa', pol. *Dąbie*, nazwa wsi : *dąbъ* 'drzewo, dąb'. Nazwa miejscowości *Lazdìjai* o początkowym znaczeniu 'gaj leszczyny' (: *lazdà* 'laska') może być porównana wprost ze stsł. *lozьje* 'palmites' : *loza* 'palmes'. Podobnie wolno interpretować wyraz *galvìjas* 'bydło' w Postylli Daukszy 482_{30}, dosłownie 'pogłowie' : *galvà* 'głowa'. We współczesnym języku literackim *galvìjas* oznacza 'bydlę', podczas gdy na oznaczenie 'bydła' używa się formy pluralis *galvìjai*.

§ **101.** Na uwagę zasługuje nazwa jeziora *Seirìjis* w pow. Alytus. Nazwę tę można by najogólniej przetłumaczyć przez '(jezioro) mające związek z rzeką *Seirà*', która wypływa właśnie z *Seirìjis*; położone nad tym jeziorem miasteczko

ma nazwę w formie pluralis *Seirìjai*. — Są jeszcze inne nazwy wód na *-ijis*, które wymagają jednak osobnego omówienia, np. *Vernìjis*, jezioro w pow. Lazdijai.

Spośród wyrazów pospolitych na *-ijas* wymienić tu należy jeszcze przymiotnik *vienatìjas* (lub *vienatỹjas*) 'jedyny', częsty w Postylli Daukszy 122_{28}. 225_{14} itd.; w dialekcie Kurschata brzmi on *vienãtyjis* (por. *wienatiiis* u Daukszy 263_{8}). Prawdopodobnie chodzi tu o przymiotnik utworzony od wyrazu *vienatis*, którego jeszcze Szyrwid używał jako rzeczownika w znaczeniu 'jedność', Diction.[5] 76 — w funkcji przymiotnika jest *vienatis* w języku Możwida, por. *Diewas* ... *Traiczeie wienatis* 326.

-ija

§ **102.** Obok przyrostka *-ja* (*-ia*) jest w użyciu jego wariant *-ija*, z elementem samogłoskowym *i* przed *j*. O ścisłym związku między przyrostkami *-ija* i *-ja* świadczy m. in. odpowiedniość *žarijà*, *-ìjos* 'żarzący się węgiel' : stsł. *zoŕa* 'światło, blask, zorza', pol. *zorza* z **zorja* — w związku z czasownikiem *žėrė́ti*, *žė̃ri* 'żarzyć się'.

Główny zrąb wyrazów o przyrostku *-ija* stanowią collectiva urobione od rzeczowników. Zdarzają się jednak także wyrazy utworzone od przymiotników, a kontynuujące niewątpliwie dawne abstracta. Nie brak też wyrazów na *-ija*, których interpretacja natyka się jeszcze na trudności.

Do najstarszych litewskich wyrazów o przyrostku *-ija* należy — obok przytoczonego wyżej *žarijà* — także *eldijà*, *-õs*, *el̃diją* (dial. *ald-*) 'łódź (zrobiona z jednego pnia drzewa); jakiś wielki nieforemny przedmiot'; ma odpowiednik w ros. лодья, stpol. *łodzia*, później *łódź* oraz w stsł. *aldi*(*ji*) lub *ladi*(*ji*). Pod względem akcentuacji w odmianie *eldijà* różni się od *žarijà* — ten drugi wyraz akcentowany jest jak collectiva.

§ **103.** Collectiva na *-ija*, których pewną ilość podajemy niżej, akcentuje się we współczesnym języku literackim zazwyczaj na zgłosce końcowej w nom. sg. i na zgłosce z przyrostkowym *i* w pozostałych formach: *vyrijà*, gen. sg. *vyrìjos* 'zebranie mężczyzn'. W dialektach akcentuacja ta nie jest jednak powszechna; tak więc, w dialekcie Kurschata istnieje nieruchomy przycisk na zgłosce z przyrostkowym *i* : *vilkìja*, *-ìjos* 'zgraja wilków'; zdarza się też inicjalna akcentuacja w całej odmianie. A oto nasze przykłady na collectiva z dzisiejszego języka literackiego:

molijà 'grunt gliniasty' : *mólis* 'glina'; *rūdijà* 'grunt o barwie bardzo rudej, torfiasty, bagno z rudą wodą' : *rūdìs*, *-iẽs* 'rdza'; *velėnijà* 'miejsce, gdzie wiele darni, ziemia nieuprawna' : *velė́na* 'płat ziemi okryty zielenią', dial. w formie pluralis 'torfowisko'; — *vilkijà* 'zgraja wilków' : *vil̃kas* 'wilk'; — *ponijà* 'panowie, państwo' : *põnas* 'pan'; *uošvijà* 'dom lub rodzina teściów' : *úošvis*, *-io* 'teść'; *vergijà* 'stan niewolnika, niewola; niewolnictwo' : *vérgas* 'niewolnik'; *vyrijà* 'zebranie mężczyzn' : *výras* 'mąż'. W dialektach jest wyrazów pospo-

litych na *-ija* więcej: *akmenijà* 'grunt, gdzie pełno kamieni; kupa kamieni' : *akmuõ, akmeñs* 'kamień'; żm. *kūlijà* o tym samym znaczeniu, co *akmenijà* : *kū̃lis, -io* 'kamień'; *kelmijà* 'miejsce pokryte pniakami' : *kélmas* 'pień, pniak'; w dialekcie Kurschata *lapìja* 'gałęzie brzozy z liśćmi służące do majenia mieszkań w pewne święta' : *lãpas* 'liść'; *bernijà* 'chłopcy, gromada chłopców' : *bérnas* m. in. 'chłopiec'; *mergijà* 'dziewczęta, gromada dziewcząt' : *mergà* 'dziewczyna'. Ze współczesnego języka literackiego wymienimy tu jeszcze dalsze collectiva: *inteligentijà* 'inteligencja' : *inteligeñtas* 'inteligent'; *išeivijà* 'ogół uchodźców, uchodźstwo' : *išeĩvis, -io* 'uchodźca'; *kunigijà* 'księża' : *kùnigas* 'ksiądz'; *moksleivijà* 'ogół uczniów, uczniowie' : *moksleĩvis, -io* 'uczeń'; *studentijà* 'ogół studentów, studenci' : *studeñtas* 'student'.

Nazwy fizjograficzne, z których każda jest całkowicie zgodna z odpowiednim wyrazem pospolitym: *Ąžuolijà*, las w pow. Alytus : *ąžuolijà* 'las dębowy, dębina' : *ą́žuolas* 'dąb'; pl. *Krūmìjos*, osiedle w pow. Alytus : *krūmijà* 'krzaki, zarośla; miejsce pokryte nimi' : *krū́mas* 'krzak'; pl. *Liūnìjos*, łąki w pow. Mažeikiai : *liūnijà* 'teren z bagnami' : *liū̃nas* 'bagno, grzęzawisko'.

Tu wspomnimy jeszcze, że w języku litewskim z przyrostkiem *-ija* występują również nazwy krajów urabiane od nazw zamieszkujących je narodów wzgl. narodowości: *Lãtvija* 'Łotwa' : *lãtvis*, pl. *lãtviai* 'Łotysz'; *Lénkija* 'Polska' : *lénkas*, pl. *lénkai* 'Polak'; *Rùsija* 'Rosja' : *rùsas*, pl. *rùsai* 'Rosjanin'; *Súomija* 'Finlandia' : *súomis*, pl. *súomiai* 'Fin'; *Tur̃kija* 'Turcja' : *tur̃kas*, pl. *tur̃kai* 'Turek'; *Vokietijà* 'Niemcy' : *vókietis*, pl. *vókiečiai* 'Niemiec'. W języku literackim weszła w użycie nawet nazwa *Žemaitijà* 'Żmudź' : *žemaĩtis*, pl. *žemaĩčiai* 'Żmudzin'.

Nazwy krajów na *-ija* nie są dawne. Daukısza nazywa 'Polskę' po prostu *Lenkai* : *musimp Łąkůsia ir Lietuwoię* 'u nas w Polszcze i Litwie' Post. 44_{21}; ten sam sposób nazywania Polski stwierdzamy u Szyrwida, Diction.[5] 272 : *Łynku zieme, Łynkay*. Nazwy *Lénkija* nie zna jeszcze Kurschat, nazywając 'Polskę' w obu swych słownikach, jak dawniej, *Lénkai* — choć ma już *Vokietìja* 'Niemcy' zamiast dawniejszego *Vókia* : *Vókė*, por. § 91. W dawniejszej litewszczyźnie 'Ruś' nazywano *Gudai* Dauksza, Post. 139_{37} oraz Szyrwid, Diction.[5] 328; nazwę *Rusìja* ma — nie wiemy tylko, czy pierwszy — Kurschat, i to w obu swych słownikach.

Do ustalenia nazw krajów na *-ija* w języku literackim przyczynił się niewątpliwie Kurschat, który wprowadził do swych pism i słowników nie tylko *Vokietìja* i *Rusìja* (obok *Maskolìja* : *Maskõlius* 'Moskal'), lecz także *Turkìja*, a nawet *Grykìja* 'Grecja'. Do najdawniejszych litewskich nazw na *-ija* w języku litewskim należy niewątpliwie *Rusìja*, mająca oparcie w łac. *Russia* 'Ruś'; dawna zdaje się być także nazwa *Turkìja*, przypominająca pol. *Turcja*. We współczesnym języku literackim nazwy krajów na *-ija* mają akcentuację odmienną niż u Kurschata, bo albo inicjalną : *Lénkija*, albo końcówkową

(w nom. sg.) : *Vokietijà*. W zasadzie jest to jednak ta sama akcentuacja, co np. w nazwach wodnych: *Nõtija* obok *Obelijà*, jak to podamy niżej.

§ **104**. Rzeczowników na *-ija* przymiotnikowego pochodzenia jest bardzo mało, ale przecież są: dial. *pìlnija* 'pełnia' : *pìlnas* 'pełny' (czy może *pìlnija* jest po prostu przekładem pol. *pełnia*?); dial. *plýnija* 'równina; bagno, trzęsawisko' obok *plýnė* : *plýnas* 'równy, gładki, otwarty' i inne; — pl. *Didėsìjos*, łąki w pow. Rokiškis: *didės-nis*, compar. do *dìdis* 'wielki' (morfem **did-ės-* nazwy **Did-ės-ijos*, z *ė* długim, w porównaniu z **did-es-* w **did-es-nis*, z *e* krótkim, zasługuje na baczną uwagę); *Dubijà*, *-õs*, *Dùbiją*, łąka w pow. Varėna : *dubùs* 'zapadły; wklęsły'. — Przytoczony w § 102 wyraz *žarijà* ma związek, jak widzieliśmy, z czasownikiem *žėrėti*, *žẽri*, ale charakter tego związku pozostaje niestety ciągle jeszcze niejasny.

§ **105**. Litewskim formacjom na *-ija* odpowiadają genetycznie słowiańskie collectiva na *-ьja*: stsł. *bratrьja* lub *bratьja*, ros. братья, pol. *bracia*. Nie wyłączamy jednak przy tym możliwości, że w samym rozpowszechnianiu się formacji na *-ija* pewną rolę odegrał wpływ ruski. Tak np. ros. братья mogło było posłużyć za wzór dla *brolijà* 'bracia i siostry; bractwo' : *brólis* 'brat'; dopiero według *brolijà* urobiono, być może, dalsze wyrazy tego rodzaju: *svainijà* 'szwagrostwo' od *sváinis* 'brat żony; mąż siostry; mąż żony albo siostry męża', fem. *sváinė* 'siostra żony'; *uošvijà* : *úošvis*, *úošvė*, o czym wyżej. Spośród innych wyrazów kolektywnych na *-ija*, wywodzących się zapewne z oryginałów słowiańskich, w rachubę wchodzi m. in. dial. *lapijà* : pol. dawne a dziś jeszcze w dialektach zachowane collectivum *liścié*, gen. *liściá* (skąd literackie pluralis *liście*, gen. *liści*), ros. листья.

Litewskie collectiva na *-ija* i słowiańskie na *-ьja* powstały prawdopodobnie przez kontaminację kolektywnych formacji na *-ī-* wzgl. *-ii̯-* oraz na *-ā-*. Zagadnienie to wymaga jednak szczegółowego uzasadnienia na tle stosunków indoeuropejskich.

Mimochodem mówiąc, dla szczegółowych rozważań nad pochodzeniem formacji na *-ija* bez znaczenia jest okoliczność, że przyrostek ten posiada niekiedy zamiast *-ija* postać *-yja*; w dialekcie Pagramantis na Żmudzi słyszy się mianowicie *pìlnyja* zamiast *pìlnija*; nazwa rzeki w pow. Tauragė ma brzmienie *Šùnyja* zamiast *Šùnija*. Odmianki na *-yja* są na pewno późniejszego pochodzenia, jakkolwiek sprawa ich pochodzenia musi pozostać jeszcze pod znakiem zapytania. W sprawie podobnej oboczności przyrostkowej *-iju* : *-yju* w odmianie czasowników por. III § 438.

Dla historii litewskich formacji na *-ija* nie jest bez znaczenia fakt, że w poszczególnych wypadkach występują one w formach o odmiennym przyrostku.

Przedstawione wyżej (§ 102) zestawienie *žarijà* : stsł. *zor'a*, pol. *zorza* nie jest jedynym przykładem na dwoistość przyrostkową *-ija* : *-ja*, *-ia*. Drugi ważny przykład tego rodzaju to dial. *govijà*, *-õs*, *góviją* : liter. *gaujà*, *-õs*, *gaũją*

'zgraja; szajka; tłum'. Jeszcze przykład: dial. *deltijà* obok liter. *delčià, -iõs, del̃čią* 'pomniejszające się światło księżyca; ostatnia kwadra księżyca'.

Częstsza jest oboczność formacji na *-ija* : *-ė*. Literackiemu *omenẽ, -ẽs, ómenę* 'umysł, „głowa"; pamięć' w niektórych dialektach odpowiada *omenijà*. — Wśród nazw wodnych obserwuje się m. in. następujące oboczności : *Dãnija* : *Dãnė*, rzeka w pow. Klaipėda; *Dubijà, -õs, Dùbiją*, rzeka w pow. Panevėžys : *dùbė* lub *dubẽ* 'wgłębienie, dolina'; *Juodijà* : *Júodė*, rzeka w pow. Telšiai : *júodas* 'czarny'; *Nõtija* : *Nõtė*, rzeka w pow. Kretinga; *Obelijà*, jezioro w pow. Alytus : *Obelẽ, -ẽs*, rzeka w pow. Šakiai, Trakai : *obelìs, -iẽs* 'jabłoń' itd. W ewentualnych badaniach nad przytoczonymi nazwami należy wziąć pod uwagę okoliczność, że nazwy te powstały w różnych czasach i pochodzą z różnych stron kraju, a więc i z różnych dialektów.

-ius

§ **106.** Przyrostek *-ius* używany bywa m. in. do substantywizacji przymiotników. Tak powstałe substantiva występują przede wszystkim jako pejoratywne nazwy osób; znamy je głównie z dialektów:

bãsius (fem. *bãsė*) 'człowiek bosy, bosak' : *bãsas* 'bosy'; *nuõgius* 'nagus; nędzarz' : *núogas* 'nagi'; *klìšius* 'ktoś o krzywych nogach' : *klìšas* 'o krzywych nogach'; *kurčius* 'głuch, głuszek' u Szyrwida, Diction.[5] 60 : *kur̃tas, kur̃čias* 'głuchy'; *spìtrius* 'krótkowidz' : *spìtras* 'o krótkim wzroku'; *greĩčius* 'ktoś szybki, prędki w tym, co robi' : *greĩtas* 'prędki'; *pìkčius* 'złośnik, człowiek gniewny' : *pìktas* 'zły, skory do gniewu'; *smalsčius* 'łakotliwy, łakotnik, łakotka' u Szyrwida, Diction.[5] 128 : *smalstùs* 'łasy'. — Niektóre z wymienionych rzeczowników na *-ius* są obocznymi formami rzeczowników na *-is, -io* o tym samym znaczeniu : *klìšius, -ė* obok *klìšis, -ė*; *spìtrius, -ė* obok *spìtris, -ė*. — Niepewna jest przynależność do tej grupy wyrazów *barzdõčius* 'brodacz' i *galvõčius* 'ktoś o wielkiej głowie, karzeł; ktoś o mocnej głowie, ktoś mądry'. Zazwyczaj przypuszcza się, że chodzi tu o formacje urobione od przymiotników *barzdótas* 'brodaty' i *galvótas* 'o wielkiej głowie'. Prawdopodobniejsza jest ewentualność, że wymienione wyrazy na *-očius* to zlitewszczone pożyczki słowiańskie: pol. *brodacz, głowacz*. — W poszczególnych wypadkach przyrostek *-očius* ustalił się zamiast *-otis*; tak np. literackiemu *ąsõtis* 'dzban' odpowiada dial. *ąsõčius*. Przekształcenie ułatwiała liczba mnoga: forma nom. *ąsõčiai* mogła być rozumiana jako przynależna zarówno do *ąsõtis*, jak do *ąsõčius*.

§ **107.** Jest dosyć znaczna ilość rzeczowników na *-ius*, pochodzących od rzeczowników. Oznaczają one osoby, które mają do czynienia z pewnymi przedmiotami, po części zaś te przedmioty wyrabiają. Podobnie jak przedstawione w poprzednim § rzeczowniki odprzymiotnikowe, tak samo i te wykazują w zgłosce pierwiastkowej albo intonację samogłosek krótkich, albo też, pominąwszy niektóre wyjątkowe wypadki, intonację cyrkumfleksową, także zamiast etymologicznej akutowej. — Przykłady:

bìčius 'pszczelarz, bartnik', u Szyrwida, Diction.[5] 6 : *bìtė* 'pszczoła'; dial. *jaũčius*, także *jáučius* 'pastuch wołów, pasterz' : *jáutis, -čio*, dial. *jáučias* 'wół, byk'; *ker̃džius* 'główny pasterz' : **kerdā*, pol. *trzoda* z **čerda*; — *pir̃čius* 'kto pali w łaźni i jej dogląda' : *pirtìs, -iẽs* f. 'łaźnia';

añglius 'kto wypala węgiel; kto handluje węglem' : *anglìs, -iẽs, añglį* f. 'węgiel'; *bal̃nius* 'kto wyrabia siodła' : *bal̃nas* 'siodło'; *drùskius* 'kto kopie sól lub ją wyparowuje' : *druskà* 'sól'; *kaĩlius* 'kuśnierz' : *káilis, -io* 'skóra, zazwyczaj owcza'; *kubìlius* 'bednarz' : *kùbilas* 'stągiew'; *kur̃pius* 'szewc' : pl. *kùrpės* 'obuwie o drewnianych podeszwach; pantofle'; *puõdžius* 'garncarz' : *púodas* 'garnek; garczek, kubek'; *rãčius* 'kołodziej, stelmach' : pl. *rãtai* 'koła; wóz'; *šaũkščius* 'kto wyrabia łyżki' : pl. *šáukštai* 'łyżki'; *šluõčius* 'kto sporządza miotły i je sprzedaje' : *šlúota* 'miotła'; *šìkšnius* 'rymarz' : *šikšnà* 'rzemień';

blùsius 'ktoś oblazły pchłami' : *blusà* 'pchła'; *piẽnius* lub *piẽnė* 'ryba-samiec' : pl. *piẽniai* 'mlecz'; *pinìgius* 'kto ma wiele pieniędzy', u Szyrwida, Diction.[5] 248 'pieniężny' : pl. *pinigaĩ* 'pieniądze'; *pyrãgius* 'kto wypieka i sprzedaje ciasto' : *pyrãgas* 'ciasto'; *pur̃vius* 'kto bywa uwalany w błocie; kto pracuje na roli, rolnik' : *pur̃vas* 'błoto'; *samãnius* 'kto chodzi zaniedbany, zarosły włosami' : pl. *sãmanos* 'mech'; *skarmãlius* 'obdartus' : pl. *skarmalaĩ* 'łachmany'; *skrañdžius* 'kto nosi stary kożuch' : *skránda* 'kożuch bez pokrycia'; *skur̃džius* 'nędzarz' : *skur̃das* 'nędza';

devyn-motẽrius 'kobieciarz', dosłownie 'kto obcuje z dziewięciu kobietami' (w dialekcie Kurschata) : *devynì* '9', *móteris, -ies* 'kobieta'; *mẽsius* 'kto lubi mięso' : *mėsà* 'mięso'; podobne znaczenie mają też niektóre z wyżej przytoczonych wyrazów: *drùskius* 'kto lubi jeść słono', *pyrãgius* 'kto lubi ciasto';

dial. *kal̃nius* 'kto mieszka na górze' : *kálnas* 'góra'.

§ 108. Niemało jest rzeczowników na *-ius* czasownikowego pochodzenia. Są to, ogólnie biorąc, nomina actionis, które w poszczególnych wypadkach wykazują znaczenie konkretne. Pod względem formalnym charakterystyczne są dla tych wyrazów : przegłos (por. *daĩgius* : *díegti*) oraz wzdłużenie samogłoski pierwiastkowej (por. *mỹrius* : *mir̃ti*), choć od tych reguł nie brak wyjątków. Nie dość na tym. Zgłoska podprzyciskowa, gdy zawiera samogłoskę długą wzgl. wzdłużoną lub połączenie dyftongiczne, występuje z intonacją cyrkumfleksową, nawet w przeciwieństwie do akutowej w czasowniku podstawowym (por. *sõdžius* : *sė́sti* 'siąść'). Nasze rzeczowniki akcentuje się w języku literackim z reguły na zgłosce przedprzyrostkowej, zazwyczaj pierwiastkowej, podobnie jak przedstawione w poprzednich §§ rzeczowniki typu *bãsius* i *bìčius*. Ten stan rzeczy nie jest jednak z pewnością pierwotny, polega raczej na uogólnieniu. W każdym razie w niektórych dialektach istnieje także, jak zobaczymy zaraz niżej, akcentuacja końcówkowa typu *sodžiùs* obok liter. *sõdžius*.

Nomina actionis w ściślejszym znaczeniu: *gailius* 'pokuta' w P. S. I 159 Szyrwida : *gailė́ti, gaĩli* 'żałować'; *gỹrius* 'chwalba', w Postylli Daukszy '(próżna) chwała' 109_{45}. 247_{14}. 619_{44} : *gìrti, gìria, gýrė* 'chwalić'; dawne *myrius*

(: dziś *mýris*) 'śmierć' : *mir̃ti* 'umierać'; dial. *rañkius* 'zbiórka' : *riñkti, reñka* 'zbierać'; *výlius* 'obłuda; podstęp' : *vìlti, vìlia, výlė* 'zwodzić, oszukiwać'; w dialektach tak ukształtowanych nomina actionis jest więcej, np. *prietemiùs* 'zmrok' obok liter. *príetėmis*; — pożyczką z polskiego jest jednak *výrius*<*wir*.

Ze znaczeniem konkretnym występują: dial. *daĩgius* 'pęd, rostek, latorośl' obok liter. *daĩglius* 'id.' (z wtórnym *l*): *díegti* 'kłuć; sadzić do kiełkowania'; *lãkius* lub *lakiùs* 'droga, którą się odbywa lot, np. pszczół; rój pszczół' : *lė̃kti, lė̃kia* 'lecieć'; *lýkius* obok *lýkis* 'pozostałość' : *lìkti, liẽka* 'zostawać, zostać'; *liñkius* obok *liñkis* 'wygięcie rzeki; miejsce zalewane wodą' : *liñkti, liñksta* 'giąć się, wyginać się, przybierać formę łuku'; dial. *pýlius* 'zsyp zboża na podatek dla państwa' obok liter. *pýliava* 'id.' : *pìlti, pìla, pýlė* 'lać; sypać'; *skaĩčius* lub *skaičiùs* 'liczba, ilość' obok dawnego i dial. *skaĩtlius* lub *skaitliùs* 'id.' (por. *daĩgius* obok *daĩglius*, wyżej) : *skaitýti* 'liczyć'; *skýrius* lub *skyriùs* 'rozdział; oddział', dawniej 'różnica, różność' Dauksza, Post. 23_{39}. 24_{2}, Szyrwid, Diction.[5] 325 : *skìrti, skìria, skýrė* 'dzielić; rozróżniać'; *sõdžius* lub *sodžiùs* 'wieś' : *sė́sti, sė̃da* 'siąść', *sėdė́ti, sė̃di* 'siedzieć'; *spiẽčius* lub *spiečiùs* 'rój' : *spiẽsti, spiẽčia* wzgl. refl. *spiẽstis* 'roić się; skupiać się'; dial. *tìnius* lub *tiniùs* 'opuchlina' : *tìnti, tìnsta* 'puchnąć'; *vaĩsius* lub *vaisiùs* 'owoc' : *veĩsti, veĩsia* 'płodzić', *vìsti, výsta* (*viñsa*) 'mnożyć się'; *val̃kius* 'katarakta' : *vil̃kti, vel̃ka* 'wlec, ciągnąć'. W dawnych tekstach i dialektach jest takich wyrazów więcej.

Zdarzają się i nomina agentis na *-ius*; zazwyczaj tu chodzi jednak o pejoratywne nazwy osób: *drìskius* 'obdartus': *drìksti, drýska, drìsko* 'rwać się'; *knìsius* 'kto lubi się ryć : pracowity; wścibski' : *knìsti, knìsa* 'ryć ryjem'; *lañdžius* 'łazęga, włóczęga' Szyrwid, Diction.[5] 130 : *lį̃sti, leñda* 'leźć'; iter. *landýti*; *smìlius* 'kto lubi łasować, łasuch' obok *smilùs* 'łasy' : *smìlti* 'rozłakamiać się'; *snaũdžius* 'ospalec' obok *snaudùs* 'skłonny do zasypiania i drzemania': *snáusti, snáudžia* 'drzemać'; podobnie mają się do siebie i z podobnymi znaczeniami występują: *snùdžius* : *snū̃sti, snū̃sta, snū̃do* 'zaczynać drzemać', *snùstelėti* 'zdrzemnąć się'; *stiẽgius* 'kto się zajmuje kryciem dachów, dacharz' : *stíegti, stíegia* 'kryć dach'; *žiẽdžius* 'garncarz' : *žiẽsti, žiẽdžia* 'lepić, wyrabiać garnki z gliny'. Dalsze przykłady znaleźć można w dawnych tekstach i dialektach. Tu jeszcze tylko dodamy, że poszczególne wyrazy oznaczają zarówno czynność, jak sprawcę czynności: *gýrius* 'chwalba' i 'samochwał'.

Pewna ilość formacji czasownikowego pochodzenia wykazuje zamiast *-ius* przyrostek *-čius* : *kir̃pčius* 'włosy przystrzyżone na czole; kobieta o tak przystrzyżonych włosach' : *kir̃pti, ker̃pa* 'strzyc'; dial. *lìkčius*, zazwyczaj pl. *lìkčiai* 'pozostałość' : *lìkti*; *iñčius* 'łapownik', początkowo 'łapówka' : *im̃ti* 'brać' — zapewne przekład ros. взятка 'łapówka'; *sùkčius* 'rodzaj tańca (kręconego); krętacz' : *sùkti* 'kręcić'; dial. *žiñčius* 'kto wszystko wie' : *pa-žìnti* 'poznać, znać'.

§ **109.** Geneza przedstawionych wyżej rzeczowników na *-ius* daleka jest jeszcze od wyjaśnienia. Tyle tymczasem wiemy już na pewno, że są to odmianki

rzeczowników na *-is*, *-io*. Oboczności *klìšius* : *klìšis*, *spìtrius* : *spìtris* poznaliśmy już wyżej, § 106. Znany ze współczesnych dialektów rzeczownik *gẽrius* 'dobroć' stanowi odmiankę liter. *gẽris* 'id.'; dawność formy *gẽrius* stwierdza jednak Szyrwid, Diction.[5] 317, który używa jej w znaczeniu 'rozkosz'. Literacki wyraz *sąnarỹs* (dial. *są́naris*) 'staw (połączenie kości); członek' ma w dawnym języku oboczną formę *sąnarius* Dauksza, Post. 5_{12}. 54_{10}; Szyrwid, Diction.[5] 3. We współczesnym języku literackim znaczenie 'pozostałość' wyrażają m. in., jak stwierdziliśmy wyżej, *lỹkis* i *lỹkius*.

Trudne zagadnienie stanowi też geneza formacji na *-čius* typu *kir̃pčius*. Już na pierwszy rzut oka widać, że formacje te mają jakiś związek z participium praet. pass. na *-tas* : *kir̃pčius* : *kir̃ptas*. W przeciwieństwie do *lỹkius* z samogłoską pierwiastkową wzdłużoną wyraz *lìkčius* wykazuje *i* krótkie jak w *lìktas*. Ale same szczegóły powstania formacji na *-čius* gubią się w mrokach przeszłości. Pewne jest tymczasem to, że niektóre wyrazy na *-čius* wynikły z przekształcenia dawniejszych na *-ius*. Świadczą o tym oboczności, jak np. liter. *snùdžius* : dial. *snùsčius* 'ospalec' (: *snùstelėti* 'zdrzemnąć się').

-ujis, -uja

§ **110.** Przyrostek *-ujis*, w formie femininum *-uja*, występuje w niektórych nazwach fizjogeograficznych i miejscowości *Bẽbrujis*, rzeka w pow. Panevėžys i pl. *Bebrùjai*, wieś tamże; *Kártujis*, góra w pow. Lazdijai; *Medujà*, *-õs*, rzeka w pow. Alytus; — pl. *Kalnùjai*, miejscowość w pow. Raseiniai; pl. *Kauksnùjai*, wieś w pow. Šiauliai; *Varkùjai*, wieś w rejonie Anykščiai.

Wyżej przedstawionych nazw dotąd jeszcze należycie nie zanalizowano, tak że o ich budowie niewiele tylko da się powiedzieć. Po części są to na pewno urzeczownikowione przymiotniki, odpowiadające słowiańskim na *-ujь* z **-ou̯-i̯o-*. Tak więc, *Bẽbrujis* bez obawy popełnienia błędu wolno zestawiać z słow. **bobrujь* 'bobrowy' : **Bobruja*, nazwa rzeki, nad którą powstało miasto *Bobrujsk* na Białorusi (dziś rzeka ta nazywa się *Bobrujka*). Ale szczegóły wzajemnego stosunku między lit. *-u-jis* z *-u-* krótkim a słow. *-u-jь* z *u* dyftongicznego pochodzenia nie są dostatecznie jasne. W każdym razie nazwa rzeczna *Bẽbrujis* oparta jest na rzeczowniku o osnowie na *-u-* : *bebrùs* 'bóbr'.

-auja, -uoja

§ **111.** W współczesnym litewskim języku literackim jest tylko jeden rzeczownik pospolity o zakończeniu *-auja* : *indaujà*, *-õs*, *iñdaują* 'szafa na naczynia; kredens'. W niewątpliwym związku z tym wyrazem pozostaje ros. ендова lub яндова 'wielkie naczynie', co według wszelkiego prawdopodobieństwa jest pożyczką z litewskiego **indava*. Samo lit. **indava* może być traktowane jako collectivum, oparte na *iñdas* 'naczynie'. W dialektach litewskich mamy jeszcze inne rzeczowniki na *-auja*, urobione od formacji kolektywnych na *-ava*.

W dialekcie twereckim występuje rzeczownik *žydaujà, -õs, žydaũją* 'miejsce, gdzie jest wielu Żydów' obok *žydavà, -õs* 'Żydzi, żydostwo' : *žỹdas* 'Żyd'.

Z zestawień *indaujà* : **indava, žydaujà* : *žydavà* wynika, że w pewnym okresie formacje kolektywne na *-ava* rozszerzano przyrostkiem *-ja* i że to właśnie było źródłem przyrostka złożonego *-au-ja*. Pozostaje jednak wyjaśnić, jak doszło do rozszerzania wyrazów na *-ava* przyrostkiem *-ja*.

Jeszcze szerzej niż w wyrazach pospolitych rozpowszechnione jest *-auja* w nazwach fizjogeograficznych: *Lazdaujà*, lewy dopływ rzeki Kamoja, pow. Švenčionys obok *Lazdìniai*, nazwy wsi tamże; *Miltaujà, -õs, Mìltaują*, lewy dopływ rzeki Jūra, pow. Tauragė; *Vidáuja*, prawy dopływ rzeki Mituva, pow. Jurbarkas; *Vilkaujà*, prawy dopływ rzeki Šeimena, gdzie położone jest miasto *Vilkavìškis*. — Zdarzają się też nazwy na *-aujė* : *Gerdaujẽ* obok *Gerdaujà*, lewy dopływ rzeki Minija, pow. Kretinga; *Volaujẽ, -ẽs, Vólauję*, rzeka w okolicach miejscowości Šiluva.

Wymienione nazwy geograficzne należy analizować tak samo, jak powyżej przedstawione wyrazy pospolite. Tak więc, nazwa *Vilkaujà* polega na rozszerzeniu dawniejszej formy **Vilkava*, od której powstała nazwa miasta *Vilkavìškis, -io*; na istnienie uprzedniej nazwy **Vilkava* wskazuje prus. *Wilcow* (1289). Analogię obserwujemy na sąsiednim obszarze łotewskim. Niemieckiej nazwie *Mitau*, ros. Митава odpowiada lit. *Mintaujà*. — Co się tyczy nazw rzek *Gerdaujẽ* i *Volaujẽ*, to te oparte są niewątpliwie na dawniejszych formach o zakończeniu *-avė* typu *Kernavẽ, -ẽs, Keřnavę*, prawy dopływ rzeki Juoda, pow. Panevėžys.

Litewskie nazwy fizjogeograficzne na *-auja* zestawia się niekiedy z ruską nazwą rzeczną *Бобруя. Zestawienie to nie jest jednak na miejscu. Nazwa *Бобруя to niewątpliwie forma żeńska przymiotnika **bobrujь* 'bobrowy' (por. csł. *volujь* 'wołowy'), gdy tymczasem litewskie nazwy typu *Vilkaujà* takiej interpretacji się nie poddają.

§ **112.** Obok nazw rzek na *-auja*, o których mowa była w poprzednim §, zdarzają się na obszarze litewskim jeszcze nazwy o zakończeniu *-uoja* : *Graužúoja* wzgl. *Griaužúoja*, lewy dopływ rzeki Nevėžis, pow. Panevėžys o tym samym pierwiastku, co np. *Gráužė*, lewy dopływ rzeki Šešupė, pow. Marijampolė lub *Graũžė*, dopływ rzeki Mituva, pow. Kupiškis; *Knitúoja* (w odpowiednim dialekcie *Knitũja*) obok *Knituvà*, prawy dopływ rzeki Venta, pow. Kelmė. Jest też nazwa na *-uojė* : *Karkluojẽ*, prawy dopływ rzeki Alantas, pow. Kretinga obok np. *Kařklė*, nazwy lewego dopływu rzeki Gausantė, pow. Kėdainiai. — Do tej grupy nazw fizjogeograficznych należy też nazwa jeziora w pow. Zarasai *Zadúojas* lub *Zaduojỹs*.

Nazwy na *-uoja* są według wszelkiego prawdopodobieństwa, przynajmniej po części, wariantami nazw na *-auja*; mamy tu więc znaną i poza tym wymianę dyftongów *au* : *uo*; por. I § 246. Za słusznością tego poglądu przemawia, zdaje się, oboczność *Knitúoja* : *Knituvà*, przy czym tę drugą formę trzeba traktować

jako odmiankę formy **Knitavà*; por. *Liñkuva* : *Linkuvà* obok *Liñkava*, miasteczko w pow. Joniškis; *Várduva*, rzeka w pow. Mažeikiai, Telšiai : łot. *Vārdava*. — Nazwa *Karkluojẽ* każe przypuszczać istnienie dawniejszej formy **Karklavė*, urobionej od *Kar̃klė*, z zakończeniem *-ė*.

PRZYMIOTNIKI PRZYSŁÓWKOWEGO POCHODZENIA NA *-jis*

§ **113.** W dawnych tekstach jest sporo przymiotników o zakończeniu *-jis*, urobionych od formy loc. sg. rzeczowników występującej w funkcji przysłówka miejsca lub czasu. Poniższe przykłady pochodzą z Postylli Daukszy:

duobėjęjis 'dolny' 520_{44} : *duobeia* 'w dole' 523_{4} z **duobėję*; *žemėjęjis* 'ziemski' np. 312_{14} : *žémeię* 'w ziemi' 96_{20} = *žẽmėję*; *kalnęjis* 'górny' 619_{30} obok *kálnas* 'góra'; *viršujęjis* 'zwierzchni' 247_{34} obok *viršùs*, por. *ižg viršáus* 'zwierzchownie' 27_{24}; *viduriięiis* 'wewnętrzny' 111_{46}: *viduriié* 'we wnątrz' 38_{35} z **viduryję*; *dangujęjis* 'niebieski' 98_{47}, nom. sg. fem. *dąguięii Hierusalem* 'niebieskie Jeruzalem' 48_{23} = *dangujęji* H. : *dąguié* 'w niebie' 7_{39}, *dąguiê* 'na niebie' 16_{24} z **danguję*; *pragaręjis* 'piekielny' 411_{41} : *prâgarę* 122_{10}, *pragaré* 271_{39} 'w piekle'; *peklojęjis* 'piekielny' 56_{50} : *pêkłoi* 'w piekle' 270_{30}; *dienojęjis* 'dzienny' 484_{36} : *dienoié* 'w dzień' 256_{9} z *dienoję*; *naktyjęjis* 'nocny' 268_{32} : *naktiié* 'w nocy' 553_{2} z **naktyję*; — *širdyjęjis* 'serdeczny' 626_{30} : *širdiié* 'na sercu' 82_{5} z **širdyję*.

Na wzór wymienionych przymiotników, mających za podstawę formę loc. sg. odpowiednich rzeczowników, powstały przymiotniki pochodzące wprost od przysłówków. W Postylli Daukszy znajdujemy: *artyjęjis* 'bliski' 90_{22} : *artì* 'blisko'; *auksztyjęjis* 'zwierzchni' $4m_{3}$ obok *auksztaĩ* 'wysoko' i *auksztỹn*, *auksztiñ* 'w górę'; — *nūnąjis* 'niniejszy' (tzn. 'teraźniejszy') 474_{26} obok *nūnaĩ* 'teraz'.

Odmiana naszych przymiotników na *-ę-jis* jest w Postylli Daukszy niejednostajna. Forma nom. pl. m. zakończona bywa na *-jie* albo też na *-ji* : *žémeięiie* sc. *daiktai* 'ziemskie rzeczy' 616_{33} = *žemėję-jie*, ale *Angełái danguiéii* 'Aniołowie niebiescy' 14_{20} = *danguję-ji*. Pierwotniejsza jest z pewnością forma na *-jie*, bo nasze przymiotniki to zrost dwu wyrazów, z których drugi był zaimkiem w znaczeniu 'ten, (lub) który' : *danguję-jie* 'ci, którzy w niebie'. Natomiast forma na *-ji*, *danguję-ji* ma już wtórną formę przymiotnika złożonego.

Z biegiem czasu czy to przez kontrakcję, czy w inny sposób powstają formy bez wewnętrznego *-ję-*; już w Postylli Daukszy znajdujemy: *žẽmeiuosę gęriuosę* 'w ziemskich rozkoszach' 312_{14}. — Zagadkowa jest dotąd znana z dawnych tekstów, m. in. z Postylli Bretkūna forma *dangujęs-is* 'niebieski', na *-ęs-is*. Być może, że tę formę nom. sg. m. urobiono na podstawie odpowiedniej formy pluralis: **danguję-s-is* według *dabguję-ji*.

Podobnie jak przymiotniki typu *duobėję-jis*, należy ujmować przymiotniki urobione od przysłówków na *-ui*, a znane z tekstów i dialektów b. Litwy pruskiej: *paskùjis* 'ostatni' : *paskuĩ* 'następnie; później'; *vidùjis* 'wewnętrzny' : *viduĩ* 'wewnątrz'; na Żmudzi przysłówki *paskuĩ*, *viduĩ* mają zakończenie *-uo* : *paskuõ*, *viduõ*, wskutek czego odpowiednie przymiotniki brzmią tam *paskuõ-jis*, *viduõjis*.

Przymiotniki typu *duobėjęjis*, *dangujęjis* pochodzą w zasadzie z epoki bałtycko-słowiańskiej. Świadczy o tym występujące w języku starosłowiańskim *utrějь* 'crastinus' : *utrě* 'cras'.

§ **114.** Osobno wymienić należy przymiotniki o znaczeniu dzierżawczym, które urabiano od genetivu w funkcji dzierżawczej. Przymiotniki te istniały do niedawna jeszcze w dialektach b. Litwy pruskiej oraz na obszarze wschodnio-auksztajckim okolic Lazdūnai: *mūsų̃jis* 'nasz', *jūsų̃jis* 'wasz' u Kurschata: *mū́sų*, *jū́sų*; *diẽvojis* 'boży' : *diẽvo*, *žmonių̃jis* 'ludzki' w Lazdūnai : *žmonių̃*. Należy mniemać, że wymienione dopiero co przymiotniki reprezentują w zasadzie ten sam typ morfologiczny, co *duobėjęjis*.

§ **115.** Na równi z przymiotnikami w formie skróconej typu *žemėjis* (bez wewnętrznej zgłoski *-ję-*) niektórzy badacze stawiają znany z Postylli Daukszy przymiotnik *ugniiis* 'ognisty' 522_{29}, czytając go *ugnyjis*. Nie jest to jednak jedyny przymiotnik o takim ukształtowaniu. W tymże zabytku znajdujemy jeszcze *akmeniiis* 'kamienny' 421_{44}. Najprawdopodobniej chodzi tu więc o formacje o przyrostku *-ijis*, odpowiadające słowiańskim na *-ьjь*: stsł. *kurijь* 'koguci' : *kurъ* 'kogut', *pьsijь* 'psi' : *pьsъ*. Co prawda, między litewskimi przymiotnikami na *-ijis* a słowiańskimi na *-ьjь* jest różnica znaczeniowa: litewskie przymiotniki to tzw. materialne, podczas gdy słowiańskie mają funkcję dzierżawczą. Różnica ta mogła się była wyrobić jedynie dopiero w toku samodzielnego rozwoju języków bałtyckich i słowiańskich.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *v*

-vas

§ **116.** W języku litewskim istnieją wyrazy, których przyrostek *-va-s* datuje się z okresu indoeuropejskiego:

diẽvas 'bóg; Bóg', łot. *dievs*, prus. *deiws* 'id.' z **dei-u̯o-s*, sanskr. *deva-ḥ* 'boski'; m. 'bóg', łac. *deus* 'bóg' z **dei-u̯o-* — o pierwiastku **dei-* : sanskr. *dī-deti* 'świeci';

gývas 'żywy', łot. *dzīvs*, prus. acc. pl. *gijwans* 'id.', stsł. *živъ*, sanskr. *jīva-ḥ*, łac. *vīvus* 'id.' z indoeur. **gᵘī-u̯o-* o pierwiastku **gᵘei-* : **gᵘī-* w pol. *goić* < **gojiti* : stlit. *gyti* 'żyć', stsł. *žiti*.

Bałtycko-słowiańskim wyrazem o przyrostku *-u̯o-* jest przymiotnik **krei-u̯o-* : lit. *kreĩvas*, stsł. *krivъ* 'krzywy'. Pod wpływem *kreĩvas* powstały w litewskim pokrewne znaczeniowo wyrazy *kleĩvas* i *šleĩvas* 'koślawy'.

Rzecz godna uwagi, że w wymienionych dopiero co trzech wyrazach

przyrostek -*u̯o*- następuje po pierwiastku czasownikowym z elementem *i* (*i̯*). Tak ukształtowane są też wyrazy : lit. pl. *sývai* 'sok', łot. *sīvs* 'olej powstały przez wyciśnięcie' oraz lit. *laĩvas* 'statek', łot. *laiva* 'czółno, łódź'. Zastanawia też wymiana przyrostkowego *u̯* z *i̯* w wyrazach : lit. dial. pl. *stõvai* 'krosna', *pa-stõvas* m. in. 'podpórka, podnóżek', pol. *staw* : pol. *staje* 'stadium'.

§ **117**. W niektórych wyrazach przyrostek o spółgłosce *v* (*u̯*) rozszerza pierwiastek z samogłoską *u* : *puřvas* 'błoto', łot. *purvs*; *ùrvas* lub *uřvas* 'nora, loch, pieczara'. Pierwiastek rzeczownika *nařvas* 'klatka' **ner*- występuje też w formie *neur*- : lit. *nérti*, *nẽria*' *nėrė* 'nurzać się' : pol. *za-nurzyć* (*się*) < **nouriti*.

§ **118**. Trudno tymczasem powiedzieć coś pewnego o warunkach zaistnienia przyrostka -*va*- w lit. *tė́vas* i łot. *tēvs* 'ojciec' albo w lit. *pil̃vas* 'brzuch' (który to wyraz nie jest jeszcze dotąd zanalizowany).

§ **119**. Istnieją wyrazy, w których przyrostek -*va*- oparty jest na samogłosce osnownej -*u*-; chodzi tu o przymiotniki *leñgvas* 'lekki' i żm. *tę́vas* 'cienki' : *leñgvas* łączy się etymologicznie z stsł. *lьgъkъ* < **ligu*-, gr. ἐλαχύς, sanskr. *laghú-ḥ*; *tę́vas* pochodzi z **tenu̯-o*- : stsł. *tьnъkъ* < **tinu*-, sanskr. *tanú-ḥ*. Do tej grupy należy też zapewne *eřdvas* 'przestronny' : *érdėti* 'pruć się', por. *platùs* 'szeroki' (według czego chyba i *erdvùs*).

§ **120**. Wśród przymiotników na -*vas* osobną grupę stanowią te spośród nich, które oznaczają barwy wzgl. maści : *bérvas* 'gniadawy' obok *bẽras* 'gniady'; *blaĩvas* 'wyblakły, spłowiały' : stsł. *blědъ*, pol. *blady*; *mul̃vas* 'koloru gliny, żółtawy' : *mùlti* 'stawać się brudnym'; *pal̃vas* 'koloru myszy, żółtawy' : stsł. *plavъ*, pol. *płowy* < **polvъ*, germ. **falva*- : sts. *falu*, stang. *fealo*, ang. *fallow*; *šiřvas* 'siwy, dereszowaty (o koniu)'; *žal̃vas* i *žel̃vas* 'żółtawy, żółty' : *žel̃tas* 'złoty'. Znaczną rolę w wytworzeniu wymienionej grupy przymiotników na -*va-s* odegrał niewątpliwie przymiotnik *pal̃vas*, który, jak widzieliśmy, ma odpowiednik nie tylko w grupie językowej słowiańskiej, ale i w germańskiej.

§ **121**. Przyrostek -*va-s* występuje też w odmiance -*s-va-s*. Tak ukształtowany przyrostek mają przymiotniki odpowiadające pod względem znaczenia polskim przymiotnikom na -(*i*)-*awy*, oznaczają więc cechy o intensywności nie dochodzącej do pełni — pełnię odpowiednich cech oznaczają przymiotniki podstawowe.

Przymiotniki o przyrostku -*svas* pochodzą od przymiotników, które oznaczają głównie barwy. Pod względem formalnym charakteryzuje te przymiotniki intonacja cyrkumfleksowa zgłoski pierwiastkowej: *bal̃svas* 'białawy' : *báltas*, *gel̃svas* 'żółtawy' : *gel̃tas*, *juõsvas* 'czarniawy' : *júodas*, *mel̃svas* 'sinawy, błękitny' : *mėlynas* (długość *ė* zachowuje się w żm. *mẽlsvas*), *raũsvas* 'różowy' : *raũdas* 'rudy, maści lisiej', *rùsvas* 'brązowy' : *rùdas* 'rudy, ryży', *žal̃svas* 'zielonawy' : *žãlias* i *žil̃svas* 'siwawy' : *žìlas*. Odrębną grupę znaczeniową stanowią przymiotniki: dial. *kiẽsvas* 'twardawy' : *kíetas*; *rẽsvas*, dial. *rẽsvas* 'dość rzadki (niegęsty, rozproszony)' : *rẽtas*; por. jeszcze *riẽsvas* obok i zamiast *riẽstas* 'wygięty; sklepiony'.

§ **122.** Pochodzenie przyrostka *-svas* nie jest jeszcze wyjaśnione. Najprawdopodobniej zaistniał on w formacjach urobionych od przymiotników, których forma przedkońcówkowa zakończona była na *-t*, *-d* : *báltas*, *júodas* itd. W formacjach pochodnych na *-vas* zamiast *t*, *d* można było ustalić *s*, ponieważ taka alternacja rzeczywiście istniała, mianowicie w odpowiednich czasownikach inchoatywnych: *báltas* : *bal̃sti*, *bal̃sta*, *bal̃to* 'bieleć'; *júodas* : *juõsti*, *juõsta*, *juõdo* 'czernieć'. Być może nawet, że związek między przymiotnikami na *-svas* a inchoativami, o których mowa, był dość ścisły; za tą ewentualnością przemawia tożsamość intonacji zgłoski pierwiastkowej: *bal̃svas* : *bal̃sti*, *juõsvas* : *juõsti*. Dodajmy, że grupa trzyspółgłoskowa z *s* w środku była łatwiejsza do wymówienia aniżeli z *t*; por. *bal̃svas* wobec **baltvas*.

Obok *bal̃svas* istnieje forma *bálkšvas* o tym samym znaczeniu. Jest to niewątpliwie wyraz późny, urobiony pod wpływem *pìlkšvas* 'szarawy', bez związku z czasownikiem *balkstu* 'bieleję' u Szyrwida 13 (jak chce Skardžius 377) — wskazuje na to intonacja akutowa zgłoski pierwiastkowej. Forma *balkstu* pochodzi zapewne z **baltstu* i ma *k* wskutek dysymilacyjnej zmiany *t*. Co się tyczy *pìlkšvas*, to oparte jest ono bez wątpienia na przymiotniku *pìlkas* 'szary' i zachowuje jego intonację zgłoski pierwiastkowej; por. *pil̃kti* (obok *pìlkti*) 'szarzeć'.

-va

§ **123.** Bałtycko-słowiańskim wyrazem o przyrostku *-vā* jest lit. *galvà*, łot. *galva*, prus. *gallū* < **galvā*; stsł. *glava* 'głowa'.

Dawnymi bałtyckimi wyrazami na *-vā* są: *balva* 'dar' w Biblii Bretkūna i łot. *balva* 'id.', zapewne o tym samym pierwiastku, co stsł. *bol'e* 'więcej' < **bol-je*; *dervà*, także *darvà* 'smolak; smoła' i łot. *darva* 'dziegieć'. Bałtyckim, a może nawet bałtycko-słowiańskim wyrazem jest *dirvà* 'rola, ziemia uprawna', por. ros. деревня 'wieś', o przyrostku *-ьnja*.

Inne litewskie wyrazy na *-va* : *kalvà* 'pagórek, wzgórze' obok *kálnas* 'góra'; *krūvà* 'kupa, stos' obok *krū̃snis*, *-ies* 'kupa, stos kamieni;' *píeva* 'łąka', może o tym samym pierwiastku, co w *píenas* 'mleko', pl. *piẽniai* 'mlecz u ryb'.

§ **124.** Niektóre wyrazy na *-va* są odmiankami wyrazów o innych osnowach: dial. pl. *gléivos* 'śluz' (: *gliẽti* 'mazać; lepić') występuje obok liter. *glei̇̃vės* lub *gléivės*, przy czym morfem **glei-v-* jest niewątpliwie ten sam, co w pol. *gliwieć*; *narvà* m. in. 'komórka matki w ulu' jest dialektalną odmianką liter. *nar̃vas* 'klatka'; wyrazy złożone z *-eivis* (: sanskr. *eva-* 'kto śpieszy; bieg, chód') mają oboczne formy na *-eiva* : *atei̇̃vis* 'przybysz' : dial. *atéiva*; *karei̇̃vis* 'żołnierz' : *karéiva* 'wojak, żołdak' (por. nazwisko *Korejwo*).

§ **125.** W pewnych wypadkach przyrostek *-va* jest, jak się zdaje, skróconą formą przyrostka *-uva*, właściwego wyrazom o znaczeniu zbiorowym. Takie *-va* mają lub mogą mieć wyrazy: *béržva* 'las brzozowy, brzeźniak' : *béržas* 'brzoza'; *viksvà*, *-os* 'turzyca' z **visk-uva* : prus. *wissene* z niemieckim odpo-

wiednikièm 'Porsch'; dial. *žervà, -õs, žeĩvą* 'żarzący się węgiel' obok *žarijà*, collectivum o tym samym znaczeniu (: *žeĩti* 'grzebać, zgarniać w piecu').

Do tej grupy należy szereg wyrazów opartych na osnowie na *-ā-* : dial. *gausvà* obok *gausà* 'obfitość'; — dial. *vaps(u)và* 'osa', początkowo collectivum obok *vapsà*, słow. **(v)osa* (pol. *osa* itd.) z **vopsa*, stwniem. *wafsa*.

Zbiorowe znaczenie ma niekiedy odcień ujemny. Zapewne w związku z tym zamiast *ýda* 'brak, wada' zdarza się w dialektach *ýdva*, a zamiast *kréisa* także *kréisva* o tym samym znaczeniu.

Na uwagę zasługują oboczności: *brastà, -õs* i dial. *brastvà, -õs* 'bród' (: *bradà, -õs* 'bród', słow. **brodъ*, z którego pol. *bród*) oraz pl. *bùrtai* : dial. *bùrtvos* 'czary; wróżby; przesądy' (do *bùrti* 'czarować; wróżyć'). I tu można by mówić o istnieniu dawniejszego przyrostka kolektywnego *-uva*.

§ **126.** Na *-va* lub *-vė* kończą się niżej podane wyrazy oznaczające 'drzazgę': *skedérva* (także *skedervà, -õs* albo *skẽderva*) : *skedérvė*; dial. *žabarvà, -õs*. Wyrazy te mają w końcowej zgłosce *v* zamiast *l* w związku z wymianą *l* : *v* (I §§ 461. 462), zużytkowywaną w celach ekspresywnych; por. *skedérva* : *skedérla* 'id.'. Forma *žabarvà* (obok *žãbaras*) 'sucha gałązka' otrzymała *-va* pod wpływem *skedervà*.

-vis

§ **127.** Jako wyrazy o przyrostku *-vis* przytoczono już wyżej, § 124, złożenia typu *at-eĩvis* 'przybysz'. Inne wyrazy: *stõvis, -io* 'stan' do *stóti* 'stanąć' : stsł. *stavъ*, pol. *staw*; *skiĩvis* 'wole u ptaków; żołądek' obok *skilándis* 'wędzony żołądek wieprzowy lub barani nadziany mięsem krajanym i tłuszczem'; *kiĩvis* 'siekiera' : ros. dial. червь 'sierp' z **kьrvь* do lit. *kiĩsti* 'ciąć, rąbać' z **kir-t-ti*. Do tej grupy nie należy jednak dial. *peĩtvis* : *piẽtvis* 'wiatr południowy': mamy tu formację urobioną za pomocą przyrostka *-ja-* od **pietu-*, osnowy wyrazu pl. *piẽtūs* 'obiad; południe', z dyftongiem *ei* zam. *ie*; słuszności tej analizy dowodzi *pietỹs* 'id.', oparte na osnowie **piet-*.

-vė

§ **128.** Wschodniobałtycką formacją o przyrostku *-vė* jest *gérvė* = łot. *dzẽrve* 'żuraw', o budowie pokrewnej słowiańskiemu wyrazowi: csł. *žeravь*.

Wyżej, § 124, przytoczono *gleĩvės* (lub *gléivės*) 'śluz', urobione od czasownika *gliẽti*. Podobnie zbudowane są: *ìn-dėvė* 'trucizna; zła bogini' : *dėti* 'kłaść itd.'; *kálvė* 'kuźnia' : *kálti* 'kuć'; *sán-tarvė* 'zgoda, zgodność' : *tarti* 'mówić, wymawiać; mniemać'. Do tej grupy zalicza się też dawne *pervė* w zastosowaniu do ryby, która rzuciła ikrę: *perėti, pẽri* 'siedzieć na jajkach'. Niepewna jest jednak przynależność wyrazu *plėvẽ* 'plewa, błona' ; dostosowany jest on, w każdym razie pod względem akcentuacji, do równoznacznego *plėnẽ*. — Co się tyczy pochodzenia, to wyrazy na *-vė* stanowią niewątpliwie pozostałość prastarej grupy nomina actionis, o przyrostkowym *v*, tym samym co w *stõvis* i w słow. *stavъ* (§ 127).

§ **129.** Inne wyrazy, które się w tym związku przytacza, w gruncie rzeczy tu nie należą. Wyraz *džiũvẽ* 'posucha; suchoty' wynikł z przekształcenia *džiūtìs* lub raczej *džiūtẽ* 'id.' pod wpływem *džiovà* 'id.'. Wyraz *smárvė* 'smród' urobiony został nie od dawnego *smardas* = pol. *smród* < **smordъ*, lecz od przymiotnika **smardus* 'smrodliwy', pochodzi więc z formy **smardu̯-ė*. Rzeczownik *lýsvė* 'grzęda' jest zapewne formacją kolektywną typu *brastvà* 'id.' (§ 125) i ma *-ė* ze względu na wyraz podstawowy *lýsė* 'id.'. Co się tyczy wyrazu *viřvė* 'powróz', jest to formacja reduplikowana **vir-v(ir)-* jak stsł. *vrъvь* 'id.', o tym samym pierwiastku **vir-* co m. in. w *viřžis, -io* i *viřžė* 'postronek u wozu'.

-avas, -(i)ava

§ **130.** Z zakończeniem *-avas* występuje w języku litewskim rzeczownik *pusiãvas* 'krzyż (w ciele człowieka)', urobiony od adv. *pusiáu* 'po połowie, na pół' za pomocą morfemu przymiotnikowego *-a-s*; obok *pusiãvas* jest też formacja oboczna *pusiáujas* = **pusiau-ja-s*.

W dialektach nierzadkie są przymiotniki na *-avas* oznaczające barwy: *linãvas* 'koloru lnu' : pl. *linaĩ* 'len'. Przymiotniki te zaistniały pod wpływem przymiotników zapożyczonych z języków słowiańskich, jak np. *ružãvas* z pol. *różowy*.

§ **131.** Liczna jest grupa rzeczowników na *-ava* lub *-iava* o znaczeniu kolektywnym. Oznaczają one z jednej strony pewne zbiorowiska, z drugiej zaś niektóre czynności o wartości ujemnej.

Collectiva, urobione od osnów niepalatalnych, mają przed *-ava* spółgłoskę niepalatalną; *-iava* bywa wtedy, gdy rzeczownik pochodzi od osnowy palatalnej. — Przykłady:

bernavà 'gromada chłopców, chłopcy' : *bérnas*; dial. *kelmavà* 'teren pokryty pniami' : *kélmas*; (*žalčių*) *knýpava* 'kłębowisko (wężów)' : *knibždėti* 'roić się'; *velniavà* 'diabliska, diablęta' : *vélnias* 'diabeł'. Od *šuõ*, gen. *šuñs* 'pies' jest *šunavà*. Od *brólis*, voc. *brolaũ* lub *brõlau* 'brat' (III § 40) istnieje zarówno *broliavà* jak *brolavà* 'bracia, braterstwo'. — Do tej grupy formacji należy, być może, nazwa wsi *Grendavẽ*, *-ẽs* w pow. Trakai.

Nazwy czynności mają zazwyczaj, ale nie zawsze, przed *-ava* spółgłoskę palatalną. Akcentowane są w nom. sg. albo na zgłosce pierwszej, albo na końcówce *-a*, występują więc albo z przyciskiem nieruchomym (III § 186), albo z przyciskiem ruchomym (III § 196). Nazwy czynności na *-(i)ava* pochodzą od czasowników. — Przykłady:

baũdžiava 'pańszczyzna' : *baũsti*, 3. praes. *baũdžia* 'pobudzać; straszyć; karać'; dial. *karšiavà* 'ulewny deszcz' : *kařšti*, 3. praes. *kařšia* 'czochrać wełnę; obijać główki lnu; szybko iść, biec' itd.

§ **132.** Wyrazy na *-iava* powstały — przynajmniej po części — wskutek przekształcenia rzeczowników o innej budowie: *gãniava* : *ganėva* 'pora pasienia

bydła; pastwisko; pasza' : **gania* i **ganė* w związku z *ganýti* 'paść'; *páiniava* 'plątanina; nieład' : *páinė* 'id.'; *kariavà* 'spory, niezgoda' : stare *karias*, pl. *kariai* 'wojna', niegdyś coll. **karią̄* 'id.'. — Co się tyczy wyrazu *pȳliava* 'podatek w postaci zboża', to powstał on niewątpliwie wskutek przekształcenia *pylà* 'zsyp' pod wpływem *mēzliava* (o którym niżej).

§ **133.** Tylko pewien wariant wyrazów na *-iava* stanowią rzeczowniki na *-l-iava* : *mēzliava* lub *mezliavà* 'zbiórka; (na dawnym weselu) rzucanie pieniędzy dla młodej pary' : *mèsti* 'rzucić, rzucać'; *riñkliava* 'zbiórka; opłata częścią zmielonego zboża za zmielone zboże' : *riñkti* 'zbierać'; — dial. *nēšliava* 'to, co się niesie; brzemię, ciężar' : *nèšti* 'nieść'; *vēžliava* 'to, co się wiezie, ładunek, bagaż' : *vèžti* 'wieźć'. — Przedstawione wyrazy na *-l-iava* powstały zapewne wskutek rozszerzenia przyrostkiem *-ava* jakichś formacji na *-lė*. Tak więc, za podstawę dla *mēzliava* posłużyć mogło **mes-lė*, urobione od inf. *mès-ti*. W pewnej części Litwy istnieje po dziś dzień oparta na **meslė* forma *mēsliava*; gdzie indziej formę tę zetymologizowano, wprowadzając do niej pierwiastek w normalnym brzmieniu **met-*, gdyż *-slė* mogło być rozumiane jako przyrostek *s-lė*. Tak powstała wtórna forma **metslė*, w której w związku z metatezą doszło do udźwięcznienia grupy *ts* > *st*. Stąd **mezdlė* > **mezlė* — i *mēzliava*. — Oprócz wymienionych są jeszcze inne wyrazy na *-liava*, które po części wymagają osobnego omówienia. Na Żmudzi rozpowszechniony jest m. in. wyraz *rãšliava* 'pisma, zapisane papiery' obok zwykłego litewskiego pl. *rãštai*. Dial. *staugliavà* 'wycie' jest jednym z kilku wyrazów urobionych od *stáugti* 'wyć' : *staugesȳs* i inne. Przytoczony w tym związku przez S k a r d ž i u s a (s. 382) dialektalny wyraz *mēšliava* 'pora wożenia nawozu w pole' powstał prawdopodobnie wskutek przekształcenia pospolitego w języku litewskim złożenia *mēšlavežis, -io* pod wpływem *vēžliava*.

-(*i*)*uva*

§ **134.** Mówiąc o formacjach z przyrostkiem -(*i*)*uva*, mamy na myśli przede wszystkim nazwy miejscowości i wód, głównie rzek. Wyrazy pospolite z tym przyrostkiem są nieliczne i na ogół późne.

Formacjami na *-uva* są — rzecz godna uwagi — nazwy Litwy i Łotwy: *Lietuvà, -õs, Líetuvą*, ros. Лит(ъ)ва (z **Leituva*) i **Latuva*, ros. Лот(ъ)ва. Podobną budowę mają: *Kāršuva*, wieś w pow. Tauragė; *Laĩžuva*, miasteczko w pow. Mažeikiai; *Laũkuva*, miejscowość w pow. Tauragė; *Raguvà, -õs*, miasteczko w pow. Panevėžys; *Šėduvà*, miasteczko w pow. Radviliškis; *Vėluva*, miasto w b. Litwie pruskiej i inne. Zakończenie -(*i*)*uva* wykazuje też sporo nazw wód: *Dẽguva*, lewy dopływ rzeki Jūra; *Maĩž*(*i*)*uvà* lub *Maĩž*(*i*)*uva*, prawy dopływ rzeki Viršytis w pow. Šiauliai; *Niáuduva*, lewy dopływ rzeki Daugyvenė w pow. Panevėžys; *Riñguva*, prawy dopływ rzeki Venta w pow. Kuršėnai; *Žerbuvà*, jezioro w pow. Raseiniai i inne.

§ **135.** Nazwy na -(*i*)*uva* oznaczały początkowo tylko miejscowości, m. in.

miejscowości położone nad wodami. W związku z tym nazwy miejscowości przenoszono w poszczególnych wypadkach na wody, choć zdarzało się i odwrotnie. Można przytoczyć niejeden przykład, kiedy ta sama nazwa oznacza i miejscowość, i rzekę: przytoczona wyżej nazwa miejscowości *Laũkuva* występuje też jako nazwa rzeki w pow. Alytus, mianowicie z akcentuacją *Laukuvà, -õs, Laũkuvą*; *Vaiguvà, -õs, Váiguvą* (lub *Váiguva*) jest nazwą zarówno miasteczka w pow. Šiauliai, jak też rzeki w pow. Šakiai.

Co się tyczy pochodzenia, to nazwy na *-uva* powstały wskutek rozszerzenia morfemem *-ā* dawnych osnów na *-ū-* : *-uu̯-*; z takim właśnie *-ā* występują nieraz wyrazy o osnowach spółgłoskowych: stsł. *sestra* z **ses(t)r-ā* do **sesōr* (: lit. *sesuõ*). Starą formacją na (*-ū-* :) *-uu̯-*, rozszerzoną samogłoską *-ā*, jest nazwa Łotwy *Latuva* — w Litwie występuje ona jako wtórna nazwa rzeki (m. in. w pow. Biržai). Natomiast dawna forma **Latū-s* zachowała się w staroruskiej nazwie plemiennej Лоты-гола oraz w ruskiej nazwie лоты-ш, pol. *Łoty-sz*. — Litewską nazwą, kontynuującą pierwotną formę nom. sg. na *-ū-s*, jest nazwa Wilna *Vìlnius* < **-i-ū́-s* (z *-ū-* o intonacji akutowej). — Por. wyżej § 75.

§ **136.** W niektórych wyrazach pospolitych oraz nazwach miejscowości zamiast *-uva* stwierdzamy odmiankę tego przyrostka *-t-uva*. Zazwyczaj bywa ona wtedy, gdy pierwiastek morfemu podstawowego kończył się samogłoską lub spółgłoską półotwartą (*l, r*). Jeden z wyrazów pospolitych to *sietuvà, -õs, sietuvą* lub *siẽtuvą* 'głębia, topielisko' (Skardžius 384 tłumaczy: 'upės platuma, kur nežymus vandens tekėjimas') obok łot. *sietus* lub *sietava* 'głębia w rzece'. Łot. *sietus* w podanym znaczeniu ma *-us* z **-ūs* dowodząc niezbicie, że i lit. *sietuvà* kontynuuje dawną formę na *-t-ūs*; łot. *sietava* ma wtórne *-ava* zamiast *-uva*, jak to jest w szeregu innych wypadków. Pod względem formalnym i znaczeniowym **sie-t-ūs* : **sie-t-uvā* jest formacją tego samego typu, co **Lat-ūs* : **Lat-uva* (§ 134). Inny wyraz pospolity o przyrostku *-t-uva* to *keltuvà, -õs, kéltuvą* lub *kéltuva* 'bydło; bydlę'. Jest to wyraźne collectivum, po części zsyngularyzowane. Trudności sprawia oboczna forma na *-tava* : *kéltava*, znana na Żmudzi i we wschodniej połaci Litwy. Żmudzką formę można by tłumaczyć w związku z faktem, że dialekt żmudzki wykazuje liczne punkty styczne z łotewskim, gdzie mają przewagę wtórne formy na *-ava* (§ 139). Wschodnioauksztajckie *kéltava* zawdzięcza swe rozpowszechnienie, być może, Jadźwingom. — Jako przykłady na nazwy rzek, pierwotnie miejscowości, przytaczamy: *Mituvà, -õs*, lewy dopływ rzeki Lėvuo oraz *Mìtuva*, prawy dopływ Niemna; *Bártuva*, dopływ Bałtyku w pow. Kretinga; *Kùrtuva*, prawy dopływ rzeki Dubysa.

§ **137.** Jest rzeczą prawdopodobną, że *t* przyrostka *-t-uva* pełniło najpierw funkcję elementu rozłączającego samogłoskę przyrostka *-u-* i końcową samogłoskę lub spółgłoskę półotwartą pierwiastka, a więc usuwającego hiatus : **Mi-t-uva* o pierwiastku **mei-* : **mi-* 'iść, biec', tym samym, co w łac. *meō*

'idę, chodzę', stsł. *minąti, mimo.* — W nazwie lasu *Béržtuva* w pow. Tauragė -*t*- należy, rzecz prosta, do wyrazu podstawowego *béržtas* 'las brzozowy' (*Béržtas* jest też nazwą jeziora w okolicy Grodna).

Obok form na -*tuva* zdarzają się niekiedy krótsze formy na -*tva*, np. *sietvà* obok *sietuvà*. Po części należy się tu liczyć ze zjawiskiem fonetycznym — z pomniejszaniem wyrazów w szybszym tempie mowy. Wahania tego typu wywołały i odwrotne zjawisko — rozciąganie wyrazów : obok *piẽtvis* (§ 127) powstało i *pietuvỹs*. Coś więcej wolno będzie powiedzieć w tej sprawie dopiero po poznaniu odpowiednich dialektów.

§ **138**. A priori można twierdzić, że na obszarze języka litewskiego istnieją zarówno wyrazy pospolite, jak też nazwy na -*uvė* (-*t*-*uvė*). Niestety, materiał, którym rozporządzamy z tego zakresu, jest bardzo skąpy. W Saločiai, pow. Biržai ma być znany wyraz *rauduvė* na oznaczenie pewnej ryby o białym brzuchu i czerwonych płetwach; w sąsiednich dialektach łotewskich *rauduve* oznacza ptaka pliszkę. Na pogranicznym obszarze z Łotwą w pow. Joniškis płynie lewy dopływ rzeki Virčiuvis (lewego dopływu Lielupė) *Audruvẽ* lub *Audruvìs*, -*iẽs*, także *Aldruvẽ* wzgl. *Aldruvìs*.

§ **139**. Wahanie -(*i̯*)*ava* : -(*i̯*)*uva*. — W języku litewskim widoczne jest pewne wahanie między przyrostkami -(*i̯*)*ava* i -(*i̯*)*uva*. Dotyczy to zarówno wyrazów pospolitych, jak też nazw miejscowości i wód. Obok **velinava* (skąd *velniavà* 'diabelstwo' według *vélnias* 'diabeł') występuje w dawnych tekstach forma *velinuva* 'id.'; por. u Daukszy, Post. 71_2. Nazwa miasteczka *Linkuvà*, -*õs*, *Liñkuvą* lub *Liñkuva* w pow. Joniškis ma w dialektach oboczne brzmienie *Liñkava*. Jedno z miast w b. Litwie pruskiej nazywane jest to *Labgavà*, to *Labguvà*. — Wymiana, o której mowa, odbija się, jak się zdaje, w różnicy między nazwami rzek *Šešẽvė* w pow. Šiauliai i *Šešuvà*, -*õs* w pow. Kaunas, Trakai. Por. o tym niżej § 158.

Sprawa wahania między nazwami na -(*i̯*)*ava* i -(*i̯*)*uva* nie została zbadana na miejscu. W Łotwie znacznie przeważają nazwy na -*ava* typu *Daugava*, *Vārdava*. Jest więc rzeczą prawdopodobną, że i w przylegającym do łotewskiego północnym obszarze litewskim panowały niegdyś nazwy na -(*i̯*)*ava*. Co się zaś tyczy występujących na tym obszarze obocznych form na -(*i̯*)*uva*, to te mogą być, przynajmniej w poszczególnych wypadkach, następstwem późniejszej „lituanizacji". Tak więc, właściwą nazwą miasteczka w pow. Joniškis było zapewne *Liñkava*, zachowane m. in. we wsi Dovydai, pow. Biržai; natomiast *Liñkuvà* dostosowane zostało do panujących w Litwie form na -(*i̯*)*uva*. W tym związku warto zaznaczyć, że wymienionej wyżej nazwie łotewskiej *Vārdava* odpowiada w litewskim *Várduva*, lewy dopływ rzeki Venta w pow. Mažeikiai.

O pochodzeniu form na -(*i̯*)*uva* była mowa już wyżej : oparte są one na postaci osnowy na -*uv*- przy formie nom. sg. na -*ū*-*s*. Formy na -*ava* tworzono prawdopodobnie na podstawie osnowy na -*u*-. Stosunek -*u*- : -*av*-*a* przypomina

ten, który mamy w obocznościach starosłowiańskich -u- (-ъ-) : -ov-ъ : domъ < *-u-s : dom-ov-ьnъ 'domowy'; synъ < *-u-s : syn-ov-ьstvo.

§ 140. W niektórych dialektach, mianowicie na wschodzie Litwy, wyrazy o osnowach spółgłoskowych z formą nom. sg. na -uo mają zakończenie -uva: akmuvà : akmuõ 'kamień', piemuvà : piemuõ 'pasterz', sesuvà : sesuõ 'siostra'; szczególnie rozpowszechnione jest šuvà, dogodniejsze niż jednozgłoskowe šuõ 'pies'. Zbieżność z wyrazami o przyrostku -uva jest tu przypadkowa. Zakończenie -uva kontynuuje w wymienionych formach dyftong -uo, skrócony w pozycji nieakcentowanej. Było to możliwe dlatego, że formy nom. sg. na -uo występowały i w funkcji voc. sg., ale z przyciskiem na zgłosce pierwszej : sẽsuo > sẽsu(u̯)a. Formy typu sesuvà, šuvà powstały więc wskutek uogólnienia we wzorze deklinacyjnym form voc. sg. Por. III § 140.

-tuvas, -tuva

§ 141. Z przyrostkiem -tuvas występują przede wszystkim nomina instrumenti; zazwyczaj oznaczają one narzędzia należące do dawnej kultury materialnej. Rzeczowniki na -tuvas pochodzą z reguły od czasowników, przy czym za podstawę służy osnowa bezokolicznika. Przycisk może się znajdować zarówno na części przedprzyrostkowej, jak też na przyrostku (-tùvas); gdy się znajduje na części przedprzyrostkowej, związany jest z intonacją akutową odpowiedniej zgłoski pierwiastka lub osnowy. W niektórych wyrazach obserwuje się wahanie co do akcentuacji.

Przykłady:

kéltuvas m. in. 'prom' : kélti(s) m. in. 'przeprawiać (się) przez rzekę'; pl. mìntuvai, także mintuvaĩ (i mintùvai) 'międlica' : mìnti 'międlić (len)'; piáutuvas 'sierp' : piáuti 'żąć (żyto)'; skìltuvas 'krzesiwo' : skìlti 'krzesać (ogień)'; šáutuvas, dial. šautùvas 'strzelba' : šáuti 'strzelać'; pl. tìntuvai 'narzędzia do klepania kosy' : tìnti 'klepać (kosę)'; — žìbintuvas, także žibintùvas 'świecznik, lichtarz, latarnia' : žìbinti 'zapalać, świecić';

autùvas 'obuwie' : aũti 'wkładać lub zdejmować obuwie'; drožtùvas 'strug hebel' (już u Szyrwida w Dictionarium[5] 331 s. v. rzezak): dróžti 'strugać'; pl. karštùvai 'szczotka do lnu' : kar̃šti 'trzepać len, czochrać wełnę'; kastùvas 'rydel, łopata' : kàsti 'ryć, kopać'; pl. mestùvai 'przyrząd do snucia osnowy, snowadło' : mèsti 'rzucić, rzucać'; pl. plaktùvai 'młotek z kowadełkiem do klepania kosy' : plàkti 'bić, klepać itd.' (z przekształcenia tego wyrazu powstało deminutivum plaktùkas 'młotek') i inne.

§ 142. Rzeczowniki na -tuvas oznaczają, jak stwierdziliśmy, przede wszystkim narzędzia. Obok tego głównego mają one jednak i inne znaczenia. Tak więc, pl. tuptùvai znaczy 'miejsce, gdzie siedzą kury' : tupėti 'siedzieć (o ptakach)', tupdýti 'sadzić'. Rzeczowników na -tuvas o takim znaczeniu jest z pewnością niewiele. Liczniejsza jest grupa tych, które oznaczają osoby wykonujące pewną czynność, przy czym z reguły chodzi tu o czynności ujemne.

Z dawnych tekstów znamy parę takich rzeczowników : *biaurė̃tuvas* 'brzydliwy' Daukszа, Post. 54_{27} : *biaurė̃tis* 'brzydzić się' ib. 20_{12}; *dergė̃tuvas* 'sprosny' Dauksza, Post. 169_{10} : *dérgėti, dérgėja* lub *dergė̃ti* 'marnować; niszczyć; łajać'. Dawny jest też znany z tekstów oraz ze współczesnego dialektu pow. Kupiškis wyraz *valketùvas* 'włóczęga'. Z dzisiejszych dialektów znamy jeszcze : *gaištùvas* 'kto długo mitręży' : *gaĩšti* 'mitrężyć'; *nepaitùvas* 'kto nie może już iść' < **ne-paeituvas* : *paeĩti* 'móc iść'; *paleistùvas* 'rozpustnik' : *paléisti* 'popuścić'. — Spośród wymienionych wyrazów na szczególną uwagę zasługuje *valketùvas*. Nie został on urobiony od odpowiedniego czasownika, tj. *válkiotis* 'włóczyć się', lecz wynikł z przekształcenia wyrazu *válketa* (obok *válkata*) 'włóczęga'.

§ **143.** O pochodzeniu wyrazów na *-tuvas* nie można powiedzieć tymczasem nic pewnego. Pod względem formalnym stanowią one w każdym razie pewną odmianę formacyj na *-tū-* : *-tuu̯-*.

-tuvė, -tuvis

§ **144.** Rzeczowniki na *-tuvė* służą m. in. do oznaczania narzędzi, które należą zazwyczaj do dawnej kultury materialnej. Przyrostek *-tuvė* rozszerza osnowę bezokolicznika odpowiedniego czasownika. Przycisk mają te rzeczowniki albo na przyrostku (*-tuvė̃*, rzadko *-tùvė*), albo na części go poprzedzającej; w umiejscowieniu przycisku obserwuje się jednak znaczną chwiejność. — Przykłady :

liter. pl. *dùmtuvės* 'miech' : *dùmti* 'dąć'; *kártuvės* 'szubienica' : *kárti* 'wieszać'; — *brauktuvė̃* 'trzepaczka do wybijania kostry ze lnu' : *braũkti* 'trzepać (len)'; *keltuvė̃, -ė̃s, kéltuvę* 'cepisko, dzierżak u cepów': *kélti* 'podnieść, podnosić'; *kultuvė̃, -ė̃s, kùltuvę* 'pralnik, bijak do prania bielizny' : *kùlti* 'młócić, bić'; *plaktuvė̃* 'trzepaczka do lnu' : *plàkti* m. in. 'trzepać (len)'; żm. *siaustuvė̃, -ė̃s, siaũstuvę* 'powijak, pielucha' : *siaũsti* 'okrywać i zdejmować okrycie'; *siaustuvė̃* 'cepisko, dzierżak u cepów' : *siaũsti* 'przesiewać'; *verstuvė̃* 'okładnica u sochy' : *ver̃sti* 'przewracać'; dial. *kočiótuvė* 'wałek do maglowania bielizny' : *kočióti* 'maglować'.

§ **145.** Inna — znaczeniowo pokrewna — grupa rzeczowników na *-tuvė* to nazwy naczyń : *bertuvė̃* 'blaszane niecki do suszenia zboża w piecu; naczynie do zboża lub mąki; wiejnica' : *ber̃ti* 'sypać'; *melžtuvė̃, -ė̃s, mélžtuvę* 'dojnica' : *mélžti* 'doić' (jest też *milžtuvė̃* : *mìlžti*); *muštuvė̃* 'maślnica' : *mùšti* 'bić', także 'robić masło'; *praustuvė̃* 'miednica (do mycia się)' : *praũsti(s)* 'myć (się)'; *sėtuvė̃, -ė̃s, sė́tuvę* lub *sė̃tuvė* 'kosz ze słomy, z którego sieje się zboże' : *sė́ti* 'siać'; *laidýtuvė* lub *laidỹtuvė*, a nawet *laidytùvė* 'dojnica' : *láidyti* m. in. 'doić'; dawne *mazgotuvė* 'miednica' Szyrwid, Diction.[5] 147 : *mazgóti(s)* 'myć' (się)'.

§ **146.** W oparciu czy to o nazwy narzędzi, czy też naczyń powstały — rzadkie wprawdzie — nazwy miejsca, gdzie doszła lub dochodzi do skutku pewna czynność. Już u Szyrwida, Diction.[5] 122 jest *wirtuwe*, dziś *virtùvė* 'kuchnia' : *vìrti* 'gotować (się)'. Spośród innych wyrazów tej grupy znaczenio-

wej na wymienienie zasługują : pl. *augtùvės* 'strony rodzinne, kraj dzieciństwa' (dosłownie : '... rośnięcia') : *áugti* 'rosnąć'; dial. *gimtùvė* 'miejsce urodzenia' : *gìmti* 'przychodzić na świat, rodzić się'.

§ **147.** Wreszcie z przyrostkiem *-tuvė* mogą występować także nazwy czynności. Zazwyczaj są to nazwy czynności już dokonanych. Po części chodzi tu o czynności o znaczeniu ujemnym : dial. *pairtùvė* 'nieład' : *paĩrti* 'popsuć się, rozwalić się'; *pakriktùvė* 'rozprzężenie' : *pakrìkti* 'rozpierzchnąć się'; *prigautùvė* 'oszustwo' : *prigáuti* 'oszukać'. U Szyrwida w Diction.[5] 285 jest wyraz *martuvė* 'powietrze morowe', powstały wskutek przekształcenia rzeczownika *maras* 'mór' pod wpływem jakiejś formacji na *-tuvė*. — Inna grupa to rzeczowniki o znaczeniu wprost przeciwnym. Są to pluralia tantum oznaczające obchody i przyjęcia związane z ważnymi momentami w życiu rodzinnym i szerszym; odpowiadają one w zasadzie polskim rzeczownikom na *-iny* (*-yny*) : *pabaigtùvės* 'zakończyny (tj. uczta z powodu zakończenia jakiejś pracy)' : *pabaĩgti* 'zakończyć' (na Żmudzi *pabengtùvės* : *-beñgti*); *nuduotuvės* 'śluby' w Postylli Daukszy 281_{31} : *nuduoti* 'dać za mąż' $71_{17,18}$; *užgertùvės* 'zapijanie (załatwionej sprawy, za zdrowie)' : *užgérti* 'zapić'; *į-kurtùvės* 'wprowadziny (uczta z powodu zamieszkania na nowym miejscu)' : *į-sikùrti* 'zamieszkać gdzieś'; *láidotuvės* 'pogrzeb' : *láidoti* 'chować umarłego'; *lydė̃tuvės* 'wyprowadzanie na cmentarz' : *lydė̃ti* ; *skerstùvės* 'uczta z powodu zabicia (zakłucia) świni' : *skeȓsti* 'zabijać (zakłuwać) świnię'; *sukaktùvės* 'rocznica' : *sukàkti* 'upłynąć, minąć'.

§ **148.** Z przyrostkiem *-tuvė* zdarzają się nazwy fizjogeograficzne: *Rãktuvė*, góra w pow. Šiauliai.

§ **149.** Rzeczowniki na *-tuvė* kontynuują prawdopodobnie dawne collectiva w stosunku do rzeczowników na *-tuvas*. Dla uzasadnienia tej hipotezy można się powołać na fakt, że w poszczególnych wypadkach rzeczownik na *-tuvė* odpowiada formie pluralis rzeczownika na *-tuvas* : *mintuvė* 'międlica' (w dawnych tekstach) : *mìntuvai* w Kvėdarna, pow. Tauragė (§ 141). — Co się tyczy *-ė* w rzeczownikach na *-tuv-ė*, to pochodzi ono niewątpliwie z *-i̯ā*, jak w stsł. *bratьja*, *bratrьja* 'bracia'.

§ **150.** Z tą samą funkcją, co *-tuvas* i *-tuvė*, występuje przyrostek *-tuvis*. Szczególnie rozpowszechnione są (lub były) dwa rzeczowniki o tym przyrostku: *kóštuvis* lub *koštuvỹs* 'szmatka lub coś innego do cedzenia, cedziłka (w polszczyźnie litewskiej)' obok liter. *koštùvas* 'id.' : *kóšti*, *-ia*, *-ė* 'cedzić'; *muštùvis* 'maślnica' obok *muštùvas* 'id.' (i *muštuvẽ* 'id.') : *mùšti* 'bić'. Poza tym znamy m. in. dial. *grūstuvỹs* 'tłuk do tłuczenia (np. konopi)' obok *grūstùvas* : *grū̃sti*, *grū̃da*, *grū̃do* 'tłuc'; *tintuvis* 'młotek do klepania kosy' : *tìnti*, *tìna*, *tý́nė* 'klepać kosę'.

Co się tyczy pochodzenia rzeczowników na *-tuvis*, to można by przypuścić, że powstały one jako singularia w stosunku do rzeczowników na *-tuvė*, gdy te miały jeszcze znaczenie kolektywne. Należy wziąć przy tym pod uwagę,

że collectiva na *-tuvė* zostały z biegiem czasu zsyngularyzowane, a ich funkcję przejęły pluralia (tantum) urobione od rzeczowników na *-tuvas*; por. *mintuvė* : pl. *mìntuvai, mintuvaĩ, mintùvai* 'międlica'. Odpowiedniość *-tuvis* : *-tuvai* mamy m. in. w *tintuvis* : pl. *tìntuvai*, jak wyżej.

-ovas (*-ė*); *-ovė*

§ **151.** Przyrostek *-ovas* (fem. *-ovė*) służy do charakteryzowania nazw osób. Ilość rzeczowników o tej budowie nie jest duża, a te, co są, mają z małymi wyjątkami znaczenie dodatnie, oznaczają bowiem osoby obdarzone niektórymi „ważnymi" funkcjami.

W języku literackim są w użyciu wyrazy: *palydõvas* 'przewodnik', pl. *palydõvai* 'eskorta, orszak (na dawnym weselu)', dial. *lydõvas* 'id.'; *vadõvas* 'przewodnik', *valdõvas* 'władca' i *žinõvas* 'znawca'. Dalsze przykłady, mianowicie z dialektów, wymieniono w następnym §.

§ **152.** O pochodzeniu nazw osób na *-ovas* nie umiemy jeszcze powiedzieć nic pewnego, można snuć tylko przypuszczenia. Być może, były to początkowo choćby dwa urzeczownikowione przymiotniki urobione za pomocą przyrostka *-vas* od rzeczowników odsłownych na *-ā-*, a więc przymiotniki typu stsł. *ląka-vъ* 'złośliwy, podstępny' : *ląka* 'złość, podstęp'. Z biegiem czasu potraktowano je jednak jako pochodzące od czasowników mających w infinitivie czy nawet w praesens osnowę na *-ā-* (lit. *-o-*); por. *pa-lydõvas* : *lydóti*, w niektórych dialektach ze znaczeniem 'przepuścić; opuścić'; *vadõvas* : **vadoti* obok łot. *vadāt* 'wodzić'; *valdõvas* : **valdoti* obok pol. *włodać, władać*; *žinõvas* : *žinóti* 'znać'. — Do tej początkowej grupy włączono w dialektach dalsze słowa, utworzone już analogicznie: *ganõvas* 'poganiacz' zamiast *gãnas* 'pasterz' w oparciu o *ganýti, gãno* 'paść', a dalej *sargõvas* zamiast *sárgas* 'stróż'. Co się tyczy rzeczownika *gėrõvos* 'kto potrafi wiele wypić', do *gérti, gẽria, gẽrė* 'pić', to ten zdaje się być formacją żartobliwą — i wskutek tego właśnie znalazł nawet szersze rozpowszechnienie.

§ **153.** Femininum przedstawionych wyżej wyrazów na *-ovas* zakończone jest, jak zaznaczono, na *-ovė* : *palydõvė*, Jest jednak jedno femininum na *o-va* : *gulovà, -õvos* 'żona', znane zresztą tylko z dajn ludowych. Pochodzi ten wyraz niewątpliwie od *gulti, gùla, gùlė* 'kłaść się', a ma się do tego czasownika pod względem znaczeniowym tak, jak stsł. **są-logъ* w cerkiewnosłowiańskim przymiotniku *sulogъ* 'wspólnego łoża' do stsł. *lešti, lęgą* 'kłaść się'; por. też gr. ἄλοχος 'małżonka' z **sn̥-l-*, dosłownie 'wspólnego łoża' : λέχος 'łoże'. Obok *gulovà* występuje wprawdzie masculinum *gulõvas* 'mąż', także '(wylegujący się) próżniak', ale jest to twór raczej wtórny, urobiony jako pendant do femininum *gulovà*. Z powyższego wynika, że feminina na *-ė* typu *palydõvė* powstały dopiero później, *gulovà* zaś jest zapewne prastarą regularną formacją na *-a*.

§ **154.** Z przyrostkiem *-ovė* występuje jeszcze szereg wyrazów różnego pochodzenia i różnej przynależności znaczeniowej.

Są między tymi wyrazami abstracta przymiotne, które po części przybrały znaczenie konkretne: *bendróvė* 'wspólnota : rodzina (w szerokim znaczeniu, tj. wraz z czeladzią); spółka; wspólna łąka' (jest też nomen proprium *Bendróvė*, nazwa łąki w pow. Alytus i indziej) : *beñdras* 'wspólny'; dial. *prastóvė* 'marne, nieżyzne miejsce' : *prãstas* 'marny'; *senóvė* 'dawność, starodawność, dawne czasy' : *sẽnas* 'stary, dawny'.

§ **155.** Na oznaczenie 'starości' ma język litewski wyraz *senãtvė*. Powstał on wskutek kontaminacji wyrazu *senatà* 'starzec' (w dialektach) i *senóvė*, przy czym należy mieć na uwadze, że *senatà* to rzeczownik typu *sveikatà* 'zdrowie' : *sveĩkas* 'zdrowy', znaczył więc początkowo 'starość'. Obok *senãtvė* zachowała się w dawnych tekstach i w dialektach żmudzkich forma *senatvà*, z *-a* jak w *senatà*. — Na wzór *senãtvė* urobiono też *mažãtvė* 'wiek najmłodszy' : *mãžas* 'mały'.

Wśród wyrazów na *-ovė* zdarzają się także abstracta werbalne. Jednemu z nich, mianowicie *važiõvė* 'jazda', znanemu m. in. w dialekcie twereckim, przypadła w udziale rola podobna jak wyrazowi *senóvė* : przez kontaminację z *važiãtė* 'jazda', dziś m. in. w pow. Ukmergė, wydał on nowotwór *važiãtvė*, w pow. Raseiniai. Bardzo być może, że kontaminacji zawdzięcza swe powstanie i *šienãtvė* 'sianokos' : *šienaũtė* 'sianokos' w pow. Tauragė; w każdym razie i *šienaũtė*, i *šienãtvė* występują na Żmudzi.

§ **156.** Są w języku litewskim wyrazy na *-ovė*, urobione od rzeczowników: *daržóvė*, pl. *daržóvės* 'jarzyny, ogrodowizna' : *dar̃žas* 'ogród warzywny' i *šilóvė* 'pewna roślina leśna' : *šìlas* 'las sosnowy'. Oba te wyrazy, *daržóvė* i *šilóvė*, reprezentują prawdopodobnie dawne collectiva. Tak samo należy chyba interpretować: *dir̃žovės* 'rzemienie, uprząż' (w języku pisarza Krėvė) : *dir̃žas* 'rzemień'; dial. *laidóvė* 'wolność' : *laĩdas*, pl. *laidaĩ* 'poręka' i *vergóvė* 'niewola, niewolnictwo' : *vérgas* 'niewolnik'; *kalnóvė* w b. Litwie pruskiej jako odpowiednik niem. *Bergwerk* : *kálnas* 'góra'. — Rzeczownik *ganóvė*, jeżeli znaczył początkowo 'pastwisko', polega na przekształceniu dawniejszego zapewne *gãnėvą* 'id.'.

§ **157.** Spośród wyrazów na *-ovė* rzeczownikowego pochodzenia na szczególną uwagę zasługuje *rankóvė* 'rękaw' : *rankà* 'ręka'. Jak wskazuje słow. **rąkavъ* : pol. *rękaw* itd., lit. *rankóvė* rozkłada się na **rank-ov-ė*. Było to co do pochodzenia najprawdopodobniej collectivum na *-ė*, później dopiero zsyngularyzowane. W ten sposób zachodzi prawdopodobieństwo, że i w wyrazach typu *daržóvė* przyrostek *-ovė* jest morfemem o dwu częściach składowych: *-ov-ė*, gdzie *-ė* charakteryzowało collectivum.

W rozważaniach nad litewskimi wyrazami o przyrostku *-ovė* należy mieć jeszcze na względzie, że istnieje sporo nazw rzek i w ogóle nazw fizjograficznych o tym przyrostku: *Kirkšnóvė*, lewy dopływ Dubisy w pow. Raseiniai obok

np. *Kirkšnó-upis*, wieś w pow. Plungė oraz *Kirkšnìs*, *-iẽs*, lewy dopływ rzeki Jūra w tymże powiecie; *Vieštóvė*, lewy dopływ rzeki Minija w pow. Plungė obok np. *Viešintà*, lewy dopływ rzeki Lėvuo w pow. Kupiškis; *Vindóvė*, góra w pow. Kretinga itd. Nazwy te nie są jeszcze dokładnie zbadane, tak że w powyższym przedstawieniu nie można ich było odpowiednio zużytkować.

-ėvė

§ **158.** Z przyrostkiem *-ėvė* znamy dotąd tylko nazwy rzek, mianowicie *Gynė̃vė*, lewy dopływ rzeki Dubysa w pow. Kaunas i *Šešẽvė*, lewy dopływ rzeki Lielupė w pow. Joniškis.

Gynė̃vė jest odmianką nazwy *Gynià*, *-iõs* lub *Gynė̃*, tj. lewego dopływu rzeki Nevėžis w pow. Kaunas. Z zestawienia tego wynika, że *Gynė̃vė* powstało przez rozszerzenie przyrostkiem *-vė* formy (*Gynià* lub) *Gynė̃*, por. *girià* : *gìrė* 'las' (III § 71). Początkowa postać przyrostka w *Gynė̃vė* była zapewne *-va*, *-ė* zamiast *-a* ustalono chyba ze względu na przedprzyrostkowe *-ė*.

Nazwa *Šešẽvė* pozostaje w związku etymologicznym z nazwami rzek: *Šešuvà*, lewy dopływ rzeki Neris, pow. Kaunas; *Šešuvìs*, *-iẽs* f., lewy dopływ rzeki Jūra w pow. Tauragė oraz chyba z *Šešùpė*, lewy dopływ rzeki Nemunas w pow. Kapsukas. Ta ostatnia nazwa wskazuje na możliwość istnienia nazwy **Šešia*(*-upė*). W ten sposób zachodzi prawdopodobieństwo, że *Šešẽvė* ma podobne pochodzenie, jak *Gynė̃vė* : **Šešia* wzgl. **Šėšė*, uzupełnione przyrostkiem ze spółgłoską *v*.

-yvas, -lyvas; *-yvė*

§ **159.** Z przyrostkiem *-yvas* występuje kilka przymiotników:

ankstývas 'ranny, wczesny' i *vėlývas* 'późny', urobione od przysłówków *ankstì* 'rano, wcześnie' i *vėlù* 'późno'. Oba te przymiotniki mają oboczne formy z przyrostkowym *b* zamiast *v* : *ankstýbas*, *vėlýbas*. Być może, że *b* ustaliło się najpierw w *vėlýbas*, gdzie zapobiegało powtarzaniu się dwu *v*; formę *ankstýbas* dostosowano do *vėlýbas*.

Przymiotnik *akývas* 'o dobrych oczach, spostrzegawczy; przemyślny' jest dawny, ma go już Szyrwid, Diction.[5] 48, mianowicie ze znaczeniem 'curiosus'. Istnieje oboczna forma *akýlas* 'id.' o przyrostku *-las*, który mamy też w *ausýlas* 'o dobrych uszach, słuchu'. Starszą wydaje się forma z *v* : *akývas*, która przypomina stsł. adv. *očivistъ* 'w sposób oczywisty, wyraźnie' z **očiv-istъ* i pol. *oczywisty* z **očiv-istъ*. Wolno mniemać, że oboczna forma *akýlas* ustaliła się dopiero pod wpływem *ausýlas*. I ta ostatnia forma nie jest, zdaje się, pierwotna: wymiana spółgłosek *l* : *u̯*, *v* zdarza się w języku litewskim dosyć często, tak że doszła do skutku i w tym wyrazie, tym bardziej, że ma on jako zgłoskę pierwszą *au-* = *au̯-*.

Przymiotniki na *-lyvas* mają charakter wyłącznie gwarowy. Są to m. in. *bėdlývas* 'biedny, ubogi' : *bėdà* 'bieda (z różnymi odcieniami tego znaczenia)';

godlývas 'chciwy' obok *godùs* 'id.'; *supratlývas* 'zrozumiały' obok *supratìngas* 'id.' itd. Przyrostek *-lyvas* w tych przymiotnikach jest niewątpliwie słowiańskiego (polskiego lub białoruskiego) pochodzenia, a poznano go w takich pożyczkach, jak *žyčlývas* : pol. *życzliwy*. Niektóre z litewskich dialektalnych przymiotników na *-lyvas* wynikły prawdopodobnie z przekładu słowiańskich odpowiedników znaczeniowych: *bar-lývas* z pol. *kłót-liwy*, *swar-liwy* : *bártis* 'kłócić się, swarzyć się'; *gėd-lývas* lub *gė̃d-lyvas* z pol. *wstyd-liwy* : *gė́dėtis* 'wstydzić się', *gė̃da* 'wstyd' i inne.

Zdaje się, że przyrostek *-l-yvas* trzeba przypuścić i dla *ne-valývas* 'niechlujny; niechciwy na żarcie', który pochodzi od *valýti* 'czyścić'. Podobnie zbudowany może też być przymiotnik *dalyvas* 'kto chętnie dzieli się z innymi': *dalýtis* 'dzielić się'. Oba te przymiotniki, *-valývas* i *dalyvas*, wyrażają skłonność do pewnej czynności, a w tej funkcji występują właśnie formacje na *-lyvas*. Przymiotniki, o których mowa, notowane są to z intonacją akutową, to z cyrkumfleksową. Początkowo miały one zapewne intonację cyrkumfleksową, jak *žyčlývas* ..., *bėdlývas* ..., a z intonacją akutową zaczęły się zjawiać dopiero pod wpływem odpowiednich czasowników: *valý-ti*, *dalý-tis*. Co do *dalyvas* por. powszechne *dalývis* 'uczestnik'.

§ **160**. Przyrostek *-yvė* charakteryzuje przede wszystkim rzeczowniki : *áugyvė* 'matka', znane z dawnych tekstów a także z dialektów, mianowicie na Żmudzi; *gimdyvė* 'rodzicielka' w Postylli Daukszy 627_{13} oraz w dialekcie Kurschata (tu z akcentuacją *gim̃dyvė*); *žindyvė* 'mamka, nutrix' Szyrwid, Diction[5]. 141. Wszystkie 3 rzeczowniki łączą się z czasownikami : *áugti* 'rosnąć' (stąd też *áuklė* 'niańka'), *gimdýti* 'rodzić', *žìndyti* 'karmić piersią'. Sama budowa omawianych rzeczowników nie jest dostatecznie jasna.

Z dialektów A. Juszkiewicz wydobył godny uwagi rzeczownik *dažyvės* 'farba', używany w pluralis jak *dažaĩ*. Pochodzi on od czasownika *dažýti* 'maczać; malować', a co do budowy pozostaje w jakimś związku z słowiańską pożyczką *krosýlas* 'farba' (o wymianie *l* : *v* była mowa już wyżej, § 159).

-eiva, -aiva

§ **161**. Przyrostek *-eiva* służy do budowy nazw osobowych o znaczeniu pejoratywnym. Za podstawę do tych nazw służą zazwyczaj przymiotniki, niekiedy jednak i czasowniki. Nazwy osób, o których mowa, akcentowane są na przyrostkowym *ei*, które ma intonację akutową : akut wyraża właśnie ujemny odcień znaczeniowy tych nazw. — Przykłady :

gražéiva 'strojniś' : *gražùs* 'piękny'; *gudréiva* 'mądrala' : *gudrùs* 'zmyślny'; *narséiva* 'śmiałek' : *narsùs* 'śmiały'; *nevaléiva* 'brudas': *nevalùs* 'brudny'; *skurdéiva* 'cherlak' : *skurdùs* 'nędzny'; z dialektu w Dusetos K. Būga wynotował : *greitéiva* 'ktoś prędki, skory do działania' : *greĩtas* 'szybki, prędki'; *mandréiva* 'frant' : *mandrùs* 'kunsztowny; czelny, butny' ; *stipréiva* 'siłacz' : *stìpras*, liter. *stiprùs* 'silny';

mainéiva 'kto prowadzi handel na zamianę' obok *maináuti* 'handlować na zamianę'; *mušéiva* 'zabijaka' : *mùštis* 'bić się'; *vertéiva* 'handlarz' : *ver̃stis* m. in. 'zajmować się handlem'.

§ **162**. Przedstawione wyżej rzeczowniki na *-éiva* są tylko wariantem rzeczowników na *-eila* (§ 222) : mają one tę samą budowę, podobne ujemne znaczenie, różnią się zaś jedynie pod względem fonetycznym, mianowicie o tyle, że w odpowiedniości do przyrostkowego *l* wykazują *v*. Różnica ta wynikła stąd, że w języku litewskim istniała wymiana spółgłosek *l* : *v*, którą zużytkowano dla wyrazistszego charakteryzowania wyrazów o znaczeniu ujemnym : w porównaniu z *l* spółgłoska *v* była w poczuciu językowym bardziej „ gruba", bo dla ucha mniej miła. O wymianie *l* : *v* była mowa już wyżej, np. w § 159.

Jeszcze jeden szczegół. Stwierdzony w dialekcie w Dusetos wyraz *lepáiva* 'ktoś rozpieszczony, zniewieściały' obok *lep(n)ùs* 'rozpieszczony, wątły' ma genetycznie dwugłoskę *éi*. Zmieniono ją w *ái* dla harmonii samogłoskowej, mianowicie w związku z tym, że i w pierwszej zgłosce *e* po *l-* miało wymowę szeroką, zapewne wprost *a*.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *l*

-las (*-lus*), *-la*

§ **163**. Przede wszystkim przedstawimy przymiotniki o przyrostku *-las*. Z przyrostkiem tym występuje szereg przymiotników oznaczających wady ludzi i zwierząt : *ãklas*, *-à* 'ślepy', w Postylli Daukszy także 'niebaczny' 241$_{33\cdot34}$: *àkti*, *añka* 'zaczynać widzieć' (3. praet. *praãko*); tracić wzrok' (3. praet. *užãko*); *kurlas* 'głuchy', znane tylko z dawnych tekstów, łot. *kurls* 'id.' obok łot. dial. *kurns* 'id.', str. *kъrnъ* 'o uszkodzonym nosie, uchu'; dial. *kùšlas* 'niedowidzący, ślepawy', dial. 'marny (o roślinach)', łot. *kusls* 'wątły, słabowity'; *kvaĩlas* 'głupi' obok *kvaĩšas* 'głupawy'; *mẽklas* (dial. *mùklas* !) 'kto się jąka' obok *meknóti* 'jąkać się', *meksė́ti* 'zająkiwać się'; *švẽplas* wraz z dźwięczną odmianką *vẽblas* 'kto szepleni, szepietliwy'; *žiõplas* 'gapiowaty'. Jako swego rodzaju oppositum w stosunku do wymienionych przymiotników występują : *míelas* 'miły'; w Postylli Daukszy np. 22$_{45\cdot46}$ i dawne *meilas* w Postylli Daukszy 'wdzięczny' np. 574$_{30}$: dawne *mieras*, stsł. *mirъ* 'pokój'; sanskr. *mayaḥ* (**may-as-*) n. 'ochota, radość, pokrzepienie'.

Dalej, przyrostek *-las* mają przymiotniki wyrażające, ogólnie biorąc, wielkość i moc: dial. *lielas* 'wielki', łot. *liels* 'wielki' i *leĩlas* 'cienki; giętki' obok *leĩnas* 'cienki; giętki'; *mìklas* o dwu przeciwstawnych znaczeniach 'mocny' (m. in. w Postylli Daukszy, np. 38$_{33}$), 'twardy' oraz 'giętki' (w dialektach); *tū̃las* o początkowym znaczeniu 'mnogi', w Postylli Daukszy 'mnogi' 50$_{51}$, 'wiele' 33$_{28}$, 'rozmaity' 388$_{37}$, 'rozliczny' 490$_{46}$, dziś w języku literackim 'niejeden' — o tym samym pierwiastku co pol. *tyć* < **tū-*.

Odosobniony jest pod względem znaczeniowym przymiotnik *dẽglas* 'łaciasty (o świni)', dosłownie 'z łatami koloru spalenizny' < 'spalony' i *dãglas*, łot. *dagls* 'id.' : *dègti* 'palić się; palić', łot. *degt*.

§ 164. Obok przymiotników istnieją też rzeczowniki o przyrostku *-las* : dawne *auglas* u Szyrwida w Dictionarium[5] 'rośnienie' 318 i 'rosłość, sporość' 317 : *áugti* 'rosnąć'; *aũlas*, pl. *aulaĩ* 'cholewa' Szyrwid, Diction.[5] 25 : *aũti* 'wkładać lub zdejmować obuwie'; *dum̃blas* 'muł' obok łot. *dumbrs* 'bagno'; *grùblas*, *-aĩ* 'chropowatość, szorstkość', dial. 'grudka; kępka' : *grùbti*, *grum̃ba* 'stawać się nierównym, chropowatym'; pl. *kraulaĩ*, *-ų* 'graty' : *kráuti* 'nakładać, układać, składać', *kráustyti* 'składać, zbierać ze stołu' (: *kraustuliaĩ* 'meble i inne przedmioty domowego użytku, ruchomości'); dawne *krẽklas*, pl. *krẽklai* 'pierś u kobiety' w Postylli Daukszy 121_{26}. 196_{44} (i łot. *krekls* 'koszula' ?) : *krèkti*, *kreñka* 'krzepnąć, zsiadać się'* ; pl. *piaulaĩ*, acc. *piáulus* 'trociny; próchno z drzewa' : *piáuti* 'piłować, rznąć'; *pirklas* 'kupno warowne' Szyrwid, Diction.[5] 123 : *pir̃kti* 'kupić'; *seĩlas*, liter. *saĩlas* obok *saĩtas* 'powerek' : *siẽti* 'wiązać'; *siū̃las* 'nitka, nić' : *siū̃ti* 'szyć'; — wtórne *l* ma pl. *pastõlai* zamiast *pastõvai* 'rusztowanie' : *stõvai* 'krosna' : *stovė́ti* 'stać', stsł. *staviti*.

Rzeczowniki o przyrostku *-las* są to, jak widać z podanych przykładów, z jednej strony abstracta werbalne, jak *auglas*, *pirklas*, z drugiej strony zaś mają znaczenie już konkretne oznaczając czy to narzędzie, czy też rezultaty czynności : *aũlas*, *seĩlas*, *siū̃las*; — *kraulaĩ*, *piaulaĩ*.

Rzeczowniki o przyrostku *-las* powstały w zasadzie z substantywizacji przymiotników o tym przyrostku.

§ 165. Przymiotniki o przyrostku *-las* kontynuują, jak wynika z przedstawionych związków pokrewieństwa, dawne intranzytywne participium o przyrostku *-lo-*. Participium to było właściwe niegdyś zarówno grupie językowej bałtyckiej, jak słowiańskiej. Lecz losy naszego participium były w obu grupach różne : w językach słowiańskich wykazało ono, jak wiadomo, niezwykłą żywotność (posłużywszy za podstawę dla praeteritum złożonego typu stsł. *dalъ jesi* 'dałeś'), tymczasem w językach bałtyckich występuje tylko szczątkowo jako element słowotwórczy już nieżywotny w pewnej niezbyt licznej grupie przymiotników (takie przymiotniki partycypialnego pochodzenia zdarzają się zresztą i w językach słowiańskich : stsł. *gnilъ* 'zgniły' : *gniti*).

Nasze przymiotniki, a dawne participia na *-las* pochodzą, jak mieliśmy to możność stwierdzić, od osnów czasownikowych, mianowicie od tych osnów, które są równe odpowiednim pierwiastkom — jak to bywa w infinitivie. W ten sposób i wokalizm pierwiastka naszych przymiotników bywa taki sam jak w infinitivie właściwego czasownika : *ãklas* : *àkti* itd. Jeden wyjątek zasłu-

* Zdaje się, że zbieżność z wymienionym *krẽklai* wyrazu *kreklaĩ* 'krokwie' jest tylko przypadkowa: ten ostatni wyraz stanowi zapewne litewską transpozycję słowiańskiego, np. polskiego (*krokiew*:) *krokwa* (wymiana *v* : *l* !).

guje przecież na uwagę: *dãglas*, łot. *dagls* obok *dẽglas*. Nie przywiązywalibyśmy do tego wagi, gdyby nie to, że podobny wyjątek istnieje i w językach słowiańskich: stsł. *toplъ* 'ciepły' i *toplota* 'ciepło' obok **teplъ* w *teplostь*, pol. *ciepły* : łac. *tepēre* 'być ciepłym'. Czy więc w participium na *-lo-* możliwa była alternacja samogłoskowa *e* : *o* ?

§ **166**. Ilość przymiotników na *-las*, które przedstawiono w § 163, jest, jak widzieliśmy, stosunkowo szczupła i nieproduktywna. Inaczej ma się sprawa z przymiotnikami na *-lus*, fem. *-li* — te w poczuciu językowym Litwina pozostają nadal żywotne. Pochodzi to jednak stąd, że *-lus* rozkłada się na *-l-us*, a *-us* charakteryzuje wielką ilość przymiotników. Ogólnie biorąc, przymiotniki na *-lus* wyrażają skłonność do pewnej czynności, podobnie jak przymiotniki na *-us*. Por. § 72.

Związek znaczeniowy, o którym mowa, pozwala zrozumieć okoliczność, że poszczególne przymiotniki na *-lus* to tylko warianty przymiotników na *-us* : *gašlùs* : *gašùs* 'pożądliwy, lubieżny'; *kiblùs* : *kibùs* 'czepiający się, lipki'; *našlùs* : *našùs* 'wydajny, owocny, plenny'; *pagaulùs* (jest u Szyrwida, D i c t i o n.[5] 268) : *pagavùs* 'pojętny'; dial. *prašlùs* : *prašùs* 'kto natrętnie prosi'; *vešlùs* : *vešùs* 'płodny, plenny, żyzny; bujnie rosnący'. Wolno mniemać, że wymienione przymiotniki na *-lus* są późniejsze w stosunku do przymiotników na *-us*. Zdarza się jednak, że przymiotnik na *-lus* różni się znaczeniem od swego odpowiednika na *-us* : *taiklùs* 'trafiający do celu, celny' obok *taikùs* 'zgodliwy, spokojny' : *táikyti*, *táiko* 'celować, trafiać, dostosowywać'.

Rozpatrując przedstawione wyżej odpowiedniości, nie należy zapominać i o akcentuacji. Przymiotniki na *-lus* i *-us* mają mianowicie tę samą akcentuację. Obserwować to można szczególnie dobrze na przymiotnikach, których osnowa jest więcej niż dwuzgłoskowa. W formach akcentowanych nie na końcówce przycisk pada na zgłoskę przedkońcówkową, która, gdy ma samogłoskę długą lub dwugłoskę, występuje z intonacją cyrkumfleksową : acc. sg. *pavỹdlų* i *pavỹdų*; *pagaũlų* i *pagãvų*. Por. III §§ 260. 261.

W poszczególnych wypadkach przymiotniki na *-lus* mają obok siebie formy o innym elemencie spółgłoskowym niż *l* : *putlùs* 'pulchny; nadęty, pyszny, hardy' (wszystkie te trzy znaczenia mamy w P o s t y l l i Daukszy $434_{31\text{-}32}$. 168_{35}. 533_{4}) i *putnùs* 'id.'; *tuklùs* i *tukrùs* lub *tuknùs* 'tuczny'; *vinklùs* i *vinkrùs* 'zwinny, chytry'. Trudno w takich wypadkach bez uprzednich dokładnych badań powiedzieć, która z obocznych form jest dawniejsza i dała początek innej czy innym.

§ **167**. Budowa przymiotników na *-lus* jest taka sama jak przymiotników na *-las*. Oparte są one na osnowach - pierwiastkach czasownikowych : *bailùs* 'bojaźliwy' (Dauksza, P o s t. 78_{28}. 312_{20}; Szyrwid, Diction.[5] 17) obok *báimė* 'bojaźń' (np. u Szyrwida ibid.), stsł. *bojati sę*, sanskr. *bhayate* 'boi się' (wyraz *bailė* 'bojaźń' powstał dopiero przez kontaminację rzeczownika *báimė* i omawianego przymiotnika *bailùs*); *pa-vyd-lùs* : *pa-vyd-ùs* : *pa-vyd-ėti*, *pa-výd-i*

'zazdrościć' itd. — forma *pavydlùs* nie może być zbyt dawna, na co wskazuje nie zmienione w *gl* połączenie *dl* (I §§ 502. 503). Oto jeszcze parę przykładów ze współczesnego języka literackiego : *kuklùs* 'skromny' : *kùkti, kuñka* 'pochylać się, opadać (jak kłosy przejrzałego zboża)'; *pa-trauklùs* 'pociągający, ponętny' : *tráukti, tráukia* 'ciągnąć, pociągać'; *reiklùs* 'wymagający' : **reĩkti, reĩkia,* 3. fut. *reĩks* 'trzeba'; *seklùs* 'płytki, miałki' (Dauksza, Post. 101_{30}. 342_{26}; Szyrwid, Diction.[5] 146) : *sèkti, señka* 'opadać, ubywać, wysychać (o wodzie)'; *seklùs* 'umiejący iść śladami (o psie), nie błądzący w drodze do domu (o koniu)' : *sèkti, sẽka* 'postępować w ślad'; *veržlùs* 'kogo rozpycha energia' : *veñžtis* 'rwać się do czegoś, wciskać się gdzieś'.

Nie wszystkie przymiotniki zakończone fonetycznie na *-lus* są formacjami o przyrostku *-lus*. Tak więc, *meilùs* w Postylli Daukszy 'wdzięczny, przyjemny', także 'miłosny' 101_{3}. 96_{23}. 35_{7} pochodzi od *méilė* i ma przyrostek *-u-s*. Podobnie ma się sprawa z *veiklùs* 'czynny' : urobiono nasz przymiotnik od *veiklà* 'czynność, działalność', a ten rzeczownik dopiero od czasownika *veĩkti, veĩkia* 'działać, czynić, robić' (czasownik ten dał początek przymiotnikowi *veikùs,* acc. *véikų* lub *véikus* 'prędki, skory, rzeźki, mocny').

§ **168.** Wśród rzeczowników o przyrostku *-la* zdarzają się formacje bardzo dawne. Indoeuropejskiego pochodzenia jest z pewnością *miglà* 'mgła' : słow. **mъgla* : pol. *mgla,* gr. ὀμίχλη obok sanskr. *megha-ḥ* 'obłok, chmura'. Od czasownika *tẽšti, tẽšia* 'nabierać mlekiem (o wymieniu przed ocieleniem się krowy)' pochodzi *tešlà,* w dawnej litewszczyźnie *tašlà* 'ciasto' Szyrwid, Diction.[5] 28 Niejasny co do pochodzenia jest wyraz *vielà, -õs, viẽlą* 'drut'. Spośród wyrazów na *-la* występujących w dialektach, wymienimy tu *pasėdlà,* gen. *pasẽdlos* 'siedziba' : *sė́sti(s), sė́du(os)* m. in. 'osiedlać się'. Skardžius 165 zalicza do tej grupy dial. *šerplà, -õs, šeñplą* 'zadra na paznokciu' — niesłusznie, gdyż *-la,* rozszerzając pierwiastek *šerp-* (por. *šérpė, šérpeta* 'strzęp, drzazga'), jest tu to samo, co np. w *skedérla* 'drzazga'.

§ **169.** Grupę dla siebie stanowią rzeczowniki na *-la,* będące pejoratywnymi nazwami osób : *krýpla* 'kto chodzi jak kaczka' : *krỹpti, krỹpsta* 'chylić się; idąc pochylać się to na prawo, to na lewo'; *pámpla* (i *pamplà*) 'świnka lub cielę, także człowiek o wydatnym brzuchu' : *pam̃pti, pam̃psta* 'pęcznieć, grubieć, dostawać brzucha'; *rė̃kla* 'krzykacz, płaksa' : *rė̃kti, rė̃kia* 'krzyczeć'; *rióġla* 'niezdara, fujara' obok *riogsóti* 'wystawać, sterczeć'; *šyplà, -õs, šỹplą* 'ktoś śmiechliwy' obok *šypsóti(s)* 'uśmiechać się'; *vámpla* 'gęba, pysk', także 'papla' obok *vambrà* 'id.', co jest zgrubiałą formą rzeczownika *vámpla,* bo z *b* zamiast *p* i z *r* zam. *l*; *vė́pla* 'gapa, gamoń' : *vė̃pti, vė̃pia* 'rozdziawiać gębę'.

Dla pejoratywnych nazw o przyrostku *-la* charakterystyczna jest akcentuacja : przycisk na zgłosce pierwszej i intonacja akutowa, w związku z czym zachodzi metatonia; por. *vė́pla* obok *vė̃pti.*

-lys (-lis), -lė; -lius

§ 170. Z przyrostkiem *-lys* występuje pewna drobna grupa nomina agentis: *kvieslỹs, kviẽslio* 'ten, kto zaprasza na wesele' — oparte zapewne na formie infinitivu *kviẽsti, kviẽčia* 'zapraszać'; *piršlỹs, pir̃šlio* 'swat, dziewosłąb': *pir̃šti, per̃ša* 'swatać'; *vedlỹs* lub *vėdlỹs* 'drużba', dosłownie 'kto odprowadza młodą lub młodego': *vė̀sti, vẽda* 'prowadzić'; — *pirklỹs, pir̃klio* 'kupiec': *pir̃kti, per̃ka* 'kupować'; *šauklỹs* 'kto ogłasza ludziom wiadomości urzędowe': *šaũkti* 'wołać'; *užstolis* 'zastępca' w Postylli Daukszy 3_{41}: *už-stóti* 'zastąpić, zasłonić, wstawić się'; pl. *Šiauliaĩ, -ių̃, -iù̀s* miasto, dosłownie 'Strzelce': **šiáuti* (=łot. *šaut*), dziś *šáuti* 'strzelać'. — Jako feminina umieścimy tu: *dėlẽ, -ẽs, dẽlę* 'pijawka': **dẽti*=łot. dial. *dẽt* 'ssać', stsł. pl. *děti* 'dzieci'; *našlẽ* 'wdowa', na podstawie czego urobiono dopiero męskie pendant *našlỹs* 'wdowiec' — etymologia tego wyrazu jest jednak dotąd ciągle jeszcze bardzo niepewna. — Odpowiednie wyrazy słowiańskie kończą się na *-lь*: pol. *kowal*: *kować* 'kuć'.

Przyrostek *-lys* ma spora grupa nazw głównie ptaków i owadów; za podstawę do tych nazw służą czasowniki oznaczające odpowiednie głosy. Wszystkie niżej przytoczone wyrazy mają w zgłosce pierwszej, pierwiastkowej samogłoskę długą, dwugłoskę lub połączenie dwugłoskowe o intonacji cyrkumfleksowej i odmieniają się według *baublỹs*, gen. *baũblio*, pl. *baubliaĩ* 'bąk (ptak)': *baũbti, -ia* 'buczeć'. Właściwym miejscem rozpowszechnienia tych wyrazów jest nie tyle język literacki, co mowa ludowa. A oto dalsze przykłady (poza *baublỹs*): *cyplỹs* 'małe stworzenie, co piszczy — jak mysz, kurczę': *cỹpti, -ia* 'piszczeć'; *čiurlỹs* 'jerzyk, Cypselus apus' obok *čiurénti* 'świergotać'; *kranklỹs* 'kruk': *krañkti, -ia* 'krakać' (dial. *krunklỹs*: *kruñkti, -ia*); *kurklỹs* 'niedźwiadek świerszczokret, Gryllus gryllotalpa': *kur̃kti, -ia* 'skrzeczeć (o żabach)'; *parplỹs* 'kurklys', : *par̃pti, -ia* 'syczeć; skrzeczeć'; *svirplỹs* 'świerszcz': *svir̃pti, -ia* 'świer(sz)czeć'; *turklỹs* 'kurklys': *tur̃kti, -ia* 'kurkti'. Na wzór wymienionych nazw od przymiotnika *júodas* 'czarny' urobiono w niektórych dialektach *juodlỹs* 'jakiś czarny wodny żuk'. — Do tej grupy wyrazów należy, zdaje się, i *žvìrblis* 'wróbel'. Początkowo mógł on mieć inne zakończenie, tego mianowicie typu co stsł. *vrabijь*, ros. воробей, brzmiał więc **ž-vìrbys, -is*. Dopiero pod wpływem wyrazów jak *baublỹs* itd. zjawiła się forma *ž-vìrblis*; por. *vėžlỹs* 'żółw' obok *vėžỹs* 'rak'. Co się tyczy wtórnego *ž-* na początku, to podobne zjawisko mamy np. w *švẽplas* 'kto szepleni': *švebélda* 'id.': *vẽblas* 'id.'; por. wyżej.

Nazwom męskim na *-lys* odpowiadają normalnie żeńskie na *-lė*: *griežlẽ, -ẽs, griẽžlę* 'derkacz, chróściel': *griẽžti, -ia* m. in. 'grać na skrzypcach; szczebiotać (głównie o derkaczu)'; *kirlỹs, kìrlio* 'sęp, kania': *kìrlė* 'czajka', z godną uwagi intonacją akutową w zgłosce pierwiastkowej; *kryklẽ*, acc. *krỹklę* 'cyranka': *krỹkti, -ia* 'krzyczeć (o kaczkach)'; *kvarklẽ* w zastosowaniu do żaby, kury, kaczki, które *kvar̃kia* (inf. *kvar̃kti*) 'skrzeczą, kwaczą'; *kvarkšlẽ*, acc. *kvar̃kšlę* 'kwoka': *kvar̃kšti, kvar̃kščia* 'kwokać'. Do tej grupy zaliczyć wypada

i *varlė̃, -ė̃s, var̃lę* 'żaba' : powstał on wskutek przekształcenia dawnej formy **vardė*=łot. *varde* w **vardlė*.

W podobny sposób, jak o ptakach, owadach itp., nazw na *-lys* używa się i o ludziach : *bamblỹs* lub *bemblỹs* 'kto burczy, zrzędzi' : *bambė́ti, bam̃ba* 'burczeć'; *burblỹs* 'kto bełkocze, mamrocze; burczy' : *bur̃bti, -ia* lub *burbė́ti, bùrba* 'bełkotać; burczeć'; *krioklỹs, kriõklio* 'kto krzyczy gardłowym, chrapliwym głosem' (dziś także: 'wodospad'): *kriõkti, -ia* m. in. 'krzyczeć, wołać gardłowym głosem, ciężko oddychać; chrapać'; *zyzlỹs* 'kto brzęczy, popłakując natrętnie prosi' : *zỹzti, zỹzia* 'brzęczeć; płaczliwym głosem prosić'. Nazwy na *-lys* występują nierzadko jako przezwiska i nazwiska : *Baublỹs, Švogžlỹs* obok *švokšlỹs* : *švõkšti, švõkščia* 'ciężko oddychać, sapać; szeptać; paplać'.

Za pomocą *-lys* utworzona jest pewna grupa rzeczowników oznaczających narzędzia. Spośród tych nomina instrumenti wymienimy tu : *brūklỹs* m. in. 'zasuwka' obok *brū̃kis, -io* 'pociągnięcie miotłą, grabiami, broną'; pl. *gnỹbliai* 'szczypce' obok *gnỹbis, -io* '(u)szczypnięcie'; *grėblỹs, grė́blio* 'grabie' obok *grė̃bis, -io* 'grabienie'; *kablỹs* 'hak' obok *kabỹs* : *kabė́ti, kãba* 'wisieć'; *kaplỹs* 'siekiera o stępionym ostrzu' : *kapóti* 'rąbać', *kapnóti* m. in. 'powoli sobie rąbać'; dial. *kaslỹs* 'rydel' : *kàsti* 'kopać, ryć'. Do tej grupy zaliczymy też *dyglỹs, dỹglio* 'kolec, cierń' obok *dỹgis* 'id.' : *dýgti, dýgsta* 'kiełkować'. — Omawiane nomina instrumenti mają też formę żeńską na *-lė* : pl. *dùmplės* 'miech w kuźni lub przy organach' =**dum-p-lės* : *dùmti, -ia, dū̃mė* 'dąć'; *knyslė̃, -ė̃s, knỹslę* 'ryj' obok *knỹsis, -io* 'rycie'; pl. *rė̃plės* 'szczypce, kleszcze, obcęgi', u Szyrwida, Diction.[5] 196 : *rė́pti, rė́pia* 'ogarniać'; pod wpływem *rė̃plės* ukształtowano wyrazy *gnỹplės* i *žnýplės*, z *p* zamiast *b*, por. *gnýbti* i *žnýbti* 'szczypać'.

§ **171.** Rzeczowniki o przyrostku *-lys, -lė* nie są jednolitego pochodzenia. Po części są to rozszerzone za pomocą indoeur. *-i̯o-* przymiotniki i rzeczowniki na *-las*. Tak więc, *šveplỹs* 'szepleniuch' pochodzi od przymiotnika *švė̃plas* 'szepietliwy'; oboczna, w dialektach występująca forma *švėplỹs, švė̃plio* przystosowała się co do wokalizmu pierwiastka do formacyj typu *cyplỹs, cỹplio*, § 170. Co się tyczy nomina agentis na *-lys*, to te mają za podstawę m. in. z pewnością nomina actionis na *-las*; wskazuje na to odpowiedniość *pirklas* 'kupno' (§164) : *pirklỹs* 'kupiec'. Ten ostatni wyraz znaczył początkowo 'zajmujący się kupnem', a miał jako przyrostek *-i̯o-*. Jeszcze inne jest pochodzenie nomina instrumenti na *-lys*. Te powstały po części z przekształcenia dawnych nomina actionis na *-i̯o-*. Dowodzą tego niezbicie odpowiedniości : *brūklỹs* : *brū̃kis, knyslė̃* : *knỹsis* i inne, § 170.

Pochodzenie niektórych wyrazów na *-lys, -lis, -lė* wymaga osobnych roztrząsań. Zazwyczaj chodzi tu o wyrazy ze znaczeniem konkretnym. Tak więc, *ū̃glis, -io* 'pęd' wynikło zapewne z kontaminacji wyrazu *ū̃gis* 'wzrost; pęd' i *auglas*, § 164; inny wynik tej kontaminacji to *aũglis* lub *auglỹs*. Według *ū̃glis* lub *aũglis* urobiono *bir̃žlis* 'gałąź brzozy' obok np. *biržỹs* 'brzozowiec'. — Przyrostek *-lys, -lis* charakteryzuje rzeczowniki urobione od czasowników

złożonych *-dėti, -sėti, -stóti* : *padėlỹs, pãdėlio* (w dialektach także *padẽlis* i *pãdėlis*) m. in. 'jajko podkładane w miejscu, gdzie mają nieść kury'; *pasėlỹs, pãsėlio* 'posiew'; *núostolis* 'strata', dial. także 'przerwa, zaprzestanie' — miękkotematowość tych trzech wyrazów związana jest zapewne z ich złożonym charakterem. Od czasowników niezłożonych pochodzą jeszcze m. in. : pl. *pũliai* 'ropa', znane od 16 w. (por. np. Dauksza, Post. 501_5), oparte zapewne na dawnym partic. **pũlas* : *pũti* 'gnić', jak ros. гнилой na *gniti*; pl. *skrepliaĩ* 'plwociny,' wyraz równie dawny (por. Dauksza, Post. 169_{46}) : **skrepti*.

Mamy kilka wyrazów na *-lis* oznaczających 'gałgan, łachman, szmatę, ścierkę' : *skur̃lis*; — *skeder̃lis, skidir̃lis, skudur̃lis*; *skidar̃lis, skidur̃lis*. Wymieniony na pierwszym miejscu wyraz *skur̃lis* pochodzi niewątpliwie od czasownika *skùrti, skũra* 'zdzierać się, strzępić się'; pod względem budowy przypomina on wyrazy *pũliai, skrepliaĩ*. Wolno mniemać, że przyrostek *-lis* w pozostałych wyrazach jest pochodzenia analogicznego. Tak jest przede wszystkim w wyrazie *skudur̃lis*, którego podstawę stanowi *skùduras* o tym samym znaczeniu. Niepodobna już powiedzieć, jak powstała forma *skidir̃lis*, w której uwidocznia się w każdym razie działanie harmonii samogłoskowej, *skid-* łączy się jednak niewątpliwie z czasownikiem *skìsti, skiñda, skìdo* m. in. 'zdzierać się'. Inne warianty *skeder̃lis* itd. należałoby omówić w osobnej rozprawce.

Wyrazy pl. *drum̃zlės* 'męty, osad', *sáulė* 'słońce' i *séilė* 'ślina' przytaczamy tu po to tylko, aby zwrócić uwagę na potrzebę dalszych badań nad nimi — dotąd są one co do swej budowy niejasne. Nie wyjaśniono też należycie pochodzenia wyrazu *sterblẽ, -ẽs, ster̃blę*, w Postylli Daukszy $369_{16\cdot 22\cdot 50}$ 'padołek (szaty)'. Wyraz pl. *drum̃zlės* 'męty, osad' nie jest zapewne formacją o przyrostku *-lė* urobioną od *drum̃zti* 'mącić', lecz raczej pochodzi od przymiotnika *drumzlùs* 'mętny' obok *drumzdùs* i *drumstùs*; por. też pl. *šiùkšlės* 'śmieci' obok dial. *šiukštùs* 'zaśmiecony'. Na uwagę zasługują dalej wyrazy : pl. *drõžlės* 'wiórki' : *dróžti* 'strugać'; pl. *raũplės* 'ospa' obok *raupaĩ* 'id.' : *ruõpti* 'dłubać, drążyć'. Inaczej ma się sprawa z wyrazem *patarlẽ* 'przysłowiowe powiedzenie' : kontynuuje on dawne *-tarmė*, zapisane m. in. u Szyrwida, Diction.[5] : *tarmė* 'powieść, dictum' 285, *pratarmė* 'przedmowa' 293 — jak wyjaśnić to przekształcenie ?

§ **172**. Wyrazów na *-lius* jest w języku litewskim bardzo niewiele; co ważniejsza, są one wszystkie późniejszego pochodzenia. W szczegółach sprawa ma się tak. Wyraz *dùslius* 'ktoś dychawiczny' ma w gruncie rzeczy osnowę na *-i̯u-*, pochodzi bowiem od *duslùs, -ì* 'dychawiczny'; por. *klìšius* 'ktoś o krzywych nogach' : *klìšas* 'krzywonogi'. — Dialektalne wyrazy *skaĩtlius* lub *skaitliùs* 'liczba, lik' oraz *spiẽtlius* lub *spietliùs* 'rój' nie mogą być zbyt dawne, miałyby bowiem przed *l̃* zamiast *t* spółgłoskę *k* (I §§ 502. 503). Przypuszczamy więc, że powstały one z przekształcenia dawniejszych form *skaĩčius, spiẽčius*, występujących po dziś dzień w języku literackim. Pozostaje jednak pytanie, jaka była przyczyna tego przekształcenia ? Wtórne *l* jest jeszcze w dawnym *skirlius*

'różnica', który to wyraz powstał wskutek przekształcenia pospolitego dziś *skỹrius*, mającego m. in. to samo znaczenie. — Wyraz *droblùs*, *-iaũs* ma za podstawę formę *drõblis* lub *droblỹs*, zmienioną pod wpływem *lietùs*, *-aũs* 'deszcz'. — Podobnie tłumaczyć należy ukształtowanie wyrazu *der̃lius* 'urodzaj'; : jest to zapewne *derlẽ* 'id.' z nowym zakończeniem *-ius* pod wpływem *vaĩsius* 'owoc'. Wyraz *ìšteklius* 'zapas' brzmiał niegdyś *ìšteklis* : *išteklùs* 'wystarczający' : *tèkti*, *teñka* m. in. 'wystarczać'. Formy *ìšteklius* i *neprìteklius* tłumaczyć należy chyba oddziaływaniem wyrazów *vaĩsius*, *der̃lius*. Do tej grupy włączono także *stìglius* zamiast **stìgius* 'brak' (obok *stỹgius*) : *stìgti*, *stiñga* 'braknąć'. W Postylli Daukszy jest wyraz *auglius* 'rośnienie' 90_5 i 'wzrost' 100_{18}; w dialektach spotyka się odmiankę *ū̃glius* m. in. 'latorośl'. Oparte są one na dawnych formach *aũglis*, *ū̃glis* — i otrzymały *-ius* pod wpływem *vaĩsius*? Do tej grupy znaczeniowej z wtórnym zakończeniem *-ius* należą jeszcze raczej w dialektach występujące wyrazy *daĩglius* i *dieglìùs* 'kiełek'; por. *dieglỹs* 'kłucie, kolka'. — Wyraz *vaĩsius* miał początkowo znaczenie kolektywne (§ 108), wskutek czego i wyrazy na nim wzorowane miały przez pewien okres jeszcze to samo zasadnicze znaczenie. Być może zresztą, że i inne wyrazy na *-l-ius* w ciągu pewnego okresu występowały z tym samym kolektywnym znaczeniem.

-slas, *-sla* itd.

§ **173**. Obok przyrostków zaczynających się od *l* istnieją też ich odmianki ze spółgłoską *s* przed *l*.

Przyrostek *-slas* charakteryzuje wyrazy : pl. *ãtvarslai* 'lejce' z **at-tvar-slai* o pierwiastku **tvar-* : *tvérti* 'chwytać' (por. pl. *patvárslės* 'id.'); dial. (żm.) *pę́slas* 'karmna świnia' z **pen-slas* : *penė́ti*, *pẽni* 'karmić'; *mė̃šlas* 'gnój, mierzwa' z **mėž-slas* : *mė́žti*, *mė́žia* 'brać gnój z chlewa i nakładać na wóz, mierzwić'; *ker̃slas* 'narzędzie do puszczania krwi (lancet)' z **kert-slas* : *kir̃sti*, *ker̃ta* 'ciąć' (odmianka *kir̃slas* oparta jest na inf. *kir̃sti*); *krìslas* 'kruszynka, prószynka, źdźbło' : *krìsti*, *kriñta* 'padać'; *gir̃slas* 'pogłoska' obok *gir̃das* 'id.' : *iš-gir̃sti*, *-gir̃sta*, *-gir̃do* 'usłyszeć'; *žaĩslas* i *žáislas* 'cacko, zabawka' : *žaĩsti*, *žaĩdžia* lub *žáisti*, *žáidžia* 'bawić się, grać'; *spą́slai* 'sidła, pułapka' z **spand-slai* (obok *spą́stai* 'id.' z **spand-stai*) : *spę́sti*, *spéndžia* 'zastawiać sidła'; pl. *žą́slai* (i *žą́slos*) 'wędzidła' zapewne z **žand-sl-* : *žándas* 'szczęka'; *mókslas* 'nauka, uczenie się' : *pra-mókti*, *-móksta*, *-móko* 'zacząć się uczyć; nauczyć się nieco'; *tìkslas* 'cel' : *tìkti*, *tiñka* m. in. 'przypadać; pasować'; *pavéikslas* 'widok, obraz' < **-veizd-slas* : *veizdė́ti* 'patrzeć, szukać' (spółgłoskę *k* wyraz *pavéikslas* otrzymał wtórnie w okresie, gdy miał brzmienie **pavei(t)slas*, I § 554). W pozycji po *k* zdarza się też postać przyrostka *-šlas* : *rùkšlas* 'zmarszczka' : *rùkti*, *ruñka* 'marszczyć się';

gýsla 'żyła' obok stsł. *žila* 'żyła, mięsień, nerw' obok lit. *gijà* 'nić w tkanie'; dial. *šmė̃kšla* 'straszydło, upiór, zmora' obok liter. *šmė̃kla* 'id.'; przyrostek w postaci *-šla* miał widocznie wartość ekspresywną, gdyż występuje on w wyra-

zach, w których nie oczekiwalibyśmy go: nie tylko np. w *verkšlà* 'płaksa', ale i w *vepšlà* 'człowiek o grubych wargach, o obwisłej wardze'.

Jest w języku litewskim sporo przymiotników o przyrostku *-slus*, *-slì* : *dėslì vištà* 'nośna (kura)' : *dė̃ti* 'nieść (o kurze)'; *doslùs*, acc. *dõslų* 'hojny' : *dúoti* 'dawać'; *eislùs* 'kto może i lubi dużo chodzić' : *eĩti* 'iść'; *goslùs* 'chciwy; pożądliwy' obok *gõdas* 'chciwość'; dial. *nuogąslùs* obok *nuogąstùs* 'budzący strach; lękliwy' : *nu-si-gą̃sti*, 3. praet. *-gañdo* 'przestraszyć się'; *sėslùs* 'kto siedzi, przebywa w jednym miejscu' : *sė́sti*, *sė́da* 'siąść'; dial. *kruopšlùs* obok *kruopštùs* 'skrzętny' (wymianę przyrostkowych *t* : *l* spotykaliśmy już poprzednio).

Przykładem na przyrostek *-slys* jest, zdaje się, *peslỹs* 'kania', już w Postylli Daukszy 410_{38}. 411_{29} — z początkowej formy **pet-slys* (ze względu na łac. *accipiter* 'jastrząb, sokół' < **-pet-r-*)?; nie ustalono jeszcze, jak należy analizować wyrazy *aukšlỹs* i *raukšlỹs* o tym samym znaczeniu 'naczynie z kory brzozowej do zbierania jagód'; *raukšlys* 'kto się zmarszczył, zasępił; złośnik' : *raũktis*, *raũkiasi* 'marszczyć się'. — Feminina na *-slė* lub *-šlė* : *pūslė̃*, *-ė̃s*, *pū̃slę* 'pęcherz' < **pūt-slė* : *pū̃sti*, *pùčia* 'dąć, dmuchać'; pl. *patvárslės* 'lejce' obok *ãtvarslai*, por. wyżej; *raukšlė̃*, *-ė̃s*, *raũkšlę* 'zmarszczka, fałda' : *raũkti* 'marszczyć'.

-alas, -ala

§ **174.** Rzeczowniki na *-alas* pochodzą w zasadzie od czasowników, tylko w poszczególnych wypadkach powstały wskutek przekształcenia innych rzeczowników o znaczeniu pokrewnym. Pod względem znaczeniowym rozpadają się one na grupy, przy czym różnice w tym zakresie mają wykładnik po części w różnej formie pierwiastka. Wszystkie rzeczowniki na *-alas* występują z przyciskiem ruchomym, w nom. sg. na zgłosce pierwszej (niekoniecznie pierwiastkowej); por. *biñbalas* : nom. pl. *bimbalaĩ*, niżej § 175. Co do ukształtowania wokalizmu pierwiastka pod względem iloczasu i intonacji są różnice między poszczególnymi grupami znaczeniowymi, o czym będzie mowa w swoim miejscu. Rzeczowniki na *-alas* są bardzo produktywne i odgrywają znaczną rolę w słownictwie litewskim.

§ **175.** Pewna grupa wyrazów na *-alas* to rzeczowniki pochodzące od czasowników o znaczeniu onomatopeicznym. Wyrazy te oznaczają, ogólnie biorąc, puste gadanie, paplaninę oraz sprawcę tej ujemnej czynności. Zgłoska pierwsza, zawsze pierwiastkowa, miewa intonację cyrkumfleksową. Przykłady: *bar̃škalas* 'paplanina' : *barškė́ti*, *bárška* 'trzeszczeć; paplać'; *biñbalas*, nazwa niektórych żuków i chrząszczy, stosowana także do dziecka — płaksy : *biñbti*, *biñbia* 'brzęczeć; płakać' — *biñbalas* powstało zapewne w oparciu o *vãbalas* 'owad, żuk, chrząszcz'; *čiaũškalas* 'puste gadanie; paplanina; papla' : *čiauškė́ti*, *čiáuška* 'ćwierkać; wiele z ożywieniem mówić'; *čir̃škalas* 'świergot; kto krzyczy lub śpiewa cienkim głosem; papla' : *čir̃kšti*, *čir̃škia* 'świergotać; trzeszczeć (o śniegu); piszczeć itd.'; *mar̃malas* 'kto szybko i niewyraźnie mówi; papla' :

marméti, mar̃ma 'mamrotać, mruczeć; paplać'; *plẽpalas* 'paplanina; papla' : *plepėti, plẽpa* 'paplać'; *pler̃palas* 'puste gadanie, paplanina; marna zupa' : *pler̃pti, pler̃pia* 'turkotać; chlipać; paplać' — są też formy zgrubiałe o spółgłoskach dźwięcznych: *bler̃balas* : *bler̃bti, bler̃bia*; *šnẽkalas* 'niepoważna gadanina' : *šnekė́ti, šnẽka* 'rozmawiać, gadać'; *tar̃škalas* 'grzechotka; paplanina; papla' : *tarškė́ti, tárška* 'turkotać; terkotać; paplać'; *taũškalas* 'paplanina' : *tauškė́ti, táuška* 'stukać; trzeszczeć; paplać'. Do tej grupy zaliczamy też wyrazy: *skam̃balas* 'dzwonek' : *skambė́ti, skam̃ba* 'wydawać głos, dźwięki, dźwięczeć, brzęczeć itd.'; pl. *žvangalaĩ* 'grajcary' : *žvangė́ti, žvañga* lub *žvánga* 'brzęczeć, szczękać, dzwonić'.

§ **176.** Jest grupa wyrazów na *-alas* oznaczających wszelakiego rodzaju wydzieliny z organizmu żywego. Zgłoska pierwsza ma pod przyciskiem intonację cyrkumfleksową, naturalnie gdy zawiera samogłoskę długą, dyftong lub połączenie dyftongiczne: pl. *bezdalaĩ* 'bździny' : *bezdė́ti, bẽzda* 'bździeć'; dial. pl. *kosalaĩ*, acc. *kõsalus* 'charkociny, flegma' : *kósėti, kósi* 'kaszlać'; pl. *myžalaĩ* 'szczochy, mocz' : *mỹžti* (*mį̃žti*), *mỹža* (*mį̃ža*) lub *mę̃ža* 'szczać'; *smir̃dalas* 'smród, fetor' : *smirdė́ti, smìrdi* 'śmierdzieć'; *spiaũdalas* (i *spiáudalas*) 'plwocina' : *spiáudyti, spiáudo* 'pluć'; pl. *vėmalaĩ*, acc. *vẽmalus* 'wymioty, co się womituje' : *vémti, vẽmia, vė́mė* 'wymiotować'; w Postylli Daukszy jest oboczna forma *vemdalas* 'plugastwo' 36_{40}, 'zwrócenie' $122_{37\cdot 38}$ — wyraz ten powstał zapewne z przekształcenia wyrazu *spiaudalas* $145_{19\cdot 20}$ pod wpływem *vémti*.

§ **177.** Trzecia grupa rzeczowników na *-alas* to, najogólniej mówiąc, nazwy pożywienia dla ludzi i zwierząt. Podobnie jak rzeczowniki przedstawione w §§ 175. 176, i te pochodzą od czasowników, przy czym w zgłosce pierwiastkowej wykazują niekiedy samogłoskę wzdłużoną (*ė*) o intonacji cyrkumfleksowej:

ẽdalas 'żarcie dla świń' : *ésti, éda* 'żreć', dial. 'jeść'; *gẽralas* 'napój', dial. 'poidło dla krów' : *gérti, gẽria, gė́rė* 'pić'; *lãkalas* 'płynne jadło dla psa lub kota' : *làkti, lãka* 'chłeptać'; *lẽsalas* 'pokarm dla ptactwa' : *lèsti, lẽsa* 'dziobać'; *mìtalas* 'pożywienie, żywność' : *mìsti, miñta* 'żywić się'; *srẽbalas* 'polewka, licha zupa' : *srẽbti, srẽbia* 'jeść zupę, pić cmoktając'; *šler̃palas* 'polewka, marna zupa' : *šler̃pti, šler̃pia* 'głośno jeść zupę, chlipać'; — *bẽralas* 'mąka lub ziarno, którym posypuje się żarcie dla bydła' : *ber̃ti, bẽria, bė́rė* 'sypać'; *jõvalas* 'pokarm dla świń' : *jáuti, jáuna* lub *jáuja, jóvė* 'przewracać, mieszać, wprowadzać nieład'; *kẽpalas* 'bochen', dosłownie 'pieczeń' : *kèpti* 'piec'; *meñtalas* 'zacier z słodu do piwa' : *mį̃sti, meñčia* 'mieszać mąkę z wodą; mącić'; *mir̃kalas* 'polewka, sos' : *mir̃kti, mir̃ksta* 'moknąć'; *ráugalas* lub *raũgalas* 'zakwas' : *ráugti, ráugia* 'zakwaszać'; od przymiotnika *riebùs*, acc. *ríebų* 'tłusty' pochodzi rzeczownik pl. *riebalaĩ*, acc. *ríebalus* 'tłuszcz'. — Do tego dochodzi nieco złożonych rzeczowników z przedrostkiem *pa-* i *pra-* : pl. *pabarstalaĩ* 'mąka do posypywania łopaty, którą wsuwa się chleb do pieca' : *barstýti, bar̃sto* 'posypywać'; *pãdažalas* 'sos' : *dažýti, dãžo* 'maczać'; *prãmetalas, prãmentalas* 'zapra-

wa' : mèsti 'rzucać', męsti 'mącić'. Por. też *pãneralas* 'wiązadło, którym przymocowuje się bat do biczyska' : *nérti* 'nizać, wiązać'.

Większość przedstawionych w niniejszym § wyrazów na *-alas* urobiono niewątpliwie wprost od czasowników, niektóre jednak powstały na pewno wskutek przekształcenia rzeczowników inaczej zbudowanych. Tak więc, *ráugalas* ma za podstawę, jak sądzimy, *ráugas* m. in. o tym samym znaczeniu — świadczy o tym m. in. jednakowa intonacja akutowa. Podobnie ma się sprawa z *pãdažalas*: i tu punktem wyjścia był nie czasownik *dažýti*, lecz raczej rzeczownik *pãdažas*.

§ 178. Przedstawione wyżej 3 grupy znaczeniowe nie wyczerpują wszystkich wyrazów na *-alas*. Istnieje np. kilka wyrazów oznaczających okrycie i szczegóły z nim związane. Są to zazwyczaj złożenia z przedrostkami *ap-*, *pa-*, *už-*, a pochodzą z przekształcenia krótszych form na *-as*, *-a* : *ãpavalas* 'obuwie' : *ãpavas* 'id.'; *ãpdangalas* 'okrycie' : *dañgalas* 'id.' : *dangà* 'id.'; *ãptaisalas* 'okrycie, odzież', u Szyrwida, Diction.[5] 106 'kortyna' : *ãptaisas* 'id.'; *ãptraukalas* 'pokrycie (futra)' : *ãptraukas* 'id.'; *ãpvalkalas* 'pokrycie (futra); odzienie' (to drugie znaczenie mamy u Daukszy, Post. 4_{22} : *ãpvalkas* m. in. 'odzież'; jest też *ùžvalkalas* 'pokrowiec; odzienie'; *pãmušalas* 'podszewka' : *pãmušas* 'id.'; *pãraišalas* 'podwiązka' : *rìšti* 'wiązać'; *pãsagalas* '(spodnia) spódnica' obok *pãsagas* 'podkowa'; *ùždangalas* 'zasłona', w Postylli Daukszy 'zasłona' 44_{20}, 'pokrywka' 287_7 obok *ãpdangalas*, wyżej. — Do tej grupy wyrazów na *-alas* mogłoby należeć i *kẽvalas* 'łuska; skorupa' obok *kẽvetas* i *kiáutas* 'id.' z **kev-(e)tas*.

Zdaje się, że *-alas* służyło m. in. i do charakteryzowania wyrazów zdrobniałych. Na to wskazują: *draũgalas* 'towarzysz; mąż; drużba', wyraz znany z dawnych tekstów i z poezji ludowej: *draũgas*; femininum *draugala* 'nałożnica' Dauksza, Post. $33_{28\cdot 29}$, 'cudzołożnica' Szyrwid, Diction.[5] 32, a więc z wyraźnie pejoratywnym odcieniem; *mãšalas* 'gatunek drobnej muszki, Simulia maculata', łot. *masals* : sanskr. *maśaka-ḥ* 'komar'; do porównania z *mãšalas* nasuwa się *vãbalas* 'owad, żuk, chrząszcz' : stwniem. *wibil* 'chrząszcz'.

Z dosyć dziwnego przekształcenia wyrazu *vẽpla* 'gapa' powstało dial. *švẽpala* 'id.; trzpiot'.

Mniej pewna jest przynależność do tej grupy nazwy ryby *šãpalas*, łot. *sapals* 'jaź, Leuciscus cephalus', porównywanej z sanskr. *śaphara-ḥ* 'pewien gatunek karpia (Cyprinus sophore)'. — Deminutywną formę żeńską ma *lakštiñgala* 'słowik' obok spotykanej formy *lakštinga*; w dajnach spotyka się też deminutivum *lakštùtė*.

Zdarzają się rzeczowniki na *-alas* oznaczające czynność: *reĩkalas* 'potrzeba' Dauksza, Post. 5_{21}. 82_{19}; Szyrwid, Diction.[5] 283: *reĩkia*, inf. *reikė́ti* i *reĩkti* 'trzeba'; *veĩkalas* 'dzieło' Szyrwid, Diction.[5] 50, 'sprawa' w Postylli Daukszy 1_{26}. 14_{46}. : *veĩkti*, *veĩkia* 'działać, czynić'.

Na osobną uwagę zasługuje nie wyjaśniony dotąd przymiotnik *žãbalas*

'ślepy', pierwotnie 'jasny' i 'ciemny'. Zdaje się, że *-alas* w tym przymiotniku nie ma nic wspólnego z omawianym przyrostkiem *-alas*. Nie jest wyłączona możliwość, że przedstawiona wyżej litewsko-łotewska nazwa ryby *šãpalas*, *sapals* jest w gruncie rzeczy nazwą koloru. Czymś pośrednim byłby wyraz **šabalas*, mający odpowiednik w słow. **sobolь* : pol. *soból*, ros. соболь itd. — i to zwierzę, niezwykle cenione dla swego futra, mogło było być nazwane według swej maści, najogólniej biorąc, rudawej. Co się tyczy węgierskiego wyrazu *coboly* 'soból', to ten przyniesiony został wprawdzie z praojczyzny fińskiej, ale tu był pożyczką bałtycko-słowiańską.

Prowadząc badania nad wyrazami na *-alas*, należy mieć na uwadze, że są wśród nich i neologizmy świeżej daty, jak np. *rãšalas* 'atrament' : *rašýti* 'pisać'; pl. *rūkalaĩ* 'tytoń' : *rūkýti* m. in. 'palić tytoń'; *žìbalas* 'nafta' : *žibėti*, *žìba* 'świecić się'.

-alis, -alius

§ **179**. Pewna ilość wyrazów na *-alas* posłużyła za podstawę do rzeczowników na *-alis*, będących pejoratywnymi określeniami osób: *smir̃dalas* : *smirdãlis* 'śmierdziel'; *nuogalas* 'nagość' : *nuogalis* 'nagus'. Te wyrazy na *-alis* nie utrzymały się w języku literackim — odosobnione przykłady znaleźć można tylko w dawnych tekstach lub w dialektach. Ich rolę przejęły wyrazy na *-alius*, urobione w zasadzie od rzeczowników na *-alas*, ale za pomocą przyrostka *-ius*, tego samego, co np. w *kur̃pius* 'szewc' : *kùrpė* dziś 'pantofel' albo w dawnym *nuogius* 'nagus' : *núogas* 'nagi' itd. Nie brak przykładów, kiedy literacki wyraz na *-alius* odpowiada odosobnionemu, tylko z dialektów znanemu wyrazowi na *-alis* : *sargãlius* 'cherlak' : dial. *sargãlis*.

§ **180**. Rzeczowniki o przyrostku *-alius*, fem. *-alė* oznaczają osoby, których zwyczajem jest powtarzać czynność wyrażaną przez odpowiedni czasownik : *bar̃škalas* : *barškãlius* 'kto stale *bárška*', tj. 'papla, pleciuga'; pl. *bezdalaĩ* 'bździny' : *bezdãlius* 'bździoch'; *mar̃malas* : *marmãlius* 'kto ma zwyczaj szybko i niewyraźnie mówić'; *spiáudalas* 'plwocina' : *spiaudãlius* 'kto ma zwyczaj pluć'; *tar̃škalas* : *tarškãlius* 'kto ma zwyczaj trajkotać, paplać, gaduła' i inne. — Należy jeszcze zauważyć, że wymienione rzeczowniki na *-alius* dały początek czasownikom na *-aliúoti*, *-aliúoja*, *-aliãvo* o ogólnym znaczeniu 'wykonywać tę czynność, na którą wskazuje rzeczownik podstawowy (na *-alius*)'. Tak oto powstały czasowniki : *barškaliúoti* 'gadać jak *barškãlius* : długo a po próżnicy pleść'; *bezdaliúoti* 'robić jak *bezdãlius*, pleść bzdury'; *marmaliúoti* 'mamrotać jak *marmãlius*'; *tarškaliúoti* 'trajkotać, paplać jak *tarškãlius*' i inne.

§ **181**. Gdy wyraz na *-alas* ma w zgłosce pierwiastkowej samogłoskę *e* lub *ė*, przyrostek ten przybiera w dialektach niekiedy postać *-elas* : *ẽdalas* : *ẽdelas*, *lẽsalas* : *lẽselas*, *kẽpalas* : *kẽpelas* itd. Podobnie mają się do siebie dial. *krãtalas* i *krẽtelas* 'rzeszoto do przesiewania zboża' — wyraz polega na przekształceniu dawnego, do dziś istniejącego *rẽtilas* 'rzeszoto' pod wpływem

krė̃sti, krė̃čia, iter. *kratýti* 'trząść'. — Formy typu *ẽdelas* są niewątpliwie przykładami na znaną i skądinąd harmonię samogłosek; por. I § 292.

§ 182. Nie wszystkie wyrazy na *-alis* są dostatecznie jasne. Uwaga ta dotyczy m. in. wyrazu *kurpãlis* 'kopyto (u szewca)', który zapisany został już w Dictionarium[5] Szyrwida 105. Prawdopodobnie jest to dawne deminutivum wyrażające podobieństwo i pochodzi z okresu, kiedy przyrostek deminutywny *-alis* rozpowszechniony był nie tylko na Żmudzi, ale i na obszarze auksztajckim. Za podstawę dla *kurpãlis* posłużył rzeczownik pl. *kùrpės* 'trzewiki'.

Jako deminutiva należy z pewnością interpretować i niektóre nazwy fizjogeograficzne na *-alis*, zwłaszcza na Żmudzi: *Béržtalis*, lewy dopływ rzeki Yslykis w pow. Joniškis; *Tabãlis*, jezioro w pow. Alytus; — *Burgãlis*, jezioro w pow. Plungė: *Bùrgis*, jezioro tamże; *Erslãlė*, lewy dopływ rzeki Šata (Šatė) w pow. Kretinga obok *Ersla* (*ér-*) o tym samym znaczeniu.

Nieco odmienną funkcję ma przyrostek *-alis* w nazwach jak *Margãlis*, łąka w pow. Mažeikiai : *márgas* 'pstry'. Nazwy tego typu to zapewne skróty dwuczłonowych złożeń lub dwuczłonowych wyrażeń: przyrostek *-alis* zastępuje tu właśnie człon drugi. Rozważając ewentualność, że przyrostek deminutywny *-elis* służył m. in. do charakteryzowania skrótów, należy mieć na względzie, że podobną funkcję pełnił też przyrostek deminutywny *-(i)ukas*, § 469. Zdarza się, że ten sam wyraz o znaczeniu deminutywnym występuje na obszarze litewskim to z przyrostkiem *-elis*, to z *-ukas* : *kartẽlis* (zamiast **kartalis* ?) lub *kertẽlis* : *kertùkas* 'siekiereczka do operowania chorych dziąseł u koni'.

§ 183. Omawiany przez nas przyrostek w postaci *-alis* występuje także z funkcją przeciwstawną, służy mianowicie do wyrażenia znaczenia pejoratywnego. Tak więc, na Żmudzi, np. w okolicach miejscowości Salantai (pow. Kretinga) formy na *-elis, -elė* wykazują znaczenie deminutywne, będące zaś jednocześnie w użyciu formy na *-alis, -alė* — znaczenie pejoratywne. Ciekawy szczegół podaje W. Fenzlau w swej pracy *Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets* (1936) z obszaru Klaipėda. Córka kogoś o imieniu *Atas* (*ã-*) 'Otto' nazywana bywa zwykle *Atùkė*, lecz gdy się ją nazywa w sposób pogardliwy, otrzymuje imię *Atãlė*. Taka pejoratywna funkcja przyrostka *-alis* znana jest i z pruskiego : poświadczony w niemiecko-pruskim Wokabularzu elbląskim wyraz *podalis* (*V* 351)=lit. *puodẽlis* znaczy 'bosetop', tzn. 'wertloser Topf'.

-el-; -elis, -elė

§ 184. Przyrostek *-el-* służy do budowy liczebników zbiorowych. W dialekcie twereckim tylko liczebnik 'czworo' ma przyrostek *-er-* : *ketverì, kẽtverios*, pozostałe utworzone są za pomocą *-el-* : *penkelì, peñkelios* 'pięcioro' itd. W Postylli Daukszy występuje liczebnik *septynelì* 'siedmioro'. O pochodzeniu

liczebników na *-el-* por. III § 407; o stanie rzeczy w języku literackim jest mowa w III §§ 406. 407.

§ **185.** W litewskim języku literackim przyrostek *-elis,* fem. *-elė* służy prawie wyłącznie do formowania wyrazów deminutywnych.

Deminutiva na *-elis, -elė* cieszą się pełnią żywotności. Przycisk jest ruchomy: w instr. sg. i acc. pl. spoczywa na końcówce, poza tym zaś na przyrostkowym *e* (III § 200). Ta akcentuacja nie jest jednak pierwotna, co widać z akcentowanej Postylli Daukszy : tu zdarzają się mianowicie deminutiva mające przycisk na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej : *grûdelis* ‘ziarnko’ 88_4. $579_{33.\,35}$: *grū̃das*; *kálnelis* ‘pagórek’ 25_{36}, dat. pl. *kálnêlemus* ‘pagórkom’ 171_{39} : *kálnas*; *mêdelis* ‘drzewko’ 603_{38}. 604_3, instr. sg. *medelú* ‘drzewkiem’ 604_{24} : *mẽdis,* w Postylli Daukszy *medžias* 429_5. A oto garść wyrazów deminutywnych ze współczesnego języka literackiego, występujących już w Postylli Daukszy :

bernẽlis, w Postylli ‘niemowiątko’ 38_7, ‘dzieciątko’ 590_{43} : *bérnas* ‘chłopiec, kawaler; parobek’; *brolẽlis* Post. 482_7 : *brólis* ‘brat’; *diržẽlis* ‘rzemyk’ Post. 23_{33} : *dir̃žas* ‘rzemień’; *kaulẽlis* Post. 523_{44} : *káulas* ‘kość’; *kiemẽlis,* w Postylli ‘wioska’ 425_{39} : *kiẽmas* m. in. ‘wieś’; *luotẽlis* Post. 400_{24} : *luõtas* ‘łódź’; *lustẽlis,* w Postylli m. in. ‘ułomek’ 123_{35} : *lùstas* lub *luĩstas* ‘kawał, kawałek’; pl. *namẽliai,* w Postylli ‘domek’ 415_9. 419_{25} : *namaĩ* ‘dom mieszkalny’; *nasrẽliai,* w Postylli ‘ustka’ 617_{25} : *nasraĩ* ‘gęba’, w Postylli ‘usta’ 617_{30}; *plaukẽlis,* w Postylli ‘kosmek’ $580_{18.\,19}$: *pláukas* ‘włos’; *rūbẽlis* ‘sukienka’ Post. 38_{25} : pl. *rū̃bai* ‘odzież; bielizna’; *šiaudẽlis,* w Postylli ‘ździebłko’ 418_{18} : pl. *šiaudaĩ* ‘słoma’; *žodẽlis* Post. 361_{17} : *žõdis* ‘słowo’. — Feminina : *dalẽlė* Post. 143_{31} : *dalìs, -iẽs* f. ‘część’; *giesmẽlė* Post. 624_{38} : *giesmẽ* ‘pieśń (w dialektach często tylko religijna)’; *mergẽlė,* w Postylli ‘dzieweczka’ 615_{20} : *mergà* ‘dziewczyna’; *skreistẽlė* w Postylli ‘płaszczyk’ 302_{49}. 366_{24} : *skraĩstė* ‘płachta’, w Postylli *skreistė* ‘płaszcz’; *šakẽlė* Post. 5_{18} : *šakà* ‘gałąź’; *žolẽlė* Post. 332_{25} : *žolẽ* ‘zioło’.

§ **186.** Niektóre wyrazy na *-elis, -elė* zatraciły dawne deminutywne znaczenie : *kurklẽlis* ‘synogarlica’, w Postylli Daukszy 428_{55} : *kurklỹs* ‘Gryllus gryllotalpa’; — *avẽlė,* deminutivum do *avìs* ‘owca’ ma w dialektach, np. w twereckim, znaczenie wyrazu podstawowego. Bywa też tak, że deminutivum ma znaczenie przenośne w stosunku do podstawowego : *lėlẽ,* dial. *lẽlė* ‘lalka’ : *lėlẽlė akiẽs* ‘źrenica oka’ Dauksza, Post. 134_{13}; pl. *pùpos* ‘bób’ : pl. *pupẽlės* ‘fasola’, w Postylli Daukszy ‘pąkowie’ 585_{27}.

Są wyrazy na *-elis* o znaczeniu niedeminutywnym, które jednak nie mają obok siebie wyrazów podstawowych (bez tego przyrostka), tak że nie można o nich mówić z góry, bez szczegółowych dociekań, iż są to dawne deminutiva. Wypadek ten zachodzi np. z *erẽlis,* w Postylli Daukszy *Erélis* 43_{24} ‘orzeł’ : stsł. *orьlъ*.

§ **187.** Jedną z funkcji deminutywnego przyrostka *-elis* było charaktery-

zowanie skrótów dwuczłonowych wyrażeń lub dwuczłonowych złożeń. Hipotezę tę nasuwa m. in. *karvẽlis* 'gołąb' — w Postylli Daukszy wyraz ten ma znaczenie raczej deminutywne : pl. 'gołębięta' 426_{37}, 'gołębiątka' 428_{55}. Ze stanowiska etymologii *karvẽlis* stanowi istną zagadkę. Czy może **karv-elis* łączy się z łac. *corvus*, *-ī* i zawiera pierwiastek onomatopeiczny, odmiankę pierwiastka **kour-* w stsł. *kurъ* 'kogut', początkowo 'gruchacz' ? Przedstawiając tu hipotezę, że *karvẽlis* jest skrótem jakiegoś dwuczłonowego złożenia lub wyrażenia, przypominamy, że podobnie starano się wyjaśnić wyżej, § 182, nazwy fizjogeograficzne typu *Margãlis.*

Skrótowy charakter mają zresztą, zdaje się, i niektóre nazwy fizjogeograficzne na *-elis*, jak np. pl. *Skaistẽliai*, jezioro w pow. Marijampolė (Kapsukas) : *skaistùs*, acc. *skaĩstų*, dawniej *skaistas* 'jasny, czysty, piękny' albo *Týrelis*, rzeka w pow. Pasvalys : *týras* 'czysty, przezroczysty, jasny; goły . . .' (jest i rzeczownik *týras* 'grząskie bagno, rzadko zadrzewione').

§ **188.** W dialektach żmudzkich z przyrostkiem *-elis* konkuruje *-alis* : *puodẽlis* : *puodãlis* : *púodas* 'garnek'; *zuikẽlis* i *zuikãlis* : *zuĩkis* 'zając'; *šunẽlis* : *šunãlis* : *šuõ*, **šun-* 'pies'; *vištẽlė* : *vištãlė* : *vištà* 'kura'. Wolno mniemać, że *-elis* i *-alis* to genetycznie w gruncie rzeczy ten sam przyrostek, mianowicie *-elis*, zróżnicowany odpowiednio do harmonii samogłoskowej : *bernẽlis*, ale np. *galãlis* 'koniuszek'. Z czasem doszło do wyrównań, tak że w dialektach auksztajckich, a więc także w języku literackim zapanowała postać *-elis*, fem. *-elė*, podczas gdy na Żmudzi uogólniono po części *-alis*, *-alė* (w żmudzkim dialekcie Pagramantis, który przedstawił P. Jonikas, mamy przecież *zuikẽlis*, *mergẽlė*).

§ **189.** Deminutiva na *-elis* zgodne są co do rodzaju z wyrazami podstawowymi. Ale nie brak wyjątków. Obok *vištà* 'kura' istnieje deminutywne masculinum pl. *vištẽliai*. Zdaje się, że jest to dawne collectivum na *-iā*, które rodzaj męski przybrało dopiero po spluralizowaniu. Forma singularis *vištẽlis* 'kurczę' pochodzi nie od *vištà*, ale z *vištẽliai*. — Podobnie tłumaczyć należy zapewne wahania w nazwie 'ptaka'. Początkowo miała ona formę *paũkštė*, jak dziś w dialekcie twereckim. Obok niej była w użyciu dawna forma kolektywna *paukštẽliai*, występująca m. in. w Postylli Daukszy 331_{49}. 332_{4}. Dopiero z tej formy wydedukowano wtórne masculinum podstawowe *paũkštis*, już w Postylli Daukszy 580_{15}. — Do tej grupy należy jeszcze wyraz na oznaczenie 'rzeki'. Początkowo było to niewątpliwie *ùpė* : prus. *ape* 'rzeczka, strumyk', a odpowiednie deminutywne collectivum miało po spluralizowaniu formę *upẽliai*. Niezgodność rodzajowa między *ùpė* i *upẽliai* wywołała potrzebę wyrównań. Tak powstało wtórne masculinum podstawowe dial. *ùpis*, *-io* oraz wtórne deminutywne femininum *upẽlė*, już w Postylli Daukszy 559_{50}.

Deminutiva na *-elis*, fem. *-elė* służą też do nazywania wód. Wśród tak zbudowanych nazw zdarzają się dość często *Upẽlis* i *Upẽlė*.

§ **190.** *-elis* występuje jako część składowa przyrostka *-it-elis*, *-int-elis* i *-yt-elis*. Ten złożony przyrostek rozszerza przymiotniki i wyraża ich super-

latywne znaczenie : dial. *girtìtelis* 'pijaniusieńki' : *gìrtas* 'pijany'; dial. *grynitelỹs* 'goluteńki' : *grýnas* 'goły, nagi'; — z Postylli Daukszy : *jaunitelỹs* 'młodziuchny' 426_9 : *jáunas* 'młody'; *lengvitelỹs* 'lekuchny' : *leñgvas* 'lekki'; *mažitelỹs* 399_{11} lub *mažtelỹs* 574_{12}. 587_5 oraz *mažintelis* 'malutki' 41_{39}, 'maluczki' 140_2 : *mãžas* 'mały'; z języka literackiego : *gryniñtelis* 'czyściutki (bez domieszki, o chlebie)'; *naujiñtelis* 'nowiutki' : *naũjas* 'nowy'; *visìntelis* 'wszyściutki' (z godną uwagi intonacją akutową!) : *vìsas* 'wszystek'; z dialektu twereckiego : *basỹtelis* 'zupełnie bosy' : *bãsas* 'bosy'; *gerỹtelis* 'dobrutki, dobruchny' : *gẽras* 'dobry'; *jaunỹtelis* 'młodziutki' : *jáunas* 'młody' ; *sausỹtelis* 'suchutki' : *saũsas* 'suchy'.

Przymiotnik *mažitelỹs* oparty jest niewątpliwie na krótszej formie *mažitỹs* 'maluczki' 425_{13}. 587_3. Należy przypuszczać, że i inne przymiotniki typu *mažitelỹs* mają za podstawę krótsze formy na *-itys*. — Przymiotniki na *-intelis* i *-ytelis* pozostają w ścisłym związku ze sobą, choć stosunek między morfemami *-int-* a *-yt-* nie jest dostatecznie jasny; do porównania nadaje się w każdym razie dwupostaciowy przyrostek *-inkas* : *-ykas*, np. w wyrazie liter. *darbiniñkas* : dial. *darbinỹkas* 'robotnik, pracownik'. — Formacje na *-yt-elis* mają odpowiednik w słow. **vьš-it-ъkъ* : stpol. *wszytek*, gdzie *-ъkъ* ma tę samą funkcję co lit. *-elis*.

Omawiając pochodzenie form przymiotnikowych na *-itelys*, *-intelis*, *-ytelis* należy jeszcze uwzględnić fakt, że w Postylli Daukszy występuje podobnie zbudowany rzeczownik o znaczeniu deminutywnym : *szunitêlei* 113_{33}, *szunîtelei* 615_{18} 'szczenięta'. Oparty jest on bez wątpienia na deminutivum *šunýtis* 'piesek' : *šuõ, šun-*.

§ **191**. Przyrostek *-elis* rozszerzał niekiedy bezpośrednio pierwiastek przymiotnikowy, nie będąc poprzedzony morfemem *-it-*, *-int-* lub *-yt-*. O takiej budowie są przede wszystkim związane ze sobą znaczeniem przymiotniki : dial. *mažẽlis*, *-ė* 'malutki' : *mãžas* i *dìdelis*, *-ė*, dial. *didelỹs* (gen. *dìdelio*), *-ė* 'duży, wielki' ; *dìdis*, *-ė* 'id.'. W sprawie tego drugiego przymiotnika (*dìdelis*) należy powiedzieć, że jest on w użyciu głównie we wschodniej części Litwy, natomiast *dìdis* raczej na zachodzie. W tych dialektach, gdzie występują oba przymiotniki, *dìdelis* wzgl. *didelỹs* i *dìdis*, pierwszy z nich ma znaczenie 'bardzo duży, wielki', podczas gdy drugi znaczy po prostu 'wielki'. Między deminutywnym *-elis* w *mažẽlis* a augmentatywnym *-elis* w *dìdelis* nie ma istotnego znaczenia : tu i tam przyrostek akcentował znaczenie wyrazu podstawowego. Akcentuacja wyrazu *dìdelis* nie budzi zastrzeżeń : przykłady na deminutiva z przyciskiem na zgłosce pierwiastkowej podano wyżej, § 185. Dawną akcentuację wyrazu *dìdelis* pozostawiono bez zmiany, gdyż w ten sposób był on wolny od formalnego związku z wyrazami wyraźnie deminutywnymi na *-elis*. — Podobnie jak *dìdelis* do *dìdis*, ma się adv. *daũgel* 'wiele' do adv. *daũg* 'id.'. Forma *daũgel* kontynuuje dawniejszą formę acc. sg. *daugelį*, zachowaną w Postylli Daukszy 555_{20} (*daugêlį*) w znaczeniu 'maluczko' (!), a więc w znaczeniu przeciwstawnym; o formie *daũg* por. III § 643.

-ėlas, -ėla; -ėlis, -ėlė; -ėlius

§ 192. Ilość wyrazów na *-ėlas, -ėla* jest drobna, a przy tym są one szczególnego rodzaju: *tekė̃las* (rzadziej *tė̃kėlas*) 'toczydło' to w gruncie rzeczy zlituanizowane rus. точило 'id.', a ma *tekė-* według *tekė́ti* 'ciec'; bliższe oryginału jest dial. *tė̃kylas* : łot. *tecīla.*

Podobnie ma się sprawa z *šaukėlà, -os* 'ten, kto woła, zwołuje' : *šaũkti* 'wołać'; przyrostek' *-ėla* ustalił się tu zamiast *-yla,* jak np. w *staugylà* (§ 206).

§ 193. Obok wyrazów deminutywnych o przyrostku *-elis* istnieją w języku litewskim ich odmianki o przyrostku *-ėlis, -ėlė,* z *ė* długim przed *l.* Takie ukształtowanie mają w języku literackim te deminutiva, których część przedprzyrostkowa zawiera więcej niż jedną zgłoskę. Przycisk jest w nom. sg. na przyrostkowym *ė,* które ma intonację cyrkumfleksową; jest on ruchomy przesuwając się tak samo jak w wyrazach na *-elis,* § 185. Budowę i akcentuację wyrazów deminutywnych, o których mowa, ilustrują dostatecznie *broterė̃lis* 'braciszek' : *brólis, vainikė̃lis* 'wianuszek' : *vainìkas.* Główna masa przykładów to rzeczowniki, istnieją przecież i przymiotniki na *-ėlis, -ėlė.*

§ 194. Poniżej podaje się pewną ilość rzeczowników ze współczesnego języka literackiego, które mają jednak odpowiedniki już w Postylli Daukszy:

asilė̃lis, Post. 310_{12} : *ãsilas* 'osieł'; *avinė̃lis,* Post. 2_{53}. 163_{30} : *ãvinas* 'baran'; *kūdikė̃lis,* Post. 417_{17}. 613_{11} : *kū̃dikis* 'niemowlę, dzieciątko'; *kumelė̃lis,* Post. 2_{45} 'źrebię' : *kumė̃lė* 'kobyła' (stosunek między obu tymi wyrazami jest ten sam, co między *vištė̃liai* a *vištà,* § 189); *piemenė̃lis,* Post. 41_{27} : *piemuõ* 'pasterz'; *pinigė̃lis,* Post. 390_{10} *penigėlis* : *pìnigas,* Post. 163_{21} 'pieniądz'; *priegalvė̃lis,* Post. 219_{9} 'wezgłówek' : *príegalvis* 'jasiek'; *truputelỹs,* Post. 581_{8} 'kąszczek' : *truputỹs* lub *trùp(u)tis, trupùtis* 'mała cząstka'; pl. *vystyklė̃liai,* Post. 41_{34}. 426_{5} : *výstyklas* 'pielucha'.

Przyrostek *-ėlis* bywa i w nazwach wód : *Nemunė̃lis* m. in. prawy dopływ rzeki Aa : *Nẽmunas* 'Niemen'.

Wyraz *šešė́lis, -io* 'cień', zewnętrznie biorąc, przypomina deminituva na *-ėlis.* Do ostrożności w podnoszeniu tego podobieństwa skłania jednak intonacja akutowa przyrostkowego *ė.* Ale i etymologii wyrazu *šešė́lis* dotąd nie znaleziono.

§ 195. Spośród przymiotników na *-ėlis, -ėlė* wymienimy najpierw ten, w którym nasz przyrostek stanowi część składową przyrostka złożonego : *mažėlė̃lis* : *mažė̃lis, mažytė̃lis* : *mažýtis, mažutė̃lis* : *mažùtis.* Chodzi tu o przymiotnik *mãžas,* który ze względu na swe znaczenie 'mały' wymaga coraz odmiennej deminutywizacji; por. jeszcze *mažutýtis.*

Nie dość jasne są wyrazy *jaunė̃lis, -ė* 'najmłodszy w rodzinie' i *mažė̃lis, -ė* 'ten mały; malec', urobione wprost od dwuzgłoskowych osnów **jauna-*, **maža-*, a co do znaczenia odpowiadające złożonym formom przymiotników : *jaunàsis, mažàsis.* Wyrazy *jaunė̃lis, mažė̃lis* powstały zapewne w oparciu

o deminutiva typu *maželẽlis*, może też pod wpływem rzeczowników jak *kūdikẽlis broterẽlis, seserẽlė.*

W poezji ludowej z przyrostkiem deminutywnym *-ėlis*, *-ėlė* występują nieraz przymiotniki o przyrostku *-inas* lub *-inis*, jak np. *áuksinas*, *-a* lub *auksìnis*, *-ė* 'złoty' : *kalneliai auksinėliai.*

§ **196.** Na szczególną uwagę zasługują deminutiva, urabiane od wyrazów podstawowych o zakończeniu rodzaju męskiego *-(i)us* : przystosowują one wówczas swą osnowę do wyrazów podstawowych i przybierają formę na *-ėl-ius*. Ten stan rzeczy obserwujemy mianowicie w Postylli Daukszy : *karalėlius* 'królik' $355_{1\cdot16\cdot17\cdot25\cdot26}$ obok *karalėlis* $356_{7\cdot25}$. 358_{10} : *karãlius*; *lytelius* 'deszczyk' 398_{42} : *lytùs*; *maždierėlius* 'moździerzyk' 407_{26} : *maždierius* 407_{27}.

§ **197.** Femininum przynależne do masculinum na *-ėlis* ma zawsze formę na *-ėlė* :

ašarẽlė, Post. 32_{21} 'łezka' : *ãšara*; *kibirkštẽlė*, Post. 8_{19} 'iskierka' : *kibirkštìs*, *-iẽs*; *kirmėlẽlė*, Post. 596_{4} 'robaczek' : *kirmėlẽ*; *maštenėlė* 'worek' 614_{47} obok *mašnà* 'mieszek' (*maštenėlė* stanowi jednak, jak się zdaje, transpozycję błr. *mošonka* !); *valandẽlė*, Post. 'chwilka' 35_{40}, 'godzinka' 214_{39} : *valandà* 'godzina'.

Przyrostek *-ėlė* występuje także w nazwach fizjograficznych : *Alantẽlė*, lewy dopływ rzeki Virinta : *Alantà*, dial. *Aluntà*, miasteczko w pow. Utena; polskie odpowiedniki tych nazw brzmią : *Owantka* : *Owanta.*

§ **198.** Przedstawiony wyżej przyrostek wyrazów deminutywnych *-ėlis*, *-ėlė* jest tylko wariantem przyrostka *-elis*, *-elė*. Przyrostek ten powstał najpierw w femininum, a początek dały mu, jak to stwierdził kiedyś K. Brugmann, formacje urobione od wyrazów o końcówce *-ė*, a więc od takich, jak *kepùrė* 'czapka', *kirmėlẽ* i podobnych : w *kepurẽlė*, *kirmėlẽlė* *ė* przed *l* to w gruncie rzeczy samogłoska kończąca formę nom. sg. wyrazu podstawowego. Do ustalenia form femininum na *-ėlė* i do rozciągnięcia *-ėl-* na masculinum (*-ėlis*) przyczyniły się względy rytmiczne — zapobiegano w ten sposób często daleko idącej jednostajności iloczasu samogłosek w formach wielozgłoskowych, jak np. instr. sg. **karaleliu*, **ašarele.*

Spośród wymienionych wyżej wyrazów na *-ėlis* godny uwagi jest *broterẽlis* obok *brólis*. Oparty jest on na dawnym morfemie *brotr-*, tym samym co w stsł. *bratrъ*, ukształtowano go zaś pod wpływem *seserẽlė* = **ses-er-ėlė*, gdzie przed *-ėlė* występuje właśnie połączenie *-er-*.

W tym związku narzuca się pytanie co do pochodzenia wyrazu *brólis*. Sądzi się, że jest to, podobnie jak *broterẽlis*, deminutivum, tylko że to jego znaczenie z biegiem czasu wyblakło. W rzeczywistości wyraz *brólis* urobiono, jak sądzimy, od formy voc. sg. *brã* ⩾ *bro*, zachowanej po dziś dzień w dialekcie twereckim, a będącej swoistym skrótem regularnej formy **brã-ter*. Tę formę *brã* rozszerzono przyrostkiem strukturalnym *-lis*, którego formą żeńską było *-lė*. Dodamy, że morfem *-l-* charakteryzował z początku tylko formę

nom. sg., dopiero później forma z *-lis* stała się podstawą do nowego wzoru *brólis*, gen. *brólio* itd. W językach słowiańskich podobną strukturalną funkcję miał przyrostek ze spółgłoską *k*, por. np. słow. **vъlči-ca* : pol. *wilczyca* obok sanskr. *vṛkī* 'id.'.

§ **199**. Przyrostek strukturalny *-lė* w pozycji po poprzedzającym *ė* ma szereg wyrazów oznaczających drobne stworzonka (owady i robaki). Rzecz godna uwagi, że większość wyrazów na *-lė* występuje po dziś dzień również w formie bez tego morfemu, przy czym kończy się ona zazwyczaj na *-ė*, niekiedy tylko na inną samogłoskę. Wszystkie wyrazy, o których mowa, mają jednakową akcentuację, mianowicie typu *kirmėlẽ*, *-ẽs*, *kir̃mėlę*. Oto nasz materiał :

kirmėlẽ 'robak', dial. 'żmija' : dawne i dial. *kirmẽ*, *-ẽs*, *kir̃mę* robak', także w znaczeniu collectivum 'robaki'; *musėlẽ* 'mucha' : *mùsė* 'id.'; pl. '*sar̃tėlės* 'rude mrówki' (obok *sar̃tamyžės*); *siurbėlẽ*, *-ẽs*, *siur̃bėlę* 'pijawka' : *siur̃bti*, *siur̃bia* 'ssać'; *skruzdėlẽ* 'mrówka' : *skruzdẽ*, *-ẽs* 'id.'; *spragėlẽ* 'mszyca' (także 'bijak u cepów') : *sprãgė* 'mszyca, pchła ziemna'; *trynėlẽ*, *-ẽs*, *trỹnėlę* 'robak toczący drzewo' : *trynẽ*, *-ẽs*, *trỹnę* 'id.'; *utėlẽ* 'wesz' : *utìs*, *-iẽs* 'id.'. Listę tę można by jeszcze powiększyć o odpowiedniości, w których różnica znaczeniowa między dwu korespondującymi formami jest łatwo zrozumiała, np. *smirdėlẽ* 'Sambucus ebulus' : *smìrdė* 'pewien owad'.

Powyższa lista nie obejmuje wszystkich wyrazów na *-ė-lė*. Spośród tych, które nie są nazwami 'drobnych stworzonek', wymienimy : *dilgėlẽ*, *-ẽs*, *dìlgėlę* 'pokrzywa' : *dìlgė* 'id.'; *griežėlẽ*, *-ẽs*, *grie͂žėlę* 'derkacz' : *griežẽ*, *-ẽs*, *grie͂žę* 'id.'.

§ **200**. Istnieje w języku litewskim inna grupa wyrazów na *-ėlis*, *-ėlė*. Główna ich masa pochodzi od praeteritum czasowników, mianowicie złożonych, nieraz i zwrotnych. Wyrażają one stan, w jakim się znalazł sprawca czynności, która bywa z reguły ujemna. Są to w zasadzie odpowiedniki form participium praeteriti na *-ęs*. Jako takie mają one charakter zarówno rzeczowników, jak przymiotników. O przymiotnikowej funkcji wyrazów na *-ėlis* świadczy choćby następujące zestawienie z Postylli Daukszy : *pawârgelis* żmógus 'nędzny człowiek' 74_{12} : ką asz *pawárgęs* żmógus darissiu „Co ja nędzny człowiek czynić będę" 308_{14}. Przycisk mają omawiane wyrazy na pierwiastku czasownikowym; odstępstwa, które się zdarzają, nie niweczą tej ogólnej reguły. Jako przykłady cytujemy niżej i wyrazy z Postylli Daukszy :

išdỹkėlis 'swawolnik' : *dỹkti*, 3. praet. *išdỹko* 'rozpuszczać się, rozhultaić się'; *neišmãnėlis* 'głuptas, dureń' : *išmanýti*, 3. praet. *išmãnė* 'rozumieć, umieć'; *ištvìrkėlis* 'rozpustnik' : *tvìrkti*, 3. praet. *ištvìrko* 'rozpuszczać się'; *išsižiójėlis* 'gapa' : *išsižióti*, 3. praet. *išsižiójo* 'rozdziawić gębę, rozdziawić się'; *nudvẽsėlis* 'zdechlak' : *dvẽsti*, 3. praet. *nùdvėsė* 'zdychać, mizernieć'; *nugur̃bėlis* 'cherlak' : *gur̃bti* 'marnieć, mizernieć', dial. 'powracać do zdrowia'; *nusibaĩgėlis* 'cherlak' : *baĩgtis*, 3. praet. *nusìbaigė* 'marnieć; kończyć się : zdychać, umierać'; *numìrėlis* 'umarły', Post. 15_8. $546_{5\cdot6\cdot15}$: *mir̃ti*, 3. praet. *nùmirė* 'umierać';

paklýdėlis 'zbłąkany', w Postylli 'obłudny' 245_{34}, 'fałeszny' 246_1 : *klýsti*, 3. praet. *paklýdo* 'błądzić, mylić się'; *pasiùtėlis* 'wściekły', Post. $104_{5\cdot37}$ 'szalony' : *siùsti*, 3. praet. *pasiùto* 'wściekać się, szaleć'; *patulžėlis* w Postylli Daukszy 'opuchły' $339_{6\cdot7}$: *tul̃žti*, 3. praet. *patul̃žo* 'puchnąć'; *pavar̃gėlis* 'biedak', w Postylli 'nędzny' 74_{12}. 118_{34} : *var̃gti*, 3. praet. *pavar̃go* 'biedzić się, męczyć się'; *sudrìbėlis* 'ktoś rozlazły, ociężały' : *drìbti*, 3. praet. *sudrìbo* 'padać, opadać, stawać się oklapłym'; *susivė̃lėlis* 'ktoś z włosami zbitymi w kołtun' : *vélti*s, 3. praet. *susivė̃lė* 'plątać się, wikłać się' itd. — Z akcentuacją przedrostkową występuje *pérsenėlis*, dial. *pársenėlis* 'człowiek, który zbyt się postarzał, ktoś postarzały' : *pérsenti*, 3. *pérseno* 'zbyt się postarzeć'.

Osobno wymieniamy formacje z przeczeniem: *nebùvėlis* 'kto dawno lub nigdy nie był (jako gość)' : *bū́ti*, 3. praet. *bùvo*; przezwisko lub nazwisko *Nekepėlis* 'niedopieczony' : *kèpti* 'piec'.

Rzadkie tylko są wypadki, kiedy wyraz na *-ėlis* nie pochodzi od czasownika: *negývėlis* 'nieboszczyk, umarły' : *negývas* 'nieżywy' — wyraz wzorowany np. na *numìrėlis*; *nedõrėlis* 'niegodziwiec' : *nedõras* 'niemoralny'.

§ **201.** Pochodzenie naszych wyrazów na *-ėlis* nie jest łatwe do wyjaśnienia. Wspomniano już wyżej, § 200, że te wyrazy to odpowiedniki form participium praeteriti na *-ęs*; na licznych przykładach pokazano, że chodzi tu o participium czasowników inchoatywnych. Na związek tych wyrazów na *-ėlis* z participium praeteriti wskazuje zarówno podobieństwo znaczeniowe jak też formalne; por. choćby przytoczoną wyżej odpowiedniość *pavar̃gėlis* : *pavar̃gęs* do *var̃gti*, *var̃gsta*, *pavar̃go*. W tej Gramatyce III § 565 przedstawiono hipotezę według której participium na *-ęs* oparte jest na praeteritum na *-ē-*: *vė̃dęs* < **vedē-ns* : 3. praet. *vė̃dė*. Wolno przypuszczać, że **vedē-ns* rozumiane było jako forma nom. sg., złożona z dwu morfemów: podstawowego na *-ē* i uzupełniającego *-ns*, który służył do charakteryzowania nom. sg. Skoro tak, to obok np. **ne-vedē-ns* > *nevė̃dęs* mogła była zaistnieć formacja oboczna **ne-vedē-lis* > *nevė̃dėlis* o tym samym znaczeniu 'nieżonaty'. Używano jej początkowo tylko w nom. sg. participium praeteriti, mianowicie jako formy emfatycznej tego przypadka. Z biegiem czasu została ona wyodrębniona z paradygmatu i posłużyła za podstawę do przedstawionej wyżej grupy przymiotników-rzeczowników na *-ėlis*. — W późniejszym okresie formacje na *-ė-lis* zaczęto kojarzyć z osnownym *-ē-* infinitivu, w związku z czym obok *turė́ti* powstało *neturėlis* 'biedak', znane już z Dictionarium[5] Szyrwida 63 s. v. 'Gołota, nie osiadły'.

Do omówionej grupy wyrazów na *-ėlis* należy, mimo że nie ma przedrostka, *meĩtėlis* 'kastrowany wieprz', początkowo, jak się sądzi, 'karmny wieprz, tucznik'. I ten wyraz kontynuuje zapewne dawne participium **meitęs* : *mìsti*, *miñta*, *mìto* 'żywić się, karmić się'. Pozostają jednak pewne niejasności, które wymagają dalszych dociekań.

-ilas, -ila, -ilis; -ylas, -yla

§ **202**. Rzeczowniki o przyrostku *-ilas* nie układają się w jakieś określone grupy znaczeniowe, są to raczej pozostałości takich grup.

Przyrostek *-ilas* występuje m. in. w *eȓžilas* 'ogier', służył więc do budowy wyrazów oznaczających samców. Słowiańskim odpowiednikiem lit. *-ilas* jest *-ьlъ* w stsł. *kozьlъ*, pol. *koziel*; to samo *-ьlъ* jest zapewne częścią składową wyrazu stsł. *orьlъ*, pol. *orzeł*. Do tej grupy wciągnięto także wyraz obcego pochodzenia *ãsilas*, stsł. *osьlъ*, pol. *osieł* : goc. *asilus* 'osieł'.

Przyrostek *-ilas* służył dalej do tworzenia wyrazów oznaczających, ogólnie biorąc, 'łodygę, patyk' : *brìzgilas* 'wędzidło' obok *brìzgalas* : *brìzgas* 'strzęp'; *sprãgilas*, pl. *-aĩ* 'cepy' obok *spragėlė̃* 'bijak u cepów'; *stìbilas* 'łodyga' (: łot. *stiba* 'kij; rózga') : stsł. coll. *stьblьje*, pol. *źdźbło* < **stьb(ъ)lo*; do tej grupy chcielibyśmy zaliczyć *dóbilas*, pl. *-aĩ* 'koniczyna'.

Izolowane formacje o przyrostku *-ilas* : dial. *bim̃bilas*, pl. *-aĩ* 'bąk (Rosskäfer)', odmianka wyrazu *bim̃balas*; *eȓžilas* 'ogier' (por. stsł. *kozьlъ*, pol. *koziel*); dial. *kiȓmilas* wynikło może z przekształcenia *kiȓminas*, pod wpływem *kirmėlė̃*, z *l*; inna grupa: *rẽtilas* i *krẽtilas* lub *krãtilas*, nazwy rzeszota mają przyrostek, którego wokalizm jest jednak chwiejny: *krãtalas* i *krẽtelas* (§ 181); dawne *dotilas*, znane m. in. z Postylli Daukszy 'dodatek' 132_7, 'podatek' 315_4 oraz z Dictionarium Szyrwida[5] 39 'datek' = **do-t-ilas* : *dúoti* 'dać'.

Przyrostek *-ilas* charakteryzuje skróty imion osobowych: *Giñtilas* : *Giñtautas*, *Jõkilas* : *Jókantas*; — *Juñdilas*, *Vaĩdilas*. — Zdarzają się też nazwy rzek na *-ilas* : *Žvãrilas*, prawy dopływ rzeki Švėtė w pow. Šiauliai.

Omawiany przyrostek w formie *-ila* jest rzadki. Wyrazowi języka literackiego *sprogėlė̃* 'szczapka, która odskoczyła od palącego się drzewa' odpowiada w dialektach *sprogilà*, *-ìlos* 'skacząca iskra'. — Są też wyrazy przezwiskowe na *-ila* : *Augilà nebrendilà* 'Wyrosły (lecz) niedojrzały umysłowo' : *áugti* 'róść', *brę́sti* 'dojrzewać'; *Gintilà* : *Giñtautas*. Przyrostek *-ila* występuje też w odmiance *-yla*, § 206.

§ **203**. Z przyrostkiem *-ilis*, *-io* występuje parę nazw ptaków : *dagìlis* 'szczygieł'; *kirkìlis* 'zięba' : *kiȓkti* 'krzyczeć cienkim głosem; płakać' (*kiȓkilas* 'kto tak krzyczy'); w tym znaczeniu co *kirkìlis* używa się nazwy *kikìlis* — zapewne ten sam wyraz zmieniony pod wpływem *kikénti* 'chichotać'.

Są też nazwy roślin na *-ilis* : *dagìlis* obok *dagỹs* 'rodzaj ostu'; *ratilis* '(zdaje się) gwiazdnica'.

Do obu wymienionych grup zaliczymy wyraz *vingìlis* 'piskorz', o pierwiastku wyrazu *vingùs*, *vingrùs* 'kręty' (pierwiastek ten wtargnął też do wyrazu *ungurỹs* 'węgorz', wskutek czego zaistniała wtórna forma *vingurỹs*).

Przezwiskowy charakter ma nazwa osoby *Vingilỹs*, czym tłumaczy się i zmiana akcentuacji w stosunku do *vingìlis*. Do rzadkości należą nazwy

fizjograficzne na *-ilis*, fem. *-ilia* : *Rudìlis*, rzeczka w pow. Kupiškis : *rùdas* 'rudy'; *Dobilià*, *-ios*, las w pow. Kaunas.

Nie dość jasny jest wyraz *avilỹs*, *ãvilio* 'ul' obok dial. *aulỹs* 'id.'. Dane języków pokrewnych wskazują na starszość formy krótszej: łot. *aulis*, słow. **ulьjь* : ros. улей. Najprawdopodobniej sprawa ma się tak, że w wyrazie *aulỹs* = słow. **ulьjь* morfem *-lys* pojęto jako przyrostek i — jak w innych wypadkach — zastąpiono go przyrostkiem *-ilys*; por. np. *kirklỹs* : *kir̃kilas* 'kto wrzeszczy cienkim głosem'. Wspomnieć należy tu jeszcze, że forma *avilỹs* jest stosunkowo dawna: ma ją m. in. Szyrwid, Diction.[5] 379. — Sprawy etymologii wyrazu *aulỹs* w tym miejscu nie poruszamy.

§ **204.** Zakończenie *-ylas* mają dwa przymiotniki: *akýlas* 'o bystrych oczach, spostrzegawczy', w Postylli Daukszy *akylus* 'ostrczny' 514_{12} : *akìs*, *-iẽs* 'oko' i *ausýlas* 'o dobrych uszach, dobrze słyszący'. W obu tych wyrazach *-ylas* odpowiada co do funkcji słowiańskiemu przyrostkowi *-ivъ* w przymiotnikach typu stsł. *rěčivъ* 'wymowny' : *rěčь* 'słowo, mowa', *strupivъ* 'parszywy, trędowaty' : *strupъ* 'rana', pol. *strup*. Czy może więc lit. *-ylas* i słow. *-ivъ* to w gruncie rzeczy ten sam przyrostek zróżnicowany odpowiednio do wymiany *l* : *v*? W każdym razie lit. *akýlas* nadaje się do porównania z stsł. **oč-iv-istъ* : adv. *očivistь*, pol. *oczywisty*, § 159.

§ **205.** Z przyrostkiem *-ylas* występują też rzeczowniki.

Są to po części nazwy farb do farbowania: pl. *baltỹlai* 'bielidło' : *báltas* 'biały'; *juodỹlas* 'czernidło' : *júodas* 'czarny'; pl. *margỹlai* 'pstrokacizna' : *márgas* 'pstry'; pl. *dažỹlai* lub *darỹlai* 'farba do farbowania' : *dažýti* 'farbować'; por. też *tepỹlas* 'maź; olejek (drogi, do nacierania)' u Szyrwida, Diction.[5] 224 : *tèpti* m. in. 'mazać; nacierać'. Punktem wyjścia dla tych rzeczowników było niewątpliwie m. in. *juodỹlas*, znane np. z Szyrwidowego Dictionarium 35, a będące zlituanizowaną formą rus. pl. чернила lub pol. *czernidło*. Jeden z należących do omawianej grupy wyrazów to wyraźna pożyczka białoruska: *krosỹlas* 'farba', już u Szyrwida, Diction.[5] 52: błr. красило. Nasuwa się więc nieodparcie myśl, że nasz przyrostek *-ylas* jest pochodzenia ruskiego: rus. *-ило* (: pol. *-idło*).

Rzeczowniki na *-ylas* są niekiedy wariantami rzeczowników na *-alas* lub *-elas*. Spośród wyżej wymienionych rzeczowników *tepỹlas* występuje obok *tẽpalas*, używanego w znaczeniu 'maź' już przez Szyrwida, Diction.[5] 144. Wymienimy jeszcze odpowiedniości: *gerỹlas* : *gẽralas*, *lesỹlas* : *lẽsalas* (§ 177); *rūkỹlas* 'kadzidło' : dawne *rūkalas* 'id.' : *rūkýti* m. in. 'kadzić'; *pirkỹlas* 'kupno, towar' : *pir̃kalas* 'id.' : *pir̃kti* 'kupować'. Wszystkie wymienione wyrazy to w istocie rzeczy nomina instrumenti: charakteryzowanie wyrazów o tym znaczeniu stanowiło właśnie główną funkcję przyrostka *-ylas* : słow. *-i(d)lo*. Inne wyrazy z tego zakresu to wyraźne zapożyczenia: przytoczone wyżej *krosỹlas* oraz pl. *našỹlai*, zlituanizowana forma błr. носила, pol. *nosidła*

(w poszczególnych dialektach zam. *našýlai* zdarza się forma *našylà, -ýlos*, co tłumaczyć należy tak, że rus. носила pojęto jako singularis).

Jest w pow. Raseiniai rzeka o nazwie *Obýlas* wzgl. *Bobýlas*, prawy dopływ rzeki Alsa; etymologii dotąd brak.

§ **206.** Wyrazy o przyrostku *-yla* to głównie pejoratywne nazwy osób; stanowią one właściwość gwar, w języku literackim są rzadkie. Przykłady: *kraipylà, -ýlos* 'człowiek, który nigdzie miejsca nie zagrzeje; wiercipięta' : *kraipýtis* 'kręcić się'; *pliauškylà* 'papla' : *pliauškėti, pliáuška* 'paplać'; *staugylà* 'krzykacz' : *stáugti, stáugia* 'wyć; wielkim głosem krzyczeć'; *tauzylà* 'gaduła, papla' (wyraz ten jest w użyciu i w języku literackim): *taũzyti* 'paplać'.

Formacje na *-yla* występują też jako przezwiska wzgl. nazwiska : *Kaušylà*: *kaũšti, kaũšia* 'chciwie pić; pić trunki', *kaũšti, kaũšta* 'stawać się pijanym'; *Kirkylà* : *kir̃kti, kir̃kia* 'krzyczeć; szlochać'.

Do powstania wyrazów typu *kraipylà* przyczynić się mogła ruszczyzna ze swymi wyrazami jak кутила, воротила, зубрила itd. W języku litewskim są imiona typu *Jurylà* : *Jùras* 'Jerzy', *Petrylà* (*Petrilà*) : *Pẽtras* 'Piotr'. I te formacje mają odpowiedniki w białoruskim : Юрыла, Петрыла.

§ **207.** We wschodniej Litwie jest wyraz o zakończeniu *-ylis* : *mazgýlis* (zresztą obok *mazgìlis*) 'ścierka'. W języku literackim odpowiada mu *mazgõlis* — i *mazgõtė*. Interpretacja trudna. Należy mieć na względzie, że na *-lis* kończy się i *skudur̃lis* 'szmata'. — *Šiupýliai*, miejscowość w pow. Šiauliai.

-olas, -ola, -olis

§ **208.** Z przyrostkiem *-olas* występuje parę wyrazów związanych ze sobą ukształtowaniem i znaczeniem: *bumbõlas* lub *bumbólas* 'gałka; pączek'; *gurgõlas* lub *gurgólas* 'nierówność, chropowatość'. Interpretacja jest trudna, ponieważ wyrazy te mają ukształtowanie chwiejne. Istnieją mianowicie postaci: *bambólas*, nazwa rośliny Trollius europaeus; *gargõlas* lub *gurgõlas* m. in. 'nierówno skręcone miejsce w niciach'. Ponadto, wyrazy *bumbõlas* i *gurgõlas* mają formy na *-ulas* : *bum̃bulas* 'gałka, pączek', *gur̃gulas*. — Opierając się na zasadach harmonii samogłoskowej, wolno przypuszczać, że regularne były początkowo z jednej strony postaci *bambólas, gargólas*, z drugiej zaś postaci *bum̃bulas, gur̃gulas*. Co się tyczy postaci *bumbõlas, gurgõlas*, to te powstały zapewne wskutek kontaminacji. Do zastanowienia pobudza przecież *o* w *-olas*. Być może, mamy tu do czynienia z odmianką przyrostka *-alas*, jak w *bam̃balas*; podobną różnicę iloczasową wykazują przyrostki z innymi samogłoskami przed *l*.

Istnieje nazwa wsi w pow. Trakai *Mẽdžiolai*.

Zdarzają się pejoratywne nazwy osób na *-ola* lub *-iola* : dial. *šaukolà, -õs* (obok *šaukõlas*) 'kto pokrzykuje, podnosi wrzask' : *šaũkoti* (obok *šaukolà* istnieje, znów tylko w dialektach, *šaukėlà, -õs*, mniej więcej o tym samym

znaczeniu); *skurdžiolà* 'nędzarz, obdartus' : *skur̃džius* 'id.'. Warto pamiętać, że i w ruskim są pejoratywne nazwy osób na -ала : объедала, подлипала.

Na uwagę zasługują jeszcze rzeczowniki na *-olis*, urobione zarówno od przymiotników jak i od rzeczowników: dial. *gývolis* 'stworzenie, które żyje; zwierzę; bydlę' obok *gyvulỹs* 'id.' : *gývas* 'żywy'; dial. *kreivõlis* 'mańkut' : *kreĩvas* 'krzywy'; *senõlis* 'starzec; dziadek' (*senẽlė* 'babka') : *sẽnas* 'stary'; *dugnõlis* 'gruba kiszka' : *dùgnas* 'dno'; *sienólis* 'bierwiono, belka' obok *sienójis* lub *sienójas* 'id.'. Ukształtowanie wymienionych wyrazów nie jest dostatecznie jasne. Po części powstały one wskutek tego, że za pomocą *-lis* zastąpiono jakiś inny przyrostek lub morfem: *sienó-lis* : *sienó-jis*. Podobnie można interpretować *mazgõ-lis* 'ścierka' : *mazgõ-tė*, *mazgó-tuvė*, *mazgó-tuvis* 'id.'.

Już w Postylli Daukszy 161_{26} znajdujemy *gurvõlis* 'guz'; dotąd go jeszcze nie zanalizowano. Czy może dawniejsza jego forma była **guruolis* : *gùrulas* m. in. 'gałka, bryłka'?

-ulas, -ulis, -ulys

§ **209**. Rzadkie są nomina actionis na *-ulas*: dawne *geidulas* 'żądza, pożądanie' : *geĩsti*, *geĩdžia* 'pożądać, pragnąć'; dawne *jundulas* 'rozruch, bunt' : *jùsti*, *juñda* 'zaczynać się ruszać'; *kãtulas* 'łechtanie' (skąd i *kãtulti*, *-a*, *-o* 'łechtać'). — Rzeczowniki *geidulas* i *kãtulas* występują dziś zazwyczaj w formach na *-ulys* : *geidulỹs*, *katulỹs* lub *kutulỹs*. Rzeczownik *jundulas* godny uwagi jest z tego względu, że zawiera w pierwiastku *n* infiksalne, por. *judė́ti* 'ruszać się'; i jeszcze jedno: nazwisko *Juñdulas* pospolite jest też w brzmieniu *Juñdilas*, pol. *Jundziłł*.

§ **210**. Ilość przymiotników na *-ulas* jest drobna. W rachubę wchodzą przede wszystkim dwa: *gẽdulas*, w Postylli Daukszy 'żałosny' 170_{19}. 335_{31}: *gedė́ti*, *gẽdi* 'nosić żałobę', już u Szyrwida, Diction.[5] 432; *tóbulas* lub *tóbūlas* 'doskonały', w Postylli Daukszy 'doskonały' 29_{5}. 125_{6} i 'zupełny' 80_{10}. 432_{25} — niestety, wyraz ten nie został jeszcze zetymologizowany. Z dawnych tekstów można jeszcze przytoczyć *stebulas* 'dziwny' : *stebė́ti*, *stẽbi* 'obserwować', refl. 'dziwić się'. Inne wyrazy, które przytacza Skardžius, s. 186, wymagają jeszcze zbadania. Znany z niektórych dialektów przymiotnik *mãgulas*, *-à* 'liczny' łączy się na pierwszy rzut oka z stsł. *mogą*, pol. *mogę*, ale w grupie językowej bałtyckiej takiego czasownika nie ma. Dial. *pė̃dulas*, *-à* 'o białych nogach (np. koń)' nie rozkłada się bezpośrednio na **pėd-ulas*, jest to raczej złożenie zawierające *pėdà* 'stopa' i przymiotnik *dùlas*, *-à* 'szary; płowy, żółtawy'.

§ **211**. W języku litewskim jest znaczna liczba rzeczowników na *-ulas* o ogólnym znaczeniu 'coś niewielkiego'. Wszystkie te wyrazy mają przycisk w nom. sg. na zgłosce pierwszej, a w nom. pl. na końcówce *-aĩ* (III § 198). Gdy zgłoska pierwsza zawiera samogłoskę długą lub połączenie dyftongiczne, występują one zawsze z intonacją cyrkumfleksową. Poniżej przytaczamy pewną ilość przykładów:

bum̃bulas 'pączek; guz, węzeł, bryłka'; *bur̃bulas* 'bąbel'; *gniùžulas* 'gałka, bryłka, kawałek' : *gniáužti* 'ściskać'; *grùmulas* 'gałka, bryłka, grudka'; *gùbulas* 'grudka, gałka' (stąd *gùbulti* 'robić gałki') : *gùbti, gum̃ba, išgùbo* 'giąć się, pochylać się'; dawne i dial. *gùrulas* 'trocha, troszka' : *gùrti, gũra* 'kruszyć się'; *kẽkulas* 'bryłka, gałka, kupka' : *kẽkė* 'grono (orzechów, jagód itd.)' ; *kẽsulas* 'gałka; garstka (słomy, siana, lnu); grono' : stsł. *česati, češuja* 'łuska'; *ký̃bulas* 'wisior' : *kýboti* 'wisieć'; *kniùtulas* z dźwięczną odmianką *gniùtulas* 'garstka, garść; kawał(ek)' obok *gniùtas* 'id.' : *gniáužti*, por. *gniùžulas*; *krẽkulas*, pl. *krekulaĩ* 'skrzep (mleka, krwi), skrzek (żabi)' : *krèkti, kreñka* 'krzepnąć'; *mùtulas* 'kłąb (dymu, pary); garść (słomy)'; *rùbulas* 'kłębek' obok *riebùs* 'tłusty' i *rùtulas* 'zwój, garstka (grochu, koniczyny), kulka, gałka' (stąd *rùtulti* 'zwijać, rozwijać') : *rìsti, rìta* 'toczyć'; *tùmulas* 'kłąb, chmara; kawał(ek)' : *tumė́ti* 'gęstnieć, mętnieć'; *vir̃dulas* 'bańka, bąbel' : *vìrti, vérda* 'gotować (się)'.

Odbiegają od wyżej wymienionych znaczeniem i nie układają się w jakieś osobne grupy wyrazy:

dial. *krãtulas* lub *krẽtulas* 'rzeszoto' obok *krãtilas* lub *krẽtilas* 'id.' (§ 202); dial. *sprùdulas* '(drewniana) zatyczka' : *spráusti, spráudžia* 'wciskać'; *vý̃tulas* 'wiązka siana, kory' = słow. *vitъlъ : serb. *vȉtao* 'motowidło' : *výti* = słow. *viti w pol. wić; *víesulas* — w zasadzie ten sam wyraz co np. pol. *wicher* i ros. вихрь; — *mùsulas* 'meszka' : *mùsė* 'mucha'; dial. pl. *puškulaĩ* 'pryszcze' obok liter. *puškulaĩ* 'id.'; *spiáudulas* 'plwocina'.

Niektóre z przedstawionych zestawień należy w tym miejscu uzasadnić. Postać pierwiastka *rub-* w *rùbulas* ustaliła się najpierw, jak się zdaje, w *rubuĩlis* 'tłuścioch'. Ten znów wyraz kontynuuje dawną postać *ruib-uilis, gdzie pierwiastkowe *ui* jest odpowiednikiem dyftongu *ai* : *ie*, jak w *riebùs* 'tłusty'. Zmiana *ruibuilis > *rubuĩlis* jest następstwem dysymilacyjnego uproszczenia (I § 244). Inna ewentualność to ta, że nasz wyraz miał przyrostek *-ulis* : *ruib-ulis; w tym wypadku można by myśleć o metatezie dyftongu : *ui* — *u* > *u* — — *ui*. — Wyraz *rùtulas* ma w zgłosce pierwiastkowej *u* zamiast *i*, jak w *rìsti*, ze względu na przyrostek *-ulas*, a więc dla harmonii samogłoskowej (I § 292). — — Wyraz *spiáudulas*, który należy raczej do dialektów, ma intonację akutową ze względu na czasownik *spiáudyti, spiáudo*, może też dla swego o s t r e g o znaczenia.

Wyrazy na *-ulas* alternują niekiedy z formacjami na *-alas*. Obok dial. *spiáudulas* mamy liter. *spiáudalas*; obok dial. *tẽpulas* jest liter. *tẽpalas* o tym samym znaczeniu 'maść, maź'. Podobne wahanie obserwuje się w języku łotewskim: dial. *viesals* : dial. *viesuls* (= lit. *víesulas* 'wicher') i liter. *viesulis* 'wicher'.

Przyrostek *-ulas* jest w wymianie z przyrostkiem *-uras*, w związku z czym zdarzają się oboczności, jak *bum̃bulas* obok *bum̃buras* m. in. 'pączek' (rzecz godna uwagi, że *pum̃puras*, bezdźwięczna postać wyrazu *bum̃buras*, występuje

tylko z *r*). O tym, że lit. *viesulas* i łot. dial. *viesuls* odpowiadają m. in. polskiemu *wicher*, była mowa już wyżej.

§ 212. Spośród rzeczowników na *-ula* wymienimy tu : *gamulà, -ùlos* 'bydlę bez rogów' — jest to, być może, zlitewszczona forma pol. *gomoła* (krowa); *žiežula* 'jędza' obok *žiežara* 'id.' : *žiežti* 'złościć się'. Na uwagę zasługują : nazwisko *Bakulà* lub *Bãkula* obok *Bãkšas* oraz nazwa rzeki *Tãtula* wzgl. *Tatulà, -õs* z odmiankami *Tãtala, Tatalà*, jest to prawy dopływ rzeki Mūša w pow. Biržai.

§ 213. Przyrostek *-ulys* charakteryzuje m. in. pewną grupę nomina actionis. Rzeczowniki o tym przyrostku oznaczają mianowicie taką czynność, którą odbywa organizm człowieka niezależnie od jego woli. Prawie wszystkie rzeczowniki na *-ulys* zbudowane są na podstawie pierwiastków czasownikowych, są to więc wyrazy o osnowie trzyzgłoskowej. W nom. sg. akcentowane są one na zgłosce ostatniej, przy czym przycisk jest ruchomy, jak np. w *spindulỹs* 'promień' (III § 195). Niektóre wyrazy wykazują zmianę pierwiastkowego akutu w cyrkumfleks i na odwrót. — Przykłady :

čiaudulỹs, čiáudulio 'kichanie' : *čiáudėti, čiáudi* 'kichać'; *drebulỹs* 'drżenie, drżączka' : *drebė́ti, drẽba* 'drżeć'; *dusulỹs* 'dychawica' : 3. praet. *atsidùso* 'westchnął, odetchnął'; *geidulỹs, geĩdulio* 'żądza, pożądliwość, chciwość', już w Postylli Daukszy 66_8. 4_{49}. 532_{35} : *geĩsti, geĩdžia, geĩdė* 'pragnąć' (w zabytku tym jest też *įgeidulỹs* 'pożądliwość' 490_{34}); *kosulỹs, kósulio* 'kaszel' : *kósėti, kósi* 'kaszlać'; *perdulỹs, pérdulio* 'pierdzenie' : *pérsti, pérdžia* 'pierdzieć'; *peršulỹs, peȓšulio* 'swędzenie', w Postylli Daukszy 'boleść' 174_{24} : *peršė́ti, peȓši* 'swędzieć, boleć'; *raugulỹs, ráugulio* 'odbijanie się' : *ráugėti, ráugi* 'odbijać się'; *snaudulỹs, snaũdulio* 'senność, drzemka', u Daukszy 'ospałość' 155_{15} : *snáusti, snáudžia* 'drzemać'; *sopulỹs, sópulio* 'ból; miejsce, gdzie boli', w Postylli Daukszy 'ból' 11_{32}, 'boleść' 114_{27}, 'złość' 65_{30} : *sopė́ti, sópa* 'boleć'; *žagulỹs* 'czkawka' : *žagsė́ti, žàgsi* 'czkać'; *žiovulỹs, žióvulio* lub *žiõvulio* 'ziewanie' : *žióvauti* 'ziewać'.

Zdarzają się wyrazy przedstawionego wyżej typu urobione od przymiotników : *godulỹs, gõdulio* 'chciwość' : *godùs* 'chciwy'; *kartulỹs* 'zgaga' : *kartùs* 'gorzki'; *skanulỹs* 'apetyt' : *skanùs* 'smaczny'; *sunkulỹs, suñkulio* 'ciężar (na duszy)' : *sunkùs* 'ciężki'. Do tej grupy mogłoby należeć i podane przez Szyrwida, Diction.[5] 343 *gardulis* 'smak, smaku czucie', jeżeli wyraz czytać *gardulỹs* : *gardùs* 'smaczny'.

Wymienione wyrazy na *-ulỹs* występują niekiedy jako nazwy osób, których organizm wykonuje odnośną czynność; takie użycie wyrazów na *-ulys* obserwujemy w dialektach. Przykłady : *dusulỹs* 'człowiek dychawiczny'; *krunulỹs* 'kaszel; ktoś mocno kaszlący' : *kr(i)unė́ti, kr(i)ùna* lub *kr(i)ùni* 'mocno kaszleć'; *snaudulỹs* 'ktoś ospały' Dauksza, Post. $166_{21 \cdot 22}$ i inne.

§ 214. Istnieją nazwy osób na *-ulys* nie będące w związku z nazwami

czynności typu *čiaudulỹs* : *gintulỹs, gìntulio* 'przechera, przekora' : *giñčas* 'spór, sprzeczka' z **gint-šas*; *krutulỹs* 'kto nie usiedzi spokojnie w miejscu' : *krutė́ti, krùta* 'ruszać się'; dial. *snopulỹs, snõpulio* 'ktoś ospały, gnuśny' obok *snopsóti, snõpso* 'siedzieć lub stać jakby drzemiąc'.

Mamy szereg wyrazów na *-ulys* czasownikowego pochodzenia, które wykazują znaczenie konkretne : *karulỹs* lub *korulỹs, kõrulio* 'wisior' : *karóti, kãro* i *korìkas* 'kat (który wiesza)'; *nešulỹs* 'co się niesie w ręku lub na plecach' : *nèšti* 'nieść'; *skarulỹs* 'łachman' : *skárti, skąra* 'drzeć się, rwać się'; *skridulỹs* 'krążek; blok' : *skrìsti*, 3. praet. *skrìdo* 'unosić się w powietrzu, lecieć'; *skritulỹs* 'krąg, krążek'— jest to, zdaje się, wyraz *ritulỹs* 'id.', zmieniony pod wpływem *skridulỹs*; *spindulỹs, spiñdulio* 'promień' : *spindė́ti, spiñdi* 'błyszczeć, jasno świecić'; *spingulỹs, spiñgulio* 'iskra' : *spingė́ti, spìngi* 'wydawać słaby blask, błyszczeć'; *šipulỹs* 'drzazga' : *šiẽptis, šiẽpiasi* 'szczerzyć zęby, wyszczerzać się', *šìpti, šimpa* 'tępieć'; *tvinkulỹs, tviñkulio* 'miejsce nabrzmiałe na ciele' : *tviñkti, tviñksta* 'nabrzmiewać (o wymieniu); wzbierać (o wodzie); puchnąć'.

§ **215.** Za pomocą przyrostka *-ulis* utworzono pewną liczbę rzeczowników od czasowników : *mùkulis* 'niezgraba' : *mùkti, muñka* 'padać, opadać, zapadać się'; *murmùlis* 'kto mamrocze; zrzęda' : *murmė́ti, mùrma*; *šùtulis* 'kto rzuca się, komu brak stałości, wytrwałości' : *šùsti, šuñta* m. in. 'ciskać, rzucać'. — Na szczególną uwagę zasługuje *nuodė́gulis* 'głownia', w Postylli Daukszy 248_{48}. 438_{23} — w porównaniu z *dègti* 'palić (się)' ma w zgłosce pierwiastkowej *ė* akutowane, a przypomina nieco pol. *niedopałek*.

§ **216.** Przyrostek *-ulis* służy do budowy nowych wyrazów od przymiotników i rzeczowników. Odróżnia się pewne grupy znaczeniowe.

Jedna grupa wyrazów na *-ulis* to nazwy osób lub innych stworzeń według właściwości oznaczanej przymiotnikiem podstawowym :

didžiùlis 'ktoś wielki' : *dìdis, -ė* 'duży, wielki'; *gerùlis* 'ktoś dobry' (por. nazwisko z b. Litwy pruskiej *Gerullis*) : *gẽras* 'dobry'; *keršùlis* 'dziki gołąb pewnego gatunku' : *kéršas* lub *keȓšas* 'w pasy (o koniu, świni)'; *mielùlis* w Postylli Daukszy 355_{34} 'miłośnik' : *mielus* tamże 268_{12} 'miły'; *rudùlis* w Postylli Daukszy 332_{41} 'nieboże' : *rùdas* 'rudy'; *storùlis* 'grubas' : *stóras* 'gruby'. — Osobno wymieniamy nazwy jabłek według ich smaku : *kartùlis* : *kartùs* 'gorzki; ostry'; *rūgštùlis* : *rūgštùs*, dawne i dial. *rū́gštas* 'kwaśny'; *saldùlis* : *saldùs* 'słodki'. — Wszystkie wymienione wyrazy na *-ulis* zastępują złożone formy odpowiednich przymiotników : *didžiùlis* : *didỹsis*; *kartùlis* : *kartùsis* . . .

A oto wyrazy na *-ulis* pochodzące od rzeczowników. Oznaczają one osoby mające związek z czymś, co oznacza wyraz podstawowy :

bėdùlis 'biedak', w Postylli Daukszy *biedulis* 'nędznik' 517_{10}, 'nędzniczek' 357_{14} : *bėdà* lub *biedà* 'bieda, nędza'; *bičiùlis* 'kto trzyma pszczoły wspólnie z innymi; pszczelarz; przyjaciel' : *bìtė* 'pszczoła'; *miegùlis* 'ktoś ospały' Dauksza, Post. 197_{46} : *miẽgas* 'spanie, sen'; *vargùlis* 'biedak, nieborak' : *vaȓgas* 'bieda, nędza . . .'.

§ **217**. Przyrostek *-ulis*, fem. *-ulė* charakteryzuje deminutiva pochodzące zarówno od rzeczowników, jak od przymiotników : *Dievùlis* (voc. *Dievùliau*) : *Diẽvas* 'Bóg'; *mėnùlis* 'księżyc' (a więc bez deminutywnego odcienia) : *mė̃nuo*, dial. *mė̃nas* 'miesiąc; księżyc'; *drobùlė* 'kawał płótna; chusta; prześcieradło; obrus z płótna' : *dróbe* 'płótno'; — *tėtùlis* 'ojczulek'; pl. *svotùliai* : *svõtas* 'swat'; *motùlė* 'mateczka' : dawne i dial. *mótė* 'matka'; *tetùlė* : *tetà* 'ciotka'; — *baltùlis* : *báltas* 'biały'; *mažiùlis* (z *ž* palatalnym przed *u*) : *mãžas* 'mały'.

Przyrostek *-ulis* służy do budowy form deminutywnych, ewentualnie skrótów imion osobowych: *Adõmas* 'Adam' : *Adùlis* (obok *Adùkas*); *Jõnas* 'Jan': *Jonùlis*; *Pētras* : *Petrùlis*; *Sìmonas* lub *Sìmanas* > *Sìmas* : *Simùlis*; *Tamõšius* : *Tamùlis* (obok *Tamẽlis*). Należy jeszcze zaznaczyć, że imiona na *-ulis* występują i jako nazwiska; por. jeszcze *Mataušas* 'Mateusz' : *Mãtas* : *Matùlis*. Niestety, prawie niepodobieństwem jest stwierdzić, która forma posłużyła za podstawę dla formacji na *-ulis*, czy więc np. *Simùlis* (obok *Simùkas*) pochodzi wprost od *Sìmonas* lub *Sìmanas*, czy też od skrótu *Sìmas*.

-uolas, *-uolys*, *-uolė*

§ **218**. Litewsko-łotewską formacją na *-uolas* jest wyraz na oznaczenie 'dębu' : *ą́žuolas*, łot. *ozols*. Pruski odpowiednik *anzonis* wskazuje, że nasz wyraz miał początkowo osnowę na *-n-* i że jego forma nom. sg. zakończona była na *-uo* : **anžuo*. Ta to właśnie forma rozszerzona została morfemem emfatycznym *-las*, stąd zakończenie *-uo-las*.

Spośród innych wyrazów na *-uolas* uwagę skupia na sobie dial. *óbuolas* 'jabłko', ze swym łotewskim odpowiednikiem *ābols*. Jak wynika ze świadectwa wyrazu na oznaczenie 'jabłoni' : *obelìs*, *-iẽs* f. lub *obelẽ*, *-ẽs*, łot. *ābele* był to niegdyś wyraz o osnowie spółgłoskowej **ābel-* z formą nom. sg. **ābōl* > lit. **obuo*. Tę to formę rozszerzono morfemem emfatycznym *-las* : *óbuolas* (: łot. *ābols*); gdzieniegdzie *-las* zastąpiono jego odmianką *-lys*, stąd *obuolỹs*.

Wyraz o znaczeniu 'owad; żuk; chrząszcz' ma w języku litewskim kilka postaci, bardzo starą wydaje się *vabuolas*, zapisana w Diction.[5] 27 Szyrwida s. v. chrząszcz. Ta postać ma dokładny odpowiednik w łot. dial. *vabols* (liter. *vabole*). Zdaje się, że i *vãbuolas* oparte jest na dawniejszej osnowie spółgłoskowej na *-n-* **vaben-*, nom. sg. **vabuo* i zawiera emfatyczny morfem *-las*. Za tym przemawia okoliczność, że podobną budowę ma nazwa jednego z ważnych w dawnym życiu owadów, mianowicie 'szerszenia' : lit. *širšuõ*, *-ẽns*, *sìršenį*. Co godne uwagi, i ten wyraz otrzymał morfem emfatyczny ze spółgłoską *-l-*, tylko że nie *-las*, lecz *-lis* : *sìršuolis*.

Pozostałe wyrazy na *-uolas* lub *-uolys* to m. in. *bránduolas* lub *branduolỹs* 'jądro' i *kánduolas* (= łot. *kodols*) lub *kanduolỹs* 'id.'. Nie będziemy się tu wdawali w rozważania nad pochodzeniem obu tych wyrazów, poprzestaniemy tylko na wyrażeniu przypuszczenia, że *kánduolas* (= łot. *kodols*) wydaje się starszy i że *bránduolas* zawdzięcza swe powstanie przekształceniu *kánduo-*

las pod wpływem *brandùs* 'należycie dojrzały; twardy'. Zaznaczymy jeszcze, że zarówno *bránduolas*, jak *kánduolas* zdarzają się w formach na *-alas* (i *-alys*) : *brándalas* (*brandalỹs*) i *kándalas*.

Formy na *-uolas* przybierają niekiedy wyrazy na *-ulas* : *bum̃bulas* 'gałka; pączek' : *bumbúolas* 'gałka, węzeł; pączek'; *bur̃bulas* 'bąbel; gałka; węzeł' : *burbúolas*.

§ **219.** Wśród rzeczowników na *-uolis* jest pewna, co prawda niewielka, grupa takich, co do których nie może być dwu zdań, że posiadały to zakończenie wskutek rozszerzenia dawnego zakończenia nom. sg. *-uo* emfatycznym morfemem *-lis*, tym samym, co np. w *bró-lis* (§ 198) : *mėnuolis* 'księżyc' : *mė́nuo*; dial. *momuõlis* lub *momuolỹs* 'ciemię' : *momuõ, -eñs* 'id.'; dial. *širšuolis*, liter. *širšuolas* 'szerszeń' : *širšuõ* 'id.'.

§ **220.** Z zakończeniem *-uolis* występuje pewna ilość wyrazów zawierających morfem czasownikowy, a oznaczających osoby o ujemnych skłonnościach : *pavyduõlis* 'ktoś zazdrosny, zawistny', już w Postylli Daukszy 209_{38} : *pavydė́ti*, *pavỹdi* 'zazdrościć', *pavydùs* 'zazdrosny, zawistny'; dial. *rauduõlis* 'kto wciąż szlocha' : *raudóti*, *ráuda* 'głośno płakać', *raudùs* 'żałosny'; *skenduõlis* 'topielec' : *skéndėti*, *skéndi* 'tonąć'; *snauduõlis* 'ospalec' : *snáusti*, *snáudžia* 'drzemać', *snaudùs* 'skłonny do snu, ospały'; dial. *šokuõlis* 'konik polny', dosłownie 'skoczek' : *šókti* 'skakać', *šokùs* 'skłonny do skakania; rzeźwy'; *virtuõlis* 'kto idąc przewraca się; drzewo przewrócone' : *vir̃sti*, *vir̃sta*, *vir̃to* 'przewracać się'. Wymienimy jeszcze wyraz *paauguõlis* 'podrostek' : *paáugti* 'podrosnąć', *paauglỹs* 'paauguolis'.

Można uważać za rzecz bardzo prawdopodobną, że i wyrazy, jak *pavyduõlis*, oparte są na dawnych formacjach o osnowie spółgłoskowej na *-n-* z formą nom. sg. o zakończeniu *-uõ* (z intonacją cyrkumfleksową) : **pavyduõ*. Na ewentualność tę wskazuje okoliczność, że niektóre wyrazy na *-uolis* mają oboczne formy na *-enis* i *-uonis* : *skenduõlis* : dawne *skendenis* lub *skendenỹs* : *skenduonìs*, *-iẽs*, *skeñduonį*. Z danych tych wynika, że początkowa odmiana wyrazu 'topielec' była **skenduo*, acc. **skenden-į*. Forma nom. sg. albo otrzymała morfem emfatyczny *-lis*, albo też wskutek skrzyżowania z osnową **skenden-i-* wytworzyła nową osnowę **skenduon-i-*; stąd z jednej strony *skenduõlis*, z drugiej zaś *skenduonìs*. Wyrazy *skendenis* i *skendenỹs* powstały w oparciu o formę acc. sg. **skendenį*, pojętą jako forma wyrazu o osnowie na *-i-* lub *-ja-* (indoeur. *-i̯o-*). Dodamy, że formy nom. sg. na *-uo*, jak **pavyduo*, **skenduo* to nie tylko rekonstrukcja. W Dictionarium[5] Szyrwida zachował się szereg wyrazów tak ukształtowanych : *neušauguo* 'łokietnik, pigmaeus' 135, *paklaiduo* 'błędny, erraticus, errabundus, erro' 15 itd.

§ **221.** Przedstawione wyżej, w §§ 219. 220, wyrazy na *-uolis* nie wyczerpują całego materiału.

Istnieje szereg rzeczowników na *-uõlis* urobionych, przynajmniej po części, od przymiotników; oznaczają one osoby według cech ich charakteru : *drąsuõlis*

'śmiałek' : *drąsùs* i *narsuõlis* 'śmiałek' : *narsùs*; *gudruõlis* 'mądrala' : *gudrùs*, dawniej *gùdras*; *keistuõlis* 'dziwak' : *keĩstas*; *puikuõlis* 'pyszałek, zarozumialec' : *puikùs*; *smalsuõlis* 'ciekawski; łakomczuch' : *smalsùs*; *smarkuõlis* 'ktoś skory, żywy, energiczny, porywczy' : *smarkùs*; *šykštuõlis* 'sknera, skąpiec' : *šykštùs*; w formach żeńskich występują zazwyczaj *gražuõlė* 'pięknisia' : *gražùs, -ì*; *skaistuõlė* 'dziewczyna moralnie czysta, niewinna' : *skaistùs, -ì*; *vienuõlis* 'samotnik; mnich' : *víenas* 'jeden ; samotny' i inne. Odbiegają znaczeniem od wymienionych wyrazy : *ruduõlis, -ė* 'stworzenie rude : ptak o rudym podgardlu lub podbrzuszu; wiewiórka' : *rùdas* 'rudy'; *rūgštuõlis* 'kwaśne jabłko' : *rūgštùs*, dawniej *rū́gštas*; *kartuõlė* 'rodzaj grzyba' : *kartùs* 'gorzki'.

Zdarzają się rzeczowniki na *-uõlis, -ė* rzeczownikowego pochodzenia : *varguõlis* 'biedak, nędzarz' : *var̃gas*; tak zbudowanych rzeczowników jest więcej w dialektach, np. *krikštuõlis* 'chrzestny syn' — skrót wyrażenia *krìkšto sūnùs*; *bernuõlis* 'parobczak' : *bérnas* i *merguõlė* 'dziewczyna odpowiednia do zamążpójścia' : *mergà*; nazwy drobnych owoców : dial. *smirduõlė* '(czarna) porzeczka' — przekład ros. смородина w oparciu o *smirduõklė* 'Achillea millefolium'; *spañguolė* 'żurawina' — z przekształcenia *spañgė* 'id.' i w jakimś związku z *spal̃gena* 'id.' (według czego i miejsce przycisku ?); nazwy ciast : *meduõlis* 'miodownik' : *medùs* 'miód'; *raguõlis* 'rodzaj placka' : pl. *ragaĩ* 'rogi'.

W sprawie powstania wyrazów typu *drąsuõlis*, a dalej takich jak *varguõlis* można snuć tymczasem tylko przypuszczenia. W rozważaniach nad tym zagadnieniem należy uwzględnić w każdym razie szczegóły następujące. Wyraz *jaunuõlis* 'młodzieniec' (: *jáunas*), o budowie jak *drąsuõlis* (: *drąsùs*), przypomina co do swego morfemu *jaunuo-* rzeczownik *jaunúo-menė* 'młodzież' (por. jeszcze *kitúomenė* 'wszyscy inni poza kimś' : *kìtas* 'inny'). Czy może *jaunuõlis* to zindywidualizowana forma rzeczownika *jaunúomenė* ? Niektóre wyrazy na *-uolis* są tylko odmiankami wyrazów o innej budowie : *gudruõlis* : *gudruõčius* 'id.'; — *ruduõlis* : *rudùlis* (§ 216), *rūgštuõlis* : *rūgštùlis* (§ 216); por. jeszcze *snieguõlė* 'Galanthus nivalis' : *sniegulẽ* 'śnieżyna'. Dalej, poszczególne wyrazy na *-uolis* przymiotnikowego pochodzenia powstały, zdaje się, jako uzupełnienie bliskoznacznych wyrazów urobionych od czasowników; por. np. *šykštuõlis* obok *pavyduõlis*.

-aila, -eila, -uila

§ **222**. Z zakończeniami tymi występują głównie pejoratywne nazwy osób.

Przyrostek *-aila* charakteryzuje m. in. takie oto wyrazy : *drimbáila* 'ktoś wysoki a niezgrabny, drągal' obok *drim̃binti* lub *drim̃blinti* i *drimbalúoti* 'ciężko iść; niezgrabnie biec' (pierwiastek **dri-m-b-* stanowi dźwięczną odmiankę pierwiastka **trip-* w *trypinėti* 'dreptać'); *krapáila* 'kto idzie ociężale, chwiejąc się, omackiem' obok *krapinėti* oraz *krapalióti* 'tak iść' (pierwiastek **krap-* jest bezdźwięcznym wariantem pierwiastka **grab-* w *grabalióti* lub

gràbalioti 'szukać po omacku'); *nerimáila* 'człowiek niespokojny, ruchliwy' : *nerimáuti* 'być niespokojnym'; *pakaráila* 'człowiek lub zwierzę wysokie a wyschnięte; kogo wszędzie pełno; wartogłów, wisielec' obok *pakaruõklis* 'wisielec' : *kárti, kãria, kórė* 'wieszać'; *sapáila* 'papla, pleciuga' obok *sãpalis* 'id.' i *sãpalióti* 'paplać, bredzić' (w związku z *sapnúoti* 'śnić' ?); *strapáila* 'kto nie ustoi w miejscu na nogach, wiercipięta' obok *strapinėti* 'idąc walić się' i *strapsėti* 'skakać, podskakiwać'. Wymienimy tu jeszcze żm. dial. *grynáila* 'łąka, na której nie rośnie trawa' obok *grynãlė* 'golizna' (Ukmergė) : *grýnas* 'czysty, nagi'.

Pochodzenie przedstawionych wyżej formacji na *-aila* nie jest jeszcze dostatecznie jasne. Godne uwagi jest w każdym razie to, że odpowiednie czasowniki zamiast *-ail-* mają, jak to widać było z przytoczonych przykładów, morfem *-al-* : **drimb-ail-a* : **drimb-al-uoti*. Czy może formacje na *-aila* powstały z przekształcenia dawniejszych na *-alas* lub *-ala* (§ 175) pod wpływem formacyj na *-eila*, o których zaraz będzie mowa ?

Rzadkie są formacje na *-ailis*. Spośród nich na uwagę zasługuje dial. *apskritaĩlis* 'ktoś o okrągłej twarzy' : *ãpskritas* 'okrągły'. Według wszelkiego prawdopodobieństwa jest to wtórna forma zachowanego w języku litewskim wyrazu *apskritaĩnis* 'id.'; za tym przemawia też jednakowa cyrkumfleksowa intonacja dyftongu *ai*. Wyrazy na *-ailis* zdarzają się i poza tym, np. *pakaraĩlis* obok *pakaráila*. Wyraz *apskritaĩlis* jest z pewnością nowotworem litewskim i nie ma związku z prus. *scritayle* 'Felge (= dzwono koła)' *V*. 296.

Przyrostek *-eila* występuje m. in. w następujących pejoratywnych nazwach osobowych : dial. *gudreila* 'mądrala' : *gudrùs* lub *gùdras* 'mądry'; *mainéila* 'kto trudni się handlem wymiennym' : pl. *mainaĩs* 'na wymianę'; *mandréila* 'strojniś' : *mañdras* lub *mandrùs* m. in. 'okazały, wspaniały'; *krameilà* 'ktoś mocno dychawiczny, kaszlący' obok *kramėzà* 'id.'. — Wszystkie wymienione wyrazy na *-eila* zdarzają się tylko w dialektach, w języku literackim odpowiadają im formacje na *-eiva* : *gudréiva, mainéiva, mandréiva**. Wzajemny stosunek między formacjami na *-eila* i *-eiva* wymaga osobnego szczegółowego omówienia.

Za pomocą przyrostka *-uila* tworzy się m. in. pejoratywne nazwy osób : dial. *skarùila* 'obdartus' : *skárti, skãra* 'obdzierać się, zdzierać się'; dial. *skrabùila* 'stary (nędzny) człowiek' obok *skrãbalas* m. in. 'stare, wyschnięte stworzenie (bydlę)'. Zastanawia żm. *mergùila* 'dziewczyna, dziewczynka', a więc o znaczeniu raczej deminutywnym. W dialektach spotyka się i drugi jeszcze wyraz o znaczeniu deminutywnym : pl. *ragùilos* 'sanki, saneczki'. — Dial. *rubùila* 'tłuścioch' urobiono z pewnością od przymiotnika *rubuĩlis* 'tłusty', o którym por. § 211.

* W druku wyrazu *mandréiva* raczej się unika, ponieważ przymiotnik *mañdras, mandrùs* uchodzi za slawizm !

-klas, -kla, -klis, -klė

§ **223.** Z przyrostkiem *-klas* występuje szereg dawnych nomina instrumenti, które dziś mają zazwyczaj znaczenie konkretne. Wszystkie wyrazy na *-klas* pochodzą od czasowników, mianowicie od ich pierwiastków — pierwiastki te zakończone są samogłoską długą lub połączeniem dyftongicznym. Przycisk w wyrazach na *-klas* pada na zgłoskę pierwszą, pierwiastkową i jest albo nieruchomy (pod akutem), albo prawie nieruchomy (pod cyrkumfleksem). — Litewskiemu przyrostkowi *-klas* odpowiada w językach słowiańskich co do funkcji przyrostek *-dlo*. Przyrostki te związane są ze sobą i genetycznie, gdyż lit. *-klas*, jak wynika ze świadectwa danych języka pruskiego, pochodzi z *-tlo-* (I §§ 502—504), różnicę zaś między *-tlo-* a *-d(h)lo-*, która jest zresztą bardzo dawna, da się wyjaśnić w ten czy inny sposób. — Przykłady:

árklas 'socha', w Postylli Daukszy 512_{47} 'pług' : *árti* 'orać', odpowiednikiem polskim jest *radło* z **ordlo* : *orać*; *bū̃klas* 'łożysko, legowisko' Szyrwid, Diction.[5] 136, *pabū̃klas* 'narzędzie' : *bū́ti* 'być'; pol. *bydło* dawniej 'byt, stan, mieszkanie'; czes. *bydlo* 'sposób bycia, życia' i *bydliště* 'mieszkanie' : *być*, *býti*; *pa-dẽklas* 'miejsce, gdzie się coś kładzie; podstawka, taca' : *pa-dė́ti* — należy zwrócić uwagę na intonację cyrkumfleksową w zgłosce pierwiastkowej wyrazu *padẽklas*, co jest wynikiem metatonii jak w *pabū̃klas* wobec *bū́ti*; *dóklas* 'plecionka, w której się niesie na plecach paszę (danie) dla koni' : *dúoti* 'dawać, dać'; *giñklas* 'broń', w Postylli Daukszy 497_{3} także 'obrona' : *gìnti, gìna, gýnė* 'bronić'; słow. **žędlo*, pol. *żądło* : stsł. *žęti*, pol. *żąć*; dawne *girklas* 'napój' Szyrwid, Diction.[5] 167 : *gérti* 'pić', *gìrdyti* 'dawać pić'; słow. **žьrdlo* : csł. *žerlo* (*vozopi žerlom* 'exclamavit voce'); *pa-miñklas* 'pomnik; zabytek' : *miñti*, *mẽna*, *mìnė* 'pamiętać'; *panerklas* (i *panarklas*) 'wiązadło, którym przywiązuje się bat do biczyska' : *nérti* 'nizać, wiązać'; dawne *pinklas* 'plecienie' (!) Szyrwid, Diction.[5] 253 : *pìnti, pìna, pýnė* 'pleść'; *piū̃klas* 'piła' obok *piūtìs, -iẽs* 'żniwo; żęcie, rznięcie (w żołądku)' : *piáuti* m. in. 'żąć; rznąć'; *tiñklas* 'sieć' Dauksza, Post. 287_{40}. 292_{5} : prus. *sasin-tinklo* 'Hasengarn', rus. pl. тенета 'sieć do łowienia zwierząt'; *žénklas* 'znak' Dauksza, Post. 13_{30}. 38_{40}, prus. *eb-sentliuns* 'bezeichnet' (denominativum urobione od **zentla-* 'znak') : *pa-žìnti* 'poznać; znać'.

§ **224.** Przedstawione wyżej wyrazy na *-klas* pochodzą wszystkie od osnów — pierwiastków czasownikowych. Obok nich istnieją jednak także wyrazy mające między pierwiastkiem a przyrostkiem *-klas* samogłoskę, po części niezrozumiałą. Jednym z tak zbudowanych wyrazów jest *áudeklas* 'tkanina, płótno', w Diction.[5] 1 Szyrwida *audaklas* 'tkanina' s. v. aksamit, atłas, tkana rzecz : *áusti*, *áudžia* 'tkać'. Wyraz, o którym mowa, jest i w łotewskim: *audekls*, *audakls*. Czy może chodzi tu o dawne wyrazy **audelas*, **audalas*, których *-las* przekształcono na *-klas*?

W taki właśnie sposób jak *áudeklas* tłumaczyć należy powstanie wyrazu

kočẽklas, który jest wariantem wyrazu *kočẽlas* 'przyrząd do maglowania bielizny' (ruskiego pochodzenia, jak i czasownik: dial. *kočẽti*, liter. *kočióti* 'maglować'). Oryginalny litewski jest wyraz pl. *turẽklai*, dial. *tūrẽklai* 'poręcz' : *turė́ti* m. in. 'trzymać'.

Wśród wyrazów na *-yklas* stary jest *výstyklas*, pl. *vystyklaĩ* 'pielucha', Dauksza, Post. 38_7. 422_{46}. 500_{30}: *výstyti* m. in. 'owijać w pieluchy'. Literackim wyrazem na *-yklas* jest *salýklas* 'słód' obok *sãlymas* m. in. 'woda słodzona; mieszanka'. W dialektach jest więcej wyrazów na *-yklas*, jak np. *gýdyklas* 'lek' : *gýdyti* 'leczyć'.

Szczególne zainteresowanie budzą wyrazy na *-uklas*, z samogłoską *u*. Już w Postylli Daukszy jest *stebùklas* 'dziw' 35_{11}, 'dziwowisko' 8_8, 'podziwienie' 213_4, dziś w języku literackim 'cud' : *stebė́ti* 'obserwować', refl. 'dziwić się'. Tak zbudowanych wyrazów istnieje sporo w dialektach. Przytoczymy tu tylko wyrazy oznaczające, najogólniej biorąc, 'wędzidło': *bruzduklas* i *sprudùklas* (w zasadzie ten sam wyraz), *žebùklas* (obok pl. *žabõkliai* i *žabõklės* 'wędzidło; uzda'). — Zachodzi prawdopodobieństwo, że przyrostek *-uklas* powstał w poszczególnych wyrazach wskutek przekształcenia przyrostka *-ukas* : **stebukas* > *stebùklas*; por. *kabùkas* 'rodzaj haka' : *kabùklas* 'id.'.

§ **225.** Najstarsze wyrazy o przyrostku *-kla* urobione są od pierwiastków czasownikowych zakończonych wokalizmem samogłoskowym; podobnie ma się sprawa z wyrazami o przyrostku *-klas*, § 223. Przykłady: *bū́kla* 'obecność, praesentia' Szyrwid, Diction.[5] 197 : *bū́ti* 'być'; *sė́kla* 'nasienie', Dauksza, Post. $97_{18\text{-}29}$: *sė́ti* 'siać'; *staklà*, *-os* 'jaskinia, nora', dosłownie 'miejsce postoju, pobytu': *stóti* 'stanąć' — zastanawiające pierwiastkowe *a* krótkie powtarza się w *statýti* 'stawiać'=**sta-t-yti* oraz w łac. *stabulum* 'miejsce postoju, pobytu ; legowisko'.

Istnieje sporo wyrazów na *-kla*, urobionych od wtórnych osnów czasownikowych, kończących się głównie na *-y*. Współcześnie są to zazwyczaj nomina loci, w dawnych tekstach także nomina instrumenti: *ganyklà*, *-ỹklos* 'pastwisko', Dauksza, Post. 207_{14}. 248_{42}: *ganýti* 'paść'; *maudyklà* 'miejsce do kąpania się' : *máudytis* 'kąpać się'; pl. *rėdyklos* u Szyrwida w Diction.[5] 'strój' 355, 'wyprawa córki' 417 : *rėdyti(s)*, 'ubierać (się)'; *valgyklà* 'jadłodajnia', u Szyrwida 'potrawa' 283, 'strawa' 354 : *válgyti* 'jeść'. Z wyrazów typu *ganyklà* wyodrębniono przyrostek *-ykla* i za jego pomocą tworzono dalsze wyrazy; w ten sposób powstały m. in. : *džiovyklà* 'suszarnia (lnu, ryb, owoców)': *džiáuti*, 3. praet. *džióvė* 'suszyć'; *stovyklà* 'obóz' : *stovė́ti* 'stać'; *tupyklà* 'miejsce siedzenia ptactwa, głównie kur; ustęp' : *tupė́ti* 'siedzieć (o ptakach); siedzieć w kucki'; *volyklà* 'miejsce, gdzie się tarzano' : *võliotis* 'walać się, tarzać się'. — Formacje na *-ykla* zdarzają się także wśród nazw geograficznych: pl. *Baubỹklos*, łąka w pow. Šakiai; pl. *Piovỹklos*, łąka w pow. Tauragė (*piovyklà* m. in. 'tartak' : *piáuti* m. in. 'piłować') itd.

Istnieją przecież wyrazy na *-kla* mające przed tym przyrostkiem inną

samogłoskę niż *y* : dial. pl. *turẽklos* 'lejce' : *turė́ti* m. in. 'trzymać'; dial. pl. *velẽklos* 'miejsce, gdzie piorą' : *velė́ti* 'prać uderzając pralnikiem'.

§ **226**. Dawnym wyrazem o przyrostku *-klys* jest *gurklỹs, gùrklis* 'podgardle, wole' obok *gerklė̃* 'gardło'. Inny wyraz podobnie zbudowany to *durklis* 'sztylet', znany tylko z dawnych tekstów — współczesny odpowiednik literacki brzmi *dùrklas* 'rożen, dzida' : *dùrti* 'kłuć, przebijać'. Wyraz *ažustoklis* 'zastąpienie, zasłonienie' Szyrwid, Diction.[5] 440 to zapewne tylko wtórna odmianka wyrazu *užstolis* 'zastępca' u Daukszy (§ 170). Podobnie należy chyba oceniać stosunek między dial. *padẽklis* 'jajko podkładane w miejscu, gdzie mają nieść kury' a dial. *padẽlis*, liter. *padėlỹs* 'id.' (§ 171).

Ilość rzeczowników o przyrostku *-klys, -klis*, w tym ukształtowaniu, jest w języku litewskim bardzo drobna. Inaczej ma się sprawa z wyrazami o przyrostku *-klys, -klis*, poprzedzonym samogłoską: *-e-klis, -i-klis* itd. Tak zbudowanych wyrazów jest stosunkowo dużo.

§ **227**. Z przyrostkiem *-eklis* występuje pewna ilość nomina instrumenti. W języku literackim znajdujemy m. in. następujące wyrazy: *badẽklis* 'kolec' : *badýti, bãdo* 'kłuć'; *gnybẽklis* 'szczypce' : *gnýbti* 'szczypać'; *kabẽklis* 'bosak' obok *kabẽlis* 'haczyk'; *krušẽklis* 'tłuczek' : *krùšti* 'tłuc'; *mušẽklis* 'narzędzie do bicia' : *mùšti* 'bić'; *pešẽklis* 'hak do wyrywania siana': *pèšti* 'skubać, szczypać, rwać, drzeć'; żm. *sukẽklis* 'przyrząd do bicia (kręcenia) masła' : *sùkti* 'kręcić'; *vertẽklis* 'bosak do gnoju' : *ver̃sti* 'przewracać'; *žarstẽklis* 'pogrzebacz' : *žarstýti* 'grzebać w ogniu'.

Inna grupa wyrazów na *-eklis, -ė* to pejoratywne nazwy osób według ich sposobu mówienia i zachowania się: *bambẽklis* 'kto mruczy, zrzęda' : *bambė́ti, bam̃ba* 'mruczeć'; *kandẽklis* 'kąsacz' (np. w zastosowaniu do much) : *ką́sti, kánda* 'kąsać'; *kemẽklis* 'kto się zacina w mowie; jąkała' obok *kẽmelis* 'ambaras'; *knisẽklis* 'kto lubi się ryć, kopać szukając czegoś' : *knìsti* 'ryć'; *marmẽklis* 'kto szybko a niewyraźnie mówi, kto mamrocze' : *marmė́ti, mar̃ma* 'tak, jak podano, mówić, mamrotać'; *murmẽklis* 'kto mamrocze, zrzęda' : *murmė́ti, mùrma* 'mamrotać, zrzędzić'; *mušẽklis* 'zabijaka' : *mùštis* 'bić się'; *narnẽklis* 'mruczydło, zrzęda' : *narnė́ti, nárna* (*nar̃na*) 'mruczeć, zrzędzić'; *stenẽklis* 'jąkała' : *stenė́ti, stẽna* 'stękać, jęczeć'; *termẽklis* 'brudas; partacz' : *termé̇nti* 'brudzić, peckać; partolić'. — Przyrostek *-eklis* mają niekiedy i normalne nomina agentis, w tych wypadkach chodzi jednak zazwyczaj o nazwy osób wykonujących pewną czynność tylko przy jakiejś sposobności, przy czym czynność ta bywa czy to mało ważna, czy też wprost naganna: *vedẽklis* 'kto prowadzi wozy podczas nawożenia pola' : *vèsti* 'wieść, prowadzić'; dial. *vedẽklis* 'sposobny do ożenku młodzieniec' : *vèsti* 'żenić się'; *vertẽklis* 'obrotny handlarz' : *ver̃sti, ver̃čia* m. in. 'obracać, mieniać'. — Do tej grupy zaliczyć wypada chyba nazwę lewego dopływu rzeki Varmė *Krutẽklis* w pow. Kelmė : *krutė́ti, krùta* 'ruszać się'.

Nomina instrumenti o przyrostku *-eklis* i pejoratywne nazwy osób o tym

przyrostku to w gruncie rzeczy ta sama grupa formacji o dwu funkcjach znaczeniowych, przy czym dawniejsze są chyba nomina instrumenti. Za tym ujęciem przemawia okoliczność, że istnieją wyrazy, które wykazują dwa oboczne znaczenia: *badėklis* 'kolec' i dial. 'kto się bodzie (o byku)'; *gnybė̃klis* 'szczypce' i dial. 'kto się szczypie (o swawolnym chłopcu)'.

Zarówno nomina instrumenti jak pejoratywne nazwy osób akcentowane są, jak widzieliśmy, jednostajnie na przyrostku: *-ė̃klis*. Otóż, nie wszystkie wyrazy o tym przyrostku mają przycisk tak umiejscowiony : *tar̃peklis* lub *ter̃peklis* obok *tarpė̃klis* lub *terpė̃klis* 'wąwóz' — co prawda wyraz ten nie należy do żadnej z wymienionych grup wyrazów na *-eklis*; nieco inaczej jest z nazwiskiem *Kuĩteklis* : *kuĩstis* 'grzebać się; marudzić' — tu przycisk na zgłosce pierwszej służył do charakteryzowania przezwiska.

Zdarzają się wyrazy na *-eklis*, które mają oboczne formy na *-aklis* : *kabė̃klis* : *kabãklis*; *marmė̃klis* : *marmãklis*. Podobnie wyrazy na *-elis* występują w odmiankach na *-alis* (§ 188). Wydaje się więc, że wyrazy na *-eklis* pochodzą po części z wyrazów na *-elis*.

§ **228.** Ilość rzeczowników o przyrostku *-iklis, -io* jest stosunkowo drobna. W zasadzie mamy tu te same grupy znaczeniowe, co wśród wyrazów o przyrostku *-eklis*.

Są to więc przede wszystkim nomina instrumenti: *adìklis* 'rodzaj igły do cerowania wzgl. wyszywania i haftowania' : *adýti* 'cerować, haftować'; *badìklis* 'szpikulec; kolec' : *badýti* 'kłuć'; *kabìklis* 'hak do wieszania na nim np. ubrania' : *kabìnti* 'wieszać'; *kandìklis* 'trzonek (ustnik) u fajki' : *ką́sti, kánda* 'gryźć'; *karšìklis* 'przyrząd do czochrania wełny' : *kar̃šti, kar̃šia* 'czochrać wełnę przed przystąpieniem do jej przędzenia'; *kasìklis* 'motyka do kopania ziemniaków' : *kàsti* 'kopać'; *kirtìklis* 'kilof' : *kir̃sti, ker̃ta* 'ciąć, rąbać'; *kratìklis* 'pałeczka do wytrzepywania paździerzy, śmieci z pakuł lub wełny' : *kratýti, krãto* 'trząść'; *rodìklis* 'dyszel' : *ródyti, ródo* 'pokazywać'; *rūkìklis* 'przyrząd do okadzania pszczół' : *rūkýti, rū̃ko* m. in. 'kadzić'; *skerdìklis* 'nóż do zarzynania świni' : *sker̃sti, sker̃džia* 'zarzynać świnię'; *stūmìklis* 'zasuwka' : *stùmti, stùmia, stū̃mė* 'pchać'; *tepìklis* 'kawałek słoniny do wysmarowania patelni' : *tèpti* 'nacierać, smarować'. Nie od przymiotnika *kiáuras* 'dziurawy', lecz od czasownika *kiáurinti* 'dziurawić' pochodzi *kiaurìklis* 'rodzaj dłuta'.

Nazwy osób: *kamšìklis* 'obżartuch' : *kamšýti, kam̃šo* 'napychać, w znaczeniu: wiele jeść'. — Przymiotnikowego pochodzenia jest *jaunìklis, -ė* 'młode (zwierzę: jagnię, jałówka itd.)', niekiedy 'młodzieniec' : *jáunas* 'młody'. Jest w pow. Šiauliai rzeka *Krokìklis* — nazwa ta łączy się zapewne z *kriõkti, kriõkia* m. in. 'huczeć (o wodzie)'.

Rzecz godna uwagi, że w niektórych wyrazach zamiast *-iklis* występuje przyrostek *-t-iklis* : *kirstìklis* 'lancet' : *kir̃sti*; dial. *muštìklis* 'zabijaka' : *mùštis*. Wolno przypuścić, że wyrazy te powstały z przekształcenia dawniejszych formacji: *kir̃stas* m. in. 'lancet', *muštùkas* m. in. 'zabijaka'.

Poszczególne wyrazy na *-iklis* kontynuują dawniejsze formy na *-yklis* : *adìklis* obok *adỹklis* : *adýti*, *badìklis* obok *badỹklis* : *badýti*. Dawności formy *adỹklis* wzgl. *adyklys* dowodzi łotewski odpowiednik *adīklis*.

Wyrazy na *-iklis* są niekiedy odmiankami wyrazów na *-eklis* : *kamšìklis* obok *kamšẽklis*, *kirstìklis* : *kirstẽklis*.

W dalszych badaniach nad wyrazami o przyrostku *-iklis* trzeba uwzględnić i to, że poszczególne wyrazy o tym przyrostku mają obok siebie warianty na *-ikis*. Tak jest mianowicie z wyrazem *jaunìklis* : *jaunìkis* 'pan młody' (§ 464). Inna ewentualność to ta, że wyraz na *-iklis* stanowi wariant wyrazu o przyrostku ze spółgłoską *l* : dial. *stibìklis* 'cienka roślina' : *stìbilas* 'trzonek; łodyga'.

§ **229.** Rzeczowników o przyrostku *-oklis*, *-io* jest w języku literackim bardzo mało. Są to znów, jak wyrazy na *-eklis* i *-iklis*, nomina instrumenti i pejoratywne nazwy osób:

kapõklis 'tasak', u Szyrwida, Diction.[5] 336 'siekacz kuchenny' : *kapóti* 'siekać, rąbać'; *pakabinõklis* 'hak do wieszania ubrania' : *kabìnti* 'wieszać'; *pinõklis* 'wielka drewniana lub kościana igła do łapci' : dial. *pinóti* 'pleść, wiązać';

klajõklis 'koczownik', dial. 'ktoś błądzący' : *klajóti* 'błądzić; przenosić się z miejsca na miejsce, koczować'; *svajõklis* 'marzyciel' : *svajóti* 'marzyć'; *viliõklis* 'zwodziciel' : *vilióti* 'wabić, zwodzić'; *vaitõklis*, fem. *vaitõklė* 'kto biada' : *vaitóti* 'biadać'; tutaj też umieścimy wyraz *vijõklis* 'powój' : *vijóti(s)* 'wić (się)'.

Przyrostek *-o-klis* to w gruncie rzeczy ten sam przyrostek, co *-e-klis* i *-i-klis*, tylko że dość ściśle związany z wyrazami podstawowymi — czasownikami o osnowie na *-o-*.

§ **230.** W języku literackim ilość wyrazów o przyrostku *-uklis* jest malutka. W powszechnym użyciu znajdujemy nomen instrumenti *sprudùklis* 'drewno, patyk, pałka w różnym zastosowaniu, m. in. zasuwka' : *sprãusti* 'wciskać, wtłaczać'. Ze wschodu Litwy wtargnęło *trinùklis* 'drewniany moździerz do rozcierania tytoniu wzgl. tabaki' : *trìnti* 'trzeć'. Do nazywania osób i zwierząt (niekoniecznie tylko pejoratywnego) służą m. in. wyrazy: *miegùklis* 'śpioch' obok *miegùlis* 'id.'; *žindùklis* 'osesek (dziecię, zwierzątko)' obok *žindulỹs* 'id.' : *žį́sti*, *žìnda* 'ssać'.

Jak widać z dwu ostatnich zestawień, rzeczowniki na *-uklis* powstały po części z przekształcenia wyrazów na *-ulis*; por. jeszcze dial. *virdùklis* i *virulỹs* 'zdrój, źródło' : *vìrti*, *vérda* 'wrzeć; gotować (się)'. Inna ewentualność to ta, że poszczególne wyrazy na *-uklis* oparte są na dawniejszych formach o przyrostku *-ukas*. Przytoczony wyżej wyraz *žindùklis* ma obok siebie jako odmiankę nie tylko *žindulỹs*, lecz także, naturalnie w dialektach, *žindùkas*.

§ **231.** Rzeczowniki o przyrostku *-uoklis*, *-io*, *-ė* mają ujemny odcień znaczeniowy i oznaczają bez mała wszystkie osoby według ich negatywnych

skłonności: *didžiuõklis* 'kto się wynosi, chełpi' : *didžiúotis*; dial. *pavyduõklis* obok *pavyduõlis* 'zazdrośnik'; dial. *šykštuõklis* obok *šykštuõlis* 'sknera'; *girtuõklis, -ė* 'pijanica', w Postylli Daukszy w tym znaczeniu *girtuoklė* 32_{48}. 72_{34} : *girtúoti* 'upijać się' 72_{44}. 340_{35}; *rijuõklis* 'żarłok, obżartuch' : *rýti, rỹja, rìjo* 'łykać, żreć'; *karuõklis* i *pakaruõklis* 'wisielec; powieszony' obok *karuonìs, -iẽs* 'id.'; dial. *sapnuõklis* 'komu się przywiduje; kto przez sen mówi lub we śnie chodzi' : *sapnúoti* 'śnić'; *vaiduõklis* 'widmo' : *vaidéntis* 'przywidywać się, przywidzieć się'.

Przedstawione wyżej wyrazy na *-uoklis* mają niewątpliwie pochodzenie różne. Tak więc, *girtuõklis* powstało wskutek spersonifikowania dawnego nomen actionis *girtuõklė* 'pijaństwo' > 'pijanica'. Niektóre wyrazy na *-uoklis* wynikły ze zmiany dawniejszych form na *-uolis* : *pavyduõklis* < *pavyduõlis*, *šykškuõklis* < *šykštuõlis*. W poczuciu językowym ustaliła się świadomość, że formacje na *-uo-klis* są w związku z czasownikami na *-uo-ti(s)* : *girtuõklis* : *girtúoti*. To dało powód do tworzenia dalszych odpowiedniości tego rodzaju: *didžiuõklis* : *didžiúotis* itd.; por. Skardžius 198.

§ **232.** Za podstawę do rzeczowników na *-klė* służy pierwiastkowa osnowa czasownika. Materiał, którym rozporządzamy w tym zakresie, pozwala stwierdzić, że chodzi tu o dawne nomina actionis, które albo takimi pozostały, albo też zmieniły się czy to w nomina instrumenti, czy też nawet w nomina agentis:

aũklė lub *auklẽ, -ẽs, aũklę* 'powrózek, zwłaszcza powrózek do obwiązywania onuczek; pończocha lub skarpetka bez spodu' (: łot. *aukla* 'sznur', prus. *auclo* 'uździenica'; awest. *aoϑrəm* 'trzewik, but') : *aũti* 'wkładać lub zdejmować obuwie'; *būklẽ, -ẽs, bū̃klę* i *bū̃klė* 'stan, położenie', u Szyrwida w Diction.[5] 22 'bytność rzeczy' : *bū̃ti* 'być'; dawne *duoklė* 'podatek', u Szyrwida 'hołd' 72, 'pobór' 256, 'podymne, łanowe, poradlne' 266 : *dúoti* 'dać'; *gerklẽ, -ẽs, gérklę* i *ger̃klę* 'gardło', u Daukszy, Post. 394_{32} : *gérti* 'pić; zażywać tabaki', początkowo 'łykać'; pl. *kárklės* m. in. 'uwieszone u ściany jasła (żłób); podnoszone wrota' < **karg-klės* obok *kargýti, kar̃go* 'pleść, wiązać'; pl. *pìnklės* lub *piñklės* 'sieci, sidła; zasadzka', w Postylli Daukszy 'trudności' 274_{35}. 532_{21} : *pìnti* 'pleść, wiązać'; pl. *rieklės* 'żerdki do suszenia ubrania lub szczapek do pieca' : *rieti* 'układać drzewo na opał w stosy'; pl. *stãklės* 'krosna' : *statýti* 'stawiać' = **sta-t-yti*; *pa-stõ-klė* m. in. 'niższa półka w łaźni' : *pa-si-stóti* 'stanąć na czymś, aby coś dostać'; pl. *žìrklės* 'nożyce; szczypce u raka' : *iš-žir̃gti, -žir̃gsta* 'rozkraczać się'; *žūklẽ, -ẽs, žū̃klę* lub *žū̃klė* 'łowienie ryb' : wsch.—aukszt. *žū̃ti, žū̃sta, žùvo* 'łowić ryby'; na szczególną uwagę zasługuje *áuklė* 'niańka', w Postylli Daukszy 263_{45} 'mamka' z **aug-klė* : *áugti* 'rosnąć' — nomen agentis powstałe z dawnego nomen actionis o znaczeniu 'rośnięcie wzgl. hodowanie'.

§ **233.** Wyrazów o przyrostku *-klė*, w tej postaci, jest w języku litewskim mało, są to pozostałości z okresu bardzo dawnego, kiedy nasz przyrostek

był naprawdę produktywny. Znaczna jednak jest ilość wyrazów, w których przyrostek *-klė* występuje w postaci rozszerzonej, mianowicie z poprzedzającą samogłoską.

Z przyrostkiem w postaci *-y-klė* mamy m. in. następujące wyrazy urobione od osnów czasownikowych na *-y-* : *baidỹklė*, twer. *baidyklẽ*, *-ẽs*, *baidýklę* : *baidýti*, *baĩdo* 'straszyć'; *gaudỹklė* 'łapaczka' : *gáudyti* 'starać się złapać, schwycić'; *mėtỹklė* 'proca' : *mė̃tyti* 'miotać, rzucać'; *pustỹklė*, twer. *pū̃styklẽ* 'brusek do kosy' : *pustýti* 'ostrzyć kosę'; *rodỹklė* m. in. 'drogowskaz' : *ródyti* 'wskazywać'; *svaidỹklė*, twer. *svaidyklẽ* 'rodzaj procy (rozszczepiony patyk) do miotania kamieni' : *sváidyti* 'miotać, rzucać'; *šaudỹklė*, twer. *šiaudyklẽ* 'czółenko w warsztacie tkackim' : *šáudyti* 'strzelać'; *vėtỹklė*, twer. *vėtyklẽ* 'szufla do przewiewania zbcża' : *vė̃tyti* 'przewiewać'; twer. *žardyklẽ* 'żerdka do podawania snopów na *žárdas*' ('przepłot do suszenia') : *žárdyti* 'umieszczać na *žárdas*'. — Z przyrostkiem *-y-klė* zdarzają się także wyrazy urobione od innych osnów czasownikowych, aniżeli na *-y-*. Tak więc, w Postylli Daukszy 176_{11} znajdujemy *veizdyklė* 'widziadło' : *veizdėti*, *véizdi* 'patrzeć; szukać'. W tymże zabytku mamy drugi przykład na nieregularne użycie przyrostka *-y-klė* : *volyklė* 'kalisko (= kałuża)' 188_{35} : *voliótis*, *volióiasi* 'walać się, tarzać się'.

§ **234.** Mniej liczne są wyrazy o przyrostkach *-ė-klė* wzgl. *-e-klė*, *-o-klė* i *-uo-klė*.

Przyrostek *-ė-klė* mają rzeczowniki pochodzące od czasowników o osnowie na *-ė-*. W języku literackim mamy tak zbudowanych wyrazów bardzo niewiele: *turė̃klė* 'rękojeść, rączka u laski, pl. u sochy, pługa' : *turė́ti* 'trzymać'; *velė̃klė* 'deska do prania bielizny', pl. 'miejsce nad rzeką lub jeziorem, gdzie piorą bieliznę' (*Velė̃klės* nazywają się łąki w pow. Rokiškis): *velė́ti* 'prać (bijąc pralnikiem)'. Rzecz zastanawiająca, że w poszczególnych dialektach, np. w twereckim, przed przyrostkiem *-klė* zamiast *ė* długiego występuje *e* (pod przyciskiem wzdłużone): *turẽklės* w pow. Švenčionys; twer. *perẽklė* 'kura wysiadująca jajka' : *perė́ti*, *pẽri* 'siedzieć na jajkach'; *sėdẽklė* 'siedzenie przy warsztacie tkackim' : *sėdė́ti*, *sė́di* 'siedzieć'. Zagadnienie, dlaczego w wyrazach typu *turẽklė* występuje *e* zamiast etymologicznego *ė*, nie zostało jeszcze rozwiązane.

Przykładów na przyrostek *-o-klė* jest zaledwie parę: *kapõklė* 'narzędzie do siekania, rąbania mięsa lub warzyw: tasak' : *kapóti* 'siekać, rąbać'; *medžiõklė* 'polowanie', w Postylli Daukszy 'łowy' 582_{29} : *medžióti* 'polować'; pl. *žabõklės* 'wędzidło' : *žabóti* 'kiełzać, kiełznać'. — Przyrostek *-oklė* zawarty jest w nazwie jeziora *Skarõklė* w pow. Pasvalys.

Bardzo dawnym rzeczownikiem na *-uo-klė* jest *girtuoklė* o początkowym znaczeniu 'pijaństwo' : *girtúoti* 'upijać się'. Zdaje się, że w całej Litwie rozpowszechniony jest wyraz na 'huśtawkę' pl. *sūpuoklės*, tylko że ma dwie formy akcentuacyjne : *sūpuõklės* (jak w języku literackim) albo *sū̃puoklės* (jak np. w dialekcie twereckim) : *sūpúoti* 'kołysać, huśtać'. Godne uwagi jest to, że

z przyrostkiem *-uo-klė* występuje grupa nazw botanicznych : *girtuõklė* 'pijanica, Vaccinium uliginosum', który to wyraz ma zastosowanie, jak widzieliśmy wyżej, i do człowieka; *smirduõklė* 'krwawnik, Achillea millefolium' : *smirdėti, smìrdi* 'śmierdzieć'; *žibuõklė* 'fiołek' : *žibėti, žìba* 'świecić, błyszczeć'; dial. *žyduoklė* 'jakiś kwiat marcowy' : *žydėti, žýdi* 'kwitnąć'. — Wymienimy tu jeszcze *Liūliuõklė*, łąka w pow. Rokiškis : *liūliúoti* 'falować'.

§ **235**. Istnieje w języku litewskim cały szereg rzeczowników, których przyrostek zawiera grupę spółgłosek *-kšl-*.

W samym języku literackim tak zbudowanych wyrazów jest bardzo mało. Wymienimy : *kerė̃kšlis* lub *kerókšlis, -io* 'niski krzak' : *kė̃ras* 'pień, krzak' (jest i wyraz *kerė̃kšla*, który ma po części to samo znaczenie, po części zaś łączy się z *kerė̃pla* lub *kerė̃bla* — i ten, i tamten znaczy m. in. 'niezgraba; grat'); *putė̃kšlis* 'bąbel, bańka; pryszcz', u Szyrwida w Diction.[5] 291 'pryszczel na ciele' obok *putà* 'piana'; *peniùkšlis* 'tucznik' obok *penìmis* 'id.' (w Postylli Daukszy jest *penukšlas* 'pokarm' 288_{43} : *pẽnas* 'id.').

W dialektach jest sporo wyrazów mających przyrostek z grupą spółgłosek *-kšl-*. Ogólnie biorąc, są to odmianki wyrazów o budowie pokrewnej.

Wyrazy, których przyrostkowa grupa *-kšl-* zastępuje *-kl-* : *pinãkšlis, -io* 'wielka drewniana lub kościana igła do łapci' obok *pinãklis* (i *pinõklis*) 'id.'; *kemė̃kšlis* 'partacz' obok *kemė̃klis* 'id.'; *perė̃kšlė* 'kwoka' obok *perė̃klė* 'id.'; *tarpė̃kšlis* 'wąwóz' obok *tarpė̃klis* 'id.'; — *kandìkšlis* 'kto, co kąsa' obok *kandìklis* 'id.; munsztuk'.

Zdarzają się wyrazy, których przyrostek z grupą *-kšl-* jest wariantem przyrostka zawierającego samo *-l-* : *kartuõkšlis, -io* 'gorzki owoc' łączy się nie tylko z *kartuõklis*, lecz także z *kartuõlis* 'id.' : *kartùs* 'gorzki'; podobnie mają się do siebie *retuõkšlis* i *retuõlis* 'kto mówi wolno, z przerwami' : *retúoti* 'mówić z wolna'.

Osobną grupę stanowią wyrazy, których właściwy dialektom przyrostek *-o-kšlis* koresponduje z literackim *-o-kšnis*; chodzi tu o wyrazy o znaczeniu deminutywnym : *dirvókšlis* i *dirvókšnis, -io* 'niewielki kawałek uprawnej ziemi, zazwyczaj marnej' : *dirvà* 'niwa, rola'; *krūmókšlis* i *krūmókšnis* 'mały krzak' : *krū̃mas* 'krzak'; *pievókšlis* i *pievókšnis* 'łączka' : *píeva* 'łąka'; *upókšlis* i *upókšnis* 'rzeczułka' : *ùpė* 'rzeka'.

Pochodzenie wyrazów o przyrostkach z grupą spółgłosek *-kšl-* stanowi zagadnienie otwarte, które nie nadaje się jeszcze do zwięzłego przedstawienia go tutaj.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *-r*

-ras (*-rus*); *-ra* ; *-rys*

§ **236**. Na pierwszym miejscu wymienimy przymiotniki o przyrostku *-ras*. We współczesnym języku literackim jest ich bardzo niewiele :

beñdras, -à 'wspólny' — o pierwiastku czasownikowym tym samym, co w sanskr. *badhnāti* 'wiąże, łączy' i goc. *bindan* 'wiązać'; *keñbras, -à* 'stężały; chudy' : *keñbti, keñbsta* 'tężeć; chudnąć'; *šnaĩras, žnaĩras* i *žvaĩras, -à* 'kosooki, zezowaty'; *giẽdras, -à* 'pogodny, jasny' obok gr. φαιδρός 'jasny, jasno błyszczący, świecący'; *žýdras, -à* 'modry, niebieski, błękitny' : *žydė́ti, žýdi* 'kwitnąć'; *žẽbras, -à* 'pstry' — w nie dość wyraźnym związku z *žibė́ti, žìba* 'świecić się, błyszczeć, lśnić się'; *siaũras, -à* 'ciasny, wąski'; *stóras, -à* 'gruby (o nici, powrozie, desce)' = stsł. *starъ*, pol. *stary*; stnord. *stórr* 'wielki' : indoeur. **st(h)ā-* 'stać' : lit. *stóti* 'stanąć'; *tìkras, -à* 'odpowiedni; prawdziwy; pewny' : *tìkti, tiñka* 'odpowiadać, być odpowiednim, przydawać się; być do twarzy'; jak widać z przedstawionych danych, nie wszystkie nasze przymiotniki na *-ras* są już należycie zetymologizowane.

§ **237**. W dawnych tekstach oraz w dialektach przymiotników na *-ras* jest więcej, we współczesnym języku literackim mają one jednak formę na *-rus* :

gùdras 'przebiegły, zmyślny, chytry' : *gùsti, guñda* 'przyzwyczajać się, wprawiać się'; *mìšras* 'mieszany' = sanskr. *miśra-* : *mìšti, mýšta, mìšo* 'mieszać się'; *mìtras* 'zwinny, zręczny, przemyślny'; *skáidras* 'przezroczysty; jasny; piękny' — o pierwiastku czasownika *skáidytis* 'rozdzielać się, rozłączać się'; *skùdras* 'szybki, prędki' : *skaudùs* 'kruchy (o drzewie); bolący, bolesny; szybki, prędki'; *stìpras* 'mocny, silny; twardy, trwały', dosłownie 'skrzepły, zwarty' : *stìpti, stiñpa* 'kostnieć z zimna, marznąć; zdychać'; *sùkras* 'kręty, skręcony; żwawy' : *sùkti, sùka* 'kręcić'; *sū́ras* 'słony' = łot. *sūrs* 'gorzki, mający w sobie gorycz'; stsł. *syrъ*, pol. *ser* : *sū́dyti* 'solić'; *vìkras* 'żwawy, zwinny' : *véikus* 'prędki, bystry, rychły; łatwy'.

§ **238**. W języku literackim wszystkie wymienione poprzednio przymiotniki kończą się na *-r-us* : *gudrùs, -ì*; *mišrùs, -ì*; *mitrùs, -ì*; *skaidrùs, -ì*; *stiprùs, -ì*; *sukrùs, -ì* i *apsukrùs, -ì*; *sūrùs, -ì*; *vikrùs, -ì*. Zdarza się także, że pewien przymiotnik zachowuje się jeszcze w języku literackim jako wyraz na *-o-* (*-ras*), ale już wykazuje oboczne formy na *-u-* (*-rus*); dotyczy to m. in. wymienionych w § 236 wyrazów *žnaĩras* i *žvaĩras*.

Wtórnym przymiotnikiem na *-r-us* jest też *aštrùs, -ì* 'ostry'. W dawnych tekstach, np. w Postylli Daukszy 473_{14} i w Dictionarium[5] Szyrwida 234 oraz w dialekcie twereckim ma on pierwotniejszą formę *ãštras* = stsł. *ostrъ*. Wyosobniliśmy ten wyraz dlatego, że nie dość jasne jest jego ukształtowanie : zamiast *ãš-t-ras* oczekiwalibyśmy formy **ašras*, bez *t* między *š* a *r*. W każdym razie postać *ãštras* pochodzi już z okresu bałtycko-słowiańskiego. Pierwiastek **aš-* w lit. *ãštras* i słow. *ostrъ* jest niewątpliwie ten sam, co np. w lit. pl. *ãšmenys, -ų̃* 'ostrze'. Por. § 74.

§ **239**. Jak widzieliśmy z przedstawienia w § 237, sporo przymiotników na *-rus* kontynuuje dawne przymiotniki na *-ras*. Inna grupa to przymiotniki

urobione za pomocą -*u-s* od rzeczowników mających przyrostek ze spółgłoską *r*. Tak powstały m. in.:

dawne *skėtrus* 'zuchwały', w Postylli Daukszy 539_2. $547_{12\ 13}$; za podstawę służył tu zapewne rzeczownik **skėtra* : *skėtróti(s)* 'rozkładać, rozszerzać, machać '(w języku literackim *skė̃tra* to ten, 'kto wszędzie chodzi, którego wszędy pełno');

tamprùs, -*ì* w Postylli Daukszy 'tęgi' 125_{27}, dziś 'sprężysty; elastyczny' — przymiotnik ten utworzono od rzeczownika *tamprà* dziś 'sprężystość; elastyczność' : *tem̃pti* 'rozciągać, naciągać, napinać'.

§ **240.** Z przyrostkiem -*ras* występuje w języku litewskim — oprócz przymiotników — także pewna grupa rzeczowników.

Niektóre z nich są bardzo dawne, przedlitewskiego pochodzenia : pl. *gauraĩ* 'kudły (psa, wilka, niedźwiedzia)' = łot. *gauri*, irl. *gúare* 'włos' : awest. *gaona-* n. 'id.'; dawne *mieras* 'pokój' (Mažvydas) = łot. *miers* 'pokój, spokój', stsł. *mirъ*, o tym samym pierwiastku **mei-*, co w *míelas* 'miły', stsł. *milъ* oraz w sanskr. *mayaḥ* m. in. 'ochota, radość'; pl. *nasraĩ* 'pysk, paszcza' w nie dość jasnym związku pokrewieństwa z stsł. *nozdri*, pol. *nozdrza*; pl. *pūraĩ* 'pszenica ozima' : łot. *pūri* 'id.', prus. *pure* 'kostrzewa, dyrsa', czes. *pýr*, pol. *perz*, gr. πῦρός 'pszenica, zboże'; *smãkras* 'podbródek' : dial. *smakrà* 'id.'; dawne *stūras* 'kąt, węgieł' obok współczesnego *stū̃rỹs*, o czym niżej, § 247; dial. *ū́dras* (: liter. *ū́dra*) 'wydra' = łot. *ūdrs* : sanskr. *udra-ḥ* 'stworzenie wodne', gr. ὕδρος 'stworzenie wodne' i gr. ὕδρα 'żmija wodna'; *výras* 'mężczyzna; mąż' = łot. *vīrs*, prus. *wijrs*, sanskr. *vīra-ḥ* 'mężczyzna; rycerz'.

§ **241.** Później powstały, w każdym razie nie mają odpowiedników w innych językach, m. in. następujące rzeczowniki na -*ras* :

stámbras, stémbras obok *stámbas, stémbas* 'łodyga'; dawne *stuobras* (: współczesne literackie *stuobrỹs*) obok *stúobas* 'pień'. Pierwotnie wyrazy te miały tylko albo *m* (*n*) w pierwiastku (*stámbas, stémbas*), albo *r* w przyrostku (*stuobras*), wyrazy *stámbras, stémbras*, jednocześnie z *m* i *r*, pochodzą więc z kontaminacji. W związku pokrewieństwa z *stúobas*, bez *m* i bez *r*, jest *stãbas* 'bałwan, bożek pogański' (obok *stãbaras* 'badyl'). Według *stámbras, stuobras* ukształtowano na podstawie *žãbas* 'chrust' odmiankę *žãbras*. Ukształtowanie wymienionych wyrazów na -*ras* wymaga jeszcze dalszych szczegółowych badań;

švìtras 'szmergiel' powstało na podstawie czasownika *švìsti, šviñta* 'robić się jasno, świtać, dnieć', a to według odpowiedniości *gùdras* : *gùsti, guñda* itd.; por. wyżej;

gaĩsras 'łuna, czerwone chmury; pożar' wynikło z przekształcenia dawniejszego wyrazu *gaĩsas* 'światło; łuna', jeżeli z **gaid-sas*. Zdaje się, że *gaĩsras* to dawny przymiotnik; wskazuje na to pośrednio dial. *tim̃sras* 'ciemnoczerwony, kasztanowaty'. W funkcji rzeczownika *gaĩsras* wystąpiło dopiero pod wpływem *gaĩsas*. Obok *gaĩsras* istnieją jeszcze odmianki *gaĩzdras* i *gaĩstras*, obie o zna-

czeniu 'łuna; pożar'; występują one tylko w dialektach. Tłumaczenie pewne nie jest tymczasem możliwe; to, co powiemy, będą to tylko przypuszczenia. Na ukształtowanie wyrazów, o których mowa, wpłynęło niewątpliwie **gaidras* (> *gaidrùs*); w szczegółach nasuwają się pewne wątpliwości. Być może, mamy tu do czynienia z różnymi objawami tego samego procesu kontaminacji. Tak więc, wyraz *gaĩsras* (dawny przymiotnik) powstał wskutek kontaminacji przymiotnika **gaĩd-ras* i rzeczownika *gaĩs-as*. Co się tyczy postaci *gaĩzdras* i *gaĩstras*, to te zawdzięczają swe powstanie kontaminacji przymiotnika *gaĩdras* już z *gaĩsras*, przy czym *gaizdras* ma dźwięczne połączenie *zd* ze względu na *gaid-*, *gaĩstras* zaś bezdźwięczne *tr* przez wzgląd na *gais-*. — Przymiotnik *tim̃sras* stanowi co do znaczenia pewne przeciwieństwo w stosunku do *gaĩsras*. Możliwe, że i on jest kontaminacyjnego pochodzenia : *gaĩ-sras* i **tim-inas* (: stsł. *tьm-ьnъ* obok sanskr. *tim-ira-*).

Wyraz *gaĩsras* czy to sam przez się, czy też przez swój wariant *gaĩzdras* przyczynił się do powstania jeszcze jednej formacji o zakończeniu *-zdras*. Chodzi tu o *žaĩzdras* lub *žiẽzdras* 'ognisko w kuźni'. Początkowo nazwa brzmiała zapewne *žaĩdas* (lub *žáidas*), jak dziś i w języku literackim ze znaczeniem 'piec, kominek'. Właśnie przez kontaminację *žaĩdas* z *gaĩzdras* zaistniał nowy wyraz *žaĩzdras*. Oboczna forma *žiẽzdras* ma wokalizm pierwiastkowy jak w czasowniku *žiẽsti*, *žiẽdžia* 'lepić garnki z gliny'.

vaĩras 'ster' ma być wyrazem urobionym od *výti*, *vẽja* 'pędzić, gnać', iter. *vajóti*, co wydaje się prawdopodobne; sam sposób utworzenia rzeczownika *vaĩras* nie jest jednak jeszcze dostatecznie jasny.

vẽbras 'papla' oparte jest niewątpliwie na czasowniku *veblẽti* 'szeplenić; bełkotać; paplać', przy czym *r* zamiast *l* wyraża, jak się zdaje, zgrubiałe znaczenie wyrazu; pierwiastek *veb-* jest ten sam, co *vėb-* w niżej podanym *vė̃bra*, z różnicą co do iloczasu samogłoski.

§ **242.** Wśród rzeczowników na *-ras* zdarzają się urzeczownikowione przymiotniki, jak np. *beñdras* 'uczestnik; towarzysz' = łot. *biedrs* 'członek towarzystwa' : *beñdras* 'wspólny' : gr. πενθερός 'teść'.

§ **243.** Niektóre spośród rzeczowników na *-ra* są tylko odmiankami rzeczowników na *-ras* : *šatrà*, *-os* (*-õs*) 'żerdź' : *šãtras*; *žabrà* 'gałąź' : *žãbras*; *ū̃dra* 'wydra' = słow. *vydra* : pol. *wydra* : *ū̃dras*; *vairà* : *vaĩras*. Zdaje się, że formy na *-a* używane były często jako collectiva, wskutek czego zachodziła potrzeba posiadania odmiennych form singularis; stąd może *šãtras*, a zapewne i *ū̃dras*?

§ **244.** Pewna grupa rzeczowników na *-ra* to pejoratywne nazwy osób : *kýbra* 'ktoś o długich nogach' (w dialektach zdarza się i *pa-kybrėlis* 'id.') : *kýboti* 'wisieć, zwisać'; *šniaukrà* (w dialektach i *šniaugrà*) 'kto mówi przez nos' : *šniaũkti*, *šniaũkia* 'ciągnąć przez nos (w tym znaczeniu i *šniaukróti*); wąchać tabakę' — wyraz *šniaukrà* (i *šniaukróti*) występuje także z *s-* na po-

czątku; *vė̃bra* lub *vėbrà* 'gapa' obok *vė́pla* 'id.' i *vė̃pti, vė̃pia* 'rozdziawiać się; robić się gapą; rozwierać usta tak, że obwisa warga' (: *vė̃pė* 'gęba, pysk').

§ **245.** Wśród pozostałych rzeczowników na *-ra* wyróżnia się grupa służąca do oznaczania świtu i pogody :

aušrà, -õs (i *-os*), *aũšrą* 'zorza poranna, jutrzenka'. Zawiera jako morfem podstawowy *auš-* tego samego pochodzenia, co w czasowniku *aũšti, aũšta, aũšo* 'świtać' — z **aus-sḱ-*, gdzie *aus-* jest właściwym pierwiastkiem a *-sḱ-* przyrostkiem czasowników inchoatywnych. Przyrostkowe *r* w *aušrà* alternowało pierwotnie z *n*, na co wskazuje m. in. pokrewne stsł. *vesna*, pol. *wiosna* < **ves-n-ā*. Lit. **auš-r-ā* i słow. **ves-n-ā* przybrały, rzecz godna uwagi, to samo osnowne *-ā-*. Pokrewne indoeuropejskie wyrazy na 'jutrzenkę' wykazują ukształtowanie odmienne w porównaniu z *aušrà* : łac. *aurōra* < **āus-ōs-ā*, gr. hom. ἠώς < **āus-ōs*. W słowiańskim litewskiemu *aušrà* bliższe niż *vesna* jest stsł. *ustro*, pol. *ju(s)tro*. Wyraz to jednak nie dość jasny. Jego morfem podstawowy **(j)ust-* pochodzi najprawdopodobniej z czasownika i miał niegdyś formę **aus-st-*, gdzie **aus-* było właściwym pierwiastkiem, a *-st-* charakteryzowało czasowniki inchoatywne, jak np. w lit. *aũšta* 'świta' < **auš-sta*.

vė̃tra 'wichura, burza z wiatrem' = **vė-t-ra* o pierwiastku **u̯ē-*, jak w *vė́jas* 'wiatr': sanskr. *vāti* 'wieje, dmie', a o przyrostku *-rā*, przy czym *t* jest spółgłoską rozłączającą; w ścisłym pokrewieństwie jest stsł. *větrъ*. Dopiero według *vė̃tra* utworzono *áudra* lub *audrà, -õs, aũdrą* 'burza, ulewny deszcz z piorunami' obok *audìnis* 'północno-wschodni wiatr'. Jako oppositum do *vė̃tra*, a zwłaszcza do *áudra*, powstało *giedrà* 'piękna, słoneczna pogoda', urzeczownikowiona forma przymiotnika *giẽdras* (§ 236) — samo *giedrà* wywołało powstanie wtórnej akcentuacji *audrà*. Do grupy wyrazów oznaczających pogodę należą jeszcze : *kaitrà, -õs, kaĩtrą* i *káitra* 'gorąco latem' : *kaĩsti, kaĩsta, kaĩto* 'grzać się, nagrzewać się'; *šutrà, -õs* 'parność' obok *šùtas* 'id.'.

§ **246.** Inne mniejsze grupy znaczeniowe wyrazów na *-ra* :

**dubra* 'zagłębienie' : pl. *Dùbros*, łąka w pow. Utena; *Dùbrius*, rzeka w pow. Kaunas : słow. **dъbrь* : stsł. *dъbrь* 'dolina, wąwóz, przepaść', ros. pol. дебри 'teren trudny do przebycia' < **dъbrь* (ze zmianą *ŭ* przed *b* w *ĭ*, jak to bywa w łotewskim), stpol. *debrz* 'dolina; zarośle' < **dъbrь* i *dùgnas* 'dno' < **dubno-*, słow. **dъno* : pol. *dno* < **dъbno-* — formy **dub-r-* : **dub-n-* wykazują pozostałość dawnej wymiany *r* : *n*, jak w sanskr. *yakṛt, yaknaḥ* 'wątroba', a pochodzą od pierwiastka **dub-* jak w lit. *dubùs, -ì* 'wklęsły, zapadły'.

kauprà 'wyniosłość, wzgórze' obok *kaũpas* 'wyniosłość, wzgórze; naddatek'; *kuprà* 'garb' obok np. *kùpeta* 'stóg ,bróg', *kùpstas* 'kępka'; oba wyrazy, *kauprà* i *kuprà*, otrzymały *-ra* chyba pod wpływem *dubrà*, jako opposita w stosunku do niego.

Zdaje się, że obok *kémsas* 'kępka' istniała forma oboczna **kemstas* o przyrostku *-stas* jak w *kùpstas*. Ta to forma uległa oddziaływaniu wyrazów *kauprà*

i *kuprà*, przybierając przyrostkowe *r* : **kemstras* lub **kemzdras* (z połączeniem *zd* ze względu na dźwięczne otoczenie). Kontynuację formy **kemzdras* stanowi w dialektach występujące *kémzras* 'kępka'. Rodzaj męski tej formy uzgodniono, rzecz oczywista, z rodzajem wyrazu podstawowego *kémsas* (w dialektach bywa i *kémsa* f.).

dešrà, -õs (i *dešerà*) 'kiełbasa, kiszka' obok łot. *desa* 'kiełbasa'; dial. *taukrà* 'tłustość ziemi' obok **taukas*, pl. *taukaĩ* 'tłuszcz' : pol. *tuk*.

kantrà, -õs 'cierpliwość' obok *kančià* 'id.', z *-ra*, być może, pod wpływem *aistrà, -õs* i *-os* 'namiętność, zapał' (którego analiza etymologiczna nie jest jednak dość pewna).

Na uboczu stoją tymczasem : *mětra* 'zjawa, złuda; obłuda' — w zasadzie ten sam wyraz, co *-měrъ* w stsł. *lice-měrъ* 'obłudnik' (przyrostek zaczynający się od *r* i poza tym poprzedzany bywa elementem *t*); *skiedrà, -õs* 'drzazga, trzaska' : *skíesti, skíedžia* 'rozrzedzać', początkowo 'rozszczepiać, rozłączać' — *skiedrà* jest krótszą formą rzeczownika *skiedarà*.

§ **247.** Z przyrostkiem w postaci *-rys, -ris*, f. *-rė* mogą występować tylko rzeczowniki.

Po części są to urzeczownikowione przymiotniki o przyrostku *-ras*, f. *-ra*, przy czym do urzeczownikowienia zużytkowano przyrostek *-i̯o-*, f.*-ė*: *kembrỹs, -ẽ* 'ktoś wychudły, chudy'; *keñbrė* communis generis 'id.' : *keñbras*; *spìtris, -ė* 'ktoś o krótkim wzroku' : *spìtras*.

Niektóre rzeczowniki na *-rys* są tylko odmiankami rzeczowników na *-ras* :

dial. *stūrỹs* 'węgieł, kąt', łot. *stūris* 'róg (np. ulicy)' obok *stũras*, § 240 (w niektórych dialektach zamiast *stūrỹs* zdarza się *stùris* z *u* krótkim);

stuobrỹs i *stúobris* lub *stuõbris* 'drzewo bez wierzchołka, pień' obok dawnego *stuobras* — i współczesnego jeszcze *stúobas*;

dial. *žabrỹs* 'socha, radło' obok *žãbras*, § 241 — początkowe znaczenie obu tych wyrazów było 'sucha gałąź' jak wyrazu *žãbas* 'chrust'.

Jest rzeczą godną uwagi, że i inne wyrazy o tym samym lub podobnym znaczeniu jak *stuobrỹs* i *žabrỹs* mają przyrostki ze spółgłoską *r*, zazwyczaj *-rys, -ris, -rė* :

žam̃bris 'socha; radło' — ten sam wyraz, co *žam̃bis, -io* 'id.', z *r* wtrąconym może pod wpływem *žabrỹs*;

žúobris 'socha; radło', już w Postylli Daukszy $38_{43 \cdot 44}$ — wyraz etymologicznie związany z wyżej wymienionym *žabrỹs*; co do ukształtowania wokalizmu pierwiastka por. *stuobrỹs* itd. obok *stãbas*, § 241.

žãgrė 'ząb (żelazny) u sochy; radło' obok *žãgas* 'sucha gałąź', pl. *žagaraĩ* 'chrust'.

Z przyrostkiem *-rys, -rė* występuje dalej parę wyrazów oznaczających 'górę, wierzch, wzgórze, pagórek' : *kaubrỹs* 'wierzchołek stogu (siana)' i *kaũbrė*

'wzgórze, pagórek' obok *kaũpas* 'szczyt, wierzch'; *koprė̃, -ė̃s, kõprę* 'wzgórze, pagórek' obok *kopà* 'wydma (nad morzem)'.

Bardzo starą formacją na *-rė* jest nazwa trzciny : *néndrė* = łot. *niedre.* Wymienimy tu jeszcze *notrė̃* (:*notrėlė̃*) 'pokrzywa', krótszą formę dial. *nõterė.*

Przyrostek *-rys, -ris, -rė* bywa niekiedy krótszą formą dłuższego przyrostka, ze spółgłoską *r* : *kaubrỹs* : *kauburỹs* 'pagórek'; *vìngris* 'zakręt' obok *vingurỹs* 'id.' (bez *r* : *vìngis* 'id.'); *žiaubrė̃, -ė̃s, žiaũbrę* 'piętka w bochenku chleba' obok *žiauberìs, -iẽs* f. lub *žiauberė̃, -ė̃s, žiaũberę* 'id.'.

-aras, -t-aras, -ara

§ **248.** Poniżej będzie mowa nie tylko o *-aras, -ara,* lecz także o przyrostkach pokrewnych, których *r* poprzedzone jest samogłoską inną niż *a.*

-aras, -ara

§ **249.** Przyrostek *-aras* służy m. in. do budowy wyrazów o ogólnym znaczeniu 'wzniesienie' :

kaũkaras 'wzgórze, pagórek; szczyt góry' i dźwięczna odmianka *gaũgaras* 'szczyt góry' obok *káugė* 'stóg, bróg'; *kaũparas* 'pagórek, kurhan' : *kaũpas* 'wzniesienie; szczyt, wierzchołek'.

Osobną grupę stanowią wyrazy oznaczające 'suchą gałąź, kół' :

mãtaras (i *matãras*) 'kół, drąg', także 'drągal'; *stãbaras* 'sucha łodyga, badyl' : *stãbas* 'bałwan'; *žãbaras*, pl. *žabaraĩ* 'chrust' : *žãbas* 'sucha gałązka, rózga'; *žãgaras*, pl. *žagaraĩ* 'sucha gałąź; chrust' : *žãgas* 'sucha gałąź; żerdź'.

Niektóre z należących do tej grupy rzeczowników mają oboczną osnowę miękką : *stãbaras* : *stabãriai*, o niesoczystej rzodkwi; *stãgaras* : *stagarỹs* 'łodyga, sucha gałąź'. Tylko na *-arys* lub *-aris* kończy się *stavarỹs* : *stavãris* 'sęk'. — Wymienimy w tym miejscu jeszcze wyraz *keimarỹs* (i *keimerỹs*) 'zrośnięte w jedno dwa owoce, np. orzechy, jabłka'.

Istnieje pewna liczba wyrazów, które służą za pejoratywne nazwy osób :

gaĩmaras 'kto mitręży, mitręga' — wyraz nie wyjaśniony, przypominający czasownik *gaĩšti, gaĩšta, gaĩšo* m. in. 'mitrężyć'; *plė̃paras* 'papla' : *plepė́ti, plė̃pa* 'paplać'; tu należy sporo nazwisk, początkowo przezwisk, jak np. *Bãdaras, Klė̃baras* (: *klebė́ti, klė̃ba* 'chwiać się, ruszać się').

Wymienione nazwy i nazwiska oznaczały najpierw zapewne odpowiednie czynności. Wskazuje na to wyraźnie *plė̃paras,* które jest przecież tylko fonetyczną — zgrubiałą — odmianką wyrazu *plė̃palas* 'paplanina' (§ 175). Skoro tak, to w tym miejscu wymienić należy *mãdaras* 'rzadkie błoto' (: łac. *madēre* 'być mokrym, ociekać' ?) i *ùmaras* 'wicher' (: *ūmùs* 'raptowny, gwałtowny' ?).

Spośród pozostałych rzeczowników na *-aras* wymienimy tu jeszcze *vė̃daras* 'brzuch, wnętrzności; kiszka' — wyraz ogólnobałtycki: łot. *vēders* 'brzuch', prus. *weders* 'brzuch' (forma z *e* przed *r* zachowała się i w niektórych dialektach litewskich, m. in. w Tverečius: *vė̃deras*).

Na uwagę zasługuje wreszcie *laĩdaras* (i *laidarỹs*) 'okólnik dla bydła; gnojówka' obok *laĩderis* 'śmietnisko'.

§ **250**. Wśród rzeczowników na *-ara* są dwa, których powstanie datuje się w zasadzie z okresu indoeuropejskiego. Są to: *ãšara* 'łza', łot. *asara* — — w związku pokrewieństwa z sanskr. *aśru* 'id.'; *vãsara* 'lato' — łączy się genetycznie z stsł. *vesna*, pol. *wiosna*, przy czym uwzględnić należy indoeuropejską wymianę spółgłosek *r* : *n*, § 245.

Litewskich lub bałtyckich rzeczowników na *-ara* jest niewiele. Pod względem znaczeniowym układają się one, ogólnie biorąc, w trzy grupy, ustalone wyżej w klasyfikacji rzeczowników na *-aras*.

Po części są to wyrazy oznaczające 'wzniesienie' : *kaukarà* 'wzgórze, pagórek' obok *kaũkaras*, § 249; *kùkštara* 'garb; kość wystająca w tyle klatki piersiowej między łopatkami'; *nùgara* lub *nugarà*, *-õs* 'plecy, grzbiet' — wyraz dotąd nie zanalizowany, a więc o nieustalonym składzie morfologicznym.

Jest parę wyrazów o ogólnym znaczeniu 'patyk' : *skiedarà*, *-õs* 'drzazga' obok *skiedrà*, § 246; *stiegarà*, *-õs* 'twarda część pióra u ptaka' — wyraz oparty, zdaje się, na *stíebas* 'łodyga' ?

Nazwą osoby jest *žíežara* 'złośnica, jędza' obok *žíežula* 'id.', także 'wiedźma' : *žíežti* 'złościć się, burczeć'.

§ **251**. Odziedziczonych przymiotników o przyrostku *-aras* w języku litewskim, jak się zdaje, nie ma; te zaś przymiotniki na *-aras*, które istnieją, jak np. *ãtžagaras* 'opaczny: wsteczny' (por. Dauksza, Post. 99_{45}. 338_{30}. 414_{27}), wymagają osobnego dłuższego omówienia. W języku litewskim mamy jednak przymiotniki o przyrostku pokrewnym *-t-aras*, *-a*:

dial. *kataràs*, *-à* 'który' (m. in. w Tverečius): łot. *katars*, stsł. *kotorъ* lub *koterъ*, sanskr. *katara-* 'który z dwu', gr. πότερος i goc. *ƕaþar* 'id.'. W języku literackim jest w użyciu krótsza forma *katràs*, *-à* z prastarym znaczeniem 'który z dwu' : łot. *katrs*. Forma ta istnieje już co najmniej od 16 w. : ma ją m. in. Dauksza, i to z późniejszym znaczeniem 'który'; por. np. Post. 133_{29}. 151_{10}. Co więcej, z lit. *katràs* identyczne jest łot. *katrs*. Pochodzenie krótszej formy *katràs* tłumaczyć można różnie. — Omawiany indoeuropejski zaimek stanowi pod względem morfologicznym rozszerzenie zaimka pytajno-względnego **kᵘ̯o-* 'kto'. Właściwy przyrostek, wyrażający przeciwieństwo, brzmiał *-ero-*, *-t-* było, jak w wielu innych wypadkach, spółgłoską usuwającą hiatus: **kᵘ̯o-t-ero-*.

Zaimek **kᵘ̯oter-* odgrywał w językach indoeuropejskich i co do znaczenia, i co do funkcji wielką rolę. Wskutek tego oddziałał on na ukształtowanie tego wyrazu, który się z nim najściślej kojarzył. Mamy tu na myśli wyraz o znaczeniu 'drugi, wtóry'. W tych dialektach, w których występuje dłuższa forma *kataràs*, brzmi on *añtaras*, *-a* lub *-à* i odpowiada dokładnie łotewskiemu dial. *uotars* < **antaras*, sanskr. *antara-* i goc. *anþar*. W języku literackim

i w tych dialektach, z którymi jest on związany, nąsz wyraz ma krótszą formę *añtras*, *-à* : łot. *otrs*. Tłumaczenie, które będzie dobre dla *katràs* : *katrs*, wolno zastosować i tutaj. Odpowiedni indoeuropejski wyraz **an-tero-* zawiera pierwiastek sanskr. *anya-* 'inny'. Nie jest jeszcze wyjaśniony odpowiednik słowiański: stsł. *vъtorъ* zamiast oczekiwanego **(v)ątorъ* — z ъ ze skróconego *ą*?

Jest jeszcze jeden przymiotnik, datujący się już z okresu indoeuropejskiego, który w litewskim ma przyrostek *-t-aras* : *pãstaras*, *-à* 'ostatni', w Postylli Daukszy i 'ostateczny' 178_4. 148_{10}, łot. *pastars*, łac. *posterus* 'późniejszy; ostatni'. Wyraz ten nie łączy się ściśle pod względem znaczenia i funkcji ani z *kat(a)ràs*, ani z *añt(a)ras*. Widać to m. in. stąd, że nie występuje on nigdzie i nigdy w krótszej formie **pastras*. Przymiotnik *pãstaras* różni się od *kat(a)ràs* i *añt(a)ras* także co do swego pochodzenia. Urobiono go wprawdzie także za pomocą przyrostka *-ero-*, lecz nie od zaimka: za podstawę dla *pãstaras* posłużyło mianowicie indeclinabile odpowiadające łac. *post*. Sam ten wyrazek to **pos* : lit. *pàs* 'u, pod, do, itd.' (III § 732), rozszerzone partykułą ze spółgłoską *t*. W języku litewskim **pos* : *pàs* znane jest jeszcze w połączeniu z partykułą, której elementem spółgłoskowym było *k* : *paskuĩ* i *paskum̃* lub *pãskui*, dial. *pasku* i *pãskum* 'później; w ślad za'*. W grupie językowej słowiańskiej należy tutaj stsł. adv. *pozdě* 'późno', gdzie **pos* ma partykułę pokrewną *-de* w stsł. *kъde*, pol. *gdzie* < **kъde*. Z lit. *paskuĩ* itd. łączy się sanskr. *paścāt* 'po' < **poskēt*.

§ **252.** Rozpatrując przedstawione wyżej, w §§ 249—251, wyrazy o przyrostkach *-aras*, *-ara* itd. mieliśmy możność stwierdzić, że w wielu wypadkach *a* w pozycji przed przyrostkowym *r* jest wtórne i rozwinęło się dopiero z *e*; por. np. *pãstaras* : łac. *posterus*. Co więcej, zmiana *e* > *a* ujawniła się, jak widzieliśmy, także w pierwiastku; jako okazowy przykład służyć może *vãsara* : stsł. *vesna*; por. jeszcze *vãkaras*, łot. *vakars* 'wieczór' : stsł. *večerъ* : łac. *vesper*, gr. ἕσπερος (którego to wyrazu etymologia jest jeszcze poszukiwana). Niewątpliwie mamy tu do czynienia ze zjawiskiem ujednostajniania, harmonizowania wokalizmu w poszczególnych formach wyrazu, przy czym należy wziąć pod uwagę i to, że zmiana *e* > *a* łatwo dochodziła do skutku zwłaszcza w pozycji przed spółgłoską *r*. Proces, o którym mowa, był niewątpliwie ogólnobałtycki: *pãstaras* ma dokładny odpowiednik w łot. *pastars*. Objawy tego procesu stwierdzić można nawet w grupie językowej słowiańskiej: *kataràs* : stsł. *kotorъ* : *koterъ* : gr. πότερος. Dodamy jeszcze, że w językach łotewskim i pruskim istnieją oboczne formy z *e(r)* zamiast zwykłych z *a(r)* : łot. dial. *katers*, *uoters*; prus. *antars*, ale i *anters*; co się zaś tyczy litewskiego, to tu na uwagę zasługuje występująca w Postylli Bretkūna forma *pasteras* : acc. sg. *pasteraghi iodiki* II 292. — Wahania, które po części do-

* Dial. wsch.-auksztt. *iš paskos* 'z tyłu' to wynik skrzyżowania tego przysłówka z formami rzeczownika **pasaka*: *tuo pasakos* w Katechizmie z r. 1605; por. też adv. *pasekomìs*, *pasekõm* 'iš paskos'.

piero co uwidoczniliśmy, utrudniają, oczywista, rekonstrukcję pierwotnego brzmienia omawianych wyrazów. Por. III § 340.

-*er-*; -*eras*; -*eris*, -*io* lub -*erys*; -*eris*, -*ies*

§ **253.** Z przyrostkiem -*er*- występują w języku literackim liczebniki zbiorowe, i to wszystkie: *ketverì*, *kẽtverios* 'czworo'; *penkerì*, *peñkerios* 'pięcioro' itd. O pochodzeniu tych formacji por. III §§ 406. 407; stan rzeczy w dialekcie twereckim omówiono wyżej, § 184.

§ **254.** Bardzo stary, w każdym razie bałtycko-słowiański jest wyraz oznaczający 'jezioro': *ẽžeras*, łot. *ezers*, prus. *assaran* = *azaran* n., stsł. *jezero* — pochodzenie tego wyrazu stanowi ciągle jeszcze znak zapytania.

Dial. *vėderas* 'brzuch itd.' przedstawiono już wyżej; brzmienie to jest z pewnością starożytniejsze aniżeli literackiego *vėdaras*.

§ **255.** Pozostałe wyrazy na -*eras* rozpadają się na pewne grupy znaczeniowe.

Niektóre wyrazy o ogólnym zaczeniu 'sucha gałąź, kół' mają zakończenie -*eras* zamiast -*aras*, które poznaliśmy w § 249: *stẽveras* 'grubsza gałąź drzewa; sucha gałąź' i *steverỹs* 'łodyga' obok *stavarỹs* 'sęk' (§ 249); *stimberas* i *stimberỹs* 'nasada ogona'; tu zaliczymy i *skẽteras* 'kark, grzbiet (zwierzęcia)'.

Istnieją rzeczowniki na -*eras* będące pejoratywnymi nazwami osób lub przedmiotów: *kẽmeras* 'niezdara' (jest też forma *kemẽras* 'człowiek lub przedmiot niezgrabny') i *kẽveras* 'id.' : *susikemėti* 'plątać się w mowie, zbijać się z tropu'; *kevėrza* 'drzewo gałęziaste i pokrzywione; niezdara'; *klẽderas*-'przedmiot zużyty, rozklekotany, np. nóż, wóz' (i *klẽdaruoti* 'chwiać się, ruszać się'). Należące do tej grupy wyrazy kończą się niekiedy na -*er-a* : dial. *skeverà* 'niezdara' obok *kẽveras*; dial. *páitera* 'papla, głuptas'.

Zakończenie -*eras* ma w dawnych tekstach, a po części w dialektach parę zaimków jakościowych: *kokeras* 'co za jeden' : *kóks* 'jaki', *tokeras* 'takiego rodzaju, taki' : *tóks* 'taki'; z dzisiejszych dialektów żmudzkich wydobyto pl. f. *kitókerios* 'innego rodzaju, inne' : *kitóks* 'nie taki, inny' (por. Skardžius 305). Zaimki te otrzymały swe ukształtowanie niewątpliwie pod wpływem liczebników zbiorowych typu *vienerì*, f. *víenerios*, *ketverì*, f. *kẽtverios* itd. (III § 406).

Spośród rzeczowników na -*era* wymienimy tu *dešerà* obok *dešrà*, § 246; *kùkštera* lub *kukšterà*, -*õs* 'torba, kosz'; (*s*)*keterà* 'grzbiet (u zwierząt); włosie na grzbiecie'.

§ **256.** Wśród rzeczowników na -*eris*, gen. -*erio* jest tylko jedna wyraźna grupa znaczeniowa — pejoratywne nazwy osób i przedmiotów; należą one w zasadzie do dialektów: *blẽberis* 'papla', dźwięczna odmianka rzeczownika *plẽperis* 'id.' : *plepėti* 'paplać'; *lẽberis* 'ślamazara, niedbaluch' : *išlėbti* 'rozpieścić się', gdzie *leb*- jest dźwięczną odmianką pierwiastka *lep*- np. w *lẽpšis* 'ktoś rozlazły, powolny'; *lėveris* 'gapa'; — *kẽmeris* 'coś splątanego, plątanina'

i *kemerỹs* 'dwa zrośnięte orzechy, jabłka itd.' : *susikeměti*, § 255; *klẽberis* 'przedmiot rozklekotany, np. nóż' : *kleběti* 'chwiać się'; *skẽderis* 'łachman, szmata' obok *skedérla* 'drzazga'.

Wymienione rzeczowniki na *-eris* łączą się niewątpliwie z przedstawionymi w § 249 rzeczownikami na *-aras*; widać to m. in. z zestawień *plẽperis* : *plẽparas*; *klẽberis* : *Klẽbaras*. Dla naszych rzeczowników na *-eris* charakterystyczna jest harmonia w zakresie wokalizmu: *e* występuje zarówno w przyrostku, jak w pierwiastku: *blẽberis*, *plẽperis* itd. Pod względem budowy rzeczowniki na *-eris* stanowią formacje pochodne w stosunku do nomina actionis na (*-alas*:) *-aras*. Mają one dodatkowy przyrostek indoeur. *-i̯o-*, charakteryzujący nomina agentis. Wyraz *plẽperis* to niejako *plẽparas* 'paplanina', rozszerzone o przyrostek *-i̯o-*, jak w *plepỹs* 'papla'. Przycisk umieszczony jest w rzeczownikach na *-eris* na zgłosce pierwszej jak w *plẽparas*, w związku z czym końcówka nom. sg. brzmi *-is*, a nie *-ys*.

Odosobnione są: *ešerỹs*, dial. *ašerỹs* 'okuń' — nie ma nigdzie dokładnego odpowiednika; *šeimerỹs* 'członek rodziny, towarzysz, przyjaciel' na obszarze miejscowości Vеliuona — urobiono go od *šeimà* 'rodzina' zapewne według nazw pokrewieństwa, jak *dieverìs* 'dziewierz'.

§ **257.** Rzeczowniki na *-eris*, o których niżej będzie mowa, mają osnowę na *-i-*; nie układają się one w jakieś określone grupy znaczeniowe.

Wyrazy *dieverìs*, *-iẽs*, *díeverį* 'dziewierz, brat męża' oraz *móteris*, *-ies* 'kobieta' genetycznie tu nie należą: oparte są na formach acc. sg. dawnych osnów spółgłoskowych: **diev-er-in*, **mot-er-in*. Jak obok *sváinis* 'szwagier' istnieje *sváinė* 'szwagierka', tak samo obok *dieverìs* w dialektach jest (czy było?) *díeverė* 'szwagierka (siostra żony)'.

Dial. *koserìs*, *-iẽs*, *kóserį* : liter. *koserẽ*, *-ẽs*, *kóserę* 'gardło' : *kósėti* 'kaszleć'. Znana z niektórych dialektów odmianka *kosurẽ* powstała pod wpływem *gomurỹs*, tam mianowicie, gdzie ten wyraz miał znaczenie 'gardło', jak u Daukszy (§ 266). Pod wpływem tego samego *gomurỹs* zjawiła się inna odmianka, mianowicie *goserẽ*, *-ẽs*, *góserę* 'gardło'. Z drugiej znów strony, i *gomurỹs* doznało wpływu wyrazu *koserẽ*, przekształciwszy się w *gomerẽ* 'podniebienie'.

Dial. *meškerìs*, *-iẽs* f. 'wędka' występuje w języku literackim w formie *meškerẽ*, *-ẽs*, a w niektórych dialektach oraz w dawnych tekstach w formie *meškerià*, por. Dauksza, Post. 365_{53} (instr. sg. *mêszkęria* 'wędą') i Szyrwid, Diction.[5] 393 (nom. sg. *mieszkieria*) — wyraz ten ciągle jeszcze pozostaje bez etymologii.

skiauberìs, *-iẽs*, *skiaũberį* f. 'opalona wierzchnia część skórki chleba' ma obok siebie dźwięczną odmiankę *žiauberìs*, *-iẽs*, *žiaũberį* f. 'zbyt przypalona i popękana skórka chleba' — w odpowiedniości tej godna uwagi jest wymiana początkowych spółgłosek *sk-* : *ž-*.

skiauterìs, *-iẽs*, *skiaũterį* f. i *skiauterẽ*, *-ẽs*, *skiaũterę* 'grzebień u koguta' — wyraz nie wyjaśniony w sposób dostateczny.

-iras, -irys

§ **258.** Wśród wyrazów na *-iras* wyodrębnia się tylko jedna grupa znaczeniowa — wyrazy służące do oznaczania 'łodygi, gałązki' i czegoś podobnego.

bimbìras 'słomka, gałązka'; *kìbiras*, pl. *kibiraĩ* 'drobna sucha gałązka'; *stìbiras*, pl. *stibiraĩ* 'łodyga' obok *stìbilas* 'id.' (§ 202): *stíebas* 'łodyga'; *stim̃biras* i *stimbirỹs* 'ogon bez włosów' obok *stemberỹs* 'łodyga'.

Dla ukształtowania głoskowego przedstawionych dopiero co wyrazów na *-iras* charakterystyczne jest to, że mają one *i* nie tylko w przyrostku, ale i w pierwiastku. Zasługuje na uwagę także znaczenie naszych wyrazów z samogłoską *i*: jest ono w zasadzie deminutywne.

Spośród pozostałych wyrazów na *-iras* wymienimy tu dwa: *inkštìras*, dial. *inkstìras* 'wągier; mały wrzód u bydła na grzbiecie' w związku pokrewieństwa z słow. **vǫg(ъ)rъ* : pol. *wągier*; *kibìras* 'wiadro' : słow. **čьbъrъ* : pol. *ceber*, dawne *czber*, gen. *czebra*.

-oras, -orė, -orius

§ **259.** Z wyrazów pospolitych o przyrostku *-oras* znamy, jak dotąd, tylko jeden: dial. *kaũkoras* 'wyniosłość'. Czy może *-oras* jest w tym wyrazie późniejszą odmianką przyrostka *-olas*, powstałą pod wpływem *kaũkaras* — 'id.'? — Więcej jest formacji na *-oras* w nazewnictwie: *Bėr̃žoras*, miejscowość w pow. Kretinga : *bė́ržas* 'brzoza'; *Líeporas* (czy raczej *Liẽporas*), rzeka w pow. Šiauliai : *líepa* 'lipa' i inne. Nazwę *Bė́ržoras* można by przetłumaczyć na polskie przez 'Brzozówka', a *Líeporas*, początkowo może nazwa jakiejś miejscowości nad odnośną rzeką, byłoby po polsku 'Lipówka'.

Z przyrostkiem *-orė* znamy *káukorė* 'maska; moździerzyk drewniany'. Jest to wariant wyrazu *káukolė* 'czaszka', który-ze swej strony jest w związku etymologicznym z *káukė* 'maska', początkowo chyba 'czaszka'. Być może, że *káukolė* jest oparte na złożeniu **kauka-kaulė*, zawierającym *káukė* i *káulas* 'kość', które następnie przystosowano do wyrazów na *-ol-* : *-olas* itd. (§ 208). W niektórych dialektach rzeczywiście zdarza się forma omawianego wyrazu *káukaulis*.

§ **260.** Rzeczowniki na *-orius* występują współcześnie tylko w dialektach, w zwykłej mowie ustnej, jak też w dajnach. Co do pochodzenia, są to z jednej strony jawne slawizmy, jak *dūdõrius* : błr. дударь, *kùkorius* : pol. *kucharz*, z drugiej zaś wyrazy urobione od odpowiedniego materiału litewskiego, ale na wzór istniejących już slawizmów: *dainõrius* 'pieśniarz, śpiewak dajn' : *dainà, dainúoti* 'śpiewać (dajny)'; *giedõrius* 'śpiewak pieśni nabożnych' : *giedóti* 'śpiewać'. W dajnach urabiano wyrazy na *-orius* nieraz ad hoc, dla potrzeb tekstu: *Ar žiba žiborius? Ar dega degorius?* (Skardžius 307) 'Czy świeci się *ž.*? Czy pali się *d.*?'. Z języka literackiego wygnano wyrazy na

-orius bez reszty, zarówno slawizmy, jak formacje hybrydyczne, litewsko-słowiańskie.

-uras, -ura

§ **261.** Indoeuropejskim wyrazem o zakończeniu *-uras* jest *šẽšuras* 'świekier, ojciec męża' : słow. **svek(ъ)rъ* : pol. *świekier*, sanskr. *śvaśura-ḥ*, stwniem. *swëhur*, gr. ἑκυρός.

§ **262.** Poza *šẽšuras* w języku litewskim jest sporo rzeczowników na *-uras*. Układają się one w grupy znaczeniowe.

Rzeczowniki o ogólnym znaczeniu 'gałka; pączek': *buñburas* 'gałka; pączek' — dźwięczna odmianka wyrazu *puñpuras* 'pączek' : *pam̃pti, pam̃psta* 'grubieć, pęcznieć'; *gùmuras* 'gałka, bryłka' : łot. *gums* 'guz'; dial. *kẽmuras* 'kupa; grono (orzechów)', łot. *cemurs* 'id.'; dial. *kùkšturas* 'grzbiet' obok *kùkštera* 'id.'; *vỹturas* 'zwój' : *výti* 'wić, zwijać'. — Wymienione wyrazy na *-uras* są nieraz odmiankami wyrazów na *-ulas* : *buñbulas, gùmulas, výtulas*.

Rzeczowniki oznaczające 'wzniesienie, pagórek' : *čiùkuras* 'szczyt góry, wierzch stogu' — wyraz, którego pochodzenie jest jeszcze niejasne; *gùburas* (i *guburỹs*) 'wzgórze, pagórek', dosłownie 'wygięcie' : łot. *gubt* 'giąć się', pol. *Giebło*, nazwa wsi w pow. Olkusz < **Gъb-lo*; dial. *kaũburas* (i liter. *kauburỹs*) 'niewielka wyniosłość' — o tym samym pierwiastku, co *kaũpas* m. in. 'niewielka wyniosłość', ale z udźwięcznionym *p*; dial. *kaũkuras* 'szczyt góry' obok *kaũkaras*, § 249; dial. *kuñburas* 'drobne wzniesienie, pagóreczek' — w zasadzie ten sam wyraz co *kaũburas*, tylko że z infiksem nosowym; — *dùburas* (i *duburỹs*) 'wgłębienie, dół; głębia' : *į-dubìmas* 'wgłębienie w ziemi' — wyraz *dùburas* stanowi pod względem znaczeniowym przeciwieństwo wyrazów oznaczających 'wzniesienie, pagórek' i dlatego ma przyrostek *-uras*, jak one.

Rzeczowniki o znaczeniu 'sucha gałąź, słup' : dial. *kìburas* '(sucha) gałąź, pręt' obok *kìbiras*, § 258; *stùburas* 'słup; kręgosłup; grzbiet' : łot. *stuburs* 'pień, słup' i *stubs* 'pień'; dial. *stùguras* 'pień, słup' — wariant wyrazu *stùburas*, nie dość jasny.

Rzeczowniki o znaczeniu 'zwój' : *mõturas* 'zwój (sznurów)' — znane z niektórych dialektów, przypomina pol. *matać*; *mùturas* 'czepek; zawiązka na szyję' (i *mùturti* 'zawijać, owijać') obok *mùtulas* 'zwitek (słomy), kłąb dymu, pary . . .'; tu podajemy jeszcze *skùduras* 'łachman' — od pierwiastka **skeud-* 'rwać, szarpać' w *skaudùs* m. in. 'kruchy (o drzewie); bolesny'.

§ **263.** Zdarzają się wyrazy na *-ura* i *-ūra* : *kaukura* (*-ūrą*), dialektalna forma wyrazu *kaũkuras*; do dialektów należy i *dauburà* 'dolina', oparte na *daubà* 'kotlina' i dlatego właśnie ma formę na *-a*; — z zakończeniem *-ūra* występuje dial. *kišūrà* 'kto umie zapodziewać jakieś rzeczy' : *kìšti* 'wsuwać'; pejoratywne *-ūra* jest może słowiańskiego pochodzenia : pol. *bajdura, kostura, Niemczura, wilczura* itd.

§ **264.** Przypatrując się wyrazom przytoczonym wyżej, w § 262, nietrudno było stwierdzić w nich istnienie harmonii samogłoskowej, w znacznej większości wypadków towarzyszą sobie nawzajem *u* pierwiastka i *u* przyrostka: *bum̃buras, gùburas, stùburas, mùturas* itd. Podobną harmonię widzieliśmy już poprzednio, gdy chodziło o rzeczowniki na *-iras*, § 258.

-urys, -uris, -urė

§ **265.** Bałtycko-słowiańskim wyrazem jest *ungurỹs, -io* 'węgorz' : słow. *(*v*)*ągoŕь* : pol. *węgorz*. O jego starożytności świadczy także fakt, że znalazł się on wśród bardzo starych zapożyczeń bałtyckich w grupie językowej fińskiej. Jednakże szczegóły ukształtowania wyrazu *ungurỹs* w porównaniu ze słow. *(*v*)*ągoŕь* są ciągle jeszcze przedmiotem badań; por. I § 292.

§ **266.** Rzeczowniki na *-urys* rozpadają się — poza drobnymi wyjątkami — na dwie grupy znaczeniowe, o których zaraz będzie mowa.

Rzeczowniki oznaczające 'wzniesienie, pagórek', które zazwyczaj stanowią warianty rzeczowników na *-uras* (§ 262): *guburỹs* : *gùburas*; *kauburỹs* : *kaũburas*; *kuburỹs* 'szczyt wzniesienia, wzgórza' obok *kùburas* 'kretowisko'; *duburỹs* : *dùburas*; do tej grupy zaliczamy też *vidurỹs* 'środek, wnętrze', w Postylli Daukszy 'pośrzodek' $22_{16.17}$, pl. *widurei* (< *viduriai*) 'wnętrzności' $517_{52.53}$ — wyraz powstały z przekształcenia dawniejszego rzeczownika *vidùs, -aũs* 'środek, wnętrze'; — nieco inna jest oboczność *žiauburỹs* 'wzniesienie' obok *žiauberìs, -iẽs* m. in. 'górka'.

Rzeczowniki oznaczające przedmioty i osoby według wykonywanych przez nie raczej ujemnych czynności : dial. *kyburỹs* 'coś, co wisi, zwisa' : *kýboti* 'wisieć, zwisać'; dial. *lakurỹs* 'latawiec, wartogłów' : *lakùs* 'latający, bystry'; dial. *menturỹs*, liter. *mentùris* 'mątew (łopatka do mącenia płynów); tłuczek do ubijania ziemniaków' : *m̃ęsti, meñčia, meñtė* 'mieszać mąkę z wodą; przewracać szukając czegoś'; *naigurỹs* 'wybredny w jedzeniu; chudy', wyraz spotykany raczej tylko w dialektach — może w pokrewieństwie m. in. z ros. нега (нѣга) 'delikatność', нежный 'delikatny' (< **něžьnъ*); dial. *plūdurỹs* i liter. *plū̃duras* 'przedmiot, który pływa, pływak (i boja)' obok np. *plūdinė́ti* 'pływać na powierzchni wody'; pl. *smaguriaĩ* 'smaki, smakołyki, łakocie' (w Postylli Daukszy $15_{22.23}$ 'przysmaki') : *smagùs* m. in. 'przyjemny'; *vyburỹs* 'pochlebca', dosłownie 'kto merda ogonem jak pies'; *žiburỹs* w Postylli Daukszy 63_3. 153_{46}. 409_{36} 'pochodnia', dziś 'światło, ogień' : *žibė́ti* 'świecić się, błyszczeć'.

Niektóre rzeczowniki na *-urys* oznaczają nie przedmioty i osoby według ich czynności, lecz samą czynność : *snūdurỹs* 'drzemka, sen', wyraz z dialektów, któremu odpowiada liter. *snūdulỹs* 'senność; drzemka, sen' : *snū́sti, snū́sta, ap-snū́do* 'zacząć drzemać'; *sūkurỹs, sū̃kurio*, dial. *sukurỹs* 'wir' obok *sukulỹs* 'zawrót głowy' : *sùkti* 'kręcić'.

Zdarzają się rzeczowniki na *-urys* zupełnie odosobnione pod względem

znaczeniowym, jak *gomurỹs* 'podniebienie', w Postylli Daukszy 'usta' 288_{33}, 'paszczeka' 209_{46} — wyraz dotąd jeszcze nie zbadany należycie co do swej etymologii.

§ **267.** Widzieliśmy już wyżej, że rzeczowniki na *-urys* oznaczające 'wzniesienie, pagórek' są zazwyczaj wariantami rzeczowników na *-uras*; por. *stuburỹs* o tym samym zasadniczym znaczeniu co *stùburas* 'słup; kręgosłup; grzbiet'. Niektóre z rzeczowników na *-uras* potraktowano widocznie jako złożenia, w związku z czym otrzymały przyrostek *-i̯o-*. Przypuszczenie to wymaga jednak dokładniejszego omówienia.

Inaczej ma się sprawa z rzeczownikami na *-urys*, które oznaczają przedmioty i osoby według wykonywanych przez nie czynności : te rzadko tylko są wariantami rzeczowników na *-uras*. Co się tyczy genezy, to urabiano je prawdopodobnie od czasowników na *-ur-ti* za pomocą przyrostka *-i̯o-*. Charakterystyczna jest pod tym względem odpowiedniość : *kyburỹs* : *kỹburti, kỹbura, kỹburo* 'zwisać'. Występujące obok tego czasownika *kỹburiuoti, -iuoja, -iavo* 'id.' pochodzi już od *kyburỹs*. — O czasownikach typu *kỹburti* por. § 670.

§ **268.** Jest pewna liczba rzeczowników na *-urė*. Powszechnie znany jest *kepùrė* 'czapka' — zawiera ten sam pierwiastek co słow. **čepьcь* : pol. *czepiec, czepek*, a co do przyrostka przyrównany został do takich rzeczowników, jak np. *pumpùrė* obok *pum̃puras*, § 262. Dość szeroko rozpowszechnione jest *skiauturẽ, -ẽs, skiaũturę* 'grzebień u koguta' — wynik przekształcenia rzeczownika *skiauterẽ* np. pod wpływem *kaukurẽ* obok *kaũkuras*, § 262. Forma *plūdurẽ*, wariant wyrazu *plū̃duras* i *plūdurỹs*, ustaliła się pod wpływem *plūdẽ*. O wyrazie *kosurẽ* była mowa już wyżej.

Rzeczowników na *-uor-* w języku litewskim prawie nie ma : *bumbuorỹs* 'pączek' jest niewątpliwie pewną formą rzeczownika *bumbúolas* 'id.', ukształtowaną pod wpływem rzeczowników z przyrostkowym *r*.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *m*

-mas, -ma

§ **269.** Bardzo nieliczna jest grupa przymiotników na *-mas*, fem. *-ma*. Te przymiotniki to przede wszystkim nazwy barw, kolorów: *raimas* 'jarzębiaty, pstry', wyraz znany dotąd tylko z dajn — inna forma przymiotnika *ráinas* 'prążkowany', będącego w pokrewieństwie z *rái-bas* 'jarzębiaty'; *šė́mas* (lub *šẽmas*) 'szary, popielaty' : sanskr. *śyāma-ḥ* 'ciemny, czarny' obok *šývas* 'siwy', słow. **sivъ* : pol. *siwy*; *šìrmas*, gdzieniegdzie także *šir̃mas* 'siwy, dereszowaty (o koniu)' obok *šir̃vas*. — Warto zwrócić uwagę na ten szczegół, że wymienione przymiotniki na *-mas* mają w zgłosce pierwiastkowej intonację akutową.

Przyrostek *-mas* charakteryzuje niektóre liczebniki porządkowe : *pìrmas* 'pierwszy', dawne *sẽkmas* 'siódmy' < **septmas*, *ãšmas* 'ósmy'. Por. III §§ 398. 400.

§ **270.** Rzeczowników o przyrostku *-mas* jest bardzo mało. Po części

są to wyrazy odziedziczone z dawnego okresu indoeuropejskiego, po części zaś powstały dopiero później, w okresie bałtycko-słowiańskim wzgl. bałtyckim lub też w odrębnym życiu języka litewskiego.

Przykłady:

dawne i dial. *bãžmas*, w Postylli Daukszy zawsze w połączeniu z *žmonių* : 'wielkość ludzi' 124_{45}, 'moc ludzi' 131_{28} : łot. *bāzt* 'wtykać, pchać'; pl. *dū́mai* 'dym', stsł. *dymъ*, sanskr. *dhūma-ḥ*, łac. *fūmus* — o pierwiastku tym samym, co w pl. *dùjos* 'gazy', stsł. *dunąti* 'dąć; chuchać'; *iẽšmas* 'rożen', u Szyrwida w Diction.[5] 322. 441, łot. *iesms*, prus. *aysmis* 'Spiess' *V*. 363— o indoeuropejskim pierwiastku **eiḱ-*, zawartym m. in. w łac. *īcere* 'trafić, ranić'; *kélmas* 'pień' — o tym samym pierwiastku, co w stsł. *kolą*, *klati*, pol. *kolę*, *kluć*; *kiẽmas* 'podwórze; zagroda; wieś', dial. 'gościna', u Szyrwida w Diction.[5] 398 'wieś' i *káimas* 'wieś', zapewne ten sam wyraz, którego forma z *ai* ukształtowała się pod wpływem wyrazów pochodnych z dyftongiem *ai*, jak przede wszystkim wyrazu pl. *kaimýnai* 'poddani' Dauksza, Post. 9_{38} — o tym samym pierwiastku, co w stsł. *po-čiti* 'spoczywać, odpoczywać', sanskr. *śete* 'leży, odpoczywa', gr. κεῖται 'leży'; *krū̃mas* 'kierz, krzak' Dauksza, Post. 398_{19} — wyraz nie dość jasny; dial. *skvar̃mas* 'poła' — zapewne późniejsza forma pospolitego *skver̃nas* i *skvar̃nas* 'id.'; dawne *stuomas* 'postawa', Dauksza, Post. $613_{48\cdot49}$: *stuomuõ* lub *stomuõ* 'stan, talia w figurze; kawałek płótna na koszulę' (stosunek do siebie form *stuomas* i *stomuõ* stanowi zagadnienie naukowe) : *stóti* 'stanąć', przy czym jednak odpowiedzi wymaga pytanie, dlaczego *stuomas* i *stuomuõ* mają dyftong *uo* zamiast *o*; *šármas* 'ług', łot. *sārms* i prus. *sirmes* (pl. ?) — porównywają m. n. z niem. *Harn* 'uryna'. — Jako formację o przyrostku *-mas*, indoeur. *-mo-* traktuje się zazwyczaj *var̃mas* 'owad, komar; giez', łac. *vermis* : str. coll. *vermije* 'owady' < **vьrm-*, w rzeczywistości wyraz ten jest dawnym złożeniem **ver-m(er)-*, którego oba człony miały to samo znaczenie, a mogły występować też w odwrotnym następstwie : pol. *mrówka* < **mor--v(er)-*.

§ **271.** Istniały wyrazy o przyrostku ze spółgłoską *m*, przymiotniki i rzeczowniki, urobione od pierwiastkowych osnów czasownikowych; zachowały się one zazwyczaj w formach przysłówkowych : *nuodė̃mu ne* 'zgoła nie' Dauksza, Post. 271_{15}, *nuodėmais nieko* 'zgoła nic' ibid. 547_{30}, dial. *núodėm* 'stale' : *dė́ti*; pierwiastek tego czasownika zawarty jest też w dial. *tuo prãdėmu* 'ciągle, bez ustanku' i *prãdėm* 'natychmiast, z miejsca'; *pridùrmu* 'szybko, natychmiast' i *pridùrmais* 'jeden po drugim, tuż zaraz po' : *dùrti* 'kłuć', m. in. także 'iść, jechać, postępować z bliska, z tyłu'; *ãpsukmu* siuvamas 'w pewien sposób szyty' : *sùkti* 'kręcić' (pod wpływem przysłówka *ãpsukmu* przymiotnik *ãpsukas*, *-à* przekształcił się w *ãpsukmas*, *-à*); *ištarmu* 'wyraźnie' Dauksza, Post. $253_{45\cdot46}\cdot 340_{30}$: *tar̃ti* 'mówić'.

Wyrazów na *-ma* mamy bardzo mało. Wymienimy tu: *šarmà*, *-õs*, *šar̃mą*

'szron, zamróz' obok *šaĩmas* 'id.' : słow. *sernъ w pol. *szron*; *šeimà, -õs, šeĩmą* 'rodzina' obok łot. *saime* 'rodzina; czeladź' — o tym samym pierwiastku łot. *sieva* 'żona'. — Pozostałe wyrazy na *-ma* zdarzają się tylko w poszczególnych dialektach. Niektóre z nich mają literackie odpowiedniki na *-mė* : *gleimà* 'śluz' : pl. *gléimės* 'id.'; *plotmà* 'przestrzeń' : *plotmė̃* 'płaszczyzna; zakres'; *tarma* 'mowa' Szyrwid, Diction.[5] 165 : *tarmė̃* 'narzecze, dialekt', *pratarmė̃* 'przedmowa'. Godne uwagi jest to, że niektóre znane z dialektów wyrazy na *-ma* mają odcień znaczeniowy ujemny: *bradmà* 'błocisko; brodzenie po nim' : *bradà* 'id.'; *gaišmà* 'powolność' : *gaĩšti* 'mitrężyć'; — *sukmà, -õs* 'krętacz' : *sùkti* 'kręcić'. Wszystkie te trzy wyrazy na *-ma* mają tę samą akcentuację typu *bradmà, -õs*; co prawda, *sukmà* może być akcentowany także inaczej: gen. *sùkmos*.

-mis, -mė

§ **272.** Jako wyraz o przyrostku *-mis* przytacza się tylko *kùrmis, -io* 'kret', łot. *kurmis* 'id.'. W rzeczywistości wyraz ten trzeba analizować jak poprzednio *vaĩmas* (§ 270). Jest to formacja reduplikacyjna: **kur-mis*, której człon pierwszy łączy się zapewne z słow. **krъtъ* : pol. *kret*, drugi zaś jest w związku etymologicznym z *-mas* w *vaĩmas*.

§ **273.** W języku litewskim jest znaczna liczba rzeczowników o przyrostku *-mė*. Układają się one w pewne grupy znaczeniowe:

Najliczniejszą z tych grup stanowią chyba rzeczowniki oznaczające stosunki przestrzenne: *gelmė̃* i *gilmė̃* 'głębina, głąb' obok *gỹlis, -io* 'id.' : *gilùs* 'głęboki'; *lygmė̃* 'miejsce równe, równina' obok *lygė̃, -ės, lỹgę* i *lỹgis* 'id.' : *lygùs* lub *lýgus* 'równy'; *plotmė̃* 'przestrzeń' obok *plõtis, -čio* 'szerokość, rozległość' : *platùs* 'szeroki'; dial. *rėtmė̃* 'rzadkość: las rzadki, przerzedzony' obok *rẽtis, -čio* 'id.' : *rẽtas* 'rzadki'; *tankmė̃* 'gąszcz, gęstwina leśna' obok *tañkis* 'gęstość' : *tankùs* lub *tánkus* 'gęsty'; tu zaliczymy i *pragarmė̃, -ẽs* 'przepaść, głębia' obok *pragorė̃* 'czeluść, przepaść' : *prãgaras* 'żarłok; piekło'.

Inna grupa znaczeniowa wśród rzeczowników na *-mė* : *drėgmė̃* 'wilgoć' : *drė̃gnas* 'wilgotny'; dial. *šlopmė̃* 'mokrość' : *šlãpias* 'mokry'; *sausmė̃* 'suchość' : *saũsas* 'suchy'. Godny uwagi jest rzeczownik *nuogãmė* 'nagość' : *núogas* 'nagi' (ale z *-a-* przed *-mė*).

Rzeczowniki należące do obu wyżej wymienionych grup pochodzą bezpośrednio lub pośrednio od przymiotników. Obok takich istnieją także rzeczowniki zawierające pierwiastkowe osnowy czasowników. I te układają się w pewne grupy znaczeniowe: *almė̃, -ẽs* 'ciecz wypływająca z ust nieboszczyka', o tym samym pierwiastku *al-*, co np. *Alangà*, rzeka w pow. Tauragė; *Alantas*, rzeka w pow. Kretinga; *gléimė* (oboczna forma wyrazu *gléima*) 'śluz' obok pl. *gleĩvės* (rzadko *gléivės*) 'id.' : *gliẽti, gliẽja* 'lepić'; — *báimė* 'bojaźń' : *baidýti* 'straszyć' (jako pendant do tego dorobiono *drąsmė̃* 'śmiałość, odwaga' od *drąsùs* 'śmiały'); — *sakmė̃*, dawne i dial. *sekmė̃* lub *sėkmė̃, -ẽs* 'baśń, opowieść'

(w znaczeniu 'baśń' mają *sekmė*, pl. *sekmės* Dauksza, Post. 119_{24}. 272_{37} i Szyrwid, Diction.[5] 7) : *sèkti* 'opowiadać', *sakýti* 'mówić'; *tarmẽ* 'narzecze, dialekt' obok *tarma* u Szyrwida : *tar̃ti*, *tãria* 'mówić; sądzić', refl. 'udawać'; — *dėmẽ* 'plama; znak', dial. 'uwaga, pamięć' oraz 'położenie' : *dė́ti* 'kłaść'; *žymẽ* 'znak' ma pochodzić z **žin-mė* : *pažìnti* 'poznać; znać, umieć', co nie jest pewne' (por. o tym jeszcze niżej); — *dermẽ*, *-ẽs*, *der̃mę* 'zgoda, harmonia, jedność' : *derė́ti(s)* 'umawiać się, targować się; zgadzać się'; *padermẽ* 'ród', w Postylli Daukszy 'powinowactwo' 504_{32}, 'powinowaci' 483_{9} : *derė́ti* 'dawać owoc, urodzić się'; być może, przez przeciwieństwo do *dermẽ* 'zgoda' powstał w dialektach zamiast dawnego *barnẽ* (: *barnìs*) nowotwór *barmẽ*; w tym związku wymienimy jeszcze *pỹkmė* 'złośnica, jędza' : *pỹkti*, *pỹksta* 'złościć się' — *pykmẽ* 'złość' zmieniło znaczenie na 'złośnica', w związku z czym nastąpiło i przesunięcie przycisku : *pỹkmė*; *siutilmẽ* 'szaleństwo' w Postylli Daukszy 101_{16}. 332_{10}, o budowie nie dość jasnej, w każdym razie w związku z *siùsti*, *siuñta* 'szaleć, wściekać się'; — *tvermẽ* 'trwałość, wytrzymałość', *ìštvermė* 'wytrwałość' : *tvérti* m. in. 'chwytać, chwycić'; dawne *turmė* 'majętność' u Szyrwida, P. K. I 301 : *turė́ti* 'trzymać, mieć'; *reikmẽ* 'potrzeba', już w Kniga Nobaznistes Krikśćioniszkos 35 : *reĩkti*, *reĩkia* 'potrzeba (jest)'.

Pochodzenie rzeczowników na *-mė* to temat dla przyszłych szczegółowych badań. Tymczasem wypada poprzestać na następujących przypuszczeniach. Główny zrąb tych wyrazów to, jak się zdaje, formacje o przyrostku *-men-*, z formą nom. sg. na *-mė*; por. Fr. Specht, *Kuhns Zeitschrift* 59 (1932), s. 252 n. Na tę ewentualność wskazują wypadki, kiedy wyraz na *-mė* ma oboczną formę na *-mena* : *germẽ* i *ger̃mena* 'najlepsza część pewnego przedmiotu' : *gẽras* 'dobry'; *smulkmẽ* : *smùlkmena* 'drobnostka' : *smulkùs* i *smùlkus* 'drobny'. Tu należą nazwy rzek: *Kãmė* w pow. Jurbarkas i *Kamenà* w pow. Vilnius — należą one do najstarszej grupy wyrazów na *-mė* : *-mena*; niektóre wyrazy na *-mė* mają oboczne formy na *-menė* : *reikmẽ* : *reĩkmenė*, już w Postylli Daukszy 293_{28}. 309_{1} (z akcentuacją *reikmẽnė*?) — zdaje się, że chodzi tu o formy wtórne, późniejsze, przystosowane co do osnownej samogłoski do form krótszych na *-mė*. Poza tym, formy wyrazów na *-mė* ustalały się po części także kosztem innych form. Takie np. *tarmẽ* może być zmienioną formą dawnego *tarmà*. Inna ewentualność to ta, że formy na *-mė* kontynuują dawniejsze formy na *-ė*. Tak więc, *lygmẽ* może pochodzić z *lygẽ*, dobrze znanego z dialektów; podobnie można by tłumaczyć stosunek *lẽkmė* 'ciamajda, ślamazara' do **lẽkė* : pl. *lẽkės* 'plewy z owsa' oraz *žymẽ* z **žin-m-ė* do *žinià* : **žinė* 'wiadomość, wieść; wiedza; zawiadomienie'. Por. wyżej § 74.

-smas, *-sma* itd.

§ **274.** Podczas gdy przyrostek *-mas* charakteryzuje, ogólnie biorąc, wyrazy archaiczne, jego odmianka *-smas* występuje w wyrazach jawnie litew-

skich. Wyrazy na -*smas* są zazwyczaj dwuzgłoskowe. W zgłosce pierwszej, pierwiastkowej mają one intonację cyrkumfleksową albo też samogłoskę etymologicznie krótką.

Przymiotnikiem o przyrostku -*smas* jest *liñksmas*, -*à* 'wesoły' Dauksza, Post. 'dobry' 523_{12}, 'wesoły' 542_{29} : *linkėti, liñki* 'życzyć', dial. 'kłaniać się'.

Wśród rzeczowników na -*smas* główną masę stanowią te, które oznaczają wszelakiego rodzaju głosy: *bil̃smas* 'turkot' z **bild-smas* : *bildėti, bìlda* 'turkotać'; dawne *brauks(z)mas* 'łomot' Szyrwid, Diction.[5] 135 z **braušk-smas* obok *bráukštelėti* 'uderzyć; szybko pojechać'; *gar̃smas*, wyraz mający to samo znaczenie co *gar̃sas* 'dźwięk; echo; pogłoska; sława' i powstały zapewne z jego przekształcenia; *gaũsmas* 'jęk dzwonów' z **gaud-smas* : *gaũsti, gaũdžia* m. in. 'jęczeć (o dzwonach)'; *griaũsmas* 'grzmot' z **griaud-smas* : *griáusti, griáudžia* 'grzmieć'; *kaũksmas* 'wycie (np. psów)' : *kaũkti, kaũkia* 'wyć'; *klỹksmas* 'krzyk' : *klỹkti, klỹkia* 'krzyczeć'; *kniaũksmas* 'miauczenie' : *kniaũkti, kniaũkia* 'miauczeć'; *krỹksmas* 'krzyk kaczek' : *krỹkti, krỹkia* 'krzyczeć (o kaczkach)'; *rė̃ksmas* 'krzyk', w Postylli Daukszy 11_{10}. 166_{33} 'wrzask' : *rė̃kti, rė̃kia* 'krzyczeć, wrzeszczeć'; *rìksmas* 'krzyk, wołanie' : ?; *šaũksmas* 'krzyk, wołanie', z tym drugim znaczeniem występuje *šaũksmas* w Postylli Daukszy 567_{9} : *šaũkti, šaũkia* 'wołać; krzyczeć, wrzeszczeć'; *trakšmas* 'łomot' Szyrwid, Diction.[5] 135 : *treškėti, trẽška* 'trzeszczeć'; *treñksmas* 'trzask, huk', w Postylli Daukszy *tranksmas* 'trzask' 166_{34}. 398_{47} : *treñkti, treñkia* 'sprawiać trzask; robić co z trzaskiem, hukiem'; *triùkšmas* 'hałas, wrzawa' z **triušk-smas* : *triùškinti* 'gruchotać, miażdżyć'; *ver̃ksmas* 'płacz' : *ver̃kti, ver̃kia* 'płakać'. — Do tej grupy ma się pewne prawo zaliczyć jeszcze następujące wyrazy: *džiaũgsmas* 'radość', w Postylli Daukszy także 'wesele' 427_{25} i 'pociecha' 58_{27} : *džiaũgtis* 'cieszyć się, radować się'; *jaũsmas* 'uczucie' z **jaut-smas* : *jaũsti, jaũčia* 'czuć'; *skaũsmas* 'ból' z **skaud-smas* : *skaudėti, skaũda* 'boleć'.

Inna grupa rzeczowników na -*smas* to wyrazy oznaczające ruchy, zwłaszcza takie, z którymi związane jest wydawanie głosów: *bė̃gsmas* 'bieg' : *bė̃gti, bė̃ga* 'biec'; *siaũsmas* 'szał' z **siaut-smas* : *siaũsti, siaũčia* 'szaleć'; *siùsmas* 'szał', w Postylli Daukszy 539_{2}. $_{3}$. 541_{14} 'szaleństwo' z **siut-smas* : *siùsti, siuñta* 'szaleć, wściekać się'; *žaĩsmas* 'zabawa' z **žaid-smas* : *žaĩsti, žaĩdžia* lub *žáisti, žáidzia* 'grać, bawić się'. Do tej grupy należą niektóre rzeczowniki występujące współcześnie ze znaczeniem konkretnym : *dul̃ksmas* 'kurz, pył; drobny deszcz' : *dul̃kti, dul̃kia* 'mżyć'; *lañksmas* i *leñksmas* 'wygięcie, krąg: zboczenie z drogi' obok *lañkstas* 'id.' : *leñkti, leñkia* 'giąć'; *val̃ksmas* 'jednorazowe zarzucenie sieci na ryby; ryby złowione w taki sposób' obok *válkšna* 'id.' : *vil̃kti, vel̃ka* 'wlec'.

§ **275.** Obok rzeczowników o przyrostku -*mė* istnieją ich warianty na -*smė*. Są to z reguły nomina actionis urobione od osnów pierwiastkowych odpowiednich czasowników. Rzeczowniki na -*smė*, jeżeli nie mają przedrostków, są dwuzgłoskowe. W zgłosce pierwiastkowej nie ma jednostajności

co do intonacji: bywa ona zarówno akutowa, jak cyrkumfleksowa. Brak jednostajności pod tym względem pochodzi zapewne stąd, że nasze rzeczowniki nie stanowią jakiejś jednej grupy znaczeniowej. — Przykłady:

bausmẽ, -ẽs, baũsmę 'kara' z **baud-smė* : *baũsti, baũdžia* 'karać'; *drausmẽ, -ẽs, draũsmę* 'karność' z **draud-smė* : *draũsti, draũdžia* 'zabraniać, zakazywać; karcić'; *grausmẽ* 'karność' Dauksza, Post. 184_{18}. 533_{43}. 542_{35} obok *graudénti* m. in. 'upominać', także 'rozrzewniać' (być może, iż *grausmẽ* powstało wskutek przekształcenia *drausmẽ* pod wpływem *graudénti*); — *brėkšmẽ, -ẽs, brė̃kšmę* 'brzask' z **brėšk-smė* : *brė̃kšti, brė̃kšta, brė̃ško* 'dnieć, świtać; zmierzchać' (co do etymologii por. słow. **brěskъ* : pol. *brzask*); *ūksmẽ* 'miejsce ocienione' : *ū́ktis, ū́kiasi* 'chmurzyć się' obok *pa-ùnksnė* 'miejsce ocienione'; — *giesmẽ, -ẽs, giésmę* 'pieśń (religijna)' z **gied-smė* : *giedóti, gieda* 'śpiewać'; *žosmẽ* 'mowa', w Postylli Daukszy także 'język' 464_{50} z **žod-smė* : *žósti, žósta, žódo* 'mówić', *atsižósti* 'odezwać się'; *versmẽ* 'źródło', w Postylli Daukszy 34_{43}. 36_{52} z **verd-smė* obok *verdẽnė* 'źródło, wir'; *rasmẽ, -ẽs* 'urodzaj' z **rad-smė* : stsł. *roditi* (*sę*), pol. *rodzić* (*się*).

Niektóre wyrazy występują to z przyrostkiem *-smė*, to z *-mė* : dawne *drėgsmė* 'wilgoć' to wariant wyrazu *drėgmẽ* (§ 273); podobnie mają się do siebie *rėsmẽ* 'las rzadki, przerzedzony' i *rėtmẽ* (§ 273).

Zastanawiający jest wyraz *lankẽsmė* 'łąka wśród lasu', znany zresztą tylko z dialektów, por. Skardžius 207. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia z tworem kontaminacyjnym: *lankẽsmas* 'łąka w lesie' : *rėsmẽ*, o czym była mowa dopiero co wyżej. W podobny sposób tłumaczyć trzeba dial. *laukẽsmas* 'wolna przestrzeń w lesie' : jest to wariant wyrazu *lankẽsnas*, tj. **laukėsnas*, ma zaś formę rodzaju męskiego ze względu na *laũkas* 'pole'.

-amas, -imas, -ima itd.

§ **276.** Przez *-amas* rozumiemy tu przyrostek participium passivi *-mas* rozszerzający osnowę czasownika na *-a-* : *-a-mas*, indoeur. **-o-mo-s*. Participium na *-amas* cieszy się w języku litewskim pełnią żywotności (III §§ 574 n.), mimo to zdarza się, że ta czy inna forma wystąpi w funkcji rzeczownika. Takiego właśnie pochodzenia jest szeroko w Litwie rozpowszechniony wyraz *kándamas, -aĩ* 'kawałek chleba do zjedzenia lub niedojedzony' — mamy tu niewątpliwie skrót wyrażenia *kándamas gãbalas* 'kawałek (chleba), który się je' : *ką́sti* 'gryźć, kąsać; jeść'. Rzadsze femininum *kándama* to zapewne skrót wyrażenia *kándama dúona*.

Urzeczownikowione formy partycypialne bywają niekiedy wśród nazwisk wzgl. przezwisk, np. *Per̃kamas* : *pir̃kti, per̃ka* 'kupować'.

Na *-amas* kończą się rzeczowniki: *ar̃damas* 'maszt na statku' w niewątpliwym związku z *ar̃das* 'żerdź będąca częścią składową osieci' i *rýkamas* 'część warsztatu tkackiego' obok pl. *rỹkai* 'naczynia; narzędzia (pracy)'. Tu należy nazwa wsi *Gar̃damas* w pow. Tauragė obok *gar̃das* 'ogrodzenie, okólnik'.

Zakończenie *-amas* wymienionych tu rzeczowników nie jest dostatecznie jasne.

Wariantem przyrostka *-amas* jest *-emas*, którego formę żeńską mamy w nazwie rzeki *Neremà, -õs, Nẽremą* w pow. Tauragė : *Neris, -iẽs* 'Wilia'. Początkowe *e* przyrostka ma tu oparcie w *e* zgłoski pierwiastkowej.

§ **277**. Zakończenie *-imas* mają participia praes. pass. typu *mýlimas, mylimàsis* 'kochany' : *mylė́ti, mýli* 'kochać'. Na zakończenie *-imas* składa się *-i-* osnowy czasownika oraz właściwy przyrostek partycypialny *-mas*, por. III §§ 574 n.

Na osnowie participium na *-imas* oparte są niektóre rzeczowniki: *penìmis, -io*, fem. *-ė* 'karmny wieprzek (*par̃šas*), świnia (*kiaũlė*)' : *pẽnimas* : *penė́ti, pẽni* 'karmić; tuczyć' — zastanawia przy tym różnica w akcentuacji między rzeczownikiem a participium.

§ **278**. Przymiotników o przyrostku *-imas* jest bardzo mało, we współczesnym języku literackim tylko trzy, które występują już u Daukszy: *ar̃timas, -à* Post. 108_{41} 'bliski' : adv. *artì* 'blisko'; *tólimas, -à* Post. 36_{18} 'daleki' : adv. *tolì* 'daleko' (w języku Daukszy oba przymiotniki mogły mieć, co prawda, zakończenie *-ymas*, § 279); *svẽtimas, -à* Post. 320_{47} 'cudzy' obok *svẽčias, -ià* 'cudzy, obcy' (m. *svẽčias* 'gość'). Podczas gdy *ar̃timas* i *tólimas* urobiono wprost od przysłówków, *svẽtimas* utworzono jako pendant do nich. W dawnych dialektach b. Litwy pruskiej był w użyciu jeszcze jeden przymiotnik na *-imas*, należący przy tym do tej samej grupy znaczeniowej: *tū́limas, -à* 'niejeden', w dialekcie Kurschata 'so mancher' : *tū́las* 'niejeden'. — Przymiotnik *ar̃timas, -à* pełni także funkcję rzeczownika o znaczeniu 'bliźni, powinowaty'; stwierdzamy to już w Postylli Daukszy: 'bliźni' 14_{34}, 'powinowaty' 159_{11}. 472_{1}.

Z wymienionymi przymiotnikami związane jest *visatimis̃* lub *visotimis̃, -ė* 'powszechny'. Przymiotnik ten znamy zarówno z Postylli Daukszy 469_{15}. 90_{13}, jak też z Dictionarium[5] Szyrwida 287. Szyrwid ibid. podaje też rzeczowną formę *visotimė*. Budowa tego wyrazu wymaga osobnego omówienia. Tu tylko wypada zaznaczyć, że *visatimis̃* pochodzi zapewne od rzeczownika **visatis* 'całość, powszechność', urobionego od *vìsas* 'cały, wszystek', jak np. *pìlnatis, -ies* 'pełnia' od *pìlnas* 'pełny.'

Zasługuje na przytoczenie tu jeszcze jeden wyraz z Postylli Daukszy: *bū̃stimas* 218_{29}. 453_{39} lub *bū̃stimė* 133_{23}. 232_{33} 'istność'. Są to dwie formy tego samego wyrazu urobionego od *bū́ti* 'być'. Sama budowa nie jest dostatecznie jasna. Drugi wyraz Daukszy o znaczeniu 'istność' to *bū̃muo* wzgl. *bū̃menis, -ies* 'istność' 44_{19}.

§ **279**. Rzeczowniki o przyrostku *-imas* wzgl. *-ymas* pochodzą od czasowników i przymiotników. Rzeczowniki odsłownego pochodzenia są to abstracta werbalne czyli nomina actionis: *siuvìmas* 'szycie': *siū́ti* 'szyć'; poszczególne wyrazy mają jednak już znaczenie konkretne: *vežìmas* 'wóz' : *vèžti* 'wieźć',

pū̃dymas 'ugór' : *pū̃dyti* 'doprowadzać do gnicia'. Rzeczowniki pochodzące od przymiotników występują współcześnie już tylko ze znaczeniem konkretnym : *plonìmas* 'skroń' : *plónas, -à* 'cienki (o tkaninie)'; *báltymas* 'białko' : *báltas, -à* 'biały'.

Rzeczowniki odsłowne mają zazwyczaj przyrostek *-imas*, przyrostek zaś *-ymas* w zasadzie tylko wtedy, gdy pochodzą od czasowników na *-yti* : *riekìmas* 'pierwsze oranie ugoru; po raz pierwszy zorane pole' : *riẽkti, riẽkia* 'krajać (chleb); orać ugór'; *dãrymas* 'czynienie' : *darýti* 'czynić'. Rzeczowniki przymiotnikowego pochodzenia mają w przyrostku normalnie *i* krótkie, ale, jak widzieliśmy na wyrazie *báltymas*, mogą mieć także *y* długie.

Wokalizm zgłoski pierwiastkowej rzeczowników, które pochodzą od czasowników, ma to stopę normalną, to stopę wzdłużenia; tę drugą postać może mieć wokalizm tylko wtedy, gdy odpowiedni czasownik występuje w praeteritum z samogłoską wzdłużoną: *arìmas* 'oranie' : *árti, ãria, ãrė* 'orać' (choć jest rzeczownik *orẽ* lub *õrė* 'oranie'), ale *skynìmas* 'zrywanie; ścinanie' : *skìnti, skìna, skýnė* 'zrywać; ścinać (krzaki)'.

Rzeczowniki odsłowne o osnowie trzyzgłoskowej mają przycisk normalnie na przyrostku *-imas* : *arìmas, degìmas* 'palenie (się)'. Przycisk nie pada jednak w tych rzeczownikach nigdy na przyrostek, gdy samogłoską przyrostkową jest *y* : *dãrymas, láistymas* 'polewanie' : *láistyti* 'polewać, oblewać' itd. — Poza tym, na zgłosce pierwiastkowej, nie zaś na przyrostku przycisk zdarza się w trzyzgłoskowych wyrazach jeszcze wtedy, gdy przybrały one znaczenie konkretne : *skýnimas* 'miejsce w lesie oczyszczone z krzaków'; *skyrìmas* 'dzielenie, rozróżnianie, przydzielanie' (: *skìrti, skìria, skýrė*) : *skýrimas* 'przedział we włosach'. Tak bywa jednak tylko w dialektach auksztajckich. Natomiast w dialektach żmudzkich stosunki mają się odwrotnie: na zgłosce pierwiastkowej akcentowane są właśnie normalne nomina actionis, podczas gdy na przyrostku dopiero wyrazy o znaczeniu konkretnym: *áudimas* 'tkanie' (: *áusti, áudžia* 'tkać') : *audìmas* 'tkanina'; *plė̃šimas* m. in. 'oranie' (: *plė̃šyti* m. in. 'orać') : *plėšìmas* 'nowina, nowizna, pole nowo zorane'. — Rzeczowniki na *-imas* o osnowie czterozgłoskowej mają przycisk na tej samej zgłosce, co odpowiednie czasowniki podstawowe: *šū̃kavimas* 'pokrzykiwanie, wrzask' : *šū̃kauti* 'pokrzykiwać, podnosić wrzawę'; *keliãvimas* 'podróżowanie' : *keliáuti* 'podróżować'; *gañdinimas* 'straszenie' : *gañdinti* 'straszyć'; *gyvẽnimas* 'życie; mieszkanie; piętro' : *gyvénti* 'żyć; mieszkać'.

Co się tyczy rzeczowników przymiotnikowego pochodzenia na *-imas*, które, jak wyżej zaznaczono, występują wyłącznie ze znaczeniem konkretnym, to te rzadko tylko mają akcentuację inicjalną, ale przecież ją miewają. Tej akcentuacji towarzyszy zazwyczaj przyrostkowe *y*. Oprócz wyrazu *báltymas* (por. wyżej) wymienimy tu jeszcze *júodymas* (tylko gdzieniegdzie w dialektach zdarza się *júodimas*) 'czarny brzeg paznokci (od brudu)' : *júodas* 'czarny'.

Oto przykłady rzeczowników na *-imas* wzgl. *-ymas* z języka literackiego :

arìmas 'oranie; miejsce zorane' : *árti* 'orać'; *degìmas* 'palenie (się); wypalone miejsce w lesie' : *dègti* 'palić (się)'; *malìmas* 'mielenie; zboże mielone lub zmielone' : *málti, mãla, mãlė* 'mleć'; *šokìmas* 'skok; taniec' : *šókti, šóka, šóko* 'skakać; tańczyć'; *plūdìmas* m. in. 'rozlewanie się': *plū́sti, plū́sta, plū́do* 'ciec, lać się, płynąć, rozlewać się' (od *paplūdìmas* urobiono, być może, rzeczownik pochodny *paplūdimỹs, pãplūdimio* 'miejsce, które wiosną zalewa woda', dosłownie 'zalew' — w oparciu o *paplūdinỹs* m. in. 'pływak u sieci' ?); *siuvìmas* 'szycie' : *siū́ti, siùva, siùvo* 'szyć'; *padėjìmas* 1. 'położenie' (nomen actionis), 2. 'położenie, stan; pomieszczenie, skład', dial. *padėjìmas* ze znaczeniem 1. i *padė̃jimas* ze znaczeniem 2. : *padė́ti, pàdeda, padė́jo* 'położyć'; *greĩmas* 'pianka, kożuch na gotowanym mleku' z **grėjìmas* : wsch.-auksztt. *griẽti, grẽja, grẽjo* 'zbierać piankę, kożuch'; *klojìmas* 'słanie; stodoła' (: wsch.-auksztt. *klaĩmas* 'stodoła') : *klóti, klója, klójo* 'słać'; *bliovìmas* 'bek' : *bliáuti, bliáuna, blióvė* 'beczeć'*; *ėmìmas* m. in. 'sprzątanie, sprzęt zboża z pola' : *im̃ti, ìma, ẽmė* 'brać', także 'żąć, kosić'; *pylìmas* 'lanie; sypanie' i *pýlimas* 'nasyp, wał, grobla' : *pìlti, pìla, pýlė* 'lać; sypać'; *kūlìmas* 'młócka' : *kùlti, kùlia, kū́lė* 'młócić'; *gėrìmas* 'picie' i *gė̃rimas* (dial. *gė̃rymas*) 'napój' : *gérti, gẽria, gė́rė* 'pić' itd.;

trzyzgłoskowe rzeczowniki na *-ymas* odsłownego pochodzenia a o znaczeniu konkretnym mają przycisk zawsze na zgłosce pierwszej: pl. *kiñkymai* 'uprząż' : *kinkýti, kiñko* 'zaprzęgać'; *maĩšymas* 'zakwaszone, lecz jeszcze nie wyrobione ciasto' : *maišýti* 'mieszać'; — *kláusymas* 'pytanie' : *kláusti, kláusia* 'pytać';

kietìmas 'twardzizna' : *kíetas* 'twardy'; *minkštìmas* 'miękkość, miękisz, miękka część w chlebie' : *mìnkštas* 'miękki'; dial. (twer.) pl. *čirštìmai* 'stałe części w zupie' : *čir̃štas* 'gęsty'; pl. *tuštìmai* 'pachwiny' : *tùščias* 'pusty, próżny'; — *jaunìmas* '*młodość'>'młodzież' : *jáunas* 'młody'; *senìmas* '*starość'> 'starzy ludzie'.

I formacje odprzymiotnikowe mogą być akcentowane na pierwiastku, w związku z czym ich przyrostek ma postać *-ymas* : *báltymas, júodymas* (o których była mowa wyżej); *tùštymas* 'miejsce pod piersią, pachwiną' obok *tuštìmai* (o czym wyżej). — Współzależność między miejscem przycisku a iloczasem samogłoski przyrostka, *i* lub *y*, daje się obserwować i w ukształtowaniu przymiotników: obok literackich form *ar̃timas, tólimas* zdarzają się w dialektach odmianki *ar̃tymas* lub *ártymas* (w dialekcie Kurschata) i *tólymas*.

Pozostaje jeszcze przytoczyć parę nazw geograficznych na *-imas* wzgl. *-ymas* : *Léndimas*, łąka w pow. Mažeikiai, pl. *Léndimai*, łąki w okolicach

* W dawnych tekstach b. Litwy pruskiej rzeczowniki na *-imas*,urobione od czasowników na *-(i)auti*, oparte są na osnowie czasu teraźniejszego, nie zaś praeteritum, jak zwykle; tak więc, do *kariáuti, kariáuja, kariãvo* 'wojować' Mažvydas 55 zamiast *kariavimas* ma odmiankę *kariaujimas*.

miasta Rietavas, pow. Plungė i *Leñdimai*, wieś w pow. Kretinga — o początkowym znaczeniu 'niziny — łąki nad brzegami rzek' : prus. *lindan* 'dolina' i nazwy miejscowe *Lindelawke, Lindemedie*; blr. *ljado, ljadina* 'nowina, nowizna, teren oczyszczony od lasu', w pokrewieństwie z lit. *lendìs, -iẽs, leñdį* 'zagłębienie w zębatym walcu', Skardžius 209; pl. *Plotymaĩ*, nazwa łąki w pow. Alytus : *plótas* 'obszar'.

§ **280.** Pewna grupa rzeczowników na *-imas* występuje też w formach żeńskich na *-ima* : *siaurìmas* : *siaurimà* 'wąskość' : *siaũras* 'wąski'; *šiltìmas* 'ciepła zupa' : *šilima* 'ciepło' Daukszа, Post. 134_{43}, w dialektach *šalimà*, z *a* w zgłosce pierwiastkowej (chyba pod wpływem oppositum *šáltas* 'zimny') : *šil̃tas* 'ciepły'; *plonìmas* (§ 279) : *plonimà, -õs, plónimą* 'skroń'. Dziś rzeczowniki na *-ima* zdarzają się tylko w mowie ludu; w języku literackim odpowiadają im formacje na *-uma* : *siaurumà, šilumà*, §§ 284. 285. Ale nawet w mowie ludu rzeczowniki na *-ima* są nader rzadkie.

Obok rzeczowników na *-ima* oczekiwałoby się odpowiedników na *-yma*. Tymczasem Skardžius 212 z materiałów, które były do jego rozporządzenia, zdołał wynotować tylko nazwę krzaków w gminie Viešintos, pow. Panevėžys, *Baltyma*; por. *báltymas* m. in. nazwa pewnej rośliny spożywanej przez konie.

§ **281.** Rzeczowniki na *-ymė* służą do oznaczania przede wszystkim koloru, barwy, plam, miejsc na pewnej powierzchni. Wszystkie te rzeczowniki pochodzą od przymiotników:

báltymė 'biała plama, łata (np. na łbie konia); bielmo' : *báltas* 'biały'; *geltónymė* 'żółta plama' : *geltónas* 'żółty;' *júodymė* 'czarne miejsce (np. na zabrudzonej twarzy'): *júodas* 'czarny'; *márgymė* 'pstrość, pstrokatość' (*béržas su márgymėmis* 'brzoza z pstrokatościami') : *márgas* 'pstry, pstrokaty'; *mė̃lymė* 'sine miejsce, siniak' : *mė̃lynas* 'siny; niebieski, modry'; — do tej grupy zaliczyć można jeszcze : *kíetymė* 'twarde miejsce (np. w ciele)' : *kíetas* 'twardy'; *kiáurymė* 'dziura; czeluść' : *kiáuras* 'dziurawy; cały, całkowity'; *laũkymė* 'rzadkie miejsce w gęstym lesie ': *laũkas* 'z białą plamą czy łysiną na łbie (o koniu, krowie)', dosłownie 'jasny, świecący'. — Na trudności interpretacyjne natykają się wyrazy *prógymė* 'rzadkie miejsce w gęstym lesie' i *sprógymė* 'miejsce nadpęknięte'.

Wszystkie wymienione wyżej rzeczowniki na *-ymė*, z wyjątkiem dwu ostatnich, pochodzą od przymiotników; ale i *prógymė, sprógymė* mogły powstać na podstawie przymiotników, mianowicie **progimas* wzgl. **sprogimas*; por. *prógmas* 'wolny co do czasu', m. 'rzadkie miejsce w lesie, polana'. — Pod względem ukształtowania przedstawione rzeczowniki na *-ymė* charakteryzuje przycisk na zgłosce przedprzyrostkowej, zazwyczaj pierwiastkowej.

Omawiane rzeczowniki stanowią niewątpliwie innowację litewską. Za podstawę dla nich posłużyły rzeczowniki na *-ymas* wzgl. *-imas* : *báltymė* : *báltymas* m. in. 'białko; bielmo' (§ 279); *júodymė* : *júodymas* 'czarne miejsce (np. na

ziemi po skoszeniu siana)'; *geltónymė* : *geltónimas* 'żółta plama; żółtko'. Te to rzeczowniki na *-ymas, -imas* przybrały formę na *-ymė* zapewne wskutek kontaminacji z rzeczownikami na *-ynė*. Niektóre rzeczowniki na *-ymė* to przecież tylko odmianki rzeczowników na *-ynė* : *mėlymė* : *mėlỹnė* m. in. 'siniak'; *kiáurymė* lub *kiaũrymė* albo *kiaurỹmė* : *kiáurynė, kiaurỹnė* 'id.' — zwracamy uwagę na podobieństwo wahań w akcentuacji.

-umas, -uma

§ **282.** Rzeczowniki na *-umas* pochodzą od przymiotników, a oznaczają własność w oderwaniu, urzeczownikowioną. Przyrostek *-umas* występuje z reguły po spółgłosce twardej, nawet wtedy, gdy odpowiedni przymiotnik ma osnowę miękką. Rzeczowniki na *-umas* akcentowane są w nom. na zgłosce z przyrostkowym *u*, choć w dawnych tekstach i w dialektach zdarzają się wypadki akcentowania części przedprzyrostkowej. Rzeczowniki na *-umas* są szczególnie żywotne. — Przykłady ze współczesnego języka literackiego i z Postylli Daukszy :

aukštùmas Post. 505_{40} 'wysokość' : *áukštas* 'wysoki'; *žemùmas* Post. 281_{50} 'niskość' : *žẽmas* 'niski'; *ilgùmas* Post. 300_{26} 'długość' : *ìlgas* 'długi'; *trumpùmas* Post. 35_{38} 'krótkość' : *trum̃pas* 'krótki'; — *gilùmas* Post. 14_{40} 'głębokość' : *gilùs* 'głęboki'; *sunkùmas* Post. 75_{4} 'ciężkość' : *sunkùs* 'ciężki'; *šviesùmas* Post. 42_{40} 'światłość' : *šviesùs* 'światły, jasny, jawny'; *tamsùmas*, Post. 42_{41}, 'ciemność' : *tamsùs* 'ciemny'; — *didùmas* Post. 98_{30} 'wielkość' : *dìdis, -ė* 'wielki'; *šlapùmas* 'mokrość' : *šlãpias* 'mokry'; *tuštùmas*, Post. 332_{46} 'próżność' : *tùščias* 'próżny, pusty'; z Postylli Daukszy cytujemy jeszcze : *vyresnumas* 'zwierzchność' 466_{20} : *vyresnis* 'zwierzchni' 19_{32}; *bebernumas* 'niepłodność' 563_{14} : fem. *beberné* 'niepłodna' 441_{47}. 463_{17}; *bedievumas* 'niezbożność' 188_{19} : *bedievis* 'niezbożny' 374_{13}; *niekumas* 'marność' 40_{15}. 213_{51} — skrócona forma rzeczownika urobionego od *nieknіekis*, pl. *nieknіekiai* 'nikczemny' 238_{4}, 'marny' 242_{40} (?); rzadkim rzeczownikiem, urobionym od rzeczownika, jest *padermumas* 'powinowactwo' 484_{50} — zapewne nowotwór, który ma się do wyrazu podstawowego *padermẽ* 'powinowaci' 65_{33}, jak pol. *powinowactwo* do *powinowaty* (zresztą i wyrazu *padermẽ* używał Dauksza w znaczeniu 'powinowactwo' 28_{34}. 438_{34}*); neologizmem Daukszy jest także *žmonumas* 'ludzkość' 76_{27}. 337_{9}. 477_{16}, urobione od *žmonės* w znaczeniu 'lud' 490_{52}; za wzór dla *žmonumas* mogły posłużyć inne wyrazy na *-umas* o bliskim znaczeniu, por. *didį žmónumą, giarumą ir malónumą* 'wielką ludzkość, dobroć i łaskawość' 477_{16}.

* Inne rzeczowniki na *-umas* rzeczownikowego pochodzenia, a mianowicie *nuodėmumas* i *viršumas*, które Skardžius 212 cytuje z Postylli, nie istnieją: *nuodemiumo* 28_{20} trzeba czytać nie *nuodėmumo*, lecz *nuodėmiump* 'do grzechów'; *nei wirszumu kálnu pêrlipt* 'ani wierzchy gór przestępować' 36_{19} zawiera w rzeczywistości nie *viršumų*, lecz *viršūnių*, gdyż ten właśnie wyraz i poza tym znaczy 'wierzch (gór)': *ant' wirszúnes kálnų* 'na wierzchu gór' 458_{17}.

Uwaga. Rzeczowników odsłownych na *-umas* w Postylli Daukszy nie ma. Tak więc, *atpirkumas* 'odkupienie' 49_{15} (: gen. *atpirkúmò*) jest niewątpliwie błędem pisarza (Daukszy) lub drukarza, gdyż poza tym nasz wyraz, użyty wiele razy, ma zawsze przyrostek *-imas*: *atpirkimas* : *atpiřkti* 'odkupić'. Podobnie ma się sprawa z *netekumas* 'niedostatek' 496_{25}. Poza tym miejscem czytamy stale *netekimas* 71_{40}. 74_{34} itd. odpowiednio do odsłownego pochodzenia : *netę̃kant wîno* 'gdy nie sstawało wina' 71_{38}.

Szczegóły przedstawione wyżej o budowie rzeczowników na *-umas* nie mają powszechnego zastosowania w Litwie. Formom *didùmas, tuštumas* przeciwstawiają się po części w dawnych tekstach (Bretkūna, Chylińskiego), po części zaś we współczesnych dialektach odmianki *didžiumas, tuščiumas* ze spółgłoskami palatalnymi. Druga różnica dotyczy akcentuacji. W dawnych akcentowanych tekstach, jak przede wszystkim w Postylli i Katechizmie Daukszy, oraz w dzisiejszej mowie ludowej pełno jest wyrazów o przycisku na zgłosce pierwszej. Tak akcentowane są na ogół te rzeczowniki na *-umas*, które pochodzą od przymiotników mających przycisk na zgłosce pierwszej. W Postylli czytamy np. *brą́ngumas* 'zacność' 241_{40}, 'poważność' 458_{14} : *brą́ngus* 'drogi' 81_{30}; we współczesnych dialektach z przyciskiem inicjalnym występują nieraz rzeczowniki o konkretnym znaczeniu oraz nazwy geograficzne : *lýgumas* 'równina'; pl. *Lygumaĩ*, miejscowość w pow. Šiauliai : *lýgus* 'równy'; *Ródumas*, rzeka w pow. Jurbarkas; *Šíekštumas*, rzeka w pow. Radviliškis : *šíekšta* lub *šíekštas* 'złamane drzewo bez gałęzi, pień'. Zasada akcentowania na zgłosce pierwszej nie jest zresztą obca współczesnemu językowi literackiemu : *skìrtumas* 'różnica' (obok *skiřtas* 'id.') : partic. *skìrtas* do *skìrti* m. in. 'wyróżniać'.

§ **283.** Jest rzeczą godną uwagi, że rzeczowniki na *-umas* zdolne są przybierać formy deminutywne na *-elis*; w dialekcie twereckim zdarzają się : *baltùmas* 'białość' : *baltumẽlis*; *gražùmas* 'piękność' : *gražumẽlis*; *greitùmas* 'szybkość' : *greitumẽlis*; *jaunùmas* 'młodość' : *jaunumẽlis*; *plonùmas* 'cienkość' : *plonumẽlis*. Deminutiva te służą do oznaczania wysokiego stopnia odpowiednich właściwości.

§ **284.** Podobnie jak rzeczowniki o przyrostku *-umas*, tak samo rzeczowniki na *-uma* pochodzą od przymiotników. Początkowo obie grupy wyrazów nie różniły się znaczeniem, były to abstracta przymiotne; późniejsze zróżnicowanie polegało na tym, że rzeczowniki na *-uma* zaczęły oznaczać, właśnie ze względu na osnowę na *-ā-*, wzmocniony stopień własności. Zapewne w związku z tym rzeczowniki na *-uma* występują współcześnie zazwyczaj ze znaczeniem konkretnym — oznaczają mianowicie miejsce i czas o takiej właściwości, jaka jest znaczeniem odpowiedniego przymiotnika. W mowie ciągłej rzeczownikom na *-uma* towarzyszy często wyraz fem. *patì* 'sama', który ma uwydatnić najwyższy stopień odpowiedniej własności : *čiàgi patì gilumà* 'przecież tu najgłębsze miejsce'.

Rzeczowniki na *-uma* mają przycisk ruchomy typu *lygumà, -ōs, lýgumą* 'równina'. Tak samo jak rzeczowniki na *-umas*, i te na *-uma* mogą mieć formy deminutywne : *juodumà* 'miejsce czarne' : dial. (twer.) *juodumẽlė* 'coś czarniutkiego'.

A oto przykłady, przede wszystkim z współczesnego języka literackiego: *ankštumà* 'miejsce, gdzie jest ciasno' : *añkštas* 'ciasny'; *gilumà* 'głębia' : *gilùs* 'głęboki'; *kaitrumà* 'czas najgorętszy, pora upalna' : *kaitrùs* 'gorący, dający wiele ciepła'; *kietumà* 'miejsce twarde' : *kíetas* 'twardy'; *kreivumà* 'krzywizna' : *kreĩvas* 'krzywy'; *minkštumà* 'miejsce miękkie; ośródka w chlebie' : *mìnkštas* 'miękki'; *platumà* 'miejsce, gdzie jest szeroko' : *platùs* 'szeroki'; *retumà* 'miejsce, gdzie jest rzadko, gdzie jest rzadki porost, mianowicie drzew w lesie, włosów na głowie' : *rẽtas* 'rzadki'; *sausumà* 'posucha' : *saũsas* 'suchy'; *slidumà* 'miejsce śliskie' : *slidùs* 'śliski'; *šilumà* w dialekcie twereckim 'coś ciepłego (o strawie)', w języku literackim 'ciepło (np. w stosunkach rodzinnych)' : *šil̃tas* 'ciepły'; *tamsumà* 'miejsce, gdzie jest ciemno; pora, kiedy jest ciemno' : *tamsùs*, twer. *túmsus* 'ciemny'.

Od podanego wyżej ujęcia, że rzeczowniki na *-uma* oznaczają miejsce lub czas o pewnej właściwości, odbiega, jak widzieliśmy, tylko jeden wyraz, *šilumà*. Poprzestaniemy tu na przytoczeniu jeszcze jednego wyjątku : literackiemu *žalumà* 'zielone miejsce' : *žãlias* 'zielony' odpowiada w dialekcie twereckim *žaliumà* (z *l̃* miękkim!), a znaczy 'zielenizna : jarzyny i niedojrzałe owoce spożywane na surowo'.

§ **285.** Rzeczowniki o przyrostku *-uma* to, jak już zaznaczono w § poprzednim, tylko wariant rzeczowników na *-umas*. Obie grupy rzeczowników, na *-umas* i *-uma*, istnieją w języku łotewskim: *olas baltums*, przekład niem. *Eiweiss* 'białko' : *balts* 'biały'; *cietums* 'twardość' : *ciets* 'twardy'; *siltums* 'ciepło' : dial. *siltuma* 'ciepłe powietrze' : *silts* 'ciepły'. Dane te świadczą o dawnym pochodzeniu rzeczowników na *-umas* i *-uma*, mianowicie z okresu wschodniobałtyckiego (litewsko-łotewskiego). Co się znów tyczy samego sposobu powstania omawianych rzeczowników, sprawa ta nie jest jeszcze jasna i wymaga dalszych badań.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *n*

Osnowy spółgłoskowe na *-n-*

§ **286.** Z dawnych indoeuropejskich osnów o przyrostkowym *-n-* zachowały się w języku litewskim tylko resztki. Okazowym przykładem z tego zakresu jest wyraz na oznaczenie 'psa': *šuõ*, gen. *šuñs* z *šunès* obok sanskr. *śvā́*, gen. *śunaḥ*; gr. κύων, gen. κυνός. Wszystkie te dane wskazują, że indoeuropejska osnowa naszego wyrazu brzmiała **ḱu-ōn* : **ḱu-n-*. — Inna formacja o osnowie na *-ōn* : *-n-* to wyraz na oznaczenie 'człowieka' : dawne *žmuõ*, acc. *žmùnį*

Dauksza, Post. 339_{29}. 459_5. Pochodzenie i budowa tego wyrazu nie są jeszcze wyjaśnione; niejasna pozostaje m. in. forma nom. pl. *žmónės*, dawniej i w dialekcie twereckim *žmónes*. Być może, że *žmo-* w tej formie oraz w *žmo-gùs* 'człowiek' i *žmo-nà* 'żona; kobieta' to dawne collectivum na *-ā*, które, przybrawszy znaczenie singularis, zaczęło rywalizować z *žmuõ*. Zaznaczymy, że w formach pluralis zamiast *o* zdarza się także *uo* : gen. *žmuonių̃* Dauksza, Post. 170_{29} — to *uo* pochodzi niewątpliwie z formy *žmuo*. — W języku litewskim mamy jeszcze trzeci wyraz, którego osnowa zakończona była elementem *-n-*; to wyraz na oznaczenie 'jelenia' : *élnias*, fem. *élnė* — obok stsł. *jelenъ*. Początkowo nasz wyraz miał alternującą osnowę **el-en-*, np. w acc. sg. **elenį* : **el-n-*, np. w gen. sg. **elnès*. Później w drodze wyrównań powstały dwa paradygmaty: nom. sg. *elenis* w Biblii Bretkūna 1 Moz 49, 21 i *elnis* Dauksza, Post. 19_7; Szyrwid, Diction.[5] 77, skąd współczesne liter. *élnias*: łot. *alnis* 'łoś'.

-nas, -na, -snas, -sna

§ 287. Z okresu bałtycko-słowiańskiego datuje się przymiotnik *jáunas* 'młody', łot. *jauns*, stsł. *junъ* — o tym samym, pierwiastku co w sanskr. *yaviṣṭha-* 'najmłodszy'. Pokrewne co do budowy są przysłówki *pérnai* 'w przeszłym roku' obok gr. πέρυσι(ν) 'id.' oraz *nū̃nai*, *nū̃n* 'dziś', stsł. *nyně* obok gr. νῦν, νῦνὶ.

Na *-nas* kończą się m. in. przymiotniki czasownikowego pochodzenia. Ogólnie biorąc, chodzi tu o dawne participia praeteriti passivi na indoeur. *-no-*:

dial. *al̃pnas* 'słaby, łatwo omdlewający' : *al̃pti*, *al̃psta* 'mdleć; bardzo chcieć, pragnąć'; *sil̃pnas* lub *sìlpnas* 'słaby' : *sil̃pti*, *sil̃psta* 'słabnąć'; *glė̃bnas* 'słaby, wątły' : *glèbti*, *glem̃ba* 'mięknąć, więdnąć, słabnąć'; *glė̃žnas* (dial. *glę̃gžnas*) 'słaby, wątły' : *glèžti*, *glę̃žta* 'tracić sztywność, więdnąć; słabnąć'; dial. *lė̃pnas* lub *lepnùs* 'miękki; wątły, wypieszczony' : *lèpti*, *lem̃pa* 'więdnąć, mdleć; rozpieszczać się'; *liaũnas*, dial. *liáunas* 'giętki, niesztywny; słaby; powolny' : *liáuti*, *liáuja*, *lióvė* 'zaprzestawać', refl. 'powstrzymywać się; znosić, znieść'; *liū̃dnas* 'smutny' : *liū̃sti*, *liū̃sta*, *liū̃do* 'smutnieć; być smutnym'; — *gū̃dnas* 'prawdziwy, istny' obok *gùdinas* 'id.' (przyrostek *-nas* w *gū̃dnas* może więc pochodzić z *-inas*); dawne i dial. *šaũnas*, dziś liter. *šaunùs* 'dzielny; poczciwy, dobry'; *grýnas* 'czysty; nagi; ubogi' Dauksza, Post. 2_{47}. 4_{10}. 39_{26} (z akcentuacją *grýnas* lub *grỹnas*) : *griẽti*, *griẽja* (*grẽja* lub *griẽna*) 'brać, chwytać; zbierać piankę, śmietan(k)ę', *užgrieti* 'zagarnąć, tj. złowić (o rybach)' Dauksza, Post. 287_{46}; — *drė́gnas* lub *drė̃gnas* 'wilgotny; mokry' : *drė̃gti*, *drė̃gsta* 'wilgotnieć'; dial. *šùtnas*, liter. *šutnùs* 'parny' : *šùsti*, *šuñta* 'stawać się parno, przeć'; — *glõdnas*, *glodnùs* (i *glodùs* obok stsł. *gladъkъ*) 'gładki'; dial. *glósti*, *glódžia*, *glódė* 'gładzić' (nie dość jasne są jednak odmianki *gluõdnas*, *gluodnùs*, z dyftongiem *uo*, oraz *glõtnas*, *glotnùs*, ze spółgłoską *t*); *plónas* 'cienki (o tkaninie)',

łot. *plãns* : *plóti, plója* 'płaszczyć; klaskać w dłonie'; — *pìlnas* 'pełny', stsł. *plъnъ* : *pìlti, pìla, pýlė* 'sypać; lać'.

Przedstawiona wyżej dość znaczna liczba przymiotników o ogólnym znaczeniu 'słaby' wywołała powstanie dalszych analogicznych formacyj: *leĩnas* 'cienki; giętki; słaby' zamiast i obok *leĩlas* m. in. 'cienki, giętki'; *lė́nas* lub *lẽnas* 'powolny; cichy; słaby' zamiast i obok *lẽtas* 'powolny; cichy; ustępliwy'. — Spośród innych przymiotników na *-nas* wymienimy tu : *dãžnas* 'częsty' obok łot. *dažs* 'pewien, niektóry'; *skal̃nas* 'dłużny' : *skolà* 'dług'; *vasar̃nas* 'letni (o wodzie)' : *vãsara* 'lato'. Do grupy przymiotników, które niegdyś miały zakończenie *-nas*, a dziś w języku literackim mają *-nus*, należą m. in. jeszcze: *švelnùs* 'subtelny, łagodny', dawniej *švelnas*; *traknùs*, dial. *trãknas* 'zmięty, zgnieciony (o słomie)'; *nuožulnùs*, dawniej i dial. *núožulnas* 'pochyły, spadzisty' : *žvìlti, žvýla, žvìlo* 'chylić się, pochylać się'.

Niektóre przymiotniki na *-nas* oznaczają lub oznaczały barwy: *bal̃nas* 'biały, o białym grzbiecie (w zastosowaniu do bydła)' obok *báltas* 'biały'; **varnas* 'czarny' w *var̃nas* 'kruk', *várna* 'wrona', ros. *voronoj* 'kary (o koniach)', *vóron* 'kruk', *voróna* 'wrona'; por. też *šer̃kšnas, -à* 'dereszowaty'.

§ **288.** Poniżej podaje się pewną liczbę rzeczowników na *-nas*. Chodzi tu zazwyczaj o formacje stare, datujące się niekiedy z okresu indoeuropejskiego, a o znaczeniu konkretnym. Zdarza się, że pewien wyraz na *-nas* ma czy to w samym języku litewskim, czy np. w językach słowiańskich oboczną formę na *-na*. Wszystkie podane wyrazy na *-nas* są, oczywista, rodzaju męskiego, ale początkowo niektóre z nich były z pewnością rodzaju nijakiego — widać to będzie z przytoczonych danych porównawczych. Z danych tych widać także, że niektóre wyrazy związane są z czasownikami i mogą reprezentować urzeczownikowione participia praet. pass. o indoeuropejskim przyrostku *-no-*. — Przykłady:

bérnas 'młodzieniec; kawaler; parobek', w Postylli Daukszy 'pacholę' 123_{27}, deminutivum *bernelis* 'niemowiątko' 38_{7}, 'dziecię' 64_{9} i łot. *bērns* 'dziecko' obok goc. *barn* n. 'dziecko'; *tar̃nas* 'sługa' obok sanskr. deminutivum *tarṇaka-ḥ* 'cielę, młode zwierzę'; *klãnas* 'kałuża', początkowo 'wgięcie, wgłębienie', pol. *po-kłon* — o tym samym pierwiastku, co np. *kẽlis, -io* 'kolano'; *líeknas* lub *líekna* 'zarosłe miejsce bagniste; grząska łąka'; *liũnas* 'trzęsawisko, bagno' obok *liũlýnas* 'id.'; dial. *liũgnas* 'kałuża; błoto, bagno' — wynik kontaminacji wyrazów *liũgas* 'kałuża' i *liũnas*; *dùgnas* 'dno' z **dub-no-*, pol. *dno* z **dъb-no* — o tym samym pierwiastku, co w lit. *dubùs* 'wklęsły; wypróchniały (o drzewie)'; swego rodzaju oppositum w stosunku do przytoczonych wyżej wyrazów o znaczeniu 'wgięcie, wgłębienie' jest *kálnas* 'góra' : *kélti, kẽlia, kėlė* 'podnosić'; *délnas*, dial. *délna* 'dłoń', pol. *dłoń*<**dol-n-* — o pierwiastku **del-* : **dol-*, dźwięcznej odmiance pierwiastka **tel-* zawartego m. in. w sanskr. *tala-m* n. 'płaszczyzna, równina; dłoń; podeszwa'; — *bal̃nas* 'siodło'; *kũnas*

'ciało'; *pel̃nas* 'zysk' (w tym znaczeniu w Postylli Daukszy 271_4. 325_{19}. 379_{44}), 'zarobek', stsł. *plěnъ* 'zdobycz; niewola' z **pel-nъ* : *peldėti, peldi* 'żałować (chleba)' 242_{50}; *píenas* 'mleko' : *pýti, pỹja, pìjo* 'stawać się mokrym; zacząć dawać mleko (o krowie)'; *pliẽnas* 'stal', prus. *playnis* 'id.' *V.* 521; *sãpnas* 'sen, widzenie we śnie', sanskr. *svapna-ḥ* 'sen; widzenie senne' obok stsł. *sъnъ*, z **sъpnъ*; *spar̃nas* 'skrzydło' obok csł. *pero*, pol. *pióro*; sanskr. *parṇa-m* 'skrzydło, pióro' (wyraz ten bliższy jest litewskiemu, aniżeli słow. *pero*); *svir̃nas*, dial. *svìrna* 'śpichlerz', dosłownie 'miejsce ogrodzone' obok sanskr. *svaru-ḥ* 'słup ofiarny'; *šérnas*, dial. *šer̃nas* 'dzik'. — W dialektach wyrazów na *-nas* jest więcej. Są między nimi formacje jawnie wtórne, jak np. *sõdnas* obok *sõdas* 'sad, ogród owocowy'. — Zdarza się, że pewien wyraz występuje to z przyrostkiem *-nas*, to z innym przyrostkiem, np. pl. *skver̃nai* : dial. *skvarmai* 'poły'; utrudnia to, rzecz prosta, analizę morfologiczną.

§ 289. Niektóre spośród rzeczowników na *-na* odznaczają się szczególną starożytnością. Z epoki indoeuropejskiej datują się m. in. *káina* 'cena; zysk', stsł. *cěna*, awest. *kaēnā-* 'zapłata; zemsta; kara', gr. ποινή 'odszkodowanie; zemsta; kara' : sanskr. *cayate* 'karze, mści, mści się'; pl. *vìlnos* 'wełna', stsł. *vlъna*, goc. *wulla* itd. Bałtycko-słowiańskiego pochodzenia są: *šalnà, -õs, šal̃ną* 'przymrozek', stsł. *slana* 'szron' obok *šálti, šą̃la* 'marznąć'; z bałtycko-słowiańskiej formy **žiaunā-* rozwinęły się wyrazy: pl. *žiáunos* 'skrzela; szczęki', bułg. dial. *žuna* 'warga' : csł. *žьvati, žuju*, pol. *żuć*, dawne *żwać, żuję*. Wygląd starych formacyj mają: *briaunà, -õs, briaũną* 'kant, krawędź' : *briáutis, briáujasi, brióvėsi* 'cisnąć się, wpychać się'; *dainà, -õs, daĩną* lub *dáina* 'pieśń (ludowa)' obok łot. *diet, deju* 'tańczyć'; *karnà, -õs, kar̃ną* 'łyko' : *kérti, kẽra, kérsta* 'odpadać, odskakiwać (m. in. o korze)'; *kìrna* 'ostry pień pozostały po zrąbaniu łozy, wierzby itd.; zwał korzeni drzew naniesionych na brzeg rzeki; mokre, prawie niedostępne, pokryte krzakami, kępami miejsce', prus. *kirno* 'krzak' : *ker̃ėti, kẽri* lub *ker̃ėja* 'szeroko się rozrastać, rozgałęziać'; *máukna* 'kora (jodły)' : *maũkti* 'drzeć skórę'; *prusnà*, zazwyczaj pl. *prùsnos* 'pysk (krowy, owcy, konia)', prus. *prusna* 'twarz' : *praũsti, praũsia* 'myć' : *prùsti, prũsta* 'nabierać ogłady, poloru, oświecać się'; *síena* 'ściana; rubież, granica', łot. *siena* — o pochodzeniu niepewnym, może w związku z stsł. *stěna*, pol. *ściana*.

Niepodobna tu dochodzić, jak powstały poszczególne wyżej podane wyrazy na *-na*. Znaczna ich część, jak widzieliśmy, zawiera pierwiastki czasownikowe, są to więc według wszelkiego prawdopodobieństwa rzeczowne formy dawnych participiów na indoeur. *-no-*. Wśród rzeczowników na *-na* nie brak zresztą wyraźnych nomina actionis: *kilnà, -õs* 'wynoszenie się' (w Słowniku A. Juszkiewicza) : *kìlti, kỹla* 'wznosić się'; dial. *mainà* (liter. *maĩnas*) 'zamiana' obok stsł. *měna*, pol. *za-miana* : łot. *mīt, miju, miju* 'zamieniać', sanskr. *vi-mayate* 'zmienia się'; dial. *murknà, -õs, mur̃kną* 'odwilż' : *mir̃kti, mir̃ksta* 'moknąć'. Takie rzeczowniki na *-na* służą po części do oznaczania osób według odbywanych przez nie ujemnych czynności: *dusnà, -os* 'człowiek lub stwo-

rzenie dychawiczne' : *dùsti, dũsta, dùso* 'dusić się; tęchnąć'; *laknà, -õs* 'kto potrafi szybko przybiec; latawica' : *lė̃kti, lė̃kia, lė̃kė* 'lecieć; biec'; *purkšnà, -õs* 'ktoś porywczy, skory do gniewu' : *pur̃kšti, pur̃kščia, pur̃kštė* m. in. 'złościć się'. Nie co innego, jak nomina actionis na *-na* posłużyły za podstawę dla czasowników na *-no-ti* : *kilnóti* 'podnosić, przenosić' : *kilnà*; *šalnóti* 'być, brać (o mrozie)' : *šalnà*.

Odmienne pochodzenie, w porównaniu ze wszystkimi wyżej przytoczonymi wyrazami, mają *dienà, -õs, diẽną* 'dzień' i pl. *jẽknos* 'wątroba'. Wyraz *dienà* kontynuuje dawną osnowę spółgłoskową **dein-* : **din-*, z alternacją wokaliczną *ei* : *i*; na postaci osnowy **din-* opiera się stsł. *dьnь*. Co się tyczy wyrazu *jẽknos*, to jest on odpowiednikiem sanskr. *yakṛ́t*, gen. *yaknaḥ*, o indoeuropejskiej odmianie heteroklitycznej; litewska osnowa **jek-n-ā-* stanowi właśnie rozszerzenie indoeur. **i̯ek-n-*.

§ **290.** Przedstawione wyżej przyrostki *-nas, -na* występują też w odmiankach *-snas, -sna.*

Spośród przymiotników na *-snas*, będących w użyciu w języku literackim, wymienimy tu: *skur̃snas* 'nędzny' z **skurd-snas* : *skur̃sti, skur̃sta, skur̃do* 'nędznie żyć; cierpieć biedę'; *vìlgšnas* 'wilgotny' : *vìlgti, vìlgsta* 'wilgotnieć'; należy tu jeszcze *šer̃kšnas* 'szarawy, siwawy, koloru szronu' z **šer-snas* obok csł. *srěnъ* 'albus' z **ser-nъ*.

Rzeczownikiem o przyrostku *-snas* jest *šer̃kšnas* 'szron', rzeczowna forma przedstawionego wyżej przymiotnika o tym samym brzmieniu; łot. *sẽrsna* ma przyrostek w postaci *-snā* i znaczy 'twarda skorupka na śniegu po krótkotrwałej odwilży'.

Wśród rzeczowników na *-sna* zdarzają się wyraźne nomina actionis, jak np. dial. *žirgsnà, -õs, žir̃gsną* 'szybkie chodzenie drobnymi krokami' : *žer̃gti, žer̃gia* 'rozkraczyć nogi; iść rozkraczywszy się; kroczyć przez coś'.

Niektóre dawne rzeczowniki na *-sna* stały się pejoratywnymi określeniami osób: *džiūsnà, -õs, džiū̃sną* 'człowiek lub bydlę wyschłe' : *džiū́ti, džiū́sta* lub *džiū̃va, džiū́vo* lub *džiùvo* 'schnąć'; dial. *rėksnà* 'krzyk; płacz; — krzykacz; płaksa' : *rė̃kti, rė̃kia* 'krzyczeć, wołać; płakać'; dial. *vérkšna* 'płaksa' : *ver̃kti, ver̃kia* 'płaksa'.

Sporo wyrazów na *-sna* występuje już ze znaczeniem konkretnym: *liepsnà, -õs, liẽpsną* 'płomień' obok pl. *palìpai* 'podżoga' Dauksza, Post. 8_{35} — w pokrewieństwie z pol. *polano* z **po-lěp-no*; *lūšnà* 'marna, waląca się chata' z **lūž-sna* : *lū́žti, lū́žta, lū́žo* 'łamać się; rozpadać się na części'; pl. *plìksnos* 'gołe, wypalone słońcem łąki' : *plìkti, pliñka* 'stawać się gołym; łysieć'. Poszczególne rzeczowniki na *-sna* powstawały, jak się zdaje, na podstawie gotowych już wyrazów : *válkšna* 'jednorazowe zarzucenie sieci na ryby' obok *val̃ksmas* 'id.' — o tym samym pierwiastku, co w *válkioti* 'włóczyć'. — Lit. *vìnkšna* 'wiąz, Ulmus campestris' i pol. *wiąz* z **vęzъ* to genetycznie na pewno ten sam wyraz, ale różnica w budowie jest jeszcze przedmiotem badań.

-nis, -snis (z osnową na *-i-* i indoeur. *-i̯o-*)

§ **291.** Wśród rzeczowników na *-nis*, o osnowie na *-i-*, znajdujemy indoeuropejski wyraz na oznaczenie 'ognia' : *ugnìs, -iẽs* (wsch.-auksztt. *ùgnis, -ies*) f., łot. *uguns*; stsł. *ognь* (i *ogńь*), sanskr. *agni-ḥ*; łac. *ignis* — wyjaśnienie różnicy co do początkowej samogłoski sprawia tu badaczom znaczne trudności. Pod wpływem *ugnìs* (*ùgnis*) powstał pokrewny znaczeniem wyraz pl. *plė́nys* 'żar z popiołem' — na podstawie czasownika **plē-* : stsł. *polěti* 'palić się'. Inne przykłady: żm. *ašnìs* lub *asnìs, -iẽs* f. 'kiełek; ostrze (kosy)', łot. *asns* 'kiełek, latorośl' — o tym samym pierwiastku, co w pl. *ãšmenys* 'ostrze noża, kosy'; *usnìs, -iẽs* (wsch.-aukszt. *ùsnis, -ies*) f. 'oset'; *šaknìs, -iẽs* f. 'korzeń' obok *šakà* 'gałąź; sęk'; *blužnìs, -iẽs* f. 'śledziona' — wyraz niejasny; *kulnìs, -iẽs* f. 'pięta' obok *kul̃nas* 'id.'; *šlaunìs, -iẽs* f. 'udo, biodro'; prus. *slaunis* 'udo', sanskr. *śroṇi-ḥ* f. 'pośladek', łac. *clūnis, -is* f. 'udziec'. — Rzadkim bałtycko-słowiańskim wyrazem na *-ni-* jest *barnìs, -iẽs* f., w Postylli Daukszy 'zwada' $113_{2\cdot 9}$, 'swar' 92_{21}. 130_{47}, 'nieprzyjaźń' 18_{46}, stsł. *branь* f. 'spór, walka, wojna' — jest to nomen actionis urobione od czasownika: *bárti, bãra* m. in. 'strofować', stsł. *brati, bor̨ą* (*sę*) 'spierać się; walczyć'. — Godna uwagi jest odpowiedniość: *vilnìs, -iẽs* f. 'fala' obok stsł. *vlъna* 'id.'. Zdaje się, że litewski wyraz kontynuuje dawne collectivum **viln-i-*, podczas gdy słowiański collectivum **viln-ā-*; przyrostki *-i-* i *-ā-* charakteryzowały, jak wiadomo, m. in. formacje o znaczeniu zbiorowym.

§ **292.** Wyrazów o przyrostku *-snis*, z osnową na *-i-*, jest w języku literackim zaledwie garstka: *krósnis, -ies* f. 'piec' i *krūsnis, -ies* 'kupa kamieni', dial. 'piec w łaźni' — o pierwiastku **krãu-*: **krū-*: *kráuti, kráuna* lub *kráuja, króvė* 'składać w kupę; ładować' : stsł. *kryti*, pol. *kryć* z **krū-(ti)*; *kulkšnìs, -iẽs* 'kostka u nogi' obok *kulnìs* 'pięta', o czym wyżej; *pusnìs, -iẽs* f. 'zawieja' z **put-snis* : *pū̃sti, pùčia* 'dąć'; *šū́snis, -ies* f. 'kupa, stos drzewa, chrustu' : *šáuti, šáuna šóvė* m. in. 'wsuwać', a więc z alternacją **šãu-* : **šū-*.

§ **293.** Przyrostek *-nis* z osnową na indoeur. *-i̯o-* jest częścią składową złożonego przyrostka *-es-nis*, f. *-es-nė*, który charakteryzuje formy stopnia wyższego przymiotników: *gerèsnis*, gen. *gerèsnio*, fem. *gerèsnė* do *gẽras* 'dobry'. Uwagi o budowie litewskiego comparativu podano w tomie III § 291.

§ **294.** Dawnym wyrazem o przyrostku *-nis*, o osnowie na indoeur. *-i̯o-*, jest *sváinis, -io* 'brat żony; mąż siostry; mąż siostry żony lub męża' — wyraz ten urobiono od zaimka zwrotno-dzierżawczego **svai-*, zawartego m. in. w stsł. *svojь*, pol. *swój*. W grupie rzeczowników typu *sváinis* znalazły się w biegu rozwoju języka litewskiego niektóre dawne wyrazy na *-ni-*. Tak więc, przedstawione wyżej, § 291, *barnìs, -iẽs* ma dziś w języku literackim odmianę *bar̃nis, -io*. Dial. *kaũnis, -io* 'bójka' (: *káuti* 'bić, zabijać') miało niegdyś niewątpliwie także osnowę na *-i-*. Jako formację o przyrostku *-nis* przytacza się zazwyczaj *pavė̃nis, -io* 'miejsce zacienione' obok *pavė̃sis, -io* 'id.'. Sprawa jest nieco skomplikowana, a wzajemny stosunek między tymi formami na-

leży ująć, być może, w sposób następujący. Forma *pavĕsis* jest niewątpliwie dawniejsza, zawiera mianowicie pierwiastek **vės-*, jak w *vĕsti, vĕsta, vĕso* 'chłodnieć; stygnąć', *vėsùs* (lub *vĕsus*) 'chłodny'. Ta to forma *pavĕsis* przybrała odmiankę **pavėsnis*, podobnie obok dial. *glúosis* mamy liter. *glúosnis, -io* 'wierzba'. Z czasem domniemaną formę **pavėsnis* pojęto jako posiadającą przyrostek *-snis* odmiankę przyrostka *-nis*, wskutek czego możliwe było zjawienie się formy *pavĕnis*; por. *slėnùs* : *slesnùs* 'pochyły, niski'.

§ **295.** Rzeczowników o przyrostku *-snis, -snÿs*, z osnową na indoeur. *-i̯o-*, jest w języku literackim sporo. W zasadzie są to nomina actionis urobione od odpowiednich czasowników; większość tych rzeczowników zachowuje, jak niżej zobaczymy, swe dawne, etymologiczne znaczenie, niektóre występują ze znaczeniem późniejszym, konkretnym. Co się tyczy wokalizmu pierwiastka, to w naszych rzeczownikach ma on tendencję do występowania na stopie redukcji, por. *šũksnis* 'okrzyk; zew' : *šaũkti* 'krzyczeć, wołać'. — Przykłady: *brūkšnÿs*, gen. *brũkšnio* 'kres(k)a, rysa, linia' : *pa-braũkti* 'podkreślać'; *dÿgsnis* 'ścieg' (stąd *dygsniúoti* 'stebnować') : *díegti, díegia* m. in. 'kłuć': *dýgti, dýgsta* 'kiełkować'; *ką́snis* (lub *kąsnÿs*), *ką́snio* 'kęs, kawał' : *ką́sti, kánda* 'gryźć; kąsać'; *kepsnÿs* 'pieczeń' : *kèpti* 'piec'; *láipsnis* 'stopień' obok *láiptas* 'stopień; szczebel', pl. *láiptai* 'schody; drabina' : *lìpti, lìpa* 'włazić, wspinać się'; *mìrksnis* 'mrugnięcie' : *mérkti, mérkia* 'zamykać, mrużyć oczy; gasnąć'; *síeksnis* 'sążeń' : *síekti, síekia* 'sięgać; dążyć do osiągnięcia czegoś'; dial. *sleñksnis* obok liter. *sleñkstis, -sčio* 'próg' : *sliñkti, sleñka* 'sunąć powoli; pełzać'; *šũksnis* 'skok' : *šúokoti* 'posuwać się, iść w podskokach'; *šũksnis* : *šaũkti*, o czym mowa była wyżej; *žiñgsnis* 'krok' : *žeñgti, žeñgia* 'kroczyć, stąpać'; *žvil̃gsnis* 'spojrzenie' : *žvel̃gti, žvel̃gia* 'spojrzeć, spozierać'. — Niektóre z podanych wyżej wyrazów mają ukształtowanie chwiejne. Tak więc, *brūkšnÿs* występuje w dialektach jeszcze w formach : *brũkšnis, -io* i *brūkšnìs, -iẽs* f. Wskazywać się to zdaje na fakt, że nasz wyraz miał początkowo osnowę na *-i-*. Ta właśnie osnowa mogła być właściwa także innym wyrazom typu *brūkšnÿs*. Pomijamy w tej chwili okoliczność, że zamiast *brũkšnis* mamy *brūkšis*, i to już u Szyrwida, w Diction.[5] 30 (w znaczeniu 'cios'); w dialektach wcale nierzadka jest forma *brũkšmis, -io*.

§ **296.** Szereg rzeczowników rodzaju żeńskiego na *-nis* wzgl. *-snis* ma czy to już w dawnych tekstach, czy we współczesnym języku oboczną formę na *-nė, -snė*. W ten sposób powstały oboczności: *barnìs* : dawne i dial. *barnẽ* 'kłótnia, zwada'; *blužnìs* : dawne *blužnė* Szyrwid, Diction.[5] 341; dial. pl. *brùknys* : liter. *brùknės* 'borówki czerwone; brusznice'; *pavĕnis, -io*, dawniej chyba *pavĕnis, -ies* : dial. *pavĕnė*, § 294; *krósnis* : dial. *krósnė* 'kupa kamieni'; dial. *válksnis* : dial. *válksnė* wzgl. *val̃kšnė* i inne. — Dalszy przykład na formację o przyrostku *-snė* wzgl. *-šnė* : *plẽkšnė*, dial. *plẽksnė* 'płaszczka, flądra' obok *plekšnóti* 'plaskać'.

W związku z istniejącą w języku litewskim wymianą typu *ežià* : *ežẽ* i *ẽžė* (III § 71) obok rzeczowników na *-nė*, *-snė* występują teoretycznie oczekiwane formy na *-nia* (*-snia*?) : dial. pl. *brùknios* 'brusznice' obok liter. *brùknės*; dial. *kaunià* 'bójka' obok dial. *kaũnė*; dial. *pavẽnia* obok dial. *pavẽnė*, o czym wyżej. Osobną pozycję ma dial. pl. *kélnios* 'spodnie' z *kẽlinios* obok *kélnės* z *kẽlinės* — wyraz ten zawierał przyrostek *-inė*, nie *-nė*, por. I § 344. Rzeczowniki na *-nia* bywają też wariantami rzeczowników na *-ni-s*, o osnowie na *-i-* : pl. *vilnios*, m. in. w Postylli Daukszy 'nawałności' 14_{36}. 80_{2}, 'wały' 78_{25}. Wtórną formę nom. sg. na *-nia* ma prawdopodobnie *viešnià*, *-iõs*, *viẽšnią* 'gość-kobieta' obok żm. *viešnì*, gen. *viešniõs*; chodzi tu, jak sądzimy, o skrót wyrazu *viešpatni*, zachowanego w Postylli z Wolfenbüttel 85 (sam wyraz *vieš-patni* jest złożeniem, którego drugi człon odpowiada sanskryckiemu *patnī* 'pani; żona'). — Jako dawne wyrazy na *-nia* przytoczymy tu: dial. *lipnià*, *-iõs* 'lepianka' obok *lìpti*, *limpa* 'przylepiać się', *lipùs* lub *lipnùs* 'lepki, przylepiający się'; pl. *lùbnios* 'szerokie sanie' obok pl. *lùbos* 'powała' (*lùbnios* mogłoby jednak kontynuować dawniejszą formę **lubinės*, jak *kélnios* formę *kẽlinės*, o czym wyżej); — podany poprzednio, § 290, wyraz *lūšnà* występuje w dialektach w odmiance *lūšnià*, gen. *lũšnios* z **lūž-snia*, a więc ma zakończenie palatalne jak *lipnià*.

-nus, -snus; -nius

§ **297.** Jest tylko jeden rzeczownik o przyrostku *-nus* : *sūnùs*, *-aũs*, *sū́nų* 'syn'. Mamy tu wyraz starożytny, indoeuropejski : stsł. *synъ*, sanskr. *sūnu-ḥ*; goc. *sunus* (z *u* krótkim w pierwiastku). Za podstawę dla tego wyrazu posłużył czasownik występujący w sanskrycie jako *sū́te* i *suvā́ti* 'rodzi, wydaje na świat; pobudza'.

Podczas gdy liczba rzeczowników na *-nus* ograniczona jest do jednego, przymiotniki o tym zakończeniu stanowią znaczną grupę. Ogólnie biorąc, przymiotniki na *-nus* wzgl. *-snus* znaczą: „skłonny do takiej a takiej czynności". Przymiotniki te zawierają pierwiastki czasownikowe, a akcentowane są w nom. sg. prawie zawsze na przyrostku.

Przymiotniki na *-nus* są po części odmiankami przymiotników na *-us*. W języku literackim następujące przymiotniki mają po dwie formy na *-nus* i *-us*: *klusnùs* i *klusùs* 'dobrze słyszący, o dobrym słuchu' : *klùsti*, *klũsta* 'zacząć słuchać'; *krutnùs* i *krutùs* 'ruchliwy, żwawy' : *krutė́ti*, *krùta* 'ruszać się'; *lipnùs* i *lipùs* 'lepki' : *lìpti*, *limpa* 'przylepiać się'; *prašnùs* i *prašùs* 'kto natrętnie prosi' : *prašýti*, *prãšo* 'prosić'; *sraunùs* i *srovùs* 'szybki (o prądzie)' : *srovė́ti*, *srõvi* 'szybko płynąć (o prądzie)'. W dialektach jest takich oboczności więcej : *kalbnùs* i liter. *kalbùs* 'gadatliwy' : *kalbė́ti*, *kalba* 'mówić'; *kritnùs* i liter. *kritùs* 'sypki' : *krìsti*, *krinta* 'padać, sypać się' itd. — Na osobną uwagę zasługują : *nagnùs* i *nagùs* 'o dobrych rękach, zdolny do wszelkiej roboty' — obie te formy są w użyciu raczej w dialektach, przy czym pierwotniejsza forma

nagùs pochodzi nie od czasownika, lecz od rzeczownika, mianowicie pl. *nagaĩ* m. in. 'palce, ręce'.

Niektóre przymiotniki na *-nus* są tylko późniejszymi wariantami przymiotników na *-nas*. Oboczności, jak *lẽpnas* : *lepnùs*, *švelnas* : *švelnùs*, *trãknas* : *traknùs* itd., poznaliśmy już wyżej, § 287. Wyjaśnienie nie zawsze jest proste. Niemałą trudność sprawiają przymiotniki o znaczeniu 'gładki' : *glõdnas* : *glodnùs*, *gluõdnas* : *gluodnùs*, *glõtnas* : *glotnùs*, *gluõtnas* : *gluotnùs*. Zdaje się, że w urobieniu form na *-nus* nie bez znaczenia były warianty na *-us* : *glodùs*, *gluodùs*, *glotùs*. One to przez kontaminację z formami na *-nas* mogły dać początek nowotworom na *-nus*. Poszczególne przymiotniki na *-nus* trzeba traktować bardzo ostrożnie. Znany z dialektów przymiotnik *lobnùs*, który w połączeniu z *dáiktas* 'miejsce' daje znaczenie 'kałuża, miejsce zalane', nie stanowi zwykłej formacji pochodnej w stosunku do *lóbas* 'zagłębienie, dolina', lecz powstał jako oppositum do *kalnùs* 'górzysty, wyżynny, spadzisty'.

A oto przykłady przymiotników na *-snus* wzgl. *-šnus*, których jest w ogóle mało. Z języka literackiego znamy *lipšnùs* 'lepki; dobrze przylegający; potulny, łagodny' obok *lipnùs* i *lipùs* 'lepki'. Z dialektów wymienimy: f. *dėsnì* 'nośna (o kurze)' obok liter. *dėslì* 'id.' : *dė́ti* m. in. 'znosić jaja'; *ėsnùs* 'żarłoczny' z **ėd-snus* obok liter. *ėdrùs* 'id.' : *ė́sti*, *ė́da* 'żreć', dial. 'jeść'; *rysnùs* 'żarłoczny; niewybredny' : *rýti*, *rỹja*, *rìjo* 'żreć'; *nuolaiznùs* 'pochyły, spadzisty' z **nuolaizdnus*<**nuolaid-snus* obok liter. *nuolaidùs* 'id.; ustępliwy'. W dialektach nie brak też oboczności typu *vìlgšnas* (forma będąca w użyciu i w języku literackim) : *vilgšnùs* : *vìlgyti* 'zwilżać'.

§ 298. Rzeczowniki o przyrostku *-(s)nius* należą chyba wyłącznie do dialektów. W dialekcie twereckim wyrazy na *-(s)nius* oznaczają osoby według oddawanych przez nie wydzielin z ciała. Budowa tych wyrazów jest zadziwiająco regularna: wszystkie pochodzą od pierwiastków czasownikowych, których wokalizm występuje na stopie słabej redukcji. Przycisk spoczywa na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej, przy czym pod przyciskiem, gdy są po temu odpowiednie warunki, dochodzi do skutku metatonia. Przykłady: *mìžnius* 'szczoch; malec' : *mỹžti*, *mẽža*, *mỹžo* 'szczać'; *piȓznius* 'pierdzioch' z **pirzdnius*<**pird--snius* : *pérsti*, *pérdžia* 'pierdzieć'; *šìknius* 'sracz; małe dziecko' : *šìkti* 'srać'; *trìznius* 'ktoś, kto *tríedžia*' z **trizdnius*<**trid-snius* : *tríesti*, *tríedžia* 'oddawać ekskrementa na rzadko'. Poza Twereczem znaleźć można dalsze wyrazy na *-(s)nius* na oznaczenie osób, ale już o nieco odmiennym znaczeniu: *sùsnius* 'ktoś wyschły, niezdrowy, parchaty' : *sùsti*, *sũsta* 'schnąć, nędznieć, parszywieć'. W dialektach zdarzają się też wyrazy na *-nius*, oznaczające pejoratywne czynności. Tak więc, w Tworeczu na oznaczenie 'kłótni' jest wyraz *barniùs*, który przecież akcentowany jest inaczej, aniżeli np. *mìžnius*.

Pochodzenie rzeczowników na *-nius* nie zostało jeszcze wyjaśnione. W rozważaniach nad tym zagadnieniem należy mieć na uwadze, że obok rzeczowników typu *mìžnius* istnieją formacje pokrewne na *-ius*, bez *n* przed tym

przyrostkiem, a więc typu *mìžius*. Co się znów tyczy rzeczownika *barniùs*, który akcentowany bywa i na pierwiastku (*bar̃nius*) i oznacza także 'człowieka kłótliwego', to ten może być po prostu wariantem rzeczownika *bar̃nis*, *-io* 'kłótnia, swar'; otrzymał on właśnie zakończenie *-ius* zamiast *-is*, gdy wystąpił ze znaczeniem 'człowiek kłótliwy'.

-anas, -ganas, -ana

§ **299**. W języku literackim i w dialektach jest spora ilość przymiotników na *-anas*. Aż cztery spośród nich wyrażają znaczenie 'pochmurny itp.' : *dárganas, -à* 'słotny (o brzydkiej pogodzie)' : *dargà* lub *dárga* 'mokra, dżdżysta pogoda' : *dérgti, dérgia* 'padać (o śniegu z deszczem)'; *rū̃kanas, -à* 'mglisty' : *rū̃kas* 'mgła'; *rū̃škanas, -a* 'pochmurny; chmurny (o człowieku)'; *ū̃kanas, -à* 'mglisty, pochmurny' : *ū̃kas* 'mgła'. Poza tymi 4 przymiotnikami zakończenie *-anas* mają: *álkanas, -à* 'głodny' : *álkti, álksta, álko* 'łaknąć, chcieć jeść'; dawne *dovanas* 'daremny, gratuitus' Szyrwid, Diction.[5] 39; żm. *plãkanas* 'płaski', łot. *plakans* obok dial. *plaks* 'id.'.

Kilka przymiotników oznaczających barwy o niepełnej intensywności ma przyrostek *-z-ganas*; rozszerza on pierwiastek odpowiednich przymiotników podstawowych. Przymiotniki, o których mowa, są odmiankami przymiotników na *-svas* o tej samej funkcji. Wspólną właściwością obu grup przymiotników jest obok znaczenia jednakowa akcentuacja : przycisk na zgłosce pierwszej o intonacji cyrkumfleksowej. — Oto nasze przymiotniki: *bal̃zganas, -à* 'białawy' obok *bal̃svas* lub *bal̃kšvas* 'id.' : *báltas* 'biały'; *juõzganas* 'czarniawy' obok *juõsvas* 'id.' : *júodas* 'czarny'; *gel̃zganas* 'żółtawy' obok *gel̃svas* 'id.' : *gel̃tas* 'żółtawy; żółty'; *raũzganas* 'rudawy, różowawy' : *raũsvas* 'id.' : *raũdas* 'rudy, maści lisiej'; *žal̃zganas* 'seledynowy' obok *žal̃svas* 'zielonawy, zielonkawy' : *žãlias* 'zielony; surowy'. — Pochodzenie przymiotników na *-z-ganas* jest ciągle jeszcze tematem rozważań. Już na pierwszy rzut oka nasuwa się porównanie z łotewskimi przymiotnikami na *-gans*, jak *melngans* 'czarniawy' : *melns* 'czarny'; *zaļgans* 'zielonkawy' : *zaļš* 'zielony; świeży, surowy'. Litewskie przymiotniki na *-zganas* mogłyby więc być wynikiem kontaminacji form na *-svas* i na *-ganas*. Sprawę wolno wyobrazić sobie tak, że z początku jakiś jeden czy dwa przymiotniki miały zakończenie *-svas*, podczas gdy inne zakończenie *-ganas*. Dopiero z biegiem czasu doszło do ich mieszania, a co za tym idzie, do urabiania nowotworów na *-zganas*. W każdym razie we współczesnym poczuciu językowym łączność między obu grupami przymiotników, na *-svas* i *-zganas*, jest niewątpliwa, a wyraża się w tym, że formy typu *bal̃zganas* wbrew wymowie pisane są nierzadko przez *s* : *bal̃sganas*. — Jeszcze w sprawie pochodzenia przyrostka *-ganas*. Słuszne wydaje się przypuszczenie, według którego mamy tu przyrostek *-anas*, który otrzymał poprzedzające *g* (*-g-anas*) wskutek fałszywej dekompozycji odpowiedniego wyrazu podstawowego (por. Skardžius 227). Jako ten wyraz, który dał początek przyrostkowi

-ganas, wchodzi w rachubę przede wszystkim **žalg-anas*, w związku etymologicznym z łot. dial. *zalga* 'błysk', z czasownikiem *zalgot* 'mienić się; błyszczeć kolorem zielonkawym' oraz z przymiotnikiem *zaļgans* 'zielonkawy', z *ļ* palatalnym wskutek nawiązania łączności z podstawowym przymiotnikiem *zaļš* 'zielony' (postać *zalgans* z dawnym *l* niepalatalnym zachowała się w poszczególnych dialektach).

§ **300.** Spośród rzeczowników na *-ana* wymienimy na pierwszym miejscu grupę tych, które łączą się ściśle z przedstawionymi wyżej przymiotnikami na *-anas* : *dárgana* 'słota' : *dárganas*; *rū̃škana* 'pogoda pochmurna' : *rū̃škanas*; *ū̃kana* 'mgła' : *ū̃kanas*. Wzajemna zależność formalna tych rzeczowników od siebie wyraża się i w jednakiej akcentuacji, mianowicie na pierwszej zgłosce. Zresztą, rzeczowniki na *-ana* akcentowane są w nom. pl. na zgłosce pierwiastkowej. — Jest drobna grupa rzeczowników na *-ana*, używanych normalnie jako pluralia tantum, które oznaczają pewne niezwykłe lub ujemne właściwości organizmu ludzkiego: *gárbanos* 'kędziory' obok pl. *garbaĩ* — w pokrewieństwie z prus. *garbis* 'góra' *V*. 28 oraz z słow. **gъrbъ* : pol. *garb*; dial. *plãskanos* i liter. *pléiskanos* 'łupież' — w etymologicznym związku z *plė̃šti, plė̃šia* 'drzeć, rwać itp.' i *pléišėti, pléišėja* 'pękać, łupać się', przy czym godna uwagi jest tu wymiana *sk* : *š*; *strãzdanos* 'piegi' obok *strãzdas* 'drozd'; *trãškanos* lub *tráiškanos* 'ropa z oczu' : *trė̃kšti, trė̃škia, trė̃škė* 'wyciskać; miażdżyć' i *trýkšti, trýkšta, trýško* 'tryskać'. — Inne wyrazy na *-ana*, pl. *-anos* : *drãpanos* 'odzież', także 'bielizna' — o tym samym pierwiastku, co *drabùžis, -io* 'tkanina; łachman; odzież', które jednak ma dźwięczne *b*; *kãmanos* 'uzda z wędzidłem' — w pokrewieństwie z *kamíenas* 'pień, łodyga'; *liẽkana* 'pozostałość, resztka' obok *liẽkas* 'pozostały; nieparzysty', m. 'pozostałość' : *lìkti, liẽka* 'zostawać, pozostawać'; *palū̃kanos* 'odsetki, procenty' obok *palū̃kos* 'id.' : *pa-lūkė́ti, palū̃ki* 'poczekać'; *gãbana* 'wiązka siana, słomy' obok *gãbalas* 'kawał, kawałek'; *spùrgana* 'kwiatek chmielu; pączek; bazia' obok *spùrgas*, w zasadzie o tym samym znaczeniu. — Od przymiotnika *dovanas*, o którym mówiliśmy wyżej, pochodzi rzeczownik *dovanà, -õs, dóvaną*, dial. *dóvana, -os* 'dar'. W Diction.[5] znajdujemy na s. 39 oprócz rzeczownika *dovana* także przymiotnik *dovanas* oraz adverbium *dovanai*. — Rzadka nazwa rzeki na *-ana* : *Stauganà, -õs, Staũganą* obok *Staugenà* w pow. Tauragė.

-uo, -ens; -muo, -mens

§ **301.** Z dawnej, niewątpliwie licznej grupy rzeczowników na *-uo*, gen. *-ens* pozostały w języku litewskim tylko resztki: *ruduõ* z **rud-ōn*, gen. *rudeñs* z **rud-en-es* m. 'jesień' : *rùdas* 'rudy'; *širšuõ, -eñs, šìršenį* m. 'szerszeń'; *vanduõ, -eñs, vándenį* m. 'woda' obok stsł. *voda* 'id.'. Na podstawie połączenia *iš, nuo mažeñs* 'z, od małości, dzieciństwa' wysnuć można wniosek, że język litewski miał niegdyś rzeczownik **mažuo*, urobiony od przymiotnika *mãžas* 'mały'. Na dawnej osnowie na *-ōn, -en-* oparty jest niewątpliwie wyraz *geluonìs*,

-iẽs, gẽluonį 'żądło'. Dawną odmianę tego wyrazu **geluo*, acc. **gelenį* przekształcono mianowicie w ten sposób, że formę nom. sg. **geluo* uogólniono we wszystkich pozostałych przypadkach: acc. sg. **gel-uo-nį* — i w oparciu o tę formę zaczęto odmieniać wyraz według osnów na *-i-*, a więc *geluonìs, -iẽs* itd. Dalsze pozostałości po wyrazach na *-ōn, -en-* przedstawiono w § 286.

§ **302.** Wyrazy na *-muo, -mens* rozpadają się na dwie grupy. Są to z jednej strony formacje dawne, archaizmy słownikowe, z drugiej zaś neologizmy naszych czasów.

Dawne wyrazy na *-muo* zawierają, o ile to tylko na podstawie etymologii można ustalić, pierwiastki czasownikowe. W większości wypadków pierwiastki te zakończone są samogłoską długą, dwugłoską lub połączeniem dwugłoskowym, rzadziej spółgłoską szczelinową lub zwartą. Genetycznie wyrazy na *-muo* były to niewątpliwie nomina actionis. Poniżej przytoczone wyrazy nie wszystkie są jednakowo dawne, niektóre z nich powstały z pewnością w okresie samodzielnego rozwoju języka litewskiego — zagadnienie to wymaga jednak szczegółowych badań. A oto nasze dawne wyrazy na *-muo* : *rė̃muo, -ens* m. 'zgaga'; dawne *sėmuo* 'siew, siejba' : *sė́ti, sė́ja* 'siać'; *stomuõ* lub *stuomuõ, -eñs* m. 'stan, talia w figurze': *stóti, stója* 'stanąć'; *piū̃muo* 'żniwo' Postylla z r. 1600 86 b obok *piū̃tìs, -iẽs* 'id.' : *piáuti, piáuna* m. in. 'żąć'; *liemuõ, -eñs, liemenį* m. 'pień; łodygą; talia, kibić'; *piemuõ, -eñs, píemenį* 'pasterz' — indoeuropejskie nomen agentis : gr. ποιμήν, -ένος 'id.'; *skiemuõ, -eñs* m. m. in. 'pasmo nici w osnowie tkaniny'; *šelmuõ, -eñs, šélmenį* m. 'kalenica, szczyt strzechy, dachu' obok słow. **selmę* : pol. *ślemię, szlemię* 'belka poprzeczna; szubienica'; *želmuõ, -eñs, žel̃menį* 'kiełek; ruń' : *žélti, žẽlia, žẽlė* 'wschodzić (o roślinach); porastać'; *šermuõ, -uoniẽs, šérmuonį* 'gronostaj, Mustela erminea' — o przebudowanej osnowie; *juosmuõ, -eñs, júosmenį* 'pas u spodni, spódnicy; talia' : *júosti, júosia* 'opasywać' (dial. *juozmuõ* z **juozdmuo*<**juostmuo* to wariant wyrazu *juosmuõ*, który otrzymał morfem *juost-* pod wpływem *júosta* 'pas'); *ašmuõ*, pl. *ãšmenys, -ų̃* 'ostrze (noża, siekiery, kosy)' — o tym samym pierwiastku **aš-*, indoeur. **ak̑-*, co np. w *aštrùs*, dawniej *ãštras* Dauksza, Post. 473_{14} 'ostry'; *tešmuõ, -eñs* 'wymię' : *tę̃šti, tę̃šia* 'nabrzmiewać (o wymieniu krowy przed jej ocieleniem się)'; *metmuõ*, pl. *mẽtmenys* m. 'osnowa w tkaninie' : *mèsti, mẽta* 'rzucać, rzucić'; pl. *ė́dmenys, -ų̃* 'gęba; pysk; zęby' : *ė́sti, ė́da* 'żreć; jeść'; *akmuõ, -eñs* 'kamień', właściwie 'przedmiot ostry' — wariant wyrazu *ašmuõ*; *linkmuõ* 'przegub' : *liñkti, liñksta* 'giąć się' i inne.

Neologizmy na *-muo, -mens* odgrywają niemałą rolę w terminologii naukowej. Wymienimy tu z zakresu matematyki : *skaitmuõ, -eñs* m. 'cyfra' : *skaitýti, skaĩto* m. in. 'liczyć'; *dalmuõ, -eñs* 'iloraz' : *dalýti, dalìja* 'dzielić'; *daugmuõ, -eñs* 'mnożna' : *dáuginti* m. in. 'mnożyć'; *skersmuõ, -eñs* 'średnica' : *sker̃sas* 'poprzeczny'. Neologizmami są też, m. in. *rašmuõ, -eñs* 'znak piśmienny' : *rašýti, rãšo* 'pisać' oraz *vaidmuõ, -eñs* 'rola' : *vaidìnti* 'grać na scenie'. Neo-

logizmy na *-muo* są zazwyczaj tłumaczeniami odpowiednich wyrazów wzgl. terminów obcych.

-enas, -ena; *-enis, -enė*

§ **303.** Przymiotnik o przyrostku *-enas* można przytoczyć tymczasem tylko jeden : żm. *mė̃lenas* 'siny, niebieski, modry' — o tym samym pierwiastku, co liter. *mė̃lynas* 'id.', pl. *mė̃lys, -ių* 'lazurek, farbka do bielizny'.

Rzeczowników o przyrostku *-enas* jest tylko garstka : *gluodė̃nas* 'Anguis fragilis' — wyraz urobiony, jak się zdaje, od przymiotnika *gluodùs* 'gładki'; pl. *pelenaĩ* 'popiół', łot. *pelni* 'id.', prus. *pelanne* 'popiół' *V.* 37— o tym samym pierwiastku, co np. pol. *popiól* z **po-pelъ*; *vė̃lenas* 'wał, walec' : *vélti, vė̃lia, vė̃lė* 'gręplować'. Przyrostek *-enas* zdarza się niekiedy w nazwach wodnych : *Dúobenas,* jezioro w pow. Kelmė : *duobė̃* 'zagłębienie; dół'; *Skir̃tenas,* rzeka w pow. Raseiniai.

§ **304.** Rzeczowniki o przyrostku *-ena,* których liczba w języku literackim i dialektach jest stosunkowo znaczna, rozpadają się pod względem pochodzenia na dwie grupy, odpowiednio do tego czy oparte są na czasownikach, czy też na rzeczownikach lub przymiotnikach. Nasze rzeczowniki akcentowane są dwojako : mają przycisk albo nieruchomy na zgłosce pierwszej, np. *dvė̃sena* 'padlina', albo też ruchomy, jak w *keikenà, -õs, keĩkeną* 'przeklinanie'.

Rzeczowniki na *-ena* czasownikowego pochodzenia to po części nazwy czynności. Z języka literackiego niewiele tylko jest tu do przytoczenia : pl. *ríetenos, -ų* 'kłótnie, swary' : *ríeti, ríeja* 'strofować, łajać'. Z dialektów : *keikenà, -õs, keĩkeną* 'przeklinanie' : *kéikti, kéikia* 'kląć, przeklinać' (wyraz *keikenà* wykazuje więc godną uwagi metatonię w zgłosce pierwiastkowej); żm. *mùšena* 'bicie', refl. *mùšenos* 'bójka' : *mùšti* 'bić'.

Nazwy czynności na *-ena* służą, i to dość często, do pejoratywnego oznaczania osób. Z języka literackiego możemy tu przytoczyć : *gaĩšena* 'zdechlak; padlina' : *gaĩšti, gaĩšo* m. in. 'zdychać'; *kùitena* 'rozczochraniec; maruda' : *kuĩstis, kuĩčiasi* 'skubać się; dłubać się, długo się przygotowywać'; *pešenà, -õs* 'rozczochraniec' : *pèšti, pẽša* 'skubać, szczypać'; *stìpena* 'zdechlak' : *stìpti, stim̃pa* 'zdychać'; *ùitena* 'kogo zawsze trzeba strofować, próżniak' : *ùiti, ùja* 'strofować, łajać' (wyraz *ùitena* = **ui-t-ena* zawiera wtrącone *t*); *véltena* 'rozczochraniec' : *vélti, vė̃lia* m. in. 'plątać' (co do elementu *t* w *véltena* por. *ùitena*). Z dialektów dochodzą m. in. jeszcze : *kvaĩšena* 'półgłówek' : *kváiša, kvaĩšas* 'głuptas', *kvaĩšti, kvaĩšta* 'głupieć'; *páistena* 'kto bzdury plecie' : *páistyti, páisto* 'pleść, bredzić'.

Jest sporo rzeczowników, które oznaczają wynik pewnych czynności, mają więc znaczenie konkretne; najczęściej chodzi tu o wyrazy o znaczeniu ujemnym. Przykłady z języka literackiego:

1. wyrazy oznaczające 'padlinę' : *dvė̃sena* : *dvė̃sti, dvė̃sia* 'zdychać'; *gaĩšena* : *gaĩšti, gaĩšta* m. in. 'zdychać'; *puolenà, -õs, púoleną* : *pùlti, púola* 'padać, paść'; *stìpena* m. in. także 'zdechlak' : *stìpti, stim̃pa* 'kostnieć, marznąć;

zdychać'. Obok *dvěsena* i *stìpena* zdarzają się w dialektach odmianki *dvěselena*, *stìpelena* z nie wyjaśnionym dotąd morfemem *-el-*; por. jeszcze *merlenà, -õs* 'padlina' : *mérdėti, mérdi* 'umierać';

2. wyrazy, które oznaczają wynik rozczłonkowania pewnego przedmiotu : *ìžena* 'łupina, łuska, skorupa', pl. 'pozostałości, resztki (np. żarcia)' : *ìžti, ỹžta* (*ỹža*) 'pękać, rozpadać się; łuskać się'; pl. *lū̃ženos, -ų* 'przedmioty połamane, graty' : *lū̃žti, lū̃žta, lū̃žo* 'łamać się'; pl. *piùvenos, -ų* 'trociny' : *piáuti, piáuna, pióvė* 'rznąć, ciąć, piłować' i *piū̃vis, -io* 'rznięcie, cięcie'; pl. *pùvenos, -ų* 'zgnilizna' : *pū́ti, pū̃va, pùvo* 'gnić'; pl. *svìltenos* 'spalenizna' obok *svìltai* i *svìltos* 'id.' : *svìlti, svỹla* 'palić się bez płomienia, tlić się'; — w obręb tej grupy dostał się wyraz pl. *krẽkenos, -ų̃* 'młodziwo, siara' : *krekė́ti, krẽka* 'ściąć się, zsiadać się'.

§ **305.** Rzeczowniki na *-ena*, urobione od rzeczowników, oznaczają, ogólnie biorąc, podobieństwo : *galvenà, -õs, gálvenq* 'główka nasion lnu' : *galvà, -õs, gálvą* 'głowa'; *kotenà* 'łodyga podziemna, kłącz' : *kótas* 'trzonek', także 'łodyga'; *rankenà, -õs, rañkeną* 'rękojeść' : *rankà* 'ręka'; *sniẽgena* 'śnieżka, gil, Pyrrhula pyrrhula' i 'śnieguła, Galanthus nivalis' : *sniẽgas* 'śnieg'; *tėvenà* 'drugi ojciec, zupełnie jak ojciec'.

Pewną podgrupę w stosunku do wymienionych wyrazów stanowią te, które mają znaczenie 'skóra z czegoś' : *galvenà*, dial. *gálvena* 'skóra z głowy zwierzęcia domowego' (o tym, że ten wyraz ma także znaczenie 'główka nasion lnu', dowiedzieliśmy się już wyżej) : *galvà*; *jautenà, -õs, jáuteną* 'skóra z byka lub wołu' : *jáutis, -čio* 'byk; wół'; *karvenà* 'skóra z krowy' : *kárvė* 'krowa'; pl. *kójenos* 'chodaki ze skóry z nóg zwierzęcia domowego' : *kója* 'noga'; *lapenà* 'skóra z lisa', pl. *lãpenos* 'futro na lisiej skórze' : *lãpė* 'lis'; *lokenà, -õs, lókeną* 'skóra z niedźwiedzia' : *lokỹs*, gen. *lókio* 'niedźwiedź'; *meškenà* 'skóra z niedźwiedzia' : *meškà, -õs* 'niedźwiedź'; *zuikenà* 'skóra z zająca' : *zuĩkis, -io* 'zając'.

Rzeczowników na *-ena*, które by pochodziły od przymiotników, jest znikomo mało. Ale i te przykłady, które się przytacza jako pewne, wymagają dodatkowych wyjaśnień. Znane z Postylli Daukszy 96_{16} połączenie *iž̃g maženos* 'z dzieciństwa' nasuwa przypuszczenie, że w języku litewskim istniał niegdyś rzeczownik **mažena* 'małość' : *mãžas* 'mały'. Przypuszczenie to nie stanie się jednak pewnikiem, dopóki nie zdołamy wyjaśnić stosunku podanego połączenia do *iš mažeñs* 'id.'. Rzeczownikiem na *-ena* przymiotnikowego pochodzenia ma być *retenà* 'rzadkość' : *rẽtas* 'rzadki'. Powstaje pytanie, jak się ma ten rzeczownik do *retenýbė* 'id.'?

§ **306.** Na koniec przedstawimy parę nazw rzek o przyrostku *-ena* : *Gárdena* (: *Gárduva*) w pow. Tauragė; *Bambenà, -õs, Bañbeną* w pow. Alytus; *Grandenà, -õs, Grañdeną* w pow. Kelmė; *Krekenà, -õs, Krẽkeną* w pow. Šakiai i inne. Nazwy te stanowią temat do osobnych rozważań.

§ **307.** Przyrostek *-mena* jest tylko pewną, nie dość zresztą wyjaśnioną odmianką przyrostka *-ena*. O bliskości funkcji obu tych przyrostków świadczy

fakt, że niekiedy ten sam wyraz występuje to z *-ena*, to z *-mena*. Rzeczowniki na *-mena* pochodzą głównie od czasowników. Takie pochodzenie mają m. in. : dial. *armenà, -õs, ar̃meną* 'zorana warstwa powierzchni ziemi; ziemia orna': *árti, ãria* 'orać'; dial. *lašmenà* 'miejsce w jeziorze, gdzie woda marznie i nie zamarza' : *lašė́ti, lãša* 'ciec kroplami'; *putmenà, -õs* 'obrzęk, opuchlina' : *pū̃sti, pùčia* 'dąć, wiać; pl. *skùtmenos, -ų* 'obierzyny (z ziemniaków)' obok *skùtenos, -ų* 'id.' : *skùsti, skùta, skùto* 'skrobać, obierać'; pl. *trùpmenos* 'drobinki, okruszyny' : *trupė́ti, trùpa* 'kruszyć się'. — Jest jeszcze grupa rzeczowników na *-mena* pochodzących od przymiotników; wyrażają one odpowiednią własność w stopniu najwyższym : *ger̃mena* 'najlepsza część czegoś' : *gẽras* 'dobry' ; *plonmenà, -õs, plónmeną* 'najcieńsza część czegoś' : *plónas* 'cienki (o tkaninie)'; *retmenà* 'miejsce bardzo rzadkie (np. gdzie wzeszło najmniej zboża)' : *rẽtas* 'rzadki'; *smùlkmena* 'drobnostka' : *smulkùs, -ì* lub *smùlkus, -i* 'drobny'. — Są wreszcie nazwy wód na *-mena* : *Juodmenà, -õs, Júodmeną*, rzeka w pow. Kaunas : *júodas* 'czarny'; *Rudmenà, -õs*, rzeka w pow. Kaunas : *rùdas* 'rudy'; *Deimenà, -õs, Deĩmeną*, rzeka w b. Litwie pruskiej itd.

Badania nad przedstawionymi wyrazami o przyrostku *-mena* nie mogą pominąć okoliczności, że np. *armenà* występuje też z dawną osnową spółgłoskową : *armuõ, -eñs, ármenį*; por. też pl. *ármenys, -ų̃*. Co się znów tyczy wyrazów jak *ger̃mena*, to te mają nieraz krótszą formę na *-mė* : *germẽ, -ẽs, ger̃mę*; *retmenà* : *retmẽ, -ẽs*; *smùlkmena* : *smulkmẽ, -ẽs, smul̃kmę*.

§ **308.** Rzeczowników o przyrostku *-enis* w języku literackim jest zaledwie parę, są jednak w większej ilości w dawnych tekstach i dialektach. Jako przykład literacki przytoczymy tu *prapuolẽnis, -io* 'kto przepadał lub przepadł' — jest to jakby rzeczownikowy odpowiednik participium praet. act. *prapúolęs*. Znany z dialektów wyraz *rùdenis* lub *rudenỹs* 'jesień' nie jest właściwym przykładem na formację na *-enis* : mamy tu po prostu wtórną formę rzeczownika o osnowie spółgłoskowej *ruduõ* z **rud-õn*, gen. *rudeñs* z **rud-en-ès*. Na szczególną uwagę zasługują za to znane z dialektów wyrazy : *áudenis, -io* 'wiatr północno-wschodni' — o pierwiastku tym samym, co w wyrazie *áudra* 'burza z piorunami' = **aud-ra*; *sómenis* 'wiatr północno-wschodni' — dokładny odpowiednik łot. *sãmenis* 'wiatr północno-zachodni lub północny', właściwie: 'wiatr z **somų žẽmė* = łot. **sãmu zeme* 'Finlandia' (: *Sãmu sala* 'Ezel', wyspa)'. Poza tym *-enis* służy do formowania urzeczownikowionych przymiotników, jak np. *šykštẽnis, -io* 'skąpiec, sknera' : *šykštùs* 'skąpy'; *margẽnis, -io* 'płótno wzorzyste' : *márgas* 'pstry'. Podczas gdy wyrazów pospolitych na *-enis* jest w języku litewskim bardzo mało, nazwy i nazwiska o tym przyrostku występują w dość znacznej ilości : *Gaivẽnis*, rzeka w pow. Šiauliai; *Maldẽnis*, rzeka w pow. Kuršėnai; *Raudẽnis*, jezioro w pow. Marijampolė itd.; — nazwiska o pochodzeniu przezwiskowym : *Dievẽnis, Rastẽnis, Tylẽnis* itd.

§ **309.** Wśród rzeczowników na *-enė* jest parę nomina actionis : *kepẽnė*, dial. *kepenià, -iõs* 'pieczenie; pieczeń; żar słoneczny' : *kèpti, kẽpa* 'piec'; *perẽnė*

'obijanie się wienikiem; łaźnia' : per̃ti, pẽria, pẽrė 'obijać w łaźni wienikiem'; virtẽnė 'przewracanie się; miejsce, gdzie się wozy wywracają' : vir̃sti, vir̃sta, išvir̃to 'przewracać się, wywracać się'. Inne używane w języku literackim wyrazy na -enė mają już znaczenie konkretne : verdẽnė 'źródło' : vìrti, vérda 'gotować się'; žindẽnė 'maciora lub kobyła po oźrebieniu się' : žį́sti, žìnda 'ssać'.

Oprócz wyżej przytoczonych zdarzają się wyrazy na -enė rzeczownikowego lub przymiotnikowego pochodzenia : dial. karẽnė 'wojna' : kãras lub dawne karias 'id.'; żm. mėlẽnė 'czarna jagoda' : żm. mẽlenas 'siny, niebieski, modry'. Pl. Juodẽnės, pastwiska w pow. Panevėžys : júodas 'czarny'.

Gdy mowa o pochodzeniu rzeczowników na -enė, należy mieć na uwadze także tę ewentualność, że w poszczególnych wypadkach kontynuują one formacje o osnowie spółgłoskowej na -en-. Oboczność kerpenẽ, -ẽs, kérpenę 'wierzchni (niejadalny) okrawek brukwi, marchwi, rzodkwi z liśćmi' : kérpė m. in. o tym samym znaczeniu powstała, jak sądzimy, na podstawie spółgłoskowej osnowy *kerp-en-, : nom. sg. *kerpē, gen. sg. *kerpenes itd.

-menis, -menė, -monė

§ **310.** Wszystkie wyrazy na -menis wzgl. -menys w nom. sg. kontynuują dawne wyrazy o osnowie spółgłoskowej na -men-. W poszczególnych wypadkach daje się to łatwo udowodnić : dial. piemenỹs 'kto zachowuje się jak pastuch' : piemuõ, acc. píemenį 'pasterz'; dial. piũmenis 'żniwo' : dawne piũmuo. Na podstawie wymienionych i podobnych oboczności wolno przypuszczać, że i np. dawne gelmenis 'wielki mróz' rozwinęło się z dawniejszego wyrazu *gelmuo, o tym samym pierwiastku, co np. w pagelà 'zimne i wilgotne powietrze'.

§ **311.** Rzeczowników na -menė jest we współczesnym języku literackim zaledwie parę : pl. reĩkmenės 'przedmioty potrzebne do czegoś', w Postylli Daukszy 293_{28}. 309_1 reikmẽnė 'potrzeba' : reĩkti, reĩkia 'potrzeba'; nešmẽnė 'to, co się niesie, pakunek' : nèšti, nẽša 'nieść'; vežmẽnė 'to, co się wiezie, bagaż' : vèžti, vẽža 'wieźć'. W dawnym języku wyrazów na -menė było więcej. W Dictionarium[5] Szyrwida znajdujemy : bũmenia 'obecność' 197, oboczna forma wyrazu bũmenė : bũti 'być'; piũmenė 'żniwo' 456 obok piũtis, -iẽs 'id.' : piáuti, piáuna m. in. 'żąć'; sėmẽnė (z tą akcentuacją w dzisiejszych dialektach) 'siew' 336 (wydrukowano semenies metas 'czas siewu'), 335 (pl. semenes 'sianie, siew'). W dialektach stwierdzić można dalsze wyrazy na -menė, np. lekmẽnė 'kałuża; grzęzawisko, trzęsawisko' — o tym pierwiastku, co w stsł. loky 'kałuża', stwniem. lahha, niem. Lache itd. — Przyrostek -menė zdarza się niekiedy w nazwach rzek. Tak np. Lekmẽnė to rzeka na Żmudzi w pow. Raseiniai i Tauragė : lèkmẽnė, o czym mowa była wyżej.

Rzeczowniki na -menė są po części wariantami rzeczowników na -muo < <*-mō(n), gen. -mens < *-men-es. Że sprawa ma się tak rzeczywiście, wskazują m. in. odpowiedniości : reĩkmenės obok reikmuõ, -eñs, pl. reĩkmenys 'id.';

piū̃menė obok *piū̃muo* 'id.'. Z drugiej znów strony obok rzeczowników na *-menė* zdarzają się krótsze formy na *-mė* : *reĩkmenė* : *reikmẽ, -ẽs* 'potrzeba'; *piū̃menė* : *piū̃mė* 'id.'; dial. *smùlkmenė* (obok *smùlkmena*) 'drobnostka' : *smulkmẽ, -ẽs, smulkmę* 'id.'. Zagadnienia wynikające z tych zestawień zasługują na gruntowne zbadanie.

§ **312**. Wśród rzeczowników na *-menė* osobne miejsce zajmują te, które przed tym przyrostkiem wykazują dwugłoskę *uo*. Chodzi tu o rzeczowniki typu *jaunúomenė* 'młodzież', urobione po części od przymiotników, jak ten wyraz od *jáunas* 'młody'. Wszystkie rzeczowniki na *-uo-menė* oznaczają odłamy społeczeństwa według jakiejś charakterystycznej właściwości. W mowie ludu naszych rzeczowników jest niewiele, ale we współczesnym języku literackim mamy ich sporo : *didúomenė* 'wielcy panowie; arystokracja' : *dìdis, -ė*; dial. *mažuomenẽ, -ẽs, mažúomenę* 'mali ludzie' : *mãžas* 'mały'. Według wymienionych wyrazów urobiono w języku literackim : *aukštúomenė* 'wysocy panowie, arystokracja' : *áukštas* 'wysoki'; *biednúomenė* 'warstwa ludzi biednych, biedota' : *biẽdnas* 'biedny'; *prastúomenė* 'prosty, nieuczony lud' obok *prastuõlis* 'prostaczek, człowiek nieuczony, pospolity'; *šviesúomenė* 'warstwa ludzi wykształconych' : *šviesuõlis* 'człowiek światły, wykształcony'; *vargúomenė* 'biedacy, biedota' : *varguõlis* 'biedak, nędzarz'; *kariúomenė* 'wojsko', dial. 'służba wojskowa' : *kar̃ys* 'wojak, żołnierz'; *visúomenė* 'społeczeństwo, ogół społeczeństwa' : *vìsas* 'wszystek'; dial. *kitúomenė* 'wszyscy inni, np. w domu (wyłączając kogoś)' : *kìtas* 'inny'.

Uzupełniając przedstawiony materiał, trzeba dodać, że niektóre wyrazy na *-uo-menė* zamiast *uo* wykazują w dialektach *ū* : *jaunū̃menė* (a nawet z *u* krótkim : *jaunumẽnė*); *didū̃menė* lub *didūmẽnė*; *kitū̃menė* lub *kitūmẽnė*. — Inny szczegół, na który tu trzeba zwrócić uwagę, jest ten, że niektóre z naszych wyrazów na *-uo-menė* mają krótsze formy na *-uo-mė*, np. *jaunúomė* 'młodzież; młodość' (z tym drugim znaczeniem występuje w dialektach i *jaunúomenė*). Z formami na *-uo-mė* łączą się przymiotniki wzgl. rzeczowniki na *-uo-mis* : *diduomis, -io* 'wielki pan, magnat', *visuomis* 'powszechny'.

Geneza wyrazów na *-uo-menė* jest ciągle jeszcze niejasna. Tymczasem stwierdzić można tylko, że w poczuciu językowym wyrazy te były traktowane przynajmniej po części jako collectiva w stosunku do rzeczowników na *-uo-lis* : *prastúomenė* : *prastuõlis* itd. Właśnie istnienie rzeczowników na *-uo-lis* ułatwiło wytworzenie dosyć znacznej, jak widzieliśmy, grupy rzeczowników na *-uo-menė*. Por. § 221.

§ **313**. W dawnych tekstach, a po części i we współczesnych dialektach spotyka się formacje na (*-monis* i) *-monė*. U Szyrwida, w Diction.[5] 336 czytamy : *menuo piumonies* 'sierpień', dosłownie 'miesiąc żniwa'. Wyraz *piumonies* poddaje się dwojakiej interpretacji : jest to forma gen. sg. albo do *piū̃monė* (dla 'żniwa' Szyrwid ma, s. 456, jednakże wyraz *piū̃menė*), albo też raczej do *piū̃monis*. Z dialektów Skardžius, s. 337 podaje *rengmõnė* 'sprząta-

nie, oporządzanie' : *reñgti, reñgia* 'przygotowywać'. — Wyjaśnienie formacyj na *-monis, -monė* napotyka trudności. Być może, *-monis* należy rozumieć jako odmiankę formy *-muonis*, która powstała w odmianie wyrazu *piũmuo, piũmenį* itd. przez ustalenie kontaminacyjnej osnowy *piũmuon-*. W sprawie wymiany *uo* : *o* por. I § 246. Pod wpływem formacyj typu *piũmuonis* wzgl. *piũmonis* morfem *-muon-* > *-mon-* dostał się do niektórych wyrazów na *-menė*, stąd *rengmõnė*.

-sena

§ 314. We współczesnym języku literackim istnieje spora ilość rzeczowników na *-sena*, urabianych od osnowy czasownika w infinitivie. Akcentowane są na tej samej zgłosce, co infinitivus, mają też pod przyciskiem tę samą intonację. Rzeczowniki na *-sena*, współcześnie w pełni produktywne, oznaczają sposób wykonywania odpowiedniej czynności. — Przykłady :

bėgsena 'sposób biegania, bieg' : *bė̃gti, bė̃ga* 'biec'; *eĩsena* 'sposób chodzenia, chód' : *eĩti, eĩna* 'iść'; *elgsena* 'sposób zachowywania się' : *elgtis, elgiasi* 'zachowywać się'; *galvósena* 'sposób myślenia' : *galvóti, galvója* 'myśleć'; *gyvénsena* 'sposób życia' : *gyvénti, gyvẽna* 'żyć'; *kalbė́sena* 'sposób mówienia' : *kalbė́ti, kaĩba* 'mówić'; *rašýsena* 'sposób pisania, charakter pisma' : *rašýti, rãšo* 'pisać'; *šukúosena* 'sposób czesania (się)' : *šukúoti, šukúoja, šukãvo* 'czesać' itd. Produktywność formacyj na *-sena* zużytkowano, rzecz to naturalna, w terminologii : *tar̃sena* 'wymowa, dykcja' : *tar̃ti, tãria* 'mówić, wymawiać'.

W przeciwieństwie do tego, co jest w języku literackim, dialektowe formacje na *-sena* są to albo zwykłe nomina actionis, albo też wyrazy o znaczeniu konkretnym. Formacje na *-sena* o takich znaczeniach są w użyciu głównie na Żmudzi. Poniżej podaje się parę przykładów, zaznaczając, że dialektowe wyrazy na *-sena* oznaczają zazwyczaj czynności najprostsze: *bėgsėna* 'bieg', *jósena* 'jazda wierzchem' : *jóti, jója* 'jechać wierzchem'; *lė̃ksena* 'bystry bieg': *lė̃kti, lė̃kia* 'lecieć'; *važinė́sena* 'jeżdżenie' : *važinė́ti(s)* 'jeździć (sobie)'. — Wtórne nomina agentis reprezentuje m. in. *kvė̃psena* 'kto ledwie dyszy' : *kvė̃pti* (dial. *kvė̃pti*), *kvė̃pia* 'wdychać i wydychać, oddychać'.

Formacje pokrewne litewskim na *-sena* istnieją i w pozostałych językach bałtyckich, w łotewskim i pruskim. W łotewskim odpowiednie wyrazy kończą się na *-šana* i wyrażają, ogólnie biorąc, to samo znaczenie, co niemieckie rzeczowniki werbalne na *-(e)n* : *bũšana* 'das Sein' : *bũt* 'być'; *došana* 'das Geben' : *dot* 'dać'; *iešana* 'das Gehen' : *iet* 'iść, chodzić'. Przyrostek *-šana* tych wyrazów pochodzi z **-sįana*, tak że wyłania się zagadnienie co do wzajemnego stosunku między łot. *-šana* a lit. *-sena*. W tekstach pruskich rzeczowniki, o których mowa, mają przyrostek w dwojakiej postaci, *-senna* lub *-sanna* : *atskisenna* 'Auferstehung (zmartwychwstanie)', *etwerpsannan* (acc.) 'Vergebung (odpuszczenie)'. Pruski przyrostek *-senna* może być ten sam, co litewski *-sena*, ale odmianka *-sanna* znów wymaga głębszego zastanowienia się.

-ėnas, -ėna

§ **315.** Rzeczowniki o przyrostku *-ėnas* oznaczają, ogólnie biorąc, pochodzenie. Wśród rzeczowników tych wyróżnić można następujące grupy znaczeniowe:

1. Wyrazy patronimiczne: *brolė̃nas* 'syn brata; syn wuja, stryja lub ciotki' : *brólis* 'brat'; *seserė̃nas* 'syn siostry', u Szyrwida, Diction.[5] 336 'siestrzanek, siestrzeniec'. Do tej grupy należą nazwiska jak *Adomė̃nas* 'syn Adama' : *Adõmas* 'Adam'; *Jonė̃nas* 'syn Jana' : *Jõnas* 'Jan'; *Jasiukė̃nas* 'syn Jaśka' : *Jasiùkas* 'Jasiek'; *Petrė̃nas* 'syn Piotra' : *Pẽtras* 'Piotr' itd. — Formacje patronimiczne przedstawionego typu pochodzą z epcki bałtycko-słowiańskiej : *seserė̃nas* ma odpowiednik w pol. *siostrzan* z **sestrěnъ*.

2. Wyrazy deminutywne, chodzi tu z reguły o dane z dialektów : *balandė̃nas* 'gołąbek' : *balañdis, -džio* 'gołąb'; *varnė̃nas* 'młoda wrona; kos (to drugie znaczenie podaje Szyrwid, Diction.[5] 106); szpak' : *várna* 'wrona'; *žvirblė̃nas* 'wróbelek' : *žvìrblis, -io* 'wróbel'; *paukštė̃nas* 'ptaszek' : *paũkštis, -čio* 'ptak'; *arklė̃nas* 'koń, który nie osiągnął jeszcze swego przewidywanego wzrostu; muł (tj. podobieństwo konia)' : *arklỹs* 'koń'; *katė̃nas* 'już podrosły kotek' : *katė̃* 'kot'; *žmogė̃nas* 'człowieczek' (jest w użyciu i w języku literackim) : *žmogùs* 'człowiek'; *varlė̃nas* 'żabka' : *varlė̃* 'żaba'. Przedstawione deminutiva na *-ėnas* nie mają odcienia pieszczotliwości, w związku z czym wyrażają niekiedy podobieństwo : *meškė̃nas* 'szop' : *meškà* 'niedźwiedź'; *žiurkė̃nas* 'chomik' : *žiùrkė* 'szczur'; do tej grupy należy, rzecz prosta, i *varnė̃nas* w znaczeniu 'kos' i 'szpak', co podano już wyżej, oraz *sūnė̃nas* 'syn brata lub siostry' : *sūnùs* 'syn'. — Odpowiednie formacje istnieją i w języku łotewskim : *dēlēns* 'mały syn, synek' : *dēls* 'syn'; *teļēns* 'cielątko' : *teļš* 'cielę' itd.

3. Zdarza się, że w formie na *-ėnas* występują nazwy mężczyzn i samców urobione od odpowiednich nazw żeńskich: *mošė̃nas* 'mąż siostry męża' : *móša* 'siostra męża'; *tetė̃nas* 'mąż ciotki' : *tetà* 'ciotka'; — dial. *lapė̃nas* 'lis-samiec' (obok liter. *lãpinas*) : *lãpė* 'lis-samica'.

4. Formacje na *-ėnas* oznaczają osoby pochodzące z pewnego obszaru lub go zamieszkujące: *girė̃nas* 'ktoś mieszkający w lesie' (w dialekcie Kurschata) : *gìrė* lub *girià* 'las'; *kalnė̃nas* 'mieszkaniec gór (*aukštaĩtis* w języku literackim)' : pl. *kalnaĩ* 'góry'; *anykštė̃nas* 'mieszkaniec miasta *Anykščiaĩ* lub jego okolic'; *biržė̃nas* 'mieszkaniec m. *Bìržai* lub jego okolic'; *tilžė̃nas* 'mieszkaniec miasta *Tìlžė* lub jego okolic'. Jest dosyć dużo nazw miejscowości na *-ėnai*, które początkowo oznaczały mieszkańców obszarów nadwodnych: *Babrungė̃nai*, wieś w pow. Plungė : *Bãbrungas, Babrùngas*, rzeka; *Gailentė̃nai*, wieś w pow. Varėna : *Gáilentas*, jezioro; *Lumpė̃nai*, miasto w pow. Pagėgiai : *Luñpė*, rzeka; *Notė̃nai*, miasto w pow. Kretinga : *Nõtė*, rzeka; *Šalpė̃nai*, wieś w pow. Klaipėda : *Šal̃pė*, rzeka; *Viẽšvėnai*, miasto w rej. Telšiai : *Viẽšvė*,

rzeka itd.*. — Formacje na *-ėnas* typu *girėnas, anykštėnas* mają odpowiedniki w językach słowiańskich, mianowicie w formacjach na *-ěne* lub *-jane* w pluralis i na *-ěninъ, -janinъ* w singularis: stsł. *Izdrailitěninъ* 'Izraelita'; *graždane, graždaninъ* 'obywatel' z **gordjan-* : *gradъ* 'miasto'; stpol. *Wiślanie* : *Wisła*; *Polanie* : *pola* itd.

Formacje na *-ėn-*, nie będące żeńskimi odpowiednikami formacyj męskich na *-ėnas* są w języku litewskim w ogóle rzadkie: *velėna* (w dialektach o przycisku ruchomym *velėnà, -õs, velėną*) 'darnina'. Jest i nazwa miejscowa na *-ėna* : *Varėnà, -õs, Varėną*, miasto; por. *Varėnė*, rzeka w pow. Alytus, Trakai. W dialektach żmudzkich przyrostek *-ėna* występuje w takich wyrazach, jak *avėna* i *avėnà* 'baranina' obok liter. *aviena*; *jáutėna* 'wołowina' obok liter. *jáutiena*; *kiaulėna* i *kiaulėnà* 'świnina' obok liter. *kiaulíena* itd.

Na Żmudzi na *-ėnė*, nie na *-ienė*, jak w języku literackim, kończą się odmężowskie feminina: *Jonėnė* 'Janowa' : liter. *Joníenė*; *Jonikėnė* 'Jonikasowa' : liter. *Jonikíenė* — przytoczone feminina na *-ėnė* pochodzą z dialektu Pagramantis.

-inas, -ina, -inis, -inė

§ **316.** Wymienimy tu na pierwszym miejscu przymiotniki na *-inas*, pochodzące od czasowników a mające charakter partycypialny. Zazwyczaj mają one pierwiastek w formie właściwej czasowi teraźniejszemu, zdarzają się jednak także formacje o pierwiastku jak w praeteritum. Przymiotniki na *-inas*, zawierające pierwiastek czasu teraźniejszego, rozpadają się na dwie grupy odpowiednio do tego, czy czasownik jest nieprzechodni, czy przechodni. Szczególnie godne uwagi są przymiotniki od czasowników przechodnich: występują one w funkcji participium passivi, łącząc się z tzw. instrumentalis auctoris. Przymiotniki te znamy już z dawnych zabytków, współcześnie mają one wartość raczej archaizmów.

W języku literackim od czasowników nieprzechodnich pochodzą: *tẽkinas* : twer. *Nèt tẽkinas bėga* 'Aż w podskokach biegnie' : *tekė́ti, tẽka* 'ciec; wschodzić (o słońcu i księżycu); wychodzić za mąż'; *skùbinas* : *Bė́k skùbinas* 'Biegnij szybko' : *skubė́ti, skùba* 'śpieszyć'. Do tej grupy znaczeniowej należy twer. *bẽginas* : *Bẽginas nubė́go* 'Szybko pobiegł' : *bė́gti, bė́ga* 'biec' (w *bẽginas e* krótkie jest wtórne!).

Ilość przymiotników na *-inas* od czasowników przechodnich jest większa. W języku literackim mamy: *gẽninas, -à* : *Ējo* (*ė̃-*) *žąsimìs gẽninas* 'Szedł pędząc gęsi' do *giñti gẽna* 'pędzić'; *vãrinas, -à* : *Parė̃jo žąsimìs vãrinas* 'Powrócił do domu pędząc gęsi' do *varýti, vãro* 'pędzić, wypędzać'; *nẽšinas, -à* : *Eĩna vaikù nešinà* 'Idzie (sc. kobieta) niosąc dziecko' : *nèšti, nẽša* 'nieść'; *vẽdinas, -à* : *Eĩna vaikaĩs vedinà* 'Idzie (sc. matka) prowadząc dzieci' do *vèsti, vẽda* 'wieść'; *veĨkinas, -à* : *Eĩna sparnù veĨkinas* 'Idzie wlokąc skrzydło' do *viĨkti, veĨka*

* Por. J. Balčikonis, Lingua Posnaniensis VII (1959), s. 248 n.

'wlec'; *vẽžinas, -à* : *Važiãvo rugių̃ pũru vẽžinas* 'Jechał wioząc pur (24 garnce) żyta' do *vèžti, vẽža* 'wieźć'.

Odmienną budowę i składnię ma przymiotnik *palìkinas*, oparty na osnowie praeteritum czasownika *palìkti, paliẽka* 'pozostawić' a łączący się z accusativem dopełnienia. Oto wyrażenia z Postylli Daukszy: *iżbėginėję patį vieną palikini* 'zuciekawszy samego odeszli' 250_{10}.; *visa ką tiektai turėjo atstojo palikini* 'wszystkiego co jedno mieli odbieżeli' 380_{7}.

Niektóre przymiotniki na *-inas*, pochodzące od czasowników, zerwały z nimi wszelki związek i stały się normalnymi przymiotnikami. Z języka literackiego pochodzą: *kaũpinas, -à* 'pełny' : *kaũpti, kaũpia* 'gromadzić, zbierać do kupy'; *kùpinas, -à* 'pełny' : *kùpti, kùpa* 'kipieć; dobrze róść'; *sklìdinas, -à* 'wypełniony po brzegi' : *sklìsti, skliñda* 'rozchodzić się, rozpraszać się'; *miẽšinas, -à* 'rozrzedzony, rozcieńczony; zmącony' : *miẽšti, miẽšia* 'rozrzedzić, rozcieńczać; mącić'; *mìšinas, -à* 'rozrzedzony, rozcieńczony; zmącony' : *mìšti, mỹšta* 'mieszać się'; *žliùginas, -à* 'przemoknięty, mokry' : *žliùgti, žliuñga* 'moknąć'.

Przedstawione wyżej przymiotniki na *-inas* czasownikowego pochodzenia mają odpowiedniki w słowiańskich przymiotnikach na *-ьnъ* : stsł. *dostojьnъ* 'wartościowy, godny, należny' : *dostojati, dostojitъ* 'przystoi'; pol. *przyjemny* z **pri-jem-ьnъ* obok stsł. *prijętьnъ* 'id.' = **pri-ję-t-ьnъ*.

§ 317. Spośród przymiotników nieczasownikowego pochodzenia na *-inas* szczególną starożytnością odznaczają się dwa następujące: *dẽšinas, -à* 'prawy' Dauksza, Post. 488_{29} — ma dokładny odpowiednik w sanskr. *dákṣiṇa-ḥ* lub *dakṣiṇá-ḥ* 'prawy; południowy; odpowiedni, dzielny; uczciwy itd.' oraz mniej dokładny w stsł. *desnъ* 'prawy' z indoeur. **deḱs(i)-no-* (gdzie *i* było głoską fakultatywną); *krùvinas* 'krwawy' = stsł. *krъvьnъ* z **kru̯-ino-* obok stpol. *kry* z **krū-s*, acc. *krew* z **krъv-ь*. Stary, lecz nie dość jasny jest przymiotnik *nãkvinas* 'kto nocuje, jest na noclegu' — w związku pokrewieństwa z *nakvóti, nakvója* 'nocować' oraz z *naktìs, -iẽs* f. 'noc'.

W dawnych tekstach, a po części i we współczesnych dialektach istnieje grupa przymiotników na *-inas*, która odpowiada na pytanie: z czego zrobione jest to a to? — Przykłady: *auksinas* 'ze złota, złoty' Dauksza, Post. 81_{36}. 3_{50} (tu 'pozłocisty') : *áuksas* 'złoto'; *ąžuolinas* 'dębowy' Szyrwid, Diction.[5] 57 (*ūžuolinas gumbas* 'galas, narośl na liściu dębu') : *ąžuolas* 'dąb'; *dróbinas, -à* 'płócienny', wyraz znany z Biblii Bretkūna 2 Moz. XXVIII 42 oraz z dialektów: *dróbė* 'płótno'; *geležinas* 'z żelaza, żelazny' Dauksza, Post. $508_{39.45}$ (w obu tych miejscach nasz przymiotnik ma brzmienie *gelažinas*) : *geležìs* (u Daukszy i *gelažìs*), *-iẽs* f. 'żelazo'; dial. *pliẽninas* 'stalowy' : *pliẽnas* 'stal'; *sidabrinas* 'srebrny', m. in. w Postylli Daukszy 581_{25} : *sidãbras* 'srebro'; *vãrinas* 'z miedzi, miedziany' Dauksza, Post. 452_{18} : *vãris, -io*, u Daukszy *vãrias* 'miedź'. — Dwa dawne i w dialektach spotykane przymiotniki na *-inas* odpowiadają na pytanie: gdzie przebywa lub skąd pochodzi?; są to: *kiẽminas* 'domowy (o kaczkach, gęsiach)' : *kiẽmas* 'podwórze; zagroda; wieś; gościna';

mẽdinas 'dziki', dosłownie 'w lesie przebywający, z lasu' : *mẽdžias* 'las' (dziś wyraz ten zdarza się tylko w dialektach, głównie na wschodzie litewskiego obszaru językowego).

W przeciwieństwie do przymiotników odpowiadających na pytanie: z czego zrobione jest to a to?, a mających formę na *-inas* tylko w dawnych tekstach i dialektach, przymiotniki o znaczeniu 'uwalany tym a tym' wykazują taką formę po dziś dzień i w języku literackim, gdzie zresztą ustępują już miejsca coraz szerzej rozpowszechniającym się przymiotnikom na *-uotas*, które są właściwe dialektom wschodnim, jak np. twereckiemu (§ 422). — Przykłady: *drum̃zlinas, -à* 'z mętami, osadem' : pl. *drum̃zlės* 'męty, osad'; *dùlkinas, -à* 'zakurzony' : pl. *dùlkės* 'kurz, pył'; *dum̃blinas, -à* 'uwalany mułem' : *dum̃blas* 'muł'; *lių̃ginas, -à* 'uwalany błotem' : *lių̃gas* 'kałuża'; *pur̃vinas, -à* 'zabłocony, uwalany' : *pur̃vas* 'błoto'; *mė̃šlinas, -à* 'uwalany gnojem' : *mė̃šlas* 'gnój'; — *drùskinas, -à* 'oblepiony solą' : *druskà, -os* 'sól'; *dúoninas* 'z pozostałościami chleba' : *dúona* 'chleb'; *mìltinas* 'uwalany w mące' : pl. *mìltai* 'mąka'; *píeninas* 'ze śladami mleka' : *píenas* 'mleko'; *svíestinas* 'umazany masłem' : *svíestas* 'masło'. — Pod względem akcentuacyjnym godna uwagi jest odpowiedniość: *degùtinas*, f. *degutinà* (!) 'uwalany dziegciem' : *degùtas* 'dziegieć'.

Na osobne wymienienie zasługują dwa przymiotniki na *-inas*, pochodzące od przymiotników: *ãklinas, -à* 'ślepy : szczelny, całkowity (np. w zastosowaniu do sieci bez ok)' : *ãklas* 'ślepy'; *kur̃tinas, -à* 'głuchy' (w dialekcie Kurschata) : *kur̃čias* 'głuchy'. Geneza obu tych przymiotników na *-inas* zasługuje na dokładne zbadanie.

O stosunku litewskiego przyrostka *-inas* do słowiańskiego *-ьnъ* będzie mowa niżej, § 318.

§ 318. Jedna z grup, które składają się na rzeczowniki o przyrostku *-inas*, to nazwy samców w świecie ptaków, zwierząt, a nawet owadów. Wszystkie te rzeczowniki mają naturalny rodzaj męski, a pochodzą od rzeczowników, które są czy to rodzaju żeńskiego, czy też mają jedną formę na oba rodzaje. Rzeczowniki należące do tej grupy mają przycisk na zgłosce pierwiastkowej, zazwyczaj cyrkumflektowanej, bez względu na stan rzeczy w wyrazie podstawowym. — Przykłady:

añtinas (w niektórych dialektach *ántinas*) 'kaczor' : *ántis, -ies* f. 'kaczka'; *žą̃sinas* 'gęsior' : *žąsìs, -iẽs* f. 'gęś'; *ger̃vinas* 'żuraw-samiec' : *gérvė* 'żuraw'; *gul̃binas* 'łabędź-samiec' : *gul̃bė* 'łabędź'; *kur̃kinas* 'indor' : *kùrkė* 'indyczka'; *šar̃kinas* 'sroka-samiec' : *šárka* 'sroka'; *ãvinas* 'baran' : *avìs, -iẽs* 'owca'; *kãtinas* 'kocur' : *katẽ, -ẽs* 'kotka'; *lãpinas* 'lis-samiec' : *lãpė* 'lis'; *mẽškinas* 'niedźwiedź-samiec' : *meškà, -õs* 'niedźwiedź'; *stir̃ninas* 'sarna-kozieł' : *stìrna* 'sarna'; *žiur̃kinas* 'szczur-samiec' : *žiùrkė* 'szczur-samica'; *bìtinas* 'królowa u pszczół' : *bìtė* 'pszczoła'; *šir̃šinas* 'wielki szerszeń' : *širšė* 'szerszeń' ; żm. *drìežinas* 'jaszczurka-samiec' : *drìežas* 'jaszczurka'. Godne uwagi jest to, że *tẽtervinas* to

współcześnie w języku literackim zwykły wyraz na oznaczenie 'cietrzewia'; podstawowy wyraz *tẽtervas*, mający odpowiednik w prus. *tatarwis V.* 767 i m. in. w pol. *cietrzew* z **teterv-jь*, zachował się jednak w dialektach.

Do wymienionej grupy zaliczymy jeszcze parę rzeczowników o znaczeniu augmentatywnym: *añginas* 'wielka żmija; wąż' : *angìs, -iẽs* f. 'żmija'; *kir̃minas* m. in. 'robak' obok **kirmė* zawartego w *kirmėlė̃* 'id.', w dialektach i 'żmija'; dial. *mùsinas* 'wielka mucha' : *mùsė* 'mucha'. W skład tej grupy włączyć należy, rzecz prosta, i wyraz *pãtinas* 'samiec' obok *patẽlė* 'samica, samiczka' zamiast *patì* dziś 'żona'.

Znaczna ilość wyrazów na *-inas* na oznaczenie 'samców' może wywołać pewne zdziwienie. Otóż, stanie się to bardziej zrozumiałe, jeżeli się weźmie pod uwagę, że wyrazy te były często potrzebne w literaturze ludowej. Co się zaś tyczy genezy wyrazów na *-inas*, to datują się one już z epoki bałtycko-słowiańskiej; wskazuje na to tożsamość lit. *ãvinas* (i łot. *auns*<*avins*) z stsł. *ovьnъ* 'baran'.

Osobna grupa rzeczowników na *-inas* to deminutiva o odcieniu augmentatywnym. Ich właściwością formalną jest przycisk na przyrostku. — rzeczowniki grupy poprzedniej akcentuje się, jak widzieliśmy, na pierwiastku Przykłady pochodzą głównie z dialektów: *arklìnas* 'koń, dosyć duży, ale jeszcze nie wyrosły' : *arklỹs* 'koń'; podobnie rozumieć należy *paršìnas* w stosunku do *par̃šas* 'prosię' i *žąsìnas* w stosunku do *žąsìs* 'gęś'. W poszczególnych dialektach znaczenie tak zbudowanych wyrazów bywa albo wyraźnie augmentatywne, albo całkowicie deminutywne: *jautìnas*, w dialekcie Kurschata znaczy 'tęgi wół (*jáutis*)'; *žąsìnas* w dialekcie rybaków w b. Litwie pruskiej ma znaczenie 'opierzona gąska'. Z języka literackiego zanotujemy tu *vaikìnas* 'młody, ale już wyrosły młodzieniec' : *vaĩkas* 'dziecko; chłopiec'. W Litwie zachodniej przyrostek *-inas* występuje lub występował w imionach patronimicznych: *Vaškìnas* to 'młody *Vaškỹs*'. — Omawiane formacje na *-inas* mają i formy żeńskie na *-ina* : liter. *merginà* 'młoda, nie zamężna dziewczyna' : *mergà* 'dziewczyna'. Na uwagę zasługuje to, że formę na *-ina* mogą mieć i wyrazy męskie. W dawnych tekstach zamiast *vaikìnas* zdarza się też *vaikina*; bywa zresztą i na odwrót: forma *mergìnas* zastępuje w niektórych dialektach pospolitą poza tym *merginà*.

Wyraźnie augmentatywne znaczenie mają następujące wyrazy: *dil̃binas* obok *dìlba* 'kto patrzy spode łba' : *del̃bti, del̃bia* 'spuszczać oczy, głowę, ogon'; *mil̃žinas* 'wielkolud, olbrzym' obok łot. *milzt, melzu* lub *milstu, milzu* 'brzęknąć, wzbierać'; *slìbinas* 'smok' już w Postylli Daukszy 307_{11} — wyraz należycie jeszcze nie wyjaśniony; *vélnias* 'diabeł' z *vẽlinas* Dauksza, Post. 68_{21} ('diabeł'), 105_{50} ('czart') : *vėlė̃* lub *velė̃* 'dusza zmarłego'.

Na zakończenie przedstawimy jeszcze następujące wyrazy na *-inas*: *ãkstinas*, dial. *ãkštinas* 'bodziec; kolec' obok *akstìs*, dial. *akštìs, -iẽs* f. 'oszczep' — podobnie mają się do siebie słow. **ostьnъ* : stpol. *ościen*, później *oścień* : *ość*;

pentìnas 'ostroga' : *péntis, -ies* f. 'obuch siekiery' — podobny jest stosunek csł. *pęt(ь)no* 'calcar' do *pęta*, pol. *pięta*; *kul̃kštinas* 'kostka u nogi' obok *kulkšnìs, -iẽs* f. 'id.'.

Przyrostek *-inas, -ina* w nazwach wód: *Gìršinas*, rzeka w pow. Šiauliai; *Daũsinas*, jezioro w pow. Kelmė; *Bérkina*, rzeka w pow. Telšiai; *Švoginà, -õs*, rzeka w pow. Švenčionys i *Švóginas*, jezioro w pow. Švenčionys.

-tinas

§ **319.** Przyrostek *-tinas* służy przede wszystkim do budowy participium necessitatis. Szczegóły dotyczące tej formacji przedstawiono w t. III §§ 600—605. W tym miejscu dodamy tylko, że participia na *-tinas* często występują w połączeniu z przeczeniem *ne-* : *nedovanótinas apsileidìmas* 'zaniedbanie nie do darowania' (: *dovanóti* 'darować'), *netikė́tinas įvykis* 'zdarzenie, którego nie można było się spodziewać, nieoczekiwane' (: *tikė́tis* 'spodziewać się').

Niektóre participia na *-tinas* przybrały charakter przymiotników: *abejótinas, -a* 'wątpliwy', *neabejótinas* 'pewny' : *abejóti, abejója* 'wątpić'. Częste jest użycie formacyj na *-tinas* w funkcji przysłówków : *neabejótinai* 'niewątpliwie' już w Postylli Daukszy 448_{14}. Dalsze przykłady podano w t. III § 654.

Zdarzają się formacje na *-tinas* urobione m. in. od przysłówków: dial. adv. *pusiáutinai* 'przeciętnie' : adv. *pusiáu* 'po połowie, na pół'.

Niektóre dawne formacje na *-tinas* występują współcześnie z zakończeniem *-tinis* (§ 326). Tak się ma sprawa m. in. z przymiotnikiem *visúotinis* 'powszechny', którego dawną formę *visuotinas* stwierdza przysłówek *visúotinai* lub *visuotinaĩ*. O innych przymiotnikach na *-tinas* : *-tinis* będzie mowa jeszcze niżej, § 326.

-inis, -inys, -inė

§ **320.** Przyrostek *-inis* jest bardzo produktywny i służy do budowy głównie przymiotników. Za podstawę dla przymiotników na *-inis* służą zazwyczaj rzeczowniki, rzadko tylko przymiotniki.

Akcentuacja przymiotników na *-inis* zależna jest w zasadzie od akcentuacji wyrazu podstawowego. Przymiotnik na *-inis* ma przycisk na zgłosce przedprzyrostkowej, jeżeli wyraz podstawowy akcentowany jest w odmianie zasadniczo na zgłosce przedkońcówkowej: *kū̃ginis šiẽnas* 'siano złożone w stogu, wzięte ze stogu' : *kū̃gis, -io* 'stóg'; *dieninìs píenas* 'mleko z udoju dziennego' : *dienà, -õs* 'dzień'. Zależność akcentuacji przymiotnika pochodnego na *-inis* od akcentuacji wyrazu podstawowego nie jest jednak zawsze silna. Tak więc, przymiotnik urobiony od pl. *rugiaĩ* 'żyto' brzmi zgodnie z oczekiwaniem *rugìnis, -ė* 'żytni', ale podobną akcentuację ma też np. *miežìnis, -ė* 'jęczmienny' od *miẽžiai* 'jęczmień'.

§ **321.** Przymiotniki na *-inis* wyrażają, ogólnie biorąc, związek ze znaczeniem zawartym w wyrazie podstawowym.

Pewna grupa przymiotników na *-inis* oznacza gatunkową przynależność odnośnego przedmiotu. Tak więc, *kiaušìniai* 'jajka' odróżnia się za pomocą przymiotników: *ántìnis, -ė* 'kaczy' : *ántis, -ies* f. 'kaczka'; *vìštinis* 'kurzy' : *vištà, -os* 'kura'; *žąsìnis* 'gęsi' : *žąsìs, -iẽs* 'gęś'; pl. *šiaudaĩ* 'słoma' bywa oznaczana przymiotnikami: *avižìnis* 'owsiany' : pl. *ãvižos, -ų̃* 'owies'; *rugìnis* 'żytni' : pl. *rugiaĩ* 'żyto'; *vasarojìnis* 'jary' : pl. *vasarójai* (sg. *vasarójus*) 'zboże jare'; pl. *málkos* 'drwa' mają jako określające przymiotniki : *ąžuolìnis* 'dębowy' : *ą́žuolas* 'dąb'; *beržìnis*, dial. *béržinis* 'brzozowy' : *béržas* 'brzoza'; *eglìnis*, dial. *ẽglinis* 'jodłowy' : *ẽglė* 'jodła'. Przymiotnik *dvarìnis*, będący w użyciu w dialekcie twereckim w zastosowaniu do konia, doskonale ilustruje odcień znaczeniowy przedstawionych wyżej przymiotników: przymiotnik *dvarìnis* 'dworski' (: *dvãras* 'dwór') wskazuje mianowicie nie tylko na przynależność konia do dworu, lecz także na to, że ma on właściwości konia dworskiego o odpowiednim wyglądzie.

Wiele przymiotników na *-inis* odpowiada na pytanie: z czego zrobione jest to a to? Przymiotniki służące do oznaczania tzw. blinów (po litewsku *blỹnai*) i podobnych ciast odpowiednio do tego, z czego zostały zrobione: *bulvìnis, -ė* 'ziemniaczany' : pl. *bùlvės* 'ziemniaki'; *grikìnis* 'gryczany' : pl. *grìkiai* lub *grikaĩ* 'gryka'; *kvietìnis* 'pszenny' w zastosowaniu do *ragaĩšis* 'placek' : pl. *kviečiaĩ* 'pszenica'; *miltìnis* 'z mąki do wypieku chleba' : pl. *mìltai* 'mąka'; *pupìnis* 'z bobu' : pl. *pùpos* 'bób'; *rugìnis* 'z mąki rżanej, żytniej' : pl. *rugiaĩ* 'żyto'. Przymiotniki oznaczające wyroby z drzewa: *alksnìnis, -ė* 'z olchy' w zastosowaniu do pl. *pãvažos* 'sanice' : *al̃ksnis, -io* 'olcha'; *ąžuolìnis* 'dębowy', np. *stãlas* 'stół' : *ą́žuolas* 'dąb'; *beržìnė šlúota* 'miotła brzozowa' : *béržas* 'brzoza'; *karklìnis* 'z łozy', np. pl. *vỹžos*, dial. *vỹžai* 'łapcie' : *kar̃klas* 'łoza'; *klevìnis* 'klonowy (stół)' : *klẽvas* 'klon'; *líepinis* 'lipowy' w zastosowaniu do pl. *kar̃nos* 'łyko' : *líepa* 'lipa'; *medìnis* 'drewniany', np. *šáukštas* 'łyżka' : *mẽdis, -džio* 'drzewo'; pl. *pušìniai rąstai* 'belki sosnowe' : *pušìs, -iẽs* f. 'sosna'; *šaknìnis krepšỹs* 'koszyk z korzeni' : *šaknìs, -iẽs* f. 'korzeń'; *uosìnis kirvãkotis* 'toporzysko jesionowe' : *úosis, -io* 'jesion'. Przytoczymy tu jeszcze parę przymiotników na *-inis* dla oznaczenia materiału, z którego wykonano to a to. Wyraz *áudeklas* 'tkanina' może mieć jako określenie przymiotniki: *drobìnis* 'płócienny' : *dróbė* 'płótno'; *pãkulinis* 'z pakuł' : pl. *pãkulos* 'pakuły'; *pãšukinis* 'z paczesi' : pl. *pãšukos* 'pacześ'. Wyraz pl. *siū̃lai* 'nici' łączy się z przymiotnikiem *linìniai* 'lniane' : pl. *linaĩ* 'len'; wyraz *aũtas* 'onuca' bywa w użyciu w połączeniu z *milìnis* 'z wełnianej tkaniny' : *mìlas* 'tkanina z wełny'; wyraz pl. *pir̃štinės* 'rękawice' może mieć obok siebie za określenie *káilinės* 'ze skóry owczej' : *káilis, -io* 'skóra owcza'; wyraz *pinõklis* 'rodzaj szydła' pospolity jest w połączeniu z *káulinis* 'z kości, kościany' : *káulas* 'kość'. W Postylli Daukszy 168_{38} mamy połączenie *erškėtìnę karū̃ną* 'cierniową koronę', w którym przymiotnik *erškėtìnis* 'z cierni, cierniowy' pochodzi od rzeczownika pl. *erškẽčiai* wzgl. *erškėčiaĩ* 'ciernie', u Daukszy 97_{23}.

Inna grupa przymiotników na *-inis* daje odpowiedź na pytanie: do czego służy pewien przedmiot? Oto przykłady: *dúoninis* 'do chleba' (: *dúona* 'chleb') stosuje się do *peĩlis* 'nóż'; *sė̃klinis* 'na nasiona, nasienny' (: *sė̃kla* 'nasienie') łączy się m. in. z wyrazem na oznaczenie ziemniaków : *sė̃klinės bùlvės*; *sū̃rinis* 'do sera' (: *sū̃ris, -io* 'ser') służy za określenie wyrazu *maišė̃lis* 'woreczek'; 'wiadro na wodę' to lit. *vandenìnis kibìras* : *vanduõ, -eñs* 'woda'; *veĩslinė kiaũlė* 'świnia na chów' : *veĩslė* 'chów'; do tej grupy zaliczymy też połączenia: *arklìnis tvártas* 'chlew dla koni' : *arklȳ̃s* 'koń' oraz *kárvinis tvártas* 'chlew dla krów' : *kárvė* 'krowa'.

Są przymiotniki na *-inis*, które znaczą: mający, zawierający to a to, co stanowi znaczenie rzeczownika podstawowego: *dangtìnis púodas* 'garnek z pokryw(k)ą' : *dañgtis, -čio* 'pokryw(k)a'; *dantìnis piáutuvas* 'sierp z zębami' : *dantìs, -iẽs* m. 'ząb'; *dū̃minė lū̃šnẽlė* 'kurna waląca się chatka' : pl. *dū̃mai* 'dym'; *korìnis medùs* 'miód w plastrach' : *korȳ̃s, kõrio* 'plaster (miodu)'; pl. *kùmštinės pir̃štinės* 'rękawice o jednym palcu' : *kùmštis, -čio* 'pięść'; *raštìnis sijõnas* 'spódnica w desenie' : *rãštas* m. in. 'deseń, wzór'; pl. *smalìnės málkos* 'smolne drwa' : *smalà, -õs* 'smoła'; *vė̃jinė dienà* 'dzień wietrzny' : *vė̃jas* 'wiatr'.

Niektóre przymiotniki określają ludzi lub zwierzęta według tego, z czym wskutek warunków życia mają stale do czynienia. Tak więc, człowiek (zazwyczaj Żyd) nazywany był dawniej w dialektach według przedmiotu, którym prowadził handel: *lašinìnis* : pl. *lašiniaĩ* 'słonina'; *pakulìnis* : pl. *pãkulos* 'pakuły'; *sėmenìnis* : pl. *sė́menys, -ų* 'nasiona lnu'; *skudurìnis* : pl. *skudurai͂* 'łachmany, szmaty'; *šerìnis* : pl. *šeriaĩ* 'sierść'; *teliõkinis* : *teliõkas* 'cielak'; *vìštinis* : pl. *vìštos* 'kury'. Dla dziewczyny, lit. *mergà*, która pasła krowy lub świnie, były nazwy: *karvìnė* : pl. *kárvės* 'krowy'; *kiaũlinė* : pl. *kiaũlės* 'świnie'. Wilkowi, który napada na owce, przysługuje przydomek *avìnis* : *avìs, -iẽs* f. 'owca'.

Na związek przedmiotu (w najogólniejszym znaczeniu) z pewnym miejscem wskazują m. in. następujące przymiotniki na *-inis* : *galìnis* 'na końcu się znajdujący (jak np. sznur ziemi) lub na krańcu wsi mieszkający' : loc. sg. *galè* 'na końcu'; *jū̃rinis vė̃jas* 'wiatr od morza' : *jū̃ra* 'morze'; *kraštìnis nãmas* 'dom znajdujący się na krańcu wsi' : loc. sg. *kraštè* 'na krańcu'; *laukìnis* 'polny; dziki', np. w zastosowaniu do kaczki : loc. sg., pl. *laukè, laukuosè* 'na polu, na polach'; *miẽstinė martì* 'panna młoda, synowa z miasta' : *miẽstas* 'miasto'; *miškìnis* 'leśny, dziki (np. o ptakach)' : *mìškas* 'las'; *namìnis áudeklas* 'tkanina domowa' : *namiẽ* 'w domu'; pl. *sãmaninės* lub *samanìnės bìtės* 'pszczoły żyjące we mchach, na terenach porosłych mchem' : pl. *sãmanos* 'mech'; *šalìnis arklȳ̃s* 'koń zaprzęgany z boku' : *šalìs, -iẽs* f. 'strona', *iš šaliẽs* 'ze strony, z boku'; *vakarìnis* 'zachodni' : pl. *vakaraĩ* 'zachód'. — Niektóre z należących do tej grupy formacyj posłużyły za nazwy miejscowości : *Miškìniai*, wieś w pow. Trakai, to w gruncie rzeczy 'mieszkańcy lasu', a *Urviniaĩ*, wieś w pow. Šakiai, to 'ludzie mający swą siedzibę na dawnych norach' (: *ùrvas* 'nora, pieczara').

Osobno wymienia się przymiotniki na *-inis* oznaczające pochodzenie poszczególnych osób z takiej a takiej miejscowości : *adùtiškinis* 'ktoś z Hoduciszek' : *Adùtiškis*, miasteczko w pow. Švenčionys; *tverẽčinis* 'ktoś z Twerecza' : *Tverẽčius*, miejscowość w pow. Švenčionys; *vìdinis* 'ktoś z miejscowości *Vìdžiai* w pow. Švenčionys'; *pašilìnis* 'ktoś z miejscowości *Pašilẽ* w pow. Ukmergė'; *salakìnis* 'ktoś z *Sãlakas* w pow. Zarasai'. Szczególnie często używa się naszych przymiotników w zastosowaniu do księży : *tverẽčinis* 'ksiądz z Twerecza, twerecki'.

Związek przedmiotu (w najogólniejszym znaczeniu) z czasem wyrażają m. in. następujące przymiotniki : *rytìnis*, dial. *rýtinis pienas* 'mleko ranne' : *rýtas* 'rano, ranek'; *dieninis pienas* 'mleko dzienne' : *dienà* 'dzień'; *šviesa vakarinė* 'zorza wieczorna' Szyrwid, Diction.[5] 458 : *vãkaras* 'wieczór'; pl. *naktinės pelėdos* 'nocne sowy' Dauksza, Post. 88_{31} : *naktìs, -iẽs* 'noc'; pl. *pavasarìnės vìlnos* 'wełna strzyżona wiosną' : *pavãsaris, -io* 'wiosna'; pl. *rudenìnės vìlnos* 'wełna strzyżona jesienią' : *ruduõ, -eñs* 'jesień'; pl. *žiemìniai javaĩ* 'zboże ozime' : *žiemà, -õs* 'zima'; pl. *senýbinės daĩnos* 'dawne dajny' : *senýbė* 'dawne czasy'; pl. *senóvinės daĩnos* 'dawne dajny' : *senóvė* 'dawne czasy'.

Istnieją przymiotniki na *-inis* o charakterze porównawczym — określają one mianowicie przedmiot przez porównanie go z innym przedmiotem, posiadającym tę samą lub podobną właściwość, zazwyczaj zewnętrzną. Oto przykład z Szyrwida, Diction.[5] 107 : *dalginis* : *dalgė* 'kosa' w odpowiedniości do pol. *kosisty, jak kosa krzywy*. Dalsze przykłady, które tu przytaczamy, to określenia ziemniaków i jabłek stosowane w dialektach z braku właściwych nazw. O *bùlvės* 'ziemniakach' mówi się, że są : *grūdìnės* — maleńkie jak *grūdaĩ* 'ziarna'; *kar̃klinės* — jak *kar̃klas* 'łoza' (krzaczaste); *kùmštinės* — wielkie jak *kùmštis* 'pięść'; *rasãlinės* — koloru jak *rasãlas* 'rosół' i inne; — *obuoliaĩ* 'jabłka' mają jako określenia : *burõkiniai* — czerwone jak *burõkai* 'buraki'; *dū́liniai* wzgl. *dūlìniai* — podłużne jak *dū́lės, dū̃lės* 'pewien gatunek gruszek'; *geležìniai* — twarde jak *geležìs* 'żelazo'; *móliniai* wzgl. *molìniai* — czerwonawe jak *mólis* 'glina'; *vynìniai* — o smaku jak *vỹnas* 'wino' i inne. — Przymiotników porównawczych jest w języku litewskim, jak niewątpliwie we wszystkich językach, wiele. Po części są to przekłady z innych języków, jak np. *dañginis* 'niebieski, błękitny' : ma się on do *dangùs*, acc. *dañgų* 'niebo', jak pol. *niebieski* do *niebo*, pl. *niebiosa*.—Do przymiotników porównawczych zaliczyć wypada także te, które wyrażają miarę. Grubość słoniny określają m. in. przymiotniki: (*lašiniaĩ*) *plaštakìniai* — jak *plãštaka* 'dłoń' i *sprindìniai* — jak *sprìndis, -džio* 'piędź (tj. długość od końca wielkiego do końca średniego palca dłoni rozpostartej)'.

§ **322.** Główna masa przymiotników na *-inis* to formacje pochodzące, jak widzieliśmy, od rzeczowników. Nie brak jednak, jak to już wyżej zaznaczono, przymiotników na *-inis*, które urobiono od przymiotników. Te wtórne przymiotniki wyrażają właściwości charakterystyczne dla pewnych przedmiotów, stanowiąc o ich przynależności do tego a nie innego gatunku. — Przykłady:

aklìnis lángas 'ślepe, tj. tylko namalowane, okno', *aklìnė trobà* 'chata bez okien' : *ãklas* 'ślepy'; *bendrìnė balà* 'bagno znajdujące się na granicy dwu obszarów wiejskich' (według takich, jak to, urobiono nowe połączenie *bendrìnė kalbà* 'język wspólny, ogólny, literacki'); pl. *retìnės šùkos* 'grzebień o rzadkich zębach' : *rẽtas* 'rzadki'; pl. *tankìnės šùkos* 'grzebień o gęstych zębach' : *tankùs*, *-ì* lub *tánkus*, *-i* 'gęsty'; *saldìnis obuolỹs* 'słodki gatunek jabłka' : *saldùs* 'słodki'. — Godny uwagi jest przymiotnik *ypatinis*, występujący w Postylli Daukszy ze znaczeniami 'osobliwy' 406_{29} i 'różniejszy' 601_{32}; urobiono go od przymiotnika **ypatis* lub *ypačias* ibid. 268_{16}. Należy dodać, że przymiotnik *ypatinis* posłużył za podstawę dla rzeczownika *ypatinė* 'osoba' Dauksza, Post. 79_{29}. 418_{39}.

§ **323.** Zdarzają się przymiotniki na *-inis*, utworzone inaczej aniżeli od rzeczowników i przymiotników. Liczebnikowego pochodzenia są : dial. *dešim̃tinis traukinỹs* 'pociąg, który przyjeżdża o dziesiątej' : *dẽšimt* '10'; *trýlikinis*, *keturiólikinis vaikìnas* 'trzynastoletni, czternastoletni chłopiec' : *trýlika*, *keturiólika* '13, 14'. Od przysłówków pochodzą m. in. : *ligšiolìnis* 'dotychczasowy' : *lig(i) šiõl(ei)* 'dotychczas'; w Postylli Daukszy 491_{33} czytamy : *niekįkime tą gyvatą ikmetinį* 'wzgardźmy ten żywot doczesny' : *ikmeti esąsis* 'doczesny' ibid. 8_{26}; *kasdienìnis* 'codzienny' : *kasdiẽn* 'co dzień, codziennie'; *begalìnis* 'nie kończący się' : *begãlo* 'bez końca'; w dialekcie Kurschata mamy przymiotnik *abyšalìnis* 'obustronny' : *abyšaliaĩ* 'po obu stronach'.

§ **324.** Poszczególne przymiotniki na *-inis*, fem. *-inė* mogą występować i w funkcji rzeczowników; wyrazy męskie odpowiednio do akcentuacji kończą się także na *-inys*.

Pewna grupa rzeczowników na *-inis* to nazwy tkanin i odzienia : pl. *drobiniaĩ* lub *dróbiniai* 'rzeczy z płótna' : *drobìnis* 'płócienny'; *kélninis* lub *kelnìnis* 'gruba tkanina z pakuł na gacie' : pl. *kélnės* 'gacie, spodnie'; *pãkulinis* 'tkanina z pakuł'; *pãsaginis* 'halka' : *pãsagas* i *pãsagalas* 'id.'; *pãšukinis* 'tkanina z paczesi'; *príešakinis* lub *priešakìnis* 'fartuch' obok *priešakìnis* 'przedni' : *priešakỹs* 'przód'; *skarìnis* lub *skarinỹs* (acc. *skãrinį*) 'ręcznik' : *skarà*, *-õs* 'chustka' (o przymiotnikach *pãkulinis*, *pãšukinis* i ich pochodzeniu była mowa już wyżej, § 321). — Następujące wyrazy na *-inỹs* mają za podstawę przymiotniki : *dryžinỹs* 'tkanina w pasy' : *drỹžas*, *-à* 'pasiasty'; pl. *geltiniaĩ* 'żółta przędza, nici' : *gel̃tas*, *-à* 'żółtawy, żółty'; pl. *juodiniaĩ* 'wszystko, co czarne, na czarno ufarbowane' : *júodas* 'czarny'; *marginỹs*, pl. *marginiaĩ* 'barwna, wzorzysta tkanina' : *márgas* 'pstry'; *ploninỹs* 'cienka tkanina' : *plónas*, *-à* 'cienki (o tkaninie)'.

Rzeczowników na *-inis* przymiotnikowego pochodzenia jest w języku literackim i w dialektach sporo. Podamy tu jeszcze niektóre z nich, te mianowicie, które są godne uwagi pod względem semazjologicznym. Nazwy wiatrów (dwie pierwsze z dialektów) : *ožìnis* '(wiatr) południowy' : *ožỹs* 'kozieł' (według jego płaczliwego beku?); *pìlvinis* '(wiatr) południowo-zachodni' — skrót

złożenia *pìl-vėjis : pìlti, pìla 'lać (o deszczu)'?; žiemìnis '(wiatr) północny' obok žiemìnis vė́jas 'id.' (i skrótu žiemỹs) : pl. žiemiaĩ 'północ'. Miesiąc czerwiec, w języku literackim biržẽlis, nazywany bywa przez lud ze stanowiska rolnika : mėšlìnis : mė̃šlas 'gnój'; sėmenìnis : pl. sė̃menys, -ų 'nasiona lnu'. Na bagnistych miejscach rządzi się diabeł, zwany raĩstinis : raĩstas 'miejsce bagniste, trzęsawisko z zaroślami'. Jedną z nazw omownych wilka jest laukìnis, dosłownie 'polny : dziki'. — Formację na -inis ma nazwa 'źródła' šaltìnis : šáltas 'zimny' oraz 'studni' šulnỹs, acc. šùlnį, dawne i dziś jeszcze zachowane šulinỹs : šùlas 'słup; klepka' (por. pol. cembrowana studnia). Grzyb 'prawdziwy', w języku literackim baravỹkas (z błr. боровик), nazywany bywa w dialektach m. in. naujìnis : naũjas 'nowy' i tikrìnis : tìkras m. in. 'prawdziwy' Nazwy na -inis mają części chaty : aukštìnis 'dziura w dachu kurnej chaty lub łaźni, służąca za rodzaj komina' : áukštas 'wysoki'; ilgìnis 'belka, na której spoczywają krokwie' : ìlgas 'długi'; perejìnis 'belka w ścianie z jednego kawała drzewa, a więc nie zbijana z części' : adv. perejõ 'na wskroś'; pl. statìniai 'słupki na zrębie domu, na których spoczywa ilgìnis' : statùs 'prosty, stromy'; skersìnis 'przecznica, idąca w jakiejś całości' : skeȓsas 'poprzeczny' — wszystkie te nazwy części chaty pochodzą z dialektu twereckiego. Z tegoż dialektu przytoczymy tu dwie nazwy świąt na -inis : šeštìnis 'szósty czwartek po Wielkanocy, Wniebowstąpienie' : šẽštas 'szósty'; devintìnis 'dziewiąty czwartek po Wielkanocy, Boże Ciało' : deviñtas 'dziewiąty'.

Jest wiele nazwisk na -inis : Barzdìnis, Kálvinis, Lazdìnis, Miškìnis, Ragìnis itd. Są też oparte na tych nazwiskach nazwy miejscowe, mianowicie w formie pluralis na -iniai : Medìniai, wieś w pow. Biržai; Miškìniai, wieś w pow. Trakai; Urviniaĩ, -ių̃, wieś w pow. Šakiai. — Godna uwagi jest nazwa wsi w pow. Raseiniai i Trakai Šaltìniai — oznacza ona miejsce, gdzie się znajdowało 'źródło', lit. šaltìnis. — Liczne są też nazwy fizjograficzne na -inis, -inys : Béržinis, jezioro w pow. Zarasai; Duñblinis, jezioro w pow. Rokiškis; Duõbinis lub Duobinỹs, rzeka w pow. Telšiai; Kampìnis, jezioro w pow. Alytus; Me(k)šrìnis, jezioro w pow. Švenčionys; Salìnis, jezioro w pow. Zarasai, Lazdijai i indziej; Šamìnis, jezioro w pow. Utena; Ilginỹs, acc. Ilginį̃ (ìl-), jezioro w pow. Jurbarkas i inne.

Liczne są dalej formacje rzeczownikowe na -inė. Pewna grupa oznacza, ogólnie biorąc, miejsce, gdzie się coś znajduje, przechowuje, składa itp. : dial. viẽtinė 'miejsce osady, siedziby' : vietà 'miejsce'; pl. kãpinės, -ių̃ 'cmentarz' : pl. kapaĩ 'groby'; dial. avìnė 'owczarnia', u Szyrwida, Diction.[5] 236 : avìs, -iẽs 'owca'; z kontaminacji avìnė i dial. avìkė 'id.' powstał wyraz avìkinė 'id.', u Szyrwida ibid. oraz we współczesnym języku literackim; — nazwy części domu mieszkalnego rolnika i stodoły : príešinė 'komora', nazwana tak według swego położenia : priẽš 'przed' (innym pomieszczeniem); drabùžinė i rūbinė 'pomieszczenie na ubrania' : pl. drabùžiai, rūbai 'ubrania'; patalìnė 'miejsce na pościel' : pãtalas 'pościel'; mė̃sinė 'miejsce na przechowywanie

mięsa' : *mėsà, -õs* 'mięso'; *šalìnė* i *šóninė* 'miejsce w stodole na siano, plewy' : *šalìs, -iẽs* f. 'strona; kraj', *šónas* 'bok, strona; brzeg'; *pelùdinė* 'miejsce w stodole na plewy' *pelaĩ*, dawniej *pẽlūs* 'plewy'; *pašarìnė* 'miejsce w stodole na paszę' : *pãšaras* 'pasza'; — miejsce pod dachem w obrębie zabudowań gospodarskich, gdzie ustawia się wóz czy wozy, nazywa się *rãtinė* : pl. *rãtai* 'wóz'; — nazwy naczyń urobione według tego, do czego te naczynia służą, albo też, z jakiego materiału zostały wykonane : *drùskinė* 'solniczka' : *druskà, -os* 'sól'; *raugìnė* 'garnek na zaczyn na chleb lub ciasto' (w dialekcie Kurschata) : *ráugas* 'zaczyn'; dial. *balãninė* lub *balanìnė* 'kosz, pleciony z łyka brzozy' : *balanà* 'łyko' (wyraz pochodzenia ruskiego); *líepinė* 'naczynie z wydrążonego drzewa lipowego' : *líepa* 'lipa'; *skardìnė* 'pudełko lub naczynie z blachy' : *skárda* lub *skardà, -õs* 'blacha'; *stiklìnė* 'szklanka', u Szyrwida Diction.[5] 338 s. v. Szklenica : *stìklas* 'szkło'; do sprzętów gospodarstwa należą *kirvinė* 'rodzaj haka na siekierę' : *kir̃vis, -io* 'siekiera'; *šáukštinė* 'łyżnik (na ścianie, w którym umieszcza się łyżki)': pl. *šáukštai*. Do tej znacznej grupy wyrazów zaliczymy też i nowotwór *var̃pinė* 'dzwonnica' (zamiast występującej w dialektach hybrydycznej formacji *var̃pinyčia*) : *var̃pas* 'dzwon'.

Inne grupy znaczeniowe wyrazów na *-inė*. Nazwy świąt, zazwyczaj w pluralis : *Jonìnės* 'święto św. Jana (24. VI)' : *Jõnas* 'Jan (Chrzciciel)'; *Juozapìnės* 'święto św. Józefa (19. III)' : *Juõzapas* 'Józef'; *Jurgìnės* 'święto św. Jerzego (23. IV)' : *Jùrgis, -io* 'Jerzy'; *Petrìnės* 'święto św. Piotra (29. czerwca)' : *Pẽtras* 'Piotr'; *Šilìnė* 'święto Matki Boskiej siewnej (8. IX)' : *šìlas* m. in. 'wrzos'. — Nazwy odzienia : *ausìnė* 'czapka z uchami' : *ausìs, -iẽs* 'ucho'; pl. *blauzdìnės, -ių* 'skarpety lub pończochy okrywające tylko łydki' : pl. *blaũzdos, -ų̃* 'łydki'; pl. *kójinės* 'skarpety, pończochy' : *kója* 'noga'; *milìnė* 'siermięga' : *mìlas* 'sukno (grube, domowe)'; *lapìnė* 'czapka z lisiej skóry, lisiura' : *lãpė* 'lis'; pl. *pir̃štinės* 'rękawice' : *pir̃štas* 'palec'; *rudìnė* 'sukmana', u Szyrwida, Diction.[5] 357 : *rùdas* 'rudy'. — Nazwy chorób w ujęciu ludu : *gerklìnė* 'choroba gardła' : *gerklẽ* 'gardło'; *kaklìnė* 'koklusz' — wyraz powstały z przekształcenia pol. *koklusz* pod wpływem *kãklas* 'szyja'; *kar̃štinė* lub pl. *kar̃štinės, -ių* 'tyfus' : *kar̃štis, -čio* 'gorączka' : *kárštas* 'gorący'; dial. *kraujìnė* 'krwawa biegunka' : *kraũjas* 'krew'; *pil̃vinė* 'rozstrój żołądka' : *pil̃vas* 'brzuch'; *šil̃tinė* 'tyfus' obok *šil̃tis, -čio* 'ciepło' : *šil̃tas* 'ciepły'; *vandenìnė* 'choroba wodna' : *vanduõ, -eñs* 'woda'. — Rzeczowniki na *-inė*, urobione od liczebników : *dešimtìnė* 'dziesięcina' Szyrwid, Diction.[5] 50 : *dešimtìs, -iẽs* '10'; dial. *ketvirtìnė* 'czwarta część włóki' : *ketvir̃tis, -čio* 'id.', także 'czwarta część' : *ketvir̃tas* 'czwarty'; *šimtìnė* 'setna część; setka (banknot)' : *šimtàsis* 'setny' : *šim̃tas* '100'; *tūkstantìnė* 'banknot o tysiącu jednostek' : *tū́kstantas* 'tysiączny' : *tū́kstantis, -čio* '1000'. — Przyrostek *-inė* służy do tzw. mocji, tj. do urabiania form żeńskich pewnych rzeczowników męskich : zamiast *deivẽ* 'bogini, boginka', formy femininum do *diẽvas*, w dawnych tekstach był w użyciu wyraz *dievinė*; *prarakinė* — wyraz dawny, znany już od 16. czy 17. w., a powstały z przekształcenia

pol. *prorokini*; nie mniej dawny jest wyraz *pranašinė* — forma żeńska wyrazu *prãnašas* 'prorok'; według takich, jak wyżej wymienione, ukształtowano *mergìnė* 'dziewka, służąca' : *mergà* 'dziewczyna'; *mergelìnė*, wariant wyrazu *mergẽlė* 'dziewczynka'.

Nazwy rzek i jezior na *-inė* : *Dóvinė*, rzeka w pow. Marijampolė (Kapsukas); *Stum̃brinė*, jezioro w pow. Zarasai; *Lydẽkinė*, rzeka w pow. Alytus; *Vesiẽkinė*, rzeka tamże. Nazwy miejscowe na *-inė* : *Leñkinė*, wieś w pow. Biržai; pl. *Tūbinės*, miejscowość w pow. Tauragė; *Merkìnė*, pol. *Merecz*, miasteczko w pow. Varėna i inne.

§ **325.** Przymiotniki (i rzeczowniki) o przyrostku *-inis*, fem. *-inė* stanowią wariant odpowiednich formacyj na *-inas*, fem. *-ina*, przedstawionych w § § 316—319. Co do tego nie może być wątpliwości. Inna rzecz to różnica między obu wymienionymi formacjami i jej pochodzenie. Zagadnienie to nie było dotąd nigdy, jak się zdaje, omawiane szczegółowo i gruntownie. Według wszelkiego prawdopodobieństwa różnica, o której tu mówimy, jest w związku ze znaną różnicą między przymiotnikami o odmianie złożonej a prostej : przymiotniki na *-inis*, *-ė* są z pochodzenia formacjami na *-inas*, *-a*, rozszerzonymi przyrostkiem bałtyckim *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*, fem. *-ė*; podobnie ma się sprawa z przymiotnikami o odmianie złożonej : są to, jak wiadomo, przymiotniki proste, wzmocnione w odmianie formami zaimka **ja-*, fem. **jo-*, indoeur. **i̯o-*, fem. **i̯ā-*.

Litewskie przymiotniki, o których mowa, mają odpowiedniki nie tylko w pozostałych językach bałtyckich, lecz także w grupie językowej słowiańskiej. Tu jednak w normalnym użyciu są przymiotniki na *-ьnъ*, odpowiadające litewskim na *-inas*, podczas gdy przymiotniki na *-ьńь*, będące odpowiednikami litewskich na *-inis*, mają zastosowanie bardzo ograniczone, buduje się je bowiem tylko od przysłówków; por. stsł. *prědьńь* 'przedni' : adv. *prědь* 'przed'; *vъnątrьńь* 'wewnętrzny' : adv. *vъnątrь* 'wewnątrz' itd. O bliskim związku genetycznym między litewskimi formacjami na *-inas*, *-inis* a słowiańskimi na *-ьnъ*, *-ьńь* świadczy podobny sposób użycia jednych i drugich. Wystarczy wskazać, że i w językach słowiańskich mamy formacje na *-ьnъ*, wyrażające związek przedmiotu (w najogólniejszym znaczeniu) z pewnym miejscem lub czasem. Podajemy przykłady starosłowiańskie : *brěžьnъ* : *brěgъ*; *domovьnъ* : *domъ*; *jamьnъ* : *jama*; *nebesьnъ* : *nebo*, *nebese*; *zemьnъ* : *zemľa*; *dьnьnъ* : *dьnь*; *noštьnъ* : *noštь*; *vesnьnъ* : *vesna*; *zimьnъ* : *zima*. Pokrewne znaczeniowo litewskie wyrazy na *-inis* poznaliśmy wyżej, § 321.

(-*u*)-*tinis*, -*tinė*

§ **326.** Z przyrostkiem *-u-tinis* występują m. in. przymiotniki oznaczające kolejność : *pirmutìnis*, *-ė* 'pierwszy', *paskutìnis* 'ostatni', *galutìnis* 'ostateczny', *kraštutìnis* 'krańcowy', *viršutìnis* 'wierzchni, górny', *žemutìnis* 'dolny', *vidutìnis* 'średni (co do wzrostu, wieku)'. Dzieje powstania podanych przymiotników nie są jeszcze dostatecznie znane, już teraz jednak można powiedzieć, że

chronologicznie rozpadają się one na dwie grupy. Starsze spośród przymiotników na *-u-tinis* są te, których *u* ma oparcie w odpowiednich przysłówkach : *paskutìnis* : *pãskui* 'z tyłu', *paskuĩ* 'później'; *viršutìnis* : *viršùj*(*e*) 'na wierzchu'; *vidutìnis* : *vidùj* 'w środku; wewnątrz'. Dopiero według tych przymiotników z etymologicznie uzasadnionym *u* urobiono dalsze : *pirmutìnis, galutìnis, žemutìnis*. Na dowód tego, że przymiotniki typu *paskutìnis* zawdzięczają swe *u* przysłówkom, przytoczyć można odpowiedniość : *abejùtinis* 'niezdecydowany, niewyraźny' : adv. *abejuĩ* 'z obu stron', *abejuř* 'tu i tam'. W rozważaniach nad dziejami naszych przymiotników na *-u-tinis* nie bez znaczenia jest wiedzieć, że w dawnych tekstach, a i dziś jeszcze w dialektach mają one także formy na *-u-tinas* : *paskutinas, viršutinas, abejùtinas* (ten ostatni przymiotnik zdarza się także w dwu formach krótszych : *abejùtas* i *abejùtis*), *galùtinas*. — Należy tu podać jeszcze jeden przymiotnik : *dabartìnis, -ė*, dawniej *dabartinas* 'teraźniejszy'. Jest możliwe, że przymiotnik ten urobiono nie wprost od adv. *dabař* 'teraz', lecz od rzeczownika *dabartìs, -iẽs* 'teraźniejszość' lub od jakiejś innej formacji, zawierającej morfem *dabar-t-*, por. adv. *dabařtės* 'teraz, obecnie'.

§ **327.** W języku literackim i w dialektach jest wiele przymiotników na *-tinis*, fem. *-tinė* czasownikowego pochodzenia. Zbudowane są one na podstawie osnów występujących w bezokoliczniku: *grietìnis* 'zbierany (o mleku)' : *griẽti, griẽja, griẽjo* 'zbierać z powierzchni (tłuszcz z mleka); łowić ryby'. Przymiotniki na *-tinis* służą na oznaczanie 'pochodzący z takiej a takiej czynności, stanowiącej znaczenie czasownika podstawowego'. Przymiotniki na *-tinis* akcentowane są na przyrostku : *grietìnis*, fem. *grietìnė*. Jedynie te spośród nich, które urobione są od czasowników pochodnych, mają przycisk na osnowie czasownika, mianowicie na tym jej elemencie, który akcentowany jest w bezokoliczniku:

krìkštytinis : *krìkštyti* 'chrzcić'; *dažýtinis* 'farbowany' : *dažýti* 'farbować; maczać'.

Poniższe przymiotniki na *-tinis, -ė* są w użyciu w języku literackim oraz w poszczególnych dialektach, m. in. w twereckim:

atkirstinis 'ocięty (tj. krnąbrny, o koźle)' Dauksza, Post. 209₂₁* : *atkiřsti, àtkerta* 'odciąć'; *austìnė júosta* 'pas tkany' : *áusti* 'tkać'; *drožtìnis bõtkotis* 'strugane biczysko' : *dróžti* 'strugać'; *grietìnis píenas* 'mleko zbierane' : *griẽti*; *kaltìnis kiřvis* 'siekiera kuta' : *kálti* 'kuć, kować'; *karštìnės vìlnos* 'wełna czochrana' : *kařšti* 'czochrać'; pl. *kastìnės pãvažos* 'sanice wykopane (w stanie naturalnym, nie umyślnie wyginane) : *kàsti* 'kopać'; *lenktìnės pãvažos* 'sanice z drzewa umyślnie giętego', *lenktìnis peĩlis* 'nóż składany' : *leñkti* 'giąć'; *megztìnė skarẽlė* 'chustka wiązana (robiona ręcznie)' : *mègzti mẽzga* 'wiązać'; pl. *merktìniai linaĩ* 'len moczony' : *meřkti, meřkia* 'moczyć'; *pintìnė tvorà*

* W *Lietuvių kalbos žodžių daryba* 258 Pr. Skardžius podaje zamiast *atkirstinis* wyraz *atskirtinis* 'odcięty, samotnik'!

'płot pleciony' : *pìnti* 'pleść'; *pirktìnis drabùžis* 'ubranie kupne' : *piřkti* 'kupić'; pl. *raugtìniai aguřkai* 'kiszone ogórki' : *ráugti* 'kisić'; pl. *suktìniai siūlai* 'nici kręcone' : *sùkti* 'kręcić'. Rzadką formacją refleksywną jest *atsineštìnis* 'przyniesiony ze sobą w posagu lub w związku z przybyciem na gospodarstwo żony' — zazwyczaj w odniesieniu do odzienia : *atsinèšti* 'przynieść ze sobą'.

§ **328.** Jest niemało urzeczownikowionych przymiotników na *-tinis*, *-tinė*.

W Postylli Daukszy znajdujemy : *apžieduotinis* 'oblubieniec' 432_{52}, fem. *apžieduotinė* 'oblubienica' 1_{30}. 69_{34} : *žiedúotis* 'zaręczać się'; *paliktinis* 'potomek' 233_{36}. 289_{40} : *palìkti* 'pozostawić'; *pasavintinis* 'oblubieniec' 33_{8}, fem. *pasavintinė* 'oblubienica' 33_{6} : *pasavinti* 'przywłaszczyć' 315_{38}, 'poślubić' 37_{40}. 39_{22}; *pateptinis* 'pomazaniec' 429_{44} : *patèpti* 'pomazać; namaścić'. Rzeczowniki na *-tinis* w języku współczesnym : *augìntinis*, *-ė* 'wychowanek' : *augìnti* 'wychowywać'; dial. *ūgìntinis*, *-ė* 'wychowanek' : *ūgìnti* 'wychowywać'; *áuklėtinis*, *-ė* 'wychowanek' : *áuklėti* 'wychowywać, uczyć'; dial. pl. *maltìniai* 'owsianka' (w języku literackim 'kotlety'!) : *málti* 'mleć'; *suktìnis* 'kręcone (litewski taniec narodowy)' : *sùktis* 'kręcić się'; *šustìniai* 'potrawa z mąki owsianej, *tłokno*' : *šùsti*, *šuñta* 'parzyć się, przeć'; *vilktìnis* 'niewód', już u Daukszy, Post. 526_{11} — dosłownie 'włok' (który to wyraz oznacza również 'sieć') : *vil̃kti* 'wlec'. — Osobne miejsce wśród rzeczowników na *-tinis* ma dial. *saváitinis* 'swojak, dalszy krewny' : *sãvas* 'swój'. — Jak to widać z wyżej przytoczonych przykładów, rzeczowniki na *-tinis* mają przycisk po części na morfemie przyrostkowym, po części jednak i na morfemie przedprzyrostkowym — w tym drugim wypadku odpowiednio do akcentuacji czasownika podstawowego : *áuklėtinis* : *áuklėti*, *augìntinis* : *augìnti*. Geneza stosunków akcentuacyjnych w przedstawionych wyżej rzeczownikach wymaga dopiero zbadania; badania te winny objąć, rzecz prosta, także rzeczowniki na *-tinė*, które podamy zaraz niżej.

Rzeczowniki na *-tinė* : *gimtinė* lub *gimtìnė*, *gimtinẽ* 'miejsce urodzenia' : *gìmti* lub *gim̃ti* 'urodzić się'; *áugtinė* lub *augtìnė* 'miejsce, gdzie się wzrasta, wyrasta, spędza dzieciństwo' : *áugti* 'rosnąć'; *vìlkstinė* 'długi szereg, karawana' obok *vìlkstė*, który to wyraz obok innych ma także znaczenie 'długi szereg (wozów itd.)': *vilkstýti*, *vil̃ksto* 'wlec'; *vìrtinė* 'wianek nanizanych przedmiotów; długi szereg' : *vérti*, *vẽria*, *vẽrė* 'przeszywać; kłuć, nizać'; *ráutinė* 'naręcze związanych konopi' : *ráuti* 'rwać, wyrywać'; *sėtìnė* 'posiewny las' : *sėtìnis* 'siany, posiewny' : *sė́ti* 'siać'; pl. *metų̃ sukaktinės* 'rocznica' Dauksza, Post. 47_{6} obok *metų̃ sukaktinė šventė* 'uroczyste święto' ibid. 249_{17} : *sukàkti* 'spełnić się (o czasie)'; żm. pl. *muštìnės* 'bójka, bijatyka' obok liter. *muštỹnės* 'id.' : *mùštis* 'bić się'; żm. pl. *peštìnės* 'bójka, bijatyka' obok liter. *peštỹnės* 'id.' : *pèštis* 'bić się'; żm. *griaustìnė* 'grzmot' obok liter. *griaustìnis* 'id.' : *griáusti*, *griáudžia* 'grzmieć'; *išimtìnė* 'ekscepcja, wyłączenie : utrzymanie, które zastrzegali sobie rodzice, przekazując gospodarstwo dzieciom' : *išim̃ti* 'wyjąć,

wyłączyć'; *degtìnė* 'gorzałka, wódka', już u Szyrwida, Diction.[5] 63 — zdaje się, przekład pol. *gorzałka* lub rus. горелка : *dègti* 'palić (się)'; *grietìnė* 'śmietana, śmietanka' : *griẽti, griẽja* 'zbierać'. — Uwagi o akcentuacji rzeczowników na *-tinis*, które podano wyżej, stosują się i do rzeczowników na *-tinė*.

-ūninis, -ūdinis

§ **329**. Przymiotniki o przyrostkach *-ūninis* i *-ūdinis* są formacjami pochodzącymi głównie od przymiotników, mianowicie tych, które oznaczają właściwości owoców, przede wszystkim jabłka. Gdy są takiego pochodzenia, akcentują one to znaczenie, które właściwe jest przymiotnikom podstawowym. Tak np., *saldũninis* wzgl. *saldũdinis* oznaczają nie każdą słodycz, jak *saldùs* 'słodki', lecz zazwyczaj słodycz owoców, ponad wszystko zaś jabłka. Przymiotniki na *-ūninis* i *-ūdinis* mają przycisk na przyrostkowym *ū*, które występuje z intonacją cyrkumfleksową. Oto główne przykłady, znane zresztą raczej z dialektów:

kartũninis, -ė i *kartũdinis, -ė* : *kartùs* 'gorzki'; *kietũdinis* : *kíetas* 'twardy'; *rūgštũninis* : *rūgštùs* 'kwaśny'; *saldũninis* i *saldũdinis* 'słodki'.

Jedynym przymiotnikiem na *-ūninis*, urobionym od rzeczownika, jest dial. *pietũninis* (*píenas*) '(mleko) z udoju południowego' : pl. *piẽtūs* 'południe (pora dnia i strona świata); obiad'.

Pochodzenie przymiotników na *-ūninis* i *-ūdinis* nie jest jeszcze wyjaśnione. W rozważaniach nad tym zagadnieniem należy mieć na uwadze, że obok *kartũninis* jest krótsza forma *kartũnas, -ė*, a obok *saldũninis* występują nawet w języku literackim krótsze formy *saldũnis, -ė* oraz *saldìnis, -ė* — obie o znaczeniu przymiotnika *saldùs* w odmianie złożonej.

-ynas, -yna, -ynė

§ **330**. Z przyrostkiem *-ynas* występuje parę przymiotników: dial. *kalýnas, -à* 'zupełnie biały'; *mėlynas, -a* 'siny, niebieski, modry' : pl. *mėlys, -ių* 'lazurek, farbka do bielizny'.

§ **331**. Znaczną rolę odgrywa przyrostek *-ynas* w budowie rzeczowników. Pod względem znaczeniowym rzeczowniki te rozpadają się na grupy.

Po pierwsze rzeczowniki te mają charakter wyrazów o znaczeniu zbiorowym, oznaczają one miejsce, gdzie się znajduje to a to, zwłaszcza zaś obszar, zarosły tym a tym, głównie takim a takim lasem.

Po wtóre rzeczowniki na *-ynas* oznaczają przedmioty (w najogólniejszym znaczeniu tego wyrazu), którym towarzyszy pewien stosunek uczuciowy osób mówiących; są to więc z jednej strony augmentativa, z drugiej zaś deminutiva. Należy przy tym jeszcze dodać, że pewną grupę wśród wyrazów deminutywnych stanowią patronymica.

Przycisk w rzeczownikach na *-ynas* (i *-yna*), bez względu na ich znaczenie, pada na zgłoskę z przyrostkowym *y*, które wykazuje stale intonację akutową.

Ta okoliczność wskazuje, że nasze rzeczowniki mają, być może, ten sam początek, co jednak należałoby dopiero wykazać.

A oto nasze przykłady:

Collectiva: *alksnýnas* 'olszyna' : *al̃ksnis, -io* 'olcha'; *ąžuolýnas* 'las dębowy, dębina' : *ą́žuolas* 'dąb'; *beržýnas* 'las brzozowy, brzezina' : *béržas* 'brzoza'; *eglýnas* 'las świerkowy' : *ẽglė* 'świerk, jodła'; *epušýnas* 'las osikowy' : *ẽpušė* 'osika'; *karklýnas* 'zagajnik łozy, łoźniak' : *kar̃klas* 'łoza'; *pušýnas* 'las sosnowy, sośniak' : *pušìs, -iẽs* f. 'sosna'; — do tej grupy wyrazów na *-ynas* należą jeszcze: *dilgėlýnas* 'miejsce porosłe pokrzywą' : *dilgėlė̃* 'pokrzywa' oraz *notrýnas* 'miejsce porosłe pokrzywą' : *notrė̃* 'pokrzywa'; *lazdýnas* 'krzak leszczyny' : *lazdà* 'laska, pałka'; *riešutýnas* 'krzaki leszczyny' : *ríešutas*, pl. *ríešutai̇̃*, dial. *riešutỹs* 'orzech'; *uogýnas* 'miejsce, gdzie rosną jagody' : *úoga* 'jagoda'; *skruzdėlýnas* 'mrowisko' : *skruzdėlė̃* 'mrówka'; *mėšlýnas* 'miejsce, gdzie się zrzuca śmieci, śmietnik' : *mė́šlas* 'gnój, mierzwa', pl. *mė́šlai̇̃* 'śmieci'.

Rzeczowniki na *-ynas* o znaczeniu deminutywnym oraz o znaczeniu augmentatywnym rozpowszechnione są w dialektach. Dla rzeczowników tych charakterystyczne jest to, że mogą zmieniać rodzaj, a więc i osnowę w stosunku do wyrazu podstawowego. Poniższe przykłady pochodzą z dialektu twereckiego, gdzie ich znaczenie zdołano dokładnie ustalić:

bernýnas lub *bernýna* 'chłopaczyna' : *bérnas* 'chłopak, kawaler'; *diedýnas* lub *diedýna* 'dziadowina, starowina' : *diẽdas* 'dziad' (zapożyczone z białoruskiego); *žmogýnas* lub *žmogýna* 'człeczyna' : *žmõgus*, liter. *žmogùs* 'człowiek'; *arklýnas* lub *arklýna* 'konisko' : *arklỹs* 'koń'; — feminina na *-yna* : *bobýna* 'babina' : *bóba* 'baba'; *žmonýna* 'kobiecina' : *žmonà* 'kobieta'; *karvýna* 'krówsko' : *kárvė* 'krowa'; *ožkýna* 'kozisko' : *ožkà* 'koza'; w innych dialektach, poza twereckim, zdarzają się deminutiva na *-ỹnas* (z *y* o intonacji cyrkumfleksowej) w odpowiedniości do wyrazów podstawowych rodzaju żeńskiego : *mergỹnas* 'dziewczynka' : *mergà* 'dziewczyna'; *žąsỹnas* 'gąska' : *žąsìs* 'gęś'; podobnie *vištỹnas* 'kurczę' : *vištà* 'kura'.

Osobno wymienimy wyrazy o znaczeniu patronimicznym. Z dawniejszych tekstów znamy: *brolynas* 'bratanek' : *brólis* 'brat' i *seserynas* 'siostrzeniec' : *sesuõ, -er̃s* 'siostra'. Tu należą znane współcześnie nazwiska: *Adomýnas* : *Adõmas*; *Antanýnas* : *Antãnas*; *Jonýnas* : *Jõnas*; *Jurkýnas* : *Jùrka, Jur̃kus, Jurkỹs* 'Jurek : Jerzy'; *Stanýnas* : *Stanỹs* 'Stanek : Stanisław'; *Tumýnas* : *Tùmas* 'Tomasz' itd. — Godna uwagi jest nazwa pokrewieństwa *avýnas* 'wuj' obok csł. *ujь*, pol. *wuj* z indoeur. **au-i̯o-* — funkcję przyrostka *-ynas* w *avýnas* można interpretować, niestety, różnie.

Wśród wyrazów na *-ynas* nie brak nazw fizjograficznych oraz nazw miejscowości:

Bãlynas, łąka i las w pow. Alytus : *balà* 'błoto, bagno'; *Liuvýnas*, rzeka w pow. Tauragė obok *liū̃tis, -ies* f. 'długotrwały i rzęsisty deszcz'; *Vẽprynas*,

jezioro w pow. Lazdijai obok *Veprỹs*, jezioro w pow. Zarasai, stsł. *veprь*, pol. *wieprz*; — *Šermukšnýnas*, jezioro w pow. Šiauliai : *šermùkšnis* 'jarzębina'; *Kermušýnas*, rzeka w pow. Prienai obok *Kermušė̃nai*, wieś w pow. Šakiai : *kermušė̃* 'dziki czosnek' : pol. *trzemcha* wzgl. (z ruskiego) *czeremcha*; — *Gruobynas*, wieś w pow. Mažeikiai; *Snaigỹnas*, jezioro, rzeka i wieś w pow. Lazdijai; *Dausynaĩ*, wieś w pow. Kretinga.

§ **332**. Pewną, dość osobliwą grupę rzeczowników na *-ynas* stanowią formacje na *-um-ynas*. Pochodzą one od przymiotników. Co do znaczenia są to po części i dziś jeszcze abstracta przymiotne, po części zaś wyrazy o odpowiednim znaczeniu konkretnym.

Wszystkie niżej przytoczone rzeczowniki na *-umynas* są w użyciu także w języku literackim: pl. *brangumýnai* 'kosztowności' : *brangùs* 'drogi'; *gražumýnas* 'piękność; przedmiot piękny' : *gražùs* 'piękny'; — *gardumýnas*, zazwyczaj pl. *gardumýnai* 'smakołyk', w Postylli Daukszy 103_{48} 'przysmaki' : *gardùs* 'smaczny'; *kartumýnas* 'gorycz; przedmiot gorzki' : *kartùs* 'gorzki'; *saldumýnas* 'słodycz; przedmiot słodki' : *saldùs* 'słodki'; — *riebumýnas*, pl. *riebumýnai* 'tłuszcz' : *riebùs* 'tłusty'; — *klampumýnas* 'miejsce grząskie, trzęsawisko' obok *klampýnas* 'id.' : *klampùs* 'grząski'; *retumýnas*, pl. *retumýnai* 'miejsce z rzadka tylko porosłe krzakami' : *rẽtas* 'rzadki'; *tankumýnas* 'gąszcz' : *tankùs*, *-ì* i *tánkus -i* 'gęsty'. — Była już o tych formacjach mowa wyżej.

Podane wyżej wyrazy na *-umynas* reprezentują formację będącą innowacją litewską. W zasadzie mamy tu wynik kontaminacji formacyj na *-umas* wzgl. *-uma* i na *-ynas*. Wskazują na tę ewentualność takie oboczności, jak *klampumýnas* : *klampýnas* (por. wyżej), do czego dochodzą jeszcze *klampùmas* 'grząskość' i *klampumà* 'miejsce grząskie'. Formacja na *-umynas* datuje się z okresu przedpiśmiennego, tak że obecnie snuć można już tylko przypuszczenia co do przebiegu procesu, który doprowadził do jej powstania. Udziału wyrazów żeńskich typu *klampumà* w wytworzeniu formacji na *-umynas* dowodzą pośrednio oboczne wyrazy żeńskie, jak *lygumyna* 'równina' obok *lygumà* 'id.' : *lygùs*, *-ì* i *lýgus*, *-i* 'równy' oraz *tankumynà* obok *tankumýnas* (por. wyżej).

§ **333**. O tym, że w języku litewskim istnieją rzeczowniki żeńskie na *-yna*, dowiedzieliśmy się już wyżej z § 331, gdzie przedstawiono oboczności typu *bernýnas* : *bernýna*. Tu podamy jeszcze : *kivýna* 'kijanka; szkapa; cherlak'; dial. *mótyna* 'matka' obok liter. *mótina*; *kaimýna* 'sąsiedztwo; sąsiedzi' — collectivum do *kaimýnas* 'sąsiad' przystosowane co do zakończenia do *šeimýna* 'familia w szerokim znaczeniu (wraz z domownikami)', w Postylli Daukszy 'czeladź' 65_{49}. 93_{42}. 307_{36} obok *šeimà* 'rodzina'; — *lentýna* 'półka' : *lentà* 'deska'.

Przyrostek *-yna* zdarza się niekiedy w wyrazach zapożyczonych, jak np. dawne pl. *pranešynos* 'przenosiny' Szyrwid, Diction.[5] 297 — litewska transpozycja tego polskiego wyrazu; dial. *palankỹnos* 'odwiedziny' — litewski przekład polskiego wyrazu. — W wyrazach, jak *pranešynos* i *palankỹnos*, przyrostkowe *y* ma, jak widać, intonację cyrkumfleksową.

Spośród nazw fizjograficznych o przyrostku *-yna* wymienimy tu: *Upýna*, rzeka w pow. Kuršėnai, Telšiai, Rokiškis; miasteczko w pow. Telšiai : *ùpė* 'rzeka'; pl. *Ežerýnos*, łąka w pow. Alytus obok dial. *ežerýnas* 'wyschnięte jezioro' : *ẽžeras* 'jezioro'; — *Šakýna*, miejscowość w pow. Šiauliai.

§ **334.** Przyrostek *-ynė* charakteryzuje wyrazy oznaczające m i e j s c e, na którym znajduje się to a to lub gdzie jest tak a tak, a nawet miejsce czynności. Wyrazy te pochodzą więc od rzeczowników, przymiotników i czasowników. Przycisk pada na zgłoskę z przyrostkowym *y*, które występuje z intonacją cyrkumfleksową. — Przykłady:

beržỹnė 'miejsce, na którym rośnie brzoza przy brzozie' : *béržas* 'brzoza'; *dilgėlỹnė* 'miejsce porosłe pokrzywą' : *dilgėlě* 'pokrzywa'; *karklỹnė* 'miejsce porosłe łozą' : *kar̃klas* 'łoza'; *notrỹnė* 'miejsce, gdzie rośnie pokrzywa' : *notrě* 'pokrzywa'; *žagarỹnė* 'miejsce, gdzie pełno chrustu' : pl. *žagaraĩ* 'chrust'; — *dumblỹnė* 'miejsce grząskie' : *dum̃blas* 'muł'; *kemsỹnė* 'kępowisko na bagnie' : *kémsas* 'kępa; pień obrosły mchem'; *molỹnė* 'pole o glebie gliniastej' : *mólis -io* 'glina'; — *varlỹnė* 'bagno, gdzie się trzymają żaby' : *varlě* 'żaba'; — *klampỹnė* 'miejsce grząskie' : *klampùs*; *slidỹnė* 'miejsce, gdzie jest ślisko' : *slidùs* 'śliski'; *šlapỹnė* 'miejsce, gdzie jest mokro' : *šlãpias* 'mokry'; *tankỹnė* 'gąszcz' : *tankùs* wzgl. *tánkus* 'gęsty'; — *lindỹnė*, dial. *lìndynė* 'kryjówka' : *lindė́ti*, *liñdi* 'być gdzieś (ukrytym)'; *maudỹnė* 'miejsce kąpania się' : *máudytis* 'kąpać się'; *stovỹnė* m. in. 'miejsce, gdzie stoi bydło na pastwisku' : *stovė́ti*, *stóvi* 'stać'; *virtỹnė* 'miejsce, gdzie często padają lub z konieczności trzeba upaść' : *vir̃sti*, *vir̃sta* 'przewracać się'.

Zdarzają się rzeczowniki na *-ynė* czasownikowego pochodzenia, oznaczające czynność — zazwyczaj chodzi przy tym o czynność pejoratywną, jak paplanina, bijatyka. Są też wyrazy o tej samej budowie, które oznaczają sprawcę odpowiedniej czynności pejoratywnej. Pod względem morfologicznym godne uwagi jest to, że przyrostek *-ynė* występuje niekiedy w postaci rozszerzonej poprzedzającym *t*, a więc *-t-ynė*:

dial. *mušỹnė* i liter. pl. *muštỹnės* 'bijatyka' : *mùštis* 'bić się'; *peštỹnės* 'bijatyka, zwada' : *pèštis* 'drzeć się, bić się, kłócić się'; *pliauškỹnė* 'paplanina' : *pliauškė́ti*, *pliáuška* 'paplać'; — *pleškỹnė* 'papla' : *pleškė́ti*, *plěška* 'paplać'; *pliauškỹnė* 'papla' (por. wyżej); *tarškỹnė* 'papla' : *tarškė́ti*, *tárška* 'turkotać; terkotać'; *tauškỹnė* 'papla' : *tauškė́ti*, *táuška* 'trzaskać; paplać'.

Zarówno w języku literackim, jak w dialektach jest sporo wyrazów na *-ynė*, które oznaczają narzędzia (nomina instrumenti). Wyrazy te akcentuje się nie tylko na zgłosce z przyrostkowym *y*, lecz także na poprzedzającej zgłosce pierwiastkowej:

pãdarynė 'narzędzie' — odmianka wyrazu *pãdaras* m. in. 'wytwór; narzędzie' : *darýti* 'czynić'; *birbỹnė* 'fujarka' : *bir̃bti*, *bir̃bia* m. in. 'grać na fujarce'; *švilpỹnė* 'gwizdek' : *švil̃pti*, *švil̃pia* 'gwizdać'; *tarškỹnė* 'grzechotka' :

tarškėti (por. wyżej); *sėdýnė* 'siedzenie' : *sėdėti* 'siedzieć'; *stovýnė* 'stojak (dla dzieci)' : *stovėti* 'stać'; *kopýnė* 'schodki' : *kópti* 'wspinać się'; *lipýnė* lub pl. *lipýnės* 'schodki', w Postylli Daukszy 270_{40} 'stopnie' : *lìpti* 'włazić, wspinać się i złazić'; *lingýnė* 'giętka żerdź do wieszania kolebki', pl. *lingýnės* 'resory' : *lìngoti* i *lingúoti* 'kiwać; kołysać'; *sūpýnė* 'huśtawka' : *sūpúoti* 'kołysać'; *laidýnė* lub *láidynė* 'proca' : *láidyti* 'puszczać, rzucać'; *tryškýnė* 'sikawka', już u Szyrwida, Diction.[5] 336 : *trýkšti, trýkšta, trýško* 'tryskać'; *šovýnė* 'zasuw(k)a' : *šáuti* 'sunąć (chleb do pieca na łopacie)'; — *ãvalynė* 'obuwie' — odmianka wyrazu *ãvalas*, powstała przez rozszerzenie go przyrostkiem *-ynė*.

W dialektach żmudzkich przyrostka *-ynė* używa się do budowy wyrazów oznaczających potrawy, ma on więc tam tę samą funkcję, co w dialektach auksztajckich *-ienė* : *kiaušýnė* 'jajecznica' : *kiaũšis, -io* 'jajko' obok liter. *kiaušiniẽnė* 'jajecznica' : *kiaušìnis* 'jajko'; *žirnýnė* 'grochówka' obok liter. *žirniẽnė* : pl. *žìrniai* 'groch'.

Sprawa pochodzenia rzeczowników na *-ynė* nie została jeszcze w szczegółach wyjaśniona. W każdym razie rzeczowniki te stanowią odmiankę rzeczowników na *-yna*; por. *lipýnės* obok dial. *lipynos* 'schody; drabina'.

-onas, -ona; -(i)onis, -(i)onė

§ **335**. Z grupy przymiotników na *-onas*, która jest nieliczna, należy wydzielić przede wszystkim dwa: *geltónas* 'żółty' i *raudónas* 'czerwony'. Oba te przymiotniki oznaczają barwy i oba mają przycisk jednakowo na zgłosce z przyrostkowym *ó*, o intonacji akutowej. Genetycznie są to, jak się zdaje, formacje pochodne w stosunku do rzeczowników *geltà* 'żółtość, żółcizna; żółtaczka' i *raudà* 'czerwoność, czerwień' — te znów wyrazy są rzeczownymi formami przymiotników *gel̃tas* 'żółtawy, żółty' i *raũdas* 'rudy, lisiej maści (o koniu)'.

Spośród innych przymiotników na *-onas* na uwagę zasługują: *márškonas* 'płócienny' i *vìlnonas* 'wełniany; tkanina z wełny'. Przymiotniki te mają w zasadzie tę samą genezę, co *geltónas* i *raudónas*, tj. oparte są na rzeczownikach o osnowie na indoeur. *-ā-* : *márška* 'prześcieradło' i *vìlna* wzgl. pl. *vìlnos* 'wełna'.

§ **336**. Wśród rzeczowników na *-onas* wyróżnić można pewną liczbę grup.

Na pierwszym miejscu wymienimy nazwy pokrewieństwa: *laigõnas* (dial. *láiguonas*) 'brat żony; swojak' — wyraz o pochodzeniu dotąd nie wyjaśnionym; *tėvõnas* 'dziadek' : *tė́vas* 'ojciec.'

Sporo jest rzeczowników na *-onas*, oznaczających osoby. Od rzeczowników pochodzą: dawne i dial. *galvõnas* 'głowa, przywódca; niewielka chmura' : *galvà* 'głowa'; dial. *kuprõnas* 'garbus' : *kuprà* 'garb'; żm. *ligónas* 'chory' obok liter. *ligónis*, gen. *ligónio*, w dawnych tekstach *ligónies* (według osnów na *-i-*) Dauksza, Post. 122_{28}. 319_{4} 'chory' : *ligà* 'choroba'. — Czasownikowego pochodzenia jest m. in. *valdõnas* 'poddany', u Szyrwida Diction.[5] 260,

także 'spadkobierca, dziedzic' : *valdýti, val̃do* 'sprawować władzę, rządzić, kierować'. Poza tym od czasowników pochodzi szereg rzeczowników oznaczających osoby według wykonywanych przez nie, raczej ujemnych, czynności. Rzeczowniki te rozpowszechnione są głównie w dialektach, w języku literackim częściej używa się dwu następujących: *kiūtõnas* do *kiū́toti* 'siedzieć cicho, bez ruchu, w ukryciu'; *niūrõnas* do *niū́roti* 'patrzeć spode łba'; o podobnym znaczeniu są *dilbõnas* lub *dìlbonas* 'kto patrzy spode łba', powstałe z *dìlba* 'id.', oraz dial. *dūrõnas* 'ktoś posępny' : *dū́roti* 'być posępnym, z oczyma utkwionymi w dół'. Do przedstawionej grupy znaczeniowej dostosowany został istniejący też w języku literackim wyraz *nevidõnas* lub *nẽvidonas* 'nicpoń', oparty na wyrazie *niewida*, używanym w polszczyźnie litewskiej ze znaczeniem 'odludek', a więc i 'człowiek bezużyteczny'. — Z dialektów lub dawnych tekstów znamy jeszcze m. in. *šaukõnas* 'krzykacz' : *šaũkoti* 'pokrzykiwać, robić krzyki'; *vėplionas* 'gapa' : *vėplioti* 'gapić się'. — W zgodzie z *šaukõnas* są nazwy 'gęsiora', spotykane i w tekstach literackich: *gagõnas* : *gagė́ti, gãga* 'gęgać'; *gargadõnas* : *gargė́ti, gar̃ga* 'gęgać;' *girgetõnas* lub *girgitõnas* : *girgė́ti, gìrga* 'gęgać'.

Spośród pozostałych wyrazów na *-onas* na szczególną uwagę zasługuje *dirvónas* 'odłóg, ugór' : *dirvà* 'rola, ziemia uprawna'. Dialekt żmudzki wykazuje, jak wiadomo, pewne właściwości wspólne z dialektami sąsiedniej Łotwy. W zakresie słownictwa wspólnym faktem jest m. in. *kapõnas* m. in. 'siekacz', łot. *kapãns* 'id.' : *kapóti* 'rąbać', łot. *kapāt* m. in. 'id.'.

Przyrostek *-onas* wzgl. jego formę żeńską *-ona* wykazują m. in. następujące nazwy fizjograficzne: *Gudõnas*, rzeka w pow. Mažeikiai, Plungė : słow. **Gъdan-ьsko* w pol. *Gdańsk*; pl. *Lazdõnai*, łąki w pow. Mažeikiai obok *lazdýnė* 'lasek leszczynowy'; — *Lieponà* lub *Liepóna*, lewy dopływ rzeki Širvinta w pow. Vilkaviškis. Nazwy miejscowości: *Bìrštonas*, miasto w pow. Prienai; pl. *Gélvonai*, miejscowość w pow. Ukmergė.

§ **337.** Rzeczowniki czasownikowego pochodzenia na *-onis* są bardzo rzadkie, ale przecież ich nie brak: pl. *íeškonys, -ių* 'zwiady wśród pszczół' : *ieškóti, íeško* 'szukać'.

Zazwyczaj przyrostek *-onis* wzgl. *-ionis* występuje w wyrazach odimiennego pochodzenia, które odpowiadają na pytania: od kogo lub skąd pochodzi?

Postać przyrostka *-onis* mamy m. in. w dawnych wyrazach: *dievonis* 'syn boży' (por. stpol. *bożyc*) : *diẽvas* 'bóg'; *tėvonis, -ies* obok *tėvuonis, -ies* u Daukszy, Post. 103_{10}. 230_{11} 'dziedzic' : *tė́vas* 'ojciec'. Z postacią przyrostka *-ionis* mamy do czynienia w dawnym i dial. *dvarionìs, -iẽs, dvarióni̧* 'pan z dworu, ziemianin; dworski', w Postylli Daukszy 'dworzanin' 520_{18}. 524_{8} : *dvãras* 'dwór' oraz w dial. *kiemionìs, -iẽs* 'wieśniak' : *kiẽmas* m. in. 'wieś' Szyrwid, Diction.[5] 398. Gdy osnowa wyrazu podstawowego jest palatalna, trudno ustalić, czy przyrostek ma postać *-onis*, czy *-ionis*; ta trudność zachodzi co do wyrazów: *sodžionìs* 'wieśniak' : *sõdžius* 'wieś'; *veliónis, -io,* dial.

velionìs, -iẽs, velióni̜ 'nieboszczyk' : *velẽ* obok *vėlẽ* 'duch zmarłego', łot. pl. *veļi* 'duchy zmarłych'; por. jeszcze dial. *tilžionìs, -iẽs, tilžióni̜* 'Tylżanin' : *Tilžė.* — Od przytoczonych tu wyrazów na *-ionis* odbiega znaczeniem *valdžionìs* 'zarządca' — wyraz ten, oparty na *valdžià* 'władza', urobiono, zdaje się, według *dvarionìs.*

Do grupy rzeczowników na *-(i)onis* włączono parę zapożyczeń słowiańskich (ruskich lub polskich) : *pagonìs, -iẽs,* w Postylli Daukszy zazwyczaj *pahonis, -ies* 20_8. 70_{44} 'poganin' obok *pagõnas* u Szyrwida, Diction.[5] 266 : dawne pol. *pogan,* pl. *pogani*; *krikščionìs, -iẽs* Dauksza, Post. 70_{32}. 369_{44} 'chrześcijanin' obok pol. *chrześcijan(in)*; *mieščionìs, -iẽs* Dauksza, Post. 364_{24}. 229_{54} 'mieszczanin' : pol. *mieszczanin,* pl. *mieszczanie* — przytoczone wyżej wyrazy *kiemionìs* i *sodžionìs* powstały bez wątpienia jako opposita w stosunku do *mieščionìs.*

Mamy wiele nazwisk litewskich na *-(i)onis,* urobionych czy to od imion chrzestnych, czy też od przezwisk wzgl. nazwisk; mają one z reguły odmianę według osnów na *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*. Nazwiska na *-(i)onis* rozpowszechnione są głównie we wschodniej części litewskiego obszaru językowego:

Bernatónis, -io : *Bernõtas* (z pol. *Biernat*); *Janónis* : *Jõnas*; *Paškónis* : *Póška* (z błr. Пашка 'Paweł'); *Petrónis* : *Pẽtras*; *Tumasónis* : *Tùmosas* 'Tomasz' itd. — w wymienionych nazwiskach na *-onis* na baczną uwagę zasługuje zmiana *o*>*a* w zgłoskach poprzedzających przyrostkowe *o*, bo istoty tego zjawiska fonetycznego dotąd nie zbadano; — *Balčikónis* : *bálčikas* 'biały (wieprzek)'; *Gudónis* : *gùdas* 'Białorusin', dial. 'szlachcic'; *Žiliónis* : *žìlis* 'ktoś siwy, siwosz', nazwisko *Žilỹs.*

Jest w Litwie sporo nazw miejscowości będących formami liczby mnogiej nazwisk na *-(i)onis.* Mają one po części dawniejszą odmianę według osnów na *-i-*, po części zaś późniejszą według osnów na *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*, kończą się więc w nom. pl. albo na *-ys,* gen. *-(i)ų,* albo na *-(i)ai* : *Subártonys,* wieś w pow. Alytus; *Butrimónys* w pow. Alytus i Trakai; *Šimónys* w pow. Kupiškis; *Kliukščiónys,* miasteczko w pow. Švenčionys; *Švenčiónys*; — *Bernatóniai,* wieś w pow. Panevėžys; *Juškóniai,* wieś w pow. Panevėžys; *Paškóniai,* wieś w pow. Biržai; *Gailióniai,* wieś w pow. Biržai; *Radvilióniai,* wieś w pow. Panevėžys.

Nazwy miejscowości na *-ionys* są w wymianie z nazwami na *-ėnai.* Zdarza się nawet, że ta sama nazwa występuje w obu postaciach: *Bičiónys, -ių,* wieś w pow. Utena i *Bitẽnai,* wieś w pow. Šilutė. Podobny stan rzeczy obserwuje się w języku starosłowiańskim: *graždane* 'cives' z **gordjane* : *gradъ* obok *Samarěne* (*Samaŕane*) 'samaritani'.

Genetyczny związek między litewskimi formacjami na *-ionis,* pl. *-ionys* a słowiańskimi na *-jan-inъ,* pl. *-jane* jest faktem w nauce dawno stwierdzonym i uznanym.

§ 338. Znaczną większość rzeczowników na *-onė* stanowią formacje od-

słowne. Z pochodzenia są to abstracta werbalne, które jednak jako takie występują tylko w dawnych tekstach oraz w niektórych dialektach, przede wszystkim zaś w dawnym dialekcie Kurschata. W języku literackim liczba rzeczowników na *-onė* jest drobna, a i te, co są, rzadko zachowują początkowe znaczenie.

Rzeczowniki na *-onė* o dawnym znaczeniu oderwanym: *abejõnė* 'powątpiewanie, wątpliwość' : *abejóti* 'wątpić'; dial. *bijõnė* 'obawa' : *bijóti* 'bać się'; dawne i dial. *kariõnė* 'wojna', u Daukszy, Post. 497_2 obok *kariáuti* 'wojować', w języku Daukszy 'walczyć' 101_{23}, 'wojować' 85_{51}. 107_{30}; dawne i dial. *medžiõnė* 'polowanie', w Diction.[5] Szyrwida 'łowienie źwierza' 136, 'myślistwo źwierze'* 159=prus. *medione* 'polowanie' *V.* 699: *medžióti* 'polować'; *prekionė* w Diction.[5] Szyrwida 'jarmark' 74, 'kupiectwo' 123 : *prekióti* '*prekiauti*, kupczyć, handlować'; dial. *sekiõnė* 'wstępowanie w czyjeś ślady, naśladowanie' : *sekióti* 'chodzić wszędzie za kimś'; dial. *tepliõnė* 'mazanina' : *teplióti* 'mazać, smarować'; *vakarõnė* 'wieczornica (spędzanie wieczoru na wsi, w chacie jednego z sąsiadów, gdzie przy śpiewie i opowiadaniach przędą, robią na drutach itd.)' : *vãkaroti* 'brać udział w tak przedstawionej *vakarõnė*'; *viliõnė* m. in. 'chętka, pociąg; przynęcanie' : *vilióti* 'nęcić, wabić'.

Niektóre rzeczowniki na *-onė* o znaczeniu konkretnym: *kapõnė* 'siekanina, m. in. sieczka; siekacz, siekaczka' : *kapóti* 'siekać'; *kartõnė* 'rola orana po raz drugi, pole zorane pod zasiew żyta' : *kartóti* 'orać rolę po raz drugi'; dial. *mazgõnė* 'ścierka' obok *mazgõtė* 'id.' : *mazgóti* 'zmywać, zmyć'; dial. *verpõnė* 'przędza; narzędzia do przędzenia' : *veřpti* 'prząść'.

Na obszarze litewskim jest pewna liczba nazw fizjograficznych na *-(i)onė*: *Smárdonė*, rzeka w pow. Pasvalys; *Leiškõnė*, rzeka w pow. Raseiniai; *Vaipõnė*, rzeka w pow. Marijampolė; *Kežiõnė*, rzeka w pow. Šakiai (: *kèžti*, *kęžta*, *kèžo* 'spadać z sił, słabnąć, marnieć; schnąć'). — Pozorna tylko jest przynależność do tej grupy nazw: *Raudõnė*, rzeka w pow. Jurbarkas, Kretinga (także miejscowość w pow. Jurbarkas); *Žaliõnė*, las w pow. Mažeikiai (także wsie na Żmudzi). *Raudõnė* jest chyba na pewno formą żeńską rzeczownika *raudõnis*, *-ė* obok *raudónas* 'czerwony;' nazwę *Žaliõnė* dostosowano do *Raudõnė*. Por. Skardžius 277.

**-unas, -ūnas, -ūnis*

§ 339. Jako przykład na formację o przyrostku *-unas* przytacza się zazwyczaj nazwę rzeki *Nẽmunas*, słow. **Nemъnъ* : pol. *Niemen*. Ta analiza morfologiczna nie jest pewna. Zachodzi możliwość, że *Nẽmunas* jest swoistego rodzaju formacją reduplikacyjną **Ne-munas*, o pierwiastku **mun-*, będącym odmianką pierwiastka **min-* w *Mìnija*, rzeka w pow. Kretinga. — Przyrostek *-unė* stwierdza się w nazwie łąki *Medùnė* w pow. Alytus.

§ 340. W języku litewskim, rozumianym jako jedna całość, rzeczowników

* ... źwierze to forma r. n. przymiotnika źwierzy : źwierz.

na *-ūnas* jest wprawdzie wiele, występują one jednak w znaczniejszej liczbie tylko w języku literackim, podczas gdy w poszczególnych dialektach ilość ich bywa nieraz bardzo ograniczona; tak np. w dialekcie twereckim mamy ich zaledwie parę.

Rzeczowniki na *-ūnas*, fem. na *-ūnė* rozpadają się na trzy grupy. Jedna, co do ilości największa, to rzeczowniki oznaczające osoby skłonne do pewnej, na ogół ujemnej, czynności : *keikū̃nas* 'kto używa przekleństw' : *kéikti, kéikia* 'kląć, przeklinać'. Drugą, już znacznie mniejszą, grupę stanowią rzeczowniki powstałe z substantywizacji niektórych przymiotników : *drąsū̃nas* 'śmiałek' : *drąsùs* 'śmiały, odważny'. Mówiąc o trzeciej grupie rzeczowników na *-ūnas*, mamy na myśli wyrazy o znaczeniu patronimicznym, jak *karaliū́nas* 'syn króla, królewicz' : *karãlius*. — Należy jeszcze dodać, że w języku litewskim nie brak i pożyczek ruskich na *-ūnas*, np. *sedū̃nas* 'dziecko, które długo siedzi, tj. nie chodzi' : rus. седун (сѣдунъ).

Rzeczowniki na *-ūnas* akcentowane są zazwyczaj na przyrostku, mianowicie na zgłosce z przyrostkowym *ū*. Intonacja tego *ū* nie jest jednak we wszystkich grupach jednakowa, widać to z przytoczonych wyżej przykładów : *keikū̃nas*, *drąsū̃nas*, *sedū̃nas*, ale *karaliū́nas*.

Przykłady, głównie z języka literackiego:

Rzeczowniki typu *keikū̃nas* : *atėjū̃nas* 'przybysz' : *ateĩti, -eĩna, -ė̃jo* 'przyjść, przybyć'; *bastū̃nas* 'włóczęga' : *bastýtis* 'włóczyć się'; *bėgū̃nas* 'latawiec; biegacz' : *bė́gti* 'biec'; dawne *bogūnas* w Postylli Daukszy 'zbieg' 150_{28}, 'zbiegły' 233_{47} obok *bokštavimas* w tejże Postylli 374_{42} 'ucieczka' : *bogìnti* 'biec'; *galiū̃nas* 'mocarz', u Szyrwida w Diction.[5] 'mocarz' 154, 'możny' 157 : *galė́ti* 'móc'; *keikū̃nas*, por. wyżej; *klaidū̃nas* i *paklaidū̃nas* 'kto błądzi, zbłąkany' obok *kláidžioti* 'błądzić'; *klajū̃nas* 'tułacz, wędrowiec' : *klajóti* 'wędrować'; *lakū̃nas, -ė* 'kto ciągle lata, o jaskółce; lotnik' obok *lakióti* 'latać, biegać'; *pagyrū̃nas* 'samochwał' : *pasigìrti* 'pochwalić się'; *paplavū̃nas* 'kto słania się po kątach, łazi bez potrzeby; kto zachowuje się niepoważnie' obok *plavinė́ti* m. in. 'słaniać się'; *pataikūnas* w Postylli Daukszy 96_{16} 'próżnujący' obok *pataikauti* ibid. 26_{9}. 105_{45} 'próżnować'; *plėšū̃nas* 'kto prędko zdziera ubranie lub obuwie' : *plė́šti* 'drzeć, zdzierać'; *rijū̃nas* 'żarłok' obok *rýti, rỹja, rìjo* 'żreć'; *šarū̃nas* 'koń, który się dobrze daje paść' obok *šérti* 'karmić, paść'; *šaukū̃nas* 'woźny (rozgłaszający wiadomości urzędowe)', Dauksza, Post. 174_{33} : *šaũkti* 'wołać, krzyczeć'; *želū̃nas* 'kto obrósł włosami' : *žélti* 'porastać, obrastać włosami'; *žin(i)ū̃nas* 'kto wszystko wie : znawca, znachor, prorok' : *žinóti* 'wiedzieć'. — W tym miejscu podamy jeszcze dwa wyraźnie odmienne wyrazy : *maigū̃nas* 'ława do spania' z dialektu Kurschata : *miegóti, miẽga* 'spać', przy czym w *maigū̃nas* na szczególną uwagę zasługuje dyftong *ai* w przeciwieństwie do *ie* wyrazu podstawowego (por. I § 243); *malū̃nas* 'młyn' : *málti, mãla* 'mleć' — transpozycja na litewskie pol. *mlyn*, rozumianego jako **ml-yn* do **melti* (: pol. *mleć*).

Przedstawione wyżej rzeczowniki typu *keikū̃nas* zawierają wszystkie, jak to widać było z naszych zestawień, pierwiastki czasownikowe. Nie znaczy to, że wszystkie te rzeczowniki urobiono wprost od odpowiednich czasowników. Należy się liczyć mianowicie z ewentualnością, że przynajmniej część ich ma za podstawę rzeczowniki lub przymiotniki, głównie na *-us*, co prawda znów czasownikowego pochodzenia; por. *klaidū̃nas* : *klaidà* 'błąd' lub *klaidùs* 'pełen błędów, błędny; gdzie łatwo zbłądzić'; *lakū̃nas* : *lakùs* 'lotny; bystry; lekki'; *pataikū̃nas* : *pataika* 'lenistwo' Dauksza, Post. 391_{55} lub *pataikus* 'próżnujący' ibid. 92_{39}; *rijū̃nas* : *rijùs* (: *rajùs*) 'żarłoczny'.

Rzeczowniki typu *drąsū̃nas*, pochodzące zarówno od przymiotników jak od rzeczowników : dawne i dial. *didžiū̃nas* 'magnat', u Szyrwida P. S. I 143 'wielemożny pan' : *dìdis, -ė* wielki'; *dykū̃nas* 'darmozjad, próżniak; swawolnik' : *dỹkas* 'darmowy; pusty'; *drąsū̃nas*, por. wyżej; *lepū̃nas* 'pieszczoch', w Postylli Daukszy *lapūnas* 'pyszny' 51_{12}. 92_2 : *lepùs* 'wypieszczony, kapryśny'; *lėtū̃nas* : *lė̃tas* 'powolny, nieśmiały, nieporadny'; *palaidū̃nas* 'lekkoduch', w Postylli Daukszy 'rozpustnik' 105_1, 'nierządnik' 69_6, fem. *palaidūnė* 'nierządnica' 35_{39}, 'wszetecznica' 67_{23} : *paláidas* 'wolny, nie uwiązany; rozpuszczony (język)'; *šykštū̃nas* 'skąpiec, sknera' : *šykštùs* 'skąpy'; określenia jabłek : *kartū̃nas* 'gorzkie' : *kartùs* 'gorzki'; *rūgštū̃nas* 'kwaśne' : *rūgštùs* 'kwaśny'; *saldū̃nas* 'słodkie' : *saldùs* 'słodki'; — deminutiva z mowy ludowej : *mažiū̃nikas* 'malutki' = **maži-ūn-ikas* : *mãžas* 'mały'; *pilkūnėlis* 'szarutki (o kamieniu)' = **pilk-ūn-ėlis* : *pìlkas* 'szary'; *saldūnėlis* 'słodziutki' = **sald-ūn-ėlis* : *saldùs* 'słodki'; *raibūnužis* 'bardzo pstry, jarzębiaty' = **raib-ūn-užis* : *raĩbas* 'jarzębiaty'; — *atskalū̃nas* 'odszczepieniec' : *atskalà* 'drzazga; sekta'; *seilū̃nas* 'dziecko, któremu z ust cieknie ślina' : pl. *séilės* 'ślina'; nomen agentis : dial. *valkačiū̃nas* obok *válkata* 'włóczęga'.

Rzeczowników pospolitych na *-(i)ū̃nas* ze znaczeniem patronimicznym lub oznaczających jakieś pochodzenie jest bardzo mało. Jeden taki rzeczownik, *karaliū̃nas*, poznaliśmy już wyżej. Drugi to **tėvū̃nas* w dial. *tėvū̃naitis*, fem. *tėvū̃naitė* 'dziedzic'. Bardzo godny uwagi jest *namū̃naĩtis* 'syn gospodarza' : etymologicznie jest on przynależny do *namū̃nai* 'domownicy' (: pl. *namaĩ* 'dom'). — Wiele formacyj patronimicznych na *-(i)ūnas* znajdujemy jednak wśród imion osobowych (nazwisk) : *Aleksiū̃nas* : *Alẽksius*; *Jankū̃nas* : *Jañkus*; *Jasiū̃nas* : *Jãsius*; *Jurkū̃nas* lub *Jurkiū̃nas* : *Jur̃kus*; *Stasiū̃nas* : *Stãsius* lub *Stasỹs* 'Staś'; *Šimkū̃nas* : *Šim̃kus* 'Szymek'; *Tamošiū̃nas* : *Tamõšius* 'Tomasz'. — Są też nazwy miejscowości na *-(i)ūnai* (w pluralis) : *Jašiū̃nai* : *Jasiū̃nai* w pow. Vilnius : *Jasiū̃nas*; *Šimkū̃nai*, wieś w pow. Šiauliai : *Šimkū̃nas*; *Viliū̃nai* w b. Litwie pruskiej.

Formacje na *-ūnas* wśród nazw wodnych należą do rzadkości. Wymienimy tu tylko femininum *Ežerū̃na* (*ẽ-*), rzeka w pow. Tauragė. Chodzi tu niewątpliwie o rzekę, która wypływa lub przepływa przez jezioro (: *ẽžeras*). Przykład niedość pewny, bo nazwa ta występuje także w brzmieniu *Ežeruona* (*ẽ-*).

§ 341. Sprawa pochodzenia litewskich wyrazów na -(i)ūnas, w swoim czasie gorąco omawiana, dotąd nie została należycie wyjaśniona. Powstało mianowicie pytanie, jaki jest stosunek tych wyrazów do słowiańskich na -unъ < indoeur. *-aunos : czy może litewskie wyrazy na -ūnas stanowią w zasadzie zapożyczenie z grupy językowej słowiańskiej? Ewentualność ta wchodzi w rachubę dlatego, że w słownictwie dialektów litewskich istnieją także takie wyrazy na -ūnas, które są jawnymi slawizmami i które mają ten sam ujemny odcień znaczeniowy, co litewskie wyrazy na -ūnas na oznaczanie osób; por. twer. *sedũnas*, o czym mowa była już wyżej; *bezdũnas* 'bździoch' z błr. бздун ale dostosowane do litewskiego czasownika *bezdėti* 'bździeć'. Za słowiańskością podstawowego zrębu litewskiej grupy wyrazów typu *keikũnas* przemawia także ta okoliczność, że przyrostkowe *ū* ma tu intonację cyrkumfleksową — wbrew temu, czego każe oczekiwać prastary rodzimy wyraz *perkū́nas* 'piorun' z *per-k-ū́nas, 'kto uderza, razi', o przyrostku z *ū* akutowanym. Ostatecznie sprawa pochodzenia litewskich wyrazów na -ūnas ma się zapewne tak, że trzeba rozróżnić w nich dwie grupy: jedną, rodzimą stanowią wyrazy *perkū́nas, karaliū́nas, Jurkū́nas*; z przeobrażenia tej powstała druga grupa, mającá cyrkumflektowane *ū* w przyrostku pod wpływem słowiańskim: *keikũnas* itd. Przyrostek -ūnas był dogodny, jako że pozwalał bez trudności substantywizować przymiotniki na -us : *klaidùs* : *klaidũnas, rijùs* : *rijũnas* itd.

§ 342. Jako formacje na -ūnis znane są nazwy jabłek: *kartũnis* 'gorzkie', *saldũnis* 'słodkie', pl. *tankũniai* 'w wielkiej ilości rosnące, a drobne' : *tankùs, -ì* lub *tánkus, -i* 'gęsty'. Są to odmianki formacyj na -ūnas, urobione za pomocą przyrostka -ja-, indoeur. -i̯o-. Istnienie tych odmianek dowodzi, że odpowiednie formacje na -ūnas w poszczególnych dialektach rozumiane były jako przymiotniki, w związku z czym właśnie doszło do powstania rzeczownych form na -ūnis.

Nie dość jasne są jeszcze rzeczowniki typu *palikū́nis* obok liter. *palikuonìs -iẽs* 'potomek', rozpowszechnione głównie na obszarze żmudzkim. O rzeczownikach, jak *palikuonìs*, będzie mowa niżej, § 345.

§ 343. Rzeczowników na -ūnė, nie będących formami żeńskimi rzeczowników na -ūnas (por. *palaidũnė* 'nierządnica' obok *palaidũnas*), jest w języku literackim bardzo mało: *alkū́nė* 'łokieć'; *galū́nė* 'koniec, koniuszek (igły, noża)'; *viršū́nė* 'wierzchołek' — wszystkie z przyrostkiem o akutowanym *ū*. Spośród tych trzech wyrazów jeden, mianowicie *galū́nė*, nie nasuwa trudności: jest to po prostu wyraz *gãlas* dostosowany pod względem budowy do *viršū́nė*. Co się tyczy wyrazu *alkū́nė*, to jest on ogólnobałtycki: łot. dial. *elkũne*, prus. *alkūnis V.* 110, zawiera zaś pierwiastek w zasadzie ten sam, co lit. *úolektis, -ies* f. 'łokieć jako miara' < *ōlek-. Punktem wyjścia dla przyrostka -ūnė wzgl. -ūnis była niewątpliwie osnowa *alku-, na której istnienie wskazuje, jak się zdaje, słow. *olkъ-tь : pol. *łokieć*. Na osnowie na -u- oparty jest i wyraz *viršū́nė* : *viršùs* 'wierzch; naddatek; pokrywa wzgl. pokrywka'.

-uonas, -uona, -uonis, -uonė

§ **344.** Rzeczowników pospolitych na *-uonas* jest w języku literackim zastanawiająco mało, szerzej rozpowszechniony jest zaś tylko jeden : *širšuonas* 'szerszeń' obok *širšuolas* 'id.'. Rzeczownik *širšuonas* nie jest formacją pierwotną, powstał on na podstawie dawnej odmiany : nom. sg. **širšuo* (por. *širšuo-las*), gen. **širšen-es* itd., a to przez wytworzenie form kontaminacyjnych typu gen. **širšuon-es*. W dialektach wyrazów na *-uonas* jest więcej, np. *pavyduo-nas* 'zazdrośnik' obok liter. *pavyduõ-lis*. W literaturze ludowej, mianowicie w dajnach, rozpowszechniły się formacje pochodne na *-uon-ėlis*, fem. *-uon-ėlė*, z przyrostkiem deminutywnym na drugim miejscu; oto dwa przykłady, które podajemy z wolnym przekładem : pl. *žvirbliai rėkuonėliai* 'wróble wydające hałaśliwy szczebiot'; *kregždė lakuonėlė* 'jaskółka odbywająca ciągłe loty'. — Formacje na *-uonas* zdarzają się i wśród nazw fizjograficznych : *Kelmuonas*, bagno w pow. Panevėžys; *Mìrgluonas*, rzeka w pow. Tauragė; pl. *Geluonaĩ* lub *Galuonaĩ, -ų̃*, jezioro w pow. Utena.

W przeciwieństwie do rzeczowników męskich na *-uonas*, które są rzadkie, formy żeńskie tych rzeczowników o zakończeniu *-uona* występują często, mianowicie jako nazwy fizjograficzne, nazwy miejscowości, a nawet osób : *Aukštuona*, góra w pow. Raseiniai : *áukštas* 'wysoki'; *Šaltuonà*, rzeka w pow. Raseiniai : *šáltas* 'zimny'; *Beržuonà*, rze(cz)ka w pow. Trakai i Rokiškis : *béržas* 'brzoza'; *Agluonà*, rzeka w pow. Biržai, Mažeikiai, Tauragė : *ẽglė* 'jodła, świerk'; *Apsuonà*, rzeka w pow. Kaišiadorys obok *Vapsà*, rzeka w pow. Prienai : *vaps(v)à* 'osa'; — *Piliuonà*, 'wieś w pow. Kaunas : *pilìs, -iẽs* f. 'gród, zamek'; — *Baltuonà*, nazwisko : *báltas* 'biały'.

§ **345.** Wyrazów pospolitych o przyrostku *-uonis* na oznaczenie osób jest we współczesnym języku literackim mało. W zwykłym użyciu jest *palikuonìs, -iẽs*, fem. *palikuonė̃* 'następca; potomek' : *palìkti* 'zostać, pozostać; zostawić, pozostawić'; obok *atsilìkėlis* 'kto pozostaje w tyle' zdarza się *atlikuonìs, -iẽs* (: dial. *atlikuõlis*) 'id.' : *atsilìkti, àtsiliẽka* 'pozostać w tyle'; *skenduonìs, -iẽs* 'kto tonie lub zatonął, topielec' obok *skenduõlis* : *skę̃sti, skę̃sta, skeñdo* 'tonąć'; *žiniuonìs, -iẽs* 'kto wszystko wie, przewiduje, odgaduje' obok *žiniū̃nas* 'id.'; w Postylli Daukszy znajdujemy : *atskaluonis* 'odszczepieniec' np. 3_{13} : *atskalùs* m. in. 'oderwany od ludzi; małomówny'; *paklaiduonis* 'obłędliwy' 282_{43} (nom. pl. *páklaiduones*), 'obłędny' 374_2 : *paklaida* 'obłądzenie' 287_{25}; *pirmuonis* 'pierwiasnek (ten, kto pierwszy)' 424_7, 'przodek' 107_{20} (gen. sg. *pirmuonés*) : *pìrmas* 'pierwszy'; w dialektach występują : *keikuonìs* obok liter. *keikū̃nas*; *pasaluonìs* 'kto ukradkiem napada i kąsa (o psie)' obok liter. *pasalū̃nas* 'id.' : *iš pasalų̃* 'znienacka, bez uprzedzenia, nie szczekając'; *pavyduonis* 'zazdrośnik' obok *pavyduõlis* 'id.'. — Na przytoczenie zasługuje jeszcze zapisane przez Szyrwida femininum *neužauguonė* 'karlica' Diction.[5] 85.

Poza wymienioną grupą znaczeniową znajdują się m. in. następujące wyrazy oznaczające niektóre nienormalności w organizmie ludzi lub zwierząt :

auguonìs f. 'wrzód' : *áugti* 'róść'; pl. *gẽležuonys* 'nosacizna' : *geležìs, -iẽs* 'żelazo' (por. ros. железа 'gruczcł'); *geluonìs, -iẽs* m. in. 'rdzeń wrzodu', także o znaczeniu 'żądło' : *gélti, gẽlia, gẽlė* 'wpuścić żądło, ukąsić'; dial. (twer.) *gyluonìs, -iẽs, gýluonį* 'żądło' obok liter. *gylỹs, gỹlio* 'żądło; bąk'; *gyvuonìs, -iẽs* f., także *gývuonis, -io* m. 'żywe ciało pod paznokciem; rdzeń wrzodu; bolesne miejsce' : *gývas* 'żywy'; *landuonìs, -iẽs* f. 'zastrzał, panaritium' : *landùs* m. in. 'ostry, śpiczasty'; pl. *žãliuonys, -ių* f. 'zielenina; zielona ślina, zielone wymioty' : *žãlias* 'zielony; surowy'. — Są też nazwy chorobliwych dolegliwcści na *-uonė* : *landuonẽ, -ẽs, -uõnę* obok *landuonìs*, wyżej; *laũžuonė* 'łamanie w kościach' : *láužti* 'łamać'.

Bardzo rzadki to wypadek, ale przecież jest. Podczas gdy wszystkie wyżej wymienione wyrazy na *-uonis* mają znaczenie konkretne, w Postylli Daukszy zachował się jeden o znaczeniu oderwanym : *maruonis*, zazwyczaj z przeczeniem *nemaruonis* 'nieśmiertelność' 33_{44}. 211_{41} : *marùs* 'śmiertelny'.

Zdarzają się i nazwy wód na *-(i)uonis* : *Krašúonis, -ies*, rzeka w pow. Utena z oboczną formą *Krašuonà, -õs*; *Veliuõnis, -io*, jezioro w pow. Lazdijai obok *Veliuonà, -õs*, rzeka i miasto w pow. Kaunas. — Formę rodzaju żeńskiego na *-uonia* ma nazwa rzeki w pow. Marijampolė (Kapsukas) *Sūduonià* (wtórnie *Sūduõnė*).

Na zakończenie jeszcze o pochodzeniu wyrazów na *-uonis*. Nie bez znaczenia dla rozważań nad tym zagadnieniem jest okoliczność, że niektóre z wymienionych wyrazów występują w dawnych tekstach, jak widzieliśmy, w formach właściwych osnowom spółgłoskowym : gen. sg. *pirmuonès*, nom. pl. *pãklaiduones*. Nie dość na tym. Ówczesny wyraz *paklaiduonis* ma u Szyrwida formę nom. sg. na *-uo* (< **-ōn*) : *paklaiduo* 'błędny' Diction.[5] 15. Wynika stąd, że dawniejsza odmiana wyrazów na *-uonis* miała zakończenie nom. sg. *-uo*, gen. *-en-es* typu *ruduõ, -eñs* < **-en-es* 'jesień'. Przekształcenie dawnej odmiany *paklaiduo*, **-enes* polegało przeto najpierw na wprowadzeniu formy *paklaiduo* do wszystkich pozostałych form deklinacyjnych, a więc na ustaleniu odmiany *paklaiduo*, gen. *paklaiduones* itd. Z biegiem czasu zmieniono jeszcze formę nom. sg. *paklaiduo* na *paklaiduonis*, a to w oparciu np. o formę acc. sg. *paklaiduonį*; w podobny sposób, opierając się na formie acc. sg. *móterį* do *mótė*, gen. *móteres*, urobiono nową formę nom. sg. *móteris* z odmianą *móteries* (obok *móters*) 'kobieta' (III § 152). Przytoczymy tu jeszcze wyraz, który w języku literackim występuje w dawnej odmianie na *-uo, -ens* a w dialektach w nowym ukształtowaniu na *-uonis, -uonies* : *momuõ, -eñs* 'ciemię', ale dial. *muomuonìs, muomuoniẽs* 'id.'. Por. Skardžius 285.

-ainas, -ainis; -ienas, -ienis, -ienė

§ **346.** Z przyrostkiem *-ainas* występuje w języku literackim przymiotnik *apvalaĩnas* 'podłużny' obok *apvalùs* 'id.'. Mamy ten przyrostek jeszcze w nazwie wsi pl. *Skirvainaĩ*. Określoną formę przyrostka *-ainas* zawiera nazwa wsi pl.

Mólainiai w pow. Panevėžys o etymologicznym znaczeniu 'gliniasty' (: *mólis, -io* 'glina'). — Przymiotniki o przyrostku *-ain(a)s* znamy z języka łotewskiego: *miglains* 'mglisty' : *migla* 'mgła', *ragains* 'z rogami, rogaty' : *rags* 'róg' itd.

§ 347. Szerzej rozpowszechniony jest przyrostek *-ainis*, fem. *-ainė*. Mają go zarówno przymiotniki, jak rzeczowniki.

Pewna grupa przymiotników na *-ainis* odpowiada na pytanie : z czego lub z przymieszką czego jest mąka czy pieczywo? Są to : *avižaĩnis, -ė* 'z owsa, owsiany' : pl. *ãvižos* 'owies'; *grikaĩnis, -ė* 'z gryki, gryczany' : pl. *grìkiai* lub *grikaĩ* 'gryka'; *miežaĩnis, -ė* 'z jęczmienia, jęczmienny' : pl. *miẽžiai* 'jęczmień'; do tej grupy należą jeszcze : *pelaĩnis, -ė* 'z plewami, z przymieszką plew' : pl. *pelaĩ, -ų̃* 'plewy'; dial. *žabaraĩnis, -ė* 'ze żwirem' : pl. *žabaraĩ* 'żwir'. Przymiotniki na *-ainis* z innego zakresu znaczeniowego : *dryžaĩnis, -ė* 'w pasy, pasiasty (o tkaninie)' : *drỹžas* 'pas, pręga'; *žydraĩnis, -ė* 'modry (o oczach)' nie pochodzi wprost od *žýdras* 'modry, niebieski', lecz jest raczej dawnym złożeniem **žydra-rainis*, gdzie drugi człon to forma przymiotnika *ráinas* lub *raĩnas* 'w prążki, prążkowany', używanego i w zastosowaniu do oczu. Na uwagę zasługuje poza wymienionymi przymiotnik *ketvirtaĩnis*, dial. *ketvirtáinis* 'kwadratowy' : *ketviȓtas* 'czwarty'.

Wśród rzeczowników na *-ainis*, fem. *-ainė* wyróżnić można pewne grupy znaczeniowe, które poznamy z poniższego przedstawienia:

Nazwy pokrewieństwa : *brólainis* 'syn brata; swojak : mąż siostry; drużba' : *brólis* 'brat'; *gentaĩnis* 'krewny' : *gentìs, -iẽs* f. 'plemię', pl. 'krewni'; *sváinis* 'brat żony; mąż siostry; mąż siostry żony lub męża' : **svai-* w pokrewieństwie z sanskr. *sva-* 'własny; mój, twój, swój'. — Nazwy miar : *ašmáinis* 'miara zboża : osiem garnców; ósma część włóki; pewna miara masła' i *ašmáinė* 'plecionka na osiem garnców zboża, z której sieją zboże' : dawne i dial. *ãšmas* 'ósmy'; *bértainis* lub *bertainỹs* 'ćwierć' : niem. dial. *Vierchen*; *ketvirtáinis* lub *ketvirtaĩnis* 'czwarta część, ćwierć; kwadrat' : *ketviȓtas* 'czwarty'. — Nazwy ciast : *medaĩnis* 'miodownik' : *medùs* 'miód'; *paplotaĩnis* 'rodzaj podpłomyka' : *paplótis, -čio* 'id.'; *saldaĩnis* 'cukierek' : *saldùs* 'słodki'; *sausaĩnis* 'sucharek', dial. 'suchar'; należy tu jeszcze *mišraĩnė* 'sałatka'. — W dialektach zdarzają się pejoratywne nazwy osób, jak np. *liežuvaĩnis* 'kto ma długi, złośliwy język' : *liežùvis* 'język'; żm. *slìnkainis* 'próżniak' obok *sliñkis, -ė* 'id.' : *sliñkti, sleñka* 'sunąć, ruszać się powoli'; żm. *pleparaĩnė* 'pleciuga' : *plẽparas* 'paplanina; papla'. — W dawnych tekstach zdarza się wyraz *tėvainis, -ies* 'dziedzic' Daukszа, Post. 226_7 i *tėvainė* 'ojczyzna' : *tėvas* 'ojciec'. — Nazwy fizjograficzne na *-ainis*, fem. *-ainė* lub *-aina* : *Lūkainis* (z wtórną zapewne formą *Lūkalnis*), *-io*, rzeka w pow. Telšiai; *Medáinis, -io*, jezioro w pow. Telšiai : żm. *mẽdė* 'las'; *Opstainė* (=*óp-*), rzeka w pow. Panevėžys; *Kamaĩnė*, rzeka w pow. Alytus; *Lapainià, -iõs*, rzeka w pow. Kaišiadorys obok *Lapojà, -õs*, rzeka tamże. — Nazwy miejscowości : *Kėdáiniai*, miasto; *Smurgáinys, -ių*, miasto; są też nazwy miejscowości w singularis : *Vižainỹs* w pow. Svenčionys.

§ 348. Przyrostek *-ienas,* fem. *-iena* rzadko tylko charakteryzuje przymiotniki. Te, co są, znamy tylko z dawnych tekstów lub dialektów : *mėnesienas* 'księżycowy', Szyrwid ma w swym Diction.[5] 10 połączenie *naktis nemėnesiena* 'noc bezksiężycowa' : *mėnuo,* gen. *mėneses* 'księżyc; miesiąc'; *vargienas* 'nędzny; trudny' (w dajnach) : *var̃gas* 'nędza, bieda; trud'. Niepewne jest istnienie przymiotnika *kiaulienas* 'świński', bo w występującym w dajnach połączeniu *kiauliená mėsa* rzeczownik *mėsa* jest może apozycją do *kiaulíena* 'świnina'. — Rzadkie są i rzeczowniki na *-ienas.* W języku literackim mamy : *balžíenas* 'belka, drążek w poprzek wozu, sań, brony'; *kamíenas* 'łodyga, pień', w gramatyce 'osnowa'. — Nazwa jeziora w pow. Rokiškis: pl. *Beržíenos* : *béržas* 'brzoza'. — Pospolite są nomina actionis na *-iens* w języku łotewskim : *dūriens* 'ukłucie' : *durt, duŗu, dūru* 'kłuć'; *šāviens* 'strzał' : *šaut, šauju* lub *šaunu, šāvu* 'strzelać' itd.

Dosyć znaczna jest ilość rzeczowników na *-iena.*

Oznaczają one, m. in., mięso takiego a takiego zwierzęcia : *antíena* 'kacze mięso' : *ántis, -ies* 'kaczka'; *avíena* 'baranina' : *avìs, -iẽs* 'owca' i *avikíena* 'baranina', z morfemem **avik-* jak w *avìk-inė* 'owczarnia'; *ėríena* 'mięso jagnięcia' : *ė́ras* 'jagnię'; *karvíena* 'mięso krowie, wołowina' : *kárvė* 'krowa'; *kiaulíena* 'świnina' : *kiaũlė* 'świnia'; *paršíena* 'mięso prosięcia' : *par̃šas* 'prosię, świnka'; *veršíena* 'cielęcina' : *ver̃šis, -io* 'cielę' ; *žąsíena* 'gęsina' : *žąsìs -iẽs* f. 'gęś'; w pow. Zarasai używa się wyrazu *šoníena* 'mięso od boku zwierzęcia': *šónas* 'bok'. Do tej grupy znaczeniowej należą : *dvẽseliena* 'zdechlina' : *dvė̃sti, dvẽsia* 'zdychać' i dawne *merliena* 'zdechlina' Szyrwid, Diction.[5] 446 : *merdėti* 'umierać' Dauksza, Post. 354_{47}. 358_{18}. — Przytoczone rzeczowniki mają w dialektach przycisk także ruchomy, przy czym w nom. sg. ma on miejsce na zgłosce końcowej : *avienà, ėrienà* itd. — Istnieją odpowiedniki słowiańskie, które mają zakończenie *-ina* z **-einā* (skąd i lit. *-iena*) : pol. *baranina, wołowina, świnina, cielęcina, gęsina.* Słowiańskie wyrazy na *-ina* wykazują niekiedy znaczenie odmienne : odpowiadające litewskiemu *avikíenė* ros. овчина < **ovьčina* oznacza 'skórę owczą'; csł. *jarina,* które odpowiada litewskiemu *ėríena,* znaczy 'wełna'.

Inna grupa rzeczowników na *-iena* to nazwy pól, ściernisk po takim a takim zbożu : *avižíena* 'pole po owsie' : pl. *ãvižos* 'owies'; *dobilíena* 'pole po koniczynie' : pl. *dobilaĩ* 'koniczyna'; *kanapíena* 'pole po konopiach' : pl. *kanãpės* 'konopie'; *miežíena* 'pole po jęczmieniu' : pl. *miẽžiai* 'jęczmień'; *pupíena* 'pole po bobie' : pl. *pùpos* 'bób'; *rugíena* 'pole po życie, rżysko' : pl. *rugiaĩ* 'żyto'; żm. *varstíena* 'pole po zbożu jarym' : *var̃stas* 'zboże jare'; *vasarojíena* 'pole po zbożu jarym' : *vasarójus* 'zboże jare'; *žirníena* 'grochowisko' : pl. *žìrniai* 'groch'; *bulvíena* 'pole po ziemniakach' : pl. *bùlvės* 'ziemniaki'. Do tej grupy włączymy jeszcze wyrazy : dial. *naujíena* 'ziemia wzięta pod uprawę po raz pierwszy' : *naũjas* 'nowy' — przekład rus. новина 'nowizna' : новый 'nowy'; *kluoníena* 'plac, łąka przy stodole' : *klúonas* 'stodoła, klepisko'; *žardíena*

(z przyciskiem na zgłosce pierwszej!) 'ogrodzone pastwisko, okólnik' : *žárdas* 'przepłot, szeroka drabina na bierwionach wkopanych do ziemi do suszenia grochu, wyki'.

Pozostałe rzeczowniki na *-iena* nie układają się już w jakieś osobne grupy znaczeniowe: *blakstíena* 'rzęsa; powieka'; *mėnesíena* (dial. *mė̃nesiena* i *mėnesienà*) 'światło księżyca, noc księżycowa' : *mė̃nuo*, acc. *mė̃nesį* 'księżyc, miesiąc', przy czym co do budowy *mėnes-íena* w zadziwiający sposób przypomina prus. *deyn-ayno* 'gwiazda poranna' *V*. 5 : *deinan* (acc.) 'dzień'.

Formacje na *-iena* zdarzają się i wśród nazw fizjograficznych: pl. *Šlapíenos*, łąki w pow. Plungė : *šlãpias* 'mokry'.

§ **349.** Z rzeczownikami typu *avižíena* wzgl. *avižienà* związane są przymiotniki na *-ienis*, fem. *-ienė*, które w nom. sg. akcentowane są na zgłosce z przyrostkowym cyrkumflektowanym *ie* : pl. *avižiẽniai šiaudaĩ* 'słoma z owsa' obok *avižíena* lub *avižienà*; *rugiẽniai šiaudaĩ* 'słoma z żyta' obok *rugíenà*; pl. *žirniẽniai mìltai* 'mąka z grochu' obok *žirníena*; *bulviẽnė kõšė* 'ziemniaki ubite' obok *bulvíena*; *kvietiẽnis ragaĩšis* 'pewien rodzaj chleba z mąki pszennej' obok *kvietíena*; *duona miežienė* 'chleb jęczmienny' Daukusza, Post. 123_{27}. 125_{4} obok *miežíena*; *prėskienė duona* 'przasny chleb' Daukusza, ibid. 139_{49} obok *prė̃skas* 'przaśny'.

Zdarzają się, mianowicie w dialektach, i urzeczownikowione formy przymiotników na *-ienis*, *-ienė*.

Wśród rzeczowników na *-ienis* znajdziemy m. in. nazwy tkanin: *kelniẽnis*, *-io* 'szorstkie płótno z paczesi na spodnie' : pl. *kélnės* 'spodnie; gacie'; *margiẽnis* 'odpowiednio zabarwiona, w domu wykonana gruba tkanina' : *márgas* 'barwny'. Szczególnie godny uwagi jest wyraz *ašvíenis* lub *ašvienỹs* 'koń roboczy' : dawne *ašvà* 'kobyła' (por. nazwę rzeki w pow. Mažeikiai i Tauragė *Ašvà*, *-õs*). — Są też nazwy wodne na *-ienis*, fem. *-ienė* : *Žagiẽnis*, rzeka w pow. Panevėžys i *Pautiẽnė*, rzeka w pow. Utena.

Rzeczowniki na *-iẽnė*, z dwugłoską *iẽ* o intonacji cyrkumfleksowej, to przede wszystkim nazwy potraw: *bulviẽnė* 'zupa ziemniaczana, kartoflanka' : pl. *bùlvės* 'ziemniaki'; *burokiẽnė* 'zupa z buraków' : pl. *burõkai* 'buraki'; *daržoviẽnė* 'potrawa z jarzyn' : *daržóvė* 'jarzyna'; *grybiẽnė* 'zupa grzybowa' : pl. *grỹbai* 'grzyby'; *kiaušiniẽnė* 'jajecznica' : pl. *kiaušìniai* 'jaja'; *kopūstiẽnė* 'zupa z kapusty' : pl. *kopū̃stai* 'kapusta'; *kruopiẽnė* 'zupa lub kasza z krup (jęczmiennych)' : pl. *kruõpos* 'krupy'; *lapiẽnė* 'zupa z liści buraczanych' : pl. *lãpai* 'liście'; *miltienė* 'kasza' Szyrwid, Diction.[5] 86 : pl. *mìltai* 'mąka'; *morkiẽnė* 'zupa na marchwi' : pl. *mor̃kos* 'marchew'; *obuoliẽnė* 'jabłecznik' : pl. *obuoliaĩ* 'jabłka'; *raugiẽnė* 'kwas do picia z żytniej mąki' : *ráugas* 'kwas'; *uogiẽnė* 'konfitury z jagód' : pl. *úogos* 'jagody (wiśnie, maliny, poziomki)'; *žirniẽnė* 'grochówka' : pl. *žìrniai* 'groch'. — Do tej grupy należą też wyrazy oznaczające 'mieszaninę' : *maišiẽnė* — o pierwiastku czasownika *maišýti*

'mieszać' i *maišaliẽnė* 'bezład; zupa z kawałków mięsa i klusek' : *maĩšalas*. Jeszcze przykład: *vakariẽnė* 'wieczerza' : *vãkaras* 'wieczór'.

§ **350**. Do mocji, tj. do budowy, nazw samic oraz nazw i nazwisk odmężowskich służy przyrostek *-ienė* lub też *-(i)uvienė*. Ta druga postać przyrostka stosowana bywa wtedy, gdy formacja podstawowa ma osnowę na *-(i)u-*, i to nie liczącą więcej jak dwie zgłoski. Nazwy i nazwiska kobiet na *-ienė* mają przycisk albo na przyrostku, albo na morfemie poprzedzającym. Ta druga ewentualność wchodzi w rachubę wtedy, gdy zgłoska podprzyciskowa formacji podstawowej ma intonację akutową. Jeśli nazwa lub nazwisko kobiety akcentowane jest na przyrostku, tzn. na zgłosce z przyrostkowym *ie*, dyftong ten występuje z intonacją a k u t o w ą. Wszystkie nazwy i nazwiska na *-(i)uvienė* posiadają przycisk na morfemie poprzedzającym ten przyrostek, przy czym pod przyciskiem może być wówczas zgłoska nie tylko akutowana, lecz także krótka lub cyrkumflektowana. Przykłady*:

Nazwy samic: *asilíenė* 'oślica' : *ãsilas* 'osieł'; dawne *levienė* 'lwica' : *lẽvas* 'lew'; *liūtíenė* 'lwica' : *liũtas* 'lew'; *vilkíenė* (dial. *vìlkienė* z akcentuacją jak w *vìlkė*) 'wilczyca' : *vil̃kas* 'wilk'.

Nazwy i nazwiska kobiet zamężnych. — Akcentuacja formacyj trzyzgłoskowych: *bróliene* 'żona brata, bratowa' : *brólis* 'brat', *úošvienė* 'żona teścia, teściowa': *úošvis* 'teść', *kálvienė* 'żona kowala, kowalowa' : *kálvis* 'kowal'; *Júodienė* : *Júodis*, *Trùmpienė* : *Trùmpa* lub *Trùmpis*; *Barzdíenė* : *Barzdà*, *Daukšíenė* : *Daukšà* lub *Daũkšas*. — Akcentuacja formacyj cztero- i pięciozgłoskowych: *Rimgáilienė* : *Rimgáila*, *Juozẽnienė* : *Juozẽnas*, *Petrónienė* : *Petrónis*, *Biliũnienė* : *Biliũnas*, *Petráuskienė* : *Petráuskas*; *Bùivydienė* : *Bùivydas*, *Mìniotienė* : *Mìniotas*, *Lãpinienė* : *Lãpinas*, *Taũtvydienė* : *Taũtvydas*, *Radãvičienė* : *Radãvičius* — te cztero- i pięciozgłoskowe nazwiska akcentowane są na zgłosce pierwszej lub drugiej, i to bez względu na jej iloczas i intonację, gdy taką akcentuację ma nazwisko podstawowe.

Osobnego omówienia wymagają nazwy i nazwiska odmężowskie na *-(i)uvienė*. Formacje te występują w języku literackim oraz w znacznej części dialektów auksztajckich, natomiast nie ma ich w dialektach żmudzkich. Urabia się je tylko wtedy, gdy nazwa czy nazwisko podstawowe na *-(i)us* jest d w u z g ł o s k o w e; osnowy podstawowe, zawierające więcej niż dwie zgłoski, otrzymują zamiast *-(i)uvienė* przyrostek w postaci krótszej *-ienė*. Nazwy i nazwiska na *-(i)uvienė* mają przycisk na tej samej nie zmienionej co do intonacji zgłosce, co odpowiednie nazwy i nazwiska podstawowe. Przykłady: *ker̃džiuvienė* 'żona pasterza' : *ker̃džius* 'pasterz', *kur̃piuvienė* 'żona

---

* Por. A. Salys, *Gimtoji kalba* 1939, s. 58—60.

szewca' : *kur̃pius* 'szewc'; *Daũkuvienė* : *Daũkus*, *Sùtkuvienė* : *Sùtkus*, *Grìniuvienė* : *Grìnius*, *Bar̃zdžiuvienė* : *Bar̃zdžius* itd.; — *Karalìenė* : *Karãlius*, *Valančienė* : *Valañčius*, *Mackevičienė* : *Mackẽvičius* itd.

Przyrostki typu *-okšnis*

§ **351.** Przyrostek *-okšnis* służy do budowy rzeczowników, których znaczenie wykracza poza małość, ale nie dosięga normy. Prócz tego rzeczowniki o tym przyrostku mają nieraz ujemny odcień znaczenia. W tłumaczeniu na polskie do odpowiedniego rzeczownika należy dodać wyraz 'niewielki' lub 'marny'. Wszystkie rzeczowniki na *-okšnis* akcentowane są na zgłosce z przyrostkowym *o*, które ma intonację akutową. Przykłady: *balókšnis, -io* 'niewielkie bagno' : *balà* 'bagno'; *pievókšnis* 'niewielka, na pół wyschła łąka' : *píeva* 'łąka'; *upókšnis* 'potok' : *ùpė* 'rzeka'; *ežerókšnis* 'niewielkie jezioro' : *ẽžeras* 'jezioro'; — *krūmókšnis* 'niewielki krzak' : *krū́mas* 'krzak'; *kelmókšnis* 'marny pień' : *kélmas* 'pień, pniak'; *dervókšnis* 'polano z drzewa smolnego' : *dervà* m. in. 'smolne drzewo'. Wyraz *dervókšnis* ma dokładny odpowiednik w łot. *darvāksnis* 'smolne drzewo' : *darva* 'smoła, dziegieć', co wskazuje na starożytność samej formacji na *-okšnis*.

Forma żeńska przyrostka *-okšnis* brzmiała *-okšnė*. Mamy ją jednak tylko w nazwach fizjograficznych, jak *Ežerókšnė*, bagno w pow. Kupiškis : *ẽžeras* 'jezioro' i *Taurókšnė*, bagno w pow. Utena obok np. *Taũrupis*, rzeka w pow. Tauragė : *taũras* 'tur'.

Nasz przyrostek *-okšnis* występuje także w innej postaci, mianowicie z zakończeniem *-as* : *Vadõkšnas*, jezioro w pow. Utena obok np. *Vadakstìs, -iẽs*, rzeka w pow. Mažeikiai i Šiauliai.

Chwiejna bywa także samogłoska poprzedzająca cząstkę *-kšnis* itd. Postać przyrostka *-ekšnis* mają wyrazy: *ožẽkšnis* 'trzmielina, Evonymus' i *šaltẽkšnis* 'szakłak, Rhamnus frangula'; dialektowy wyraz *širdẽkšnis* 'dyszel' to niewątpliwie zlitewszczone błr. lub pol. *serdecznik* 'sworzeń'; tu należy też nazwa jeziora w pow. Rokiškis, *Šetẽkšnis, -io* — o tym samym pierwiastku, co nazwa miejscowości w pow. Kretinga pl. *Šateĩkiai*. Formę rodzaju żeńskiego na *-ekšnė* ma dial. (twereckie) *pledẽkšnė* 'cienki, niedojrzały strąk grochu' — jak się zdaje, w pokrewieństwie z *plaštãkė* 'motyl' i *plãštaka* 'dłoń'. Przyrostek w postaci *-akšna* i *-ekšna* zachował się w następujących nazwach fizjograficznych : *Šlapakšnà, -õs, -ãkšną*, rzeka w pow. Kaunas : *šlãpias* 'mokry'; *Rudekšnà*, bagno, z którego wypływa rzeka Obelis w pow. Kėdainiai : *rùdas* 'rudy'; *Šetekšnà*, źródła rzeki Jara w pow. Kupiškis obok *Šetẽkšnis*, o czym wyżej. — Są też przyrostki *-ukšnis* i *-ukšnė* z samogłoską *u* przed *-kšn-* : *Vardùkšnis*, także w odmiance *Vardùkšnė*, rzeka w pow. Radviliškis. — Kończąc ten

ustęp, zauważymy jeszcze, że nasze przyrostki typu *-okšnis* mogą mieć zamiast *š* spółgłoskę *s*, a zamiast *n* spółgłoskę *l* : *Meduksnà*, łąka w pow. Kėdainiai; *krūmókšlis*, *dervókšlis* i inne.

Przyrostki z połączeniem *-rn-*

§ **352.** Przyrostek *-arna* mamy w dwu pejoratywnych nazwach osób, znanych zresztą tylko z dialektów: *lakárna* 'włóczęga' : *lakióti* 'latać, biegać', *lakstýti*, *lãksto* 'id.'; *lẽbarna* 'ktoś rozlazły, ociężały' : *lẽpti* 'więdnąć; opadać, obwisać; mdleć' — spółgłoska *b* w *lẽbarna* zamiast oczekiwanego *p* wyraża pejoratywne znaczenie tego wyrazu; zakończenie *-arna* stwierdzamy jeszcze w nazwie miasta w pow. Tauragė *Kvẽdarna* obok *Kvẽdaina*, pol. *Chwejdany* — pochodzenie tej nazwy nie zostało jeszcze wyjaśnione. — Postać przyrostka *-arnis* zawarta jest w dial. *sukar̃nis* 'wir' : *sùkti* 'kręcić' i *šakar̃nis* 'drzewo gałęziaste' obok *šaknìs* 'korzeń' : *šakà* 'gałąź' — wyraz *šakar̃nis* powtarza się w nazwie wsi w pow. Pasvalys *Šakar̃niai* i ma odpowiednik w łot. *sakārnis* 'obalony pień drzewa wraz z korzeniami'. Formę żeńską na *-arnė* ma *Šakárnė*, nazwa rzeki w pow. Biržai; dial. *bobarnė* 'babiniec' pochodzi zapewne z pol. *babiarnia* 'id.' i ma formę przystosowaną do wyrazów litewskich na *-arnė*.

Są też przyrostki z połączeniem *-ern-*. Przyrostek *-erna* stwierdzamy w nazwach: *Drevernà* lub *Drẽverna*, rzeka i wieś w pow. Klaipėda; *Uternà*, *-õs*, *Uterną* (=*ùt-*), rzeka w pow. Kaišiadorys obok *Utenà*, *-õs*, miasto, *Utenas*, jezioro w pow. Utena, *Utenýkštis*, *-čio* jezioro w pow. Utena. — Na *-ernis* kończy się *skedernis* 'oderwany wzgl. odcięty kawałek drzewa przeznaczony na szczapy' i łot. *šķedẽrns* 'id.' (obok lit. *skeder̃lis* 'łachman') — zdaje się, że nie jest to formacja przyrostkowa, lecz złożenie tautosylabiczne, zawierające pierwiastki **sked-*, jak w gr. σκεδάννυμι 'oddzielam, rozrywam itd.', oraz **der-*, jak w gr. δέρω, joń. δειρω (<*δερ̯ω) 'drzeć skórę, łupić'. — Na *-ernė* kończy się nie zbadana dotąd nazwa łąki *Skitérnė* w pow. Kaunas.

Formacją na *-irnas* jest przymiotnik *kivir̃nas* 'niezgodliwy, kłótliwy' obok rzeczownika *kivir̃čas* 'niezgoda, spór, zwada'.

Z połączeniem *-urn-* występują m. in. *pikčiùrna* obok żm. *piktùrna* 'złośnik' : *pìktas* 'zły'; — *skidur̃nis* (i *skidur̃lis*) 'łachman' — wariant wyrazu *skedernis*, zawierający pierwiastek **skid-*, jak w *skìsti*, *skiñda* 'oddzielać się, rozłączać się itd.'; obok *sukar̃nis* 'wir' (por. wyżej) mamy w tym samym znaczeniu *sukur̃nis* — dla harmonii samogłosek?

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *s*

-es-

§ **353.** Prastarym wyrazem o przyrostku *-es-* jest *debesìs*, *-iẽs* m. i *debesỹs*, *-io* 'obłok, chmura'. Jest to zmaskulinizowana forma indoeuropejskiego neutrum **nebh-os*, gen. **nebh-es-es* : stsł. *nebo*, gen. *nebese*, sanskr. *nabhaḥ*,

gen. *nábhasaḥ*. Jako masculinum miał ten wyraz formę acc. sg. **neb(h)es-in*, co dało początek osnowie na *-i-*; odpowiednio do tego zjawiła się forma nom. sg. na *-i-s*. Dopiero z biegiem czasu, późno powstała równoległa osnowa na *-i̯o-* — i w wielu innych wypadkach wyrazy na *-i-* wyłoniły wtórną osnowę na *-i̯o-*; por. dawne i dial. *péntis, -ies*, dziś liter. *péntis pénčio* 'obuch' (III § 111). Początkowe *d-* zamiast *n-* w *debesìs* stanowi crux interpretum w językoznawstwie indoeuropejskim.

Drugi wyraz o prastarej osnowie na *-es-* : *-s-* to *mė́nuo, mė́nesio* 'miesiąc; księżyc' obok łac. *mēnsis, -is* z **mēn-(e)s-*. W biegu dziejów języka litewskiego wyraz ten przeszedł, ogólnie biorąc, te same koleje co indoeur. **nebhos*: początkowo o osnowie spółgłoskowej, zachowanej jeszcze w Postylli Daukszy, przybrał on osnowę na *-i-*, a wreszcie osnowę na *-i̯o-* (III §§ 171. 172). Pochodzenie formy nom. sg. *mė́nuo* jest ciągle jeszcze zagadką.

-sas, -sa

§ **354.** Ilość przymiotników o przyrostku *-sas* jest w języku literackim znikoma. Bardzo dawny jest przymiotnik *skeȓsas* 'poprzeczny', ma bowiem dokładny odpowiednik w łot. *šķērss*; pierwotna forma nie została jednak jeszcze ustalona. Poza tym znane jest *líesas* 'chudy', w którym upatrują ten sam pierwiastek, co w *láibas* 'cienki, wysmukły' (przez skrzyżowanie obu tych wyrazów powstało dial. *líebas* 'cienki'?). W dialektach jest przymiotników na *-sas* z pewnością więcej. Pr. Skardžius wynotował *kùksas* 'bezrogi' : *kukà* 'kij z grubym końcem, główką'.

§ **355.** Znaczna jest liczba rzeczowników o przyrostkach *-sas, -sa*, przy czym zdarza się, że ten sam wyraz kończy się to na *-sas*, to na *-sa*. Rzeczowniki, o których mowa, pochodzą, ogólnie biorąc, od czasowników. Gdy wokalizm pierwiastka czasownikowego podlega alternacji, w rzeczownikach pochodnych występuje on zazwyczaj w postaci indoeur. *o*; godne uwagi jest też to, że ma on skłonność do posiadania intonacji cyrkumfleksowej. — Przykłady:

baĩsas 'straszydło, upiór' obok *báimė* 'bojaźń, strach' : *bijóti; bal̃sas* 'głos' : *pra-bìlti, -bȳla, -bìlo* 'przemówić' i *gar̃sas* 'to, co się słyszy : głos, dźwięk; echo; rozgłos' z **gard-sas* : *girdė́ti* 'słyszeć'; — w obu wymienionych wyrazach, *bal̃sas* i *gar̃sas* przyrostek jest ten sam, co w słow. **gol-sъ* : stsł. *glasъ*, pol. *głos*.

smársas 'smród' z **smard-sas* : *smirdė́ti* 'śmierdzieć' (skąd i dawne *smardas* = słow. **smordъ* : pol. *smród*); *gaĩsas* 'światło; łuna', jeżeli z **gaid-sas* obok *giẽdras* 'jasny, pogodny' (jest też i *gaidras* 'id.'); *nar̃sas* 'wielka złość' z **nart-sas* : *nértėti, nértėja* 'być w wielkiej złości, gniewie, srożyć się', *su-nir̃sti* 'wpaść w wielki gniew'; *kémsas* 'kępka; mchem obrosły pień' obok *kẽmuras* 'kępka, kup(k)a; mnóstwo'; pl. *raupsaĩ* 'trąd' obok *raupaĩ* 'ospa' : *rùpti, rum̃pa, rùpo* 'stawać się nierównym, chropowatym, grubym'; — *pardõsas* 'sprzedaż; rzecz do sprzedania' : *par-dúoti* 'sprzedać' (: *dõtas* 'dar').

baisa 'strach' Szyrwid, Diction.[5] 131 obok *baĩsas*, zob. wyżej; *švaisa*

(w dawnych tekstach) lub *šviesà* 'światło' z **švait-sa*, **šveit-sa* : *šviẽsti* 'świecić' i *tamsà* 'mrok, ciemność' : *témti, témsta, su-tẽmo* 'ciemnieć; zmierzchać się; chmurzyć się'; *narsà* 'wielka złość; wielka chęć' obok *nar̃sas*, wyżej; *gausà, -õs, gaũsą* 'obfiicść' : *gáuti* 'otrzymać, uzyskać' i dial. *brąsà* 'urodzaj' z **brand--sa* : *brę́sti, brę́sta, pri-bréndo* 'dojrzewać', *brandà* 'dojrzałość'; do grupy wyrazów na *-sa* należy jeszcze m. in. żm. *karsa* 'nora' zapewne z **kart-sa* : *kir̃sti, ker̃ta, kir̃to* 'ciąć', *kartà* 'warstwa, rząd; pokolenie' i *kar̃tas* 'raz', dosłownie 'cięcie'. — Do wyrazów na *-sa* zalicza Pr. Skardžius, s. 310 n. pejoratywne nazwy osób typu *papsà* 'kto cmokta'. W rzeczywistości są to formacje na *-a*, urobione od czasowników na *-sėti* : *papsė́ti*, 3. praes. *pàpsi* 'cmoktać' (§ 625).

§ **356**. Pr. Skardžius, s. 311, wprowadza osobną grupę przymiotników na *-sus*, cytując jako przykłady: *balsùs, garsùs* itd. Wszystkie wymienione przez tego autora przykłady są to jednak w gruncie rzeczy formacje urobione od rzeczowników na *-sas* i *-sa* za pomocą przyrostkowego *-u-* : *balsùs* 'dźwięczny, głcśny' : *bal̃sas*; *garsùs* 'dźwięczny; słynny': *gar̃sas* ; *narsùs* 'śmiały' : *nar̃sas* lub *narsà*; *tamsùs* lub *támsus* 'ciemny' : *tamsà*. Por. jeszcze *baisùs* 'straszny' : *baĩsas* lub *baisa*; *šviesùs* 'jasny' : *šviesà*.

-esas, -esa (*-asas, -asa*), *-esys*

§ **357**. Przyrostek *-esas* służy przede wszystkim do charakteryzowania rzeczowników, które oznaczają pewną masę nadającą się lub nie nadającą do jedzenia. Rzeczowniki te pochodzą zazwyczaj od czasowników i z reguły występują w pluralis. Wszystkie niżej przytoczone wyrazy wzięte są z dialektów lub z dawnych tekstów; we współczesnym języku literackim odpowiadają im normalnie wyrazy na *-ėsas*, z *ė* długim przed *s*. — Przykłady:

pra-kepẽsai 'bliny' : *kèpti* 'piec, piec się'; *krekesaĩ* 'to, co zakrzepło, galareta' : *krèkti, kreñka* 'gęstnieć, krzepnąć'; *plė́kesaĩ* 'pleśń' : *plė̃kti, plė̃ksta* 'pleśnieć, pokrywać się pleśnią'; *skr(i)ùdesai* 'przypalone części jedzenia' : *skr(i)ùsti, skriuñda* lub *skr(i)udė́ti* 'prażyć się, przypalać się'; *ėdesas* 'jedzenie, żarcie' : *ė́sti, ė́da* 'żreć'.

§ **358**. Wyrazy o przyrostku *-esas* oznaczają niekiedy — znów w dialektach lub dawnych tekstach — osoby o ujemnych właściwościach : *burgẽsas* 'kto ciągle mruczy' : *burgė́ti* 'mruczeć'; *švelpẽsas* 'kto szepleni' : *švel̃pti* lub *švélpti* 'szeplenić'; *velbẽsas* 'kto szepleni', udźwięczniona zgrubiała forma wyrazu *švelpẽsas*, bez początkowego *š-*.

§ **359**. Są rzeczowniki na *-esas* innego pochodzenia niż wyżej wymienione. Dawne *remesas* 'cieśla, stolarz' w związku pokrewieństwa z stsł. *remъstvo* 'sztuka' i słow. **remeslo* : pol. *rzemiosło*. Wyraz *šerdẽsas* lub *širdẽsas* 'sworzeń' ma za podstawę rzeczownik *šerdìs, -iẽs* m. in. 'rdzeń w drzewie' : *širdìs, -iẽs* 'serce'. Wyraz *vaikẽsas* 'chłopak; parobek' : *vaĩkas* 'dziecko; chłopiec'. Przymiotnikowego pochodzenia są: *Rùdesas*, nazwa jeziora w pow. Utena : *rùdas* 'rudy' i *žalesas* 'zielenina' : *žãlias* 'zielony; surowy'.

§ **360.** Niektóre z wymienionych w poprzednim § przykładów występują w formie femininum na *-esa* : *žalesà* obok *žalesas*; *Rudesà*, nazwa jeziora w pow. Utena obok *Rùdesas**. — Dalsze przykłady:

pl. *glẽmesos* i *glìtesos* 'coś śluzowatego' obok *gléimėti* i *glitė́ti* 'pokrywać się śluzem; stawać się śluzowatym, lepkim'; *lũkesa* 'oczekiwanie, nadzieja' : *lūkė́ti* 'oczekiwać, spodziewać się'; *virpesà* lub *vir̃pesa* 'drganie; dreszcz' : *virpė́ti* 'drgać, drżeć'; tu należą: nazwa zaścianka w pow. Ukmergė *Gubesà*, początkowo 'miejsce wgięte, zagłębienie' : *gùbti, gum̃ba* 'giąć się, wginać się' (por. pol. *Gieblo*, wieś w pow. Olkusz z **Gǫb-lo*); nazwa rzeki w pow. Pasvalys (prawego dopływu rzeki Mūša); *Pyvesà, -õs, Pývesą* : *pýti* 'stawać się mokrym';

mergesà 'młoda kobieta, jeszcze niezamężna' : *mergà* 'dziewczyna'; por. *vaikẽsas*, zob. wyżej;

Palvesà, nazwa zaścianka w pow. Ukmergė : *pal̃vas* 'koloru myszy'; *Raudesà, -õs, Raũdesą*, nazwa rzeki i zaścianka w pow. Utena, także appellativum (*raudesà*) o znaczeniu 'czerwień'=ros. Рус(с)а, nazwa miasta na południe od jeziora Ilmeń, dawniej nazwa rzeki zwanej później i dziś Порусья (Порусье) z **Roud-(e)sa* : lit. *raũdas* 'rudy; lisiej maści (o koniu)'=słow. **rudъ* : pol. *rudy*.

§ **361.** Jako przykład na appellativa o przyrostku *-asas* podaje się zazwyczaj dial. *narnãsas* 'zrzęda' : *narnė́ti, nárna* lub *nar̃na* 'zrzędzić, wyrzekać, mruczeć'. Przykład to jednak niepewny: w *narnãsas* samogłoskę *a* drugiej zgłoski ustalono zamiast *e* dla *a* w pierwszej zgłosce, osiągając w ten sposób wyrazistszą reduplikację: *nar-na-*.

Z zakończeniem *-asas* zdarzają się jednak nomina propria, nazwy osób oraz nazwy fizjograficzne: *Gargãsas*, nazwisko i pl. *Gargãsai*, nazwa wsi w pow. Tauragė — było to początkowo przezwisko 'kto mówi chrapliwym głosem gęsi' : *gargė́ti, gar̃ga* 'gęgać' (ale w *Gargãsas* drugie *a* może być dopiero z *e*). Bardzo niepewna jest przynależność do tej grupy nazwy jeziora *Zãrasas* w pow. *Zarasaĩ* (nazwa tego miasta jest formą liczby mnogiej w stosunku do nazwy jeziora) : nazwa *Zãrasas* jest prawdopodobnie zrostem przedlitewskim : **Azar(as)-Asas* : pol. *Jezioro Ossa* (: *Jesa* jest nazwą dopływu jeziora Lepel na Białorusi)**. Nazwy jezior *Čẽdasas* w pow. Rokiškis i *Svẽdasas* w pow. Kupiškis są także niepewnymi przykładami na formację o przyrostku *-asas*, bo dotąd ich nie zetymologizowano.

Femininum na *-asa* zdarza się bardzo rzadko: *Narasà, -õs*, rzeka w pow. Tauragė obok *Narõtis*, rzeka w tymże powiecie: *nértis* 'nurzać się, wynurzać się'.

---

* Rzeczywista jest zapewne nazwa *Rudesà*, odmianka *Rùdesas* ma charakter literacki — przystosowano ją do nazw jezior na *-as* rodzaju męskiego, a przede wszystkim do wyrazu *ẽžeras* 'jezioro'.

** Podwójne *ss* w *Ossa* pochodzi z geminacji prostego *s* — zjawisko nierzadkie na obszarze słowiańskim, jak wskazuje m. in. ruska nazwa miasta *Rus(s)a*.

§ **362**. Obok rzeczowników na *-esas*, które przybrały już znaczenie konkretne (§§ 357—359), istnieje dawna a po dziś dzień żywotna grupa nomina actionis na *-esys*. Rzeczowniki te mają przycisk ruchomy, to na zgłosce ostatniej, to na pierwszej, przy czym w zgłosce pierwszej zachodzi pod przyciskiem zmiana akutu w cyrkumfleks. — Szczególnie liczne są te rzeczowniki, które oznaczają 'głosy'. Oto przykłady z języka literackiego:

bildesỹs, acc. *bil̃desį* : *bildė́ti*, *bìlda* 'stukać, turkotać (o wozie)'; *brazdesỹs* : *brazdė́ti* 'chrobotać; turkotać (o wozię)'; *čirškesỹs*, acc. *čir̃škesį* : *čirškė́ti*, *čìrška* 'świergotać; skrzypieć; skwarzyć się'; *gaudesỹs* : *gaũsti*, *gaũdžia* 'szumieć; jęczeć (o dzwonach); biadać'; *kalbesỹs* : *kalbė́ti*, *kal̃ba* 'mówić; rozmawiać'; *kaukesỹs* : *kaũkti*, *kaũkia* 'wyć'; *klegesỹs* : *klegė́ti*, *klẽga* 'turkotać; czynić wrzawę'; *rėkesỹs* : *rė̃kti*, *rė̃kia* 'krzyczeć, płakać itd.'; *šnekesỹs* : *šnekė́ti* 'gadać, gawędzić, rozmawiać'; *ūžesỹs*, acc. *ū̃žesį* : *ū̃žti*, *ū̃žia* lub *ūžė́ti*, *ūžė́ja* 'szumieć'; *žvangesỹs*, acc. *žvañgesį* 'brzęk, szczęk' : *žvangė́ti*, *žvañga* lub *žvánga* 'wydawać pewien głos (o broni, szkle itd.)'. — Urobiony od *kliedė́ti*, *klíedi* lub *klíeda* 'bredzić, pleść' rzeczownik *kliedesỹs* zachowuje pod przyciskiem — wbrew oczekiwaniu — intonację akutową: acc. *klíedesį*. — Wymienimy jeszcze niektóre rzeczowniki na *-esys* o odmiennym zasadniczym znaczeniu:

bruzdesỹs 'niepokój, wrzenie' : *bruzdė́ti* 'ruszać się, niepokoić się, krzątać się'; *judesỹs* : *judė́ti* 'ruszać się'; *virpesỹs*, acc. *vir̃pesį* : *virpė́ti*, *vìrpa* 'drgać, drżeć'; *elgesỹs* : *el̃gtis* 'zachowywać się, sprawować się';

gailesỹs 'żałość, smutek', w Postylli Daukszy i 'pokuta' 165_7 : *gailė́tis*, *gail̃isi* 'żałować', u Daukszy i 'pokutować' 104_{33}; *ilgesỹs* : *ilgė́tis*, *il̃gisi* 'oczekiwać, tęsknić'; *lūkesỹs* : *lūkė́ti*, *lū̃ki* 'oczekiwać, spodziewać się'; *žavesỹs* 'urok' : *žavė́tis*, *žãvisi* 'zachwycać się'.

§ **363**. Przedstawione wyżej rzeczowniki na *-esys*, wszystkie o osnowie trzyzgłoskowej, są to, jak widzieliśmy, abstracta werbalne o przycisku bez mała zawsze ruchomym. Zdarzają się jednak i takie rzeczowniki, które mają znaczenie już konkretne. W tym wypadku występują one w niektórych dialektach, rzecz godna uwagi, z przyciskiem unieruchomionym na zgłosce pierwszej. Ten stan rzeczy zaobserwować można mianowicie w dialekcie Fr. Kurschata : *ė̃desis* 'jadło; żarcie' do *ė́sti*, a więc i ze zmianą intonacji w zgłosce pierwszej (w innych dialektach, np. w Kupiškis z tym samym konkretnym znaczeniem występuje zwykłe *ėdesỹs*) oraz *kal̃besis* 'przysłowie'. Dość szeroko rozpowszechnione jest *kepẽsis* 'coś przypalonego, przede wszystkim jajko' — tak umiejscowiony przycisk mają rzeczowniki na *-ẽsis* (§ 366).

§ **364**. Zastanawiano się już nieraz, czy rzeczowników na *-esys* nie urabiano także na podstawie przymiotników. Oczywisty związek z przymiotnikami wykazują mianowicie takie wyrazy, jak *baugesỹs* : *baugùs* 'bojaźliwy, lękliwy' albo *nuogesỹs* 'nagość', które wynotował Fr. Skardžius. Najprawdopodobniej mamy tu objaw mieszania formacyj na *-esys* i na *-ėsis* (§ 366). Z jednym takim przykładem zetknęliśmy się już wyżej: *kepẽsis* : *kepẽsis*.

§ 365. Rzeczowniki na *-esys* rzeczownikowego pochodzenia wymagają każdy osobnych rozważań. Szczególnie zastanawiający jest wyraz *trobesỹs* 'budynek' : *trobà, -õs* 'chata, izba'. Być może, że wyraz ten powstał wskutek syngularyzacji dawnego collectivum *trobesiaĩ*. To zaś powstało jako pendant do takich wyrazów, jak *krūmẽsiai* 'krzaki'.

-ėsas (*-ėsa*), *-ėsis* (*-ėsė*)

§ 366. Mamy tu w gruncie rzeczy ten sam przyrostek występujący w różnych formach, na *-o-* (*-ā-*) i na *-i̯o-* (*-ē-*). Ten sam wyraz może się kończyć np. to na *-ėsai*, to na *-ėsiai*. Nasz przyrostek pełni, ogólnie biorąc, te same funkcje co *-esas* i w pewnym zakresie *-esys*. — Przykłady (dość często pluralia tantum):

dial. *degẽsai* i *degẽsiai* 'zgliszcza' : *dègti* 'palić się; palić'; żm. *gruvėsai* i *griuvẽsiai* 'ruiny' : *griū́ti*, 3. praet. *griùvo* 'walić się, rozpadać się'; dial. *pelẽsai* i *pelẽsiai* lub *pelėsiaĩ* 'pleśń' : *pelė́ti*, *pelė̃ja* 'pokrywać się pleśnią, pleśnieć'; dial. *puvẽsas* i *puvẽsis* 'coś zgniłego; zgniłe drzewo, pień' : *pū́ti*, 3. praet. *nupùvo* 'gnić'; dial. *svilẽsai* i *svilẽsiai* 'coś, co się przypaliło, przysmaliło' : *svìlti*, 3. praet *prisvìlo* 'przypalić się, przysmalić się';

dial. *gardėsai* i *gardẽsiai* 'smakołyki' : *gardùs* 'smaczny'; dial. *skanẽsai* i *skanẽsiai* 'smakołyki' : *skanùs* 'smaczny'; dial. *žalẽsai* i *žalẽsiai* 'zielenina' : *žãlias* 'zielony';

džiuvẽsis 'ktoś wyschły, wychudły' : *džiū́ti*, 3. praet. *nudžiū́vo* lub *-džiùvo* 'schnąć'; *plevẽsas* 'wietrznik, lekkoduch; roztrzepaniec' obok *plevénti* 'machać, powiewać, poruszać skrzydłami'; *mirẽsis* 'truposz; trup' : *mir̃ti* 'mrzeć'; — *kepẽsas* i *kepẽsis* 'jajko mocno spieczone do bicia w grze wielkanocnej' : *kèpti* 'piec';

plevėsa lub *plavẽsa* '*plevẽsas*'; *kepėsa* 'ktoś zbyt ciepło odziany' : *kèpti*. Jest też męska forma na *-ėsius* : *mirẽsius* 'ktoś zmarły, nieboszczyk', wariant formy *mirẽsis*. Wymienimy jeszcze żeńską formę na *-ėsė* : *mergẽsė* 'dziewczynka' obok *mergesà* (wyżej, § 360).

Jako przykład na oboczność *-esiai* : *-ėsiai* podamy w dialektach używany wyraz na 'poślad' : pl. *kritesiaĩ* i *kritėsiaĩ*: *krìsti, kriñta, krìto* 'padać'. — Warto tu zaznaczyć, że w dialektach istnieje jeszcze jedna forma tego rzeczownika: *kritusiaĩ* 'kruszynki', powstała przez skrzyżowanaie z *krituliaĩ* 'id.'.

Pozostałe przyrostki ze spółgłoską *s*

§ 367. Chodzi tu o przyrostki występujące w jakimś jednym lub w paru wyrazach albo nazwach. Ogólnie biorąc, przyrostki te są wariantami przyrostków o spółgłosce *š*.

Nazwa wsi w powiecie Kaunas *Kilbisaĩ* może być formą liczby mnogiej

nazwiska **Kilbisas*, o przyrostku *-isas*, będącym odmianką przyrostka *-išas*, jak np. w nazwisku *Kìldišas* obok *Kìlda*.

Przyrostek *-usas* występuje w niektórych nazwiskach, jak *Gãdusas* obok *Gãdas*. Ten sam przyrostek stwierdza się w znanym z dawnych tekstów wyrazie *vaikusas* 'łobuz' : *vaĩkas* m. in. 'chłopiec'. Jak widać ze znaczenia *vaikusas*, przyrostek *-usas* charakteryzował wyrazy i imiona o odcieniu pejoratywnym. Z podobną funkcją jak *-usas* występuje przyrostek *-ušas* : *Bar̃tušas* obok *Bar̃tas*.

Dubýsas, rzeka w pow. Pasvalys i *Dubýsa*, rzeka w pow. Kėdainiai, Raseiniai i Radviliškis oraz *Dubysẽlė*, rzeka w pow. Radviliškis przypominają swą budową nazwę prawego dopływu Šventoji w pow. Kupiškis *Pelyšà* : *Pelà*, rzeka w pow. Tauragė. Od pierwiastka *dub-* 'zagłębienie, dół' poszło wiele nazw fizjograficznych, jak np. *Dùbė*, nazwa lewego dopływu rzeki Nevėžis w pow. Panevėžys albo *Dubijà*, nazwa prawego dopływu rzeki Alanta w tymże powiecie.

Przyrostek *-osas* zdarza się i w wyrazach pospolitych, i w imionach własnych : dial. *galvõsas* 'niewielka czarna chmura' obok *galvõkas* 'id.' : *galvà* 'głowa'; ten sam wyraz służy i za przezwisko: *Galvõsas*, o dwu przeciwstawnych znaczeniach: 'o mocnej głowie' i 'o słabej głowie' (ironicznie). Na Żmudzi w pow. Plungė jest wieś *Mardõsai*. Jak widać z przedstawionych przykładów, przyrostek *-õsas* miał funkcję zgrubiającą. W sprawie pochodzenia przyrostka *-osas* nie umiemy powiedzieć nic pewnego.

Wśród przyrostków ze spółgłoską *s* istnieją i takie, które mają przed nią dyftong *ai* lub *ei* : *Rimaisaĩ*, wieś w pow. Panevėžys oraz *Remeĩšiai*, zaścianek w pow. Ukmergė. Za podstawę służą tu niewątpliwie nazwy osób. Wykazują one jednak zazwyczaj *š*, nie *s* : *Vileĩšis*; *Juodeĩšiai*, wieś w pow. Biržai obok *Juodeĩkiai*, miejscowość w pow. Raseiniai.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *z*

§ **368.** Przyrostki ze spółgłoską *z* służą do budowy rzeczowników, które w nom. sg. zakończone są zazwyczaj na *-as* i *-a*, niekiedy na *-ė*. Przyrostkową spółgłoskę *z* poprzedzają samogłoski *a*, *e*, *i*; *o*, *ė*, *y*, *ū*, dwugłoski *ei*, *au* oraz spółgłoska *r*. Dwie spośród tych samogłosek, *o* i *ū*, mogą mieć przed sobą spółgłoskę palatalną.

Rzeczowniki o przyrostkach ze spółgłoską *z* pełnią obok funkcji zwykłej jeszcze dodatkową, wyrażają mianowicie u j e m n y stosunek osoby mówiącej do tego, co stanowi właściwe ich znaczenie.

Przykłady: *pilvãzas* 'brzuchacz' : *pil̃vas* 'brzuch'; *vaikẽzas* 'łobuz' : *vaĩkas* 'dziecko; chłopiec'; *vẽpiza* 'papla' : *vẽpti*, *vẽpia* 'rozdziawiać gębę'; *pilvõzas* i *pilvū̃zas* 'brzuchacz'; *vaikẽ̃zas* (obok *vaikẽzas*) 'łobuz, urwisz' i *vaikū̃zas* 'id.';

krevéiza 'przedmiot krzywy; kto pisze nieudolnie, krzywo' : *kreĩvas* 'krzywy' (*krevéiza* pochodzi więc z **kreiveza*); *makaũžė* 'czaszka' (por. niżej); *plepérza* 'gaduła' : *plẽperis* 'papla'.

Rzeczowniki, których przyrostek ze spółgłoską *z* poprzedzony jest spółgłoską palatalną, występują niekiedy ze znaczeniem dodatnim : *varlių̃zas* 'ktoś o wielkiej głowie' : *varliũzas* 'żabka (w zastosowaniu do człowieka)'.

Przyrostki ze spółgłoską *z* stanowią odmiankę przyrostków o spółgłosce *s*, a powstały wskutek udźwięczniania tej spółgłoski dla wyrażenia intensywnego stopnia znaczenia odnośnych rzeczowników. Zdarzają się wypadki, że ten sam rzeczownik ma dwie formy, z *s* i *z* : *vaikẽsas* i *vaikẽzas* wzgl. *vaikė̃zas*; *vaikùsas* : *vaikū̃zas* 'łobuz, urwisz'; *kepérsas* 'kawałek, kawał' : *kepérza* 'ktoś małego wzrostu a niezdarny, nieruchawy'.

W niektórych rzeczownikach przyrostek ze spółgłoską *z* zastępuje morfem o innej spółgłosce : *kepū̃žė* 'czapka barankowa' : *kepùrė* 'czapka', *makaũžė* (i *makaũza*) 'czaszka; głowa (pogardliwie)' obok *makaũlė* 'id.'.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *š*

-šas, -ša, -šis, -šė

§ **369.** Przymiotników o przyrostku *-šas*, fem. *-ša* jest bardzo mało. Dwa z nich oznaczają barwy : *kéršas* 'pstry, w pasy', w zastosowaniu do konia lub świni ciemnej maści 'z pręgą w poprzek' : prus. *kirsnan* 'czarny' *V*. 460, stsł. *črъnъ* (§ 8); *pálšas* 'płowy' obok *pal̃vas*, stsł. *plavъ*, pol. *płowy*. Inne przymiotniki na *-šas* służą do oznaczania wadliwych właściwości organizmu : *klaĩšas* 'kulawy' i *klìšas* 'chromy, krzywonogi' obok *kleĩvas* 'krzywonogi'; *kvaĩšas* 'głupi' obok *kvaĩlas* 'id.'.

Rzeczowniki o przyrostku *-šas*, fem. *-šė* są z reguły pejoratywnymi określeniami osób. Pod względem formalnym są to dawne przymiotniki, których zaczęto używać także w funkcji rzeczowników. Formy femininum na *-šė* należą, ściśle biorąc, do form męskich na *-šis*, o których mowa będzie niżej.

W języku literackim na wyraźne *-šas*, fem. *-šė* zakończone są : *gõbšas* 'chciwiec; sknera' : *góbti*, *-ia* 'chwytać, porywać, grabić'; *kìpšas* 'diabeł' — wyraz, którego odmianką jest *gìbras* obok *gỹbštas* 'id.'; *klaĩkšas* 'ktoś nieprzytomny' obok dial. *kláika* 'półgłówek'; *mìgšas* 'śpioch' : *mìgti*, *miñga* 'zasypiać'; *niẽkšas* 'nikczemnik' obok *niekìngas* 'nic nie warty, marny'; *paĩkšas* 'głupiec, dureń' obok *paĩkas* 'głupi'; *var̃gšas* 'biedak, nieborak' obok *var̃gas* 'bieda, nędza; trud'. W dialektach takich wyrazów na *-šas* jest więcej, np. *jùkšas* 'ktoś skłonny do śmiechu' obok *jukùs*, *-ì* 'kto łatwo wybucha śmiechem' — w niewątpliwym związku z czasownikiem *juõktis*, *juõkiasi* 'śmiać się, żartować; wyśmiewać się'. Nie brak też przezwisk i nazwisk na *-šas* : *Bãkšas* obok *Bãkas* i inne.

Osobno wymieniamy rzeczowniki o takim przyrostku *-šas*, którego *š* mieści

się w afrykacie č, powstałej z połączenia tego š z t, d kończących pierwiastek : *giñčas* 'spór; przechernik, przekora, sprzeczka' z **gint-šas* : *gintyti* 'spierać się', pl. *ne gintučiai* 'nie uporni' Dauksza, Post. 87_{35}. 533_{25}; *krùčas* 'złodziejaszek' z **krut-šas* : *krutė́ti*, *krùta* 'ruszać się; pracować', *krutùs* 'ruchliwy'; *gùčas* 'człowiek pełen sprytu, przemyślności; mądrala' z **gud-šas* : *gùsti*, *guñda* 'zaprawiać się, wprawiać się', *gudrùs* 'zmyślny, przemyślny, chytry'; *snùčas* 'kto łatwo zasypia, zaspaniec' z **snud-šas* : *snũsti*, *snũsta*, *snũdo* 'zaczynać drzemać' : *snùsteleti* 'zdrzemnąć się'. Niektóre z rzeczowników na -*šas* można uważać za skróty dwuczłonowych złożeń : *glìčas* 'smarkacz' z **glit-šas* : *glìt-laižis*, -*ė* 'kto liże smarki'; na tę ewentualność wskazuje „imię" *Gẽčas* z **Ged-šas* : *Ged-mìnas*. Zaznaczymy jeszcze, że poszczególne wyżej wymienione wyrazy z *č* < *tš*, *dš* występują też w funkcji przezwisk lub nazwisk, jak np. *Krùčas*, *Gùčas*.

§ **370**. Rzeczowniki o przyrostku -*šas* mają po części odmianę rzeczowników na -*ša*. Oto parę nazw osób o pejoratywnym odcieniu (zazwyczaj z przeczeniem *ne*-) : *negrė̃bša* 'niezgraba' : *grė̃bti*, *grė̃bia* 'grabić' (czy może *negrė̃bša* jest przekładem pol. *niezgraba*?); dial. *neméigša* 'półgłówek, głuptas' : *míegti*, *míegia* 'razić, porazić'; *nemókša* (także *nemókšas*) 'nieuk' : *mokė́ti*, *móka* 'móc, umieć'; *nẽtikša* 'ktoś nieudolny, nie udany' : *tìkti*, *tiñka* 'odpowiadać; być wartym'; wyraz bez przeczenia *ne*- : *páikša* 'dureń' : *paĩkas* 'głupi' (zasługuje więc na uwagę intonacja akutowa wyrazu *páikša*). Jest w Litwie sporo przezwisk i nazwisk na -*ša*, m. in. *Daukšà* (*Daugšà*), skrót jakiegoś dwuczłonowego imienia, np. *Daug-vydas*, *Daug-vìlas*; *Rìmša*, skrót dwuczłonowego imienia typu *Rim-kantas* lub *Taut-rimas*; *Kivìlša* : *Kivỹlis*.

Są w języku litewskim i takie wyrazy na -*ša*, które nie oznaczają osób. Jako przykład może służyć *buišà*, -*õs* 'istnienie, życie' obok *buitìs*, -*iẽs* f. 'id.'. Wyraz *krúopša* wzgl. *krupšà* 'śnieg z twardymi krupami' jednak tu nie należy. Jest to prawdopodobnie lit. *krušà* 'grad', zmienione pod wpływem *kruõpos* 'krupy', może nie bez oddziaływania pol. *krupy*, *krupki* o tym samym znaczeniu, co lit. *krúopša*, *krupšà*.

§ **371**. Rzeczowniki o przyrostku -*šis*, fem. -*šė* stanowią w poszczególnych wypadkach tylko odmianę rzeczowników na -*šas* wzgl. -*ša* : *nẽtikša* : *nẽtikšis*, -*ė* 'id.', *páikša* : *paĩkšis*, -*ė*. Jak wynika z tego ostatniego zestawienia, z różnicą co do osnowy związana jest różnica co do intonacji w zgłosce pierwiastkowej : rzeczownikom typu *paĩkšis* właściwa jest intonacja cyrkumfleksowa.

Niektóre rzeczowniki na -*šis*, -*ė* powstały z przekształcenia rzeczowników na -*is*, -*ė* . Tak się ma sprawa na pewno z *plìkšis*, -*ė* 'golec, biedak' : *plìkis*, -*ė* 'id.' (: *plìkas* 'goły, łysy'). Podobny stosunek jest między *laũkšis*, -*ė* 'łysek (koń lub krowa z białą plamą na łbie)' : *laũkis*, -*ė* 'id.'.

Inne rzeczowniki na -*šis*, -*šė* : *klaĩkšis*, -*ė* 'obłąkaniec, półgłówek' obok *kláika*, o tym samym zasadniczym znaczeniu; *lẽpšis*, -*ė* 'ślamazara, niedorajda' i *lẽpšis* 'koźlarz (grzyb)' : *lèpti*, *leñpa* 'więdnąć; rozpieszczać się'; *nepasliñkšis*,

-*ė* 'ktoś nieruchawy, leniuch' obok *nepaslankà* 'nieruchawość; ktoś nieruchawy'. Swego rodzaju dziwotworem jest *nelaĩkšis, -ė* 'kto się urodził nie w swoim czasie; kto robi coś nie w czas' : *ne laikù* 'nie w swoim czasie'.

Poszczególne rzeczowniki mają tylko formę żeńską na *-šė*, jako że łączą się z wyrazami podstawowymi rodzaju żeńskiego : *bõbšė* 'babsko' : *bóba* 'baba'; *meĩgšė* 'dziewczysko' : *mergà* 'dziewczyna'; *kumelšė* 'kobylisko' : *kumẽlė* 'kobyła'. Wszystkie te trzy wyrazy są skrótami złożeń z pejoratywnym członem *-palaikė* : *bób-palaikė, meĩg-palaikė, kumẽl-palaikė*. Należy zwrócić uwagę na intonację cyrkumfleksową wyrazu *bõbšė* (: *bóba*); mamy tu dalszy przykład typu przytoczonego wyżej *klaĩkšis* (: *kláika*).

Przyrostek *-šis*, fem. *-šė* przeniesiono i na wyrazy oznaczające przedmioty nieżywotne : *grìbšis* 'marny grzyb' : *grỹbas* 'grzyb'; *kepéršis* 'kawał', wariant wyrazu *kepérsis* i *kepérsnis, -io* 'id.'; *skẽpšė* 'ścierka' obok *skẽpeta* 'id.'. I w tym wypadku przyrostek wyraża, jak widać, odcień znaczeniowy ujemny. Dalszy przykład to *trobélše* 'chałupka, chata' : *trobẽlė* 'id.'. Pewne zaciekawienie budzi twór żywej mowy: tai yra tokia *tõkšė* 'tak się ma sprawa' Skardžius 316.

Przyrostki, których *š* poprzedzone jest samogłoską

§ **372.** Samogłoskę *a* przed *š* mają: *lavãšas* 'ślamazara' — jest to, zdaje się, wariant wyrazu **labašas* (I § 458) : *lẽbeda* 'kto się osunął, stracił energię' : *lẽpšis, -ė* (§ 371); *ligãšius* 'kto stale choruje, cherlak' obok *ligónis, -io* 'chory', *ligótas* 'chorowity'; *Gerdãšiai*, wieś w pow. Lazdijai : **gerdašius* 'żartowniś' (?, por. *gerdauti* 'żartować' Szyrwid, Diction.[5] 192).

Samogłoskę *e, ė* przed przyrostkowym *š* mają : *klebẽšas* 'przedmiot rozchwiany, rozklekotany' obok *klebẽtas* 'id.'; *kepešà* 'przekora, przechera, uparciuch' obok *kepèstyti* lub *kepẽstyti* 'kląć, łajać' (*kepešà* zam. **kepesa* pod wpływem *pèštis* 'drzeć się, kłócić się' ?); zastanawia *gaudešis* 'łapacz' obok *gaudìšas* 'id.' : *gáudyti, gáudo* 'łapać, chwytać'; *rekešỹs* 'przedmiot rozkraczysty (o rozgałęzionym drzewie, krzaku)' obok *rekẽtis* lub *reketỹs* 'id.'; *kevẽša* 'niezdara' obok *kevérza* 'id.'; *Gailẽšis, -io*, rzeka w pow. Mažeikiai obok *Gáiliekas*, jezioro w pow. Alytus i *Gáilintas*, jezioro w pow. Varėna; por. *Gaila* 'Biała', rzeka na dawnym obszarze pruskim w woj. Olsztyńskim.

Z samogłoską *i* przed przyrostkowym *š* znamy dosyć dużo rzeczowników, m. in. następujące : *gribìšas* 'złodziejaszek' : *griẽbti, griẽbia* 'chwytać'; *kìldišas* 'wartogłów' : *kildúoti* 'ruszać się; kuleć' — jest też nazwisko *Kìldišas* obok *Kìlda*. Dawny wyraz na *-iša* : *lašišà, -ìšos* (w b. Litwie pruskiej także *lašìšas*) 'łosoś' obok *lãšis, -io*, łot. *lasis* 'id.' — mamy tu do czynienia zapewne z pełnym wyrazem (na co wskazuje słowiański odpowiednik : pol. *łosoś*, rus. лосось) i z jego skrótem. Nazwy osób o znaczeniu ujemnym : *meĩgiša* 'kobieciarz' : *mergà* 'dziewczyna'; *nakvišà* 'kto się tłucze po nocy' (*nakvišà* znaczy w dia-

lektach 'ktoś, kogo przyjęto na nocleg)' obok *nakvýnė* (*nakvỹnė*) 'nocleg'. Są i nazwiska na *-iša*: *Dróbiša* obok *Dróba*.

Zakończenie *-išys* mamy w wyrazach : *lopišỹs* i *lopšỹs*, *lópšio* lub *lõpšio* 'kolebka' oraz *vilpišỹs*, *vil̃pišio* 'dziki kot, Felis catus' — pochodzenie tych wyrazów nie jest jednak dostatecznie wyjaśnione; — *lakìšis* 'uczep, Bidens cernuus' w dialekcie Kurschata obok *lakìšius* w języku literackim.

Liczba rzeczowników na *-išius*, wyrazów pospolitych i imion własnych, jest dość spora : *dilbìšius* 'kto patrzy spode łba' : *dìlba* 'id.; drymblas'; *nuogìšius* 'nagus' obok *nuogãlius* 'id.'; *vambrìšius* 'ktoś o grubych wargach' : *vambrà* 'warga; gęba'; *gribìšius* 'złodziejaszek' obok dial. *grìbštas*; *grobìšius* 'chciwiec, skłonny do porywania, kradzieży' : *gróbti* (*grõbti*), *gróbia* 'porywać, zabierać gwałtem'; *vagìšius* 'złodziejaszek' obok *vagìlius* 'id.'; z dialektu Kurschata : *bandìšius* 'parobek zajęty przy bydle' : *bandà* 'stado bydła'; *karvìšė* 'dziewczyna zajęta przy krowach' : *kárvė* 'krowa'; *kiaulìšius*, *-ė* 'kto zajęty jest przy świniach' : *kiaũlė* 'świnia'; *mergìšius* 'kto ugania się za dziewczynami' : *mergà* 'dziewczyna'; dial. *skalìšius* 'pies myśliwski, który ciągle szczeka' : *skalìkas* 'id.'; przezwiska i nazwiska : *Bailìšius* : *bailùs* 'bojaźliwy, lękliwy'; *Juodìšius* : *júodas* 'czarny'.

§ **373.** Przyrostek ze spółgłoską *š*, poprzedzoną samogłoską *y*, jest bardzo rzadki. Jako wyraz z tym przyrostkiem przytacza się zazwyczaj nazwę rzeki w pow. Kaunas (prawego dopływu rzeki Šventoji) *Pelyšà*, *-õs*, *Pelỹšą* obok *Pelesà*, *-õs*, nazwy dopływu jeziora o tej samej nazwie w dawnych powiatach Grodno i Lyda.

§ **374.** Równie rzadki, jak wymieniony w poprzednim § *-y-š-*, jest przyrostek *-o-š-*.

Na *-ošas* zakończona jest nazwa rzeki *Nãlošas* w pow. Tauragė obok nazwy wsi *Nolėnai* pow. Utena.

Przyrostek *-ošius*, fem. *-ošė* służy do charakteryzowania niektórych pejoratywnych nazw osób : *gudõšius* : *gùdas* 'Białorusin; ktoś, mówiący innym językiem lub nawet dialektem (np. Polak; nie-Żmudzin w stosunku do Żmudzina)'; w dialektach występują : *baladõšius* 'łazęga, włóczęga' obok *baladõkas* 'id.' : *baladótis* 'tłuc się, wałęsać się'; *patrankõšius* 'swawolnik, kto dokazuje' : *patránka* m. in. 'wartogłów'. Jest nazwa wsi pl. *Viliõšiai*, pow. Mažeikiai : **viliošius* obok *viliõkas* 'kto wabi, przynęca; uwodzi'.

§ **375.** Samogłoskę *u* przed *š* mają przyrostki *-ušas*, *-uša* oraz *-ušis*, *-ušė*.

Wyrazem indoeuropejskiego pochodzenia o przyrostku *-ušas* jest *vẽtušas*, *-à* 'stary, dawny', znane z dawnych tekstów (np. z Postylli Daukszy 52_{54}) oraz z niektórych współczesnych dialektów (na Żmudzi) : stsł. *vetъchъ*; łac. *vetustus* 'stary; starodawny';

kẽkušas 'źle rosnące prosię lub dziecko, wyskrobek, gniotek' obok *kẽkutas* 'grono chmielu; kupa, gromada'; *makušà* 'surowy, nie upieczony chleb' — nie-

wątpliwie o tym samym pierwiastku, co *makóti* lub *maknóti* 'iść, jechać po błocie', *mãkinas* 'zabłocony'. — Nazwiska : *Baltrùšas* : *Baltrus* i inne.

Deminutywne lub patronimiczne znaczenie ma przyrostek *-ušis* w wyrazach : dawne *brotùšis* 'syn brata' i *brotùšė* 'córka brata' obok *broterẽlis* 'braciszek'; *tėtùšis* 'ojczulek' obok *tėtùlis* 'id.' : *tẽtė*; *tẽtis*, *tẽčio* 'ojciec, tata'; — *rudùšis* 'płotka czerwona, Leuciscus rutilus' : *rùdas* 'rudy'; *vorùšis* 'ktoś ledwo się posuwający' : dawne *voras* 'stary; słaby'. — Tu należą nazwiska : *Baltùšis* : *báltas* 'biały' (por. pol. *Białek*); *Gudùšis* : *Gùdas* i inne.

Z przyrostkiem *-ūšis*, o *ū* długim, występuje nazwa jeziora *Gilū́šis*, m. in. w pow. Alytus, Trakai : *gilùs* 'głęboki'.

§ **376**. Istnieją przyrostki zawierające przed *š* dyftongi.

Przyrostek *-aišis* charakteryzuje nazwy ciast : *kepaĩšis*, *-io* 'chleb pszenny lub jęczmienny; placek, blin' obok *kepẽlis* 'marne ciasto' : *kèpti* 'piec'; *lepaĩšis* 'placek z ziemniaków i mąki jęczmiennej' obok *lẽpšis* 'rodzaj grzyba, Boletus scaber'; *ragaĩšis* o tym samym znaczeniu co *kepaĩšis* : pl. *ragaĩ* 'rogi'. Wyrazy *kepaĩšis* i *lepaĩšis* służą też za pejoratywne określenia osób, znaczą mianowicie 'człowiek rozlazły, ślamazarny'. Nazwa miejscowa : *Jovaĩšiai*, wieś w pow. Lazdijai.

Z *-aišis* konkuruje niekiedy przyrostek *-eiša*, *-eišis* : dial. *kepeĩšis* 'ciasto pszenne' obok *kepaĩšis*. Inne przykłady : *keveiša* 'ślamazara, niedbaluch, gapa' i *keveĩšis* 'ktoś nieudolny'; *lepeĩšis* 'ktoś nieudolny, ślamazara' obok *lepaĩšis*, wyżej; *nameĩšis* 'domownik; domator' obok *namíegas* 'członek rodziny, domownik'. Wyraz *atbuleĩšis* stanowi, godne to uwagi, wariant wyrazu *atbuleĩkis* 'kto wszystko robi na odwrót' : *ãtbulas*, *-à* 'wsteczny'. Nazwiska : *Baleišà* i *Baleĩšis*, *Bareišà* i *Bareĩšis*, *Maleišà* i **Maleĩšis* itd.; nazwy miejscowe : pl. *Bareĩšiai*, wieś w pow. Rokiškis : *Bareĩkiai*, wieś w pow. Utena; *Maleĩšiai*, wieś w pow. Rokiškis; *Noreĩšiai*, wieś w pow. Kelmė : *Noreĩkiai*, miejscowość w pow. Rokiškis. Zwracamy uwagę na wymianę przyrostków *-eišis* : *-eikis* i w nazwach miejscowych.

Z wyrazami na *-aišis* : *-eišis* łączą się i znaczeniowo, i genetycznie wyrazy na *-uišis* : *kūduĩšis* 'chudziak' : *kū̃das* 'chudy'; *lėtuĩšis* w Postylli Daukszy 377_{18} 'prostaczek' : *lẽtas* 'prosty' ibid. 22_{44}. 1_{32} — w obu tych rzeczownikach *-uišis* wyraża znaczenie deminutywne, ale jednocześnie pejoratywne. — Inaczej ma się sprawa z nazwą jeziora w pow. Varėna i Lazdijai *Gilùišis*, *-io* obok *Gilū́šis*, *-io*, nazwy jeziora, o której zob. § 375; tu *-uišis* jest prawdopodobnie rozciągniętą formą przyrostka *-ūšis* i pełni funkcję augmentatywną.

Przyrostek *-aušas* zawarty jest może w pl. *alaušaĩ* lub *ãlaušos* 'miejsce, gdzie wiele wody nalało się lub nalano' oraz w nazwach *Alaušà*, rzeka w pow. Utena, *Ãlaušas*, jezioro w pow. Utena lub *Alaũšas*, jezioro w pow. Kupiškis, pl. *Alaušaĩ*, jezioro w pow. Ukmergė. Czy tylko rzeczywiście chodzi tu o formację z przyrostkiem *-aušas*? Raczej mamy tu twór reduplikacyjny : **al-āu-*, na co wskazuje *Ãlovė*, nazwa miejscowości w pow. Alytus < **al-āv-ė*; por.

I §§ 461. 462; pierwiastek *al-* 'ciec' jest np. w *Alnà, -õs,* rzeka w pow. Lazdijai, a wariant tego pierwiastka **au-* w łot. *avots* 'źródło'. — Przyrostek *-auša* występuje w nazwie rzeki *Lókauša* w pow. Panevėžys. Wymienimy tu jeszcze nazwę jeziora *Gilaũšis* w pow. Raseiniai.

Jako formację o przyrostku *-uošė* wolno wymienić *Rimúošė,* nazwę prawego dopływu rzeki Kruoja w pow. Radviliškis.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ ž

§ **377.** Wśród wyrazów o przyrostkach ze spółgłoską *ž* wyodrębniają się jako osobna grupa deminutiva na *-ùžis, -io* i *-ùžė* : *bernùžis* : *bérnas* '(parobek;) kawaler', *brolùžis* : *brólis* 'brat', *vargùžis* : *var̃gas* 'bieda, nędza; trud'; *mergùžė* : *mergà* 'dziewczyna', *girùžė* : *girià* 'las, bór', *pievùžė* : *píeva* 'łąka', *saulùžė* : *sáulė* 'słońce'.

Przyrostek *-užis* zdarza się i w nazwach fizjograficznych: *Dubùžis* nazywa się jezioro m. in. w pow. Rokiškis i Zarasai. Jest to niewątpliwie skrót połączenia **Dubùs ẽžeras* 'Zapadłe jezioro'; tak samo interpretować można nazwę dwu jezior w pow. Trakai *Dubùklis.*

Morfem *-už-* wchodzi w skład złożonego przyrostka *-už-ėlis, -io* i *-už-ėlė,* który też służy do budowy wyrazów deminutywnych: *bernužẽlis*; *mergužẽlė, pievužẽlė, karvužẽlė* : *kárvė* 'krowa'.

Deminutiva o przyrostkach ze spółgłoską *ž* rozpowszechnione są lub były na obszarze północno-zachodniej Litwy. W języku literackim zachowuje się te deminutiva jako charakterystyczną właściwość litewskiej poezji ludowej.

§ **378.** Istnieje sporo wyrazów o przyrostkach ze spółgłoską *ž,* o których wypada ogólnie powiedzieć, że miały niegdyś lub mają dziś jeszcze znaczenie pejoratywne, ujemne. Rzeczowniki te zakończone są w nom. sg. na *-as, -is* wzgl. *-ys* (gen. na *-io*), *-ius*; *-a, -ė*; przed spółgłoską przyrostkową obserwuje się daleko posuniętą różnorodność wokaliczną, m. in. dwugłoskę *ui*:

baũžas, -à 'łysy, goły; pusty; bez rogów, bezrogi' obok *búolas, -à* 'bez rogów, bezrogi' — w obu tych wyrazach pierwiastek jest ten sam: *bau-* : *buo-*, przyrostek *-las* powtarza się w *duõlas* 'bez rogów, bezrogi' oraz w *šmùlas* 'id.'(?);

dial. *nagãžas* 'człowiek lub zwierzę o lichej wartości';

rekẽžis lub *rẽkežis* 'coś rozkraczystego, koślawego'; *keréža* 'krzak rozkrzewiony lub drzewo gałęziaste' : *kẽras* 'krzak; karcz, pień'; *kraméža* 'młokos' obok *kramaũlė* 'barania głowa';

varlóžis 'kijanka', skrót złożenia *varlia-gal̃vis* 'o żabiej głowie' : *varlẽ* 'żaba'; *barbõžius* 'istota brzęcząca, bzykająca (jak osa)' : *bar̃bti, -ia* 'brzęczeć, bzykać';

vaikùžas 'łobuz, urwisz'; *babužỹs* 'obdartus, włóczęga'; *drabùžis* 'odzienie' obok *dróbė* 'płótno';

kepaĩžiš 'pewien gatunek chleba'; *rùpuižė* obok *rùpūžė* 'ropucha'; — *babaũžis* 'strach na dzieci'.

W sprawie pochodzenia przyrostków ze spółgłoską *ž*. — W deminutivach typu *bern-ùžis* przyrostkowe *ž* jest z pewnością dźwięczną odmianką *š* występującego m. in. w wyrazach zdrobniałych, jak *tėtùšis* 'tata' : *tė̃tis* wzgl. *tė̃tė*, albo w skrótach imion osobowych, jak *Baltr-ùšis* : *Baltramiẽjus*. Mamy tu przykład na ekspresywne udźwięcznianie spółgłosek bezdźwięcznych.

Przyrostkowe *ž* jest dźwięczną odmianką *š* i w innych wypadkach. Wyrazy jak *bar̃bõžius, baubõžius* 'strach (na dzieci)' obok *baũbas* są niewątpliwie wariantami wyrazów o przyrostku *-ošius*: *baladõšius* 'łazęga, włóczęga' : *baladótis* 'tłuc się, iść z hałasem, wałęsać się' (§ 374).

Na udźwięcznieniu spółgłoski *š* polega przyrostkowe *ž* w *kepaĩžis* — obok *ragaĩšis* 'id.'.

Wreszcie, w poszczególnych wypadkach przyrostki ze spółgłoską *ž* wkroczyły na miejsce przyrostków o spółgłosce *z*; por. *vaikùžas* obok *vaikũzas*. Spółgłoska *ž* wydawała się mianowicie bardziej litewska i poprawna.

PRZYROSTEK ZE SPÓŁGŁOSKĄ *p*

-opas

§ **379**. Za pomocą przyrostka *-opas* tworzy się przymiotniki tylko o jednym znaczeniu — odpowiadają one mianowicie na pytanie: w iloraki sposób? Za podstawę do tych przymiotników, które mają przycisk nieruchomy na zgłosce z przyrostkowym akutowanym *o*, służą zazwyczaj liczebniki zbiorowe: *dvejópas, -a* 'dwojaki': *dvejì* '2'; *trejópas* 'trojaki' : *trejì* '3'; *ketveriópas* 'czworaki': *ketverì* '4'; *vieneriópas* 'jednoraki, jednaki', w Postylli Daukszy 276_{22} *vienariopas* 'jednostajny': *vienerì* '1' itd. Według wymienionych odliczebnikowych formacyj na *-eriopas* urobiono: *tūleriópas* 'różnoraki, różnorodny', w Postylli Daukszy 104_{1} *tūliaropas* 'rozliczny', 139_{51} *tūleropas* 'rozmaity': *tū́las* 'niejeden'; *visokeriópas* 'wszelaki': *visóks, -ia* 'wszelaki, rozmaity'.

W dawnych tekstach i we współczesnych dialektach przedstawionym formacjom na *-(i)ópas* odpowiadają formacje na *-(i)ókas*, z *k* zamiast *p*: *dvejókas, -a*; *trejókas, -a*; w Postylli Daukszy obok *vienariopas* znajdujemy także *vienarokas* 'jednostajny' 445_{40}. W grupie językowej słowiańskiej panują, jak wiadomo, formacje na *-akъ*: pol. *dwojaki, trojaki, czworaki* itd. Por. III § 410.

Wzajemny stosunek przymiotników na *-opas* i *-okas*, słow. *-akъ* stanowi zagadnienie indoeuropeistyczne, dalekie jeszcze od rozwiązania.

Uwaga. Przypuszcza się, że w języku litewskim i w ogóle w językach bałtyckich był w użyciu i przyrostek *-ėpas*. Zachował się on rzekomo w nazwie prawego dopływu rzeki Šešuvis w pow. Rokiškis *Verėpas*. Jest to tylko przypuszczenie.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *b*

-bas, -ba

§ **380.** Wyrazów o tych przyrostkach jest niezwykle mało, ale i te, co są, nastręczają badaczom trudności.

Przymiotnik *láibas* (z odmianką *líebas*) łączy się zapewne etymologicznie z *líesas* 'chudy', zawiera więc przyrostek w postaci *-bas*, ale o funkcji niejasnej. — Obok *ráinas* 'prążkowany' jest przymiotnik *ráibas* wzgl. *raĩbas* 'jarzębiaty' — czy *ráibas* nie jest czasem złożeniem o drugim członie **bhā-* w *bãlas* 'biały', znanym z dialektów (: *báltas* 'biały') ? — Przymiotnik *šlùbas* 'chromy' ma odpowiednik w łot. dial. *slums* i jest zapewne formacją wtórną, powstałą pod wpływem równoznacznego *klùbas* wzgl. *klìbas* : *klibėti, klìba* 'chwiać się, ruszać się'.

Rzeczownik *paliáuba* 'zaprzestanie', pl. *paliáubos* 'rozejm' oparty jest niewątpliwie na czasowniku *liáuti(s), liáuja(si)* wzgl. *liáuna(si), lióvė(si)* 'przestawać', zawiera więc przyrostek nomina actionis *-ba*. — Od czasownika *svefti, svẽria, svẽrė*, 'ważyć' (intr., tr.) istniał rzeczownik o przyrostku *-ba* : **svarbà**, od którego urobiono przymiotnik *svarbùs* 'ważny, mający znaczenie' obok *svarùs* 'ciężki' (od *svãras* 'ciężarek, ciężar'). — W przeciwieństwie do *paliáuba* i **svarba* rzeczownik *kalbà* jest z całą pewnością złożeniem o drugim członie skróconym: **kal-b(al)-*, gdzie pierwszy człon to ten sam pierwiastek, co np. w łot. dial. *kaļuôt* 'paplać', a drugi człon jest pierwiastkiem rzeczownika *bal̃sas* 'głos'.

-ybas

§ **381.** Zakończenie *-ybas* mają w dialektach, np. w dialekcie Kurschata, niektóre przymiotniki, te mianowicie, które w języku literackim kończą się na *-yvas*. Są to: *ankstýbas* 'wczesny (o ziemniakach)' = liter. *ankstývas*; *vėlýbas* 'późny (o ziemniakach)' = liter. *vėlývas*; *valýbas, -a* 'zamiłowany w czystości (o dziewczęciu)' = liter. *valývas*; *kalýbas* i *kalývas* 'z białą szyją (o psie)'. Przedstawione tu przymiotniki na *-ýbas* zamiast na *-yvas* mają pochodzenie z pewnością niejednakowe. W *vėlýbas* spółgłoska *b* to zapewne wynik rozpodobnienia *-v-* z początkowym *v-*; dopiero do *vėlýbas* dostosowało się pod względem fonetycznym *ankstývas*, stąd *ankstýbas*. Przymiotnik *valýbas* zawdzięcza swe *b* prawdopodobnie oddziaływaniu rzeczownika odsłownego *valýba* 'czystość', urobionego od czasownika *valýti* 'czyścić'. Podobnie tłumaczyć należy niektóre inne przymiotniki na *-ybas*. W języku literackim mamy w użyciu równorzędnie *senývas* i *senýbas* 'podstarzały'; związek postaci *senýbas* z rzeczownikiem *senýbė* 'dawne czasy; dawność' jest niewątpliwy. Dawne *dalybas* 'mający udział w czymś' zamiast *dalyvas* od *dalýti* 'dzielić' ukształtowało się na pewno pod wpływem rzeczownika odsłownego *dalýba* wzgl. pl. *dalýbos* dziś 'podział'.

* Współczesny wyraz *svarbà* 'znaczenie' jest, zdaje się, neologizmem.

-yba

§ 382. Z przyrostkiem *-yba* występują zazwyczaj rzeczowniki o znaczeniu oderwanym. W języku literackim są to z reguły formacje pochodzące od czasowników; w dawnych tekstach i w dialektach zdarzają się też formacje oparte na przymiotnikach oraz na rzeczownikach. Rzeczowniki na *-yba* akcentowane są na zgłosce z *y* o intonacji akutowej.

Od czasowników pochodzą: *dalýba* 'rozdawanie (kart)', pl. *dalýbos* 'podział (majątku)' (=łot. *dalība* 'udział') : *dalýti* 'dzielić'; pl. *derýbos* 'targowanie się; rokowania, układy' (=łot. *derība* 'zakład', pl. 'zaręczyny') : *derėti* 'targować; zakładać się; być w zgodzie'; *ganýba* 'pasienie' (=łot. pl. *ganības* 'pastwisko') : *ganýti, gãno* 'paść'; pl. *lažýbos* 'zakład o co' : *lažìntis* lub *lãžintis* 'iść o zakład'; *mitýba*, w dialektach pl. *mitýbos* 'żywienie; karmienie; odżywianie' : *mìsti, mìñta* 'żywić się', *mìtinti* 'żywić'; dawne *penyba* 'karmienie' Szyrwid, Diction.[5] 85 : *penėti, pẽni* 'karmić; tuczyć'; pl. *radýbos* 'znaleźne' : *ràsti, rañda* 'znaleźć'; *rašýba* 'pisownia' — neologizm wydedukowany z dial. i liter. pl. *rašýbos* 'testament' : *rašýti* 'pisać'; *tekýba* 'zamążpójście' : *tekėti, tẽka* m. in. 'wychodzić za mąż'; *tikýba* 'wiara' : *tikėti, tìki* 'wierzyć'; pl. *vedýbos* 'ożenek, zawarcie małżeństwa' : *vèsti, vẽda* 'żenić się'.

Formacje na *-yba*, pochodzące od przymiotników i rzeczowników, znane są, jak już wyżej zaznaczono, prawie wyłącznie z dawnych tekstów i dialektów; w języku literackim mają one nieraz odpowiedniki na *-ybė*. Formacje na *-yba* takiego pochodzenia akcentowane są niekiedy na zgłosce przedprzyrostkowej. Oto kilka przykładów: dial. *gývyba* 'życie; żywotność' (=łot. *dzīvība* 'życie') obok liter. *gyvýbė* : *gývas* 'żywy'; dawne *gudryba* 'zmyślność, przemyślność, przebiegłość' (=łot. *gudrība* 'mądrość') obok liter. *gudrýbė* : : *gudrùs*, dawne i dial. *gùdras* 'zmyślny, przebiegły'; dial. *lýgyba* 'równość' (=łot. *līdzība* 'podobieństwo') obok liter. *lygýbė* : *lýgus, -i* lub *lygùs, -ì* 'równy'; dawne i dial. *piktýba* 'zło; złość; gniew' obok liter. *piktýbė* : *pìktas* 'zły, gniewny'; dial. *senýba* 'dawne czasy; dawność' (=łot. dial. *senība*) obok liter. *senýbė* : *sẽnas* 'dawny, stary'; na osobną uwagę zasługuje dial. *gerýba* 'dobro' obok liter. *gerýbė* 'dobroć' i liter. *gėrýbė* 'dobro' — *gerýba* i dial. *gerýbė* mają w zgłosce pierwiastkowej *e* krótkie w przeciwieństwie do liter. *gėrýbė* z *ė* długim; — urobione od rzeczowników rzeczowniki na *-yba* konkurują z rzeczownikami języka literackiego na *-ystė* : dawne *draugyba* 'towarzystwo; przyjaźń' obok liter. *draugỹstė* : *draũgas* 'towarzysz; druh'; dial. pl. *piršlýbos* 'swatanie' : *piršlỹs* 'swat'.

-ybė

§ 383. Rzeczowniki na *-ybė* są to zazwyczaj abstracta przymiotne; rzadko tylko pochodzą od innych części mowy. Pod względem znaczeniowym zbliżają się one do rzeczowników na *-ystė, -ysta* lub *-umas*. We współczesnym języku literackim rzeczowniki te akcentuje się na zgłosce z przyrostkowym *y*,

które wymawiane bywa z intonacją akutową (w dialektach, np. w dialekcie Kurschata, także z intonacją cyrkumfleksową). Akcentowana Postylla Daukszy wskazuje, że rzeczowniki na *-ybė* mogły mieć przycisk także na zgłosce przedprzyrostkowej. Rozpowszechnienie rzeczowników na *-ybė* nie jest w dialektach litewskich równomierne: podczas gdy w języku literackim cieszą się one znaczną żywotnością, to np. w dialekcie twereckim jest ich zaledwie parę. — Poniższy wybór rzeczowników na *-ybė* pochodzi ze współczesnego języka literackiego; podano tu jednak tylko te, które mają odpowiedniki w Postylli Daukszy.

Rzeczowniki na *-ybė*, urobione od przymiotników: *artimýbė* 'bliskość', w Postylli także 'powinowactwo' 483_{37}, 'krewność' 28_{35} : *ar̃timas, -à* 'bliski'; *aukštýbė* 'wysokość', Post. 526_{29} : *áukštas* 'wysoki'; *biaurýbė* 'paskudstwo', w Postylli 'nieczystość' 488_{21}, 'sprosność' 206_{27}, 'plugastwo' 527_{20} : *biaurùs* 'obrzydliwy'; *didýbė* 'wielkość', w Postylli 'wielkość' 8_{49}, 'zacność' 47_{31} : *dìdis, -ė* 'wielki'; *drąsýbė* 'śmiałość', Post. 47_{29} : *drąsùs* 'śmiały'; *kantrýbė* 'cierpliwość', Post. 33_{13} : *kantrùs* 'cierpliwy'; *lėtýbė* 'powolność', w Postylli 'prostość' 378_{25} : *lė̃tas* 'powolny', w Postylli 'prosty' 145_{5}; *linksmýbė* 'wesołość, radość', w Postylli 'wesele' 58_{22}, 'pociecha' 8_{5}, także 'gody (święto Bożego Narodzenia)' 6_{14} : *liñksmas* 'wesoły'; *nekaltýbė* 'niewinność', Post. 226_{49} : *nekal̃tas* 'niewinny'; *paikýbė* 'głupota', w Postylli 'szaleństwo' 11_{38} : : *paĩkas* 'głupi'; *piktýbė* 'złość', w Postylli 'złość' 165_{25}, 'grzech' 106_{13} : *pìktas* 'zły'; *rūstýbė* 'gniew', Post. 114_{41} : *rūstùs* 'gniewny'; *saldýbė* 'słodkość', w Katechizmie Daukszy 49_{9} : *saldùs* 'słodki'; *silpnýbė* 'słabość', w Postylli Daukszy 'krewkość' 151_{12} : *sil̃pnas* 'słaby'; *stiprýbė* 'moc, siła', w Postylli 'moc' 504_{40}, 'stateczność' 543_{22} : *stiprùs* 'mocny', w Postylli *stipras* 'mocny' 114_{1} i *stiprus* 'stateczny' 579_{29}; *sunkýbė* 'ciężkość, trudność, uciążliwość', Post. 'ciężkość' 9_{29} : *sunkùs* 'ciężki'; *šviesýbė* 'jasność', Post. 45_{24} : *šviesùs* 'jasny'; *tamsýbė* 'ciemność', w Postylli 'ciemność' 5_{3}, 'ćma' 14_{11} : *tamsùs* 'ciemny'; *teisýbė* 'prawda', w Postylli 'sprawiedliwość' 147_{29} : *teisùs* 'sprawiedliwy'; *vienýbė* 'jedność', Post. 278_{9} : *vienas* 'jeden'; *vyresnýbė* 'zwierzchność, zwierzchnictwo', w Postylli 'zwierzchność' 27_{3}, 'przełożeństwo' 307_{33} : *vyrèsnis* 'starszy; zajmujący wyższe stanowisko'.

Rzeczowniki na *-ybė*, pochodzące od innych części mowy, aniżeli przymiotniki: *daugýbė* 'wielka ilość', w Postylli 'wielkość' 39_{29}. 153_{4}, 'moc (tj. wielka ilość)' 74_{15} — jako wyraz podstawowy wchodzi w rachubę pewna forma rzeczownika *daugis* 'wielość' w Postylli 8_{41}, 122_{47}; *karalybė* w Katechizmie Daukszy 'regnum' 4_{4} : *karãlius* 'król'; *ponýbė* 'pańskość; państwo (sami panowie)' : *põnas* 'pan'; *šunýbė* 'świństwo' : *šuõ, šuñs* 'pies'; — dial. *savýbė* 'pokrewieństwo' : *sãvas* 'swój'; — *esybė* w Katechizmie Daukszy 'istność' 47_{13} — od pierwiastka **es-* 'być', jak w adv. *esančiai* 'istotnie' Post. 24_{10}; *galýbė* 'moc, potęga', w Postylli 'moc' 12_{22}, 'możność' 59_{24} — o pierwiastku czasownika *galė́ti* 'móc'.

§ 384. Niektóre spośród rzeczowników na *-ybė* wymagają bardziej szczegółowego omówienia.

Od przymiotnika *gẽras* 'dobry' istnieją dwa rzeczowniki na *-ybė*: nie tylko *gerýbė* z zachowanym *e* krótkim w pierwiastku a o etymologicznym znaczeniu 'dobroć', ale i *gėrýbė* z *ė* wzdłużonym w pierwiastku a o znaczeniu przenośnym 'bogactwo', w Postylli 'rozkosz' 10_{34}. — Na przymiotniku *gražùs* 'piękny', dawniej i 'czysty' oparte są: *gražýbė* w Postylli 'czystość' 413_{43}, 'piękność' 595_{11} i *grožýbė* 'piękność', Post. 596_3. — Powstaje pytanie, jak wyjaśnić formacje z samogłoską wzdłużoną w pierwiastku: *gėrýbė* i *grožýbė*? Formacje te powstały najprawdopodobniej przez kontaminację normalnych formacyj, tj. *gerýbė, gražýbė* z rzeczownikami bliskoznacznymi na *-i̯o-* : *gẽris, -io* 'dobroć', w Postylli 'rozkosz' 104_{14}. 103_{30}; *grõžis, -io* 'piękno'.

Cały szereg rzeczowników ma zamiast *-ybė* konglomerat przyrostkowy *-en-ybė*. Zdarza się, że obie formacje występują jedna obok drugiej, w tym wypadku odmianka na *-en-ybė* ma znaczenie bardziej konkretne: *baisenýbė* 'okropność; straszydło' : *baisùs* 'straszny'; *brangenýbė* 'przedmiot drogocenny, klejnot' : *brangùs* 'drogi'; *didenýbė* 'wielkość', także jako 'tytuł osób koronowanych' : *dìdis, -ė* 'wielki'; *garsenýbė* 'znakomitość (o kimś słynnym)' : *garsùs* 'dźwięczny; słynny'; *i̯vairenýbė* 'różnorodność; różnorodne przedmioty (jak w muzeum)' : *i̯vairùs* 'różny, różnorodny'; *keistenýbė* 'dziwna rzecz, coś dziwnego' : *keĩstas* 'niezwykły, odmienny, dziwny'; *piktenýbė* 'złośliwość' : *pìktas* 'zły, gniewliwy, zagniewany; marny (o robocie)'; *pirmenýbė* 'pierwszeństwo', pl. 'zawody' : *pìrmas* 'pierwszy'; *sausenýbė* 'posucha' : *saũsas* 'suchy'; *sunkenýbė* 'ciężar, trudność; dychawica, astma' : *sunkùs* 'ciężki'; *šventenýbė* 'świętość (przedmiot uważany za święty); świętobliwość (jako tytuł)' : *šveñtas* 'święty'; *tamsenýbė* 'ciemność' : *tamsùs* 'ciemny'; *žiaurenýbė* 'czyn okrutny, okrucieństwo' : *žiaurùs* 'okrutny'. — Pochodzenie rzeczowników na *-en-ybė* jest ciągle jeszcze przedmiotem badań. Rozważając tę sprawę, trzeba mieć na oku, że poszczególne wyrazy na *-en-ybė* występują też w odmiankach na *-in-ybė* : *baisenýbė* : *baisinýbė* itd. Przypomina to oboczność czasowników kauzatywnych na *-en-ti* i *-in-ti* : *bėgénti* i *bėgìnti* 'sprawić, aby ktoś biegł, śpieszył' : *bė́gti* 'biec, śpieszyć'. W związku z tym nasuwa się pytanie, czy konglomerat przyrostkowy *-en-ybė, -in-ybė* nie łączy się w jakiś sposób z wspomnianymi czasownikami na *-en-ti, -in-ti*?

§ 385. Zrozumienie genezy litewskich rzeczowników na *-yba* i *-ybė* natyka się na niemałe trudności. Przede wszystkim zaznaczymy, że odpowiedniki innojęzykowe mają tylko przyrostek *-ba*, nie zaś *-bė*, a mianowicie łot. *-ība* i słow. *-ĭba* (ale z *ĭ* krótkim); por. lit. *dalýba* : łot. *dalība* (o czym wyżej) oraz stsł. *cělьba* : *cěliti* 'leczyć'. Powstaje pytanie, jak wyjaśnić litewskie formacje na *-ybė*? Być może, zakończenie *-ybė* przybrały najpierw te wyrazy, które urabiano od rzeczowników na *-ė* : *nekaltýbė* 'niewinność' : *kaltẽ* lub *kaĩtė* 'wina'; dawne *laimybė* u Szyrwida w P. S. 'szczęście' I 38, 'błogosławieństwo'

I 336 : *láimė* 'szczęście' itd. Takie ukształtowanie wyrazów typu *nekaltýbė* pozostaje w związku z ogólniejszą tendencją języka litewskiego do nadawania wyrazom pochodnym samogłoski osnownej, właściwej wyrazom podstawowym. W Postylli Daukszy deminutivum do rzeczownika *karãlius* 'król' ma osnowę na *-iu-* : *karalẽlus* 355_1, *karalélus* 355_{25}. 356_{12}; podobnie do *lytùs* 'deszcz' istnieje w tejże Postylli deminutivum *litẽlus* 'deszczyk' 398_{42}. Ważne zagadnienie stanowi też intonacja przyrostkowego *y*. W powyższym przedstawieniu wszystkie przykłady podano z intonacją akutową, jak to przyjęto dla języka literackiego. Tymczasem w dialektach sprawa ma się inaczej; tak więc, w dialekcie Kurschata intonacja akutowa charakteryzuje tylko formacje na *-yba* : pl. *dalýbos* 'podział dziedzictwa', natomiast formacje na *-ybė* występują z intonacją cyrkumfleksową: *gėrỹbė* 'coś dobrego; dobro; dobroć'. Wolno przypuszczać, że ten zróżnicowany stan rzeczy jest pierwotniejszy aniżeli jednostajność co do intonacji, której się przestrzega w języku literackim. Swój cyrkumfleks formacje na *-ỹbė* zawdzięczają, przynajmniej po części, wyrazom podstawowym na *-ė* : *kaltẽ* : *kaltỹbė* wzgl. *nekaltỹbė*. — Jeszcze o słowiańskich formacjach typu stsł. *cělьba*, które wykazują w przyrostku *ĭ* krótkie w przeciwieństwie do *ī* długiego w lit. *dalýba* itd. Chodzi tu w zasadzie o formacje powstałe z rozszerzenia morfemem *-ba* prastarych nomina actionis na *-ь* : csł. *borьba* 'certamen' : *borь* 'pugna'; str. *želědьba*, stsł. *žladьba* 'strata, szkoda' : str. *želědь* 'mulcta'.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *t*

-tas

§ **386.** Za pomocą przyrostka *-tas* utworzono liczebniki porządkowe: *ketvir̃tas, -à* 'czwarty'; *peñktas, -à* 'piąty'; *šẽštas, -à* 'szósty'; *septiñtas, -à* 'siódmy'; *aštuñtas, -à* 'ósmy'; *deviñtas, -à* 'dziewiąty'; *dešim̃tas, -à* 'dziesiąty' itd. Nie wszystkie te liczebniki są jednakowo dawne. W porównaniu z innymi późniejszego pochodzenia są na pewno *septiñtas* i *aštuñtas*, które ustaliły się zamiast dawniejszych *sẽkmas* i *ãšmas*. Ale i *septiñtas* i *aštuñtas* nie są świeżej daty: mają one odpowiedniki w łot. *septītais* i dial. *astūts*. Budowę liczebników porządkowych przedstawiono III § 400.

§ **387.** Przyrostek *-tas* służy do urabiania participium praeteriti passivi; w tej funkcji jest on w całej pełni żywotny. Participium na *-tas* pochodzi z epoki ogólnoindoeuropejskiej. Co więcej, można by przytoczyć sporo form mających dokładnie odpowiedniki w pozostałych językach indoeuropejskich, np. do *bū́ti* 'być' : *bū́tas*=sanskr. *bhūta-* (pol., rus. *byt* jest urzeczownikowioną formą tego participium); *siū́ti* 'szyć' : *siū́tas*=łot. *šūts*, pol. *szyty*, sanskr. *syūta-*. O budowie participium praet. pass. por. III § 592.

§ 388. Jest w języku litewskim sporo przymiotników na *-tas*, zawiera-

jących pierwiastek czasownikowy, które więc mogą reprezentować dawne participia o tym przyrostku, ale mogły powstać także analogicznie, jako pendant do rzeczywistych form partycypialnych. — Przykłady:

kárštas 'gorący' obok *káršinti* 'przyczyniać zmartwienie; zawracać głowę', dosłownie 'czynić gorącym'; *šáltas* 'zimny' : *šálti*, *šą̃la* 'marznąć'; *šìltas* 'ciepły' : : *šìlti*, *šỹla*, *šìlo* 'ciepleć, nagrzewać się'; *báltas* 'biały' : *bálti*, *bą̃la*, *bãlo* 'bieleć'; *geltas* 'żółtawy' obok słow. *žьltъ : pol. *żółty* — odpowiedni czasownik oparty jest już na *geltas* : *gelsti*, *gelsta*, *gelto* 'żółknąć'; *želtas* 'żółtawy', łot. *zelts* 'złoto' i słow. *zolto : pol. *złoto* — o pierwiastku tym samym, co w czasowniku *žélti*, *žẽlia*, *žẽlė* 'rosnąć (m. in. o trawie)' oraz w słow. *zelenъ : pol. *zielony*; — *pìktas* 'zły' : *peĩkti*, *peĩkia* 'ganić'; dawne *rū́stas* 'smutny; zły', dziś *rūstùs* 'zły; gniewny' : *rū́sti*, *rū́sta*, *rū́do* 'zasmucać się'; dial. *kìltas* 'wyniosły, podniosły' obok *prakilnùs* 'id.; szlachetny' : *kìlti*, *kỹla*, *kìlo* 'podnosić się'; *lémtas*, 'odpowiedni; należyty; dobry' : *lémti*, *lẽmia*, *lẽmė* 'przeznaczać'; *rìmtas* 'poważny' : *rìmti*, *rìmsta* 'być spokojnym; chętnie przebywać'; — *drū́ktas* 'gruby; mocny, trwały' : łot. dial. *drūkts* 'gruby', prus. adv. *drūktai* (*drucktai*) 'mocno' — analiza etymologiczna tego ogólnobałtyckiego wyrazu jest niepewna; *drū́tas* o tym samym znaczeniu, co *drū́ktas* — zapewne w związku etymologicznym z prus. *druwis* 'wiara', *druwīt* 'wierzyć', ukształtowany pod wpływem *drū́ktas*; *keĩstas* 'dziwny, niezwykły', dosłownie 'odmienny': *keĩsti*, *keĩčia* 'zmieniać, zamieniać'.

§ **389.** Ze względów gramatycznych wymienimy jeszcze wyrazy na *-tas*, których pierwiastek reprezentuje stopę redukcji w stosunku do pierwiastka czasownika podstawowego. Jeden taki wyraz przytoczono już wyżej: *pìktas* : : *peĩkti*. A oto dalsze:

ãpskritas, *-à* 'okrągły' : *skriẽti*, *skriẽja*, także *skríeti*, *skríeja* 'lecieć; obracać się, toczyć się'; *pãšlitas*, *-à* 'ukośnie oparty, ukośny' : *šliẽti*, *šliẽja* 'opierać'; — *gìrtas* 'pijany' : *gérti* 'pić'; — *skýstas* 'rzadki, płynny' : *skíesti*, *skíedžia* 'rozrzedzać, rozcieńczać'. Niektóre z tak ukształtowanych form partycypialnych uległy substantywizacji, wskutek czego mamy wyrazy: *tur̃tas*, *-ai* 'mienie, majętność, bogactwo' do *tvérti* m. in. 'chwytać', przy czym *tur̃tas* zawiera tę samą postać pierwiastka, co czasownik rezultatywny *turė́ti* 'trzymać, mieć'; *žlùgtas* 'zamoczona do prania bielizna' do *žlaũgti*, *žlaũgia* 'moczyć bieliznę w ługu' (dopiero w oparciu o *žlùgtas* powstał czasownik *žlùgti*, *žluñga* 'moczyć bieliznę w ługu').

§ **390.** Znaczna część rzeczowników na *-tas* to urobione od czasowników nomina instrumenti:

aũtas 'onuca (która służy do owijania nóg)' : *aũti* 'wkładać lub zdejmować obuwie'; dial. *džiaũtas* 'plecionka do suszenia serów' : *džiáuti*, *džiáuna*, *džióvė* 'suszyć'; dawne *graĩžtas* 'piła' : *grìežti*, *grìežia* 'rznąć'; *grą̃žtas* 'świder' : *grę̃žti*, *grę̃žia* m. in. 'świdrować'; *káltas* 'dłuto' : *kálti*, *kãla* 'kuć, bić, wbijać'; pl.

pakiñktai 'uprząż' : *kinkýti* 'zaprzęgać'; *klõtas* 'żerdka do wykładania (np. mostu)' : *klóti* 'słać, kłaść, wykładać'; *laĩtas* 'glina do zalepiania szczelin w klepisku lub w piecu; klepisko; podstawa gliniana pieca' : *liẽti, liẽja* 'odlewać'; *plãktas* 'wielki młot' : *plàkti, plãka* 'bić, tłuc; klepać (kosę) itd.'; *rãktas* 'klucz' : *ràkti, rãka* 'kłuć, dłubać; refl. 'wykluwać się (z jajek, o pisklętach)'; *saĩtas* 'więź, wiązadło; powróz do uwiązywania bydła itd.', pl. *saĩtai* 'więzienie' Dauksza, Post. 17_1. 18_{24} : *siẽti, siẽja* 'wiązać' (w tym samym znaczeniu, co *saĩtas*, zdarza się i *siẽtas* z *sie-* według *siẽti*); *síetas, -ai* 'sito' : *sijóti* 'przesiewać'; *skãptas* 'dłuto snycerskie, rylec' : *skõpti, skãpia, skõpė* lub *skõbti, skãbia, skõbė* m. in. 'drążyć'; pl. *spą́stai* 'sidła; pułapka' : *spę́sti, spéndžia* 'zastawiać, zakładać sidła, pułapkę'; pl. *var̃tai* 'wrota' : *vérti, vẽria, vérė* m. in. 'otwierać i zamykać drzwi, okno'; *žibiñtas* 'świecznik' : *žibinti* 'świecić; palić, zapalać (np. lampę)'.

Do grupy nomina instrumenti zaliczamy też następujące rzeczowniki oznaczające środki do przenoszenia się lub przewożenia czegoś z miejsca na miejsce: *kéltas* 'prom', także 'przewóz' : *kélti* m. in. 'przewozić promem, łódką'; pl. *kópčiai* 'drabina; rusztowanie' : *kópti, kópia* 'leźć w górę, wspinać się' ; pl. *láiptai* 'drabina; schody' : *liẽptas* 'kładka' i dial. *lìptas* 'id.' : *lìpti, lìpa, lìpo* lub *lìpė* 'włazić, wspinać się', przy czym jednak nie dość jasna jest trojaka postać wokalizmu w wymienionych rzeczownikach (regularne brzmienie zdaje się mieć *liẽptas*; *láiptai* ustaliło się według iterativum *láipioti*, a *lìptas* pod wpływem *lìpti*); *pláustas* 'prom' : *plúostas* 'id.' : *pláusti, pláudžia* 'płukać', niegdyś także 'pławić; przewozić przez wodę' (wyrazy *pláustas* i *plúostas* ilustrują alternację *au* : *uo*, por. I § 246); *tìltas* i łot. *tilts* 'most' : dial. pl. *tìlės* 'deski na dnie w łodzi' : *pãtalas* 'pościel, łoże' Szyrwid, Diction.[5] 136.

§ **391.** Przedstawione w poprzednim § nomina instrumenti na *-tas* znane są także w pozostałych językach bałtyckich, a także w słowiańskich. Co więcej, nie brak litewskich czy nawet bałtyckich wyrazów, które mają dokładne odpowiedniki w grupie językowej słowiańskiej: *síetas* 'sito' łączy się nie tylko z łot. *siets*, lecz także z słow. **sito* : pol. *sito* itd.; bałtycko-słowiańskim wyrazem jest też *var̃tai* 'wrota' : łot. *vārti*, prus. *warto V.* 210; słow. **vorta* : : stsl. *vrata*, pol. *wrota*. W poszczególnych wypadkach słowiański przyrostek *-to* zastąpiono bardziej wyrazistym *-dlo*, stąd litewskiemu *saĩtas* : *siẽtas* 'uwięź, wiązadło' odpowiada słow. **sidlo* : pol. *sidło*. — Litewskie wzgl. litewsko-łotewskie nomina instrumenti na *-tas* to dawne neutra. Widać to jasno z wyrazów oznaczających 'wrota': formą rodzaju nijakiego jest nie tylko słow. **vorta*, lecz i prus. *warto*. Znaczną wartość w tej sprawie ma również odpowiedniość: prus. *dalptan* 'durchslag (tj. ostre narzędzie z żelaza i stali do robienia dziur)' *V.* 536 : słow. **dol(b)to* : rus. долото, pol. *dłuto*.

§ **392.** Niektóre rzeczowniki na *-tas* oznaczają miejsce czynności lub też rezultat czynności, a nawet samą czynność:

bùtas 'mieszkanie' : *bū́ti* 'być', którego pierwiastek mógł mieć także samogłoskę krótką, jak np. w łac. *futūrus* 'przyszły'; *dáiktas* (*daĩktas*) '1. miejsce; 2. przedmiot, rzecz' Dauksza, Post. 11_{13}. 16_{2}; Szyrwid, Diction.[5] 39. 52 (u obu tych autorów w drugim znaczeniu), łot. *daikts* 'rzecz; narzędzie', prus. *deickton* (acc. sg.) 'miejsce; coś' — wyraz dotąd nie wyjaśniony; *gùltas* 'miejsce do leżenia, leże' : *gulė́ti*, *gùli* 'leżeć', *gul̃ti*, *gùla* 'kłaść się, lec'; *krãštas* 'brzeg; kraj' — o pochodzeniu ostatecznie jeszcze nie ustalonym; *tvártas* 'chlew' : *tvérti*, *tvẽria* m. in. 'grodzić', tak że dawniejsze znaczenie rzeczownika *tvártas* było 'miejsce ogrodzone';

bùrtas, pl. *bùrtai* 'wróżba; czary' : *bùrti*, *bùria* 'rzucać losy; wróżyć; czarować'; dial. *dõtas* 'dar' : *dúoti* 'dać, dawać'; *grum̃tas* 'gruda' : *grùmti*, *grùmia*, *grū́mė* 'miąć, gnieść; bić'; *miẽtas* 'kół, pal' : **mieti*, łot. *miet*, *meju* lub *mienu* 'wbijać pal, pale'; pl. *mìltai* 'mąka', łot. *milti* 'id.' : *málti*, *mãla* 'mleć'; *rãštas*, *-ai* 'pismo; list; akt; deseń, wzór' : *rašýti*, *rãšo* 'pisać; wyszywać desenie'; *spė̃tas* 'wolny czas' : *spė́ti*, *spė́ja* 'mieć wolny czas'; *šlaĩtas* 'pochyłość; dolina' : *šliẽti* '*pochylać: oprzeć, opierać'; *šlam̃štas* 'śmiecić': *šlem̃šti*, *šlem̃ščia* 'śmiecić';

w poszczególnych wypadkach wyrazy na *-tas* mają charakter nomina actionis. Tak więc, *sraũtas*, które jest w związku etymologicznym z *sravė́ti*, *srãvi* 'ciec, płynąć strumieniem' oraz z *sraunùs* (dawniej *sraũnas*) 'bystry (o wodzie)', znaczy 'strumień, rzeczka'. Jeszcze wyrazistsze nomen actionis mamy w *ker̃štas* 'zemsta' : *ker̃šyti ker̃šija* 'mścić' : *kir̃šti*, *kir̃šta*, *kir̃šo* 'wpadać w gniew, gniewać się'.

§ 393. Ukształtowanie wyrazów o przyrostku *-tas* co do wokalizmu zgłoski pierwiastkowej nie jest jednolite; widać to było jasno z przedstawionego wyżej materiału. Niektóre wyrazy mają wprawdzie wokalizm pierwiastkowy ten sam, co odpowiednie czasowniki podstawowe, jak np. *siẽtas* : *siẽti*, ale znacznie częściej uwydatniają się godne uwagi różnice. Tak więc, zdarza się, że wyraz na *-tas* ma stopę redukcji w stosunku do wokalizmu czasownika podstawowego: *mìltai* : *málti*. W pewnej liczbie wyrazów na *-tas* różnica co do ukształtowania wokalizmu pierwiastkowego bywa kwalitatywna: *grą̃žtas* : *grę̃žti*, *var̃tai* : : *vérti*. Ze wszech miar godna uwagi jest różnica pod względem intonacji: *dõtas* : *dúoti*, *klõtas* : *klóti*. Wszystko to razem dowodzi, że wyrazy na *-tas* powstawały w różnych okresach rozwoju języka litewskiego, a więc i w różnych warunkach. Mamy tu ważny temat dla przyszłych badań. W tym miejscu poprzestaniemy na przedstawieniu jednej tylko ewentualności co do powstawania wyrazów na *-tas* w czasach późniejszych. Zachodzi mianowicie prawdopodobieństwo, że w poszczególnych wypadkach wyrazy na *-tas* wynikły z przekształcenia dawniejszych wyrazów o osnowie na indoeur. *-o-*. Hipoteza ta wchodzi w rachubę m. in. co do *rúožtas* 'linia, rys; pręga; zagon' : *rúožas* 'id.' (=pol. *raz* z **razъ*) : *rė̃žti*, *rė̃žia* 'rznąć' (: stsł. *rězati*, *rěžą*). Dopiero według stosunku *rúožas* : *rúožtas* obok *brúožas* 'rys, linia, kresa', związanego z czasownikiem *brė̃žti*, *brė̃žia* 'rznąć, drapać', zjawił się wariant *brúožtas*. Do tej grupy

należy niewątpliwie i *plúoštas* 'włókno, pęk (np. lnu)' : *plė̃šti, plė̃šia* 'drzeć, rwać'. Co się znów tyczy sposobu powstania wyrazu *rúožtas*, to za wzór dla niego posłużyło mu bliskie etymologicznie *rė̃žtas* 'tryb; zwyczaj'.

§ **394.** W powyższych rozważaniach pominęliśmy te wyrazy na *-tas*, które pochodzą z okresu ogólnoindoeuropejskiego i tylko swe ostateczne ukształtowanie otrzymały na gruncie bałtycko-słowiańskim lub bałtyckim. Do tej grupy należą m. in. *úostas* 'ujście rzeki; port' (: łot. *osta* 'id.'), łac. *ōstium* 'ujście rzeki' lub stsł. *usta*. Inny, z różnych względów ważny wyraz to nazwa zięcia: *žéntas*, któremu odpowiada stsł. *zętь* 'pan młody' i pol. *zięć*. Tak bliski litewskiemu język łotewski ma tu *znots*, które się łączy raczej z gr. γνωτός 'krewny' i z sanskr. *jñāti-ḥ* 'id.'.

§ **395.** Istnieje w dawnych tekstach lub jeszcze w dialektach grupa odsłownych rzeczowników na *-ta*, które są tylko odmiankami przytoczonych w poprzednich §§ z języka literackiego rzeczowników na *-tas*.

Są to: *burta* : *bùrtas*; *buta* w Postylli Daukszy 'przybytek' 353_{23}. 411_{31} : : *bùtas*; *kélta* 'prom' : *kéltas*; dawne i dial. pl. *kóptos* 'drabina' : *kóptai*; dial. pl. *láiptos* 'rusztowanie' : *láiptai*; *gulta* u Szyrwida, Diction.[5] 136 'łożnica, sypialnia' : *gùltas*; dial. *srautà* (także *sriautà*), *-õs*, *sraũtą* 'strumień, rzeczka' : : *sraũtas*. — Listę tych odpowiedniości można by jeszcze uzupełnić. Liter. *smùrtas* 'przemoc, gwałt', w Postylli Daukszy np. 54_{36}. 140_{39}. $_{40}$ 'niebezpieczeństwo' ma w dialektach jako odpowiednik formę *smurta*.

Zdarza się też na odwrót. Formy rzeczowników na *-ta* panują w języku literackim, podczas gdy dialekty mają w poszczególnych wypadkach formy na *-tas*. Oto parę przykładów: *laktà, -os* 'grzęda w kurniku' : dial. *lãktas* do *lė̃kti, lė̃kia* 'lecieć'; *ląstà, -õs* 'kojec na gęsi, kaczki' : dial. *lą̃stas* do *lį̃sti, leñda* 'leźć'; *piestà, -õs, piẽstą* 'drewniany moździerz, stępa' : dial. *piẽstas*.

Na temat przedstawionych wahań między formami rzeczowników na *-ta* i *-tas* można snuć tymczasem tylko przypuszczenia. W rozważaniach, które są konieczne, a które okażą się z pewnością bardzo interesujące, trzeba mieć też na oku, że niektóre rzeczowniki występują, jak się zdaje, stale w formach na *-ta*. Przytoczymy je tutaj:

gamtà, -õs współcześnie 'przyroda', w Postylli Daukszy 19_{33}. 35_{24} 'cnota' : : *gìmti, gìmsta* (dawniej i w dialektach *gẽma*) 'rodzić się'; *júosta* 'pas' : *júostis, júosiasi* 'opasywać się i odpasywać się'; *naštà, -õs* 'brzemię, ciężar', Dauksza, Post. 4_{16}. 55_{47} : *nèšti* 'nieść'; *plutà, -õs* 'skórka chleba' obok *plėvė̃* 'plewa, błona'; pl. *srùtos* 'płynny gnój, gnojówka' obok *sraũtas* (§ 392); *šnektà* 'mowa; gwara' obok *šnekà* 'rozmowa, gawęda' : *šnekė́ti, šnẽka* 'rozmawiać'; *važtà* 'bagaż', u Szyrwida, Diction.[5] 'woźba, wożenie' 403, 'podwoda' 265 : *vèžti* 'wieźć'.

Ukształtowanie wokalizmu pierwiastkowego w wymienionych rzeczownikach na *-ta* nie jest, jak widać, jednostajne. W *gamtà, naštà* i *važtà* wokalizm występuje na stopie normalnej, ale kwalitatywnie różnej w porównaniu

z czasownikami podstawowymi *gēma, nèšti, vèžti*, bo ż *a*, jak np. w *gamìnti* 'przygotowywać, robić', *našà* 'żniwo', *važiúoti* 'jechać'. Rzeczownik *šnektà* ma w pierwiastku nie zmienione *e*, co można tłumaczyć brakiem alternacji wokalizmu w czasowniku podstawowym. Wprost odmienny stan rzeczy obserwujemy w *plutà* i *srùtos* : tu wokalizm jest na stopie redukcji zanikowej.

-stas, -sta lub *-štas, -šta*

§ **396.** Obok przyrostków *-tas, -ta* zdarzają się ich odmianki *-stas, -sta* lub *-štas, -šta*. Są to tylko odmianki formalne, nie wyrażające żadnych różnic znaczeniowych. Formy przyrostków z *š* bywają tylko po spółgłoskach tylnojęzykowych *k, g*.

§ **397.** W języku literackim jest lub było kilka przymiotników na *-štas* lub *-štus*: *áukštas, -à* 'wysoki', w Postylli Daukszy 'wysoki' 30_{23} i 'górny' 7_{19} (w zabytku tym nasz przymiotnik pisze się i przez *g*), łot. *augsts* : *áugti* 'rosnąć', dial. *áugas, -à* 'starszy wiekiem'; *mìnkštas, -à* 'miękki', łot. *mīksts* : *mìnkyti*, *mìnko* 'miesić (ciasto)'; *baikštùs*, dawniej i *baigštas* oraz *baukštùs*, dawniej i *baugštas* 'bojaźliwy, lękliwy' — przymiotnik *baigštus* powstał z przekształcenia *baugštus* pod wpływem *bailùs* 'id.'; *baugštùs* to późniejsza odmianka przymiotnika *baugùs* 'id.'.

§ **398.** Rzeczowniki na *-stas, -sta* lub *-štas, -šta* są bardzo różnorodnego pochodzenia, tak że niemal każdy z nich trzeba omawiać osobno:

grumstas 'gruda' to wariant rzeczownika *grumtas*; *kùpstas* (dial. i *kupstà*) 'małe wzniesienie ziemi; kretowisko' — wyraz ten udzielił swego *-st-* poprzednio wymienionemu *grumstas*;

klõstas m. in. 'żerdka do wykładania (np. mostu)' zamiast *klõtas* 'id.' ukształtowało się bez wątpienia pod wpływem *klóstyti*, iterativum do *klóti*; w dialekcie Kurschata był wyraz *lakštà* zamiast znanego w języku literackim *laktà* 'grzęda' — na tej jego formie odbił się niewątpliwie wpływ czasownika dial. *lakštýti, lãkšto*, iterativum do *lė̃kti* 'lecieć'; podobnie należy tłumaczyć jeszcze inne wyrazy: pl. *núo-graibstos* 'szumowiny, piana' pochodzi z *núograibos* 'id.' i otrzymało *-st-* pod wpływem *graibstýti* obok *graibýti, graĩbo* 'zbierać (m. in. śmietanę)'; pl. *pagrė̃bstai* 'zgrabki (resztki zboża i siana zgrabione z pola lub łąki)' powstało z *pagrė̃bai* 'id.', a *núogrėbstos* 'zgrabki' z *núogrėbos* 'id.' — oba te wyrazy zawdzięczają swój przyrostek *-st-* wpływowi czasownika *grė̃bstyti*, iterativum do *grė̃bti, grė̃bia* 'grabić'.

Rzeczownik *dergštas* 'partacz; brudas' to zapewne dawne nomen actionis typu *smùrtas* 'gwałt' do *dérgti, dérgia* 'psuć; brudzić'. — Wyraz *lùkštas* 'skorupa (np. orzecha); łupina (np. cebuli)' łączy się genetycznie niewątpliwie z *lùkutas* 'ścierka, łachman', tylko że ma nieco inną postać pierwiastka, mianowicie **lusk-*, jak m. in. w pol. *łuska* z **louska*. Wyraz *lùkštas* kontynuuje więc najprawdopodobniej dawniejszy twór **lusk-tas* (I §§ 509. 510).

§ **399.** Badacze zadają sobie pytanie, jak interpretować te wyrazy z grupą

st, które mają pierwiastek zakończony spółgłoską *t* lub *d*, a więc wyrazy typu *skaistùs*, acc. *skaĩstų* 'czysty, jasny, śliczny, światły, niewinny', w Postylli Daukszy *skaistas* i *skaistus* 'gładki' 558_{39}, 'świetny' 332_{42}, 'mosiądzowy' 581_{25} obok *skaidrùs* 'jasny, przezroczysty'. Czy w wyrazach, jak *skaistas*, przyrostek zaczynał się od *st*- czy też może od prostszego *t*: *skaistas* z **skaid-stas* lub z **skaid-tas*? Trudno tę sprawę rozstrzygnąć w sposób stanowczy. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia z przyrostkami *-tas*, *-ta* i ze stale ponawianym naśladowaniem odwiecznego procesu *tt*, *dt*>*st* (I § 471). A oto kilka przykładów typu *skaistas*:

brastà, *-õs* 'bród; droga błotna; błocisko' : *brìsti*, *breñda*, *brìdo* 'brodzić'; *pasė̃stas* 'siedzenie w wozie' obok *pasė̃das* : *sė́sti*, *sė́da*, 'siąść'; *sõstas* lub *sóstas* 'siedzenie; tron' obok *sodìnti* 'sadzić, sadzać', *sõdžius* 'wieś'; *svíestas* 'masło' : : *svíesti*, *svíedžia* 'rzucać, ciskać; bić'. — W dialektach zdarza się wyraz *smárstas* 'smród'. Jest to odmianka wyrazu *smársas* 'id.' obok dawnego *smardas*: słow. **smordъ* : pol. *smród*, a zawdzięcza swe istnienie wymianie *s* : *st* (I § 469).

-čias -sčias

§ **400.** Niektóre przymiotniki na *-stas* występują też w odmiankach na *-čias*<**-t-ja-* : *basnìrtas* i *basnìrčias* lub *basníerčias* 'bez zawijaków, skarpet lub pończoch': *bãsas* 'bosy', *į̇sinérti* 'wdziać, włożyć na siebie'; dawne *pėstas* i *pė́sčias* 'pieszy' z **pėd-st-* obok stsł. *pěšь* z **pēd-sk-*, por. *pėdà* 'stopa, ślad, trop'; *stãtas*, rzeczownik o znaczeniu 'pewna ilość zboża, ile można zabrać na jeden wóz' i *stãčias* 'stojący, prosty, pionowy'; *ìšvirstas* i *ìšvirsčias*, liter. *ìšvirkščias* 'wdziany, włożony na wywrót' : *ver̃sti*, *ver̃čia* m. in. 'wywracać', *vir̃sti*, *vir̃sta* m. in. 'przewracać się'; tutaj należy zapewne *nėščià*, *-iõs*, *nė̃ščią* 'brzemienna' — urzeczownikowiony w formie żeńskiej przymiotnik **nėščias* do *nèšti* 'nieść'.

Inne przymiotniki na *-čias* : *kur̃čias* 'głuchy' (obok dawnego *kurlas*, łot. *kurls* 'id.'), csł. *krъnъ* 'o okaleczonym, obciętym uchu lub nosie'; *svẽčias* 'obcy; gość'<**sve-t-ja-* lub **sv-et-* (por. *svẽtimas* 'obcy') — od rozszerzonego elementem *-(e)t-* zaimka zwrotno-dzierżawczego **su̯-e-* : **su̯-o-*, na co wskazuje m. in. dial. *švetystà* 'pokrewieństwo', przy czym rozwój znaczeniowy można sobie wyobrazić tak: 'ktoś swój, swojak', przyjęty do domu, był jednocześnie 'gościem i obcym'; *plókščias* 'płaski' z **plāsk-tjas* obok łot. dial. *plāska(i)ns* 'płaski i szeroki', pol. *płaski*.

Niektóre przymiotniki mają przyrostek w formie *-s-čias* : *gul̃sčias*, *-ià* 'leżący; pochyły' : *gul̃ti*, *gùla* 'kłaść się'; *klū́psčias* (i *klùpsčias*) 'w pozycji klęczącej, klęcząc' : *klùpti*, *klum̃pa* 'paść na kolana; przewrócić się; omylić się'; *kniū́bsčias* (i *kniū́psčias*) 'z twarzą do ziemi, dotykając ziemi (paść, pochylić się)' : *kniùbti*, *knium̃ba* 'paść na twarz'. Wymienione trzy przymiotniki stanowią, jak widać, jedną grupę znaczeniową.

Z przyrostkiem *-čia* występuje starożytny rzeczownik *apačià*, *-iõs*, *ãpačią*

'dół, spód': sanskr. *apatya-m* 'następca (także collectivum); dziecko'. Rzeczownikiem o przyrostku *-sčia* może być *ìscia* 'żywot (matki)' w Postylli Daukszy 203_3. 392_{44}, współcześnie pl. *įsčios* 'wnętrzności, żywot (matki)' z **in-sčia* < *-stją̄* obok łot. *iekša* 'strona wewnętrzna' < **en-tįā*, gdzie *in-*, łot. *en-* jest przyimkiem o znaczeniu 'w'.

§ **401.** W pogranicznych dialektach południowych i wschodnich występują rzeczowniki na *-iščias*, f. *-iščia* o znaczeniu zdrobniałym lub ujemnym: *paršiščias* 'prosię'; *kiaũliščia* 'marna świnia' itd. Ocena rzeczowników o tej budowie nie jest ostatecznie ustalona. Na pierwszy rzut oka nasuwa się porównanie z pruskimi wyrazami na *-istian* : znany z dialektu pow. Vilkaviškis wyraz *ėriščias* 'jagnię' odpowiada pruskiemu *eristian* 'id.' *V.* 681. Do tych zmaskulinizowanych dawnych wyrazów rodzaju nijakiego dorobiono następnie feminina na *-iščia*, jak wymienione wyżej *kiaũliščia* albo *rañkiščia* 'rączka'. Pewną rolę w ustaleniu form żeńskich na *-iščia* odegrać mogły przejęte z białoruskiego feminina na *-yštė* z *-išče* — jak *karvỹštė* 'marna krowina', stwierdzone na południowo-wschodnim skraju litewskiego obszaru językowego.

-tis -ties; *-tis -čio*; *-tė*, *-čia*

§ **402.** Rzeczowniki o przyrostku *-tis*, *-ties* (z osnową na *-i-*) są to nomina actionis urobione od czasowników, ściślej mówiąc, od ich pierwiastków. Wokalizm pierwiastkowy mają te wyrazy na stopie redukcji; odstępstwa od tej zasady, których jest sporo, wymagają osobnego omówienia. Przycisk bywa trojaki: nieruchomy, jak w *tóšis*, *-ies* lub ruchomy, czy to jak w *širdìs*, *-iẽs*, acc. pl. *šìrdis*, czy też jak w *akìs*, *-iẽs*, acc. pl. *akìs* (III §§ 89—92). W praktyce wchodzi w rachubę przede wszystkim akcentuacja typu *akìs*, *-iẽs*, *-ìs* : intonacja cyrkumfleksowa zgłoski pierwiastkowej jest właśnie charakterystyczna dla wyrazów na *-tis*, *-ties*. Rzeczowniki, o których mowa, po części zachowały dawne znaczenie nomina actionis, po części zaś przybrały mniej lub więcej wyraźne znaczenie konkretne — stać się to mogło tym łatwiej, że tworzenie nowych wyrazów za pomocą przyrostka *-ti-* dawno już ustało. — Poniżej przedstawimy najpierw rzeczowniki, które mają znaczenie nomina actionis, za nimi dopiero pójdą rzeczowniki ze znaczeniem konkretnym. Wszystkie rzeczowniki w poniższej liście są to feminina, tak że podawanie rodzaju przy każdym z nich staje się zbędne:

dė́tis, *-ies* 'noszenie jaj' : *dė́ti*, *dė̃da*, *dė́jo* 'nieść jajka'; *sprū́stis*, *-ies* 'ścisk, tłok' : *sprū́sti*, *sprū́sta*, *sprū́do* 'wymykać się'; *vìltis*, *-ies* lub *viltìs*, *-iẽs*, *vìltį* 'nadzieja' : *vìlti*, *vìlia*, *výlė* 'zwodzić, zawodzić'; — *buitìs*, *-iẽs*, *buĩtį* 'położenie; życie' : *bū́ti* 'być'; *džiūtìs*, *-iẽs*, *džiũtį* 'schnięcie, wysychanie, zasychanie; suchoty' : *džiū́ti*, *džiū́sta* lub *džiũva*, *džiùvo* lub *džiū́vo* 'schnąć, chudnąć'; *grūstìs*, *-iẽs*, *grũstį* 'ścisk, tłok' : *grū́sti*, *grū́da*, *grū́do* 'tłuc; pchać do ust'; *grūžtìs*, *-iẽs*, *grũžtį* 'kolki w brzuchu; ból serca' : *gráužti*, *gráužia* 'gryźć'; *klotìs*, *-iẽs*, *klõtį* 'powodzenie, szczęście' : *klótis*, *klójasi* 'powodzić się'; *mintìs*,

-iẽs, miñtį 'myśl' : *miñti, mẽna, mìnė* 'pamiętać; zgadywać; nadawać imię'; *mirtìs, -iẽs, miřtį* 'śmierć' : *miřti, mìršta, mìrė* 'mrzeć'; *piūtìs, -iẽs, piū̃tį*, w Postylli Daukszy 82_{41}. 621_{13} i w dialektach *piū́tis, piū́ties* 'żęcie, żniwo; rznięcie w żołądku' : *piáuti, piáuna, pióvė* 'rznąć; żąć';

wyrazy o osnowie trzyzgłoskowej, gdy są akcentowane na końcówce,mają przycisk na zgłosce pierwszej w acc. sg. : *prapultìs, -iẽs, prãpultį* 'upadek, ruina; zguba' : *prapùlti, -púola, -púolė* 'przepadać; ginąć;' *nuotartìs, -iẽs, núotartį* 'zarzut', w Postylli Daukszy 'przymówka' $563_{1.15}$, 'przygana' 191_{28} : *nutar̃ti, nùtaria, nùtarė* 'postanowić; potępić'; *pažintìs, -iẽs, pãžintį* 'znajomość' : *pažìnti, pažį́sta, pažìno* 'być znajomym, znać; umieć, znać'; *pražūtìs, -iẽs, prãžūtį* 'zguba, zagłada' : *pražū́ti, pražùvo* 'zginąć'.

§ **403.** Rzeczowników na *-tis* o znaczeniu konkretnym było lub jest w języku litewskim wiele — dowodzi to, jak produktywne były niegdyś nomina actionis o tej budowie. Poniżej przytaczamy tylko niektóre rzeczowniki ze znaczeniem konkretnym; zaznaczamy przy tym, że reprezentują one w zasadzie te same typy akcentuacyjne, któreśmy pokazali u nomina actionis, choć przeważają wyrazy z przyciskiem na zgłosce pierwszej akutowanej:

dė́tis, -ies 'miejsce, gdzie kury znoszą jajka'; *klė́tis, -ies* 'śpichrz', łot. *klēts*, stsł. *klětь* 'komora, śpichrz'; *kliū́tis, -ies*, także *kliūtìs, -iẽs, kliū̃tį* 'zawada, przeszkoda', w Postylli Daukszy *kliū́tis* 'wada' 30_{51}. 222_{17}, 'zawada' 29_{47}, 'przeszkoda' 36_{21} : *kliū́ti, kliū̃va, kliùvo* 'być przeszkodą, przeszkadzać'; *krýtis, -ies* 'czerpak na ryby', łot. dial. *krītiņš* o pierwiastku **krei-*, jak w łot. *kriet* 'zbierać śmietanę z mleka', pol. *krój*; *liū́tis, -ies*, także *liūtìs, -iẽs* 'długi, ulewny deszcz' obok ros. ливень 'ulewny deszcz' z **lēi-u̯-* : *líeti, líeja* : *lýti, lỹja, lìjo* 'padać (o deszczu)'; pl. *nýtys, -čių* 'tkanina z nici', pol. *nić* — o tym samym pierwiastku, który występuje w łac. *neō, nēre* 'prząść' z **nē(i)-*; *péntis, -ies*, w dialektach Żmudzi *pentìs, -iẽs, peñtį* 'obuch siekiery'; *skìltis, -ies* 'cząstka, działka, pasmo; szpalta' : *skìlti, skỹla, skìlo* 'rozszczepiać się, rozdzielać się'; *svìrtis, -ies*, dial. *svirtìs, -iẽs* 'żuraw u studni' : *svìrti, svỹra, svìro* 'nachylać się, zwisać'; *šū́tis, -ies* 'kupa; stos (drew)' obok *šū́snis, -ies* 'id.'; pl. *žiótys, žióčių* 'paszcza; czeluść; ujście (rzeki)' : *žiótis žiójasi* 'rozdziawiać gębę'; — *keltìs, -iẽs, kel̃tį* 'podbicie w stopie u nogi' : *kélti, kẽlia, kė́lė* 'podnosić'; *krūtìs, -iẽs, krū̃tį*, także *krūtìs, -iẽs, krū́tį* 'pierś u kobiety'; *lytìs, -iẽs, lỹtį* 'forma; rodzaj, płeć; kra'; *pirtìs, -iẽs, pir̃tį* 'łaźnia', łot. *pirts*, str. *pъrtь* 'id.' : *per̃ti, pẽria, pẽrė* 'chłostać wienikiem w łaźni'; *sagtìs, -iẽs* 'sprzączka' : *sagýti, sãgo* 'zapinać i odpinać'; *skrytìs, -iẽs, skrỹtį* 'dzwono w kole' : *skriẽti, skriẽja* 'lecieć, toczyć się'; *sritìs, -iẽs, srìtį* 'stos drew na opał; pas ziemi; obszar, kraj' obok dial. *srijà*, gen. *srìjos* 'obszar, kraj'; *šlitìs, -iẽs* 'mendel snopów na polu' : *šliẽtis, šliẽjasi* 'opierać się' : *šlýti, šlỹja, šlìjo* 'pochylać się na bok; opierać się'; *vytìs, -iẽs, vỹtį* 'witka, rózga', słow. **vitь* : pol. *wić, witka* — wyraz indoeuropejski: łac. *vītis* 'latorośl winna' : *výti, vẽja, vìjo* 'wić'.

§ **404.** Jak wspomniano wyżej, kategoria nomina actionis o przyrostku

-ti- dawno już przestała być żywotna. W związku z tym poszczególne rzeczowniki przybrały znaczenie konkretne — listę takich wyrazów podano w poprzednim §. Niemniej ważne są zmiany formalne. Oto nasze rzeczowniki zaczęły występować to jako wyrazy o osnowie na *-ja-* (indoeur. *-i̯o-*) rodzaju męskiego, to jako wyrazy na *-ė* rodzaju żeńskiego. Stosunkowo znaczna jest grupa tych ostatnich, co łączy się w ogóle z wymianą osnów na *-i-* : *-ė-*, o której istnieniu była już mowa w swoim miejscu (§§ 57. 67).

Spośród wtórnych rzeczowników na *-t-ja-* (nom. sg. na *-tis*, gen. *-čio*) o znaczeniu konkretnym wymienimy tu następujące: liter. *dañgtis* 'pokrywa; dach' zamiast dawnego i dial. *dangtis, -ies* : *deñgti, deñgia* 'pokrywać; odziewać'; liter. *lañktis* 'motowidło; zakręt, zygzak' obok dial. *lanktìs, -iẽs* : *leñkti, leñkia* 'giąć, chylić'. Niektóre wyrazy utrzymują się w języku literackim z osnową na *-t-i-*, choć w dialektach przybrały osnowę na *-t-ja-*; np. *svìrtis, -ies* (lub *svirtìs, -iẽs*) 'żuraw u studni': dial. *svir̃tis, -čio*. Zdarzają się wreszcie wyrazy, które znamy z jedną tylko odmianą według osnów na *-t-ja-*; np. *sámtis* 'czerpak; łyżka wazowa' : *sémti, sẽmia, sėmė* 'czerpać'.

Przytoczymy teraz grupę wyrazów na *-t-ė* zamiast na *-t-i-s*. Wyrazów bezprzedrostkowych jest stosunkowo mało. Z zabarwieniem gwarowym mamy m. in.: *pagaũtė* 'zdobycz; korzyść; opora' : *pagáuti* 'schwycić; złowić'; *gr̃įžtė* 'powrósło'; *šienaũtė* 'sianokos' : *šienáuti* 'kosić i zbierać siano'; *slaptẽ, -ẽs* 'kryjówka' : *slẽpti, slẽpia, slẽpė* 'ukrywać'; w dawnym języku i w dialektach zdarzają się np. *kliautė* 'wada' Szyrwid, Diction.[5] 389 : dzisiejsze liter. *kliáutis* 'przyczepka; przeszkoda; wada; zaufanie' : *kliáutis, kliáujasi, klióvėsi* m. in. 'utrzymywać się; ufać'; w dialektach zdarza się np. *mùtė* 'gęba, pysk' obok łot. *mute* 'usta'. Znacznie więcej jest wyrazów na *-tė* z przedrostkami. W języku literackim mamy m. in.: *prijuõstė* 'fartuch': *júosti, júosia* 'opasywać'; *prikỹštė* 'fartuch' : *pri-kìšti, prì-kiša* 'przytknąć' (*prikỹštė* ma więc samogłoskę pierwiastkową wzdłużoną); *įmaũtė* 'to, w co się coś wkłada' lub 'to, co się na coś nakłada' : *máuti, máuna, móvė* 'wkładać i zdejmować'; *paslaptẽ* 'tajemnica' Daukszа, Post. 167_{29} obok dzisiejszego literackiego *paslaptìs, -iẽs, pãslaptį* : *slẽpti*.

Niektóre rzeczowniki na *-tis* wzgl. na *-tė* przybrały formy na *-čia* : *dėčià, -iõs, dė̃čią* 'okres noszenia jaj'; w Postylli Daukszy *rangčia* 'pośpiech' 380_{35}, 'kwapienie' 473_{23}. 475_{46} : *rángtis* 'śpieszyć (się); stawać do wyścigów, na przetargi'; *varčià, -iõs, var̃čią* 'słup we wrotach' obok pl. *var̃tai* 'wrota'. Zamiast *pirkià* 'chata; izba' zdarza się dial. *pirkčià* 'id.'.

-stis, -stė

§ **405.** Rzeczowniki na *-stis, -stė* mają po części osnowę na *-i-*, po części zaś na *-jo-*, indoeur. *-i̯ā-*. Z pochodzenia są po to prostu warianty rzeczowników na *-tis, -tė*:

akstìs, -iẽs f. 'żerdka o ostrym końcu; kolec; oszczep' = łot. dial. *aksts* 'ostry

koniec; kolec' z *ak-st- obok słow. *ostь*: pol. *ość* z *ak-sti-; *lìkštis, -ies* f. 'brak, wada': *lìkti* 'zostawać, zostać'; *rakštìs, -iẽs* 'drzazga w ciele; trumna': *ràkti, rãka* 'dłubać; kopać, ryć' (*rakštìs* w znaczeniu 'trumna' jest więc przekładem ros. гроб 'trumna'); *rūgštìs, -iẽs, rū̃gštį* 'kwas': *rū́gti, rū́gsta* 'kwaśnieć'; *sprą́stis, -ies* f. m. in. 'deseczka do naciągania płótna': *sprę́sti, spréndžia* 'naciągać; wciskać'; *sprū́stis, -ies* 'ścisk, tłok': *sprū́sti, sprū́sta* 'wysmykać się, wyskakiwać'; zdarzają się wyrazy na *-stis*, które są wariantami wyrazów na *-tis*, a występują one, ogólnie biorąc, w dialektach: *svirstìs* obok *svìrtis* f. 'żuraw u studni'; *šū́stis* (także *šū́snis*) obok *šū́tis* f. 'kupa, stos'; *válkštis* obok *váltis, -ies* f. 'kłos owsa';

kùpstis lub *kùpštis, -sčio, -ščio* 'bróg, stóg' obok *kùpeta* 'id.'; *sklą̃stis, -sčio* 'zasuwka': *sklę̃sti, skleñdžia* 'zasuwać drzwi;' *sleñkstis* lub *slañkstis, -sčio* 'próg': *sliñkti, sleñka* 'zsuwać się; posuwać się'; niektóre z należących do tej grupy wyrazów na *-stis* są tylko wariantami wyrazów na *-tis*: *dañgštis, -ščio* obok *dañgtis, -čio* 'pokrywa; dach'; pl. *parañsčiai* 'poręcze' obok *parañtis, -čio* 'podpora'; dial. *sámstis, -sčio* obok liter. *sámtis, -čio* 'czerpak'; *smaĩgstis, -sčio* obok *smaĩgtis, -čio* 'kół': *smeĩgti, smeĩgia* wtykać, wbijać"; *viȓpstis,-sčio* obok *viȓptis, -čio* 'tyczka na powój itd.'; zdarza się, że pewien wyraz na -*stis, -sčio* stanowi odmiankę wyrazu na *-(s)tis, -(s)ties*: *lañkstis, -sčio* 'motowidło' obok *lañktis, -ies* 'id.'.

§ **406.** Wyrazów o przyrostku *-stė, -sčia* jest w języku literackim bardzo niewiele: pl. *grė̃bstės* lub *grė̃bsčios* m. in. 'odpadki w postaci słomy z przewiewanego zboża, zgrabki' — przykład ten nie jest pewny, gdyż *-st-* może tu pochodzić od czasownika *grė̃b-st-yti, grė̃b-st-o* 'grabić'; z dawnych tekstów przytacza się *pardostė* 'targ' Dauksza, Post. 156_9 — i ten wyraz jest przykładem niepewnym, bo łączy się w jakiś sposób z dawnym i z dialektów znanym *pardõsas* 'sprzedaż'; w tejże Postylli Daukszy jest wyraz *skreistė* 'płaszcz', np. 169_{37}. 582_{43} — jest on niewątpliwie w pewnym związku z współcześnie używanym wyrazem *skreĩtas* '(zagięta') poła': *skríeti, skríeja* 'latać, toczyć się'; w dialektach wyrazów na *-stė* jest sporo, ale i te budzą nieraz różne wątpliwości co do swego pochodzenia: *pasė̃stė* 'siedzenie' nie może być oderwane od *pasė̃stas* obok *pasė̃das* 'id.'; *sprą́stė* jest zwykłym wariantem wyrazu o osnowie na *-i-* *sprą́stis, -ies*, o którym mowa była już wyżej, § 405; podobnie należy ujmować stosunek *sviȓstė* 'żuraw u studni' do *svìrtis, -ies* 'id.', tylko że *sviȓstė* ma jeszcze dodatkowe *s* przed *t*; *veȓpstė* 'wrzeciono', znane zresztą i z języka literackiego, oparte jest, zdaje się, na dawniejszej formie **verpstis, -ies*, a ta łączy się niewątpliwie z *veȓpstas* 'id.'.

-tus, -stus, -inčius

§ **407.** Wyrazem o przyrostku *-tus* jest *lietùs* wzgl. *lytùs, -aũs* 'deszcz': *líeti, líeja* 'lać, polewać', *lýti, lỹja, lìjo* 'padać (o deszczu)' — zdaje się jednak, że w wyrazach tych przyrostkiem jest *-u-*, *t* zaś występuje jako element usu-

wający hiatus; por. ros. ливень 'ulewny deszcz'. Podobnie ma się sprawa z pl. *piẽtūs* 'obiad; południe' z **pei-t-u-* obok stsł. *pivo* 'napój' do *piti* 'pić'.

Litewskie supinum na *-tų*, jak *gul̃tų* do *gul̃ti* 'kłaść się' itd., reprezentuje dawne nomen actionis o przyrostku *-tu-*, mianowicie w formie acc. sg. W języku literackim supinum to przestało już być kategorią żywą, zachowuje się zaś tylko w dialektach, głównie wschodnich (I § 538).

§ **408.** Istnieje w języku literackim znaczna liczba przymiotników na *-stus* wzgl. *-štus*, które wyrażają skłonność do wykonywania pewnej czynności i zawierają pierwiastki czasowników lub rzeczowników odsłownych. Przymiotniki te są często odmiankami przymiotników na *-us*: *baugùs*, *bugùs* 'lękliwy, bojaźliwy': *baugštùs*, *bugštùs* (według tych odpowiedniości powstały nowe: *baigùs*, *baigštùs* zamiast *bailùs*) obok *bū́gti*, *bū́gsta* 'lękać się'; *bėgùs*, znane już z Szyrwida Dictionarium[5] 180 w znaczeniu 'pierzchliwy': *bėgštùs* 'o szybkim biegu (o koniu)' : *bė́gti* 'biec'; *gobùs* 'chciwy' : *gobštùs* 'id.'; *lakùs* 'bystry; lekki' : *lakstùs* 'żywy, ruchliwy'. Element *-st-* przyrostka *-st-us*, *-št-us* ustalił się niewątpliwie pod wpływem czasowników iteratywnych na *-styti* : *lakstùs* : *lakstýti*. Dopiero według *lak-st-ùs* ustaliło się *bėg-št-ùs* zamiast *bėgùs* itd. Sposób powstawania poszczególnych przymiotników na *-štus* nie jest jeszcze dostatecznie jasny : *darb-štùs* 'pracowity' to niewątpliwie wtórna odmianka przymiotnika *darbùs*, ale czemu zawdzięcza element *-št-*, nie umiemy jeszcze powiedzieć. Przymiotnik *kruopštùs* związany jest z pewnością z czasownikiem *kruõpšti*, *kruõpščia* 'trudzić się, gorliwie pracować'.

§ **409.** W języku litewskim jest sporo rzeczowników o zakończeniu *-inčius*. Po części są to nazwy osób. Za punkt wyjścia dla nich posłużyły rzeczowniki, jak *galiñčius* 'siłacz', urobione za pomocą *-ius* (§ 108) od participium praesentis : **gali-nt-jus* : *galė́ti*, *gãli* 'móc'. Jako swego rodzaju oppositum mógł powstać wyraz *karšiñčius* 'gospodarz żyjący z tzw. ekscepcji u syna lub córki' : *kár̃šinti* 'utrzymywać wzgl. pielęgnować człowieka starego', gdzie *-in-* należy naturalnie do osnowy czasownika. W dialektach jest takich czasownikowego pochodzenia wyrazów na *-inčius* więcej. Raz ustalony, przyrostek *-inčius* używany był do budowy nazw osób od przymiotników, np. *gudriñčius* od *gudrùs* 'chytry, przebiegły'. Do tej grupy dostał się wyraz zapożyczony z polskiego lub ruskiego, mianowicie *lies(v)iñčius* : pol. *leśniczy*, ros. лесничий; dial. *mediñčius* to litewski przekład tego słowiańskiego wyrazu.

Wyrazem nie należącym do grupy nazw osób jest *žibiñčius* 'rodzaj świecznika' obok *žibiñtas* 'id.' : *žibė́ti*, *žìba* 'świecić (się)'.

Za pomocą przyrostka *-inčius* transponuje się w wyrazach zapożyczonych polski przyrostek *-iniec* : *bobiñčius* z *babiniec*.

-atas, *-ata*, *-atis* lub *-astis*, *-atė*

§ **410.** Wśród rzeczowników na *-atas* pewną grupę dla siebie stanowią rzeczowniki o znaczeniu 'łachman, szmata' : *lãkatas* = łot. *lakats* 'chustka;

szalik' : gr. λακίς i λάκος 'strzęp, szmata', łac. *lacer*, *-era*, *-erum* 'porwany, postrzępiony'; obok *lãkatas* jest *lãskatas* 'łachman', którego to wyrazu morfem *lask-* powtarza się w *lãskana* 'id.' oraz w ros. лоскут 'strzęp'; *lùskatas* 'strzęp, łachman' łączy się co do pierwiastka z *lùskas* 'łachman' : słow. **luska* (< **lòu-ska*) : pol. *łuska*; *maskãtas* 'łachman, szmata', którego etymologia nie jest pewna; obok liter. *skẽpeta* 'chustka; kawał płótna' zdarza się w dialektach wyraz *skẽpatas* 'chustka; ścierka', dostosowany co do przyrostka *-atas* do wyżej wymienionych wyrazów. — Godne uwagi jest to, że wyrazy na *-atas* o znaczeniu 'łachman, szmata' mają wszystkie co do jednego przycisk na zgłosce pierwszej.

W dialektach jest grupa rzeczowników na *-atas*, oznaczających czynność wydawania pewnych głosów lub sprawcę tej czynności; są to z reguły rzeczowniki o znaczeniu pejoratywnym : *balbãtas* 'papla, pleciuga' : *balbė́ti*, *bal̃ba* 'gadać, rozmawiać'; *balzgãtas* 'pleciuga' : *balzgė́ti*, *bal̃zga* lub *bálzga* 'turkotać, grzechotać, chrzęścić itd.'; *blãzgatas* 'pyskowanie' : *blazgė́ti*, *blãzga* m. in. 'paplać'; *klabãtas* 'przedmiot rozklekotany' : *klabė́ti*, *klãba* 'stukać, klekotać; szczękać'. Wymienione rzeczowniki dały początek odpowiednim czasownikom : *balbãtas* : *bal̃batuoti* lub *balbatúoti*, także *balbãtyti*, *-ija*, *-ijo* 'paplać, pleść'. Litewskie rzeczowniki na *-atas* mają dokładne odpowiedniki w grupie językowej słowiańskiej; por. pol. *chrobot*, *jazgot*, *klekot*, *stukot* itd., od których pochodzą czasowniki na *-otać* : *chrobotać*, *chroboce* itd. W związku z tym zaistniało zagadnienie stosunku litewskich rzeczowników na *-atas* do słowiańskich na *-otъ*. Ważne dane przemawiają za tym, że rzeczowniki na *-otъ* są nowotworami słowiańskimi, tak że litewskie wyrazy na *-atas* stanowią w zasadzie zapożyczenie. Okoliczność, że litewskie rzeczowniki na *-atas* akcentowane są na przyrostku, nie przeczy tej ewentualności. Tak więc, pol. *klekot* tylko w nom. sg. ma przycisk na zgłosce pierwszej, poza tym zaś akcentowane bywa na przyrostku; podobnie ma się sprawa z czasownikiem *klekotać*.

Na obszarze Żmudzi w pow. Tauragė jest rzeczka o nazwie *Žlãgatas*. Jest to niewątpliwie dźwięczna forma nazwy **šlakatas* : *šlakė́ti*, *šlãka* 'ciec ciurkiem'.

§ **411**. Przedstawione w poprzednim § rzeczowniki na *-atas* występują też w odmiankach na *-ata*. Odosobniony jest wyraz *ãdata* (lub *adatà*) 'igła' : *adýti*, *ãdo* 'cerować, haftować'.

Rzeczowniki oznaczające 'odłamek; szmatę' : *lamatà*, *-õs* 'kupa rupieci' obok *lamãtas* 'kawał(ek)' : ros. ломоть 'odcięty nożem kawałek chleba, ciasta itd.' z **lomotь*; *lùpata* obok *lùpatas* 'ścierka' itd.

Rzeczowniki na *-atas* oznaczają m. in., jak widzieliśmy w § 410, czynność wydawania pewnych głosów i tylko czasem sprawcę tej czynności. Odpowiednie rzeczowniki na *-ata* mają z reguły to drugie znaczenie : *barškatà* 'ktoś gadatliwy' : *barškė́ti*, *bárška* lub *bar̃ška* 'turkotać; trajkotać, paplać'; *blãzgatas* : *blàzgata*

'kto pyskuje, złorzeczy, używa przekleństw'; *pliaũškata* 'gaduła' : *pliaũkšti, pliaũškia* 'pleść głupstwa' itd.

Osobną grupę rzeczowników na *-ata* stanowią abstracta przymiotne, których liczba jest zresztą drobna. W języku literackim w normalnym użyciu są tylko: *gyvatà, -ãtos* 'życie; miejsce zamieszkania', w Postylli Daukszy 'żywot' 4_{12}. 5_7, 'stadło' 70_{36} obok dawnego *gyvatas*, stsł. *životъ* : *gývas* 'żywy', stsł. *živъ*; *sveikatà* 'zdrowie' : *sveĩkas* 'zdrowy'; *sarmatà* 'wstyd'—ze słow. **sormota* w pol. *sromota*?

§ **412**. Przyrostek *-atis*, gen. *-aties* służy do formowania rzeczowników od przymiotników, rzeczowników i czasowników. Są to wyrazy rodzaju żeńskiego z przyciskiem albo nieruchomym, albo ruchomym, z formą nom. sg. na *-atìs*.

Przymiotnikowego pochodzenia są: dial. *ãklatis* 'ślepota', Dauksza, Post. 420_{14}; Szyrwid, Diction.[5] 341 : *ãklas* 'ślepy'; dial. *biauratìs* (obok *biauratà*) 'słota, pluchota' : *biaurùs*, dawniej *biaũras* 'brudny, błotnisty'; *pìlnatis* lub *pilnatìs* 'pełnia', już w Postylli Daukszy 180_{29} (loc. sg. *pílnatiie*) : *pìlnas* 'pełny'; *sausatìs* 'posucha' : *saũsas* 'suchy'; *vienatìs* 'samotność', u Szyrwida, Diction.[5] 76 'jedność': *víenas* 'jeden'.

Rzeczowniki na *-atis* rzeczownikowego pochodzenia zdarzają się bardzo rzadko. Taki jest *šeimatis* w Postylli Daukszy coll. 'powinowaci' 464_{13}, w poszczególnych dialektach m. in. w znaczeniu 'domownik'. *Šeimątìs* jest nazwą wsi w pow. Utena; za podstawę dla tego wyrazu posłużył rzeczownik *šeimà* 'rodzina'.

Więcej jest rzeczowników na *-atis* pochodzenia czasownikowego : *gaišatìs* 'mitręga, strata czasu' : *gaĩšti, gaĩšta* 'tracić darmo czas; niknąć'; w Postylli Daukszy 95_{11}, we współczesnym języku literackim oraz w dialektach mamy *kár̃šatis* (u Daukszy loc. sg. *kárszatiię*) 'zgrzybiałość' : *káršti, kár̃šta* 'starzeć się, kończyć życie'; współcześnie w języku literackim jest w użyciu *maišatìs* 'zamieszanie; chaos' — o pierwiastku czasownika *maišýti* 'mieszać'. W dialektach rzeczowników czasownikowego pochodzenia na *-atis* jest sporo. Po części są to odmianki rzeczowników na *-o-*, indoeur. *-ā-* : dial. *pagelatìs* 'zimna, wilgotna pogoda' : *pagelà* 'słota jesienna'; dial. *pagynatìs* 'zakończenie' : *pagynà* 'id.' W języku literackim mamy obok siebie : *kamšatìs* i *kamšà* 'ścisk, tłok' : *kiM̃šti, kem̃šą* 'pchać, napychać'.

We współczesnym okresie do języka literackiego wprowadza się neologizmy na *-atis* : *senatìs* 'przedawnienie' : *sẽnas* 'stary, dawny'.

Niektóre rzeczowniki na *-atis*, o osnowie na *-i-*, przybrały osnowę na *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*; tak więc, *pìlnatis, -ies* ma czasem odmianę *pìlnačio* itd.; obok tej istnieje i druga odpowiedniość : *jáunatis, -ies* : *jáunatis, -čio* 'księżyc w nowiu, młodzik'.

Rzeczowniki na *-atis* mają dokładne odpowiedniki w grupie językowej słowiańskiej : pol. *dobroć* z **dobrotь* : *dobry* z **dobrъ-jь*.

§ **413**. Rzeczowniki o przyrostku *-atė* są to zazwyczaj nomina actionis,

przy czym niektóre z nich przybrały już znaczenie konkretne. Z pochodzenia stanowią one odmianki rzeczowników odsłownych na *-atis*, o których była mowa w poprzednim §; por. *kamšãtė* obok *kamšatìs*. Rzeczowniki na *-atė* rozpowszechnione są prawie wyłącznie w dialektach. Tu oznaczają m. in. pokarmy dla zwierząt i ptaków : *lakãtė* 'płynne jadło dla psa' : *làkti, lãka* 'chłeptać'; *lesãtė* 'pożywienie dla drobiu' : *lèsti, lẽsa* 'brać pożywienie dziobem'; *plakãtė* 'płynne jadło dla koni (mieszanina mąki i wody)' : *plàkti, plãka* 'mieszać płyn'. W języku literackim zakończenie *-atė* ma m. in. *klapãtė* 'deszczułka u żarn, w którą wstawia się mlon' : *klapãtė* jest odmianką wyrazu *klabãtė* : *klabė́ti, klãba* 'poruszać się; skrzypieć, szczękać itd.'. Nie dość jasny jest wyraz *gyvãtė* 'żmija', mający jako podstawę przymiotnik *gývas* 'żywy' — czy może i to jest odmianką wyrazu **gyvatis* o znaczeniu 'stworzenie żywe' (jak np. *gývis, -io*)?

§ **414**. Obok wyrazów na *-atis* typu *ãklatis* istnieją ich odmianki na *-astis*. Rozpowszechnione są w dialektach. W języku literackim ilość wyrazów na *-astis* jest znikoma; unika ich się, gdyż mają wygląd slawizmów, tj. wyrazów typu pol. *złość*. O dawności wyrazów na *-astis* świadczy ich istnienie w dawnych tekstach. Zanim przytoczymy przykłady, stwierdzimy, że wyrazy te występują, i to już od wieków z formami nie tylko według osnów na *-i-*, lecz także na *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*. — Przykłady:

W Postylli Daukszy 9_{45}. 55_{30}, u Szyrwida w Diction.[5] 295 jest wyraz *keikastis, -ies* 'przeklęctwo=przekleństwo' : *kéikti, -ia* 'kląć, przeklinać'; w Postylli Daukszy 19_{47} znajdujemy też *tikrastis* 'uprzejmość' : *tìkras* m. in. 'szczery'. Już w Postylli Daukszy poświadczony jest wyraz *nẽrimastis* 'niepokój', ale z odmianą według osnów na *-ja-* (por. $220_{28\cdot30}$) obok *nẽrimas* 'id.'. We współczesnym języku literackim mamy jeszcze *eĩgastis, -ies* 'chód' : *eigà* 'id.'. Z dialektów podamy tu *káršastis, -ies* 'zgrzybiałość', odmiankę literackiego *káršatis*, którą poznaliśmy już w § 412, oraz *biaurastìs, -iẽs* obok liter. *biauratìs, -iẽs* f. 'wstrętna pogoda' : *biaũras* lub *biaurùs* 'wstrętny'.

Od wyrazów na *-astis* nie można pod względem morfologicznym odrywać tych, które mają w przyrostku *e* zamiast *a*. Spośród przytoczonych wyrazów na *-astis* oboczne formy na *-estis* mają : *biaurastìs* : *biaũrestis, -ies* i *keikastìs* (lub *keĩkastis*) : dial. *keĩkestis*. Inne wyrazy na *-estis* : *gaĩlestis, -čio* 'żałość, współczucie' obok dial. *gaĩlastis, -ies* lub *-čio* (jeżeli w tym wyrazie *la* nie jest zamiast *le*) : *gailė́ti, gaĩli* (lub *gaĩlia*) 'żałować'; *lũkestis, -čio* obok dial. *lūkestìs, -iẽs* 'oczekiwanie' : *lūkė́ti, lũki* 'oczekiwać, spodziewać się'; *mókestis, -čio* 'podatek', w Postylli Daukszy *mokestis, -ies* 'zapłata' 290_7 i *mokestis, -čio* 'odpłata' 360_{14}; *rūpestis, -čio* 'troska', w dawnych tekstach i dialektach o chwiejnej odmianie i akcentuacji : *rūpestìs, -iẽs* oraz *rū̃pestis, -ies* lub *-čio*, w Postylli Daukszy ze znaczeniami 'frasunek' 100_{39}, 'piecza' $81_{10\cdot19\cdot20}$, 'staranie' 124_{24}.

Rozważając pochodzenie wyrazów na *-astis* : *-estis*, należy mieć na uwadze nie tylko wymianę *a* : *e*, ale też oboczność form z *st* i *t* : *káršastis* : *káršatis*

(o czym wyżej) oraz z *st* : *s* : *gaĩlestis* : *gailesỹs* 'id.'; *lũkestis* : *lūkesỹs* itd. — Już wyżej była mowa o tym, że we współczesnym języku literackim wyrazów na *-astis* raczej się unika, a to dlatego, że przypominają polskie wyrazy na *-ość*. Ewentualność, że polonizmy mogły odegrać pewną rolę w ustaleniu formacyj na *-astis*, nie jest w każdym razie wykluczona. Bo polonizmów o tej budowie było w dawnym języku i jest we współczesnych dialektach sporo. Przytaczamy dane z Postylli Daukszy : *nebespečnastis* 16m$_5$: pol. *niebezpieczność*; *pavinnastis* 124m$_8$: pol. *powinność*; *pilnastis* (10$_{18}$.) 96$_{50}$: pol. *pilność*; *smertelnastis* 550$_{39}$: pol. *śmiertelność*; *svėtastis* 369$_{23 \cdot 30 \cdot 32}$: ros. святость ; *trežvastis* 294$_{17}$: pol. *trzeźwość*; *valnastis* 123$_7$. 365$_{47}$: pol. *wolność*; *zūpełnastis* 599$_4$: pol. *zupełność*.

Na zakończenie tego ustępu trzeba jeszcze zaznaczyć, że wyrazy o przyrostkach *-astis*, *-estis* występują w odmiankach na *-asnis*, *-esnis*, zwłaszcza na Żmudzi : *mókestis*, *rūpestis* : żm. *mokesnis*, *rūpesnis*. Obok nazwy rzek *Vadakstìs*, *-iẽs* w pow. Šiauliai i Mažeikiai mamy wyraz pospolity *vãdaksnis*, *-io* 'mokra łąka; zatoka rzeki'.

-etas, *-eta*; *-etis*, *-etys*, *-etė*

§ **415.** Za pomocą przyrostka *-etas* urabiano m. in. rzeczowniki zbiorowe. Za podstawę służą liczebniki główne i liczebniki na *-eji* : *peñketas* 'pięcioro' : *penkì* '5', *šẽšetas* 'sześcioro' : *šešì* '6' . . . ; *dvẽjetas* 'dwoje' : *dvejì* '2', ale *kẽtvertas* 'czworo' od *ketverì* '4' bez *e* przed przyrostkowym *t*. Por. III § 408.

Z przyrostkiem *-etas* występuje pewna ilość rzeczowników odsłownych, które dziś mają zazwyczaj znaczenie konkretne. Z języka literackiego wymienimy tu: *klebẽtas* 'przedmiot zużyty, rozklekotany' : *klebė́ti* (*klabė́ti*, *klibė́ti*), *klẽba* 'ruszać się, chybotać się'; *klekẽtas* 'grzechotka przywiązywana bydłu na szyi, gdy się pasie w lesie; kto paple byle co' : *klekė́ti*, *klẽka* 'grzechotać, terkotać'; *verpẽtas* 'wir' : *ver̃pti*, *ver̃pia* 'prząść (kręcić nić)'. Jednym z wyrazów technicznych na *-etas* jest *lankẽtas* lub *lenkẽtas* 'pręt, na który nakłada się szpulę przy motaniu nici' : *leñkti*, *leñkia* m. in. 'motać'. Do osoby stosuje się *raukẽtas* 'złośnik, złośnica' : *raũktis*, *raũkiasi* 'marszczyć się, złościć się'. — Godny uwagi jest wyraz *kẽvetas* 'skorupa, łuska', którego krótsza forma brzmi *kiáutas* — pierwiastek **kev-* jest ten sam, co w *kẽvalas* 'id.'.

§ **416.** Rzeczowniki na *-eta* są niekiedy tylko wariantami rzeczowników na *-etas*. Tak więc, obok wymienionego w poprzednim § wyrazu *raukẽtas* zdarza się odmianka *raũketa* lub *rauketà*, *-õs* 'ktoś zasępiony'.

Pejoratywnymi nazwami osób są jeszcze inne wyrazy na *-eta*, nie tylko dopiero co omówiony *raũketa*. W języku literackim występuje : *el̃geta* 'ubogi, żebrak', Dauksza, Post. 12$_{21}$. 105$_{49}$: *el̃gtis*, *el̃giasi* 'sprawować się; żebrać' (to drugie znaczenie już u Szyrwida, Diction.[5] 4 s. v. 'babiniec, kruchta'); *var̃geta* 'biedak, ubogi', w Postylli Daukszy 'nędznik' 20$_3$. 312$_{34}$: *var̃gti* *var̃gsta* 'z trudem coś robić, biedzić się', w Postylli Daukszy 'pracować

(wysilać się)'. W dialektach rzeczowników na *-eta* o pejoratywnym odcieniu znaczeniowym jest więcej. Literackiemu *válkata* 'włóczęga' odpowiada dial. *válketa* 'id.': — Przedstawionym nazwom osób bliskie co do zasadniczego znaczenia są nazwy przedmiotów, jak dial. *klebetà, -õs* 'przedmiot zużyty, popsuty', który jest odmianką podanego w § 415 liter. *klebẽtas.*

Inne wyrazy na *-eta* : *kùpeta* 'stóg, bróg (siana)' : *kùpti, kùpa* 'podnosić się, wzdymać się'; *lópeta* lub *lopetà, -õs, lópetą* 'lopata, rydel' obok stsł. *lopata,* pol. *łopata*; *skẽpeta* lub *skepetà, -õs* 'chustka; kawał(ek) płótna' — o pierwiastku **skep-*, który zawarty jest m. in. w pol. *szczepić, rozszczepiać.*

Przyrostek *-eta* występuje dość często w nazwach rzek : *Dusetà,* (dawna) nazwa górnej części rzeki Šventoji; *Neretà, -õs,* prawy dopływ rzeki Nemunėlis w pow. Biržai itd. Rzecz godna uwagi, że przyrostek, o którym mowa, w pewnych warunkach przybiera postać *-t-* (bez poprzedzającego *e*): obok *Dausetà* jest *Padustỹs,* nazwa wsi nad *Dusetà.*

§ **417.** Pewnych przykładów na formację o przyrostku *-etis,* gen. *-ies* jest bardzo mało. Skardžius 341 cytuje na pierwszym miejscu *eketìs, -iẽs* 'brona' — jest to odmianka wyrazu *eketẽ* 'id.'.

Więcej jest wyrazów na *-etis* lub *-etỹs,* z osnową na *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*, ale i tych mamy niewiele. Po części są to warianty wyrazów o odmiennej osnowie. Takim jest dial. *klebẽtis, -čio* obok *klebẽtas* lub *klebetà,* o których mowa była wyżej. W języku literackim są w użyciu : *rekẽtis* lub *reketỹs, -čio* m. in. 'drzewo rozgałęzione, rozłożyste' oraz *šepetỹs, -čio* 'szczotka' : *šèpti, šem̃pa, apšẽpo* 'obrastać włosami, brodą'.

Osobną grupę przykładów na *-etis, -etys* stanowią imiona osobowe. Są to po części skróty dwuczłonowych imion złożonych, jak np. *Daug-ẽtis* : *Daũ(g)-girdas, Dau(g)-kintas* itd. — Należy tu jeszcze zaznaczyć, że obok *-etis, -etys* imiona osobowe wykazują przyrostek *-eta* : *Šẽmeta* i *Šemetà.*

Wyrazów na *-etė* w języku literackim, jak się zdaje, wcale nie ma. W dialektach zdarzają się one jako warianty wyrazów na *-atė* : obok wyżej przytoczonego *klabãtė* zdarza się *klebẽtė.* — W pow. Mažeikiai jest rzeka *Viešẽtė,* prawy dopływ rzeki Venta.

-ėtas, -otas, -uotas, -ytas

§ **418.** Wyrazy o przyrostkach *-ėtas* itd. to przymiotniki urobione od rzeczowników. Najogólniejsze znaczenie tych przymiotników to 'zaopatrzony w to a to, co stanowi znaczenie podstawowego rzeczownika'. Zazwyczaj chodzi tu o „zaopatrzenie" w coś, co w danych warunkach jest niepotrzebne, co najmniej zaś nie jest konieczne. Najczęściej przymiotniki, o których mowa, wykazują znaczenie 'uwalany tym a tym, będący z pozostałościami tego a tego'; por. *pienúotas* 'z pozostałościami mleka' : *píenas* 'mleko'. Istnieją wprawdzie przymiotniki wskazujące na „zaopatrzenie" w pewne oznaki naturalne, ale są to zawsze oznaki, które odbiegają od normy i zwracają na siebie uwagę.

Tak więc, jeśli się mówi o kimś, że jest *barzdótas*, to dlatego, że jego broda jest większa, inna niż zwykle.

Przymiotniki na *-ėtas* pochodzą, jak się zdaje, prawie wyłącznie od rzeczowników zakończonych w nom. sg. na *-ė* : *duobė̃tas* 'pełen wyboi' : *duobė̃* 'jama, dół'. Za podstawę dla przymiotników na *-otas* służą zazwyczaj rzeczowniki na *-a* w nom. sg. i na *-os* w nom. pl., a więc o osnowie na indoeur. *-ā-* : *ãšakotas* 'z plewami' : *ãšaka* 'plewa'; nie brak jednak przymiotników na *-otas*, urobionych od rzeczowników na *-as* w nom. sg. : *pilvótas* 'z dużym brzuchem' : *pil̃vas* 'brzuch'. Za pomocą przyrostka *-uotas* urobione są przymiotniki głównie od rzeczowników na *-as* w nom. sg., a więc o osnowie na indoeur. *-o-* : *kraujúotas* 'we krwi' : pl. *kraujaĩ* 'krew'; pewna liczba przymiotników na *-uotas* pochodzi przecież od rzeczowników na *-a* oraz na *-us* : *duonúotas* 'z pozostałościami chleba' : *dúona* 'chleb', *medúotas* 'uwalany w miodzie' : *medùs* 'miód'.

Godna uwagi jest akcentuacja. W języku literackim nasze przymiotniki mają przycisk zazwyczaj na przyrostku, mianowicie na jego samogłoskach *ė*, *o*, *uo*, którym właściwa jest intonacja akutowa. Ten stan rzeczy nie jest pierwotny, to wynik ujednostajnienia. Danych co do akcentuacji dawniejszej dostarczają dialekty. W dialekcie twereckim przycisk może się znajdować zarówno na zgłosce pierwiastkowej, jak na zgłosce z przyrostkowymi *ė*, *o*, *uo*. Na zgłosce pierwiastkowej przycisk mieści się tylko wtedy, gdy jest ona akutowana, albo też gdy jest pierwszą zgłoską trzyzgłoskowego wyrazu podstawowego: *svíestuotas* 'uwalany masłem' : *svíestas* 'masło'; *plū̃ksnuotas* 'zapierzony' : *plū̃ksna* 'pióro'; *sãmanotas* '(cały) we mchu' : pl. *sãmanos* 'mech'. Omawiane przymiotniki nie mają przycisku na zgłosce pierwszej nigdy, gdy oparte są na rzeczownikach dwuzgłoskowych o zgłosce pierwiastkowej krótkiej lub cyrkumflektowanej: *viriúotas* 'z wągrami' : pl. *viriaĩ* 'wągry'; *silkė́tas* 'o zapachu śledzia' : *sil̃kė* 'śledź'. — Przykłady z języka literackiego:

§ **419.** Wyrazy na *-ėtas* : *giminė́tas* 'krewny, jednej krwi, powinowaty' : *giminė̃* 'ród' Szyrwid, Diction.[5] 113. 316; *kanapė̃tas* 'z drobniutkimi szarymi plamkami, pstry (o kurze)' : pl. *kanãpės* 'konopie'; *kregždė̃tas* 'pokryty żółtawymi plamami, tj. piegami' : *kregždė̃*, *-ė̃s* lub *krẽgždė* 'jaskółka'; *pūslė́tas* 'w pęcherzach (w zastosowaniu do rąk pokrytych pęcherzami i zgrubieniami od pracy)' : *pūslė̃*, *-ė̃s*, *pū̃slę* 'pęcherz'; *skylė́tas* 'z dziurami, dziurawy (w zastosowaniu np. do worka)' : *skylė̃*, *-ė̃s*, *skỹlę* 'dziura'; *sterblė́tas* 'łonisty, sinuosus' : *sterblė̃* 'łono u szaty, podołek, sinus' Szyrwid, Diction.[5] 135; *šukė́tas* 'wyszczerbiony (np. nóż, siekiera)' : *šùkė* 'szczerba'; *versmė́tas* 'zawierający źródła, z wodą podskórną', stąd 'mokry, mokrawy' : *versmė̃*, *-ė̃s*, *vérsmę* 'źródło'; *žemė́tas* 'uwalany w ziemi' : pl. *žẽmės* 'ziemia'; *žolė́tas* 'pełen trawy (np. jęczmień); uwalany w trawie (w zastosowaniu np. do kosy)' : *žolė̃* 'trawa; ziele'.

§ **420.** Z przyrostkiem *-ėstas*, z *s* przed *t*, mamy w języku literackim: *grebė̃stas* 'żerdź, którą się kładzie na krokwiach' i pl. *skanė̃stai* 'smakołyki'.

Godna zanotowania jest też nazwa wsi w pow. Švenčionys *Lamẽstas*. — Rozważając sprawę genezy wymienionych formacyj, nie trzeba zapominać, że np. obok *skanẽstai* istnieje na Żmudzi odmianka *skanẽsai* 'id.'.

Wyrazów o przyrostkach *-ėta* lub *-ėtė* wprawdzie nie ma, są jednak niejako ich odmianki z *s* przed *t*. Z tak ukształtowanymi przyrostkami występują w dialektach niekiedy nomina actionis: *akėstà*, *-ẽstos* 'bronowanie' : *akė́ti*, *akė̃ja* 'bronować'; pl. *tekẽstos* lub *tekẽstės* 'zamążpójście' : *tekė́ti*, *tẽka* m. in. 'wychodzić za mąż'; *talkẽstė* 'tłoka: wzajemna pomoc (bez odpłaty) w gospodarstwie' obok *talkà*, *-õs*, *tal̃ką* 'id.'.

§ **421.** Wyrazy na *-otas*: *gýslotas* 'żylisty' Dauksza, Post. 176_{25} : *gýsla* 'żyła'; *kuprótas* 'z garbem' : *kuprà*, gen. *kùpros* lub *kuprõs* 'garb'; *putótas* 'z pianą, spieniony' : pl. *pùtos* 'piana (o piwie, koniu, jeziorze)'; *rasótas* 'pokryty rosą (np. o trawie na łące)' : *rasà*, *-õs* 'rosa'; *šakótas* 'gałęziasty, rozgałęziony, jak rogi łosia lub jelenia', dial. 'sękaty' : *šakà*, *-õs* 'gałąź; sęk'; *vyžotas* 'kurpie mający na nogach abo boty grube' : *vyžos* 'kurpie, łapcie' Szyrwid, Diction.[5] 124.

Wyrazy na *-otas*, pl. *-otai* (w formie męskiej) występują nierzadko jako imiona osobowe oraz jako nazwy wód i miejscowości. Godne uwagi jest to, że przyrostkowe *o* może mieć tu pod przyciskiem intonację nie tylko akutową, ale i cyrkumfleksową. — Imiona osobowe : *Drìgotas*, *Galvõtas* obok *galvótas* 'o wielkiej głowie, mądry' : *galvà* 'głowa'; *Gìniotas* lub *Giniõtas* obok np. *Gìnius*; — nazwy wód, łąki i lasu : *Nẽrotas*, rzeczka w pow. Tauragė obok np. *Neris* 'Wilija'; *Pal̃kiotas*, rzeka w pow. Tauragė obok *pélkėtas* 'błotnisty, bagnisty'; — *Liepalótas*, łąka w pow. Vilkaviškis obok np. *Liepabalė*, -las w pow. Panevėžys; *Šilótas*, las w pow. Šakiai obok np. *Šilaĩ*, *-ų̃*, las w pow. Telšiai. — Formę żeńską na *-ota* ma m. in. nazwa rzeki w pow. Jurbarkas *Vajóta*.

Tylko wariantem przyrostka *-otas* jest przyrostek *-av-otas*, występujący jedynie w dialektach, a unikany w języku literackim. Służy do budowy przymiotników, odpowiada co do funkcji polskim przyrostkom *-owaty* i *-awy*. Przymiotniki na *-avotas* urabia się zarówno od rzeczowników, jak od przymiotników. Przycisk mieści się na przyrostkowym *o*. — Przykłady z dialektu twereckiego (w transpozycji fonetycznej na język literacki): *aulavótas* 'głupawy' : *aũlas* 'cholewa'; *meškavótas* 'niedźwiedziowaty, nieruchawy' : *meškà* 'niedźwiedź'; *vėjavótas* 'wietrzny, lekkomyślny' : *vė́jas* 'wiatr'; — *durnavótas* 'mający w sobie coś z głupca' : *dur̃nas* 'durny, głupi'; *keblavótas* 'trochę niezręczny' : *kẽblas* 'niezręczny' itd.

§ **422.** Wyrazy na *-uotas*: *miltúotas* 'uwalany w mące' : pl. *mìltai* 'mąka'; *pienúotas* 'z pozostałościami mleka' : *píenas* 'mleko'; *šarvúotas* 'zbrojny' Dauksza, Post. 155_{2}. 157_{25} : *šárvas*, pl. *šarvaĩ* 'zbroja', u Daukszy 3_{51}. 5_{3}; *suodžiúotas* 'uwalany w sadzy' : pl. *súodžiai* 'sadze'; *vėjúotas* 'wietrzny' : *vė́jas* 'wiatr'; *dumblúotas* 'uwalany w mule' : *dum̃blas* 'muł'; *ragúotas* 'rogaty' : *rãgas*,

pl. ragaĩ 'róg'; raupúotas 'ospowaty' : pl. raupaĩ, acc. raupùs 'ospa'; spaliúotas 'uwalany kostrą ze lnu' : pl. spãliai 'kostra ze lnu'; šeriúotas 'w sierści' : pl. šeriaĩ 'sierść'; moliúotas 'uwalany w glinie' : mólis, -io 'glina'; akstinuotas 'kolący, ościsty' Szyrwid, Diction.[5] 97 : ãkstinas 'oścień, ość'; — duonúotas 'z pozostałościami chleba (o nożu)' : dúona 'chleb'; smalúotas 'uwalany w smole': smalà 'smoła'; aguonúotas 'uwalany w maku' : pl. aguõnos 'mak'.

Niektóre szczegóły w zakresie budowy przymiotników na -uotas należy przedstawić osobno. Od rzeczowników na -(m)en- buduje się przymiotniki na -uotas zazwyczaj na podstawie dwojakiej osnowy, na -(m)en- i na -(m)en-i-: akmenúotas 'kamienisty' : akmuõ, gen. sg. akmeñs, gen. pl. akmenų̃ 'kamień'; vandeniúotas 'wodnisty' : vanduõ, -eñs, -enų̃ 'woda'; dial. tešmeniúota '(koza) o wielkim wymieniu' : tešmuõ, -eñs 'wymię'. Ale oto zarówno w dawnym języku, jak w dialektach istnieją przymiotniki na -uotas, nie wykazujące przed tym przyrostkiem morfemu -en- wzgl. -en-i-. W Dictionarium[5] Szyrwida znajdujemy geluotas 'żądłowaty' : geluo (dziś geluonìs, -iẽs) 'żądło' 428 oraz vanduotas 'wodnisty' : vanduo 'woda' 401. Przymiotniki sprawiają wrażenie formacyj opartych na formach nom. sg. *geluo-(uo)tas, *vanduo-(uo)tas. Na ścisłe wyjaśnienie trzeba jednak jeszcze poczekać.

Zdarza się, że przyrostek -uotas występuje jako rozszerzenie przymiotnika: mė̃lynas 'siny, niebieski, modry' : mėlynúotas; pur̃vinas 'brudny, błotnisty' : : purvinúotas. Te szersze formy na -uotas mają przecież nieco odmienne znaczenie: mėlynuotas znaczy w słowniku M. Miežinisa 136 'wyśiniony', a purvinúotas w dialekcie twereckim używany jest w znaczeniu 'zabłocony'. Tak więc, oba przytoczone przymiotniki na -uotas mają ten odcień znaczeniowy, który właściwy jest formom partic. praet. pass.

We wschodniej części obszaru językowego litewskiego niektóre przymiotniki zamiast na -uotas zakończone są na -uitas : spuogùitas 'pokryty pryszczami' zamiast liter. i dial. spuogúotas : spúogas 'pryszcz'; moliùitas 'uwalany w glinie' zamiast liter. i dial. moliúotas (o czym mowa była już wyżej). Te przymiotniki na -uitas stanowią zagadkę. Jak w wielu innych wypadkach, tak i tu dwugłoska ui jest jednak zapewne wykładnikiem pejoratywnego znaczenia; por. I § 244.

§ 423. Przymiotniki na -ytas oparte są przede wszystkim na rzeczownikach o osnowie na -i-: akýtas 'z okami, jak ciasto, ser' : akìs, -iẽs 'oko'; ausýtas 'z uchami, jak garnek, sowa, czapka' : ausìs, -iẽs 'ucho'; dantýtas 'z zębami, jak klucz, gardziel szczupaka' : dantìs, -iẽs m. 'ząb'; šaknýtas 'o wielu korzeniach, korzeniasty jak ziemniak': šaknìs, -iẽs 'korzeń'. W dawnych tekstach i dialektach przymiotników na -ytas jest więcej, jak gélžytas (lub gelžýtas) 'okuty (żelazem)' : gelžìs, -iẽs 'żelazo'. — Zdarzają się przymiotniki na -ytas i od wyrazów nie o osnowie na -i- : korýtas o tym samym znaczeniu, co akýtas : korỹs, kõrio 'plaster miodu'. — We współczesnym języku literackim przymiotniki na -ytas nie posiadają dość mocnej pozycji, jest ich zbyt mało. Tym

się tłumaczy fakt, że niektóre z nich przybierają formę na *-ėtas* : *ausėtas, šaknėtas*. Ma to związek zapewne z wymianą osnów: *-i-* : *-ė-*, jak np. *nósis*: *nósė* (III § 86).

§ **424**. Litewskie przymiotniki na *-otas* i *-uotas* mają dokładny odpowiednik w grupie językowej słowiańskiej, mianowicie w przymiotnikach na *-atъ* (z indoeur. **-ā-to-*, **-ō-to-*): lit. *barzdótas* : *barzdà* nadają się do porównania z polskimi wyrazami *brodaty* : *broda*; litewskiej odpowiedniości *ragúotas* : *ragaĩ* odpowiada polska *rogaty* : *rogi*. Przymiotniki na lit. *-tas*, słow. *-tъ* datują się zresztą z epoki indoeuropejskiej. Tak samo jak lit. *barzdótas* od *barzdà*, a słow. **bordatъ* od **borda* urobione jest łac. *barbātus* 'brodaty' od *barba* 'broda'. — Co się tyczy przymiotników typu *aul-avótas*, to te mają przyrostek pochodzenia słowiańskiego. Wszedł on do języka litewskiego wraz z takimi przymiotnikami jak twer. *durn-avótas* : pol. dial. *durnowaty* itd.

Odpowiedniki słowiańskie istnieją i dla litewskich przymiotników na *-ytas*. Bardzo ciekawym wyrazem w tym zakresie jest stsł. *mastitъ* 'tłusty', ros. маститый 'stary, szacowny' : stsł. *mastь* 'tłuszcz, maść', ros. масть.

Budowa przedstawionych przymiotników typu *barzdótas* jest jasna. Zawierają one osnowę wyrazu podstawowego i przyrostek *-to-* indoeuropejskiego pochodzenia. Osnowa, o której mówimy, kończy się zawsze akutowaną samogłoską długą, która jest taką albo genetycznie, albo wskutek wzdłużenia: **barzdā́-to- (*barzdā-)*, **ragṓ-to-* (**rago-*), **ausī-to-* (**ausi-*).

-éčia, -(i)otė, -očius, -uotė itd.

§ **425**. Przyrostek *-éčia* służy przede wszystkim do formowania wyrazów patronimicznych rodzaju żeńskiego. W Dictionarium[5] Szyrwida znajdujemy *brolėčia* (pisane *brolećia*) 'bratanka' 18, 'synowica' 359. We współczesnych dialektach częsty jest wyraz *seserėčia* 'córka siostry' : *sesuõ, -eȓs* 'siostra'. Poza tym spotykamy jeszcze *dukterėčia* 'córka brata lub siostry' : *duktė̃, -eȓs* 'córka'. Za swego rodzaju eufemizm uważać można wyraz *žuvėčia* 'czapla' zamiast *žuvėdra*.

Poza wymienioną grupą znaczeniową znajdują się: pl. *kópėčios* 'drabina' : : *kópti, kópia* 'wspinać się' i urobiony według tego wyraz *vežėčios* 'wóz drabiniasty (przede wszystkim do gnoju)' obok *vežėjas* 'woźnica'. Por. jeszcze pl. *akėčios* 'brona' : *akėti, akėja* 'bronować'.

Wyrazy na *-ėtis* są rzadkie. Należą do nich znane tylko z dialektów *vaikėtis* 'dzieciuch' i *varnėtis* 'mała, młoda wrona' : *várna* 'wrona'. Są to męskie odpowiedniki form żeńskich typu *brolėčia* itd.

Niektóre wyrazy mają przyrostek to w postaci *-etis*, to *-ėtis* : *reketis* : *rekė̃tis* 'drzewo rozgałęzione, rozłożyste'.

§ **426**. Przyrostek *-(i)otė* charakteryzuje niekiedy nomina actionis, niekiedy zaś także nazwy osób wykonujących czynności i nazwy narzędzi. Wyrazy na *-(i)otė* należą z reguły do dialektów: *važiõtė* 'wożenie; wóz' : *važióti*

'wozić'; *žvejõtė* 'łowienie ryb' obok *žvejõklė* i *žvejõnė* 'id.' : *žvejóti* 'łowić ryby'; — *nešiõtė* 'niańka' (jest w użyciu i w języku literackim) : *nešióti* 'nosić'; *kapõtė* 'siekacz do siekania liści, ziemniaków itd.' obok *kapõklė* i *kapõnė* itd. : *kapóti*, *kapója* 'siekać, rąbać'; *mazgõtė* 'ścierka' (używa się i w języku literackim): *mazgóti*, *mazgója* 'myć, zmywać'. — Przedstawione wyrazy na -(*i*)*otė* są niewątpliwie wariantami wyrazów na -(*i*)*ot-i-s*; por. *važiõtė* obok znanej z dialektów oboczności *važiuõtė* : *važiuotìs*, *-iẽs* o tych samych znaczeniach.

Na *-iotė* zakończone są niektóre wyrazy o charakterze deminutywnym wzgl. augmentatywnym; są to — warto mieć na uwadze — żeńskie odpowiedniki wyrazów męskich na *-iokas* : *mergiõtė* 'dziewczyna; dziewka' (: *mergà*) : *berniõkas* 'podrosły chłopak; parobek' (: *bérnas*); podobną odpowiedniość reprezentują np. *kumeliõtė* 'młoda klacz' (: *kumẽlė* 'kobyła') : *kumeliõkas* 'źrebiec' (: *kumel̃ys* 'ogier').

Formacje na -(*i*)*otė* zdarzają się wśród nazw wód oraz nazw miejscowości: *Karklõtė*, rzeka w pow. Kelmė obok *Kar̃klė*, rzeka w pow. Kėdainiai, Vilkaviškis, Pagėgiai i w innych : *kar̃klas* 'łoza, wierzba'; *Margõtė*, rzeka w pow. Alytus : *márgas* 'pstry'; *Viliõtė*, las w pow. Mažeikiai; wieś w pow. Tauragė : *vilióti* 'wabić; zwodzić'. Materiał onomastyczny, wymieniony i pozostały, musi być dopiero zbadany.

Wyrazów na *-očia* jest niezwykle mało. U Szyrwida w Dictionarium[54] jest *gysločia* 'babka (ziele)' — niewątpliwie femininum do *gyslõtis* wzgl. *gyslõčius* 'id.', dosłownie 'żylasty' : *gýsla* 'żyła'. Drugi wyraz to *niekóčia* 'niecki (głównie do przewiewania zboża)' obok *niekóti*, *niekója* 'przewiewać'. Wyraz ten ma chwiejne ukształtowanie — i co do osnowy, i co do akcentuacji: obok wymienionej formy zdarza się *niekočià*, gen. *niekõčios* oraz *niekõtė*. Intonacja akutowa formy *niekóčia* zdaje się wskazywać na to, że nie jest to formacja typu np. *mazgõtė*.

§ **427.** Rzeczowników o przyrostku *-očius* jest w języku literackim zaledwie garstka; są to pejoratywne nazwy osób. Rzeczowniki te pochodzą od rzeczowników. Przycisk mają na zgłosce z przyrostkowym *o*, któremu właściwa jest ciekawa intonacja cyrkumfleksowa. — Przykłady: *barzdõčius* 'brodacz' : : *barzdà* 'broda'; *galvõčius* 'głowacz, mądrala' : *galvà* 'głowa'; *kuprõčius* 'garbus' : *kuprà* 'garb'; *pilvõčius* 'brzuchacz' : *pil̃vas* 'brzuch'. W dialektach wyrazów na *-očius* jest więcej, zdarzają się zaś między nimi i takie, które pochodzą od przymiotników: *putõčius* 'kto puszcza ślinę, gdy mówi' : pl. *pùtos* 'piana'; *seilõčius* 'dziecko, które ślini się' : *seilẽ* 'ślina' (przykład z dialektu twereckiego, gdzie *l* przed *ė* jest niepalatalne); przymiotnikowego pochodzenia jest *gudrõčius* 'mądrala' : *gudrùs*, dawniej *gùdras* 'chytry, przebiegły'.

Rzeczowniki, o których mowa, mają odpowiedniki w grupie językowej słowiańskiej, widać to po części z polskich przekładów podanych wyżej litewskich wyrazów. Co więcej, w dialektach litewskich jest sporo jawnych pożyczek z białoruskiego lub polskiego, jak np. twer. *kuilõčius* 'kto ma kiłę' z błr. килач.

Wolno więc mniemać, że do ustalenia się formacji na *-očius* w litewskim przyczyniły się białoruszczyzna i polszczyzna. Ale wyrazy na *-očius* mogły były powstać i powstawały niewątpliwie bez bezpośredniego współudziału słowiańskiego. Tak więc, *kuprõčius* to prawdopodobnie urzeczownikowiona za pomocą przyrostka *-ius* (§ 106) forma przymiotnika *kuprótas* 'z garbem'; w dialekcie twereckim mamy obok *durnavótas* 'durnowaty' rzeczownik *durnavõčius*.

W tym związku należy zwrócić uwagę na to, że rzeczowniki na *-očius* bywają niekiedy wariantami rzeczowników na *-otis*, liczebnie zresztą słabych: *ąsõčius* i *ąsõtis*, *-čio* 'dzban' : *ąsótas* 'z uchem' : *ąsà* 'ucho u dzban(k)a'. O odpowiedniości *gyslõčius* : *gyslõtis* była mowa już wyżej, w § 426. Zdarzają się i nazwy wód na *-otis* : *Ilgotis* (*ìlg-*), *-čio*, rzeka w pow. Tauragė.

§ **428.** Rzeczowniki na *-uotė* zdarzają się w dialektach. Służą one m. in. za nazwy kur: *kuoduõtė* 'czubatka', *šlakuõtė* 'jarzębiatka' i inne. W zasadzie są to urzeczownikowione formy przymiotników na *-uotas*: *kuoduõtė* : *kuodúotas* 'czubaty' od *kuõdas* 'czub'; *šlakuõtė* : *šlakúotas* 'cętkowany; piegowaty' od *šlãkas* 'większa kropka; plamka; pieg'. Urzeczownikowienia dokonano za pomocą przyrostka *-ja-*, f. *-ė*, przy czym dwugłoska *-uo-* zgłoski poprzedzającej otrzymała intonację cyrkumfleksową: *-úot-a*>*-uõt-ė*. Według *kuoduõtė* i rzeczowników podobnych na podstawie przymiotnikowej formy *rudà* wzgl. *rudóji* urobiono nową nazwę *ruduõtė* 'karmazynka'. Przedstawione nazwy kur mają rodzaj żeński, ponieważ *vištà* 'kura' jest tego właśnie rodzaju. Podobnie tłumaczyć należy rodzaj żeński nazw łąk, jak *Kelmuõtė* w pow. Mažeikiai : *kelmúotas* 'pokryty pniami' od *kélmas* 'pień'; *Kemsuõtė* w pow. Mažeikiai : *kemsúotas* 'pokryty kępami, kępiasty' od *kémsas* 'kępa'. Obie nazwy, *Kelmuõtė* i *Kemsuõtė* są rodzaju żeńskiego, ponieważ lit. *píeva* 'łąka' ma ten właśnie rodzaj. Należy jeszcze dodać, że rzeczowne formy typu *kuoduõtė*, *kelmuõtė* wolno traktować jako skróty połączeń *kuodúota vištà*, *kelmúota píeva*. — Jeszcze szczegół. Wyrazy na *-uotė* mogą też mieć zakończenie *-čia* zamiast *-tė* (III § 71). Skardžius 354 podaje z pism pisarki Žemaitė II 181 wyraz *vaikuočia* 'dzieciata' : *vaĩkas* 'dziecko'.

Odpowiedniki męskie rzeczowników na *-uotė* mają zakończenie *-uotis*, *-čio* (niekiedy także *-uočius*). Przykładów jest bardzo mało. Z dawnych tekstów znamy m. in. *raupsuotis* 'ktoś trędowaty' : pl. *raupsaĩ*, *-ų̃* 'trąd'. Na podstawie *akúotas* 'ość' utworzono dwa wyrazy: *akuõtis* i *akuotuõtis* w zastosowaniu do jęczmienia (*miẽžis*). Podana na drugim miejscu forma *akuotuõtis* jest na obszarze litewskim bardzo rzadka, Lietuvių kalbos žodynas ma ją jedynie z Dusetos. Co się zaś tyczy odmianki *akuõtis*, która jest pospolita, to wypadnie ją tłumaczyć jako powstałą chyba przez haplologię : **akuot-(uot)is*.

-itas, *-ytas*, *-ytis* itd.

§ **429.** Z przyrostkiem *-itas* występuje przymiotnik *sãvitas*, *-à* 'swoisty' (adv. *savitaĩ* 'na swój sposób'). Urobiono go od zaimka zwrotnego **sav-*: acc.

sg. *savė* 'siebie' (III § 305. 309). — Imię własne *Sebitỹs* jest najprawdopodobniej spokrewnione z *sãvitas* — oparte jest na zaimku zwrotnym **seb-* jak w stsł. acc. *sebe*.

Deminutywne *-it-* mamy zapewne w wyrazie *mažitỹs*, dat. pl. *mažitiemus* 'maluczki' Dauksza, Post. 256_{38}, 'maluchny' ibid. 408_{1}, 'malutki' ibid. 407_{49}.

Rzeczownikiem na *-ita* jest *dabità*, gen. *dabìtos* 'strojniś' obok *dabìšius* 'id.'. Formacją innego chyba rodzaju jest *Upità*, nazwa rzeki w pow. Kretinga — niewątpliwie deminutivum do *ùpė* 'rzeka'.

§ **430.** Z przyrostkiem *-yta* występuje prastara nazwa pokrewieństwa *anýta* 'matka męża' : prus. *ane* 'babka' *V.* 172, stwniem. *ana* 'babka', łac. *anus*, *-ūs* f. 'stara kobieta, staruszka'.

Przyrostek *-ytas* lub *-yta* charakteryzuje szereg wyrazów o pejoratywnym znaczeniu. Nazwy przedmiotów: dial. pl. *klipỹtai* 'pokrzywiony wóz' : *klỹpti*, *klỹpsta* 'wykrzywiać się'; *skivỹtas* 'strzęp' w dialekcie Kurschata obok *skiáutė* 'skrawek materii', przy czym wzajemny stosunek między tymi wyrazami trzeba dopiero wyjaśnić. Nazwy osób: *klipytà* 'koślawiec, ktoś o krzywych nogach' (także 'przedmiot rozchybotany') i *klibytà*, odmianka poprzedniego wyrazu.

§ **431.** Za pomocą przyrostka *-ytis*, f. *-ytė* tworzy się przede wszystkim deminutiva, które rozpowszechnione są głównie w dialektach, dajnach lub w tekstach zabarwionych gwarowo.

Masculina na *-ytis* : *brolýtis*, *-ýčio* : *brólis* 'brat'; *sūnýtis* : *sūnùs* 'syn'; *šunýtis* : *šuõ* 'pies'; *vilkýtis* : *vil̃kas* 'wilk' itd.; *Petrýtis* (w dialekcie Pagramantis zazwyczaj w ujemnym znaczeniu): *Pẽtras*; na podstawie rzeczowników rodzaju żeńskiego utworzono: *vištýtis* 'kurczę' : *vištà* 'kura'; *žąsýtis* 'gąska' : *žąsìs*, *-iẽs* f. 'gęś'. W dialektach niektóre deminutiva zamiast przyrostka *-ytis* mają jego odmiankę *-ykštis*. W ten sposób obok *šunýtis* zdarza się *šunykštis*. Do tej samej grupy znaczeniowej należy *bandýkštis* 'bydlę', już w Postylli Daukszy 38_{27}: *bandà*, *-õs* 'stado', w Postylli 40_{33}. 340_{33} 'bydło'. O oboczności *t* : *kšt* w budowie wyrazów por. np. § 436.

Są też deminutiva na *-ytis*, urobione od przymiotników. W języku literackim rozpowszechnione jest *mažýtis*, *-ė* : *mãžas* 'mały'; z Postylli Daukszy znamy *vienytis* 'samiuchny' 145_{16}, 'samuczki' 312_{34} : *vienas* 'jeden'.

Feminina na *-ytė* pochodzą od rzeczowników rodzaju żeńskiego. Podobnie jak masculina na *-ytis* mają one przycisk na zgłosce z przyrostkowym *y*, którego intonacja nie jest jednak na całym obszarze litewskim ta sama: w języku literackim i w dialektach niezachodnioauksztajckich jest ona akutowa, ale w zachodnioauksztajckim cyrkumfleksowa. — Przykłady z języka literackiego i z dialektu twereckiego:

burnýtė : *burnà* 'usta, gęba, twarz'; pl. *kakýtės* : *kãkos* 'piersi kobiece'; pl. *kelnýtės* : *kélnios* 'spodnie'; *rankýtė* : *rankà* 'ręka'; *skarýtė* : *skarà* 'chusta' itd.; *Marýtė* : *Marijà* lub *Marẽ*.

Formacje na *-ytis, -ė* wyrażają także znaczenie patronimiczne oraz pochodzenie odmiejscowe. Co się tyczy formacyj patronimicznych, to szczególnie częste są feminina urabiane od nazwisk na *-is* : *Dangutýtė* : *Dangùtis* (< *Dañgis*); *Petraitýtė* : *Petráitis*. W języku przedstawionym przez A. Schleichera syn kogoś o nazwisku *Kumutā(i)tis* nazywa się haplologicznie *Kumut(āit)ýtis*, a córka *Kumutýtė*. Na Żmudzi Niemiec, tj. mieszkaniec kraju *Vókia* 'Niemcy', nazywa się *vókytis*, f. *vokýtė* (: liter. *vókietis, -ė*); tam też używa się określeń, jak np. *šiaulýtis* 'mieszkaniec miasta *Šiauliaĩ*'.

W dialektach feminina na *-ytė* zdarzają się jeszcze z innymi znaczeniami, niż to wyżej podano. Tak np. *-ytė* tu i ówdzie bywa w nazwach krów : *šlakýtė* 'krasula' w miejscowości Kuliai pow. Kretinga obok nazwy kur *šlakuõtė*, o czym wyżej; nie dość jasna jest nazwa *rašýte* 'w drobne plamy' : z **rašyt-ytė*, na podstawie partic. *rašýtas, -a* do *rašýti* m. in. 'wyszywać desenie'?

Zamiast *-ytė* w dialektach występuje *-yčia*, po części w związku z wymianą *-ė* : *-ia* (III § 71), po części zaś pod wpływem pożyczek słowiańskich na *-ica* > lit. *-yčia*. Przytoczymy tu parę określeń córki : *brolyčia* 'córka brata' obok *brolė̃čia* z *ė*, jak w *brolė̃nas* lub *brólėnas* 'syn brata'; *seseryčia* 'córka siostry' obok liter. *seserė̃čia*, z *ė*, jak w *seserė̃nas* 'syn siostry'; *žal(k)týčia* 'córka legendarnego węża' : *žal(k)tỹs, -čio* 'wąż'.

Przyrostek *-yčia* stanowi część składową złożonego przyrostka *-in-yčia*. Wyrazy o tym przyrostku nietrudno znaleźć w dawnych tekstach, ale we współczesnym języku literackim ich nie ma: uchodzą one za slawizmy. I rzeczywiście, wśród wyrazów na *-inyčia* są bardzo dawne a jawne slawizmy : *bažnýčia* 'kościół' z błr. **bož(ь)nica*. Dalej, nie brak wyrazów powstałych z przekładu oryginałów słowiańskich, ale przy zachowaniu przyrostka : *akmenyčia* Szyrwid, Diction.[5] 82 z pol. *kamienica* : *akmuõ* 'kamień'; *kaulinyčia* Szyrwid, op. cit. 107 z pol. *kostnica* (*kośnica*) : *káulas*, pl. *káulai* 'kość'; dial. *var̃pinyčia* Szyrwid, op. cit. 51 z *dzwonnica* : *var̃pas* 'dzwon' itd. Według tych pożyczek znaczeniowych, oznaczających 'miejsce, gdzie się coś znajduje', zaczęto tworzyć dalsze wyrazy na *-in-yčia*, już bez pomocy obcojęzycznej : *vilkinýčia* 'wilcza nora' : *vil̃kas* 'wilk'.

Przyrostek *-ytis*, f. *-ytė* lub *-yčia* zdarza się w nazwach wód oraz w nazwach miejscowości: *Vilkýtis*, rzeka w pow. Joniškis; *Žaltýtis*, rzeka w pow. Marijampolė; *Ežýtė*, rzeka w pow. Kedainiai i *Ežytė̃lė*, rzeka tamże; *Šarkýtė*, rzeka w pow. Anykščiai; — *Vištýtis*, miejscowość w pow. Vilkaviškis; pl. *Katýčiai*, miejscowość w pow. Pagėgiai; *Žemýtė*, wieś w pow. Kretinga.

§ **432.** Wyrazy męskie o przyrostku *-ytis* datują się z epoki bałtycko-słowiańskiej. Lit. *brolýtis* 'braciszek' ma dokładny odpowiednik w łot. *brālītis*, a lit. *vilkýtis* prawie dokładny w sch. *vùčić* 'wilczek' z **vьlkitjь* (< **-itjo-* = lit. **-yčias*). Warto mieć na uwadze, że odpowiednie polskie wyrazy kończą się na *-ic* lub *-yc, -ow-ic, -ew-ic* : dawne *ślachcic* 'potomek ślachty', *księżyc* 'książę', właściwie 'mały ksiądz', dawne *królewic* 'syn króla' itd.

Feminina na *-ytė*, *-yčia* są późniejszego pochodzenia w porównaniu z wyrazami męskimi na *-ytis*. W językach słowiańskich feminina na **-itja* w ogóle nie istnieją, wyrazy zaś jak stsł. *děvica*, pol. *dziewica* mają *c* z *k*. — Godne uwagi jest to, że w dialekcie twereckim pospolite są formacje na *-ytė*, ale z *-ytis* występuje tylko *žūsícis* 'gąska' — zazwyczaj bywa *-iūcis*, por. WNT I (1934), s. 122 n. Że przyrostek form męskich i związanych z nimi form żeńskich nie musi być ten sam, widzieliśmy to na oboczności m. *-iokas* : f. *-iotė*, § 426.

§ **433**. Istnieją przyrostki zawierające połączenie *-yst-*, z *s* przed *t*.

Przymiotników na *-ystas* jest bardzo mało, a i te, co są, budzą podejrzenie co do swej rodzimości. Tak więc, zanotowany w pow. Ukmergė przymiotnik *ugnỹstas* 'gorący, porywczy' powstał chyba na pewno z przekładu pol. *ognisty*.

Znaczna jest za to liczba rzeczowników na *-ysta* wzgl. *-ystė*. Co prawda, rzeczowniki te przestały być kategorią żywotną. Formy na *-ysta* należą już tylko do dawnych tekstów lub dialektów, współczesnemu językowi literackiemu są raczej obce. Co się zaś tyczy rzeczowników na *-ystė*, to istnieją one w prawdzie w języku literackim, lecz datują się z dawnych czasów : nowych się już nie buduje. Rzeczowniki na *-ysta* i *-ystė* rzadko tylko pochodzą od czasowników, jak np. pl. *dalỹstos* 'podział' : *dalýti* 'dzielić', zazwyczaj zaś mają za podstawę przymiotnik lub rzeczownik. Rzeczowniki, o których mówimy, niekiedy tylko akcentowane są na zgłosce pierwszej : *gáilysta* 'żałość', *jáunystė* (?) 'młodość', zazwyczaj mają przycisk ruchomy na przyrostku, którego *y* wykazuje intonację cyrkumfleksową : *-ystà*, gen. *-ỹstos* obok *-ỹstė*. Pod względem znaczenia nasze rzeczowniki są to abstracta w szerokim znaczeniu tego terminu.

§ **434**. Przytoczone niżej wyrazy na *-ysta* pochodzą po części z Postylli Daukszy (gdzie zresztą ten sam wyraz ma często dwie formy, na *-ysta* i *-ystė*), po części ze Słownika Juszkiewicza, po części wreszcie z dialektologicznych zapisów:

gáilysta 'żałość', w Diction.[5] 270 'pokuta' : *gailùs* m. in. 'odczuwający żal'; *jaunystà* 'młodość' : *jáunas* 'młody' i *senystà* 'starość' : *sẽnas* 'stary'; *lapysta* 'pycha' Dauksza, Post. 441_{10} : *lapus* 'pyszny' ibid. 13_{36}, 'hardy' 20_{5} itd.

byskupystà 'biskupstwo' Dauksza, Post. 307_{33} : *býskupas* 'biskup'; *karalysta* 'królestwo' Post. 27_{9} : *karãlius* 'król'; *popiežysta* 'papiestwo' Post. 302_{29} : *pópiežius* 'papież'; *storastysta* 'starostwo' Post. 484_{16} : *storasta* 'starosta'; *vaivadysta* 'województwo' 484_{15} : *vaivadà* 'wojewoda'; *žmogysta* 'człowieczeństwo' Post. 53_{7} : *žmogùs* 'człowiek' itd. — Niektóre wyrazy na *-ysta* ze Słownika, Juszkiewicza : *brolysta* 'braterstwo' : *brólis* 'brat'; *draugysta* 'małżeństwo' : *draũgas* 'towarzysz, druh'; *dvarysta* 'pańszczyzna' : *dvãras* 'dwór, majątek'; *kerdžystà, -ỹstos* 'pasterstwo' : *ker̃džius* 'dozorca pastuchów, skierdź'. — We wsi Būdvietis, pow. Sejny jest *svetystà* 'pokrewieństwo' : *svẽčias* 'gość', niegdyś 'swojak', por. § 400.

Formy na *-ysta* spotyka się także w nazwach wód : *Aknystà, -õs, Aknýstą*, rzeka w pow. Utena; *Lokystà*, rzeka w pow. Kelmė i Tauragė.

§ **435.** A oto wyrazy na *-ystė*. Bierzemy je ze współczesnego języka literackiego, z Postylli Daukszy i z Dictionarium Szyrwida:

bedievỹstė 'bezbożność' Diction.[5] 9 : *bediẽvis* 'bezbożny'; *bendrystė* 'społeczność' Post. 234_{20} : *beñdras* 'wspólny, społeczny'; *jaunỹstė* 'młodość' i *senỹstė* 'starość', oba te wyrazy w Twereczu, ale już i w zabytkach : *jaunystė* Post. 358_{13}, *senystė* Diction.[5] 352 i inne;

bajorystė 'szlachectwo' Diction.[5] 364 : *bajõras* 'szlachcic'; *bernỹstė* w Postylli 28_{35} 'dzieciństwo', w Twereczu 'stan i okres życia kawalera' : *bérnas* w Postylli 123_{27} 'pacholę', w Twereczu 'kawaler'; *kaimynỹstė* 'sąsiedztwo' : *kaimýnas* 'sąsiad'; dial. *kun(i)gystė* 'pańszczyzna' : *kùn(i)gas* dawniej m. in. 'pan'; *mergỹstė* 'stan panieństwa, okres panieństwa', Post. $68_{39 \cdot 41}$ 'panieństwo' : *mergà*; *moterỹstė* 'stan małżeński, małżeństwo' Post. 68_{30}. 69_1 : *motė* 'niewiasta' 24_{20}, 'małżonka' 39_{23}; *vagystė* 'złodziejstwo' Post. 55_{29} : *vagìs, -iẽs* 'złodziej'; *žmogỹstė* 'człowieczeństwo' Post. 2_{18} (: *žmogystà* we współczesnym języku literackim 'obraz człowieka; osobowość, osobistość') : *žmogùs*. Już wyżej, § 433, potraktowano formacje na *-ysta* i *-ystė* jako takie, które korespondują ze sobą. W Postylli Daukszy ten sam wyraz może występować to z *-ysta*, to z *-ystė*. Znajdujemy tu m. in. *karalysta* 27_9. 59_7. 122_{30} i *karalystė* 2_{32}. 4_8, przy czym obie formy mają to samo znaczenie 'królestwo'.

Spośród nazw fizjograficznych na *-ystė* przytoczymy nazwę lasu w pow. Rokiškis *Samanỹstė* : pl. *sãmanos* 'mech'.

§ **436.** Osobną grupę wyrazów o przyrostku z połączeniem spółgłosek *-st-* stanowią przymiotniki na *-ykštis* lub *-yjščias* typu *vakarýkštis, -tė* lub *vakarýkščias, -ia* 'wczorajszy'. Są to przymiotniki urobione od przysłówków miejsca i czasu : *namýkštis* 'domowy' Dauksza, Post. 64_{33}. 301_{41}. 458_{52} : adv. *namiẽ* 'w domu'; *vakarýkštis, -tė* lub *vakarýkščias, -ia* (ta forma i u Szyrwida, Diction.[5] 392) 'wczorajszy' : adv. *vãkar* 'wczoraj'; *pernýkštis* 'przeszłoroczny' : adv. *pérnai* 'przeszłego roku'; *dabarýkštis* lub *dabar̃nykštis* (z przyrostkiem *-n-ykštis* według *pernýkštis*) 'obecny' : *dabar̃* 'teraz, obecnie'; dial. *nūnaĩnykštis* (z przyrostkiem *-n-ykštis* według *pernýkštis*) 'obecny' : adv. *nūnaĩ* 'teraz, obecnie'.

Pochodzenie przymiotników na *-ykštis* czeka dopiero na wyjaśnienie. Tymczasem można powiedzieć już tyle, że są one w pokrewieństwie z starosłowiańskimi przymiotnikami typu *domaštьńь* 'domowy' : *doma* 'w domu', *vьčeraštьńь* 'wczorajszy' : *vьčera* 'wczoraj', gdzie *-štьńь* pochodzi z **-(s)tj-ьńь* i jest konglomeratem przyrostkowym o drugim członie *-ьńь*. Godne uwagi jest to, że z podobnym konglomeratem mamy do czynienia w litewskim: w Diction.[5] 42 Szyrwida zamiast *namýškis* jest *naminykštis* = **nam-in-ykštis*, tylko że tu przyrostek ze spółgłoską *n* (por. *namìnis* 'domowy') jest na pierwszym miejscu.

-aitis, -ietis, -eitis

§ 437. Za pomocą przyrostka *-aitis*, gen. *-aičio* tworzy się przede wszystkim deminutiva. Za podstawę służy zazwyczaj rzeczownik. Przycisk spoczywa normalnie na przyrostku, ale niekiedy bywa i na zgłosce przedprzyrostkowej. Intonacja podprzyciskowej zgłoski przyrostka jest w języku literackim akutowa, w dialektach bywa i cyrkumfleksowa. — Deminutiva męskie na *-aitis* mają formy żeńskie na *-aitė*, o tej samej akcentuacji. — Przykłady : *jaunikáitis* 'młodzieniec', w Diction.[5] 153 Szyrwida 'młodzieniaszek' : *jaũnìkis* 'kawaler, kandydat do ożenku, pan młody'; *karvelaitis* 'gołąbiątko' Szyrwid, op. cit. 63 : *karvẽlis* 'gołąb'; dial. *kunigáitis* 'kleryk' : *kùnigas* 'ksiądz'; *lewaitis* 'lwiątko' Szyrwid, op. cit. 138 : *lẽvas* 'lew'. — Znacznie liczniejsza jest grupa deminutywów żeńskich na *-aitė* : *egláitė* (twer. *eglaĩtė*) : *ẽglė* 'jodła, świerk'; *epušáitė* (twer. *epušaĩtė*) : *ẽpušė* 'osika'; *kumeláitė* (twer. *kumelaĩtė*) : *kumẽlė* 'kobyła'; *kiauláitė* (twer. *kiaulaĩtė*) : *kiaũlė* 'świnia'; *mergáitė* (twer. *mergaĩtė*) 'dziewczynka' : *mergà* 'dziewczyna, panna'; — *pirkáitė* (twer. *pirkáitė* !) : *pirkià* 'chata' itd. — Przyrostek *-aitis* wchodzi w skład złożonego deminutywnego przyrostka *-ut-el-aitis*, który rozszerza niektóre przymiotniki. W Pagramantis na Żmudzi mówi się: *mažuteláitis* lub *mažiteláitis, -ė* 'malutki', *gražuteláitis, -ė* 'śliczniutki' : *gražùs* 'ładny, piękny'.

W ścisłym związku z przedstawionymi deminutywami pozostają wyrazy patronimiczne na *-aitis*, f. *-aitė* : *gimináitis* (dial. *giminaĩtis*), *-ė* 'krewny', właściwie 'pochodzący z (tego samego) rodu' : *giminẽ* m. in. 'ród'; *ponáitis* 'panicz' : *põnas* 'pan'; — *sūnáitis* 'syn syna, wnuk' : *sūnùs* 'syn'; *saváitis* 'krewny', dosłownie 'ktoś ze swoich' : *sãvas* 'swój'; nazwisko *Kuršáitis*, dial. *Kuršãtis* (> niem. *Kurschat*) znaczyło prawdopodobnie 'syn kogoś o nazwisku *Kuñšis*, kurończyk'; tutaj też zaliczymy dawne *tėvikštaitis* 'dziedzic' Dauksza, Post. 575_{26}, Szyrwid, Diction.[5] 50 : *tėvikštė* 'ojczyzna, patrimonium' Dauksza, Post. 40_2. 93_{25}.

Z przyrostkiem *-aikštis* zamiast *-aitis* : *kunigáikštis, -ščio* 'książę' : *kùnigas* 'ksiądz = panujący'.

Patronimiczny charakter mają nazwiska na *-aitis*, rozpowszechnione zwłaszcza w zachodniej Litwie : *Banáitis, -čio* obok *Banỹs*; *Giedráitis*, dial. *Giedraĩtis*, pl. *Giedraĩčiai*, miasteczko w pow. Ukmergė (pol. *Giedrojć, Giedrojcie*) obok np. *Giedrỹs*; *Tamošáitis* : *Tamõšius*; z przyciskiem na zgłosce pierwszej : *Kálvaitis* (także *Kalváitis* i *Kalvaitỹs*) obok *kálvaitis* 'syn kowala' : *kálvis* 'kowal'. — Nazwiska na *-aitis* częste są w nazwach miejscowych: *Jonáičiai*, wieś w pow. Klaipėda : *Jõnas* 'Jan'; *Joneláičiai*, wieś w pow. Šiauliai : *Jonẽlis* 'Janek'; *Jõnikaičiai*, wieś w pow. Klaipėda : *Jõnikas* (i *Jonìkas*), nazwisko. Inny charakter ma nazwa miasteczka w pow. Alytus *Nemunáitis* : *Nẽmunas*, rzeka. — Godna uwagi jest akcentuacja żeńskich formacyj na *-aitė*. Zazwyczaj mają one przycisk na przyrostku : *Daukšáitė* : *Daukšà*. Gdy jednak nazwisko podstawowe zawiera przyróstek *-ėnas, -ýnas* lub *-iũnas*, przycisk pada nie

na *-aitė*, lecz na poprzedzający przyrostek nazwiska : *Petrė̃naitė* : *Petrė̃nas*, *Jurkýnaitė* : *Jurkýnas*, *Misiū̃naitė* : *Misiū̃nas*.

W dialektach zdarzają się rzeczowniki na *-in-aitis*, oznaczające mieszkańców pewnych terenów : *laukinaĩtis* 'kto mieszka na polach' obok liter. *laukiniñkas* : pl. *laukaĩ* 'pola'; *miškinaĩtis* 'kto mieszka w lasach' obok liter. *miškininkas* : *mìškas* 'las'. — Do tej grupy należą: *žemaĩtis* 'mieszkaniec Żmudzi, Żmudzin; kto mówi po żmudzku' i *aukštaĩtis* 'mieszkaniec Litwy; kto mówi dialektem auksztajckim'. Najpierw zaistniała prawdopodobnie nazwa *žemaĩtis*, a to jako skrót nazwy plemiennej *Žemý-gala*. Dopiero jako oppositum do *žemaĩtis* urobiono nazwę *aukštaĩtis* od *áukštas* 'wysoki' (bo *žẽmas* to 'niski'). Por. I § 5. Nazwy *žemaĩčiai* i *aukštaĩčiai* to jedyne wyrazy, które w litewskim języku literackim ustalono z dwugłoską *ai* o intonacji cyrkumfleksowej.

W poszczególnych dialektach wschodniej Litwy feminina na *-aitė*, będące nazwiskami panien, przybrały formę na *-aičia* : *Karaliū̃naičia* obok *Karaliū̃naitė* do *Karaliū̃nas* (genetycznie 'królewicz'). Mamy tu do czynienia z wymianą cech osnownych *-ja* : *-ė*, a więc ze zjawiskiem, o którym już nie raz była mowa poprzednio, zob. m. in. § 431.

§ **438.** Przyrostek *-ietis* używany bywa głównie do urabiania wyrazów oznaczających przynależność wzgl. pochodzenie. Za podstawę dla tych wyrazów służą zazwyczaj rzeczowniki, niekiedy jednak i przymiotniki. Pod przyciskiem jest w nom. sg. z reguły zgłoska z przyrostkowym dyftongiem *ie*, któremu właściwa jest intonacja cyrkumfleksowa; zdarza się jednak, że przycisk pada na pierwszą zgłoskę wyrazu. Formacje na *-ietis*, znane już z najdawniejszych tekstów, mają we współczesnym języku literackim pozycję mocną. Przykłady : *kaimiẽtis*, *-čio* 'wieśniak' : *káimas* 'wieś'; *miestiẽtis* 'mieszczanin' : *miẽstas* 'miasto'; *sodiẽtis* 'wieśniak' : *sõdžius* 'wieś'; — *kauniẽtis* 'kownianin' : *Kaũnas* 'Kowno'; *telšiẽtis* 'Telszanin' : *Telšiaĩ*; *vókietis* 'Niemiec', tj. 'przynależny do kraju *Vókia*'. Na obszarze Litwy nie brak też nazw miejscowych na *-iečiai* : *Pasvaliẽčiai*, wieś w pow. Biržai obok *Pasvalỹs*, miasto : *Svalià*, *-iõs*, rzeka w pow. Pasvalys. — Przymiotnikowego pochodzenia jest dial. *laukiniẽtis* 'kto mieszka na polach, z dala od lasu' : *laukìnis* 'polny'.

Z innym znaczeniem, niż w wymienionych wyrazach i nazwach, występuje przyrostek *-ietis* w nazwie jeziora w pow. Lazdijai *Gil̃bietis*. Nazwa ta znaczyła początkowo zapewne tyle, co 'Głębokie', rozumieć ją więc należy jako **Gilv-ietis*, gdzie **gilv-* to osnowa przymiotnika *gilù-s* 'głęboki'. — Godnym uwagi wyrazem na *-ietė* jest *aviẽtė* lub *aviečià* 'malina', łot. dial. pl. *aviešas* = lit. *aviẽčios* — łączą ten wyraz z *avìs*, łot. *avs* 'owca'.

Odmiankę przyrostka *-eitis* z dyftongiem *ei* zamiast *ie* mamy m. in. w nazwie wsi w pow. Rokiškis *Vyžeĩčiai*.

§ **439.** W sprawie pochodzenia formacyj na *-ietis* i *-eitis*. Genetycznie były to najprawdopodobniej przymiotniki, które dopiero z czasem stały się rzeczownikami. Wysuwając to przypuszczenie, opieramy się na stanie rzeczy

u Daukszy. Występujący w jego Postylli wyraz *prašaliētis* ma mianowicie znaczenie przymiotnika 'postronny' $248_{24 \cdot 44}$; dziś jest to, jak wiadomo, rzeczownik. Drugi szczegół. Brzmienie przyrostka *-ietis* nie jest jedyne. Świadczy o tym m. in. odmianka literackiego przymiotnika *prašalaĩtis, -ė* 'ktoś postronny, obcy'. Zachodzi więc prawdopodobieństwo, że *prašaliētis* otrzymało to brzmienie dopiero wskutek zmiany *ai* w *ie*. Skoro tak, to nasz przyrostek łączy się genetycznie z tym *-aitis*, o którym mowa była w § 437, oraz z *-eitis*, zawartym m. in. w przytoczonej w § poprzednim nazwie miejscowej *Vyžeĩčiai* — dyftong *ei* w formacjach na *-eitis* zjawił się jednak zapewne wtórnie, w sposób, jak to pokazano w I § 275. Wolno więc mniemać, że pierwotne brzmienie przyrostka, o którym mowa, przed urzeczownikowieniem odpowiednich przymiotników było **-ai-t-*, samego zaś urzeczownikowienia dokonano za pomocą zwykłego substantywizującego przyrostka *-i̯o-*, f. *-ė*, § 81. Powstaje jeszcze pytanie, jaka jest geneza przyrostka **-ai-t-*. Zdaje się, że mamy tu odmiankę przyrostka *-ē-to-*. O możliwości wymiany *-ē-* : *-ai-* świadczą różnorodne dane języków indoeuropejskich, m. in. zaś znana wymiana w deklinacji greckiego wyrazu γυν-ή, gen. γυν-αι-κός 'kobieta, żona, gospodyni'. — Przymiotnikowy początek formacyj na *-aitis, -ietis, -eitis* przez długi okres czasu nie poszedł w zapomnienie — przeziera on w wyrazie *prašaliētis* u Daukszy; nie jest wykluczone, że podobną funkcję ma ten wyraz nawet we współczesnych dialektach.

-utas, -utis, -ūtas, -ūtis itd.

§ **440**. Z przyrostkiem *-utas* występują: *ãšutas* 'koński włos (w ogonie)' — wyraz o pierwiastku **aš-* 'ostry', jak np. w pl. *ãšmenys* 'ostrze', pokrewny i co do pierwiastka, i co do przyrostka polskiemu *oset* z **os-ъtъ*; *degùtas* 'dziegieć' — w pokrewieństwie z tym właśnie polskim wyrazem, którego ogólnosłowiańską formą było **deg-ъtь*, por. lit. *dègti* 'palić się; palić'; *riešutas*, pl. *riešutaĩ* (lub dial. *riešutỹs*) 'orzech' — wyraz pokrewny polskiemu *orzech* z **orěchъ*, ale w szczegółach przecież różny. Przyrostek *-utas*, f. *-uta* charakteryzuje niektóre w dialektach dotąd używane wyrazy o odcieniu deminutywnym wzgl. pejoratywnym : *vaikùtas* : *vaĩkas* 'dziecko', *mergutà* 'dziewczyna'; tu też zaliczymy *radùkas* 'podrzutek', dosłownie 'znajda' — skrót złożenia *rad-vilà, -õs* 'id.'. W znaczeniu 'łachman, ścierka' w dialektach są w użyciu *lãkatas* i *lùkutas*, gdzie uwidocznia się działanie harmonii samogłoskowej. — Formacje o przyrostku *-ut-* dobrze znane są w grupie językowej słowiańskiej, m. in. w języku polskim, gdzie jednak kończą się na **-ъtь* : *poleć* (por. niem. *Speck-seite*) z **pol-ъtь*. Wiele przemawia za tym, że litewskie formacje na *-utas* i słowiańskie na *-ъtь* miały początkowo osnowę spółgłoskową, która następnie się rozszczepiła, wydając z jednej strony lit. **-ut-a-s*, z drugiej zaś słow. *-ъt-ь* < **-ut-i-s*. Spółgłoskowa deklinacja słow. **degъtь* > pol. *dziegieć* zachowała się w dawnej czeszczyźnie : *dehet*, gen. *dehte* itd.

§ **441.** Za pomocą przyrostka *-utis* urobione są nazwy osób mających skłonność do pewnej czynności, zazwyczaj nie dość ważnej lub wprost ujemnej. Są to z reguły rzeczowne odpowiedniki przymiotników na *-us*. Przycisk mają te rzeczowniki na zgłosce z przyrostkowym *u* : *-ùtis*, podobnie jak odpowiednie przymiotniki na *-ùs*. Rzeczowniki na *-utis* właściwe są raczej mowie potocznej lub ludowej, aniżeli językowi literackiemu. Dawność rzeczowników na *-utis* gwarantuje występujące u Daukszy, Post. 533_{25} pl. *negintučiai* 'nieuporni' : *gintyti* 'spierać się' ibid. 87_{35}.

Przykłady: *klausùtis, -čio* : *klausùs* 'kto dobrze słyszy, ktoś o dobrym słuchu'; *krapštùtis* : *krapštùs* 'kto się lubi dłubać, ciągle pracuje'; *pliauškùtis* : *pliauškùs* 'gadatliwy'; *purškùtis* : *purškùs* 'kto łatwo wpada w gniew'; *šnekùtis* : *šnekùs* 'gadatliwy' (od *šnekùtis* pochodzi czasownik *šnekučiúoti* 'gwarzyć'); *tauškùtis* : *tauškùs* 'kto bez potrzeby wiele mówi'; *treškùtis* : *treškùs* 'kto lubi bardzo wiele mówić'; — według wymienionych wyrazów na *-utis* powstały w dialektach m. in.: *baugùtis* : *baugùs* 'bojaźliwy, lękliwy'; *staigùtis* : *staigùs* 'porywczy, skory do czegoś'.

Istnieją rzeczowniki na *-utis* o znaczeniu konkretnym — oznaczają one pewne drobne przedmioty, przez które dochodzi do skutku jakaś czynność; w poszczególnych wypadkach wyrazy tę służą i za nazwy osób : *barškùtis, -čio* 'grzechotka, klekotka; papla' : *barškė́ti, bárška* m. in. 'grzechotać'; *blizgùtis* 'błyskotka' : *blizgė́ti, blìzga* 'błyszczeć'; *skambùtis* 'dzwonek' : *skambė́ti, skam̃ba* 'wydawać dźwięk; dzwonić'; *sukùtis* 'bąk, fryga (zabawka); przyrząd do zamykania drzwi' : *už-sùkti* 'zakręcić'; *žibùtis* 'błyskotka, świecidełko' : *žibė́ti, žìba* 'błyszczeć, świecić się'; pl. *žvangùčiai* 'dzwonki nakładane koniom' : *žvangė́ti, žvañga* (*žvánga*) 'brzęczeć'. — Wynik czynności oznaczają m. in. pl. *likùčiai* 'resztki' : *lìkti, liẽka* 'zostawać, zostać'; pl. *trùpučiai* lub *trupùčiai* 'drobinki, drobne cząstki' : *trupė́ti, trùpa* 'kruszyć się, drobić się'.

Inne grupy wyrazów na *-utis*. Nazwy zbóż itd. różnorodnego pochodzenia: pl. *birùčiai* 'sypkie zboże (jak pszenica)' : *birė́ti, bỹra* 'sypać się'; pl. *vasarùčiai* 'zboże jare' : *vasãris, -io* 'luty'; pl. *pilkùčiai* 'szary groch' : *pìlkas* 'szary'; *skubùčiai* 'szybko rosnący groch' : *skubùs* 'rychły'; za Lietuvių kalbos žodynas podajemy dalsze nazwy roślin (ale bez podania odpowiedników polskich): *aklùtis* : *ãklas* 'ślepy'; *dagùtis* : *dagùs* 'kolący; ostry'; *dilgùtis* : *dilgùs* 'ostry'; *gajùtis* i fem. *gajùtė* : *gajùs* 'żywotny, wytrwały' itd.; — spośród nazw ptaków na *-utis* przytoczymy tu różnorodne nazwy 'dudka (Upupa epops)' : *budùtis, dudùtis, kukùtis* (tę nazwę przekazał i Szyrwid Diction.[5] 47), *lukùtis, lupùtis, tutùtis* (bezdźwięczna odmianka nazwy *dudùtis*, por. też *tũtlỹs*) — należałoby ustalić zasięg rozpowszechnienia tych wariantów, co ułatwiłoby ich zetymologizowanie; podobnie zróżnicowane są w dialektach nazwy bekasa (Scolapax gallinago)', w języku literackim *perkū́no ožė̃lis* : *mikùtis, takùtis, tikùtis*.

Przyrostek *-utis*, fem. *-utė* rozpowszechniony jest w formacjach deminutywnych, zarówno rzeczownych jak przymiotnikowych. Formę na *-utis* mają

szczególnie te rzeczowniki, które przed tym przyrostkiem wykazują spółgłoskę tylnojęzykową: *lokùtis* : *lokỹs* 'niedźwiedź' ; *vaikùtis* : *vaĩkas* ; *vilkùtis* : *vil̃kas* 'wilk' ; *spirgùtis* : *spir̀gas* 'skwarek' ; *žmogùtis* : *žmogùs* 'człowiek'; także m. in. *eglùtė* : *ẽglė* 'jodła' ; deminutiva przymiotnikowe : *gerùtis* : *gẽras* 'dobry' ; *gražùtis* : *gražùs* 'ładny, piękny' ; *lengvùtis* : *leñgvas* 'lekki' ; *mažùtis* (*mažutẽlis*, *mažutýtis*) : *mãžas* 'mały' ; *pilkùtis* : *pìlkas* 'szary' itd. — Imiona i nazwiska osób: *Jurgùtis*, imię i nazwisko : *Jùrgis* ; *Raštùtis* , *Urbùtis* obok *Ùrbas* , skrótu imienia *Ùrbonas* ; nazwy miejscowości: pl. *Meškùčiai* , wieś w pow. Alytus ; pl. *Ramùčiai* , miasteczko w pow. Šilutė ; nazwy wód : *Augùtis* , rzeka w pow. Mažeikiai ; *Vilkùtis*, jezioro w pow. Trakai obok *Vil̃kežeris* 'id.', a więc skrót tej dwuczłonowej nazwy; *Nykùtė* , lewy dopływ Niemna w pow. Šakiai obok *Nykà*, lewy dopływ Niemna tamże.

Spośród wyrazów na *-utė*, które nie są zwykłymi wariantami wyrazów męskich na *-utis*, wymienimy tu : *nãgutė* 'sknera' obok *nãgas* 'id.' (o podstawowym znaczeniu 'paznokieć'); dial. pl. *rãgutės* 'sanie', już u Szyrwida w Diction.[5] 332 obok liter. pl. *rõgės* 'id.' (: deminutivum *rogùtės*).

§ **442.** Liczba wyrazów rodzaju męskiego na *-ūtas* jest drobna; co więcej, są to wyrazy znane, jak się zdaje, tylko z dialektów. Przytoczymy tu: *laskū̃tas* 'łachman' obok *lã(s)katas* 'id.' — w pokrewieństwie z ros. лоскут 'id.', ale chyba nie pożyczka (byłoby *-ū̃tas*) ; *skarliūtas* 'łachman' obok *skur̃lis* 'id.'.

Istnieje też pewna liczba pejoratywnych nazw osób na *-ūta*, używanych zresztą tylko w dialektach: *blakūtà* (także *blakū̃tas*) 'kto się wałęsa' — mogłaby to być odmianka wyrazu *blãkutė* (rzadko *blãkūtė*) 'pluskwa', z którym związany jest czasownik *blakutinė̃ti* (*blakūtinė̃ti*) 'wałęsać się' ; *lemtūtà* 'niezdara, ślamazara' obok *nelémtas* 'marny ; niezdarny'. — Przyrostek *-ūta* tych wyrazów można by porównać z słow. *-yta*, np. w ros. *volokita* 'kto wałęsa się za kobietami'.

Wyraz *keliū̃ta* (i *keliū̃tė*) 'wąska, marna droga, dróżka' jest zapewne wariantem wyrazu *keliáutė* m. in. 'marszruta'.

Nazwa wsi w pow. Vilkaviškis, Šakiai, Marijampolė: pl. *Obšrū̃tai* od *obšrùs* 'jaźwiec, borsuk'.

§ **443.** W litewskim języku literackim istnieją trzy przymiotniki o przyrostku *-ūstas* wzgl. *-uistas*. Są to : *ligū̃stas* lub *ligùistas* 'chorowity' : *ligà*, *-õs* 'choroba' ; *miegū̃stas* lub *miegùistas* 'zaspany' : *miẽgas* 'sen' ; *vėlū̃stas* lub *vėlùistas* 'spóźniony' : *vėlùs* , *-ì* 'późny'. Jak widać, przymiotnik wymieniony na trzecim miejscu pochodzi od przymiotnika, dwa pozostałe od rzeczowników. Przycisk we wszystkich trzech przymiotnikach spoczywa na zgłosce z przyrostkowym *ū* wzgl. *ui*, która ma intonację akutową; por. jednak nazwę wsi pl. *Vylū̃sčiai* w pow. Tauragė, która w zasadzie jest formacją na *-ūstas*. Co się tyczy znaczenia, to wszystkim trzem przymiotnikom właściwy jest odcień ujemny. Wykładnikiem tego jest niewątpliwie dwugłoska *ui* (I § 244), choć bywa i *uo* — w dawnych tekstach i we współczesnych dialektach zda-

rzają się mianowicie warianty: *ligúostas*, *miegúostas* (lub *miegúosčias*). Geneza przymiotników na *-ūstas* nie jest dostatecznie jasna. W każdym razie są one przedlitewskie, na co wskazuje pruski rzeczownik *kailūstiskun* 'zdrowie', oparty chyba na pewno na przymiotniku **kailūstas*, który ze swej strony ma związek z stsł. *cěly* 'leczenie' : *cělъ* 'cały'.

§ **444.** Wyrazy o przyrostku *-ūtis*, f. *-ūtė* rozpowszechnione są raczej w dialektach. Spółgłoska przedprzyrostkowa może być albo niepalatalna, albo palatalna. Gdy odncśny wyraz ma przycisk na przyrostku, podprzyciskowe *ū* występuje z intonacją akutową. Co się tyczy znaczenia, to wyrazy, o których mowa, albo oznaczają pochodzenie odojcowskie, albo też są to, i to najczęściej, deminutiva.

Przykłady z żmudzkiego dialektu Pagramantis : *Vaičū́tis* 'syn *Vaičio*' (gen. sg.) ; *vargamistrū́tis* 'syn organisty' : *vargamìstras* ; *zuikū́tis* : *zuĩkis* 'zając';

przykłady z wschodnioauksztajckiego dialektu Tverečius : *vilkiū́tis* : *vil̃kas* 'wilk' ; *varniū́čiai* : *várna* 'wrona' ; *kačiū́tis* (: liter. *katū́tis*) : *katẽ* 'kotka', *kãtinas* 'kot' ; *varliū́tė*, w szczególnych wypadkach i *varliū́tis* : *var̃lė* 'żaba' ; — *viščiū́tė* : *vištà* 'kura' ; *dukčiū́tė* : *duktẽ*, gen. *duktẽs* 'córka' ; *voveriū́tė* : *voverìs* f. 'wiewiórka' ; *virveliū́tė* : *vir̃vė* 'sznur' ; *upeliū́tė* : *ùpė* 'rzeka', *upẽlis*, zwykłe deminutivum do *ùpė*.

W dialektach zdarzają się formacje deminutywne, po części z odcieniem pejoratywnym, na *-ūkštis* zamiast *-ūtis*. W dialekcie Pagramantis na Żmudzi słyszy się: *kiauliū́kštis* : *kiaũlė* 'świnia' , *vaikiū́kštis* : *vaĩkas* 'dziecko'. W języku Kurschata istniał wyraz *velniū́kštis* : *vélnias* 'diabeł'. — Przyrostki z połączeniem *kšt* zamiast *t* stwierdzamy i poza tym, por. np. § 445.

§ **445.** Istnieją przyrostki mające przed przyrostkowym *t* dyftong.

Nie są rzadkie formacje na *-uitis* zamiast *-ūtis* ; poznano je zarówno w dialektach żmudzkich, jak auksztajckich: żm. *mergùitis* 'dziewczynka', w pow. Kretinga : *mergà* ; *paukštùitis* 'ptaszek', pow. Mažeikiai : *paũkštis*, *-ščio* lub *paũkštė* 'ptak'. Zdarzają się i nazwy wód na *-uitis* : w pow. Alytus jest jezioro *Gilùitis*, *-čio* (w tymże powiecie jest i wieś pl. *Gilùičiai*) : *gilùs* 'głęboki'. — Sprawa pochodzenia przyrostka *-uitis* czeka dopiero na wyjaśnienie. W rozważaniach dotyczących tej sprawy należy zwrócić uwagę na oboczność nazw jezior *Gilùišis* i *Gilū́šis* (§§ 375. 376), co by wskazywało, że *ui* powstawało w pewnych warunkach z *ū*, będąc niejako jego fonetyczną odmianką.

W bardzo niewielkiej ilości, ale przecież są formacje o przyrostku *-autas* : *Eináutas*, rzeka w pow. Šiauliai ; *Viešnautas* , rzeka w pow. Kėdainiai ; *Vózgautas* , rzeka w pow. Šiauliai. W zasadzie ten sam przyrostek mamy w nazwie rzeki w pow. Jurbarkas *Labaũkštas*. — Geneza przyrostka *-autas* wzgl. *-aukštas* w wymienionych nazwach stanowi tymczasem zagadkę.

-antas, -entas, -intas, -untas

§ 446. W języku litewskim istnieje pewna niewielka grupa wyrazów pospolitych oraz nazw wód i miejscowości o przyrostkach zawierających połączenie spółgłosek *-nt-* : *-antas* itd. Chodzi tu o formacje zupełnie już nieproduktywne.

Z przyrostkiem *-antas* występują: dial. *gramañtas* 'gruda' obok dial. *grãmatas* 'kupa' — o pierwiastku, jak w pol. *gromada* ; dial. *lamañtas*, 'kawał' obok ros. ломоть 'kawałek ; kromka' : *lìmti, lìmsta* 'łamać się' ; — *Ãlantas*, rzeka w pow. Kretinga obok *Alnà, -õs, Al̃ną*, rzeka w pow. Lazdijai; *Sãlantas*, rzeka w pow. Kretinga obok np. *Salótas*, jezioro w pow. Telšiai; *Šlavañtas*, jezioro w pow. Lazdijai obok *Šlavẽ*, rzeka w pow. Anykščiai. Formę femininum na *-anta* mają: *Alantà*, rzeka m. in. w pow. Panevėžys — w pokrewieństwie z *Ãlantas* i *Alnà*, o czym wyżej; *Žvarantà* , *-õs* , *Žvãrantą*, rzeka w pow. Kaunas obok np. *Žvãrilas*, rzeka w pow. Šiauliai. Na *-antė* zakończone są np. nazwy rzek: *Kražañtė* obok *Krãžiai*, miasteczko w pow. Kelmė; *Ušañtė* w pow. Raseiniai obok *Ušnà* , *-os*, rzeka w pow. Kelmė.

Przyrostek *-entas* wzgl. *-enta* obserwujemy w następujących wyrazach i nazwach: *rameñtas* (z odmiankami *ramañtas* i *remeñtas*, a więc według zasad harmonii samogłoskowej) 'kula dla kaleki, szczudło': *reñti, rẽmia, rẽmė* 'wspierać'; pl. *serbeñtai* (lub *ser̃bentai*) 'porzeczki': *sir̃pti, sir̃psta*, dial. *sir̃bti* 'dojrzewać'.

Przyrostek *-entas* w nazwach wodnych: *Ẽlbentas*, rzeczka w pow. Tauragė; *Mélmentas*, rzeka w pow. Tauragė. W imionach osobowych *-entas* wyraża znaczenie deminutywno-patronimiczne: *Gaĩdentas* : *Gaidỹs* (: *gaidỹs*, gen. *gaĩdžio* 'kogut'); żm. *Putrãmentas* (stąd nazwisko polskie *Putrament* oraz nazwa wsi *Putrãmentiškė* w pow. Telšiai) — oparte na nazwisku **Putrãmas* z łot. pl. *putraimi*, dial. *putrãmi* 'krupa, krupy'. Przedstawiony tu litewski deminutywno-patronimiczny przyrostek *-entas* ma odpowiednik w słowiańskim przyrostku *-ętъ* wzgl. *-ęta* : pol. *Godzięt*, skrót dwuczłonowego imienia *Godzi-sław*; *Sulęt*, skrót imion o członie *suli-*, jak *Suli-sław*; *Borzęta* : *borzy-* w *Borzy-woj* itd.

Przyrostek *-intas* zawarty jest m. in. w wyrazach: *virviñtas* (w dialektach *vìrvintas* i *vìrbintas*) 'ciskawka, proca'; *žibiñtas* (i *žibiñčius*) 'świecznik' : *žibė́ti*, *žìba* 'świecić się, lśnić'. Nazw wód na *-intas* lub *-inta* jest sporo, spośród nich wymienimy tu: *Gáilintas*, jezioro w pow. Varėna : **gailas* 'biały', w pokrewieństwie z prus. *gaylis* 'biały' *V.* 459; *Žùvintas*, jezioro m. in. w pow. Alytus (i pl. *Žuvintaĩ*, wieś tamże) — nazwa ta dopuszcza różne tłumaczenia; *Širvintà*, *-õs*, *Šir̃vintą*, rzeka m. in. w pow. Ukmergė (i pl. *Šìrvintos*, *Šir̃vintos*, *-ų*, miasteczko); *Viešintà*, *-õs*, *Viẽšintą* (i pl. *Viẽšintos*, *-ų*, miasteczko) w pow. Kupiškis).

Zakończenie *-untą* wzgl. *-unta* ma parę wyrazów znanych z dawnych tekstów, a po części i z zapisów dialektologicznych: *kartuñta* (*kartuñtą*) 'kiedy-

kolwiek' obok *kar̃tą* 'raz'; *kiekuntą* 'ileś, nieco, coś niecoś' : *kiek* 'ile'; *vienuntą* '(choć) raz' (znany też jest wyraz *vienuntas* 'jedyny') obok prus. *ainonts* 'jemand' (gdzie *o* oddaje zapewne etymologiczne *u*). — Nie ma znaczeniowego związku z wymienioną grupą wyraz *grumuñtas* 'gruda'. Zresztą wyraz ten rozpowszechniony jest na obszarze wschodnioauksztajckim, może to więc być odmianka wyrazu **grumantas*, o pierwiastku **grum-*, jak w *grum̃stas* 'gruda'.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *d*

-das, -dė itd.

§ **447.** Pewna grupa wyrazów litewskich na *-das* to formacje urobione od przyimków: dawne *apdas* w Postylli Daukszy 423_{34} 'odzienie' : *ap-* (: *api-*, *apy-* : *apiẽ*); *iñdas* 'naczynie' : *in-* (=*į-*, *į*); *ìždas* 'skarb (państwa)', dawniej 'schowane, ukryte kosztowności, skarb' Szyrwid, Diction.[5] 337 : *ìš*; *nuõdas*, pl. *nuodaĩ* 'trucizna', dawniej, w Postylli Daukszy 'czary' 115_5, 'czarowanie' 394_2, 'trucizna' 339_{23} : *nuõ*; *priẽdas* 'dodatek' : *priẽ* 'przy'; dawne *samdas* 'najem' (stąd czasownik *samdýti*, *sam̃do* 'najmować, brać na służbę') : *sam-*, *san-*, *są-*; *uždas* u Szyrwida, Diction.[5] 164 'nakład, impensa, sumptus' : *ùž*.

Niektóre z wymienionych wyżej wyrazów mają odpowiedniki w innych językach indoeuropejskich. Tak więc, *samdas* to prawdopodobnie ten sam wyraz, co stsł. *sądъ*, pol. *sąd*. Lit. *apdas* wolno porównywać z stsł. *obьdo* 'thesaurus' — *ap-* i *obь-* to w gruncie rzeczy ten sam indoeuropejski przedrostek; różnica znaczeniowa nie jest istotna : początkowe znaczenie obu wyrazów było 'okrycie'. Od wyrazu *iñdas* pochodzi *indaujà*, *-õs*, *iñdaują* 'szafa na naczynia, kredens'. Jego dawniejsza forma była **indavā* — jadźwińska odmianka tej właśnie formy **endavā* dostała się na obszar ruski i polski, stąd rus. *endowa*, *jandowa* 'szerokie naczynie' i stpol. *jandula* 'czara' (1670), § 111.

§ **448.** Szereg wyrazów na *-dė* oznacza miejsce, gdzie jest coś trzymane:

alùdė 'piwiarnia', u Szyrwida, Diction.[5] 228 'beczułka (na piwo)' : *alùs* 'piwo'; *pelùdė* 'miejsce na plewy, plewnik' : pl. *pelaĩ*, *-ų̃*, dawniej, np. w Postylli Daukszy 86_{17} pl. *pelũs* 'plewy' — w *alùdė* i *pelùdė* samogłoska *u* przed *d* to genetycznie cząstka osnowy wyrazów podstawowych *alùs* i *pelũs*; według *pelùdė* urobiono wyraz *pašarùdė* 'część stodoły, gdzie trzymana jest pasza'; — wyraz *namùdė* 'tkanina domowa' (: *nãmas*, *namaĩ* 'dom') zbyt odbiega swym znaczeniem od *alùdė* itd., aby go z nimi łączyć, konieczne są dalsze rozważania;

antìdė 'pomieszczenie na kaczki' : *ántis*, *-ies* f. 'kaczka'; *žąsìdė* 'pomieszczenie na gęsi, gęsiniec' : *žąsìs*, *-iẽs* 'gęś'; *avìdė* 'owczarnia' : *avìs*, *-iẽs* 'owca'; *veršìdė* 'pomieszczenie na cielęta' : *ver̃šis*, *-io* 'cielę'; *arklìdė* i *arklỹdė* 'stajnia' : *arklỹs*, *-io* 'koń'; *šalìdė* 'sąsiek w stodole' : *šalìs*, *-iẽs* f. 'strona; kraj' — w wy-

mienionych wyrazach samogłoska *i* przed przyrostkowym *d* jest z pochodzenia zakończeniem osnowy wyrazów typu **ant-i-s*; *y* wyrazu *arklỹdė* pochodzi niewątpliwie z formy nom. sg. *arklỹs* (według *arklỹdė* obok *veršìdė* urobiono też formę *veršỹdė*);

ublãdė 'budynek, gdzie się mieści piec do pieczenia chleba' jest jedynym wyrazem zawierającym przed przyrostkowym *d* samogłoskę *a*, genetycznie najprawdopodobniej tę samą co samogłoska osnowna wyrazu podstawowego *ùblas* = **ubla-s* 'piec' : germ. **ufnaz* w stnord. *ofn*, stwniem. *ovan*, niem. *Ofen*.

Całkowita zgodność samogłoski przed przyrostkowym *-d(ė)* z samogłoską osnowną wyrazów podstawowych wskazuje na to, że mamy tu do czynienia z prastarymi złożeniami o drugim członie od pierwiastka **dhē-* w lit. *dė́ti* 'kłaść'. Złożenia takie należałoby przypuścić i dla pozostałych języków bałtyckich, bo formację pokrewną lit. *ublãdė* ma język pruski, mianowicie *umnode* 'piekarnia' *V*. 330 : *wumpnis* (=*vumpis*) *V*. 331 'piec do pieczenia chleba'. — Wolno mniemać, że i przedstawiony w poprzednim § przyrostek *-das* formacyj typu *iñ-das* 'naczynie' łączy się etymologicznie z pierwiastkiem **dhē-* w lit. *dė́ti*, że więc chodzi tu o formacje w zasadzie pokrewne.

§ **449.** Wśród formacyj o przyrostku *-das* badacze wymieniają niekiedy wyrazy wcale tu nie należące. Wyraz *klõdas* 'warstwa' (: *klóti* 'słać, składać') to zapewne dawne *klõtas* 'podłoga', z *d* według *paklõdas* 'podściółka'. Ten ostatni wyraz jest najprawdópodobniej pożyczką z pol. *podkład*. — Wyraz *gar̃gždas* 'żwir' jest bez wątpienia wariantem wyrazu *žvir̃gždas* = łot. pl. *zvirgzdi* 'id.' zapewne z *žvirždas*, pl. *žvirždai* 'id.' Szyrwid, Diction.[5] 245. Wyraz *gar̃gždas* zawdzięcza swe ukształtowanie oddziaływaniu chyba wyrazu pl. *gargõžiai* 'żużle'. — Do tej grupy zaliczymy też pl. *žabar̃gždai* 'drobny chrust' — wynik kontaminacji wyrazów *žãbai* lub *žabaraĩ* 'chrust' i *žvir̃gždai*.

§ **450.** Jest pewna liczba wyrazów na *-da* oznaczających 'drzazgę': *skebérda* obok *skebérla* : *skõbti*, *skãbia*, *skõbė*, iterativum *skabýti*, *skãbo*, *skãbė* 'zrywać, zrywając łamać'; *skelénda* i *skalánda* : *skélti*, *skẽlia*, *skẽlė* 'szczepać'; *skeliáuda*, także *skeliáudra* : *skélti* 'szczepać'; *skevélda* — o tym samym pierwiastku, co w *skẽvetas* 'skorupa' i *skiáutas* 'strzęp'. — Budowa wymienionych wyrazów na oznaczenie 'drzazgi' nie jest dostatecznie jasna. Tożsamość fonetyczna zgłoski pierwszej, mianowicie *ske-* wskazuje, że poszczególne wyrazy kształtowały się jeden zależnie od drugiego; por. jeszcze *skedérvė* 'drzazga', *skẽpeta* 'strzęp'. Znaczne trudności sprawiają w zgłosce drugiej morfemy *er*, *en*, *iau*, *el*. Być może, są to cząstki dawnych samodzielnych wyrazów: **skel-(ske)v-* obok **skev-(sk)-el-*. Co się tyczy zakończenia *-da*, to nie jest to w gruncie rzeczy przyrostek, lecz odmianka pierwiastkowego morfemu *-dra* (: *dìrti* 'drzeć'), por. *skeliáuda* obok *skeliáudra*; *-dra* mogło stracić *r* przez dysymilację: **skeberdra* > *skebérda*.

§ **451.** Spora ilość wyrazów na *-da* to pejoratywne określenia osób lub przedmiotów:

kabárda 'niezdara', *kabálda* i *kibìlda* 'kulas', *kebálda* 'coś wielkiego a niezgrabnego, harhara' — wszystkie te wyrazy zawierają pierwiastek *keb-*, jak w przymiotniku *keblùs* 'niezgrabny, niezręczny' oraz w szasownikach *kabė́ti*, *kãba* 'wisieć', *kìbti*, *kim̃ba* 'czepiać się'; *kreiválda* 'drzewo pokrzywione, krzywe': *kreĩvas* 'krzywy' ;

švebélda lub *švebeldà*, *-õs*, *švẽbeldą* 'szepleniuch' obok *šveplénti* 'szeplenić'; różnica w brzmieniu pierwiastka: **šveb-* : **švep-* wyraża też pewną różnicę znaczeniową: rzeczownik *švebélda*, z dźwięcznym *b*, ma odcień wyraźniej pejoratywny;

klibindà, *-iñdos* 'coś rozklekotanego', 'ktoś o krzywych nogach' obok *klibytà*, *-ỹtos* 'kto ma chód chwiejny, niepewny, kto chodzi jak kaczka': *išklìbti* 'rozklekotać się, rozchwiać się';

laskìnda 'obdartus' obok *lãskatas* 'łachman, strzęp';

lebéida 'ktoś gnuśny, ospały' obok *lẽbeda* lub *lebedà*, *-õs* 'ktoś bez energii, nieruchawy, ciamajda': *lebė́ti*, *lẽba* 'zaniedbywać się' — obok *lepė́da* 'niewieściuch', *lepũnas* 'delikatniś' : *lepáuti* 'żyć życiem niewieściucha'.

Budowa wyrazów, które przedstawiliśmy wyżej, sprawia badaczom trudności. Po części są to niewątpliwie wtórne formy wyrazów o zakończeniu *-ta*. Na tę ewentualncść wskazuje *taránda* 'kto często i wiele mówi' z ros. таранта 'id.'. W ten sposób np. *klibindà* mogłoby kontynuować dawne *klibytà*.

Do pejoratywnych nazw osób należą jeszcze: nazwa osoby *Galindžius* — niewątpliwie augmentatywny wariant wyrazu *galiñčius* 'siłacz' z **galint-ju-s*, urobionego od participium praes. **galint-* za pomocą przyrostka *-ju-*, jak np. *sùkčius* od participium praet. *sùkt-as*; dial. *galũdas* 'tyran' — wyraz powstały z przekształcenia dawnego *galũnas* 'mocarz' Szyrwid, Diction.[5] 154 (: *galė́ti* 'móc'); dial. *melũdà*, *-ũdos* 'kłamca' obok dial. *melùgis* 'id.' — szczegóły powstania wyrazu *melũdà*, jak też *galũdas* nie są znane.

Nie ma żadnego pejoratywnego odcienia wyraz *dailìdė* wzgl. *dailydė* 'cieśla', w Postylli Daukszy 'rzemieślnik' 396_{30} i 'budownik' 60_{46}. 255_{54}. Niepewne jest, niestety, już samo brzmienie naszego wyrazu: z *i* krótkim, czy długim przed *d*? Związane z tym wyrazem nazwy osób nie rozstrzygają tej sprawy: *Dailỹdė*, *Dáilyda* : *Dailidà*. Etymologicznie wyraz *dailìdė* i jego odmianki łączą się z drugim członem złożeń: *rata-dáila* 'kołodziej', *Kaš-dáila* 'koszykarz' oraz stsł. *drěvo-děľa* 'cieśla'.

§ **452.** W języku łotewskim silnie zakorzenione są przymiotniki o znaczeniu kwalitatywnym na *-ãds*, urobione od osnów odpowiednich zaimków: *kãds* 'co za, jaki' : *kas*; *tãds* 'taki' : *tas*; *šãds* 'taki' : *šis* itd. W języku litewskim tak zbudowane przymiotniki zdarzają się bardzo rzadko. W języku literackim mamy *vienódas* 'jednaki' : *víenas* 'jeden', w dialektach także *kitódas* 'odmienny': *kìtas* 'inny'; oba te przymiotniki na *-odas* mają odpowiedniki w łotewskim : *vienãds*, *citãds*.

Przyrostek *-ūd-* wchodzi w skład konglomeratu przyrostkowego *-ūdinis*, który charakteryzuje przymiotniki oznaczające smak i jakość jabłek: *saldū-dinis* : *saldùs* 'słodki'; *rūgštūdinis* : *rūgštùs* 'kwaśny'; *kartūdinis* : *kartùs* 'gorzki'; *kietūdinis* : *kietas* 'twardy'. We współczesnym litewskim języku literackim w normalnym użyciu jest tylko jeden z wymienionych przymiotników: *kietū-dinis*. — Geneza przyrostka *-ūd-* w konglomeracie *-ūd-inis* jest ciągle jeszcze przedmiotem dociekań. Tyle tymczasem ustalono, że jest pewien związek między nim a przyrostkiem *-ūnas* w *saldūnas*, *rūgštūnas* (*obuolỹs*) 'słodkie, kwaśne (jabłko)'. Dodamy jeszcze, że obok *-ūd-inis* występuje konglomerat *-ūn-inis* : *saldūninis*, *rūgštūninis*.

§ **453.** Na zakończenie tego krótkiego przeglądu przyrostków ze spółgłoską *d* podamy, że niekiedy zamiast tej spółgłoski zjawia się połączenie *zd*. Tak jest, m. in., w indoeuropejskim wyrazie na oznaczenie 'brody': stsł. *brada* z **borda*, ale lit. *barzdà*, *-õs*, *bar̃zdą*. Wzajemny stosunek między słow. **borda* a lit. *barzdà* i łot. dial. *bãrzda* czeka jeszcze na należyte wyjaśnienie.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *k*

-kas, -ka, -kis, -kus

§ **454.** Jako przymiotnik o przyrostku *-kas* przytacza się zazwyczaj *pìlkas* 'szary'. Zawiera on rzeczywiście, jak się przypuszcza, pierwiastek ten sam, co np. w *pelė̃* 'mysz', *pal̃vas* 'myszaty'; stsł. *plavъ*, pol. *płowy*; gr. πελιτνός 'szary', πολιός 'szary, siwy' itd., nie jest jednak, jak sądzimy, wyrazem przyrostkowym. Mamy tu raczej dawne tautologiczne złożenie **pel-k(el)-*, gdzie drugi człon **kel-*, występujący tu w postaci cząstkowej, to pierwiastek wyrazów: dial. *kalýnas*, *-à* 'biały', gr. κελαινός 'czarny' itd.

§ **455.** Przyrostek *-ko-* charakteryzuje w językach indoeuropejskich m. in. nomina actionis. W językach słowiańskich wyrazem z tego zakresu jest **znakъ*: pol. *znak* : stsł. *znati*, *znają*, pol. *znać*. Z języka litewskiego można tu przytoczyć *spė̃kas* 'siła, moc', łot. *spēks* 'siła, moc; mnóstwo' : *spė́ti*, *spė́ja* m. in. 'mieć wolny czas', *su-spė́ti* 'zdążyć'. Nie wykluczona jest też przynależność dwu następujących wyrazów: *maũkas* (także *mal̃kas*, I § 461) 'łyk' : *máuti*, *máuna*, *móvė* 'wkładać i zdejmować; wciągać i ściągać (m. in. pierścień)', także 'chciwie pić' (dopiero od *maũkas* urobiono czasownik *maũkti maũkia* 'ściągać, zsuwać; zadzierać rękawy', także 'chciwie pić, łykać wódkę)'; pl. *taukaĩ* 'tłuszcz, szmalec', łot. pl. *tauki* 'id.', prus. *taukis* 'szmalec' *V.* 378, stsł. *tukъ* 'tłuszcz' (stąd inchoativum *tùkti*, *tuñka* 'tyć, stawać się tłustym') — o tym samym pierwiastku, co w *tū́las* 'nie jeden', a także w pol. *tyć*: stczes. *otaviti sě* 'przychodzić do siebie, wracać do sił'; **vykas* w złożeniu *įvykis*, *-io* 'zdarzenie' oraz w czasownikach dial. *pavykė́ti*, *pavỹki* 'popędzić kogoś, aby dać mu impet' i *vỹkti*, *vỹksta* 'udawać się, podążać; odbywać się; powodzić się' : *výti*, *vẽja* 'gonić, pędzić'.

Inne wyrazy, które się w tym związku przytacza, nie są dość jasne. Mamy tu na myśli: *láiškas*, pl. *laiškaĩ* (dial. *laĩškas*) 'liść, list', prus. *lāiskas* 'książka, książeczka' obok stsł. *listъ* 'liść; roślina'; *sliẽkas* 'dżdżownica', łot. *slieka* 'id.', prus. *slayx* 'id.' *V.* 785 — w niejasnym stosunku do pol. *ślimak*, ale chyba na pewno o tym samym pierwiastku, co pol. *ślina*.

W dialektach, po części jednak także w języku literackim przyrostek *-kas* bywa wykładnikiem substantywizacji form partic. praet. pass. na *-tas*: *pridė̃tkas* 'dodatek' : *pridė́tas* : *pridė́ti* 'dodać'; *sandė̃tkas* 'mleko, masło od krów trzymanych na obcym pastwisku' : żm. *sándėtas* 'to, co złożone zostało na zapas'. W wyrazach tych *-kas* ustaliło się pod wpływem pożyczek słowiańskich, jak *pridõtkas* z rus. придаток lub pol. *przydatek*. Na ścisły związek między *pridė̃tkas, sandė̃tkas* a *pridõtkas* wskazuje też zgodność co do miejsca przycisku i intonacji samogłoski podprzyciskowej. Nie jest wyłączone, że powszechne na obszarze Litwy *pridur̃kas* 'coś dosztukowanego' : *pridùrti* 'dosztukować' pochodzi z dawniejszej formy **pridurtkas*. Podobnie chcielibyśmy tłumaczyć jeszcze wyraz *paspir̃kas* 'podpórka; pomoc', mianowicie wywodzić go z **paspirtkas*. — Co się znów tyczy dial. *padė̃lkas* 'co się podkłada pod coś (np. jajko pod kurę)' zamiast **padė̃tkas* : *padė́ti* 'podłożyć', to mamy tu wynik kontaminacji tego właśnie wyrazu z *padėlỹs* lub *padė̃lis* 'id.'.

Przyrostek *-ka* służy m. in. do mocji, tj. do budowy form żeńskich odpowiednich rzeczowników męskich. Formy żeńskie na *-ka* są w użyciu tylko w dialektach, językowi literackiemu doby współczesnej są one obce. Przykłady: *kaimynkà* lub *kaiminkà* (z *in* zamiast *yn* wskutek skrócenia) 'sąsiadka' : *kaimýnas* 'sąsiad'; dawne *kiemionka* 'kmiotka, colona' : *kiemionìs, -iẽs* 'kmieć, rolnik' Szyrwid, Diction.[5] 95; dial. *sodžionka* 'wieśniaczka' : *sodžionis* 'wieśniak' : *sõdžius* 'wieś'; *draũgalka* 'przyjaciółka, towarzyszka; druhna' : *draũgalas* 'towarzysz itd.'; *vagìlka* 'złodziejka' : *vagìlis* 'złodziejaszek'; *kumélkà* 'kobyła (z odcieniem ujemnym)' : *kumelỹs* 'źrebak; ogier'. Za wzór dla przedstawionych odpowiedniości posłużyły slawizmy, jak *mieščionka* 'mieszczanka' : *mieščionìs, čigonkà* 'cyganka' : *čigõnas, susiedka* 'sąsiadka' : *susiẽdas* 'sąsiad'.

Przedstawiony powyżej a przejęty z języków słowiańskich przyrostek *-ka* tak się zadomowił w języku litewskim, że zaczęto nim charakteryzować wyrazy rodzaju żeńskiego nawet wtedy, gdy nie było odpowiedniego masculinum. Tak otó, zamiast *bezdžiõnė* (z ros. обезьяна) w niektórych dialektach ustaliła się odmianka *bezdžionkà*. Godny uwagi jest wyraz *kurčionkà*, przezwisko stosowane do głuchej dziewczyny (u pisarza Vienuolisa) : *kur̃čias* 'głuchy'. Z jaką łatwością przedostawał się do języka litewskiego przyrostek *-ka*, widać ze sposobu przyswojenia dwu następujących wyrazów słowiańskich: dial. *kleget-kà* z pol. *klekot-ka*; dial. *sviest-muška* 'maślnica' z ros. масло-бойка. Według tych powstał wyraz *klaup-kà* (gen. *klaũp-kos*) 'klęcznik' : *klaũpti, klaũpia* 'klękać'.

Przytoczony wyżej wyraz *pridė̃tkas* występuje też w odmiance *pridė̃čkas*

'przydatek, dodatek'. Zdaje się, że mamy tu do czynienia ze zjawiskiem fonetycznym, z dysymilacją dwu spółgłosek zwartych. Na tę ewentualność wskazuje oddanie pol. *użytek* przez *užyčkas*, poświadczone w dawnych tekstach. Co się tyczy wyrazu *audėčkà*, to polega on zapewne na przekształceniu czysto litewskiego wyrazu *audėjà* 'tkaczka', rozumianego jako **audė-ja*, pod wpływem *tko-čkà* z pol. *tkaczka*, rozumianego jako *tka-czka*.

W dialektach, głównie wschodnich, zdarzają się deminutywne przymiotniki na *-ickas*, *-uckas* : *nuogickas* 'zupełnie nagi' : *núogas* 'nagi', *pìlnickas* 'bardzo pełny' : *pìlnas* 'pełny', *senickas* 'zupełnie stary' : *sẽnas* 'stary'; — *plikùckas* 'ostrzyżony bardzo krótko; wyłysiały' : *plìkas* 'łysy, goły'. Przytoczone formy na *-ickas* są niewątpliwie wariantami form na *-itkas*, znanych z dialektu okolic miejscowości Zietela (Zdzięcioł) : *mylitkas* 'bardzo miły'; podobnie i formy na *-uckas* pochodzą z pewnością z dawniejszych na *-utkas*. Genetycznie formy na *-itkas* i *-utkas* oparte są na formacjach czysto litewskich o zakończeniach *-it-elys*, *-ut-ėlis* : *mažitelỹs*, *mažutẽlis* 'maleńki, malutki'. Zachowano w nich wprawdzie morfemy *-it-*, *-ut-*, ale rodzimy przyrostek deminutywny *-elys*, *-ėlis* zastąpiono słowiańskim przyrostkiem *-kas*, zapożyczonym z białoruskiego lub polskiego już w okresie późniejszym, po zaniku jerów, por. pol. *maleńki*<**mal-en-ьkъ*, *dobrutki*<**dobr-ut-ъkъ*. W deminutywach typu *nuogickas*, *plikùckas* dawne połączenie *tk* zmieniło się w *ck*, a nie w *čk*, jak w *užyčkas*<pol. *użytek*, ponieważ działo się to w zasadzie na obszarze wschodnioaukształtajckim, gdzie *ť* palatalne z dawnego połączenia *tj* oraz z *t* przed *i*, *y*, *į*, *ie* występuje jako *ć* (*c*). — Do grupy wyrazów na *-ickas* należy *dìckas* 'dosyć duży', zapewne z **did-itkas* : ta podstawowa forma zatraciła przez haplologię zgłoskę *-di-*, skąd **ditkas*>*dìckas* wzgl. *dìčkas* 'id.' (i *dìčkis*, *-ė* 'wielki'). Jako oppositum do *dìckas* urobiono *mãckas* 'mały, maleńki' zamiast **mažitkas* do *mãžas* 'mały'.

§ **456.** Mamy niewielką a różnorodną co do znaczenia grupę wyrazów na *-kis*. Jest między nimi *dìčkis*, substantywna forma przymiotnika *dìčkas*, który przytoczono wyżej. Według *dìčkis* urobiono *drùčkis* 'człowiek lub bydlę grube': *drũtas* 'gruby, mocny'; obok *nebylỹs*, *-ẽ* 'niemowa' jest nie wyjaśniona dotąd, znana z dawnych tekstów odmianka *nebilkis* 'id.' (wyraz ten zawiera w pierwiastku *i* ze skróconego *y*, podobnie jak *drùčkis* ma *u* ze skrócenia *ū*). Odcinają się znaczeniem od powyższej grupy wyrazy: *dubur̃kis* 'zagłębienie w ziemi; zagłębienie na dnie rzeki lub jeziora' : *duburỹs* 'id.'; dial. *pleĩškis* 'klin' obok *pleĩštis* 'id.' (jest też oboczność *pleĩškas* : *pleĩštas* !) : *pleĩšyti*, *-ija* 'klinować'; *sùskis* 'parch' (i 'ktoś oparszywiały, wynędzniały') obok *sùsas* 'parch, świerzb'. — *Vóverkis*, rzeka w pow. Šiauliai obok *Voverìs*, *-iẽs*, rzeka w pow. Kaunas: *voverìs*, *-iẽs* f. 'wiewiórka' — nazwa *Vóverkis* ma przyrostek w postaci *-kis*, na *-is*, ponieważ tak zakończony był wyraz podstawowy *voverìs*.

Osobne miejsce wśród rzeczowników na *-kis* zajmuje starożytny wyraz

priekis 'przód', urobiony od prastarego wyrazku **prei*. Morfem *-kis* naszego wyrazu porównywa się słusznie ze słow. *-čь* w csł. adv. *pročь* 'precz'.

§ 457. Przyrostek *-kus* charakteryzuje w dialektach wyrazy będące pejoratywnymi określeniami osób i żywych stworzeń: *piršskus* 'pierdziel' obok *pirdžius* 'id.': *pérsti, pérdžia* 'pierdzieć'; *plèpkus* 'papla' obok *plepùs, -ì* 'kto wiele a niepotrzebnie mówi' : *plepéti* 'paplać'; *šàškus* 'ktoś oparszywiały' obok *šãšius* 'id.': *šàšti, šą̃šta* 'pokrywać się parchami'; *tùpkus* 'kto drepce w miejscu, pracuje powoli' obok np. *tupinéti* 'dreptać'.

Do tej grupy włączono też wyraz *meĩčkus* 'karmny wieprz', który jest odmianką wyrazu *meĩtėlis* 'id.' — o pierwiastku **meit-*, tym samym, co w *maitìnti* 'żywić, karmić'; wyraz *meĩčkus* z **meit-kus* jest ważnym przykładem, stwierdzającym zmianę fonetyczną *tk*>*čk*.

Przyrostka *-kus* używa się do budowy skróconych form dwuczłonowych imion osobowych: *Bùtkus* : *But-ginas, Bùt-rimas* itd.; *Taũt-kus* : *Taut-girdas, Taut-minas* itd.

Nie należy do przedstawionej wyżej grupy wyrazów na *-kus* wyraz *váiskus* 'wyraźny, jasny'. Jest to, jak sądzimy, w gruncie rzeczy wynik kontaminacji wyrazów *vaizdùs* wzgl. *veizdùs* 'wyraźny, jasny' i *áiškus* 'id.'. — Wyraz *ẽskus* lub *ėskùs* 'kto często i wiele je' jest jednym z licznych przymiotników na *-us*, wyrażających skłonność do czegoś, urobiono go zaś od wyrazu *ėskà* 'apetyt; żarcie'.

-akas, -aka, -ekas, -eka, -ėkas

§ 458. Wyrazów urobionych za pomocą tych przyrostków jest stosunkowo mało. Te, co są, stwierdzamy nie tyle we współczesnym języku literackim, co w dawnych tekstach i dialektach. Ciekawe i to, że wyrazy wykazujące te przyrostki mają ukształtowanie chwiejne: przed przyrostkowym *k* bywa w nich to *a*, to *e*; chwiejna osnowa kończy się to na lit. *-a-*(indoeur. *-o-*), to na lit. *-o-* (indoeur. *-ā-*).

W języku literackim na *-aka* kończy się *ãšaka*, dial. *ašakà* 'ość; plewa', łot. *asaka* 'ość'; ros. осока 'bagienna rznąca trawa z rodzaju Carex' — zdaje się, że nie jest to wyraz o przyrostku *-aka*, lecz raczej formacja reduplikacyjna, zawierająca dwie postaci tego samego pierwiastka: **aš-*, jak w pl. *ãšmenys* 'ostrze (noża itd.)', i **ak-*, jak w *akmuõ* 'kamień'. Nie jest dostatecznie wyjaśniony i wyraz *plãštaka*, dial. *plaštakà, -õs* oraz dial. *plãštakas, -ai* 'dłoń' — pierwiastek tego wyrazu zdaje się być w związku z stsł. *ploskъ* 'płaski; o szerokich liściach'.

Między wyrazami na *-akas* są pejoratywne nazwy osób: dial. *marmãkas* 'kto wiele i często mówi' : *marméti, mar̃ma* 'mamrotać'; dial. *matarãkas* 'człowiek ruchliwy, niespokojny; kto wiele a niepoważnie mówi' obok *mãtaras* m.in. 'człowiek niepoważny, który bez zastanowienia coś robi lub mówi'. — Deminutiva : *kalvakà* 'pagóreczek' : *kalvà* 'pagórek'; *bernẽkas* 'chłopak-podrostek; parobek' : *bérnas*.

Nie wiadomo, jak interpretować budowę wyrazu *melekẽlis* 'języczek' = **mel-ek-ėlis* obok łot. *mẽle* 'język' (nie 'mowa'). Na oznaczenie 'szczupaka' mamy obok wyrazu podstawowego *lydỹs*, gen. *lỹdžio* odmianki : liter. *lydekà*, gen. *ledẽkos* oraz dial. *lydẽkas* i *lydẽkis* (z *-ekis* ze względu na wyraz podstawowy *lydỹs*). Chwiejne ukształtowanie zakończenia ma wyraz oznaczający 'płetwę' : w języku literackim panuje forma *pẽlekas*, ale w dialektach są jeszcze *pelekà* (u Kurschata) i *pẽlakas*, pl. *pelakaĩ* — etymologia znajduje się ciągle jeszcze pod znakiem zapytania.

Przyrostki *-akas* itd. w nazwach fizjograficznych : *Skrýpakas*, jezioro w pow. Prienai; *Várnaka*, rzeka w pow. Kaunas : *várna* 'wrona'; *Vìšakis*, *-io*, rzeka w pow. Marijampolė — o pierwiastku tym samym, co w nazwie rzek : *Viešà* w pow. Utena i *Viešià* w pow. Kaunas; *Valdãkis*, *-io*, jezioro w pow. Alytus; *Vaštãkė*, rzeka w pow. Raseiniai; — *Pẽlekas*, jezioro m. in. w pow. Lazdijai; — *Lydẽkis*, *-io*, jezioro m. in. w pow. Utena — obok *lydẽkis* 'szczupak'.

§ **459.** Rzeczowniki o przyrostku *-ėkas* urabia się głównie od rzeczowników, choć mogą być i innego pochodzenia. Podobnie jak rzeczowniki na *-iokas* (§ 465), i te na *-ėkas* służą do wyrażania znaczenia deminutywnego wzgl. pejoratywnego. Przycisk w nom. sg. pada na zgłoskę z przyrostkowym *ė*, które ma intonację cyrkufleksową. Rzeczowniki na *-ėkas* należą, ogólnie biorąc, do słownictwa dialektów wschodnioauksztajckich, w współczesnych tekstach literackich zdarzają się rzadko. — Przykłady:

arklẽkas 'konisko' : *arklỹs* 'koń' ; *meitėlẽkas* 'wieprzek' : *meĩtėlis* 'wieprz karmny'; *paršẽkas* 'prosiak' : *par̃šas* 'prosię'; *šunẽkas* 'psisko' : *šuõ*, *šuñs*, *šuniẽs* 'pies'; *bernẽkas* 'chłopak' (deminutivum *bernėkáitis* 'chłopczyk') : *bérnas*; *ponẽkas* 'paniątko' : *põnas*; *žmogẽkas* 'człeczyna' : *žmogùs* 'człowiek'. — Do grupy wyrazów o pejoratywnym znaczeniu należą m. in. jeszcze : *paplevẽkas* 'smyk, niepoń' obok *plevėsa* 'swawolnik etc.' ; *pašlemẽkas* 'wyrzutek, śmiecie ludzkie; safanduła' obok *šlãmas* 'śmiecie, odpadki'. — Wyrazy odosobnione pod względem znaczeniowym : *kabenẽkas* (z nie dość jasną odmianką *kanabẽkas*) 'hak do gnoju' obok ros. кобеня 'hak na ścianie'; *merlẽkas* 'kloc namokły w wodzie' i *šlapẽkas* 'drewno wilgotne'. Wśród rzeczowników na *-ėkas* zdarzają się niekiedy pożyczki słowiańskie, np. *smalẽkas* 'polano smolne' z pol. *smolak*.

Litewskie rzeczowniki na *-ėkas* mają odpowiedniki w dialektach łotewskich; por. np. *bernẽkas* : łotewskie deminutivum *bẽrnẽks*.

Zdarzają się i nazwy fizjograficzne na *-ėkas*, jak *Velėkas*, bagno w pow. Kuršėnai, gdzie jednak *ė* ma, jak widać, intonację akutową. Jako wyraz pospolity na *-ėkas* przytacza się nieraz przymiotnik *pelė́kas* (o przycisku nieruchomym) 'szary'. Zestawieniu tego przymiotnika z przedstawionymi wyżej rzeczownikami na *-ẽkas* stoi na przeszkodzie m. in. intonacja *ė*, mianowicie akutowa. Wolno mniemać, że przymiotnik *pelė́kas* łączy się etymologicznie w jakiś sposób z omówionym w § 454 *pìlkas* 'szary'.

Na wymienienie w tym związku zasługuje nazwa lewego dopływu Niemna w pow. Prienai *Perščėkė* obok łot. *Pērse*, prawy dopływ Dźwiny.

-ikas, -ikis, -ikė, -ykas

§ **460.** Z przyrostkiem *-ikas* występują rzeczowniki oparte na przymiotnikach, rzeczownikach i czasownikach.

Urobione od przymiotników rzeczowniki na *-ikas* oznaczają osoby, których właściwości stanowią znaczenie odpowiednich przymiotników podstawowych. Liczba tych przymiotników jest bardzo mała : *didìkas*, fem. *-ìkė* 'magnat' : *dìdis*, *-ė* 'wielki'; dawne *naujikas* 'nowak (nowicjusz)' Szyrwid, Diction.[5] 195 : : *naũjas* 'nowy'; *šventìkas* 'duchowny (ksiądz, pop)' : *šveñtas* 'święty'; nazwy grzybów : pl. *baltikai* 'rodzaj grzybów' : *báltas* 'biały'; *raudonìkas* 'grzyb prawdziwy, prawdziwek, borowik' : *raudónas* 'czerwony'.

W poszczególnych wypadkach rzeczowniki urobione od przymiotników mają przyrostek w postaci *-ikis*, gen. *-ikio* : pl. *baltìkiai* 'rodzaj grzybów' obok *baltikai*; *jaunìkis* 'młodzieniec; narzeczony, pan młody', dial. 'parobek' : : *jáunas* 'młody'; *juodìkis* 'rodzaj grzyba', pl. *juodìkiai* 'modra lub czerwona kapusta', *júodikis* (i *juodìkis*) 'czernina' : *júodas* 'czarny'; — nazwa jeziora: *Juodìkis* w pow. Trakai.

§ **461.** Rzeczowniki urobione od rzeczowników to przede wszystkim deminutiva : pl. *kankalìkai* 'dzwonki (kwiaty)' : *kañkalas* 'dzwonek'; dial. *puodìkas* 'garnuszek' : *púodas* 'garnek'; dawne *tarnikas* 'służka' Dauksza, Post. 160_{32} : *tar̃nas* 'sługa'; pl. *žirnìkai* 'groszek (kwiat)' : pl. *žìrniai* 'groch'; do tej grupy zaliczymy też dawne wyrazy patronimiczne : *brolikas* 'syn brata, bratanek' : *brólis* 'brat'; *šunìkas* 'psi syn (wyzwisko)' : *šuõ, šuñs, šuniẽs*. Nazwa fizjograficzna: *Ežerìkas*, jezioro w b. Litwie pruskiej : *ẽžeras* 'jezioro'. Nazwiska osób : *Jonìkas* lub *Jõnikas* : *Jõnas*, *Paulìkas* : *Paũlius*, *Petrìkas* : *Pẽtras* itd.; *Gedìkas* obok *Gẽd-butas*, *Gẽd-gaudas*, *Gẽd-vilas* itd. wskazuje na to, że przyrostka *-ikas* używano do charakteryzowania skróconych form złożonych imion osobowych.

Przyrostek *-ikas* jest składową częścią złożonego przyrostka *-yn-ikas* w żm. *mažỹnikas* (i *mazỹnikas* !), wyrazistszej formie przymiotnika *mãžas* 'mały'. Jest też odmianka tej formy *mažiũnikas*, z morfemem *-iũn-* zamiast *-yn-*.

Nie wszystkie wyrazy na *-ikas* są dostatecznie zrozumiałe. Taki np. jest *vainìkas* 'wieniec', mający dokładny odpowiednik w grupie językowej słowiańskiej : stsł. *věnьcь*, pol. *wieniec* — zawiera pierwiastek czasownika *výti vẽja, vìjo* 'wić', ale czym jest *-n-* (**vai-n-ikas*) ?

W współczesnym języku litewskim wyraźnej grupy wyrazów zdrobniałych rodzaju męskiego na *-ikis* nie ma, są jednak deminutywne feminina na *-ikė*, mianowicie w dialektach żmudzkich : *juostìkė* : *júosta* m. in. 'krajka, pas tkany'; *rankìkė* : *rankà* 'ręka'; *mergìkė* : *mergà* 'dziewczyna'; *senìkė* : *sẽnė* 'stara niewiasta, kobieta'; *Onìkė* 'Aneczka' : *Onà* 'Anna'; — nazwiska patro-

nimiczne': *Gauptìkė*, córka kogoś o nazwisku *Gauptỹs*; *Karšìkė*, córka kogoś o nazwisku *Karšỹs*.

§ **462.** Wyrazy na *-ìkas*, fem. *-ìkė* czasownikowego pochodzenia to głównie nomina agentis, po części jednak i nomina instrumenti.

Bałtycko-słowiańskim nomen agentis na *-ìkas* jest dial. *siuvìkas* 'krawiec', prus. *schuwikis* 'szewc' *V.* 496, słow. **šьvьcь* : pol. *szewc*, dawne *szwiec*. Nomina agentis na *-ikas* oznaczają osoby wykonujące pewną czynność nie tyle z racji uprawianego zawodu, co od przypadku do przypadku. We współczesnym języku literackim są one rzadkie; wymienimy : *ėdìkas* 'zjadacz (np. chleba); wyzyskiwacz' : *ėsti, ėda* 'żreć; jeść'; *plėšìkas* 'rabuś, bandyta' : *plė̃šti plė̃šia* 'rwać, drzeć; rabować itd.'. W mowie ludu zwracają na siebie uwagę nazwy osób według zajęć w gospodarstwie. Za podstawę dla tych nazw służy osnowa praeteritum' odpowiedniego czasownika: *kūlìkas* 'kto młóci': *kùlti, kùlia, kū̃lė* 'młócić'; *laužìkas* 'kto mnie len' : *láužti* 'łamać', dial. 'miąć len'; *lopìkas* : *lópyti, lópo, lópė* 'łatać'; *paganìkas* 'pomocnik pasterza' : *ganýti* 'paść' (przedrostek *pa-* w *pa-ganìkas* ma jednocześnie znaczenie pomniejszające); *romìkas* : : *rómyti, rómija* 'kastrować wieprze'; *statìkas* 'kto ustawia snopki zboża na polu' : *statýti* 'stawiać'; *šėrìkas* 'kto dogląda i karmi bydło we dworze' : *šérti, šẽria, šė̃rė* 'karmić bydło'; *vėtìkas* : *vė̃tyti, vė̃to, vė̃tė* 'przewiewać zboże'. Prawie wszystkie wymienione wyrazy podano z dialektu Kurschata, tylko że tu niektóre z nich mają formę na *-ikis*, np. *kūlìkis, poganìkis*. Inne wyrazy na *-ikis* : *pagunìkis, -ė* 'chłopiec lub dziewczyna do posyłek' (u Kurschata) : *gunióti* 'gonić, pobudzać, zmuszać do biegania'; *siuvikis* 'krawiec' Dauksza, Post. 142_3. 378_{21}.

Druga grupa wyrazów na *-ikas* to nazwy osób na podstawie niektórych, raczej ujemnych, czynności wykonywanych, ogólnie biorąc, z przyzwyczajenia; wyrazy te pochodzą nieraz od czasowników iteratywnych : *keikìkas*, fem. *keikìkė* 'kto klnie, używa przekleństw' : *kéikti* 'kląć'; *lindìkas* 'łazik' : *lį̃sti, leñda, liñdo* 'leźć' i *landìkas* 'łazik' : *landýti, lañdo, lañdė* 'łazić'; *lojìkas* 'papla, gaduła' : *lóti, lója, lójo* 'szczekać; paplać'; *laižìkas* 'lizus' : *laižýti, laĩžo, laĩžė* 'lizać', iterativum do *liẽžti, liẽžia* 'lizać'; *vaikštìkas* 'kto lubi chodzić, spacerować; podróżnik' : *váikščioti* 'chodzić'.

Jak już na początku tego § zaznaczono, rzeczowniki na *-ikas* występują niekiedy jako nomina instrumenti. Są to: *karìkas* 'to, co wisi, np. żuraw przy studni': *karóti, kãro* 'wisieć'; *lipìkas* 'belka z nacięciami, po której się wchodzi na górę' : *lìpti* 'wspinać się, włazić'; *malìkas* 'kij, za pomocą którego obraca się wierzchni kamień żaren' : *málti, mãla* 'mleć'; *stumìkas* 'drewniana zasuwka u drzwi' : *stùmti, stùmia, stū̃mė* 'pchać' (*stumìkas* z *u* krótkim nie pochodzi więc od osnowy praeteritum); *tupìkas* 'to, co jest w stanie przykucniętym' : *tupė́ti, tùpi* 'być przykucniętym'.

Na uwagę zasługuje wyraz *laimìkis, -io* 'przedmiot wygrany; zdobycz' :

laimė́ti, laĩmi, laimė́jo 'wygrać, osiągnąć, zdobyć' — wyraz *laimìkis* może być akcentowany i na pierwiastku : *láimikis* lub *laĩmikis*.

§ **463**. Wśród rzeczowników na *-ykas* odrębne miejsce ma *dalỹkas* 'część, pewna ilość; kawał(ek); udział w dziedziczeniu; przedmiot itd.' — w niejasnym związku z czasownikiem *dalýti dalìja, dalìjo* lub *dãlo, dãlė* 'dzielić'.

Z przyrostkiem *-ykas*, fem. *-yka* zachowało się nieco wyrazów deminutywnych i patronimicznych: pl. *Brotỹkai*, wieś w pow. Kretinga obok prus. *bratrīkai* 'bracia'; ros. dem. братик; femininum na *-yka karvýka* 'krówka' istnieje np. w pow. Ukmergė. Znane są też formacje na *-ykis*, fem. *-ykė* : *Beržýkis* w dialekcie rybaków litewskich w b. Litwie pruskiej; *Atýkė* i *Vaškýkė*, córki osób o nazwiskach *Atas* (*ã-*) i *Vaškỹs* — w b. Litwie pruskiej.

§ **464**. Litewskie przyrostki *-ikas, -ikis* itd. mają odpowiedniki nie tylko w pozostałych językach bałtyckich, ale też w grupie językowej słowiańskiej, gdzie występują w brzmieniu *-ьkъ, -ьcь, -ьka, -ьca, -ikъ, -icь, -ika, -ica*. Bardzo ważna jest okoliczność, że wymienione słowiańskie przyrostki spełniają w zasadzie te same funkcje, co litewskie wzgl. bałtyckie. Można nawet przytoczyć dokładne litewsko-słowiańskie odpowiedniości wyrazowe, co po części już wyżej zrobiono: lit. *jaunìkis* : stsł. *junьcь* 'młody byk'; lit. *siuvìkas* lub *siuvìkis* : słow. **šьvьcь* (stpol. *szwiec*), o czym mowa była już poprzednio; powtarzamy tu godne uwagi zestawienie lit. *vainìkas* z stsł. *věnьcь*. Litewskiemu (i w ogóle bałtyckiemu) deminutywno-patronimicznemu przyrostkowi *-ykas, -ykis* odpowiada w słowiańskim *-ikъ, -icь* (ros. *bratik*, stsł. *korabicь*, deminutivum do *korablь* 'statek, okręt'). Omawiania szczegółów wzajemnego stosunku litewskich (bałtyckich) i słowiańskich przyrostków typu indoeur. **-iko-*, **-iki̯o-* trzeba tu zaniechać.

-(i)okas, -oki(a)s, -okus

§ **465**. Przyrostek *-ókas* charakteryzuje m. in. przymiotniki urobione od liczebników a odpowiadające na pytanie 'w iloraki sposób?' : *dvejókas, -a* 'dwojaki' itd. Przymiotniki te znamy tylko z dialektów; w języku literackim odpowiadają im przymiotniki na *-ópas* : *dvejópas* 'dwojaki' itd., § 379. O przymiotnikach na *-okas* por. III § 410.

W związku etymologicznym z naszymi przymiotnikami liczebnikowego pochodzenia są zaimki jakościowe na indoeur. **-āki̯o-*, f. **-āki̯ā-*, a więc *kóks*, dawniej *kokis*, f. *kokià* 'jaki' : *kàs*; *jóks*, f. *jokià* 'żaden'; *kitóks*, dawniej *kitokias*, f. *kitókia* 'inny niż taki' : *kìtas -à* 'inny' itd. Por. III § 365.

§ **466**. Przymiotniki na *-okas* są formacjami pochodzącymi od przymiotników. W języku literackim przymiotniki te oznaczają właściwości nie dochodzące do miary; w poszczególnych dialektach, np. w twereckim bywa na odwrót: oznaczają one właściwości przekraczające miarę, ale w stopniu niewielkim. W tłumaczeniu z litewskiego języka literackiego na polski odpowiedni przymiotnik należy poprzedzać przysłówkiem 'dosyć, dość', w przekładzie

przymiotników twereckich wyrazami 'trochę za' : liter. *ilgókas* 'dość długi', twer. *ilgãkas* 'trochę za długi'. —W sprawie ukształtowania przymiotników na *-okas* godne uwagi są dwa szczegóły. W języku literackim przyrostek ten poprzedzony jest zawsze spółgłoską niepalatalną, bez względu na osnowę przymiotnika podstawowego, lecz w dawnych tekstach i dialektach spółgłoska poprzedzająca *-okas* może być palatalna, gdy mianowicie przymiotnik podstawowy ma osnowę na *-u-* : *sunkùs* 'ciężki': liter. *sunkókas*, dawne i dial. *sunkiokas*. Inny bardzo ważny szczegół co do budowy przymiotników na *-okas* jest ten, że w dialektach wschodnioauksztajckich, dawnych i dzisiejszych przymiotniki te przybierają formę na *-okus*, gdy przymiotniki podstawowe mają osnowę na *-u-*; tak jest m. in. w języku Szyrwida i w dialekcie twereckim: *saldùs* 'słodki' : *saldokus* 'przysłodszy (słodkawy)' Diction.[5] 307; *platùs* 'szeroki' : twer. *platókus* 'trochę za szeroki'.

Poniżej przytaczamy pewną ilość przymiotników na *-okas* z języka literackiego oraz na *-okas* lub *-okus* z dialektu twereckiego. Z języka literackiego: *plonókas* 'dosyć cienki' : *plónas* 'cienki (o tkaninie)'; *storókas* : *stóras* 'gruby'; *minkštókas* : *mìnkštas* 'miękki'; *kietókas* : *kíetas* 'twardy'; *įsókas* : *įsas* 'krótki'; *ilgókas* : *ìlgas* 'długi'; *šlapókas* : *šlãpias* 'mokry'; *sausókas* : *saũsas* 'suchy'; *ankstókas* : *ankstùs* 'wczesny' : adv. *ankstì* 'wcześnie'; *vėlókas* : *vėlùs* 'późny' itd. Z dialektu twereckiego: *mažókas* '(trochę) za mały' : *mãžas* 'mały' ; *didókas* : *dìdis, -ė* 'wielki' itd.; *ankštókus* : *añkštus* 'ciasny', *platókus* : *platùs* 'szeroki'; *statókus* : *statùs* 'stromy'; *sunkókus* : *suñkus* 'ciężki' — o tym, że w dawnych tekstach zamiast *sunkókas* lub *sunkokus* zdarza się forma *sunkiokas* była mowa już wyżej.

Urzeczownikowione przymiotniki wykazują, rzecz godna uwagi, ukształtowanie odmienne, mają mianowicie przed przyrostkiem spółgłoskę palatalną a *o* przyrostkowe o intonacji cyrkumfleksowej: *prasčiõkas* 'prostak' : *prãstas* 'zwykły, pospolity; marny'; *Mėlyniõkas*, jezioro w pow. Rokiškis: *mėlynas* 'siny, modry, niebieski'; por. też *naujõkas* 'nowicjusz; rekrut' : *naũjas* 'nowy' — przekład pol. *nowak*? Podobne ukształtowanie ma też wyraz *variõkas*, będący przekładem pol. *miedziak* : *vãri(a)s, -io* 'miedź'.

Osobną grupę urzeczownikowionych przymiotników na *-õkas* stanowią nazwy uczniów według klas, urobione od liczebników porządkowych: *ketvirtõkas* 'uczeń czwartej klasy' : *ketviřtas* 'czwarty'; *šeštõkas* 'uczeń szóstej klasy' : *šẽštas* 'szósty' itd. Są to jednak w gruncie rzeczy polonizmy; por. pol. *czwartak* 'uczeń czwartej klasy'. Polskiego pochodzenia jest też *šeštõkas* 'moneta mająca w sobie 6 jednostek' : pol. *szóstak* (*szostak*) 'moneta w dawnej Polsce, obejmująca 6 groszy (srebrnych lub miedzianych)'.

§ **467.** W języku litewskim jest znaczna liczba rzeczowników na *-iokas*, pochodzących od rzeczowników. Oznaczają one zazwyczaj wszelakiego rodzaju stworzenia, w tym i rodzaju ludzkiego, które wiekiem i wzrostem czy to nie dochodzą jeszcze do normy, czy też tę normę nieco przewyższają.

Przyrostkowe *o* tych rzeczowników ma zawsze intonację cyrkumfleksową. W przekładzie na polskie niektóre rzeczowniki na *-iokas* dobrze jest oddać przez odpowiedniki na -(*i*)*ak* : *arkliõkas* : *arklỹs* 'koń'; *katiniõkas* 'kociak' : *kãtinas* 'kot'; *kumeliõkas* 'źrebak' : *kumelỹs* 'konik; ogier'; *meičiõkas* 'wieprzek': *meĩtėlis* 'karmny wieprz' — przyrostek *-iokas* wyrazu *meičiõkas* zastępuje więc morfem *-ėlis* w *meĩtėlis*; *paršiõkas* 'prosiak' : *par̃šas* 'prosię'; *šuniõkas* 'psiak' : *šuõ, šuñs* lub *šuniẽs* 'pies'; *teliõkas* 'cielak' : dial. *tẽlias* 'cielę'; *meškiõkas* 'niedźwiadek' : *meškà* 'niedźwiedź'; *varliõkas* : *varlẽ* 'żaba'; *varniõkas* : *várna* 'wrona'; *viščiõkas* 'kurczak' : *vištà* 'kura'; *žąsiõkas* : *žąsìs, -iẽs* f. 'gęś'; — *berniõkas* 'chłopiec; młodzieniec; parobek' : *bérnas* — obok *mergiõtė* : *mergà* 'dziewczyna'; *piemeniõkas* 'pastuszek' : *piemuõ, -eñs* 'pasterz'; — *obuoliõkas* : *obuolỹs* 'jabłko'; być może tu wymienić należy odpowiedniość *piesčiõkas* 'tłuk, tłuczek w stępie' : *piestà, -õs* 'stępa'.

Do powyższej grupy wyrazów na *-iokas* należą też patronymica, jak *Karaliūniõkas*: *Karaliū̃nas, Raišeliõkas* : *Raišẽlis* itd. Jako odpowiedniki słowiańskie podajemy z języka polskiego: *Sirak*, skrót złożonego imienia o pierwszym członie *Siro-* : *Siro-slaw*; — *Antczak* : *Antek, Marciniak* : *Marcin, Szymczak* : *Szymek* itd.

Istnieją przykłady wskazujące na to, że wyżej przedstawioną grupę wyrazów deminutywnych charakteryzował niegdyś w pewnym zakresie i przyrostek *-okas* z poprzedzającą spółgłoską niepalatalną: dial. *rupūžõkas*, wyzwisko : *rùpūžė* 'ropucha'; *kaulõkas* m. in. 'żebro' : *káulas* 'kość'; dial. *tėvõkas* 'ojczulek' : *tė̃vas* 'ojciec'.

W tym związku wymienimy jeszcze: pl. *kojõkai* 'szczudła' : pl. *kójos* 'nogi'; obok wyżej wymienionego *pieščiõkas* 'tłuk, tłuczek' jest *piestõkas* 'id.'; pl. *žarnõkai* 'flaki' : pl. *žárnos* 'kiszki'. — W § 95 przedstawiono nazwy łodyg i słomy urobione od nazw odpowiednich roślin lub pól, z których sprzątnięto te rośliny; nazwy te mają w języku literackim przyrostek *-ojas*. Rzecz godna uwagi, że nasze nazwy występują także w formach na *-okas*: pl. *bulvienójai* : *bulvienõkai* 'nać ziemniaczana' : *bulviena*; pl. *samanójai* : *samanõkai* 'łodygi mchu' : pl. *sãmanos* 'mech'; pl. *sėmenójai* : *sėmenõkai* 'wymłócone główki lnu' : pl. *sė́menys* 'siemię lnu' itd. Wyrazy na *-okas* mają charakter gwarowy.

§ **468.** Rzeczowniki na *-õkas* czasownikowego pochodzenia są w języku literackim rzadkie, znamy je prawie wyłącznie z dialektów. Tu występują one głównie jako nomina agentis, niektóre tylko jako nomina instrumenti. Ogólnie biorąc, nasze rzeczowniki na *-õkas* mają odcień znaczeniowy ujemny.

Szeroko rozpowszechniony, także w języku literackim jest wyraz *viliõkas* 'zwodziciel' obok *viliõklis* 'id.' : *vilióti* 'wabić; zwodzić'. W dialektach wyrazów typu *viliõkas* jest sporo, przy czym pochodzą one zazwyczaj, jak ten wyraz, od czasowników o zakończeniach *-o-ti* w infinitivie i *-o-ja* w 3. praes.: *klajõkas* obok liter. *klajõklis* : *klajóti* 'tułać się; koczować'; *sapaliõkas* : *sãpalioti* lub *sàpalioti* (także *sapalióti*) 'bajdurzyć, pleść, bredzić'; *žvejõkas* obok liter.

žvejõklis 'rybak' : *žvejóti* 'łowić ryby'. Jako nomen instrumenti na *-okas* przytoczymy tu *kapõkas* 'siekaczka' obok liter. *kapõklis* 'siekiera' : *kapóti* 'siekać, rąbać'.

Przedstawione wyżej rzeczowniki na *-okas* czasownikowego pochodzenia mają dokładne odpowiedniki w grupie językowej słowiańskiej. Wystarczy podać tu parę przykładów polskich o przyrostkach *-ak*<**-akъ* i *-acz*<**-akjь* jak *śpiewak* : *śpiewać*, *żebrak* : *żebrać*; *oracz* : *orać*, *tulacz* : *tulać się*; *czerpak* : *czerpać* itd.

-(*i*)*ukas*, -(*i*)*ūkas* itd.

§ **469.** Przyrostek *-ukas* wzgl. *-iukas* służy na całym obszarze Litwy przede wszystkim do budowy wyrazów deminutywnych. Niepodobna podać jakichś szczegółowych reguł co do użycia obu postaci tego przyrostka, *-ukas* i *-iukas*: bardzo często ten sam wyraz, odpowiednio do dialektu, ma przed *-ukas* to spółgłoskę niepalatalną, to palatalną. Jedna przecież reguła obowiązuje, zdaje się, wszędzie: końcowa spółgłoska tylnojęzykowa bywa przed *-ukas* palatalna, w związku z czym deminutiva np. od *vil̃kas* 'wilk' i *rãgas* 'róg' brzmią *vilkiùkas*, *ragiùkas*. Nie inaczej jest, jak wiadomo, w językach słowiańskich, gdzie odpowiednie wyrazy mają przyrostek deminutywny w postaci *-ьkъ*, nie zaś *-ъkъ* : pol. *wilczek* z **vьlk-ьkъ*, *rożek* z **rog-ьkъ*. W kształtowaniu deminutivów na *-(i)ukas* godna uwagi jest też tendencja unikania spółgłosek zwarto-szczelinowych *č*, *dž*; od *pir̃štas* 'palec' i *gaidỹs* 'kogut' pospolitsze są i w języku literackim formy *pirštùkas*, *gaidùkas*, aniżeli *pirščiùkas*, *gaidžiùkas*. Zdarza się, że pewien wyraz ma dwie formy deminutywne, na *-iukas* i *-ukas*, zróżnicowane według znaczenia; urobione od *bérnas* m. in. 'młodzieniec; parobek' deminutiva *berniùkas* i *bernùkas* różnią się od siebie tak, że *berniùkas* znaczy 'chłopczyk', natomiast *bernùkas* 'parobczak (pomocnik parobka)'. — Wszystkie deminutiva na *-(i)ukas* akcentowane są w nom. sg. na zgłosce z przyrostkowym *u*, tak samo zresztą, jak pozostałe wyrazy na *-(i)ukas*.

Przykłady pochodzą z języka literackiego, po części także z dialektów: *ančiùkas*, dial. *antùkas* : *ántis*, *-ies* f. 'kaczka'; *viščiùkas* i *vištùkas* : *vištà*, *-os* 'kura'; *žąsiùkãs* : *žąsìs*, *-iẽs* f. 'gęś'; *arkliùkas* : *arklỹs* 'koń'; *kačiùkas* i *katùkas* : *katẽ*, *-ẽs* 'kot; kotka'; *kumeliùkas* 'źrebię' : *kumẽlė* 'kobyła'; dial. *meičiùkas* 'niewielkie prosię' obok *meĩtėlis* 'tuczny wieprz'; *šuniùkas* 'piesek' : *šuõ*, *šuñs*, *šuniẽs* 'pies'; *veršiùkas* 'cielątko' : *ver̃šis*, *-io* 'cielę'; *žmogiùkas* : *žmogùs* 'człowiek'.

Deminutywne formy na *-(i)ukas* mają także imiona osobowe, imiona chrzestne i nazwiska: *Adomiùkas* : *Adõmas*, *Jonùkas* : *Jõnas*, *Jurùkas* : *Jùras* 'Jerzy', *Petrùkas* : *Pẽtras*, *Pauliùkas* : *Paũlius*, *Simùkas* : *Sìmas*, *Šimùkas* : *Šìmas*, *Stasiùkas* : *Stasỹs*, *Stãsius* itd.; — *Juodžiùkas* : *Júodis* lub *Juõdžius*, *Keduliùkas* : *Kedùlis* (: *Kedỹs*), *Untuliùkas* : *Untùlis* itd.; formacje typu

Juodžiùkas mają obok siebie w poszczególnych dialektach feminina na -(*i*)*ukė*: *Balčiūnùkas* lub *Balčiūniùkas* (: *Balčiū̃nas*), f. *Balčiūn*(*i*)*ùkė*.

Nazwy wód o deminutywnym przyrostku -*ukas* wzgl. -*iukas*, fem. -(*i*)*ukė* : *Duobùkas*, jezioro w pow. Šiauliai obok *Duobùlis*, jezioro m. in. w pow. Utena; *Šermùkas*, jezioro w pow. Trakai : *Šer̃mis*, -*io*, jezioro w pow. Trakai; *Juodžiùkas*, jezioro w pow. Trakai : *Júodis*, -*džio*, jezioro w pow. Varėna itd.; *Jiesiùkė*, rzeka w pow. Prienai : *Jiesià*, -*iõs*, rzeka w pow. Kaunas (*Jiesiùkė* jest dopływem rzeki *Jiesià*).

Niektóre wyrazy na -*ukas*, początkowo deminutiva, nie wykazują już tego znaczenia: *piestùkas* 'tłuk, tłuczek, stępor' : *piestà* 'stępa'; dawne i dial. *pirštùkas* 'naparstek', już u Szyrwida, Diction.[5] 166: *pir̃štas* 'palec'; *radviliùkas* 'znajda', deminutivum do *radvilà*, -*õs*, *rãdvilą* 'id.'; *tėvùkas* 'ojciec ojca lub matki, dziadek' : *tė́vas* 'ojciec'.

Przyrostek -*ukas* charakteryzuje skróty dwuczłonowych wyrażeń: pl. *pirmùkai*, *antrùkai* : *pirmíeji*, *antríeji dobilaĩ* 'koniczyna z pierwszego, drugiego porostu'; pl. *vasarùkai* obok *vasarùčiai* : *vasarìniai rugiaĩ*, *kviečiaĩ* 'żyto, pszenica jara'; pl. *balčiùkai* : *baltíeji dobilaĩ* 'biała koniczyna'; *baltùkas*, *raudùkas* : *báltas*, *raũdas arklỹs* 'koń białej, lisiej maści'; *baltùkė*, *margiùkė* : *baltà*, *margà vištà* 'biała, pstra (jarzębiata) kura'; *pamestinùkas* : *pamestìnis vaĩkas* 'dziecko podrzucone'.

§ 470. Zakończenie -*ukas* posiadają nazwy osób wykazujących skłonność do pewnej czynności. Nazwy te mają obok siebie często przymiotniki odsłowne na -*us*, mogą to być więc nie formacje odsłowne o przyrostku -*ukas*, lecz przymiotniki o osnowie na -*u*-, rozszerzone przyrostkiem -*kas*. — Przykłady: *kertùkas* 'człowiek przekorny, zawadiaka' : *kertùs* (w istniejących słownikach wyraz ten podaje się jednak z odmiennym znaczeniem); *klausùkas* : *klausùs* 'kto słucha, jest posłuszny'; *krapštùkas* 'kto lubi wykonywać drobne prace; kto powoli pracuje, dłubie się' : *krapštùs* 'kto zawsze coś robi, pracowity'; *plepùkas* : *plepùs* 'gadatliwy'; *slapùkas* : *slapùs* 'kto lubi się ukrywać, skryty'; pl. *žindùkai* 'prosięta trzymane przy maciorze lub dopiero co odstawione od niej': *žindùs* 'łapczywie ssący'. — Istnieje też pewna ilość nomina instrumenti na -*ukas*, np. *švilpùkas* 'gwizdek' : *švil̃pti*, *švilpia* 'gwizdać'*.

Pewną odmianę przedstawionych w niniejszym § rzeczowników na -*ukas* stanowią te spośród nich, które między pierwiastkiem a tym przyrostkiem wykazują element *t*. Nazwy osób na -*t*-*ukas* są wprawdzie rzadkie, ale nazwy narzędzi w tym ukształtowaniu są dość liczne. Jako przykłady z grupy nazw osób podajemy: *kirstùkas* 'ktoś skłonny do zaczepki, zadzierżysty' : *kir̃sti*, *ker̃ta* 'ciąć, rąbać'; *muštùkas* 'zabijaka' : *mùšti*(*s*) 'bić (się)'; *peštùkas* 'zawadiaka':

---

* Do tej grupy zalicza się też znany z dialektu rybaków litewskich w b. Litwie pruskiej wyraz *knybùkas* 'ostry nóż', por. Skardžius 137. W rzeczywistości jest to wyraz niemiecki : *Kneip*, *Kneif*, w dawnym średnio-dolno-niemieckim brzmieniu *knîp* 'nóż szewca, ogrodnika, winogrodnika'; litewski w *knybùkas* jest tylko przyrostek -*ukas*.

pèštis 'drzeć się, kłócić się'. Nazwy narzędzi: kirstùkas, 'lancet', także 'kretomysz, Sorex araneus' : kir̃sti; dial. knistùkas 'ryj' : knìsti 'ryć ryjem'; peštùkas 'haczyk do wyrywania siana' : pèšti 'rwać, skubać'; plaktùkas 'młotek' : plàkti 'bić, tłuc; klepać (kosę)'; plauktùkas 'pływak u wędki, sieci' : plaũkti, plaũkia 'płynąć'; dial. prikištùkas 'fartuch' obok prikỹštė 'id.' : prikìšti m. in. 'przysunąć'; suktùkas m.in. 'śrubokręt', także 'bąk, fryga' : sùkti 'kręcić'; vytùkas 'wijadło (przyrząd, na który nawija się nici)' : výti, vẽja 'wić'. — Jest sporo neologizmów na -tukas : degtùkas 'zapałka'; — klaustùkas 'znak zapytania': kláusti 'pytać'; šauktùkas 'wykrzyknik' : šaũkti 'wołać, wzywać'; jungtùkas 'spójnik' : jùngti 'łączyć'; ištiktùkas, wykrzyknik typu bùrbt 'chlust (do wody)': ištìkti 'powstać, wybuchnąć; zastać, spotkać (o jakimś wypadku)'.

§ 471. Litewski przyrostek -ukas ma dokładny odpowiednik w słowiańskim -ъkъ, n. -ъko : pol. -ek, -ko. Podobnie jak litewskiego -ukas, tak samo i słowiańskiego -ъkъ, -ъko używa się przede wszystkim do budowy deminutywów: pol. kwiatek<*květ-ъkъ, piesek, dawniej psek (gen. pieska)<*pьs-ъkъ; denko<*dъn-ъko; — Janek, dawne Opatek, Strzałek lub Strzałko<-ъkъ, -ъko. — Znaczną rolę odgrywał nasz przyrostek także w kształtowaniu skróconych form dwuczłonowych wyrażeń oraz imion złożonych: wtorek, czwartek<wtory dzień, czwarty dzień; Gostek : Gości-rad, Gości-sław; Jarek : Jaro-gniew, Jaro-sław itd. — W grupie językowej słowiańskiej nie brak też wyrazów pokrewnych co do budowy litewskim typu kertùkas, klaustùkas. Z języka polskiego wystarczy tu wymienić dawne modłek 'kto się modli, prosi o co' : modlić (się). — Spośród rzeczowników na -tukas na szczególną uwagę zasługuje w tym związku vytùkas. Wyraz ten zdaje się być bałtycko-słowiański, na co wskazuje stsł. sъ-vitъkъ, pol. z-witek. O pochodzeniu przyrostka litewskiego -t-ukas i słowiańskiego -t-ъkъ nie powiedziano jeszcze ostatniego słowa. Nie jest wyłączone, że t było początkowo elementem spółgłoskowym, usuwającym ewentualny hiatus między samogłoską pierwiastka a początkową samogłoską przyrostka: *vi-t-ъkъ. Podobny stan rzeczy przypisać wolno już okresowi indoeuropejskiemu. Z czasem morfemy typu *vi-t- zaczęto pojmować jako przynależne do participium praet. pass., a więc vitъ, co pociągnęło za sobą tworzenie coraz nowych wyrazów na -t-ukas, -t-ъkъ już na podstawie takiego participium.

§ 472. Wyrazy na -(i)ūkas, fem. -ė są to zazwyczaj rzeczowniki, rzadko tylko zdarzy się między nimi jaki przymiotnik. Wyrazy te służą do nazywania osób, niekiedy jednak także zwierząt lub przedmiotów. Pochodzą od przymiotników i rzeczowników. Wszystkie wyrazy na -(i)ūkas akcentowane są w nom. sg. na zgłosce z przyrostkowym ū, które ma intonację cyrkumfleksową.

Oto nasze przykłady: dial. stačiū̃kas 'człowiek prosty, mówiący bez ogródek' obok liter. stačiõkas 'id.' : stãčias 'prosty'; valiū̃kas 'swawolnik' : valià, -ios 'wola'; pečiū̃kas 'ktoś barczysty' : pl. pečiaĩ 'ramiona'; žaliū̃kas 'człowiek mocny, zdrowy' : žãlias 'zielony; zdrowy, mocny'; dial. karčiū̃kas 'koń o pokaźnej grzywie' : pl. kar̃čiai 'grzywa'; pasalū̃kas 'pies, który napada i kąsa

ukradkiem' obok dial. *pasalùkas* 'id.' : *pasalùs* 'podstępny, działający z ukrycia'; *slapū̃kas* 'człowiek, który lubi się ukrywać, skryty' obok *slapùkas* 'id.': *slapùs* (por. wyżej); dial. *moliū̃kas* 'żółtawy (koloru gliny)' : *mólis, -io* 'glina'; — *žaliū̃kė* 'zielona żaba' : *žãlias* (por. wyżej o *žaliū̃kas*). — Nazwy wód na *-ūkas* : *Bebrū̃kas*, jezioro w pow. Alytus : *bebrùs* 'bóbr'; *Lapū̃kas*, jezioro w pow. Lazdijai.

Pochodzenie przedstawionych wyżej wyrazów i nazw na *-(i)ūkas* nie jest jasne. Tu poprzestaniemy tylko na stwierdzeniu, że przyrostkowe *ū* po części alternuje z *o* (indoeur. *ā*), po części zaś jest odmianką *u* krótkiego; por. *stačiū̃kas* obok *stačiõkas*; *slapū̃kas* obok *slapùkas*.

-eika, -eikis, -iekas, -uika
-(i)auka, -uoka, -(i)uokė

§ 473. Przyrostek *-eika* występuje w nazwach osób o pejoratywnym znaczeniu. Za podstawę dla tych nazw służą zarówno czasowniki, jak też przymiotniki i rzeczowniki; w praktyce trudno nieraz podać, z którym wyrazem podstawowym mamy do czynienia. Akcentuację mają te rzeczowniki dwojaką. Jedna, jak się zdaje mniejsza, grupa wykazuje przycisk nieruchomy na zgłosce z przyrostkowym *ei*, jak w wyrazie *alséika* 'człowiek dychawiczny'; druga grupa ma przycisk ruchomy tego typu, co w wyrazie *mušeikà*, gen. *mušeĩkos* 'zabijaka'. — Przykłady: *alséika* : *alsùs* 'duszny, o powietrzu', *alsúoti* 'dyszeć'; *lieséika* 'ktoś chudy' : *líesas* 'chudy'; *nevaléika* 'niechluj' obok *nevaléiva* 'id.' : *nẽvala* 'brudas, niechluj' (: *valýti, vãlo* 'czyścić'); — *kabeikà, -eĩkos* 'kto szuka zaczepki, powodu do kłótni' obok *kabinė́tis* 'czepiać się, szukać zaczepki'; *lindeikà* 'kto wszędzie wlezie, wścibski' obok *lindìkas* 'id.' : *lį́sti, leñda, liñdo* 'leźć'; *mušeikà, -eĩkos* 'zabijaka' : *mùštis* 'bić się'; — niektóre rzeczowniki zamiast na *-eika* kończą się na *-eikis* : *atbuleĩkis, -io* 'kto wszystko czyni na odwrót, przeciwnie' : *ãtbulas* 'przeciwny, wsteczny'; znaczeniem i akcentuacją odbiega od poprzedniego wyraz *júodeikis* lub *juodeikỹs* 'polewka z juchy' obok *júodaikis* 'id.' i *júodakis* lub *juodakỹs* 'id.' : *júodas* 'czarny'; — jednym z rzadkich wyrazów na *-iekas* jest *prieštariẽkas*, nomen agentis do *prieštaráuti* 'sprzeciwiać się, przeczyć'.

Liczne są nazwy fizjograficzne i miejscowe oraz imiona osobowe na *-eika* itd.: *Raséika* obok liter. *Rãs-upis*, rzeka w pow. Raseiniai; *Lydeikà, -eĩkos*, łąka w pow. Alytus; *Ubeikà* lub *Ubéika=ū-*, rzeka w pow. Telšiai; *Mišéikis*, rzeka w pow. Mažeikiai obok *Mìš-upė*, rzeka w pow. Kretinga; *Šalteĩkė* lub *Šalteĩkis*, rzeka w pow. Tauragė obok *Šalt-ùpis* np. w pow. Šiauliai; godna uwagi jest nazwa jeziora *Taureĩkus* obok *Tauriekẽlė*, rzeka w pow. Prienai; — *Gáiliekas*, jezioro w pow. Alytus — o tym samym pierwiastku, co prus. *gaylis* 'biały' *V.* 459; nazwa wsi pl. *Ežeriẽkai* w pow. Varėna oparta jest na nazwie jeziora **Ežeriekas* : *ẽžeras* 'jezioro'. — Imiona osobowe (nazwiska): *Baréika* lub *Bareikà, -eĩkos* : pl. *Bareĩkiai*, wieś w pow. Tauragė; *Gedeikà* : pl.

Gedeĩkiai, dwór w pow. Ašmena; *Joteikà* i *Joteĩkis*; *Kušleika* : *kùšlas* 'niedowidzący, ślepy'; *Mažéika* i *Mažeĩkis* (: *mãžas* 'mały') : pl. *Mažeĩkiai*, miasto na Żmudzi itd.

Pochodzenie przedstawionych wyżej wyrazów i nazw na *-eika* itd. nie zostało dotąd należycie wyjaśnione. Tymczasem zwrócimy uwagę na ten, chyba ważny szczegół, że obok formacyj na *-eika* itd. istnieją niekiedy ich odmianki ze spółgłoską *š* zamiast *k* : *atbuleĩkis* : *atbuleĩšis* 'id.'; *Baréika* wzgl. *Bareikà* : *Bareiša* (pol. *Borejszo*); *Noréika* : pl. *Noreĩšiai*, wieś w pow. Kelmė itd.

§ **474.** W dialektach, głównie w południowo-wschodniej części litewskiego obszaru językowego, rozpowszechnione są deminutiva na *-uikas*, f. *-uika* : *slėduĩkas* 'drobny ślad' : *slėdas* zapewne z pol. *ślad*; *duktùika* 'córeczka' : *duktẽ* 'córka'; *sesùika* 'siostrzyczka' : *sesuõ*, *-eřs* lub *sẽsė*, *-ės* 'siostra'; *avuika* 'owieczka' obok *avùkė* 'id.' : *avìs*, *-iẽs* 'owca'; *marguika* 'pstra (o krowie), krasula' obok *márgė* 'id.' : *márgas* 'pstry'; *paukštuika* 'ptaszek' : dial. *paũkštė* 'ptak'. — W tym związku wypada wymienić nazwy miejscowości : pl. *Šeduĩkiai*, 2 wsi w pow. Kupiškis i Utena; *Vėluĩkiai*, wieś w pow. Tauragė.

Geneza deminutivów na *-uika(s)* stanowi dla nauki dotąd zagadkę. Na pierwszy rzut oka są one jakby wariantami deminutivów na *-ukas* (§ 469) i *-uka*; por. dial. *antùkas* 'kaczątko' do *ántis* 'kaczka'; dawne *varnuka* 'młoda wrona' : *várna* 'wrona'. Ale to zestawienie zagadnienia nie wyczerpuje.

§ **475.** Rzeczowników na *-iauka* wzgl. *-iaukė* jest niezwykle mało. Właściwie znamy tylko jeden przykład o tej budowie: dial. *žãliauka* lub *žaliáuka* oraz *žãliaukė* o ogólnym znaczeniu 'zielenina; surowizna' : 'zielenina, jarzyny; zielona plama; rzęsa (roślina na stojącej wodzie); zielone wymioty' : *žãlias* 'zielony; surowy'. W związku z tym nasuwa się przypuszczenie, że zakończenie *-iauka*, *-iaukė* w *žãliauka* itd. nie jest przyrostkiem we właściwym znaczeniu tego terminu. Najprawdopodobniej chodzi tu o formację rozszerzoną przyrostkiem *-ka* lub *-kė*. Niestety, nie wiemy, czy znany w języku literackim wyraz *žãliava* 'surówka; surowiec' jest w użyciu także w dialektach.

Mocniej ugruntowany jest w języku litewskim przyrostek *-(i)uoka* wzgl. *-uokė*. Na *-uoka* kończy się nazwa rzeki w pow. Anykščiai *Vašuokà*, *-õs*. Formę na *-uokė* ma wyraz *ruduõkė* 'rydz' : *rùdas* 'rudy'. Szczególnie godny uwagi jest wyraz *veliuoka*, oznaczający 'czarta'; znamy go z Postylli Daukszy 83_{45}. 105_{11}. 110_{3}. 119_{6} — o tym samym pierwiastku, co *vẽlinas* 'diabeł' u Daukszy, Post. np. 68_{21}.

-ininkas wzgl. *-inykas*

§ **476.** Mamy tu do czynienia z jednym przyrostkiem. W języku literackim brzmi on *-ininkas*; tę samą postać ma on w dialektach żmudzkich oraz w tych dialektach auksztajckich, które graniczą ze żmudzkimi. We wszystkich pozostałych dialektach auksztajckich rozpowszechniona jest postać przyrostka *-inykas*. W biegu dziejów języka litewskiego postać przyrostka *-inykas* miała

zakres rozpowszechnienia szerszy, stwierdzono ją m. in. w tekstach autorów b. Litwy pruskiej.

Za pomocą przyrostka *-ininkas* wzgl. *-inykas* (femininum na *-ė*) buduje się rzeczowniki. Jak układają się one pod względem morfologicznym i znaczeniowym, widać będzie z poniższego przedstawienia.

Akcentuacja omawianych rzeczowników nie jest jednolita. Mianowicie, mają one przycisk albo w tym samym miejscu, co rzeczownik podstawowy, albo na drugiej zgłosce przyrostka, która wykazuje wtedy intonację cyrkumfleksową.

§ 477. Główna masa rzeczowników na *-ininkas*, *-inykas* to formacje pochodzące od rzeczowników. W swej większości oznaczają one kogoś, kto się trudni tym a tym, albo ma do czynienia z tym a tym, co wyraża rzeczownik podstawowy. — Poniższe przykłady pochodzą ze współczesnego języka literackiego, z Postylli Daukszy oraz z dialektu twereckiego:

áuksinykas 'złotnik' Dauksza $396_{26\cdot31}$: *áuksas* 'złoto' — litewski wyraz *auksinykas* to najprawdopodobniej przekład pol. *złotnik*; twer. *bãčkinykas* 'beczkarz (ktoś trudniący się wyrobem przedmiotów z drzewa na sprzedaż)': *bačkà* 'beczka'; *bùrtininkas* 'czarownik', f. *bùrtinykė* 'czarownica', Dauksza 356_{28} : pl. *bùrtai* 'czary'; *degùtininkas* 'dziegciarz : kto wyrabia dziegieć, kto handluje dziegciem' : *degùtas* 'dziegieć'; twer. *krõminykas* 'kramikarz, sklepikarz' : *krõmas* 'kram, sklep'; *mu͂itininkas* 'celnik', u Daukszy także 'jawnogrzesznik' 293_{14} : *mu͂itas* 'cło'; *nar̃štinykas* 'zwadźca' D. 168_{15} : *nar̃štas* 'zapalczywość' 7_{8}; *nuõdinykas* 'czarownik' (w dialekcie Dusetos), f. *nuõdinykė* 'czarownica' D. 526_{35} : pl. *nuodaĩ* 'trucizna', u Daukszy 'czarowanie' 394_{2}; *núomininkas* 'kto coś sobie wynajmuje', u Daukszy *nuominykas* 'lichwiarz' 165_{11}. 280_{29}. 476_{16} : *núoma* 'najem', u Daukszy 'lichwa' 125_{50}; twer. *šáukštinykas* 'ktoś wyrabiający łyżki na sprzedaż' : *šáukštas* 'łyżka'; *trũbininkas*, u Daukszy *triũbinykas* 'trębacz' 371_{4} : u Daukszy *triũbà* 'trąba'; *ũkininkas*, u Daukszy *hũkinykas* 84_{39} 'gospodarz' : *ũkis*, *-io* 'gospodarstwo rolne', u Daukszy *hũkis* 'dom' 93_{41}. 335_{38}; *vam̃zdininkas* 'kto gra na fujarce', u Daukszy *vam̃zdinykas* 'piszczek' 371_{4} : *vam̃zdis*, *-džio* m. in. 'fujarka'; *var̃tininkas*, w Postylli Daukszy f. *vartinykė* 'odźwierna' 158_{5} : pl. *var̃tai* 'wrota'; *vỹnininkas*, u Daukszy *vỹninykas* 'winiarz' 603_{28}. 604_{14}. 605_{10} : *vỹnas* 'wino'; *žvaĩzdinykas* 'gwiazdarz' Dauksza 60_{3} : *žvaizdė̃* 'gwiazda' — mamy tu niewątpliwie przekład polskiego wyrazu 'gwiazdarz'; — *barniñykas* 'swarliwy' Dauksza 526_{36} : *barnìs* 'swar'; *daliñykas* 'uczestnik' Dauksza 30_{26}. 31_{35}. $35_{7\cdot27}$: *dalìs* 'część'; *darbiniñkas* 'robotnik', u Daukszy także 'sprawca' 311_{15} : *dárbas* 'robota, praca'; *daržiniñkas*, u Daukszy *daržiñykas* 'ogrodnik' 603_{34} : *dar̃žas* 'ogród'; *giesminiñkas*, twer. *giesmiñykas* 'śpiewak' : *giesmė̃* 'pieśń'; *skoliniñkas* 'dłużnik', u Daukszy *skolinykas* także w znaczeniu 'winowajca' 481_{10} : *skolà* 'dług' u Daukszy m. in. 'powinność' 209_{18}; *žoliniñkas* w dialekcie Kurschata 'zbie-

racz ziół, handlarz ziół', u Daukszy *žolinỹkas* 'czarownik' 59_{35} : *žolẽ* 'ziele'; *žuvinỹkas* u Daukszy 'rybak' 378_{14}, 'rybitw' 378_{13} : *žuvìs, -iẽs* 'ryba'.

Wśród rzeczowników na *-ininkas* wzgl. *-inykas* można wyróżnić pewne ściślejsze grupy znaczeniowe.

Oto nazwy osób, które w ten czy inny sposób mają do czynienia ze zwierzętami (w ogólnym znaczeniu tego wyrazu): *bìtininkas* wzgl. *bìtinykas, bìtnykas* 'pszczelarz' : pl. *bìtės* 'pszczoły'; *kárvinykas* 'pasterz krów' : pl. *kárvės* 'krowy'; *kiaũlininkas* wzgl. *kiaũlinykas* 'kto dogląda świń' : pl. *kiaũlės* 'świnie'; — *arkliniñkas* wzgl. *arklinỹkas* 'kto pasie lub karmi konie' : pl. *arkliaĩ* 'konie'; dial. *galviniñkas* wzgl. *galvinỹkas* 'pasterz bydła' : pl. *galvìjai* 'bydło'; *lokiniñkas* 'niedźwiadnik' : *lokỹs, lókio* 'niedźwiedź;' *mėškiniñkas* wzgl. *meškinỹkas* 'niedźwiadnik' : *meškà, -õs* 'niedźwiedź'; *paukštiniñkas* lub *paũkštininkas* 'ptasznik' : *paũkštis, -čio,* dial. *paũkštė* 'ptak'; *šuniniñkas* 'kto hoduje i zaprawia do polowania psy' : *šuõ, šuñs* 'pies'; *žirginiñkas* 'kto hoduje konie lub ich dogląda' : *žìrgas* 'rumak'.

Nazwy osób według tego, gdzie mieszkają: *bū̃dininkas* 'mieszkaniec budy (marnej chaty lub namiotu)' : *būdà, -õs*; *gìrininkas* lub *giriniñkas*, dial. *gìrinykas* lub *girinỹkas* 'kto mieszka w lesie lub pod lasem', u Szyrwida w Diction.[5] 311 *girinykas* 'pustelnik' : *giria* 'pustynia, puszcza' ibid.; *kõpininkas* 'mieszkaniec Mierzei Kurońskiej' (z dialektu Kurschata): pl. *kõpos* 'mierzeja'; — *kieminỹkas* 'wsiarz' Dauksza, Post. 278_{14} : *kiẽmas* 'wieś' ibid. 64_{25}. 171_{31}; *laukiniñkas* 'mieszkaniec pól : gospodarz wiejski' : pl. *laukaĩ* 'pola'; — nazwy miejscowości położonych nad wodami, początkowo nazwy gromad ludzkich siedzących nad tymi wodami: pl. *Dùlgininkai*, wieś w pow. Lazdijai : *Dùlgas*, jezioro; *Mùsninkai*, miasto w pow. Ukmergė : *Musià*, gen. *Mùsios* lub *Musẽ*, prawy dopływ Wilii; *Pamū̃šninkai*, wieś w pow. Pasvalys : *Mūšà, -õs, Mū̃šą*, rzeka; *Šváininkai*, wieś w pow. Radviliškis : *Šúoja*, rzeka; — *Panemuniñkai* (z **Panemun-ininkai*), wieś w pow. Alytus : *Nẽmunas*, rzeka; *Nevėžniñkai*, wieś w pow. Panevėžys : *Nevė̃žis*, rzeka; *Strėviniñkai*, wieś w pow. Kaišiadorys : *Strėvà, -õs*, rzeka.

Nazwy pomieszczeń gospodarskich, głównie chlewów : *arkliniñkas*, dial. *arklinỹkas* 'stajnia' : pl. *arkliaĩ* 'konie'; *aviniñkas*, dial. *avinỹkas* 'owczarnia' : pl. *ãvys* 'owce'; dial. *bandiniñkas* 'chlew na bydło' : *bandà, -õs* 'stado (bydła, niekiedy łącznie z końmi)'; dial. *galviniñkas* 'chlew na bydło' (z **galvijininkas*) : pl. *galvìjai* 'bydło'; dial. *karviniñkas* lub *karvinỹkas* 'krowiarnia' : pl. *kárvės* 'krowy'; *kiauliniñkas* lub *kiaulinỹkas* 'świniarnia' : pl. *kiaũlės* 'świnie'; dial. *žąsiniñkas* 'chlew na gęsi' : pl. *žą̃sys* 'gęsi'; do tej grupy wyrazów zaliczymy jeszcze *pelùdnykas* 'pomieszczenie na plewy', gdzie przyrostek *-inykas* rozszerza wyraz *pelùdė*, który już sam przez się oznaczał 'pomieszczenie na plewy'; — por. też dial. *šáukšnykas* (z **šaukštinykas*) 'przymocowana do ściany deszczułka z otworami, w które się wtyka łyżki' : *šáukštas* 'łyżka'. Zwracamy tu uwagę na ten szczegół, że niekiedy ten sam wyraz jest i nazwą

osoby, która ma do czynienia ze zwierzęciem, i nazwą pomieszczenia na to samo zwierzę; oba znaczenia jednocześnie ma np. wyraz *kiaũlininkas* wzgl. *kiauliniñkas*.

§ **478**. Pewna grupa rzeczowników na *-ininkas* wzgl. *-inykas*, urobionych od rzeczowników, oznacza przedmioty konkretne. Są między nimi nazwy wozu i sani według ich charakterystycznych właściwości: pl. *gardiniñkai* 'wóz drabiniasty' : pl. *gar̃dys* 'drabiny do wozu'; dial. *gélžininkai* 'wóz o żelaznych osiach' : dial. *gelžìs, -iẽs* 'żelazo'; *ienininkai* 'wóz z hołoblami na jednego konia' : pl. *íenos* 'hołoble'; dial. *lùbnykas* 'szerokie sanie' obok pl. *lùbnios* 'id.'; *poriniñkai* 'wóz na parę koni' : *porà* 'para' (według *poriniñkai* urobiono także wyraz *vieniniñkai* 'wóz na jednego konia' : *víenas* 'jeden').

§ **479**. Ilość rzeczowników na *-ininkas* wzgl. *-inykas*, urobionych od przymiotników, jest, przynajmniej w dotychczasowym ujmowaniu sprawy, niewielka. Ogólnie biorąc, rzeczowniki te oznaczają osoby o właściwościach, które stanowią znaczenie podstawowych przymiotników:

beñdrininkas wzgl. *bendriniñkas*, dial. *beñdrinykas* 'uczestnik', już w Postylli Daukszy 610_8, f. *beñdrinykė* 'uczestniczka' 40_{11} : *beñdras* 'wspólny' lub *bendrìnis* 'wspólny; społeczny'; dawne *príešinykas* 'przeciwnik' Dauksza, Post. 118_{19}. 137_{11} : *priešus* lub *príešinis* 'przeciwny' ibid. 138_1. 19_{21}; — *samdiný̃kas* 'najemnik' Dauksza, Post. $206_{7\cdot10}$. 208_{28} : **samdinis* 'najemny', stąd także *samdiný̃s* 'najemny robotnik'; *smarkiný̃kas* 'okrutnik' u Daukszy, Post. 3_6. 60_{29} : *smarkùs*, u Daukszy *smar̃kus* 'okrutny' 83_{37}. 119_{13}, 'srogi' 435_{18}; *teisiný̃kas* 'sprawiedliwy' u Daukszy, Post. 3_{34}. 14_{25} : *teisùs*, u Daukszy *teĩsus* 'sprawiedliwy' $2_{8\cdot23}$. $3_{34\cdot36}$, 'prawdziwy' 365_{30}.

Z urzeczownikowienia przymiotników na *-inis* powstały jeszcze inne wyrazy, poza przedstawionymi dopiero co nazwami osób: *mẽtininkas* 'rówieśnik; robotnik, który się najął na rok', w Postylli Daukszy *metinykas* 'roczny (baranek)' 428_{40}, f. pl. *mẽtinykės* (w zastosowaniu do ceremonij) 111_{41} : *mẽtinis* 'roczny'; *viẽtinykas* 'namiastek' Dauksza, Post. 51_{31}. 246_{27} : *viẽtinis* 'miejscowy' — wyraz *viẽtinykas* stanowi niewątpliwie przekład rus. **městьnikъ* (por. pol. *namiestnik*) : **městьnъ*. — Przytoczymy tu jeszcze trzy wyrazy, które powstały z przekładu oryginałów słowiańskich, zapewne polskich: *sidãbrininkas* z pol. *srebrnik* : *sidabrìnis*, w Postylli Daukszy *sidãbrinis* 'srebrny' 104_{29} : pol. *srebrny*; *áuksininkas*, u Daukszy w Postylli 390_{10} *áuksinykas* 'złoty' — wyrazowi na oznaczenie 'złotego' nadano formę na *-ininkas* wzgl. *-inykas*, być może, ze względu na золотник; w dawnym języku występuje wyraz *pipirninkas*, który odpowiada znaczeniem polskiemu *piernik*.

§ **480**. Wśród rzeczowników na *-ininkas, -inykas*, pochodzących od liczebników porządkowych, zasługują na uwagę przede wszystkim skróty dwuczłonowych wyrażeń: *pìrmininkė* 'kto podczas żęcia zboża lub rwania lnu idzie pierwszy, przodem' : *pirmà piovė̃ja* lub *rovė̃ja*; pl. *añtrininkai* lub *antriniñkai*

'zbcże drugiego gatunku' : *antrieji grūdai* 'ziarno drugiego gatunku'; podobnie urobiono wyraz *trētininkai* : *tretieji grūdai* 'ziarno trzeciego gatunku'. Z transpozycji polskiego *dziesiątnik* pochodzi *dešimtinÿkas* w Postylli Daukszy 179_{33}, a z transpozycji polskiego *setnik* powstał wyraz *šim̃tinykas* ibid. 77_{49}. 425_{52}.

§ **481.** Rzeczowniki na *-ininkas* wzgl. *-inykas* urabiano, jak się zdaje, i od czasowników. W Postylli Daukszy za takie można uważać *liùdinykas* 'świadek' 593_6 : *liùdyti, liùdija* 'świadczyć' 19_{45} oraz *siutinÿkas* 'wartogłów' 86_5 : *siùsti, siuñta* 'szaleć, wściekać się', choć za podstawę dla *siutinÿkas* mógł był posłużyć także rzeczownik *siùtas* 'szał, wściekłość'.

Oprócz tego w dialektach litewskich jest sporo nazw osób na *-ininkas*, *-inykas* o znaczeniu zazwyczaj pejoratywnym, które są wariantami rzeczowników na *-ikas*, pochodzących od czasowników: *keikiniñkas* : *keikìkas* 'kto klnie, używa przekleństw' : *kéikti*; *lojinykas* 'oszczerca' : *lojìkas* 'papla' : *lóti, lója*; *mušinÿkas* : *mušìkas* 'zabijaka' : *mùšti(s)*; żm. *piõvininkas* '(Żyd-)rzeźnik' : *piovìkas* 'rzeźnik': *piáuti*, 3. praet. *pióvė*; *pirkininkas* : *pirkìkas* 'kto lubi często kupować' : *piŕkti*; *plėšinÿkas* : *plėšìkas* 'rabuś, grabieżca' : *plė́šti* 'rwać, drzeć'.

§ **482.** Wyrazy o przyrostku *-ininkas* wzgl. *-inykas* wykazują skłonność do zatraty pierwszego przyrostkowego *i*. W formach bez tego *i* występują nieraz nazwy miejscowości, widzieliśmy to już w powyższym przedstawieniu. Szerokie rozpowszechnienie form na *-(i)ninkas*, *-(i)nykas* czyni zrozumiałym, dlaczego pożyczki słowiańskie na *-(ь)nikъ* ustaliły się na obszarze litewskim w formach na *-nykas*, nie zaś na *-inykas*, choć tożsamość słow. *-(ь)nikъ* z lit. *-inykas* musiała być odczuwana powszechnie. — Poniżej przytaczamy z Postylli Daukszy pewną ilość wyrazów słowiańskich o dawnym przyrostku *-ьnikъ*, które na obszarze litewskim mają formy na *-nykas* zamiast na *-inykas* : *griẽšnykas* 14_{15} : rus. **grěš(ь)nikъ*; *mylasnykas* 181_{11} : pol. *miłośnik*; *neválnykas* 47_{30} : pol. *niewolnik*; *nobažnykas* 186_{33} : *nabożnik*; *padvarnykas* 'gospodarz' 322_{18}, : błr. подворник; *popiežnykas* 'katolik' 186_{33} : *papieżnik*; *razbáinykas* 'zbójca' 168_{16}, 'morderz' 169_{12}, 'mężobójca' 169_{15} : pol. *rozbójnik* itd. Na *-nykas* kończą się też inne wyrazy, aniżeli przytoczone dopiero co nazwy osób : *paldiẽnykas* 'poniedziałek' 240_{21} obok dial. *padiẽlnykas* : rus. **ponedělьnikъ*; *proznykas* 'kiermasz' 573_{36} : rus. **praz(d)ьnikъ* i inne.

§ **483.** W niektórych wyrazach omawiany przyrostek *-ininkas* wzgl. *-inykas* przybrał formę z poprzedzającym *t*, tj. *-t-ininkas*, *-t-inykas* : dial. *kapótininkas*, *-inykas* 'drwal' : *kapóti* 'rąbać'; dial. *žavėtininkas*, *-inykas* 'czarownik' : *žavėti* 'urzekać'; dial. *viltininkas* 'oszust, zdrajca' : *vìlti* 'oszukiwać'. — Sprawa ukształtowania tych rzeczowników wymaga osobnego omówienia.

§ **484.** W dawnych tekstach i dialektach mamy sporo rzeczowników, których przyrostek *-(i)ninkas*, *-(i)nykas* ma zamiast początkowego *i* dwugłoskę *au* lub *iau*. Po części są to formacje urobione od osnów czasownikowych zakończonych wspomnianą dwugłoską *(i)au* : dial. *burtáunykas* 'czarownik' :

: *burtauti* 'czarować'; dawne i dial. *kariáuninkas* lub *kariaunykas* 'wojak, wojownik', u Szyrwida, Diction.[5] 390 'waleczny' : *kariáuti* 'prowadzić wojnę; brać udział w wojnie'; dial. *kekšauniñkas*, dawne *kekšaunykas* 'nierządnik' : : *kekšáuti* 'żyć nierządnie'; *keliauniñkas* lub *keliáuninkas*, dial. *keliaunỹkas* 'podróżny, podróżnik' : *keliáuti* 'odbywać podróż'. Niektóre rzeczowniki na *-iauninkas* wzgl. *-iaunykas* mają za podstawę rzeczowniki na *-iava* : *baudžiauniñkas* 'chłop pańszczyźniany' : *baũdžiava* 'pańszczyzna'; dawne *mezliauninkas* 'poborca podatków' : *mẽzliava* 'składka'. Szczegóły powstania 2 wyrazów na oznaczenie 'położnicy' : *šešiáuninkė*, *-nykė* : *šešì* '6' i *uš(i)aunykė* : pl. *ušės* 'tydzień' nie są jeszcze wyjaśnione.

Nie tylko wyżej przytoczone, ale w ogóle wszystkie wyrazy na *-(i)auninkas -(i)aunykas* mają przyrostek *-ininkas*, *-inykas* bez początkowego *i* — nie ma co do tego ani jednego wyjątku. W związku z tym powstało przypuszczenie, że zakończenie *-auninkas*, *-aunykas* przejęto może wraz z pewnymi wyrazami z języków słowiańskich; por. np. *čėráuninkas* lub *čeráuninkas* 'czarownik' obok *čėravóti* wzgl. *čeravóti* 'czarować'. Przypuszczenie to nie jest jednak konieczne. Już w poprzednich §§ przytaczaliśmy wyrazy i nazwy miejscowości z przyrostkiem *-ininkas* wzgl. *-inykas* bez pierwszego *i*, a nie może tam być mowy o jakimkolwiek oddziaływaniu słowiańskim. Przyrostek w postaci *-ninkas*, *-nykas* mógł był się więc ustalić w formacjach typu *burtáunykas*, *kariáuninkas* lub *kariaunykas* całkiem samorzutnie. Postaci na *-(i)auninkas*, *-(i)aunykas* o tyle górowały nad ewentualnymi wariantami na *-(i)av-ininkas*, *-(i)av-inykas*, że były o jedną zgłoskę krótsze, a więc praktyczniejsze — i dlatego *ušės* właśnie je uogólniono.

§ **485.** W dialektach litewskich są wyrazy na *-el-ninkas*, *-el-nykas*, a więc o przyrostku *-(i)ninkas*, *-(i)nykas*, poprzedzonym morfemem *-el-*. Wśród tych wyrazów jest nieco pożyczek z języków słowiańskich. Mamy tu na myśli przede wszystkim wyraz *pūstélnykas*, który jest chyba dokładnym odpowiednikiem polskiego *pustelnik*. Wyraz *mūčélnykas* 'męczennik' polega niewątpliwie na transpozycji rus. мученик : dawne zakończenie *-enykas* zmieniono na *-élnykas* zapewne pod wpływem *pūst-élnykas*; za tą ewentualnością przemawia jednakowa akcentuacja. Oba wyrazy, *pūstélnykas* i *mūčélnykas*, łączy, rzecz to oczywista, pokrewieństwo znaczeniowe.

A oto wyrazy na *-el-ninkas*, *-el-nykas*, powstałe na podstawie materiału litewskiego : *pavydélninkas* lub *pavydel̃ninkas* 'zazdrośnik' — wyraz powstały zapewne z przekształcenia dial. *pavydẽlis* 'id.', obok czego zdarza się też *pavỹdninkas*; niektóre wyrazy oparte są na formacjach zawierających przyrostkowe *-el-* : *mainélnykas* 'kto trudni się zamianą' jest tylko bardziej wyrazistą odmianką wyrazu *mainẽlė* 'id.'; — *kuodélnykė* 'prządka' : *kuodẽlis* 'kądziel'; żm. *trobélninkas* 'chałupnik; kto mieszka kątem, kątnik' : *trobẽlė* 'chałupka; izdebka'; *vištélnykė* 'kwoka, która wodzi kurczęta' : pl. *vištẽliai* 'kurczęta'. i inne.

§ 486. Litewski przyrostek *-ininkas* wzgl. *-inykas* występuje w dawnych tekstach i we współczesnych dialektach jeszcze w brzmieniu *-eninkas*, *-enykas* : : *bursenykas* obok *bursiniñkas* 'towarzysz'; *godenykas* obok *godininkas*, *godinykas* 'chciwiec; grabieżca'; *griekenykas* obok *griekiniñkas* 'grzesznik'; *liudenykas* obok *liùdinykas* 'świadek'; *muitenykas* obok *muĩtininkas* 'celnik'; *priešenykas* obok *príešininkas* 'przeciwnik' i inne*. Czy w postaci *-ininkas*, *-inykas*, czy *-eninkas*, *-enykas*, nasz przyrostek datuje się z epoki bałtycko-słowiańskiej. W języku łotewskim odpowiedni przyrostek brzmi *-inieks* lub *-enieks* : *laucinieks* : dial. *laucenieks* 'wieśniak'; w pruskim stan rzeczy jest w zasadzie ten sam, co w litewskim : *balgninix* 'siodlarz' *V.* 440 < **-inīko-*; *grīkenix* 'grzesznik' < **-en-īko-*. W językach słowiańskich obserwuje się zgodność ze stanem rzeczy pruskim : stsł. *pobědьnikъ* 'zwycięzca', *rъvenikъ* 'dół, cysterna'. Przyrostek, o którym mowa, to genetycznie konglomerat przyrostkowy o dwu elementach składowych : *-in-* lub *-en-* oraz *-in-ko-* lub *-en-ko-*. Poza językami bałtyckimi i słowiańskimi naszego złożonego przyrostka dotąd nigdzie nie stwierdzono. O jego pochodzeniu snuć można tymczasem tylko domysły. Najprawdopodobniej chodzi to o urzeczownikowione przymiotniki o przyrostku *-en-* : *-in-*; por. np. stsł. *dlъžьnъ* 'dłużny' : *dlъžьnikъ* 'dłużnik'; *vinьnъ* 'winien' : *vinьnikъ* 'sprawca'. Element *-ko-* rozszerzał początkowo tylko formy nom. sg., jak np. w stsł. *język-kъ*, *kamy-kъ* 'kamień' (nie zaś deminutivum 'kamyk'!). Dokładniejsze omówienie sprawy powstania wyrazów o przyrostku *-ininkas*, *-inykas* i formacyj pokrewnych w pozostałych językach bałtyckich oraz w grupie językowej słowiańskiej trzeba pozostawić przyszłości.

-iškas, *-iškis*

§ 487. Przymiotniki o przyrostku *-iškas*, f. *-iška* pochodzą od rzeczowników. W dialekcie Kurschata oraz we współczesnym języku literackim przymiotniki te mają zazwyczaj znaczenie : „jak ten przedmiot, o którym mówi rzeczownik podstawowy", wyrażają więc pewną charakterystyczną właściwość. Zgodnie z oczekiwaniem przymiotniki te występują bardzo często w formie przysłówkowej na *-iškai*; por. *su kiaulę, iř àš kiaũliškai* 'ze świnią i ja (postępuję) po świńsku'. — W dawnych tekstach, np. w Postylli Daukszy, oraz w dialektach przymiotniki na *-iškas*, *-a* mają jeszcze drugie znaczenie, oznaczają mianowicie, ogólnie biorąc, przynależność. Na karcie tytułowej Postylli czytamy *iż łękiszko* 'z polskiego', we współczesnym litewskim języku literackim musiałoby być *iš lenkų kalbos* 'z języka Polaków'. Literacki przymiotnik *lénkiškas* ma dziś odcień wyróżniający: 'polski, a nie np. litewski'; mniej wyraźnie zaznacza się ten odcień w adv. *lénkiškai* 'po polsku'. Przymiotnika *lietùviškas* używa się we współczesnym języku literackim z reguły w zdaniach jak *jõ kalbà nėrà tikraĩ lietùviška* 'jego język nie jest prawdziwie (charakterystycznie) litewski'. — Że jednak przymiotniki na *-iškas* wyrażały niegdyś

* A. Bezzenberger, *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache* (1877), s. 107 n.

przynależność, i to chyba na całym terytorium języka litewskiego, świadczą m. in. rzeczowne formy na *-iškis* o znaczeniu patronimicznym : *Staniškis* : : *Stanỹs* (skrót imienia *Stanìslovas* 'Stanisław'). — Przymiotniki na *-iškas* akcentowane są na zgłosce przedprzyrostkowej, dokładniej się wyrażając, na tej zgłosce wyrazu podstawowego, która bywa pod przyciskiem w acc. sg. : *mė̃siškas* 'mięsny' : *mėsà*, acc. *mę̃są*. Natomiast akcentuacja wyrazów na *-iškis* nie jest już tak jednostajna; poznamy ją w poniższym przedstawieniu. — A oto nasz materiał dotyczący wyrazów na *-iškas*, *-iškis* itd.

§ 488. Przymiotniki na *-iškas*, *-iška* urobione od rzeczowników : *bóbiška šnekà* 'babskie gadanie' : *bóba*; *bričkà visái klebõniška* 'bryczka zupełnie jak u proboszcza' : *klebõnas* 'pleban, proboszcz'; *píemeniškas dárbas* 'robota jakby ją wykonał pastuch' : *piemuõ*, acc. *píemenį* 'pastuch, pasterz'; *apsirengiaũ žiẽmiškai* 'ubrałem się po zimowemu' : *žiemà* 'zima'. — Osobno wymieniamy przymiotnik urobiony od *berniõkas* 'młodzieniec, kawaler' : *berniõkiškas*, w dialektach i *berniõtiškas*, z *t* zamiast *k*; w użyciu jest zazwyczaj adverbium : : *sudainuokim berniõtiškai* 'zaśpiewajmy po kawalersku'.

Istnieje pewna liczba przymiotników na *-iškas*, a raczej przysłówków na *-iškai* od przymiotników na *-inis*, *-inė* : *vidutìniškai* 'średnio, przeciętnie' : : *vidutìnis* 'średni'; *paviršutìniškai* 'powierzchownie' : *paviršutìnis* 'powierzchowny'; *jìs išdė́jo manè paskutìniškai* 'nawymyślał mi od ostatniego' : *paskutìnis* 'ostatni'.

Są wyrazy na *-iškas*, zazwyczaj adverbia na *-iškai*, urobione od zaimków dzierżawczych : *mãniškai* 'tak, jak ja, po mojemu' : *màno*; *tãviškai* 'tak, jak ty, po twojemu' : *tàvo*; *mū̃siškai* 'tak, jak my, po naszemu' : *mū̃sų*; *jū̃siškai* 'tak jak wy, po waszemu' : *jū̃sų*. Obok *sãviškai* (: łot. *sevišķi*) 'po swojemu' : *sàvo* istnieje formacja *savótiškai* 'swoiście', o budowie dotąd nie wyjaśnionej — nie jest wyłączone, że pochodzi ona z dawniejszej formacji **savokiškai*, która powstała jako przeciwieństwo **anokiškai* : *anotiškai* od *anóks* 'taki jak ten tam'. — Dalszych badań wymagają jeszcze formacje zawierające przed przyrostkiem morfem *-(i)on-* : *kitóniškas*, dial. *kitõniškas* 'inny, nie taki, odmienny' : *kìtas* 'inny'; dial. *vienóniškas* 'jednaki' : *víenas* 'jeden'. — Morfem *-ion-* stwierdzamy dalej, rzecz to godna uwagi, w przymiotniku *velnióniškas* 'diabelski' : *vélnias* 'diabeł' — w rzeczywistości *velnióniškas* łączy się bezpośrednio nie z *vélnias*, lecz zapewne z *velniõnas* 'diabelskiego pochodzenia'.

Zdarzają się przysłówki na *-iškai* czasownikowego pochodzenia, o znaczeniu 'wściekle : bardzo'; za podstawę służą participia praet. act. : *pasiùtiškai* : : *pasiùtęs* : *siùsti*, *siuñta*, *siùto* 'wściekać się, szaleć'; *pašė̃liškai* : *pašė̃lęs* : *šė̃lti*, *šė̃lsta*, *šė̃lo* 'szaleć'; *pagẽdiškai* : *pagẽdęs* : *gèsti*, *geñda*, *gẽdo* 'psuć się, wściekać się'. Warto zwrócić uwagę, że np. obok *pasiùt-iškai* jest rzeczownik *pasiùt-ėlis*.

Rzadko, ale przecież bywają formacje na *-iškas*, adv. na *-iškai* przysłówkowego pochodzenia : *kasdiẽniškas* 'codzienny', adv. *kasdiẽniškai* : *kasdiẽn* 'codziennie'.

§ 489. Przymiotniki na -*iškas* ulegają niekiedy urzeczownikowieniu; mają one za zadanie akcentować znaczenie rzeczowników podstawowych. Rzeczownikami na -*iškas* są m. in. *móteriškas* 'kobieta' (: *móteris*, -*ies* lub -*s*) i *výriškas* 'mężczyzna' (: *výras*). W Postylli Daukszy oba te wyrazy występują zarówno w swej pierwotnej funkcji przymiotników, jak też w późniejszej rzeczowników. Wyraz *móteriškas* znaczy jako przymiotnik 'żeński' 46_{18}, a jako rzeczownik 'żeńszczyzna' 528_{30}, 'niewiasta' 52_{49}, 'biała głowa' 70_{20}. Co się tyczy wyrazu *výriškas*, to jako przymiotnik ma on znaczenie 'męski' 141_{50}, jako przysłówek 'mężnie' 107_{30}, 'porządnie' 213_{36}, a jako rzeczownik 'mężczyzna' 70_{20}. 162_{18}. W dialektach w funkcji rzeczowników na -*iškas* są w użyciu jeszcze : *bóbiškas* 'baba, kobieta' (: *bóba*); *bérniškas* 'młodzieniec' (: *bérnas*) i *meȓgiškas* 'dziewczyna' (: *mergà*); *kùnigiškas* (: *kùnigas* 'ksiądz') i *põniškas* (: *põnas* 'pan'). — Wszystkie wymienione rzeczowniki na -*iškas* są nazwami osób. Poza tym w dialektach dość często występują rzeczowniki : *mė̃siškas* 'mięsne jadło' (: *mėsà* 'mięso') i *píeniškas* 'mleczne jadło' (: *píenas* 'mleko'). — Nazwy miejscowości na -*iškas* są rzadkie. Jako taką wymieniamy *Kraũpiškas* w b. Litwie pruskiej.

§ 490. Przymiotniki na -*iškas*, przybierając funkcję rzeczowników, rzadko tylko zachowują swoją właściwą osnowę. Zazwyczaj występują jako formacje na -*i̯o*-, fem. na -*ė*, normalnie z przyciskiem na zgłosce z przyrostkowym *i*. Spośród wyżej omówionych nazw osób na -*iškas* oboczne formy na -*iškis*, -*iškė* mają *výriškas* i *móteriškas*; już w Postylli Daukszy stwierdzamy : *vyrìškis* 'mężczyzna' 472_{49}. $562_{28\cdot30}$ i *moterìškė* 'niewiasta' 14_{33}. 52_{49}. 70_{16}.

Na -*iškė* zakończony jest w Postylli Daukszy rzeczownik *bernìškė* 'dzieciństwo' 54_{45}. 64_{4}. 65_{7} — obok *bérnystė* : *iżg bérnistes* 28_{35} : *bérnas* 'pacholę' 123_{27}.

§ 491. Przymiotniki na -*iškas*, -*iška* występują w dawnych tekstach i w dialektach także ze znaczeniem dzierżawczym; była o tym mowa w § 488. Dalsze przykłady z Postylli Daukszy : *karãliszkamę miestę* 'w Królewskim mieście' 61_{50} : *karãlius* 'król'; *kúnigui kas yra kúnigiszko* 'kapłanowi co jest kapłańskiego' 76_{20}; *nuog wissókios doniés węliniszkós iszluosuotas* 'od wszego poboru czartowskiego wyzwolone' 395_{32} : *vė̃linas*, później *vélnias* 'czart' itd.

§ 492. I przymiotniki na -*iškas* o znaczeniu dzierżawczym ulegają substantywizacji, przybierając formę na -*iškis*, -*iškė*. Formy zaimkowe *mū́sų jū́sų* posłużyły za punkt wyjścia dla wyrazów *mūsìškis*, -*ė* 'człowiek nasz, z naszych'; *jūsìškis*, -*ė* 'człowiek wasz, z waszych'. W dialektach litewskich był rzeczownik *kunigìškis* 'parobek, sługa księdza' : *kùnigas*. W parafii i gminie Tverečius jest wieś, która po polsku nazywała się Gontowniki, po litewsku zaś *Karãliškiai*, dosłownie 'ludzie królewscy'.

Rzeczowniki na -*iškis*, wyrażające pochodzenie : *dvarìškis* 'człowiek ze dworu' : *dvãras* 'dwór'; *namìškis*, pl. *namìškiai* 'domowi', już w Postylli Daukszy 65_{47}. 356_{41} : *nãmas*, pl. *namaĩ* 'dom'. Do tej grupy znaczeniowej

należą: *pakalnìškis* 'mieszkaniec niziny' : *pakal̃nė* 'nizina (dosłownie: podgórze)'; *pažėrìškė* 'dziewczyna z miejscowości pl. *Pažėraĩ* (w pow. Marijampolė)'; pl. *salìškiai* 'ludzie z *Didě Salà* (w pow. Švenčionys)' itd.

Wśród wyrazów na *-iškė* odrębne miejsce zajmuje *tė̃viškė* : *tė̃vas* 'ojciec'. Dziś wyraz *tė̃viškė* znaczy zazwyczaj 'dom rodzinny', w Postylli Daukszy miał on znaczenie 'ojczyzna' 63_{14}. 103_{6}. 185_{37}, także 'dziedzictwo' 184_{23}, a pl. *tė̃viškės* to 'dobra ojczyste' 543 $_{40}$.— Godne uwagi jest to, że *tė̃viškė* ma przycisk na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej.

§ **493.** Jest sporo patronimicznych nazw osób na *-iškis* : *Jonìškis* : : *Jõnas*; *Simìškis* : *Sìmas* (: *Sìmonas*); *Stanìškis* : *Stanỹs* (: *Stanìslovas*); *Jaunìškis* : *Jaũnis* lub *Jaũnius*. Dalej, istnieją nazwy osób na *-iškis*, które wskazują na pochodzenie z pewnej miejscowości : *Panemunìškis* : *Panemùnė* (w pow. Kaunas); *Punìškis* : *Punià* (w pow. Alytus); *Simnìškis* : *Sim̃nas* (w pow. Alytus); *Šiaulėnìškis* : *Šiaulė́nai* (w pow. Radviliškis); *Vilnìškis* : : *Vìlnius* itd. — Wszystkie nazwy osób na *-iškis* akcentowane są, jak wskazują wymienione przykłady, na zgłosce z przyrostkowym *i*.

Formacje na *-iškis* występują także jako nazwy miejscowości. Po części pochodzą one od nazw osób, których forma nie da się jednak ustalić zawsze w sposób dokładny : *Adùtiškis*, pol. *Hoduciszki* w pow. Švenčionys: *Adùtis*, deminutivum do *Adõmas*; *Jõniškis*, miasto : *Jõnas*; *Bùrbiškis* w pow. Utena : : *Bùrba*. Niektóre nazwy miejscowości w formie pluralis na *-iškiai* są to genetycznie nazwy osób będących w stosunku pokrewieństwa lub zależności od właściciela : *Geĩsteriškiai* w pow. Vilnius : *Geĩstaras*; *Mantigáiliškiai* w pow. Ukmergė : *Mantigáila*; *Mažùtiškiai* w pow. Biržai : *Mažùtis* (stąd szereg nazw wsi w formie *Mažùčiai*); *Gražìškiai* w pow. Vilnius : *Gražỹs*; *Variakojìškiai* w pow. Biržai : *Variakõjis*. Wymienione nazwy miejscowości, akcentowane to na morfemie przedprzyrostkowym, to na zgłosce z przyrostkowym *i*, są tego samego typu, co *šeimynìškiai* 'czeladź; domownicy' : *šeimýna*.

Formę liczby pojedynczej na *-iškis* lub liczby mnogiej na *-iškiai* mają nazwy miejscowości urobione od nazw wód (rzek i jezior), nad którymi te miejscowości są połczone : *Kùpiškis*, miasto : *Kupà*, *-õs*, rzeka; *Lapìškis*, wieś w pow. Utena : *Lapẽlė*, rzeka; *Vilkavìškis*, miasto: *Vilkaujà*, *-õs*, *Vil̃kaują*, rzeka; — *Jotỹškiai*, nazwa wsi w pow. Šakiai: *Jotijà*, *-õs*, acc. *Jõtiją*, rzeka; *Pentìškiai*, wieś w obecnym rejonie Kudirkos Naumiestis : *Pentà*, *-õs*, *Peñtą*, rzeka; *Rãguviškiai*, wieś w pow. Kretinga : *Raguvà*, rzeka. — Przedstawione nazwy miejscowości mają przycisk zarówno na morfemie przedprzyrostkowym, jak też na zgłosce z przyrostkowym *i*; nazwa *Jotỹškiai* pochodzi zapewne z **Jotìj-iškiai*.

§ **494.** Wśród formacyj na *-iškė*, pl. *-iškės* odróżniamy z jednej strony nazwy fizjograficzne, z drugiej zaś nazwy miejscowości.

Na nazwy fizjograficzne składają się: nazwy łąk : *Kybártiškė* : *Kýbartas*, nazwa osobowa (od której pochodzi też nazwa miasta *Kybártai* w pow. Vilka-

viškis); *Radžiùliškė* : *Radžiùlis*, nazwa osobowa; pl. *Matùliškės* : *Matùlis*, nazwa osobowa; nazwy lasów : *Šlavañtiškė* w pow. Lazdijai : pl. *Šlavañtai*, miasteczko tamże; pl. *Juknìškės* w pow. Lazdijai : *Juknà*, nazwa osobowa (od której pochodzi też nazwa wsi pl. *Juknáičiai* w pow. Šilutė); nazwy gór : : *Geltiškė* : *geltas* 'żółty'; *Kýburiškė* obok pl. *Kyburiaĩ*, wieś kościelna w pow. Biržai*.

Wśród nazw miejscowości odróżniamy 2 grupy. Jedna to nazwy urobione od nazw osobowych : *Gùčiškė* w pow. Seinai : *Gùčas*; *Gineĩtiškės* w pow. Alytus : *Gineĩtis*; *Kùktiškės* w pow. Utena : *Kuktà* itd. Druga grupa nazw miejscowości oparta jest na nazwach fizjograficznych : *Kampìškės*, wieś w pow. Klaipėda obok pl. *Kampaĩ*, wieś w pow. Alytus : *kam̃pas* 'węgieł'; *Pakernìškė*, wieś w pow. Zarasai : *Kerñys*, *Keřnio*, jezioro; *Vìšakiškė*, wieś w pow. Vilkaviškis : : *Vìšakis*, rzeka.

Rozważając wzajemny stosunek nazw miejscowości na *-iškė* w singularis i *-iškės* w pluralis, należy uwzględnić, że niektóre nazwy na *-iškės* mają formę illativu w singularis : *Eĩšiškės*, *-ių*, miasteczko : ill. *Eĩšiškėn*; *Trãkiškės*, *-ių* w gminie Punskas : ill. *Trãkiškėn* lub *į Trãkiškę*.

§ **495.** Niektóre z przedstawionych w poprzednich §§ wyrazów o przyrostkach *-iškis*, *-iškė* posiadają zamiast *šk* grupę spółgłoskową *-kšt-*. Przykłady pochodzą z dawnych tekstów lub dialektów:

namiksztis wagis 'złodziej domowy' Dauksza, Post. 301_{41} (por. też 64_{33}. 458_{52}) lub *naminikesztis* 'domowy, domesticus' Szyrwid, Diction.[5] 42, także *Paganimas namikscias* 'Pasterstwo domowe' w Katechizmie Pietkiewicza 15; *šeimýnykštis* 'ktoś z czeladzi' w dialekcie Kurschata; *tewikszte* wzgl. *tewikszczia* 'ojczyzna' w Postylli Daukszy 374_{34}. 543_{28}. — We wszystkich 3 wymienionych wyrazach trzeba przed przyrostkowym *k* czytać *y*; wskazuje na tę ewentualność wyraz współcześnie przekazany *šeimýnykštis*.

Co się tyczy genezy wyrazów na *-ykštis*, *-ykštė*, to należy pamiętać, że mają one oboczne formy o odmiennie ukształtowanych przyrostkach *-iškis*, *-ystis*. Tak więc, obok *namýkštis* język litewski ma pl. *namìškiai* 'domownicy, czeladź' (oraz rzeczownik *namystà* 'dom, familia'). Obok *šeimýnykštis* jest odmianka *šeimýnystis* 'id.'. Zachodzi więc prawdopodobieństwo, że grupa spółgłoskowa *-kšt-* np. w przyrostku *-ykštis* powstała z *-šk-t-* i jest wynikiem kontaminacji formacyj z *-šk-* i z *-st-* w przyrostku.

§ **496.** Litewskie przymiotniki na *-iškas* mają odpowiedniki w językach łotewskim i pruskim. W języku łotewskim ilość dawnych przymiotników na *-isks* jest stosunkowo mała; po części są to te same wyrazy, co w litewskim: *bābisks*=lit. *bóbiškas*. We współczesnym łotewskim języku literackim przymiotniki na *-isks* stały się na nowo żywotne: *-isks* zastępuje m. in. niem.

---

* Podane nazwy fizjograficzne pochodzą z artykułu w Lingua Posnaniensis IV (1953), s. 47. oraz z podręcznika *Lietuvių kalbos rašybos žodynas* (1948), s. 142.

-isch, jak w *metodisks* : niem. *methodisch*. Pospolite są za to w łotewskim adverbia na *-iski* i *-išķi* : *vāciski* 'po niemiecku'=lit. *vókiškai*; *sevišķi* 'szczególnie'. W języku łotewskim istnieją rzeczowniki zarówno typu lit. *výriškas*, jak też typu lit. *vyrìškis* : dial. *puisisks* 'mężczyzna' : *puisis* 'chłopiec, młodzieniec, kawaler'; *vīrišķis* 'mężczyzna; chłop' : *vīrs* 'mąż; chłop; człowiek'. — Bardzo żywotne są formacje na *-iska-* w języku pruskim; por. np. acc. sg. m. *salūbiskan* 'małżeński' : acc. *salūban* 'małżeństwo'; adv. *prūsiskai* 'po prusku'. Za pomocą przyrostka *-iskā* buduje się w pruskim abstracta przymiotne: acc. *deiwūtiskan* 'szczęśliwcść'. — Słowiański odpowiednik omawianego litewskiego i w ogóle bałtyckiego przyrostka brzmiał *-ьskъ*; jest on bardzo produktywny i ma w zasadzie to samo zastosowanie. Wystarczy tu przytoczyć parę przykładów z tekstów starosłowiańskich: *dětьskъ* 'właściwy dzieciom, dziecinny' : coll. **dětь*, skąd pl. *děti* 'dzieci'; *ľudьskъ* 'ludzki' : pl. *ľudije* 'ludzie'; *běsovьskъ* 'daemoniacus' : csł. *běsovъ* 'daemonis' : *běsъ* 'daemon'; adv. *slověnьsky* 'slovenice', dosłownie 'jak *Slověne*'. — Formacje pokrewne bałtyckim i słowiańskim istnieją też w grupie językowej germańskiej. Ważne jest przy tym to, że występują one w tych samych lub bliskich funkcjach; widać to z następujących zestawień: goc. *gudisks* 'boski' : *guþ* 'bóg' obok lit. *diẽviškas* 'boski' : *diẽvas* 'bóg', stsł. *božьskъ* : *bogъ*; gocki przysłówek *þiudisko* 'po pogańsku' : pl. *þiudos* 'poganie' nadaje się do porównania z csł. *poganьsky*.

§ **497**. Pochodzenie litewskiego przyrostka *-iškas*, w szczególności jego stosunek do goc. *-isks* jest ciągle jeszcze zagadkowy. W praktyce chodzi o pytanie, jak wyjaśnić *š* zamiast oczekiwanego *s* w *-iškas*. Tymczasem mamy do czynienia, niestety, tylko z hipotezami. W każdym razie przyrostek *-iškas* nie jest jedynym wypadkiem, kiedy po *i* i *u* a przed następującym *k* zamiast *s* występuje w litewskim wbrew oczekiwaniu *š*; por. *kìškis*, *-io* 'zając', *ieškóti* 'szukać' z **eiskā-*; *kùškis*, *-io* 'kłak włosów' *.

PRZYROSTKI ZE SPÓŁGŁOSKĄ *g*

-gas, *-ga* itd.

§ **498**. Wyrazem o przyrostku *-gas* może być dial. *stõgas* 'wzrost' : *stóti* 'stanąć'; od tego czasownika pochodzi też *stokà* o przyrostku z bezdźwięcznym *k* i o przeciwstawnym znaczeniu 'niedcstatek, brak'. Jako wyraz o przyrostku *-gas* przytacza się *padárgas* 'narzędzie (rolnicze)', w Postylli Daukszy 173_{37} 'naczynie' — jak się zdaje, chodzi tu o przeróbkę wyrazu *pãdaras* 'twór' : *darýti* 'czynić'.

Więcej jest wyrazów na *-ga* : *eigà* 'chód' (ze złożeniami : *ìšeiga* 'wyjście', u Daukszy 'zejście', np. 33_{41}; *pareigà* 'obowiązek, powinność', u Szyrwida, Diction.[5] 210 'odejście'; *prieigà* 'dostęp, przystęp', u Daukszy w Post. 3_{40}

* Por. Lingua Posnaniensis IV (1953), s. 39-54.

'przystęp'; *sùeiga* 'zebranie', w Postylli Daukszy 340_{41} 'schadzka' i inne; w wyrazie *eigà*, urobionym od *eĩti* 'iść', *-ga* nie jest jednak przyrostkiem we właściwym znaczeniu, lecz pierwiastkiem czasownikowym o znaczeniu 'iść' (podobnie jak **ei-*), występującym m. in. w dial. *góti* 'szybko iść', tak że *eigà* to pierwotne złożenie tautologiczne : **ei-gā*, rozumiane dopiero z biegiem czasu jako twór przyrostkowy. Nowy przyrostek *-ga* służący do budowy nomina actionis mamy np. w dial. *prìimga* 'przyjęcie (dla gości), goszczenie' : *priim̃ti* 'przyjąć'; dial. *paliauga* 'przestanek, przerwa; odpoczynek' : *paliáuti* 'zaprzestać' zamiast *paliáuba*. W poszczególnych wypadkach *-ga* wkroczyło na miejsce przyrostka ze spółgłoską *k*; stąd mamy: dial. *nespėgà* 'brak czasu' : *nespė̃ti* 'nie mieć czasu, nie zdążyć' obok *spė̃kas* 'siła', łot. *spēks* 'id.' : *spė̃ti* m. in. 'mieć wolny czas; zdążać'; dial. *núostoga* 'zaprzestanie' obok *stokà* (por. wyżej) : *nustóti* '(za)przestać, stracić'. Formę na *-gė* ma znany już z dawnych tekstów wyraz *pérstogė* 'przestanek' : dial. *be pérstogės* 'bez przestanku, bez przerwy'. — W sprawie tautologicznego złożenia *ei-gà* należy tu powiedzieć jeszcze to, że ma ono odpowiednik i w grupie językowej słowiańskiej, m. in. w pol. *struga*, którego to wyrazu pierwszy człon *stru-* występuje jako pierwiastek w *stru-myk*.

Zewnętrznie biorąc, wyrazem o przyrostku *-ga* jest *mergà* 'dziewczyna', prus. *mergo* *V.* 192 : sanskr. *marya-ḥ* 'młody człowiek; ogier'; wyraz *mergà* nie został jednak jeszcze należycie zanalizowany.

§ **499.** Istnieje pewna grupa rzeczowników na *-gis* wzgl. *-gys*, oznaczająca zwierzęta domowe według ilości przeżytych lat wzgl. zim: *dveigỹs*, fem. *dveigė̃* 'dwulatek' : *dvej-ì* 'dwoje'; *treigỹs*, *-ė̃* 'trzylatek' : *trej-ì* 'troje'; *ketvérgis*, *-ė* 'czterolatek', *ketvérgė* 'dawna moneta dwudziestokopiejkowa (zawierająca 4 monety pięciokopiejkowe)' : *ketver-ì* 'czworo'; *penkérgis*, *-ė* 'pięciolatek' : *penker-ì* 'pięcioro' itd. (III § 410). Według *ketvérgis*, *penkérgis* urobiono dalsze, już nieprawidłowe wyrazy na *-ergis*, jak *dešimtérgis* 'mający dziesięć lat' : *dešimtìs*, *-iẽs* '10'. Wyrazy na *-gys* i *-er-gis* to urzeczownikowione przymiotniki na *-gas*, *-er-gas*. Na istnienie takich przymiotników w grupie językowej bałtycko-słowiańskiej wskazuje m. in. ros. *četverg* 'czwartek' (skąd lit. dial. *ketver̃gas* 'id.'). Przynależność do tej grupy stserb. *dviz* 'dwuletni' i csł. *trizъ* 'trzyletni' jest niepewna, a to wskutek niewyjaśnienia sprawy powstawania *z* z *g* w podobnych wypadkach.

Jako wyraz o przyrostku *-gus* przytacza się zazwyczaj *žmogùs* 'człowiek'. Ale takiego przyrostka w języku litewskim poza tym nie ma. O wyrazie *žmogùs* można z całą pewnością powiedzieć tymczasem tylko tyle, że zawiera ten sam pierwiastek, co pl. *žmónės* 'ludzie'.

-agas, *-aga* itd.

§ **500.** Rzeczownikiem o zakończeniu *-agas* jest *vãnagas*, łot. *vanags*, prus. **wanagis* w złożeniu *spergla-wanag* 'krogulec' *V.* 714; wyraz ten pozostaje

dotąd jeszcze bez wyjaśnienia, tak że nie wiadomo, czy *-agas* jest tu rzeczywiście przyrostkiem.

Z zakończeniem *-aga* wzgl. *-ega* występują *pilagà, -õs, pìlãgą* 'ulewa' : *pìlti, pìla, pýlė* 'lać' (m. in. i o deszczu)'. Wyraz *šilagà* 'sasanka' wygląda na skrót złożenia *šìla-gėlė*. Na *-aga* kończą się dwie gwarowe pejoratywne nazwy osób: *láudaga* lub *lùidaga* 'ospalec, próżniak' oraz *vydraga*, określenie złej suki lub dziewczyny. Pierwsza z tych dwu nazw czeka dopiero na wyjaśnienie: czy może jest w związku genetycznym z dial. *liáudegis* 'przyczepa'? Co się zaś tyczy nazwy *vydraga*, to tymczasem poprzestajemy na pytaniu: czy nie jest to skrót wyrażenia: **vydra-ragana*, gdzie *vydra* to pol. *wydra*, a *-ragana* to lit. *rãgana* 'wiedźma'? Formę na *-aga* ma nazwa rzeki *Vadagà,-õs, Vãdagą* w pow. Šiauliai; por. o tej nazwie zaraz niżej.

W tym związku wymienić należy przymiotnik *mandagùs*, który we współczesnym języku literackim znaczy 'grzeczny, uprzejmy', ale w dawnych tekstach miał nieco inne znaczenia; w Postylli Daukszy adv. *mandagiai* znaczy 'misternie' 27_{50}, 'nadobnie' 204_{1}. 388_{7}. 400_{7}, 'źrzetelnie' 258_{29}. Przymiotnik ten ma pierwiastek dawnego czasownika *mandyti* 'próbować'; co się zaś tyczy przyrostka *-agus*, to wymaga on dalszych badań.

Na **-jaga* kończy się rzeczownik *mẽdžiaga* 'materiał', w Postylli Daukszy 577_{35} 'drzewo jako materiał' : *mẽdžias* 'drzewo (żywe)', w tym znaczeniu i u Daukszy 138_{38}. Więcej jest wyrazów na *-ega*. Na pierwszym miejscu wymienimy żm. *mẽdega*, odmiankę aukszt. *mẽdžiaga*. Dalsze przykłady: *uodegà, -õs, úodegą* 'ogon' i dawne dial. *pelegà* 'rybi ogon', ukształtowane według *uodegà, -õs*; *vẽdega* lub *vėdegà, -õs, vėdegą* 'pewien rodzaj siekierki do żłobienia koryta lub niecek' o indoeuropejskim pierwiastku **u̯ĕdh-* w sanskr. *vadh-* 'uderzać, bić, ciąć; zabijać'. — Przytoczona wyżej nazwa rzeki *Vadagà* ma też odmiankę *Vedegà*. Nie oczekiwane zakończenie *-ega* ma wyraz *kẽlega* 'kilkoro' : *kelì* 'kilka'. Z przyrostkiem *-ega* występują niekiedy nazwiska wzgl. przezwiska, jak np. *Ašmegà* obok *Ašmỹs*.

Bardzo starym rzeczownikiem na *-(e)gỹs* jest *ežgỹs*, dial. *ežegỹs* 'okuń' — wyraz spokrewniony z prus. *assegis* (=*azegis*) *V.* 572 oraz z pol. *jażdż* i *jazgarz* 'okuń' z **ēzg-*. Na *-agys* kończy się *kadagỹs* 'jałowiec' o pierwiastku zapewne tym samym, co gr. κέδρον, w zasadzie 'jałowiec, Juniperus oxycedrus'.

§ **501.** W dialektach zdarzają się nazwy i nazwiska osób na *-ėgas, -ėga* o znaczeniu pejoratywnym: *purlẽgas* 'chudzina, mizerota; marnota (i o prosięciu)' obok m. in. *purlėtis* 'wahać się'; *kaklėgà, -ẽggos* 'pijaczysko' : *kãklas* 'szyja' i inne. Nie jest wyłączone, że mamy tu do czynienia z formacjami o przyrostku ruskim, jak w rosyjskich wyrazach бедняга, плутяга, работяга, хитряга itd. Zdarzające się w Litwie nazwisko *Dabrėgà* może być transpozycją ros. добряга.

Istnieją poszczególne formacje na *-yga*; taką jest m. in. nazwa rzeki *Šedvygà* w pow. Šakiai obok *Šeduvà*, nazwy miasteczka w pow. Radviliškis.

Sporo jest, zwłaszcza w dialektach, rzeczowników na -*iūgas* lub -*iūga*. Znaczna ich część to pejoratywne nazwy osób. W języku literackim mamy: *smaliū̃gas* lub *smaliūgà* 'łasuch, ktoś łakomy na przysmaki' obok *smalìžius* 'id.'; *valiū̃gas* 'swawolnik, psotnik' obok *valiū̃kas* 'id.'; *vyliū̃gas* lub *vyliūgà* 'zwodziciel, oszust' obok *vỹlius* 'oszustwo'. W dialektach jest wyrazów o takiej budowie i o takim znaczeniu więcej: *gerkliū̃gas* 'krzykacz' : *gerklẽ* 'gardło'; *galiū̃gas* 'mocarz' obok *galiū̃nas* 'id.'; *seiliū̃gas* lub *seiliūgà* 'kto się ślini, kto bywa zaśliniony' obok *seĩlius* 'id.'. — Pochodzenie wyrazów na -*iūga*(*s*) nie jest jednolite. Po części są to wyrazy z udźwięcznionym *k*, jak *valiū̃gas* z *valiū̃kas* oraz dial. pl. *žaliū̃gės* 'niedojrzałe zboże' obok np. *žaliū̃kė* 'zielona żaba'. Niektóre wyrazy na -*iūga*(*s*) powstały z przekształcenia wyrazów o innej budowie, ale o tym samym lub podobnym znaczeniu: *galiū̃gas* z *galiū̃nas*, *seiliū̃gas* z *seĩlius*. Sama formacja na -*iūga*(*s*) nie jest jednak, jak się zdaje, czysto litewska, lecz raczej wydedukowana z jakiegoś czy z jakichś zapożyczeń ruskich. Nie wolno w każdym razie nie brać pod uwagę, że jej dokładny odpowiednik istnieje właśnie na obszarze ruskim: жаднюга 'chciwiec, skąpiec': жадный; пьянчуга 'pijanica' : пьяный; хитрюга 'ktoś chytry, podstępny': хитрый.

Spośród wyrazów na -*iūga* należy wyodrębnić *moliūgà* 'miejsce gliniaste'. Jest to niewątpliwie złożenie: **molia-liūga*, oparte na wyrazach *mólis*, -*io* 'glina', *liū̃gas* 'kałuża' a ukształtowane ostatecznie przez haplologię zgłosek -*lia-liū*-. Tego samego pochodzenia jest zapewne przymiotnik *moliū̃gas* 'koloru gliny' oraz 'człowiek uwalany w glinie'.

Rzeczownik *melãgis* (dial. *melãgius*) 'kłamca' nie jest również (jak i *moliūgà*) formacją przyrostkową. Najprawdopodobniej chodzi tu o złożenie tautologiczne: **mela-lugis*, które przez haplologię straciło zgłoskę -*lu*-, przy czym *mela*- to osnowa wyrazu *mẽlas* 'kłamstwo', a -*lugis*, drugi człon tego złożenia, zawiera pierwiastek **lug*-, jak w *lúginaité pabuczêwimas* 'zdradliwe pocałowanie' Dauksza, P o s t. 366_{12} oraz w stsł. *lъgati*, pol. *łgać*. Zrekonstruowane tu przez nas złożenie **mela-lugis* upraszczano jeszcze w inny sposób, a mianowicie usuwano zgłoskę -*la*-, stąd dial. *melùgis* 'kłamca'.

W poczuciu językowym wyrazy typu *kaklėgà* i *vyliūgà* występowały po części jako posiadające przyrostek -*ga*. Tak wydedukowany przyrostek rozpowszechniał się dalej, zwłaszcza że mógł być odczuwany jako zgrubiała odmianka przyrostka -*ka*. Tak oto w dialektach zaistniał wyraz *vertélga* 'handlarz, spekulant' — wtórna forma wyrazu *vertélka* 'id.'; obok znanego jako nazwisko wyrazu *Nameĩkis* i wyrazu *nameĩšis* 'domownik; domator' (§ 376) jest w użyciu, również w języku literackim, *namíegas* 'domownik; kto pozostaje w domu pod nieobecność innych domowników' (: *namiẽ* 'w domu'). Przyrostek -*ga* rozszerza niekiedy gotowy już wyraz: dial. *mainélga* 'kto trudni się zamianą' to rozszerzony przyrostkiem -*ga* wyraz *mainẽlė* — czy może pod wpływem *vertélga*?

-angas, -ingas itd.

§ **502.** Wyraz pospolity o przyrostku *-angas* mamy, zdaje się, tylko jeden: To *žabángas*, zazwyczaj pl. *žabángai* 'sidła' w Postylli Daukszy 16_{36}. 221_{15}; w dialektach ma on i formę żeńską : *žabángos, -ų*. Etymologicznie łączy się ten wyraz z *žãbas* 'rózga', pl. *žãbai* 'chrust', *žabóti* 'kiełzać'. Morfem *-ang-* występuje w niektórych nazwach geograficznych : *Alangà, -õs*, rzeka w pow. Tauragė — o pierwiastku, jak np. w *Ãlantas*, rzeka w pow. Kretinga; *Palangà, -õs*, miasteczko w pow. Kretinga obok np. *Palõnas*, rzeka w pow. Kėdainiai; *Virángė*, rzeka w pow. Šakiai obok np. *Virintà, -õs*, rzeka w pow. Utena.

§ **503.** Przymiotniki na *-ingas* są produktywne po dziś dzień. Pochodzą z reguły od rzeczowników. Ogólnie biorąc, oznaczają one, że pewien przedmiot będący treścią rzeczownika, od którego poszedł przymiotnik, występuje lub może występować w stopniu obfitym. Jeszcze ogólniej się wyrażając, wolno powiedzieć, że główny zrąb przymiotników na *-ingas* to formacje o znaczeniu augmentatywnym. — Przymiotniki na *-ingas* mają w języku literackim przycisk nieruchomy, zazwyczaj na zgłosce z przyrostkowym *in*, której właściwa jest intonacja akutowa; rzadko tylko zdarzają się przymiotniki o akcentuacji na zgłosce pierwszej, mianowicie gdy ma ona intonację akutową. W dialektach, m. in. w dialekcie twereckim oraz w Postylli Daukszy, akcentuacja przymiotników na *-ingas* ukształtowana jest odmiennie, o tyle mianowicie, że femininum ma w nom. sg. przycisk na zgłosce ostatniej: twer. *paršingà* 'prośna' : *par̃šas* 'prosię'. — Poniższe przykłady pochodzą ze współczesnego języka literackiego, po części z dialektu twereckiego oraz z Postylli Daukszy. Stosujemy akcentuację współczesnego języka literackiego, która bywa odmienna od tej, jaką obserwujemy w konserwatywnej szesnastowiecznej Postylli oraz np. w dialekcie twereckim:

1. Przymiotniki na *-ingas*, wyrażające obfitość tego, na co wskazuje rzeczownik podstawowy: *akmenìngas* 'kamienisty' Post. 100_4, 'zakamiały (=zakamieniały)' Post. 476_{37} : *akmuõ* 'kamień'; *uolìngas* 'opoczysty' Post. 468_6 : *uolà, -õs* 'opoka, skała'; *erškėtìngas* 'ciernisty' Post. 100_{20} : pl. *erškė̃čiai* lub *erškėčiaĩ* Post. 97_{23} 'ciernie'; *kūnìngas* 'korpulentny' : *kū́nas* 'ciało'; *pieninga* 'obfitująca w mleko, mleczna (o krowie)' : *píenas* 'mleko'; *lobìngas* 'bogaty' Post. 625_{15} : *lõbis, -io* 'bogactwo', 'skarb' Post. 166_{21}; *pinigìngas* 'mający wiele pieniędzy, bogaty' : pl. *pinigaĩ* 'pieniądze'; *turtìngas* 'majętny' Post. 101_{11}. 273_{42} : *tur̃tas* 'mienie, majętność, bogactwo'; *naudìngas* 'pożyteczny' Post. 519_{35}. 559_3 : *naudà, -õs* 'pożytek, korzyść'; *vaisìngas* 'płodny' Post. 91_{36}. 599_{49} : *vaĩsius*, pl. *vaĩsiai* 'owoc'; *smurtìngas* 'gwałtowny', 'niebezpieczny' Post. 240_{24}. 358_{31} : *smùrtas* 'przemoc, gwałt', 'niebezpieczeństwo' Post. 385_{11}; dawne *veikalingas* 'skuteczny' Post. 181_{22}. 473_{28} : *veĩkalas* 'dzieło, czyn, sprawa'; *darbìngas* 'pracowity' Post. 493_{15} obok *darbùs* 'pracowity'; *išmintìngas* 'rozumny, mądry' Post. 599_{27}. 90_{20} : *išmintìs, -iẽs* f. 'rozum, rozsądek'.

Wśród przymiotników oznaczających 'obfitość' wyodrębnia się grupa wyrażająca stan brzemienny. Przykłady z dialektu twereckiego: *gėringas, -à* 'kotny, brzemienny w jagnię, w zastosowaniu do barana, gdy jest brzuchowaty, i w zastosowaniu do kotnej owcy' : *gė̃ras* 'jagnię'; *kumelìngas, -à* 'źrebny (o brzuchowatym koniu)' : *kumelỹs* 'źrebię; ogier'; *paršingà* 'prośna' : *par̃šas* 'prosię'; *telìngas, -à* 'cielny (w zastosowaniu do byka o odpowiedniej tuszy i do cielnej krowy)' : *tẽlias* 'cielę'.

2. Przymiotniki na *-ingas*, wyrażające zdolność lub skłonność do czegoś, co oznacza wyraz podstawowy, często nomen actionis: dawne *atakingas* 'mściwy' : *ãtakia* lub *ãtakė* 'pomsta' Dauksza, Post. 9_{50}. 410_{12}. 160_{27}. $_{36}$; *gėdìngas* 'wstydliwy' Post. 55_5. 84_{25}, 'sromotny' Post. 55_2 : *gė́da* 'wstyd, sromota'; dawne *godingas* 'łakomy' Post. 165_{31}. 512_3 : *gõdas* 'łakomstwo'; *kalbìngas* 'rozmowny, gadatliwy', w Postylli 'mowny' 271_{50}, 'świekotliwy' 440_{40} : *kalbà* 'mowa'; *miegìngas* 'kto wiele śpi, senny' : *miẽgas* 'sen'; *mirtìngas* 'śmiertelny' Post. 199_3 : *mirtìs ,-iẽs* f. 'śmierć'; adv. *nóringai* 'ochotnie, z ochotą' Post. $475_{43\cdot46}$ obok *su nóru* 'z ochotą' 100_4; *rūpestìngas* 'troskliwy, frasobliwy, staranny' 543_{32} : *rū̃pestis, -sčio* 'troska, staranie'; *vaidìngas* 'kłótliwy, zwadliwy' : *vaĩdas* 'kłótnia, zwada'.

Wśród przymiotników wyrażających skłonność do czegoś istnieje grupa oznaczająca stany chorobowe : *dusulìngas* 'dychawiczny' : *dusulỹs* 'dychawica'; *kosulìngas* 'cierpiący na kaszel' : *kosulỹs* 'kaszel'; *skaudulìngas* 'bolesny; cierpiący na wrzody' : *skaudulỹs* 'ból; wrzód'; *troškulìngas* 'spragniony' : *troškulỹs* 'pragnienie'; — *ne-sveikatìngas* 'czujący się niezdrowo' : *nesveikatà* 'niezdrowie'.

Z przekładu złożeń obcych powstały : *dievo-baimingas* : pol. *bogo-bojny*; *liuosa-noringai* 'dobrowolnie' Szyrwid, Diction.[5] 40 : niem. *frei-willig*.

3. Przymiotniki wyrażające związek ze znaczeniem zawartym w rzeczowniku podstawowym ; stykają się one co do znaczenia z wymienionymi wyżej przymiotnikami zarówno grupy 1., jak 2. : *dvasìngas* 'duchowny', Post. 255_{31} 'duchowy' : *dvasià* 'duch'; *kūnìngas* 'cielesny (nieduchowy)' Post. 45_{14} : *kū̃nas* 'ciało'; *galìngas* 'mocny' Post. 582_{19}, 'możny' ibid. 156_{24} : *galià* 'moc' (tego rzeczownika w Postylli Daukszy jednak nie ma); *garbìngas* 'chwalebny' Post. 32_{32} : *garbẽ* 'chwała, cześć'; *meilìngas* 'miły, uprzejmy', w Postylli 'wdzięczny' 58_{21}. 170_{34} i 'ochotny' 26_{11} : *méilė* 'miłość', 'wdzięczność' Post. 310_{33} (obok *meilingas* jest w Postylli *meilingus* 389_{33}. 406_{34}. $409_{14\cdot43}$, oparte na pewno na *meilùs* 'wdzięczny' 53_8); *metingas* 'doczesny' Post. 503_4 : *metas* 'czas' Post. 4_{50}; *mokestingas* 'płatny' Post. 286_{16} : *mókestis, -sčio*, w Postylli także *mokęstiés* 96_{36} 'zapłata', 'odpłata' 360_{14}; *pabaisingas* 'straszliwy' Post. 16_{19} obok *baisa* 'lękanie, strach' Szyrwid, Diction.[5] 131; dawne *pavaizdingas* 'przykładny' Post. 557_{47} : *pavaizdas* 'przykład' ibid. 193_{47}; *reikalìngas* 'potrzebny' Post. 519_{35}. 585_{21} : *reĩkalas* m. in. 'potrzeba' Post. 75_6; *raudìngas* 'płaczliwy' 429_{37} : *ráuda* lub *raudà* 'płacz' Post. 33_2; *stebuklìngas* 'cudowny', 'dziwny'

Post. 77_4 : *stebùklas* 'cud', 'dziw' Post. 35_{11}; *žalìngas* 'szkodliwy', Post. 22_{44} : *žalà* 'szkoda'; *ženklìngas* 'znaczący, ważny', w Postylli 465_5 'znamienity' : *žénklas* 'znamię'.

4. Przymiotniki na *-ingas* oznaczały niegdyś i pochodzenie. Wskazuje na to m. in. dawne *prašalingas* 'cudzoziemiec' Dauksza, Post. 3_9 obok *prašalietis* 'id.' 326_{32}; por. adv. *prošāl* 'mimo'.

5. Zdarza się niekiedy, ale bardzo rzadko, że przymiotnik na *-ingas* odpowiada na pytanie : z jakiego materiału jest dany przedmiot? W Postylli Daukszy 68_7 czytamy : *O bů tenáy akmeningi rykai szeszi* 'I było tam sześć stągiew kamiennych'. W tym wypadku przymiotnik *akmeningas* ma podkreślić okoliczność, że odnośny przedmiot wykonano właśnie z kamienia (: *akmuõ* 'kamień').

§ **504.** Przymiotniki na *-ingas* pochodzą zazwyczaj od rzeczowników, w poszczególnych wypadkach istnieje jednak ewentualność, że mają one za podstawę przymiotniki. Wskazują na to oboczności, jak *gailìngas* 'żałosny' Dauksza, Post. 15_{35} obok *gailas* 'id.' 15_{34}; *malonìngas* 'łaskawy' Post. 449_{49}, 'wdzięczny' 187_9 : *malonùs* 'łaskawy'; dawne *meilingus* : *meilùs*, o czym wyżej; *mielaširdìngas* 'miłosierny' Post. 359_{31} — odmianka przymiotnika *mielaširdùs* 'miłosierny' Post. 262_{29}; dawne *privalingas* 'potrzebny' Post. 2_{12} : *privalùs* Post. 22_{46}; *teisìngas* 'sprawiedliwy, słuszny', Post. 362_{15} : *teisùs* 'sprawiedliwy, niewinny'. W porównaniu z przymiotnikami podstawowymi wtórne przymiotniki na *-ingas* oznaczały, a może i dziś jeszcze w dialektach oznaczają wyższy stopień pewnej własności. Różnicę znaczeniową, o której nowa, stwierdził w swym dialekcie niegdyś Fr. Kurschat, a to na podstawie przykładów, jak *bagótas* 'bogaty' : *bagotìngas* 'bardzo bogaty'; *liñksmas* 'wesoły' : *linksmìngas* 'bardzo wesoły'. Obok *dienì* f. 'ciężarna' zdarza się w dialektach przymiotnik *dienìnga* 'będąca w ostatnim stadium ciąży'. — Zwrócimy tu jeszcze uwagę, że w Postylli Daukszy obok przymiotnika *tólas* 'daleki' w połączeniu *iżg tolo* 'z daleka' 98_{24} zachowała się forma komparatywna *tolingesnis* 'dalszy' 605_{43}.

Jeżeli obok przymiotników na *-ingas* i *-us* wzgl. *-as* występuje jeszcze odnośny rzeczownik, powstają watpliwości, jak rozumieć wzajemny stosunek między nimi : *apstìngas* 'bardzo obfity' : *apstùs* 'obfity' : *ãpstas* 'obfitość'; *mainìngas* 'zmienny (jak pogoda), kapryśny' : *mainùs* 'zmienny' : *maĩnas* 'zamiana'; *pavydìngas* 'zazdrosny' : *pavydùs* 'id.' : *pavỹdas* 'zazdrość'; *giedrìngas* 'bardzo pogodny' : *giẽdras* 'pogodny, bezchmurny' : *giedrà* 'jasna pogoda' itd. Niekiedy bywa tak, że dwa przymiotniki, na *-ingas* i na *-us*, różnią się od siebie nie tylko stopniem intensywności oznaczanej przez nie właściwości, ale i odcieniem znaczeniowym. Tak np., w Bartninkai, pow. Vilkaviškis *meilìngas* znaczy 'miły z wyglądu; miły, drogi (gość)', podczas gdy *meilùs* ma znaczenie 'uprzejmy; przymilający się'. Powstaje więc pytanie, czy *meilìngas* pochodzi rzeczywiście od *meilùs*, czy też urobiono je wprost od *méilė*?

Przymiotnikowe pierwiastki ma pewna, zresztą niewielka ilość pejoratywnych nazw osób na *-ingis* : *klibiñgis* 'ktoś chromy' : *klìbas* 'chromy'; *kliviñgis* 'ktoś o krzywych nogach' : *kleĩvas* 'o krzywych nogach'; *krìvingis* 'przedmiot krzywy' : *kreĩvas* 'krzywy'; *šlivingis* 'ktoś o krzywych nogach' : : *šleĩvas* 'o krzywych nogach'. Przytoczone wyrazy na *-ingis* zawierają wprawdzie pierwiastki przymiotników, ale urobiono je, jak się zdaje, nie wprost od odnośnych przymiotników, lecz od rzeczowników pochodnych na *-is* : *klibiñgis*, także nazwisko *Klibiñgis* : *klìbis*; *šlivingis* : *šlìvis*; *kliviñgis* : *kleivỹs*. W każdym razie jest niewątpliwy związek między ukształtowaniem rzeczowników typu *klibiñgis* i typu *klìbis* : urzeczownikowienie wyraża ta sama osnowa na *-ja-* (§ 81). — Rzeczownikami na *-ingis* są nazwiska, jak *Norìngis* obok *Norùtis* i *Teisìngis* obok *Teisùtis* z obszaru Klaipėda. Nazwy wod i miejscowości na *-ingis*, fem. *-ingė* występują dość często na dawnym obszarze jadźwińskim. Tak zbudowane jest m. in. *Léipalingis*, nazwa miasteczka w pow. Lazdijai, pol. *Lejpuny*; por. o tym niżej, § 506.

Jest sporo przymiotników na *-ingas*, urobionych od czasowników. Wyrażają one skłonność do pewnej czynności. Za podstawę służy zazwyczaj osnowa praeteritum, rzadziej praesens. Znaczenie bywa zarówno czynne, jak bierne. Oto garść przykładów : *dėdinga* '(kura) która znosi wiele jajek' : *dėdinė́ti* (także *dėdlìnga* : *dėdlióti*); *laidinga* '(krowa) która się łatwo daje doić' : *láidyti* m. in. 'doić'; *pirkingas* 'kupujący rad, emax, coemptionalis' Szyrwid, Diction.[5] 124 : *piřkti*, *peřka*, *piřko* 'kupować'; *prapuolingas* 'kto długo jest nieobecny i czas marnuje' : 3. praes. *prapúola* (por. pol. *przepada*, ros. пропадает); *pri-imingas* lub *pri-ėmingas* 'przyjemny' : 3. praes. *prì-ima*, 3. praet. *prì-ėmė* 'przyjąć' (chodzi tu zapewne o przekład odpowiednich wyrazów polskich *przy-jemny* : *przy-jmie*); *suprantingas* Szyrwid, P. S. I 16 i *su-pratìngas* 'rozumny' : 3. praes. *suprañta*, 3. praet. *su-prãto*. — W Postylli Daukszy jest w użyciu przymiotnik komparatywny *prideringesnis* 'przystojniejszy' 249_{43}, będący w związku z czasownikiem *prideréti*, *prìdera* 'przystoi' 23_{32}.

Osobnego omówienia wymagają formy przymiotników na *-t-ingas* : *par-duotingas* 'do sprzedania wzgl. do kupienia' : *par-dúoti*; *iš-ganytìngas* 'zbawienny' : *iš-ganýti* 'zbawić'; *irtingas* 'żeglowny, navigabilis' Szyrwid, Diction.[5] 448 : *ìrti* 'wiosłować' itd. Jak widać z przytoczonych przykładów, przyrostek *-t-ingas* rozszerza osnowy czasowników zakończone samogłoską lub spółgłoską półotwartą, element *-t-* tego przyrostka służy więc do usuwania hiatu. — Przyrostek *-t-ingas* poprzedzany bywa nieraz morfemem *-in-* : *galintingas* 'potężny', *garbintingas* 'zaszczytny, zacny'. Pochodzenie tych formacyj jest ciągle jeszcze przedmiotem rozważań. Możliwe, że za podstawę posłużyły tu participia praesentis. Jest to w każdym razie prawie pewne, jeśli chodzi o *galintingas*, gdyż na participium **gali-nt-* oparty jest także wyraz *galiñčius* 'mocarz' = = **gali-nt-jus* (§ 451). Nie wyłączamy jednak możliwości, że rozpowszechnianiu się formacyj na *-intingas* sprzyjały czasowniki na *-inti*; tak więc, według

stosunku *gárbinti* 'czcić, chwalić, sławić' : *garbintingas* mógł był zaistnieć stosunek *šlóvinti* 'czcić, chwalić, sławić' : dawne *šlovintingas*.

Istnienie przymiotników na *-ingas* czasownikowego pochodzenia czyni zrozumiałym urabianie takich przymiotników od nomina agentis i nomina instrumenti : *burblìngas* 'mrukliwy' : *burblỹs* 'mruk' : *buȓbti* 'mruczeć'; *kareivingas* 'bojowy, bellicus, militaris, Szyrwid, Diction.[5] 17 : *kareivis* 'żołnierz, miles' ibid. 457; — dawne *ginklingas* 'zbrojny, uzbrojony' : *giñklas* 'broń'.

§ **505.** Rzeczowników na *-inga* jest zaledwie garstka. Są to, o ile wiadomo, z reguły nazwy ptaków, rozpowszechnione głównie w dialektach : *blezdingà, -õs, blẽzdingą* 'jaskółka' i *kregždingà, -õs, krẽgždingą* 'jaskółka' obok liter. *kregždė̃, -ė̃s* i *krẽgždė* 'id.'; ogólnolit. *kúolinga* 'kulik'; obok liter. i dial. *lakštiñgala* 'słowik' zdarza się w tekstach krótsza forma *lakštinga* 'id.'. Budowa tych nazw ptaków wymagałaby osobnego omówienia. — Rzeczownikami na *-inga* są dalej niektóre nazwy miejscowości i rzek : *Kretingà, -õs*, miasto na Żmudzi obok np. *Kratìškiai*, wieś w pow. Biržai; *Dubingà*, rzeka w pow. Ukmergė obok np. *Dubijà*, rzeka m. in. w pow. Panevėžys; *Dubýsa*, rzeka m. in. w pow. Raseiniai; *Liólinga*, rzeka w pow. Raseiniai obok *Lioliaĩ, -ių̃*, miasteczko tamże.

§ **506.** Przymiotniki o przyrostku *-ingas* właściwe są całej grupie językowej bałtyckiej.

W łotewskim przymiotniki na *-īgs* (= lit. *-ingas*) układają się pod względem morfologicznym i znaczeniowym w podobne grupy, jak litewskie na *-ingas*. Widać to będzie z poniżej przedstawionego materiału, który bierzemy z J. Endzelina *Latviešu valodas gramatika*, s. 369—372 : *pienīga* 'mleczna (o krowie)' = lit. *píeninga* : *piens* 'mleko' = lit. *píenas*; *zālīgs* 'obfitujący w trawę, trawiasty' = lit. *žolìngas* : *zāle* 'trawa' = lit. *žolė̃*; *prātīgs* 'rozumny' = lit. *protìngas* : *prāts* 'rozum' = lit. *prõtas*; *telīdze* 'krowa na krótko przed ocieleniem się' obok lit. dial. *telingà*; — *kaunīgs* 'wstydliwy' : *kauns* 'wstyd' obok lit. *gėdìngas*, dial. *gė̃dingas* : *gė̃da*; *sirdīgs* '(gorliwy, dzielny;) raptowny, gniewny' = lit. *širdìngas* 'serdeczny', dial. 'złośliwy' : *sirds* 'serce' = lit. *širdìs*; *dusulīgs* 'dychawiczny' = lit. *dusulìngas* : *dusulis* 'dychawica (u koni)' = lit. *dusulỹs*; — dial. *sudrabīgs* 'srebrny, ze srebra' : *sudrabs* 'srebro' obok lit. *akmeningi rykai* 'kamienne stągwie', wyżej; — *bagātīgs* 'bogaty; obfity; szczodry' = lit. *bagotìngas* : *bagāts* 'bogaty' = lit. *bagótas*; — *sapratīgs* 'pojętny' = lit. *supratìngas* (i *suprantìngas*) : *saprast* 'pojąć, pojmować; domyślać się' = lit. *supràsti*.

Podobny stan rzeczy istniał także w języku Prusów : *ni-gīdings* 'bezwstydny' = lit. *gėdìngas*, dial. *gė̃dingas*; *ni-quāitings* 'niechętny' : *quāits* 'wola'; — *labbīngs* 'dobry, dobrotliwy' : *labs* 'dobry'; *wertīngs* 'godny' i *niwertīngs* 'niegodny' : *werts* 'wart'; *au-lāikings* 'umiarkowany', właściwie 'powściągliwy, wstrzemięźliwy' : *laikūt* 'trzymać; czynić'; *musīngin* 'możliwy' : 3. sg. opt. *musīlai* '(auf dass) er möge' itd. — W języku pruskim istniały też urzeczownikowione formy przymiotników na *-ingis* wzgl. *-īngis* : *ragingis* 'jeleń' *V*. 651, właściwie 'rogacz'.

Przyrostek *-ingas* wzgl. *-ingis* odgrywał rolę także w słowotwórstwie jadźwińskim. Postać przyrostka *-ingas* mamy mianowicie w samej nazwie *Jātvingai* 'Jadźwingowie', dosłownie 'mieszkańcy obszaru nad rzeką *Jāt(u)-va*' — nazwa rzeczna *Jatva* (w brzmieniu *Jatfa*) zachowała się w Metryce Litewskiej 1516, pow. Lida. Co się tyczy funkcji przyrostka *-ingas* w *Jātvingai*, to jest ona w zasadzie ta sama, co przyrostka *-ininkas*, *-inykas* w litewskich nazwach miejscowych, jak np. *Alšiniñkai*, wieś nad rzeką *Alšià*, *-iõs*, *Al̃šią* w pow. Prienai; *Mùs(i)ninkai*, miasteczko nad rzeką *Musià*, *-ios* lub *Musẽ* w pow. Ukmergė. — Na dawnym obszarze jadźwińskim w pow. Lazdijai znajduje się miasteczko *Léipalingis*. Nazwa ta nie jest jeszcze dokładnie zanalizowana, ale co do jej znaczenia 'Lipowiec, Lipno' nie może być wątpliwości : pierwiastek **leip-* jest z pewnością ten sam, co w lit. *liepa* i w pol. *lipa*. W bliższej i dalszej odległości od Leipalingis jest sporo nazw miejscowych, terenowych i wodnych na *-ingis*, fem. *-ingė*. Tak więc, na obszarze gminy Merkinė, pow. Varėna znajdujemy : *Angerìngis*, łąka : **angerja-* 'węgorz' w pruskiej nazwie rzeki *Anger-app* oraz w fiń. *ankerias* (I § 292) — *Angerìngis* to widocznie nazwa dawnego jeziora, które się znajdowało na tej „łące", a które obfitowało w węgorze; *Apsìngė*, rzeka i wieś; *Kačìngė*, wieś; *Nedzìngė*, wieś (i *Nedzìngis*, *-io*, jezioro i rzeka w pow. Varėna); *Pilvìngis*, jezioro, dosłownie 'Brzuchate' : *pil̃vas* 'brzuch'; *Rūsingė*, dwór*.

§ **507**. Jeszcze parę uwag w sprawie pochodzenia formacyj na *-ingas*. W pewnym okresie rozwojowym języków bałtyckich przyrostek *-ingas* był rozumiany bez wątpienia jako wariant przyrostka *-inas*. Wskazują na to m. in. zestawienia litewskich wyrazów, jak *mìltinas* 'pełen mąki, uwalany w mące' : *mìltingas* 'mączysty' : pl. *mìltai* 'mąka'; *mólinas* 'gliniasty, uwalany w glinie' : *molìngas* 'gliniasty' : *mólis* 'glina' itd. Zachodzi więc prawdopodobieństwo, że jakaś, może nawet niemała ilość wyrazów na *-ingas* powstała z przekształcenia dawniejszych wyrazów na *-inas*. Należy tu bez żadnej wątpliwości *kruvingas* 'krwawy' z *krùvinas* 'id.'; starożytności tego drugiego wyrazu dowodzi odpowiednik starosłowiański *krъvьnъ*. Tworeckim przymiotnikom *paršingà*, *telingà* odpowiadają w grupie językowej słowiańskiej, jak wiadomo, przymiotniki na *-ьna* : pol. *prośna*, *cielna* z **pors-ь-na-ja*, **tel-ьna-ja*.

Przedstawione poprzednio zestawienie jadźwińskiej nazwy *Jātvingai* z litewskimi typu *Alšiniñkai*, *Mùs(i)ninkai* dowodzi, że jest jakiś związek między przyrostkami *-ingas* i *-(in)-inkas*. Czy może *-ingas* to w pewnym przynajmniej zakresie wariant przyrostka *-inkas*, udźwięczniony w formacjach o znaczeniu augmentatywnym ? Rozważając to pytanie, należy mieć na uwadze to, co było powiedziane już wyżej, § 503, że mianowicie główny zrąb przymiotników na *-ingas* reprezentują formacje o znaczeniu augmentatywnym.

Jak to wiemy z przytoczonych wyżej danych, wyrazy na *-ingas* akcento-

* Wszystkie te nazwy podał Skardžius 121, co prawda bez interpretacji.

wane są dwojako — zazwyczaj na przyrostku, niekiedy jednak także na pierwiastku, w zgodzie z akcentuacją wyrazu podstawowego. Zdarza się, że z dwojaką akcentuacją występuje ten sam wyraz; tak np., literackiemu *duonìngas* 'urodzajny (o roku, o ziemi)' odpowiada w poszczególnych dialektach *dúoningas*, jak w *dúona* 'chleb', *dúoninas* 'oblepiony ciastem chlebowym', *dúoninis* 'do chleba (o nożu)' itd. Podobne wahanie co do akcentuacji daje się zaobserwować już w dawnych tekstach; w Postylli Daukszy w odpowiedniości do liter. *naudìngas* 'pożyteczny' znajdujemy nie tylko *naudîngas* 262_7, ale i *nâudįgas* 519_{35} = *náudingas* : *naudà*, *-õs*, *náudą* m. in. 'pożytek', w Postylli $3_{28 \cdot 29}$. $98_{28 \cdot 39}$. Na uwagę zasługują w tejże Postylli formy żeńskie z akcentuacją końcówkową : *ne waisingá* 'niepłodna' 599_{49}. Taka akcentuacja obca jest współczesnemu językowi literackiemu (por. np. *príešingas*, fem. *príešinga* 'przeciwny'), istnieje jednak, jak to widzieliśmy na przykładach, w dialekcie twereckim : *paršingà*, *telingà* itd. Stanowi ona, wolno mniemać, argument na rzecz wysuniętej wyżej hipotezy, że wyrazy na *-ingas* powstały po części wskutek przekształcenia dawniejszych wyrazów na *-inas*, których przycisk w nom. sg. fem. spoczywał właśnie na końcówce : *krùvinas*, ale *kruvinà*.

§ **508**. Obok *-ingas*, *-ingis* istnieje w języku litewskim przyrostek *-ungas*, *-ungis*. Formacyj o tym przyrostku jest jednak bardzo niewiele. Na *-ungas* kończy się nazwa prawego dopływu rzeki Minija *Babrùngas* w pow. Telšiai na Żmudzi. Nazwę tę urobiono niewątpliwie od nazwy bobra, której postać jest na obszarze Litwy zróżnicowana : liter. *bẽbras*, dial. *bebrùs*, *bẽbras* i *bãbras*. Nazwa *Babrùngas* może mieć postać pierwotną, opartą na osnowie **babru-*; postać *Babrùngas* (i *Bãbrungas*) może przecież być także wtórna, powstała z **Babringas* przez dostosowanie tej ostatniej do osnowy **babru-*.

Na *-ungis* kończy się m. in. *viengungis* 'żyjący samotnie, w stanie bezżennym' — wyraz nie dość jasny, być może o dwu przyrostkach : **vien-(in)g--ungis* obok *vienìngas* 'jednolity, jednostajny; jednomyślny'. — Na wyjaśnienie ciągle jeszcze czeka wyraz *mėšlùngis*, dial. *mė̃šlungis* i *mė̃šlungė* 'spazm, skurcz mięśni' obok dial. *mėšliũgas* 'id.'.

Z przyrostkiem *-ungis* występuje pewna ilość wyrazów o znaczeniu pejoratywnym. W języku literackim są w użyciu : *pluduñgis*, zwłaszcza fem. *pluduñgė* 'latawica, ladacznica' obok *plū̃dinėti* 'pływać po powierzchni; włóczyć się bez celu'; *žaliuñgis*, *-ė* 'zielony, niedojrzały (o kłosach, owocach)' obok *žaliũkšnis*, *-ė* 'id.'. W dialektach jest tak zbudowanych wyrazów więcej : *burliuñgis*, *-ė* 'tłuścioch o rozlanej twarzy', *burliuñgė* 'rzadkie błoto; marna polewka' : *bur̃lyti* 'zamiast żreć mieszać żarcie pyskiem i zapaskudzać np. wiadro, koryto'; *striubuñgis* 'kawałek' obok *str(i)ùbas* (i *striùkas*) 'krótki'; *varliùngis* 'żabka (o rozdokazywanym dziecku)' obok *varliũkštis* 'id.' :. *varlė̃* 'żaba'. — Dla rozważań nad pochodzeniem przedstawionych dopiero co formacyj na *-(i)ungis* nie bez znaczenia jest, zdaje się, dwojaka intonacja akcentowanej zgłoski z *(i)un*; por. *striubuñgis*, ale *varliùngis*.

CZĘŚĆ III

BUDOWA CZASOWNIKÓW

UWAGA WSTĘPNA

§ **509.** Przez „budowę czasowników" należy rozumieć budowę osnów czasownikowych. Czasowniki litewskie, jak w ogóle bałtycko-słowiańskie, posiadają dwie osnowy : osnowę infinitivu oraz osnowę praesens. Osnowy infinitivu są w zasadzie odziedziczone z okresu indoeuropejskiego, podczas gdy osnowy praesens otrzymały swe ostateczne ukształtowanie dopiero później, w okresie bałtycko-słowiańskim, wschodniobałtyckim lub nawet dopiero litewskim; ba, osnowy czasowników zapożyczonych różnicowały się nawet według dialektów języka litewskiego. Klasyfikując czasowniki litewskie według ich budowy, rozróżnia się więc w pierwszej kolei osnowy infinitivu (pierwiastkowe, na *-o-* z indoeur. *-ā-*, na *-ė-* z indoeur. *-ē-* itd.), a dopiero w drugiej oparte na nich osnowy praesens. Ilość osnów infinitivu jest ograniczona, wynosi bowiem zaledwie kilka, gdy tymczasem osnów praesens jest pokaźna liczba. Dla języka litewskiego charakterystyczne są właśnie osnowy praesens. Szczegóły poznamy z poniższego przedstawienia.

A. CZASOWNIKI PIERWIASTKOWE

1. CZASOWNIKI PIERWIASTKOWE Z FORMĄ 3. PRAES. NA *-ti*

§ **510.** Pierwiastkowymi nazywamy te czasowniki, których praesens ma osnowę równą pierwiastkowi lub pierwiastkowi wzmocnionemu elementem reduplikacyjnym. Charakterystyczne jest dawne ukształtowanie form liczby pojedynczej tego praesens : na *-mi* w 1. os., na *-si* w 2. os. oraz na *-t*(*i*) w 3. os. — Poniżej przedstawiamy te czasowniki:

dėti, 3. praet. *dė́jo* 'kłaść', 1. sg. praes. *demi* Sz D[5] 91, 3. os. *dest*(*i*) P D 141_{39}; — osnowa praesens tego czasownika brzmiała **de-d-*, zawierała więc pierwiastek na stopie redukcji *d-*<**dh*(*ē*)- oraz zgłoskę reduplikacyjną *de-* : 3. praes. *desti* pochodzi z **de-d-ti*;

dúoti, 3. praet. *dãvė*, dial. *dẽvė*; odmiana praesens w P D: 1. sg. *duomi* 41_{19}, 2. sg. *duosi* 420_{13}, 3. os. *duost* 19_{20}, 1. pl. *duome* 242_{43} (ale już i *ne-duodamė-s* 'nie damy się' 135_{18}), 2. pl. *duoste* 284_{17}; praesens czasownika *dúoti* miało więc osnowę **duo-d-*<**dō-d-*, gdzie **dō-* jest właściwym pierwiastkiem, a *-d-* umieszczonym na drugim miejscu elementem reduplikacyjnym — tak że budowa litewskiego praesens jest ta sama, co w słowiańskim: lit. *duomi* z **duo-d-mi* obok stsł. *damь*<**dō-d-mi*, lit. *duost* z **duo-d-ti* obok stsł. *dastъ* z **dō-d-ti*; nową odmianę typu *duod-a-mė-s* przypisać należy oddziaływaniu partic. praes. *duodąs*(*is*) 'dający' P D 143_{32} z **duod-a-nt-*;

ėsti, 3. praet. *ė́dė* 'jeść, żreć', 3. praes. *ė́sti*, w P D *ė́st* 113_{33}, 1. pl. praes. *ė́me* 488_{37}; obie przytoczone formy praesens oparte są na pierwiastkowej osnowie **ēd-* : 3. praes. *ė́st*(*i*) pochodzi z **ēd-ti*, a 1. pl. *ė́me* z **ēd-mĕ*; podobnie ukształtowana jest odmiana praesens słowiańskiego czasownika *jasti* 'jeść' : stsł. *jamь* z **ēd-mi*, *jasi* z **ēd-si*, *jastъ* z **ēd-ti* itd.;

eĩti, 3. praet. *ė̃jo*, dial. *ẽjo* 'iść'; dawną odmianę praesens znajdujemy w Postylli Daukszy: 1. sg. *eimi* 210_{44}, 2. sg. *eisi* 215_{17}, 3. os. *eiti* 364_{44} i *eit* 1_{22}. 2_{28}, 1. pl. *eime* 102_{2}. 559_{37}; odmiana praesens *einù einì eĩna* itd. jest późniejsza, a powstała — w sposób nie dość jasny — w związku z szerzeniem się przyrostka *-na* u innych czasowników, § 548;

**es-* 'być'; pierwiastek ten występuje przede wszystkim w paradygmacie praesens, zachowanym w Postylli Daukszy: 1. sg. *esmi* 19_{17}, 2. sg. *esi*, 3. os. *esti*, 1. pl. *esme* 31_{19}. 33_{19}. $_{40}$ (ale już i *esame* 326_{43}), 2. pl. *este* 32_{4}. 99_{15}; na zredukowanej postaci pierwiastka *s-* zbudowana jest osnowa participium **s-a-nt-*, skąd później analogicznie według praesens **esa-nt-*; oddziaływaniu tego participium zawdzięczamy nowe formy praesens typu 1. pl. *ẽsame*;

**bū-*, indoeur. **bhū-* 'być'; od tego pierwiastka urobiono infinitivus *bū́ti* oraz praeteritum z postacią pierwiastka **buv-*, indoeur. **bhuu̯-*; w P D znajdujemy: 1. sg. *buvau* 9_{17}, 3. os. *buvo* 4_{16} lub *buo* 18_{34}, 1. pl. *buvome* 39_{12} lub *buome* 24_{32}; inf. *bū́ti* ma odpowiednik w stsł. *byti*, pol. *być*.

Oprócz wymienionych język litewski ma jeszcze następujące czasowniki z praesens o osnowie pierwiastkowej:

§ **511.** Czasowniki, które osnowę pierwiastkową wykazują nie tylko w praesens, ale i w infinitivie, przy czym obie osnowy zróżnicowane są alternacyjnie: w praesens osnowa ma wokalizm na stopie normalnej, w infinitivie na stopie redukcji — przykładów przedstawimy tymczasem dwa: *lìkti*, 3. praet. *lìko* 'zostać, zostawać', 3. praes. *be-liekt* 'zbywa' P D 5_{19}, ale już w tejże Postylli *liekamė-s* 328_{26}, *at-si-liekame* 441_{7}; — *snìgti*, 3. praet. *pa-snìgo* 'padać (o śniegu)', 3. praes. *sniẽgti*. We współczesnym języku literackim forma *sniẽgti* zachowuje się jeszcze, będąc w użyciu obok nowszej formy *sniñga*, ale *liẽkti* ustąpiło już całkowicie miejsca nowotworowi *liẽka*.

§ **512.** Czasowniki, które osnowę pierwiastkową mają zarówno w praesens jak w infinitivie, przy czym osnowy te nie wykazują żadnej różnicy w wokaliźmie. Z Postylli Daukszy należy tu czasownik *ap-vilst(i)*, 3. praes. *ap-vilst(i)* przy 3. praet. *ap-vildo* 'opanować' 85_{50}. 114_{15}. 535_{3}; obok *ap-vilst(i)* ma Dauksza dla 3. osoby także formę *ap-vilsta* 119_{6}. W Nowym Testamencie Chylińskiego znajdujemy: 3. praes. *persijirt* 38_{45} obok liter. inf. *pér-si-irti* 'przeprawiać się' oraz 3. praes. *per-žengt* 19_{2} v obok liter. inf. *žeñgti* (3. praes. *žeñgia*).

§ **513.** Czasowniki, których osnowa pierwiastkowa w praesens mieści się obok osnowy infinitivu na *-ė-*. Dzisiejszy czasownik języka literackiego *gélbėti* *gélbėja* lub *gélbi*, dial. *gélba* 'ratować' ma w P D odpowiednik z formą 3. praes. *gelbt(i)* a ze znaczeniami 'wspomagać' 80_{8}, 'zachować' 78_{27}, także 'ratować' 523_{4}; czasownik *sérgėti* 'strzec' ma dziś w języku literackim formę 3. praes. *sérgi*, ale w P D *serkti* 516_{20}, *sergt* 121_{29}, *siarkt* 486_{14}; — pewną grupę znaczeniową stanowią czasowniki: *kliedė́ti*, 3. praes. *klíedi* lub *klíeda* 'bredzić, majaczyć' — ta współczesna odmiana odpowiada zachowanej w P D odmianie z formą 3. praes. *kliest(i)* a ze znaczeniami 'bajać' 175_{15}, 'pleść' 139_{24}, 'bredzić' 273_{18}; *kósėti* 'kaszleć' z formami 3. praes. *kósėja*, *kósi* oraz *kósti*; czasownik *nértėti* 'gniewać się, wściekać się ze złości' ma we współczesnym języku literackim formę 3. praes. *nértėja*, ale w Postylli Daukszy *nerst(i)* 292_{22}. $_{25}$. 296_{22}; *niežė́ti*, 3. praet. *niežė́jo*, 3. praes. *niẽžti*, w P D 209_{25} 'świerzbieć'; czasownik *peršė́ti*, 3. praet. *peršė́jo* 'swędzić' ma we współczesnym języku literackim formę 3. praes. *peñši*, ale w dialektach i *peñšti* — na podstawie tej ostatniej formy, rozumianej jako *peršt-i*, powstał nowy, znany z dialektów infinitivus *perštė́ti*; czasownik *skaudė́ti*, 3. praet. *skaudė́jo* 'boleć' występuje współcześnie w języku literackim z formą 3. praes. *skaũda*, ale w P D z formą *skaust(i)* 422_{33}.

§ **514.** Czasowniki, których osnowa pierwiastkowa w praesens kojarzy się z osnową infinitywną na *-o-*: *giedóti*, 3. praet. *giedójo* 'piać; śpiewać (pieśni nabożne)' ma dziś w języku literackim 3. praes. *gíeda*, ale w Postylli Daukszy *gíest(i)* 253_{41} — na podstawie tej ostatniej formy powstało dial. praesens *gíestu*, 3. os. *gíesta*, podobnie jak na podstawie 1. sg. *gíemi* z **gied-mi* urobiono wtórne praesens *gíemu*, 3. os. *gíema*; *raudóti*, 3. praet. *raudójo* 'głośno płakać; opłakiwać' znamy we współczesnym języku literackim z formą 3. praes. *ráuda*, gdy tymczasem w P D czytamy *apraust(i)* 410_{29}. 598_{38} z **-raud-ti*; *miegóti*, 3. praet. *miegójo* 'spać' ma dziś zwykłą formę 3. praes. *miẽga*, ale w Postylli Daukszy zachowało się praesens, oparte na osnowie pierwiastkowej: *miegmi* 79_{25}, *miegsi* 79_{30}, *miegt(i)* 78_{35}, *miegme* 298_{12}, *miegste* 149_{2}.

§ **515.** Jak to widać z powyższego przedstawienia, dawne pierwiastkowe praesens z czasem, ogólnie biorąc, przybrało odmianę według osnów na *-i-* oraz na *-a-*: *gélbėti gélbi*, dial. *gélba*. Ta nowa podwójna odmiana ma, jak się wydaje, dwa główne źródła.

Osnowa na *-i-* formy *gélbi* wynikła z przewartościowania formy *gélbti*, której *-ti* zaczęto rozumieć jako odmiankę *-i* np. w *gãli* 'może', tj. jako takie zakończenie, którego *-i* poprzedzone było elementem ruchomym *t*. W związku z tym dawniejszą formę *gélbti* zastąpiła forma prostsza i krótsza *gélbi*. — Jest rzeczą naturalną, że skoro w paradygmacie praesens czasownika *giedóti* miano do czynienia z obocznością form 1. sg. *gíemi* (z **gied-mi*) i 3. os. *gíesti* (z **gied-ti*), tę ostatnią rozkładano w poczuciu językowym na **gie-sti*, czego następstwem było nie tylko urobienie osobnej odmiany *gíestu* itd., lecz także mieszanie końcówek *-ti* i *-sti*. Czy może tej okoliczności zawdzięczamy powstanie w 2. pl. obok *-te* końcówki *-ste*, jak w *miegste* P D 149_{2}?

O powstaniu form na *-a-* w paradygmatach pierwiastkowego praesens była wzmianka już wyżej: powstanie 1. pl. *duodame* 'dajemy', tj. **duod-a-me* przypisywaliśmy mianowicie oddziaływaniu participium praesentis *duodąs* = **duod-a-nt-s*, które jest bardzo stare, pochodzi bowiem, jak świadczy dokładny odpowiednik starosłowiański *dady*, z epoki bałtycko-słowiańskiej. Mogło się nawet zdarzyć, że forma praesentis na *-a* wystąpiła w paradygmacie czasownika, który już wyrobił sobie wtórne praesens na *-i*, a to w wyżej przedstawiony sposób. Tak doszło do wymiany osnów na *-i-* i na *-a-*, co znalazło odbicie w obocznościach typu *gélbti*, *gélbsti* > *gélbi* : *gélba*.

2. CZASOWNIKI Z OSNOWĄ INFINITIVU RÓWNĄ PIERWIASTKOWI A Z OSNOWĄ PRAESENS NA *-a-*

Czasowniki typu *kìšti*, *kìša*, *kìšo*

§ **516.** Będzie tu mowa o czasownikach, których infinitivus ma osnowę równą pierwiastkowi: *kìšti* 'suwać' = **kiš-ti*, praesens występuje z osnową na

-a-, indoeur. *-o-*, praeteritum zaś z osnową na *-o-*, indoeur. *-ā-*. Wokalizm pierwiastka jest w całej odmianie ten sam, a stanowią go samogłoski proste krótkie *i u* (ale nie *e*), samogłoski długie *ė o y ū* oraz dwugłoska *au* i połączenia dwugłoskowe *ir an in*. Znaczną przewagę mają czasowniki z samogłoskami *i u* w pierwiastku. Samogłoski pierwiastkowe długie, dwugłoska *au* i połączenia dwugłoskowe posiadają zawsze tylko intonację akutową a w związku z tym i przycisk nieruchomy. Czasowniki typu *kìšti* są to zarówno intransitiva, jak transitiva, przeważają jednak bezwzględnie te drugie. — Czasowników typu *kìšti* jest stosunkowo niewiele.

§ **517.** Przytoczymy teraz nasz materiał:

kìšti, kìša, kìšo '(w)suwać', w P D z *į-* 'wpuścić' 201_{29}; *knìsti, knìsa* 'ryć (ryjem)'; *lìpti, lìpa* 'leźć, wspinać się i złazić', w P D 'wstępować' 454_{9} i 'zstępować' 355_{4}; *rìsti, rìta, rìto*, dial. *rìtė* 'toczyć', w P D z *at-* 'odwalić, odwalać' 31_{29}. 186_{9}. $_{11}$. $_{23}$, z *pri-* 'przywalić'; *rìšti, rìša, rìšo*, dial. *rìšė* 'wiązać, przywiązywać', w P D z *at-* 'odwiązać' 1_{11}, z *su-* 'związać' 146_{7}. 240_{1};

brùkti, brùka, brùko, dial. *brùkė* 'wsuwać; wpychać; popędzać konie (np. podczas orki); oczyszczać len od paździerzy', w P D *akmenimis užbrukt* 'ukamionować' 127_{3}; *krùšti, krùša* 'tłuc'; *lùpti, lùpa* 'zdzierać, zdejmować skórkę, łupinę, korę; łupić'; *skùsti, skùta, skùto*, dial. *skùtė* 'golić; zeskrobywać; zdzierać korę'; *sùkti, sùka, sùko*, dial. *sùkė* 'kręcić; skręcać, zbaczać; wić (gniazdo); robić (masło)', w P D 'wykręcać' 347_{44}, refl. 'kręcić się' 139_{1}; *sùpti, sùpa, sùpo*, dial. *sùpė* 'kolebać, kołysać; okrążać; otulać, opatulać', w P D z *ap-* 'ogarnąć' 570_{46};

na szczególną uwagę zasługują czasowniki *výti, vẽja, vìjo* 'gnać; wić' i *siū́ti, siùva, siùvo* 'szyć' — w rozważaniach nad *výti* należy uwzględnić występującą w dialektach oboczną formę praesens *vìja*; wzajemny stosunek form *vẽja* : *vìja* można tłumaczyć różnie, w każdym razie czasowniki *výti* i *siū́ti* z formami *vìja, vìjo* i *siùva, siùvo* stoją na równi ze sobą: formy te zawierają mianowicie jednako ukształtowane przedsamogłoskowe postaci pierwiastków **vy-* i **siū-*, tzn. **vij-a*, **vij-o*; **siuv-a*, **siuv-o*;

bė́gti, bė́ga, bė́go 'biec; uciekać', w P D 'uciekać', z *nu-* 'ustąpić' 418_{29}. 419_{5}; *sė́sti, sė́da* 'siadać, usiąść; osiadać; zachodzić (o słońcu)', w P D refl. 'usieść (tj. usiąść)' 123_{29}, z *ap-* m. in. 'posieść (tj. posiąść)'; — *šókti, šóka* 'skoczyć, skakać; tańczyć', w P D z *į-* 'wskoczyć' 140_{19};

gnýbti, gnýba, gnýbo lub *gnýbia, gnýbė* 'szczypać'; dial. *žnýbti, žnýba, žnýbo* lub liter. *žnýbia, žnýbė* 'szczypać' — *gnýbti* i *žnýbti* są to dwie formy tego samego czasownika; *mýgti, mýga* 'cisnąć, przyciskać; naciskać, zmuszać'; *grū́sti, grū́da, grū́do* 'tłuc; pchać, wpychać; wypychać (kogo skąd)', w P D z *pri-* 'natłoczyć' 286_{15} — w dialektach ma ten czasownik odmianę różną: *grū́sti, grū́džia, grū́do* w dialekcie Jauniusa i Kurschata albo też *grū́stis, grū́džiasi, grū́dėsi* np. w dialekcie Sz. Dowkonta;

áugti, áuga 'róść, rosnąć', w P D z *iš-* 'wyrastać' 90_{17}, 'rozróść się' 92_{8};

dìrbti, dìrba 'robić; pracować', w P D m. in. z *iš-* '(rolę) uprawiać' 98_{39}; *ką́sti, kánda* 'kąsać', w P D z *į-* 'kąsać'; *žį́sti, žìnda* 'ssać', w P D 517_{29}. 617_{26}.

§ **518.** Charakterystyczną właściwością czasowników typu *kìšti* jest, jak to mieliśmy możność zauważyć w przytoczonym materiale, chwiejność w ukształtowaniu praeteritum: obok formy na *-o*, która panuje w języku literackim, występuje, mianowicie w dialektach, forma na *-ė*; por. *rìto* : *rìtė* itd. Źródło tej chwiejności nie zostało dotąd jeszcze odnalezione. Nie wyłączamy możliwości, że forma na *-o* charakteryzowała początkowo praeteritum czasowników niezłożonych, podczas gdy z formą na *-ė* występowało praeteritum czasowników złożonych: *rìto*, ale **at-ritė*. Dopiero później w drodze wyrównań doszło do uogólnienia, odpowiednio do warunków, albo jednej formy na *-o*, albo jednej formy na *-ė*.

Odmiana czasowników typu *kìšti* nasuwa jeszcze inne ważne zagadnienia, m. in. następujące: dlaczego tę odmianę posiadają tylko czasowniki z samogłoskami *i u* krótkimi w pierwiastku, ale już nie z *e* krótkim; innymi słowy, skąd się wzięła różnica między czasownikami typu *kìšti, kìša, kìšo* a czasownikami typu *nèšti, nẽša, nẽšė* (o których por. §§ 519—522). Różnica ta nie jest jednak natury zasadniczej.

Jest sporo czasowników typu *kìšti*, które mają dokładne odpowiedniki w języku łotewskim: *rìšti* : łot. dial. *rist, risu, risu* (*-ā-*) 'wiązać'; *rìsti* : łot. *rist, ritu* 'toczyć'; *skùsti* : łot. dial. *skust, skutu, skutu* 'golić; skrobać'; *áugti* : łot. *augt, augu, augu* 'rosnąć' itd.

Czasowniki typu *nèšti, nẽša, nẽšė*

§ **519.** Są to czasowniki, których infinitivus ma osnowę równą pierwiastkowi : *nèšti* 'nieść'=**neš-ti*, praesens posiada osnowę na *-a-*, indoeur. *-o-*, a praeteritum osnowę na *-ė-*. Wokalizm pierwiastka stanowią etymologicznie krótkie samogłoski *a e*, niekiedy *u* (ale nigdy *i*) oraz *ė* i *uo* (>*u*), przy czym w znacznej przewadze jest pierwiastkowe *e*. W odmianie wokalizm pierwiastka żadnym odmianom nie ulega. W infinitivie bywają połączenia dwugłoskowe *al ar u(o)l*, wykazując zazwyczaj intonację akutową: *málti* 'mleć' itd. Czasowniki typu *nèšti* są to prawie wyłącznie transitiva; oznaczają one różnorodne czynności życia codziennego.

§ **520.** Przykłady uszeregowane według wokalizmu pierwiastkowego:

bárti, bãra, bãrė, dial. *bãro* 'fukać, gderać'; *kálti, kãla, kãlė,* dial. *kãlo* 'kuć; wbijać (np. gwóźdź)', w P D 'obijać (boki)' 65_{9}, z *iš-* 'wykuć, wykować' 179_{42}; *málti, mãla, mãlė* 'mleć', w P D z *su-* 'zemleć' 84_{8}; *kàsti, kãsa, kãsė* 'kopać, ryć', w P D 'grzebać' 54_{34}. 512_{10}; *làkti, lãka* 'chłeptać; żłopać', w P D 'łokać' 175_{31}; *plàkti, plãka* m. in. 'bić, tłuc; chłostać', w PD 'biczować' 102_{5}. $_{43}$. 103_{26}. 105_{34}, 'karać' 14_{23}. 80_{6};

bèsti, bẽda, bẽdė 'wtykać, wbijać', w P D 'kopać' 305_{15}; *dègti, dẽga, dẽgė,* dial. *dẽgo* 'palić się; palić', w P D 'gorzeć' 8_{28}. 11_{4}, 'pałać' 116_{43}; *kèpti, kẽpa*

'piec', intr. 'palić się', w P D 'piec' 194_{19}; *lèsti, lẽsa* 'dziobać', w P D z *su-* 'pozobać' 97_{20}; *mègzti, mẽzga* 'wiązać, robić szydełkiem, na drutach', w P D z *iš-* 'rozwiązać' 21_{33}. 23_{39}; *règzti, rẽzga* 'wiązać (np. sieć)'; *mèsti, mẽta* 'rzucić, rzucać', w P D m. in. z *pa-* 'opuścić' 70_{10}, 'porzucić' 115_{45}, 'podrzucić' 521_{11}; *nèšti, nẽša* 'nieść', w P D z *pra-* 'opowiedzieć, opowiadać' 149_{36}. 166_{45}; *pèšti, pẽša* 'skubać, rwać, drzeć', w P D *iš-* 'wytargać (włosy)', *nu-* 'oberwać' 145_{21}; *sègti, sẽga* m. in. 'przypinać, zapinać; rozpinać', w P D z *pri-* 'przybić (gwoździami)' 176_{35}; *sèkti, sẽka* 'iść za kimś, w czyjeś ślady; śledzić; znajdować ślad, drogę (po śladach)', refl. 'powodzić się', w P D 'iść za kim' 288_{10}, 'naśladować' 115_{2}. 413_{17}, refl. 'dziać się' 79_{42}; *tèpti, tẽpa* 'mazać, nacierać; brudzić', w P D 'mazać' 105_{20}, 'pomazać' 481_{26}; *vèsti, vẽda* 'wieść; żenić się', w P D 20_{45}. 343_{22}; *vèžti, vẽža* 'wieźć', w P D z *su-* 'zwieźć' 297_{31};

gulti, gùla, gùlė, dial. *gùlo* 'kłaść się', w P D z *ap-* 'oblegnąć' 309_{28}, z *nu-* 'leżąc zadusić się' 65_{45}; *mùšti, mùša* 'bić', w P D *per burną mušti* 'policzkować' 161_{40}, z *nu-* 'ubić' 148_{20}. 149_{41};

ésti, éda, édė 'żreć', dial. 'jeść'; *pùlti* z **púolti, púola, púolė*, dial. *púolo* 'padać, paść; leżeć (o ubraniu na figurze); spadać (o mrozie)'.

§ **521.** Podobnie jak czasowniki typu *kìšti,* tak samo i te dopiero co przedstawione typu *nèšti* mają praeteritum niekiedy w dwu formach, nie tylko na *-ė*, ale i na *-o*; por. *kãlė* : *kãlo, dẽgė* : *dẽgo, gùlė* : *gùlo*. Wynika stąd, że nie ma jakiejś zasadniczej różnicy między ukształtowaniem czasowników typu *kìšti* i typu *nèšti*. Sprawa powstania tej dwoistości nie doczekała się jeszcze ostatecznego wyjaśnienia. W każdym razie już teraz można powiedzieć, że pewien wpływ na ustalenie się *-ė* np. w *nẽšė* miało także *e* w pierwiastku: jest to mianowicie wynik harmonizowania wokalizmu przyrostka z wokalizmem pierwiastkowym.

§ **522.** Litewskie czasowniki typu *nèšti* mają odpowiedniki w języku łotewskim : *nèšti* : łot. *nest, nesu, nesu* 'nieść'; *kèpti* : łot. *cept, cepu, cepu* 'piec'; *vèsti* : łot. *vest, vedu, vedu* 'wieść, wodzić' itd. Jednakże praeteritum tych łotewskich odpowiedników przeszło zmiany: z osnową na *-ē-* występuje ono tylko w dawnych tekstach oraz w dialektach, natomiast we współczesnym języku literackim ustaliło się w drodze wyrównań jednostajne praeteritum na *-ā-*. Godne uwagi jest to, że praeteritum na *-ē-* zachowują w dialektach przede wszystkim te czasowniki, które w pierwiastku mają samogłoskę *e*. Jest to niemałej wagi argument na rzecz wyrażonego wyżej przypuszczenia, że ukształtowanie praeteritum typu lit. *nẽš-ė* związane jest w pewnym stopniu z obecnością *e* w pierwiastku.

Czasowniki typu *lìkti* i *giñti*

§ **523.** Pierwiastek tych czasowników zawiera z reguły dwugłoskę lub połączenie dwugłoskowe (np. *in*). Czasowniki te rozpadają się na dwie grupy odpowiednio do tego, czy za tak ukształtowanym wokalizmem następuje

jeszcze spółgłoska, czy też takiej spółgłoski nie ma: *lìkti* 'zostawać; pozostawać' =**li-k-ti*; *giñti* 'gnać'=**gin-ti*.

Podczas gdy infinitivus obu grup czasowników ma osnowę równą pierwiastkowi, praesens zaś jednostajną osnowę na *-a-*, to praeteritum jest rozdwojone: czasowniki typu *lìkti* mają praeteritum na *-o-*, indoeur. *-ā-*, czasowniki zaś typu *giñti* praeteritum na *-ė-* : *lìkti, liẽka, lìko*, ale *giñti, gẽna, gìnė*.

Wybitną właściwością omawianych czasowników jest kwantytatywna alternacja wokalizmu pierwiastkowego. Polega ona na tym, że stopa normalna charakteryzuje osnowę praesens, podczas gdy stopa redukcji osnowę praeteritum i pierwiastek-osnowę infinitivu : *liẽka* : *lìko, lìkti*; *gẽna* : *gìnė, giñti*.

Gdziekolwiek w odmianie naszych czasowników znajdzie się pod przyciskiem dwugłoska lub połączenie dwugłoskowe, wykazują one, poza jakimś wyjątkiem, intonację cyrkumfleksową. W związku z tym omawiane czasowniki mają zarówno w praesens, jak w praeteritum przycisk zazwyczaj ruchomy: *liekù, liẽka*; *genù, gẽna*.

Czasowniki typu *lìkti* i *giñti* nie układają się w grupy znaczeniowe, oznaczają one różnorodne czynności życia codziennego. Ilość naszych czasowników jest niewielka.

§ **524.** A oto materiał:

lìkti, liẽka, lìko 'zostawać, pozostawać', z *pa-* 'zostawiać', w P D 3. praes. *beliekt* 'zbywa' 5_{19};

dial. *mìlžti, mélža, mìlžo* 'doić' (u Jauniusa), z godną uwagi intonacją akutową w pierwiastku — w języku literackim odpowiedni czasownik brzmi *mìlžti, mélžia, mìlžo* lub *mélžti, mélžia, mélžė*; *tìlpti, tel̃pa, tìlpo* 'mieścić się, zmieścić się', w P D 'mieścić się' 11_{7}, z *į-, in-* 'wniść' 295_{53}. 512_{5}, 'dostać się' 494_{10}, z *su-* 'zmieścić się' 11_{5}; *vil̃kti, vel̃ka, vil̃ko* 'wlec, ciągnąć', w P D z *ap-* 'przyodziać, przyodziewać' 16_{15}. 39_{45}. 41_{9}; — *kir̃pti, ker̃pa, kir̃po* 'strzyc', w P D 147_{6}; *kir̃sti, ker̃ta, kir̃to* 'ciąć, rąbać; kosić (żyto)', w P D 'ścinać' 8_{9}, 'wycinać' 575_{39}, 'bić' 154_{18}, 'uderzyć' 154_{20}; *pir̃kti, per̃ka, pir̃ko* 'kupić, kupować', w P D 109_{7}, z *iš-* 'odkupić' 284_{27}. 18_{12}; *pir̃šti, per̃ša, pir̃šo* 'swatać'; *sir̃gti, ser̃ga, sir̃go* 'niedomagać, chorować', w P D 'chorować' 80_{47}. 114_{37}, 'nie móc' 76_{41}, 'być niemocnym' 354_{43};

kim̃šti, kem̃ša, kim̃šo 'pchać, napychać', w P D z *pri-* 'natłoczyć' 251_{11}, por. też 283_{12}; *krim̃sti, krem̃ta, krim̃to* 'gryźć, kąsać', w P D 'gryźć (o sumieniu)' 32_{37}. 351_{46}. 420_{17}, 'trapić' 122_{14}; *drį̃sti*, dawne *drę̃sa, drį̃so* 'ośmielać się', w P D 'śmieć' 11_{40} (tu 3. praes. *dręssa*), 'ważyć się' 18_{19}. 23_{30}. 27_{40}; *lį̃sti* (z **lind-ti*), *leñda, liñdo* 'leźć; włazić, wyłazić', w P D z przedrostkiem *į-, in-* 'leźć' 245_{6}, 'włazić' 246_{3}, z *per-* 'wniść przez' 270_{20}; *riñti, reñka, riñko* 'zbierać, wybierać', w P D 'zbierać' 55_{17}. 83_{22}. 89_{19}, 'obierać' 338_{15}, refl. 'gromadzić się' 8_{10}, 'zgromadzać się' 575_{38}, 'brać się (tj. udawać się)' 229_{49}, 'schodzić (ze świata)' 371_{7}; *sliñkti, sleñka, sliñko* 'iść, poruszać się powoli, sunąć; pełzać; upływać (o czasie)', w P D 'pomykać się' 582_{8}; *triñkti, treñka, triñko* 'myć

(głowę, owce)'; — na osobną uwagę zasługuje czasownik *brìsti, brẽda, brìdo* 'iść w bród, brodzić' (w dialekcie Jauniusa), wykazuje on mianowicie alternację samogłosek prostych krótkich *e* : *i* — w języku literackim praesens tego czasownika występuje z infiksem nosowym : *breñda*;

do czasowników typu *lìkti* autorowie gramatyk języka litewskiego, jak np. Jaunius, zaliczają *výti vẽja vìjo* 'gnać; wić' — nie jest to słuszne, por. § 517;

giñti, dawne *gẽma, gìmė* 'rodzić się' — we współczesnym języku literackim *gìmti, gìmsta, gìmė* (gdzie *gìmti* ma nie wyjaśnioną dotąd intonacje akutową, podobnie zresztą jak *gìmsta*; por. *mìršta* 'umiera', § 535), w P D (3. praes. *gẽma* 42_5. 604_{18}, 3. praet. *gimė* 237_{41}) m. in. z *už-* 'narodzić się' 3_{31}. $57_{41\cdot44}$. 104_{34}. 520_6; *giñti, gẽna, gìnė* 'gnać, gonić; pędzić bydło na pastwisko'; *miñti, mẽna, mìnė* 'pamiętać; nadawać imię; zgadywać, odgadywać (zagadki)', w P D 'nazwać, nazywać' 421_{17}. 461_9, z *at-* 'wspomnieć' 75_7. 159_{14}; z *nu-* refl. 'strwożyć się, zatrwożyć się' 58_1. 60_{17}, 'zdumieć się' 8_{39}, 'rozpaczać' 30_{42}, z *pra-* 'nazwać' 20_{43}, 'mianować' 56_{47}, z *pri-* 'przypomnieć' 10_{10}. 17_{19}. 34_{11}.

§ 525. Przedstawione wyżej czasowniki litewskie typu *lìkti* i *giñti* mają zazwyczaj odpowiedniki w języku łotewskim, niektóre z nich także w językach słowiańskich. Oto przykłady takich odpowiedniości (w porządku alfabetycznym):

brìsti, brẽda lub *breñda, brìdo* : łot. *brist* 'iść w bród, brodzić', *briedu* z **brendõ, bridu*; csł. *bresti, bredu* (: pol. *brnąć* z **brъd-nąti*);

giñti, gẽna : łot. *dzīt* 'gnać', *dzenu, dzinu*; stsł. *gъnati, ženą*;

kir̃pti, ker̃pa, kir̃po : łot. *cirpt* 'strzyc', *cērpu, cirpu*; stsł. *po-črěti* 'zaczerpnąć' z **-čerpti, -črъpą*;

kir̃sti, ker̃ta, kir̃to : łot. *cirst* 'rąbać; smagać', *cērtu, cirtu*; str. очерести 'określać granicę' z **-kert-ti*;

mìlžti, mélž(i)a, mìlžo : csł. *mlěsti* 'doić' z **melzti, mlъzą* z **mьlzą*;

vil̃kti, vel̃ka, vil̃ko : łot. *vilkt* 'ciągnąć, wlec', *velku, vilku*; stsł. *vlěšti, vlěką* z **velk-*, pol. *wlec* itd.

Jak widać z przytoczonych porównań, litewskie czasowniki posiadają odpowiedniki dokładne, tzn. także w zakresie koniugacji, tylko w języku łotewskim. W językach słowiańskich odpowiednie czasowniki wprawdzie istnieją, ale przybrały koniugację na ogół odmienną.

3. Czasowniki o infiksie nosowym w praesens

§ 526. Czasowniki o infiksie nosowym w praesens dewerbatywnego pochodzenia mają się w języku litewskim, jak się zdaje, ku zanikowi. Niektóre z tych czasowników wskutek zaniku *n* w pewnych warunkach fonetycznych przestały istnieć. Inne dostały się do odmiennego skupiska czasowników, mianowicie na *-sta*. Wreszcie są czasowniki, które zachowały stare praesens z infiksem, ale rzadko tylko mają je w użyciu.

Infiks nosowy w postaci spółgłoski nosowej mają współcześnie głównie te czasowniki, których pierwiastek zakończony jest spółgłoską zwartą. Natomiast w tych czasownikach, których pierwiastek ma jako końcowy element spółgłoskę *j, v, l, r*, infiks nosowy łączył się w toku rozwoju języka litewskiego z poprzedzającą samogłoską pierwiastka w jednej samogłosce nosowej, której końcowym kontynuantem jest samogłoska ustna długa (I §§ 238 . 240). Traktowanie infiksu nosowego w czasownikach, których pierwiastek kończy się spółgłoską szczelinową, widoczne będzie z niżej przytoczonych przykładów.

Czasowniki o infiksie nosowym w praesens mają w pierwiastku zawsze samogłoskę krótką, zazwyczaj *i* lub *u*, rzadko *a* lub *e*. Intonacja zgłoski z infiksem nosowym jest zawsze cyrkumfleksowa; intonację tę zachowują także samogłoski długie powstałe z połączenia samogłoski krótkiej z infiksem nosowym.

Czasowniki o infiksie nosowym są to normalnie intransitiva; transitiva są wśród nich bardzo rzadkie, tylko że tranzytywnymi bywają niektóre czasowniki intranzytywne, zwłaszcza złożone.

§ **527**. Poniższe przykłady ugrupowano według samogłoski pierwiastkowej: *i, u, a, e*; w każdej z tych 4 grup odróżnia się skupiska odpowiednio do końcowej spółgłoski pierwiastka, czy więc jest nią *j, v, l, r*, spółgłoska szczelinowa czy zwarta:

gýti, gỹja, gìjo 'goić się', P D 155_{34}; 'wracać do zdrowia'; *at-gýti* m. in. 'zmartwychwstać' P D 185_{8}; — *į-gýti* 'nabyć', P D 100_{38}; *lýti, lỹja, lìjo* 'padać (o deszczu)'; *pýti, pỹja, pìjo* 'stawać się mokrym, moknąć; zacząć dawać mleko (o krowie)'; *rýti, rỹja, rìjo* 'żreć', P D 379_{37}, z przedrostkiem *pra-* : 'pożreć' ibid. 221_{16}. 522_{45}, 'połknąć' 140_{5};

bū́ti, bū̃va, bùvo 'być, bywać'; *griū́ti, griū̃va, griùvo* 'walić się', P D 7_{26}; *kliū́ti, kliū̃va, kliùvo* 'zaczepiać się; przeszkadzać; trafić', *į-kliū́ti* 'uwięznąć' P D 278_{29}; *žū́ti, žū̃va, žùvo* 'ginąć', P D 79_{27}. 80_{9};

pra-bìlti, -bỹla, -bìlo 'przemówić'; *dìlti, dỹla, dìlo* 'ścierać się, zmniejszać się, znosić się'; *skìlti, skỹla, skìlo* 'rozszczepiać się', *at-skilęs* 'odszczepieniec' P D 302_{12}; *skìlti, skỹla, ap-skilo* 'wpadać w długi, zadłużyć się' P D 360_{44}; *svìlti, svỹla, pri-svìlo* 'przypalać się'; *šìlti, šỹla, su-šìlo* 'grzać się, zagrzewać się' P D 250_{21}; *tìlti, tỹla, nu-tìlo* 'milknąć, zamilknąć'; *tvìlti, tvỹla, tvìlo* 'tlić się'; *žvìlti, žvỹla, pa-žvìlo* 'pochylać się, zachwiać się';

bìrti, bỹra, pa-bìro 'sypać się, rozsypywać się, rozpraszać się', P D 9_{22}. 312_{30}. 582_{21}; *ìrti, ỹra* lub *ìrsta, ìro* 'pruć się, psuć się, rozwalać się', w Postylli Daukszy 288_{41} : *iširusiai* 'niedbale'; *svìrti, svỹra, svìro* 'nachylać się, zwisać', z *už-* 'zawisnąć' P D 81_{27}. 342_{14}. 582_{22};

kvìpti, kvim̃pa, kvìpo 'wydawać zapach', w Postylli Daukszy *pa-kvipęs* 'smrodliwy' 304_{37}; *lìpti, lim̃pa, lìpo* 'przylepiać się; zarażać, być zaraźliwym', w Postylli Daukszy z przedrostkiem *su-* : 'spajać się' 573_{33}, z *pri-* 'zarażać' 285_{15}; *pra-slipti, -slimpa, -slipti* w Postylli Daukszy 'zniknąć' 138_{15}; *šìpti, šim̃pa, šìpo* 'tępieć; cierpnąć (o zębach)', w Postylli Daukszy z przedrostkiem

at- 65_{34}. 303_{43}; *klùpti, klum̃pa, klùpo* 'potykać się, padać na kolana; mylić się', z przedrostkiem *pa-* 'potknąć się' P D 198_{36}. 364_{39}; *tàpti, tam̃pa, tãpo* 'stać się', P D 43_{6}. 86_{39}. 173_{4};

pra-žìbti, -žimba, -žìbo w Postylli Daukszy 'zaświecić' 590_{18}, 'rozświecić się' 591_{34}. 593_{39}, 'oświecać się' 616_{12}; *stèbti, stem̃ba, stẽbo* 'zacząć się dziwić', w Postylli Daukszy z przedrostkiem *nu-* : 'dziwować się' 73_{26}, 'zadziwić się' 4_{18}, 'zdumieć się' 35_{11}. 102_{24};

krìsti, kriñta, krìto 'padać', w Postylli Daukszy z przedrostkami *ap-* 90_{18}, *iš-* 163_{20}, *nu-* 463_{14}; *mìsti, miñta, mìto* 'żywić się', w Postylli Daukszy z przedrostkami *iš-* : 'nałożyć' 322_{19} i 'wykładać' 325_{11}, *pra-* : 'strawić' 164_{39}, *pri-* : 'nałożyć' 370_{22}, 'nakłady uczynić' 370_{29}; **misti*, w Postylli Daukszy : *nemiñtąs darysi* 'będziesz musiał czynić' 11_{51}, *būt(i) nemiñtą* 'być muszą' 3_{53}; *nemitęs paliko* 'musiał zostawić' 271_{30}; *švìsti, šviñta, švìto* : *ap-švìto* 'rozświeciła się (sc. światłość)' 41_{15}; *jùsti, juñta, jùto*, dziś trans. 'czuć', dawniej i intr. 'cucić się', w Postylli Daukszy z przedrostkiem *pa-* 'ocucić się' 392_{28}; *siùsti, siuñta, siùto* 'wściekać się, szaleć', w Postylli Daukszy *pa-siutęs* 'szalony' 104_{5}; *pràsti, prañta, prãto* 'przyzwyczajać się; usiłować pojąć', z przedrostkiem *su-* 'zrozumieć', P D 'domyślić się' 17_{6}. 19_{12}, 'pojąć' 30_{27};

bùsti, buñda, bùdo 'budzić się ze snu'; *ràsti, rañda, rãdo* 'znajdować', P D 'najdować' 1_{10}. 2_{16}. 41_{19}, 'naleźć' 58_{14}. 165_{30}, z przedrostkiem *pra-* w Postylli Daukszy 'przemarnować' 300_{6}, 'strawić' 95_{39}. 385_{46}; *pa-si-gèsti* 'odczuwać brak czegoś', w Postylli Daukszy z przedrostkiem *ap-* : 'skarżyć się' 347_{32}, 'narzekać' 310_{19}; *gèsti, geñda, gẽdo* 'psuć się; marnieć; gnić', w Postylli Daukszy z przedrostkami *pa-* i *už-* 65_{50}. 560_{26} (*užgedimas* 'zepsowanie');

rìkti, riñka, rìko 'mylić się; rozpadać się', Postylla Daukszy ma reflexivum *apriktis* 'mylić się' 627_{6}; *tìkti, tiñka, tìko* 'trafić na' P D 120_{5}, refl. 'przydać się, przydawać się' ibid. 79_{28}. $80_{17 \cdot 18}$, 'stać się' 78_{24}, dziś *tìkti* 'być odpowiednim, nadawać się; podobać się; zgadzać się', z przedrostkiem *nu-* 'zdarzyć się'; *rùkti, ruñka, rùko* 'marszczyć się', P D 176_{14} *su-rukti* 'skurczyć się'; *su-šùkti, -šuñka, -šùko* 'zakrzyknąć', PD *pra-šukti* 'zawołać' 116_{18}. $168_{14 \cdot 39}$. 212_{28}, *su-šukti* 'zwołać' (trans.); *trùkti, truñka, trùko* 'bawić; trwać', w Postylli Daukszy m. in. 'mieszkać' : *nieko netruko* 'nic nie mieszkała' 475_{45}; w tymże zabytku z przedrostkiem *už-* a w znaczeniu tranzytywnym m. in. 'zaniedbać' 275_{37}. 441_{26}; *kàkti, kañka, kãko* 'odbywać drogę : udawać się dokąd; przybywać', w Postylli Daukszy *nekanka* 'nie dosyć będzie' 125_{25}, 3. fut. *į-kaks* 'dostąpią' 223_{8}, *iš-kako* ... *dienos* 'wypełniły się dni' 39_{34}; *sèkti, señka, sẽko* 'opadać, wysychać (o wodzie)', P D 125_{11} : *kad jau wiso priseñka ir neturime nieko* 'w wielkim niedostatku wszystkich rzeczy'; *tèkti, teñka, tẽko* 'dostać', z przeczeniem *ne-* 'tracić'; 'zdarzać się', w Postylli Daukszy z przedrostkami : *į-* : 'potkać (przytrafić się)' 190_{10}; *iš-* : 'zmieścić się' 399_{14}; *pa-* 'trwać' $23_{48 \cdot 49}$; *pri-* : 'dostać (wystarczać)' 387_{20};

mìgti, miñga, mìgo 'zasypiać', w Postylli Daukszy z przedrostkami *pa-*

i *už-* 'zasnąć, posnąć, usnąć' 569_{39}. 567_{8}. $569_{31 \cdot 39}$. 336_{27}; *žlùgti, žlunga, žlùgo* 'ginąć, przepadać'; *žlùgti* (lub *žliùgti*), *žlunga, žlùgo* 'moczyć się (np. stojąc na deszczu); moczyć bieliznę w ługu'.

§ **528.** Wszystkie przytoczone wyżej czasowniki z infiksem nosowym w praesens są według naszych przypuszczeń urobione od czasowników; będzie o tym mowa zaraz niżej. Istnieje jednak jeszcze grupa czasowników pochodzenia denominatywnego, opartych na rzeczownikach, zwłaszcza zaś na przymiotnikach:

àkti, añka, ãko, często z przedrostkiem *ap-* 'tracić wzrok, ślepnąć', w Postylli Daukszy *api-akti** 'ośnąć, zaślnąć (oślepnąć)' 61_{6}. 559_{30} : *akìs, -iẽs* 'oko';

tùkti, tuñka, tùko 'tyć, stawać się tłustym', w P D z przedrostkiem *nu-*: 'utyć' obok łot. *tukt, tùku, tuku* 'id.' : lit. pl. *taukaĩ*, łot. *tauki* 'tłuszcz (zwierzęcy)';

bùkti, buñka, bùko 'tępieć' : *bùkas* 'tępy';

dùbti, dum̃ba, dùbo 'stawać się wklęsłym, zapadłym; zapadać się; walić się; rwać się, pękać' : *dubùs* 'wklęsły, głęboki (o łyżce); z dziuplą (o drzewie)';

lèpti, lem̃pa, lẽpo 'więdnąć, słabnąć, mdleć; rozpieszczać się' w P D z przedrostkiem *iš-* : *išlepęs* 'rozpustny' 167_{18} : *lepùs* 'delikatny';

màžti, dawniej *mą̃ža*, dziś *mą̃žta mãžo* 'stawać się mniejszym, maleć', w Postylli Daukszy z przedrostkiem *iš-* 'ustać' 582_{33} (3. praes. *išmąža*);

pìgti, piñga, pìgo 'tanieć' : *pigùs*, dawniej *pìgas* 'tani';

iš-plàsti, -plañta, -plãto 'rozszerzać się', P D 90_{1}. 92_{8}; w Postylli także z przedrostkami *nu-* i *pra-* oraz ze znaczeniem 'rozmnożyć się' 378_{31}. 290_{40}. $87_{10 \cdot 42}$: *platùs* 'szeroki';

šlàpti, šlam̃pa, šlãpo 'stawać się mokrym' : *šlãpias* 'mokry'.

§ **529.** W poszczególnych wypadkach ma się wątpliwości, czy czasownik o infiksie nosowym w praesens rzeczywiście jest denominatywnego pochodzenia : *bálti, bą̃la, nu-bãlo* 'stawać się białym, bieleć' : *báltas* 'biały'; *šálti, šą̃la, už-šãlo* 'robić się zimno; zamarzać; marznąć', w P D z *nu-* i *užu-* 'ziębnąć, ostygać' 379_{46}. 13_{35}; także transitivum 'doprowadzać do zamarznięcia' : *šáltas* 'zimny, chłodny'; *šìlti, šỹla, at-šìlo* 'ciepleć; nagrzewać się' : *šil̃tas* 'ciepły'. Wymienione przymiotniki *báltas, šáltas, šil̃tas* mogą być w rzeczywistości formacjami pochodnymi w stosunku do odpowiednich czasowników. Niejasny jest stosunek czasownika *sálti, są̃la, su-sãlo* 'stawać się słodkim' do *saldùs* 'słodki'. To samo powiedzieć należy o stosunku czasownika *skárti, ską̃ra, skãro* 'drzeć się, rwać się; zdzierać się' do *skarà* 'chustka, chusta; frędzla'.

§ **530.** Przedstawione wyżej czasowniki z infiksem nosowym w praesens

* Czasownik ten wymawiano *apjakti*, skąd wskutek fałszywej dekompozycji *ap-jàkti* powstało nowe simplex *jàkti, jañka, jãko*.

są w zasadzie dziedzictwem indoeuropejskim. W toku rozwoju języków bałtyckich, w szczególności litewskiego i łotewskiego, odziedziczone czasowniki wywołały potrzebę nowych podobnych formacyj, tak że w pewnym okresie zaistniała już mocna kategoria, która dopiero w ostatnich czasach traci swą żywotność. Ilość zgodności litewsko-łotewskich w zakresie czasowników o infiksie nosowym w praesens jest znaczna. Tytułem przykładów przytoczymy tu następujące : *lìpti, limpù, lipaũ* 'przylepiać się' : łot. *lipt, lĩpu, lipu*; *klùpti, klumpù, klupaũ* 'potykać się, padać na kolana' : łot. *klupt, klũpu, klupu*; *pràsti, prantù, prataũ* 'przyzwyczajać się' : łot. *prast, protu, pratu* 'pojmować, rozumieć'; *brìsti, brendù, bridaũ* 'brnąć' : łot. *brist, briedu* (lub *brienu*), *bridu*.

Pokrewne co do budowy czasowniki istniały w znacznej liczbie z pewnością i w grupie językowej słowiańskiej, tylko że tu wytworzył się stan rzeczy odmienny od litewskiego. W języku starosłowiańskim mamy już tylko dwa czasowniki z infiksem nosowym w praesens *lešti, lęgą* 'lec, kłaść się' i *sěsti, sędą* 'siąść'. Poza tym w odpowiedniości do litewskich czasowników z infiksem nosowym w praesens ustaliły się czasowniki z przyrostkiem *-no-* : *-ne-* w całej odmianie : stsł. *pri-lьpnąti* 'przylegać' : lit. *limpa* do *lìpti* 'przylepiać się'; csłow. *svьnuti* 'dnieć' z **svьtnąti* : lit. *šviñta* 'świta, dnieje'; stsł. *vъz-bъnąti* 'obudzić się' z **-bъdnąti* : lit. *buñda* do *bùsti* 'budzić się'.

§ **531.** Jeszcze w sprawie budowy omawianych czasowników. Charakterystyczny jest dla nich nie tylko infiks nosowy w praesens, lecz także ukształtowanie wokalizmu w zgłosce pierwiastkowej : w porównaniu z wokalizmem czasowników podstawowych ma on mianowicie, ogólnie biorąc, stopę redukcji zanikowej, w praktyce zazwyczaj samogłoski typu *i, u*. To, co powiedziano, zilustrujemy przykładami:

veĩsti, veĩsia 'płodzić, rozmnażać, rozpleniać' : *vìsti* 'mnożyć się'; *miẽšti, miẽšia* 'rozcieńczać; zmącać' : *mìšti* 'mieszać się'; *žiẽbti, žiẽbia* 'zapalać światło' : *pra-žìbti* 'rozświecić się'; *šviẽsti, šviẽčia* 'świecić' : *švìsti* 'świtać, dnieć'; *teĩkti, teĩkia* 'udzielać', refl. 'być łaskawym, zechcieć' : *tìktis* 'przydawać się'; — *griáuti, griáuna, grióvė* 'walić, burzyć' : *griũti* 'walić się, padać'; *klausýti* 'słuchać' : *klùsti* 'słuchać, być posłusznym'; *klaũptis, klaũpiasi* 'klękać' : *klùpti* m. in. 'padać na kolana'; *siaũsti, siaũčia* m. in. 'szaleć, swawolić' : *siùsti*; 'wściekać się, mieć wściekliznę; szaleć, dokazywać'; **bausti*, 3. praet. *pãbaude* 'wzburzyli' P D 168_{13} : *bùsti* 'budzić się ze snu'; *raũkti, raũkia* 'marszczyć' : *rùkti, ruñka* 'marszczyć się'; *tráukti, tráukia* 'ciągnąć' : *trùkti, truñka* 'bawić; trwać'.

§ **532.** Osobno podajemy te czasowniki, których pierwiastek kończy się połączeniem dyftongicznym z *-l, -r* lub samogłoską długą *-ī, -ū*:

3. praes. *dỹla* 'ściera się' : *dìlti* 'ścierać się'; *skélti, skẽlia, skẽlė* 'szczepać, rąbać' : *skìlti* 'rozszczepiać się'; *beŕti, bẽria, bẽrė* 'sypać; przewiewać' : *bìrti* 'sypać się'; jak widać, podane czasowniki z infiksem nosowym w praesens

mają w infinitivie intonację akutową, bez względu na intonację w czasownikach podstawowych;

czasowniki typu *gýti* 'goić się' i *bū́ti* 'być' tworzą praesens na podstawie przedsamogłoskowych postaci pierwiastka **gij-*, **buv-* (por. 3. praet. *gìj-o*, *bùv-o*) : **gi-n-j-*, **bu-n-v-*, jak gdyby *j* i *v* stanowiły głoski odrębne w porównaniu z poprzedzającymi *i*, *u*, stąd *gỹja*, *bũva*.

§ **533**. Praesentia z infiksem nosowym nie mają współcześnie trwałej pozycji w języku litewskim, ani w języku literackim, ani w dialektach. Ulegają one zazwyczaj przekształceniu na formacje o przyrostku -*sta*, co widać było po części z przedstawionego wyżej materiału. Wydzielimy tu podane już zestawienia, dodając parę dalszych : *dỹla* : dial. *dìlsta* (i *dil̃sta* !), *bỹra* : dial. *bìrsta*, *ỹra* : *ìrsta*, dial. *į-griñsa* : *į-grỹsta*, *viñsa* : *vỹsta*, *kluñsa* : *klũsta*, *gę̃sa* : *gę̃sta*, **minša* : *mỹšta*, *manža* : *mą̃žta* itd. Nietrudno stwierdzić, że nowe formacje na -*sta* urabiano w sposób dwojaki, albo na podstawie infinitivu, albo przez rozszerzenie dawnego praesens. Literackie *mỹšta* ma za podstawę niewątpliwie dawne **minša*, ale -*mištù* w dialekcie Kurschata pochodzi na pewno wprost od infinitivu -*mìšti*. — Szczególnie częste są wtórne praesentia na -*sta* od czasowników, których pierwiastek kończy się na spółgłoskę szczelinową *s*, *š*, *ž*. Tłumaczy się to tak, że w tej pozycji *n* z łatwością zanikało, przetwarzając poprzedzającą samogłoskę krótką w odpowiednią długą : *viñsa* > *vỹsta*. Zauważymy, że *vỹsa* było bez wyraźnej charakterystyki, jaką stanowiło poprzednio *n*. — Jak *vỹsta*, urobione jest też *gę̃sta* do *gėsti* 'gasnąć'; ma ono odpowiednik w łot. *dziest* przy infinitivie *dzist* 'gasnąć' = lit. dial. *gìsti*.

§ **534**. Niektóre czasowniki z praesens o infiksie nosowym przybrały nowe praesens, urobione na podstawie infinitivu za pomocą -*na* : *bū́ti* : *bũva* : *bũna*, *žū́ti* 'ginąć' : *žũva* : *žũna*; o czasownikach z praesens na -*na* por. § 548. Podobne zjawisko obserwuje się i w języku łotewskim : litewskiemu *būnù* odpowiada w niektórych dialektach tego języka *bounu* z **būnu*.

4. Czasowniki o przyrostku -*sta* w praesens

§ **535**. Czasowniki te wykazują pod względem formalnym i znaczeniowym podobieństwo do czasowników o infiksie nosowym w praesens. Podstawowy zrąb stanowią w obu grupach deverbativa, ale jak tam, tak i tu nie brak, jak jeszcze zobaczymy, formacyj denominatywnych. Wokalizm pierwiastka czasowników z praesens na -*sta* dewerbatywnego pochodzenia posiada, gdzie to jest możliwe, stopę redukcji wzgl. redukcji wzdłużonej : *krỹpti*, *krỹpsta* 'chylić się, skłaniać się' : *kreĩpti*, *kreĩpia* 'chylić na stronę, skrzywiać, zwracać'; *skýsti*, *skýsta* 'stawać się rzadkim' : *skíesti*, *skíedžia* 'rozrzedzać, rozcieńczać'; *lū́žti*, *lū́žta* 'łamać się' : *láužti*, *láužia* 'łamać'; *trū́kti*, *trū́ksta* 'rwać się' : *tráukti*, *tráukia* 'ciągnąć'; *vilsti*, *vilsta*, *vildo* z *ap-* 'opanować' P D 114_{15} : *veldėti* 'osięgnąć' ibid. 101_{25}; *su-kir̃šti* 'spiknąć się' P D 344_1 : *ker̃šyti*, *ker̃šija* 'mścić';

miȓkti, miȓksta 'moknąć': *meȓkti, meȓkia* 'moczyć'; *grįžti, grįžta* 'wrócić się, wracać' : *grę̃žti, grę̃žia* m. in. 'zawracać' itd. O podobnym ukształtowaniu wokalizmu pierwiastkowego u czasowników z infiksem *n* w praesens por. § 526. Praeteritum czasowników obu grup ma z reguły osnowę na *-ā-* : *krȳpo* jak *pri-lìpo* do *lìpti, limpa* 'przylepiać się'; wyjątek stanowią: *gìmė* do *gìmti, gìmsta* 'rodzić się'; *mìrė* do *miȓti, mìršta* 'umierać'. Czasowniki z przyrostkiem *-sta* w praesens są to w przeważającej liczbie intransitiva jak i czasowniki, których praesens ma infiks nosowy. Samo praesens ma w obu grupach czasowników zazwyczaj znaczenie inchoatywne. — O bliskości znaczeniowej form praesens z przyrostkiem *-sta* i z infiksem *n* świadczy pośrednio powstanie praesens typu *gę̃sta* do *gèsti* 'gasnąć', które ma obie charakterystyki na raz, i *-n-*, i *-sta*; por. § 533. Podstawowa różnica, ale już formalna, między jedną grupą czasowników a drugą polega na tym, że czasowniki z infiksem wykazują w pierwiastku samogłoskę krótką, podczas gdy czasowniki z praesens na *-sta* samogłoskę długą. Intonacja tej samogłoski jest w praesens ta sama, co w infinitivie i praeteritum. Wyjątek stanowi *mìršta* obok *miȓti* 'umierać', z intonacją akutową, jak przeciwstawne *gìmsta* do *gìmti* 'rodzić się'. Forma *mìršta* wyróżnia się jeszcze jedną osobliwością, ma mianowicie w przyrostku *š*.

§ **536.** Zanim przedstawimy przykłady, omówimy wpierw traktowanie końcowych elementów spółgłoskowych pierwiastka przed przyrostkowym *-st-*. — Kończące pierwiastek *s* spływa z przyrostkowym *s* w jedno *s*, stąd *gę̃sta* 'gaśnie' z **gens-sta*. Pierwiastkowe spółgłoski *-š -ž* dają w połączeniu z przyrostkowym *s-* jedno *š*, które w pisowni języka literackiego oznacza się przez *ž*, gdy pierwiastek ma na końcu *ž* : *plýšta* z **plyš-sta* do *plýšti* 'rwać się, pękać . . .', ale *lū́žta* z **lūž-sta* do *lū́žti* 'łamać się'. Spółgłoski *-t, -d* zanikają przed *-st-* bez śladu: *výsta* z **vyt-sta* do *výsti*, 3. praet. *výto* 'więdnąć'; *nu-bósta* z **-bod-sta* do *nu-bósti* 'dokuczyć, zbrzydnąć'.

§ **537.** Czasowniki d e w e r b a t y w n e g o pochodzenia:

džiū́ti, džiū́sta (i *džiū̃va*), *džiū́vo* (i *džiùvo*) 'schnąć', w P D z *pa-* 'uschnąć': *padžiūsta* 90_{18}. 99_{33}. 607_{26}; *pū́ti, pū̃va*, dawne i dial. *pū́sta*, P D 349_{48}, *pùvo* 'gnić'; *žū́ti, žū́sta, žùvo* 'łowić ryby';

su-si-mìlti, -mìlsta, -mìlo 'zmiłować się', w P D *susimilsta* 383_{16}, dziś także 'pokochać się nawzajem'; *miȓti, mìršta, mìrė* 'umierać' — czasownik godny uwagi nie tylko dla swego praesens z *š*, ale i dla praeteritum na *-ė*; *gìmti, gìmsta, gìmė* 'rodzić się' — dawniejszą odmianę podaje np. K. Jaunius: *gim̃ti, gẽma, gìmė* (wzajemny stosunek obu tych odmian jest ciągle jeszcze przedmiotem rozważań); *rìmti, rìmsta, už-rìmo* 'uspokajać się, być spokojnym', *rimstąs* 'spokojny' P D 437_6; *témti, témsta, tẽmo* 'ciemnieć, chmurzyć się', z *už-* 'zaćmić się' P D 170_{19}. 180_{28} obok łot. dial. *tumt, tumst, tuma* (na stopie redukcji); *trìmti, trìmsta, ap-trìmo* 'zaprzestać; uspokajać się'; także 'stawać się cieplejszym, letnim', w P o s t y l l i Daukszy ze znaczeniem przeciw-

stawnym: *sustrimstas=su-si-trimsta-s* 'stracha się' 549_{43}; *tìnti, tìnsta, iš-tìno* 'brzęknąć, puchnąć', w P D z *ap-* 'opuchnąć, spuchnąć' 161_{12}. 145_{19}; *tvìnti, tvìnsta, pa-tvìno* 'wzbierać, rozlewać się (o rzece)'; *pa-žìnti, -žįsta, -žìno* 'znać; wiedzieć, umieć; poznawać', w P D *pa-si-žìnti* m. in. 'znać się do kogo' 444_{54}— w formie *-žįsta* pisze się *į* (nie zaś *y*, por. § 533), aby uwydatnić pierwiastek **žin-*;

dýgti, dýgsta, iš-dýgo 'kiełkować, wschodzić', w P D z przedrostkiem *iš-* 'wzniść' 97_{21}, 'wzrosnąć' 97_{22}, 'wyrosnąć' 82_{35}; *pra-gýsti, -gýsta, -gýdo* 'zapiać', w P D 148_{26}. 150_{16}. $159_{2.13}$; *klýsti, klýsta, už-klýdo* 'mylić się, błądzić', w P D z przedrostkami *at-*, *iš-*, *nu-*, *pa-* 281_{50}. 278_{8}. 44_{54}. 136_{41} : *kliedė́ti, kliedi* lub *klieda* 'bredzić, gadać od rzeczy'; *nỹkti, nỹksta, iš-nỹko* 'niknąć; tracić zdrowie, siły; opadać z ciała; ginąć', w P D z *iš-* 'zniknąć' 189_{36}. 193_{42}, 'zniszczeć' 435_{13}, 'wniwecz się obrócić' 266_{24}; *pỹkti, pỹksta, į-pỹko* 'złościć się, gniewać się', w P D z *pa-* 'pogorszyć się' 65_{50}; *plýšti, plýšta, at-plýšo* 'rwać się', w P D z *per-* 'rozpróć się' 179_{1}, 'rozpuknąć się' 165_{4}; *rýkšti, rýkšta* z **ryšk-sta, rýško* 'próć się, rwać się, strzępić się; rozkrywać się, wyjawiać się', w P D z *iš-* 'wynurzać się' 88_{40}, 'objawić się' 51_{44}, z *už-* 'okazać się' 106_{30}, 'ukazać się' 418_{22}; *skýsti, skýsta, pra-skýdo* 'stawać się rzadkim'; *sklýsti, sklýsta, sklýdo* 'rozpływać się'; *vỹkti, vỹksta, at-vỹko* 'udawać się, podążać', w P D z *į-* 'spełnić się' 50_{31}. 179_{29}; *iš-výsti, -výsta, -výdo* 'ujrzeć, w P D także 'upatrzyć' 10_{6}, 'przejrzeć' 106_{23}, 'obaczyć, obaczywać' 15_{16}. 19_{41}; *výsti, výsta, nu-výto* 'więdnąć', w P D z *pa-* 'uwiędnąć' 625_{34}, 'uschnąć' 463_{14}; *pra-žýsti, -žýsta, -žýdo* 'rozkwitnąć', w P D 'nakwitnąć, zakwitać' 303_{41}. $398_{22.27}$; — *liū̃sti, liū̃sta, nu-liū̃do* 'smucić się', w P D z *nu-* 'smęcić się' 216_{34}. 213_{43}. 359_{10}; *lū́žti, lū́žta, į-lū́žo* 'łamać się', w P D 7_{26}; *plū́sti, plū́sta, pa-plū́do* 'obficie płynąć, ciec', w P D z *api-*, *iš-*, *nu-*, *pa-*, *už-* 626_{23}. 11_{11}. 47_{25}. 446_{27}. 145_{18}; *rū́gti, rū́gsta, nu-rū́go* 'kwaśnieć, kisnąć', w P D z *ap-* 'ukwasić się' 86_{42}; *slū́gti, slū́gsta, nu-slū́go* 'opadać (o wodzie w rzece, o opuchliźnie)'; *snū́sti, snū́sta, ap-snū́do* 'zaczynać drzemać', w P D z *ap-* 'zdrzemnąć się' 79_{33}, 'zasnąć' 106_{27}, z *už-* 'zasnąć' 554_{11}; *trū́kti, trū́ksta, su-trū́ko* 'rwać się; pękać; braknąć', w P D z *ata-* 'oderwać się' 402_{13}, z *per-* 'rozerwać się' 444_{13};

blė́sti, blė́sta, už-blė́so 'gasnąć', w P D z przedrostkiem *už-* 'zgasnąć' 11_{25}; *brė́kšti, brė́kšta, pra-brė́ško, su-brė́ško* 'świtać, dnieć; zmierzchać się, ciemnieć', w P o s t y l l i D a u k s z y z *pra-* : *pratebrė́kstant* 92_{35}; *mė́gti, mė́gsta, pa-mė́go* 'lubić, upodobać sobie', w P o s t y l l i D a u k s z y 'podobać się' 40_{13}. 52_{43}, z przeczeniem *ne-* 'gardzić' 22_{27}; — dawne *krokti, kroksta* : *krokstąs* 'łakomy' P D 291_{29} obok liter. *kriõkti, kriõkia* 'ciężko dyszeć'; *iš-mókti, -móksta, -móko* 'nauczyć się', w P D 94_{35}. 227_{29}; *nókti, nóksta, pa-nóko* 'dojrzewać', w P D z *pa-* 'dojść, dochodzić', *nepanokstamas* 'niedościgły' 502_{31}, z *pra-* 'uprzedzić' 23_{4}. 399_{43}, z *pri-* : *neprinókstamas* 'niedościgły' 389_{47}; *sprógti, sprógsta, su-sprógo* 'pękać, wybuchać; puszczać pączki; zdychać', w P D 'rozpukać się' 13_{1}; *pra-šókti, pra-šóksta, -šóko* w P D 'przeminąć, przemijać' 5_{2}. $104_{8.9}$.

312_{33}; *trókšti, trókšta, nu-tróško* 'dusić się z braku powietrza; tęchnąć; chcieć pić, pragnąć', w P D 'pragnąć' 173_{11}, 'żądać' 10_{23}; — osobno wymieniamy dawne *už-stropti, -stropsta, -stropo* 'zastać' P D 374_{44}. $_{45}$. 567_{32}. 570_{26}. $_{30}$ z pol. *trafić*;

gaĩšti, gaĩšta, nu-gaĩšo 'znikać; zdychać; chudnąć, mizernieć; mitrężyć, tracić czas na darmo', w P D z *ap-* 'omdlewać' 81_3, z *iš-* 'zniknąć' 119_{33}. 582_{33}; *kaĩsti, kaĩsta, į-kaĩto* 'nagrzewać się; przeć, parzyć się; pocić się', w P D 'pocić się' 152_{31}. 153_2 obok trans. *kaĩsti, kaĩčia, kaĩtė* 'stawiać na ogniu, przygrzać, nagrzać'; *aũšti, aũšta, pra-aũšo* 'świtać, dnieć', w P D z *iš-* : *išaušo* 'nastał (dzień)' 427_{15}; *áušti, áušta, at-áušo* 'stygnąć', z *at-* 'wypotnieć się, wypocząć (o koniach)', w P D z *už-* : *užaušęs* 'oziębły' 96_{51};

álkti, álksta, pér-alkęs 'chcieć jeść, odczuwać głód', w P D z *iš-* 'łaknąć' 106_{40}. 196_{11}; *ąl̃pti, al̃psta, iš-al̃po* 'omdlewać', w P D z *ap-* 'zemdleć' 174_{10}; *sal̃pti, sal̃psta, sal̃po* 'omdlewać', w P D 7_{19} — z *s-* na początku, jak w *sil̃pnas* 'słaby'; *gil̃bti, gil̃bsta, pa-gil̃bo* 'wracać do zdrowia', w P D z *pa-* 'lepiej się mieć' 369_{53} obok *gélbėti, gélbi* 'pomagać'; *il̃sti, il̃sta, nu-il̃so* 'męczyć się od wysiłku', w P D z *nu-* 'spracować się' 527_{11}, z *pa-* 'ustać, ustawać' 66_{54}. 82_9; dawne *vilsti, vilsta, ap-vildo* w P D, z *ap-* 'opanować' 114_{15}. 119_6, 'osięgnąć' 121_5. 535_3, 'posiadać' 85_{30}. 114_{39}, 'zhołdować' 609_{22}, z *pa-* 'posieść' 165_{19}, 'osięgnąć' 33_{43}, 'dostać' 121_3 obok *veldėti* 'osięgnąć' 101_{25}; *tul̃žti, tul̃žta, su-tul̃žo* m. in. 'brzęknąć; puchnąć; stawać się tłustym', w P D z *pa-* : *patulžęs* 'opuchły' 339_2 (o tym samym pierwiastku jest słow. **tъlstъ* : pol. *tłusty*); — *káršti, kéršta, iš-káršęs* 'starzeć się; dogorywać; stawać się niedołężnym', w P D *iš-karšusi* f. 'zeszła w leciech' 53_1, 'stara' 462_{10}, 'zgrzybiała' 471_2; *dìrgti, dìrgsta, su-dìrgo* 'psuć się (o powietrzu, o charakterze)', w P D *iš-dìrgęs* 'sprosny' 384_{36}, 'mierziony' 440_{26} : *dérgti, dérgia* 'brudzić, psuć, niszczyć; padać (o śniegu z wodą); spotwarzać'; *iš-gir̃sti, -gir̃sta, -gir̃do* 'usłyszeć', w P D 97_{32}. 119_{16} obok *girdė́ti, gir̃di* 'słyszeć'; *kir̃šti, kir̃šta, kir̃šo*, w P D z *su-* 'spiknąć się' 344_1 obok *kìršùs*; *mir̃kti, mir̃ksta, iš-mir̃ko* 'moknąć', w P D z *su-* 'rozmoknąć' 398_{42}. 505_{33} : *mer̃kti, mer̃kia* 'moczyć'; *mir̃šti, mir̃šta, pa-mir̃šo* 'zapomnieć' obok *meršė́ti* 'nie brać pod uwagę, puszczać mimo uszu'; *nir̃sti, nir̃sta, į-nir̃to* 'wpadać w złość; być upartym jak kozioł', w P D z *ap-* 'rozgniewać się' 359_{15}. 361_{32}, także z *su-* 157_3 : *nértėti, nértėja* 'złościć się', w P D 3. praes. *nerst(i)* 'gniewać się' 292_{25}; *nir̃šti, nir̃šta. į-nir̃šęs* 'złościć się' obok *nir̃štas* 'wzburzenie; złość'; *smìrsti, smìrsta, į-smìrdo* 'zacząć śmierdzieć', w P D z *pa-* : *pasmirdęs* 'smrodliwy' 33_{14}, 'wszeteczny' 105_{14}; *tir̃pti, tir̃psta, iš-tir̃po* 'roztapiać się, rozpływać się; znikać; drętwieć', w P D z *iš-* 'roztopić się' 14_{28}. $_{37}$, 'rozpływać się' 615_{40} — o tym samym pierwiastku, co pol. *cierpnąć* z **tъrpnąti*; *tvìrkti, tvìrksta, iš-tvìrkęs* 'rozpuszczać się (o moralnym upadku)', w P D z *nu-* : *nutvirkimas* 'spar' 300_{21}; *vir̃sti, vir̃sta, ap-vir̃to* 'obrócić się; przemieniać się; przewrócić się; walić się', w P D z *ap-* 'obrócić się' 312_{10}, z *at-* 'odmieniać się' 88_5, z *per-* : *pervirstąs* 'przewrotny' 394_{53} : *ver̃sti, ver̃čia*

'obracać, zmieniać; przewracać; walić'; — *grim̃zti, grim̃zta, nu-grim̃zdo* 'iść na dno, zanurzać się', w P D z *nu-* 'zaginąć' 79_2, 'ponurzyć' 595_4 — pisownia *grim̃zta* jest w zasadzie taka jak *lū̃žta; klim̃pti, klim̃psta, į-klim̃po* 'grzęznąć', w P D z *nu-* 'ulgnąć' 112_{31}; — *iš-si-gą̃sti, -gą̃sta, -gañdo* 'zlęknąć się, przestraszyć się', w P D także z *nu-* 610_{11} i *per-* 'przestraszyć się' 181_9; *skę̃sti, skę̃sta, nu-skeñdo* 'tonąć', w P D z *nu-* 'utonąć' 342_{28} i *pa-* 'potonąć' 60_{47}; *biñgti, biñgsta, į-biñgo* 'zagnieździć się (o chorobie); rozswawolić się; swawolić, dokazywać', w P D *bingęs* 'zbytni' 65_{25}, 'zbyteczny' 55_{50}, 'obrzydły' 327_{15}, z *pra-* : *prabingęs* 'niezmierny' 129_{41}, 'zbytni' 55_{26}; *liñkti, liñksta, į-liñko* 'chylić się, giąć się; skłaniać się, mieć skłonność', w P D z *pa-* : *palinkęs* 'skłonny' 422_3 : *leñkti, leñkia* 'chylić, giąć'; *spriñgti, spriñgsta* 'stanąć w gardle; dławić się', w P D z *už-* : 'udawić się' 140_5; *tviñkti, tviñksta, pri-tviñko* 'nabrzmiewać (o wymieniu); brzęknąć': *tveñkti, tveñkia* 'tamować bieg wody, robić tamę'; *jùnkti, jùnksta, pri-jùnko* 'przyzwyczajać się', w P D z *pa-* 'zwyknąć' 91_{39}, *pri-* 'przywyknąć' 248_{43}.

§ 538. Czasowniki d e n o m i n a t y w n e g o pochodzenia. Przytaczając je, wypada ostrzec, że w ustalaniu pochodzenia możliwe są pomyłki:

dial. *bar̃sti, bar̃sta, su-bar̃zdo* 'zarosnąć brodą' : *barzdà -õs bar̃zdą* 'broda'; *gė̃sti, gė̃sta, su-gė̃do* 'zawstydzić się' P D 576_{52} : *gėdà* 'wstyd'; *lõbti, lõbsta, pra-lõbo* 'bogacić się', w P D z *pra-* 'zbogacić się' : *lõbis -io* 'bogactwo; majętność; skarb'; *rū̃kti, rū̃ksta, su-rū̃ko* 'dymić się' : *rū̃kas* 'mgła'; *stõkti, stõksta, nu-stõko* 'braknąć', w P D z *nu-* 397_6 i *pri-* 115_{20} 'ustać' : *stokà* 'brak, niedostatek'; *šir̃sti, šir̃sta, už-šir̃do* 'wpadać w złość, gniew' : *širdìs -iẽs šir̃dį* 'serce' (stąd i *šir̃dytis* 'złościć się' według ros. сердить-ся); *tar̃pti, tar̃psta* 'rozwijać się, rozrastać; wracać do zdrowia', w P D z *pa-* 'lepszyć się' 61_{13}, 'polepszyć się' 271_{28}. 380_{18} obok *ne tarpos Žydai* 'złościwi Żydowie' 285_7, *ne tarpomus* 'niewdzięcznym (ludziom)' 298_{22}; *tul̃žti, tul̃žta, už-tul̃žo* 'wpadać w złość, złościć się' : *tulžìs, -iẽs* 'żółć'; *var̃gti, var̃gsta, į-var̃go* 'męczyć się, udręczać się', w P D 'pracować' 32_4. 378_{20}, z *iš-* 'spracować się' 400_{34}, z *nu-* : *nuvargęs* 'nędzny' 8_{14}, z *pa-* : *pavargęsis* 312_{36} : *var̃gas* w P D m. in. 'praca' 4_{16}; *žósti, žósta, ap-žódo* 'mówić', w P D z *pra-* 'przemówić' 370_{49}. 514_4 : *žõdis* 'słowo, wyraz' (*žósti*, o ile z *žõdis*, wykazuje więc metatonię; *pra-žósti* posłużyło za wzór dla czasownika *pra-kal̃bti* 'przemówić', który jest już w P D 117_{32}. 118_{32} : *kalbà* 'mowa', *kalbė́ti* 'mówić');

bal̃sti, bal̃sta, pra-bal̃to 'stawać się białym': *báltas* 'biały'; *gel̃sti, gel̃sta, ap-gel̃to* 'żółknąć' : *gel̃tas* 'żółty'; *juõsti, juõsta, pa-juõdo* 'stawać się czarnym' : *júodas* 'czarny'; *mar̃gti, mar̃gsta* 'stawać się pstrym; mienić się' : *márgas* 'pstry'; *raũsti, raũsta, pa-raũdo* 'stawać się czerwonym; czerwienieć' : *raũdas* dziś 'rudy'; — *nu-bósti* lub *nu-si-bósti, -bósta, -bódo* 'przykrzyć się, dokuczać' : *nuo-bodùs* 'przykry, nudny'; *brángti, brángsta, brángo* 'drożeć' : *brangùs*, dial. *brángus* 'drogi'; *dỹkti, dỹksta, iš-dỹko* 'stawać się swawolnym, rozpuścić się', w P D *iš-dỹkęs* 'rozpustny' 169_{49} : *dỹkas* 'próżny, pusty'; *nu-grynti* : *nugrynęs*

'nędzny' P D 511_{15} : *grýnas*, dial. *grỹnas* 'czysty; ubogi, biedny'; *ìlgti, ìlgsta už-ìlgo* 'dłużyć się, przedłużać się; dłużyć się, nudzić się', w P D *ilgtis* 'tesknić sobie' 454_{21}; *kal̃sti, kal̃sta, nu-si-kal̃to* 'stawać się winnym', w P D z *nu-* 'zawinić' 432_{29}. 586_{23} : *kal̃tas* 'winny'; *kur̃sti, kur̃sta, už-kur̃to* 'głuchnąć' : *kur̃čias* 'głuchy'; *kū̃sti, kū̃sta, kū̃do* 'chudnąć' : *kū̃das* 'chudy'; *lýgti, lýgsta, pri-lýgo* 'stawać się równym; dorównywać; targować się'; dawne *rūgšti, rūgšta*, w P D z *ap-* 'skwaśnieć' 140_{43} obok liter. *rū́gti, rū́gsta, į-rū́go* 'kwaśnieć, kisnąć' : *rū́gštas* lub *rūgštùs* 'kwaśny' (różnica między *rūgšti* a *rū́gti* wymaga osobnego omówienia); *sal̃sti, sal̃sta, pa-sal̃do* 'stawać się słodkim' : *saldùs* 'słodki'; *sénti, sénsta, nu-sẽno* 'starzeć się', w P D z *pa-* 'id.' 255_{8}. 471_{32} : *sẽnas* 'stary'; *sil̃pti, sil̃psta, nu-sil̃po* 'stawać się słabym, słabnąć' : *sil̃pnas* 'słaby'; *slýsti, slýsta, pa-slýdo* 'ślizgać się, pośliznąć się', w P D z *pa-* 'pośliznąć się' 364_{40} : dial. *slydùs*=liter. *slidùs* 'śliski'; *svaĩgti, svaĩgsta, ap-svaĩgo* 'odurzać się, upajać się, tracić przytomność' : *svaigùs* 'odurzający, upajający'; *sveĩkti, sveĩksta, pa-sveĩko* 'wracać do zdrowia', w P D z *pa-* 'ozdrowieć' 113_{36}; *vė́sti, vė́sta, at-vė́so* 'stawać się chłodniejszym', w P D z *už-* : *užvė̇sęs* 'ostygły' 353_{18}, 'oziębły' 404_{26} : *vė̇sùs*, dial. *vė́sus* 'chłodny'.

§ **539.** W sprawie ukształtowania czasowników z praesens o przyrostku *-sta* denominatywnego pochodzenia należy zwrócić uwagę na szczegóły następujące. W czasownikach tych obserwuje się zmianę intonacji w zgłosce pierwiastkowej, choć zmiana ta nie jest dostatecznie regularna. Z intonacją cyrkumfleksową zamiast etymologicznej akutowej występują m. in. czasowniki o znaczeniu 'stawać się takiego a takiego koloru' : *bal̃sti* : *báltas, mar̃gti* : *márgas* . . . ; odwrotny wypadek mamy w oboczności *žósti* : *žõdis*. Zmianę iloczasu samogłoski pierwiastkowej wykazują czasowniki : *pa-možti* 'braknąć', dosłownie 'zmniejszyć się' : *mãžas* 'mały' (por. *mãž-možis* 'drobnostka'); *slýsti* mogłoby pochodzić i od *slidùs*. Na baczną uwagę zasługuje stosunek czasownika *lýsti, lýsta, su-lýsęs* 'chudnąć' do *líesas* 'chudy'. Jeszcze szczegół. Niektóre czasowniki buduje się od przymiotników z pominięciem ich przyrostka : *rū́gti*, w P D *rūgšti* : *rū́gštas, rūgštùs*; *sil̃pti* : *sil̃pnas*.

§ **540.** Osobno wymieniamy te czasowniki, których praesens na *-sta* powstało z rozszerzenia tym przyrostkiem dawniejszych form o infiksie nosowym. W niżej przytoczonych przykładach pierwiastek czasownikowy kończy się spółgłoską *s, š* lub *ž*. Powstała w tych warunkach grupa *ss* upraszcza się w *s*, a grupy *šs* i *žs* w *š*. Gdy wtórne *š* pochodzi z *žs*, pisze się je w języku literackim przez *ž*, co ma na celu uwydatnić właściwe brzmienie pierwiastka. Inna osobliwość pisowni omawianego praesens na *-sta* polega na tym, że zamiast *į, ų* ma ono zgodnie z brzmieniem *y, ū*. Przykłady:

gèsti, gę̃sta, iš-gẽso 'gasnąć', *už-gèsti* 'zgasnąć' P D 348_{47}; *į-grìsti, -grỹsta, -grìso* 'naprzykrzyć się', w Postylli Daukszy 'omierznąć' 433_{25}, 'odtrącać się' 512_{15}; *klùsti, klū̃sta, klùso* 'być posłusznym, słuchać', w Postylli Daukszy tylko z przedrostkiem *pa-* : 'usłuchać' 54_{2}. 58_{11}, 'przyzwolić' 104_{5}; *prùsti,*

prūsta, iš-prùso 'rozwijać się, rozrastać się; nabierać ogłady'; *sùsti, sūsta, iš-sùso* 'parszywieć; nędznieć'; *vìsti, vȳsta, pri-vìso* 'mnożyć się, płodzić się', *į-vìsti* 'namnożyć się' P D 412_{22}; — *šášti, šą̃šta, ap-šãšo* 'pokrywać się strupami, krostami'; *mìšti, mȳšta, į-mìšo* 'mieszać się; rozstrajać się', w Postylli Daukszy z przedrostkami *im-, su-* 'pomieszać się' 94_{35}. 27_8; — *dùžti, dūžta, pér-dužo* 'pękać, tłuc się, rozbijać się'; *glèžti, glę̃žta, su-glẽžo* 'tracić moc i prężność, więdnąć; słabieć'; *gniùžti, gniūžta, su-gniùžo*; *ìžti, ȳžta, iš-ìžo* 'pękać, rozpadać się; łuszczyć się (o grochu)'; *màžti, mą̃žta, su-mãžo* 'zmniejszać się' : 'słabnąć (o chorobie); opadać (o wodzie w rzece)'; *tèžti, tę̃žta, su-tẽžo* 'stawać się mokrym i błotnistym; stawać się rozlazłym (o człowieku)' obok *tìžti, tȳžta, su-tìžo* w zasadzie o tych samych znaczeniach co *tèžti*.

§ **541**. Że podane wyżej formy praesens na *-sta* mają rzeczywiście takie pochodzenie, jak to na początku tego rozdziału, § 535, powiedziano, tzn. że powstały z rozszerzenia przyrostkiem *-sta* dawniejszych form o infiksie nosowym, świadczą dane z dialektów, gdzie właśnie stwierdzamy odpowiednie formy o infiksie nosowym a bez przyrostka *-sta* : *gę̃sta* : *geñsa*, *į-grȳsta* : *į--griñsa*, *prūsta* : *pruñsa*, *sūsta* : *suñsa*, *vȳsta* : *viñsa*; — *šą̃šta* : *šañša*; — *dūžta* : *duñža*; *glę̃žta* : *gleñža*, *gniūžta* : *gniuñža*, *ȳžta* : *iñža*, *mą̃žta* : *mañža*, *tȳžta* : *tiñža*.

Związku naszych czasowników z praesens na *-sta* z czasownikami posiadającymi praesens o infiksie nosowym dowodzi też ukształtowanie pierwiastka tych spośród nich, które pochodzą od czasowników — mają one wokalizm pierwiastka na stopie redukcji zanikowej (§ 531): *klùsti* : *klausýti* 'słuchać', *prùsti* : *praũstis* 'myć się', *vìsti* : *veĩsti* 'płodzić, rozmnażać'; *mìšti* : *miẽšti* 'mieszać; rozcieńczać', *dùžti* : *daũžti* 'tłuc, bić', *gniùžti* : *gniáužti* 'gnieść, ściskać, miąć', *ìžti* : *éižėti* 'pękać, kruszyć się'.

Powstanie czasowników z praesens o podwójnej charakterystyce, z infiksem *n* i z przyrostkiem *-sta*, tłumaczy się tym, że dawne formy z samym tylko infiksem w pewnych dialektach i w pewnym okresie stały się mało charakterystyczne, mianowicie dlatego, że *n* w pozycji przed następującymi spółgłoskami szczelinowymi *s, š, z, ž* zanikło, wytwarzając w połączeniu z poprzedzającymi samogłoskami odpowiednie samogłoski długie.

§ **542**. Czasowniki z praesens na *-sta* datują się na pewno z okresu ogólnobałtyckiego; prawdopodobieństwo przemawia zaś za tym, że stanowią one formację bałtycko-słowiańską. Ilość czasowników z praesens na *-sta*, mających odpowiedniki w języku łotewskim, jest znaczna; tu przytoczymy tylko niektóre z nich: *pūti, pūstu* 'gnić' : łot. *pũt, pūstu*; *miršti, mirštù* 'zapominać' : łot. *-mirst, -mirstu* (z przedrostkiem *aiz-*); *pa-žìnti, -žįstu* 'poznać, znać' : łot. *pa-zīt, -zīstu*; *klýsti, klýstu* 'mylić się, błądzić' : łot. *klīst, klīstu* 'tułać się' itd. W językach słowiańskich czasownikiem o budowie pokrewnej jest prawdopodobnie **orsti* : stsł. *rasti*, 1. sing. praes. *rastą* z **ord-stō* obok sanskr. *vardhati* lub *vardhate* 'rośnie', z protetycznym *v-*.

3. CZASOWNIKI Z OSNOWĄ INFINITIVU RÓWNĄ PIERWIASTKOWI I Z OSNOWĄ PRAESENS NA *-ja* (*-na*) LUB *-ia*

§ 543. Poniżej przedstawiono czasowniki, których infinitivus oparty jest na pierwiastku w czystej, nierozszerzonej postaci. Praesens tych czasowników otrzymuje element rozszerzający *-ja*, którego *j* spływa jednak z poprzedzającymi spółgłoskami, wytwarzając odmianki palatalne *l̃*, *ŕ* itd.; praeteritum ma jako charakterystykę *-ė-* zamiast *-j-ā-*. Czasowniki te rozpadają się na szereg grup, których właściwości podane będą w odpowiednim miejscu.

Czasowniki typu *góti*, *gója*

§ 544. Są to czasowniki o pierwiastku na *-o* i *-ė* bez końcowej spółgłoski a z praesens na *-ja*. Czasowników o takiej budowie jest niewiele:

dial. *góti, gója, gójo,* zazwyczaj ze znaczeniem 'szybko iść', także z przedrostkami *at-*, *iš-*, *nu-* — ma dokładny odpowiednik w łotewskim : *gāju*, 1. sg. praet. do *iet* 'iść'; *jóti jója* 'jechać konno'; *klóti, klója* 'słać; rozściełać; nakładać', refl. 'powodzić się'; *lóti, lója* 'szczekać; paplać'; *móti, mója* 'machać (ręką), kiwać (głową)'; *plóti, plója* 'płaszczyć; klaskać'; *stóti, stója* 'stanąć; wstąpić; stanąć, zatrzymać się'; *tvóti, tvója* 'bić, smagać, okładać kijem'; intr. 'paść, runąć'; *žióti, žiója* 'rozwierać usta, rozdziawiać gębę', w Postylli Daukszy z przedrostkiem *pra-* 'otwierać (usta)' 147_6 obok pl. *žiótys* m. in. 'paszcza; ujście (rzeki)'; *sė́ti, sė́ja* 'siać'; *spė́ti, spė́ja* 'mieć wolny czas; zdążyć; zgadnąć, zgadywać', w Postylli Daukszy z przedrostkiem *į-* : *vardù įspė́ti* 'imieniem nazwać', z *už-* 'zastać' 377_{34}.

§ 545. Przedstawione wyżej czasowniki typu *góti gója* datują się z epoki bałtycko-słowiańskiej. Wskazują na to następujące odpowiedniości: (*lóti*) *lóju* : stsł. *lają*, pol. *łaję*; (*móti*) *móju* : stsł. *na-mają* 'skinąć, dawać znaki'; (*stóti*) *stóju* : stsł. *stają*; *žióti*, *žióju* : sch. *zjȁti* 'rozdziawiać usta'; (*sė́ti*) *sė́ju* : stsł. *sěti*, *sěją*, pol. *sieję*; *spė́ti*, *spė́ju* : stsł. *spěti*, *spěją sę* 'mieć powodzenie, udawać się', stpol. *po-śpiej* (na pomoc). — Powyższe odpowiedniości, które są dokładne, stanowią ważny argument na rzecz hipotezy o pierwotnej bałtycko-słowiańskiej jedności językowej.

Czasowniki typu *gliẽti*, *gliẽja*

§ 546. Zapoznamy się tu z czasownikami o pierwiastku z dwugłoską *ie* a bez końcowej spółgłoski. Budowa praesens i praeteritum jest ta sama, co u czasowników typu *góti*, *gója*, przedstawionych w poprzednich §§ 544. 545. A oto garść przykładów:

gliẽti, gliẽja, gliẽjo 'mazać, lepić'; *griẽti, griẽja* 'zbierać z powierzchni (np. śmietanę); zagarniać (ryby siecią)', w PD z przedrostkami *pa-* i *už-* 379_{30}. 287_{46}; *líeti, líeja, líejo* 'lać'; *ríeti, ríeja, ríejo* 'układać stosy drzewa do suszenia'

obok *riekla* 'stos drzewa do suszenia'; *rieti, rieja, riejo* 'łajać kogo, wymyślać mu', w P D z przedrostkiem *ap-* 'pokąsać' 454_{35}; *siẽti, siẽja, siẽjo* 'wiązać'; *skrieti, skrieja, skriejo* 'latać, fruwać, unosić się w powietrzu'; *šliẽti, šliẽja, šliẽjo* 'opierać, oprzeć', w P D 'wkładać (winę na kogo)' 391_{13}; *žvieti, žvieja, žviejo* 'łowić ryby'.

§ 547. Przedstawione wyżej czasowniki mają w dawnych tekstach i we współczesnych dialektach ukształtowanie odmienne, mianowicie typu *lieti, lieja, lẽjo* lub *lieti, lẽja, lẽjo* : w Postylli Daukszy obok infinitivu *liet(i)* znajdujemy 3. praes. *licie* 140_{29} z **lieja* i 3. praet. *iszléio* 153_{40} z **iš-lėjo*; w dialektach wschodnioaukształtajckich, np. w Dusiatach : *lieti, lẽja, lẽjo*. Świadczy to, że pierwiastki naszych czasowników miały początkowo dwugłoskę *ei* lub *ẽi*. W pozycji przed spółgłoską dwugłoski te przekształcały się w *ie*, stąd formy infinitivu *lieti, šliẽti* itd. W praesens przed końcowym elementem samogłoskowym *-a* dwugłoska *ei* zmieniła się regularnie w *ej*, stąd 3. os. *lẽja, šlẽja* itd.; w podobny sposób w praeteritum z dwugłoski *ẽi* przed *-ā*, lit. *-o* powstało *ėj* : *lẽjo, šlẽjo* ... Właściwe językowi literackiemu formy praesens i praeteritum *lieja liejo, šliẽja šliẽjo* są więc, jak wynika z powyższego, wtórne : przystosowano je do form infinitivu : *lie-ja, lie-jo* do *lie-ti, šliẽ-ja, šliẽ-jo* do *šliẽ-ti*, a to według wzoru *sė́-ja, sė́-jo* : *sė́-ti*. W poczuciu językowym *-ja* w *lie-ja, šliẽ-ja* było zwykłym elementem rozszerzającym. — W okresie, kiedy do form praesens zamiast zakończenia *-ja* zaczęło wkraczać na szeroką skalę *-na*, dostało się ono i do form omawianych czasowników; tak zaistniały w dialektach formy *griẽna, siẽna, skriẽna, šliẽna*. W niektórych dialektach te formy na *-na* zostały przewartościowane, zaczęto je mianowicie rozumieć jako takie, które posiadają *n* pierwiastkowe : *griẽn-a, siẽn-a*... W związku z tym *n* wtargnęło i do praeteritum, przy czym nowe ukształtowanie otrzymał i wokalizm; w dialekcie twereckim stwierdzono formy : *nu-sì-skrìnė* 'poleciała (o dziewczynie)' i *pri-sì-šlìnė* 'oparł się (o ścianę)'. Oboczności *skriẽna* : *skrìnė, šliẽna* : *šlìnė* wykazują alternację samogłoskową tego samego typu, co w *liẽka* : *lìko* do *lìkti* 'zostawać, zostać'.

Intonacja dwugłoski *ie* jest w niektórych czasownikach na *-ie-ti* chwiejna, wskutek czego autorowie podają ją różnie: *siẽti* i *síeti, skriẽti* i *skríeti, šliẽti* i *šlíeti*. Ta chwiejność pod względem intonacji jest niewątpliwie następstwem różnorakich przeobrażeń, którym ulegały nasze czasowniki. Po części zużytkowana ona została dla celów semaziologicznych. Czasownik *líeti* wymawiają także *liẽti*. Pierwsza z tych form z odziedziczoną intonacją akutową zachowuje etymologiczne znaczenie 'lać', podczas gdy *liẽti* z wtórną intonacją cyrkumfleksową występuje z pobocznym znaczeniem 'odlewać (coś z wosku, ołowiu, miedzi)'.

Spośród omówionych wyżej czasowników typu *gliẽti* na szczególną uwagę ze stanowiska porównawczo-historycznego zasługuje *líeti*. Ma on odpowiednik w grupie językowej słowiańskiej : stsł. (*lьjati*) *lěją*, pol. (*lać*) *leję*. Wynika stąd,

że postać pierwiastka **lē-* jest pochodzenia bałtycko-słowiańskiego. Godna uwagi jest też już na pierwszy rzut widoczna podobna fleksja tego samego czasownika w języku litewskim i w słowiańskich.

Czasowniki typu *bráutis, bráunasi*

§ **548**. Przedmiotem rozważań będą tu czasowniki o pierwiastku z dwugłoską *au* (która poprzedzana bywa albo spółgłoską niepalatalną, albo palatalną) bez końcowej spółgłoski. Czasowniki te mają w języku literackim praesens zarówno na dawne *-ja*, jak też na późniejsze *-na*, z przewagą jednak tych drugich; z tej przyczyny podano niżej praesens w pospolitszej formie na *-na*; praeteritum wykazuje osnowę na *-ė-*, które zastępuje niejako ewentualne połączenie *-j-ā*.

§ **549**. Nasze przykłady : *bráutis, bráunasi, bróvėsi* 'wciskać się, werwać się, wtargnąć, dostać się'; *káuti, káuna, kóvė* 'bić; zabijać', refl. 'walczyć', w PD 'wadzić się' 533_{20} obok *susikáwo* 'ściera się' w PD 47_{20}, które, jak widać, ma znaczenie praesens; *kráuti, kráuna* i *kráuja, króvė* 'składać, układać w kupę, nakładać; wić (gniazdko)', w PD m. in. z przedrostkiem *su-* 'zgromadzić, zgromadzać' 82_{43}; *máuti, máuna, móvė* 'wkładać, zdejmować', w PD 'wetknąć (coś na coś)' 173_{13}; *pláuti, pláuna, plóvė* 'płókać; zmywać', w PD z *per-* 'wypławić (złoto)' 605_{53}; *ráuti, ráuna, róvė* 'rwać, wyrywać (z korzeniami)', w PD z *iš-* : *išráut(i)* 83_3, 3. praes. *išráuja* 605_{48} 'wyrwać, wyrywać'; *šáuti, šáuna šóvė* 'strzelać; wsuwać do pieca chleb na łopacie', w PD z *iš-* 'wystrzelić' 580_{16}; — *bliáuti, bliáuna, blióvė* 'beczeć, myczeć, ryczeć'; *džiáuti, džiáuna, džióvė* 'wieszać (len, bieliznę) do suszenia'; *griáuti, griáuna, grióvė* 'burzyć, walić, rozwalać', w PD z *pa-* 'zburzyć' 312_1, 'wywracać' 255_{34}, 621_{41}; *jáuti, jáuna* (i *jáuja*), *jóvė* 'mieszać, składać bez ładu, byle jak; przyrządzać żarcie dla świń' obok *jaũkti, jaũkia* 'przewracać, wprowadzać nieporządek (np. w pościeli)'; *kliáutis, kliáujasi, klióvėsi* 'utrzymywać się; ufać'; *liáutis, liáujasi* lub *liáunasi, lióvėsi* 'ustawać, przestawać' — w PD czasownik ten występuje w formach niezwrotnych z przedrostkiem *pa-* : 1. sing. praes. *paliauju* 190_{11}; *piáuti, piáuna, pióvė* 'rznąć; żąć; kąsać', z tymi znaczeniami także w Postylli Daukszy : 3. praes. *atsipiauja* 'bywa oderzniona' 54_{26}, 'żąć' 330_4 (*piauia*), nom. pl. partic. praet. pass. *papiauti* 'pokąsani' 454_{33}; *spiáuti, spiáuna, spióvė* 'pluć'.

§ **550**. Wyjąwszy jeden, wszystkie wymienione wyżej czasowniki mają praeteritum jedynie w postaci z połączeniem *ov* wzgl. *'ov*. Zaznaczony wyjątek stanowi, jak widzieliśmy, *káuti*, które oprócz *kóvė* ma też formę *kavo* : *susikávo* 'ściera się' PD 47_{20}. Forma ta należy jednak, jak się zdaje, do inaczej zbudowanego infinitivu, mianowicie *su-si-kavyti*, por. § 638. Praeteritum na *-avo* ma przecież czasownik *gáuti, gáuna, gãvo* 'dostać, otrzymać', w PD 'brać' 288_{42}, 'dostać' 101_{14}, 'otrzymać' 116_7, 'ułowić (ryby)' 287_{45}. — Omawiane czasowniki

wykazują dwugłoskę *au* wzgl. *'au* z reguły z intonacją akutową. Odbiega od tych czasowników *aũti* 'wkładać i zdejmować obuwie', którego *au* ma intonację cyrkumfleksową, przy czym powtarza się ona w praesens *aũna*; w formie 3. praet. mamy *ãvė*, z połączeniem *av*, jak w *gãvo*.

Do omówionej wyżej grupy czasowników na *-auti*, *-'auti* zaliczymy też *šlúoti*, *šlúoja*, *šlãvė* 'zamiatać'. Czasownik ten zawiera zamiast *au* dyftong *uo* w związku z istniejącą i poza tym, choć dotąd ciągle jeszcze niejasną wymianą *au* : *uo*, zachowuje jednak to *au*, w brzmieniu *av*, w praeteritum *šlãvė*. Odrębne ukształtowanie praesens z pierwiastkiem na *-uo* w porównaniu z praesens czasowników na *-auti* sprawiło, że nie przybiera ono przyrostka *-na* zamiast *-ja*.

Wobec tego, że osnowa praeteritum i osnowa infinitivu w języku litewskim zazwyczaj nie różnią się od siebie, powstaje pytanie, jak wyjaśnić różnicę, jaka zachodzi np. między 3. praet. *pióv-ė* a infinitivem *piáu-ti*. Otóż, ze stanowiska historycznego mamy tu najprawdopodobniej ten sam morfem **piāu-*. W późniejszym okresie dyftong długi *āu* zmienił się dwojako: w praeteritum przed samogłoską *-ē* w *ov*, podczas gdy w infinitivie przed spółgłoską *t* w *au*, mianowicie przez skrócenie.

§ 551. Niektóre z podanych wyżej czasowników typu *bráutis, bráujasi* i *bráunasi* mają odpowiedniki w językach słowiańskich. Budowa praesens, o które nam w tej chwili chodzi, bywa niekiedy ta sama : z lit. *spiáuju* stoją na równi stsł. *pl'ują*, pol. *pluję*. Obok takich zgodności spostrzegamy jednak i różnice. Litewskiemu *káuju* odpowiada w języku polskim *kuję*, ale w starosłowiańskim *kovą*; drugi przykład : litewskie praesens *pláuju* nie posiada w ogóle dokładnego odpowiednika w językach słowiańskich : w starosłowiańskim mamy *-plovą*, podobnie i w staroczeskim : *plovu* (inf. stsł. *prě-pluti*, stczes. *plúti*). — Razem wziąwszy, należy przecież powiedzieć, że w budowie praesens czasowników typu lit. *bráutis* nie ma zasadniczej różnicy między litewskim a językami słowiańskimi, tyle tylko, że w litewskim szerokie rozpowszechnienie znalazło praesens na *-ja*, później na *-na*; praesens na *-ja*, jak widać choćby z pol. *pluję, kuję*, nieobce było jednak i językom słowiańskim.

Czasowniki typu *gélti, gẽlia*

§ 552. Będziemy tu mieć do czynienia z czasownikami o pierwiastku z połączeniem dwugłoskowym typu *el er em* (ale nie *en*) bez końcowej spółgłoski. Osnowne *-a-* poprzedzone jest w praesens zawsze spółgłoską palatalną; praeteritum charakteryzuje wzdłużona samogłoska pierwiastkowa oraz osnowne *-ė-* zamiast oczekiwanego połączenia *-j-ā-*.

§ 553. Przykłady : *gélti, gẽlia, gėlė* 'zapuszczać żądło (np. o żmii); szczypać (o mrozie); mocno boleć'; *kélti, kẽlia, kėlė* 'podnosić, podnieść', w PD *kélti* i *kéltis* 'wstawać, wstać' 34_{19}. $15_{8\cdot25}$. 3_{32}; *skélti, skẽlia, skėlė* 'szczepać, rozszcze-

piąć, rąbać; krzesać', w PD z przedrostkiem *į*- 'wszczepić' 311_{43}; *vélti, vẽlia, vẽlė* 'wikłać, plątać, gmatwać; gręplować'; *žélti, žẽlia, žẽlė* 'wschodzić (o roślinach); obrastać, zarastać', w PD z *ap*- 'zaróść' 96_{42}; — *gìlti, gìlia, gýlė* 'zapuszczać żądło, kąsać (o osie, pszczole)'; wschodnioaukszt. *pìlti, pìlia* (w języku literackim *pìla* !), *pýlė* 'lać; sypać'; *skìlti, skìlia, skýlė* 'krzesać (ogień)'; *vìlti, vìlia, výlė* 'zwieść, zwodzić', w PD 'zdradzać' 143_4. 156_7 itd.; — *kùlti, kùlia, kū̃lė* 'młócić'.

árti, ãria, wschodnioaukszt. *órė* (liter. *ãrė*) 'orać'; *kárti, kãria, kórė* 'wieszać', w PD z *už*- 'zawiesić' 518_8; *gérti, gẽria, gérė* 'pić; (z przedrostkiem *pri*-) tonąć; zażywać (tabaki)', w PD m. in. z *su*- 'wypić' 141_{26}; *nérti, nẽria, nérė* 'zanurzać się, nurkować; nawlekać igłę; wiązać (sieć itd.)', w PD z przedrostkiem *iš*- 'wynurzyć się' 329_{14}; *šérti, šẽria, šẽrė* 'karmić (bydło)'; *tvérti, tvẽria, tvérė* 'chwytać, brać; trzymać się, wytrzymywać; długo się nosić; wytrzymywać, znosić (ból); grodzić; obwiązywać (ranę)', w PD m. in. z *iš*- 'zatrzymać (tj. zachować)' 12_9. 86_{14}. 114_{16}, 'otrzymać' 457_{28}; *vérti, vẽria, vérė* 'kłuć; przeszywać; nawlekać; otwierać i zamykać', w PD z *at*(*a*)- 'otworzyć, otwierać' 58_{15}. 165_{23}; — *berti, bẽria, bẽrė* 'sypać coś sypkiego, drobnego (np. ziarno, piasek)'; *perti, pẽria, pẽrė* 'chłostać (tzw. wienikiem w łaźni)'; w PD refl. 'myć się' 473_3; *sverti, svẽria, svẽrė* 'ważyć (ciężar); ważyć (mieć wagę); wieszać na żerdzi do schnięcia' itd.; *žerti, žẽria, žẽrė* 'rozgrzebywać żar (w piecu), zgarniać go'; — *dìrti, dìria, dýrė* 'łupić, zdzierać skórę (z owcy); znaszać (ubranie)', w P D z *nu*- 'odrzeć' 361_9; *gìrti, gìria, gýrė* 'chwalić', w P D także 'wysławiać' 20_{17}, 'zalecać' 28_2, refl. 'przechwalać się' 24_{29}, 'chlubić się' 40_{21} itd.; *ìrti, ìria, ýrė* 'wiosłować', w PD refl. 'przewieźć się, przewozić się (przez wodę)' 78_{34}; *sirti, siria, syrė* w PD z przedrostkiem *ap*- 'ogarnąć (m. in. o ciemnościach)' — zapewne w związku etymologicznym z łot. *sirt siru sīru* 'pustoszyć'; *skìrti, skìria, skýrė* 'dzielić; rozróżniać; przeznaczać', w P D m. in. 'rządzić' 335_{19}, z *at*- 'odłączyć, odłączać' $18_{30\cdot 32}$. 47_9, z *su*- 'zebrać' 208_{42}; *spìrti, spìria, spýrė* 'kopać; naciskać, zmuszać; podpierać itd.', w P D refl. z *at*- 'wytrzymać' 208_{32}; *tìrti, tìria, týrė* 'badać', w PD z *iš*- 'dowiedzieć się' 199_2. 476_7, 'wzwiedzieć' 556_{12}, z *pri*- 'doświadczyć' 212_{43}. 397_{45}. 455_{47}; — *bùrti, bùria, bū̃rė* 'ciągnąć losy; wróżyć; czarować' i *bùrti, bùria, bū̃rė* 'plątać; skupiać'; *dùrti, dùria, dū̃rė* 'kłuć; przebijać, przeszywać', w P D z *per*- 'przekłuć' $112_{6\cdot 8}$, 'przebóść' 178_{12}, z *pra*- 'przekłuć' 577_{14}. $179_{26\cdot 31}$; *kùrti, kùria, kū̃rė* 'wzniecać (ogień); tworzyć coś (np. w zakresie nauki); zakładać, organizować', w PD z przedrostkiem *su*- 'wzniecić' 147_{40};

lémti, lẽmia, lẽmė 'zrządzać, przeznaczać'; *sémti, sẽmia, sẽmė* 'czerpać', w PD m. in. z przedrostkiem *pa*- 'naczerpnąć' 26_{16}. 328_{24}; *vémti, vẽmia, vẽmė* 'wymiotować'; — *remti, rẽmia, rẽmė* 'wspierać, opierać; wspierać, wspomagać', w PD m. in. z przedrostkiem *pa*- 'podeprzeć, podpierać' 76_{44}. 266_{41}; *tremti, trẽmia, trẽmė* 'wypędzać z kraju, wysyłać na wygnanie', w PD m. in. z przedrostkiem *at*(*a*)- : 'odegnać, odganiać' 35_{38}. 455_{46}, 'odpądzać' 337_{44}, 'odrzucać' 327_{40}, 'oddalić' 337_8; — *dùmti, dùmia, dū̃mė* 'dąć' — słow. **dąti* : pol. *dąć*

pochodzi z **dъmti*, jest to więc ten sam czasownik, co lit. *dùmti*; *grùmti*, *grùmia*, *grū̃mė* 'gnieść; gnać, pędzić; bić', refl. z *pra-* 'przeciskać się'; *stùmti*, *stùmia*, *stū̃mė* 'pchać, popychać; szturchać', w PD m. in. z *iš-* 'strącić' 217_{17}.

§ **554.** Czasowników, które by zawierały połączenie dyftongiczne ze spółgłoską *n* i miały koniugację tę samą, co np. *kélti*, *kẽlia*; *kẽlė*; *skìlti*, *skìlia* *skýlė*, w języku litewskim nie ma. Chodzi o to, że czasowniki, które tu wchodzą w rachubę — a są to wyłącznie czasowniki z połączeniem *in* — posiadają z niewyjaśnionych dotąd przyczyn praesens tylko o osnowie na indoeur. *-o-*, nie zaś na *-i̯o-*. Oto te czasowniki: *gìnti*, *gìna*, *gýnė* 'bronić; zapierać się'; *mìnti*, *mìna*, *mýnė* 'deptać; miąć, miętosić; międlić (len)'; *pìnti*, *pìna*, *pýnė* 'pleść, splatać, zaplatać; wić; wiązać'; *skìnti*, *skìna*, *skýnė* 'zrywać, szczypać; ścinać, trzebić'; *tìnti*, *tìna*, *týnė* 'brzęknąć, puchnąć'; *trìnti*, *trìna*, *trýnė* 'trzeć, nacierać'. Do tej grupy zaliczają zazwyczaj czasownik *im̃ti*, *ìma*, *ẽmė* 'brać', w PD z tym samym ukształtowaniem form 'wziąć' $33_{43 \cdot 44}$ (tu inf. *impt*). 69_{16}. 1_{33}. 93_{5}, w dialektach 3. praes. *ema* lub *jema* — czasownik ten jest, jak widać, nieregularny i potrzebuje szczegółowego omówienia.

§ **555.** Mieliśmy możność wyżej stwierdzić, że czasowniki o pierwiastku z połączeniem dwugłoskowym a bez końcowej spółgłoski mają praesens zazwyczaj na indoeur. *-i̯o-*. Stan ten nie jest jednak bezwyjątkowy. Czasowniki typu *mìnti* występują, jak widzieliśmy, z osnową na indoeur. *-o-*; godne uwagi jest też wahanie w ukształtowaniu praesens czasownika *pìlti* : dial. *pìlia*, ale liter. *pìla*. W językach słowiańskich jest inaczej, przeważa tu mianowicie praesens na indoeur. *-o-*. Tak np., litewskim formom 1. sing. *diriù*, *tiriù*, *dumiù* odpowiadają polskie *drę*, *trę*, *dmę* z **dьrą*, **tьrą*, **dъmą*. Ale językom słowiańskim nie jest obce i praesens na *-i̯o-* : w odpowiedniości do lit. *ariù* mają języki słowiańskie formę **oŕą* z **orją* : pol. *orzę*. Ogólnie więc można powiedzieć, że co do ukształtowania praesens czasowników o pierwiastku z połączeniem dwugłoskowym a bez końcowej spółgłoski nie ma zasadniczej różnicy między językiem litewskim wzgl. językami bałtyckimi a językami słowiańskimi.

Omawialiśmy poprzednio, w § 550, różnicę między osnową infinitivu a osnową praeteritum czasowników typu *piáuti*, sprowadzając ją do dwojakiego traktowania dwugłoski długiej *ãu* zależnie od tego, czy znajdowała się ona w pozycji przed samogłoską : *pióv-ė*, czy przed spółgłoską : *piáu-ti*. W podobny sposób ujmować należy różnicę kwantytatywną między np. *gélti* a *gẽlė* : *e* w *gélti* jest wynikiem skrócenia *ė* długiego w pozycji przedspółgłoskowej.

Czasowniki typu *lẽkti*, *lẽkia*

§ **556.** Są to czasowniki o pierwiastku z samogłoską prostą (z wyjątkiem *i*), zakończonym spółgłoską szczelinową, zwartą lub połączeniem *sk*, *šk*, a więc typu *lẽkti*, *lẽkia*, *lẽkė* 'lecieć'. Od czasowników typu *gélti*, *gẽlia*, *gẽlė* różnią się czasowniki, o których mowa, ukształtowaniem swego infinitivu, który wyka-

zuje w pierwiastku samogłoskę wzdłużoną, jak w praeteritum. Osnowa praesens kończy się samogłoską *-a-*, którą poprzedza spółgłoska palatalna; praeteritum charakteryzuje wzdłużona samogłoska pierwiastkowa oraz cecha osnowy *ė* zamiast oczekiwanego połączenia *-j-ā*.

§ **557.** Przykłady: *slẽgti, slẽgia, slẽgė* 'cisnąć, gnieść, przyciskać; uciskać' — z intonacją akutową *ė* długiego; dawne *góbtis, gãbias, góbės*, w P D garnąć się' 248_{21}. 289_{11}. 514_{38}, 'mieć się' 79_{41}, 'uciekać się' 80_{17} — z intonacją akutową *o* długiego; — *blõkšti, blãškia, blõškė* 'rzucić', w P D 'uderzyć coś (o ziemię)' 312_{27}. 437_{31}; dial. *dvõkti, dvãkia, dvõkė* 'śmierdzieć'; *smõgti, smãgia, smõgė* 'rzucać, uderzać'; *võgti, vãgia, võgė* 'kraść', w P D m. in. z przedrostkiem *į-*: refl. 'wkraść się, wkradać się'; — *drẽbti, drẽbia, drẽbė* 'rzucać, kłaść coś gęstego'; *drẽksti, drẽskia, drẽskė* 'drzeć, rozdzierać', w P D z przedrostkiem *nu-* 'złupić (ze wszego dobra)' 194_{31}; *dvẽsti, dvẽsia, dvẽsė* 'zdychać', w PD 36_{46}, z *iš-* 'zdechnąć' $583_{18\cdot19}$, z *pa-* 'pozdychać' 60_{46}; *grẽsti, grẽsia, grẽsė* 'grozić; odstraszać; zabraniać'; *kẽsti, kẽčia, kẽtė*, także *skẽsti* 'rozszerzać; rozkładać (ręce)', refl. 'rozczapierzać się', w P D refl. 'szerzyć się' 312_{27}; *krẽsti, krẽčia, krẽtė* 'trząść; wywoływać dreszcz', w P D z *pri-* 'potrząść (miarę)' 251_{11}; dial. *kvẽpti, kvẽpia, kvẽpė* 'wdychać lub wydychać powietrze', także 'pachnieć'; *lẽkti, lẽkia, lẽkė* 'lecieć', w PD z *at-* 'przylecieć' 99_{42}, z *nu-* 'ulatać' 583_{4}, i z *su-* 'zlatać się' 375_{27}; *plẽsti, plẽčia, plẽtė* 'szerzyć, rozszerzać'; *rẽkšti, rẽškia, rẽškė* 'rwać, zrywać (np. owoc)'; *slẽpti, slẽpia, slẽpė* 'ukrywać, zatajać'; *srẽbti, srẽbia, srẽbė* 'jeść (zupę), siorbać'; *šlẽkti, šlẽkia, šlẽkė* 'kropić, pokropić, polewać', w P D z przedrostkiem *į-* 'natchnąć' 76_{49}; *tẽkšti, tẽškia, tẽškė* 'bryzgać'; *trẽkšti, trẽškia, trẽškė* 'wciskać i wyciskać; wstrzykiwać', w P D 'ściskać' 370_{44}; *trẽsti, trẽsia, trẽsė* 'prędko, szybko biec', w P D 426_{21}; *žlẽgti, žlẽgia, žlẽgė* 'ubijać (mięso); rzucić coś mokrego (jak np. ścierkę)'; — *pū̃sti, pùčia, pū̃tė* 'dąć, wiać; dmuchać', w P D 252_{3}. 451_{42}, refl. *pū̃stis*, w P D 'nadymać się' 582_{51}, 'wynosić się' 314_{6}; *tū̃pti, tùpia, tū̃pė* 'siadać, przykucać (o ptakach, owadach, także o ludziach)'.

§ **558.** Czasowniki typu *lẽkti, lẽkia, lẽkė* okazują wyraźną skłonność do ujednostajnienia wokalizmu pierwiastkowego, tj. w praktyce do ustalenia samogłoski długiej także w praesens. Z tak ujednostajnionym wokalizmem występują m. in. czasowniki: dial. *slėgti, slėgia, slėgė, góbti, góbia, góbė; dvõkti, dvõkia, dvõkė; kvẽpti, kvẽpia, kvẽpė*.

Jest rzeczą godną uwagi, że czasowniki typu *lẽkti* wykazują z małymi wyjątkami cyrkumfleksową intonację samogłoski długiej. Sprawa ta winna być jeszcze dokładnie zbadana.

Czasowniki typu *dóbti, dóbia*

§ **559.** Poznamy tu czasowniki o pierwiastku zakończonym spółgłoską szczelinową lub zwartą a zawierającym samogłoskę długą (*o, ė*, b. rzadko *y, ū*), dwugłoskę lub połączenie dwugłoskowe bez alternacji, o intonacji równie

dobrze akutowej jak cyrkumfleksowej. Praesens tych czasowników ma osnowę na *-a-* z poprzedzającą spółgłoską palatalną lub spalatalizowaną (*tj* >*č*, *dj* >*dž*); osnowa praeteritum zakończona jest samogłoską *-ė-*, które zastępuje pierwotne połączenie *-j-ā-*.

§ **560.** Czasowników o takiej budowie jest wiele; poniżej podajemy tylko ich wybór: *dóbti*, *dóbia*, *dóbė* 'bić; zabić', w P D z *pa-* 'porazić' $107_{29 \cdot 39}$. 110_{20}. 202_{13}. 310_{43}, 'pokonać' 110_{20}; *dróžti*, *dróžia* 'strugać'; *góžti*, *góžia* 'obalać, przewracać; lać jak z cebra'; *gõžti*, *gõžia* 'rozrastać się, rozprzestrzeniać się'; *gróbti*, *gróbia* 'chwytać; porywać, grabić'; *kópti*, *kópia* 'włazić; wspinać się', w P D z *į-* 'wstąpić' 365_{51}; *kóšti*, *kóšia* 'cedzić'; *krópti*, *krópia* 'pracować z oddaniem, gorliwie; oszukiwać; iść bardzo powoli, ciężko'; *lõšti*, *lõšia* 'podnosić w górę (głowę); grać (w karty)'; *nókti*, *nókia* 'gonić; dojrzewać; starzeć się'; *patosti*, *patosia* w P D 'pochlebować' 218_{51}. 477_{25}, 'dudkować' 211_{21}; *vókti*, *vókia* 'sprzątać (z pola); przyrządzać; pojmować', w P D 'chędożyć, ochędożyć' 36_{43}, 605_{18}; 'oczyścić, oczyściać' $605_{18 \cdot 46 \cdot 49}$, z *su-* 'przyjąć do siebie' 477_{36}; *vóžti*, *vóžia* 'nakrywać i zdejmować denko, wieko'; — osobno podajemy czasownik *šniõkšti*, *šniõkščia* 'szumieć', w tym znaczeniu i w P D 379_{33};

glėbti, *glėbia* 'brać w objęcia, obejmować'; *grėbti*, *grėbia* 'grabić; zajmować (bydło w szkodzie)', w P D z *su-* 'porywać' 123_{39}. 175_{50}. 176_{16}; *mėžti*, *mėžia* 'uprzątać gnój z chlewa i nakładać na wóz; nawozić pole'; *plėšti*, *plėšia* 'rwać, drzeć', w P D m. in. z przedrostkiem *nu-* 'zedrzeć' 175_{31}, 'złupić' 20_{27}. 145_{14}; *rė̃žti*, *rė̃žia* 'rznąć; zarzynać; sprawiać ostry ból' — odmiankę pierwiastka **rėž-* w postaci **rьz-* mamy w języku polskim : *r-znąć*, później *rznąć*;

czasownik *rė̃kti*, *rė̃kia* 'krzyczeć; płakać; wymyślać' do przedstawionej dopiero co grupy historycznie nie należy, jest to mianowicie formacja onomatopeiczna o przyrostku *-k-* i o intonacji cyrkumfleksowej zgłoski pierwiastkowej : **rē-k-*; podobnie należy rozumieć czasowniki *klỹkti*, *klỹkia* 'krzyczeć' i *r(i)ū̃kti*, *r(i)ū̃kia* 'ryczeć' P D 522_{45} : *klỹkti* oparte jest na pierwiastku **klī-k-*, tym samym co w stsł. *klicati* 'krzyczeć' z **klī-k-*; *r(i)ū̃kti* ma za pierwiastek **rū-k-* wzgl. **rjū-k-*, jak w stsł. *rykati* i *rikati* z **rjykati*.

§ **561.** Czasowniki zawierające w zgłosce pierwiastkowej dwugłoskę lub połączenie dwugłoskowe:

baĩgti, *baĩgia* 'kończyć'; *žaĩsti*, *žaĩdžia* lub *žáisti*, *žáidžia* 'bawić się, grać' ; — dial. (żm.) *greĩbti*, *greĩbia* 'chwytać'; *kéikti*, *kéikia* 'kląć, przeklinać; wymyślać', w P D 'złorzeczyć' 129_{30}, 'przeklinać' 15_{19}. 248_{27}, 'wyklinać' 234_{14}; *keĩsti*, *keĩčia* 'zmieniać; mieniać, zamieniać'; *neĩgti*, *neĩgia* lub *néigti* 'przeczyć, zaprzeczać' i *teĩgti*, *teĩgia* lub *téigti* 'twierdzić, potwierdzać'; dawne *neikti*, *neikia* 'konać, umierać' P D 355_{17}. 356_{45} — w pokrewieństwie z pol. *niknąć*; *réikšti*, *réiškia* 'znaczyć; oznaczać', w P D 'wyrażać' 9_{9}, 'objawić' 285_{51}. 609_{47}, 'oznajmować' 43_{43}; *reĩkti*, *reĩkia* 'trzeba', w P D 'trzeba' 291_{43}, 'potrzeba' 81_{20}; *smeĩgti*, *smeĩgia* 'wtykać, wbijać; zatapiać (wzrok)'; *steĩgti*, *steĩgia*

'zakładać, tworzyć', refl. 'bardzo chcieć, dokładać starań', w P D tylko reflexivum : 'usiłować' 509_{45}, 'mieć się (tj. dążyć)' 475_{44}, 'śpieszyć' 30_{11}, 'kwapić się' 97_{16}; *šveĩsti, šveĩčia* 'czyścić, doprowadzać do stanu błyszczenia'; *žeĩsti, žeĩdžia* 'ranić'; — *griẽbti, griẽbia* 'chwytać; wybierać (z wody, wiadro ze studni); zbierać z powierzchni (np. mleko) itd.'; *griéžti, griéžia* 'ścinać (liście z jarzyn); grać na skrzypcach; zgrzytać', w P D z przedrostkiem *iš-* 'wyrwać' 277_{53}, 'wyłupić' 516_{10}; *liẽpti, liẽpia* 'kazać, nakazać'; *liẽsti, liẽčia* 'dotykać; ruszać'; *pliékti, pliékia* 'chłostać, bić', w P D '(rysy czynić,) rysować'; *pliẽkti, pliẽkia* 'płomienieć'; *siékti, siékia* 'sięgać', w P D z *pa-* 'dosiąc' 8_{33}, 'dojść' 233_{50}; z *pri-* 'przysięgać' 331_{16}. 483_{35}; *spiẽsti, spiẽčia* 'roić się'; *stiẽbti, stiẽbia* 'róść w górę', refl. 'stanąć na palcach' i *stiépti*(*s*) 'id.', w P D 'wspinać się' 501_{6}, 'podnosić się' 492_{27}, 'wynosić się' 46_{44}; *stiégti, stiégia* 'kłaść dach'; *sviégti, sviégia* 'cisnąć, rzucić; uderzyć'; *sviésti, sviédžia* 'rzucić, rzucać'; *šviẽsti, šviẽčia* 'świecić', refl. 'wyjaśniać się (o niebie)'; *tiẽsti, tiẽsia* 'prostować; prowadzić (drogę)', refl. 'rozciągać się (w dali)'; *žiẽsti, žiẽdžia* 'lepić garnki (z gliny)'; w tym miejscu wymienimy dwa czasowniki pochodzenia onomatopeicznego: *spiẽgti, spiẽgia* 'krzyczeć piskliwym głosem; dzwonić (w uszach)' i *žviẽgti, žviẽgia* 'kwiczeć (o świniach)' — oba te czasowniki mają budowę podobną do tej, co np. *rẽkti, rẽkia*, z tą jednak różnicą, że zamiast przyrostkowego *k* wykazują jego dźwięczną odmiankę *g*;

baũsti, baũdžia 'strofować, pobudzać; natrętnie prosić'; dawne *draugti, draugia* 'obcować' P D 281_{18}. 291_{25}; *džiaũgtis, džiaũgiasi* 'cieszyć się', w P D 'radować się' 38_{36}, 'weselić się' 211_{15}; *griáusti, griáudžia* 'grzmieć', w P D *graust*(*i*) 14_{30}. 38_{29}; *griaũsti, griaũdžia* 'tęsknić', refl. 'żałować'; *klaũpti, klaũpia* 'klękać', w P D także refl. *klaũptis* 'poklęknąć' 152_{1}; *kláusti, kláusia* 'pytać', w P D m. in. z *pa-* 'zopytać' 104_{14}; *láukti, láukia* 'czekać', w P D m. in. z *su-* 'doczekać' 65_{11}. 304_{35}; *láužti, láužia* 'łamać', w P D m. in. z *per-* 'przełomić, przełamować' 57_{15}. 130_{49}; *maũkti, maũkia* 'zdzierać, łupić (skórę); spuszczać lub zachylać (rękawy)' itd. obok *smaũkti, smaũkia* po części o tym samym znaczeniu; *plaũkti, plaũkia* 'płynąć', w P D z *iš-* 'wypłynąć' 140_{19}, 'wynurzyć się' 88_{44}; *siaũsti, siaũdžia* 'wydawać lekki miły szum (np. o sosenkach)'; *siaũsti, siaũčia* m. in. 'dokazywać, swawolić, szaleć; wkładać lub zdejmować okrycie', w P D 'szaleć' 102_{39}. 211_{23}; *smáugti, smáugia* 'cisnąć, dławić, dusić', w P D 'dawić' 359_{6}; *snáusti, snáudžia* 'drzemać', w P D 'być w stanie ospałym' 288_{41}; *spáusti, spáudžia* 'cisnąć, dusić; uciskać, gnębić', w P D 'tłoczyć' 84_{7}, 'dolegać' 194_{39}, z *iš-* 'wyciskać' 153_{35}, z *nu-* 'zatłumić' 343_{46}; *tráukti, tráukia* 'ciągnąć', w P D 'targać' 176_{31}, 'odwodzić' 330_{37}, 'przyciągać' 126_{2}; nie brak też czasowników onomatopeicznych z dwugłoską *au* : *baũbti, baũbia* 'myczeć, ryczeć', w P D 7_{17}; *kaũkti, kaũkia* 'wyć', w P D 7_{17}; *stáugti, stáugia* 'wyć', P D 7_{17}; *šaũkti, šaũkia* 'krzyczeć; wołać', w P D m. in. z *su-* 'zwoływać' 278_{5}; — *brúožti, brúožia* 'drapać, rysować'; *čiúopti, čiúopia* 'chwytać, brać', w P D z *ap-* 'dotykać się' 403_{9}; *gúosti, gúodžia* 'pocieszać', refl. 'biadać';

juõktis, juõkiasi 'śmiać się; drwić', w P D 'śmiać się' 10_{25}, 'szydzić' 104_{37}. $_{38}$. $_{40}$; *júosti, júosia* 'opasywać lub odpasywać', w P D m. in. z *iš-* 'rozpasać'; *suõsti, suõsia* 'naprzykrzać się'; *úosti, úodžia* 'wąchać; węszyć', w P D z *už-* 'wywąchać' 139_{5};

mélžti, mélžia 'doić'; *skélbti, skélbia* 'ogłaszać, obwieszczać', w P D 'przepowiadać' 461_{17}, 'sławić' 215_{39}, 'osławiać' 17_{40}, 'rozsławiać' 317_{37}, 'wysławiać' 21_{1}; *stel̃bti, stel̃bia* 'głuszyć, tłumić'; dial. *stel̃gtis, stel̃giasi* 'usiłować, starać się'; — ze znaczeniem onomatopeicznym występują: *bélsti, béldžia* 'stukać, pukać; z hałasem coś robić'; *švil̃pti, švil̃pia* 'gwizdać; świstać'; — *dérgti, dérgia* 'padać (o śniegu z deszczem, kapuśniaczku); plugawić; potwarzać', w P D *dergiamas* 'brzydliwy' 22_{44}, 'mierziony' 142_{50}; *mérkti, mérkia* 'mrużyć (oczy); gasnąć (o lampie); zaciągać się chmurami (o słońcu)'; *mer̃kti, mer̃kia* 'moczyć'; *skver̃bti(s), skver̃bia(si)* 'wbijać (się), przenikać'; czasownikiem onomatopeicznym jest *ver̃kti, ver̃kia* 'płakać', w P D także 'płakać kogo' 175_{17}; — *grémžti, grémžia* 'skrobać, drapać'; *grum̃zti, grum̃zdžia* 'grozić', P D 409_{8}. 412_{30}. 81_{35}. 147_{4}. 311_{49}; *stémbti, stémbia* 'wyrastać w łodygę', w P D 'przeciwić się' 394_{30}, 'sprzeciwiać się' 41_{35}; — czasowniki z połączeniem dwugłoskowym ze spółgłoską *n*, która albo się zachowała, albo też łącznie z poprzedzającą samogłoską wydała przed następującymi spółgłoskami szczelinowymi samogłoskę długą, oznaczaną tradycyjnie literami *ę į ų* : *grésti, gréndžia* 'skrobać, zdrapywać'; *grę̃žti, grę̃žia* 'świdrować; zawracać (konie); wyżymać'; *grį̃sti, griñdžia* 'kłaść podłogę; brukować; uzasadniać'; *jùngti, jùngia* 'łączyć', w P D z *su-* 'złączyć' 405_{43}. 406_{3}; *kę̃sti, keñčia* 'cierpieć'; *reñgti, reñgia* 'przygotowywać; odziewać'; w P D refl. 'kwapić się' 174_{43}, 'śpieszyć się' 98_{26}; *siũsti, siuñčia* 'słać, posyłać; wyprawiać'; *skų́sti, skùndžia* 'skarżyć; skąpić; oszczędzać', w P D 'skarżyć' 145_{30}. 164_{17}, 'żałować' 285_{54}; *spę́sti, spéndžia* 'zastawiać sidła'; *spręsti, spréndžia* 'cisnąć, wciskać; rozważać; rozstrzygać'; *sténgti, sténgia* 'być w stanie, móc, potrafić, podołać', w P D 'sprzeciwiać się' 434_{34}, refl. 'usiłować' 88_{27}. 90_{22}, 'kwapić się' 543_{27} — wariant czasownika *stel̃gtis* 'usiłować' (o czym wyżej); *treñkti, treñkia* 'uderzyć, trzasnąć', w P D 'zgiełk czynić' 368_{12}, z *nu-* 'zarazić' 514_{10}. $_{15}$. 598_{8}; *trę̃šti, trę̃šia*, dial. *trę́šti, trę́šia* 'nawozić, mierzwić'; *véngti, véngia* 'unikać', w P D 'wiarować się' 210_{19}, z *iš-* m. in. 'ustrzec się' 55_{48}; *žeñgti, žeñgia* 'kroczyć; posuwać się naprzód', w P D 'wstępować' 103_{2}, z *nu-* 'sstąpić, sstępować' 2_{51}. 3_{26}. 63_{35}. 112_{31}.

§ **562.** Czasowniki typu *dóbti, dóbia*; *glěbti, glěbia*; *baĩgti, baĩgia*; *baũsti, baũdžia*; *mélžti, mélžia*, przedstawione w dwu poprzednich §§, nasuwają ze stanowiska gramatyki historyczno-porównawczej języka litewskiego wzgl. języków bałtyckich szereg zagadnień, których gruntowne rozpatrzenie i rozstrzygnięcie należy dopiero do przyszłości.

Pierwsze podstawowe zagadnienie dotyczy pochodzenia tych czasowników. Nie mogąc tu tego zagadnienia rozwijać w całej rozciągłości i w szczegółach,

stwierdzimy tylko, że jakaś część naszych czasowników to denominativa; podajemy przykłady (z zastrzeżeniem, że niektóre mogą być mylne): *stiẽbti*, dial. *stíebti* 'róść w górę' : *stíebas* 'łodyga'; *šviẽsti* 'świecić' : **šveitas*=pol. *świt*; *draũgti* 'obcować' : *draũgas* 'towarzysz, druh'; *brúožti* 'czynić rysy, rysować' : *brúožas* 'rys, kres(k)a'; *juõktis* 'śmiać się' : *juõkas* 'śmiech'; *suõsti* 'naprzykrzać się', dosłownie 'suszyć (głowę)' : *saũsas* 'suchy'; *skųsti* 'skarżyć' : *skuñdas* 'skarga'. — Czasownik *neĩgti* 'przeczyć' utworzono od przeczenia *neĩ-gi*; zapewne dopiero do *neĩgti* dorobiono *teĩgti* 'twierdzić', a to na podstawie przysłówka *taĩ-gi*, w wymowie *teĩ-gi* 'tak'.

Drugim bardzo ważnym zagadnieniem jest budowa praesens. Przynajmniej jeśli chodzi o denominativa, trzeba się liczyć z ewentualnością, że praesens miało pierwotnie, co najmniej dla niektórych osób, osnowę na *-ī-*. Na to wskazują języki słowiańskie: lit. *šviẽsti, šviẽčia* ma odpowiednik w stsł. *světitъ*, pol. *świeci*; lit. *suõsti suõsia* wolno porównać z stsł. *sušiti*, pol. *suszyć* (który to czasownik pochodzi od przymiotnika *suchъ*, pol. *suchy*). Sama zmiana osnowy na *-ī-* na osnowę na *-i̯o-*, bałt. *-ja-* leżała całkowicie w granicach możliwości, czego tu jednak wywodzić nie możemy.

Wyliczone wyżej litewskie czasowniki z praesens o osnowie na *-i̯o-*, lit. *-ja-* zaistniały w znacznej mierze już w okresie wspólnoty litewsko-łotewskiej. Widać to stąd, że mają dokładne odpowiedniki w języku łotewskim; oto parę zgodności litewsko-łotewskich: *plė̃šti, plė̃šiu* : łot. *plēst, plēšu* 'rwać, drzeć'; *baĩgti*, dial. *beĩgti, beigiù* : łot. *beigt, beidzu* 'kończyć'; *áusti, áudžiu* : łot. *aust, aužu* 'tkać'; *jaũsti, jaučiù* : *jaust, jaušu* 'czuć, przeczuwać'; *mer̃kti, merkiù* : łot. *mērkt, mērcu* 'moczyć'; *treñkti, trenkiù* : łot. *triekt, triecu* 'uderzyć, stuknąć' itd. Na tej odziedziczonej podstawie języki litewski i łotewski budowały już dalej, zgodnie z panującymi w nich tendencjami.

Widzieliśmy z powyższego przedstawienia, że czasowniki typu *dóbti, dóbia*; *baĩgti, baĩgia* ... mają w zgłosce pierwiastkowej jako samogłoski proste historycznie tylko *o ė*, nie mają zaś nigdy żadnej samogłoski krótkiej, a bardzo rzadko *y ū*. Trzeba się tymczasem zadowolić samym stwierdzeniem tego stanu rzeczy i oczekiwać dopiero od późniejszych badaczy odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak jest.

Praeteritum czasowników, mających praesens na lit. *-ja-*, występuje z reguły z osnową na *-ė-*. Od tej reguły są jednak wyjątki. Tak więc, czasownik *léisti, léidžia* o ogólnym znaczeniu 'puszczać' (i o całym szeregu znaczeń szczegółowych) ma nie tylko we współczesnym języku literackim i w dialektach, ale i w dawnych tekstach praeteritum nie na *-ė-*, lecz na *-o-*. : *léido*. Godna uwagi jest w tej sprawie Postylla Daukszy, w której dostrzegamy wahanie : *láide* 379_{13}, *pêrlaide* 150_{13}, *użláide* 292_{4}..., ale i *ne lêido* 242_{54}, *apláido* 9_{8}, *inláido* 317_{32}... W dialektach z praeteritum na *-o* występują jeszcze *grį̃sti, griñdžia* 'kłaść podłogę' : *griñdo*; *grū̃sti, grū̃džia* 'tłuc' : *grū̃do* — w języku literackim odmiana ukształtowana jest inaczej : *grū̃sti, grū̃da*,

grūdo; (żm.) *kléisti*, *kléidžia* 'trwonić' : *kléido*. Istnienie praeteritum na *-o* obok praesens na *-ia* stanowi zagadnienie bardzo trudne. W każdym razie trzeba się liczyć z ewentualnością, że chodzi tu o archaizm morfologiczny. Widocznie czasowniki z praesens na *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*, przynajmniej niektóre z nich budowały praeteritum niezależnie od niego, to znaczy bez elementu *j* (*i̯*) przed cechą *-ā-*.

§ **563.** Czasowniki o takiej budowie, jak *dóbti*, *dóbia*, istniały i w grupie językowej słowiańskiej. Przytoczymy tu jedną, ale bardzo ważną odpowiedniość: lit. (*žiẽsti*) *žiedžiù* 'lepić garnki z gliny' : stsł. (*zъdati*) *zižďą* 'budować, tworzyć'. Pierwotne brzmienie obu przytoczonych form praesens było **žeidi̯ō*, o osnowie na indoeur. *-i̯o-* : *-i̯e-*. Zdaje się też, że różnica w odmianie między lit. *šviečiù*, 3. os. *šviẽčia* (inf. *šviẽsti*) 'świecić' a stsł. *svěštą*, 3. os. *světitъ* (inf. *světiti*) jest wtórna i nieistotna.

B. CZASOWNIKI POCHODNE

1. CZASOWNIKI Z OSNOWĄ INFINITIVU NA -*o*-, -*io*- (indoeur. -*ā*-, -*i̯ā*-)

Czasowniki typu *kilóti*

§ **564.** Mamy tu przedstawić iterativa o przyrostku -*oti*, z formą 3. praes. na -*oja*, a więc typu *kilóti, kilója* 'podnosić'. Pierwiastek tych czasowników zawiera prawie zawsze samogłoskę krótką; jest nią zazwyczaj *i* i *u*, rzadko *e* i *a*. Przycisk jest stale na zgłosce z przyrostkowym *o*.

§ **565.** Dla należytego uwydatnienia właściwości naszych czasowników podaje się przykłady także z dialektów:

kilóti(*s*) 'podnosić; stale budzić ze snu; przewozić (łódką); przenosić się z miejsca na miejsce itd.' : *kélti, kẽlia, kẽlė* 'podnieść'; dial. *minótis* 'mocować się, siłować się' : *miñtis* 'mocować się' (por. *miñti, mìna, mýnė* m. in. 'miąć, miętosić'); *pijóti* 'dawać mleko', *papijóti* 'zacząć dawać mleko (o krowie)' : *pýti, pỹja, pìjo* 'zacząć dawać mleko'; dial. *pilóti* 'przesypywać (jak dzieci, gdy się bawią piaskiem)' : *pìlti, pìla, pýlė* 'sypać i lać'; *pinóti* m. in. 'podplatać podeszwy pod łapcie' : *pìnti, pìna, pýnė* 'pleść'; *sijóti* 'przesiewać' — o pierwiastku **sēi-* jak w *síetas*=pol. *sito*; dial. *simóti* z przedrostkiem *iš-* 'wyczerpywać (wodę)' : *sémti, sẽmia, sẽmė* 'czerpać'; dial. *iš-tviróti* 'wytrzymywać' : *tvérti, tvẽria, tvẽrė* 'chwytać; trwać, trzymać się; znieść, znosić'; *vijóti*(*s*) 'wić (się)' : *výti, vẽja, vìjo* 'wić'; — *bliuvóti* (i *bliũvóti*) 'raz po raz wydawać bek, ryk, beczeć, ryczeć' : *bliáuti, bliáuna, blióvė* 'beczeć, ryczeć'; dial. *srebóti* 'przez pewien czas głośno jeść zupę lub pić, chlipać' : *srẽbti, srẽbia* 'jeść zupę, siorbać'; *vejóti* 'gonić, pędzać' : *výti, vẽja, vìjo* 'gnać, pędzić'; — *kapóti* 'siekać, rąbać' i *mazgóti* 'myć, zmywać' — etymologia obu tych czasowników z samogłoską *a* w pierwiastku jest wprawdzie znana: *kapóti*, łot. *kapāt* łączy się genetycznie z stsł. *kopati*, pol. *kopać*; *mazgóti*, łot. *mazgāt* ma związek z sanskr. *majjati* 'zanurza się, tonie', ale pod względem formalnym oba te czasowniki nie są jeszcze dość jasne, gdyż w grupie językowej bałtycko-słowiańskiej nie zachowały się czasowniki podstawowe.

§ **566.** Grupa czasowników typu *kilóti* wyrosła niewątpliwie na podstawie odziedziczonej z języka ogólnoindoeuropejskiego. Czasowniki typu *kilóti* istniały w każdym razie w grupie języków słowiańskich. Jako okazowy przykład przytoczymy tu **rьkati* : stsł. *rešti, reką*, pol. *rzec, rzekę*; od tego to **rьkati*

wywodzimy mianowicie starosłowiańskie iterativum *na-ricati sę* 'nazywać się'. Inna rzecz, że praesens czasownika **rъkati* różniło się z pewnością od *kilója* i brzmiało może **rìčą*; por. stsł. *na-ričą, -ričeši* obok *na-ricają (sę)*.

Czasowniki typu *brýdoti*

§ **567.** Będzie tu mowa o czasownikach, których osnowa infinitivu zakończona jest samogłoską *-o-*, indoeur. *-ā-*; praesens tych czasowników występuje albo bez osobnego przyrostka, albo też z przyrostkiem *-ja-*. Wokalizm pierwiastka ma z małymi wyjątkami postać *y* (*ī*), *ū* oraz połączenie dwugłoskowe na stopie redukcji, a więc typu *in*. Przycisk znajduje się na zgłosce pierwiastkowej o intonacji akutowej. Pod względem znaczenia omawiane czasowniki są to intransitiva, oznaczające stan, który jest wynikiem takiej a takiej czynności.

§ **568.** Czasowniki typu *brýdoti* nie reprezentują już formacji produktywnej; spłynęły z czasownikami na *-soti*, o których por. §§ 575—579. Materiał, który mamy, to raczej szczątki dawnego, którym język litewski rozporządzał:

brýdoti, brýdo, dial. *brýdoja* 'wszedłszy do wody, tak stać' : *brìsti*, 3. praet. *brìdo* 'brodzić'; *dýroti, dýro* 'patrzeć, spoglądać' obok *dairýtis, daĩrosi* 'oglądać się na strony'; *drýboti, drýbo* 'leniwie leżeć; zwisać' : *drìbti, drim̃ba* 'stawać się oklapniętym, ochlapłym'; *glū́doti, glū́do* 'być, tkwić w ukryciu', w P D 'odpoczywać' 116_{22}. $416_{1\cdot21}$ obok *glūdėti, glū̃di* 'id.'; *gū́žoti, gū́žo* 'siedzieć lub leżeć skurczywszy się' obok *gūžėti, gū̃ži* 'siedzieć, leżeć pod skrzydłami matki (kury, gęsi)' ; *kýboti, kýbo* 'wisieć, zwisać' : *kìbti, kim̃ba* 'czepiać się'; *kýšoti* 'wznosić się; sterczeć' : *kìšti, kìša* m. in. 'wsuwać, wysuwać'; *kiū́toti, kiū́to* lub *kiū́toja* 'siedzieć w ukryciu' obok *kiūtėti, kiū̃ti* 'id.'; *klū́poti, klū́po* lub *klū́poja* 'klęczeć' : *klùpti, klum̃pa* 'potykać się, padać na kolana'; *knýsoti, knýso* 'zaryć się i tak leżeć' : *knìsti, knìsa* 'ryć ryjem'; *kniū́poti, kniū́po* i *kniū́boti, kniū́bo* 'być w pozycji klęczącej, sięgając głową ziemi' : *kniùbti, knium̃ba* 'potykać się, padać na twarz'; *lìndoti, lìndo* 'być gdzieś w ukryciu' : *lį̃sti*, 3. praet. *liñdo* 'leźć, włazić, wyłazić'; *rýmoti, rýmo* 'siedzieć, podparłszy głowę rękami, i rozmyślać', w P D 'wspierać się' 469_{41} : *rìmti, rìmsta, rìmo* 'siedzieć, zachowywać się spokojnie; lubić gdzie przebywać'; *stýroti, stýro* 'być w stanie wyschniętym, zesztywniałym, skostniałym; sterczeć' obok *styrėti, stỹri* 'id.'; *týkoti, týko* 'czyhać', w P D 'podstrzegać' 338_{6}. 339_{2}=łot. dial. *tīkât* — czasownik ten wydaje się być pożyczką słowiańską; *tį́soti, tį́so* 'leżeć wyciągniętym (np. w łóżku)' obok *tįsėti, tį̃si* 'id.' : *tį̃sti, tį̃sta, tį̃so* 'wyciągać się, rozciągać się'; *tū́noti, tū́no* 'siedzieć długo i cicho w jednym miejscu'; *tvýloti, tvýlo* 'zachowywać się cicho : bez ruchu, w milczeniu' obok rzeczownika *tvýla* 'ktoś małomówny, zamknięty w sobie'; *tvýroti, tvýro* 'tkwić', dosłownie zapewne 'trwać' obok *tvìrtas* 'stały; twardy'.

§ 569. Czasowniki typu *brýdoti* wymieniają się niekiedy, jak widać z naszych zestawień, z czasownikami na *-ėti*, *-i* : *glū́doti* : *glūdėti*, *glūdi* itd. Istota tej wymiany nie jest dostatecznie jasna. — Zdarza się, że któryś z czasowników na *-o-ti* występuje z osnową na *-uo-* : *dýroti* : dial. *dyrúoti*.

Grupa czasowników w rodzaju *brýdoti* datuje się w zasadzie z epoki bałtycko-słowiańskiej, tylko że w języku litewskim przybrała ona znaczniejsze rozmiary. Starożytności naszych czasowników dowodzi bliskie pokrewieństwo lit. *klū́poti* z rus. клыпать 'kuleć, chromać'; o całkowitej tożsamości nie można tu mówić jednak dlatego, że клыпáть oznacza nie stan, jak *klū́poti*, lecz czynność, co prawda nieprzechodnią, oraz że ma przycisk na zgłosce przyrostkowej. Należy tu jeszcze zaznaczyć, że i w samym języku litewskim istnieją czasowniki o takiej samej budowie, jak *brýdoti*, które wbrew oczekiwaniu oznaczają nie stan, lecz czynność, tylko że nieprzechodnią: *plýšoti*, *plýšoja* 'wydzierać się, głośno krzyczeć'; *šū́koti* obok liter. *šaũkoti*, *šaũkoja* 'krzyczeć, wrzeszczeć, hałasować'; *trìnkoti* 'turkotać, trzeszczeć'. Wydaje się więc, że czasowniki typu *brýdoti* wyodrębniły się z jakiejś szerszej grupy czasowników o formie i znaczeniu jednorodnym.

Czasowniki odosobnione na *-oti*

§ 570. Mamy tu na myśli cztery czasowniki, które się nie mieszczą w większych skupiskach czasowników na *-oti*:

ieškóti, *íeško*, *ieškójo* 'szukać' i *sáugoti*, *sáugo*, *sáugojo* 'strzec, pilnować'; od czasowników typu *brýdoti* te dwa odcinają się zarówno pod względem formalnym, jak co do znaczenia: posiadają wokalizm pierwiastka na stopie normalnej i są przechodnie. Inf. *ieškóti* z **eiškā-ti* ma dokładny odpowiednik w stsł. *iskati*, datuje się więc z epoki bałtycko-słowiańskiej; ale budowa praesens jest odmienna: 1. sg. lit. *íeškau* : stsł. *ištą* lub *iską* z **eisk-i̯ō* i **eisk-ō*;

bijóti, *bìjo*, *bijójo* 'bać się'; *žinóti*, *žìno*, *žinójo* 'znać, wiedzieć' — z *i* krótkim w pierwiastku, bez wzdłużenia, jak np. w *brýdoti*. Oba te czasowniki mają odpowiedniki w grupie językowej słowiańskiej, ale niedokładne: w porównaniu ze stsł. *bojati sę* lit. *bijóti* wykazuje wokalizm pierwiastka na stopie redukcji; odpowiedniość lit. *žinóti* : stsł. *znati* stanowi ciągle jeszcze zagadnienie indoeuropeistyczne, niejasne jest mianowicie pochodzenie połączenia *in* w *žinóti*.

Czasowniki denominatywne na *-oti*, *-oja*

§ 571. Będziemy tu mieć do czynienia z czasownikami urobionymi od rzeczowników, jak np. *vagóti* 'robić bruzdy' : *vagà* 'bruzda'. Za podstawę służą zazwyczaj rzeczowniki o osnowie na indoeur. *-ā-*, *-i̯ā-* i bałt. *-ė-*, rzadko o innych osnowach. Spółgłoska poprzedzająca przyrostek jest przeważnie

niepalatalna, palatalną bywa tylko wtedy, gdy osnowa rzeczownika podstawowego jest palatalna: *galióti* 'mieć moc' : *galià* 'moc'. — Czasowniki oparte na rzeczownikach o przycisku ruchomym akcentowane są na zgłoskach przyrostkowych: *vagóti*, *galióti*; *meškerióti* 'łowić ryby na wędkę' : *meškerẽ*, dial. *meškerià* 'wędka'; na zgłosce pierwszej akcentowane są jednak nasze czasowniki wtedy, gdy pochodzą od rzeczowników dwu- lub trzyzgłoskowych z przyciskiem nieruchomym na zgłosce pierwszej : dawne *ánkščioti* 'pożyczać' : *ánkščia* 'pożyczka', *pãsakoti* 'opowiadać' : *pãsaka* 'opowieść: baśń, bajka'. Pod względem znaczenia czasowniki denominatywne na *-oti*, *-oja* są to, ogólnie biorąc, factitiva: *galióti* 'mieć moc', dosłownie 'czynić, sprawować moc'. Bywają one w użyciu zarówno przechodnim, jak nieprzechodnim. — Wybór przykładów:

§ **572.** Czasowniki, urobione od rzeczowników dwu- i trzyzgłoskowych, o przycisku ruchomym: *bylóti*, *bylója* 'gawędzić' : *bylà* '(żywa) mowa', m. in. także 'sprawa sądowa'; *į-dienóti* 'przygrzewać (o słońcu)' : *dienà* 'dzień'; dial. *dujóti* 'okrywać się mgłą' : *dujà* w dialektach 'mgła'; *galióti* 'mieć moc, działać' : *galià* 'moc, siła'; *galvóti* 'myśleć, mniemać' : *galvà* 'głowa' (por. pol. *głowić się* : *głowa*); *liepsnóti* 'płomienić się' : *liepsnà* 'płomień'; *lubóti* 'robić powałę' : pl. *lùbos*, acc. *lubàs* 'powała'; *putóti* 'pienić się', P D 379_{33} : *putà* 'piana'; *rasóti* 'wydawać rosę; pokrywać się rosą' : *rasà* 'rosa'; *stokóti* 'odczuwać brak', w P D 'zejść, schodzić (tj. braknąć)' 126_{1} : *stokà* 'brak'; *iš-si-šakóti* 'rozgałęziać się' : *šakà* 'gałąź'; *tvoróti* 'głośno a bez sensu gadać' : *tvorà* 'płot' (*tvoróti* jest pożyczką znaczeniową z ruskiego, por. ros. городить); *vagóti* 'robić bruzdy' : *vagà* 'bruzda'; dawne *valdžioti* 'rządzić' P D 58_{6}, z *ap-* m. in. 'odziedziczyć' P D 533_{27} : *valdžià* 'władza, moc'; *į-vietóti* 'domieścić' P D 12_{27}. 63_{14} : *vietà* 'miejsce'; dawne *iš-žaizdóti* 'zranić' P D 242_{8} : *žaizdà* 'rana'; *žiemóti* 'zimować' : *žiemà* 'zima'; *žvejóti* 'łowić (ryby)', P D 335_{46}. 379_{9} : *žvejà* 'łowienie (ryb)'; — *abejóti* 'wątpić', już w P D 71_{45}. 82_{9} — zapewne od *ãbeja* 'oboje' P D 54_{21}; *kalėdóti* 'kolędować' : *kalėdà* 'kolęda'; *meškerióti* 'łowić ryby na wędkę' : *meškerẽ*, dial. *meškerià* 'wędka'; *pagirióti* 'cierpieć na katzenjammer' : pl. *pãgirios* 'katzenjammer (kociokwik), stan zatrucia alkoholem'; — osobno wymieniamy czasowniki urobione od rzeczowników o osnowie na indoeur. *-o-*, bałt. *-a-* : *balnóti* 'siodłać' : *bal̃nas* 'siodło'; *kartóti* 'powtarzać' : *kar̃tas* 'raz'; *lapóti* 'puszczać liście, pokrywać się liśćmi' : *lãpas* 'liść' — liczymy się z tym, że *lapóti* powstało na podstawie collectivum **lapā*; podczas gdy obocznik *lapúoti* na podstawie formy pl. *lãpai*; *medžióti* 'polować' : dial. *mẽdžias* 'las' — słowa te mają się do siebie tak, jak pol. *polować* : *pole*; — *negandótis* (także *nẽgandotis*) 'krępować się, wstydzić się; lękać się', w P D *negandóti* 'kłopotać się' 333_{29} : *negandas* lub *nẽganda*, *negandà* 'niesława; troska', w P D pl. *negandai* 'kłopoty' 349_{50}.

§ **573.** Czasowniki, utworzone od rzeczowników dwu- i trzyzgłoskowych, o przycisku nieruchomym na zgłosce pierwszej : dawne *ánkščioti* w PD 287_{24},

z *iš-* 'pożyczyć' ibid. 290_4 : *ánksčia* : *ąksciomis dáwe* 'do czasu pożyczył' PD 242_1; *pìnklioti* 'plątać, robić zasadzkę', w PD refl. 'bawić się (tj. zajmować się)' 493_{26} : pl. *pìnklės* (dial. *piñklęs*) 'sidła; intrygi'; *sielòtis* 'martwić się', w PD *sielótis* 'pieczołować się' $125_{35\cdot41}$, 'troszczyć się' $330_{6\cdot7\cdot12}$, 'starać się' 312_{37}, 'dbać' 114_{51} : *siela* 'dusza', w PD 'sumnienie' 15_{39}. 25_{10}. 135_{20}; — dawne *apìjuokoti* lub *apýjuokoti* w PD 'pośmiewać' 164_{32} : *apìjuoka* lub *apýjuoka* 'naśmiewisko'; *ãšaroti*, dial. (rzadko) *ašaróti* 'lać łzy, płakać' : *ãšara* 'łza'—akcentuację słowa *ašaróti* zawdzięczamy oddziaływaniu czasownika *raudóti* 'płakać, zawodzić'; *ãtakioti* 'mścić się' PD 362_{14} : *ãtakia* 'pomsta'; dawne *dóvanoti* 'darować' PD 564_{44} : *dóvana* 'dar' — obok tej, raczej rzadkiej, akcentuacji istnieje jeszcze *dovanóti* : *dovanà*, co stanowi przedmiot badań*; *pãsakoti* 'opowiadać' : *pãsaka* 'opowieść : baśń, bajka'; dawne *prãmonioti*, w PD 'wymyślać' 89_{41}, 'zmyślać' 89_{34}. 345_{24} : dawne *prãmonia*, w PD 'wymysł' 22_{42}. 80_{22}; *sãmanoti* 'kłaść mech między belki podczas budowy domu' : pl. *sãmanos* 'mech'; *vãsaroti* 'przygrzewać (o słońcu pod koniec zimy); schnąć podczas lata; spędzać lato' : *vãsara* 'lato'.

§ 574. Przedstawione wyżej litewskie denominativa na *-oti*, *-oja* datują się z epoki bałtycko-słowiańskiej, mają one bowiem odpowiedniki nie tylko w pozostałych językach bałtyckich, ale i w grupie językowej słowiańskiej. Świadczą o tym choćby następujące fakty : stsł. *kotorati sę* 'toczyć spór, spierać się' : *kotora* 'spór'; stsł. *rabotati* 'służyć' : *rabota* lub *robota* 'niewolnictwo, praca niewolnicza'; stsł. *večeŕati*, pol. *wieczerzać* : *večeŕa*, *wieczerza*; stsł. *dělati*, pol. *działać* : *dělo*, *dzieło*, dawne *działo* itd.

Pewne sporne zagadnienie gramatyki porównawczo-historycznej języka litewskiego z jednej strony, a języków słowiańskich z drugiej stanowi sprawa pochodzenia litewskich czasowników na *-oti*, *-oja* i słowiańskich na *-ati*, *-ają* od rzeczowników o osnowie na indoeur. *-o-*, bałt. *-a-*.

Czasowniki na *-soti* (*-šoti*)

§ 575. Czasowniki, o których mowa będzie niżej, mają przyrostek *-so-ti*, normalnie ze spółgłoską *s*, w wyjątkowych tylko wypadkach, mianowicie po *k*, ze spółgłoską *š* : *-šo-ti*.

Wokalizm pierwiastka stanowią samogłoski proste długie *y* i *ū*, niekiedy *ė* i *o* (*ō*) oraz połączenia ze spółgłoskami *l r m n*; rzadko tylko zdarza się w pierwiastku *a*, ale i to w alternacji z *o*. Nie bywają w pierwiastku nigdy dyftongi *ai ei ie au uo*.

Czasowniki na *-soti* akcentowane są w infinitivie z reguły na tym przyrostku, w 3. praes. zaś na pierwiastku o intonacji normalnie cyrkumfleksowej. Zdarza się przecież, że czasownik ma przycisk nieruchomy na zgłosce pierwszej,

* Por. Pr. Skardžius, *Daukšos akcentologija* (Kowno 1935), s. 94. 95. 151 itd.

pierwiastkowej, której intonacja jest zazwyczaj akutowa, w wyjątkowych tylko wypadkach cyrkumfleksowa.

Omawiane czasowniki oznaczają długotrwałe pozostawanie w jakimś stanie, prawie zawsze w stanie przez ogół źle widzianym.

§ **576.** Ilość czasowników na *-soti* jest w języku litewskim znaczna. Niżej przytoczone przykłady pochodzą ze współczesnego języka literackiego:

dilbsóti, dil̃bso 'stać patrząc spode łba'; *drybsóti, drỹbso* 'leniwie leżeć, wylegiwać się', PD 360_{22}; *dryksóti, drỹkso* 'być, wisieć w stanie wyciągniętym (m. in. o warkoczach)'; *dūbsóti, dū̃bso* 'sterczeć (o drzewie dziuplastym)'; *dūksóti, dū̃kso* lub *dū́ksoti* 'widnieć z dala'; *dunksóti, duñkso* 'widnieć, majaczyć z dala'; *dvoksóti, dvõkso* 'dawać się czuć'; *kanksóti, kañkso* 'stać ze spuszczoną głową' i *kunksóti, kuñkso* lub *gunksóti, guñksò* 'id.' — *u* w *kunksóti* i *gunksóti* oraz *g* w *gunksóti* oznaczają intensywność czynności; *karksóti, kar̃kso* 'przebywać gdzieś bez potrzeby i bezczynnie' i *garksóti* 'id.' — *g* wyraża tu bardziej intensywny stopień znaczenia; *kėksóti, kė̃kso* 'być, siedzieć gdzieś; sterczeć' i *kioksóti, kiõkso* 'id.' — samogłoskę *o* w pierwiastku ustalono tu zapewne pod wpływem *riogsóti*; *k(i)urksóti, k(i)ur̃kso* 'skurczyć się i tak siedzieć gdzieś w ukryciu'; *klaksóti, klãkso* lub *kleksóti* 'leżeć nieruchomo, będąc zesztywniałym (o trupie); stać (o rozlanej wodzie)'; *knabsóti, knãbso* 'stać, siedzieć ze spuszczoną głową' i *knopsóti, knõpso* 'id.' z *o* w pierwiastku jak w innych czasownikach tej grupy; *knarksóti, knar̃kso* 'być w stanie sennym, drzemać'; *kniūbsóti, kniū̃bso* 'klęczeć sięgając głową ziemi' — w dialektach czasownik ten ma często przycisk inicjalny a intonację pierwiastkowego *ū* akutową : *kniū́bsoti* wzgl. *kniū́psoti*; *kranksóti, krañkso* 'spędzać czas w bezczynności'; *krypsóti, krỹpso* 'być w stanie pochylonym'; *krūpsóti, krū̃pso* 'być w stanie lęku'; *kumpsóti, kum̃pso* 'wystawać, sterczeć'; *kūpsóti, kū̃pso* 'wynosić się ponad powierzchnię, sterczeć'; *kvanksóti, kvañkso* 'trwać w bezczynności'; *kvarksóti, kvar̃kso* 'być gdzieś bez potrzeby i marnować czas' z odmianką *karksóti, kar̃kso*; *linksóti, liñkso* 'być zgiętym'; *mirksóti, mir̃kso* 'moknąć, moczyć się'; *mirksóti, mir̃kso* 'mieć oczy przymrużone'; *pampsóti, pam̃pso* 'leżeć wydętym od przejedzenia lub przeżarcia się' z odmianką *bambsóti, bam̃bso*, gdzie spółgłoska *b* wyraża intensywność znaczenia; *pūpsóti, pū̃pso* 'być wydętym, wypchanym (o kieszeni)'; *purpsóti, pur̃pso* 'stać lub siedzieć nadąwszy się'; *rėpsóti, rė̃pso* 'być, siedzieć lub stać bezużytecznie, jak np. kamień w pośrodku drogi'; *riogsóti, riõgso* 'być, sterczeć (o czymś niepotrzebnym)'; *skvirbsóti, skvir̃bso* 'być gdzieś w stanie ukrytym', w PD 'tkwić' 335_1; *smaksóti, smãkso* 'patrzeć wzrokiem błędnym, bez celu' : *snapsóti, snãpso* i *snopsóti, snõpso* 'gapić się bez celu jakby drzemiąc'; *spoksóti, spõkso* 'patrzeć wytrzeszczonymi oczami'; *stypsóti, stỹpso* 'wystawać, sterczeć (np. o roślinie w wodzie)'; *stūksóti, stū̃kso* 'widnieć z dala, majaczyć'; *šypsóti, šỹpso* 'uśmiechać się'; *švyksóti, švỹkso* 'tlić się (o lampce)' zamiast **švytsoti* lub **švysoti*, o pierwiastku **švyt-*, jak w *švytė́ti, švỹti* 'świecić, błyszczeć'; *timpsóti, tim̃pso* 'leżeć, wyciągnąwszy się'; *topsóti, tõpso* 'siedzieć, leżeć w stanie nie-

ruchomym'; *tursóti, tur̃so*, także *tùrsoti* 'być w stanie zgiętym, jak w starości'; *tvaksóti, tvãkso* i *tvoksóti* 'stać, rozpościerać się (o wodzie w okresie roztopów)'; *tvanksóti, tvañkso* 'rozlewać się'; *tvyksóti, tvỹkso* 'błyszczeć (o nieruchomych gwiazdach)'; *tvirsóti, tvir̃so* 'leżeć nieprzyzwoicie'; *vampsóti, vam̃pso* 'być bez zajęcia, gapić się'; *vėpsóti, vẽpso* 'stać z rozdziawioną gębą; uśmiechać się'; dawne *virpsoti* 'tkwić', PD 268_3; *žiopsóti, žiõpso* 'stać z rozdziawioną gębą, gapić się'; *žirgsóti, žir̃gso* 'rozkraczyć się i tak stać, siedzieć okrakiem'; *žliugsóti, žliùgso, žlugsóti, žlùgso* lub *žlūgsóti, žlūgso* 'moknąć, moczyć się, być mokrym'; *žliurgsóti, žliur̃gso* 'rozpościerać się (o kałużach wody na polach)'.

Bardzo rzadkie są czasowniki, w których przyrostek zamiast *s* ma spółgłoskę *š* : *barkšóti, bar̃kšo* 'sterczeć'; *šmėkšóti, šmẽkšo* 'ukazywać się, zarysowywać się we mgle, po ciemku (o upiorze, o czymś strasznym)'; *tekšóti, tẽkšo* 'rozpościerać się (o wodzie); wylegiwać się'; *telkšóti, tel̃kšo* 'stać (o wodzie); być zalanym wodą'.

§ **577**. Pochodzenie czasowników na *-soti* nie zostało wyjaśnione dotąd w sposób należyty. Już na pierwszy rzut oka można stwierdzić pewien związek naszych czasowników z czasownikami typu *brýdoti, brýdoja*, dial. *brýdoti, brýdo, brýdojo* 'wszedłszy do wody tak stać'; *rýmoti, rýmo, rýmojo*, dial. *rýmoti rýmoja, rýmojo* 'siedzieć podparłszy głowę rękami i rozmyślać'. Obie grupy czasowników mają mianowicie podobną budowę : osnowę na *-ā-* i wokalizm pierwiastka na stopie redukcji ze wzdłużeniem — oraz podobne podstawowe znaczenie. Co więcej, nie brak czasowników, które występują w dwu obocznych formach, na *-soti* i *-oti* : *drybsóti* : *drýboti, drýbo, drýbojo*; *kniūbsóti* : *kniū́boti, kniū́bo, kniū́bojo*. Różnica co do akcentuacji jest wprawdzie ważna, ale samego zestawienia nie obala. Chodzi o to, że nie brak czasowników na *-soti*, które dźwigają przycisk na zgłosce pierwszej : *dū́ksoti, kniū́bsoti, tùrsoti*.

Podstawy dla czasowników na *-soti* dostarczyły według wszelkiego prawdopodobieństwa denominativa, urobione od rzeczowników o przyrostku *-sa*, jak np. *murksóti, mur̃kso* m. in. 'być w stanie ponurym, posępnym, zaspanym' : *murksà* 'mruk'; *niurksóti, niur̃kso* 'siedzieć ze spuszczoną głową, w usposobieniu ponurym' : *niurksà* 'ktoś w takim stanie'; *snopsóti, snõpso* : *snópsa* 'kto gapi się bez celu jakby drzemiąc'; *vėpsóti, vẽpso* : *vėpsà* 'kto stoi z rozdziawioną gębą, gapa'*. Ilość czasowników denominatywnego pochodzenia na *-soti* nie była w języku litewskim wielka. Ale oto weszły one w kontaminację z bliskimi im co do znaczenia, a nawet co do formy czasownikami typu *brýdoti, rýmoti*, dzięki czemu mogło było powstać tak wiele czasowników na *-soti* wzgl. *-šoti*, jak to wyżej pokazano.

§ **578**. W rozszerzaniu się grupy czasowników na *-soti* niemałą rolę odgrywała kontaminacja. Podamy tu parę przykładów. Czasownik *snopsóti* 'gapić się bez celu jakby drzemiąc' ma tylko początkowe spółgłoski *sn-* ze *snáusti*,

* Por. Pr. Skardžius, *Lkžd* 514.

snáudžia 'drzemać', natomiast dalsza część *-opsoti* pochodzi z *knopsóti* 'stać, siedzieć ze spuszczoną głową' (: *knõpinti* 'iść ze spuszczoną głową'). Do jakiego stopnia związane są ze sobą czasowniki *snopsóti* i *knopsóti*, widać stąd, że *knopsóti* ma m. in. znaczenie czasownika *snopsóti*. — Oddziaływanie czasowników *knopsóti* i *snopsóti* sprawiło, że czasownik *tupěti, tùpi* uległ przekształceniu w *topsóti*. — Czasownik *vampsóti* 'gapić się' to wynik kontaminacji czasownika *vėpsóti* 'stać z rozdziawioną gębą' i rzeczownika *vámpla* m. in. 'gapa'.

§ 579. Sprawa pochodzenia czasowników typu *barkšóti*, tj. tych. które w przyrostku zamiast *s* mają *š*, nie dojrzała jeszcze do zwartego przedstawienia. Po części postać przyrostka *-šoti* zależna jest jednak od ukształtowania pierwiastka : *blykšóti, blỹkšo* 'wydawać blade światło (o słońcu za chmurami)' z **blyšk-soti* poprzez stadium **blykšsoti* : *blỹkšti, blỹkšta, blỹško* 'blednieć'.

Czasowniki na *-noti* wzgl. *-snoti*

§ 580. Czasowniki na *-(s)noti*, 3. praes. na *-(s)noja* mają znaczenie, ogólnie biorąc, deminutywne, oznaczają mianowicie czynność drobną a powtarzającą się : *lynóti* 'dżdżyć, pokrapywać'. Znaczenie czasowników na *-(s)noti* charakteryzują szczególnie dobrze te spośród nich, które oznaczają wołanie zwierząt w szerokim znaczeniu tego słowa; por. np. *tiknóti* 'wołać na kurczęta *tik-tik*'.

Czasowniki na *-(s)noti* są to zazwyczaj deverbativa: *lynóti* pochodzi od *lýti* 'padać (o deszczu), lać'; *lašnóti* urobiono od *lašěti, lãša* 'padać kroplami' itd. Pierwiastek czasowników na *-(s)noti* występuje w zasadzie w tej samej postaci, co w odpowiednich czasownikach podstawowych; niektóre czasowniki na *-(s)noti* przejawiają jednak stopę redukcji, wykazując samogłoskę *i* : *dribnóti* 'biec drobnym truchcikiem', *kilnóti* 'podnosić (np. czapkę)', *tripnóti* 'dreptać'. Wszystkie czasowniki na *-(s)noti* akcentowane są na przyrostku : *lynóti, tiknóti* itd.

Ilość czasowników na *-(s)noti* jest w języku litewskim niemała. Poniższe przykłady pochodzą ze współczesnego języka literackiego.

§ 581. Czasowniki na *-noti* : *dribnóti, dribnója* 'biec drobnym truchcikiem' — dźwięczna odmianka czasownika *tripnóti* 'dreptać' : *trepénti* m. in. 'biec niejako drepcąc, skacząc'; *dunksnóti* 'postukiwać' obok *dūzgénti* 'lekko stukać' — są to dźwięczne odmianki czasowników *tuksnóti* : *tuksénti*, o których jeszcze niżej; *kapnóti* 'powoli rąbać (drwa); smagać (o deszczu) itd.' : *kapóti* 'rąbać'; *kapsnóti* 'po trochu grzebać' z **kapstnoti* : *kapstýti*; *kilnóti* 'podnosić (nieco)' : *kilóti, kilója* 'podnosić', o różnicy znaczeniowej w porównaniu z *kilnóti* mało dostrzegalnej; *kinknóti* 'kiwać (głową)' obok *kinkúoti* 'trząść głową'; *klapnóti* 'ruszać się, poruszać się, nie być na właściwym miejscu' obok *klapsěti* m. in. 'kłapać (o zębach)'; *klyknóti* 'pokrzykiwać' : *klỹkti, klỹkia* 'krzyczeć, wołać, głośno się śmiać'; *krapnóti* 'kropić (o deszczu)'; *lapnóti* 'człapać; jeść, żreć ze smakiem, bo mlaskając' obok *lapsěti* 'id.'; *lašnóti* 'padać kroplami,

kropić' : *lašėti*; *lynóti* 'dżdżyć, popadywać' : *lýti*; *miknóti* lub *meknóti* 'jąkać się' obok *miknà* i *meknỹs* 'jąkała' — o pierwiastku **mek-*, jak w *mekénti* 'beczeć (o kozie)'; *mušnóti* 'klepać (np. kosę)' : *mùšti* 'bić'; *rūknóti* 'mżyć' : *rū̃kti, rū̃ksta* 'dymić się; mglić się; kopcić; kurzyć się; mknąć'; *šalnóti, šalnója* 'jest przymrozek' : *šálti, šą̃la* 'marznąć'; *šlaknóti* 'padać kroplami, kropić' : *šlakėti, šlãka*; *taknóti* 'biec drobnymi krokami' : *tekėti, tẽka* 'ciec', dawniej i 'biec' (por. *tekinėti* 'biegać, latać'); *takšnóti* 'kropić (o deszczu)' : *takšėti, tàkši* 'padać kroplami'; *tapnóti* 'lekko pocierać, smarować; packać, gryzmolić' : *tèpti* 'pocierać; mazać'; *taukšnóti* 'postukiwać (dzióbem)' : *tauškėti, táuška* m. in. 'stukać'; *tekšnóti* m. in. 'padać kropla po kropli' obok *tekšlénti* 'kropić (o deszczu)'; *tripnóti* 'dreptać' obok *trepénti* 'dreptać i deptać'; *tuksnóti* 'głucho stukać' obok *tuksénti* 'postukiwać'; *vasnóti* 'machać, łopotać skrzydłami' obok *vasénti*; — w osobną grupę wyłączamy czasowniki oznaczające wołanie zwierząt : *kacnóti* i *kicnóti* 'wołać kota kac-kac lub kic-kic'; *kutnóti* — o wołaniu kurcząt przez kurę; *putnóti* 'wołać kury put-put'; *tiknóti* 'wołać kurczęta tik-tik'.

§ 582. Czasowniki na *-snoti* : *baksnóti* 'kłuć, szturchać' obok *baksėti* 'id.' : *bãkinti* lub *bãkyti* 'szturchać'; *basnóti* 'kłuć, szturchać' z **bad-snoti* : *badýti* 'kłuć'; *bilsnóti* 'postukiwać' z **bild-snoti* obok *bildénti* 'lekko stukać, postukiwać'; *dulksnóti* 'padać (o drobnym deszczu lub śniegu)' obok *dulkénti* 'popadywać' : *dũlkti, dũlkia* 'mżyć'; *kalkšnóti* 'niegłośno stukać; szczękać zębami (o wilku)' z **kal-snoti* (gdzie wtrącono *k*, w związku z czym następujące *s* zmieniło się w *š*) obok *kalénti* 'postukiwać', także 'poszczękiwać zębami (o wilku)'; *kalsnóti* 'po trochu kuć, wykonywać roboty kowalskie' obok *kalinėti* : *kálti, kãla* 'kuć'; *kąsnóti* 'jeść wolno', w Dictionarium[5] Szyrwida 460 'żuchać, żuchleć' z **kand-snoti* : *ką́sti, kánda* 'gryźć, kąsać'; *kaukšnóti* 'postukiwać (jak np. dzięcioł dzióbem)' — czasownik niejasnego pochodzenia : może odmianka czasownika *kalkšnóti*, powstała pod wpływem *káuti* 'kuć'; *keiksnóti* 'kląć z lekka' : *kéikti, kéikia* 'kląć'; *kesnóti* 'jechać truchcikiem w okrak' z **ket-snoti* : *kẽsti* (obok *skẽsti*), *kẽčia* (*skẽčia*) 'rozszerzać, rozkraczać'; *kėsnóti* 'wymachiwać rękami' z **kėt-snoti*, odmianka przedstawionego poprzednio **ket-snoti*; *kilsnóti*, odmianka podanego wyżej czasownika *kilnóti*; *kiusnóti* 'biec lub jechać konno truchcikiem' obok *kiusčióti* 'posuwać się w lekkich podskokach'; *kramsnóti* 'żuć powoli' z **kramt-snoti* : *kramtýti, kram̃to* 'gryźć, żuć'; *kresnóti* 'z lekka trząść (m. in. kiwać głową)' : *krẽsti, krẽčia* 'trząść'; *plasnóti* 'z lekka unosić się (o ptaku); powiewać' : *plastėti, plãsta* 'łopotać, uderzać skrzydłami'; *risnóti* 'jechać drobnym truchtem' — czasownik urobiony na podstawie wyrażenia *risčià bėgti* 'biec truchtem'; *rūksnóti* 'dymić się trochę; mżyć' : *rū̃kti, rū̃ksta* m. in. 'dymić się; popadywać (o deszczu)'; *sriubsnóti* 'popijać (np. piwo)' : *sriuõbti, sriuõbia* 'jeść płynne jadło łyżką'; — dial. *bėgšnóti* (i *bėgsnóti*) 'lekko biec' : *bėgti* 'biec'; *girkšnóti* 'popijać (piwo)' — o tym samym pierwiastku, co w *gìrdyti* 'poić', z wtrąconym *k*, po którym *s* zmieniło się w *š*; *plakšnóti* 'poklepywać' : *plàkti* m. in. 'klepać'; *rupšnóti* 'skubać trawę' :

ruõpti, ruõpia m. in. 'dłubać' (ale *š* w *rupšnóti* wymaga jeszcze objaśnienia); *tapšnóti* 'poklepywać po ramieniu; wyrównywać' — odmianka przytoczonego wyżej czasownika *tapnóti*, z niejasnego pochodzenia spółgłoską *š*.

§ **583.** Pochodzenie czasowników na -(*s*)*noti* nie zostało jeszcze wyjaśnione. W rozważaniach nad tym zagadnieniem na szczególną uwagę zasługuje w każdym razie oboczność *kilóti* : *kilnóti* (*kilsnóti*). Zdaje się ona wskazywać na to, że chodzi tu o czasowniki na -*oti* typu *kilóti*, które w pewnych warunkach, może pod wpływem przymiotników partycypialnego pochodzenia na -*nas* przybrały wtórne *n*; por. *kilnùs* 'wzniosły, wspaniały' z **kilnas*. Powstaniu grupy czasowników na -(*s*)*noti* sprzyjało w poszczególnych wypadkach istnienie rzeczowników o przyrostku ze spółgłoską *n* : *miknà* 'jąkała' : *miknóti*, *šalnà* 'przymrozek' : *šalnóti*. Z przyrostkiem -(*s*)*noti* mogła była wystąpić z początku tylko jakaś drobna grupa czasowników. Dopiero z biegiem czasu stała się ona dla swego charakterystycznego znaczenia wzorem dla nowych czasowników na -*noti* o znaczeniu deminutywnym.

Czasowniki odsłowne na -*ioti*

§ **584.** Czasowniki odsłowne na -*ioti*, 3. praes. na -*ioja*, są to iterativa wzgl. durativa, po części z odcieniem deminutywnym.

Pod względem ukształtowania wokalizmu pierwiastkowego nasze czasowniki rozpadają się na grupy. Mamy więc czasowniki z samogłoską *e* lub *a* w pierwiastku typu *nešióti* 'nosić' i *lakióti* 'latać'. Jest spora grupa czasowników zawierająca w pierwiastku dwugłoski *ai*, *au* lub połączenia dwugłoskowe : *páinioti* 'plątać', *pláukioti* 'pływać', *ránkioti* 'zbierać' itd. W pewnej grupie czasowników odsłownych na -*ioti* samogłoską pierwiastka jest *i* lub *y* : *imióti* 'brać często a po trosze', *pỹnioti* 'pleść, splatać po trochu'.

Jak widać z przytoczonych przykładów, akcentuacja omawianych czasowników zależna jest od ukształtowania wokalizmu pierwiastkowego : czasowniki typu *nešióti*, *lakióti* akcentowane są na zgłosce przyrostkowej; czasowniki typu *páinioti* występują zawsze z przyciskiem na zgłosce pierwszej, której dwugłoska wzgl. połączenie dwugłoskowe wykazuje intonację akutową; czasowniki z *i* w pierwiastku mają przycisk na zgłosce przyrostkowej, podczas gdy czasowniki z pierwiastkowym *y* akcentowane są na pierwiastku, przy czym intonacja *y* bywa chwiejna, w języku literackim jednak zazwyczaj cyrkumfleksowa.

Przykłady wzięto prawie wyłącznie ze współczesnego języka literackiego.

§ **585.** Czasowniki iteratywne na -*ioti* z samogłoską *e* lub *a* w zgłosce pierwiastkowej, które pochodzą od czasowników podstawowych z samogłoską pierwiastkową *e* : *bedžióti*, *bedžiója* 'kłuć; wtykać, wsadzać; spulchniać ziemię' : *bèsti*, *bẽda* 'kłuć; wetknąć, wtykać; kopać (np. motyką)'; *degióti* : *dègti dẽga* 'palić'; *lesióti* 'zdziobywać, wydziobywać' : *lèsti*, *lẽsa* 'dziobać'; *nešióti* 'nosić' :

nèšti, nẽša 'nieść'; *pešióti* : *pèšti, pẽša* 'rwać; skubać (pierze)'; *sekióti* : *sèkti, sẽka* 'iść za kimś, czyimś śladem'; *vedžióti* : *vèsti, vẽda* 'wieść, prowadzić'; — *lakióti* 'latać, biegać', w PD 'latać (w powietrzu)' $43_{29 \cdot 31 \cdot 34}$: *lė̃kti, lė̃kia* 'lecieć, biec'; *trasióti* 'biegać, latać sobie (bez opieki)' : dial. *trė̃sti, trė̃sia* 'iść, biec; dokazywać'.

Należy zaznaczyć, że podane wyżej czasowniki z *e* w pierwiastku mają w dzisiejszych dialektach niekiedy oboczne formy z *a* : *badžióti, dagióti, pašióti*. Podobny stan rzeczy stwierdzamy w dawnych tekstach. W Postylli Daukszy zdarzają się : *sagióti*, z *per-* 'przebić' 177_{10}, z *pri-* 'przybić' 147_2; *sakióti* 'naśladować' 45_{26}; *vadžióti* 'wodzić' 51_{25}. Nie ulega więc wątpliwości, że przedstawione formy czasowników z *a* w pierwiastku są dawniejsze od form z *e*, które zawdzięczają tę samogłoskę oddziaływaniu czasowników podstawowych; *bedžióti* ma więc *e* wskutek oddziaływania *bèsti* itd. Ciekawy wypadek zaszedł z czasownikiem pochodzącym od *lèsti, lẽsa* 'dziobać' : we współczesnym języku literackim zachował się on w oczekiwanej formie z *a*, tj. *lasióti*, gdy ma wtórne znaczenie 'zbierać (jagody)', natomiast ze znaczeniem pierwotniejszym 'zdziobywać, wydziobywać' występuje w formie zmienionej, przystosowanej do *lèsti*. — Czasownik *nešióti* znany jest tylko w tej formie.

§ **586.** Niemałą grupę stanowią iterativa z dwugłoską *ai* w pierwiastku. W drobnej części oparte są one na czasownikach podstawowych z dwugłoskami *ai ei ie*, zazwyczaj mają one za podstawę czasowniki z samogłoską *i* : *dráikioti* 'wikłać, plątać' : *driė̃kti, driė̃kia* 'ciągnąć, rozciągać; rozpościerać, rozwichrzać'; *káičioti* 'stale zmieniać' : *keĩsti, keĩčia* 'zmieniać'; *kláidžioti* 'błądzić, błąkać się' : *kliedė́ti, klíed:* (*klíeda*) 'majaczyć, bredzić; pleść'; dawne *máinioti* 'zmieniać (pieniądze)' : *mainýti, maĩno* 'mieniać, zamieniać'; *páikioti* 'wygłupiać się' : *peĩkti, peĩkia* 'ganić' — forma *paikióti*, z przyciskiem na zgłosce przyrostkowej rozumiana była jako pochodna od *paĩkas* 'głupi'; — *bráidžioti* 'brodzić po błocie, zbożu' : *brìsti, breñda, brìdo* 'brodzić' — forma *bráidžioti* zastąpiła dawniejszą *bradžióti*, znaną m. in. z Postylli Daukszy z polskim znaczeniem 'broić', a opartą na pierwiastku **bred-* : **brad-* (por. pol. *brodzić* z **broditi*); *gáinioti* (ale i *gainióti*) 'rozpędzać, rozganiać' : *giñti, gẽna, gìnė* 'pędzić, gnać'; *káišioti* 'wsuwać, wtykać' : *kìšti, kìša*; *knáisioti* 'ryć po trochu; przeszukiwać' : *knìsti, knìsa* 'ryć (ryjem)'; *kráičioti* 'spadać po trochu (jak np. glina z pieca)' : *krìsti, kriñta* 'spadać'; *láipioti* : *lìpti, lìpa* 'włazić (np. na drzewo) i złazić'; *páinioti* 'plątać, wikłać; mieszać', w P D refl. *páiniotis* 'bawić się' 14_{47}. $36_{31 \cdot 39}$, 'parać się' 278_{15} : *pìnti, pìna, pýnė* 'pleść; zaplatać; wić; wiązać'; *ráičioti* 'toczyć (jak dzieci śnieg); zakasywać (rękawy)' : *rìsti, rìta, rìto* 'toczyć; obalać', refl. 'zmagać się, mocować się'; *ráišioti* 'wiązać, związywać', P D 156_{12}. 157_8 : *rìšti, rìša* 'wiązać'; *skáinioti* 'zrywać (np. liście buraków); wyrąbywać' : *skìnti, skìna, skýnė* 'zrywać (owoce), gałązki'; *skráidžioti* 'latać, unosić się w powietrzu' : *skrìsti, skreñda, skrìdo* 'lecieć (na skrzydłach); szybko biec' — w P D

iterativum do *skrìsti* ma *a* w pierwiastku: *skradžióti* 'latać' 43_{25}; *tráiniotì* 'miąć; miętosić, rozmiękczać; tratować' : *trìnti, trìna, trýnė* 'trzeć; nacierać'.

Jak widać z przytoczonego wyżej materiału, dwugłoskę *ai* mają w pierwiastku nie tylko iterativa urobione od czasowników występujących we wszystkich formach z *i* wzgl. *i* : *y* (*ráičioti* : *rìsti, rìta, rìto*; *páiniotì* : *pìnti, pìna, pýnė*), lecz także te, których czasowniki podstawowe wykazują alternację *e(n)* : *i* (*bráidžioti* : *brìsti, breñda, brìdo*; *skráidžioti* : *skrìsti, skreñda, skrìdo*) — początkowo oba te iterativa miały, jak wskazują dane z Daukszy, *a* w wymianie z *e* w praesens czasowników podstawowych : *bradžióti, skradžióti* (jak *badžióti* do *bèsti* itd.).

Z dwugłoską *ai* w iterativach typu *dráikioti* harmonizuje dwugłoska *au* w *pláukioti* (i *plaukióti*) 'pływać' obok *plaũkti, plaũkia* 'płynąć'.

Na równi z dwugłoskami *ai au* stoją w omawianych tu iterativach połączenia dwugłoskowe *al am an*. Oto przykłady: *válkioti* 'włóczyć; znaszać (odzież)', refl. 'włóczyć się' : *vilkti, velka* 'wlec'; — *kámšioti* 'zatykać' : *kimšti, keñša* 'pchać, wpychać, napychać, wtłaczać'; *krámčioti* : *krimsti, kremta, krimto* 'gryźć, kąsać'; — *lándžioti* : *lį̃sti, leñda, liñdo* 'leźć'; *ránkioti*, w P D ze znaczeniami 'zbierać' 20_{12}, 'zgromadzać' 91_{35}, 'skarbić' 582_{30} : *riñkti, reñka, riñko* 'zbierać'; *slánkioti* 'łazić, przenosić się z miejsca na miejsce; łazić ukradkiem (w celu podglądania)' : *sliñkti, sleñka, sliñko* 'posuwać się powoli, pełzać; mijać (o czasie)'.

§ **587.** Istnieją iterativa na *-ioti* od czasowników, których pierwiastek kończy się dwugłoską lub połączeniem dwugłoskowym. O ukształtowaniu takich iteratívów dają pojęcie następujące przykłady: dial. *grajóti* 'chwytać, łapać; wyławiać w płynie lub z płynu (gąszcz, śmietanę)' : *griẽti, griẽja* 'zbierać (śmietanę); łowić (ryby)' — *grajóti*, pochodzi więc z **grai-joti*, gdzie **grai-* jest formą pierwiastka **grei-* w *griẽti*; *klajóti* 'błąkać się; żyć życiem koczownika' z **klai-joti* o pierwiastku czasownikowym **klei-*, jak w *klejóti* 'majaczyć, bredzić'; *skrajóti* 'latać, unosić się w powietrzu' z **skrai-joti* o pierwiastku czasownikowym **skrei-* : *skriẽti* lub *skríeti* m. in. 'krążyć (o ruchu ziemi dookoła słońca)'; *svajóti* 'marzyć' z **svai-joti* o pierwiastku czasownikowym **svai-*, jak w *sváitėti, sváiti* 'majaczyć, bredzić; pleść'; — *marióti* z *iš* 'wymierać pomału' obok *mérdėti* 'walczyć ze śmiercią, umierać' P D 354_{47}.

§ **588.** Przeciwieństwem przedstawionych dotąd formacyj iteratywnych na *-ioti*, których drugą charakterystykę stanowi wokalizm pierwiastkowy typu *a* (*a, ai, au, al, ar, am, an*), są iterativa mające wokalizm pierwiastkowy ten sam, co w czasownikach podstawowych.

Tak więc, nie zmienione *ė* wykazują: *bėgióti* 'biegać' : *bė́gti* 'biec'; dial. *ėdžióti* 'kąsać', w Postylli Daukszy *ė́džioti* 'strofować' 156_{m12}. 198_{m13}, 'karać' 150_4, 'fukać' 150_{12}, 'łajać' 518_{42} : *ė́sti, ė́da* 'żreć', dial. także 'jeść'.

Jako osobną grupę wymienimy te iterativa, które mają w pierwiastku *i*, jak czasownik podstawowy w infinitivie. W języku literackim występują:

ginióti 'rozpędzać, rozganiać' : *giñti* 'gnać'; *vilióti* 'wabić, zwodzić' : *vìlti, vìlia, výlė* 'zwieść', refl. 'mieć nadzieję'. Z dialektów znamy: *imióti* 'brać po trochu' : *im̃ti, ìma, ẽmė* 'brać'.

Pewną odmiankę podanych dopiero co formacyj iteratywnych z *i* krótkim stanowią iterativa z *y* długim, które ma zazwyczaj intonację cyrkumfleksową; iterativa te akcentowane są z reguły na zgłosce pierwiastkowej. Przykłady: *gỹnioti* 'bronić' : *gìnti, gìna, gýnė* 'bronić', refl. 'zapierać się'; *mýnioti* (i dial. *mỹnioti*) 'deptać' : *mìnti, mìna, mýnė* 'deptać; miętosić; międlić (len)'; *pỹlioti* (i *pylióti*) 'lać; przelewać, rozlewać' : *pìlti, pìla, pýlė* 'lać; sypać'; *pỹnioti* (i dial. *pýnioti*) 'pleść po trochu, splatać' : *pìnti, pìna, pýnė* 'pleść'; *trỹnioti* 'trzeć po trochu, rozcierać' : *trìnti, trìna, trýnė* 'trzeć'. — Nie dość jasna jest budowa czasownika *vynióti* 'wić', zazwyczaj z przedrostkami, np. *ap-* 'owijać' : *výti, vẽja, vìjo* m. in. 'wić'. W każdym razie element *-n-* w **vy-n-ioti* jest ten sam, co w *vainìkas* : stsł. *věnьcь*, pol. *wieniec* z **voi-n-ik-*.

§ **589.** Dzieje powstania grupy czasowników iteratywnych na *-ioti* nie są jeszcze zbadane. Zdaje się, że nie jest ona jednolita. Po części mieszczą się w niej bałtycko-słowiańskie iterativa o przyrostku *-ā-*, które miały wzdłużoną samogłoskę pierwiastkową, a więc typu łot. *mētāju* : stsł. *po-mětają*, pol. *po-miatam*; łot. dial. *tēkāju* : stsł. *is-těkają* 'wyciekam'. Litewskie iterativa mają jednak jako przyrostek nie *-ā-*, lecz *-jā-*; z tym drugim przyrostkiem zdarzają się nasze iterativa także w łotewskim: lit. *mýnioju* : łot. *mīņāju* 'deptam' obok ros. *raz-minaju* 'nie daję komuś pozostawać w stanie zastoju'. Być może, w grupie językowej bałtyckiej były też iterativa typu stsł. *nositi*, pol. *nosić*. Dopiero przez kontaminację obu dawnych typów, o osnowie na *-ī-* i na *-ā-*, zjawił się nowy o osnowie na *-j-ā-*. Litewskie iterativa na *-ioti* typu *mýnioti* wzgl. *mỹnioti* można porównać (ze zrozumiałym ograniczeniem) ze słowiańskimi typu stsł. *raždati* z **radjati* do *roditi*.

Czasowniki na *-lioti* itd.

§ **590.** Z przyrostkiem *-lioti* występuje pewna grupa czasowników o znaczeniu deminutywno-iteratywnym: *dėlióti, dėliója* 'kłaść, układać, rozkładać po trochu'. Przykłady, którymi rozporządzamy, nie dostarczają jeszcze dość danych dla zrozumienia budowy tych czasowników. Akcentuacja bywa dwojaka: albo na przyrostku, albo na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej, która w tym wypadku ma zazwyczaj intonację akutową. O rozmieszczeniu tej dwojakiej akcentuacji trudno powiedzieć coś określonego i pewnego, zdarza się bowiem, że ten sam czasownik akcentowany bywa dwojako: to na przyrostku, to na zgłosce pierwiastkowej, zależnie od dialektu. Chwiejna bywa niekiedy i intonacja zgłoski pierwiastkowej. Poniższe przykłady pochodzą głównie z języka literackiego; podajemy je w dwu grupach, odpowiednio do miejsca przycisku.

§ **591.** Czasowniki akcentowane na zgłosce pierwiastkowej: *kárglioti* 'wiązać (sieć), pleść' obok *kargýti, kar̃go* 'id.'; *kráiglioti* 'matać, plątać' — o pierwiastku, który jest pewną, nie dość jasną odmianką pierwiastka **karg-* w *kárglioti*; *kráulioti*, także *kraulióti* 'przenosić; zbierać, sprzątać (ze stołu) itd.' : *kráuti* 'składać, nakładać, układać'; *mė̃tlioti* 'rozrzucać pieniądze' obok *mė̃čioti* 'id.'; *pū̃slioti* 'dmuchać' obok *pū̃čioti* 'powiewać, podmuchiwać' — budowa czasownika *pū̃slioti* nie jest jednak we wszystkich szczegółach jasna (skąd tu *s*?, czy według *pūslė̃* 'pęcherz'?).

§ **592.** Czasowniki akcentowane na zgłosce przyrostkowej: *dėlióti*, dial. *dė̃lioti* : *dė̃ti* 'kłaść' — żmudzka forma *dė̃dlioti* otrzymała *-d-* zapewne według *dėdinė̃ti*=**dė-d-inė̃ti* o tym samym znaczeniu (§ 691) — w dial. *dėslióti* wzgl. *dė̃slioti* spółgłoska *s* może należeć do przyrostka, jak np. w pl. *dė̃slės, dė̃slos* 'rodzaj składu na jaja w organiźmie kury'; *derglióti* 'brudzić, paskudzić, psuć; spotwarzać' : *dérgti* 'id.; padać (o śniegu z deszczem)'; dial. *duolióti* 'dawać': *dúoti* 'dać' — żmudzkie *dúodlioti* ma oparcie w *duodinė̃ti* 'dawać', znanym m. in. z Postylli Daukszy 287_{23}; dial. *gaulióti* 'otrzymywać po trosze' : *gáuti* 'otrzymać'; *raulióti* 'rozkopywać' : *ráuti, ráuna* 'rwać, wyrywać z korzeniami'; *rauslióti* 'rozkopywać (ziemię, o krecie)' obok *rausióti* lub *ráusioti* 'id.' : *raũsti, raũsia* 'ryć, podkopywać'; *rėplióti* 'czołgać się, pełzać, iść na czworakach' — czasownik ten powstał może z przeróbki dawniejszego *rėplóti*, który jest chyba denominativum, por. adv. *rė̃plomìs, rė̃plõm* 'na czworakach'; *teplióti*, w dialektach z charakteryzującym iterativa *ė* długim: *tė̃plioti*, a nawet *tė̃plioti* 'walać, mazać; kiepsko rysować, malować, pisać': *tèpti* 'nacierać; mazać; brudzić'; *terlióti*, dial. *térlioti* 'walać, mazać', refl. 'zadawać się z kim' — o pierwiastku **ter-* jak m. in. w *ter̃šti* 'brudzić, paskudzić'; *žirglióti* 'kroczyć, iść wielkimi krokami' — o pierwiastku **žirg-*, jak w *žirgsóti* m. in. 'stać, szeroko rozkraczywszy nogi'.

§ **593.** Bardzo bliskie lub to samo zasadnicze znaczenie, co czasowniki na *-lioti*, mają też czasowniki na *-alioti, -elioti*. Podobieństwo między obu tymi grupami czasowników rozciąga się i na akcentuację: czasowniki na *-alioti* akcentowane są w zasadzie na zgłosce pierwiastkowej, choć nie brak takich, które mają przycisk na zgłosce przyrostkowej; z dwojaką akcentuacją występuje nieraz nawet ten sam czasownik: *gràbalioti* i *grabalióti* 'szukać po omacku'. Jak wskazuje forma *gràbalioti*, etymologiczne *a* krótkie zachowuje pod przyciskiem swą krótkość i nie zmienia się w *ã* długie. — Przykłady pochodzą z języka literackiego, gdzie ich nie mamy zbyt wiele.

§ **594.** Czasowniki na *-alioti* i *-elioti* : *kaĩpalioti* 'niedomagać' : *kaĩpti, kaĩpsta* lub *keĩpti, keĩpsta* 'mdleć'; *káišalioti* 'wsuwać, wtykać' obok *kaišýti, kaĩšo*; *kaĩtalioti* 'zmieniać' : *kaitýtis* 'wymieniać się'; *pìlstalioti* 'lać, rozlewać, przelewać, wylewać po kropli' : *pìlstyti* 'lać' (z odcieniami znaczeniowymi odpowiednio do kontekstu); *sàpalioti* (i *sapalióti*) 'bredzić, majaczyć; pleść, bajdurzyć' — zapewne o pierwiastku **sap-*, tym samym co w *sapnúoti* 'śnić;

marzyć; bredzić; pleść'; *sárgalioti* (i *sargalióti*) 'zapadać na zdrowiu, niedomagać, chorować': *sargãlis* 'kto stale niedomaga, ktoś chorowity': *sir̃gti* — zdaje się, że *sargãlis* pochodzi od czasownika, a nie na odwrót; *snaĩgalioti* 'padać po trosze (o śniegu)' — wolno mniemać, że czasownik ten do naszej grupy nie należy i wynikł po prostu z przekształcenia bardzo dawnego już czasownika *snỹguriuoti* 'id.' pod wpływem *snaĩgala* 'śnieżynka'; *sùkalioti* 'odkręcać i przykręcać (kurek od kranu itd.)' : *sùkti* 'kręcić'; *vàpalioti* 'bełkotać; paplać, pleść' : *vẽpti, vẽpia* 'rozwierać wargi, rozdziawiać gębę'; — *krapalióti* 'chodzić po omacku' wraz z dźwięczną odmianką *grabalióti* (ale i *gràbalioti*) czekają jeszcze na szczegółowe etymologiczne rozważania, które utrudnia odmianka *graibalióti* 'id.' (obok adv. *ap-graibomìs, ap-graibõm* 'po omacku'); *vartalióti* 'przewracać (np. siano)' : *ver̃sti, ver̃čia* 'walić, przewracać'; *bãdelióti* 'kłuć chwilami to tu, to tam; bóść rogami', refl. 'włóczyć się bez potrzeby', także *bãdelėtis* 'włóczyć się bez potrzeby' obok *badýti, bãdo* 'kłuć'; *gaũdelioti* (lub *gáudelioti*) 'zbierać; kraść', także *gaũdelėti* 'id.' : *gáuti, gáuna* 'chwytać, brać; dostać, otrzymać'.

§ **595.** Trzecia grupa deminutywno-iteratywnych czasowników ze spółgłoską *l* w przyrostku to czasowniki na *-uliuoti*. Należą tu m. in. odmianki niektórych z wyżej wymienionych czasowników na *-alioti, -elioti*, jak np. *gaũdeliuoti* obok *gáudelioti*. Spośród czasowników występujących w formie na *-uliuoti* wymienimy: *sirguliúoti* 'zapadać na zdrowiu, niedomagać' : *sir̃gti, ser̃ga* 'chorować'; *svirduliúoti* 'iść słaniając się na nogach' obok *svirdinė́ti* 'kołysać się (jak gęsi, gdy idą)'.

§ **596.** Rozpatrując budowę przedstawionych wyżej czasowników deminutywno-iteratywnych, należy najpierw stwierdzić, że nie są one co do swego pochodzenia jednorodne.

Czasowniki na *-lioti* stanowią bez żadnej wątpliwości pewną odmianę czasowników iteratywnych na *-ioti*. Świadczą o tym oboczności: *imlióti* : dial. *imióti, mė̃tlioti* : *mė̃čioti*; por. też *pū̃slioti* obok *pū̃čioti*. Wyjaśnienie elementu *-l-* w przyrostku *-lioti* nie jest łatwe. A priori rzecz biorąc, należy go uważać za wykładnik odcienia deminutywnego. Oboczności typu *kráiglioti* : *kráigalioti, mė̃tlioti* : *mė̃teliotis* 'przerzucać się od jednego przedmiotu do drugiego' wskazują mianowicie na to, że element *l* jest odmianką przyrostka *-al-* : *-el-*, który, jak wiemy, ma znaczenie deminutywne.

Ale i czasowniki na *-alioti* : *-elioti* mogą być rozumiane jako odmianki czasowników na *-ioti* — podobnie jak czasowniki na *-lioti*. Że jest to możliwe, widać m. in. z odpowiedniości: *bãdelioti* : *badžióti, mė̃teliotis* : *mė̃čioti*. Czysto zewnętrznie rzecz biorąc, element *-al-* : *-el-* jest w omawianych czasownikach na *-alioti* : *-elioti* niejako wtrącony. Znamy też wypadek, że element ten występuje nie tylko w czasowniku, ale i w związanym z nim pochodzeniem rzeczowniku: *dvė̃salioti* wzgl. *dvė́salioti* 'niedomagać, być niezdrowym' : *dvė̃selyna*, liter. *dvė̃seliena* 'padlina'. Wydaje się, że element *-al-* : *-el-* w czaso-

wnikach na *-alioti* : *-elioti* jest genetycznie ten sam, co w czasownikach o znaczeniu momentalnym na *-t-elėti* (§ 633); por. *dvẽsalioti* : *dvẽstelėti.*

Można mieć wątpliwości, czy słusznie w rozdziale, poświęconym czasownikom na *-lioti* oraz na *-alioti* : *-elioti,* umieszczono jako trzecią grupę czasowniki na *-uliuoti,* mianowicie *sirguliúoti* i *svirduliúoti.* W rzeczywistości chodzi tu może o rozszerzone formy czasowników na *-ulti, -urti,* o których jest mowa w §§ 670—673. Z przedstawionych w § 673 przykładów widać, że jest niemało czasowników na *-uliuoti, -uriuoti,* które oparte są na pierwotniejszych czasownikach o przyrostku *-ulti* wzgl. *-urti.* Do tych czasowników mogłyby więc należeć i nasze *sirguliúoti, svirduliúoti.* W każdym razie i w tych czasownikach element *l* wyraża znaczenie deminutywne.

Czasowniki na *-čioti*

§ **597.** Czasowniki na *-čioti* są to iterativa. Oznaczają one czynność dającą się dostrzec zmysłami, drobną a ponawianą. Ze znaczną słusznością można by powiedzieć, że czasowniki na *-čioti* stanowią pod względem znaczeniowym pewne uzupełnienie czasowników momentalnych na *-telėti,* o których mówimy w §§ 630—634.

Przyrostek *-čioti* dochodzi do pierwiastka czasownikowego, zakończonego spółgłoską; między oba te morfemy może być wtrącona spółgłoska *s* : *krũpčioti* 'wzdrygać się', w P D 'lękać się' 7_{24}. 16_{28}, ale *kìl-s-čioti* 'podnosić (się); podskakiwać' obok *kìl-s-telėti* 'podnieść (się) trochę'; *dùr-s-čioti* 'dotykać jakby czegoś szukając' obok *dùr-s-telėti* 'kolnąć' itd.

Pierwiastek czasowników na *-čioti* ma wokalizm, ogólnie biorąc, w dwojakiej postaci: albo w postaci samogłoski krótkiej, która może być wynikiem redukcji, albo w postaci samogłoski długiej, dyftongu lub połączenia dyftongicznego, przy czym samogłoska długa bywa wynikiem wzdłużenia. Szczególnie godne uwagi jest to, że niektóre czasowniki na *-čioti* mają po dwie postaci pierwiastka : albo z samogłoską krótką, albo z samogłoską długą wskutek wzdłużenia, a to dla wyrażenia dwu stopni nasilenia czynności: *blikčióti* 'błyszczeć, błyskać słabo' : *blýkčioti* 'błyszczeć, błyskać mocno'.

Odpowiednio do dwojakiego ukształtowania wokalizmu pierwiastkowego ustaliły się dwie grupy czasowników na *-čioti,* zróżnicowane także pod względem akcentuacyjnym : czasowniki o pierwiastku z samogłoską krótką mają przycisk na przyrostku : *blikčióti,* natomiast czasowniki o pierwiastku z samogłoską długą, dyftongiem lub połączeniem dyftongicznym akcentowane są w dialektach nie tylko na przyrostku, ale i na pierwiastku; w języku literackim, z którego wzięto poniższe przykłady, zapanowała akcentuacja na zgłosce pierwiastkowej, której właściwa jest intonacja akutowa : *blýkčioti*, *kýščioti* 'wysuwać głowę (np. przez okno)'.

W zestawieniach, które zaraz poznamy, występują często czasowniki na *-sėti* (*-šėti*); poświęcone im są §§ 625—629.

Ilość czasowników na *-čioti* jest w języku litewskim, nawet w samym języku literackim wielka. Niżej podamy tylko niektóre z nich.

§ **598.** Czasowniki z samogłoską krótką w pierwiastku : *bakčióti* 'od czasu do czasu kłuć' obok *baksėti* : *bãkyti* 'szturchać'; *basčióti* lub *besčióti* 'po trochu kłuć' : *bàstelėti* 'kolnąć' — *basčióti* ma postać pierwiastka jak w *badýti* 'bóść', *besčióti* zaś jak w *bèsti, bẽda* 'kłuć'; *blikčióti* i *blýkčioti* obok *bliksėti* i *blyksėti*; *dribčióti* 'bryzgać' : *drìbtelėti* 'zsunąć się, spaść; dać obficie'; *klepčióti* 'poruszać się, klapać' obok *klepsėti*; *klibčióti* 'nieco się poruszać, chwiać się' : *klìbtelėti* 'nieco się poruszyć'; *kukčióti* 'popłakiwać' i *kũkčioti* 'głośno łkać, szlochać' obok *kukėti, kùka* 'śmiać się'; *lasčióti* 'popadywać (o deszczu)' : *làstelėti* 'polać się kroplami'; *mikčióti* 'jąkać się' obok *miksėti*; *snigčióti* 'popadywać (o śniegu)' : *snìgtelėti* 'nieco spaść (o śniegu)'; *sriubčióti* 'pić, jeść małymi łykami (piwo, zupę)' i *sriũbčioti* 'pić, jeść wielkimi łykami'; *stabčióti* 'stawać', w PD także 'ustawać' 116_{27} : *stàbtelėti* 'zatrzymać się nagle'; *šlubčióti* 'chromać, kuśtykać' : *šlùbtelėti* 'potknąć się'; *tikčióti* 'cykać (o zegarze, zegarku)' obok *tiksėti*; *trikčióti* 'mylić się co chwila', o pierwiastku czasownika *trìkti, triñka* m. in. 'mylić się'; *trukčióti* 'pociągać (np. wędkę)' i *trũkčioti* 'szarpać' — pierwiastek **truk-* jest zredukowaną formą pierwiastka **trauk-* w *tráukti* 'ciągnąć'.

§ **599.** Czasowniki z samogłoską długą, dyftongiem lub połączeniem dyftongicznym w pierwiastku : *áičioti* i *áikčioti* 'jęczeć' — oba te czasowniki oparte są na wykrzyknikach *ái* wzgl. *aĩ* oraz *àk, ãk*; *bárkščioti* 'wydawać brzęk' obok *barškėti* 'brzęczeć; grzechotać'; *báubčioti* 'buczeć od czasu do czasu' : *baũbti* 'buczeć (o bąku-ptaku)'; *blėsčioti* 'nierówno się palić, migotać' : *blèstelėti* 'nagle ustać się palić, migotać' : *blẽstelėti* 'nagle ustać się palić, dąć...'; *blũsčioti* 'nierówno się palić, błyskać, migotać'; *dárkčioti* w PD 'katować' 527_{14}, z *iš-* 'zeszpecić' 177_9, 'sfałszować' 265_{25} obok *der̃kti* m. in. 'brudzić, brukać, plugawić'; *dėbčioti* 'patrzeć z ukosa, krzywo' obok *dėbsėti* 'rzucać oczyma, spode łba patrzeć'; *dìlbčioti* 'spoglądać spode łba' obok *dilbsėti, dìlbsi* 'spoglądać ponuro'; *dvėsčioti* 'tchnąć' w PD 463_2 : *dvẽsti* 'zdychać' PD 36_{47}; *kiáukčioti* 'poszczekiwać' obok *kiauksėti* 'szczekać cienkim głosem'; *kìnkčioti* 'kiwać głową; iść chwiejąc się' : *kìnktelėti* 'skinąć głową'; *kìrkčioti* 'kwilić' : *kìrktelėti* 'zakwilić'; *lìnkčioti* 'kołysać się' : *lìnktelėti* 'trochę się pochylić'; *mýgčioti* 'czasami przyciskać, naciskać' : *mìgtelėti* lub *mýgtelėti* 'nacisnąć, przycisnąć słabiej lub mocniej'; *mýkčioti* 'chwilami myczeć, porykiwać' : *mýktelėti* 'zamyczeć, zaryczeć'; *pliũpčioti* 'skakać (o płomieniu)' obok *pliũpsėti*; *slìnkčioti* w PD 'pomykać się' 582_7 : *sliñkti, sleñka* 582_8; *sprũsčioti* 'poślizgiwać się' : *sprùstelėti* lub *sprũstelėti* 'poślizgnąć się lżej lub mocniej'; *táukščioti* 'chwilami głośno coś robić' z **taušk-čioti* obok *taukšėti* z **taušk-sėti* : *tauškėti, táuška* m. in. 'trzaskać'; *tìmpčioti* 'pociągać (ze lejce), naciągać' : *tìmptelėti* 'pociągnąć'; *tìrpčioti* 'chwila-

mi drętwieć, cierpnąć' obok *tirpsěti*; *tįsčioti* 'szarpać, ciągnąć i puszczać (o koniu)' obok *tįsioti* 'ciągnąć'; *trìnkčioti* 'stukać, hałasować' obok *trinksěti* : *treñkti*, *treñkia* 'trzaskać'; *trýpčioti* 'dreptać, podreptywać w miejscu (o koniu)' obok *trypsěti*; *tvýksčioti* 'pobłyskiwać (o płomieniu, błyskawicy)' z **tvysk-čioti* obok *tvyksěti* z **tvysk-sėti*; *tvìlkčioti* 'chwilami kłuć' : *tvìlkyti* 'kłuć, palić'; *tvìnkčioti* m. in. 'pulsować, bić, rwać (o nabrzękłym palcu)' : *tviñkti*, *tviñksta* 'nabrzmiewać'; *výpčioti* 'rozwierać pyszczek (o kocie)' : *viẽpti viẽpia* 'otwierać usta; szczerzyć zęby'; *vìrkčioti* 'popłakiwać' : *veřkti*, *veřkia* 'płakać'; *vìrpčioti* 'chwilami drgać (np. o wargach)' : *virpěti*, *vìrpa* 'drżeć'; *žiáukčioti* 'czkać przed wymiotami' obok *žiáuksėti* — o pierwiastku, jak w czasowniku *žióvaųti* 'ziewać', z niejasnego pochodzenia elementem *k*; *žìbčioti* 'pobłyskiwać' : *žiběti*, *žìba* 'świecić się, błyszczeć'; *žvìlgčioti* 'spozierać', w PD 'oglądać się' 108_3. 414_{34} obok *žvilgteret(i)* 'pojrzeć, wejrzeć' 177_3. $178_{31\cdot 33}$.

§ **600**. Pozostaje jeszcze omówić sprawę pochodzenia czasowników na *-čioti*. Najprawdopodobniej jest to odmiana iteratywnych czasowników na *-ioti*, szczególnie tych spośród nich, które mają wokalizm pierwiastka na stopie redukcji, np. z *i* oraz z powstałym ze wzdłużenia *y*. Z czasownikami tymi dzielą omawiane czasowniki na *-čioti* tak charakterystyczną akcentuację; por. np. *pinióti* lub *pýnioti* wzgl. *pỹnioti* 'splatać'. Zdarzają się czasowniki na *-čioti*, które występują także w formie na *-ioti* : *peščióti* : *pėščioti* obok *pešióti* do *pèšti* 'skubać'; jest to ważny argument na rzecz hipotezy, że czasowniki na *-čioti* powstały w zasadzie na podstawie czasowników o przyrostku *-ioti*, genetycznie *-joti*.

Zazwyczaj przyrostek *-joti* rozszerzał pierwiastek czasownika z odpowiednio ukształtowanym wokalizmem, ale były też z pewnością wypadki, kiedy między pierwiastkiem a przyrostkiem *-joti* zjawiała się wtórna spółgłoska *t*, choćby pod wpływem czasowników na *-t-elėti*. Wówczas to takie np. **peš-joti* pod wpływem **peš-t-elėti* (*pèštelėti*) uległo przekształceniu w **peš-t-jóti*, skąd *peščióti*. Ze stanowiska poczucia językowego czasowniki typu *peš-čióti* były niewątpliwie pożądane, jako że pozwalały wyraziście odgraniczyć pierwiastek od przyrostka. Tym się tłumaczy ich znaczna produktywność.

Czasowniki na *-avoti*, *-uiti*

§ **601**. W dawnych tekstach litewskich oraz we współczesnych dialektach litewskich znajdujemy znaczną ilość czasowników pochodzenia słowiańskiego na *-avoti* typu *afieravoti* 'ofiarować'. Odpowiadają one słowiańskim czasownikom na *-ovati* : pol. *-ować*, błr.-авацъ ; przytoczone *afieravoti* pochodzi ze stpol. *ofierować* : praes. *ofieruję*. Ponieważ tego rodzaju odmiana w języku litewskim nie istnieje, musiało dojść do jej przeobrażenia. Stało się to w dwojaki sposób. W zachodniej i centralnej części litewskiego obszaru językowego powstało przystosowane do infinitivu praesens na *-avoju*, stąd *afieravoti*

(*apieravoti*), *afieravoju* (*apieravoju*). Tymczasem w dialektach wschodnio-auksztajckich za podstawę dla przeobrażenia posłużyło praesens, stąd np. twer. *bermùja* : inf. *bermùić* 'bierzmować'. — Poniżej przytoczymy dwie grupy przykładów, czasowniki na *-avoti*, *-avoja* z Postylli Daukszy i czasowniki na *-uić*, *-uja* ze wschodnioauksztajckiego dialektu twereckiego:

afieravot(i), *afieravoja* 'ofiarować' 59_{14}. 178_{33} : stpol. *ofierować*; *birmavot* 'bierzmować' 357_{36}. 443_{47} : stpol. *birzmować*; *falševot* 'fałszować' 142_{46} : pol. *fałszować*; *fundavot* 'fundować' 87_{40}. 88_{33} : pol. *fundować*; *su-gatavot* 'zgotować' 499_{37} : pol. *z-gotować*; *karūnavot* 'koronować' 170_{14}. 542_{18} : stpol. *korunować*; *križevot* lub *kryževot* 'krzyżować' 102_{43}. 103_{26}. 518_{50} : pol. *krzyżować*; *rokavot* 'rachować' 360_{16} : pol. *rachować*; *šėfavot* 'szafować' 218_{3}. 307_{12} : pol. *szafować* itd.;

andliùić, *andliùja* : pol. *handlować*; *bermùić* : pol. *bierzmować*; *bičùić* : pol. *biczować*; *brukùić* : pol. *brukować*; *katùić* : pol. *katować*; *križùić* : *krzyżować*; *kitrùić* 'sknerzyć' : błr. хитравацъ ; *pa-s-tal-kùić* : ros. с-толковаться; *pikliùić* : pol. *pytlować*; *spadziùicies* : pol. *spodziewać się*; *škadùić* 'żałować' : pol. *szkodować* itd.

§ **602.** We współczesnym litewskim języku literackim dawne zapożyczone czasowniki na *-avoti* zastępuje się odpowiednikami na *-uoti* : *appellavot* 'apelować' PD 15_{32}. 360_{38} : *apeliúoti*; *disputavot* 'dysputować' PD 119_{38}. $129_{14 \cdot 15}$: *disputúoti*; *figūravot* 'figurować' PD 75_{49}. 181_{49}. 454_{31} : *figūrúoti*; *formavotis* 'formować się, kształtować się' 112_{17}. 474_{14} : *formúoti* itd.

2. CZASOWNIKI Z OSNOWĄ INFINITIVU NA -ė-

Czasowniki na -ėti, -a

§ **603.** Czasowników na *-ėti*, *-a* jest w języku litewskim dużo. Znaczna ich większość oznacza czynności elementarne : ruch, wydawanie głosu itp. Są to zazwyczaj intransitiva.

W zgłosce pierwiastkowej czasowników na *-ėti*, *-a* przeważa samogłoska krótka, jak np. w *judė́ti*, *jùda* 'ruszać się'. Zdarzają się przecież czasowniki z pierwiastkową samogłoską długą, a nawet z dwugłoską i połączeniem dwugłoskowym w pierwiastku; intonacja w tych wypadkach może być zarówno akutowa, jak cyrkumfleksowa : *tauškė́ti*, *táuška* 'stukać', *dardė́ti*, *dar̃da* 'turkotać'. Na wybór jednej z tych dwu intonacyj miało wpływ, zdaje się, znaczenie odnośnego czasownika. — Poniżej podaje się tylko niewielką część z tego materiału, którym język litewski rozporządza.

§ **604.** Czasowniki oznaczające ruch : *birė́ti*, *bìra* lub *byrė́ti*, *bỹra* 'sypać się', w PD 'padać' 269_{8}. $270_{38 \cdot 45}$; *drebė́ti*, *drė̃ba* 'trząść się; drgać, drżeć', w PD także 'być zatrwożonym' 14_{25}, 'uciekać' 14_{27}, z *pa-* m. in. 'zachwiać się' 7_{25}; *dulkė́ti*, *dùlka* 'jest dużo kurzu, pyłu', w PD z *pa-* 479_{9}; *gurė́ti*, *gùra*

'kruszyć się', w PD z *su-* 581_{27}; *judėti, jùda* 'ruszać się', w PD 'gromić' 306_{48}. 286_{37}, z *iš-* 'złajać' 299_{9}, 'skarać' 308_{2}, w P. S. Szyrwida 'napominać' II 139, w Diction.[5] 451 'zhukać kogo'; *kabėti, kãba* 'wisieć'; *krutėti, krùta* 'ruszać się; posuwać się powoli; pracować'; *liumpėti, liùmpa* 'trząść się, uginać się (o trzęsawisku, mokradle)', w PD *liumpėjimas* 'trzęsienie (ziemi)' 7_{16}; *plastėti, plãsta* 'bić (o sercu); łopotać skrzydłami' i *plazdėti, plãzda*, w zasadzie o tym samym znaczeniu, co *plastėti*; *skubėti, skùba* 'śpieszyć'; *trupėti, trùpa* 'kruszyć się'; *virpėti, vìrpa* 'trząść się, drgać, drżeć', w PD 'trząść się' 180_{44}, 'drżeć' 8_{13}. 31_{2}. 354_{27}; *viskėti, vìska* 'poruszać się; pobłyskiwać', w PD 'ruszać się' 60_{44}; *vizgėti, vìzga* 'poruszać się; roić się; — jest to dźwięczna odmianka czasownika *viskėti*; *lašėti, lãša* 'kapać'; *varvėti, var̃va* 'kapać; ciec ciurkiem'; *sravėti, srãva* 'ciec (o kroplach krwi)' PD 149_{13} — odpowiednik w języku literackim tego czasownika ma w praesens osnowę na *-i-*; *tekėti, tẽka* 'ciec, płynąć'.

§ **605.** Czasowniki oznaczające głos : *bezdėti, bẽzda* 'pedere'; *bildėti, bìlda* 'stukać; turkotać'; *braškėti, brãška* 'trzeszczeć'; *brazdėti, brãzda* 'chrobotać, stukać' i dial. *brozdėti, brózda* 'jechać z turkotem'; *burbėti, bùrba* 'mamrotać, burczeć; bulgotać'; *dardėti, dar̃da* 'turkotać'; *dundėti, dùnda* 'dudnić; grzmieć'; *dūzgėti, dū̃zga* 'brzęczeć (o pszczołach); turkotać'; *klabėti, klãba* 'chwiać się; stukać'; *klekėti, klẽka* 'klekotać; bulgotać; głośno się śmiać' i *klegėti, klẽga* 'turkotać (o wozie); głośno krzyczeć, śmiać, się'; *knibždėti, knìbžda* 'poruszać się; roić się'; *kuštėti, kùšta* 'szeptać' i *kuždėti* (lub *kužėti*), *kùžda* 'szeleścić; szeptać', w PD *kuštėti* 'szeptać' 130_{4}; *murmėti, mùrma* 'mamrotać; burczeć, zrzędzić'; *niurnėti, niur̃na* lub *niùrna* 'mruczeć, burczeć'; *niurvėti, niùrva* 'burczeć'; *niurzgėti, niùrzga* 'mruczeć, (ze złością) mamrotać; warczeć'; *pyškėti, pýška* 'trzaskać, stukać, turkotać (o wozie)', w PD *pyškėjimas* 'trzask' 527_{9}; *pleškėti, plẽška* 'trzaskać, palić się z trzaskiem; pluskać; paplać' i *pliuškėti, pliùška* 'pluskać się'; *pliupėti, pliùpa* 'bulgotać'; *poškėti, póška* 'trzaskać, stukać'; *ruzgėti, rùzga* 'burczeć, warczeć', w PD 'szemrać' 39_{33}. 479_{39} 574_{34} obok *urzgėti, ùrzga* lub *ur̃zga* 'turkotać; mamrotać, mruczeć'; *skambėti, skam̃ba* 'dźwięczeć, dzwonić', w PD 'brzmieć' 446_{8}; *stenėti, stẽna* 'stękać, jęczeć'; *šlamėti, šlãma* 'szeleścić'; *šnabždėti, šnãbžda* i *šnibždėti, šnìbžda* 'szeleścić; szeptać'; *šnarėti, šnãra* 'szeleścić'; *tauškėti, táuška* 'trzeszczeć; paplać', w PD *tauškėjimas* 'zgrzytanie' 354_{15}; *tarškėti, tárška* 'turkotać'; *treškėti, trẽška* 'trzeszczeć', w PD *treškėjimas* 'trzask' 11_{20}; — *kalbėti, kal̃ba* 'mówić'; *plepėti, plẽpa* 'paplać' (ale i 'głośno się gotować'); *šnekėti, šnẽka* 'rozmawiać, gawędzić, gadać'; *žadėti, žãda* 'obiecać, obiecywać', w PD m. in. z *ap-* 'ślubić, ślubować; poślubić' 562_{35} obok *žãdas* 'zdolność mówienia, mowa'.

Niektóre czasowniki oznaczające światło : *blizgėti, blìzga* 'błyszczeć', w PD 'połyskać' 400_{16}; *mirgėti, mìrga* 'migać, pobłyskiwać; lśnić'; *tvaskėti, tvãska* i *tviskėti, tvìska* 'błyszczeć; błyskać'; *žibėti, žìba* 'świecić, świecić się', w PD 42_{41} 46_{3}. 582_{43}.

§ 606. Poza wymienionymi grupami znaczeniowymi znajdują się m. in. czasowniki : *derėti, dẽra* 'urodzić się', w P D z *už-* 'urodzić się' 297_{24}, *dera* 'godzi się' 481_{21}, z *pri-* 'przystoi, przystać' 23_{32}. 56_{24}. 581_{31}; *ketė́ti, kẽta* 'zamierzać'; *klaidėti, klaida* 'błądzić' w P D 286_{26} (tu *klaidąs* 'obłędny'). 99_{4} (tu *klaidėjimas* 'błąd') : *kliedė́ti, kliéda* i *kliédi* 'bredzić; paplać', w P D 'pleść' 77_{37} (tu 3. praes. *klieda*); *mokė́ti, móka* 'umieć; płacić', w P D 'umieć' 23_{12}. 27_{50}. 28_{8}. 61_{12}. 186_{49}, 'płacić' 15_{28}. $75_{40\cdot41}$; dawne *peldėti, pelda* w P D 'litować' 241_{46}, 'żałować' 242_{50}. 263_{44}. 264_{21}, 'bronić (tj. skąpić, oszczędzać)' 270_{50}; dawne *pósėti, pósa* 'chwalić' P D 81_{40}, *stabų pósėjimas* 'bałwochwalstwo' 111_{30} obok liter. *púoselėti, púoselėja* 'pieścić'; *seikė́ti* 'mierzyć', w P D 2. pl. praes. *seikate* 285_{38}, w współczesnym języku literackim 3. praes. *seĩki*; *skelė́ti* 'być dłużnym, być winnym', 3. praes. w P D *skẽla* 209_{42}, we współczesnym języku literackim *skẽli*; dawne *veldėti, velda* 'osięgnąć' P D 101_{25}, *veldamas* 'poddany' ibid. 4_{9}. 85_{42}; — *skaudė́ti, skaũda* 'boleć' i *sopė́ti, sópa* 'boleć', w P D 176_{27}. 422_{33}.

§ 607. Przedstawiona wyżej grupa czasowników typu *judė́ti jùda* 'ruszać się' istnieje również w języku łotewskim. Niektóre z wymienionych czasowników litewskich mają dokładne odpowiedniki łotewskie : *drebė́ti, drebù* : łot. *drebēt, drebu* 'trząść się; drżeć'; *klabė́ti, klabù* : łot. *klabēt, klabu* 'stukać; szczękać (zębami)'; *tekė́ti, tekù* : łot. *tecēt, teku* 'ciec; cieknąć'; *stenė́ti, stenù* : łot. *stenēt, stenu* 'jęczeć'; *žibė́ti, žibù* : łot. *zibēt, zibu* 'migać, migotać; błyszczeć, lśnić'; *mokė́ti, móku* : łot. *mācēt, māku* 'umieć, móc'.

Przytaczając litewskie czasowniki typu *judė́ti, jùda*, podano, że niektóre z nich mają praesens w dwu formach, nie tylko na *-a*, ale i na *-i* : *kliéda* : *kliédi*, *seĩka* : *seĩki*, *skẽla* : *skẽli*. Czasowników o takim podwójnym praesens jest więcej, przy czym niestety tylko w nielicznych wypadkach można ze znacznym prawdopodobieństwem stwierdzić, która forma praesens jest dawniejsza. Formy *kliéda, seĩka, skẽla, srãva*, które występują w Postylli Daukszy, są chyba dawniejsze, aniżeli współczesne literackie *kliédi, seĩki, skẽli, srãvi*. Czasownik *smirdė́ti* 'śmierdzieć' ma jako praesens zarówno *smìrdi* jak też *smìrda*; za dawnością formy języka literackiego *smìrdi* przemawiają stsł. *smrъditъ*, pol. *śmierdzi* itd. Podobnie ująć należy stosunek chronologiczny między twer. *véizda* a liter. *véizdi* do *veizdė́ti* 'patrzeć, szukać' : stsł. *viditъ*, pol. *widzi* itd. rozstrzygają sprawę pierwszeństwa na rzecz formy *véizdi*.

Zaznaczymy tu jeszcze, że sprawę podwójnych form praesens, na *-i* i na *-a*, poruszono jeszcze w innym miejscu, gdy przedstawiano czasowniki na *-ėti, -i*, § 614.

Czasowniki na *-ėti, -i*

§ 608. Ilość litewskich czasowników na *-ėti*, mających praesens w 3. os. na *-i*, jest rzeczywiście wielka. Przeważają, rzecz godna uwagi, intransitiva i reflexiva. — Nasze czasowniki oznaczają zazwyczaj czynności elementarne,

jak 'widzieć', 'słyszeć', 'stać', 'siedzieć', 'mieć, trzymać' itd., i tylko rzadko układają się w szczegółowe grupy znaczeniowe. Pod względem znaczeniowym wyróżnia się zwłaszcza jedna liczniejsza grupa o ogólnym znaczeniu 'mieć na sobie coś z odzieży', umieścimy ją na czele listy czasowników, o których mowa. — W zakresie akcentuacji stwierdzamy różnorodność. Niektóre czasowniki — jest ich zresztą niezbyt wiele — mają przycisk w całej odmianie na pierwszej pierwiastkowej zgłosce akutowanej. Poza tym stan rzeczy jest następujący. Czasowniki akcentowane są w infinitivie na zgłosce z przyrostkowym *ė*, podczas gdy w praesens jest dwojaka możliwość : przy zgłosce pierwiastkowej akutowanej przycisk pada we wszystkich formach na nią, natomiast przy zgłosce pierwiastkowej krótkiej lub cyrkumflektowanej przycisk bywa ruchomy : w 3. osobie oraz w 1. i 2. pl. na zgłosce pierwiastkowej, lecz w 1. i 2. sing. na zgłosce końcówkowej : *mylė́ti* 'miłować, kochać' : *mýliu, mýli, mýli, mýlime, mýlite*; — *gulė́ti* 'leżeć' : *guliù, gulì, gùli, gùlime, gùlite*; *linkė́ti* 'życzyć' : *linkiù, linkì, liñki, liñkime, liñkite*. Ilość czasowników tego typu akcentuacyjnego, co *gulė́ti* i *linkė́ti*, ma znaczną przewagę. — O pochodzeniu czasowników, które w tej chwili są przedmiotem naszych rozważań, można powiedzieć tylko tyle, że są przeważnie urobione wprost od pierwiastka, że więc nie są to ani deverbativa, ani denominativa. Jest wśród nich jednak pewna grupa, której pochodzenie czy to od czasowników, czy od przymiotników, a nawet od rzeczowników nie może być podane w wątpliwość. Niektóre czasowniki tej grupy mają wyraźne etymologiczne znaczenie 'być lub stawać się takim, jak wskazuje przymiotnik podstawowy'; będzie to zaznaczone w swoim miejscu. — A oto nasze dane, dotyczące czasowników na *-ėti, -i*.

§ **609.** Nasamprzód, poza normalnym ugrupowaniem, przedstawimy bardzo ciekawe ze stanowiska semazjologii czasowniki ze znaczeniem 'mieć na sobie coś z odzieży' (łączą się one zwykle z instrumentalem, niekiedy z *su*+instr.): *avė́ti, ãvi* 'nosić obuwie' : *aũti, aũna* 'wkładać lub zdejmować obuwie'; *dėvė́ti, dė̃vi* 'nosić odzież, buty lub czapkę', w PD 'obłóczyć się' 270_6, 'nosić' 270_{14} — o pierwiastku czasownika *dė́ti* 'kłaść', **dė-v-* jak w stsł. *odėvati*, pol. *odziewać*; *gaubė́ti, gaũbi* 'mieć chustkę na głowie' : *gaũbti, gaũbia* 'okrywać (głowę chustką)'; *gobė́ti, gõbi* 'być z chustką na głowie' : *góbti, góbia* 'okrywać (głowę chustką'); *juosė́ti, juõsi* lub (we wschodnioauksztajckim) *jū̃sė́ti, jū̃si* 'nosić pas, być przepasanym', w PD 'opasować się' 462_{29} (*juosėdamas* 'opasując się') : *júosti, júosia* 'opasywać lub odpasywać'; *movė́ti, mõvi* lub *mū̃vė́ti, mū̃vi* 'nosić m. in. rękawice' : *máuti, máuna, móvė* 'wkładać i zdejmować (rękawice, pierścień lub pierścionek)'; *ryšė́ti, rỹši* 'nosić chustkę zawiązaną na głowie' : *rìšti, rìša* 'wiązać' (skąd i *ryšỹs* 'węzeł, pakunek)'; *vilkė́ti, vil̃ki* 'nosić (odzież)', w PD 'obłóczyć się' 269_5. 330_2, 'przybierać się' 330_{13}, 'używać (szat)' 20_{37}. 21_{10} : *vil̃kti, vel̃ka* 'ubierać lub rozbierać'. Spośród wymienionych czasowników na szczególną uwagę zasługują *jū̃sė́ti* i *mū̃vė́ti*, które wykazują *ū* długie zamiast *au* i *ov* (*ou*); w zgodzie z tymi czasownikami pozostaje i *ryšė́ti* z *y* długim zamiast

i krótkiègo w *rìšti*. Charakterystyczna dla naszych czasowników jest też intonacja cyrkumfleksowa zgłoski pierwiastkowej. — Grupa czasowników typu *avė̃ti, ãvi* to szczególnie ciekawy przykład jednakowego kształtowania budowy wyrazów o pokrewnym znaczeniu.

§ **610.** Czasowniki na *-ėti, -i* z przyciskiem w całej odmianie na zgłosce pierwiastkowej o intonacji akutowej:

znaczeniowo związane są ze sobą : *dréiskėti, dréiski* (lub *dréiskėja*) 'targać się' w PD 292_6 (i tylko tutaj !) : *drìksti, drỹska, drìsko* 'rwać się, drzeć się'; *pléišėti, pléiši* (lub *pléišėja*) 'krajać się (o sercu)' PD 175_5. $181_{6\cdot 31}$; dawne *tráukėti*, w PD *pértraukėti* z praesens na *-i* lub *-ėja* 'potargać się' obok *trū́kti, trū́ksta* 'rwać się, rozrywać się'; — *érdėti, érdi* (lub *érdėja*) 'rwać się' : *ìrti, ỹra* 'pruć się'; *skéldėti, skéldi* (lub *skéldėja*) 'rozszczepiać się, rozpadać się'. Dla wymienionych dwu czasowników charakterystyczna jest samogłoska *e* w pierwiastku; por. też *mérdėti*, o czym niżej;

pozostałe czasowniki z jednostajnym przyciskiem na zgłosce pierwiastkowej o intonacji akutowej : dawne *gė́dėtis, gė́dis(i)* 'wstydzić się' PD 66_{28}. 186_{42}. 20_{11}. 122_{18} obok liter. *gė́dintis* lub *gė́dytis* 'id.'; *gélbėti, gélbi* lub *gélbėja* (także *gélbti*) 'ratować'.

§ **611.** Czasowniki o pierwiastku z wokalizmem długim o intonacji akutowej — z przyciskiem w infinitivie na pierwiastku lub przyrostku, w praesens zaś stale na zgłosce pierwiastkowej : *ilgė̃tis, ìlgisi* 'tęsknić' obok *ìlgti, ìlgsta* 'dłużyć się, nudzić się'; *kósėti, kósi* (także *kósti* i *kósėja*) 'kaszlać'; *mérdėti, mérdi* 'leżeć na łożu śmierci, walczyć ze śmiercią', w P D 'umierać' 358_{18} : *miĩti* 'umierać, mrzeć'; *mylė̃ti, mýli* 'kochać', w P D 'miłować' $31_{15\cdot 16}$. 55_{17}. 103_{23}; *norė̃ti, nóri* 'chcieć', w P D także 'żądać, pożądać' 11_{49}.10_{28}; *sėdė̃ti, sė̃di* 'siedzieć' obok stsł. *sěděti, sěditъ*; *sérgėti, sérgi* 'strzec'; *spingė̃ti, spìngi* 'słabo, blado świecić'; *stovė̃ti, stóvi* 'stać'; *tingė̃ti, tìngi* 'lenić się', w P D 292_{10}. 472_{27} obok *tìngti, tìngsta* 'stawać się leniwym' i *tingùs* 'leniwy'; *veizdė̃ti, véizdi* 'patrzeć', w P D 'patrzać' 11_{46}. 14_2, 'pojźrzeć' 12_{43}. 81_{50}, 'poglądać' 12_{42}, 'upatrować' 32_{40}, 'widzieć' 20_{19} — w związku z stsł. *viděti, viditъ*; *pa-vydė̃ti, pa-výdi* 'zazdrościć'; *žydė̃ti, žýdi* (dial. *žỹdi*) 'kwitnąć'.

§ **612.** Czasowniki o pierwiastku z samogłoską krótką i o przycisku w praesens ruchomym : *budrė̃ti, bùdri* 'czuwać', w P D 'czuć' 37_{44}. $567_{19\cdot 33}$: *budrùs*, dawniej *budras* 'czujny'; *galė̃ti, gãli* 'móc', w P D m. in. *į-si-galė̃ti* 'zamóc się' 85_{40}, 'wziąć górę' 459_{39}; *garė̃ti, gãri* (i *garė̃ja*) 'zmieniać się w parę; parować' : *gãras*, pl. *garaĩ* 'para'; *gavė̃ti, gãvi* 'pościć (się)' PD 109_{33}—z rus. говѣти; *gedė̃ti, gẽdi* 'nosić w sercu żałobę po kimś'; *gulė̃ti, gùli* 'leżeć'; *kalė̃ti, kãli* 'być, przebywać w więzieniu', w P D *kalė́iimas* 'więzienie' 89_{40}. 93_{32}. 213_{10}. 296_{27}; *kakė̃ti, kãki* 'wystarczać', z przeczeniem *ne-* 'nie dostawać dna (w trakcie brodzenia)'; *kežė̃ti*, twer. *kẽži* (liter. *kẽža*) 'marnieć, niknąć'; *merė̃ti, mẽri* 'smęcić się' P D 150_{33}. 212_{m18}; *minė̃ti, mìni* 'przypominać, wspominać', w P D także

'pamiętać' 80_4; *pelėti, pẽli* (i *pelėja*) 'pleśnieć' obok *pelýti, pelìja* 'id.'; *penėti, pẽni* 'karmić; tuczyć', w PD także 'żywić' 39_{45}. 126_{47}; *perėti, pẽri* 'siedzieć na jajkach, wysiadywać (pisklęta)', w PD refl. 'ląc się' 316_{15}; *ravėti, rãvi* 'pleć', w PD 'wypalać' 82_{40}; *regėti, rẽgi* 'widzieć', w PD także 'obaczyć' 366_{16}; *stebėti, stẽbi* 'patrzeć, przypatrywać się', refl. 'dziwić się', w PD 'dziwować się' 60_{30}. 63_{31}, 'zadziwować się' 10_{51}. 14_{34}; *tesėti, tẽsi* 'potrafić, sprostać, podołać; dotrzymywać słowa, obietnicy'; *tikėti, tìki* 'wierzyć; dowierzać, ufać', w PD 'mniemać' 63_{24}. 80_{11}, 'rozumieć' 23_8, 'wierzyć' 16_{26}. $30_{37\cdot41}$, refl. m. in. 'spodziewać się' 80_{11}. 81_4; *tupėti, tùpi* 'siedzieć (o ptakach)'; *turėti, tùri* 'mieć', w PD także 'trzymać' 26_{51} i 'musieć' 213_{34}.

§ **613**. Czasowniki o pierwiastku z samogłoską długą, dwugłoską lub połączeniem dwugłoskowym o intonacji cyrkumfleksowej, a więc i o przycisku ruchomym w praesens: *baisėtis, baĩsisi, baisėjosi* 'lękać się; brzydzić się', w PD 'bać się' 285_{14}, 'strachać się' 79_{38}; 'brzydzić się' 107_{14} : *baisùs* 'straszny', w PD 'straszliwy' 4_{19}. 13_{14}, 'srogi' 11_{13}. 10_{14}; dawne i dial. *baugėtis, baũgisi* 'lękać się', w PD 373_1 (*baugėjimas* 'postrach') : *baugùs*, w PD 'straszny' 10_{41}, 'straszliwy' 10_{51}; *biaurėtis, biaũrisi* 'brzydzić się' : *biaurùs* 'obrzydliwy, wstrętny'; *bodėtis, bõdisi* 'nie znosić; tęsknić', w PD 'brzydzić się' 102_{31}, 'odbywać, zbywać' 104_{21}. 585_{26}, 'tesknić sobie' 454_{21} : *bodùs* 'nudny, wstrętny', w PD 'mierziony' 314_{12}; *dėmėtis, dė̃misi* 'zapamiętać sobie; zaciekawić się' : *dėmė̃* 'znak, znamię'; *domėtis, dõmisi* 'interesować się' — odmianka czasownika *dėmėtis*, nie dość zresztą jasna; *drovėtis, drõvisi* 'krępować się, wstydzić się', w PD *drovėjimas* 'wstyd (panieński)' 475_6; *duksėtis, dùksisi* 'ufać wzgl. dufać' 40_{12}; *dūsėti, dū̃si* 'ciężko oddychać', w PD *at-si-dūsėti* lub *ata-dūsėtis* 'wzdychać' 317_{34}. 319_2. $320_{1\cdot3}$; *gailėti, gaĩli* lub refl. *gailėtis* 'żałować', w PD także 'pokutować' 12_4. 12_{40}. 36_{31}. 104_{33} obok dawnego *gailas* 'żałosny' 15_{34}, 'gniewliwy' 209_{33}, adv. *gaĩla* 'żal, szkoda'; dawne i dial. *gardėti, gar̃di* (lub *gardėja*) 'smakować', w PD 216_{41}. 510_1. 574_{50}; *gėrėtis, gė̃risi* 'zachwycać się', w PD 'kochać się' 41_{28}. 100_5, 'podobać' 291_{17} : *gė̃ris* 'dobroć; majętność'; *girdėti, gir̃di* 'słyszeć'; *glūdėti, glū̃di* 'tkwić gdzie w ukryciu'; *gobėtis, gõbisi* 'mieć ochotę na coś, pragnąć czegoś' obok *gõbis* 'chciwość'; dawne *godėtis, godisi* 'być łakomym' PD 109_{47}. 276_8 : *godùs* 'chciwy', w PD 'łakomy' 209_{38}; *gorėti, gõri* 'palić w gardle (o zgadze)' obok *gõrė* 'zgaga'; *grožėtis, grõžisi* 'zachwycać się', w PD 'kochać się' 291_{30}. 410_{27}. 620_6 : *grõžis* 'piękno'; *ilsėti(s), il̃si(si)* 'odpoczywać', w PD *at-ilsėtis* 'odpocząć, odpoczywać' 26_8. 31_1 : *ãt-ilsis* 'odpoczynek'; dawne *jautėti, jauti* lub *jautėja* 'czuć (czuwać)' PD 149_3; *kūvėtis, kū̃visi* 'wstydzić się', w PD *pri-kūvėtis* 'id.' 280_{14}; *laimėti laĩmi* 'mieć powodzenie; wygrywać' : *láimė* 'szczęście', *laimùs* 'urodzajny, plenny'; *lydėti, lỹdi* 'odprowadzać; wyprowadzać (zwłoki)'; *linkėti, liñki* 'życzyć, w PD 'radzić' 478_{42}. 514_{11}; *liūdėti, liū̃di* 'być smutnym; martwić się', w PD 'smęcić się' $550_{43\cdot44}$; dawne *meršėti* 'zapominać' PD 572_{25} obok *miršėti, miršėja* w dialekcie Kurschata; *peršėti, per̃ši* 'swędzić, palić, piec' obok *perštėti, per̃šti* 'id.'; *rūpėti, rū̃pi* : *kas*

taw rūpi 'co tobie do tego' PD 412_{44}. 413_{2}; *maž rūpi jiemus* 'mało dbają' ibidem 166_{17}; *šykštėti, šỹkšti* 'skąpić, sknerzyć', w PD 'ściskać' 126_{39} : *šykštùs* 'skąpy'; *šlykštėtis, šlỹkštisi* 'brzydzić się' : *šlykštùs* 'obrzydliwy, wstrętny'; *tylėti, tỹli* 'milczeć' obok *tilti, tỹla* 'przestawać wydawać głos, milknąć'; *viešėti, viẽši* 'być w gościnie, gościć' obok pl. *váišės* lub *viẽšės* 'przyjęcie dla gości'; *žėrėti, žẽri* 'lśnić, błyszczeć' obok *žer̃ti, žẽria, žẽrė* m. in. 'wygarniać żar z pieca'; *žiūrėti, žiū̃ri* 'patrzeć'.

§ **614.** Przedstawiliśmy wyżej podane czasowniki jako takie, które przy infinitivie na *-ėti* mają praesens na *-i*. W rzeczywistości praesens wykazuje nie tylko w dialektach, ale w i języku literackim chwiejność. Widać to było już z przytoczonych danych. Tak więc, czasownik *kósėti* posiada aż trojakie praesens : *kósi, kósti* i *kósėja*. Co się tyczy formy *kósti*, z końcówką *-ti*, to znamy ją także u innych czasowników, oznaczających dolegliwości cielesne : *niẽžti* obok *niežėti* 'świerzbieć', *per̃šti* obok *peršėti* 'swędzić'. Końcówka *-ti* charakteryzowała niegdyś formę 3. sing. praes. czasowników atematycznych, ale z biegiem czasu uległa morfologicznemu przewartościowaniu na *-t-i*, z *-i* jak w *sẽdi*, tak że *t* stało się częścią składową morfemu pierwiastkowego i wkroczyło nawet do infinitivu : *perštėti*. Na tym tle doszło do mieszania końcówek *-ti* i *-i* (§ 513). Czasowników mających 3. praes. to na *-i*, to na *-ėja* jest sporo; przytoczono wyżej m. in. *gãri* : *garėja, pẽli* : *pelėja*. Obecnie górę biorą formy dłuższe, związane zewnętrznie z infinitivem, a dzieje się to pod wpływem bardzo silnej grupy czasowników typu *akmenėti, akmenėja* 'kamienieć', o których mowa w §§ 619—624. W poszczególnych wypadkach zdarza się przecież, że to dawna forma na *-ėja* otrzymuje obocznik na *-i*; całkowicie pewnego przykładu na to zjawisko dostarcza zapożyczony z ruskiego говеть (говѣти) czasownik *gavėti* 'pościć' : ma on w dialektach oczekiwane a priori praesens *gavėja*, podczas gdy w języku literackim jest w użyciu wtórna forma *gãvi*. — Na tym nie koniec wahaniom w ukształtowaniu praesens omawianych czasowników. Odmiana *gaviù, gavì, gãvi* wyłoniła w poszczególnych dialektach nową wtórną odmianę *gaviù, gavì, gãvia*. Możliwe to było dlatego, że formę 1. sing. *gaviù* wolno było umieścić i w paradygmacie czasowników o osnowie praesens na *-ja-*, indoeur. *-i̯o-*, a więc typu *liečiù*, 3. os. *liẽčia* do *liẽsti* 'dotykać'. Rodzimymi litewskimi czasownikami, których praesens doznało takiego samego rozdwojenia, jak *gaviù*, są : *gedėti* 'nosić w sercu żałobę po kimś', który ma w języku literackim 3. praes. *gẽdi*, ale w dialektach i *gẽdžia*; *gélbėti* 'ratować' z formami 3. praes. liter. *gélbi* i dial. *gélbia*. — Wreszcie trzeba wspomnieć, że z formami 3. praes. na *-i* konkurują niekiedy formy na *-a*. Wystarczy tu trzech przykładów. Przytoczone dopiero co formy *gẽdi* i *gélbi* występują w dialektach także w ukształtowaniu *gẽda* i *gélba*; por. dalej *kẽža* obok twer. *kẽži*. Te formy na *-a*, o ile właśnie są wtórne, dorobiono do inf. *gedėti, gélbėti, kežėti* 'niknąć' według wzoru *kalbėti, kal̃ba* 'mówić'.

§ **615.** Sam typ czasowników z osnową infinitivu na *-ė-* i z osnową praesens

na -*i*- pochodzi z okresu bałtyckosłowiańskiego. Odpowiednie słowiańskie czasowniki tym jednak różnią się od litewskich, że wykazują *i* długie (*i* < *ī*). Z tym zastrzeżeniem przytoczyć tu można odpowiedniości : lit. *sėdėti, sėdi* : stsł. *sěděti, sěditъ*; *veizdėti, véizdi* : stsł. *viděti, viditъ*, pol. *widzieć* : *widzi*.

Czasowniki typu *pakylėti*

§ **616.** Czasowniki typu *pakylėti* 'podnieść trochę' są ciągle jeszcze żywotne. Oznaczają one czynność, która ma charakter duratywny, a przebieg niezbyt długi, która nie ma dokładnie wytkniętego początku i kresu i która nie daje jakiegoś wyraźnego wyniku. Znaczeniem czasownikom omawianego typu odpowiadają polskie w rodzaju *porobić*.

Czasowniki typu *pakylėti* mają we współczesnym języku literackim odmianę dwojaką: obok praesens na -*i* (w 3. osobie) jest też w użyciu praesens na -*ėja* : *pakỹli* i *pakylėja*.

Bardzo charakterystyczne jest dla tych czasowników ukształtowanie wokalizmu pierwiastkowego: 1. Jeżeli samogłoska lub dwugłoska zdolne są do alternacji, występują w postaci zredukowanej i wzdłużonej: *kélti, kẽlia* 'podnieść, podnosić' : *kìlsteléti* 'podnieść nieco na chwilę' : *pakylėti*; *veizdėti, véizdi* 'patrzeć; szukać' : *pavyzdỹs* 'przykład' : *pavyzdėti*, czasownik znany m. in. z Postylli Daukszy ze znaczeniami 'pojźrzeć' 15_{16}, 'wejźrzeć' 162_{41}; *áugti, áuga* 'rosnąć' : *ugdýti* 'chować, hodować, pielęgnować' : *ũgis* 'wzrost; pęd, latorośl' : *paūgėti* 'podrosnąć'; *piáuti, piáuna, pióvė* m. in. 'rznąć, żąć' : *piū̃klas* 'piła' : *papiūvėti* 'pożąć przez pewien czas'. — 2. Połączenie dwugłoskowe, podlegające alternacji, ma postać zredukowaną, ale już nie wzdłużoną : *žvel̃gti, žvel̃gia* 'spojrzeć, spoglądać' : *žvìlgtelėti* 'spojrzeć, zerknąć' : *pažvilgėti* w Postylli Daukszy 'pojźrzeć' 576_{46}, 'wejźrzeć' 162_{45}, z przedrostkiem *at*- 'oglądać się' 312_{12}. 380_{27}; *sliñkti, sleñka* 'sunąć się, iść powoli, pełzać' : *paslinkėtis* : *paslinkékis augszczéus* 'ascende superius' P D 338_{21}. — 3. Jeżeli samogłoska zgłoski pierwiastkowej normalnie jest krótka i nie podlega alternacji, wykazuje w czasownikach typu *pakylėti* zazwyczaj odpowiednik długi : *vèžti, vẽža* 'wieźć' : *pavėžėti* 'powieźć (kawałek drogi)'; *sùpti, sùpa* m. in. 'kolebać, kołysać' : *pasūpėti* 'pokołysać trochę'; podobnie jest z dwugłoskami: *eĩti, eĩna* 'iść' : *paėjėti* 'przejść (nieco drogi)'. — 4. Jeżeli samogłoska zgłoski pierwiastkowej jest normalnie długa i nie podlega alternacji, pozostaje jako taka także w czasownikach omawianego typu: *grėbti, grẽbia* 'grabić' : *pagrėbėti* 'pograbić trochę'; *slýsti, slýsta, slýdo* 'ślizgać się' : *paslydėti* 'pośliznąć się trochę'. Godne uwagi wyjątki : z Postylli Daukszy znamy czasownik *pajygėti* 'podrosnąć' 464_{30} — niewątpliwie jest on w związku etymologicznym z *jėgà* 'siła; energia'; od *šókti, šóka* 'skoczyć, skakać' jest we współczesnym języku literackim *pašokėti*, ale w dialekcie twereckim *pasišuokė́ė* 'podskoczyć', z dwugłoską *uo*.

Gdy zgłoska pierwiastkowa czasownika typu *pakylėti* zawiera samogłoskę długą, dwugłoskę lub połączenie dwugłoskowe, wykazuje ona pod przyciskiem zawsze intonację cyrkumfleksową, bez względu na intonację w czasowniku podstawowym.

Czasowniki typu *pakylėti* akcentowane są w infinitivie zawsze na zgłosce z przyrostkowym *ė*, podczas gdy w praesens akcentuacja jest dwojaka: czasowniki, które zawierają w zgłosce pierwiastkowej samogłoskę długą lub dwugłoskę wzgl. połączenie dwugłoskowe, mają w 3. os. przycisk na niej, natomiast czasowniki, w których zgłosce pierwiastkowej jest samogłoska krótka, wykazują przycisk na przedrostku *pa-* : *pakylėti*, 3. praes. *pakỹli*, ale *pamalėti*, 3. praes. *pàmali* 'pomleć' (do *málti*, *mãla* 'mleć'). Gdy praesens czasowników typu *pakylėti* występuje z zakończeniem *-ėja*, akcentowane jest jak infinitivus, tj. na zgłosce z przyrostkowym *ė* : *pakylėja*, *pamalėja*.

Przedrostek *pa-* czasowników typu *pa-kylėti* ma znaczenie zdrabniające, podobnie jak polskie *po-* w *po-robić*. Należy przy tym zaznaczyć, że omawiane czasowniki obchodzą się i bez przedrostka *pa-*, wówczas jednak daje się odczuć pewna różnica znaczeniowa. Czasowniki bez *pa-* albo wykazują słabszy odcień deminutywności, jak np. *kylėti*, albo też różnią się nieco pod względem znaczenia: *palūkėti* 'poczekać trochę', ale *lūkėti* 'oczekiwać, spodziewać się'.

§ **617.** Przykłady pochodzą prawie wyłącznie ze współczesnego języka literackiego i z Postylli Daukszy :

pabloškėti, *pablõški* lub *pabloškėja* : *blõkšti*, *blõškia* 'rzucić, rzucać; młócić żyto czy pszenicę, uderzając snopami o jakiś przedmiot'; *pabrydėti* : *brìsti*, *breñda* 'brnąć, brodzić'; *pačiuožėti* : *čiuõžti*, *čiuõžia* 'ślizgać się (na nartach)'; *pagynėti* 'pognać nieco' (por. też *pagynėti* 'skończyć, dokończyć, dokonać', już w P D 200_{28}. 550_{35}. 271_{27}. 577_{43}, gdzie przedrostek *pa-* wyraża dokonanie czynności) : *giñti*, *gẽna*, *gìnė* 'gnać, pędzić'; *pagrėbėti* : *grė̃bti*, *grė̃bia*, o czym wyżej; *paėjėti* : *eĩti*, o czym wyżej; *pajygėti* : *jėgà*, o czym wyżej; *pajojėti* 'pojechać nieco konno' : *jóti*, *jója* 'jechać konno'; *pakylėti* 'podnieść' P D 316_3. 319_3 : *kélti*, *kẽlia*; *pakintėti*, w P D 'mieć cierpliwość' 359_8. 360_{27}, z przedrostkiem *pa-* 'ucierpieć (trochę)' : *kentėti*, *keñčia* 'cierpieć'; *pakopėti* 'wleźć nieco wyżej (po drabinie)' : *kópti*, *kópia* 'włazić, wspinać się (na drzewo, na górę)'; *pakrypėti* 'pochylić się, zboczyć nieco' : *krỹpti*, *krỹpsta* 'przechylać się na bok, skierowywać się ku czemu; zmieniać się'; *pakūlėti* 'pomłócić nieco' : *kùlti*, *kùlia*, *kūlė* 'młócić'; *palėkėti* 'polecieć, pofrunąć nieco' : *lė̃kti*, *lė̃kia*, *lė̃kė* 'lecieć, fruwać'; *palypėti* 'wleźć nieco wyżej' : *lìpti*, *lìpa* 'wleźć, włazić, wspinać się, wdrapywać się'; *palytėti* 'dotknąć (się)', P D 73_{12}. 74_{47}. 100_{48} : *liẽsti*, *liẽčia* 'ruszać, dotykać'; *palūkėti*, w P D 'poczekać, poczkać' 173_{14}. 361_{11}. 500_{13}, 'potrwać' 148_{35} : *láukti*, *láukia* 'czekać'; *pamalėti*, *pàmali* : *málti*, o czym wyżej; *pamėtėti* 'podrzucić nieco (bliżej)' : *mèsti*, *mẽta* 'rzucić, rzucać'; *pamezgėti* *pàmezgi* 'powiązać (szydełkiem) jeszcze jakąś większą rzecz (np. rękawice)' : *mègzti*, *mẽzga*; *pamygėti* 'podrzemać, pospać' : *miegóti*, *miẽga*

'spać': *mìgti, miñga* 'zacząć drzemać, spać'; *pamynė́ti* 'pomiędlić nieco (len)' : *mìnti, mìna, mýnė* 'deptać, cisnąć, ściskać'; *papiovė́ti* 'przez pewien czas pożąć (żyto), popiłować (drwa)', w tym samym znaczeniu także *papiū́vėti* : *piáuti, piáuna*; *papliū́pėti* : *pliùpti, plium̃pa* 'mocno lać się, ciec, lunąć'; *papū́tėti* : *pū̃sti, pùčia, pū̃tė* 'wiać, dąć'; *pasėkė́ti* 'iść nieco w ślad' : *sèkti, sẽka* 'iść w ślad; śledzić'; *pasirgė́ti* w P D 'pilnować' 106_6, refl. 'wystrzegać się' 301_{18} : *sérgėti, sérgi* (dawniej *sergt* P D 121_{28}) 'strzec'; dial. *pasišuokė́ti* : *šókti*, o czym wyżej; *pasiū́vėti* 'poszyć nieco dłużej' : *siū́ti, siùva, siùvo* 'szyć'; *paskrydė́ti* 'pofrunąć nieco dalej' : *skrìsti, skreñda* 'lecieć, fruwać'; *paslydė́ti* : *slýsti*, o czym wyżej; dawne *paslinkė́tis* : *sliñkti*, o czym wyżej; *pastū́mėti* 'popchnąć lub odepchnąć nieco' : *stùmti, stùmia, stū̃mė* 'pchać; pędzić, gnać'; *pasū́pėti* : *sùpti*, o czym wyżej; *pasvyrė́ti* : *svìrti, svỹra, svìro* 'chylić się, pochylać się, przechylać się'; *patalkė́ti* 'nieco pomóc w pracy zbiorowej (głównie na polu)' obok *tel̃kti, tel̃kia* 'gromadzić; spraszać do pracy zbiorowej' : *talkà* 'dobrowolny udział w pracy na rzecz któregokolwiek z gospodarzy jedynie za poczęstunek, tłoka', także 'uczestnicy takiej pracy'; *patrynė́ti* : *trìnti, trìna, trýnė* 'trzeć, nacierać'; *patrū́kėti* 'nieco pociągnąć' : *tráukti* 'ciągnąć'; *patū́rėti*, także *tū́rėti, tū̃ri* 'potrzymać lub trzymać' : *turė́ti* 'mieć; trzymać'; *paū́gėti* : *áugti*, wyżej; *pavėžė́ti* : *vèžti*, o czym wyżej; *pavyjė́ti* 'pognać, przegnać nieco (np. kury z ogrodu warzywnego)' : *výti, vẽja, vìjo* 'gnać, gonić' — w dialekcie twereckim odpowiedni czasownik ma formę *pavykė́ti* (*pavīkė́ć*), co wymaga jeszcze szczegółowych badań; *pavyzdė́ti* : *veizdė́ti, véizdi*, o czym wyżej; *pažygė́ti*, w P D ze znaczeniem 'postąpić (tj. kilka kroków uczynić)' obok *žeñgti, žeñgia* 'stąpać; kroczyć; wstępować' — wzajemny stosunek między pierwiastkami **ženg-* : **žyg-* pozostaje ciągle jeszcze niejasny; *pažvilgė́ti* : *žvel̃gti*, o czym mowa była już wyżej.

§ 618. Dotychczasowe badania nad pochodzeniem czasowników typu *pakylė́ti* wzgl. *kylė́ti* nie dały jako tako pewnych wyników. Zdaje się, że nasze czasowniki typu *kylė́ti* to nic innego, jak iterativa, głównie w stosunku do czasowników inchoatywnych typu *kìlti, kỹla* z **ki-n-la, kìlo* 'zacząć się podnosić'. Wzdłużenie samogłoski pierwiastkowej bywa wykładnikiem znaczenia iteratywnego i w grupie językowej słowiańskiej: stsł. *pri-čisti, -čьtą* 'adnumerare' : iter. *pri-čitati*; stsł. *vъz-bъ(d)nąti* 'expergefieri' : csł. iter. *vъz-by-dati*. W ten sposób wypadałoby stwierdzić, że inchoativa typu *kìlti* posłużyły za podstawę nie tylko dla czasowników momentalnych, jak *kìlstelėti* (§ § 630—634), lecz także dla naszych czasowników iteratywnych. Rzecz prosta, litewskich czasowników typu (*pa-*)*kylė́ti* nie można stawiać na równi ze słowiańskimi, jak *pri-čitati, -ają, vъz-bydati, -bydają* : różni obie grupy czasowników ukształtowanie osnowy i odmiana. Inna rzecz, że w językach słowiańskich są pozostałości po zupełnie różnej odmianie czasowników iteratywnych. W zabytkach starosłowiańskich obok infinitivu *naricati* 'appellare, nominare, vocare' mamy jako praesens nie tylko *naricają*, ale i *naričą, -ričesi*. Otóż, forma

naričą ma się do *reką* mniej więcej tak, jak *pakyliù* do *keliù*. To, że *naričą* posiada w odmianie osnowę na indoeur. *-i̯o-* : *-i̯e-*, a *pakyliù* osnowę na *-ī-*, nie ma zasadniczego znaczenia, gdyż taką wymianę osnów wykazuje w językach słowiańskich niekiedy ten sam czasownik : ros. хочу, хочеш, хочет : хотим, хотят.

Czasowniki na *-ėti*, *-ėja*

§ **619.** Czasowniki te rozpadają się na dwie grupy; są to z jednej strony denominativa, z drugiej zaś deverbativa.

Czasowniki denominatywnego pochodzenia mają za podstawę albo przymiotniki, albo rzeczowniki; przeważa grupa pierwsza. Czasowniki przymiotnikowego pochodzenia znaczą 'stawać się jakimś, nabierać jakiejś cechy, wyrażanej odpowiednim przymiotnikiem': *riebě́ti* 'tłuścieć' : *riebùs* 'tłusty'. Czasowniki rzeczownikowego pochodzenia mają po części to samo zasadnicze znaczenie: *kaulě́ti* 'kostnieć' : *káulas* 'kość', po części jednak są to factitiva : *duobě́ti* 'robić dołki' : *duobě̃* 'zagłębienie, dół, dołek itp.'. Co się znów tyczy czasowników dewerbatywnych na *-ėti*, *-ėja*, to zazwyczaj bywają one wariantami czasowników należących do innych grup czasownikowych; tak np., *skéldėti*, *skéldėja* 'pękać, rozpadać się (o kamieniu, ziemi)' kontynuuje dawny czasownik *skéldėti*, *skéldi* lub *skélda*.

Czasowniki na *-ėti*, *-ėja* denominatywnego pochodzenia akcentowane są zazwyczaj na zgłosce z przyrostkowym *ė*, podczas gdy deverbativa zachowują zazwyczaj akcentuację czasownika podstawowego : przytoczone wyżej *skéldėti*, *-ėja* występuje z przyciskiem w tym samym miejscu, co czasownik podstawowy *skéldėti*, *skéldi* wzgl. *skélda*. Szczegóły poznamy z poniższego przedstawienia.

Grupa czasowników na *-ėti*, *-ėja* jest we współczesnym litewskim języku literackim znaczna, co więcej, grupa ta ciągle wzrasta, a to wskutek tego, że wciąga w siebie coraz nowe czasowniki, należące do innych grup. Siłę przyciągającą czasowników na *-ėti*, *-ėja*, *-ėjo* stanowi ich bardzo przejrzysta budowa.

§ **620.** Czasowniki na *-ėti*, *-ėja*, urobione od przymiotników o osnowach na indoeur. *-o-*, *-i̯o-* i *-u-* : *baltě́ti*, *baltě́ja*, *baltě́jo* 'bieleć' : *báltas* 'biały'; *geltoně́ti* : *geltónas* 'żółty'; *juodě́ti* : *júodas* 'czarny'; *raudoně́ti* : *raudónas* 'czerwony'; *jauně́ti* : *jáunas* 'młody'; *seně́ti* : *sẽnas* 'stary'; *gerě́ti* : *gẽras* 'dobry' ; *blogě́ti* : *blõgas* 'kiepski, marny (o powietrzu); chudy (o koniu); słaby (o chorym, o sercu)'; *drūtě́ti* : *drū̃tas* 'gruby, mocny'; *liesě́ti* : *líesas* 'chudy'; *sveikě́ti* : *sveĩkas* 'zdrowy'; *silpně́ti* : *sil̃pnas* 'słaby'; *didě́ti* : *dìdis* 'duży, wielki'; *mažě́ti* : *mãžas* 'mały'; *kietě́ti* : *kíetas* 'twardy' ; *miklě́ti* 'twardzieć', z *į-* : *įmiklėję̨s* 'zatwardziały' P D 99_{38} : *mìklas* 'twardy (np. o drzewie)'; *minkště́ti* : *mìnkštas* 'miękki'; *saldě́ti* : *saldùs* 'słodki'; *rūgště́ti* : *rūgštùs* 'kwaśny' itd.

Wszystkie przedstawione wyżej czasowniki to intransitiva. Konkurują z nimi wyrażenia typu *gerỹn* (dial. *geriñ*) *eĩna* 'staje się lepszy, idzie ku do-

bremu'. Rozdział funkcyj wydaje się być taki: wyrażenia, jak *gerỹn eĩna*, są w użyciu wtedy, gdy czynność, o jakiej mowa, trzeba wyrazić jako odbywającą się właśnie teraz, w czasie teraźniejszym, natomiast czasowniki na *-ėti*, *-ėja* mają zastosowanie raczej wtedy, gdy trzeba wyrazić, że odpowiednia czynność już się odbywała, pozostawiając następstwa. Ten rozdział funkcyj stoi zapewne w związku z faktem, że wyrażenia typu *gerỹn eĩna*, jako analityczne, zdolne są do bardziej plastycznego wyrażenia czynności, aniżeli syntetyczne formacje czasownikowe na *-ėti*, *-ėja*, a o plastyczność wyrażenia chodzi właśnie wtedy, gdy się czynność przedstawia w czasie teraźniejszym.

§ **621**. Czasowniki na *-ėti*, *-ėja*, pochodzące od rzeczowników o jakiejkolwiek osnowie:

Ze znaczeniem 'stawać się tym, co wyraża rzeczownik podstawowy': *akmenė̃ti*, *akmenė̃ja*, *akmenė̃jo* 'kamienieć' : *akmuõ*, *akmeñs* 'kamień'; *geležė̃ti* 'naciągnąć żelaza; stawać się twardym, mocnym jak żelazo' : *geležìs*, *-iẽs* 'żelazo'; *kerė̃ti* 'rozkorzenić się, rozkrzewić się' : *kẽras* 'pień, karcz, krzak'; *kérpėti* 'pokrywać się mchem, omszeć' : *kérpė* 'mech krótki na drzewie, kamieniu, dachu'; *liemenė̃ti* 'wyrastać w łodygę' : *liemuõ*, *-eñs* m. in. 'łodyga'; *pelenė̃ti* 'zmieniać się w popiół' : pl. *pelenaĩ* 'popiół'; *iš-protė̃ti* 'stracić rozum' : *prõtas* 'rozum' — czasownik *iš-protė̃ti* to skrót wyrażenia *iš-eĩti iš prõto*; *pūslė̃ti* 'pokrywać się pęcherzami' : *pūslė̃* 'pęcherz'; *šunė̃ti* 'schodzić na psy' : *šuõ*, *šuñs* wzgl. *šuniẽs* 'pies'; — *iš-gudė̃ti* 'przejmować właściwości białoruskie, ruszczyć się' : *gùdas* 'nie-Litwin, Białorusin; szlachcic'; *iš-lenkė̃ti* 'przejmować właściwości polskie, polszczyć się' : *lénkas* 'Polak' ; *iš-*, *su-davatkė̃ti* 'stawać się dewotką' : *davatkà* 'dewotka';

ze znaczeniem 'robić to, co wyraża rzeczownik podstawowy' : *áuklėti*, *áuklėja* 'wychowywać' : *áuklė* 'niańka'; *čiūlė̃ti* 'robić kulki, gałki; długo gryźć' : *čiūlė̃* 'kulka, gałka'; *duobė̃ti* 'robić dołki (o koniu, który podziurawił klepisko)' : *duobė̃*; *gerklė̃ti* 'krzyczeć na całe gardło' : *gerklė̃* 'gardło'; *iš-si-kiaulė̃ti* 'wyświnić się (tj. oczyścić się pod względem zewnętrznym)' : *kiaũlė* 'świnia'; *kuokinė̃ti* 'być na zabawie wieczornej, zwanej *kuokìnė*'; *nuodėmėti* 'grzeszyć', w P D 94_{17}. 547_{45} : *nuodėmė* 'grzech'; *seilė̃ti* 'ślinić (się) (jak np. krowa w chorobie)' : *seilė̃* 'ślina'; *siūlė̃ti*, z *at-* 'obszyć, obszywać' : *siūlė̃* 'szew'; *su-skylė̃ti*, *-skylė̃jo* 'podziurawić (kulami)' : *skylė̃* 'dziura, otwór'; *žymė̃ti* 'robić znak', w P D 'naznaczyć' 619_{19}, 'notować' 130_{30}, z *už(u)-* 'zapieczętować' 9_{48}. $_{51}$. 10_{1}. 443_{54} : *žymė̃* 'znak'.

§ **622**. Czasowniki dewerbatywne. Po części chodzi tu o czasowniki, których analiza morfologiczna nie została dotąd dokonana w sposób pewny. Mamy więc na myśli m. in. takie czasowniki: *akė̃ti*, *akė̃ja* 'bronować' (skąd pl. *akė̃čios* 'brona') — od pierwiastka **ak-* 'ostrzyć', tego samego, co w *akmuõ*, *-eñs* 'kamień' i *velė̃ti*, *velė̃ja* 'prać, bijąc pralnikiem (kijanką)'.

Godny uwagi jest czasownik *dáužėti*, *dáužėja* 'pękać, rozpadać się'; jest

to mianowicie intransitivum w stosunku do transitivum *daũžti, daũžia* 'tłuc, bić, uderzyć'.

Wśród czasowników na *-ėti, -ėja* dewerbatywnego pochodzenia zdarzają się niekiedy iterativa. Za pewne przykłady uważać wolno występujące w Postylli Daukszy czasowniki: *į-bangėti* : *pilni ir imbągêię wissokio neteisúmo* 'pełni są wszelakiej nieprawości' 280_{17} : *į-biñgti, -biñgsta, -biñgo* 'zamóc się (o chorobie)'; *tyrė̃ti, tyrė̃ja* 'badać' 261_{11}, 'wywiedzieć się' 61_{20} : *tìrti, tìria, týrė* 'badać', w P D z *pri-* 'doświadczyć' 212_{43}. 397_{45}.

§ **623.** Ilość czasowników na *-ėti, -ėja* powiększyła się przez to, że upodobniły się do nich niektóre czasowniki mające praesens o innej budowie. Wtórne praesens na *-ėja* przybrały mianowicie te czasowniki na *-ėti*, których praesens miało lub ma jeszcze osnowę na *-i-* lub *-a-*. Przytoczymy tu przykłady: *kréitėti, kréitėja* obok *kréiti* i *kréita* 'być niezadowolonym, szukać zaczepki, złościć się, chować złość'; *at-si-péikėti, -péikėja* obok *-péiki* 'przyjść, przychodzić do siebie'; *pelė̃ti, pelė̃ja* obok *pẽli* lub *pẽla* 'pleśnieć' — osnowa infinitivu **pelė-ti* powtarza się w rzeczowniku pl. *pelė̃siai* 'pleśń' oraz w przymiotniku *pelė̃kas* 'koloru myszy, myszaty'; *siáutėti, siáutėja* obok *siáuti* 'swawolić, dokazywać, szaleć'; *skéldėti, skéldėja* obok *skéldi* i *skélda* 'pękać, rozpadać się (np. o ziemi)'; *sverdė̃ti, sverdė̃ja* obok *sver̃di, sver̃da,* także *svérdėti* itd. 'chwiać się, słaniać się'.

Znaczny wzrost ilości czasowników na *-ėti, -ėja* nastąpił we współczesnym języku literackim przez to, że formy praesens na *-ėja* i praeteritum na *-ėjo* przybierają w coraz szerszym zakresie czasowniki o znaczeniu momentalnym na *-tel-ėti* : *bárkštelėti, bárkštelėja* obok będącego jeszcze w użyciu *bárkštelia, bárkštelėjo* 'stuknąć'; *társtelėti, társtelėja* obok *társtelia, társtelėjo* 'przemówić króciutko' itd.

§ **624.** Litewskie czasowniki na *-ėti, -ėja* datują się z okresu bałtycko-słowiańskiego. Mają one odpowiedniki z jednej strony w języku łotewskim, z drugiej zaś w językach słowiańskich. Odpowiedniości litewsko-łotewskie bywają nieraz dokładne: *áuklėti* : łot. *auklēt* 'niańczyć', *žymė̃ti* : *zīmēt* 'znaczyć' itd. Co się znów tyczy języków słowiańskich, to tu zakres użycia czasowników na *-ěti, -ěją* jest ten sam, co bałtyckich na *-ėti, -ėja*: stsł. *cělěti* 'wracać do zdrowia' : *cělъ* 'cały, zdrowy'; stsł. *uměti*, pol. *umieć* : *umъ*, stpol. *um*, dziś *roz-um* itd.

Czasowniki na *-sėti* (*-šėti*)

§ **625.** Czasowniki na *-sėti*, 3. praes. na *-si* pochodzą zazwyczaj od pierwiastków onomatopeicznych; niektóre czasowniki o tej budowie zawierają jednak pierwiastki normalne, nieonomatopeiczne. Jakiegokolwiek są pochodzenia, mają znaczenie w zasadzie to samo: oznaczają głosy, jakie wydaje człowiek i w ogóle przyroda, oraz ruchy pochodzące z tego samego źródła. Czynność, którą oznaczają czasowniki na *-sėti*, ma to do siebie, że się powtarzą

w drobnych odstępach czasu; jest to zawsze czynność mało ważna. Do przekładu na język polski nadają się często bardzo dobrze czasowniki częstotliwe na *-ywać, -iwać* z przedrostkiem *po-* : *čepsėti* i *čiaupsėti* 'pomlaskiwać'.

Przyrostek czasowników, o których tu mowa, ma z reguły spółgłoskę *s*. W pozycji po *k* zamiast *s* może występować jednak *š*. Czasowniki z tą spółgłoską przedstawiono niżej w osobnej grupie.

Odmiana czasowników na *-sėti* (*-šėti*) jest defektywna. W odmianie osobowej występuje zazwyczaj tylko forma 3. osoby.

W formach podprzyciskowych samogłoski pierwiastkowe *a*, *e* mają brzmienie krótkie, podobnie jak *i*, *u*; poza tym panuje całkowicie intonacja akutowa.

Czasowniki na *-sėti* wzgl. *-šėti* cieszą się w języku litewskim, zarówno w języku literackim jak w dialektach, pełnią żywotności. Jest ich bardzo wiele; poniżej dajemy tylko ich wybór.

§ **626.** Czasowniki na *-sėti*, oznaczające głosy: *bubsėti, bùbsi* — oddaje się głos, jaki daje młócenie w pojedynkę; *cieksėti, cíeksi* i *ciepsėti* (*ciepsėti*), *ciepsi* 'popiskiwać (o pisklętach)'; *ciksėti, cìksi* 'cykać (o zegarze, zegarku)'; *čepsėti, čèpsi* i *čiaupsėti, čiáupsi* 'mlaskać przy jedzeniu, jeść poruszając wargami, pomlaskiwać'; *girgsėti, gìrgsi* obok *kirksėti, kìrksi* 'gęgać powoli i z przestankami, pogęgiwać'; *karksėti, kárksi* 'krakać'; *kiksėti, kìksi* 'chwilami chichotać', także 'pokaszliwać' obok *kikénti* 'chichotać'; *klyksėti, klýksi* 'pokrzykiwać' obok *klỹkti, klỹkia* 'krzyczeć, wołać, wrzeszczeć'; *kniauksėti, kniáuksi* 'pomiaukiwać' obok *kniaũkti, kniaũkia* 'miauczeć'; *kriepsėti, kríepsi* 'pokwakiwać (o kaczkach)'; *kriuksėti, kriùksi* 'pochrząkiwać (o świniach)'; *kvaksėti, kvàksi* 'kwokać'; *miksėti, mìksi* 'jąkać się' obok *miknóti* 'id.'; *papsėti, pàpsi* 'cmokać fajkę', dial. 'burczeć z niezadowolenia'; *piepsėti, píepsi* 'wołać cieniutkim głosem (o kurczątkach, kaczątkach)'; *pliupsėti, pliùpsi* 'bulgotać (o gotującej się wodzie)'; *skrebsėti, skrèbsi* 'chrobotać'; *spragsėti, spràgsi* 'potrzaskiwać (o palącym się drzewie jodłowym)'; *taksėti, tàksi* 'bić (o sercu); cykać (o zegarze, zegarku)' i *tvaksėti, tvàksi* 'bić (o pulsie); cykać'; *tiksėti, tìksi* 'cykać (o zegarze, zegarku)' obok *ciksėti*, wyżej; *upsėti, ùpsi* — taki głos ma wydawać ptak bąk; *žagsėti, žàgsi* 'czkać' (por. *žagulỹs* 'czkawka'); *žliugsėti, žliùgsi* 'chlupać (o wodzie w butach)'; — osobno należy podać czasowniki, za pomocą których charakteryzuje się pogardliwie mowę w poszczególnych okolicach Litwy: *cieksėti, cíeksi* lub *ciksėti, cìksi* 'wymawiać spółgłoskę *ć* (*c*) zamiast *t́* palatalnego' (jak np. w *cíek* 'tyle' lub *cìk* 'tylko' w dialekcie twereckim); *kapsėti, kàpsi* 'wymawiać *kàp* zamiast *kaĩp* 'jak', w zachodnio-auksztajckim dialekcie, m. in. w powiatach Vilkaviškis i Marijampolė (Kapsukas).

§ **627.** Czasowniki na *-sėti*, oznaczające ruchy w szerokim znaczeniu tego słowa: *blinksėti, blìnksi* 'chybotać się' : *blìnkčioti* 'ciskać'; *dygsėti, dýgsi* 'chwilami kłuć' : *díegti, díegia* m. in. 'kłuć'; *dilgsėti, dìlgsi* 'kłuć niczym igłą'; *dingsėti, dìngsi* 'tkwić, chodzić po głowie'; *dribsėti, drìbsi* 'zwisać i trząść

się'; *džiùbsėti, džiùbsi* m. in. 'biec lekkim truchcikiem'; *linksėti, liñksi* 'kłaniać się; kiwać (głową)' : *leñkti, leñkia* 'chylić, giąć'; *liumpsėti, liùmpsi* 'trząść się, kołysać się (o bagnie)'; *liuoksėti, liúoksi* 'biec w podskokach (o psie); skakać (o wiewiórce)'; *mirgsėti, mìrgsi* 'mrugać'; *siurbsėti, siùrbsi* 'wolno popijać' : *siuřbti, siuřbia* 'pić cedząc przez wargi, siorbać'; *spingsėti, spìngsi* 'słabo świecić'; *striuoksėti, striúoksi* 'skakać, jak baranki na pastwisku albo jak spętany koń tamże'; *šliuksėti, šliùksi* 'ciurkiem ciec; chlupać; chlipać'; *trepsėti, trèpsi* 'dreptać, przytupywać' obok np. *trepénti* 'deptać; biec drepcąc'; *tvyksėti, tvýksi* 'pobłyskiwać (o błyskawicy)' z **tvysk-sėti* obok *tviẽksti, tviẽskia* 'mocno świecić, błyskać'; *tvinksėti, tvìnksi* 'bić' (o sercu); pulsować, tętnić'; *vepsėti, vèpsi* 'poruszać wargami: cicho mówić; paplać' : *vẽpti, vẽpia* 'rozwierać wargi, rozdziawiać gębę'; *virbsėti, vìrbsi* 'drgać; roić się, poruszać się jak rój'; *žlebsėti, žlèbsi* 'jeść głośno, mlaskając'; *žvilgsėti, žvìlgsi* 'zazierać, spoglądać; zerkać' : *žvel̃gti, žvel̃gia* 'patrzeć'.

§ **628.** Zaznaczono już na początku tego rozdziału, że czasowniki na *-sėti* mogą mieć zamiast *s* spółgłoskę *š* i że bywa tak po spółgłosce *k*. Oto przykłady:

čiaukšėti, čiáukši 'szczebiotać; szczekać (o szczenięciu); szczękać zębami (o wilku); paplać'; *činkšėti, čìnkši* 'dzwonić (kluczami itp.)' obok *činksėti*; *grikšėti, grìkši* 'zgrzytać'; *kaukšėti, káukši* 'dzwonić (o podkówkach)'; *krenkšėti, krénkši* 'mówić ochrypłym głosem, chrypieć' obok *krenksėti*; *paukšėti, páukši* 'trzeszczeć, jak trzeszczą np. kości'; *pikšėti, pìkši* 'trzeszczeć (o stawach w palcach)' i *pykšėti, pýkši* 'trzeszczeć, trzaskać, jak drzewa od mrozu'; *plekšėti, plèkši* 'pluskać, plaskać, klaskać'; *pliaukšėti, pliáukši* 'pluskać; klaskać; trzaskać batem'; *pokšėti, pókši* 'stukać; trzaskać (o drzewach od mrozu)'; *šepšėti, šèpši* 'szeptać'; *taukšėti, táukši* 'postukiwać'; *tekšėti, tèkši* 'klepać po ramieniu; pluskać (się)'; *triaukšėti, triáukši* 'chrupać, miażdżyć'; — *čiurkšėti, čiùrkši* 'chlupać'; *kriaukšėti, kriáukši* 'krztusić się; ciężko pokasływać; chrupać orzechy'.

§ **629.** Sprawa pochodzenia czasowników na *-sėti* jest jednym z otwartych zagadnień gramatyki porównawczo-historycznej języka litewskiego. Jest ona dość skomplikowana.

Zacznijmy od elementu spółgłoskowego przyrostka. Genetycznie mamy tu do czynienia tylko ze spółgłoską *s*. Spółgłoska *š* wystąpiła zamiast *s* najpierw w tych czasownikach, których pierwiastek kończył się grupą *-šk-*; ta właśnie grupa w połączeniu z następującym przyrostkowym *s* dawała w języku litewskim *kš*: *-šk-s-* > *-kš-s-* > *-kšš-* > *-kš-*. Słuszność tego ujęcia wynika z następujących zestawień: *čiauškėti, čiáuška* : *čiaukšėti* z **čiaušk-sėti*; *kauškėti, káuška* : *kaukšėti*; *pauškėti, páuška* : *paukšėti*; *pyškėti, pýška* : *pykšėti*; *pleškėti, plẽška* : *plekšėti*; *pliauškėti, pliáuška*, pol. *pluskać* : *pliaukšėti*; *poškėti, póška* : *pokšėti*; *tauškėti, táuška* : *taukšėti*; *teškėti, tẽška* : *tekšėti*; *čiuřkšti, čiuřškia* : *čiurkšėti*. Trzeba się jednak liczyć i z tym, że w poszczególnych wypadkach, gdy mianowicie czasownik podstawowy nie posiadał pierwiastka, zakończonego grupą

-šk-, przyrostek ze spółgłoską *š* ustalał się analogicznie. Zwróćmy uwagę na to, że niektóre czasowniki występują w dwu formach, na *-šėti* i *-sėti* : *činkšėti* : *činksėti*, *krenkšėti* : *krenksėti*. Czasownikom tym brak czasowników podstawowych z *-šk-*, czyli że oryginalna forma miała spółgłoskę *s* : *činksėti*, *krenksėti*. W obocznikach *činkšėti*, *krenkšėti* spółgłoska *š* jest więc pochodzenia analogicznego.

Wielka masa litewskich czasowników na *-sėti* wyrosła niewątpliwie ze skromnych początków. Zachodzi pytanie, w jaki sposób szerzyły się te czasowniki. Otóż, zagadnienie to rozstrzyga w pewnej przynajmniej mierze okoliczność, że niektóre z czasowników na *-sėti* są wariantami czasowników na *-ėti*, z formami 3 praes. m. in. na *-i* : *girgėti*, *gìrga* 'gęgać' : *girgsėti*; *skrebėti*, *skrẽba* 'wydawać głos głuchy jak wyschnięty kożuch' : *skrebsėti*; *dingėti*, *dìngi* 'zdawać się' : *dingsėti*; *mirgėti*, *mìrga* 'świecić światłem migocącym, mienić się' : *mirgsėti*; *linkėti*, *liñki* 'kłaniać się, życzyć' : *linksėti*; *spingėti*, *spìngi* 'słabo świecić' : *spingsėti*; *spragėti*, *sprãga* 'trzaskać, pękać' : *spragsėti*; *virbėti*, *vìrba* 'drgać, ruszać się' : *virbsėti*. Nie ulega więc wątpliwości, że pewna ilość czasowników na *-sėti* powstała z przekształcenia czasowników na *-ėti*. W podobny sposób zaistniała według wszelkiego prawdopodobieństwa grupa czasowników na *-soti*, mianowicie z przekształcenia czasowników na *-oti*, § 577. Dalsze rozszerzanie się grupy czasowników na *-sėti* (*-šėti*) należy przypisać wszelakiego rodzaju procesom kontaminacyjnym wzgl. działaniu analogii — tak samo, jak rozszerzanie się grupy czasowników na *-soti* (*-šoti*).

Zdaje się, że między czasownikami na *-sėti* i *-soti* jest i związek genetyczny. Na myśl o tym naprowadza już sam fakt, że niektóre czasowniki na *-sėti* mają obok siebie formacje na *-soti*; por. *mirksėti* 'przymykać się (o oczach), mrużyć się; gasnąć (o świetle)' : *mirksóti* 'mieć na pół przymknięte oczy'; *tvyksėti* 'błyskać' : *tvyksóti* 'błyszczeć'. Sprawę ewentualnego związku genetycznego między czasownikami na *-sėti* i *-soti* należy jednak jeszcze zbadać bardziej gruntownie, niż jest to możliwe w tym miejscu.

Czasowniki na *-telėti*

§ **630.** Będziemy tu mieć do czynienia z czasownikami, które występują w ukształtowaniu różnorodnym. W samym języku literackim infinitivus kończy się wprawdzie jednostajnie na *-telėti*, a praeteritum na *-telėjo*, lecz co do ukształtowania praesens istnieje zastanawiające wahanie : z formą na *-telėja* konkuruje forma na *-telia*, choć jest ona rzadziej używana : *bárkštelėti*, *bárkštelėja* lub *bárkštelia*, *bárkštelėjo* 'stuknąć'. Nie dość na tym. W dawnych tekstach i dialektach przyrostek miewa zamiast *l* spółgłoskę *r*, brzmi więc *-terėti*; tak jest m. in. w Postylli Daukszy oraz w dialekcie miejscowości Dusetos, pow. Zarasai : *žvilgterėti* 'pojrzeć' PD 335_{44}, *bárkšterėti* w Dusetos. W dialektach są jeszcze inne warianty. Tak więc, w dialekcie twereckim

infinitivus ma krótszą formę na *-telč* z **-telti*, praesens zaś formę na *-telna* : *bárkštelč*, *bárkštelna*.

Przyrostek *-telėti* wzgl. *-telti* dochodzi wprost do morfemu podstawowego, z reguły do pierwiastka czasownikowego, ale niekiedy między morfemem podstawowym a przyrostkiem zjawia się element *s* : *kélti* 'podnieść' : *kìlstelėti* 'podnieść (się) na chwilę'; *šìlti* 'ogrzać się' : *šìlstelėti* 'trochę się zagrzać'; *tar̃ti*, dial. *tárti* 'mówić' : *társtelėti* 'przemówić króciutko'. Por. jeszcze *blìkstelėti* lub *blýkstelėti* 'błysnąć słabiej lub mocniej' obok *blìkčioti* 'pobłyskiwać'.

Zgłoska pierwiastkowa naszych czasowników zawiera samogłoskę genetycznie krótką lub długą, dyftong lub połączenie dyftongiczne. Gdy pierwiastek czasownika podstawowego posiada wokalizm podlegający alternacji, wokalizm ten występuje normalnie na stopie redukcji : *kélti* : *kìlstelėti*; *žvel̃gti*, *žvel̃gia* 'spoglądać' : *žvìlgtelėti*. Samogłoski *a*, *e* występują zawsze w brzmieniu krótkim *à*, *è* : *bàstelėti* 'kolnąć', *mèstelėti* 'rzucić nieco'. — Nasze czasowniki nie zdarzają się nigdy w złożeniu, tzn. nie przybierają przedrostka.

Czasowniki na *-telėti* posiadają przycisk stale na zgłosce pierwszej, tj. na morfemie podstawowym. W dialekcie twereckim ta zgłoska pierwsza wykazuje — gdzie to tylko możliwe, gdy więc ma samogłoskę długą, dyftong albo połączenie dyftongiczne — intonację akutową. We współczesnym języku literackim nie ma tej jednostajności. Istnieje mianowicie tendencja, aby intonację zgłoski pierwiastkowej przystosowywać do tej, która właściwa jest czasownikowi podstawowemu. Zamiast *báubtelėti* zaleca się więc lub zezwala mówić *baũbtelėti*, a to ze względu na *baũbti*, *baũbia* 'myczeć, ryczeć'; podobnie zaleca się mówić *krẽstelėti*, gdyż czasownik podstawowy *krẽsti*, *krẽčia* 'trząść' wykazuje cyrkumfleks.

§ **631.** Omawiane czasowniki oznaczają czynność momentalną; w związku z tym nazywa się je nieraz p u n c t i v a. Odróżnia się jednak przy tym odnośną czynność co do jej nasilenia i przebiegu, dając temu wyraz nawet w brzmieniu. Czasowniki oznaczające czynność bardziej intensywną czy energiczną doznają w pierwiastku wzdłużenia samogłosek krótkich, jeżeli są nimi *i* lub *u* krótkie; te powstałe ze wzdłużenia samogłoski *y*, *ū* mają wówczas intonację akutową : *drẽksti*, *drẽskia* 'drapać; rwać' : *drìkstelėti* i *drýkstelėti*; *šviẽsti*, *šviẽčia* 'świecić' : *švìstelėti* i *švýstelėti*; *čiùpti*, *čium̃pa* 'chwytać' : *čiùptelėti* i *čiū̃ptelėti*; *tráukti*, *tráukia* 'ciągnąć' : *trùktelėti* i *trū̃ktelėti* 'targnąć (słabiej i mocniej)'. Gdy pierwiastek czasownika podstawowego zawierał samogłoskę długą lub dyftong, nie podlegające alternacji, w pochodnych czasownikach na *-telėti* zróżnicowaną co do jej przebiegu czynność wyrażano początkowo dwojaką intonacją. Tak więc, obok *baũbti* istniały dwie postaci : *baũbtelėti* i — dla bardziej energicznej czynności — *báubtelėti*. Dziś ta dawna dwoistość, oparta na podstawie znaczeniowej, poszła w zapomnienie, przynajmniej w języku literackim. Ustala się jedną postać, co do której toczą się jeszcze spory, z jaką

intonacją zgłoski pierwiastkowej ją wymawiać : *baũbtelėti* czy *báubtelėti*, *krẽstelėti* czy *krésteléti*. Jako kryterium przeważyło, jak należało oczekiwać, brzmienie czasownika podstawowego. Dlatego to w niektórych słownikach miarodajnych znajdujemy już tylko *baũbtelėti*, *krẽstelėti* itd.

§ **632.** Czasowniki, wyrażające głównie ruchy i głosy : *bàstelėti*, *bàstelėja*, *bàstelėjo* 'kolnąć' : *badýti*, *bãdo* 'bóść'; *šnàpštelėti* 'szepnąć'; *šóktelėti* 'podskoczyć' : *šókti*, *šóka* 'skoczyć'; *mèstelėti* 'rzucić nieco' : *mèsti*, *mẽta* 'rzucić'; *blė́stelėti* 'nagle ustać (np. palić się)', w P D gen. *blástereiimo* 'uciszenia' 37_7 : *blė́sti*, *blė́sta* 'gasnąć', w P D *nê użbles* 'nie zgaśnie' 11_{25}; *kvė́ptelėti* 'odetchnąć; nabrać tchu', w P D *kwéptereio* 'tchnął' 201_{23}. 203_{28} : *kvė̃pti*, *-ia* 'wdychać lub wydychać z siebie powietrze'; *drìkstelėti* 'podrapać trochę: porwać się nieco' i *drýkstelėti* 'drapnąć (o kocie)' : *drė̃ksti*, *drė̃skia* 'drapać, rwać'; *krìptelėti* i *krýptelėti* 'pochylić się w bok, zboczyć, słabiej i mocniej' : *krỹpti*, *krỹpsta* 'chylić się, skłaniać się, zbaczać'; *krū́ptelėti* 'drgnąć, zadrżeć, wzdrygnąć się' obok *krū̃pčioti* 'lękać się, wpadać w drżenie'; *krùstelėti* 'poruszyć (ogonem)' : *krutė́ti*, *krùta* 'ruszać się; *pliùkštelėti* 'plusnąć' wraz z wykrzyknikiem *pliùkšt* obok *pliukšė́ti*, *pliùkši* 'ciec z pluskiem'; *pliū́ptelėti* 'buchnąć (o krwi z nosa oraz o ogniu)' : *pliùpti*, *pliumpa* 'buchać (o krwi z rany)'; *spùstelėti* i *spū́stelėti* 'ścisnąć, słabiej i mocniej' : *spáusti*, *spáudžia*; *šùktelėti* i *šū́ktelėti* 'krzyknąć, słabiej i mocniej' : *šaũkti*, *šaũkia* 'krzyczeć'; dawne *šúoktelėti*, w P D *šuokterėt(i)* 'krzyknąć' 9_{17} : *šaũkti* 'krzyczeć' 106_{14}, 'wołać' 1_{21} — zachodzi tu nie wyjaśniona alternacja litewska *au* : *uo*; *dìlgtelėti* 'kolnąć'; *šìltelėti* lub *šìlstelėti* 'trochę się zagrzać' : *šìlti*, *šỹla* 'nagrzać się, ogrzać się'; *mìrgtelėti* 'zamigotać', w P D *mirgterėt(i)* 'mgnąć' (por. *na mgnienie oka*) 104_7. 542_{21}. 569_{43}; *vìrptelėti* 'drgnąć, zadrgać' : *virpė́ti*, *vìrpa* 'drżeć'; *vìrstelėti* 'przechylić (się na bok)' : *vir̃sti*, *vir̃sta* 'przechylać się, przewracać się'; *vìrstelėti* 'przymknąć trochę (drzwi)' : *vérti*, *vẽria*, *vérė* 'przymykać, otwierać (drzwi)' — to *vìrstelėti* należy do czasowników mających połączenie *st* zamiast *t*; *dùrstelėti* 'kolnąć, ukłuć' : *dùrti*, *dùria* 'kłuć' — *dùrstelėti* ma *st* zamiast *t*; *siùrbtelėti* 'wciągnąć w siebie, siorbnąć'; dawne *gramžterė́ti*, w P D 'nie schodzić (tj. nie braknąć)' 288_{44}; *tìmptelėti* 'pociągnąć kogoś, np. za połę' : *tem̃pti*, *tem̃pia* 'ciągnąć; naciągać, rozciągać'; *grùmštelėti* 'zatrzeszczeć, zgrzytnąć (o ziarnku żwiru w zębach)' obok *grumšė́ti*, *grùmši* 'głośno jeść, żreć'; *lìnktelėti* 'skinąć głową (niedbale)' : *leñkti*, *leñkia* 'giąć, chylić'; *trìnktelėti* 'trzasnąć, uderzyć (o piorunie)' : *treñkti*, *treñkia* 'trzaskać, trzasnąć; palnąć'.

§ **633.** O pochodzeniu czasowników na *-telėti* i *-terė́ti* nie umiemy powiedzieć jeszcze ostatniego słowa, tymczasem poprzestaniemy więc na przedstawieniu następujących uwag. — Nasze czasowniki są prawdopodobnie pewną odmianą czasowników inchoatywnych typu *kìlti*, *kỹla* z **ki-n-la*, a więc z wokalizmem pierwiastkowym na stopie redukcji i z infiksem nosowym w praesens. — Początkowo przyrostek był zapewne tylko jeden, ze spółgłoską *l*, tj. *-tel-*. Odmianka *-ter-* zaistniała, wolno sądzić, w tych czasownikach,

których pierwiastek zawierał spółgłoskę *l*, np. w **žvilg-tel-ė-ti*; dopiero w związku z unikaniem następstwa dwu jednakowych spółgłosek płynnych, w tym wypadku *l—l*, przyrostek *-tel-* przybrał brzmienie *-ter-* : **žvilg-ter-ė-ti*, którą to postać stwierdzamy m. in. w Postylli Daukszy 335_{44} oraz w Dictionarium Szyrwida [5]349. Z biegiem czasu *-ter-*, ograniczone z początku tylko do niektórych czasowników, wyodrębniło się jako osobny przyrostek konkurujący z *-tel-*, a gdzieniegdzie nawet, jak zapewne w dialekcie Daukszy, wypierający go. W języku literackim doszło do bezładnego mieszania *-telėti* i *-terėti*, aż w końcu, około r. 1940 przeprowadzono ujednostajnienie na rzecz *-telėti*. — Obok czasowników na *-telėti* wzgl. *-telti* są w języku litewskim wykrzykniki na *-t* wzgl. *-st*. Oto przykłady z języka literackiego : *bàstelėti* : *bàst*; *šnàpštelėti* : *šnàpšt*; *blìkstelėti*, *blýkstelėti* : *blìks(t)*, *blýks(t)*; *drìkstelėti*, *drýkstelėti* : *drìkst*, *drýkst*; *kìlstelėti* : *kìlst*; *pliùkštelėti* : *pliùkšt*; *pliùmptelėti* : *pliùmpt* itd. Rozważając sprawę wzajemnego stosunku między czasownikami na *-telėti* a wykrzyknikami na *-t* wzgl. *-st* (*-št*), należy mieć na uwadze, że forma wykrzykników, właściwych językowi literackiemu, nie jest pierwotna. W dialekcie twereckim odpowiednie wykrzykniki kończą się na *-ć* wzgl. *-č*, co wskazuje na pierwotną charakterystykę *-ti*. Skoro tak, to niewiarogodnym staje się przypuszczenie, że czasowniki na *-telėti* powstały od wykrzykników na *-t*. W biegu dziejów języka litewskiego urobiono wprawdzie sporo czasowników w ten właśnie sposób, to znaczy od odpowiednich wykrzykników, ale ze stanowiska historycznego sprawa ma się na pewno inaczej : wykrzykniki oparte są na czasownikach o przyrostku *-tel-*, rozumianym jako formacja o dwu elementach : **-t-el-*. Wykrzyknikom tym nadano formę na *-ti*, przyrównując je do form 3. praes. na *-ti*, jak np. *ẽsti* 'bywa'. Co się znów tyczy czasowników na *-t-el-*, to najwłaściwiej będzie traktować je jako formacje deminutywne o przyrostku *-el-*, tym samym, co w *bernẽlis* 'kochany chłopiec', *mažẽlis* 'maleńki' itd. oraz np. w *baũbelėti*, *-ėja* 'ciągle porykiwać' : *baũbti* i w łot. *jãdelēt* 'rozjeżdżać'. Element *t* przyrostka *-t-el-* wystąpił najpierw w tych czasownikach, których pierwiastek kończy się spółgłoskami półotwartymi : **kil-t-el-* (skąd **kiltelėti*, później zaś *kìlstelėti*), **dur-t-el-* (skąd *dùrtelėti*, później *dùrstelėti*). — Niełatwe jest ustalenie pierwotnej odmiany czasowników na *-telėti*. Zdaje się przecież, że tak ukształtowanemu infinitivowi odpowiadało początkowo praesens na *-i-* w 3. osobie. Dopiero w późniejszym okresie osnowę praesens na *-i-* zastąpiono osnową na *-ja-*; por. dial. *tarýti*, *tãria* zam. *tãro* 'mówić'. Jeszcze późniejszą innowacją jest chyba praesens języka literackiego na *-ėja* : *bárkštelėja*. W dialekcie twereckim i w innych omawiane czasowniki mają infinitivus na *-tel-ti*, a praesens na *-tel-na* : *bárkštelć*, *bárkštelna*; zaznaczono to już wyżej. Najwidoczniej infinitivus *bárkštelti* nie pochodzi dopiero z przekształcenia pierwotniejszej formy *bárkštelėti*, lecz dorobiony został wprost do praesens 1. sg. *bárkšteliu*; inf. *bárkštelti*, krótszy o jedną zgłoskę od *bárkštelėti*, lepiej się nadawał do wyrażenia czyn-

ności momentalnej. Co się znów tyczy twereckiego praesens na *-na*, to kontynuuje ono najprawdopodobniej dawniejszą formę na *-i*, zachowaną w niektórych dialektach po dziś dzień : stosunek **-teli* do **-telėti* stał na równi ze stosunkiem *sė̃di* do *sėdė́ti* 'siedzieć'. Przekształcenie formy **bárkšteli* na *bárkštelna* dokonało się w związku z zanikiem końcowego *-i* : stała się ona zbyt mało wyrazista. Samo wprowadzenie *-na* nietrudno zrozumieć, jeśli wziąć pod uwagę, że w dialekcie tвereckim w szerokim zakresie ustaliły się właśnie praesentia o tym zakończeniu : *aĩna* do *aĩć* 'iść', *aũnas* do *aũcies* 'obuwać się' itd. Por. o tym także § 550.

§ **634.** Jeszcze w sprawie czasowników, które zamiast *-telėti* wykazują przyrostek *-stelėti* : *kìlstelėti* itd. Najprawdopodobniej chodzi tu o czasowniki, przystosowane do wykrzykników na *-st* : *kìlstelėti* : *kìlst*. Po części znajdowały one oparcie w formacjach na *-styti* lub *-sėti* : *kìlstelėti* : *kìlstyti*, *dùrstelėti* : *dùrstyti*; *blìkstelėti* lub *blýkstelėti* 'zabłysnąć słabiej lub mocniej' : *bliksė́ti* lub *blyksė́ti* 'pobłyskiwać słabiej lub mocniej'. W poszczególnych wypadkach trzeba się liczyć z działaniem analogii.

3. CZASOWNIKI Z OSNOWĄ INFINITIVU NA *-y-* (indoeur. *-ī-*)

Czasowniki typu *kratýti*

§ **635.** Czasowniki typu *kratýti*, *krãto*, *krãtė* 'trząść' rozpadają się na dwie grupy. Jedną z nich stanowią czasowniki, których pochodzenie w poczuciu językowym poszło już w zapomnienie; druga grupa to czasowniki, których pochodzenie i dziś jeszcze jest należycie rozumiane. Do pierwszej z tych grup należą czasowniki, jak *prašýti*, *prãšo* 'prosić'; pochodzenie tych czasowników ustala się dopiero na podstawie badań etymologicznych, z których wynika, że *prašýti* spokrewnione jest z *piršti*, *peršа* 'swatać'. W grupie czasowników pochodnych, które tworzą główną masę czasowników typu *kratýti*, trzeba wyróżnić dwa odrębne skupiska : są to albo deverbativa, albo — zresztą w drobnej zaledwie części — denominativa.

D e v e r b a t i v a mają jako charakterystykę nie tylko przyrostki *-y-ti*, *-o*, lecz także odpowiednie ukształtowanie wokalizmu pierwiastkowego. Gdy czasownik podstawowy występuje w postaci z samogłoską typu *e* (*e*, *ei* . . .), deverbativum na *-yti*, *-o* posiada z reguły samogłoskę typu *a* (*a*, *ai* . . .) : *badýti* : *bèsti*, *bẽda* 'tknąć, wetknąć'; *kratýti* : *krė̃sti*, *krė̃čia* 'trząść'; *gráižyti* 'krajać przedmioty okrągłe' : *griéžti*, *griéžia* m. in. 'rznąć : grać na skrzypcach'; *karpýti* 'strzyc (m. in. uszami)' : *kir̃pti*, *ker̃pa* 'strzyc'; *lankýti* 'zginać; odwiedzać' : *leñkti*, *leñkia* 'giąć; przeganiać' itd. Deverbativa na *-yti*, *-o* mają w pierwiastku często dwugłoskę *ai*. Zastępuje ona nie tylko *ie*, lecz także inne samogłoski czasowników podstawowych : *braidýti* 'chodzić po zbożu i deptać je' : *brìsti* (*breñda*) 'iść w bród'; *skraidýti* 'latać, unosić się w po-

wietrzu': *skrìsti* (*skreñda*) 'lecieć (w powietrzu)'; — *gnáibyti* 'szczypać; drobić chleb' : *gnýbti*, *gnýba* lub *gnýbia* 'ścisnąć, ściskać; szczypnąć, szczypać'. Gdy czasownik podstawowy zawiera samogłoskę długą, dwugłoskę typu *ai* lub połączenie dwugłoskowe, nasze deverbativa zachowują to bez zmiany : *rě̃žti*, *rě̃žia* 'rznąć, krajać' : *rě̃žyti* 'krajać; wyrzynać; rzeźbić'; *láužti*, *láužia* 'łamać' : *láužyti* o tym samym znaczeniu, ale z odcieniem częstotliwości. Zdarzają się zresztą czasowniki na *-yti*, *-o* z samogłoską prostą inną niż *a* : *gesýti*, *gẽso* 'gasić'; *grìdyti*, *grìdo* 'iść, być w drodze dalej od domu', w P D z *nu-* 'prowadzić' 319_{13}, 'przenieść' 494_{44} i inne. Tym czasownikom należałoby poświęcić osobne rozważania. Czasowniki na *-yti*, *-o* pochodzenia dewerbatywnego oznaczają zazwyczaj czynność częstotliwą i intensywną; w poszczególnych wypadkach znaczenie to wyblakło. Istnieją też causativa.

Czasowników na *-yti*, *-o* denominatywnego pochodzenia jest bardzo niewiele; niektóre zaliczane do tej grupy budzą różnorakie wątpliwości. Za pewne przykłady uważać wolno, zdaje się, *lópyti*, *lópo* 'łatać' : *lópas* 'łata; łach' i *pelnýti*(*s*), *peĩno*(*si*) 'zarabiać (sobie)' : *peĩnas* 'zarobek; zysk'. Czasownik *pasivaikýti* 'zajść w ciążę (o krowie)' pochodzi jednak nie od rzeczownika *vaĩkas* 'dziecko', lecz od czasownika *výti*, *vẽja*, dial. *vìja* 'gnać, gonić' i ma *k* wtrącone (niejasnego pochodzenia), jak w twer. *pavykě́ti*, 2. sg. imper. *pavykỹ* 'popędzić' obok liter. *pavyjě́ti*, 3. os. praes. *pavỹji*. Strona znaczeniowa temu tłumaczeniu nie stoi na przeszkodzie, co widać z pol. *gonić się* (za bykiem, o krowie).

Omawiane czasowniki na *-yti*, *-o* akcentowane są dwojako, mają bowiem przycisk albo nieruchomy na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej, albo też ruchomy : w infinitivie na zgłosce przyrostkowej z *y*, w 3. os. na zgłosce pierwiastkowej. Przycisk inicjalny związany jest z intonacją akutową zgłoski pierwszej, podczas gdy przycisk ruchomy właściwy jest czasownikom o zgłosce pierwszej z samogłoską etymologicznie krótką lub cyrkumflektowaną. Bardzo znaczną przewagę mają czasowniki o przycisku ruchomym. W związku z tym stwierdzeniem należy jeszcze podać, że deverbativa na *-yti*, *-o* nie wykazują zmiany intonacji w porównaniu z czasownikami podstawowymi, czyli tzw. metatonii. Por. *sváidyti* : *svíesti*, *svíedžia* 'rzucać'; *laižýti*, *laĩžo* : *liẽžti*, *liẽžia* 'lizać'.

Czasowników typu *kratýti* jest w języku litewskim bardzo dużo; niżej poznamy tylko ich wybór.

§ **636.** Czasowniki na *-yti*, *-o* z przyciskiem nieruchomym na zgłosce pierwszej akutowanej a z wokalizmem typu *a* :

áušyti, *áušo*, *áušė* 'chłodzić, studzić', w P D z *at-* 'ochłodzić' 269_{16}. 271_{44}. 436_{31} : *áušti*, *áušta*, *áušo* 'chłodnieć, stygnąć'; *dáigyti*, *dáigo* 'kłuć', w P D 'bóść' 101_{7}. 153_{36} : *díegti*, *díegia* 'sadzić (rośliny)'; *glámžyti*, *glámžo* 'miąć, miętosić; prać trąc'; *gnáibyti* 'szczypać' : *gnýbti*, *gnýba* lub *gnýbia* 'szczypać'; *gniáužyti* 'ściskać; dusić', intensivum do *gniáužti*, *gniáužia* 'ściskać w ręku;

zaciskać pięść'; *grándyti, grándo* 'wyskrobywać, zeskrobywać' : *grę́sti, gréndžia* 'skrobać'; *láidyti* m. in. 'miotać; strzelać; doić; prasować' : *léisti, léidžia* 'puścić, puszczać'; *láigyti, láigo* 'skakać, biegać z radości', w P D 'skakać' 61_6, 'tańcować' 510_{31}; *láužyti, láužo* : *láužti, láužia* 'łamać'; *mánkyti, mánko* 'miętosić' obok *mìnkyti, mìnko* 'miąć, zarabiać ciasto ...' — o pierwiastku, jak w *mìnkštas* 'miękki'; *ráiškytis, ráiškosi* w P D 'pojawiać się' 373_{54}, 'zjawiać się' 375_{20} : *réikšti, réiškia* w P D m. in. 'wyrazić, wyrażać' 253_{43}, 'objawić, objawiać' 285_{51}, 'oznajmować' 43_{43}, dziś 'znaczyć'; dawne *sáikyti*, w P D 'dosięgnąć' 583_{15}, 'chwytać się' 35_{39}, 'doświadczać' 278_{14} : *síekti, síekia* 'sięgać'; *spándyti, spándo* 'ściskać', w P D 'zastawiać sidła' : *spę́sti, spéndžia* 'zastawiać sidła'; *sváidyti, sváido* : *svíesti, svíedžia* 'rzucić, rzucać'; *tráiškyti, tráiško* 'rozgniatać, miażdżyć', iterativum w stosunku do *trẽkšti, trẽškia, trẽškė* lub *trẽkšti, trẽškia, trẽškė* m. in. 'miażdżyć' — morfologicznie *tráiškyti* (z dwugłoską *ai* !) łączy się jednak ściślej z *trýkšti, trýkšta, trýško* 'tryskać'; *tráukyti, tráuko* w P D 'targać' 292_7. 467_{10}, z *at-* 'odtrącać' 187_5 : *tráukti, tráukia* 'ciągnąć, naciągać ...'; *válgyti,válgo* 'jeść' — czasownik, którego pochodzenie nie jest dość jasne; *žnáibyti, žnáibo* 'szczypać', w P D 285_{31} : *žnýbti, žnýbia* 'szczypać';

§ **637**. Czasowniki na *-yti, -o* z przyciskiem nieruchomym na zgłosce pierwszej akutowanej, a z wokalizmem innym niż typu *a* :

gùndyti, gùndo 'kusić', w P D także 'uwodzić' 583_3; z *į-* 'uwieść' 358_{13}, z *pa-* 'poduszczyć' 429_6; *mė́tyti, mė́to* 'rzucać', w P D 'miotać' 115_{49}, 'ciskać' 127_{28}, refl. 'targać się' : *mèsti, mẽta* — *mė́tyti* i łot. *mētât* to rzadki wypadek urobienia iterativum na *-yti, -o* za pomocą wzdłużenia samogłoski pierwiastkowej; odpowiednik słowiański brzmi *-mětati* : stsł. *otъ-mětati* itd.; *mókyti, móko* 'uczyć', w P D 'nauczać' 5_9. 20_{32}, refl. 'uczyć się' : *mokė́ti, móka* 'umieć' — *mókyti* to godne uwagi causativum w stosunku do *mokė́ti*; *plė́šyti, plė́šo* 'drzeć, rwać ...', w P D 'szarpać' 467_{11}, 'roztargiwać' 120_{27}, 'łupić' 85_{50}; z *per-* 'rozsiekać' 207_{51} : *plė́šti, plė́šia* 'drzeć, rwać' itp.', *rė́žyti, rė́žo* 'rznąć', w P D 'rzezać' 5_{16}, 'rozrzynać' 172_{16}, 'rysować' 292_7; *ródyti, ródo* i *ródžia* P D 2_{21}. 35_7 46_{41} 'okazować' 2_{29}, 'pokazować' 9_{35}, 'ukazować' 18_9, 'dać znać' 10_3, 'oznajmiać' 29_{23}, 'na jawie podawać' 35_7, 'dowodzić' 17_{24}; *spìrgyti, spìrgo* w P D 'smażyć' 485_{27}, causativum w stosunku do *spirgė́ti, spìrga* 'smażyć się, skwarzyć się'; *vė́tyti, vė́to* 'przewiewać (zboże)' — od pierwiastka **u̯ē-* 'wiać', jak w *vė́jas* 'wiatr', ale rozszerzonego elementem *-t-* : **vė-t-yti*; *vìlgyti, vìlgo* 'wilżyć', w P D 'polewać (łzami)' 476_{10}, z *at-* 'odwilżyć' 321_{33}, causativum do *vìlgti* 'wilgnąć, stawać się wilgotnym'; *výtyti* 'doprowadzać do zwiędnięcia', causativum w stosunku do *výsti, výsta, výto* 'więdnąć'; *žìndyti, žìndo* 'karmić własnym mlekiem', causativum w stosunku do *žį́sti, žìnda, žìndo* 'ssać'.

§ **638**. Czasowniki o przycisku ruchomym, w infinitivie na zgłosce przyrostkowej, a w 3. praes. na zgłosce pierwiastkowej z wokalizmem w postaci

samogłoski krótkiej lub dwugłoski wzgl. połączenia dwugłoskowego o intonacji cyrkumfleksowej:

1. Czasowniki z samogłoską typu *a* (*a*, *ai* ...) w pierwiastku: *aižýti*, *aĩžo*, *aĩžė* 'łuskać (orzechy)' obok *áižėti*, *áižėja* 'pękać'; dawne *arkýtis*, *aĩkosi*, w P D 'żerować (tj. żreć na ucztach)' 340_{24}; *badýti*, *bãdo* 'kłuć', w P D także 'bóść' 113_5, 'tryksać' 209_{24} — iterativum wzgl. intensivum do *bèsti*, *bẽda* 'kłuć, (w)tykać, wbijać'; *blaškýti*, *blãško* 'rzucać', refl. *blaškýtis* 'rzucać się (o dziecku w chorobie)' : *blõkšti*, *blãškia*, *blõškė* 'rzucić, rzucać' — *blaškýti* zgodne jest co do wokalizmu pierwiastkowego z praesens, a nie z praeteritum i infinitivem czasownika podstawowego; *braidýti*, *braĩdo* : *brìsti*, *breñda* 'iść w bród'; dawne i dial. *dangýti*, *dañgo* 'okrywać' : *deñgti*, *deñgia* 'nakrywać; zakrywać; odziewać'; *darýti*, *dãro* 'czynić' — czasownik stary, mający odpowiednik w łot. *darīt*, z pochodzenia, jak się przypuszcza, causativum do *derė́ti*, *dẽra* m. in. 'być odpowiednim, nadawać się'; *daužýti*, *daũžo* 'tłuc, rozbijać na kawałki', w P D 'zbijać' 44_{15}, refl. 'tłuc się' 400_{18}. 444_{19}, 'kołatać się' 418_{55}, 'tułać się' 242_{46} : *daũžti*, *daũžia* 'tłuc', w P D m. in. z *su-* 'zburzyć' 185_{24}; *dažýti*, *dãžo* 'maczać; barwić, farbować', w P D z *pa-* 'omoczyć' 269_{15}. 271_{49} obok *dãžas* 'sos'; pl. 'farba'; *draskýti*, *drãsko* 'drzeć, drapać', w P D 'targać' 205_{32}. 303_{25}, 'łupić' 85_{50} : *drė̃ksti*, *drẽskia drẽskė* 'drzeć, drapać'; *ganýti*, *gãno* 'paść', w P D z *iš-* 'zbawić'* 104_{47}, 'zachować' 80_{10} : *giñti gẽna* 'pędzić; pędzić bydło na pastwisko' — czasownik *ganýti* ma odpowiednik w stsł. *goniti*, pol. *gonić*, a *giñti*, *gẽna* w stsł. *gъnati*, *ženą*, pol. *gnać*, *żenę*; *graibýti*, *graĩbo* 'szukać po omacku; łowić, wyławiać coś w płynie' : *griẽbti*, *griẽbia* 'zbierać z powierzchni (śmietanę)'; *grąžýti*, *grą̃žo* 'świdrować; załamywać (ręce)' w P D z *iš-* 'wykręcać' 353_{47}. 415_{26} : *grę̃žti*, *grę̃žia* 'świdrować; wykręcać (bieliznę); zawracać; skręcać'; *kaišýti*, *kaĩšo* 'obtykać, ozdabiać zielem, kwiatami', w P D 'zatykać' 273_{44} : *kìšti*, *kìša* 'wtykać, wsuwać'; *kamšýti*, *kam̃šo*, z *už-* 'pozatykać' : *kim̃šti*, *kem̃ša* 'pchać, napychać'; *karpýti*, *kar̃po* : *kir̃pti*, *ker̃pa* 'strzyc, ciąć nożycami'; *kasýtis*, *kãsosi* 'skrobać się, drapać się' — twór, oparty na czasowniku z samogłoską pierwiastkową *e*, jak w pol. *czesać*; *su-si-kavyti*, 3. praes. *susikáwo* 'ściera się' P D 47_{20} obok *káutis* 'wadzić się' 533_{20}; *klausýti*, *klaũso* 'słuchać' obok *kláusti*, *kláusia* 'pytać'; *kraipýti kraĩpo* 'kręcić, wykrzywiać', w P D 'trząść (głową)' : *kreĩpti*, *kreĩpia* 'krzywić, chylić na stronę'; *kramtýti*, *kram̃to* 'gryźć, żuć', w P D 'kąsać' 529_{41} : *krim̃sti*, *krem̃ta* 'gryźć'; *kratýti*, *krãto* 'roztrząsać; podściełać słomę pod bydło', w P D *nu-si-kratýti* 'otrząsnąć się' 554_{17} : *krė̃sti*, *krẽčia* 'trząść', m. in. 'wymiatać (komin)'; *laikýti*, *laĩko* 'trzymać; przechowywać', w P D 'zachować, zachowywać' 299_1. 420_{25}. 520_{44} : *lìkti*, *liẽka* 'zostawać, zostać' — *laikýti* jest to więc causativum w stosunku do *lìkti* i znaczyło 'sprawiać, aby coś zostało lub zostawało'; dawne *laizdýti*, *laĩzdo* w P D 'pałać' 526_{50} (acc. sg. *láiždimą* 'upalenie' 11_{22}) — czaso-

* Znaczenie to zapożyczono z rus. спасти!

wnik ten nie został jeszcze dotąd zetymologizowany; *laižýti, laĩžo*, 'lizać', iterativum do *liẽžti, liẽžia* 'lizać'; *lankýti, lañko* 'zginać, nachylać; odwiedzać, nawiedzać', w P D z *ap-* 'nawiedzić, nawiedzać' 284_{25}. 351_{43}, z *at-* 'nawiedzić, nawiedzać' 59_{20}. 106_{8} : *leñkti, leñkia* 'giąć, zginać'; *lasýti, lãso* 'zbierać (dziobem)', w P D 'obierać' 500_{12}. 508_{32} : *lèsti, lẽsa* 'dzióbać'; *mainýti, maĩno* 'mieniać, zamieniać', w P D *mainýtis* 'mienić się', z *at-* 'odmieniać' 18_{45}. 20_{31} obok *maĩnas* 'zamiana', pl. *mainaĩ* 'odmiana księżyca'; *maišýti, maĩšo* 'mieszać; plątać', w P D 'mieszać' 258_{50} : *miẽšti, miẽšia* 'rozcieńczać (np. spirytus wodą); słodzić miodem; zmącać'; *maldýti, maĩdo* 'uspokajać; usilnie prosić, błagać; prosić (dając jałmużnę), aby się pomodlono' : *meĩsti, meĩdžia* 'prosić, błagać', refl. 'odmawiać modlitwy'; *manýti, mãno* 'myśleć, sądzić', w P D 'mniemać' 20_{48}, 'rozumieć' 14_{42}, 'trzymać o kim' 18_{8} : *miñti, mẽna* 'pamiętać; nazywać, przezywać'; *paisýti, paĩso* 'obijać długie ości jęczmienia, pejsować' — o tym samym pierwiastku, co w *pìsti, pìsa* 'coire'; *paišýti, paĩšo* 'rysować', w P D 'malować' 345_{39}, 'kreślić' 367_{27} : *piẽšti, piẽšia* 'rysować'; *plaukýti, plaũko* 'pływać', w P D 11_{24}. 379_{36} : *plaũkti, plaũkia* 'płynąć'; *prašýti, prãšo* 'prosić' — ma odpowiednik w stsł. *prositi*, pol. *prosić* i pozostaje w związku etymologicznym z lit. *piřšti, peřša* 'swatać' (o czym mowa była już wyżej); *raišýti, raĩšo* m. in. 'udaremnić zamierzone małżeństwo', w P D 'skarżyć, oskarżać' 15_{41}. $_{47}$ — o pochodzeniu tego czasownika nie powiedziano jeszcze ostatniego słowa; *raivýtis, raĩvosi* 'przeciągać się (po wstaniu z posłania)' — czasownik ten potrzebuje dokładniejszego omówienia; *raizgýti, raĩzgo* 'wiązać, splatać; plątać, wikłać', w P D z przedrostkiem *į-* 'uwikłać' 230_{24} : *règzti, rẽzga* 'wiązać (sieć)' : *rìgzti, rỹzga, rìzgo* 'plątać się, zaplątywać się'; *rangýti, rañgo* 'kręcić (np. włosy)', refl. 'wić się (o żmii)' : *reñgti, reñgia* 'przygotowywać; odziewać' — stosunek tych czasowników do siebie pod względem znaczeniowym należałoby omówić osobno; *rašýti, rãšo* 'pisać' — czasownik ten łączy się w jakiś sposób z *rèkšti, rẽškia* 'zrywać (owoce)' i znaczył początkowo 'robić rysy, kreski'; *sagýti, sãgo* 'zapinać, odpinać', m. in. także 'przyczepiać', w P D z *pri-* 'przybijać' 456_{19}; *sakýti, sãko* 'mówić', w P D 'powiadać' 17_{15}. $_{35}$, 'dać znać' 9_{23}, 'kazać' 6_{36}, 'wyznawać' 80_{13}, 'mówić' 13_{4} : *sèkti, sẽka* 'opowiadać'; *skaitýti, skaĩto* 'liczyć; czytać', w P D 'liczyć, rachować' 125_{30}. 60_{3}; 'czytać' 14_{13}. 18_{41} — czasownik ten ma odpowiednik w łot. *skaitît skaitu* 'liczyć; czytać; odmawiać (modlitwy)'; za podstawę dla *skaitýti* i *skaitît* posłużył czasownik występujący w łotewskim w postaci *šķist*, 3. praes. *šķiet* 'zdawać się, wydawać się'; *skraidýti, skraĩdo* 'latać, unosić się w powietrzu' : *skrìsti* 'lecieć w powietrzu'; *slapýti(s), slãpo(si)* 'kryć (się)', w P D refl. 'kryć się' 4_{24}, 'taić się' 84_{14}; 'tułać się' 418_{45} : *slẽpti, slẽpia, slẽpė* 'kryć, ukrywać, skrywać, taić'; *slaugýti, slaũgo* 'doglądać, pielęgnować chorego' obok *pa-slaugà* 'pomoc', stsł. *sluga*, pol. *sługa*; *snaigýti, snaĩgo* 'padać powoli (o śniegu)' : *snìgti, sniñga* (*sniẽgti*) 'padać (o śniegu)', *sniẽgas* 'śnieg', stsł. *sněgъ*; dawne *iš-spaitytis* 'rozproszyć się' P D 410_{40} (tu 3. praes. *ižspáitos*) : *spiẽstis, spiẽčiasi*

'roić się; gromadzić się'; *stabýti, stãbo* 'hamować' w P D 415_{33}, refl. 'zatrzymać się, zatrzymywać się' 475_{7} obok *stebė́tis, stė̃bisi* 'dziwić się, zdumiewać się', etymologicznie 'stawać jak słup' (por. pol. *osłupieć*), w związku pokrewieństwa z *stãbas* 'bałwan', pierwotnie 'słup' — we współczesnym języku literackim zamiast *stabýti* mamy *stabdýti* (§ 645); *statýti, stãto* 'stawiać; budować; dostarczać', w P D 'stawić' 426_{32}, 'budować' 86_{20}, z *at-* 'odprawić, odprawować' 366_{10}. 391_{51}, z *už-* : *užstatĩtas* 'przełożony' 389_{42} — *statýti* to causativum w stosunku do *stovė́ti* 'stać', oparte zaś jest na pierwiastku **sta-*, rozszerzonym elementem *t*, jak się zdaje, reduplikacyjnego pochodzenia: **sta-t-y-ti*; *šaipýtis, šaĩposi* 'szczerzyć zęby', iterativum wzgl. intensivum w stosunku do *šiẽptis, šiẽpiasi* 'wyszczerzać się'; *šlakyti* w P D z *ap-* i *pa-* 'pokropić' 398_{35}. 626_{12} : *šlė̃kti, šlė̃kia, šlẽkė* 'kropić' — we współczesnym języku literackim dawne *šlakýti* ma dwa odpowiedniki: *šlãkinti* i *šlakstýti*; *švaitýti, švaĩto, švaĩtė* 'rzucać, rozrzucać; rozpędzać na wszystkie strony', w P D 'szermować (tj. chełpliwie się czym popisywać)' 474_{49} obok *švaistýti, švaĩsto* : *šveĩsti, šveĩčia* m. in. 'czyścić, glansować', przy czym strona znaczeniowa tego zestawienia wymaga jeszcze wyjaśnień; *taisýti, taĩso* o najdawniejszych znaczeniach, zachowanych w Postylli Daukszy 'rozciągać' 4_{5}, 'wyprostować' 21_{26}, 'naprawować' 24_{40}, 'gotować' 24_{36}, 'nagotować' 24_{39} : *tiẽsti, tiẽsia* 'wyciągać, rozciągać; prostować itd.'; *tampýti, tam̃po* 'rozciągać, wyciągać' : *tem̃pti, tem̃pia* 'ciągnąć, naciągać, naprężać'; *tapýti, tãpo* 'mazać; malować' : *tèpti* 'mazać; brudzić; nacierać, smarować'; *taršýti, tar̃šo* 'rozrzucać, targać, wichrzyć' : *ter̃šti, ter̃šia* 'natrząsać słomy, śmieci; zapaskudzać'; *tąsýti, tą̃so* 'ciągnąć, ciągać, wlec', w P D *tąsimas* 'targanie' 157_{4} : *tę̃sti, tę̃sia* 'ciągnąć'; *taškýti, tãško* 'pryskać, kropić', w P D z *su-* 'spluskać' 197_{40} : *tė̃kšti, tė̃škia, tė̃škė* m. in. 'prysnąć, pryskać, bryznąć, bryzgać'; *vaipýtis, vaĩposi* 'wykrzywiać się, robić grymasy' : *viẽptis, viẽpiasi* 'krzywić twarz, rozdziawiać gębę'; *vaisýtis, vaĩsosi* 'rozmnażać się, rozpładzać się', w P D *vaisýti* 'rodzić (o owocach)' 303_{42}, z *pa-* 'spłodzić' 427_{20}, *pra-vaisytas* 'rozmnożony' 457_{23} : *veĩstis, veĩsiasi* 'mnożyć się, płodzić się, plenić się'; *valdýti, val̃do* 'władać, mieć w swojej władzy, pod swoją władzą, rządzić; panować (np. nad swoimi popędami)', w P D 'władnąć' 348_{14}, z *nu-* 'pohamować' 130_{42}, 'uskromić' 2_{44} : dawne *veldėti* 'osięgnąć (tj. posiąść)' P D 101_{25}, *veldamas* 'poddany' ibid. 4_{9}; *valýti, vãlo* 'oczyszczać; sprzątać z pola', w P D z przedrostkami *ap-* i *nu-* 'oczyścić' 327_{22}. 231_{7} — zapewne w związku etymologicznym z *velė́ti, velė́ja* 'bić pralnikiem, prać'; z Postylli Daukszy: *valo* : *nevalomas* 'wzgardzony' 271_{16}, 'małej wagi' 429_{10}; — *pri-valo*, 3. praet. *pri-valė* 'potrzebować' 232_{2}. 64_{44}, we współczesnym języku literackim *pri-valė́ti, -vãlo, -valė́jo**; *varýti, vãro* 'pędzić; ciągnąć dalej', w P D z *iš-* 'wygonić' 119_{29}, 'wypędzić' 115_{2} — czasownik podstawowy był odpowiednikiem łot.

* Czasownik ten z osnowami na *-ā-* i *-ē-* zasługuje na osobne, szczegółowe omówienie.

dial. *vert* lub **vērt veru, vēru* 'biec'; *vartýti, vaȓto* 'przewracać, obracać', w P D z *iš-* 'wywracać' 222_{32}. 255_{34} : *veȓsti veȓčia* 'przewracać; walić; tłumaczyć'; *varžýti, vaȓžo* 'krępować', w P D 'oprawiać (sieci)' 379_{14}, z *pa-* 'naprawować' 379_{19} : *veȓžti, veȓžia* 'krępować, ściskać'; *žargýti, žaȓgo*, zazwyczaj *žargýtis* 'rozkraczać się', w P D 'szaleć' 211_{23} : *žeȓgti, žeȓgia* 'rozkraczać nogi, rozkraczyć się'; *žvalgýti, žvaĨgo* 'oglądać; wywiadywać się', w P D 'obaczać' 32_{40}, 'oglądać' 194_{15} (intr.). 38_{22}. 194_{14} (tr.) : *žveĨgti, žveĨgia* 'spojrzeć, spoglądać'.

2. Czasowniki na *-yti, -o* o przycisku ruchomym a z wokalizmem zgłoski pierwiastkowej innym niż typu *a*.

Jako przykłady podajemy: *lipýti, lìpo* 'kleić; lepić', w P D z *į-* 'ulepić' 212_{13}, causativum w stosunku do *lìpti, limpa, lìpo* 'przylepiać się, lgnąć'; *mirkýti, miȓko* 'moczyć', w P D z *pa-* 'omoczyć' 271_{47}. $_{48}$: *meȓkti, meȓkia* 'moczyć' — obok *mirkýti* mamy też obocznik *markýti, maȓko*, będący w użyciu zresztą tylko w dialektach; dawne *trikyti, triko*, w P D z przedrostkiem *pa-* 'skazić' 559_{40} — causativum w stosunku do *trìkti, triñka* 'wpaść w rozstrój, ulec zaburzeniu; zbić się z tropu, mylić się'.

§ **639.** Odmiana przedstawionych wyżej czasowników nie zawsze jest taka, jak ją podaliśmy. Obok praesens na indoeur. *-ā-*, 3. praes. na *-o*, miewają one w dawnych tekstach i w niektórych dialektach praesens na bałt. *-ja-*, w 3. osobie na *-ia*. W Postylli Daukszy znajdujemy: *gúndyti* : *gúndžia* 488_{21}; *mókyt* : *mókia* 25_4, *môkia* 5_9; *rôdyt* : *ródžia* 46_{41}, *rôdžia* 2_{29}; *pa-výtyt* : *pawicze* 'ususza' 100_{m4}; *žindyt(i)* : *žindže* 407_3 itd. W dialekcie twereckim z formą 3. praes. na *-ia* występują przede wszystkim czasowniki: *gisýć* 'gasić' : *gĩsia*; *lópyć* 'łatać' : *lópia*; *mínkyć* 'miesić' : *mínkia*; *niúrkyć* 'cisnąć' : *niúrkia*. — Sprawa powstania oboczności typu *gùndo* : *gùndžia* należy do najtrudniejszych zagadnień gramatyki porównawczo-historycznej języka litewskiego.

Z czasownikami na *-yti, -o* konkurują czasowniki na *-inti, -ina*. Wskutek tego mamy do czynienia z takimi obocznymi formacjami: *áušyti* : *áušinti* 'chłodzić'; *gisýć* z *gisýti* : *gesìnti* 'gasić'; *mókyti* : *mokìnti* 'uczyć'; *spìrgyti* : *spìrginti* 'smażyć, skwarzyć'; *šlakýti* : *šlãkinti* 'kropić'; *trìkyti* : *trìkinti* 'wprowadzać w rozstrój; mieszać; zbijać z tropu'; *výtyti* : *výtinti* lub *vytìnti* 'doprowadzać do zwiędnięcia'. Chodzi tu, jak widać, o causativa, przy czym odmianki na *-inti* pochodzą ze współczesnego języka literackiego. We wszystkich wypadkach, gdy formacja na *-inti* współzawodniczy z formacją na *-yti*, przewagę ma właśnie formacja na *-inti*.

Z czasownikami na *-yti, -o* są w konkurencji także czasowniki na *-dyti, -do*. Wskutek tego zaistniały oboczności: *lipýti* : *lipdýti* 'kleić, lepić'; *stabýti* : *stabdýti* 'wstrzymywać, hamować'; *plukýti* : *plukdýti* 'pławić, spławić'; *trikýti* : *trikdýti* 'wprowadzać w rozstrój; mieszać'. W konkurencji zwyciężają zazwyczaj formacje na *-dyti, -do*, jako że mają przyrostek bardziej wyrazisty.

Czasowniki na *-dyti*

§ **640.** Czasowniki na *-dyti* typu *báldyti, báldo* 'bielić', *gimdýti, gim̃do* 'rodzić' są to zazwyczaj causativa: *báldyti* znaczy 'sprawić, aby coś stało się białe', podobnie *gimdýti* ma znaczenie 'sprawić, aby coś się urodziło'. Jest jednak pewna grupa czasowników na *-dyti*, którą należy uznać za intensiva, wyrażają one bowiem długotrwałość lub pewne nasilenie czynności: *gáuti* znaczy dziś 'dostać', dawniej 'łowić (np. ryby)', natomiast *gáudyti* 'łowić, polować (jak np. wilk na owce)'. W poszczególnych wypadkach powstają trudności z przypisaniem czasownika do jednej z tych dwu grup znaczeniowych.

Przyrostek *-dyti* rozszerza pierwiastek czasownika podstawowego normalnie w tej jego postaci, która właściwa jest infinitivowi: *báldyti* : *bálti* 'stawać się białym', *gimdýti* : *gìmti* 'rodzić się'. Ale mamy oto i czasowniki, które wykazują odmienne ukształtowanie wokalizmu pierwiastka w porównaniu z infinitivem czasownika podstawowego. Będzie o tym mowa niżej.

Intonacja zgłoski pierwiastkowej czasowników na *-dyti* nie różni się w zasadzie od intonacji tejże zgłoski w czasownikach podstawowych, por. *báldyti* : *bálti*. Ale bywają i rozbieżności: *rė̃kdyti* 'wywoływać czyjś krzyk' : *rė̃kti* 'krzyczeć'; *vìrkdyti* 'przyprawiać o płacz' : *ver̃kti, ver̃kia* 'płakać'; — *gimdýti, gim̃do* : *gìmti* (o ile intonacja akutowa jest tu pierwotna). Dwojaka intonacja zgłoski pierwiastkowej pociąga za sobą dwojako zróżnicowaną akcentuację naszych czasowników: *báldyti*, ale *gimdýti*; są jednak wyjątki, jak *pýkdyti* i *pỹkdyti*, o czym mowa będzie niżej.

Praesens czasowników na *-dyti* ma w języku literackim osnowę na *-ā-* : 3. os. *báldo, gim̃do*, ale w Postylli Daukszy stwierdzamy osnowę na indoeur. *-i̯o-* : *atgydžia* 336_{35} do *atgydyt(i)* 'ożywić'; *girdžia* 75_{26} do *girdyt(i)* 'napawać' itd.; podobnie jest we wschodnioaukształckim dialekcie twereckim.

Czasowniki na *-dyti* występują w języku litewskim w wielkiej liczbie. Poniżej podaje się tylko wybór z nich, przede wszystkim z języka literackiego.

§ **641.** Causativa z intonacją zgłoski pierwiastkowej akutową: *báldyti* : *bálti, bą̃la*, o czym wyżej; *gýdyti* 'leczyć', w P D z przedrostkiem *at-* m. in. 'ożywić' 4_{13}. 336_{15}, 'wskrzesić' 57_{8}. 80_{43} : *gýti, gỹja, gìjo* 'wracać do zdrowia', w P D 'goić się' 155_{34}; *gìrdyti* 'poić', w P D 'napawać' 75_{26} : *gérti, gẽria* 'pić'; *jódyti* 'dać, pozwolić komu konno jeździć', w P D z przedrostkiem *už-* 'najeżdżać' 520_{6} : *jóti, jója* 'jechać konno'; *kìldyti* 'podnosić; ogrzewać skiśnięte mleko, aby się ściągnęło' : *kìlti, kỹla, kìlo* 'podnosić się; powstać; rosnąć'; *lámdyti* 'zginać i łamać; miętosić; musztrować' : *lìmti, lìmsta* 'giąć się, łamać się'; *lýdyti* 'trzymać na deszczu, stać na deszczu' : *lýti, lỹja, lìjo* 'padać (o deszczu)'; *lódyti* 'drażnić psa, doprowadzać go do szczekania' : *lóti, lója* 'szczekać'; refl. *máudytis* 'kąpać się', w P D 221_{35}, łot. dial. *maudāt* 'pławić' (ale i 'płynąć') obok łot. dial. *maut* 'zanurzać się; płynąć'; *nárdyti* 'nurkować' : *nérti(s)* 'za-

nurzać się'; *pýkdyti* wzgl. *pỹkdyti* 'doprowadzać do złości' : *pỹkti, pỹksta* 'złościć się' — do rozmyślania skłania oboczna forma *pỹkdyti* z przyciskiem na pierwiastkowej zgłosce cyrkumflektowanej; *pũdyti* 'gnoić', P D 361_{13} : *pũti, pũva, pùvo* 'gnić'; *pra-puldyti* 'zatracić' P D 478_{35} : *pra-pùlti* 'ginąć'; *rámdyti* lub *ramdýti* 'uspokajać; uśmierzać' : *rìmti, rìmsta* 'uspokajać się; chętnie gdzieś przebywać'; *rẽkdyti* 'doprowadzać do krzyku' : *rẽkti* 'krzyczeć'; *rýdyti* 'dać jeść (np. gołębiom), dać żreć (np. świniom)' : *rýti, rỹja, rìjo* 'łykać, żreć'; *skáldyti* 'szczepać, płatać, łupać' : *skìlti, skỹla* 'pękać; rozszczepiać się'; *sũdyti* 'solić', etymologicznie 'robić słonym' obok *sũrùs*, dawniej *sũras* 'słony' — czasownik *sũdyti* jest jednym z najstarszych o przyrostku *-dyti*; *šáldyti* 'studzić, ziębić, mrozić' : *šálti, šą̃la* 'marznąć'; *šìldyti* 'grzać, ogrzewać, przygrzewać' : *šìlti, šỹla* 'stawać się ciepłym, ogrzewać się'; *tìldyti*, dial. *táldyti* 'przymuszać do milczenia' : *tìlti, tỹla* 'cichnąć, milknąć, uspokajać się'; *trámdyti* 'uspokajać, poskramiać' : *trìmti, trìmsta* 'ustawać, przechodzić', także 'ciepleć'; *trimdyti* 'przestraszać' P D 197_3 : *sutrimti* 'wpadać w przestrach' ibid. 194_{12}; *tvìndyti* z *už-* 'zalewać', w P D z *pa-* 'rozlewać' 236_{29} : *tvìnti, tvìnsta* 'wzbierać, rozlewać (o rzece)'; *vìrkdyti* : *ver̃kti, ver̃kia*, o czym mowa była wyżej; — do tej grupy czasowników nie należy zapewne *ródyti* 'pokazywać', gdzie *d* jest raczej częścią składową pierwiastka; niepewna jest też przynależność czasownika *siùndyti* 'szczuć', którego analizę etymologiczną utrudnia oboczna postać *siùmdyti* (z *m*), znana m. in. z Postylli Daukszy 364_{37} (*pasiumdîtoiei* 'podszczuwacze') oraz z Kurschata.

§ **642.** Causativa ze zgłoską pierwiastkową krótką lub cyrkumflektowaną: *ardýti, ar̃do* 'pruć, rozwalać...', w P D 'burzyć' 44_3, 'kazić' 172_{21}, 'rozpraszać' $120_{25.\ 27}$: *ìrti, ỹra, ìro* 'pruć się, rozkładać się, rozwalać się, psuć się' — godne uwagi jest przeciwieństwo co do intonacji: czasownik podstawowy *ìrti* ma akut, czasownik zaś pochodny *ardýti* występuje z cyrkumfleksem; *baidýti* 'straszyć', P D 32_1, refl. *baidýtis* znaczy w P D 'strachać się' 16_{29}, 'trwożyć sobą' 432_{43}, 'odstraszyć się' 64_{32} — o pierwiastku **bai-*, jak w pol. *boję się* — w stosunku do *bijóti* 'bać się', *baidýtis* i *boję się* mają wokalizm pierwiastkowy na stopie normalnej; *gimdýti* 'rodzić', P D 257_{42} : *gìmti, gìmsta* 'rodzić się' — przeciwieństwo co do intonacji między *gìmti* a *gimdýti* stoi na równi z przeciwieństwem *ìrti* : *ardýti*; *guldýti* 'kłaść', w P D 206_{13}, z *iš-* 'wykładać' $98_{4.\ 5.\ 36}$: *gul̃ti, gùla, gùlė* 'kłaść się'; *kliudýti* 'zaczepiać', w P D 'przeszkadzać' 18_{25}, 'zawadzać' 276_9 : *kliū́ti, kliū̃va, kliùvo* 'zawadzać; dostać się' — w czasowniku *kliudýti* uderza badacza *u* krótkie w przeciwieństwie do *ū* długiego w *kliū́ti*; *klupdýti* 'stawiać na kolana', w P D 'karać' 272_{44} — *klùpti, klum̃pa* 'padać na kolana; upadać'; *likdýti* 'pozostawiać; prosić, aby pozostano' : *lìkti, liẽka* 'zostać'; *lipdýti* 'lepić, kleić' : *lìpti, lim̃pa* 'przylepiać się'; *migdýti* 'usypiać; pozwalać długo spać' : *mìgti, miñga* 'zasypiać, zacząć spać'; *piudýti* 'szczuć; podszczuwać' : *piáuti, piáuna* 'kąsać, gryźć' — obok *piudýti* jest w dialektach bardziej „prawidłowa" forma *piū́dyti* z *ū*

długim (por. piũklas 'piła'); plukdýti 'pławić; spławiać' obok plukýti, plùko 'id.' : plùkti, pluñka m. in. 'ociekać wodą, potem'; -srudyti w prasrudytas 'zakrwawiony (o sercu)' w P D 506_{17} : sruvẽti, srùva 'ciec cienkim strumieniem' — prasrudyt(i) ma u krótkie, jak pl. srùtos 'płynny gnój'; stabdýti 'wstrzymywać, hamować' obok stabýti, stãbo 'zatrzymywać', etymologicznie 'sprawić, aby coś stanęło' : stèbti, steñba 'dziwić się', dawniej 'stawać słupem ze zdziwienia'; šlapdýti 'moczyć' : šlàpti, šlañpa 'moknąć'; trikdýti 'doprowadzać do rozstroju, burzyć; naruszać (równowagę); przeszkadzać' : trìkti, triñka 'ulegać rozstrojowi; mylić się; dokazywać; wściekać się'; tupdýti 'sadzać kurę na jajach; sadzać do więzienia' : tũpti, tùpia 'siadać (o ptakach)'; valdyti 'nazywać' P D 373_{44} — o tym samym pierwiastku *val-, co w łot. valoda 'mowa, język; rozmowa', pol. wołać; vỹkdyti 'wykonywać, urzeczywistniać' : vỹkti, vỹksta 'udawać się w drogę; odbywać się; powodzić się' — czasownik vỹkdyti swym przyciskiem na zgłosce pierwszej przypomina podany wyżej czasownik pỹkdyti; žudýti 'zabijać', w P D 'tracić' 85_2, 'zabijać' 408_{33} : žũti, žũva, žùvo 'ginąć, umierać, przepadać'; žvigdýti 'doprowadzać (świnię) do kwiczenia' : žviẽgti, žviẽgia 'kwiczeć; wrzeszczeć'.

§ **643.** Intensiva z intonacją zgłoski pierwiastkowej akutową: gáudyti, w P D 'łapać' $208_{37, 40, 43}$, 'łowić' 35_{50}, 'imać' 155_{18} : gáuti, gáuna, o czym wyżej; grùmdyti 'ściskać, miętosić, gnieść' : grùmti, grùmia, które współcześnie ma znaczenie bardzo bliskie lub nawet to samo, co grùmdyti (por. jednak grùmtis 'walczyć o zwycięstwo'), ale dawniej lub nawet dziś w dialektach znaczyło tyle, co 'miąć, gnieść'; kárdyti 'zawadzić; przeszkadzać' : kárti, kãria 'wieszać'; pìldyti 'napełniać, wypełniać' : pìlti, pìla 'lać; sypać', dawniej i 'wypełniać'; pláudyti 'płukać' PD 287_{40} : pláuti, pláuna 'płukać; myć'; spárdyti 'deptać, kopać (nogami); wierzgać, brykać' : spìrti, spìria 'podpierać; nalegać, przymuszać; kopnąć' — w Postylli Daukszy spárdyt(i) znaczy tylko 'wierzgać' 209_{23}, natomiast w znaczeniu 'podeprzeć' używa się czasownika pa-spirdyt(i) 337_{20}; spiáudyti 'pluć', w P D z nu- 'uplwać' 146_9: spiáuti, spiáuna 'pluć, plunąć'; stùmdyti, dial. stumdýti 'popychać; szturchać' : stùmti, stùmia 'pchać; trącać; przesuwać; naglić'; šáudyti 'strzelać' : šáuti, šáuna 'strzelać; wsuwać chleb na łopacie do pieca'; tárdyti 'badać; stroić (skrzypce)' : tìrti, tìria 'badać'; tvárdyti 'powściągać, kiełzać', w P D 'zatrzymawać' 278_{34}, 'powściągać' 109_{38}, 'hamować' 37_4 : tvérti, tvẽria m. in. 'chwytać; ująć'.

§ **644.** Intensiva z samogłoską pierwiastkową krótką lub cyrkumflektowaną są nieliczne, po części niepewne. Pewnym i ważnym przykładem jest czasownik skraidýti 'latać, unosić się w powietrzu' : skríeti skríeja, dial. skriẽti 'lecieć w powietrzu (kołując)'. — Czasownik laizdýti 'pałać (ogniem)' P D 534_3 czeka jeszcze na prawidłową etymologię. K. Būga, a za nim inni badacze łączą go z léisti 'puszczać' ze względu na użyte przez Szyrwida w P. S. I $302_{24, 25}$ wyrażenie : kurios (ugnies) ataio sunus Diewo leist aba sukurt.

W rzeczywistości wyrażenie to jest odpowiednikiem polskiego : którego (ognia) przyszedł Syn Boży puszczać abo wzniecać.

§ 645. Przedstawione w poprzednim § dane o pochodzeniu czasowników na *-dyti* nie są zawsze pewne. Tak więc, czasownik *skáldyti* przytoczono jako causativum w stosunku do *skìlti*. W rzeczywistości *skáldyti* można by uznać za intensivum w stosunku do *skélti, skẽlia, skẽlė* 'szczepać, rąbać, bić . . .'. W poczuciu językowym *skáldyti* występowało lub występuje zarówno jako causativum, jak też jako intensivum.

Odpowiedniki litewskich czasowników na *-dyti* istnieją w języku łotewskim. I tu rozpadają się one na dwie wyraźne grupy znaczeniowe, są to bowiem z jednej strony causativa, z drugiej zaś intensiva; podajemy nieco przykładów w formie infinitivu : *gìrdyti* : łot. *dzirdīt* 'poić'; *jódyti* : łot. *jādelēt* z rozszerzającym deminutywnym przyrostkiem *-el-* 'rozjeżdżać konno'; *baidýti* : łot. *baidīt* 'straszyć'; — *spiáudyti* : łot. *spļaudīties* 'wiele i często pluć' (por. ros. плеваться).

Jak widać z tych odpowiedniości litewsko-łotewskich, grupa czasowników na *-dyti* jest bardzo dawna. Powstała ona w okresie wspólnoty, jeśli nie ogólnobałtyckiej, to wschodniobałtyckiej. W późniejszych czasach, w okresie samodzielnego życia języków litewskiego i łotewskiego grupa czasowników na *-dyti* rozwijała się w sposób niejednakowy; tylko w języku litewskim doszła ona do tak bujnego rozwoju.

Ukształtowanie czasowników na *-dyti*, jeśli chodzi o wokalizm pierwiastkowy, jest dość zróżnicowane. Odróżniamy mianowicie trzy wypadki. Wokalizm pierwiastkowy bywa ten sam, co w infinitivie czasownika podstawowego : *jódyti* : *jóti*, *rė́kdyti* : *rė̃kti*; *gýdyti* : *gýti*, *lýdyti* : *lýti*; *rýdyti* : *rýti*; *pū̃dyti* : *pū̃ti*, *sū̃dyti* obok *sūrùs*, ale *kliudýti* : *kliū̃ti*, dial. *žū̃dyti* i *žudýti* : *žū̃ti*; *máudyti* : **mauti*, *šáudyti* : *šáuti*, ale dial. *piū̃dyti* i *piudýti* : *piáuti*. Postaci *kliudýti*, *žudýti*, zwłaszcza zaś *piudýti* mają *u* krótkie zapewne nie pierwotne, lecz raczej ze skrócenia *ū* długiego. — Drugi wypadek, z którym tu mamy do czynienia, to wokalizm pierwiastkowy na stopie normalnej, ale z zabarwieniem typu *a* : *skáldyti* : *skìlti* lub *skélti*, *nárdyti* : *nérti(s)*, *tvárdyti* : *tvérti*, *lámdyti* : *lìmti*, *trámdyti* : *trìmti*; *baidýti* : *bijóti*, *ardýti* : *ìrti*. — Trzecia postać wokalizmu pierwiastkowego czasowników na *-dyti* odpowiada stopie redukcji : *ugdýti* 'chować, hodować, pielęgnować' : *áugti* 'rosnąć'; *piū̃dyti* lub *piudýti* : *piáuti*; *gìrdyti* : *gérti*, *vìrkdyti*: : *ver̃kti*. Niektóre czasowniki na *-dyti* występują w dwu formach, z wokalizmem pierwiastkowym na stopie redukcji i na stopie normalnej : *tìldyti* i *táldyti* : *tìlti*, *pa-spìrdyti* i *spárdyti* : *spìrti*. — Pochodzenie różnic w ukształtowaniu wokalizmu pierwiastkowego czasowników na *-dyti*, w szczególności wymiana typu *e* : *a* oraz wymiana stopy normalnej i stopy redukcji czekają jeszcze na wyjaśnienie.

Zasługuje na uwagę metatonia w odpowiedniościach *rė́kdyti* : *rė̃kti*, *vìrkdyti* : *ver̃kti* . . . Niewątpliwie jest ona w związku z metatonią, którą obser-

wujemy w odpowiednich czasownikach kauzatywnych na *-inti* : *rė̃kinti, vìrkinti*. W czasownikach tego typu intonacja akutowa zgłoski pierwiastkowej jest znana (§ 681), nie wyłączona jest więc możliwość, że *rė̃kdyti, vìrkdyti* wynikły z kontaminacji z czasownikami *rė̃kinti, vìrkinti*. — Spośród czasowników na *-dyti*, których akcentuacja odbiega od zwykłej, wymieniono wyżej *pỹkdyti, vỹkdyti*. Tu nieregularne umiejscowienie przycisku trzeba przypisać bez żadnej wątpliwości oddziaływaniu równoznacznych formacji *pỹkinti, vỹkinti*, por. § 678.

Bliskość wzgl. tożsamość znaczeniowa czasowników, jak *pýkdyti* : *pỹkinti*, doprowadziła do ich mieszania i kontaminacji. Stąd np. dial. *pỹkdinti*, gdzie w poczuciu językowym jako przyrostek wystąpiło już *-dinti*. Ten nowy przyrostek, rozumiany jako odmianka przyrostka *-inti*, nadawał się szczególnie dobrze do urabiania formacji kauzatywnych od pierwiastków zakończonych samogłoską długą; tak znajdują wyjaśnienie nowotwory : *jódinti* (dial. *jõdinti, jodìnti*) : *jóti*; *siū̃dinti* 'dać do uszycia, kazać sobie uszyć' : *siū̃ti* 'szyć' i inne.

Niektóre czasowniki na *-dyti* powstały na podstawie czasowników na *-yti*. Przykłady stwierdzające tę możliwość mamy w przedstawionym wyżej materiale : *plukdýti* 'pławić; spławiać' : *plukýti* 'id.'; *stabdýti* 'wstrzymywać, hamować' : *stabýti* 'zatrzymywać'.

§ **646.** Pozostaje jeszcze sprawa pierwotnej funkcji i pochodzenia elementu *-d-* w przyrostku *-d-yti*. To, co za chwilę na ten temat powiemy, będzie jednak niestety tylko przypuszczenie. Zdaje się mianowicie, że nasze *-d-* jest postacią pierwiastka czasownika *dė́ti* **dhē-* 'kłaść' (skąd m. in. 'doprowadzać, sprawiać...'). Tego pochodzenia przyrostkowe *-d-* znamy dobrze w złożeniach z przyimkami wzgl. przedrostkami, jak np. w *iñdas* 'naczynie', *priẽdas* 'dodatek', dawne *samdas* 'najem' (obok czasownika *samdýti, sam̃do* 'najmować') itd., § 447. Wynika stąd, że wschodniobałtyckie czasowniki na *-dyti* są z pochodzenia złożeniami, w których członem pierwszym był pierwiastek odpowiedniego czasownika, a członem drugim właśnie forma pierwiastka czasownikowego **dhē-*. Dopiero z biegiem czasu ten drugi pierwiastek przybrał funkcję przyrostka. Omawiany przyrostek *-d(h)-* był w użyciu i w językach słowiańskich. Po części służył on do urabiania praesens : stsł. *idą, jadą*; po części stał się elementem rozszerzającym pierwiastek, jak w stsł. *kladą*, pol. *kladę* : lit. *klóti* 'słać, składać, nakrywać'; po części wreszcie wystąpił on jako część składowa przyrostka *-ьda* : *krivьda, pravьda, vražьda* (por. A. Leskien, *Grammatik der altbulgarischen Sprache*, 1909, s. 86). — Trudno tymczasem powiedzieć, czy jest jaki związek między *d* czasowników na *-d-yti* a elementem *d* następujących czasowników : *érdėti, érdi* (lub *érdėja*) 'rwać się' : *ìrti, ỹra* (*ìrsta*) 'pruć się, psuć się itd.'; *skéldėti, skéldi* (lub *skéldėja*) 'rozszczepiać się, rozpadać się' : *skélti* 'szczepać'; *mérdėti, mérdi* 'walczyć ze śmiercią' : *miřti* 'umierać'; *peldėti pelda*, w P D 'żałować' 263_{44}. 264_{21}; 'bro-

nić (tj. odmawiać)' 270_{50} obok *pel̃nas* 'zysk' 325_{19}. 271_{4}. Do tej grupy może należeć i praesens *vérda* do *vìrti* 'gotować się; gotować'. Zestawienie tego czasownika z dawnym łot. *verdēt* 'tryskać, wytryskać' wskazuje, że i wymienione dopiero co litewskie czasowniki na *-d-ėti* mogły były powstać, jak łot. *verdēt,* na podstawie praesens na *-da,* por. *verdošs* 'kipiący'.

Czasowniki na *-styti*

§ 647. Czasowniki na *-styti* oznaczają czynność, ogólnie biorąc, częstotliwą : trwa ona czas dłuższy, odbywa się etapami i bywa skomplikowana. Zazwyczaj są to transitiva lub reflexiva; rzadziej zdarzają się formacje intranzytywne.

Czasowniki na *-styti* są to deverbativa : za podstawę służą zawsze czasowniki — zarówno transitiva, jak intransitiva.

Odmiana czasowników na *-styti* jest taka sama, jak czasowników na *-yti, -o* : *bastýtis, bãstosi* 'tłuc się, włóczyć się', jak *badýti, bãdo* 'kłuć, bóść; tykać, wtykać'.

Pierwiastek czasowników na *-styti* ma zazwyczaj wokalizm na stopie normalnej, z samogłoską typu *a.* Jeżeli czasownik podstawowy wykazuje w pierwiastku wymianę samogłoski krótkiej i długiej, czasownik pochodny na *-styti* występuje zawsze z samogłoską krótką : *pìlstyti* : *pìlti, pìla, pýlė* 'sypać; lać'; *dùrstyti* : *dùrti, dùria, dū̃rė* 'kłuć'; *barstýti* : *beȓti, bẽria, bė̃rė* 'sypać'. W pierwiastku czasowników na *-styti* nie zdarzają się nigdy dyftongi *ie* i *uo.*

Intonacja zgłoski pierwiastkowej jest zazwyczaj zgodna z intonacją tejże zgłoski u czasowników podstawowych : *ìrstytis, ìrstosi* 'jeździć łódką' : *ìrtis, ìriasi* 'wiosłować, jechać łódką', ale *barstýti, bar̃sto* : *beȓti.* Szczegóły poznamy z niżej przytoczonych przykładów:

§ **648.** Czasowniki na *-styti* z intonacją zgłoski pierwiastkowej akutową : *dáigstyti, dáigsto, dáigstė* 'kłuć; stebnować; sadzić, aby coś kiełkowało' : *díegti, díegia* 'kłuć, boleć; sadzić, aby coś kiełkowało'; *dùrstyti* : *dùrti, dùria, dū̃rė* 'kłuć'; *džiáustyti* : *džiáuti, džiáuna, džióvė* 'wieszać dla przeschnięcia'; *glóbstyti* : *glóbti, glóbia* 'okrywać, otulać; chronić'; *glóstyti* 'gładzić', w PD 'głaskać' 617_{26} — od czasownika o pierwiastku **glod-*, jak w *glod(n)ùs* obok *glotnùs* 'gładki'; *grė́bstyti* : *grė́bti, grė́bia* 'zgrzebywać (np. siano)'; *ìrstytis,* w PD *irstimas* 'przewóz' 79_{15} : *ìrtis*; *kálstyti* 'wbijać; podkuwać' : *kálti, kãla* m. in. 'kuć; wbijać'; *kárstyti* 'wieszać', refl. *karstytis* 'wieszać się' PD 344_{46} : *kárti, kãria, kórė* 'wieszać'; *káustyti* 'okuwać; podkuwać' : *káuti, káuna, kóvė* 'zabijać; razić'; *klóstyti* 'rozściełać', PD 4_{43}. 5_{19} ('słać') : *klóti, klója* 'słać'; *kráustyti* 'składać; sprzątać ze stołu', w PD 'rozkładać', por. 405_{44} : *kráuti, kráuna, króvė* 'składać w kupę; nakładać, ładować; wić (gniazdo)'; *kùrstyti* 'podsycać (ogień); podniecać, poduszczać', w PD 'poduszczać' 99_{47}. 522_{45}. 542_{11} : *kùrti, kùria, kū̃rė* 'wzniecać (ogień)'; *láistyti* 'oblewać, polewać, roz-

lewać', w P D 'wylewać' 35_{46}. 479_{14} : *lieti, lieja* 'lać'; *máustyti* : *máuti, máuna, móvė* 'wkładać, nakładać; zdejmować (np. pierścionek)'; *nárstyti* 'zczepiać' : *nérti, nẽria, nẽrė* 'nizać; wiązać; nawlekać igłę'; *nárstyti(s)* 'nurkować' : *nérti(s)* 'zanurzać się, nurkować'; *piáustyti*, P D 5_{16} : *piáuti, piáuna, pióvė* 'rznąć; żąć itd.'; *pìlstyti* : *pìlti, pìla, pýlė* 'sypać; lać'; *skìrstyti* 'rozdzielać; robić podział; przeznaczać'; refl. 'rozpraszać się, rozchodzić się', w P D *skirstyti* 'odwodzić' 436_{27}, refl. 'oddzielać się' : *skìrti, skìria, skýrė* 'rozdzielać, rozłączać; rozróżniać; przeznaczać'; *šlúostyti* w P D 'ucierać' 479_{15}. 482_4, 'ocierać' 479_8 : *šlúoti, šlúoja, šlãvė* 'zamiatać'; *táikstyti* 'celować', refl. 'szykować się, przygotowywać się; przystosowywać się' : *táikyti, táiko* 'celować, przystosowywać; dogadzać'; *tvárstyti* 'obwiązywać, przewiązywać, bandażować' : *tvérti, tvẽria, tvẽrė* 'chwytać; wytrzymywać, cierpieć itd.'; *úostyti* 'wąchać', w P D 101_{11} 'woniać' : *úosti, úodžia*; *várstyti* 'nanizywać; kłuć; przymykać, zamykać i otwierać (drzwi)' P D 202_{42} : *vérti, vẽria, vẽrė* 'kłuć, nizać itd.'; *vángstyti* 'unikać', w P D 'uchodzić' 149_{24}, 'warować się' 100_{47}. 108_1. 583_{26} : *véngti, véngia* 'unikać'; *výstyti* 'spowijać', w P D z przedrostkami *pa-* i *su-* 'powić' 397_{20}. 39_{35} : *výti, vẽja, vìjo* 'wić'.

§ **649.** Czasowniki na *-styti* z intonacją zgłoski pierwiastkowej cyrkumfleksową : *barstýti, bar̃sto, bar̃stė* 'sypać, rozsypywać', w PD 'rozsypywać' 118_5. 120_{19}, 'rozpraszać' 33_{33}. 208_{43}, także z przedrostkami *iš-* i *pa-* : *ber̃ti, bẽria, bẽrė* 'sypać'; *bastýtis* 'wałęsać się' obok *bèsti, bẽda* 'wtykać, wbijać'; *dangstýti* 'pokrywać', w PD 'pokrywać' 378_{19}, 'okrywać' 419_{51}; refl. 'szczycić się (= bronić się)' : *deñgti, deñgia* 'kryć, pokrywać; odziewać'; *drabstýti* 'bryzgać', w PD z przedrostkiem *su-* 'popluskać' 197_{42} : *drẽbti, drẽbia* 'bryzgać błotem'; *glaistýti* 'mazać, lepić' : *gliẽti, gliẽja* 'mazać, smarować, lepić'; *graibstýti* 'zbierać, sprzątać ze stołu; zbierać piank()ę' : *griẽbti, griẽbia* 'chwytać'; *graistýti* 'zbierać, np. śmietan(k)ę' : *griẽti, griẽja* 'zbierać śmietan(k)ę; łowić ryby'; *imstýtis* (w mowie potocznej także *im̃stytis*) 'mocować się', w P D 113_{39}. 114_2, także 'biedzić się' 11_5 : *im̃ti, ìma, ẽmė* 'brać'; *kapstýti* 'grzebać (o kurach)' obok *kapóti* m. in. 'kłuć, szczypać (o szczupaku)'; *krapštýti* 'dłubać'; *laistýti* 'mazać, lepić' obok *glaistýti* 'id.'; *lakstýti* 'latać, biegać' : *lẽkti, lẽkia* 'lecieć, biec'; *lankstýti* 'zginać, pochylać' : *leñkti, leñkia* 'giąć, chylić'; *mastýti* 'pleść, splatać' : *mèsti, mẽta* 'rzucić, rzucać' (por. pl. *mẽtmenys* 'osnowa w tkaninie'); *mąstýti* z **man-styti* 'rozmyślać', w PD 298_{26}, także 'rozpamiętywać' 583_{45} : *miñti, mẽna* m. in. 'pamiętać'; *plaikstýti* m. in. 'plątać, wichrzyć; poruszać, jak wiatr chorągiew' : *pleĩkti, pleĩkia* 'wyciągać, rozciągać'; *pustýti* 'zanosić śniegiem' : *pū̃sti, pùčia* 'dąć' — *pustýti* pochodzi więc z **put-styti*; *ramstýti* 'podpierać' : *rem̃ti, rẽmia, rẽmė* 'podpierać; popierać'; *sagstýti* 'zapinać, odpinać' : *sègti, sẽga* 'przypinać; zapinać, odpinać'; *saistýti* 'rozwieszać sznury do suszenia bielizny' : *siẽti, siẽja* 'wiązać; rozwieszać sznury'; *smaigstýti* 'wtykać, wbijać, wsadzać' : *smeĩgti, smeĩgia* 'wetknąć (np. igłę do kłębka); wlepić wzrok'; *sklaistýti* 'rozrzucać, rozpraszać' : *skleĩsti, skleĩdžia* 'rozkładać, roz-

pościerać'; *slapstýti* 'chować, ukrywać' : *slė̃pti, slė̃pia* 'kryć, taić'; *svarstýti* 'ważyć', w PD refl. 'wieszać się' : *sver̃ti, svė̃ria, svė̃rė* 'wieszać do schnięcia; ważyć'; *šlakstýti* 'kropić' : *šlė̃kti, šlė̃kia* 'kropić'; *švaistýti* 'świecić, oświetlać; — rozrzucać, trwonić' : *šviė̃sti, šviė̃čia* 'świecić'; *valkstýti* 'wdziewać, wkładać (na siebie) ubranie; zdejmować (z siebie) ubranie' : *vil̃kti, vel̃ka* m. in. 'odziewać'; *žangstýti* 'kroczyć', w PD 'postępować' $489_{30 \cdot 32}$: *žeñgti, žeñgia* 'iść, kroczyć, posuwać się naprzód'; *žarstýti* 'grzebać w ogniu' : *žer̃ti, žė̃ria, žė̃rė* 'żar wygrzebywać, zgarniać na kupę; sypać, zasypać, jak śnieg drogę'; *žlagstýti* 'rozrzucać coś mokrego; składać' : *žlė̃gti, žlė̃gia* 'ubijać mięso; rzucać coś mokrego'.

§ **650.** Pochodzenie czasowników iteratywnych na *-styti* jest ciągle jeszcze przedmiotem badań. Za pewne uważać można tylko tyle, że stanowią one pewną odmianę czasowników iteratywnych na *-yti* z formą 3. praes. na *-o*. Można powołać się na cały szereg wypadków, kiedy to samo iterativum występuje to w formie na *-styti*, to w formie na *-yti* : *bastýti* : *badýti, lankstýti* : *lankýti, mąstýti* : *manýti* 'myśleć, mniemać', *sagstýti* : *sagýti, sklaistýti* : *sklaidýti, slapstýti* : *slapýti, smaigstýti* : *smaigýti, švaistýti* : *švaitýti* itd. Początkową grupę czasowników na *-st-yti* stanowią najprawdopodobniej te spośród nich, których pierwiastek kończył się samogłoską prostą i dyftongiem, może też połączeniem dyftongicznym, a więc takie, jak np. **klo-st-yti* : *kló-ti*, **kau-st-yti* : *káu-ti*, **skir-st-yti* : *skìr-ti* — element *-st-* służył tu do zapobiegania hiatowi. Dopiero z biegiem czasu ustalił się osobny przyrostek *-styti*, którym można było rozszerzać pierwiastki zakończone spółgłoskami. Zagadnienie genezy elementu *-st-* musi pozostać tymczasem otwartym. Wolno jednak wyrazić przypuszczenie, że jest to w zasadzie ten sam element, co w praesens czasowników typu *tìnti, tìnsta* 'puchnąć, brzęknąć'.

Czasowniki na *-yti, -ija*

§ **651.** Liczba czasowników na *-yti*, w formie 3. praes. na *-ija* nie jest wielka. Są to bez wyjątku lub prawie bez wyjątku denominativa. Pochodzą zazwyczaj od rzeczowników i znaczą: 'sprawiać, aby powstało coś, co wyraża rzeczownik podstawowy', albo też 'stawać się tym, co stanowi znaczenie rzeczownika podstawowego'. Por. *dalýti* 'rozbić na części, dzielić' : *dalìs* 'część'; *rūdýti* 'rdzawieć' : *rūdìs* 'rdza'. Rzadkie są czasowniki na *-yti, -ija* pochodzące od przymiotników, ale przecież istnieją : *rómyti* 'kastrować' : *romùs* 'spokojny, zgodny'; *víenyti* 'jednoczyć' : *víenas* 'jeden'.

Za podstawę dla czasowników rzeczownikowego pochodzenia posłużyły rzeczowniki zarówno o osnowie na *-i-*, jak też o inaczej ukształtowanych osnowach. Czasowniki te akcentowane są dwojako : albo na zgłosce przyrostkowej, albo też na pierwiastku. Czasowniki urobione od rzeczowników o osnowie na *-i-* mają akcentuację przyrostkową, natomiast czasowniki zbu-

dowane na podstawie innych osnów wykazują przycisk na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej. Rzecz godna uwagi, że ta zgłoska podprzyciskowa wykazuje zazwyczaj intonację cyrkumfleksową, nawet wtedy, gdy rzeczownik podstawowy ma akut : *rūdýti* : *rūdìs*, ale i *del̃nyti* 'klapnąć dłonią, rzemieniem' : *délnas* 'dłoń'. O *rómyti* będzie mowa niżej.

Oto nasze dane, dotyczące czasowników na *-yti*,*-ija*:

§ **652.** Czasowniki, mające przycisk na zgłosce przyrostkowej : *akýti, akìja, akìjo* 'stawać się porowatym (o lodzie, serze, chlebie)' : *akìs* 'oko'; *dalýti* 'dzielić', w PD 'rozdzielać' 172_{14}, z przedrostkiem *iš-* 'rozdać, rozdawać' 33_{33}. 120_{10} : *dalìs* 'część'; *dantýti* 'nacinać zęby, ostrzyć zęby (w sierpie)' : *dantìs*, *-ies̃* m. 'ząb'; *kirmýti* 'robaczywieć; wylegiwać się; siedzieć gdzieś w ukryciu' : *kirmìs*, *-ies̃* f. 'robak'; *korýti* 'stawać się porowatym' : *korỹs* 'plaster miodu'; *pelýti* 'pleśnieć' — pochodzi od rzeczownika, który już wyszedł z użycia, a który mógł brzmieć **pelis* 'pleśń' (w związku pokrewieństwa z pl. *pelěsiai* 'pleśń'); *rūdýti* : *rūdìs*, o czym wyżej; *šaknýti* 'rozrastać się w korzeniach', refl. 'rozkorzeniać się' : *šaknìs*, *-ies̃* 'korzeń'; dial. (twereckie) *širdýtis*, liter. *šir̃dytis*, *-ijasi* 'złościć się' : *širdìs* 'serce' — mamy tu przekład rus. сердиться, jakkolwiek w języku litewskim jest pl. *širdaĩ* w znaczeniu 'złość'; swego rodzaju wyjątkiem jest czasownik *šerkšnýti* 'pokrywać się szronem', który ma przycisk na zgłosce przyrostkowej, mimo że pochodzi od *šer̃kšnas* 'szron', o osnowie na indoeur. *-o-*.

§ **653.** Czasowniki akcentowane na zgłosce pierwszej pierwiastkowej : dawne *bū̃dyti, bū̃dija, bū̃dijo*, w PD z *iš-* 'wyćwiczyć' 615_{30}, dziś tylko w niektórych dialektach : *bū̃das* m. in. 'sposób'; *bur̃lyti* 'chłeptać' — czasownik ten jest dźwięczną odmianką czasownika *pur̃lyti*, m. in. o tym samym znaczeniu — pierwiastek jak w *pur̃vas* 'błoto'; *del̃nyti* : *délnas*, o czym wyżej; dawne *gintyti* (trzeba czytać prawdopodobnie *giñtyti*) 'być spornym' PD 139_{17}. 150_{30}, 'spierać się' ibid. 87_{35}. 138_{16} — rzeczownik podstawowy jest nieznany; *kaũlyti* 'natrętnie prosić', ale w Postylli Daukszy 'spierać się' 496_{12}. 516_{34} (pl. *káuliiimai* 'roztyrki' 276_{52}) — może od *káulas* 'kość', choć rozwój znaczeniowy nie jest jasny; *ker̃šyti* 'mścić się' (pl. *kersziiimai* 'pogróżki' PD 380_{9}) — rzeczownik podstawowy wyszedł z użycia (por. *ker̃štas* 'zemsta'); *lỹkyti* 'zostawić, zostawiać na później' : *lỹkis*, *-io* 'pozostałość'; *liùdyti* 'świadczyć', w PD 15_{40}, 19_{45}, 91_{40} — pochodzi od zaginionego rzeczownika, który był zlitewszczoną formą ruskiego людие lub люди 'ludzie; świadkowie'; dawne *liū̃dyti*, w PD z przedrostkiem *nu-* 'zasmucać' 240_{12}. 360_{38} — czasownik ten jest, zdaje się, tylko wariantem czasownika *liū̃dinti* 'smucić', który ze swej strony stanowi causativum w stosunku do *liū̃dėti, liū̃di* 'być smutnym'; dawne *nõvyti*, w Postylli Daukszy 'mordować' (tzn. 'męczyć') 85_{44}. $_{51}$. 353_{35}.361_{9}, z przedrostkiem *pa-* 'potracić' (tzn. 'kolejno pozabijać') — w związku pokrewieństwa z łot. *nāvēt* 'zabić, zabijać' — za podstawę dla *nõvyti* posłużył rzeczownik pokrewny łot. *nāve* 'śmierć'; *nuõdyti* 'truć', w Po-

stylli Daukszy *nuodiiimai* 'czary' 455_{18} : *nuodaĩ* 'trucizna', w P D 'czary' 394_{2}; *slãtyti* w *slâtiiimas* 'gnuśność' 10_{13}. 250_{44}. 353_{16}, 'niedbalstwo' 247_{26} — za podstawę dla *slãtyti* posłużył, być może, rzeczownik pokrewny polskiemu *slota* (do tego gniazda etymologicznego należy też *slačiukas* lub *slačiūkas*, w P D m. in. 'leniwiec' 233_{27}); *tytyti*, w P D ze znaczeniem 'urągać' 50_{33} obok współczesnego znanego z dialektów *týtinti* 'naśmiewać się, drwić' — w związku pokrewieństwa z *týčiotis* 'naśmiewać się', ale o etymologii nie ustalonej; *vaistyti*, w P.D 'leczyć' 191_{9} (tu 3. praes. *wáistiie*), z *iš-* 'uzdrawiać' 326_{10} : *váistas* 'lekarstwo'; *vãksyti* lub *vàksyti* 'suszyć głowę; natrętnie prosić' — czasownik etymologicznie jeszcze nie zbadany; *vẽlytis*, w P D z przedrostkiem *nu-* : *nenuwêlikis* 'nie omieszkaj' 478_{33} obok współczesnego *vẽlinti(s)* 'spóźniać się' : *vėlùs* 'późny', adv. *vėlù* 'późno'; *vil̃nyti* 'podnosić się (o falach), falować', w P D 14_{20} *mârios wilnįianczios* 'nawałniste morze' : *vilnìs, -iẽs* 'fala' (jest w języku literackim), raczej *wîlnios* 'wały' P D 78_{25}, 'nawałności' 6_{8}. 14_{36}; *zaũnyti* 'paplać' : *zaunà* 'papla'.

§ **654.** Takie ukształtowanie form przedstawionych wyżej czasowników na *-yti*, tj. praesens na *-ija*, praeteritum na *-ijo* mamy poza językiem literackim w dialektach żmudzkich i wschodnioauksztajckich. Natomiast w pozostałych dialektach auksztajckich spotykamy — nie wiadomo, w jak szerokim zakresie — formy na *-yja, -yjo*, z *y* długim przed *j*. Tak jest m. in. w dialekcie Kurschata. W języku literackim z tak ukształtowanym praesens i praeteritum podaje się do użycia czasownik *rómyti* (*rómyja rómyjo*), mimo że w dialektach ma on i formy na *-ija, -ijo* — w czasowniku tym stwierdzamy jeszcze drugą uderzającą właściwość: intonację akutową zgłoski pierwiastkowej. Nie inaczej, niż w języku litewskim, przedstawia się odmiana omawianych czasowników na *-yti* w łotewskim: tu obok panujących form 1. sg. praes. i praet. na *-iju* spotyka się w pewnej części dialektów formy na *-iju.* Wzajemny stosunek litewsko-łotewskich form z *i* krótkim i z *ī* długim przed *j* nie został jeszcze całkowicie wyjaśniony. Zdaje się, że źródła tej dwoistości szukać trzeba w pierwotnym paradygmacie choćby praesens, gdzie formy z końcówkami spółgłoskowymi zawierały jako cechę osnowy *ī*, podczas gdy forma 1. sing. miała przed końcówką *-ō* > *-uo* połączenie *ij* : 1. pl. **dalī-m-*, ale 1. sing. **dal-ij-ō*. Formy te ujednostajniono z czasem w dwojaki sposób: albo uogólniono połączenie *-ij-* nie dokonując w nim żadnej zmiany, albo też uogólniono je dopiero po przekształceniu drogą kontaminacji (*ij* : *ī*) w *īj*. Odpowiednie słowiańskie czasowniki, mianowicie typu *děliti, dělją* (stsł. *děliti, dělľą*, pol. *dzielić, dzielę*) wykazują, poza 1. sing., uogólnioną osnowę na *ī*: stsł. *dělišі, dělitъ* . . . , pol. *dzielisz, dzieli* . . . , ale 1. sing. **dělją*; *j* tej ostatniej formy mogłoby pochodzić z *ī*.

§ **655.** W poczuciu językowym Litwinów czasowniki na *-yti, -ija* odpowiadały słowiańskim czasownikom o jednostajnej osnowie na *-i-*. Od wieków

więc oddawano słowiańskie oryginały na *-i-* litewskimi odpowiednikami na *-yti, -ija*. Lituanistyka rozporządza znacznym materiałem z tego zakresu, my tu ograniczymy się do przedstawienia kilku przykładów: *balamũtyti, -ija, -ijo* P D 588_3 : pol. *bałamucić*; *bliùznyti* lub *bliùžnyti* P D 145_{34}. 228_{17} : pol. *bluźnić*; *čẽdyti* 'szanować' (tj. 'oszczędzać'), P D 197_{43} : rus. щадить; *gatãvyti* 'gotować', P D 499_{43} : rus. готовить; *griẽšyti* 'grzeszyć', w P D z *su-* 'zgrzeszyć' z rus. грѣшити — *griẽšyti, -ija* to jedna z najstarszych pożyczek z obszaru słowiańskiego; *krìkštyti* 'chrzcić', P D 18_{19} z str. крьстити — należy do najstarszych pożyczek pochodzących z Rusi; *suliūbyti* P D 69_{21} oddaje pol. *ślubić*, gdzie *ś-* jest przedrostkiem; *musyti* P D 30_{32}. 330_{38}. 41_2 z stpol. *musić* (dziś *musieć*); *rõdyti*, P D 165_{28}. 109_{42} z pol. *radzić*; *sūdyti* 9_{46}. 156_2. 479_{38}. $_{44}$ z rus. судить; *vẽlyti* 'woleć' P D 214_{41}. 469_{23} z str. велити; *pazwãlyti* 'dozwolić' P D 563_{53} z pol. *pozwolić* lub z rus. позволить itd.

§ **656.** Czasowniki na *-yti, -ija* wymieniają się na szeroką skalę z czasownikami na *-inti*. Im dalej w czas, tym więcej mamy czasowników na *-inti*, konkurujących z czasownikami na *-yti*. Ogólnie można powiedzieć, że w tej konkurencji zwycięstwo odnoszą czasowniki na *-inti*. Jest sporo czasowników, które w dawnych tekstach mają formy na *-yti, -ija*, a które w późniejszym okresie przybrały formy na *-inti*. Parę przykładów tego rodzaju przytoczono już wyżej: dawne *liūdyti* : liter. *liū̃dinti* 'smucić'; dawne *tytyti* : dial. *týtinti* 'drwić'; dawne *vėlyti* : *vė̃linti* 'spóźniać się'. Dalsze przykłady: dial. *ãkyti, -ija* m. in. 'strofować' : liter. *ãkinti* 'pouczać'; *dalýti, -ìja* : *dalìnti* 'dzielić'; *ker̃šyti, -ija* : dial. *ker̃šinti*, często z przedrostkiem *at-* 'odemścić (się)'; *mul̃vyti -yja* (w dialekcie Kurschata) : liter. *mul̃vinti* 'walać w błocie'; dawne *purvyti -ija* 'błocić, kalać' Szyrwid, Dictionarium[5] 16. 80 : liter. *pur̃vinti* 'id.' itd. — Niestety, nikt dotychczas nie badał zagadnienia, w jaki sposób czasowniki na *-yti, -ija* były wypierane przez czasowniki na *-inti, -ina*. Będzie to więc tylko przypuszczenie, jeżeli powiemy, że zmianie ulegały najpierw formy praesens na *-ija* i formy praeteritum na *-ijo* : w porównaniu z nimi formy na *-ina, -ino* były pod względem fonetycznym bardziej wyraziste i łatwiej utrzymywały bez zmian swój stan głoskowy. Dopiero po ustaleniu się form praesens i praeteritum ze spółgłoską *n* zamiast *j* kolej przychodziła, jak sądzimy, na infinitivus.

§ **657.** Niektóre czasowniki na *-yti, -ija* mają w dialektach osnowę na *-ie-*, występują więc z formami na *-ie-ti* w infinitivie i na *-ie-ja, -ie-jo* w praesens i praeteritum. Dialekt twerecki posiada dwa takie czasowniki: *rūdzieć, rūdzieja, rūdziejā* 'rdzawieć' zamiast liter. *rūdýti* oraz *širkšnieć, širkšnieja, širkšniejā* 'pokrywać się szronem' zamiast liter. *šerkšnýti*. Pochodzenie dwugłoski *ie* w wymienionych czasownikach jest zagadnieniem prawie nie do rozwiązania, jeśli opierać się na danych wyłącznie języka litewskiego. Prawdopodobnie *ie* wystąpiło najpierw w czasownikach zapożyczonych z języków słowiańskich,

gdzie oddaje słowiańskie *ě* lub jego kontynuację. W samym dialekcie twereckim występują takie oto zapożyczenia słowiańskie: *milieć, milieja* 'mdleć' z pol. *mdleć* i *truniec, trunieja* 'gnić, butwieć' zapewne ze str. трухлѣть.

4. Czasowniki na -(*i*)*auti*

§ **658.** Są to czasowniki o osnowie na *-au-*, którą w praesens rozszerza się przyrostkiem *-ja* (w 3. osobie), w poszczególnych zaś dialektach, m. in. w twereckim przyrostkiem *-na*. — Czasowniki te rozpadają się na 2 grupy: deverbativa i denominativa.

§ **659.** Deverbativa. W porównaniu z czasownikami podstawowymi wyrażają one czynność intensywną wzgl. usilnie ponawianą. Pod względem formalnym charakteryzuje je oprócz przyrostka *-au-* ukształtowanie wokalizmu zgłoski pierwiastkowej: występują tu mianowicie nierzadko samogłoski *y, ū* długie. Deverbativa mają przycisk zazwyczaj nieruchomy na zgłosce pierwiastkowej o intonacji akutowej. — Przykłady:

dial. *dýrauti, dýrauna* 'stać i podpatrywać' : *dyrěti, dỹri* 'sterczeć i patrzeć wytrzeszczonymi oczami' (w mowie potocznej); *klýkauti* 'wykrzykiwać', P D 2_{46}. 5_{48} : *klỹkti, klỹkia* 'krzyczeć, drzeć się; hukać (o sowie)'; *pýkauti* 'złościć się' : *pỹkti, pỹksta* 'czuć złość, pragnąć zemsty'; dawne *būgauti* 'trwożyć się' P D 230_{17} : *bū́gti, bū́gsta* 'mieć strach'; *dū́sauti*, 'wzdychać' P D 229_{53}. 321_{29} obok *at-si-dùsti, -dū̃sta* 'westchnąć, odpocząć'; dawne i dial. *kiū́kauti* 'skakać (o sercu)', P D 440_{48} obok *kiuksěti, kiùksi* m. in. 'stukać dzióbem (o dzięciole)'?; *krū́pauti* 'lękać się' : *krùpti, krum̃pa* 'wpadać w obawę, lęk'; dawne *nartauti* 'gniewać się' P D 294_{31} : *nertěti, nersti* 'gniewać się' P D 292_{25}. 296_{22}, dziś *nértėti, nértėja* 'id.'; *stū́gauti* 'wyć (o wilku)' : *stáugti, stáugia* 'wyć'; *šū́kauti* 'hukać (w lesie)' : *šaũkti, šaũkia* 'krzyczeć; wołać'; *ū́žauti* 'huczeć (o wietrze); szumieć (o lesie); hałasować' : *ū̃žti, ū̃žia* 'szumieć, huczeć'; *rěkauti* 'wrzeszczeć' : *rẽkti, rẽkia* 'krzyczeć, wydawać jakiś osobliwy głos'; *žióvauti* 'ziewać' : *žióti, žiója* 'otwierać usta, gapić się'; *švìrkštauti* 'gwizdać (m. in. o wildze)' : *švir̃kšti, švir̃kščia* 'gwizdać; ciurkać (z beczki)'. — Akcentuacją odbiegają: *gąstáuti* 'lękać się, być w obawie' obok *gěsčioti* 'lękać się, strachać się (o koniu)'; *geidáuti* 'pożądać' : *geĩsti, geĩdžia* 'chcieć, pożądać'; dawne *tyráuti* 'wywiadywać się' P D 59_{45} : *tìrti, tìria, týrė* 'badać, próbować'; do tej grupy należy także czasownik *ragáuti* 'próbować' : *regěti, rẽgi* 'widzieć'.

Gdy obok czasownika na *-auti* istnieje inny czasownik, mianowicie denominatywnego pochodzenia, ma się wątpliwości, czy chodzi tu o odmiankę tego czasownika, czy też o formację oboczną urobioną od odpowiedniego rzeczownika: dawne *gėrauti* 'rozkoszować (sobie)' P D 96_{22}. 242_{40}. 379_{36} : *gėrětis, gẽrisi* 'zachwycać się' : *gẽris* 'dobroć, dobro'; *žvalgáuti* wzgl. *žvalgáutis* 'wywiadywać się'; 'biegać w oględy' P D 472_{47} : *žvalgyti*(*s*) 'oglądać' P D 146_{45} : pl. *žvalgaĩ* 'ci, co przybywają na oględziny do panny młodej'.

§ **660.** Denominativa. Pochodzą one zarówno od rzeczowników, jak od przymiotników. Szczególnie dużo jest czasowników rzeczownikowego pochodzenia. Rozpadają się na grupy, z których każda ma sobie właściwe znaczenie. Denominativa rzeczownikowego pochodzenia akcentowane są zazwyczaj na zgłosce z przyrostkowym *au*; te, które pochodzą od przymiotników, mają akcentuację dwojaką, z przyciskiem albo na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej, albo też na zgłosce przyrostkowej, o czym mowa będzie jeszcze niżej.

§ **661.** Denominativa pochodzące od rzeczowników:

1. Czasowniki, które wyrażają stan i czynność, wynikające z faktu, że się jest czymś, co oznacza rzeczownik podstawowy: *badmiriáuti* 'być głodomorem, być stale głodnym' : *badmirŷs* 'głodomór'; *bernáuti* 'być kawalerem, nieżonatym' : *bérnas* m. in. 'kawaler'; *draugáuti* 'być w przyjaźni'; 'obcować' P D 281_{32}. $_{34}$: *draũgas* 'towarzysz', w Postylli Daukszy i 'gamrat' 95_{36}; *karaliáuti* 'być królem; królować', P D 32_{26}. 48_{42} : *karãlius* 'król'; *kekšauti* 'uprawiać gamractwo, poróbstwo' P D 55_{29}. 394_{1} : *kẽkšė* 'nierządnica'; *mergáuti* 'być niezamężną, żyć w stanie panieństwa' : *mergà* 'panna'; *našláuti* 'być wdowcem lub wdową, żyć w stanie wdowim', P D 55_{32} : *našlŷs*, f. *našlė̃* 'wdowiec'; *paleistuváuti* 'być rozpustnicą, zadawać się z mężczyznami' : *paleistùvė* 'rozpustnica'; *pranašáuti* 'być prorokiem, prorokować', P D 14_{1}. 301_{21} : *prãnašas* 'prorok'; *sėbrauti* 'obcować' P D 416_{18} : *sė̃bras* 'towarzysz' (już u Daukszy w ujemnym znaczeniu 293_{50}); dawne *svetimoteriauti* 'cudzołożyć (o mężczyźnie)' P D 16_{4}. 70_{8} : *svetimoteris* 'cudzołożnik' 32_{48}. 280_{29} i *svetimvyrauti* 'cudzołożyć (o kobiecie)' : *svetimvyrė* 'cudzołożnica' 69_{50}. 505_{44}; *tarnáuti* 'służyć', P D 5_{37} : *tar̃nas* 'sługa'; *tarpininkáuti* 'pośredniczyć', P D 537_{27} (tu *tárpinykauti?*) : *tárpininkas* 'pośrednik'; *ūkininkáuti* 'być gospodarzem, gospodarować', P D 385_{6} (tu *ant' hûkinikawimu* 'na gospodarstwa') : *ū̃kininkas* 'gospodarz'; *vagiliáuti* 'być złodziejaszkiem, od czasu do czasu kraść' : *vagìlius* 'złodziejaszek'; *viešpatáuti* 'panować', P D 14_{7}. 26_{45} : *viẽšpats*, dawniej *viešpatis* 'pan' P D 3_{3}. 1_{12}; *výrauti* 'panować' : *výras* 'mężczyzna, mąż' (w Postylli Daukszy mamy *vyresniauti* : *vyresniavimas* 'przełożeństwo' 588_{13} : *vyresnis* 'przełożony' 60_{25}. 209_{50}); dawne *žynauti* 'być czarownikiem, czarować', por. P D 483_{30} : *žynŷs* 'kto wszystko wie; czarownik'.

2. Czasowniki typu *badáuti* — oznaczają czynność, która polega na tym, że się czyni coś, co oznacza rzeczownik podstawowy: *badáuti* 'cierpieć głód, głodować' : *bãdas* 'głód'; *kariáuti* 'wojować, walczyć', P D 90_{36}. 107_{36}. $_{38}$: dawne *karias* 'wojna' P D 13_{32}. 220_{28}, 'wojsko' 7_{42}. 156_{20}; *keliáuti* 'podróżować', P D 64_{25}. 79_{11} ('drogę lub drogi podejmować') : *kẽlias* 'droga'; dawne *nuomauti* 'lichwić' P D 16_{5} : *núoma* 'lichwa' 125_{50}. 126_{11}. 383_{15}, dziś 'najem'; dial. *pagiriáuti* 'ponosić skutki uprzedniej pijatyki' : pl. *pãgirios* 'katzenjammer'; *pãsninkauti* 'pościć', P D 108_{47}. 314_{36} : *pãsninkas* 'post'; *pataikáuti* 'pobłażać; dogadzać, pochlebiać; próżnować' P D 10_{5}. 26_{9}. 340_{16}.

385_{12} : *pataikà* 'pobłażanie; dogadzanie, pochlebstwo'; 'lenistwo' P D 391_{55}; *prekiáuti* 'handlować', P D *prakauti* 'kupczyć' 103_{38}, 'kupiectwo stroić' 340_{28}, 'handlować' 382_{42}. $_{46}$: *prẽkė* 'towar', w P D *prakė* 'kupia' 290_{31}, 'kupiectwo' 313_7, 'handel' 36_{14}; *puotáuti* 'ucztować, balować'; 'biesiadować' P D 340_{25}. 510_{31} : *puotà, -õs* 'uczta'; 'biesiada' P D 5_4; *sielvartáuti* 'martwić się'; 'rozpaczać' P D 316_{22} : *sielvartas* 'zmartwienie, zgryzota'; 'rozpacz' P D 165_{24}; *ap-tėvikštauti* 'odziedziczyć' P D 532_5 : *tėvikštė* lub *tėvikščia* 'ojczyzna' 374_{34}. 281_{49}; dawne *veikalauti* 'sprawować' P D 417_{15}. 608_{26} : *veĩkalas* 'czyn; dzieło, utwór'; 'sprawa' P D 93_{38}; *žūkláuti* 'uprawiać rybołówstwo', P D 379_9 : *žūklẽ, -ẽs* 'rybołówstwo'.

Osobną podgrupę stanowią w omawianej grupie czasowniki oznaczające czynność, którą się wykonywa, korzystając z jakiegoś przedmiotu lub z miejsca. W języku literackim istnieje czasownik *pavėsiáuti* 'odpoczywać wzgl. próżnować, siedząc w chłodku (np. pod drzewem)' : *pavẽsis* 'miejsce cieniste, cień'; liter. *pavėniáuti* o tym samym znaczeniu co *pavėsiáuti* : *pavẽnis*=*pavẽsis*; w dialekcie twereckim mamy takie oto czasowniki, oznaczające łowienie ryb: *sámsčiauti* 'łowić ryby za pomocą *sámstis* (rodzaj czerpaka)'; *urváuti* 'łowić ryby w norach' : *ur̃vas*, liter. *ùrvas* 'jama, nora'; *paledžiáuti* 'łowić ryby pod lodem' : *paledỹs* 'miejsce pod lodem'.

3. Czasowniki o znaczeniu: 'wykonywać czynność, która ma na celu zaopatrzyć się w coś lub zdobyć coś, co się oznacza rzeczownikami podstawowymi': *bernáuti* 'szukać parobka' : *bérnas* m. in. 'parobek'; *mergáuti* 'szukać dziewczyny na służbę' : *mergà* 'dziewczyna, służąca'; *piemenáuti* 'szukać pasterza na służbę' : *piemuõ, -eñs* 'pasterz'; także *šienáuti* 'poszukiwać siana do kupienia' : *šiẽnas* 'siano'; — *kirmėliáuti* 'szukać robaków (np. o szpaku)' : *kirmėlẽ* 'robak'; *lapiáuti* 'polować na lisy' : *lãpė* 'lis'; *peliáuti* 'łapać myszy (o kocie)' : *pelẽ* 'mysz'; *varliáuti* 'łapać żaby' : *varlẽ* 'żaba'; *vėžiáuti* 'łapać raki' : *vėžỹs* 'rak'; *žiurkiáuti* 'łowić szczury, polować na szczury' : *žiùrkė* 'szczur'; *žuváuti* 'łowić ryby' : *žuvìs* 'ryba'; *blusáuti* 'szukać pcheł' : *blusà* 'pchła'; *utėliáuti* 'szukać wszy' : *utėlẽ* 'wesz'; — *apyniáuti* 'zbierać, zrywać chmiel' : pl. *apyniaĩ* 'chmiel'; *aviečiáuti* 'zbierać maliny' : pl. *aviẽtės* 'maliny'; *baravykáuti* 'zbierać borowiki' : *baravỹkas* 'borowik'; *gėliáuti* 'zrywać kwiaty' : *gėlẽ* 'kwiat'; *grybáuti* 'zbierać grzyby' : *grỹbas* 'grzyb'; *lapáuti* 'zrywać, zbierać liście, przede wszystkim buraczane' : pl. *lãpai* 'liście'; *obuoliáuti* 'zrywać jabłka' : *obuolỹs* 'jabłko'; *riešutáuti* 'zrywać, zbierać orzechy' : *riešutas* 'orzech'; *šienáuti* 'kosić, zbierać siano' : *šiẽnas* 'siano'; *uogáuti* 'zbierać jagody (w lesie)' : pl. *úogos* 'jagody'; *žirniáuti* 'rwać, zbierać groch' : pl. *žìrniai* 'groch'; *žoliáuti* 'rwać, zbierać trawę' : *žolẽ* 'trawa'.

§ **662.** Denominativa pochodzące od przymiotników. Za podstawę służą zazwyczaj przymiotniki na *-us*, rzadko na *-as*. Akcentowane są te denominativa współcześnie z reguły na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej, gdy mianowicie ma ona intonację akutową:

bogštauti : *bókštavimas* (?) 'ucieczka' P D 374_{42} : **bogštus* (obok *bogūnas*) 'zbieg' 150_{28}, 'zbiegły' 233_{47}; *bŭkštauti* 'lękać się, bać się' obok *bukštùs* 'bojaźliwy' (z *u* krótkim!); *meiláuti* 'pragnąć'; 'miłować' P D 484_{13}. 487_{52}, także *meiláutis* 'przymilać się, dogadzać komu' : *meilùs* (w Postylli Daukszy z przyciskiem na zgłosce pierwszej) 'miły' 285_{45}, 'przyjemny' 52_{38}, 'miłosny' 35_{7}, 'wdzięczny' 53_{8} (jest też w tym zabytku *meilas* 334_{33}. 574_{30}); dawne *priešauti* 'sprzeciwiać się' P D 231_{9} : *priešùs*, dawniej *príešus* 'przeciwny' P D 138_{1}; *rūstauti* 'gniewać się, srożyć się', P D 533_{18}. 542_{47} : *rūstùs*, dawniej *rūstus* P D 169_{35}. 344_{40} 'gniewliwy'; *skėtrauti* 'złościć się, gniewać się', dawniej 'brykać' P D 239_{5} : *skėtrùs*, dawniej *skėtrus* 'złośliwy, zły', dawniej 'zuchwały' P D 539_{2}; dawne *putlauti* 'pysznić się' P D 332_{40}. $_{45}$: *putlùs* 'nadęty; pyszny', to drugie znaczenie jest w Postylli Daukszy 169_{35} — Dauksza akcentował zarówno przymiotnik jak czasownik, jak się zdaje, na zgłosce pierwszej; — *gudráuti* 'używać przebiegłości, chytrości' : *gudrùs*, dawniej *gùdras* 'przebiegły, chytry'; *lapáuti* 'dokazywać', dawniej 'pysznić się' P D 332_{40}. 497_{27} : *lapus* 'pyszny' 437_{14}; *privaláuti* 'potrzebować' P D 98_{3}. 108_{10} : *privalùs* 'potrzebny' 22_{46}; — *júodauti* 'być i stawać się czarnym' : *júodas* 'czarny'; *bendráuti* 'obcować', P D 280_{49} : *beñdras* 'wspólny'; 'wzajemny' P D 520_{46}; *gailáuti* 'żałować' (*gailavimas* 'smętek' P D 150_{m18}) : *gaĩlas* 'żałosny' P D 15_{34}, adv. *gaĩla* 'żal bierze'; dial. *žvairáuti* 'patrzeć spode łba' : *žvaĩras* 'zezowaty'.

§ **663.** Czasowniki na *-auti* mają niekiedy oboczne formy na *-uoti* : *júodauti* i *juõduoti* (o chwiejnej akcentuacji: *júoduoti*, *juodúoti*) m. in. 'czernić się' S zD⁵35; dial. *žvairáuti* : liter. *žvairúoti* 'patrzeć zezem'; *girtáuti* 'pić, upijać się' : dawne i dial. *girtúoti* : *gìrtas* 'pijany'. W dzisiejszym języku literackim są w użyciu *nerimastáuti* i *nerimasčiúoti* 'niepokoić się', przy czym tę drugą formę znamy już z Postylii Daukszy; liter. *smurtáuti* 'używać gwałtu' jest odpowiednikiem dawnego *smurtuoti*, występującego ze znaczeniem 'ważyć' w Postylli Daukszy, § 666.

§ **664.** Litewskie czasowniki na *-auti* są spokrewnione niewątpliwie ze słowiańskimi na *-ovati*, *-ują* z **-ou-jō* : stsł. *kupovati*, *kupują* : *kupiti*; *minovati*, *minują* : *minąti*; *besědovati*, *besědują* : *beséda*; *cělovati*, *cělują* 'pozdrawiać': *cělъ* 'cały'. Skoro istnieją w grupie językowej słowiańskiej odpowiedniki litewskich czasowników na *-auti*, musiały istnieć i w języku łotewskim. Tu jednak spłynęły one z czasownikami na *-uot*, *-ot* : lit. *kariáuti* : łot. *karot* 'wojować': lit. *keliáuti* : łot. *ceļot* 'podróżować' itd.

5. Czasowniki na -(*i*)*uoti*

§ **665.** Czasowniki na *-uoti*, *-uoja*, *-avo* rozpadają się pod względem swego pochodzenia na dwie grupy: znaczna większość to formacje wyraźnie pochodne, zazwyczaj denominatywne; nie brak jednak czasowników, których pochodzenie stanowi lub stanowić może przedmiot dyskusji. — Czasowniki na

-uoti akcentowane są z reguły na przyrostku. Zdarzają się jednak czasowniki akcentowane na zgłosce pierwiastkowej; tę akcentuację miewają czasowniki urobione od wyrazów z przyciskiem w nom. sg. na zgłosce pierwszej o intonacji akutowej.

§ **666.** Denominativa na *-uoti*. Ułożymy je w dwu grupach, według tego, czy pochodzą od rzeczowników, czy od przymiotników. W każdej z tych dwu grup rozróżniamy dwie podgrupy: intransitiva wzgl. reflexiva i transitiva.

Intransitiva pochodzące od rzeczowników: *apmauduoti* w Postylli Daukszy 332_{10}. $_{47}$. 333_{29}. 464_9 'frasować się' obok liter. *apmaudáuti* 'odczuwać niezadowolenie, przykrość; rozpaczać; czuć złość' : *ãpmaudas* 'przykrość; desperacja; złość', w P D 'frasunek' 100_{37}, w tym dziele także 'smętek' 157_9; *apstuoti* w Postylli Daukszy 390_{25} 'obfitować' : *ãpstas* 'obfitość', w P D 'mnóstwo' 290_2, 'dostatek' 36_{45}; *erškėčiuoti* w Postylli Daukszy 101_{33} 'być ciernistym' : pl. *erškėčiaĩ*, liter. *erškẽčiai* 'ciernie'; *karščiúotis* 'podniecać się, niepokoić się', dawniej i *karščiuoti* 'frasować się' P D 491_4. 508_{42} : *kar̃štis* 'gorąccść', w Postylli także 'ochota' 35_{38}; *melúoti* 'kłamać, mijać się z prawdą', P D 27_{50}. 60_{15} : *mẽlas* 'kłamstwo', P D 103_{20}, 'omyłka' ibid. 3_{35}; *nerimasčiúoti* 'niepokoić się', w Postylli Daukszy 'tesknić sobie' 555_{19}. 597_{20} obok liter. *nerimastáuti* 'id.' : *nẽrimastis, -ies* 'niepokój', w Postylli Daukszy pl. *nerimãsčiai* 220_{28}; *prakaitúoti* lub *prakaitúotis* 'pocić się', P D 292_2. 623_{31} : *prãkaitas* 'pot' P D 149_{13}; *šnekučiúoti* 'gawędzić' : *šnekùtis* 'gaduła', także 'szpak'; *vakarúoti* 'pracować wieczorami przy świetle; bawić się na zebraniach wieczornych (o młodzieży)', w Postylli Daukszy *privakaravusis* 'powieczór' 618_{31} : *vãkaras* 'wieczór'; *žaibúoti* 'błyskać', P D 38_{29} : *žaĩbas* 'błyskawica'. — Wszystkie wymienione czasowniki pochodzą od rzeczowników o osnowie na indoeur. *-o-* lub *-i̯o-*. Ale oto dwa czasowniki mające za podstawę rzeczowniki na *-ā-*: *ãšaruoti* 'być we łzach, lać łzy' P D 178_{14} obok liter. *ãšaroti* 'id.' : pl. *ãšaros* 'łzy'; *dejúoti* 'biadać', w Postylli Daukszy zapewne *dėjuoti* 'narzekać' 15_{30}. $_{32}$. 272_{22} : *dejà* 'niestety', w Postylli *deja, dejag* 'niestetysz' 282_{46}. 358_8. — Ze względu na swe pochodzenie i znaczenie na uwagę zasługuje jeszcze występujący w Postylli Daukszy czasownik *pikt(a)žodžiuoti* 'złorzeczyć' 228_{17}. 271_9; za podstawę posłużyło tu nomen agentis *pikt(a)žodis* 'złorzecznik' 129_{24}, 'złomówca' 227_2. — Pewną grupę znaczeniową stanowią czasowniki ze znaczeniem 'mówić z właściwościami języka tej a tej obcej narodowości' : *gudúoti* lub *gúdžiuoti* 'mówić z białoruska' : pl. *gudaĩ* 'Białorusini'; *latviúoti* 'mówić z łotewska' : pl. *lãtviai* 'Łotysze'; *lenkúoti* 'mówić z polska' : pl. *lénkai* 'Polacy'; *vokiečiúoti* 'mówić z niemiecka' : pl. *vókiečiai* 'Niemcy'; *žydžiúoti* 'mówić na sposób żydowski' : pl. *žỹdai* 'Żydzi'.

Transitiva. — *at-vadúoti* 'odkupić' P D 48_{40}. 146_{17}. $432_{21\cdot22}$ oparte jest niewątpliwie na jakimś rzeczowniku urobionym od *vèsti* 'wieść' : stsł. *vesti* i *voditi*, ale szczegóły nie są jasne; *dainúoti* 'śpiewać' : *dainà* 'pieśń (ludowa)'; *laidúoti* 'ręczyć', P D 36_7 : *laĩdas*, w Diction.[5]79 Szyrwida 'iściec; auctor, man-

ceps'; *mestuoti* 'mierzyć' z 3. praet. *užmestavo* 'zamierzyła' P D 47_{15} : *mestas*, dziś *mãstas* 'miara'; *nauduoti*, *pa-nauduoti* 'podejść' P D 571_{17}, w dialekcie Kurschata 'przywłaszczać sobie' obok liter. *naudóti* 'użytkować, korzystać' : *naudà*, *-õs* 'pożytek' P D $3_{28 \cdot 29}$; *mieruoti*, *pa-mieruoti* 'pomierzać' P D 122_{40} : *mierà*, dawniej i *mieras* 'miara'; *pančiuoti* 'pętać' P D 118_{27} obok liter. *pánčioti* : pl. *pánčiai* 'pęta', P D 230_{24}; *pramoniuoti* 'wymyślać' P D 534_{44} obok *pramonioti* 89_{41} : *pramonią* 'wymysł' ibid. 22_{42}, liter. *prãmonė* 'przemysł'; *pražasčiuoti* 'przezywać' P D 27_{47} : *pražastis* 'nazwisko' ibid. 460_{31}, 'przezwisko' 247_{2}; *smurtuoti* 'ważyć' P D 211_{20} obok liter. *smurtáuti* 'używać gwałtu' : *smùrtas* 'gwałt', w Postylli Daukszy 'niebezpieczeństwo' 54_{36}; *su-tvarčiuoti* 'związać' P D 180_{4} : *tvártis*, *-čio* 'bandaż'; *su-žieduoti* 'poślubić' P D 564_{1}, liter. *žiedúotis* 'zaręczać się' : *žíedas* 'pierścionek'.

Intransitiva pochodzące od przymiotników: *didžiúotis*, dawniej *didžiúoti* P D 579_{15}. 582_{49}. 601_{49} 'pysznić się' : *dìdis*, *-ė* 'wielki'; *girtuoti* w Postylli Daukszy 'upijać się' 72_{44}. 340_{25} obok liter. *girtáuti* : *gìrtas* 'pijany'; *raišúoti* 'być kulawym', 'szwankować' P D 329_{6} : *ráišas* lub *raĩšas* 'chromy'; — czasowniki ze znaczeniem 'być takiego koloru, na który wskazuje przymiotnik podstawowy' : *baltuoti*, P D 332_{34} 'bielić się' : *báltas* 'biały'; *mẽlynuoti*, P D 177_{8} (z przedrostkiem *iš-*) 'być sinym; stawać się sinym': *mėlynas* 'siny'; *raũdonuoti* lub *raudonúoti* 'czerwienić się', P D 332_{33} : *raudónas* 'czerwony'; *žaliúoti* 'zielenić się' P D 581_{8}. 582_{38} : *žãlias* 'zielony'.

Transitiva : *iš-liuosuoti* 'wyzwolić' P D 4_{2}. 128_{12} 470_{29} : *liuosas* 'wolny'; *mylúoti* 'obejmować', 'obłapić, obłapiać' P D 433_{18}. 519_{5} : *mýlas*.

§ **667.** Czasowniki, których denominatywne pochodzenie jest pod znakiem zapytania. Już z najdawniejszych tekstów, m. in. z Postylli Daukszy znamy następujące czasowniki : *važiúoti* 'jechać', z przedrostkiem *nu-* : *nuvažiúoti* 'odjechać' P D 387_{35}; — *liūliúoti* 'kołysać (się), falować'; *siūbúoti* w Postylli Daukszy 'chwiać się' 226_{33}, 'kołysać się' 400_{21}; *spyriuoti(s)* 'wierzgać' P D 355_{35} obok liter. *spỹriotis* 'opierać się, sprzeciwiać się' : *spìrti*, *spìria*, *spýrė* 'kopać (nogami)'; *svyrúoti* 'kołysać się; wahać się' : *svìrti*, *svỹra* 'chylić się, zwisać'; *žvilúoti* 'chwiać się', PD $22_{11 \cdot 22 \cdot 32}$. 517_{22} obok *žvìlti*, *žvỹla* 'chylić się, pochylać się'; — *aukúoti* 'piastować' P D 430_{13} obok *áuklė* 'piastunka'; 'mamka' P D 263_{45}; *bučiúoti* 'całować', P D $156_{14 \cdot 18 \cdot 21}$. $479_{8 \cdot 17}$; *lingúoti* 'kołysać', u Daukszy 'trząść (głowy swoje)' 172_{20}; *stobuoti* 'miarkować' P D 512_{30}, 'ułożyć' P D 239_{9} : *stàbtelėti* 'wstrzymywać'. Spośród wymienionych czasowników godne uwagi są przede wszystkim te, które wykazują wzdłużenie samogłoski pierwiastkowej : *spyriuoti(s)*, *stobuoti*.

§ **668.** Osobno podaje się czasowniki na *-uoti* słowiańskiego pochodzenia; występują one już w Postylli Daukszy : *rokuotis* 'rachować się' 381_{33}. 390_{7} z pol. *rachować się*; *trieliuoti* 'statek wodny ciągnąć linami (przez ludzi albo konie)' : *trelować*, a to może z holend. *treilen* 'id.'. — W tym miejscu wymieniamy czasownik *atpetuot* lub raczej *atpėtuot* 'pomścić się' 37_{15} (stąd i *atpė-*

tavimas 'pomsta' 129_{47}). Nie jest mianowicie wyłączone, że za podstawę dla tego czasownika posłużył wyraz odpowiadający ruskiemu о-пять 'znów'. Analogię dla *at-pėtuoti* mamy w niem. *er-wi(e)dern* (niem. *wieder* i *wider* to genetycznie ten sam wyraz).

§ **669.** Czasowniki na -*(i)uoti* wymieniają się niekiedy z czasownikami na -*auti*. Widać to po części z przytoczonych wyżej zestawień:

apmauduoti : *apmaudáuti*, *nerimasčiúoti* : *nerimastáuti*, *smurtuoti* : *smurtáuti*, *girtúoti* : *girtauti*; *piktžodžiuoti* PD : *piktžodžiáuti* 'obmawiać' we współczesnym języku literackim.

Litewskie czasowniki na -*(i)uoti* są dziedzictwem bałtyckim. Bardzo starą odpowiedniość stanowią litewski i łotewski czasownik 'kłamać' : *melúoti* : łot. *meluot*, *melot*, z tym samym przyrostkiem -*ja*- w praesens : *melúoju* : łot. *meluoju*. Ze stanowiska indoeuropejskiego mamy tu formację na *-ō-i̯ō. W językach słowiańskich czasowniki o budowie pokrewnej miały zakończenia -*a-ti*, -*a-ją*, zbiegły się więc z czasownikami o osnowie na ide. -*ā*-.

6. CZASOWNIKI Z OSNOWAMI INFINITIVU O PRZYROSTKACH ZE SPÓŁGŁOSKAMI *l r n*

Czasowniki na -*ulti*, -*urti*

§ **670.** Czasowniki te należą współcześnie raczej do dialektów, w języku literackim odpowiadają im twory na -*ul-iuoti*, -*ur-iuoti*. — Oznaczają one czynność dłuższą, ale o intensywności s ł a b e j — o tyle zasługują na nazwę deminutywnych. Odmiana czasowników na -*ulti* jest typu *nèšti*, *nẽša* 'nieść': *kõrulti*, *kõrula* 'wisieć', czasowniki zaś na -*urti* odmieniają się dwojako — we współczesnym języku literackim tak samo, jak *kõrulti*, *kõrula* : *plū̃durti*, *plū̃dura* 'unosić się na powierzchni wody', ale w dawnych tekstach i niektórych dialektach jak *ver̃kti*, *ver̃kia* 'płakać' : *plū̃durti*, *plū̃duria*. — W sprawie budowy. Przyrostek -*ulti*, -*urti* dochodzi wprost do pierwiastka : *kõr-ulti*, *plū̃d-urti*; gdy jednak pierwiastek kończy się samogłoską, między nim a następującym przyrostkiem zjawia się spółgłoska rozłączająca *t* : *vỹ-t-urti* 'zwijać w kłębek' : *výti* 'wić'. Wokalizm pierwiastka, w każdym razie czasowników na -*urti*, ma skłonność do występowania na stopie redukcji wzdłużonej : *snỹgurti* 'śnieżyć' : *sniẽgas* 'śnieg', *snū̃durti* 'być sennym i zapadać w drzemkę' : *snáusti* 'drzemać'. Obie grupy czasowników wykazują akcentuację inicjalną. O ile tylko w pierwiastku nie ma samogłoski krótkiej, obserwujemy stale i niezmiennie w obu grupach czasowników, na -*ulti* i -*urti*, intonację cyrkumfleksową. — Jeszcze w sprawie rozróżniania dwu postaci przyrostka -*ulti* : -*urti*. Ma ono mianowicie miejsce wtedy, gdy w pierwiastku jest *l* lub *r* : postać -*ulti* występuje wtedy, gdy w pierwiastku jest spółgłoska *r*, postać zaś -*urti*, gdy pierwiastek zawiera spółgłoskę *l* : *kõrulti* 'wisieć, zwisać', ale *plū̃durti* 'unosić się na powierzchni

wody'. Poza tym ukształtowaniem pierwiastka rozmieszczenie postaci *-ulti* : *-urti* nie jest uregulowane. — W tekstach literackich czasowniki na *-ulti* i *-urti* nie są częste, dla lepszego zrozumienia ich budowy konieczne więc jest uwzględnienie danych z dialektów:

dial. *dir̃bulti, dir̃bula, dir̃bulo* 'robić po trosze, dłubać tak' : *dìrbti* 'robić'; dial. *drė̃bulti, drė̃bula* 'drobić (o mokrym i rzadkim śniegu)' : *drė̃bti, drė̃bia* m. in. 'padać (o mokrym śniegu)'; dial. *graũžulti* 'gryźć po trosze, pogryzać' : *gráužti, gráužia* 'gryźć'; dial. *grõmulti* 'przeżuwać'; dial. *gùbulti* lub *gũbulti* 'ściskać w gałkę' obok dial. *gùbulas* lub *gubulỹs* 'gałka, bryłka, kulka; kłąb'; dial. *gùmulti* 'gnieść', refl. 'opatulać się' obok *gùmulas* (lub *gumulỹs*) 'gałka, bryłka'; dial. *rùbulti* 'robić kłębki' obok *rùbulas* 'gałka, kłębek'; dial. *rùtulti* 'zwijać i rozwijać' : *rùtulas* lub *rutulỹs* 'kula; gałka'; — dial. *juõdulti* 'stawać się czarnym, czernieć' obok *juõdulas* lub *juodulỹs* 'czarna plama, kropka'; dial. *mar̃gulti* 'pstrzyć się; mienić się (w oczach)'; dial. *kõrulti* 'wisieć, zwisać' obok *korulỹs* 'co wisi, zwisa (np. sopel lodu)'; dial. *kãtulti* 'łechtać', w P D 'łesktać' 209_{25} obok *kãtulas* lub *katulỹs* 'łechtanie'; dial. *švė̃pulti* 'gadać, puszczać pogłoski'; *võbulti* 'wolno żuć, ciamkać jak bez zębów';

dial. *kỹburti, kỹbura, kỹburo* 'zwisać' obok *kìbti, kim̃ba, kìbo* 'czepiać się'; dial. *knỹburti, knỹbura* 'robić coś powoli, dłubać', w P D 3. praes. *knyburia* 'gmerze' 211_{18}; *lū́kurti, lū́kuria* w PD 213_{27}. 49_{15} 'oczekawać' : *láukti, láukia* 'czekać'; dial. *mùturti, mùtura* 'owijać, zawijać, kutać' obok *mùturas* 'czepek'; dial. *pė̃durti, pė̃dura* 'iść powoli pieszo' obok *pė̃dinti* 'id.'; *plū́durti, plū́duria* 'opływać' P D 615_{45}, dial. *plū̃durti, plū̃dura* 'unosić się na powierzchni wody' obok *plū̃duras* 'pływak'; dial. *snỹgurti, snỹgura* 'padać (o śniegu)' : *snìgti, sniẽgti* lub *sniñga* 'padać (o śniegu)'; dial. *snū̃durti, snū̃dura* 'być w sennym stanie i zapadać w drzemkę': *snáusti, snáudžia* 'drzemać'; dial. *vỹburti, vỹbura* 'merdać ogonem'; dial. *vỹturti, vỹtura* 'owijać, zawijać' obok *vỹturas* 'zwój; bandaż'.

§ **671.** Czasowniki na *-ulti* i *-urti* omawiamy łącznie, ponieważ jest to w zasadzie jedna grupa. Już wyżej zaznaczono, że wybór przyrostka, *-ulti* czy *-urti*, zależał od ukształtowania głoskowego pierwiastka. Co innego sprawa genetycznego stosunku między przyrostkami *-ul-ti* i *-ur-ti*. Będzie to niestety tylko przypuszczenie, jeśli powiemy, że mamy tu do czynienia z dawnymi formacjami o przyrostku *-ul-ti*. W każdym razie odmianka *-ur-ti* ustalić się mogła nie tylko ze względu na *l* w pierwiastku : spółgłoska *r* miała w porównaniu z *l* funkcję pejoratywną — i dlatego właśnie *-ur-ti* występuje np. w *knỹburti, snū̃durti*.

§ **672.** W języku literackim nad czasownikami na *-ulti, -urti* wzięły stanowczą przewagę, jak już wiemy, czasowniki na *-ul-iuoti, -ur-iuoti*. W ten sposób zaistniały następujące odpowiedniości ; dial. *grõmulti* : liter. *grõmuliuoti, grõmuliuoja, grõmuliavo, gùmulti* : *gumuliúoti, rùtulti* : *rùtuliuoti, kõrulti* : *kõru-*

liuoti, *kãtulti* : *katuliúoti*, *võbulti* : *võbuliuoti*; *knỹburti* : *knỹburiuoti*, *lũkurti* : *lũkuriuoti*, *mùturti* : *muturiúoti* (i *mutuliúoti*), *plũdurti* : *plũduriuoti*, *snũdurti* : *snũduriuoti* (i *snũduliuoti*), *vỹburti* : *vỹburiuoti*, *vỹturti* : *vỹturiuoti*.

§ **673**. Czasowniki na *-uliuoti*, *-uriuoti* są niewątpliwie późniejsze, a ich podstawowy zrąb ma z pewnością związek z rzeczownikami o przyrostkach *-ulys*, *-urys*; por. np. *katuliúoti* : *katulỹs* 'łechtanie', *knỹburiuoti* : *knyburỹs* 'dłubanina, żmudna robota'. Z początku była jakaś, dziś nie dość uchwytna różnica znaczeniowa między czasownikami dłuższymi a krótszymi, z czasem jednak różnica ta zatarła się. Sam sposób powstania czasowników na *-uliuoti*, *-uriuoti* nie da się tymczasem odtworzyć ściśle. Zdaje się przecież, że takie np. *vinguriúoti* zawdzięcza swe powstanie kontaminacji czasownika *vingiúoti* 'posuwać się zygzakami ruchem żmii' (: *vìngis* 'zygzak') i rzeczownika *vingurỹs* 'zygzak' wzgl. czasownika *viñgurti*.

Czasowniki na *-enti*, *-ena*

§ **674**. Czasowniki na *-enti*, 3. praes. *-ena* są to w zasadzie deverbativa; w poszczególnych wypadkach trudno jednak to udowodnić. Gdy są pochodzenia dewerbatywnego, czasowniki na *-enti* mają za podstawę zazwyczaj praesens czasowników, od których je urobiono : *plazdénti* 'uderzać, łopotać skrzydłami' : *plazdě́ti*, *plãzda* 'ruszać się; bić, tłuc się (o sercu); powiewać (o chorągwi)'.

Czasowniki na *-enti* akcentowane są stale na przyrostku : *plazdénti*, 3. sing. *plazdẽna*, 3. praet. *plazdẽno* itd.

Spośród czasowników na *-enti* wyodrębniają się jako osobna grupa causativa ze znaczeniem 'sprawić, aby powstał taki a taki głos'. Causativa te mają odcień deminutywno-iteratywny, wyrażają one mianowicie czynność drobną a ponawianą. Czasownik *barbě́ti* ma znaczenie 'wydawać stuk, stukać', natomiast *barbénti* znaczy mniej więcej tyle, co 'wywoływać stuk, postukiwać'. Należy jednak zaznaczyć, że niektóre czasowniki na *-enti* wyraźnego znaczenia kauzatywnego nie posiadają, zachowują przecież odcień deminutywno-iteratywny.

§ **675**. Przykłady: *bildénti* 'postukiwać' : *bildě́ti*, *bìlda* 'stukać, turkotać'; *čiurlénti* 'głośno ciec' obok *čiurliaĩs* 'ciurkiem', *čiurlénti* używane też bywa w znaczeniu 'świergotać'; *gagénti* 'pogęgiwać' : *gagě́ti*, *gãga* 'gęgać'; *kalénti* 'turkotać (o czapli); szczękać zębami (o wilku)' : *kálti*, *kãla* 'kuć (także o głosie czapli)'; *klabénti* 'poruszać; postukiwać' : *klabě́ti*, *klãba* 'chwiać się, ruszać się; szczękać (o zębach na mrozie)'; *klambénti*, znane, zdaje się, tylko z dawnych tekstów, ma znaczenie 'kołatać' PD 41_6. 220_3. 221_2, SzD[5] 96. 97 — *klambénti* to tylko wariant wymienionego poprzednio czasownika *klabénti* z wtrąconą spółgłoską nosową; *klegénti* 'klekotać (o bocianie)' : *klegě́ti*, *klẽga* 'turkotać (o wozie); hałasować (o głośnym śmiechu) itd.'; *kikénti* 'chichotać' obok *kìketa* 'chichot; ktoś, kto chichocze' i *kukénti* 'śmiać się półgłosem;

śmiać się przez łzy, śmiejąc się płakać (o głosie tchórza)' obok *kukėti, kùka* 'głośno się śmiać, chichotać' — *kikenti* i *kukénti* to ten sam czasownik, który występuje to z *i*, to z *u* odpowiednio do głosu, który trzeba oznaczyć; *mekénti* 'beczeć (o kozie); jąkać się' oraz **mikenti, miknóti* 'jąkać się'; *murménti*, w PD 'szemrać' 93_7. 95_4, 'markotać' 95_4, w Szyrwida Dictionarium[5] 363 'szemrać'; *skardénti* 'napełniać głosem (o ptakach)' : *skardėti, skar̃di* 'rozlegać się (o głosach)'; *tuskénti* (z dźwięczną odmianką *dūzgénti*) w Postylli Daukszy 'kołatać' 554_{26} : *tuskėti, tùska* 'stukać'; *verkšlénti* 'popłakiwać, szlochać'.

Pozostałe czasowniki nie układają się w jakieś ściślejsze grupy znaczeniowe. Wszystkie one lub prawie wszystkie mają jednak to wspólne, że mogą być pojmowane jako dewerbatywne causativa : *gabénti* 'nieść, wieźć, przewozić', w PD 'nieść, zanieść' 269_{10}. 428_{20}, 'domieścić' 333_{34}, refl. 'przeprowadzać się' 188_{18} — podstawowy dla *gabénti* czasownik **gabėti* mógł był rzeczywiście istnieć, byłby on w związku etymologicznym z łac. *habēre* '(już) mieć'; *gyvénti* 'żyć, istnieć; mieszkać' : za podstawę dla *gyvénti* mógł był posłużyć czasownik *gyti*, 3. praes. **gyva* : stsł. *žiti, živą*, stpol. *żyć, żywę*; *graudénti* 'wzruszać; upominać'; refl. 'skarżyć się', w PD 'upominać' 386_1. 510_{21} — czasownik ten zdaje się być odmianką czasownika *graudìnti* 'wzruszać', którego pochodzenie można tłumaczyć różnie (m. in. jako denominativum urobione od *graudùs* 'kruchy; rzewny, tkliwy'); *kedénti* 'targać; skubać (wełnę); wikłać' : *kedėti, kėda* 'rwać się, strzępić się; niszczeć'; *kūrénti* 'palić' : *kùrti, kùria, kū̃rė* 'wzniecać ogień; tworzyć'; *kuténti* 'łechtać', refl. 'skubać się, dłubać się (w swoim upierzeniu)' obok *kùtinti* 'id.'; *plekšénti* m. in. 'klepać dłonią po ramieniu' : *plekšėti, plèkši* 'kłapać wargami; pluskać'; *plevénti* 'machać, łopotać skrzydłami; migotać (o gwiazdach)', w obu znaczeniach jest w użyciu także *plavénti*; *plazdénti* (i *plezdénti*) 'łopotać skrzydłami' : *plazdėti, plãzda*; *sruvénti* : *sruvėti, srùva* 'ciec, płynąć drobnym strumieniem'; odmiankami tych czasowników są *srovénti* : *srovėti, srõvi*, ze zgłoską pierwiastkową *srov-* według *srovẽ* 'prąd (wody)'; *šalénti, šalėna* 'zaczyna brać mróz' : *šálti, šą̃la* 'robi się zimno, marznie; mrozi' (obok *šalénti* jest w użyciu *šalvénti*, oparte, zdaje się, na praesens **ša-n-la*, tak że *lv* pochodziłoby z *nl*); *šiurénti* 'poruszać włosy, czochrać je' : *šiūrėti, šiū̃ri* 'być rozczochranym'.

§ **676.** Wyjaśnienie pochodzenia czasowników na *-enti* natyka się na znaczne trudności, tak że nie mamy jeszcze możności przedstawić jakiejś choćby tylko tzw. roboczej hipotezy. Tymczasem zwrócimy uwagę, że z czasownikami na *-enti* konkurują od dawna czasowniki na *-inti*, o których mowa w §§ 677—685. W samym języku literackim mamy m. in. oboczności : *barbénti* : *bárbinti*, *bildénti* : *bìldinti*, *klabénti* : *klãbinti*, *kuténti* : *kùtinti*, *lukšténti* 'łuszczyć' : *lùkštinti*, *skardénti* : *skar̃dinti*. Czasowniki na *-inti* różnią się od czasowników na *-enti*, jak widać, i swą akcentuacją, ale nie zawsze : *graudénti* i *graudìnti* akcentowane są oba na przyrostku.

Szczególnie godny uwagi stan rzeczy wytworzył się we wschodnioauk-

sztajckim dialekcie twereckim. Tu zgodnie z fonetyką zakończenie infinitivu *-enti* przybrało brzmienie *-inć*, w związku z czym zmieniło się też w poszczególnych wypadkach ukształtowanie praeteritum : obok 3. praes. *drebẽna* mamy więc nie tylko infinitivus *drebínć* 'drżeć', ale i 1. sg. praet. *pra-drebinaũ*. W dialekcie twereckim dostrzegamy też odwrotną ewentualność. W całym szeregu czasowników zamiast oczekiwanego ze stanowiska języka literackiego w 3. praes. *-ina* występuje przyrostek *-ena* : liter. *dvėsìna* : twer. *dvesẽna* 'doprowadza do zdechnięcia', *ėdìna* : *ėdẽna* 'daje żreć, karmi', *šokìna* : *šokẽna* 'bierze do tańca' itd.

Zagadkowy jest deminutywno-iteratywny odcień znaczeniowy czasowników, jak *bildénti*, *tuskénti* itd. Nie od rzeczy będzie tu przypomnieć, że w grupie językowej bałtycko-słowiańskiej do budowy rzeczowników i przymiotników deminutywnych używa się także przyrostka *-en-* wzgl. *-ēn-*. W języku łotewskim deminutywne znaczenie miał m. in. przymiotnik *saldens* 'słodkawy', dawniej 'słodziutki'; w języku rosyjskim prastarym deminutivum jest *telenok* 'cielę' z **tel-en-ъkъ*. W języku litewskim deminutywny przyrostek *-ėnas* zawarty jest np. w dial. *žmogė́nas* 'człowieczek' obok *žmogùs* 'człowiek'.

Czasowniki na *-inti*, *-ina*

§ **677**. Wśród tych czasowników wyróżnić można i trzeba dwie podstawowe grupy : deverbativa (czasowniki pochodzące od czasowników) i denominativa (czasowniki pochodzące rzeczowników i przymiotników). Do tego właśnie podziału przystosowano poniższe przedstawienie.

§ **678**. Deverbativa na *-inti*, *-ina* istnieją w języku litewskim w znacznej liczbie. Są to z reguły causativa i transitiva; zdarzają się przecież reflexiva i intransitiva : *šokìnti* 'kazać (koniowi) skakać (przez ogrodzenie); sprawić, aby ktoś tańczył = wziąć do tańca' : *šókti, šóka* 'skakać; tańczyć'; *bùdintis* 'wzbudzać się', *jùdintis* 'wzruszać się'; *čiõbrinti* 'wlec się powoli; nieudolnie coś robić'. — Pierwiastek czasownika na *-inti*, *-ina* może mieć wokalizm ten sam, co czasownik podstawowy : *bùdinti* 'budzić' : *budė́ti, bùdi* 'czuwać', *krùtìnti* 'ruszać, wzruszać' : *krutė́ti, krùta* 'ruszać się', może przecież mieć także odmienny, mianowicie samogłoskę typu *a* w przeciwieństwie do samogłoski typu *e* w czasowniku podstawowym : *gamìnti* 'sporządzać' : *gìmti, gìmsta* lub *gim̃ti gẽma, gìmė* 'rodzić się, powstawać'. Czasowniki, o których mowa, akcentowane bywają we współczesnym języku literackim zarówno na zgłosce pierwiastkowej, jak też na przyrostkowej : *mìtinti* 'karmić' : *mìsti, miñta, mìto* 'żywić się', ale np. *gaišìnti* 'marnować' : *gaĩšti, gaĩšta, gaĩšo* 'niknąć, zaniknąć; zdychać; marnować (czas)'; *šokìnti* : *šókti* itp. Akcentuacja inicjalna, pierwiastkowa charakterystyczna jest dla czasowników z samogłoskami krótkimi w pierwiastku, widać to już z przedstawionych wyżej faktów. Ale ścisłych reguł akcentuacyjnych podać nie sposób; por. *pỹkinti* 'złościć', *vỹkinti* 'wyko-

nywać, wypełniać' z przyciskiem inicjalnym na zgłosce z długim *y*. Zresztą akcentuacja nie zawsze była na przestrzeni wieków ta sama. Tak np. *augìnti* 'doprowadzać do wzrostu, hodować' akcentowane jest we współczesnym języku literackim na zgłosce przyrostkowej, ale w Postylli Daukszy pod przyciskiem bywa zgłoska pierwiastkowa: *áugina* 566_{31}.

§ 679. Czasowniki akcentowane na zgłosce pierwszej, pierwiastkowej: *ãkinti*, zazwyczaj z przedrostkiem *ap(i)*- i ze znaczeniem 'oślepiać', w P D *apiãkint(i)* 'oślepić, oślepiać' 165_{20}, 'zaślepiać' 602_{7} : *àkti, añka* 'ślepnąć'; *álkinti* 'nie dawać jeść', w P D refl. 'pościć' 106_{39}. 108_{10}. $_{20}$. $_{36}$: *álkti, álksta, álko* 'chcieć jeść, łaknąć'; *biùrinti* w P D 'pokalać' 110_{35}, 'plugawić' 553_{41}, 'szpecić, szkaradzić' 327_{9} : *biùrti, biũra* 'psuć się (o pogodzie)'; *bùdinti* 'budzić' : *budė́ti* 'czuwać'; *dė̃ginti* 'palić', P D 100_{13} : *dègti, dẽga* 'palić się', w P D 'gorzeć' 11_{14}; *dẽrinti* w P D 'jednać', z *su*- 'pojednać' 2_{40} : *derė́ti, dẽra*, w P D 'słusza' 30_{5}, 'godzi się' 69_{13}; *gañdinti*, w P D z *iš*- i *nu*- 'przestraszyć' 65_{12}. 441_{12} : *iš-si-gą̃sti, -gą̃sta, -gañdo* 'przestraszyć się', w P D *nu-si-gą̃sti* 'lękać się' 522_{26}; *gùrinti*, w P D z *su*- 'skruszyć' 8_{48}. 155_{11} : *gùrti, gũra* 'kruszyć się'; *jùdinti* 'wzbudzać', w P D 131_{1}, refl. 'wzruszać się' : *judė́ti, jùda* 'ruszać się'; dawne *pa-jutinti* 'wzbudzić' P D 202_{21}. 254_{8} : *pa-jùsti, -juñta, -jùto* 'poczuć', w P D także 'ocucić się' 392_{28}. 583_{7}; *kãkinti* 'czynić zadość', w P D z *pa*- 'dosyć czynić' 39_{8}. 187_{2} : *pa-kàkti, -kañka* 'wystarczyć'; — *iš-kakinti* w P D 'domieścić' 292_{14} : *iš-kàkti, -kañka* w P D 'dojść' 126_{34}, 'przychodzić' 582_{3}, 'przechodzić' 203_{41}; *kẽpinti* 'piec', w P D *duotiś kiãpint* 'dać się piec' 11_{26}; *kìbinti*, w P D 'gabać (tj. napastować)' 618_{22}, 'najeżdżać' 459_{16} : *kìbti, kim̃ba* 'czepiać się'; *krùtinti* 'ruszać', w P D 125_{44}, 'wzruszać' ibid. 356_{1} : *krutė́ti, krùta* 'ruszać się'; (*lìpinti* 'kleić', w P D z *pri*- refl. 'zarazić się' : *lìpti, lim̃pa* 'przylepiać się, przyklejać się'); *liũdinti* 'czynić smutnym', w P D z *nu*- 'zasmucać' 550_{2} : *liūdė́ti, liũdi*, w P D 'smęcić się' 550_{4}. $_{43}$. $_{44}$; *mìtinti* 'karmić, żywić', w P D z *į*- 'wychować' 126_{19}, z *pra*- 'używić' 492_{23} : *mìsti, miñta* 'żywić się'; *pẽpinti* w P D 'pieścić' 580_{51} obok np. *pẽpė* 'mięsko' w mowie dziecięcej; *prãtinti* 'przyzwyczajać, przyuczać', w P D 'nakładać' 456_{6}, refl. 'zwyczaić się' 90_{42} : *pràsti, prañta* 'przyzwyczajać się, przywykać', także 'rozumieć'; *rãginti* 'pobudzać, zachęcać', w P D 'napominać, upominać' 24_{35}. 26_{22}; *rìkinti* 'mylić, wprowadzać w błąd', w P D z *ap*- i *pa*- 100_{27}. 475_{25}, *pa-rikinti* także 'przeszkadzać' 64_{47} : *rìkti, riñka* 'mylić się'; dawne *į-rūdinti* 'rozrzewniać' P D 285_{26} — czasownik ten łączy się z dial. *rū́sti, rū́sta, rū́do* 'wybuchać płaczem; wpadać w przygnębienie'; *skùbinti* 'nakłaniać do pośpiechu', refl. 'śpieszyć się, kwapić się' P D 40_{1}. 98_{20}. $_{26}$: *skubė́ti, skùba* lub *skùbti, skum̃ba* 'śpieszyć się'; *sprãginti* 'prażyć', w P D z *už*- 'rozsadzić' 110_{44} : *spragė́ti, sprãga* 'prażyć się'; dawne *stepinti* P D 'chwalić' 20_{40}, 'wysławiać' 77_{33}. 256_{29}, z *iš*- 'wysłowić' 595_{48}. $_{54}$ (pol. *wysłowić* rozumiał Dauksza jako wariant czasownika *wysławiać* !) : dial. *nu-stẽpo* 'wpadł w zdumienie', dosłownie 'stanął prosto (ze zdumienia)'; *stìpinti*, causativum do *stìpti, stim̃pa* 'kostnieć;

zdychać'; *svìlinti* 'smalić, przypalać', w P D z *iš-* 'wyżegać' 400_{14} : *svìlti, svỹla* 'przypalać się'; *svìrinti*, w P D 'ważyć' 490_{12} : *svìrti, svỹra, svìro* 'chylić się; nachylać się'; *trùpinti* 'drobić, kruszyć', w P D z *su-* 'zetrzeć' 155_{11}, 'skruszyć' 9_{21} : *trupė́ti, trùpa* 'drobić się, kruszyć się'; *tùkinti* 'tuczyć' : *tùkti, tuñka* 'tyć'; dawne *ap-veizdinti* 'opatrować' P D 75_{27} : *veizdė́ti, véizdi*, w P D 'patrzać' 11_{46}, 'poglądać' 12_{42}; dawne *visinti*, w P D z *nu-* 'rozmnożyć', 431_{18}: *vìsti, vỹsta* lub *viñsa, vìso*, w P D z *į-* 'mnożyć się' 267_{50}, 'namnożyć się' 412_{22}; *vìskinti* 'ruszać' w P D 542_{50}, z *į-* 'wzruszyć' 220_{36} : *viskė́ti, vìska* 'ruszać się'; *žãdinti* 'budzić, podnosić z łoża', w P D z *pa-* 'zawołać' 68_{13}. 384_{6} : *žadė́ti, žãda* 'obiecać; zamierzać', w P D 'obiecować' $16_{2.\ 11}$. 19_{42}; *žìbinti* 'świecić; zapalać np. lampę', w P D 243_{47} : *žibė́ti, žìba* 'świecić się' 42_{41}.

§ **680**. Dla czasowników akcentowanych na zgłosce przyrostkowej charakterystyczna jest samogłoska *a* lub typu *a* w zgłosce pierwiastkowej, co bywa często następstwem alternacji wokalizmu w tej zgłosce. Szczegóły poznamy z niżej przedstawionych danych:

alsìnti 'męczyć, nużyć', w P D z *pri-* 'utrapić' 8_{4} : *il̃sti, il̃sta, il̃so* 'tracić dech, męczyć się'; *bogìnti*, w P D z *pa-* 'porwać' 236_{20}, causativum do *bė́gti, bė́ga* 'biec' — pod względem wokalizmu pierwiastkowego *bogìnti* tak się ma do *bė́gti*, jak *sodìnti* do *sė́sti*, o czym niżej; *dangìnti*, w P D z *iš-* 'wywodzić' 418_{41}, z *nu-* 'przyprowadzić' 322_{16}, z *per-* 'przenieść' 416_{36}, refl. 'przenosić się' 325_{31} : *déngti, déngia* 'szybko iść, jechać'; *džiovìnti* 'suszyć', w P D z *iš-* 'wysuszyć' 503_{27}, z *pa-* 'ususzać' 100_{16} : *džiū́ti, džiū́sta* lub *džiū̃va* 'schnąć'; *gadìnti* 'psuć', w P D m. in. z *per-* 'przekazić' 61_{29}, 'przeszkodzić' 35_{38} : *gèsti, geñda* 'psuć się'; *gaišìnti* 'marnować', w P D '(czas marnie) trawić' 340_{7}, 'rozpraszać (dobra)' 306_{35}, z *iš-* 'zniszczyć' 48_{6}, 'spustoszyć' 311_{9}, 'zgładzić (dług)' 5_{42} : *gaĩšti* 'niknąć'; *gaivìnti*, w P D 'uzdrawiać' 334_{28}, 'uleczyć' 325_{8}, z *at-* 'ożywić, ożywiać' 187_{41}. 282_{25} — niewątpliwie o tym samym pierwiastku, co w *gyvénti* m. in. 'żyć', P D 220_{44}; *gamìnti* 'wytwarzać', w P D 'nabywać' 328_{39}. 420_{53}, z *į-* 'nabywać' 436_{42}, 'zniewolić sobie' 4_{28}, z *nu-* 'otrzymać' 542_{16} : *gìmti, gìmsta* lub *gẽma* 'rodzić się'; *gaubìnti*, w P D z *į-* 'uwinić' 182_{33} : *gaũbti, gaũbia* 'okrywać (głowę chustką)'; *gramzdìnti* 'zanurzać, pogrążać; topić', w P D 'narzać, pogrążać; potępiać', z *nu-* 'utopić' 344_{39}; 'potępiać' 414_{37} : *grim̃zti, grim̃zta, grim̃zdo* 'pogrążać się; tonąć', w P D 'zanurzać się' 288_{3}; *grasìnti* (obok *grasýti*) 'grozić', w P D z *su-* 'omierzić (sobie)' 316_{8} : *grė̃sti, grė̃sia* 'grozić; zakazywać', w P D z *nu-* 'obrzydzić sobie' 170_{11}; *grąžìnti*, causativum do *grę̃žti, grę̃žia* 'wracać, zawracać; dawać reszty'; *jaukìnti* 'przyzwyczajać, oswajać', w P D 'nakładać' 29_{15}, refl. 'obierać się (tj. zajmować się)' 423_{37} : *jùnkti jùnksta, jùnko* 'przyzwyczajać się', w P D z *pa-* 'przywyknąć, zwyknąć' 308_{6}. 91_{39} — *jaukìnti* ma odpowiednik w prus. *iaukint* 'ćwiczyć' oraz w stsł. *učiti*, pol. *uczyć*; *kabìnti* 'wieszać', w P D z *ap-* 'obłapić, obłapiać' 202_{29}. 500_{42}, z *pa-* 'zawiesić' $255_{52.\ 53}$, refl. 'zawisnąć' 415_{29} : *kabė́ti, kãba* 'wisieć'; *kankìnti* 'męczyć, dręczyć', w P D 'męczyć, katować' 420_{17},

z *nu-* 'umęczyć' 156_{43} : *keñkti, keñkia* 'szkodzić'; *ketìnti* 'zamierzać', w P D 'mieć wolę' 94_{33}, 'obiecać' $220_{10.\,16}$, 'umyślić' 439_{41} : *ketė́ti, kė́ta* 'zamierzać'; *mankštìnti(s)*, w P D z *į-*, *in-* 'zmiękczyć' 170_{19}. 476_{36} — *mankštìnti* urobiono nie od *mìnkštas* 'miękki', lecz od pochodzącego od niego czasownika, np. *mìnkšti, mìnkšta, mìnkšto* 'mięknąć'; *marìnti* 'być przy śmierci chorego; morzyć', w P D 'martwić' 5_{11}. 20_{36}, z *nu-* 'umorzyć' 185_{24}, 'umartwiać' 357_{10} — *marìnti* urobiono na podstawie pierwiastka *mer-*, występującego m. in. w *mérdėti, mérdi* 'walczyć ze śmiercią, być w agonii', por. słow. *moriti* : pol. *morzyć*; *mėgìnti* 'próbować', w P D (z przyciskiem na zgłosce pierwiastkowej !) także 'doświadczać' 124_{38}. $203_{51.\,54}$: *mė̃gti, mė̃gsta*, w P D także *mėgia* 152_{27}. 156_{11} 'podobać się'; *naikìnti* 'niszczyć' (w P D *náikinti* ?) 'wyniszczać' 255_{22}, 'gładzić' 591_{9}, z *iš-* 'w niwecz obrócić' 15_{1}. 61_{34}, 'zniszczyć' 582_{34}, 'spustoszyć' 310_{48} : dawne *neikti, neikia* w P D 'konać' 355_{17}. 523_{54}, 'umierać' 356_{45}; *nartìnti* 'doprowadzać do gniewu', w P D z *į-* 'obrazić' 187_{1} : *nėrtėti*, w P D 3. praes. *nėrst* (dziś *nėrtėja*) 'gniewać się'; *rakìnti* 'zamykać, odmykać kluczem', w P D z *už-* 'zamykać' 202_{42}, z *at-* 'otworzyć' $246_{26.\,28}$: *ràkti, rãka, rãkė* 'kłuć, dłubać', refl. 'przekłuwać się (o pisklętach)'; *skandìnti* 'zanurzać', w P D z *nu-* 'pogrążać' 516_{3}, 'utopić' 344_{38}, z *pa-* 'potopić' 518_{20}, 'zatopić' 8_{23} : *skę̃sti, skę̃sta, skeñdo* 'tonąć'; *sodìnti* 'sadzić', w P D z *į-* 'wsadzić (do więzienia)', 'wsadzić wzgl. wszczepić' $604_{8.\,21}$: *sėdė́ti, sė̃di* 'siedzieć' — *sodìnti* (i *suodìnti* >żm. *svadìnti*) ma odpowiednik w stsł. *saditi*, pol. *sadzić*; *talpìnti* 'umieszczać; pomieścić', w P D z *į-*, *in-* 'policzyć' 86_{26}, 'domieścić' 486_{4} : *tiḹpti, teḹpa* 'mieścić się, wchodzić'; *vadìnti* 'nazywać; przyzywać, wołać', w P D 'zwać' 2_{4}. 28_{24}. 37_{39}, 'wzywać' 33_{49}, 'prosić' 33_{53}, z *į-* 'wezwać, wzywać' 33_{55}. 74_{47} obok sanskr. *vadati* 'mówi'; *žavìnti* 'urzekać; zachwycać, czarować', w P D 'zabijać', z *nu-* 'pogubić' 418_{24}, 'zatracić' 416_{46}, 'umorzyć' 150_{40}, z *pa-* 'potracić' 352_{27}, z *už-* 'zatracać' 246_{41} : *žū́ti, žū̃va, žùvo* 'ginąć'.

§ **681.** Denominativa na *-inti*, *-ina* rzeczownikowego pochodzenia stanowią we współczesnym litewskim języku literackim grupę liczebnie niewielką. Wszystkie niżej przytoczone czasowniki są jednak dawne, stwierdzamy je mianowicie już w Postylli Daukszy. Za podstawę dla naszych czasowników służą rzeczowniki o osnowach na indoeur. *-o-*, *-i̯o-*, *-ā-* i na bałt. *-ė-*; nie rozporządzamy tymczasem przykładami na pochodniki od osnów na *-i-*, *-u-* oraz od osnów spółgłoskowych. Akcentowane są czasowniki, o których mowa, zazwyczaj na zgłosce pierwiastkowej, niekiedy tylko na przyrostku. Godne uwagi są wypadki metatonii w zgłosce pierwiastkowej, mianowicie zmiany etymologicznej intonacji cyrkumfleksowej w akutową. Omawiane czasowniki znaczą najogólniej 'zaopatrzyć w to, co wyraża rzeczownik podstawowy': *-pur̃vinti* 'ubłocić' : *pur̃vas* 'błoto'. — Wybór przykładów:

dawne i dial. *bū̃dinti, bū̃dina, bū̃dino* 'ćwiczyć', w P D $65_{3.\,6}$: *bū̃das* 'sposób' — pod względem znaczeniowym ma się tu czasownik do rzeczownika

tak, jak pol. *sposobić* do *sposób*; *bũdinti* 'charakteryzować' : *bũdas* m. in. 'charakter'; dawne *pa-deivinti* 'uwielbić' P D 15_{13}. 54_{42} : *diẽvas* 'bóg' — mamy tu rzadki wypadek wprowadzenia do słowa pochodnego dyftongu *ei* zamiast *ie*, podobnie jak do *deivẽ* 'bogini' obok *diẽvas*; *purvinti*, w P D z *su-* 'ubłocić' 369_{50}, 'ukalić' 197_{38} : *pur̃vas* 'błoto'; *raugìnti* 'kwasić', w P D 139_{49} : *ráugas* 'kwas'; *svarinti* 'szacować' P D 542_{25} : *svaras* 'waga' Sz D[5] 389; *šarvinti*, w P D z *pa-* 'przyzbroić' 621_{38} : *šárvas* 'zbroja; oręże' P D 5_{3}. 79_{36}. 586_{30}; *várginti*, w P D 'dręczyć' 114_{44}, 'trapić' 270_{32}, 'karać' 575_{3} : *var̃gas* 'trud; nędza'; *verginti*, w P D z *į-* 'zniewalać' 246_{47} : *vérgas* 'niewolnik'; *žénklinti*, w P D 'znaczyć' 56_{39}, 'znamionować' 291_{47}, refl. *ženklintis kryžiumi* 'żegnać się' 456_{7} : *ženklas* 'znak'; — *su-si-brolinti* 'zbracić się' 579_{28} : *brólis* 'brat';

gėdinti 'wstydzić', w P D 'sromocić' 145_{34}. 161_{38}. $_{39}$, z *iš-* 'zasromać' 32_{38}, 'obelżyć' 27_{10}, 'zelżyć' 36_{1} : *gėda* 'wstyd'; *jáudinti* 'podniecać, wzruszać', w P D z *su-* 'zatrwożyć' 600_{9}. $_{11}$. $_{12}$: *jaudà* lub *jaũdas*, *jáudas* 'podniecenie, wzruszenie'; dawne *maitinti* 'umartwiać' P D 515_{15} : *maità* 'ścierwo' P D 325_{23}; — *gárbinti* 'czcić', w P D 'chwalić' 18_{36}. 21_{8}. 81_{36}. $_{38}$, 'wysławiać' 21_{5}, z *pa-* 'pochwalić' 254_{2}. 267_{4} : *garbẽ*, *-ẽs*, *gar̃bę* 'cześć, chwała'; *liáupsinti* w P D 'chwalić' 266_{33}, 'wysławiać' 21_{6} : *liaupsẽ*, *-ẽs*, *liaũpsę* 'chwała' 3_{28}. 67_{32}, 'sława' 82_{23}; *šlóvinti*, w P D 'chwalić' 21_{1}, 'objaśniać' 215_{39} : *šlovẽ*, *-ẽs*, w P D 'chwała' 72_{8}. 82_{24}, 'sława' 10_{21}; *žyminti* w P D 'znaczyć' 112_{16}. 398_{21}, 'znamionować' 124_{5}. 187_{19} : *žymẽ*, *-ẽs*, *žỹmę* 'znak; oznaka';

niẽkinti 'mieć za nic', w P D 'gardzić' 65_{19}. 132_{15}, 'wzgardzić' 65_{22}. 104_{23}. 490_{33} : *niẽkas* 'nic', m. in. 'nikczemność' P D 581_{36}.

§ **682.** Denominativa na *-inti*, *-ina* przymiotnikowego pochodzenia występują w języku litewskim w ilości bardzo znacznej. Za podstawę służą przymiotniki zarówno o osnowie na indoeur. *-o-*, *-i̯o-*, jak na indoeur. *-u-*; przyrostek *-inti* dochodzi do morfemu poprzedzającego jedną z tych samogłosek osnownych, a zakończonego spółgłoską. Nasze czasowniki akcentowane są zazwyczaj na zgłosce pierwszej, ale nawet w języku literackim zdarza się też akcentuacja przyrostkowa: *brangìnti* 'cenić' obok dial. *bránginti* : *brangùs* 'drogi' obok dial. *brángus*. Pierwsza zgłoska podprzyciskowa zachowuje z reguły intonację pierwiastkową przymiotnika podstawowego, bywają przecież wypadki metatonii, mianowicie zmiany intonacji cyrkumfleksowej na akutową: *báltinti* 'bielić' : *báltas* 'biały'; *pa-leñgvinti* 'czynić lżejszym' : *leñgvas* 'lekki', ale *káltinti* 'winić' : *kaltas* 'winny'. — Pod względem znaczenia na szczególną uwagę zasługują te czasowniki dlatego, że często, zwłaszcza z przedrostkiem *pa-*, nie są to zwykłe factitiva typu *pra-rẽtinti* 'zrobić rzadkim' : *rẽtas* 'rzadki', lecz znaczą: 'zrobić coś ponad normę wzgl. potrzebę czy poniżej normy wzgl. potrzeby' : *trùputį drùskos pamãžinau* 'dałam trochę za mało soli'. — Wybór przykładów, zwłaszcza z Postylli Daukszy:

ãklinti, *ãklina*, *ãklino* 'czynić ślepym, oślepiać; nazywać ślepcem', w P D

z *už-* 'zaślepić' 312_{51} : *ãklas* 'ślepy'; *áukštinti* 'wywyższać', w P D 'powyższać' 313_{29}, 'wynosić' 341_{19}, 'wysławiać' $576_{45 \cdot 48}$: *áukštas* wzgl. *áugštas* 'wysoki'; *báltinti* 'bielić', w P D z *pa-* 'pobielać' 293_{17} : *báltas* 'biały'; *drũtinti* 'czynić grubym, twardym', w P D 'utwierdzać' 19_{47}, 'potwierdzać' 150_{27}, 'dowodzić' 84_{43} : *drũtas* 'gruby, mocny'; *pa-gẽrinti* 'polepszyć', w P D refl. 'polepszyć się' 555_{34} : *gẽras* 'dobry', w P D 'czysty' 3_{50}, 'szczery' 23_{23}; *pa-ìlginti* 'zrobić coś za długie', w P D *ilgint* 'odkładać' 165_{28}, 'odwłaczać' 419_{4}, z *pra-* 'przedłużyć' 221_{14}, 'rozciągnąć' 580_{10} : *ìlgas* 'długi'; *kíetinti* 'czynić twardym wzgl. twardszym', w P D z *į-* 'zatwardzić' 356_{34} : *kíetas* 'twardy'; *kreĩvinti* 'czynić krzywym', w P D 'nakrzywiać' 65_{9} : *kreĩvas* 'krzywy'; *krùvinti* 'czynić krwawym', w P D 'krwawić' 105_{42}, z *iš-* : *iškrúwintas* 'zekrwawiony' 145_{23} : *krùvinas* 'krwawy (np. pot)' $148_{5 \cdot 15}$ — *krùvinti* powstało przez haplologię z **kruv(in)-inti*; *kum̃pinti* 'czynić zagiętym', w P D z *pa-* : *pakúmpintas* 'nakrzywiony' 24_{45} : *kum̃pas* 'zakrzywiony, zagięty'; *pa-leñgvinti* 'czynić lżejszym', w P D 'ułacnić' 186_{10}, 'ulżyć' 151_{12}. 436_{19} : *leñgvas* 'lekki; łagodny'; *líesinti* 'czynić chudym, wychudzać', w P D z *pri-* : *priliesinimas* 'utrapienie (ciała)' 28_{29} : *líesas* 'chudy'; *mãžinti* 'czynić mniejszym', w P D 'ujmować' 506_{13}, 'znieważać' 28_{50}, refl. 'ukorzyć się' 360_{30}, 'ustawać' 581_{49} : *mãžas* 'mały; prosty'; *mìklinti* m. in. 'czynić mocnym, mocniejszym', w P D 'utwierdzać' : *miklùs*, w P D dawne *mìklas* 'mocny'; *mìnkštinti* 'miękczyć', w P D z *į-* refl. 'zmiękczyć się' 42_{10} : *mìnkštas* 'miękki'; *at-naũjinti* 'odnowić, odnawiać' 199_{25}, 'wznawiać' 121_{47} : *naũjas* 'nowy'; *pìginti* 'czynić tańszym, sprzedawać tanio', w P D 'lekce ważyć' 198_{1}, 'pobłażać' 16_{27}, z *pa-* 'ułacnić' 187_{2} : *pigùs*, dawne *pigas* 'tani', w P D 'tani; łacny, nie trudny'; *pìktinti* 'gorszyć', w P D 85_{30} 'uwłóczyć' 523_{43}, z *pa-* 'zgorszyć' $75_{38 \cdot 41}$: *pìktas* 'zły, złośliwy'; *sãvinti* 'czynić swoim, przywłaszczać sobie', w P D 23_{31}, 'przyczytać sobie' 291_{2}, *pasavinta* 'poślubiona' 439_{40} : *sãvas* wzgl. *sàvo* 'swój'; *siaũrinti* 'czynić węższym; ograniczać', w P D partic. *susê(u)rintas* 'ściśniony' 399_{18} : *siaũras*, 'wąski; ciasny'; *sil̃pninti* 'czynić słabszym', w P D z *pa-* 'zemdlić' 177_{14}. 324_{37} : *sil̃pnas* 'słaby'; *stìprinti* 'wzmacniać, pokrzepiać, wzmagać', w P D 'posilać' 134_{41}, 'utwierdzać' 60_{49} : *stiprùs*, dawniej *stipras* 'mocny', w P D także 'stateczny' 555_{20}; refl. *tólintis* 'oddalać się, odsuwać się', w P D 490_{25} : **tolas* 'daleki' w *ižg tólo* lub *nuog tólo* 'z daleka' P D 36_{23}. 20_{41}; *trum̃pinti* 'skracać', w P D z *nu-*, *pa-*, *su-* 'skrócić' $421_{20 \cdot 21}$. 35_{35}. 399_{18} : *trum̃pas* 'krótki'; *tvìrtinti* 'umacniać; twierdzić' P D 20_{31}; w tejże Postylli refl. 'utwierdzać się' 496_{32}, 'posilać się' 332_{16} : *tvìrtas* 'twardy; stały; mocny; stateczny'; dawne *vieninti* 'jednoczyć' P D 132_{49} : *víenas* 'jeden; sam' — dawnemu *vieninti* odpowiada we współczesnym języku literackim *viẽnyti*, *viẽnija*; *žẽminti* 'czynić niższym', w P D 'poniżać' 338_{23}, 'korzyć' 317_{13} : *žẽmas* 'niski', 'dolny' w P D 7_{19};

dìdinti 'czynić większym', w P D 'ważyć' 35_{6}, 'wielbić' 218_{26}, refl. 'przybywać' 348_{42}, 'wielmożyć się' 579_{16} : *dìdis* 'wielki', w P D 'bogaty' 33_{49}, 'zacny' 24_{19}; *tùštinti* 'opróżniać', w P D z *iš-* 'wypróżnić' 625_{11} : *tùščias* 'próżny';

baukštìnti 'straszyć', w P D z *į-* 'przerazić' 7_{32} : *baukštùs* wzgl. *baugštùs* 'lękliwy, strachliwy'; *biaũrinti*, w P D 'kalać' 230_{4}, 'plugawić' $55_{28.30}$: *biaurùs* 'plugawy', w P D i 'sprosny' 104_{26}; *brangìnti*, dial. *brángìnti* : *brangùs*, dial. *brángus* 'drogi', w P D m. in. 'kosztowny' 21_{10}, 'płatny' 101_{38}, 'miły' 41_{34}; *gaũsinti*, w P D refl. 'obfitować' 625_{14} : *gausùs* 'obfity'; *glùdinti*, w P D z *su-* refl. 'spajać się' 604_{54}, 'złączać się' 605_{8} : *gludùs* 'ściśle przylegający'; *graudìntis* 'gryźć się' : *graudùs*, w P D 'krewki (tj. kruchy), słaby, mdły' 162_{12}, 'żałosny' 177_{32}, 'rzewny' 476_{38}; *grãžinti* 'czynić pięknym', w P D 'zdobić' 27_{54}, 'stroić' 479_{15}, 'trefić (włosy)' 35_{49} : *gražùs* 'piękny', w P D także 'czysty' 25_{6}; *lẽpinti* 'pieścić', w P D także 'kochać' 272_{45} : *lepùs* 'rozpieszczony', w P D 'pieszczony' 11_{18}; *lýginti* 'czynić równym, równać', w P D 45_{32}, z *pri-* 'przyrównać', w P D także 'przypodobać' 31_{28} : *lygùs* i *lýgus* 'równy', w P D i 'gładki' 25_{37}, 'podobny' 69_{16}; *plãtinti* 'szerzyć', w P D 'rozciągać' 213_{48}, 'rozmnożyć, rozmnażać' $385_{36.37}$: *platùs* 'szeroki'; *ramìnti* 'uspokajać', w P D 'cieszyć' 119_{7}, 'uśmierzać' 131_{1} : *ramùs* 'spokojny'; *rũstinti* 'czynić gniewnym', w P D z *ap-* refl. 'rozgniewać się' 361_{30}, z *į-* 'rozgniewać' 14_{23} : *rūstùs*, w PD *rũstus* 'gniewliwy' 169_{35}, 'dotkliwy' 294_{36}; *sótinti* 'czynić sytym', w P D z *pa-* 'nasycić, nasycać' 34_{3}. 40_{3} : *sotùs* i *sótus* 'syty'; *suñkinti* 'czynić cięższym', w P D z *ap-* 'obciążać' 99_{49}. 112_{34} : *sunkùs* 'ciężki'; dawne *švankinti*, w P D z *pa-* 'ozdobić' 178_{22} : *švankùs* i *švánkus* w P D 'świetny' 332_{30}, 'ochędożny' 198_{10}, 'nadobny' 356_{26}. 365_{7}; *vėsìnti*, zazwyczaj z *at-* 'ochłodzić, ochładzać' P D 32_{5}. 207_{12} : *vėsùs* 'chłodny'.

§ **683.** Poniżej przytacza się czasowniki wykazujące w zgłosce pierwiastkowej zmianę intonacji cyrkumfleksowej w akutową:

káltinti 'winić', w P D 'winować' 243_{11}, 'obwinić' 55_{2} : *kal̃tas* 'winny'; *lìnksminti* 'cieszyć, weselić', w P D 'dobrą myśl czynić' 166_{46}, z *pa-* 'uweselić' 101_{10}, 'pocieszyć' 4_{23} : *liñksmas* 'wesoły', w P D 'dobrej myśli' 105_{24}, 'ochotny' 32_{9}; *svéikinti* 'pozdrawiać : witać, żegnać się; składać życzenia', w P D z *at-* 'pożegnać' 512_{46}, z *pa-* 'uzdrowić' 18_{49}, 'przywitać' 32_{9} : *sveĩkas* 'zdrowy', 'witaj!' 104_{45}; — *drą́sinti* 'ośmielać, dodawać otuchy', w P D 'ubezpieczać' 42_{17} : *drąsùs* 'śmiały', w P D także 'bezpieczny' 478_{40}; *lóbinti* (*lõbinti*) 'czynić bogatym', w P D 'skarbić (tj. zbierać skarby)' 477_{44}. 525_{21}. 550_{31}, z *pra-* 'ubogacić' 30_{25}, 'zbogacić' 4_{10} : *lobùs* 'bogaty', P D $278_{11.13}$; *skálsinti* 'przysparzać', w P D 'pomnażać' 400_{14}, refl. 'przybywać' $282_{23.27}$, 'obfitować' 373_{18} : *skalsùs* 'spory, długo trwający' P D $290_{26.33.36}$; *támsinti* 'zaciemniać', w P D 'zaćmić, zacimiać' 61_{26}. 591_{40}. $601_{9.16.27}$: *tamsùs*, acc. *tam̃sų* 'ciemny'; *téisinti* 'usprawiedliwiać', w P D z *iš-* 'usprawiedliwić' 227_{4}, refl. 'sprawić się' 296_{16} : *teisùs*, acc. *teĩsų* 'prawy, uczciwy, sprawiedliwy', w P D 'prawdziwy' $365_{27.30}$, 'sprawiedliwy' 2_{8}.

§ **684.** Od przysłówków pochodzą:

ar̃tinti 'zbliżać', *ar̃tintis* 'zbliżać się', w P D 'przybliżać się' 1_{6}. 12_{42}, z *pri-* refl. 'przybliżyć się' 5_{2} : *artì* 'blisko';

dáuginti 'mnożyć', w P D także 'rozmnażać' 520_{44}, 'przyczyniać' 85_{32}, z *pa-* 'rozmnożyć' 221_{14}, z *pri-* refl. 'przymnażać się' 610_{20} : *daugia, daugi daug*; są to 3 postaci tego samego przysłówka 'wiele' w Postylli Daukszy 64_{6}. 194_{36}. 1_{33}, współczesna postać brzmi *daũg*, tak że *dáuginti* wykazuje w zgłosce pierwiastkowej metatonię; — w związku etymologicznym z *dáuginti* jest u Daukszy *daugsinti* 'rozmnożyć' 298_{50}, 'wielbić, magnificare' 106_{20}; — *daugsinti* może być odmianką czasownika *dáuginti*, która otrzymała *s* pod wpływem *duksinti* lub *dūksinti*, występującego w dawnych tekstach, m. in. w Postylli Daukszy w znaczeniu 'rozmnożyć' 298_{50}, 'uwielbić : magnificare' 462_{43}. 463_{30}, 'glorificare' 65_{19}, 226_{4}; — etymologia czasownika *dũksinti* jest niestety ciągle jeszcze pod znakiem zapytania.

§ **685.** Czasowniki na *-inti, -ina* wymieniają się nierzadko z czasownikami na *-yti, -ija* typu *akýti, akìja* 'stawać się porowatym (o lodzie, serze, chlebie)'. Oto przykłady wymiany: *gesìnti* : *gesýti* 'gasić'; *dalìnti* : *dalýti* 'dzielić', *vieninti* : *viẽnyti* 'jednoczyć' itd. O starożytności tej wymiany świadczą m. in. następujące zestawienia litewsko-słowiańskie: *jaukìnti* 'oswajać' : stsł. *učiti, marìnti* m. in. 'morzyć' : słow. *moriti*, pol. *morzyć*; *sodìnti* wzgl. dial. *svadìnti* : stsł. *saditi*, pol. *sadzić*. O wymianie czasowników na *-inti* i *-yti* jest mowa jeszcze w §§ 639 656.

Wymiana typu *gesìnti* : *gesýti* związana jest bez wątpienia z samym pochodzeniem czasowników na *-inti*. Chodzi o to, że czasowniki na *-inti*, których pochodzenie ciągle jeszcze jest przedmiotem dyskusji, rozwinęły się w języku litewskim i w ogóle w językach bałtyckich najprawdopodobniej właśnie z czasowników na *-yti*. Przekształcenie polegało po prostu na wprowadzeniu przyrostkowego *n* na miejsce *j* przede wszystkim w praesens: 3. os. *dalìja* > *dalìna*. Działo się to mianowicie w okresie, gdy przyrostkowe *n* zaczęło zastępować *j* także w innych grupach czasowników: *bliáuja* > *bliáuna* 'myczy, beczy, ryczy' itd. Nowe formy czasownikowe na *-ina* z *-ija* znajdowały nieraz oparcie w odpowiednim materiale podstawowym: 3. os. praes. *puřvina* do **puřvyti* 'błocić', urobionego od *puřvas* 'błoto', łatwo było skojarzyć z *puřvinas* 'błotnisty, brudny'; podobnie ma się sprawa z czasownikiem *ãklinti* 'oślepiać' : zastąpił on dawne **aklyti*, pochodzące od *ãklas* 'ślepy', a utrwalił się na podstawie nowego praesens 3. os. *ãklina* zamiast **aklija* w oparciu o przymiotnik *ãklinas* 'ślepy, bez ok (o sieci)'. — Rzucona tu hipoteza co do pochodzenia czasowników na *-inti, -ina* potrzebuje jeszcze gruntownego wszechstronnego zbadania. Por. § 656.

Czasowniki na *-dinti, -a, -o*

§ **686.** Pewną odmianę czasowników na *-inti* stanowią formacje na *-dinti*, jak np. *lódinti* 'drażnić psy, skłaniać je do szczekania' : *lóti* 'szczekać'. Jak widać po części z tego przykładu, czasowniki na *-dinti* mają znaczenie kauzatywne lub kuratywne, znaczą więc „kazać, pozwalać lub troszczyć się, aby

wykonano tę czynność, którą wyraża czasownik podstawowy". — Czasowniki na *-dinti* buduje się na podstawie osnowy infinitivu czasownika podstawowego. — Przycisk wykazują te czasowniki, ogólnie biorąc, na tej samej zgłosce, co odpowiedni czasownik podstawowy, zachowują też, przynajmniej we współczesnym języku literackim, iloczas i intonację jego zgłoski podprzyciskowej : *nèšdinti* : *nèšti* 'nieść', *áusdinti* : *áusti*, *áudžia* 'tkać'; *siũdinti* 'dać do uszycia' : *siũti* 'szyć'; *võgdinti* 'kazać kraść' : *võgti* 'kraść' itd. Nie brak jednak wyjątków od przedstawionej reguły akcentologicznej : dial. *smaugdìnti* : *smáugti*, *smáugia* 'dusić'; *valgydìnti* : *válgyti* 'jeść'. — Czasowniki na *-dinti* są dawne.

§ **687**. Niżej przedstawione przykłady pochodzą, jak zwykle, ze współczesnego języka literackiego, a pewna ich ilość z Postylli Daukszy:

áusdinti, *áusdina*, *áusdino* : *áusti*, *áudžia*; *ésdinti* 'karmić (pieski)' : *ésti* 'żreć; jeść'; *g͂ąsdinti* 'straszyć' : *iš-si-g͂ąsti*, *-g͂ąsta*, *-gañdo* 'przestraszyć się'; *gaudinti* : *sugaudintiš* ... *perlaidais* 'dopuściłeś się poimać' P D 157_{32} : *gáuti*, w P D m. in. 'ułowić' 287_{45}; *gráuždinti* 'skłonić kogoś do schrupania brukwi lub rzepy' : *gráužti*, *gráužia* 'gryźć'; *im̃dinti*, zazwyczaj z przedrostkami *at-*, *iš-*, *nu-*, *pa-*, *su-*, np. *at-im̃dinti* 'kazać zabrać' : *im̃ti*, *ìma*, *ẽmė* 'brać'; *káldinti* jest w użyciu nie tylko jako causativum w stosunku do *kálti*, *kãla* 'kuć, kować', lecz także w znaczeniu 'ociosywać kamień'; *kir̃sdinti* : *kir̃sti*, *ker̃ta*, *kir̃to* m. in. 'rąbać (las')'; *kùrdinti* 'założyć (np. szkołę)' : *kùrti*, *kùria*, *kũrė* m. in. 'zakładać, organizować'; *láuždinti* : *bláuzdos* ... *paláuždintos* 'goleni ... połamane' P D 181_{47} : *láužti*, *láužia* 'łamać'; *máldinti* 'dać do zemlenia' : *málti*, *m͂ala*, *m͂alė* 'mleć'; *mìsdinti* : *mìsti*, *miñta*, *mìto* 'żywić się'; *mùšdinti* : *mùšti*, *mùša*, *mùšė* 'bić'; *nèšdinti* : *nèšti* 'nieść'; *plàkdinti* 'kazać bić', w P D 'biczować' 169_9 : *plàkti*, *plãka* m. in. 'bić, smagać biczem'; *ráudinti* 'kazać rwać lub prosić, aby ktoś rwał (len, konopie, rzodkiew)' : *ráuti*, *ráuna*, *róvė*; *rìšdinti* : *suriszdintiš perlaidais* 'dopuściłeś się związać' P D 157_{32} : *rìšti*, *rìša*, *rìšo* 'wiązać'; *siųsdinti* 'troszczyć się, aby coś lub kogoś wysłano', refl. 'troszczyć się o przysłanie czegoś dla siebie' : *siųsti*, *siuñčia*, *siuñtė* 'słać, posyłać'; *smaugdìnti* (z przyciskiem na przyrostku) : *smáugti*, *smáugia*, *smáugė* 'ściskać, gnieść; dusić, dławić'; *spáusdinti* 'drukować' : *spáusti*, *spáudžia* 'cisnąć, ściskać'; *ver̃pdinti* 'kazać, dać prząść' : *ver̃pti*, *ver̃pia* 'prząść'; *vèsdinti*, w P D z *nu-* 'odesłać' 166_{39} : *vèsti*, *vẽda* 'wieść, prowadzić itd.'; *vèždinti* : *vèžti*, *vẽža* 'wieźć'; *vil̃kdinti* 'zatroszczyć się o odzież dla kogoś' : *vil̃kti*, *vel̃ka*, *vil̃ko* m. in. 'ubierać; rozbierać'; *vìrdinti* : *vìrti*, *vérda*, *vìrė* 'gotować, warzyć'; *võgdinti* 'kazać kraść; pomawiać o kradzież' : *võgti*, *vãgia* 'kraść'; *žéldinti(s)* 'hodować trawę, las; zapuścić (sobie brodę)' : *žélti*, *žẽlia*, *žẽlė* 'puszczać kiełki, wschodzić, rosnąć';

jódinti, dial. *jõdinti* 'pozwolić komu jeździć konno' : *jóti*, *jója* 'jeździć konno'; *lódinti* 'drażnić psy, skłaniać je do szczekania' : *lóti*, *lója* 'szczekać'; *siũdintis* 'dać do uszycia, szyć sobie u kogoś ubranie' : *siũti*, *siùva*, *siùvo* 'szyć';

rašýdinti 'dać komu do napisania, przepisania' : *rašýti, rãšo* 'pisać'; *statýdinti* 'budować, tj. troszczyć się, aby budowano czy zbudowano' : *statýti, stãto* 'stawiać, wystawiać, budować'; *valgydìnti*, w P D z *pa-* 'nakarmić' 49_9 : *válgyti, válgo* 'jeść'; — *gyvéndinti* 'osadzić', zazwyczaj z przedrostkiem *ap-*, *į-* i *iš-* : *gyvénti, gyvẽna* 'żyć; mieszkać'.

§ 688. Jak już na początku poprzedniego § zaznaczono, czasowniki na *-dinti* stanowią tylko pewną odmianę czasowników na *-inti*. Zachodzi więc pytanie, jak doszło do tej modyfikacji? Rozwiązanie podsuwa okoliczność, że z czasownikami na *-dinti* nierzadko są w wymianie czasowniki na *-dyti*. Z tym samym znaczeniem albo tylko z drobną różnicą znaczeniową podawane są przez znawców języka litewskiego m. in. czasowniki : *jódinti* : *jódyti, lódinti* : *lódyti, siũdinti* : *siũdyti, gyvéndinti* : *gyvéndyti*. Czasowniki na *-dinti* zaistniały, jak sądzimy, najpierw wtedy, gdy czasowniki pochodne na *-inti* urabiano od czasowników o pierwiastku zakończonym samogłoską, a więc np. od *jó-ti, ló-ti* itd. Dla zapobieżenia nieuniknionemu w tych wypadkach hiatowi wzięto do pomocy czasowniki kauzatywne na *-d-yti* : *jódyti, lódyti*. . . . Stąd *jódinti lódinti* itd. Z biegiem czasu *-d-inti* wystąpiło już jako osobny samodzielny przyrostek o charakterystycznym odcieniu znaczeniowym, który mógł był wystąpić w czasownikach, jak *áusdinti, ésdinti* itd.

Czasowniki na *-inėti*, *-inėja*

§ 689. Główny zrąb czasowników na *-inėti* to formacje pochodzące od czasowników; nie brak jednak i takich, zwłaszcza w dialektach, które pochodzą od rzeczowników.

Wokalizm pierwiastka czasowników na *-inėti* ma zazwyczaj postać redukcji: *pirkinė́ti* : *piřkti, peřka, piřko* 'kupić, kupować'. Odstępstwo od tej reguły stanowi m. in. *puolinė́ti* : *pùlti, púola, púolė* 'padać; napadać' co prawda, istnieje oboczna bardziej regularna forma tego czasownika *puldinė́ti*=**pul-d-inė́-ti*, ale z wtrąconym *d*.

Spośród czasowników na *-inėti* rzeczownikowego pochodzenia wymienimy w tym miejscu *bylinėtis*, w PD *bylinėti* 'pozywać się' 488_{20}, 'prawować się' 533_{27}. Czasownik ten urobiono, i to, jak widać, dawno, od *bylà* m. in. 'prawo'. Nie jest wyłączone, że *bylinėti(s)* to przekład pol. *prawować się*.

W języku literackim czasowniki na *-inėti* akcentowane są, jak to widać z przytoczonych już przykładów, na przyrostku. W dialektach zdarza się jednak akcentuacja inicjalna na pierwiastku, której intonacja może ulec nawet zmianie : *klausinė́ti* : dial. *klaũsinėti* 'wypytywać' : *kláusti* 'pytać'.

Nasze czasowniki bywają albo nieprzechodnie, albo przechodnie. Czy jedne, czy drugie, oznaczają czynność częstotliwą o odcieniu deminutywnym. — Ilość czasowników na *-inėti* jest w języku litewskim, także w literackim, bardzo znaczna.

§ **690.** Poniżej przytaczamy takie czasowniki na *-inėti*, które mają odpowiedniki już w Postylli Daukszy:

bėginė́ti, bėginė́ja 'biegać', w P D także z *iš-* 'zuciekać' 145_{15}. 157_1 i *už-* 'zabiegać' 420_{15} : *bė́gti* 'biec'; *davinė́ti*, w P D z *at(a)-* 'oddawać' 76_{19}, z *į-* (*in-*) refl. 'wdawać się' 590_{40}, *iš-* 'wydawać' 5_{14}, *par-* 'przedawać' $104_{21\cdot22}$ itd. : *dúoti, dúoda, dãvė*; *dirbinė́ti*, w P D z *už-* 'zarabiać' 392_{14} : *dìrbti* 'robić'; *ieškinė́ti*, w P D 'nabywać' 605_{51} : *ieškóti, íeško* 'szukać'; *kalbinė́ti*, w PD 'wdawać się w gadki', z *ap-* 'obmawiać' 10_{20}, 'szacować (tj. obmawiać)' 285_{25}, 'posądzać' 209_{22}, z *iš-*, *per-*, *pri-* : *kalbė́ti, kal̃ba* 'mówić'; *kasinė́ti*, w P D z *pa-* 'podkopywać' : *kàsti* 'kopać, ryć'; *klupinė́ti*, w P D 'upadać (pod ciężarem)' 174_{14} : *klùpti, klum̃pa* 'potykać się, padać na kolana'; *lesinė́ti*, w PD z *su-* 'pozobać' : *lèsti* 'dzióbać'; *lupinė́ti*, w P D z *pa-* 'obłupować' 544_{25} : *lùpti, lùpa* 'zdejmować łupinę, zdzierać skórę'; *metinė́ti*, w P D z *at-* 'odrzucać' $31_{3\cdot29}$, *iš-* 'wyrzucać' 103_{31} itd. : *mèsti* 'rzucić'; *mušinė́ti*, w PD z *į-* 'wbijać (w pamięć)', z *pa-* 'podbijać (tj. poddać swojej władzy)' 120_7. 130_{43}, *už-* 'zabijać' 16_5 213_8 : *mùšti* 'bić'; *nešinė́ti*, w P D z *at-* 'przynosić' 567_{24}, z *in-* 'wnosić' 248_{39} : *nèšti* 'nieść'; *pirkinė́ti* 'zakupować', w PD z *at-* 'odkupować' 144_{34}, z *su-* 'skupować' 526_{14}, z *už-* 'zakupować (wpłacając zadatek)' 525_{40} : *pir̃kti, per̃ka, pir̃ko* 'kupić'; *rinkinė́ti*, w P D z *ap-* 'obierać' 104_{23}, z *su-* 'zbierać' 588_{12} : *riñkti, reñka, riñko* 'wybierać, zbierać'; *ritinė́ti*, w PD *ritinė́tis* 'walać się' : *rìsti, rìta, rìto* 'toczyć'; *skaitinė́ti* 'czytywać', w PD z *iš-* 'wyliczać' : *skaitýti, skaĩto, skaĩtė* 'czytać; liczyć'; *statinė́ti*, w P D 'stanowić (tj. zakładać, budować)', z *į-* 'ustawowować (tj. ustanawiać)' 108_{27}, z *iš-* 'wystawowować (tj. wystawiać, ukazywać)' : *statýti* 'stawiać, budować, wystawiać'; *stovinė́ti* 'być w pozycji stojącej', w P D z *į-*: *įsistovinėjimai* 'przyczyny (tj. wstawiennictwo)' 570_6; *tekinė́ti*, w P D 'biegać' 4_{20}, 'uciekać się (tj. szukać ucieczki)', z *už-* 'zabiegać' 492_{28}; *traukinė́ti*, w P D z *at(a)-* 'odciągać' 275_{40}, 'odtrącać' 219_{15}, z *pa-* 'porywać' 208_{40}, z *pri-* : 'przyciągać' 218_{25} : *tráukti, tráukia* 'ciągnąć', w P D *at-tráukti* 'oderwać' 142_{40}; *varinė́ti*, w P D z *iš-* 'wyganiać' 459_2, z *per-* 'przewabiać' 544_{20} : *varýti, vãro* 'pędzić, wypędzać'; *važinė́ti*, w P D 'jeździć' 211_9, z *su-* 'zjeżdżać się' 39_{29} : *važiúoti* 'jechać' itd. Wystarczy tych regularnie urobionych czasowników, wziętych ze współczesnego języka literackiego i z Postylli Daukszy.

Od czasowników o znaczeniu częstotliwym pochodzą : *kilstinė́ti* : *kìlstyti*, iter. do *kélti* 'podnieść' ; *piaustinė́ti*, w P D z *ap(i)-* 'obrzezować, obrzazować' 421_{37}. 422_{41} : *piáustyti*, iter. do *piáuti, piáuna, pióvė* m. in. 'rznąć'; *rankinė́ti* w P D 'rozbierać (tj. badać)' : *ránkioti* 'zbierać' (czasownik *rinkinė́ti* przytoczono już wyżej); *vaikštinė́ti*, w P D z *ap-* 'obchodzić (uroczystość)' 539_{50}, z *per-* 'przechodzić' 526_{31}, z *su-* refl. 'schodzić się' 275_{16} : *váikščioti* 'chodzić; spacerować'.

§ **691.** Jest cała grupa czasowników, w których przyrostek *-inėti* nie dochodzi wprost do pierwiastka, lecz oddzielony jest od niego elementem *d*. Bywa tak wtedy, gdy pierwiastek zakończony jest samogłoską długą, dyf-

tongiem lub połączeniem dyftongicznym z *l r m n*. Po części czasowniki na *-d-inėti* oparte są na czasownikach z przyrostkowym elementem *d* : *gaudinėti*, w P D 'wyciągać (tj. ściągać sc. dług)' : *gáudyti, gáudo* 'łowić'; dawne *gydinėti* w P D z *at-* 'ożywiać' 181_{32} : *gýdyti, gýdo* 'leczyć'; *guldinėti*, w P D z *at-* 'odkładać' 581_{19}, z *iš-* 'wykładać (tj. wyjaśniać)' 22_{39}. 67_{20}, z *per-* 'przekładać (tj. dawać pierwszeństwo)' 415_{31} : *guldýti, gul̃do* 'kłaść'; *puldinėti* 'padać, napadać', w P D z *at-* 'odpadać' 86_{2}, z *į-* (*im-*) 'wpadać' 188_{27}, z *pri-* 'przypadać' : dial. *pùldyti, pùldo* 'sprawić, aby coś padło'; *stumdinėti*, w P D z *at-* 'odpychać' : *stùmdyti, stùmdo* 'popychać'. — W innej grupie czasowników przedprzyrostkowe *-d-*(*inėti*) ma wygląd elementu po prostu wtrąconego dla zapobieżenia ewentualnemu hiatowi : *dėdinėti*, w P D z *at-* 'odkładać' $95_{m\,24}$, z *pa-* 'pokładać' 315_{30}, z *pri-* 'przydawać' 360_{32}, 'przyczyniać' 170_{9} itd. : *dėti* 'kłaść', tak że *dėdinėti* rozkłada się na **dė-d-inėti*; dawne i dial. *duodinėti* 'dawać', w P D z *ata-* 'oddawać' 129_{43}, z *į-* (*in-*) refl. 'wdawać się', z *iš-* 'wydawać' 5_{12} itd. : *dúoti* 'dać', skąd **duo-d-inėti*; dawne i dial. *stodinėti*, w P D z *at-* 'odstępować' 210_{29}, 'ustępować' 94_{27}, z *į-* refl. 'przyczyniać się' 71_{43} itd. : *stóti* 'stanąć, stawać'; dawne *vildinėti*, w P D z *pri-* 'zdradzać' 373_{15} : *vìlti, vìla, výlė* 'zwieść, zwodzić', w P D z *pri-* : 'omylić' 215_{5}. 290_{17}, 'zdradzić' 155_{4}, tak że *privildinėti* zawiera elementy składowe **pri-vil-d-inėti*; dawne *skirdinėti*, w P D z *at-* 'oddalać' 436_{1} : *skìrti*, w P D z *at-* 'oddzielić' 54_{6}, 'odłączyć' 18_{32}; dawne i dial. *imdinėti* u Szyrwida, Diction.[5] 13 'bieram', P D z *at-* 'odejmować' 54_{28}. 84_{10}, z *iš-* 'wyjmować' 228_{21}, z *nu-* 'ujmować' 582_{1} itd. : *im̃ti* 'brać', skąd **im-d-inėti*; dawne i dial. *tremdinėti*, w P D z *at-* 'odganiać' 447_{38}, z *iš-* 'wyganiać' 118_{31} : *trem̃ti, trẽmia, trẽmė* 'wypędzać (na wygnanie)', w P D z *at-* 'odpłoszyć' 115_{12}.

§ **692.** Godne uwagi jest ukształtowanie tych czasowników na *-inėti*, które pochodzą od czasowników na *-inti* wzgl. *-enti*. Przez swoistego rodzaju haplologię mają one postać na *-inėti*, nie zaś na *-in-inėti*, jakby należało oczekiwać. Oto te czasowniki : *dūlinėti* (dial. *dū́linėti*) : *dū̃linti* (*dū́linti*) 'odymiać (pszczoły); iść powoli'; dawne i dial. *gadinėti*, w P D z *per-* 'przeszkadzać' 118_{20}. 312_{16} : *gadìnti* 'psuć', w P D z *per-* 'przeszkodzić' 35_{38}; dawne *graudinėti*, w P D z *už-* 'zakazować' 546_{46} : *graudìnti* wzgl. *graudénti*, w P D 'upominać' 4_{49}. 386_{1}, we współczesnym języku literackim także 'rozczulać, rozrzewniać'; *kabinėti*(*s*) 'wieszać (się)', P D 303_{44}, z *ap-* 'obłapiać (tj. obejmować)' ibid. 500_{42} : *kabìnti* 'wieszać', w P D z *ap-* refl. *apkabintis* 'obłapić'; *rakinėti*, w PD z *už-* refl. 'zamykać się' 202_{34} : *rakìnti* 'zamykać, odmykać kluczem'; *rėplinėti* : *rẽplinti* 'iść na czworakach, czołgać się'; *sodinėti*, w P D z *už-* 'zasadzać' : *sodìnti* 'sadzić', w P D z *už-* 'wsadzić' 1_{18}, 'zasadzić' 468_{19}; *vadinėti* 'przywoływać; zapraszać', w P D 'wzywać' 10_{47}. 33_{37}, z *į-* 'wzywać' 150_{19}, z *pa-* 'pozywać' 419_{24} itd. : *vadìnti* 'nazywać, przyzywać', w P D 'wezwać, wzywać' 33_{49}; dawne i dial. *veizdinėti*, w P D z *ap-* 'opatrować' : *veizdinti*, w P D z *ap-* 'opatrować'.

§ **693.** Rzadkie są wypadki, że czasownik na *-inėti* pochodzi od rzeczowni-

ka. Jeden taki czasownik przytoczono już wyżej, mianowicie *bylinėti(s)* 'prawować się'. Drugi nasz przykład to dawne i dial. *darbinėti*, w P D '(ciężko) pracować' 433_{42} : *dárbas* 'praca'. Zdaje się jednak, że *darbinėti* pochodzi nie wprost od *dárbas*, lecz powstało z przekształcenia pod wpływem *dárbas* dawnego czasownika **dirbinėti* obok *dìrbinti*, caus. do *dìrbti* 'robić'.

§ 694. Pochodzenie czasowników na *-inėti* jest ciągle jeszcze przedmiotem dyskusji. Jednym ze szczegółowych zagadnień jest tu sprawa wzajemnego stosunku między czasownikami na *-inti* i *-inėti*, o czym mowa była wyżej.

W języku łotewskim odpowiedniki litewskich czasowników na *-inėti* zachowały się tylko w dialektach, i to szczątkowo; jednym z cytowanych często przykładów jest *kuodinêt* 'żuć' w Kurmina *Słowniku polsko-łacińsko-łotewskim* z r. 1858. Zazwyczaj łotewskie czasowniki na *-inēt* przybrały formę na *-ināt*, tak że odpowiednikiem wymienionego *kuodinêt* jest we współczesnym języku literackim *kodināt* 'trawić'.